

Ἄνθολόγιο
ὄχι πολὺ γνωστῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων
συγγραφέων καὶ ποιητῶν

Ἀρχιμανδρίτης
Χρῖστος Ἀ. Κυριαζόπουλος

Ἀνθολόγιο
ὄχι πολὺ γνωστῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων
συγγραφέων καὶ ποιητῶν

Άνθολόγιο ὄχι πολὺ γνωστῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων καὶ ποιητῶν

Ἀρχιμανδρίτης Χρῖστος Ἀ. Κυριαζόπουλος

ISBN 978-960-602-479-5

© 01/2025

Ἀφοί Κυριακίδη ΕΚΔΟΣΕΙΣ Α.Ε.

Επισκόπου Κίτρους Νικολάου 4,

Τ.Κ. 546 35, Θεσσαλονίκη

Τηλ. 2310.208.570

Fax 2315.550.889

Web: www.afoikyriakidi.gr

FB: www.facebook.com/afoikyriakidi

Twitter: www.twitter.com/afoi_kyriakidi

e-mail: info@afoikyriakidi.gr

Ἡ πνευματικὴ ιδιοκτησία αποκτάται χωρὶς καμία διατύπωση καὶ χωρὶς τὴν ἀνάγκη ρήτρας ἀπαγορευτικῆς τῶν προσβολῶν τῆς. Πάντως, κατὰ τὸ Ν. 2121/1993 καὶ τὴ διεθνή σύμβαση τῆς Βέρνης (ποῦ ἔχει κυρωθεῖ με τὸ Ν. 100/1975) ἀπαγορεύεται ἡ ἀναδημοσίευση καὶ γενικὰ ἡ ἀναπαραγωγή τοῦ παρόντος ἔργου, με οἰοιοδήποτε τρόπο, (ἠλεκτρονικό, μηχανικό, φωτοτυπικό, ηχογράφησης ἢ ἄλλο), τμηματικά ἢ περιληπτικά, στο πρωτότυπο ἢ σε μετάφραση ἢ ἄλλη διασκευή, χωρὶς γραπτὴ ἄδεια συγγραφέα.

Αφιερώνω τό βιβλίό αυτό στόν γιό μου *Άχιλλέα*,
πρωτίστως γιατί σ' αυτόν όφείλω
τό ότι μπορώ και γράφω στόν ύπολογιστή κι ακόμα,
γιατί -κατά τή διάρκεια τής συγγραφής τοῦ «ΑΝΘΟΛΟΓΙΟΥ»-
«έσωσε» πολλές φορές τόν κόπο μου, πού κινδύνευσε νά χαθεῖ
έξ αιτίας τής άγνοιάς μου.
Στόν ἴδιον παραχωρώ και όλα ανεξαιρέτως τά δικαιώματα
για όποιασδήποτε μορφής πιθανή μελλοντική διαχείριση
και αξιοποίηση τοῦ βιβλίου.
Ό Θεός νά εἶναι πάντοτε μαζί του.

Περιεχόμενα

Είσαγωγή.....	19
Παραθέματα	21
Α΄ Κεφάλαιο	33
Πρὶν ἀπὸ τὸν Ὅμηρο - Στὰ ὅρια τοῦ μύθου καὶ τῆς ἱστορίας.....	33
Εἰσαγωγή - Ὁ ἑλληνικὸς μῦθος.....	33
1. Ὁ Ὀρφεύς.....	36
2. Ὁ μῦθος τῆς Ἄλκηστης.....	46
Β΄ Κεφάλαιο	54
Λυρικοὶ Ποιητὲς.....	54
Εἰσαγωγή	54
1. Ἀρχίλοχος ὁ Πάριος.....	54
2. Σημωνίδης ὁ Ἀμοργίνος.....	55
3. Τυρταῖος.....	56
4. Μίμνερος ὁ Κολοφώνιος	60
5. Σόλων ὁ Ἀθηναῖος	60
6. Ἀλκμάν.....	67
7. Σαπφώ	68
8. Ἀλκαῖος.....	72
9. Στησίχορος.....	73
10. Ἀρίων ὁ Μηθυμναῖος.....	75
11. Ἴβυκος ἀπὸ τὸ Ρήγιο.....	76
12. Κλεόβουλος ὁ Λίνδιος	77
13. Ἐπιμενίδης ὁ Κρήσιος.....	77
14. Θεόγνις ὁ Μεγαρεύς.....	80
15. Φωκυλίδης ὁ Μιλήσιος	83
16. Θέσπις ὁ Ἀθηναῖος.....	84
17. Ἀνακρέων ὁ Τήσιος.....	86
18. Σιμωνίδης ὁ Κεῖσιος.....	87
19. Πίνδαρος	92
Ὁ Παπαδιαμάντης ἐρμηνεύει τὸν Πίνδαρο.....	99
20. Βακχυλίδης ὁ Κεῖσιος	100
21. Κόρινθα	104
22. Μυρτίς.....	105
23. Πράξιλλα.....	105
24. Τελέσιλλα.....	106

25. Ἡριννα.....	108
Γ' Κεφάλαιο	109
Προσωκρατικοί Φιλόσοφοι	109
Εἰσαγωγή	109
1. Θαλῆς ὁ Μιλήσιος.....	110
Ἐπιστολὴ τοῦ Θαλῆ πρὸς τὸν Σόλωνα.....	111
2. Ἀναξίμανδρος Πραξιάδου Μιλήσιος	118
3. Ἀναξίμενης ὁ Μιλήσιος	119
4. Πυθαγόρας ὁ Σάμιος	121
Θεμιστόκλεια ἢ Φιλόσοφος	125
«Κυάμων ἀπεχέσθαι».....	127
5. Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος.....	130
6. Ἡράκλειτος ὁ Ἐφέσιος	134
7. Παρμενίδης ὁ Ἐλεάτης	137
8. Ζήνων ὁ Ἐλεάτης.....	140
Τὰ «παράδοξα» τοῦ Ζήνωνος	140
9. Μέλισσος ὁ Σάμιος, ὁ Ἐλεάτης	143
10. Ἐμπεδοκλῆς ὁ Ἀκραγαντίνος.....	144
11. Ἀναξαγόρας ὁ Κλαζομένιος.....	147
12. Λεύκιππος	154
13. Δημόκριτος.....	156
Δ' Κεφάλαιο	163
Φιλόσοφοι «Μικροί».....	163
1. Σπεύσιππος.....	163
2. Ξενοκράτης	165
3. Θεόφραστος	173
4. Ἀριστόξενος ὁ Ταραντίνος.....	176
5. Σκεπτικισμός.....	178
I. Πύρρων ὁ Ἡλεῖος.....	178
II. Τίμων ὁ Φλειάσιος.....	178
6. Ἐπικουρισμός.....	179
Εἰσαγωγή.....	179
Ὁ Ἐπίκουρος.....	179
7. Στωικισμός (Ἡ Στωικὴ Φιλοσοφία).....	183
α) Ἀρχαία Στοά (I. Ζήνων, II. Κλεάνθης, III. Χρῦσιππος).....	183
I. Ζήνων ὁ Κιτιεύς.....	183
II. Κλεάνθης	187
III. Χρῦσιππος.....	188
β) Μέση Στοά (I. Παναίτιος, II. Ποσειδώνιος).....	189
I. Παναίτιος ὁ Ρόδιος	189

II. Ποσειδώνιος ὁ Ρόδιος ἢ Ἀπαμεύς	189
γ) Νέα Στοά.....	190
Ἐπίκτητος	190
E' Κεφάλαιο	192
Οἱ Σωκρατικὲς Σχολῆς (οἱ «Ἐλάσσονες Σωκρατικοὶ» Φιλόσοφοι).....	192
Εἰσαγωγή	192
I. Ἡ Κυνική Σχολή	192
1. Ἀντισθένης.....	192
2. Διογένης ὁ Σινοπεύς (ὁ κατ' ἐξοχὴν «Κυνικός»).....	193
3. Κράτης ὁ Θηβαῖος	199
4. Βίων ὁ Βορουσθενίτης.....	200
5. Μένιππος.....	202
II. Ἡ Κυρηναϊκὴ Σχολή.....	203
Ἀρίστιππος ὁ Κυρηναῖος.....	203
III. Ἡ Μεγαρικὴ Σχολή.....	204
Εὐκλείδης ὁ Μεγαρεύς.....	204
ΣΤ' Κεφάλαιο	205
Ἱστορικοὶ "Μικροί"	205
I. Λογογράφοι.....	205
Φερεκύδης ἀπὸ τὴ Σύρο κ.ἄ.....	205
II. Ἱστορικοὶ τοῦ Μ. Ἀλέξανδρου, σύγχρονοὶ του.....	207
Εἰσαγωγή.....	207
α' Ὁμάδα.....	207
1. Καλλισθένης ὁ Ὀλύνθιος.....	207
«Ψευδο-Καλλισθένης».....	210
2. Ἀναξιμένης ὁ Λαμψακηνός	211
3. Ἀνάξαρχος ὁ Ἀβδηρίτης	212
β' Ὁμάδα.....	213
1. Πτολεμαῖος Α' ὁ Λάγου, «ὁ Σωτήρ»	213
Βασιλικὲς Ἐφημερίδες.....	214
2. Νέαρχος	214
3. Χάρης ὁ Μυτιληναῖος.....	214
4. Ἀριστόβουλος.....	215
5. Ὀνησίκριτος.....	215
III. Ἱστορικοὶ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, μεταγενέστεροὶ του	215
1. Κλείταρχος.....	215
2. Διόδωρος ὁ Σικελιώτης.....	215
3. Ἀρριανός.....	216

Ἡ σεμνότητα καὶ ἡ σωφροσύνη τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου στὰ κείμενα τῶν ἱστορικῶν Ἀρριανοῦ καὶ Πλούταρχου καὶ στὰ κείμενα Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας:.....	222
Ἀρριανός.....	222
Πλούταρχος.....	224
Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας.....	225
Ὁ Ἀλέξανδρος στὴν Ἰνδία(327-326). Συνάντηση μὲ τὸν βασιλιᾶ τῶν Ἰνδῶν Πῶρο	226
Ἀπώλειες τῶν Ἰνδῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων.....	226
Στὴν Ἰνδία: Ὁ Ἀλέξανδρος καὶ ὁ θεὸς Διόνυσος	227
Τὰ ἐπόμενα σχέδια τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου	227
Ὁ θάνατος τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου (13 Ἰουνίου τοῦ 323 π.Χ.) καὶ ἡ ἀνεπανάληπτη προσωπικότητά του	228
4. Κούρτιος Κόϊντος Ροῦφος	229
Ὁ θάνατος τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ τὸ πένθος καὶ ὁ θάνατος τῆς μητέρας του Δαρείου	230
5. Φλάβιος Ἰώσηπος.....	231
Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος στὰ Ἱεροσόλυμα καὶ ἡ ὑποδοχὴ του ἀπὸ τοὺς Ἑβραίους	231
IV. Ἄλλοι «μικροὶ» ἱστορικοὶ	234
1. Ἱερώνυμος ὁ Καρδιανός.....	234
2. Δοῦρις ὁ Σάμιος.....	235
3. Φύλαρχος	236
4. Ἀγαθοκλῆς ὁ Κυζικηνός	237
5. Πολύβιος ὁ Μεγαλοπολίτης.....	238
6. Διόδωρος ὁ Σικελιώτης.....	239
7. Στράβων.....	241
8. Νικόλαος ὁ Δαμασκηνός.....	244
9. Διονύσιος ὁ Ἄλικαρνασσεύς.....	245
10. Παμφίλη.....	247
11. Πλούταρχος.....	248
12. Πausανίας.....	254
13. Διονύσιος ὁ περιηγητής	258
Z' Κεφάλαιο	261
Γραμματικοὶ – Φιλολογοὶ.....	261
Εἰσαγωγή	261
1. Ζηνόδοτος ὁ Ἐφέσιος	263
2. Ἀπολλώνιος ὁ Ρόδιος.....	263
3. Ἐρατοσθένης ὁ Κυρηναῖος	263
4. Ἀριστοφάνης ὁ Βυζάντιος.....	265

5.	Άρίσταρχος ὁ Σαμόθραξ	269
6.	Απολλόδωρος ὁ Ἀθηναῖος	270
7.	Διονύσιος ὁ Θραῶξ.....	272
8.	Δίδυμος ὁ Ἀλεξανδρεὺς, ὁ «Χαλκέντερος»	275
H΄	Κεφάλαιο	277
	Ἡ ποίηση κατὰ τὴν Ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ.....	277
	Εἰσαγωγή	277
1.	Καλλίμαχος	278
2.	Ἄρατος	279
3.	Απολλώνιος ὁ Ρόδιος.....	281
4.	Θεόκριτος.....	282
5.	Ἡ Νέα Κωμωδία - Μένανδρος.....	285
6.	Ἄλλοι, «ἐλάσσονες», ποιητὲς τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς	289
Θ΄	Κεφάλαιο	291
	Ἡ Δεύτερη Σοφιστικὴ	291
	Εἰσαγωγή	291
1.	Δίων ὁ Χρυσόστομος	294
2.	Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς	297
3.	Λουκιανὸς	298
4.	Αἴλιος Ἀριστείδης.....	302
5.	Φρύνιχος	304
6.	Ἀθήναιος	309
7.	Κλαύδιος Αἰλιανός.....	315
	Μία πρόωμη καὶ αὐστηρὴ κριτικὴ στὴ Δεύτερη Σοφιστικὴ - «Λογγίνος»....	320
I΄	Κεφάλαιο	323
	Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας - Διογένης ὁ Λαέρτιος	323
IA΄	Κεφάλαιο	337
	Ἡ Ρητορεία - Σοφιστικὴ κατὰ τὴν ὕστερη ἀρχαιότητα.....	337
	Εἰσαγωγή	337
1.	Ἴμέριος	337
2.	Λιβάνιος.....	339
	Ἡ ἀλληλογραφία Μ. Βασιλείου καὶ Λιβανίου	342
3.	Θεμίστιος	346
IB΄	Κεφάλαιο	351
	Μαθηματικοὶ	351
1.	Εὐκλείδης ὁ Γεωμέτρης	351
2.	Ἀρχιμήδης	352
3.	Κτησίβιος ὁ Ἀλεξανδρεὺς.....	356
4.	Απολλώνιος ὁ ἐκ Πέργης.....	356
5.	Φίλων ὁ Βυζάντιος.....	357

6.	Ποσειδώνιος ὁ Ρόδιος ἢ Ἀπαμεύς.....	359
7.	Ἦρων ὁ Ἀλεξανδρεύς.....	361
8.	Πάππος ὁ Ἀλεξανδρινός.....	362
ΙΓ΄	Κεφάλαιο	363
	Ἀστρονόμοι	363
1.	Μέτων ὁ Ἀθηναῖος.....	363
2.	Εὔδοξος ὁ Κνίδιος.....	363
3.	Κάλλιππος ὁ Κυζικηνός.....	364
4.	Ἀρίσταρχος ὁ Σάμιος	365
5.	Κόνων ὁ Σάμιος	366
6.	Ἰππαρχος ὁ Νικαεύς	366
ΙΔ΄	Κεφάλαιο	368
	Ἴατροί.....	368
1.	Ἴπποκράτης	368
	Ὅρκος τοῦ Ἴπποκράτους.....	372
2.	Ἡρόφιλος	373
3.	Ἐρασίστρατος	374
4.	Φιλίνος	376
5.	Γαληνός.....	376
ΙΕ΄	Κεφάλαιο	380
	Μουσικοί.....	380
	Εἰσαγωγή.....	380
1.	Δάμων	382
2.	Ἀριστόξενος ὁ Ταραντίνος.....	383
3.	Ἀριστείδης Κοϊντιλιανός.....	385
ΙΣΤ΄	Κεφάλαιο	386
	Μυθοποιία	386
	Αἴσωπος (τέλη 7ου-ἀρχές 6ου αἰ. π.Χ.) - Αἰσώπειοι Μῦθοι - Συλλογή Βαβρίου (τέλη 2ου αἰ. μ.Χ.).....	386
ΙΖ΄	Κεφάλαιο	401
	Ἀποφθέγματα - Γνωμικά	401
1.	«Μενάνδρου καὶ Φιλιστίωνος Σύγκρισις» ἢ «Μενάνδρου καὶ Φιλιστίωνος Γνώμαι καὶ Διάλογοι»	401
2.	Κλείταρχος.....	404
ΙΗ΄	Κεφάλαιο	407
	Λεξικογραφία	407
1.	Ἡσύχιος ὁ Ἀλεξανδρινός	407
2.	Ἰερὸς Φώτιος (9ος αἰ. μ.Χ.)	408
	«Λεξικὸν ἢ Λέξεων Συναγωγή».....	408
3.	Σούδα	408

ΙΘ΄ Κεφάλαιο	413
Άνθολόγια.....	413
Ίωάννης Στοβαΐος.....	413
Κ΄ Κεφάλαιο	416
Σχολιαστές.....	416
Ίωάννης Τζέτζης.....	416
ΚΑ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ	418
Άγιοι ἐκκλησιαστικοὶ ἄνδρες, οἱ κορυφαῖοι κλασικοὶ φιλόλογοι καὶ διανοοῦμενοι τῆς ἐποχῆς τους.....	418
Εἰσαγωγή	418
1. Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος	418
2. Ἰερὸς Φώτιος.....	437
3. Εὐστάθιος, ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης.....	456
Παραρτήματα	465
1 ^ο Παράρτημα - Συγγραφεῖς, παλαιότεροι καὶ νεώτεροι, οἱ ὅποιοι μνημονεύονται στὸ Ἀνθολόγιο. Κάποιοι ἀπὸ αὐτοὺς, οἱ νεώτεροι, κατέγραψαν πληροφορίες γιὰ τοὺς ἀνθολογηθέντες συγγραφεῖς καὶ ποιητὲς καὶ διέσωσαν ἀποσπάσματα ἔργων τους.....	465
1. Ὅμηρος.....	465
2. Ἡσίοδος.....	466
3. Κλεισθένης	466
4. Χοιρίλος.....	466
5. Πρατίνας	466
6. Φρύνιχος	467
7. Αἰσχύλος.....	467
8. Κρατίνος	468
9. Ἀλκμαίων.....	468
10. Σοφοκλῆς.....	468
11. Ἡρόδοτος.....	469
12. Ἐφιάλτης.....	469
13. Τιμοκρέων.....	470
14. Εὐριπίδης.....	470
15. Σωκράτης.....	470
16. Μέλισσος	473
17. Φιλόλαος.....	473
18. Κράτης.....	473
19. Θουκυδίδης.....	473
20. Ἀριστοφάνης.....	475
21. Λυσίας	475
22. Εὐπολις	476

23. Ίσοκράτης.....	476
24. Λυκοῦργος.....	476
25. Αἰσχίνης.....	477
26. Δημοσθένης.....	477
27. Φερεκράτης.....	478
28. Σώφρων ὁ Σικελός.....	478
29. Ξενοφῶν.....	479
30. Πλάτων.....	479
31. Μητρόδωρος ὁ Χῖος.....	481
32. Ἀναξίμανδρος ὁ Μιλήσιος, ὁ ἱστορικός.....	481
33. Ἀριστοτέλης.....	481
34. Ξενοφίλος ὁ Χαλκιδεύς.....	483
35. Φάντων ὁ Φλιάσιος.....	483
36. Εὐδημος ὁ Ρόδιος.....	483
37. Ἔφορος.....	483
38. Θεόπομπος.....	483
39. Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός.....	483
40. Εὐβουλίδης.....	484
41. Δικαίαρχος.....	484
42. Δημήτριος ὁ Φαληρεύς.....	484
43. Τιμαῖος ὁ Ταυρομενίτης.....	484
44. Ἠγησίας.....	484
45. Δίφιλος ὁ Σινοπεύς.....	485
46. Μάχων.....	485
47. Ἀμερίας.....	485
48. Ζώϊλος ὁ Ἀμφιπολίτης.....	485
49. Σάτυρος ὁ Καλλατιανός.....	485
50. «Πάριον Μάρμαρον» ἢ «Πάριον Χρονικόν».....	485
51. Σιληνός.....	486
52. Κράτης ὁ Μαλλώτης (τῆς Περγάμου).....	486
53. Σωτίων.....	487
54. Μελέαγρος.....	487
55. Κικέρων.....	487
56. Βιργίλιος.....	487
57. Κάστωρ ὁ Ρόδιος.....	487
58. Τρύφων ὁ Ἀλεξανδρεύς.....	487
59. Ἀέτιος.....	487
60. Ἰοῦστος ὁ Τιβεριεύς.....	488
61. Φαβωρίνος.....	488
62. Πολέμων.....	488

63. Πτολεμαῖος Κλαύδιος.....	488
64. Μάξιμος Τύριος.....	488
65. Σέξτος Ἐμπειρικός.....	488
66. Ἀχιλλεὺς Τάτιος.....	488
67. Ὑγίνος ὁ Μυθογράφος.....	489
68. Ἀπολλώνιος ὁ Δύσκολος.....	489
69. Ἡρωδιανὸς Αἴλιος.....	489
70. Ἡφαιστίων.....	489
71. Γέλλιος Αὐλός.....	489
72. Ἑρμογένης.....	490
73. Ἴππόλυτος.....	490
74. Τερτυλλιανὸς.....	490
75. Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς.....	490
76. Φλάβιος Φιλόστρατος ἢ Φιλόστρατος Β΄.....	490
77. Ἡρωδιανὸς ὁ Σύρος.....	491
78. Πλωτίνος.....	491
79. Πορφύριος.....	491
80. Ἰάμβλιχος.....	492
81. Εὐσέβιος.....	492
82. Ἰουλιανὸς ὁ Παραβάτης ἢ Ἀποστάτης.....	492
83. Αὐγουστίνος.....	493
84. Μακρόβιος.....	493
85. Πρόκλος.....	494
86. Προκόπιος Γαζαῖος.....	494
87. Χορίκιος Γαζαῖος.....	494
88. Στέφανος Βυζάντιος.....	494
89. Δαμάσκιος.....	494
90. Σιμπλίκιος.....	494
91. Ἀσκληπιὸς ὁ Τραλλιανὸς.....	495
92. Ἰωάννης Δαμασκηνὸς.....	495
93. Θεόδωρος Πρόδρομος.....	495
94. Ναθαναὴλ - Νεῖλος Μπέρτος.....	496
2° Παράρτημα - Ἡ Ἀργοναυτικὴ ἐκστρατεία.....	497
3° Παράρτημα - Οἱ Μοῦσες καὶ οἱ Χάριτες.....	499
4° Παράρτημα - Οἱ ἑπτὰ σοφοὶ τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος.....	501
5° Παράρτημα - Οἱ Σίβυλλες - Οἱ «Σιβυλλικοὶ Χρησμοί» - Ὁ Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης, ὁ Κικέρων καὶ ὁ Βιργίλιος γιὰ τὶς Σίβυλλες.....	502
6° Παράρτημα - Τὰ ἑπτὰ θαύματα τοῦ ἀρχαίου κόσμου.....	506
7° Παράρτημα - Οἱ Ὀλυμπιάδες.....	507

8° Παράρτημα - Ἑλληνίδες τοῦ Μύθου.....	509
1. Ἄγραυλος.....	509
2. Ἀντιγόνη.....	510
9° Παράρτημα - «Ἐπικός Κύκλος» ἢ «Κύκλια Ἔπη».....	513
10° Παράρτημα - Στοιχεῖα ἀρχαίας ἐλληνικῆς μετρικῆς.....	516
1. Ρυθμός - Προσῳδία.....	516
2. Μετρικὰ σύμβολα καὶ μετρικοὶ ὄροι.....	516
3. Τὰ συνηθέστερα μέτρα.....	518
4. Ἀπὸ τὴν προσῳδία στὰ τονικὰ μέτρα - Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, ὁ πρῶτος τονικὸς ποιητῆς.....	521
5. Σύγχρονοι ὕμνογράφοι.....	522
11° Παράρτημα - Ἀρχαῖες ἐλληνικὲς διάλεκτοι - Ἡ Κοινὴ Ἑλληνικὴ - Ἄττικισμὸς.....	524
1. Ἀρχαῖες ἐλληνικὲς διάλεκτοι.....	524
2. Ἡ Κοινὴ Ἑλληνικὴ.....	526
3. Ἄττικισμὸς.....	527
Ἀσιανισμὸς.....	527
12° Παράρτημα - Ἡ Παλατινὴ Ἀνθολογία.....	529
13° Παράρτημα - Ἡ γλῶσσα κατὰ λογοτεχνικὸ εἶδος.....	531
14° Παράρτημα - Ἡ δημοκρατικὴ Ἀθήνα καὶ οἱ θεσμοὶ τῆς.....	532
Α. Οἱ πολιτειακοὶ θεσμοὶ τῆς ἀρχαίας Ἀθήνας.....	532
1. Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Δήμου.....	532
2. Ἡ Βουλὴ τῶν Πεντακοσίων.....	534
3. Ὁ Ἄρειος Πάγος.....	536
Β. Τὰ δικαστήρια τῆς ἀρχαίας Ἀθήνας.....	537
1. Ἡ Ἡλιαία.....	537
Ὁ ὄρκος τῶν Ἡλιαστῶν (=τῶν δικαστῶν τοῦ δικαστηρίου τῆς Ἡλιαίας).....	539
2. Τὰ Πολιτειακὰ σώματα:.....	540
α. Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Δήμου.....	540
β. Ἡ Βουλὴ τῶν Πεντακοσίων.....	540
γ. Ὁ Ἄρειος Πάγος.....	540
3. Μικρότερα δικαστήρια.....	540
Γ. Οἱ «Ἐννέα Ἀρχοντες» τῆς ἀρχαίας Ἀθήνας.....	541
Δ. Οἱ «Δέκα Στρατηγοί».....	543
Ε. Ἄλλοι Ἀξιωματοῦχοι.....	544
ΣΤ. Καὶ κάποια ἄλλα στοιχεῖα τῆς Ἀθηναϊκῆς Δημοκρατίας.....	544
1. Ἡ ιδιότητα τοῦ πολίτη.....	544
2. Ὁ ὄρκος τῶν ἀθηναίων ἐφήβων-ὀπλιτῶν.....	545
3. Πολιτογράφηση - μέτοικοι.....	546

4. Όστρακισμός	546
5. Οί λειτουργίες	547
6. Οί δέκα φυλές τῆς Ἀττικῆς	549
7. Ἄλλα μέλη τῆς ἀρχαίας Ἀθηναϊκῆς κοινωvίας πέραν τῶν πολιτῶν καὶ τῶν μετοίκων	549
8. Οί μῆνες στοῦ ἀττικοῦ ἡμερολόγιο	550
Z. Κατακλεῖδα	551
15 ^ο Παράρτημα - Logistics - Ὁ «Λογιστικὸς Μάγος» - Ἡ «Κινητὴ Ἑστία»	553
Logistics	553
Ὁ «Λογιστικὸς Μάγος»	554
Ἡ «Κινητὴ Ἑστία»	554
16 ^ο Παράρτημα - Ὁ Μηχανισμὸς τῶν Ἀντικυθῆρων	555
17 ^ο Παράρτημα - Ἀπαρίθμηση ὀνομάτων χριστιανῶν Πατέρων – συγγραφέων τῶν τεσσάρων πρώτων μετὰ Χριστὸν αἰῶνων	558
A. Οί Ἀποστολικοὶ Πατέρες	558
B. Οί Ἀπολογητές	558
Γ. Πάθη μαρτύρων	558
Δ. Ἀντιαιρετικοὶ συγγραφεῖς	558
E. Ἡ Ἀλεξανδρινὴ Σχολή	559
ΣΤ. Ἡ χριστιανικὴ λογοτεχνία μετὰ τὸν Μ. Κωνσταντῖνο	559
Z. Οί Καππαδόκες Πατέρες	559
H. Ἡ Σχολή τῆς Ἀντιοχείας	559
Θ. Ἡ Ἀλεξανδρινὴ Σχολή στὰ τέλη τῆς	559
18 ^ο Παράρτημα - Ἡ Προσδοκία τῶν Ἑθνῶν	560
19 ^ο Παράρτημα - Ἡ ἐκπαίδευση τῶν νέων κατὰ τὸν Πλάτωνα καὶ ἡ πλατωνικὴ θεωρία τῶν ιδεῶν	566
Ἡ ἐκπαίδευση τῶν νέων ὅπως τὴν ὁραματίζεται ὁ Πλάτων στὴν "Πολιτεία" του	569
20 ^ο Παράρτημα - Οί περίοδοι τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς λογοτεχνίας	579
21 ^ο Παράρτημα - Χρονολογικὸς πίνακας τῶν κυριωτέρων ἱστορικῶν γεγονότων	580
Πηγές καὶ Βοηθήματα	582
Βιογραφικὸ σημεῖωμα τοῦ συγγραφέα	584
Ἔργα τοῦ ἰδίου	586

Εισαγωγή

Τήν ἐργασία τοῦ «ΑΝΘΟΛΟΓΙΟΥ» τήν ξεκίνησα καί σέ πρώτη φάση τήν ὀλοκλήρωσα στόν 2^ο κορωνοϊό, δηλαδή ἀπό τόν Νοέμβριο τοῦ 2020 ὡς τόν Ἰούνιο τοῦ 2021. Ἀπό τόν Ἰούνιο τοῦ 2022 κι ὡς τίς ἀρχές Σεπτεμβρίου τοῦ 2022 ἔκανα κάποιες προσθηκὲς καί μιά μερική ἀνακατάταξη τῆς ὕλης του. Ἀπό τά μέσα Ἰουλίου τοῦ 2023 κι ὡς τήν ἀνοιξη τοῦ 2024 ἀσχολήθηκα ξανά μέ αὐτό καί τοῦ ἔδωσα τή σημερινή του μορφή.

Ὡρες-ῶρες, ὄλο αὐτό τό διάστημα, καθώς μέ ἄπειρη χαρά ἔτρεχα στόν ὑπολογιστή, κι ὅταν ἀκόμα εἶχα ἐλάχιστο χρόνο ἢ κι ὅταν ἀκόμη ἤμουν πολύ κουρασμένος, νομίζω πῶς καταλάβαινα ἀπολύτως πῶς αἰσθανόταν ὁ Μακιαβέλλι στή δευτέρα παράγραφο τοῦ 22^{ου} Παραθέματος (τοῦ Fernand Braudel), λίγο πιό κάτω.

Στό «ΑΝΘΟΛΟΓΙΟ» αὐτό ἐπέλεξα κυρίως λιγότερο γνωστούς ἢ καί ἄγνωστους μου συγγραφεῖς καί ποιητές. Ὅχι τούς μεγάλους καί γνωστούς κλασικούς τῶν ἑκατόν ἐξήντα περίπου χρόνων τοῦ 5^{ου} καί 4^{ου} αἰ. π.Χ., αὐτούς πού διδάσκουμε στό Λύκειο καί στό Γυμνάσιο, ἐκεῖνα τά μοναδικά καί ἀξεπέραστα ὀνόματα τῶν πρωταθλητῶν τοῦ πνεύματος καί πρωτεργατῶν τοῦ παγκόσμιου πολιτισμοῦ. Οὔτε καν τόν Ὅμηρο καί τόν Ἡσίοδο. Ὅλοι αὐτοί μοῦ εἶναι, κατά κάποιον τρόπο, ἔστω καί λίγο γνωστοί.

Ξεκίνησα ἀπό τούς Προσωκρατικούς φιλοσόφους. Κυρίως αὐτούς εἶχα ἀρχικά στό μυαλό μου. Αὐτούς ἤθελα περισσότερο νά γνωρίσω. Στό Πανεπιστήμιο εἶχαμε διδαχθεῖ λίγα πράγματα, ἀλλά ποιός τά θυμᾶται. Κάτι ἀπ' αὐτούς διδάσκαμε κάποτε καί στή Γ' Λυκείου. Ὑστερα ἐπεκτάθηκα καί σέ ἄλλους: Παλιούς λυρικούς, μικροῦς ἱστορικούς τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων, Ἀλεξανδρινούς γραμματικούς-φιλολόγους, ὄχι τόσο γνωστούς φιλοσόφους, νεώτερους ρήτορες καί σοφιστές, ποιητές, μαθηματικούς, ἀστρονόμους, γιατροῦς, μουσικούς, Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας πού ἦταν κλασικοί φιλόλογοι κ.ἄ.

Πρόκειται γιά μιά προσπάθεια ἀποκτήσεως κάποιων γνώσεων πού ποτέ δέν κατεῖχα· ἢ καί μιά εὐκαιρία γενναίας προσωπικῆς φιλολογικῆς ἀσκήσεως· ἢ ὅ,τι προσωπικά ἐμένα μοῦ ἀρέσει. Τό σίγουρο εἶναι πῶς, κατά τήν πορεία τῆς συγγραφῆς, τό κάθε μου βῆμα ἦταν γιά μένα καί μιά ἀνεπανάληπτη πηγὴ χαρᾶς.

Χωρίζω τήν ἐργασία σέ εἴκοσι μία ἐνότητες-κεφάλαια. Στήν ἀρχὴ κάθε κεφαλαίου γράφω μιά γενικὴ εἰσαγωγή καί μετὰ ἕνα-ἕνα τά ὀνόματα, συγγραφεῖς καί ποιητές· λίγα λόγια γιά τόν κάθε συγγραφέα ἢ ποιητὴ καί ἐν συνεχείᾳ παραθέτω κάποια ἀποσπάσματα ἔργων τους. Παραθέτω ἐπίσης καί μαρτυρίες νεώτερων

συγγραφέων για τη ζωή τους, οι οποίες συνήθως περιέχουν και κάποια αποσπάσματα απολεσθέντων έργων τους.

Στό τέλος -στό 1^ο Παράρτημα- γράφω λίγα λόγια για αυτούς τους νεώτερους συγγραφείς, αλλά και για παλαιότερους που αναφέρονται σε κάποια σημεία της εργασίας: όλους τους τοποθετώ κατά χρονολογική σειρά. Έτσι, γνωρίζω -έστω και επιφανειακά- περισσότερα αρχαία πρόσωπα.

Μεταφράζω όλα ανεξαιρέτως τα αποσπάσματα αρχαίων κειμένων, μικρά ή μεγάλα, με πλάγια γράμματα και εντός παρενθέσεως. Προσπαθώ, κατά το δυνατόν, και όσο μου είναι εφικτό, τα αποσπάσματα αυτά να είναι κάπως αντιπροσωπευτικά των δημιουργών τους. Ούτως ή άλλως όμως, νομίζω πως αρκεί να βλέπω/πουμε κάτι από τα γραφόμενα των ανθρώπων αυτών, τα θέματα που τους απασχολούν, τον τρόπο που σκέφτονται και γράφουν, ποιά ήταν η γλώσσα/διάλεκτος/ιδίωμα κάθε εποχής, κάθε λογοτεχνικού είδους -ποιητικού ή πεζού-, κάθε περιοχής, ξεχωριστά κάθε ποιητή ή συγγραφέα. Συνήθως αυτό είναι αρκετό, ιδίως για μιά τέτοια, απόλυτως προσωπικών επιλογών, εργασία. Συχνά παίρνω την πρωτοβουλία και, χωρίς να αυτοσχεδιάζω αυθαίρετα, εκφράζω, από την εν γένει φιλολογική μου γνώση, απόψεις κάπως προσωπικές. Κάποτε προσθέτω και ό,τι άλλο συναντήσω ή θυμηθώ καθ' όδόν και μου άρεσει, έστω κι αν αυτό ξεφεύγει κάπως από τα όρια που έθεσα.

Στό τέλος ακολουθούν είκοσι ένα Παραρτήματα, στά οποία επεξηγούνται και αναλύονται ώρισμένα σημεία της εργασίας και γίνονται και ώρισμένες προεκτάσεις. Καλό είναι στό ξεκίνημα ήδη της μελέτης του βιβλίου να ρίξουμε μιά ματιά στους τίτλους των Παραρτημάτων καθώς και στά ονόματα του 1^{ου} Παραρτήματος, ώστε, έχοντάς τα ύπ' όψιν, να λύνονται, ένδεχομένως, νωρίτερα κάποιες πιθανές απορίες μας.

Σέ κάθε ένότητα τηρώ την επί μέρους χρονολογική σειρά.

Ξεκινώ μέ κάποια «Παραθέματα» -31 συνολικά- λόγων ξένων ειδικών, παλαιότερων και νεώτερων, που γνώρισαν σε βάθος και εκτίμησαν πάρα πολύ την έλληνική σκέψη.

Τά Περιεχόμενα τά κατέγραψα κάπως αναλυτικά, για να έχουμε μπροστά μας, ήδη στην αρχή-αρχή, μιάν όσο γίνεται πιο ολοκληρωμένη εικόνα του βιβλίου και να ανατρέχουμε εύκολα σε ό,τι κάθε φορά μάς ένδιαφέρει.

Όφείλω θερμότερες ευχαριστίες στον καθηγητή κύριο Άχιλλέα Καψάλη, γιατί άνέσυρε από τό βάθος του ύπολογιστή μου τό ΑΝΘΟΛΟΓΙΟ και τό όδήγησε στην έκδοση. Χάρη στην αποφασιστική και έν αγάπη παρέμβασή του τό βιβλίο έγινε πραγματικότητα. Ό Θεός άς του άνταποδώσει την ευεργεσία.

Ευχαριστίες όφείλω και στους εκδότες κυρίους Γιάννη και Τάσο Κυριακίδη για την επιμελημένη και άρτια μορφή του βιβλίου αλλά και για την άνιδιοτέλεια και ταχύτητα μέ την όποία τό εξέδωσαν σε έντυπη και ηλεκτρονική μορφή.

Παραθέματα

*λόγων παλαιότερων και νεότερων ξένων συγγραφέων
για την αρχαία ελληνική σκέψη και σοφία*

1. Marcus Tullius Cicero (Κικέρων, 106-43 π.Χ. Ὁ κορυφαῖος τῶν Ρωμαίων ρητόρων):

«*Graeca leguntur in omnibus fere gentibus, Latina suis finibus, exiguis sane, continentur.*

(=Τὰ Ἑλληνικά διαβάζονται σχεδόν σ' ὅλα τὰ ἔθνη, ἐνῶ τὰ Λατινικά περικλείονται στά δικά τους, πολύ μικρά, σύνορα)».

2. Quintus Horatius Flaccus (Ὁράτιος, 65-8 π.Χ. Κορυφαῖος Ρωμαῖος ποιητής):

«*Graecia capta ferum victorem cepit
et artes intulit agresti Latio.*

(=Ἡ Ἑλλάδα, ἂν καί κατακτήθηκε, κατέκτησε τόν ἄγριο νικητή
καί εἰσήγαγε τίς τέχνες στό ἀγροῖκο Λάτιο)».

3. Ὅθων Γ' (980-1002, βασιλιάς τῆς Γερμανίας, γιός τῆς Βυζαντινῆς πριγκίπισσας Θεοφανοῦς τῆς Σκλήραινας. Πέθανε μόλις 22 χρόνων). Ὁ Ὅθων –πού ἐξ ἴσου αἰσθανόταν Σάξονας καί Ἑλληνας- σέ ἐπιστολή του πρὸς τόν Γερβέρτο ντ' Ὠριγιάκ (938-1003), διάσημο Γάλλο μαθηματικό καί ἀστρονόμο, ἀπό τό 981 ἀρχιεπίσκοπο Ρέιμς, ὁ ὁποῖος το 999 ἔγινε πάπας Ρώμης ὡς Σίλβεστρος Β' (999-1003), τοῦ γράφει (βλ. Gerbert d' Aurillac, le papa de l'an mil, Παρίσι 1987, 180-182):

«Θά ἐπιθυμούσαμε...νά ἀποδιώξετε ἀπό μᾶς τή σαξονική τραχύτητα, ἀλλά πάνω ἀπ' ὅλα νά μᾶς φανερώσετε τήν ἑλληνική λεπτότητα πού βρίσκεται μέσα μας (μιά καί ἦταν Ἑλληνας ἀπό τήν πλευρά τῆς μητέρας του), καθὼς ἂν ὑπάρχει ἓνας ἄνδρας ἰκανός νά τήν ἀφυπνίσει, θά βρεῖ σέ μᾶς τή σπίθα τοῦ πνεύματος πού ἀκτινοβολεῖ στήν Ἑλλάδα...καί νά καλλιεργήσετε σέ μᾶς τό ζωηρό πνεῦμα τῶν Ἑλλήνων».

4. Conrad Celtis (Κόνραντ Κέλτις, 1459-1508, Γερμανός ἀνθρωπιστής, συγγραφέας καί λυρικός ποιητής: *Amores I 12, 42-44, Λειψία 1934, σ. 24*):

«*Graecorum linguam gensque hodierna tenet.*

Nam faciunt lingua Graecorum sacra quotannis

et templum Argolicis personat omne modis [modus-i=μέτρο, τρόπος, νόμος, ἀρμονία, μέλος]...

(=Τήν ἑλληνική γλώσσα τή διατηρεῖ καί ἡ σύγχρονη γενιά.

Γιατί κάθε χρόνο τελοῦνται ἱερές ἀκολουθίες στή γλώσσα τῶν Ἑλλήνων

καί ἀντηχεῖ ὅλος ὁ ναός ἀπό τίς Ἀργολικές [=ἐλληνικές] μελωδίες».

[Ἐδῶ ὁ Κόνραντ Κέλτις ἀναφέρεται σέ ἕναν τύπο Δυτικῆς Θείας Λειτουργίας πού ἔφερε τόν τίτλο «Missa Graeca» (= «Ἑλληνική Λειτουργία»), ἡ ὁποία ἀποτελοῦσε τή σημαντικότερη μεσαιωνική ἀποτύπωση τῆς ἐλληνικῆς λειτουργικῆς παρουσίας στή Δύση. Πρόκειται γιά μιὰ Θεία Λειτουργία τῆς ὁποίας κάποια μέρη μπορούσαν νά ψαλοῦν ἢ νά διαβασθοῦν στήν ἐλληνική γλώσσα. Ἡ «Missa Graeca» εἶχε τή μεγάλη της ἀνάπτυξη στά χρόνια μεταξύ 9^{ου} καί 11^{ου} αἰώνα. Ὡστόσο, κατά τήν παραπάνω μαρτυρία τοῦ Κόνραντ Κέλτις, στόν γερμανικό χῶρο, στό Würzburg, ὑπῆρχε καί κατά τό 1500 αὐτός ὁ τύπος Λειτουργίας. Φαίνεται πώς ἡ «Missa Graeca», διορθωμένη καί ἀναπροσαρμοσμένη, ἐπέζησε μέχρι τή Γαλλική Ἐπανάσταση (1789-1799)].

5. David Hume (Ντέιβιντ Χιούμ, 1711-1776, Σκωτσέζος ἐμπειρικός φιλόσοφος):

«Ποτέ ἡ ἐκλεπτυσμένη Ἀθήνα δέν θριαμβολόγησε, ἐπειδή διέδωσε τίς ἐπιστήμες καί τίς καλές τέχνες σ' ἕναν πρωτόγονο κόσμο».

6. Pierre - Augustin Guys, *A Sentimental Journey through Greece* (=Ἐνα συναισθηματικό ταξίδι στήν Ἑλλάδα), Δουβλίνο: Milliken 1773 (Ἑλλάδα, Ἔστια 2006, 26-27, 448):

«Οἱ πολιτισμένες χῶρες τῆς Εὐρώπης θά πρέπει νά ἀξιοποιοῦν μέ ἐνθουσιασμό τήν κάθε εὐκαιρία νά ἐνημερωθοῦν γιά ἕναν λαό (τόν ἐλληνικό), στόν ὁποῖον ὀφείλουν πολλά. Σ' αὐτόν τόν λαό ὀφείλομε, τρόπος τοῦ λέγειν, τήν καταγωγή μας, ἢ τουλάχιστον, μπορούμε νά ποῦμε, τίς πηγές τῶν τρόπων καί τῶν γνώσεών μας».

7. Johann Wolfgang Goethe (Γιόχαν Φόλφγκανγκ Γκαίτε, 1749-1832, Γερμανός ποιητής, μυθιστοριογράφος, δραματουργός, θεωρητικός τῆς τέχνης, φυσιοδίφης):

«Τά ἐλληνικά ἤχησαν, ὅπως ἐν' ἄστρο προβάλλει μέσα στή νύχτα».

8. Friedrich Schiller (Φρίντριχ Σίλλερ, 1759-1805, Γερμανός ποιητής, θεατρικός συγγραφέας, ἱστορικός):

«Τί ἦταν ἡ ἐλληνικότητα; Νοῦς καί μέτρο καί καθαρότητα!».

9. Percy Bysshe Shelley (Πέρσου Μπύς Σέλλεϋ, 1792-1822, Φιλέλληνας Ἄγγλος ποιητής, βασικός ἐκπρόσωπος τοῦ ρομαντισμοῦ):

«Γεννηθῆτω Φῶς!, εἶπε ἡ Ἐλευθερία·
καί τότε, σάν ἥλιος μέσ' ἀπ' τό κῶμα,
ἀνέτειλεν ἡ Ἀθήνα».

10. George Gordon Byron, 6th Baron Byron, Lord Byron (Λόρδος Βύρων, 1788-1824. Ἄγγλος ρομαντικός ποιητής, πολιτικός καί μεγάλος Φιλέλληνας. Στίς 5 Ἰανουαρίου τοῦ 1824 ἦλθε στό Μεσολόγγι, ὅπου καί ἐργάσθηκε γιά τήν ἄμυνα καί τήν ὀχύρωσή του. Ἀσθένησε βαρειά καί πέθανε μέσα σέ ὑψηλό πυρετό στίς 19 Ἀπριλίου τοῦ ἴδιου ἔτους σέ ἡλικία 37 ἐτῶν. Τό παρακάτω ἀπόσπασμα προέρχεται ἀπό ὁμιλία του στό Μεσολόγγι τό 1824):

«Αυτές οι αρχές που τώρα εφαρμόζονται στην Ελλάδα θα παραγάγουν βαθμιαία τα αποτελέσματά τους τόσο εδώ όσο και σε άλλες χώρες...Δέν μπορώ...νά υπολογίσω σε τί ύψη θα ανυψωθεί η Ελλάδα. Μέχρι τώρα αυτό είχε νά κάνει μέ ύμνους και έλεγείδες ανθρώπων γεμάτων ένθουσιασμό, τώρα όμως θά προσελκύσει τήν προσοχή τῶν πολιτικῶν».

11. Jacob Burckhardt (Μπουρκκάρντ, 1818-1897, Έλβετός ιστορικός τῆς τέχνης καί τοῦ πολιτισμοῦ):

«Δέν ὑπάρχει φόβος νά χάσουμε ποτέ τήν Αρχαιότητα, ὅσο δέν ξαναγινόμαστε βάρβαροι».

12. V. Roze, *Anecdota Graeca et Graecolatina*, τόμοι I-II, Βερολίνο 1864-70:

«Ἄν ἀπό ἀνέκαθεν γιά τούς Ρωμαίους παραπέμπαμε ἀπό ἐπιστημονικῆς σκοπιᾶς στούς Έλληνες, στήν περίπτωση ὀλόκληρης τῆς ἐπιστημονικῆς...λογοτεχνίας τοῦ 4^{ου} ἕως 6^{ου} αἰώνα...πρέπει νά ὁμολογήσουμε ὅτι ὅλη αὐτή ἡ λογοτεχνία ἦταν στήν πραγματικότητα μεταφράσεις ἑλληνικῶν βιβλίων».

13. John Dalberg-Acton (Τζών Ντάλμπεργκ-Άκτον, 1834-1902, μεγάλος Ἄγγλος ιστορικός, βασιλικός καθηγητής Ἱστορίας στό Κέιμπριτζ [regius professorship]· σφράγισε μέ τό ἔργο του τόν 19^ο αἰώνα).

Ὁ λόρδος Ἄκτον, μιλώντας στούς φοιτητές του τό 1895, τούς εἶχε πεῖ μεταξύ ἄλλων τά παρακάτω λόγια, ἐμπνευσμένα ἀπό τήν ἀρχαία ἑλληνική σοφία καί τήν καθημερινή ἀρχαία ἑλληνική πρακτική:

«Δέν ἔχουμε ἄλλο μίτο ὡς ὀδηγό στίς περιπλοκές καί τούς δαιδάλους τῆς σύγχρονης πολιτικῆς πέρα ἀπό τήν ἰδέα τῆς προόδου πρὸς μιά τελειότερη καί πιό ἐγγυημένη ἐλευθερία... Ένας λόγος τῆς Ἀντιγόνης ἢ μιά ἀπλή πρόταση τοῦ Σωκράτη...εἶναι πλησιέστερα στή ζωή μας ἀπ' ὅ,τι ἡ προγονική σοφία τῶν βαρβάρων πού ἔτρεφαν τούς χόιρους τους μέ βελανίδια ἀπό τόν Ἐρκύνιο δρυμό».

[Ἐρκύνιος Δρυμός: Ἀρχαῖο δάσος στή νότια Γερμανία, ἀνατολικά τοῦ Ρήνου. Ὁ σημερινός Μέλας Δρυμός ἀποτελοῦσε τμήμα τοῦ Ἐρκύνιου Δρυμοῦ].

Σήμερα, ἡ ἐλευθερία καί ὡς ἰδέα καί ἐν τῇ πράξει φαίνεται νά ἔχει ὑποχωρήσει παγκοσμίως. Δυστυχῶς τό ἴδιο συμβαίνει καί στήν Ελλάδα, τήν κοιτίδα τῆς ἐλευθερίας καί τῆς δημοκρατίας, ὅπου τά τελευταῖα χρόνια ἡ ἐκάστοτε ἐκτελεστική ἐξουσία ἔχει τήν τάση νά ποδηγετεῖ τή νομοθετική, νά κηδεμονεύει τήν πολιτειακή, νά ὑπαγορεύει τίς ἀποφάσεις της στή δικαστική καί νά περιφρονεῖ τή θρησκευτική ἐξουσία.

Ἴσως, περισσότερο ἀπό ἄλλοτε, φαντάζουν ἐπίκαιροι οἱ παρακάτω στίχοι τοῦ Παναγιώτη Κανελλόπουλου ἀπό τό ποίημά του "ΘΑ ΠΡΟΦΤΑΣΟΥΜΕ Ν' ΑΝΟΙΞΟΥΜΕ ΤΙΣ ΠΥΛΕΣ..." [Π. Κανελλόπουλος 1902-1986: Νομικός, καθηγητής Πανεπιστημίου, πολιτικός (διετέλεσε καί πρωθυπουργός), ἀκαδημαϊκός]:

«Δέν ἀγρυπνοῦν πιά οἱ φύλακες... Τά τείχη
τά παρατήσανε σέ χέρια γυναικῶν.

Τά προστατεύει, λένε, ή τύχη-
κι ή άλλαγή τά προστατεύει τών καιρῶν...».

Τουλάχιστον έμεις οί άπλοί και καθημερινοί Έλληνες άς μήν προκρίνουμε τά βελανίδια του Έρκύνιου Δρυμου άπό τόν ύψηλό κι έλεύθερο λόγο του Σωκράτη και τής Άντιγόνης.

14. Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff (Ούλριχ Μέλεντορφ Βιλαμόβιτς, 1848-1931, κορυφαίος Γερμανός φιλόλογος, «πατριάρχης» τής κλασικής φιλολογίας. Δίδαξε στά πανεπιστήμια του Βερολίνου και του Γκέτινγκεν. Ήταν βαθύς γνώστης τών κλασικῶν γλωσσῶν, τής πατυρολογίας, τής μετρικῆς και τής έπιγραφικῆς και έμβριθής κριτικός τών άρχαίων κειμένων. Ύπηρξε μέλος τής Πρωσικῆς Άκαδημίας Έπιστημῶν):

«Κάθε λαός είναι υπερήφανος για τίς πνευματικές του κατακτήσεις· αλλά ή έλληνική φυλή στέκεται ψηλότερα άπό κάθε άλλη, διότι έχει τό μεγάλο πλεονέκτημα νά είναι ή μητέρα κάθε πολιτισμοῦ».

15. Richard Winn Livingstone (Ρίτσαρντ Γουίν Λίβινγκστον, 1880-1960, Βρετανός κλασικός λόγιος, συνεργάτης καθηγητής του Πανεπιστημίου τής Όξφόρδης. Άπό τόν Έπίλογο του βιβλίου του «Τό Έλληνικό πνεῦμα και ή σημασία του για μās», μετάφραση Β. Ν. Τατάκη):

«Υπάρχει ένας λόγος πολύ σπουδαίος, πού δίνει ζωή στην Ελλάδα και πού θά τήν κρατά ζωντανή άκόμη και σέ εποχές πολύ άπομακρυσμένες άπό τόν δικό της νοῦ. Πρέπει νά μήν τόν ξεχνοῦμε και νά μή στηριζόμαστε για τή μονιμότητα του Έλληνισμού πάνω σέ παροδική σχέση ανάμεσα στη σκέψη του και τή δική μας τή σκέψη. Η έλληνική λογοτεχνία έχει μιά πιό δυνατή πηγή ζωῆς στην άθανασία, πού κάθε σκέψη και έκφραση κερδίζουν, όταν άληθινά και όρθά έχουν έπινοηθεί: έχει τήν άθανασία αυτοῦ πού, μέ τό πλατύτερο νόημα του όρου, είναι τέχνη. Υπάρχουν κάποιες φράσεις του Πλουτάρχου πού περιγράφουν αυτή τήν ποιότητα πολύ καλύτερα άπό όσο όποιοςδήποτε δικές μου λέξεις θά μπορούσαν νά κάμουν, και μπορούν πολύ ταιριαστά νά κλείσουν τούτη τήν έκθεση για τό έλληνικό πνεῦμα. Τίς έγραψε ο Πλούταρχος [περ. 45-125 μ.Χ.] στον καιρό του για τά κτίσματα τής εποχῆς του Περικλέους επάνω στην Ακρόπολη, αλλά θά βαστάξουν μιά πλατύτερη εφαρμογή: "Για τουτον τόν λόγο λοιπόν, λέγει, εκείνα τά έργα είναι περισσότερο θαυμαστά: επειδή έγιναν μέ τρόπο τέλει μέσα σέ λίγο χρόνο και βάσταζαν τόσον πολύ καιρό. Γιατί τό καθένα τους μόλις τελείωνε φαινόταν ότι ήταν πολύ παλαιό, όταν απέβλεπαν στό κάλλος του. Όταν όμως κοιτάζουμε τή χάρη και τή συνεχή παραμονή του ίδιου, φαίνεται ως τώρα σαν κάτι, πού μόλις έγινε και μόλις τέλειωσε· μιά τέτοια δύναμη του καινούργιου αντίζει πάνω στό καθένα τους, πού διατηρεί τή θέα τους άθικτη άπό τόν χρόνο. Σάν νά είχαν τά έργα αυτά μέσα τους ένα πνεῦμα πού πάντα θάλλει και μιά ψυχή άγέραστη (ούτως επανθεί καινότης άεί τις, άθικτον υπό του χρόνου διατηροῦσα τήν όψιν, ωςπερ άειθαλές πνεῦμα και ψυχήν άγήρω καταμεμειγμένην τών έργων έχόντων)". [Πλουτάρχου Περικλῆς 13.5.2-5)]. Αυτή είναι μιά δίκαιη περιγραφή τής Έλληνικῆς λογοτεχνίας».

16. π. Γεώργιος Φλωρόφσκυ (γεννήθηκε στην Όδησσο τό 1893 καί πέθανε στό Πρίνστον τοῦ Νιού Τζέρσεϊ τό 1979· Ρῶσος ἱερεὺς τῆς Διασποράς, ὁ ἐπιφανέστερος Ρῶσος θεολόγος τοῦ 20οῦ αἰῶνος. Δίδαξε σέ διάφορα Πανεπιστήμια τῶν Η.Π.Α. Οἱ παρακάτω σκέψεις του προέρχονται ἀπό τό βιβλίο του «Θέματα Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας, ἐκδ. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1979, 226-8):

«...Ἡ ρωσική θεολογία πρέπει νά περάσει μέσα ἀπό τό αὐστηρό σχολεῖο τοῦ χριστιανικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ὁ Ἑλληνισμός οὕτως εἶπεῖν, προσέλαβε αἰώνιο χαρακτήρα στήν Ἐκκλησία· ἔχει ἐνσωματωθεῖ μέσα σ' αὐτήν τήν ἴδια τή δομή τῆς Ἐκκλησίας ὡς ἡ αἰώνια κατηγορία τῆς χριστιανικῆς ὑπάρξεως...Ἁ Ἑλληνισμός εἶναι κάτι περισσότερο ἀπό ἓνα προσωρινό σταθμό στήν Ἐκκλησία...Ἡ θεολογία δέν μπορεῖ ἴσως νά εἶναι καθολική παρά μόνο μέσα στόν Ἑλληνισμό. Βέβαια, ὁ Ἑλληνισμός ἔχει διπλή σημασία. Ἐνα ἀντιχριστιανικό στοιχεῖο κυριαρχοῦσε στό ἀρχαῖο πνεῦμα. Μέχρι τώρα ὑπῆρξαν πολλοί πού κατέφυγαν στόν Ἑλληνισμό μέ ὀλοφάνερο σκοπό νά πολεμήσουν τόν Χριστιανισμό (ἀπλῶς θυμηθεῖτε τόν Νίτσε!).

Ἀλλά ὁ Ἑλληνισμός ὀλοκληρώθηκε μέσα στήν Ἐκκλησία...Ἁ χριστιανικός Ἑλληνισμός...εἶναι τελείως ἱστορικός...Τό "εὐαγγέλιο" καί ἡ χριστιανική θεολογία, ἅπαξ διά παντός, διατυπώθηκαν ἐξ ἀρχῆς μέ ἑλληνικές κατηγορίες. Πατερικότητα καί καθολικότητα, ἱστορικότητα καί Ἑλληνισμός εἶναι διαφορές ὅσες ἓνος μοναδικοῦ καί ἀδιαίρετου δεδομένου».

17. π. Σωφρόνιος Σαχάρωφ (1896-1993, κατά κόσμον Σεργκέι Σεμιόνοβιτς Σαχάρωφ· ἑλληνομαθέστατος Ρῶσος ἱερομόναχος, ἀπό τίς 27/11/2019 ἅγιος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Γεννήθηκε στή Μόσχα, τό 1925 ἔγινε μοναχός στό Ἅγιον Ὅρος, ἐνῶ τό 1963 ἴδρυσε στό Ἔσσεξ τῆς Ἀγγλίας τήν Ἱερά Μονή τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου· ἐκεῖ καί πέθανε. Οἱ σκέψεις πού ἀκολουθοῦν προέρχονται ἀπό τό βιβλίο του «Ὁψόμεθα τόν Θεόν καθὼς ἐστι», Ἔσσεξ 1993, 373-376):

«Οἱ Ἕλληνας διά τῆς φιλοσοφίας ἔφθασαν εἰς τά ὑψηλότερα δυνατά ὄρια ἀναπτύξεως τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος καί διά τῆς γλώσσης παρουσίασαν τήν τελειότεραν δυνατήν μορφήν ἐκφράσεως τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου. Τήν μορφήν ταύτην τῆς ἐκφράσεως προσέλαβε καί ἐχρησιμοποίησε κατά Πρόνοιαν Θεοῦ εἰς τήν λατρείαν ἐπί δύο χιλιετίας ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ».

18. Richard Harder (Ρίχαρντ Χάρντερ, 1896-1957, Γερμανός φιλόλογος, καθηγητής σε διάφορα γερμανικά Πανεπιστήμια· μαθητής τοῦ Wilamowitz καί φίλος τοῦ W. Jaeger. Οἱ παρακάτω σκέψεις του περιλαμβάνονται στό βιβλίο του Ὁ τρόπος τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων, Θεσσαλονίκη 2008, 21, 24, 29-30, 38-40, 83:

«Ὁ Ἕλληνας τῆς πρώιμης ἐποχῆς καί ὁ Ἕλληνας τῶν ὕστερων χρόνων, ὁ εὐγενῆς ἀριστοκράτης καί ὁ ἀγρότης, ὁ Ἴωνας καί ὁ Σπαρτιάτης, ὁ ναυτικός καί ὁ γλύπτης, ἡ μεγαλοφυΐα καί ὁ κοινός ἄνθρωπος – μεγάλη ἡ ἀπόσταση πού χωρίζει ὅλους αὐτούς μεταξύ τους. Κι ὅμως ὑπάρχει κάτι πού διατρέχει τίς χρονικές περιόδους, τίς βαθμίδες ὕφους καί τήν κοινωνική διαστρωμάτωση καί κάνει τούς Ἕλληνας αὐτό πού εἶναι, κάτι πού ὅλοι τους τό μοιράζονται μεταξύ τους, ἓνα κοινό γνώρισμα δικό τους, ὄχι ὅμως

καί κοινό κτῆμα ὄλων τῶν ἀνθρώπων ἐν γένει. Αὐτό εἶναι πού ὀνομάζω ἐγώ "ἐλληνικό τρόπο"...

"Ἕλλην ἄνθρωπος" – μέ τόν ὄρο αὐτόν ἐννοοῦμε τόν ἴδιο τόν ἄνθρωπο, χωρίς τοῦτον ἢ τόν ἄλλο προσδιορισμό, τόν ἄνθρωπο, θά λέγαμε στήν καθαρότητά του. Μά ἀκριβῶς αὐτή ἡ παράσταση εἶναι ἤδη μιᾶ ἀφαίρεση, καί προπαντός ἕνα ἐπίτευγμα τῶν Ἑλλήνων...

Ὅταν ὁ Φαραώ ἐνδύεται, ἡ πρωινή αὐτή δεξίωση εἶναι στήν Αἴγυπτο μιᾶ πράξη τελετουργική καί ἀποτελεῖ τιμητική διάκριση γιά ὅσους παρευρίσκονται σ' αὐτήν... Ὁ "ἄναξ ἀνδρῶν" Ἀγαμέμνων, ὅμως, ντύνεται σάν ὄλους τούς ἄλλους· ὥραϊα βέβαια καί φροντισμένα, ἀλλά φοράει ὅ,τι φοροῦν ὄλοι οἱ ἄλλοι. Μπορεῖ νά παίρνει στό χέρι του τό σκῆπτρο, γιατί σκοπεύει νά ἐμφανισθεῖ ὡς βασιλεὺς, δέν φέρει ὅμως κανενός ἄλλου εἶδους ἄλλα διακριτικά... Ἡ πολυτέλεια καί ἡ χλιδὴ στήν ἐνδυμασία καί στό κόσμημα ἀπορρίπτονται ὡς βαρβαρικά. Ἡ ἀνατολίτικη ἐνδυμασία χαρακτηρίζεται ὡς ψεύτισμα...

Οἱ ὀμηρικοί πολεμιστές δέν διαθέτουν προσωπικούς ἀκολουθούς. Μόνοι τους ντύνονται τήν πανοπλία τους, μόνοι τους κι ἀβοήθητοι τά ροῦχα τους... (Ἀκόμη καί τούς θεούς τους ἔτσι τούς ἤθελαν). Μόνος του ὁ Ζεὺς ζεύει καί ξεζεύει τά ἄλογά του. Κι ὅταν δέν τό κάνει ὁ ἴδιος, τό ζευγάρι τ' ἄλογα τοῦ τό ἐτοιμάζει ὄχι κάποιος σταυλίτης, ἀλλά ὁ ἀδελφός του, ὁ θεός Ποσειδῶνας... Ἡ Ἀθηνᾶ ὑφαίνει μόνη τόν πέπλο της... καί ἡ Θέτις ὀλομόναχη μεταφέρει στή γῆ ἀπό τόν Ὀλυμπο ὀλόκληρη πανοπλία γιά τόν Ἀχιλλεῦα. Ἡ βασιλοκόρη Ναυσικά πλένει μέ τά χέρια της μαζί μέ τίς κοπελιές – δέν μπορεῖ νά τίς ἀποκαλέσει κανεῖς «ὑπηρέτριες»- της τά ἐσώρουχα τῶν ἀδελφῶν της...

Ἡ ἐλληνική ἐνότητα στηρίζεται πάνω σ' ἕνα ἱστορικό ὑπόβαθρο πού παρουσιάζει μιᾶ ὑψίστου βαθμοῦ πολυμορφία... Εἶναι μιᾶ ἐνότητα πού ἀναδύεται μέσα ἀπό ἀντιθέσεις καί ὑπερβαίνει ἀντιθέσεις. Ἐφ' ὅσον δαμαστοῦν οἱ ἀντιθέσεις, τότε ἕνας τέτοιος λαός (ὁ ἐλληνικός) διαθέτει ἀσυνήθιστες δυνατότητες. Διαθέτει ἀνθρώπους τοῦ πιό διαφορετικοῦ χαρακτήρα καί ἐπομένως ἐφεδρεῖες γιά τήν ἐκάστοτε ἱστορική ὥρα καί τίς ἀπαιτήσεις της, εἴτε αὐτή ἀπαιτεῖ διπλωμάτες εἴτε μυσταγωγούς, σκληροτράχηλους ἀποίκους ἢ τολμηροὺς πειρατές, ἀναλυτικούς στοχαστές ἢ γιατροὺς μέ φρόνηση καί ἐμπειρία ζωῆς».

19. Albin Lesky (Ἄλμπιν Λέσκυ, 1896-1981, Αὐστριακός καθηγητής τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας στό Πανεπιστήμιο τῆς Βιέννης καί ἀκαδημαϊκός· ἔργο του ἡ *Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας*, 1957, μετάφραση στά Ἑλληνικά τό 1964, ἀπό ὅπου καί τό ἀπόσπασμα, σελ. 7):

«Ἡ μετάφραση στά ἐλληνικά μιᾶς Ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας εἶναι κάτι σάν "νόστος", κάτι σάν γυρισμός στίς πηγές ἀπό τίς ὁποῖες ὁ συγγραφεὺς αὐτοῦ τοῦ βιβλίου ἀπό τά νεανικά του χρόνια ἀντλήσε μέ εὐγνωμοσύνη καί σεβασμό. Θά ἤθελε ὅμως νά ἐλπίζει ὅτι καί ἀπό μιᾶν ἄλλῃ ἄποψη θά ἐκτιμηθεῖ αὐτή ἡ ἐλληνική ἐκδοσις τοῦ βιβλίου του: σάν ἔκφραση ἑνός θαυμασμοῦ γεμάτου ἀγάπῃ γιά τόν νεοελληνικό λαό πού βᾶδισε μέ μεγάλην ἀνδρεία τόν πολλαπλά δύσκολο δρόμο του μέσα ἀπό

βάσανα καί κινδύνους, καί μέσα στίς γνήσιες ἀρετές του κλείνει τήν ἐγγύηση ὅτι θά συνεχίσει τή δυναμική του ἐπιβίωση καί στό μέλλον».

20. D.J.R. Brucker, «The Oxford Latin Dictionary» (βιβλιοκρ.), The New York Times Book Review, 9 Ὀκτωβρίου 1983, 27:

«There is a constant murmur of Greek behind Latin.

(= Ὑπάρχει ἕνα μόνιμο μουρμουρητό Ἑλληνικῶν πίσω ἀπό τά Λατινικά)».

21. Bruno Snell (Μπροῦνο Σνέλ, 1896-1986, Γερμανός κλασικός φιλόλογος, καθηγητής στό Πανεπιστήμιο τοῦ Ἀμβούργου. Οἱ παρακάτω σκέψεις του προέρχονται ἀπό τό βιβλίο του «*Ἡ ἀνακάλυψη τοῦ πνεύματος, ἑλληνικές ρίζες τῆς εὐρωπαϊκῆς σκέψης*», Δ΄ ἐκδοση, Ἀθήνα 1997, 9-10):

«Ἡ εὐρωπαϊκή σκέψη ἀρχίζει μέ τούς ἀρχαίους Ἕλληνες. Στήν ἐποχή τους χρονολογεῖται γενικά ἡ διαμόρφωση ἑνός μοναδικοῦ τρόπου σκέψης πού γιά τόν εὐρωπαϊκό κόσμο ἔχει ἀναμφισβήτητα δεσμευτικό χαρακτήρα... Γιά νά παρακολουθήσουμε τήν ἐξελικτική διαδικασία τοῦ πρώιμου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ πού ὀδηγεῖ ἀνοδικά πρὸς τήν εὐρωπαϊκή σκέψη, πρέπει νά ἀντιμετωπίσουμε τή γένεση τῆς σκέψης στόν ἑλληνικό χῶρο ὡς ἐπανάσταση. Οἱ Ἕλληνες δέν πρόσθεσαν ἀπλῶς νέες περιοχές γνώσης (π.χ. ἐπιστήμες, φιλοσοφία) μέ τή βοήθεια ἑνός ἤδη δοσμένου πνευματικοῦ ἐξοπλισμοῦ, οὔτε ἐπέκτειναν παλαιές μεθόδους (π.χ. μιὰ λογική διαδικασία), ἀλλά δημιούργησαν γιά πρώτη φορά αὐτό πού ὀνομάζουμε σκέψη...».

22. Fernand Braudel (Φερνάν Μπρωντέλ, 1902-1985, Γάλλος ιστορικός. Εἶναι ὁ σπουδαιότερος Γάλλος ιστορικός τῆς μεταπολεμικῆς περιόδου καί ἐξέχουσα μορφή τῆς Σχολῆς τῶν Annales. Ὁ Μπρωντέλ θεωρεῖται ὡς ἕνας ἀπό τούς σπουδαιότερους ἐκείνους ιστορικούς πού ἔχουν δώσει ἔμφαση στόν ρόλο μεγάλης κλίμακας κοινωνικοοικονομικῶν παραγόντων στή γραφή καί τήν ἀφήγηση τῆς ἱστορίας. Μέ τόν Μπρωντέλ οἱ Annales ἐπέστρεψαν στήν κοινωνική καί οικονομική ἱστορία καί στή μέτρηση διαφορῶν πραγμάτων. Τό ἀπόσπασμα πού παρατίθεται προέρχεται ἀπό τό βιβλίο του *Γραμματική τῶν Πολιτισμῶν*, μετάφραση στά Ἑλληνικά 2007, 468-469):

«Πλάι σέ κάθε οὐμανιστή τῆς Ἀναγέννησης μπορούμε νά ἀναγνωρίσουμε, χαμογελώντας συνωμοτικά ἢ χαιρέκακα, τόν Ἀρχαῖο πού τόν ὀδηγεῖ ἀπό τό χέρι καί, ἄρα, τόν ἐξηγεῖ καί τόν ἀποκαλύπτει. Ὁ Ἑρασμος ἀπό τό Ρόττερνταμ, αὐτός πού θά ὀνομασθεῖ Πρίγκηπας τῶν οὐμανιστῶν, ἀντιγράφει τόν Λουκιανό, λένε οἱ ἀντίπαλοί του. Τόν Λουκιανό μιμοῦνται ἀκόμη ὁ Ραμπελαί καί ὁ Μποναβεντούρα ντέ Περιέ. Ὁ Μακιαβέλλι πάλι βαδίζει στά ἀχνάρια τοῦ Πολύβιου... Οἱ οὐμανιστές κνηγοῦν παντοῦ τά ἀρχαῖα κείμενα, γιά νά τά ξαναδιαβάσουν, νά τά ἐκδώσουν, νά τά ὑπομνηματίσουν μέ πάθος· γιά νά ξαναφέρουν στό φῶς τά ἔργα καί τή γλῶσσα τῶν Ἀρχαίων, μέ τούς ὁποίους κυριολεκτικά θά συζήσουν.

Ἴσως κανεῖς δέν διετόπωσε πῶς εὔστοχα αὐτή τήν πραγματικότητα ἀπό τόν Μακιαβέλλι, τήν ἐποχή τῆς δευτέρας ἐξορίας του (1513), στό γέρμα τῆς ζωῆς του. Ζεῖ

ανάμεσα σέ χωρικούς, σέ ύλοτόμους... (Γράφει): "Όταν νυχτώνει γυρίζω στό σπίτι καί μπαίνω στό γραφεΐο μου. Στο κατώφλι βιάζω τά βρώμικα καί λασπωμένα παλιόρουχα πού φοράω όλη μέρα, καί βάζω ροῦχα άντάξια αὐλῆς βασιλικῆς... Έτσι, ντυμένος κατά πώς πρέπει, μπαίνω στίς ἀρχαίες Αὐλές, ανάμεσα στους ἀνθρώπους τῆς Αρχαιότητας. Έκεῖ μέ ὑποδέχονται μέ στοργή καί βρίσκω τή μόνη τροφή πού μου ταιριάζει καί πού γι' αὐτήν εἶμαι καμωμένος. Έκεῖ δέν νιώθω καμιά ντροπή νά κουβεντιάζω μαζί τους καί νά τούς ρωτάω γιά τά κίνητρα τῶν πράξεών τους. Κι αὐτοί, μέ τήν ἀνθρωπιὰ πού τούς διακρίνει, μου ἀπαντοῦν"«.

23. Hermann Bengtson (Χέρμαν Μπένγκτσον, 1909-1989, Γερμανός καθηγητής τῆς ἀρχαίας Ἱστορίας στά Πανεπιστήμια τῆς Ίενας, τοῦ Μονάχου καί τοῦ Βίρτσμπουργκ. Μεταφέρουμε ἀπόσπασμα ἀπό τό βιβλίο του *Ἱστορία τῆς Αρχαίας Ἑλλάδος*, μετάφρ. Α. Γαβρίλη, ἐκδ. «Μέλισσα», Ἀθήνα 1991, σελ. 319):

«Οὔτε ἡ ρωμαϊκή κοσμοκρατορία, οὔτε ἡ θριαμβευτική πορεία τοῦ Χριστιανισμοῦ, τοῦ ὁποίου οἱ κοινότητες ἀπλώνονταν κατά τό τέλος τῆς Αρχαιότητος στόν εὐρύτατο, ἀπό τήν Ἰρλανδία μέχρι τίς Ἰνδίες, χῶρο, οὔτε ἀκόμη ἡ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία καί ὁ ἀραβικός πολιτισμός θά μπορούσαν νά δημιουργηθοῦν χωρίς τόν Μεγάλο Ἀλέξανδρο καί τό κοσμογονικό του ἔργο».

[Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος ὑπῆρξε ἐκλεκτό ὄργανο τῆς Θεῆς Προνοίας, πού προλείανε τό ἔδαφος γιά τή διάδοση τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος στόν κόσμο ἀπό τούς Ἁγίους Ἀποστόλους].

24. Jacqueline de Romilly (Ζακλίν ντέ Ρομιγί, 1913-2010, Γαλλίδα κλασική φιλόλογος καί ἑλληνίστρια, ἀπό τίς πιό ἐξέχουσες προσωπικότητες στόν χῶρο τῶν ἀρχαιοελληνικῶν σπουδῶν στόν 20όν αἰώνα. Δίδαξε στά πανεπιστήμια τοῦ Μπορντώ, τῆς Λίρ καί τῆς Σορβόνης καθώς καί στό College de France. Διετέλεσε μέλος τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας καί Ἀκαδημιῶν ἄλλων χωρῶν. Τά παρακάτω ἀποσπάσματα προέρχονται ἀπό τό βιβλίο της *Les Cahiers de Science et vie*, 97, Φεβρουάριος 2007, 113):

«Ὅποιος λαός σήμερα σκέπτεται, σκέπτεται ἑλληνικά, ἔστω κι ἂν δέν τό ὑποπτεύεται».

«Ὅλες σχεδόν οἱ ἀξίες γιά τίς ὁποῖες μίλησαν οἱ Ἕλληνες πρὶν ἀπό εἴκοσι αἰῶνες, αὐτές οἱ μεγάλες ἰδέες πού καθιστοῦν τόν ἀνθρωπο μέτρο ὅλων τῶν πραγμάτων, πού θεμελιώνουν τόν πολιτισμό μας καί τροφοδοτοῦν τό τεράστιο ρεῦμα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἀνθρωπισμοῦ...εἶναι ἀξίες πού θά μπορούσα νά τίς ὀνομάσω πολιτικές ἀπό τήν ἄποψη ὅτι ὑλοποιοῦνται στή δημοκρατία».

25. Jean-Pierre Vernant (Ζάν-Πιέρ Βερνάν, 1914-2007, Γάλλος φιλόσοφος, ἱστορικός καί ἀνθρωπολόγος, ἑλληνιστής, εἰδικευμένος στους ἀρχαίους ἑλληνικούς μύθους):

«Οἱ Ἕλληνες σέ μεγάλο βαθμό μᾶς ἐπινόησαν. Κυρίως ὀρίζοντας ἕναν τρόπο συλλογικῆς ζωῆς, θρησκευτικῆς στάσης, καί ἐπίσης μιὰ μορφή σκέψης, εὐφυΐας,

διανοητικῶν μεθόδων, γιά τά ὅποια τούς εἶμαστε κατά μεγάλο μέρος ὑπόχρεοι. Ἡ ἱστορία τῆς Δύσης ἀρχίζει μέ ἐκείνους».

26. Derek de Solla-Price (Ντέρεκ ντέ Σόλα Πράις, 1922-1983, Ἄγγλος φυσικός, καθηγητής τῆς Ἱστορίας τῆς Ἐπιστήμης στό Yale University τῶν Η.Π.Α., ὁ πρῶτος ἐπιστήμονας πού μελέτησε ἀπό τό 1951 καί γιά εἴκοσι χρόνια τόν Μηχανισμό τῶν Ἀντικυθῆρων):

«Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες εἶχαν πλησιάσει τή σύγχρονή μας ἐποχή ὄχι μόνο μέ τή σκέψη τους, ἀλλά καί μέ τήν ἐπιστημονική τους τεχνολογία».

27. J. Brunshwig (Jacques Μπρουνσβίγκ, 1929-2010, Γάλλος ἀκαδημαϊκός, φιλόλογος, ἱστορικός τῆς φιλοσοφίας – **G.E.R. Loyd** (1933-, Ἄγγλος ἱστορικός τῆς ἀρχαίας ἐπιστήμης καί τῆς ἱατρικῆς στό Πανεπιστήμιο τοῦ Cambridge, Le Savoir grec. Dictionnaire critique, Παρίσι, Flammarion, 1996, 21):

« Ὑπάρχουν κι ἄλλοι ἐκτός τῆς Ἑλλάδας θεσμοί καί πρακτικές ἐξουσίας, πολιτικές ἀναλύσεις, στοχασμοί σχετικά μέ τό κράτος, τίς σχέσεις μεταξύ κυβερνῶντων καί κυβερνωμένων, τή φύση τῆς πολιτικῆς. Αὐτό ὅμως πού διακρίνει τήν Ἑλλάδα, εἶναι ἡ διαμόρφωση καί ὀργάνωση τῆς πολιτείας, ἡ πρακτική τοῦ δημόσιου διαλόγου, οἱ διαδικασίες λήψης κοινῶν ἀποφάσεων, ἡ γραφή καί ἡ δημοσίευση τῶν νόμων καί, στό ἐπίπεδο τῆς πολιτικῆς ἀνάλυσης, ἕνας τρόπος αἰτιολόγησης καί τεκμηρίωσης παρόμοιος μ' ἐκεῖνον πού ἀναδίδεται στούς τομεῖς τῆς φιλοσοφίας καί τῆς ἐπιστήμης».

28. Partha Bose (Ἰνδοαμερικανός, γεννημένος στήν Ἰνδία καί μεγαλωμένος στό Κουβέιτ. Εἶναι κάτοχος πτυχίου Μηχανικῆς ἀπό τό MS University of Baroda τῆς Ἰνδίας, MS ἀπό τή Μεταπτυχιακή Σχολή Δημοσιογραφίας τοῦ Πανεπιστημίου Columbia καί MBA ἀπό τό Sloan School of Management τοῦ Ἰνστιτούτου Τεχνολογίας τῆς Μασαχουσέτης, ὅπου ἦταν ἐπιμελητής τοῦ Sloan Management Review.

Ὁ Partha Bose σήμερα εἶναι παγκόσμιος διευθυντής τοῦ τμήματος marketing τῆς Alley & Overy, μιᾶς ἀπό τίς μεγαλύτερες δικηγορικές ἐταιρεῖες στόν κόσμο μέ 5.000 περίπου ἐργαζομένους στά 26 γραφεῖα της ἀνά τόν πλανήτη. Διετέλεσε γενικός διευθυντής marketing καί συνέταιρος τῆς Monitor Group, διεθνοῦς συμβουλευτικῆς ἐταιρείας σέ θέματα στρατηγικῆς, καθώς καί ἐταῖρος στήν McKinsey & Company καί ἀρχισυντάκτης τοῦ περιοδικοῦ The McKinsey Quarterly.

Εἶναι ὁ συγγραφέας τοῦ βιβλίου «*Μέγας Ἀλέξανδρος, Ἡ τέχνη τῆς Στρατηγικῆς, Διαχρονικά μαθήματα ἡγεσίας ἀπό τόν ἰδρυτή τῆς μεγαλύτερης αὐτοκρατορίας*, τό ὅποιο εἶναι διαθέσιμο σέ 14 ἐκδόσεις καί ἔχει μεταφρασθεῖ σέ 8 γλῶσσες. Ἑλληνική ἐκδοση τό 2004. Ἀπό τίς σελίδες 19-21, 22, 334 τοῦ βιβλίου αὐτοῦ ἀντιγράφουμε κάποια ἀποσπάσματα):

«Ἡ πρωτιέρα τῶν κλασικῶν Edith Hamilton (1867-1963) ἔγραψε κάποτε: "Ὑπάρχει κάτι στόν Μέγα Ἀλέξανδρο πού κόβει τήν ἀνάσα. Ὅπως συμβαίνει μέ ὅτιδήποτε μεγαλειῶδες –τίς πυραμίδες, τό Γκράντ Κάνιον, τό ὄρος Ἐβερεστ- δέν μποροῦμε νά τό

συνηθίσουμε. Μᾶς ταξιδεύει πέρα από τὰ ὅρια τῆς καθημερινότητας πού μᾶς βοηθοῦν νά προσδιορίσουμε τό δυνατό".

Ἡ προσφορά τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου στήν ἀνθρωπότητα ξεπερνάει κάθε προσπάθεια, καταργεῖ κάθε κανόνα. Αναμφισβήτητα ὁ Ἀλέξανδρος ὑπῆρξε ὁ μεγαλύτερος στρατηγός καί ἡγέτης στήν παγκόσμια ἱστορία καί τὰ κατορθώματά του ἐπῆρεσαν πολλούς στρατιωτικούς καί πολιτικούς ἀρχηγούς καθώς καί σημαντικές μορφές στόν χῶρο τῶν ἐπιχειρήσεων. Στόν ἀρχαῖο κόσμο ἐπῆρεσε τό ἔργο ἰσχυρῶν Ρωμαίων ἡγετῶν, ἀπό τόν Πομπηῖο, τόν Ἰούλιο Καίσαρα καί τόν Μάρκο Ἀντώνιο, τόν πρῶτο αὐτοκράτορα τῆς Ρώμης Καίσαρα Αὔγουστο, μέχρι τή νέμεση τῆς Ρώμης, τόν Ἀννίβα τῆς Καρχηδόνας, καί τόν Chandra Gupta Μαurya ἀπό τή μακρινή Ἰνδία καί τόν δαϊμόνιο πρωθυπουργό τοῦ Chanakya.

Στά χρόνια τῆς Αναγέννησης οἱ Μέδικοι τῆς Ἰταλίας καί οἱ Ἀψβοῦργοι τῆς Αὐστρίας μελέτησαν ἐκτενῶς τή ζωή καί τό ἔργο τοῦ Ἀλεξάνδρου. Στήν πραγματικότητα ὁ Νικόλο Μακιαβέλλι ἔκτισε τήν καριέρα του ἐρμηνεύοντας ζανά καί ζανά τίς στρατιωτικές ἐκστρατεῖες καί τό κυβερνητικό σύστημα τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἦταν πολύ σύνηθες γιά τούς πρίγκηπες τῆς Αναγέννησης νά ἔχουν ὡς κεντρικό κομμάτι τῆς συλλογῆς τους ἀπό ἔργα τέχνης ταπετσαρίες πού ἀπεικόνιζαν σκηνές ἀπό τή ζωή τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου...

Κατά τόν 17^ο, 18^ο καί 19^ο αἰῶνα ὁ Ἀλέξανδρος ὑπῆρξε πρότυπο γιά τούς σημαντικότερους στρατηγούς τῆς ἐποχῆς, ὅπως ὁ Φρειδερίκος ὁ Μέγας, ὁ πρίγκηπας Εὐγένιος, ὁ Ναπολέων Βοναπάρτης, ὁ Ὁράτιος Νέλσον, ὁ δούκας τοῦ Οὐέλινκτον καί ὁ πρόγονος τοῦ Οὐίνστον Τσῶρτσιλ δούκας τοῦ Μάρλμπορο. Οἱ μεγάλοι στρατηγοί τῆς Ἀμερικῆς Τζῶρτζ Οὐάσιγκτον, ... ὁ Ρόμπερτ Λί καί ὁ Ὀδυσσεύς Γκράντ ἀποδίδουν τίς στρατιωτικές τους ἐπιτυχίες στίς στρατηγικές καί τίς τακτικές τοῦ Ἀλεξάνδρου. Κορυφαῖοι στρατηγοί καί πολιτικοί κατά τή διάρκεια τοῦ Δευτέρου Παγκοσμίου πολέμου καί ὡς τίς μέρες μας, ἀπό τόν Ἔρβιν Ρόμελ καί τόν Μπέρναρντ Μοντγκόμερι ὡς τόν Νόρμαν Σβάρτσκοφ, λέγεται ὅτι ἐμπνεύστηκαν ἀπό τό ἔργο τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου.

Μιά ἀπό τίς ἐξέχουσες προσωπικότητες τοῦ ἐπιχειρηματικοῦ κόσμου, ὁ Τέντ Τέρνερ, ἰδρυτής τοῦ τηλεοπτικοῦ καναλιοῦ CNN, συγκαταλέγεται ἀνάμεσα στούς θαυμαστές τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Εἶναι συνήθεις οἱ ἀναφορές καί οἱ συγκρίσεις μέ τὰ κατορθώματά του. Ὁ J.Pierpont Morgan, ὁ χρηματοδότης πού βοήθησε νά δημιουργηθοῦν βασικές βιομηχανικές μονάδες στήν Ἀμερική, ὅπως ἡ General Electric, ἡ U.S. Steel, τό σιδηροδρομικό δίκτυο καί τό φημισμένο οἰκονομικό ἴδρυμα πού τώρα ὀνομάζεται J.P.Morgan Chase, συγκρίθηκε μέ τόν Μέγα Ἀλέξανδρο ἀπό ἕναν καθηγητή τοῦ Πανεπιστημίου Γέιλ σέ τελετή ἀπονομῆς τιμητικοῦ τίτλου. Σέ ὄλον τόν κόσμο οἱ ἀνθρωποὶ δίνουν στά παιδιά τους τό ὄνομα τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου...

Ἐγώ προσωπικά εἶχα τήν πρώτη μου ἐπαφή μέ τόν Ἀλέξανδρο ὅταν ἤμουν ἐπτά χρονῶν καί ἐπισκέφτηκα μέ τούς γονεῖς μου τὰ ἐρεῖπια τῆς πόλης πού εἶχε ἰδρύσει ὁ Ἀλέξανδρος στό νησί Failaka, πού βρίσκεται κοντά στά παράλια τοῦ Κουβέιτ. Τό νησί αὐτό ἀποικήθηκε ἀπό τόν Ἀλέξανδρο στό ταξίδι ἐπιστροφῆς του ἀπό τήν Ἰνδία... Ἡ Failaka, πού φιλοξενοῦσε μουσεῖο μέ προθῆκες γεμάτες μέ ἀρχαῖα μακεδονικά νομίσματα

καί ένα σχετικῶς καλοδιατηρημένο ἀρχαῖο ἑλληνικό ναό, δυστυχῶς βομβαρδίστηκε καί λεηλατήθηκε τό 1990 ἀπό τόν ἰρακινό στρατό εἰσβολῆς τοῦ Σαντάμ Χουσεῖν...

Ὡς μελετητής καί σύμβουλος σέ θέματα στρατηγικῆς, συνειδητοποίησα τό μέγεθος τῆς ἐπιρροῆς πού ἄσκησε ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος στόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο προσεγγίζουμε σήμερα τίς ἐπιχειρηματικές, τίς πολιτικές καί στρατιωτικές στρατηγικές. Στίς πράξεις του ὑπάρχει κάτι πού ὄχι μόνο κόβει τήν ἀνάσα, ἀλλά καί τό στοιχεῖο τῆς διαχρονικότητας. Αὐτό ἔγινε πασιφανές τό 1991, ὅταν μ' ἕνα συνάδελφο ἐπισκεφθήκαμε τόν στρατηγό πού διοικοῦσε τίς πολυεθνικές δυνάμεις στόν πόλεμο τοῦ Κόλπου, τόν ἑλληνικῆς καταγωγῆς William "Gus" Ragonis, καί εἶδαμε ἰδίους ὁμμασι πῶς ἡ στρατηγική καί ἡ τακτική τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου διαμόρφωσαν τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο οἱ Ἡνωμένες Πολιτείες κινήθηκαν σέ ἕναν πόλεμο πού διεξήχθη στήν ἴδια ἀραβική ἔρημο πού ὁ Ἀλέξανδρος διέσχισε 2.500 περίπου χρόνια πρῖν...

Ὁ Ἀλέξανδρος πράγματι κέρδισε τήν ἀθανασία ὡς ὁ ἄνθρωπος πού πῆγε ἐκεῖ πού κανεῖς δέν τόλμησε νά πάει, πού κατάφερε ὅ,τι κανεῖς ἄλλος καί πού πέτυχε τούς στόχους του μέ ἕναν τρόπο πού ὄχι μόνο τόν δικαίωσε, ἀλλά ἔγινε πρότυπο γιά γενιές καί γενιές. Πέτυχε τούς στόχους του σέ μιά ἐποχή πού ἡ ἱστορία ἐμοιαζε νά παρουσιάζει τήν ἐπιλογή ἀνάμεσα στόν δημοκρατικό ἀνθρωπισμό -παρ' ὅλα τά ἐλαττώματά του- τῆς Ἑλλάδας καί τόν ὀλοκληρωτισμό τῆς Περσίας. Ἡ ἱστορία τοῦ Ἀλεξάνδρου πάντα θά εἶναι ὁ λαμπερός ἥλιος πού θά φωτίζει ὅποιον θέλει νά δεῖ μέσα στήν ὀμίχλη τῆς κριτικῆς προπαγάνδας ἢ στά σκοτεινά σύννεφα τῆς περιφρόνησης. Κάθε ἐποχή τόν ἐρμηνεύει καί τόν ἀναλύει μέσα ἀπό τό δικό της κοινωνικό καί ἠθικό πρίσμα. Δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅμως ὅτι μετά ἀπό 2.500 χρόνια τέτοιων ἀναλύσεων ἐξακολουθεῖ νά ἀποτελεῖ πηγή ἐμπνευσης γιά ὅ,τι κάνουμε σήμερα».

29. Robert Mckee (Ρόμπερτ Μάκ, 1941- , Ἀμερικανός συγγραφέας, καθηγητής τῆς Ἱστορίας στό Πανεπιστήμιο τῆς νότιας Καλιφόρνιας. Οἱ παρακάτω σκέψεις του προέρχονται ἀπό τήν Εἰσαγωγή στό βιβλίο τοῦ Steven Pressfield [Στίβεν Πρέσφιλντ, γενν. τό 1943] *Ὁ πόλεμος τῆς τέχνης*, ἑλληνική ἔκδοση τό 2011. Ὁ Πρέσφιλντ ἔγραψε πέντε ἐξαιρετικά σπουδαῖα καί ἐλκυστικότερα ἱστορικά μυθιστορήματα: 1. *Οἱ Πύλες τῆς Φωτιᾶς* [γιά τή Μάχη τῶν Θερμοπυλῶν], 2. *Ἄνεμοι Πολέμου* [γιά τόν Πελοποννησιακό Πόλεμο], 3. *Οἱ τελευταῖες Ἀμαζόνες*, 4. *Οἱ ἄρετές τοῦ πολέμου* [γιά τήν ἐκστρατεία τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου] καί 5. *Ἡ ματωμένη ἐκστρατεία* [γιά τίς ἐξαιρετικά δύσκολες πολεμικές ἐπιχειρήσεις τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἐπί διόμισι χρόνια, ἀπό τό καλοκαίρι τοῦ 330 π.Χ. ὡς τήν ἄνοιξη τοῦ 327, στά βασιλεία τῆς Ἀνατολῆς Ἀρία, Βακτριανή, Ἀραχωσία, Σογδιανή, Δραγγιανή ἢ Ζαραγγιανή, τά ὁποῖα ἀργότερα θά ἀποτελέσουν τό Ἀφγανιστάν]. Τά μυθιστορήματα αὐτά τοῦ Πρέσφιλντ διακρίνονται γιά τήν ἱστορική τους ἀκρίβεια καί εἶναι πολύ ἐλκυστικά. Οἱ καθηγητές Ἱστορίας στήν Ὁξφόρδη λένε σήμερα στούς φοιτητές τους πῶς, ἂν ἐπιθυμοῦν νά ἔλθουν σέ ἐπαφή μέ τή ζωή στήν κλασική Ἑλλάδα, τότε ἄς διαβάσουν τά βιβλία αὐτά. Κι ἔχουν δίκιο):

«Ενῶ ταξίδενα στήν Εὐρώπη, διάβασα διαδοχικά τίς Πύλες τῆς Φωτιάς καί τούς Ανέμους πολέμου τοῦ Στίβεν Πρέσφιλντ. Ἡ ἀλήθεια εἶναι πῶς δέν εἶμαι κλασιάρης, ἀλλά τά συγκεκριμένα μυθιστορήματα μέ συγκίνησαν. Βρέθηκα νά κάθουμαι σέ διάφορα καφέ προσπαθώντας νά πνίξω τά δάκρυά μου μπροστά στήν ἀνιδιοτελεῖ γυναιότητα ἐκείνων τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων πού διαμόρφωσαν καί ἔσωσαν τόν δυτικό πολιτισμό».

30. Sylvain Gouguenheim (Συλβαίν Γκουγκενέμ, σύγχρονος Γάλλος καθηγητής τῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας στήν Ecole Normale Supérieure τῆς Λυών. Ἀπό τό βιβλίο του «Ὁ Ἀριστοτέλης στό Μόν-Σαιν-Μισέλ, Οἱ ἑλληνικές ρίζες τῆς Χριστιανικῆς Εὐρώπης», γ' ἔκδ. Ὀλκός, Ἀθήνα 2009, 189, 212):

«Μιά ἀκόμα πρωτοτυπία τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, τόσο παροῦσα καί στίς μέρες μας στή Δύση, εἶναι τό κριτικό πνεῦμα καί ἡ ἄσκηση αὐτοκριτικῆς. Ἡ τελευταία ἀπαιτεῖ μιά διεργασία προσωπικοῦ στοχασμοῦ καί ἐπιτρέπει τήν αὐτογνωσία. Ἡ ἄσκηση κριτικῆς εἶναι χρήσιμη στήν πολιτική, ἀλλά καί στήν ἐπιστήμη, καθώς ἐπιτρέπει νά σκεφθοῦμε πάνω στίς συνθήκες παραγωγῆς τῆς γνώσης καί στήν ἐγκυρότητα τῶν ἀποτελεσμάτων πού προκύπτουν. Ἡ μεγαλύτερη πρωτοτυπία τῶν Ἑλλήνων ἐγκρίεται ἴσως σ' αὐτή τή θέληση γιά θεώρηση ἀπέναντι στή γνώση καί στόν κόσμο...

Οἱ Εὐρωπαῖοι τοῦ Μεσαίωνα πῆραν ἀπό τήν ἀρχαιότητα μιά πνευματική στάση, μιά σχέση μέ τόν κόσμο καί μέ τήν ἐπιστήμη πού ἀποτέλεσε ἕνα ἀπό τά χαρακτηριστικά τοῦ πολιτισμοῦ τους... Ἐνα κατευθυντήριο νῆμα ξεκινᾷ ἀπό τίς ἑλληνικές πόλεις καί ἐνώνει τούς Εὐρωπαίους διά μέσου τῶν ἐποχῶν».

31. Roderick Beaton (Ρόντερικ Μπίτον, 1951-, Βρετανός καθηγητής στό King's College τοῦ Λονδίνου. Σήμερα κατέχει στό ἴδιο Ἴδρυμα τήν ἔδρα «Κοραῆς», ὡς ἐπίτιμος καθηγητής Σύγχρονης Ἑλληνικῆς καί Βυζαντινῆς ἱστορίας. Ἀπό τό πρόσφατο βιβλίο του *THE GREEKS – A GLOBAL HISTORY*, ἔκδ. 2021 [δέν μεταφράστηκε ἀκόμα -19/7/2022 - στά ἑλληνικά] παραθέτουμε μικρά ἀποσπάσματα):

«Οἱ Ἕλληνες εἶναι μιά συλλογική ὄντοτητα, ἡ ὁποία δέν ἔπαψε νά ὑπάρχει παρ' ὅλες τίς ταλαιπωρίες πού ὑπέστη κατά τή μακραίωνη ἱστορία της· τό κύριο στοιχεῖο τῆς συνοχῆς της ἦταν ἡ ἑλληνική γλώσσα... ἡ ὁποία μπορεῖ νά ὑπερηφανεύεται ὅτι διαθέτει γραπτή παράδοση πού ξεπερνᾷ τίς τρεῖς χιλιάδες χρόνια...

Ἡ διχόνοια δέν ἀποτελεῖ χαρακτηριστικό μόνο τῶν Ἑλλήνων. Ἀπλῶς στήν ἑλληνική περίπτωση τά γεγονότα εἶναι πολύ καλά τεκμηριωμένα... Ἔστω κι ἔτσι ὁμως ποιός ἄλλος λαός ἔχει τόσο μεγάλη ἱστορία ὅσο ὁ Ἑλληνισμός;...

Μία σταθερά γιά τόν Ἑλληνισμό εἶναι ἡ αὐτογνωσία. Τό "γνώθι σαυτόν"... Οἱ Ἕλληνες ἀπό τά ἀρχαῖα χρόνια διαθέτουν αὐτογνωσία. Ξέρουν ποιοί εἶναι καί ποῦ βρίσκονται σέ σχέση μέ τόν κόσμο. Ὑπάρχουν λαοί πού ἀκόμη καί σήμερα δέν ἔχουν πάρει αὐτό τό μάθημα...».

Α' Κεφάλαιο

Πρὶν ἀπὸ τὸν Ὅμηρο -

Στὰ ὄρια τοῦ μύθου καὶ τῆς ἱστορίας

Εἰσαγωγή - Ὁ ἑλληνικὸς μύθος

Ὁ μύθος κυριαρχεῖ μέσα στή ζωή τοῦ πανάρχαιου ἀνθρώπου. Ἔχει ὅμως θέση καί μέσα στόν χῶρο τῆς ἱστορίας. Πέρα ἀπὸ τόν χῶρο πού καταλαμβάνει κάθε φορά ὁ συστηματικός ἐπιστημονικός λόγος ἐκτείνεται πάντα ὁ χῶρος τοῦ μύθου. Ἡ μυθολογοῦσα συνείδηση τοῦ προχριστιανικοῦ ἀνθρώπου κατασκευάζει ἕναν κόσμο ἐν μέρει λογικό καί ἐν μέρει ἄλογο. Μέσα στόν κόσμο αὐτόν δεσπόζει τό ἐξωλογικό στοιχεῖο· δυνάμεις σκοτεινές τρομάζουν τόν ἄνθρωπο, τό ἄγνωστο καί τό ἀναπτόρεπτο γεμίζουν μέ δέος τήν ψυχή του. Κι ἔτσι ἀποζητᾶ στηρίγματα καί ἐλπίδα. Καί τά βρίσκει μέσα στόν μῦθο. Διότι μέσα στόν μῦθο τά λογικῶς ἀνέφικτα μεταβάλλονται σέ ἐφικτά –ἔστω καί μέσα σ' ἕναν φανταστικό κόσμο. Ἴσως ἡ βαθειά λαχτάρα τοῦ ἀνθρώπου γιά τήν ἀθανασία -ἀφοῦ ὁ Θεός τόν ἐπλασε γιά νά μείνει ἀθάνατος- εἶναι ἐκείνη πού τόν σπρώχνει νά φαντάζεται πῶς μπορεῖ νά ξεπερασθεῖ ὁ θάνατος ἀπό ὄντα ἀθάνατα, ἐκείνη πού τόν κάνει νά ἐπιθυμεῖ νά βλέπει νά πραγματοποιοῦνται ὑπερχρόνως στή φαντασία ὅσα δέν μποροῦν νά πραγματοποιηθοῦν ἐν χρόνῳ μέσα στόν φυσικό κόσμο.

Ὁ μύθος εἶναι κυρίαρχος στήν ψυχική οἰκονομία τῶν Ἑλλήνων ὅσο σέ κανενός ἄλλου λαοῦ στόν κόσμο. Ἔχει διασωθεῖ ἀπό τήν ἀρχαιότητα ἕνας ἀπέραντος πλοῦτος μύθων καί ἀφηγήσεων. Μπόρεσαν καί ἔφθασαν μέχρις ἐμᾶς -ὁ κάθε μύθος σέ διάφορες παραλλαγές- διότι ἦταν πάντοτε ζωντανοί καί μεταβιβάστηκαν ἀπό γενιά σέ γενιά προφορικά ἀπό τή γαῖα στά ἐγγόνια, στήν ποίηση, στή ζωγραφική, στή γλυπτική, σέ ἀνθολόγια, σέ συλλογές, σέ σχολικά βιβλία μυθολογίας, σέ ἔργα συγγραφέων καί ποιητῶν, πρωτίστως τῶν ἐπικῶν καί τῶν τραγικῶν.

Ὁ Ἰωάννης Κακριδῆς, διδάσκοντάς μας Ὅμηρο στό Α' ἔτος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ ΑΠΘ (1967-68) μᾶς εἶχε πει πῶς τό 1953 (;) εἶχε ἀκούσει κάποια γαῖα στά μέρη τῆς Αἰτωλίας νά διηγεῖται στά ἐγγονάκια τῆς τόν μῦθο τοῦ Μελεάγρου, πού εἶχε ὡς χῶρο δράσης του τήν περιοχή τῆς Καλυδῶνας, στά μέρη τῆς νότιας Αἰτωλίας, δυτικά τοῦ ποταμοῦ Εὔηνου, ἕνδεκα χιλιόμετρα ἀπό τή θάλασσα τοῦ Πατραϊκοῦ κόλπου. [Ἡ μυθική παράδοση ἦταν ζωντανή -καί βέβαια ὄχι μόνον στήν Αἰτωλία- ὡς τήν ἐποχή πού ἦλθε ὁ ἠλεκτρισμός στήν Ἑλλάδα καί ἄλλαξαν οἱ ὄρες τοῦ ὕπνου καί τῶν μικρῶν καί τῶν μεγάλων· λίγο ἀργότερα ἢ τηλεόραση ὄχι μόνον

υποκατέστησε πλήρως τή γιαγιά, πού συνήθως άφηγοῦνταν τούς μύθους, αλλά τήν έκανε περιττή. Ο ύπολογιστής και τό κινητό τήν έξοβέλισαν πλήρως]. Τόσο μεγάλη λοιπόν ήταν ή δύναμη τής προφορικής μυθικής παράδοσης, ώστε πολύ δυσκολεύθηκε νά τήν εξαλείψει ό χρόνος.

Τόν μύθο τοῦ Μελέαγρου, πού έλεγαν οί γιαγιάδες τής Αίτωλίας, μιά και τόν αναφέραμε, τόν ιστορεῖ ό Όμηρος στό Ι τής Ίλιάδος (στ. 524 κ.έ.)· διηγείται μιά από τίς διάφορες παραλλαγές τοῦ μύθου, προσαρμοσμένη στίς ανάγκες τοῦ έπους του:

Ό Μελέαγρος, γιός τοῦ βασιλιά Οίνέα και τής Άλθαιάς, προσκάλεσε όλους τούς ήρωες τής αρχαιότητας, γιά νά κυνηγήσουν και νά σκοτώσουν τόν πελώριο Καλυδώνιο κάπρο, πού τόν έστειλε στήν αίτωλική πόλη Καλυδώνα ή θεά Άρτεμις, γιά νά έκδικηθεῖ τόν βασιλιά της Οίνέα, ό όποιος πρόσφερε θυσίες σέ όλους τους θεούς, αλλά όχι σ' εκείνην. Η περιοχή υπέφερε από τίς καταστροφές πού προξενούσε ό κάπρος. Στο κυνήγι ό Μελέαγρος προσκάλεσε και τόν άδελφό τής μητέρας του Άλθαιάς από τή γειτονική Πλευρώνα, όπου ζούσαν οί Κουρήτες. Κάλεσε και τήν κόρη τοῦ Άρκάδα Σχοινέα, τήν Άταλάντη. Ορίσθηκε και έπαθλο γιά τόν νικητή· τό δέρμα και τό κεφάλι τοῦ ζώου. Πρώτη τραυμάτισε τόν κάπρο ή Άταλάντη· τό ζώο όμως σκότωσε τόν Άγκαῖο και τόν Ύλέα· άμέσως μετά τό σκότωσε ό Μελέαγρος. Τό έπαθλο δόθηκε στήν Άταλάντη, αλλά τής τό άφαίρεσε ό άδελφός τής μητέρας τοῦ Μελέαγρου· θυμωμένος ό Μελέαγρος σκότωσε τόν θεῖο του και ξανάδωσε τό έπαθλο στήν Άταλάντη. Η μάνα του τότε τόν καταράσθηκε νά πεθάνει. Ό Μελέαγρος θυμωμένος γιά τήν κατάρα κλείσθηκε στό σπίτι του και άρνοῦνταν νά πάρει μέρος στίς μάχες κατά τῶν Κουρητῶν, όταν αυτοί σέ λίγο έπιχείρησαν νά καταλάβουν τήν Καλυδώνα, παρά τό ότι τόν εκλιπαροῦσαν όλοι οί δικοί του, ακόμα κι ή μάνα του. Ύπέκυψε μόνον στά παρακάλια τής γυναίκας του Κλεοπάτρας. Ντύθηκε τήν πανοπλία του κι έδιωξε τούς έχθρούς.

Τά μυθικά όντα, θεοί, ήμίθεοι, ήρωες, συγκροτοῦν έναν κόσμο πολυποικίλο και ολοζώντανο, όπως τόν συνέλαβε ή εὐφάνταστη διάνοια τῶν Έλλήνων και τόν μορφοποίησε και τόν καλλώπισε ή φαντασία και τό άξεπέραστο ταλέντο τῶν Έλλήνων ποιητῶν, έναν κόσμο έξωιστορικό και έξωπραγματικό, αλλά μέ πρωταρχικό διανοητικό και μυθοπλαστικό υλικό από τόν χῶρο τῶν αισθήσεων, έναν κόσμο πού ανατρέπει τήν ιστορία, αλλά δέν τήν περιφρονεῖ. Η ελληνική μυθική σκέψη έχει σταθεῖ μέ άπορία άπέναντι στόν κόσμο και τά φαινόμενα κι εἶναι αὐτή πού άργότερα όδήγησε κατ' εὐθείαν στή φιλοσοφία.

Βεβαίως, οί πρώτοι Έλληνες έπικοί ποιητές ήταν εκείνοι πού άντλησαν από τήν πλούσια και άστείρευτη πηγή τῶν προφορικά σωζόμενων προαιώνιων ελληνικῶν μύθων και ένοποίησαν ως κάποιο βαθμό, μέ τή μοναδική τους τέχνη, τίς διάφορες παραδόσεις. Και έτσι οί μύθοι σιγά-σιγά έπαψαν νά εἶναι άποκλειστικά και μόνον ένα λαϊκό προφορικό και μόνον είδος, αλλά άρχισαν νά έξιστοροῦνται και από ποιητές και, ως ποιητικά δημιουργήματα επώνυμων πλέον ποιητῶν, νά άπαγγέλλονται από ραψωδούς και άοιδούς στίς μεγάλες άθλητικές διοργανώσεις. Οί τραγικοί μας

ποιητές, ἐν συνεχείᾳ, ἀξιοποίησαν στό ἔπακρο τήν προφορική καί τήν ἐπική μυθική παράδοση καί κατέστησαν τήν ἑλληνική μυθολογία διδάσκαλο τῆς ἀνθρωπότητας. Ἡ εἰκόνα τοῦ μύθου, ὅπως διαμορφώθηκε ἀπό τήν τραγωδία, εἶναι κυρίαρχη στή μεταγενέστερη ἀντίληψη περί μυθολογίας. Ἡ ἑλληνιστική ποίηση, ἀλλά καί ὄλη ἡ λογοτεχνία τῶν χρόνων ἐκείνων, ἐμπλουτίζεται ἀργότερα, ἐν πολλοῖς καί δευτερογενῶς, ἀπό τή λόγια λογοτεχνία μέ νέους μύθους, ἴσως καί παραλλαγές παλαιότερων, πού μπορεῖ νά μήν εἶναι πιστευτοί, ἀλλά ἀρέσουν, γιατί ἀποπνέουν ἕνα ἄρωμα ἀρχαιότητας. Γίνονται πλέον ἕνα μέσον τῆς τέχνης. Μύθους ἐπινόησαν καί οἱ σοφιστές. Πάντως ἡ λαϊκή μυθική προφορική παράδοση συνέχισε νά ἔχει εὐρεία διάδοση ἀκόμη κι ὅταν οἱ μύθοι εἶχαν καταξιοθεῖ ὡς λογοτεχνικό εἶδος.

Μύθους ἔπλασε καί ὁ Πλάτων· ἄλλους ἀνεξάρτητους ἀπό τήν παράδοση καί μέ ἄλλους μετασηματίζει ἀρχαῖες παραδόσεις. Στέκομαι γιά λίγο στούς πλατωνικούς μύθους, γιατί παρουσιάζουν κάποια ἰδιοτυπία. Εἶναι πρῶτα-πρῶτα μύθοι, γιατί εἶναι, ὅπως ὅλοι οἱ μύθοι, σύνθεση διάνοιας καί φαντασίας. Δεύτερον εἶναι μύθοι πλαστοί, μέ ὕλικό πού δανείσθηκε ὁ Πλάτων ἀπό παλιούς μύθους, στούς ὁποίους φυσικά δέν πιστεύει, καί ἀπό δικές του ἐπινοήσεις, ἀναγκαῖες, γιά νά φθάσει στόν σκοπό του. Τρίτον εἶναι καί γνήσιοι μύθοι, γιατί προεκτείνονται πέραν τῆς λογικῆς, καί στίς μεταφυσικές αὐτές προεκτάσεις του αὐτός πιστεύει. Στόν πλατωνικό μύθο, γνήσιος μύθος δέν εἶναι τό ἀφήγημα ἢ τό ποίημα πού ἀφηγεῖται τόν μύθο· καί στά δύο αὐτά ὁ Πλάτων οὕτως ἢ ἄλλως δέν πιστεύει καθόλου. Τά χρησιμοποιεῖ μόνον αὐτή ἡ τεράστια διάνοια, γιά νά ἀποτολμήσει τό μεγάλο ἄλμα· νά εἰσχωρήσει σέ μιά μοναδική κι ἀνεπανάληπτη στιγμή, «ἐξαιφνης», στόν πανέμορφο καί ὀλοφώτεινο πέραν τοῦ λόγου ἰδεατό χῶρο, «ἐπέκεινα τῆς οὐσίας», καί διά τοῦ ἀφηγήματος, τοῦ μύθου, καί διά τοῦ ποιήματος πού παρουσιάζει τό ἀφήγημα, πού καί τά δύο αὐτά οἱ πολλοί τά πιστεύουν, νά ὑποστηρίξει ὅσα δέν εἶναι δυνατόν νά ἀποδειχθοῦν θεωρητικῶς. Κι αὐτός εἶναι γνήσιος μύθος.

Θά μπορούσε ἴσως νά τολμήσει κανεῖς νά ἰσχυρισθεῖ πῶς ἰσχύει ἐδῶ γιά τόν Πλάτωνα αὐτό πού εἶπε ὁ Προσωκρατικός Ἡράκλειτος γιά τόν Δελφικό Ἀπόλλωνα: «οὔτε λέγει, οὔτε κρύπτει, ἀλλά σημαίνει». Ἔτσι συμβαίνει καί μέ τόν Πλάτωνα. Ὅταν ὁ λόγος του φθάνει στά ὑψηλότερα νοήματα τῆς φιλοσοφίας του, τότε ὁ Πλάτων «οὔτε λέγει, οὔτε κρύπτει, ἀλλά σημαίνει». Εἶναι ἡ ὥρα πού ὁ μύθος στέκεται κοντά του ἀρωγός. Αὐτά γιά τόν πλατωνικό μύθο.

Γιά τήν οὐσία τοῦ μύθου διατύπωσαν, στούς δύο τελευταίους αἰῶνες, ἀντικρουόμενες μεταξύ τους ἀπόψεις πολλοί φιλόλογοι, κυρίως Γερμανοί. Ἔχει ὁμως ἰδιαίτερη σημασία ἡ ἄποψη πού ἐξέφρασε πρῖν ἀπό διακόσια ἤδη χρόνια ὁ νεαρός τότε K. O. Müller [Prolegomena zu einer wissenschaftlichen Mythologie. Mit einer anti-kritischen Zugabe, Göttingen 1825], ὅταν μέ ἀπροκατάληπτο αἰσθητήριο θεώρησε τόν μύθο ὡς ἱστορικό τεκμήριο, μέ τήν ἔννοια πού ἔδινε στόν ὄρο «ἱστορικό τεκμήριο» ὁ ἀναδυόμενος, τήν ἐποχή ἐκείνη, ἱστορισμός. Ἄλλωστε, οἱ ἑλληνικοί μύθοι ἦταν ἐκεῖνοι πού ὀδήγησαν τόν Σηλημαν στήν Τροία καί στίς Μυκῆνες καί τόν Ἔβανς

στήν Κνωσσό, γιά νά τίς ανασκάψουν. Πίστεψαν καί οί δύο πώς οί έλληνικοί μύθοι έχουν στέρεη ιστορική βάση, καί δέν έπесαν έξω.

Δέν ύπάρχει ευρωπαϊκή παιδεία χωρίς τόν έλληνικό μύθο, τόν μύθο τόν όμηρικό, τόν ήσιόδειο, τών λυρικών καί τών τραγικών μας ποιητών. Πλησιάζοντας οί άρχαίοι Έλληνες τούς θεούς στά ανθρώπινα μέτρα, έφθασαν καί στό όραμα, μόνοι αὐτοί από όλους τούς προχριστιανικούς λαούς, ενός ιδανικού ελεύθερου ανθρώπου πού μπορεί νά στέκεται κοντά στους θεούς. Κι έπλασαν καί ήμίθεους καί ήρωες ώραίους καί δυνατούς, σοφούς καί άντρειωμένους, ίκανούς νά έπιτελοϋν κατορθώματα πού ξεπερνούν τά ανθρώπινα μέτρα. Μά καί ήρωες πέρα γιά πέρα ανθρώπινους, αλλά καί έξαιρετικούς, πού ένσάρκωναν τά προαιώνια ιδεώδη του Έλληνισμού, πού πάσχιζαν νά καταστήσουν τόν έναντό τους καί τούς άλλους πραγματικά ευτυχισμένους, άγαπητούς στους φίλους, άρεστούς στους θεούς, χρήσιμοι στους άλλους καί στον εαυτό τους.

1. Ό Όρφεύς

(πρίν τόν 8^ο ή καί πρίν τόν 9^ο αι. π.Χ.)

Ό Όρφεύς είναι μια τέτοια άρχαιότατη μυθική μορφή από τή Θράκη. Ήταν γιός του βασιλιά τής Θράκης Οίαγρου καί τής μούσας Καλλιόπης (ή τής Μελοπομένης ή τής Κλειούς ή τής Μενίπης, θυγατέρας του μουσικού Θαμύριδος). Ό Πανσανίας τόν αναφέρει ως γιό τής κόρης του Πιέρου, πού ζούσε στην πόλη Λειβηθρα των Πιερίων, ένω άλλοι παλαιοί συγγραφείς τόν θεωρούσαν βασιλιά των Βιστώνων ή των Όδρυσών, θρακικών φύλων.

Η παράδοση θεωρούσε πώς κατά τήν πρώτη εποχή του σιδήρου ή Θράκη έφθανε ως τή νότια Πιερία κι ακόμα νοτιότερα. Θα παραθέσω επ' αυτού ελάχιστες παραπομπές:

«Πιερία γάρ καί Όλυμπος καί Πίμπλα καί Λειβηθρον τό παλαιόν ήν θράκια χωρία καί όρη, νϋν δέ έχουσι Μακεδόνες» (Στράβων Γεωγραφικά 10.3.17).

«Όρφεύς Λειβήθρων τών έν Θράκη (πόλις δέ έστιν υπό τή Πιερία...)» (Σούδα, βλ. λέξη).

Έντυπωσιακή είναι ή μαρτυρία του Θουκυδίδη (II 29. 3) ότι ή Δαυλία τής Φωκίδας κατοικοϋνταν κάποτε από Θράκες. Θεωροϋνταν, μάλιστα, ως ή κύρια εστία τους.

«Θρακίδαι» ονομαζόταν ένα γένος ιερέων στους Δελφούς (Διόδωρος Σικελιώτης 16.24).

Ό Όρφεύς είναι μιá πολύ περίεργη μορφή, χωρίς σαφή γνωρίσματα ήρωα, θεοϋ ή ήμιθέου. Τιμήθηκε, πάντως, μέ θυσίες στον τάφο του ως θεός. Εισηγητής συγκεκριμένων μυστηριακών τελετών, θρησκευτικός ποιητής, «προφήτης» καί ιερέας, μουσικός, άξεπέραστος κιθαρωδός. Η μουσική του ήμέρευε τά άγρια ζώα, μάζευε γύρω του τά πουλιά κι έκανε τά ψάρια νά πετιοϋνται έξω από τό νερό. Η φωνή του

σταματοῦσε τὰ ρεῖθρα τῶν ποταμῶν, συγκινοῦσε τις πέτρες πού τόν ἀκολουθοῦσαν κι ἔκανε τὰ δένδρα νά μετακινοῦνται.

Ὁ Ὀρφέας τελειοποίησε τή λύρα· στίς ἑπτὰ χορδές της προσέθεσε ἄλλες δύο, ὥστε αὐτή νά συμβολίζει τίς ἔννεα μοῦσες.

Κατά τήν Ἀργοναυτική ἐκστρατεία, στήν ὁποία συμμετεῖχε σέ προχωρημένη μᾶλλον ἡλικία, ξεκούραζε μέ τή λύρα του τούς Ἀργοναῦτες καί τούς μόνιαζε, κατεύναζε τήν ὀργή τῶν κυμάτων και ἔδινε τόν ρυθμό στήν κωπηλασία. Σταμάτησε τήν τρικυμία, ἀκινητοποίησε τίς Συμπληγάδες, ἀποκοίμησε τόν δράκοντα πού φύλαγε τό χρυσόμαλλο δέρας, ἐπισκίασε ἀκόμη κι αὐτό τό τραγούδι τῶν Σειρήνων.

Καί τό σημαντικότερο· ὅταν πέθανε πρόωρα ἡ σύζυγός του Εὐρυδίκη (ἢ Ἀγριόπη) ἀπό δάγκωμα φιδιοῦ, ὁ Ὀρφέας κατέβηκε στόν Κάτω Κόσμο καί ἀπό τή μουσική του δάκρυσαν ἀκόμη καί οἱ Ἐρινύες. Συγκίνησε τούς θεούς τοῦ Ἄδη Πλούτωνα καί Περσεφόνη, πού χάρισαν στη γυναίκα του τή ζωή. Ἡ Εὐρυδίκη βέβαια ξαναγύρισε στόν Κάτω Κόσμο πρὶν προλάβει κἀν νά βγεῖ ἔξω, γιατί ὁ Ὀρφέας δέν τήρησε τόν ὄρο πού τοῦ τέθηκε νά μή γυρίσει νά τήν κοιτάξει, προτοῦ καί οἱ δύο ἀντικρύσουν τό φῶς τοῦ ἡλίου.

Ὅπως εἶναι αὐτονόητο, γύρω ἀπό τό πρόσωπο τοῦ Ὀρφέα καί τίς λεπτομέρειες τῆς ζωῆς του ἀναπτύχθηκαν διάφορες παραδόσεις, μπλεγμένες μέ ἄπειρους θρύλους, ὅπως πάντοτε συμβαίνει γιά τόσο παλιά πρόσωπα πού τά σκιάζει ἡ βαρεία ἀχλύς τοῦ μύθου, μέ ἀποτέλεσμα οἱ καταγράψαντες τόν βίο του συγγραφεῖς ἀφ' ἑνός μὲν νά διαφοροποιοῦνται λίγο ἢ πολύ μεταξύ τους καί ἀφ' ἑτέρου νά δίνουν περιγραφές καί ἐρμηνεῖες ὁ καθένας κατά τό δοκοῦν. Ἔτσι καί γιά τόν θάνατό του λέγεται πῶς μᾶλλον τόν σκότωσαν στό ὄρος Παγγαῖον Βάκχες - Μαινάδες τῆς Θράκης, πού ἦταν γυναικεῖες μορφές, ἀκόλουθοι τοῦ Διονύσου· τίς ἔβαλε ὁ Διόνυσος νά τόν κομματιάσουν, διότι ὁ Ὀρφέας περιφρονοῦσε τὰ μυστήριά του. Τό κεφάλι του τό πέταξαν στόν Ἐβρο ποταμό, πού τό ξέβρασε στό Αἰγαῖο. Στή Λέσβο γιά καιρό χρησιμοδοτοῦσε. Ἡ ἄλλοτε πάλι λέγεται πῶς οἱ γυναῖκες αὐτές τόν σκότωσαν, διότι ὁ Ὀρφέας θλιμμένος ἀπό τόν θάνατο τῆς Εὐρυδίκης τίς ταπεινῶνε ὅταν τόν πλησίαζαν. Ἡ ἀκόμη πῶς τόν σκότωσαν στόν Ἐλικῶνα ποταμό, βορειοδυτικά τοῦ Ὀλύμπου, κοντά στή γενέτειρά του Λεῖβηθρα ἢ Λεῖβηθρον, μαινόμενες γυναῖκες τῆς Πιερίας.

Πάντως ἡ ἐρμηνεία πού δίνει γιά τόν θάνατό του ὁ Πλάτων (βλ. τό τελευταῖο κείμενο τῆς ἐνότητος) εἶναι ἐντελῶς διαφορετική. Ὁ Πλάτων γράφει πῶς οἱ θεοί τοῦ Κάτω Κόσμου παρουσίασαν στόν Ὀρφέα ὄχι τήν Εὐρυδίκη, ἀλλά τό φάντασμά της· ἤθελαν νά τόν τιμωρήσουν, διότι λόγω δειλίας δέν ἦταν πρόθυμος νά πεθάνει χάριν τῆς γυναίκας του, ὅπως ἔκανε ἡ Ἄλκηστις γιά τόν σύζυγό της Ἄδμητο (βλ. παρακάτω), καί μηχανεύθηκε κάποιον τρόπο γιά νά μπεῖ παράνομα στόν ἀπαγορευμένο γιά τούς ζωντανούς κόσμο τοῦ Ἄδη γιά νά τόν γνωρίσει. Ὁ θάνατός του ἀπό τίς μανιασμένες γυναῖκες ἦταν, κατά τόν Πλάτωνα, ἡ τιμωρία του.

Οί ὄπαδοί τοῦ Ὀρφέα, οἱ Ὀρφικοί, νήστευαν, ἀπεῖχαν ἀπὸ τῆς ζωικῆς τροφῆς καὶ ἔκαναν θρησκευτικούς καθαρμούς, προκειμένου νὰ ἐνισχύσουν μέσα τους τὸ θεϊκὸ στοιχεῖο καὶ νὰ νεκρώσουν τῆς σωματικῆς ἐπιθυμίας.

Ὁ Ὀρφέας τοποθετοῦνταν χρονικὰ πρὶν ἀπὸ τὸν Ὅμηρο, δηλαδὴ πρὶν ἀπὸ τὸν 8^ο ἢ ἀκόμη καὶ τὸν 9^{οῦ} αἰώνα. Κατὰ τὴ Σούδα ἐξῆσε ἔνδεκα γενιές πρὶν ἀπὸ τὸν Τρωϊκὸ πόλεμο.

Ἀπὸ τὸν Ὀρφέα, τὸν μυθικὸ αὐτὸν τραγουδιστὴ τῆς Θράκης πῆρε τὸ ὄνομα τῆς μιᾶς θρησκευτικῆς ποίησης πού τὴ σημασία τῆς τὴν ὑπερτίμησαν ὑπερβολικὰ σὲ ὀρισμένες ἐποχές, γιὰ νὰ τὴν ἀμφισβητήσουν ὕστερα ἄλλοι σχεδὸν ὀλοκληρωτικὰ μὲ ἔντονο σκεπτικισμό.

Μιὰν ἰδέα αὐτῆς τῆς παλαιᾶς θρησκευτικῆς ποίησης ἴσως μποροῦμε νὰ πάρουμε ἀπὸ τὰ λεγόμενα «**Ὀρφικά**», ποιήματα πού φέρουν τὸ ὄνομα τοῦ Ὀρφέα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα σώζονται ἀρκετὰ ἀποσπάσματα»: «Ὑμνοί», «Ἀργοναυτικά», «Λιθικά» (γιὰ τὴ δύναμη καὶ τὴν ἐνέργεια τῶν λίθων). Πολλὰ ἀπὸ τὰ ἀποσπάσματα αὐτὰ ἀπηχοῦν τελετές ἢ ὄργια ἢ μυστήρια, πού μὲ διάφορα ὀνόματα τελοῦνταν σὲ πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὸν 6^{οῦ} αἰώνα π.Χ., ἴσως καὶ νωρίτερα. Ἔχουν γλώσσα μεστή, ὁμορφὴ καὶ ρωμαλαία. Ὑμνοῦν τὴν ὁμορφίαν τῆς ζωῆς καὶ τὴν ἀξία τοῦ νόμου. Πιστεύεται πὼς τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ ποιήματα αὐτὰ εἶναι μεταγενέστερης ἐποχῆς, ἀκόμη καὶ τῶν χριστιανικῶν χρόνων. Πάντως ὅλα πηγάζουν ἀπὸ μιὰν ἀληθινὴ θρησκευτικὴτητα κι εἶναι γεμὰτα ἀπὸ τὴν πίστη στὴ μετὰ θάνατον ζωὴ.

Ὀρφικῆς ἀντιλήψεις πιθανότατα νὰ ἀπηχοῦν καὶ ὅσα γράφει ὁ Πίνδαρος (Ὀλυμπιονίκος II 56-75) γιὰ ἀμοιβές καὶ τιμωρίες τῶν ψυχῶν, ὅσα γράφει ὁ Ἀριστοφάνης (Ὀρνιθες 693-702) παρωδώντας τῆς κοσμογονίας, ἀλλὰ καὶ κάποιες ἀναμνήσεις ἀπὸ τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Εὐριπίδη.

Ἀπὸ τὰ «Ὀρφικά» διαπιστώνεται ἡ ὕπαρξη μεγάλων θρησκευτικῶν ἐπῶν, ὅπως «Θεογονίας» καὶ «Ἱερῶν λόγων» σὲ 24 ραψωδίες, καθὼς ἐπίσης καὶ μικρότερων ποιημάτων, ὅπως ὕμνων καὶ χρησμῶν.

Παλαιότερα ὑπῆρχε ἡ ἄποψη ὅτι ὁ ὀρφισμὸς καὶ ὁ πυθαγορισμὸς, καὶ γενικότερα ὁ μυστικισμὸς καὶ ἡ βαθιὰ θρησκευτικὴ ἐπιδράση, ἦταν ξένα πρὸς τὴν ἐλληνικότητα καὶ ἀποτελοῦσαν ἀνατολικῆς ἐπιδράσεις. Αὐτὴ ἡ ἄποψη ἀποκρούεται σήμερα κατηγορηματικὰ ἀπὸ τὴ φιλολογικὴ ἔρευνα, ἡ ὁποία δέχεται ὅτι μυστικισμὸς καὶ θρησκευτικὴ ἐπιδράση ἀποτελοῦν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ οὐσιαστικὰ στοιχεῖα τῆς ἐλληνικῆς πνευματικῆς ζωῆς.

Ἀποσπάσματα:

Ὀρφικά:

Ὑμνοὶ Ὀρφέως:

ARTEMIDOS, ΘΥΜΙΑΜΑ ΜΑΝΝΑΝ (=Κόκκος θυμιάματος στὴν Ἄρτεμη):

«Κλῦθί μου, ὦ βασιλεία, Διὸς πολυώνυμε κούρη,

Τιτανίς, βρομία, μεγαλώνυμε, τοξότι, σεμνή,

πασιφαής, δαδοῦχε θεά, Δίκτυνα, λοχεία,
ὠδίνων ἐπαρωγὴ καὶ ὠδίνων ἀμύητε,
λυσιζῶνε, φίλοιστρε, κυνηγέτι, λυσιμέριμνε,
εὐδρομε, ἰοχέαιρα, φιλαγρότι, νυκτερόφοιτε,
κλησία, εὐάντητε, λυτηρία, ἀρσενόμορφε,
Ὅρθία, ὠκυλόχεια, βροτῶν κουροτρόφε δαῖμον,
ἀμβροτέρα, χθονία, θηροκτόνε, ὀλβιόμοιρε,
ἢ κατέχεις ὀρέων δρυμούς, ἐλαφηβόλε, σεμνή,
πότνια, παμβασίλεια, καλὸν θάλος, αἰὲν ἐοῦσα,
δρυμονία, σκυλακίτι, Κυδωνιάς, αἰολόμορφε·
ἐλθέ, θεὰ σώτειρα, φίλη, μύστησιν ἅπασιν
εὐάντητος, ἄγουσα καλοῦς καρποὺς ἀπὸ γαίης
εἰρήνην τ' ἐρατὴν καλλιπλόκαμόν θ' ὑγίαιαν·
πέμποις δ' εἰς ὀρέων κεφαλὰς νούσους τε καὶ ἄλγη.

(= Ἄκουσε τὴν προσευχὴ μου, βασίλισσα, κόρη τοῦ Δία πού ἔχεις πολλὰ ὀνόματα, Τιτανίς [=πανίσχυρη], βρομία [=θυελλώδης], ἔνδοξη, τοξότρια, σεμνή, φεγγοβόλα, θεὰ πού κρατᾷς πυρσούς, Δίκτυνα [=πού κρατᾷς, ὡς θεὰ τοῦ κυνηγιοῦ, δίχτυ, βρόχους κυνηγετικούς], λοχεία [πού παραστέκεσαι στίς μητέρες τὴν ὥρα τοῦ τοκετοῦ],

βοηθὲ τῶν γυναικῶν στοὺς πόνοους τῆς γέννας, κι ἄς μὴν ἔχεις ἢ ἴδια ἐμπειρία τῶν πόνων αὐτῶν, ἀφοῦ εἶσαι παρθένος,

λυσιζῶνε [=προστάτιδα τῶν κοριτσιῶν πού ἐπρόκειτο νά νυμφευθοῦν, τὰ ὅποια πρό τοῦ γάμου τοὺς ἔλυναν τὴν παρθενικὴ τους ζώνη καὶ τὴν ἀφιέρωναν στὴν Ἄρτεμη, τὴ θεὰ τῆς ἀγνότητος], πού σοῦ ἀρέσει ἢ ἔντονη ζωὴ, κυνηγέ, πού κάνεις τοὺς ἀνθρώπους νά ξεχνοῦν τίς μέριμνές τους,

ταχύτατη, πού ἐκτοξεύεις βέλη, πού ἀγαπᾷς τό κυνήγι, πού τριγυρνᾷς μέσα στὴ νύχτα,

πού κλείνεις τὴν πόρτα στό κακό, εὐμενής, πού ἀπαλλάσσεις τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ κάθε κακό, ἀρρενωπή,

Ὅρθία [=ἢ Ὅρθία Ἄρτεμις λατρεύονταν στὴ Σπάρτη· τὴν ἔλεγαν ἐκεῖ Ὅρθία, διότι τό ζόανό της εἶχε τάχα βρεθεῖ μέσα σέ λυγαριές πού μεγαλώνοντας τό εἶχαν τυλίξει γύρω-γύρω, κι ἔτσι ἔστεκε ὄρθιο], ἐσύ πού ἐπιταχύνεις τὸν τοκετό, θεὰ καλὴ τροφὴ τῶν ἀνδρῶν,

ἀθάνατη, ὑποχθόνια, φόνισσα τῶν ἄγριων θηρίων, μακάρια,
πού ζεῖς στά δάση τῶν βουνῶν, πού τοξεύεις τὰ ἐλάφια, σεμνή,
σεβάσμια, πανίσχυρη βασίλισσα, ὁμορφὴ καὶ νεαρή, ἐσύ πού ὑπάρχεις ἀπὸ πάντα,
πού ζεῖς μέσα στά δάση, προστάτιδα τῶν σκυλιῶν, Κυδωνιάς [:], ποκιλόμορφε·
ἔλα, ἐσύ θεὰ πού σώζεις, ἀγαπητή, σ' ὄλους τοὺς μνημένους
εὐνοϊκὴ, πού παρέχεις τοὺς καλοὺς καρποὺς τῆς γῆς,
καὶ τὴν ποθητὴ εἰρήνη καὶ τὴν ὁμομορφομαλλοῦσα ὑγεία·

μακάρι νά διώχνεις μακριά μας, πάνω στίς κορυφές τῶν βουνῶν τίς ἀρρώστιες καί τούς πόνοους)».

[Ἐντυπωσιακό! Μέσα σέ 16 σειρές σχεδόν 50 ἐπίθετα πρὸς τιμὴν τῆς Ἄρτεμις. Ἡ Ἄρτεμις ἦταν θυγατέρα τοῦ Διὸς καί τῆς Λητοῦς, ἀδελφή τοῦ Απόλλωνος. Θεά παρθένος, προστάτιδα τῶν νέων πού ζοῦσαν μέ ἀγνότητα καί τῶν γυναικῶν, τήν ὥρα τῆς γέννας. Θεά τῆς ἐξοχῆς, τῶν δασῶν καί τοῦ κυνηγιοῦ. Στόν Τρωικό πόλεμο παίρνει μαζί μέ τόν Απόλλωνα τό μέρος τῶν Τρώων, ἄν καί γενικά δέν τῆς ἀρέσει νά ἀνακατεῦεται στίς μάχες. Ὑπερασπιζόταν τούς ἀνήμπορους καί ὄσους εἶχαν τήν ἀνάγκη τῆς καί τιμωροῦσε ὄσους ξεχοῦσαν τό χρέος τους ἀπέναντί τῆς καί δέν τῆς προσέφεραν θυσίες ἢ δέν τιμοῦσαν τόν πατέρα τῆς τόν Δία. Ἦταν ἀκόμη ἀδυσώπητη πρὸς τούς θνητούς πού ἔδειχναν ἀσέβεια ἀπέναντι στούς θεούς. Γι' αὐτό τιμώρησε σκληρά τόν Ἀκταίωνα πού τήν ἀντίκρισε νά λούζεται γυμνή σέ μιὰ ρεματιά τοῦ Κιθαιρώνα· τόν μεταμόρφωσε σέ ἐλάφι κι ἔστειλε τά σκυλιά του νά τόν κατασπαράξουν].

ΧΑΡΙΤΩΝ, ΘΥΜΙΑΜΑ ΣΤΥΡΑΚΑ (=Εὐῶδες θυμίαμα στίς Χάριτες):

«Κλυτέ μοι, ὦ Χάριτες μεγαλώνυμοι, ἀγλαότιμοι,
θυγατέρες Ζηνός τε καί Εὐνομίας βαθυκόλπου,
Ἀγλαΐη Θαλίη τε καί Εὐφροσύνη πολυόλβε,
χαρμοσύνης γενέτειραι, ἐράσμιαι, εὐφρονες, ἀγναί,
αἰολόμορφοι, ἀειθαλέες, θνητοῖσι ποθειναί.

(=Ἀκοῦστε με, μεγαλώνυμες Χάριτες, πού σᾶς ἀρμόζουν λαμπρές τιμές, θυγατέρες τοῦ Δία καί τῆς βαθυκόλπης Εὐνομίας, Ἀγλαΐα, Θάλεια κι εὐτυχισμένη Εὐνομία, μητέρες τῆς χαρᾶς, ἀξιαγάπητες, μυαλωμένες, σεβαστές, μέ τή μορφή τοῦ ἀνέμου, ἀειθαλεῖς, ποθητές στούς θνητούς)».

ΘΕΜΙΔΟΣ, ΘΥΜΙΑΜΑ ΛΙΒΑΝΟΝ (=Λιβάνι πρὸς τιμὴν τῆς Θέμιδος):

[**Θέμις:** Κόρη τοῦ Οὐρανοῦ καί τῆς Γῆς, κατά τή Θεογονία τοῦ Ἡσιόδου, ἀδελφή τῆς Ρέας καί τῆς Μνημοσύνης, τοῦ Ὠκεανοῦ καί τοῦ Ὑπερίονα καί τῶν ἄλλων Τιτάνων, πού μαζί μέ τόν Κρόνο κυβερνοῦσαν τόν κόσμο πρὶν ἀπό τόν Δία. Ἡ Θέμις γέννησε ἀπό τόν Δία τίς Ὠρες, δηλαδή τήν Εὐνομία, τή Δίκη καί τήν Εἰρήνη, πού νιάζονταν γιά τά ἔργα τῶν ἀνθρώπων, καί τίς Μοῖρες, δηλαδή τήν Κλωθώ, τή Λάχεση καί τήν Ἄτροπο, πού μοίραζαν στούς ἀνθρώπους τό καλό καί τό κακό. Ἡ Θέμις φρόντιζε νά ἐπικρατεῖ ἡ ἠθική τάξη καί τό δίκαιο καί μεταξύ τῶν ἀνθρώπων καί μεταξύ τῶν θεῶν. Προστάτευε καί τούς ἀδυνάτους. Τό μαντεῖο τῶν Δελφῶν ἦταν ἀρχικά δικό τῆς, κι ὕστερα τό χάρισε στήν ἀδελφή τῆς Φοῖβη, γιὰ τόν Απόλλωνα].

«Οὐρανόπαιδ' ἀγνήν καλέω Θέμιν εὐπατέρειαν,
Γαίης τὸ βλάστημα, νέην καλυκώπιδα κούρην,
ἢ πρώτη κατέδειξε βροτοῖς μαντήιον ἀγνὸν
Δελφικῶ ἐν κευθμῶνι θεμιστεύουσα θεοῖσι
Πυθίῳ ἐν δαπέδῳ, ὅθι Πύθων ἐμβασίλευεν·
ἢ καί Φοῖβον ἄνακτα θεμιστοσύνας ἐδίδαξε·
πάντιμ', ἀγλαόμορφε, σεβάσμιε, νυκτιπόλευτε·

πρώτη γὰρ τελετὰς ἀγίας θνητοῖς ἀνέφηνας,
βακχιακὰς ἀνὰ νύκτας ἐπευάζουσα ἄνακτα·
ἐκ σέο γὰρ τιμαὶ μακάρων μυστήριά θ' ἀγνά.
ἀλλά, μάκαιρ', ἔλθοις κεχαρημένη εὐφροني βουλῇ
εὐιέρους ἐπὶ μυστιπόλους τελετὰς σέο, κούρη.

(=Καλῶ τὴν Θέμιν, τὴν ἀγνή θυγατέρα τοῦ Οὐρανοῦ, κόρη τοῦ ἄξιου πατέρα της, γέννημα τῆς μητέρας της τῆς Γῆς, τὸ κορίτσι μὲ τὸ ἀνθηρὸ πρόσωπο, αὐτὴν πού πρώτη ἔδειξε στοὺς ἀνθρώπους τὸ σεβάσμιο μαντεῖο καὶ χρησιμοδοτοῦσε γιὰ τοὺς θεοὺς στήν κρύπτη τῶν Δελφῶν στήν πυθικὴ (=δελφικὴ) τοποθεσία, ἐκεῖ ὅπου βασιλεύσε κάποτε ὁ δράκοντας Πύθων· αὐτὴ δίδαξε τὸ δίκαιο στὸν βασιλιά Φοῖβο. Πάντιμε Θέμις, ἡ λαμπρὴ σὴ μορφή, ἡ σεβάσμια, ἐσὺ πού περιπλανιέσαι τὴ νύχτα· πρώτη ἐσὺ φανέρωσες στοὺς ἀνθρώπους τίς ἱερὲς τελετὲς, καὶ προσκάλεσες τὸν βασιλιά Διόνυσο στίς βακχικὲς νύχτερινὲς γιορτὲς· γιατί ἐσὺ ἐμπνεύσθηκες τίς τιμὲς πρὸς τοὺς θεοὺς καὶ τὰ καθαρὰ μυστήρια. Ὅμως, μακάρια κόρη, εἴθε νὰ προσέλθεις χαρούμενη καὶ μὲ εὐφρόσυνη διάθεση στίς ἱερὲς μυστηριακὲς τελετὲς σου)».

NEMESSEΩΣ ΥΜΝΟΣ (=Ὑμνος στὴ Νέμεση):

[**Νέμεσις:** Ὡς κύριο ὄνομα=προσωποποίηση τῆς θείας ὀργῆς, θυγατέρα τῆς Νύχτας· εἶχε ἀδελφές τίς Μοῖρες, τίς Ἑσπερίδες καὶ τὴν Ἑριδα. Ἔργο της ἦταν νὰ μοιράζει [νέμω=μοιράζω] στὸν καθένα ὃ, τι τοῦ ἀνῆκε ἀνάλογα μὲ τὴν ἀξία του καὶ τὴ θέση του, νὰ ἐπιβάλλει δικαιοσύνη καὶ νὰ καθορίζει τίς ποινές· ἀκόμα νὰ ἀφαιρεῖ τὴν εὐτυχία ἀπ' ὅσους τὴν εἶχαν ἀποκτήσει χωρὶς νὰ τὸ ἀξίζουν καὶ νὰ προκαλεῖ τὴν ἐκδίκηση τῶν θεῶν γιὰ ὅποιον δέν ἀναγνώριζε ὅτι τὴν εὐτυχία του τὴ χρωστοῦσε στήν εὐνοιά τους].

«Ὡ Νέμεσι, κλήζω σε, θεά, βασιλεία μεγίστη,
πανδερκῆς, ἐσορῶσα βίον θνητῶν πολυφύλων·
αἰδία, πολύσεμνε, μόνη χαίρουσα δικαίους,
ἀλλάσσουσα λόγον πολυποίκιλον, ἄστατον αἰεὶ,
ἦν πάντες δεδίασι βροτοὶ ζυγὸν ἀνχένη θέντες·
σοὶ γὰρ αἰεὶ γνώμη πάντων μέλει, οὐδέ σε λήθει
ψυχὴ ὑπερφρονέουσα λόγων ἀδιακρίτῳ ὀρμῇ.
Πάντ' ἐσορᾷς καὶ πάντ' ἐπακούεις, καὶ πάντα βραβεύεις·
ἐν σοὶ δ' εἰσὶ δίκαι θνητῶν, πανυπέρτατε δαῖμον.
Ἐλθέ, μάκαιρ', ἀγνή, μύσταις ἐπιτάρροθος αἰεὶ·
δὸς δ' ἀγαθὴν διάνοιαν ἔχειν, παύουσα πανεχθεῖς
γνώμας οὐχ ὀσίας, πανυπέρφρονας, ἀλλοπροσάλλας.

(=Ἐσένα ὑμῶν, Νέμεση, θεά, μεγίστη βασιλίσσα, ἐσένα πού βλέπεις τὰ πάντα καὶ παρατηρεῖς τὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων πού σέ πολλές φυλὲς ἀνήκουν· αἰώνια, πολυσέβαστη, πού μόνη χαίρεσαι μὲ τοὺς δίκαιους καὶ μὲ τὸ δίκαιο, ἐσένα πού διορθώνεις τὸν πάντοτε ἄστατο καὶ εὐμετάβολο πολυποίκιλο λόγο τῶν ἀνθρώπων, ἐσένα πού ὅλοι οἱ ἀνθρώποι σέ φοβοῦνται καὶ σ' ἔχουν σάν ζυγὸ στὸν σβέρκο τους· ὄλων ἢ γνώμη

πάντοτε σ' ἐνδιαφέρει, οὔτε σοῦ διαφεύγει τὴν προσοχὴ ὅποιος περήφανα λόγια ξεστομίζει μέ παράλογη ὀρμή. Ὅλα τὰ βλέπεις κι ὅλα τὰ ἀκοῦς κι ὅλα τὰ βραβεύεις· κάτω ἀπὸ τὴ σκέπη σου, ὑπέρτατη θεά, λαμβάνουν χώρα οἱ δίκες μεταξύ τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐπιλύονται οἱ διαφορὲς τους. Ἔλα, μακάρια, σεβαστή, στάσου μόνιμη βοηθὸς τῶν μυστῶν σου, αὐτῶν πού ἔργο τους εἶναι νὰ ἀποδίδουν δικαιοσύνη· βοήθησέ τους νὰ ἔχουν καθαρὸ νοῦ καὶ κλείσει τὸ στόμα ὄλων αὐτῶν πού ἐκφέρουν ἀπόψεις μισητές, ἀνόσιες, ὑπεροπτικές, ἄλλοπρόσαλλες)».

ΔΙΚΗΣ, ΘΥΜΙΑΜΑ ΛΙΒΑΝΟΝ (=Λιβάνι πρὸς τιμὴν τῆς Δίκης):

[*Δίκη*: Κόρη τοῦ Δία καὶ τῆς Θέμιδος, ἀδελφὴ τῆς Εὐνομίας καὶ τῆς Εἰρήνης· καὶ οἱ τρεῖς μαζί ἦταν οἱ τρεῖς Ὁρες. Ἀδελφὲς τους ἦταν καὶ οἱ τρεῖς Μοῖρες, ἡ Λάχεσις, ἡ Κλωθὴ καὶ ἡ Ἄτροπος. Ὅταν ὁ Δίας δικάζε, ἡ μόνη πού εἶχε τὸν θρόνο της δίπλα του ἦταν ἡ Δίκη].

«Ὅμμα Δίκης μέλπω πανδερκέος, ἀγλαομόρφου,
ἢ καὶ Ζηνὸς ἄνακτος ἐπὶ θρόνον ἱερὸν ἵζει
οὐρανόθεν καθορῶσα βίον θνητῶν πολυφύλων,
τοῖς ἀδίκους τιμωρὸς ἐπιβρίθουσα δικαία,
ἐξ ἰσότητος ἀληθεία συνάγουσ' ἀνόμοια·
πάντα γάρ, ὅσσα κακαῖς γνώμαις θνητοῖσιν ὀχεῖται
δύσκριτα, βουλομένοις τὸ πλεον βουλαῖς ἀδίκουσι,
μόνη ἐπεμβαίνουσα δίκην ἀδίκους ἐπεγείρεις·
ἐχθρὰ τῶν ἀδίκων, εὐφρων δὲ σύνεσσι δικαίοις.
Ἀλλά, θεά, μόλ' ἐπὶ γνώμαις ἐσθλαῖσι δικαία,
ὡς ἂν αἰεὶ βιοτῆς τὸ πεπρωμένον ἦμαρ ἐπέλθοι.

(=Ὑμῶ τὸν ὀφθαλμὸ τῆς Δίκης, πού ὅλα τὰ βλέπει, πού λάμπει ἀπὸ ὀμορφιά, ἢ ὅποια κάθεται στὸν θρόνο τοῦ βασιλιά Δία καὶ παρατηρεῖ ἀπὸ τὸν οὐρανὸ τὴ ζωὴ τῶν πάσης φυλῆς θνητῶν· τῆς Δίκης πού σάν δίκαιη τιμωρὸς πέφτει μέ ὀρμὴ ἐπάνω στοὺς ἀδίκους συνδέοντας τὰ ἀνόμοια μεταξύ τους μέ ἰσότητα καὶ δικαιοσύνη μέ βάση πάντοτε τὴν ἀλήθεια· διότι ὅλα ὅσα κυκλοφοροῦν μέσα στίς κακές σκέψεις καὶ γνώμες τῶν ἀνθρώπων εἶναι δυσδιάκριτα, γιατί αὐτοὶ ζητοῦν ὅλο καὶ περισσότερα μέ ἄδικες σκέψεις καὶ ἐπιθυμίες· ὁμως ἐσύ, θεά, μόνη ἐπεμβαίνεις καὶ τιμωρεῖς τοὺς ἀδίκους· στέκεσαι ἐχθρική ἀπέναντι στοὺς ἀδίκους καὶ εὐμενής στό πλάι τῶν δικαίων. Ἔλα, ὁμως, θεά, καὶ κρίνε μέ δικαιοσύνη τίς καλές μας γνώμες καὶ τὴν ἐνάρετη ζωὴ μας, ἕως ὅτου φθάσει γιὰ τὸν καθένα μας ἡ πεπρωμένη μέρα τοῦ θανάτου μας)».

ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ, ΘΥΜΙΑΜΑ ΛΙΒΑΝΟΝ (=Λιβάνι πρὸς τιμὴν τῆς Δικαιοσύνης):

«Ὡ θνητοῖσι δικαιοτάτη, πολύολβε, ποθεινή,
ἐξ ἰσότητος αἰεὶ θνητοῖς χαίρουσα δικαίοις,
πάντιμ', ὀλβιόμοιρε, Δικαιοσύνη μεγαλαυχίης,
ἢ καθαραῖς γνώμαισιν αἰεὶ τὰ δέοντα βραβεύεις,
ἄθραυστος τὸ συνειδὸς αἰεὶ· θραύεις γὰρ ἅπαντας,

ὄσσοι μὴ τὸ σὸν ἤλθον ὑπὸ ζυγόν, ἀλλ' ὑπὲρ αὐτοῦ
πλάστιγι βριαραῖσι παρεγκλίναντες ἀπλήστως·
ἀστασίαστε, φίλη πάντων, φιλόκωμ', ἐρατεινή,
εἰρήνη χαίρουσα, βίον ζηλοῦσα βέβαιον·
αἰεὶ γὰρ τὸ πλεόν στυγείεις, ἰσότητι δὲ χαίρεις·
ἐν σοὶ γὰρ σοφίη ἀρετῆς τέλος ἐσθλὸν ἰκάνει.
κλῦθι, θεά, κακίην θνητῶν θραύουσα δικαίως,
ὡς ἂν ἰσορροπίασιν αἰεὶ βίος ἐσθλὸς ὀδεύοι
θνητῶν ἀνθρώπων, οἱ ἀρούρης καρπὸν ἔδουσι,
καὶ ζῶων πάντων, ὀπόσ' ἐν κόλποισι τιθηνεῖ
γαῖα θεὰ μήτηρ καὶ πόντιος εἰνάλιος Ζεὺς.

(=Τρισένδοξη Δικαιοσύνη, δικαιοτάτη γιὰ τοὺς θνητοὺς, ἐσύ πού φέρνεις τὴν εὐτυ-
χία, ποθητή, ἐσύ πού πάντοτε χαίρεσαι ἐξ ἴσου γιὰ ὅλους τοὺς δίκαιους θνητοὺς, πά-
ντιμη, καλότυχη, πού μέ καθαρή κρίση βραβεύεις ὅποιον καὶ ὅ,τι πρέπει· ἡ συνείδησή
σου εἶναι πάντοτε ἀκέραιη κι ἀδέκαστη· γιατί τιμωρεῖς ὅλους ὄσσοι δὲν ἤλθαν να ζυγί-
σουν τίς πράξεις τους στήν ἀκριβοδίκαιη ζυγαριά σου, ἀλλά ἀχόρταγοι ξεγλιστροῦν
γιὰ χάρη τοῦ συμφέροντός τους ἀπό λοζοὺς δρόμους σέ ζυγαριές βαρεῖες πού δὲν μπο-
ροῦν μέ ἀκρίβεια νά μετρήσουν τό δίκαιο· φιλήσυχη, φίλη τῶν πάντων, πού σοῦ ἀρέ-
σουν τὰ γλέντια, ἀξιολάτρευτη, πού χαίρεσαι μέ τὴν εἰρήνην και λαχταρᾶς τὴ σταθερὴ
ζωή. Διότι πάντοτε μισεῖς τὴν πλεονεξία καὶ χαίρεσαι μέ τὴν ἴση καὶ δίκαιη ἀντιμετώ-
πιση ὄλων· διότι κάτω ἀπό τὴ σκέπη σου ἡ σοφία πετυχαίνει νά ὀδηγήσει ὅλους στὸν
τελικό τους σκοπό, πού εἶναι ἡ ἀρετή. Ἄκουσέ με, θεά, καὶ μέ τρόπο δίκαιο διάλυσε
τὴν κακία τῶν ἀνθρώπων, ὥστε, μέσα σέ μιά ἀτμόσφαιρα ἰσορροπίας, ἡ ζωὴ τῶν θνη-
τῶν νά γίνεται ὀλοένα καὶ ὀμορφότερη· κι ἔτσι, εὐτυχισμένοι οἱ ἄνθρωποι θά ἀπολαμ-
βάνουν τοὺς καρπούς τῆς γῆς καὶ ὄσα προμηθευόμαστε ἀπ' ὄλα τὰ ζῶα, ὄσα τρέφει
στοὺς κόλπους της ἡ θεὰ μητέρα γῆ καὶ ὁ θαλάσσιος Ζεὺς)».

ΥΜΝΟΣ ΝΟΜΟΥ:

«Ἀθανάτων καλέω καὶ θνητῶν ἀγνὸν ἄνακτα,
οὐράνιον Νόμον, ἀστροθέτην, σφραγίδα δικαίαν
πόντου τ' εἰναλίου καὶ γῆς, φύσεως τὸ βέβαιον
ἀκλινὲς ἀστασίαστον αἰεὶ τηροῦντα νόμοισιν,
οἷσιν ἄνωθε φέρων μέγαν οὐρανὸν αὐτὸς ὀδεύει,
καὶ φθόνον οὐ δίκαιον ροίζου τρόπον ἐκτὸς ἐλαύνει·
ὄς καὶ θνητοῖσιν βιοτῆς τέλος ἐσθλὸν ἐγείρει·
αὐτὸς γὰρ μούνος ζῶων οἶακα κρατύνει
γνώμαις ὀρθοτάταισι συνῶν, ἀδιάστροφος αἰεὶ,
ὀγύγιος, πολὺπειρος, ἀβλάπτως πᾶσι συνοικῶν
τοῖς νομίμοις, ἀνόμοις δὲ φέρων κακότητα βαρεῖαν.
ἀλλά, μάκαρ, πάντιμε, φερόλβιε, πᾶσι ποθινέ,
εὐμενὲς ἤτορ ἔχων μνήμην σέο πέμπε, φέριστε.

(=Επικαλοῦμαι τὸν σεβαστὸ βασιλιά τῶν Ἀθανάτων καὶ τῶν θνητῶν, τὸν οὐράνιο Νόμο, αὐτὸν ποῦ βάζει τάξη στ' ἀστέρια καὶ τοὺς δίνει ὀνόματα, τὴ δίκαιη σφραγίδα καὶ τῆς θάλασσας καὶ τῆς στεριάς, αὐτὸν ποῦ πάντοτε διασφαλίζει τὸν σταθερό, τὸν ἀπαρασάλευτο, τὸν ἀδιατάρακτο καὶ ἐνοποιό χαρακτήρα τῆς φύσεως μέ τοὺς νόμους, τοὺς ὁποίους στέλνει ἀπὸ ψηλά, καθὼς μόνος του διατρέχει τὸν μεγάλο οὐρανὸ καὶ ταχύτατα, σὰν σφύριγμα βέλους, διώχνει μακριὰ τὸν ἀδικο φθόνο· αὐτὸς ἐξασφαλίζει στοὺς ἀνθρώπους ἓνα καλὸ τέλος τῆς ζωῆς τους· γιατί μόνος αὐτὸς κατευθύνει μέ σιγουριά τὸ πηδάλιο τῆς ζωῆς μέ ὀρθότατη κρίση, πάντοτε ἀκίνητος, πανάρχαιος, πολυπειρος, ἀβλαβὴς συγκάτοικος ὄλων τῶν νομοταγῶν, ἀλλὰ σκληρὸς τιμωρὸς τῶν παρανομούντων. Ἀλλά, μακάριε, πάντιμε, ἐσύ ποῦ φέρνεις τὴν εὐτυχία, ποθητὴ σέ ὄλους, κράτησέ μας μέ στοργή στή μνήμη σου, ἄριστε)».

Ἀργοναυτικά:

1-9:

«Ὡναξ, Πυθῶνος μεδέων, ἑκατηβόλε, μάντι,
ὅς λάχες ἠλιβάτου κορυφῆς Παρνασσίδα πέτρην,
σὴν ἀρετὴν ὑμνῶ σύ δέ μοί κλέος ἐσθλὸν ὀπάσσαις·
πέμπε δ' ἐπὶ πραπίδεςσιν ἐμαῖς ἐτυμγηρόρον αὐδήν,
ὄφρα πολυσπερέεσσι βροτοῖς λιγύφωνον αἰοιδὴν
ἠπύσω, Μούσης δ' ἐφετμαῖς καὶ πηκτίδι πυκνῆ.
Νῦν γάρ σοί, λυροεργέ, φίλον μέλος αἰείδοντα
θυμὸς ἐποτρύνει λέξαι, τάπερ οὔποτε πρόσθεν
ἔφρασ'...

(=Βασιλιά Ἀπόλλωνα, προστάτη τῶν Δελφῶν, σύ ποῦ ρίχνεις μακριὰ τὰ βέλη σου, ποῦ σοῦ ἔλαχε ἡ ἀπόκριμηνη γεμάτη βράχους κορυφή τοῦ Παρνασσοῦ, τὴν ἀρετὴ σου ὑμνῶ καὶ σύ χάρισέ μου δόξα λαμπρῆ· στείλε στήν καρδιά μου τὸν λόγο τῆς ἀλήθειας, γιά νά ψάλλω τραγούδι γλυκύφωνο στοὺς ἀνά τὸν κόσμο διεσπαρμένους θνητούς, τραγούδι σύμφωνο μέ τοὺς κανόνες ποῦ ὑπαγορεύει ἡ Μοῦσα καὶ μέ κιθάρα πολύχορδη. Γιατί τώρα, λυράρη μουσικέ, καθὼς σοῦ ψάλλω τὴ μελωδία ποῦ ἀγαπᾷς, μέ σπρώχνει ἡ ψυχή μου νά σοῦ πῶ ὅσα ποτὲ ὡς τώρα δέν σοῦ εἶπα...)».

335-349:

«Ὡκεανοῦ μεδέοντες ἀλικλῦστοιό τε πόντου
ἐμβύθιοι μάκαρες, καὶ δ' ὅσοι ψαμαθώδεας ἀκτάς
ναίειθ' ἀλικροκάλους, καὶ Τηθύος ἔσχατον ὕδωρ.
Νηρέα μὲν πρότιστα καλῶ πρέσβυστον ἀπάντων,
ἄμμιγα πεντήκοντα κόραις πάσησιν ἔρανναῖς·
γλαυκὴν δ' ἰχθυόεσσαν, ἀπείριτον Ἀμφιτρίτην,
Πρωτέα καὶ Φόρκυνα καὶ εὐρυβίην Τρίτωνα,
λαιψηρούς τ' ἀνέμους, Αὔραις μίγα χρυσεοτάρσαις,
ἄστρα τε τηλόσε φαντά, ἀχλὺν Νυκτὸς ἐρεμνῆς,

αὐγὴν τ' Ἡελίοιο θεῶν προποδηγέτιν ἵππων,
δαίμονας εἰναλίους τε μιγαζομένους ἥρωσιν,
ἀκταίους τε θεούς, ποταμῶν θ' ἄλιμυρέα ρεῖθρα·
αὐτόν τε Κρονίδην σεισίχθονα κυανοχαίτην
κύματος ἐκπροθορόντα μολεῖν ἐπιτάρροθον ὄρκων.

(=Μακάριοι ἄρχοντες τοῦ Ὠκεανοῦ καὶ τοῦ πολυκύμαντου πόντου, πού ζεῖτε στὰ βάθη τῆς θάλασσας, κι ἐσεῖς πού ζεῖτε στίς ἀμμώδεις ἀκτές τίς γεμάτες χαλίκια καὶ στὰ ἔσχατα νερά τῆς Τηθύος. Πρῶτα-πρῶτα καλῶ τόν Νηρέα τόν πιό μεγάλο ἀπ' ὄλους, μαζί μέ ὅλες τίς πενήντα ἀγαπημένες κόρες του· καλῶ καί τήν ἀπέραντη γλαυκή Ἀμφι τρίτη μέ τά πολλά ψάρια, τόν Πρωτέα καί τόν Φόρκυνα καί τόν πανίσχυρο Τρίτωνα, τούς γρήγορους ἀνέμους καί τίς χρυσόφτερες Ἀῦρες, τά ἄστρα πού φέγγουν ἀπό μακριά καί τήν ἀχλύ τῆς σκοτεινῆς νύχτας, καί τήν αὐγή πού ὀδηγεῖ τά γρήγορα ἄλογα τοῦ Ἥλιου, καί τούς θαλασσινοὺς θεοὺς πού κάνουν παρέα μέ τούς ἥρωες, καί τούς θεοὺς πού ζοῦν στίς παραλίες κι ἐκεῖ ὅπου τά ποτάμια χύνονται στή θάλασσα καί γι' αὐτό τό νερό τους εἶναι ἄλμυρό· καί βέβαια καλῶ αὐτόν τόν ἴδιο τόν Ποσειδῶνα, τόν γιό τοῦ Κρόνου, τόν κυανοχαίτη πού σείει τή γῆ, νά βγεῖ ἀπό τό κύμα καί νά ὑποστηρίξει τούς ὄρκους)».

927-936:

«Μέσσον δ' ἠερόμηκες ἐπί στύπος ἄλσει πολλῶ
ἥπλωται φηγοῖο, πέριξ κλαδόνεσσιν ἐραννόν,
ἐν δ' ἄρα οἱ χρύσειον ἐπικρέματ' ἔνθα καί ἔνθα
ὄρπηκος ταναοῖο δέρας, τό οἱ ἀμφιδοκεύει
δεινός ὄφης, θνητοῖς ὀλοόν τέρας, οὐ φατόν εἰπεῖν.
Χρυσέαις γάρ φολίδεσσιν ἐθειρέται, ἐν δ' ἄρα πρέμνον
ἀπλήτοις ὀλκοῖσι φορεῦμενος ἀμφιπολεύει,
δεῖμα χαμαιζήλοιο Διός, ποτί κῶας ἀμείβων,
φρουραῖς τ' ἀκμήτοις ἐπιμαίεται ἄμμορος ὕπνου,
γλαυκοῖς ἀμφ' ὄσσοισιν ἀναιδέα κανθόν ἐλίσσω.

(=Στό μέσον τοῦ πυκνοῦ ἄλλους ἄπλωνε τά κλαδιά τῆς μιά ὁμορφῆς βελανιδιά μέ πανύψηλο κορμό καί στὰ κλαδιά τῆς καί ἀπό τίς δύο μεριές κρεμόταν τό χρυσόμαλλο δέρας· τό φυλάει φίδι τρομερό, τέρας καταστροφικό γιά τούς θνητούς, ἀδύνατον νά τό περιγράψει κανεῖς. Ἀστράφτουν οἱ χρυσές του φολίδες καί σέρνεται πάνω κάτω στόν κορμό τῆς βελανιδιάς μέ φοβερές κινήσεις, φόβητρο τοῦ ὑποχθονίου Διός, δίπλα πάντοτε στό δέρας, ἀκούραστος κι ἄγρυπνος φρουρός, στριφογυρίζοντας κάτω ἀπό τά βλέφαρά του ἀπειλητικά τά γαλανά του μάτια)».

Μαρτυρίες:

Σούδα:

«Ὀρφεὺς Λειβήθρων τῶν ἐν Θράκῃ (πόλις δέ ἐστίν ὑπὸ τῇ Πιερίᾳ), υἱὸς Οἰάγρου καὶ Καλλιόπης· ὁ δὲ Οἰάγρος πέμπτος ἦν ἀπὸ Ἄτλαντος, κατὰ Ἀλκυόνῃν μίαν τῶν

θυγατέρων αὐτοῦ. Γέγονε δὲ πρὸ ἰα γενεῶν τῶν Τρωικῶν· καί φασι μαθητὴν γενέσθαι αὐτὸν Λίνου, βιῶναι δὲ γενεὰς θ, οἱ δὲ ἰα φασίν.

(=Ὁ Ὀρφέας καταγόταν ἀπὸ τὰ Λεῖβηθρα τῆς Θράκης (αὐτὰ εἶναι πόλη πού βρίσκεται κάτω ἀπὸ τὴν Πιερία) καὶ ἦταν γιὸς τοῦ Οἰάγρου καὶ τῆς Καλλιόπης· ὁ Οἰάγρος, ὅπως διατείνεται ἡ Ἀλκρόνη, μιὰ ἀπὸ τίς κόρες του, ἦταν πέμπτος ἀπόγονος τοῦ Ἄτλαντα. Ἐζῆσε ἔνδεκα γενιές πρὶν ἀπὸ τὰ Τρωικά· κάποιοι ἰσχυρίζονται πὸς εἶχε διατελέσει μαθητὴς τοῦ Λίνου· ἔζῆσε ἑννέα γενεές, ἐνῶ κάποιοι ὑποστηρίζουν ὅτι ἔζῆσε ἔνδεκα γενεές)».

Πλάτων:

ΣΥΜΠΟΣΙΟΝ 179D:

«Ὀρφέα δὲ τὸν Οἰάγρου ἀτελεῖ ἀπέπεμψαν ἐξ Ἄδου, φάσμα δεῖξαντες τῆς γυναικὸς ἐφ' ἣν ἦκεν, αὐτὴν δὲ οὐ δόντες, ὅτι μαλθακίεσθαι ἐδόκει, ἅτε ὦν κιθαρωδός, καὶ οὐ τολμᾶν ἔνεκα τοῦ ἔρωτος ἀποθνήσκειν, ὥσπερ Ἄλκηστις, ἀλλὰ διαμηχανᾶσθαι ζῶν εἰσεῖναι εἰς Ἄδου. Τοιγάρτοι διὰ ταῦτα δίκην αὐτῷ ἐπέθεσαν, καὶ ἐποίησαν τὸν θάνατον αὐτοῦ ὑπὸ γυναικῶν γενέσθαι.

(=Τὸν Ὀρφέα, τὸν γιὸ τοῦ Οἰάγρου, τὸν ἔδιωξαν [οἱ θεοὶ τοῦ κάτω κόσμου] ἀπὸ τὸν Ἄδη χωρὶς νὰ ἱκανοποιήσουν τὴν ἐπιθυμία του [νὰ δεῖ τὴ γυναῖκα του Εὐρυδίκη]· ἀντὶ γιὰ τὴ σύζυγό του, γιὰ τὴν ὁποία ἦλθε, τοῦ ἔδειξαν ἓνα ὁμοίωμα τῆς, ἀλλὰ ὄχι τὴν ἴδια· τὸν θεωροῦσαν ἄνθρωπο μαλθακό καὶ δειλό πού δὲν τόλμησε νὰ πεθάνει γιὰ χάρη τοῦ ἔρωτα, ὅπως ἔκανε ἡ Ἄλκηστις, ἀλλὰ ἐπειδὴ ἦταν δεινός κιθαρωδός, μηχανεύθηκε νὰ μπεῖ ζωντανός στὸν Ἄδη. Γι' αὐτούς τούς λόγους τὸν τιμώρησαν καὶ ἐπέτρεψαν νὰ πεθάνει ἀπὸ γυναῖκες [σχετικὰ μὲ τὸν θάνατο τοῦ Ὀρφέα βλ. στὴν ἀρχὴ τῆς ἐνότητας])».

2. Ὁ μύθος τῆς Ἄλκηστις

(πρὶν ἀπὸ τὸν 8^ο ἢ καὶ τὸν 9^ο αἰῶνα π.Χ.)

(Ἡ ἐνότητα αὐτὴ εἶναι ἐρασισημένη ἀπὸ τὴν ἀδημοσίευτη ΔΕΥΤΕΡΕΥΟΥΣΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΜΟΥ ΜΕ ΤΙΤΛΟ:

«Ο ΜΥΘΟΣ ΤΗΣ ΑΛΚΗΣΤΗΣ ΣΤΙΣ ΓΡΑΠΤΕΣ ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΤΕΧΝΗ», Θεσσαλονίκη 1986, ἀρ. σελίδων 74).

Βλ. καὶ Hammond N.G.L.- Scullard H.H., *The Oxford Classical Dictionary* 36,- *Lexikon Iconograficum Mythologiae Classicae*, Artemis Uerlag Zurich und Munchen, 1981, I,1,533 κ.έ., - Κ. Κερένυϊ, *Ἡ μυθολογία τῶν Ἑλλήνων*, 1966, 136, 287, 398, 409, 440, 522, - *Ἑλληνικὴ Μυθολογία*, Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, 1986, 3, 135-137.

Στὴν ἐποχὴ τοῦ Ὀρφέως θὰ μπορούσε νὰ τοποθετηθεῖ καὶ ὁ μύθος τῆς Ἄλκηστις. Ὑπάρχουν κοινὰ σημεῖα στοὺς δύο μύθους, τὰ ἑξῆς:

1. Ὁ ἀρχηγός τῆς Ἀργοναυτικῆς ἐκστρατείας Ἰάσων ἐπιχειρεῖ τὴν ἐκστρατεία αὐτή, γιὰ νὰ κερδίσει τὸν θρόνο του πού τοῦ τὸν εἶχε ὑφαρπάσει ὁ ἀδελφός τοῦ

πατέρα του, ο Πελίας (πατέρας της Άλκηστης· άρα ο Ίάσων και η Άλκηστις ήταν πρώτα ξαδέλφια).

2. Μεταξύ τών Άργοναυτών συμπεριλαμβάνεται και ο Άδμητος, ο μετέπειτα σύζυγος της Άλκηστης.

3. Ο ήμίθεος Ηρακλής, μέλος της έκστρατείας, είναι αυτός που έλευθερώνει από τά χέρια του θανάτου τήν Άλκηστη και της χαρίζει τή ζωή.

Η Άλκηστις, σύμφωνα μέ τή μυθολογία, ήταν κόρη του Πελία, βασιλιά της Ίωλκου, ή όποία βρισκόταν στους πρόποδες του Πηλίου (ο Πελίας είναι αυτός που προκάλεσε τήν Άργοναυτική Έκστρατεία, όταν έστειλε τόν άνεψιό του Ίάσωνα νά ανακτήσει τό Χρυσόμαλλο Δέρας) και της Αναξίβιας, και σύζυγος του Άδμητου, βασιλιά τών αρχαίων Φερών. Οί Φερές ήταν πόλη της Θεσσαλίας, είκοσι περίπου χιλόμετρα δυτικά του σημερινού Βόλου, κοντά στη λίμνη Βοιβηίδα, τή σημερινή Κάρλα. Στην περιοχή τών Φερών είναι τώρα χτισμένο τό Βελεστίνο. Η Άλκηστις είναι ή κεντρική μορφή δύο ενδιαφερόντων μύθων, από τούς όποιους ο δεύτερος συνεχίζει, τρόπον τινά, τόν πρώτο.

Ο πρώτος μύθος:

Όταν ήλθε ο καιρός νά παντρευτεί η Άλκηστη, παρουσιάσθηκαν πολλοί μνηστήρες. Η κόρη συνδύαζε μεγάλη όμορφιά και θαυμαστή ευσέβεια. Ο πατέρας της όμως Πελίας είχε όρκισθει νά κάνει γαμπρό του μόνον έναν άνδρα που θά ήταν άξιος νά του φέρει ένα άρμα ζεμένο μ' ένα λιοντάρι κι ένα άγριογούρουνο.

Ο Άδμητος, βασιλιάς τών Φερών, γιός του Φέρητος και της Περικλυμένης, ένας από τούς Άργοναυτες, μπόρεσε νά πραγματοποιήσει αυτόν τόν άθλο χάρη στη βοήθεια του θεού Απόλλωνα.

Ο θεός Απόλλων είχε καταδικασθει νά μπει στην ύπηρεσία του Άδμητου, για νά εξαγισθει από τόν φόνο τών Κυκλώπων. Σκότωσε τούς Κύκλωπες, γιατί ήθελε νά έκδικηθει για τόν θάνατο του γιου του Άσκληπιού, που τόν είχε κεραυνοβολήσει ο Δίας. Τά έβαλε ο Απόλλωνας μέ τούς Κύκλωπες, γιατί αυτοί είχαν κατασκευάσει για τόν βασιλιά τών θεών τό φοβερό όπλο του κεραυνού. Ο Άδμητος, τόν όποιο υπηρέτησε ο θεός, περιποιήθηκε τόν θεϊκό του υπηρέτη και έγινε ζακουστός για τήν ευσέβειά του. Γι' αυτό ο Απόλλων βοήθησε τον Άδμητο φέρνοντάς του ένα λιοντάρι κι ένα άγριογούρουνο ζεμένα μαζί· έτσι ο ήρωας πήρε τή συγκατάθεση του Πελία για τόν γάμο του μέ τήν Άλκηστη.

Ο δεύτερος μύθος:

Στή γαμήλια τελετή ο Άδμητος ξέχασε νά προσφέρει θυσία στη θεά Άρτεμη. Η θεά σύντομα τόν έκδικήθηκε γι' αυτή του τήν παράλειψη. Όταν ο Άδμητος άνοιξε τήν πόρτα του νυφικού δωματίου, τό βρήκε γεμάτο από φίδια. Αυτό ήταν σημάδι έπικείμενου θανάτου για τόν Άδμητο. Ο Απόλλων όμως έπεμβαίνει και πάλι, για νά σώσει τόν προστατευόμενό του. Καταπραΰνει τήν Άρτεμη και έξαπατά τις Μοίρες

πού ήταν παρούσες σ' αυτή τή γαμήλια τελετή. Τούς έδωσε κρασί μέχρι πού μέθυσαν και ζήτησε απ' αυτές ένα γαμήλιο δώρο.

Οί μεθυσμένες Μοῖρες δέχονται μιὰ τροποποίηση στή μοῖρα τοῦ θανάτου πού βαραίνει ἐπάνω στόν Ἄδμητο: Δέν θά πεθάνει ὁ Ἄδμητος, ἄν, σάν φθάσει ἡ τελευταία του ὥρα, ἕνας κοντινός του συγγενής θελήσει νά πάρει τή θέση του καί νά πεθάνει ἐκεῖνος γιά χάρι του. Ὁ πατέρας του Φέρης καί ἡ μητέρα του Περικλυμένη, ἄν καί σέ προχωρημένη ἡλικία, ἀρνοῦνται νά πεθάνουν γιά χάρι του. Τότε ἡ Ἄλκηστις, ἡ νεαρή του γυναίκα καί μητέρα τῶν δύο παιδιῶν τους, προσφέρεται ἐθελοντικά νά πεθάνει αὐτή στή θέση του.

Τήν ἡμέρα κατά τήν ὁποία ὁ Ἀπόλλωνας ἔφυγε ἀπό τό παλάτι τοῦ Ἄδμητου, ἔφθασε ὁ Θάνατος. Τό παλάτι βυθίσθηκε στή θλίψη. Ἐκείνη τήν τρομερά δύσκολη ὥρα ἐμφανίσθηκε ὁ Ἡρακλῆς. Ὁ βασιλιάς δέν πληροφορεῖ τόν ξένο γιά τό ποιός ἀκριβῶς πεθαίνει, γιά νά μήν τόν στενοχωρήσει, μιὰ καί εἶναι φιλοξενούμενός του. Πίσω ἀπό τό μνημα τῆς βασίλισσας τήν περιμένει ὁ Θάνατος, γιά νά τήν ὀδηγήσει στόν Κάτω Κόσμο. Τότε γιά πρώτη φορά μαθαίνει ὁ Ἡρακλῆς τί συμβαίνει. Ἀμέσως τρέχει πίσω ἀπό τή νεκρική πομπή κι ἀρπάζει μέσα ἀπό τά χέρια τοῦ Θανάτου, μετά ἀπό πάλη, τήν Ἄλκηστη καί τήν παραδίδει –δῶρο ἀνέλπιστο– στόν ἄνδρα της.

Υπάρχει καί ἡ ἐκδοχή, πού ἀναφέρουν κάποιοι ἀρχαῖοι συγγραφεῖς, πώς οἱ ἴδιοι οἱ θεοί τοῦ Κάτω Κόσμου, θαμπωμένοι ἀπό τήν ἐθελουσία της, ἄφησαν τήν Ἄλκηστη νά ζήσει.

Γιά τή μεγάλη της πράξη ἡ Ἄλκηστη τιμήθηκε ιδιαίτερα ἀπό τούς ἀρχαίους, πού τή συγκατέλεγαν ἀνάμεσα στίς πιό χρηστές γυναῖκες τῆς ἐλληνικῆς παράδοσης.

Κάποιες παρατηρήσεις

1) Ὁ μῦθος τῆς Ἄλκηστης καί τοῦ Ἄδμητου ἦταν ἕνας ἀπό τούς πιό προσφιλεῖς καί πιό διαδεδομένους μῦθους τῆς ἀρχαιότητος. Τό βεβαιώνουν αὐτό τόσο τό πλῆθος τῶν πηγῶν, τῶν ἀρχαίων δηλαδή κειμένων πού ἄλλα ἔχουν ὡς ἀποκλειστικό τους θέμα τόν μῦθο αὐτόν καί ἄλλα ἀναφέρονται σ' αὐτόν παρεμπιπτόντως, ὅσο καί ὁ μέγας ἀριθμός τῶν ἀρχαίων μνημείων (σαρκοφάγων, ἀγγείων διαφόρων τύπων καί χρήσεων κ.ἄ.) πού φέρουν σχετικές παραστάσεις.

2) Ἀπό τούς στίχους 445-454 τῆς τραγωδίας τοῦ Εὐριπίδη «Ἄλκηστις» θά μπορούσαμε νά συμπεράνουμε ὅτι ὑπῆρχαν στήν ἀρχαιότητα πανάρχαια δημοτικά τραγούδια πού ἱστοροῦσαν τόν μῦθο τῆς Ἄλκηστης.

3) Ὁ μῦθος θέλει νά τονίσει τό ἄκρον ἄωτον τῆς συζυγικῆς ἀγάπης: μιᾶς ἀγάπης χωρίς ὄρια, πού ἀβίαστα ἐπιλέγει τήν ἐθελουσία. Ἡ Ἄλκηστις βαδίζει πρὸς τόν θάνατο, προκειμένου νά μήν πεθάνει ὁ ἄνδρας της, χωρίς νά τήν ἀπασχολεῖ τό αὐτονόητο ἐρώτημα: Πῶς εἶναι δυνατόν ὁ σύζυγός της νά δέχεται ἀβασάνιστα νά θυσιασθεῖ ἐκείνη, προκειμένου νά ζήσει αὐτός;

4) Ὁ ἄνθρωπος, κατά τήν ἀντίληψη τῆς ἀρχαιότητος εἶναι δέσμιος τῆς μοίρας του. Ὁ Ἄδμητος εἶναι καταδικασμένος νά πεθάνει νέος. Ἡ δυνατότητα πού

πετυχαίνει ο Απόλλωνας να αντικατασταθεί ο Άδμητος με άλλο θύμα δέν αλλάζει τά πράγματα· τά κάνει πιό τραγικά.

5) Μέσα στό καταθλιπτικό βάρος του πεπρωμένου φέγγει ή έλπίδα τής ανάστασης. Η Άλκηστη θά ξανανικρίσει τή ζωή. Θά τής τήν ξαναδώσει ο ήμίθεος Ηρακλής. Ίσως δέν είναι τυχαίο ότι ο Ηρακλής, δέκατος τρίτος απόγονος τής παρθένου Ίουδς (άπό τόν Δία) είναι καί πάλι εκείνος πού άπαλλάσσει τόν δεμένο στόν Καύκασο Προμηθέα -σύμβολο τής βασανισμένης προχριστιανικής ανθρωπότητας- άπό τόν άτέλειωτο πόνο χαρίζοντάς του τή σωτηρία (βλ. τήν τριλογία του τραγικού ποιητή Αίσχύλου «Προμηθεύς Πυρφόρος», «Προμηθεύς Δεσμώτης» καί «Προμηθεύς Λυόμενος»).

6) Η άρετή τής φιλοξενίας είναι πανάρχαιο χαρακτηριστικό τών Έλλήνων. Ο Άδμητος περιποιείται τόν θεικό ύπηρέτη του έλαφρώνοντάς του, όσο μπορεί, τήν ταπείνωση. Γι' αυτό καί ο Απόλλωνας τόν ευεργετεί.

7) Ο μύθος ενέπνευσε καί πολλούς ζωγράφους καί μουσικούς τών νεωτέρων χρόνων.

Όπως σημειώσαμε καί λίγο πιό πάνω, μέ τόν μύθο αυτόν ασχολήθηκαν αρκετοί άρχαιοι Έλληνες συγγραφείς καί ποιητές καί κάποιοι Λατίνοι. Οί τραγικοί, μάλιστα, ποιητές Εϋριπίδης καί Φρόνιχος αφιέρωσαν στήν Άλκηστη άπό μία όμώνυμη τραγωδία. (Η «Άλκηστις» του Εϋριπίδη σώζεται όλόκληρη, άπό του Φρόνιχου σώζονται μόνον άποσπάσματα). Οί άλλοι κάνουν άπλως σύντομες ή μεγαλύτερες αναφορές. Τούς αναφέρουμε:

Όμηρος, Ησίοδος, Φρόνιχος, Αίσχύλος, Πλάτων, Εϋριπίδης, Απολλόδωρος, Λουκιανός, Πλούταρχος, Πausanias, Διόδωρος Σικελιώτης, Δικαίαρχος, Άθήναιος, Αϊλιανός Κλαύδιος, Φερεκύδης, Ριανός, Άσκληπιάδης ο Μυρλεανός, Άναξανδρίδης, Παλαίφατος, Φανόδημος, Ιουβενάλης, Ύγιнос, Ίερός Αϋγουστίνος.

Επιλέγουμε μικρά άποσπάσματα άπό ώρισμένους έξ αυτών:

Άποσπάσματα:

ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ, ΑΛΚΗΣΤΙΣ 377-385:

«ΑΛΚΗΣΤΙΣ:Σύ νυν γενοῦ τοῖσδ' άντ' έμοῦ μήτηρ τέκνοις.

(=Έσύ τώρα να γίνεις αντί για μένα μητέρα στα παιδιά μας).

ΑΔΜΗΤΟΣ:Πολλή μ' ανάγκη, σοῦ γ' άπεστερημένοις.

(=Είναι άπόλυτα άναγκαῖο αυτό, τώρα πού χάνουν έσένα).

ΑΛΚ.:᾽Ω τέκν', ότε ζήν χρῆν μ', άπέρχομαι κάτω.

(=Παιδιά μου, τώρα πού έπρεπε να ζήσω, φεύγω για τόν κάτω κόσμος).

ΑΔΜ.:Οἶμοι, τί δράσω δήτα σοῦ μονούμενος;

(=Άλίμονο, τί να κάνω τώρα μονάχος χωρίς έσένα;).

ΑΛΚ.:Χρόνος μαλάξει σ'· οὔδέν έσθ' ό κατθανών.

(=Θά μαλακώσει τόν πόνο σου ό χρόνος· ό πεθαμένος είναι πια ένα τίποτα).

ΑΔΜ.:Άγου με σύν σοί, πρὸς θεῶν, άγου κάτω.

(=Για τ' όνομα τών θεῶν, πάρε με, πάρε με μαζί σου στόν κάτω κόσμος).

ΑΛΚ.: Ἄρκοῦμεν ἡμεῖς οἱ προθνήσκοντες σέθεν.

(=Εἶναι ἀρκετό πού ἐγώ πεθαίνω γιά χάρη σου).

ΑΔΜ.: ἽΩ δαῖμον, οἴας συζύγου μ' ἀποστερεῖς.

(=Θεέ μου, πόσο σπουδαία σύζυγο μοῦ παίρνεις).

ΑΛΚ.: Καί μήν σκοτεινόν ὄμμα μου βαρύνεται.

(=Νά λοιπόν πού ἤδη χάνω τό φῶς μου καί τελειώνει ἡ ζωή μου).

Στίχοι 1123-1126:

ΑΔΜΗΤΟΣ: ἽΩ θεοί, τί λέξω – θαῦμ' ἀνέλπιστον τόδε –

γυναῖκα λεύσσων τήνδ'; - ἐμήν ἐτητύμως;

Ἦ κέρτομός με θεοῦ τις ἐκπλήσσει χαρά;

(=ἽΩ θεοί, τί νά πῶ - αὐτό πού ζῶ εἶναι θαῦμα ἀνέλπιστο

- στ' ἀλήθεια, αὐτή πού βλέπω μπροστά μου εἶναι πράγματι ἡ γυναῖκα μου;

Ἦ μέ ξαφνιάζει κάποια ψεύτικη κι ἀπατηλή χαρά πού μοῦ προσφέρει ὁ θεός;).

ΗΡΑΚΛΗΣ: Οὐκ ἔστιν, ἀλλά τήνδ' ὄρας δάμαρτα σήν.

(=Δέν σοῦ προσφέρω μιὰ ψεύτικη χαρά, ἀλλά αὐτή πού βλέπεις εἶναι ἡ γυναῖκα σου)».

ΦΡΥΝΙΧΟΣ, ΑΛΚΗΣΤΙΣ:

(A. Nauck, Tragicorum Graecorum Fragmenta, Phrynichus, Ἄλκηστις,2)

«(Ἡρακλῆς Θάνατον παλαίων νικᾶ)

σῶμα δ' ἀθαμβές γυιοδόνητον τείρει.

(= [ἽΟ Ἡρακλῆς καθώς παλεύει σῶμα μέ σῶμα μέ τόν Θάνατο, γιά νά ἀρπάξει ἀπό τά χέρια του τήν Ἄλκηστη] τόν νικᾶ, συνθλίβει τό σῶμα του [τοῦ Θανάτου] πού ποτέ ὡς τότε δέν εἶχε φοβηθεῖ κανένα [ἦ: τό σκοτεινό σῶμα τοῦ Θανάτου] καί [καθώς τόν ἔχει ρίξει καταγῆς] ταρακουνάει ὅλα τά μέλη του [γυιοδόνητον· συντακτ. =ἐπιρρημ. κατηγορ.]».

ΟΜΗΡΟΣ, ΙΛΙΑΣ Β 711-715:

«Οἱ δέ Φεράς ἐνέμοντο παραί Βοιβηίδα λίμνην,

Βοίβην καί Γλαφύρας καί ἐϋκτιμένην Ἴωλκόν,

-τῶν ἤρχ' Ἀδμήτιο φίλος πάϊς ἔνδεκα νηῶν

Εὔμηλος, τόν ὑπ' Ἀδμήτῳ τέκε διὰ γυναικῶν

Ἄλκηστις, Πελία θυγατρῶν εἶδος ἀρίστη.

(=Κι αὐτοῖ ζοῦσαν στίς Φερές κοντά στή Βοιβηίδα λίμνη, τή Βοίβη καί τίς Γλαφύρες καί τήν καλοχτισμένη Ἴωλκό· -αὐτοῖ συμμετεῖχαν στήν τρωική ἐκστρατεία μέ ἔνδεκα πλοῖα μέ ἐπικεφαλῆς τόν ἀγαπημένο γιό τοῦ Ἀδμητοῦ Εὔμηλο, τόν ὁποῖο γέννησε ἡ θαυμάσια γυναῖκα Ἄλκηστις, ἡ πανέμορφη κόρη τοῦ Πελία)».

[ἽΟ κορυφαῖος ἐπικός μας ποιητής Ὅμηρος (9ος-8ος αἰ.), στό Β τῆς Ἰλιάδος, στόν «κατάλογον νεῶν», στ. 494-877, δίνει μιὰ ἀκριβῆ ἀπαρίθμηση τῶν πλοίων καί τῶν δυνάμεων τῶν Ἀχαιῶν. Ἐκεῖ, μιλώντας γιά τόν στρατό τῶν Φερῶν τῆς Θεσσαλίας,

*βρίσκει τήν εὐκαιρία νά μνημονεύσει τήν Ἀλκῆστη, τήν πανέμορφη θυγατέρα τοῦ Πε-
λία, σύζυγο τοῦ Ἄδμητου καί μητέρα τοῦ τότε βασιλιά τῶν Φερῶν Εὐμηλοῦ].*

ΠΛΑΤΩΝ, ΣΥΜΠΟΣΙΟΝ 179 bc:

«Ἡ Πελίου θυγάτηρ Ἄλκῆστις... ἐθελήσασα μόνῃ ὑπέρ τοῦ αὐτῆς ἀνδρός ἀπο-
θανεῖν, ὄντων αὐτῷ πατρός τε καί μητρός· οὓς ἐκεῖνη τοσοῦτον ὑπερεβάλετο τῇ φι-
λία διὰ τόν ἔρωτα, ὥστε ἀποδειξοῦσα αὐτούς ἀλλοτρίους ὄντας τῷ υἱεῖ καί ὀνόματι
μόνον προσήκοντας· καί τοῦτ' ἐργασαμένη τό ἔργον οὕτω καλόν ἔδοξε ἐργάσασθαι
οὐ μόνον ἀνθρώποις ἀλλά καί θεοῖς, ὥστε... εὐαριθμήτοις δὴ τισιν ἔδωσαν τοῦτο τό
γέρας οἱ θεοί, ἐξ Ἄδου ἀνεῖναι πάλιν τήν ψυχὴν...

*(=Ἡ θυγατέρα τοῦ Πελία Ἀλκῆστις... ἀποφάσισε ἐθελοντικά νά πεθάνει χάριν τοῦ
ἀνδρα της, παρά τό ὅτι αὐτός εἶχε καί πατέρα καί μητέρα· αὐτούς τοὺς δυό τόσο πολύ
τοὺς ξεπέρασε στήν ἀγάπη λόγω τοῦ ἔρωτα πρὸς τόν ἀνδρα της, ὥστε [μέ τήν ἐθελο-
θυσία της] ἀπέδειξε πῶς αὐτοί ἦταν ξένοι πρὸς τόν γιό τους καί μόνο στό ὄνομα ἦταν
συγγενεῖς του· καί ἡ πράξις της αὐτή κρίθηκε ὡς ὠραία καί ὑψηλή ὅχι μόνον ἀπό τοὺς
ἀνθρώπους ἀλλά καί ἀπό τοὺς θεοὺς, ὥστε... οἱ θεοί τῆς χάρισαν τό βραβεῖο τό ὁποῖο
σέ μετρημένους ἀνθρώπους ἔδωσαν, νά φέρουν δηλαδή τήν ψυχὴ της πάλι ἀπό τόν
Ἄδη πίσω στή ζωή)».*

*[Ὁ Πλάτων (428/7-348/7 π.Χ.) στόν διάλόγόν του «Συμπόσιον» ἐπαινεῖ τήν Ἀλκῆ-
στη γιά τή θυσιαστικὴ ἀγάπη πού ἔδειξε στόν ἀνδρα της. Ἀνταμείβοντας, μάλιστα, λέει,
οἱ θεοὶ τῇ μεγάλῃ της πράξῃ τῇ βράβευσαν μ' ἓνα βραβεῖο πού μόνο λίγοι τό ἀξιώθη-
καν· τῆς χάρισαν τή ζωή].*

ΔΙΚΑΙΑΡΧΟΣ, ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΑΛΚΗΣΤΙΔΟΣ:

«Ἀπόλλων ἠτήσατο παρά τῶν Μοιρῶν ὅπως ὁ Ἄδμητος τελευτᾷ μὲλλον παρά-
σχη τόν ὑπέρ ἑαυτοῦ ἐκόντα τεθνηζόμενον... Καί δὴ Ἄλκῆστις... ἐπέδωκεν ἑαυτήν,
οὐδετέρου τῶν γονέων ἐθελήσαντος ὑπέρ τοῦ παιδός ἀποθανεῖν.

*(=Ὁ Απόλλων ζήτησε ἀπό τίς Μοῖρες τή χάριν νά προτείνει ὁ Ἄδμητος, ὅταν ἔλθει
ἡ ὥρα νά πεθάνει, αὐτόν πού θά δεχθεῖ νά πεθάνει μέ τή θέλησή του ἀντί γιά τόν
ἴδιο... Καί τότε ἡ Ἀλκῆστη... προσέφερε τόν ἑαυτό της, ἀφοῦ κανεῖς ἀπό τοὺς γονεῖς τοῦ
Ἄδμητου δέν δέχθηκε νά πεθάνει χάριν τοῦ παιδιοῦ του)».*

ΑΠΟΛΛΟΔΩΡΟΣ, ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ:

I. 9. 10:

«Πελίας δέ περί Θεσσαλίαν κατῶκει, καί γήμας Ἀναξιβίαν τήν Βίαντος, ὡς δέ
ἐνιοὶ Φυλομάχην τήν Ἀμφίοντος, ἐγέννησε παῖδα μὲν Ἄκαστον, θυγατέρα δέ Πεισι-
δίκην, Πελόπειαν, Ἴπποθόην, Ἄλκῆστιν.

*(=Ὁ Πελίας κατοικοῦσε κάπου στή Θεσσαλία, κι ἀφοῦ παντρεύτηκε τήν Ἀναξιβία
τήν κόρη τοῦ Βίαντος, ἥ, ὅπως πιστεύουν μερικοὶ τῇ Φυλομάχῃ κόρη τοῦ Ἀμφίοντος,
γέννησε ἓνα ἀγόρι, τόν Ἄκαστο, καί τίς θυγατέρες Πεισιδίκη, Πελόπεια, Ἴπποθόη καί
Ἀλκῆστη)».*

I. 9. 15:

«... Ἀδμήτου δέ βασιλεύοντος τῶν Φερῶν, ἐθήτευσεν Ἀπόλλων αὐτῷ μνηστευόμενῳ τὴν Πελίου θυγατέρα Ἄλκηστιν... Ὡς δέ ἦλθεν ἡ τοῦ θνήσκειν ἡμέρα, ... Ἄλκηστις ὑπεραπέθανε. Καί αὐτὴν πάλιν ἀνέπεμψεν ἡ Κόρη, ὡς δέ ἔνιοι λέγουσιν, Ἡρακλῆς πρὸς αὐτὸν ἀνεκόμισε μαχεσάμενος Ἄδη.

(=... Ὅταν βασίλευε ὁ Ἄδμητος στίς Φερές, τὴν ἐποχὴ πού εἶχε μνηστευθεῖ τὴ θυγατέρα τοῦ Πελία Ἄλκηστι, τὸν ὑπηρετήσε ὁ Ἀπόλλων... Κι ὅταν ἦλθε ἡ ἡμέρα τοῦ θανάτου του, ... πέθανε γιὰ χάρη του ἡ Ἄλκηστι. Ὅμως ἡ θεὰ τοῦ κάτω κόσμου Περσεφόνη, πού τὴ λένε καί Κόρη, τὴν ἔφερε πίσω στὴ ζωὴ· κάποιοι ἄλλοι ὅμως ὑποστηρίζουν ὅτι ὁ Ἡρακλῆς ἦταν ἐκεῖνος πού τὴν ἐπέστρεψε πίσω, ἀφοῦ πάλαιψε μέ τὸν Ἄδη)».

ΔΙΟΔΩΡΟΣ Ο ΣΙΚΕΛΙΩΤΗΣ, ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ VI 8:

«Ἄδμητος ἐπὶ δικαιοσύνη καὶ εὐσεβείᾳ διενέγκας προσφιλῆς θεοῖς ἐγένετο. Ἐπὶ τοσοῦτον δέ δι' ἀρετὴν τιμηθῆναι, ὥστε τὸν Ἀπόλλωνα προσκόπαντα Δίᾳ δοθῆναι θητεύειν παρά τὸν Ἄδμητον. Φασὶ δέ Ἄλκηστιν, τὴν Πελίου θυγατέρα, ... δοθῆναι γυναῖκα δι' εὐσέβειαν Ἀδμήτω.

(= Ὁ Ἄδμητος λόγῳ τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς εὐσέβειάς του ἐγίνε προσφιλῆς στοὺς θεοὺς. Καί τόσο πολὺ τιμήθηκε γιὰ τὴν ἀρετὴ του, ὥστε ὁ Ἀπόλλων, ἐπειδὴ ἦλθε σέ ρήξῃ μέ τὸν Δία, ὑποχρεώθηκε νά μπεῖ στὴν ὑπηρεσία τοῦ Ἄδμητου. Καί λέγεται πὼς ἡ θυγατέρα τοῦ Πελία Ἄλκηστις, ... δόθηκε, λόγῳ τῆς εὐσέβειάς της, ὡς σύζυγος στὸν Ἄδμητο)».

ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ, ΝΕΚΡΙΚΟΙ ΔΙΑΛΟΓΟΙ XXIII («ΠΛΟΥΤΩΝΟΣ ΚΑΙ ΠΡΩΤΕΣΙΛΑΟΥ») 3:

«ΠΡΩΤΕΣΙΛΑΟΣ:

Ἀναμνήσω σε, ὦ Πλούτων· Ὅρφεϊ γάρ δι' αὐτὴν ταύτην τὴν αἰτίαν τὴν Εὐρυδίκην παρέδοτε, καὶ τὴν ὁμογενῆ μου Ἄλκηστιν παρεπέμψατε Ἡρακλῆ χαριζόμενοι.

(= Θὰ σοῦ θυμίσω, Πλούτωνα, καί τό ἐξῆς· γιὰ τὴν ἴδια αἰτία δώσατε πίσω στὸν Ὅρφεα τὴν Εὐρυδίκη, καί στείλατε στὸν πάνω κόσμο τὴν συγγενῆ μου Ἄλκηστι κάνοντας τό χατήρι τοῦ Ἡρακλῆ)».

[Ἐδῶ ὁ Λουκιανός διασώζει ἓνα σπάνιο συνδυασμὸ τοῦ μύθου τῆς Ἄλκηστις: Οἱ θεοὶ τοῦ Ἄδη ἔστειλαν πίσω στὴ ζωὴ τὴν Ἄλκηστι γιὰ τό χατήρι τοῦ Ἡρακλῆ, ὅπως ἄλλοτε εἶχαν δώσει τὴν Εὐρυδίκη στὸν σύζυγό της Ὅρφεα].

ΑΘΗΝΑΙΟΣ, ΔΕΙΠΝΟΣΟΦΙΣΤΑΙ ΙΓ («Περὶ γυναικῶν») 559c:

«... Ἐρεῖ τις ὡς Κλυταιμνήστρα κακὴ, Ἄλκηστιν ἀντέθηκα χρηστήν... οἴμοι δειλαιός, ταχέως γέ μ' αἰ χρησταὶ γυναῖκες ἐπέλιπον, τῶν δ' αὖ πονηρῶν ἔτι λέγειν πολλὰς ἔχω.

(=...Θά πεῖ κάποιος πῶς ἡ Κλυταιμνήστρα εἶναι κακιὰ, ὅμως ἀπέναντί της τοποθετῶ τὴν ἐνάρετη Ἀλκешτη...ἀλίμονό μου ὁ δύστυχος, πόσο γρήγορα ἔκλεισε ὁ κατάλογος τῶν ἐνάρετων γυναικῶν· κακές γυναῖκες ὅμως μπορῶ πολλές ἀκόμα νά ἀναφέρω)».

[Ὁ Ἀθήναιος δέν φαίνεται νά ἐκτιμᾷ τίς γυναῖκες. Ὅμως μέσα στίς, κατ' αὐτόν, ὀλιγάριθμες χρηστές γυναῖκες ἡ Ἀλκешτις κατέχει ἐξέχουσα θέση].

ΑΙΛΙΑΝΟΣ ΚΛΑΥΔΙΟΣ, ΠΟΙΚΙΛΗ ΙΣΤΟΡΙΑ 14. 45:

«Γυναῖκας τῶν Ἑλλήνων ἐπαινοῦμεν Πηνελόπην, Ἀλκешτιν...

(=Ἐπαινοῦμε τίς γυναῖκες τῶν Ἑλλήνων, τὴν Πηνελόπην, τὴν Ἀλκешτη)».

ΥΓΙΝΟΣ Ο ΜΥΘΟΓΡΑΦΟΣ:

LI, ALCESTIS:

«Et illud ab Apolline accepit, ut pro se alius voluntarie moreretur. Pro quo cum neque pater neque mater mori voluisset, uxor se Alcestis obtulit et pro eo vicaria morte interiit; Quam postea Hercules ab inferis revocavit.

(=Κι αὐτό τό δῶρο πῆρε [ὁ Ἄδμητος] ἀπό τόν Απόλλωνα, νά πεθάνει κάποιος ἄλλος ἐθελοντικά γιά χάρη του. Ἀφοῦ λοιπόν οὔτε ὁ πατέρας του οὔτε ἡ μητέρα του θέλησαν νά πεθάνουν στή θέση του, προσφέρθηκε ἡ σύζυγός του Ἀλκешτις καί πέθανε γιά χάρη του· κατόπιν ὁ Ἡρακλῆς τὴν ἔφερε πίσω ἀπό τόν κάτω κόσμο)».

CCXLIII, QUAE SE IPSAE INTERFECERUNT:

«...Alcestis Peliae filia propter Admetum coniugem vicaria morte obit.

(=Ἡ Ἀλκешτις, ἡ κόρη τοῦ Πελία, πέθανε στή θέση τοῦ συζύγου της Ἄδμητου)».

ΙΕΡΟΣ ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΟΣ:

DE CIVITATE DEI XVIII 13:

«His temporibus Latona Apollinem peperit, ...qui cum Hercule servivit Admeto.

(=Ἐκεῖνον τόν καιρό ἡ Λητώ γέννησε τόν Απόλλωνα...ὁ ὁποῖος, ὅπως καί ὁ Ἡρακλῆς, μπῆκε στήν ὑπηρεσία τοῦ Ἄδμητου)».

Β' Κεφάλαιο

Λυρικοί Ποητές

Εισαγωγή

Ἡ λυρική ποίηση εἶναι ἡ ποίηση τῶν ὑποκειμενικῶν, προσωπικῶν ἢ ὁμαδικῶν, συναισθημάτων. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες τραγουδοῦσαν πρὸς τιμὴν τῶν θεῶν τους, τῶν ἡρώων τους, τῶν νικητῶν τῶν πανελληνίων ἀγώνων· τραγουδοῦσαν στοὺς γάμους, στοὺς θανάτους, στὰ συμπόσια, στὸν πόλεμο, τὴν ὥρα τῆς ἐργασίας τους, στὴν καθημερινότητά τους. Ἡ λυρική ποίηση ἤκμασε ἀπὸ τίς ἀρχές τοῦ 7^{ου} αἰῶνα κι ὡς τὰ μέσα τοῦ 5^{ου} αἰῶνα π.Χ. Δέν θὰ ἀσχοληθοῦμε καθόλου μέ τὴν ἀρχὴ καὶ τὴν ἐξελικτική πορεία τῆς ὑψηλῆς αὐτῆς ποίησης. Θὰ ἀναφέρουμε μόνο πὼς ὁ ὄρος «λυρική» γιὰ κάθε εἶδος ποίησης πού δέν ἦταν ἐπική ἢ δραματική εἶναι ἐπινόηση τῶν ἀλεξανδρινῶν φιλολόγων· μ' αὐτόν τόν ὄρο ἤθελαν νά δηλώσουν πὼς ἡ ποίηση αὐτὴ τραγουδιόταν μέ τὴ συνοδεία τῆς λύρας ἢ τῆς λύρας μαζί μέ τόν αὐλό. Ὅμως, καὶ ἡ ἐπική ποίηση, τουλάχιστον ἀρχικά, τραγουδιόταν μέ συνοδεία λύρας. Ἴσως ἡ ἐπιλογή τοῦ μέτρου καὶ τοῦ ρυθμοῦ ἦταν ἐκεῖνη πού διέκρινε τὴ λυρική ποίηση ἀπὸ τὴν ἐπική καὶ τὴν δραματική, ὅπως ἐπίσης καὶ τὰ διαφορετικὰ μέτρα ἦταν ἐκεῖνα πού ξεχώριζαν τὸ καθένα εἶδος λυρικῆς ποίησης ἀπὸ τὰ ἄλλα. Ἡ χορική ποίηση, κατηγορία τῆς λυρικῆς, ἦταν ποίημα-τραγοῦδι μαζί μέ χορό. Οἱ λυρικοὶ ποιητές, πού ἀκολουθοῦν, παρατίθενται μέ χρονολογικὴ σειρά, ὅπως γίνεται μέ ὅλους τοὺς συγγραφεῖς καὶ ποιητές σέ ὅλα τὰ κεφάλαια, καὶ στὸν καθένα γίνεται λόγος γιὰ τὸ εἶδος τῆς λυρικῆς ποίησης στό ὁποῖο ἐπιδίδεται.

Εἶναι ἀξιοπρόσεκτο ὅτι τὰ πρῶτα ἤδη λυρικά ποιήματα εἶναι δημιουργήματα πολὺ ὑψηλοῦ ἐπιπέδου –τό ἴδιο συμβαίνει καὶ μέ τὴν ἐπική ποίηση· εἶναι προφανές ὅτι θὰ ὑπῆρχαν ἀτελέστερα προγενέστερα λυρικά (ὅπως καὶ ἐπικά) ποιήματα, τῶν ἰδίων ἢ ἄλλων ποιητῶν, τὰ ὁποῖα χάθηκαν.

1. Ἀρχίλοχος ὁ Πάριος

(7ος αἰ. π.Χ.)

Λυρικός ἐλεγειακὸς ποιητής. Γεννήθηκε στὴν Πάρο. Ἔζησε πολυτάραχη καὶ περιπετειώδη ζωὴ ὡς μισθοφόρος στρατιώτης. Σκοτώθηκε σέ μεγάλη ἡλικία σ' ἓναν πόλεμο μεταξὺ Παριανῶν καὶ Ναξιωτῶν. Οἱ δύσκολες στιγμές πού ἔζησε ὡς μισθοφόρος πολεμιστῆς καθρεφτίζονται στό ἀκόλουθο ἐλεγειακὸ του δίστιχο:

Απόσπασμα 4W:

«Ἐν δορί μὲν μοι μᾶζα μεμαγμένη, ἐν δορί δ' οἶνος
Ἴσμαρικός· πίνω δ' ἐν δορί κεκλιμένος.

(= Πάνω στό δόρυ μου τρώω τό ψωμί μου, πάνω στό δόρυ μου πίνω τό ἴσμαρικό κρασί· τό πίνω πάνω στό δόρυ μου γερμένος)».

Σ' ἄλλο ἀπόσπασμα, τό 19 W, δηλώνει πώς δέν τόν ἐνδιαφέρει ὁ πλοῦτος καί ἡ ἐξουσία:

Απόσπασμα 19W:

«Οὐ μοι τά Γύγεω τοῦ πολυχρύσου μέλει,
οὐδ' εἶλέ πώ με ζῆλος, οὐδ' ἀγαιομαι
θεῶν ἔργα, μεγάλης δ' οὐκ ἐρέω τυραννίδος·
ἀπόπροθεν γάρ ἐστιν ὀφθαλμῶν ἐμῶν.

(= Δέ μέ νιάζον τὰ πλοῦτη τοῦ πάμπλουτου Γύγη, καί δέν μέ κυριεύει ἡ ζήλεια οὔτε ἀγανακτῶ πού τόσα τοῦ χάρισαν οἱ θεοί, οὔτε ἐπιθυμῶ νά γίνω τύραννος μεγάλος· ὅλα αὐτά εἶναι μακριά ἀπό τά μάτια καί τούς στόχους μου)».

Από τά ποιήματά του σώθηκαν μόνο λίγα ἀποσπάσματα. Σ' αὐτά ἀντιδρᾶ στίς συμβατικότητες τῆς ἠθικῆς τῶν εὐγενῶν, ἐξυμνεῖ τό κρασί καί τόν ἔρωτα, κατηγορεῖ τούς ἐχθρούς του. Ἐγραψε καί θρησκευτικά τραγούδια. Ὁ Ἀρχίλοχος εἶναι ὁ ἀρχαιότερος, μετά τόν Ὅμηρο, ποιητής τοῦ ὁποίου σώθηκαν στίχοι.

2. Σημωνίδης ὁ Ἀμοργίνος

(δεύτερο μισό 7^{οῦ} αἰ. π.Χ.)

Σαμιάτης λυρικός ποιητής ἰάμβων καί ἐλεγείων πού ἐξῆσε στήν Ἀμοργό, καθώς συμμετεῖχε στόν ἀποικισμό τοῦ νησιοῦ αὐτοῦ, ἐξ οὗ καί τό Ἀμοργίνος. Ὁ βίος του εἶναι σχετικά ἄγνωστος καί οἱ πληροφορίες γιά τή ζωή του γεμάτες ἀνακρίβειες καί ἀντιφάσεις. Ἀπό τά ἔργα του σώθηκαν ἀποσπάσματα. Εἶχε τή φήμη ἀπαισιόδοξου ποιητῆ, π.χ.:

Απόσπασμα 1:

«...Οὔτω κακῶν ἅπ' οὐδέν, ἀλλά μυρία
βροτοῖσι κῆρες κάνεπίφραστοι δῦαι
καί πήματ' ἐστίν...

(=... Ἔτσι, κανένα κακό δέν λείπει ἀπό τούς ἀνθρώπους, μά, ἀντίθετα, ἀναρίθμητες εἶναι οἱ θανατηφόρες ἀπειλές καί ἀπροσδόκητες οἱ δυστυχίες καί τά βάσανά τους...).

Ὁ Ἰωάννης Στοβαῖος (5^{οῦ} αἰ. μ.Χ.) διέσωσε ἓνα ἐκτενές ἀπόσπασμα 118 ἰαμβικῶν τριμέτρων ἀπό ἓνα ποίημα τοῦ Σημωνίδη γνωστό ὡς

«IAMBOS ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ», Ἀπόσπασμα 7, West.

Τό ποίημα αὐτό ἔχει προσδώσει στόν ποιητή τόν χαρακτηρισμό τοῦ μισογύνη. Σ' αὐτό περιγράφει δέκα γυναῖκες πού ἔχουν προέλθει μέ τή σειρά ἀπό γουρούνα,

ἀλεπού, σκύλα, γῆ, θάλασσα, γαϊδούρα, νυφίτσα, ἄλογο, μαῖμοῦ καί μέλισσα. Ὅλες ἔχουν πάρει τὰ γνωρίσματα τῶν ἀντίστοιχων ζώων, τῆς γῆς καί τῆς θάλασσας, κι ὅλες ὁ ποιητής τίς χαρακτηρίζει ἀρνητικά ἐκτός ἀπό τήν τελευταία (μέλισσα), τῆς ὁποίας ἡ περιγραφή εἶναι πολύ ὁμορφη. Τήν παραθέτουμε:

Ἀπόσπασμα 7. 83-93:

«Τήν δ' ἐκ μελίσης· τήν τις εὐτυχεῖ λαβών·
κεῖνη γάρ οἷη μῶμος οὐ προσιζάνει,
θάλλει δ' ὑπ' αὐτῆς κάπαέζεται βίος,
φίλη δὲ σὺν φιλέοντι γηράσκει πόσει
τεκοῦσα καλὸν κῶνομάκλυτον γένος.
Κάριπρεπῆς μὲν ἐν γυναιξὶ γίνεται
πάσησι, θεῖη δ' ἀμφιδέδρομεν χάρις.
Οὐδ' ἐν γυναιξὶν ἦδεται καθημένη,
ᾧκου λέγουσιν ἀφροδισίους λόγους.
Τοίας γυναῖκας ἀνδράσιν χαρίζεται
Ζεὺς τὰς ἀρίστας καὶ πολυφραδεστάτας.

(=Καὶ τώρα γιὰ τὴ γυναικα πού προῆλθε ἀπὸ τὴ μέλισσα· ὁποῖος τὴν πάρει θὰ ζήσει εὐτυχισμένος· αὐτὴ τὴ γυναικα κανένα ψεγάδι δὲν μπορεῖ νὰ τὴν ἀκουμπήσει· εἶναι θαλλερὴ καὶ χάρη σ' αὐτὴν αὐξάνεται ἢ περιουσία· γερνάει μαζί μὲ τὸν ἄνδρα τῆς μέσα σὲ ἀμοιβαία ἀγάπη, καὶ τὰ παιδιὰ τῆς εἶναι ὁμορφα κι ὀνομαστά. Ξεχωρίζει ἀνάμεσα σ' ὅλες τίς γυναῖκες καὶ τὴν περιβάλλει χάρη θεϊκὴ. Καθόλου δὲν τῆς ἀρέσει νὰ κάθεται ἀνάμεσα σὲ γυναῖκες πού λένε λόγια πρόστυχα. Τέτοιες γυναῖκες, τίς πιό καλές καὶ πιό μυαλωμένες, μακάρι νὰ χαρίζει ὁ Δίας στοὺς ἄνδρες)».

3. Τυρταῖος

(ἄρχές 7^{ου} αἰ. – 2^{ος} μεσσηνιακός πόλεμος, 650 π.Χ.)

Ὁ Τυρταῖος εἶναι Σπαρτιάτης ἐλεγειακός ποιητής. Μιά παράδοση ἠθελε τὸν Τυρταῖο κουτσό δάσκαλο πού οἱ Ἀθηναῖοι ἔστειλαν στοὺς Σπαρτιάτες, ὅταν αὐτοὶ ζήτησαν τὴ βοήθειά τους, γιὰ νὰ τοὺς περιπαίξουν. Μᾶλλον ὅμως ἦταν Σπαρτιάτης πού δέχθηκε τὴν ἐπίδραση τῆς ἰωνικῆς ἐλεγείας, τοῦ Καλλίνου τοῦ Ἐφέσιου καὶ τοῦ Μίμνερμου ἀπὸ τὴν Κολοφῶνα τῆς Ἰωνίας. Ὁ Τυρταῖος γνωρίζει καλά τὸν Ὅμηρο καὶ γι' αὐτὸ ἡ γλῶσσα του κατὰ ἓνα μεγάλο μέρος εἶναι ἡ γλῶσσα τῆς ἐπικῆς ποιήσεως.

Οἱ Σπαρτιάτες στὰ τέλη τοῦ 8^{ου} αἰῶνα π.Χ. εἶχαν ὑποτάξει τὴν πλούσια Μεσσηνία. Στὴ Σπάρτη ἀκολούθησε εὐημερία καὶ ἀνθησι τῆς οἰκονομίας. Στὰ μέσα ὅμως τοῦ 7^{ου} αἰῶνα οἱ Μεσσηνιοὶ ἐπαναστάτησαν. Ὁ Τυρταῖος πολέμησε καὶ πέθανε, γιὰ νὰ κατασταλεῖ ἡ ἐπανάσταση αὐτή. Ἡ ἔκβαση τοῦ πολέμου ἦταν μᾶλλον ἐπιτυχῆς γιὰ τοὺς Σπαρτιάτες. Σώθηκαν ἀποσπάσματα ἀπὸ τρεῖς ἐλεγείες τοῦ Τυρταίου. Σ' αὐτὲς ὁ Τυρταῖος παρακινεῖ τοὺς πολεμιστὲς τῆς Σπάρτης νὰ φανοῦν ἀντάξιοι τῆς

πατρίδας τους καί τῆς γενιᾶς τους καί νά πολεμήσουν μέ ἀνδρεία τούς Μεσσηνίους. Σέ μεταγενέστερα χρόνια οἱ ἐλεγείες τοῦ Τυρταίου τραγουδιοῦνταν στους Σπαρτιάτες πολεμιστές, γιά νά τούς ἐμψυχώσουν στή μάχη.

Ἀποσπάσματα:

10, 3-34 κ.έ.:

«Τεθνάμεναι γάρ καλὸν ἐνὶ προμάχοισι πεσόντα
ἄνδρ' ἀγαθὸν περὶ ἧ πατρίδι μαρνάμενον·
τὴν δ' αὐτοῦ προλιπόντα πόλιν καὶ πίονας ἀγρούς
πτωχεύειν πάντων ἔστ' ἀνιηρότατον,
πλαζόμενον σὺν μητρὶ φίλῃ καὶ πατρὶ γέροντι
παισὶ τε σὺν μικροῖς κουριδίῃ τ' ἀλόχῳ.
Ἐχθρὸς μὲν γὰρ τοῖσι μετέσσεται οὐς κεν ἴκηται,
χρησιμοσύνη τ' εἴκων καὶ στυγερῆ πενίη...
Θυμῷ γῆς πέρι τῆσδε μαχώμεθα καὶ περὶ παίδων
θνήσκωμεν ψυχῶν μηκέτι φειδόμενοι.
᾿Ω νέοι, ἀλλὰ μάχεσθε παρ' ἀλλήλοισι μένοντες,
μηδὲ φυγῆς αἰσχυρῆς ἄρχετε μηδὲ φόβου,
ἀλλὰ μέγαν ποιεῖτε καὶ ἄλκιμον ἐν φρεσὶ θυμόν...
ἀνδράσι μὲν θηητὸς ἰδεῖν, ἐρατὸς δὲ γυναιξὶ
ζωὸς ἐὼν, καλὸς δ' ἐν προμάχοισι πεσών.
ἀλλὰ τις εὖ διαβάς μενέτω ποσὶν ἀμφοτέροισι
στηριχθεὶς ἐπὶ γῆς, χεῖλος ὁδοῦσι δακῶν.
Ἄλλ', Ἡρακλῆος γὰρ ἀνίκητου γένος ἐστέ,
θαρσεῖτ'.

(=Εἶναι τιμὴ νά πέσει κανεὶς γιά τήν πατρίδα πολεμώντας στήν πρώτη γραμμὴ σάν παλικάρι· καί εἶναι ἡ πιό μεγάλη θλίψη νά ζεῖ φτωχὸς ἔχοντας παρατήσει τήν πόλη του καί τά πλούσια χωράφια του, τριγυρνώντας ἐδῶ κι ἐκεῖ μαζί μέ τήν ἀγαπημένη του μητέρα καί τόν γέροντα πατέρα του καί τά μικρά του παιδιά καί τή σύζυγό του. Θά τόν βλέπουν σάν ἐχθρό παντοῦ, ὅπου κι ἄν πάει σφιγμένος ἀπ' τήν ἀνάγκη καί τή μισητή φτώχεια... Ἄς πολεμήσουμε λοιπόν μέ τήν ψυχὴ μας γι' αὐτήν ἐδῶ τή γῆ κι ἄς πεθάνουμε γιά χάρη τῶν παιδιῶν μας χωρίς καθόλου νά λυπηθοῦμε τή ζωὴ μας. Πολεμήστε, νέοι, μένοντες στήν παράταξη τῆς μάχης ὁ ἕνας δίπλα στόν ἄλλον, καί μὴν τραπεῖτε σέ ντροπιαστικὴ φυγὴ μήτε νά σᾶς καταλάβει ὁ φόβος, ἀλλὰ ἄς γεμίσει ἡ καρδιά σας λεβεντιά καί γενναιότητα... Ὁ γενναῖος ἄνδρας ὅσο εἶναι ζωντανός εἶναι ἀξιοθαύμαστος μεταξύ τῶν ἀνδρῶν, ἀξιαγάπητος μεταξύ τῶν γυναικῶν, ἔνδοξος ὅταν σκοτωθεῖ μεταξύ τῶν προμάχων. Ἀλλὰ ἀφοῦ πατήσει κανεὶς γερά μέ τά δυό του πόδια, ἄς παραμείνει στή θέση του στηριγμένος στή γῆ καί δαγκώνοντας μέ τά δόντια του τὰ χεῖλη του. Ἐχετε θάρρος· γιατί εἴσθε γενιά τοῦ ἀνίκητου Ἡρακλῆ)».

11 W:

«Οἱ μὲν γάρ τολμῶσι παρ' ἀλλήλοισι μένοντες

ἔς τ' αὐτοσχεδίην καί προμάχους ἰέναι
παυρότεροι θνήσκουσι, σαοῦσι δέ λαόν ὀπίσσω·
τρεσσάντων δ' ἀνδρῶν πᾶσ' ἀπόλωλεν ἀρετή.

(= Ἄλλοι εἶναι τολμηροί μένοντας στή μάχη ὁ ἕνας κοντά στόν ἄλλον, πλάι-πλάι, καί πολεμώντας στήν πρώτη γραμμή κάποιοι ἀπό τοὺς πολεμιστὲς πεθαίνουν, μὰ πίσω τοὺς σώζεται ὁ λαός· οἱ ἄνδρες ὅμως πού δειλίασαν ἔχασαν κάθε ἀρετή)».

12.1-20:

«Οὐτ' ἂν μνησαίμην οὐτ' ἐν λόγῳ ἄνδρα τιθείην
οὔτε ποδῶν ἀρετῆς οὔτε παλαιμοσύνης,
οὐδ' εἰ Κυκλώπων μὲν ἔχοι μέγεθός τε βίην τε,
νικῶν δὲ θεῶν θρηϊκίον Βορέην,
οὐδ' εἰ Τιθωνοῖο φυὴν χαριέστερος εἶη,
πλουτοίη δὲ Μίδεω καὶ Κινύρεω μάλιον,
οὐδ' εἰ Τανταλίδεω Πέλοπος βασιλεύτερος εἶη,
γλῶσσαν δ' Ἀδρήστου μελιχόγηρυν ἔχοι,
οὐδ' εἰ πᾶσαν ἔχοι δόξαν πλὴν θούριδος ἀλκῆς· ...
Ἦδ' ἀρετή, τόδ' ἄεθλον ἐν ἀνθρώποισιν ἄριστον
κάλλιστόν τε φέρειν γίνεται ἀνδρὶ νέῳ.

(= Δέν θέλω νά μνημονεύω οὔτε να ἐπαινοῦ κάποιοι ἄνδρα μήτε γιά τή γρηγοράδα τῶν ποδιῶν του, μήτε γιά τή δύναμη τῶν χειρῶν του, οὔτε κι ἂν ἀκόμη ἔχει τό μέγεθος καί τή δύναμη τῶν Κυκλώπων καί ἂν στό τρέξιμο μπορεῖ καί ξεπερνάει κι αὐτόν τόν θρακικό Βοριά· ἀλλά οὔτε κι ἂν εἶναι ὁμορφότερος κι ἀπό τόν Τιθωνό· δέν μέ νιάζει οὔτε ἂν ἔχει πιό πολλά πλούτη ἀπό τόν Μίδα ἢ τόν Κινύρα, τόν ζάμπλουτο βασιλιά τῆς Κύπρου· οὔτε κι ἂν εἶναι ἀνώτερος στήν ἀξία καί στήν καταγωγή ἀπό τόν Πέλοπα τόν γιό τοῦ Ταντάλου ἢ κι ἂν ἔχει τήν μελιστάλαχτη γλῶσσα τοῦ Ἀδράστου· δέν μέ νιάζει μήτε ἀκόμα κι ὁ ἄνδρας πού διαθέτει κάθε δόξα, ἀλλά στερεῖται τῆς πολεμικῆς ἀλκῆς... Αὐτή εἶναι ἡ μοναδική ἀρετή (ἐνν. ἡ θούρις [=ἡ πολεμική] ἀλκή), αὐτό εἶναι τό ἄριστο βραβεῖο πού θά ἔδινε κανεῖς σέ ἄνθρωπο καί τό ὅποιο ἀξίζει νά κοσμεῖ κάθε νέον ἄνδρα)».

Μαρτυρίες:

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, ΠΟΛΙΤΙΚΑ 5, 6 p. 1306b 22:

«Ἐν δὲ ταῖς ἀριστοκρατίαις γίνονται αἱ στάσεις αἱ μὲν διὰ τὸ ὀλίγους τῶν τιμῶν μετέχειν, ... ἢ ὅταν τινὲς ἀτιμάζονται μεγάλοι ὄντες καὶ μηδενὸς ἦττους κατ' ἀρετὴν ὑπὸ τινῶν ἐντιμοτέρων, οἷον Λύσανδρος ὑπὸ τῶν βασιλέων... Ἔτι ὅταν οἱ μὲν ἀπορῶσι λίαν, οἱ δ' εὐπορῶσιν -καὶ μάλιστα ἐν τοῖς πολέμοις τοῦτο γίνεται. Συνέβη δὲ καὶ τοῦτο ἐν Λακεδαιμόνι ὑπὸ τὸν Μεσσηνιακὸν πόλεμον· δῆλον δὲ καὶ τοῦτο ἐκ τῆς Τυρταίου ποιήσεως τῆς καλουμένης *Εὐνομίας*· θλιβόμενοι γάρ τινες διὰ τὸν πόλεμον ἠξίουσαν ἀνάδαστον ποιεῖν τὴν χάραν.

(= Στὰ ἀριστοκρατικά καθεστῶτα γίνονται ἐπαναστάσεις γιά διάφορους λόγους· ἄλλοτε διότι λίγοι εἶναι οἱ πολῖτες πού συμμετέχουν στίς τιμές, ... ἢ ὅταν κάποιοι

περιφρονοῦνται ἀπό ἄλλους πῖο προβεβλημένους, ἐνῶ εἶναι ἱκανοί καί ἀπό κανέναν κατώτεροι στήν ἀξία, ὅπως ὁ Λύσανδρος πού ταπεινώθηκε ἀπό τούς βασιλεῖς... Ἀκόμα ὅταν ἄλλοι εἶναι πολύ φτωχοί κι ἄλλοι πλούσιοι –αὐτό συμβαίνει πολύ στούς πολέμους. Κάτι τέτοιο συνέβη στή Σπάρτη κατά τόν Μεσσηνιακό πόλεμο· αὐτό τό διαπιστώνουμε καί ἀπό τά ποιήματα τοῦ Τυρταίου πού φέρουν τόν τίτλο "Εὐνομία"· ἐπειδή κάποιοι ὑπέφεραν λόγω τοῦ πολέμου, ἀπαιτοῦσαν νά ζαναμοιρασθεῖ ἡ γῆ)».

ΣΤΡΑΒΩΝ:

6.3.3:

«Μεσσήνη δὲ ἐάλω πολεμηθεῖσα ἔννεακαίδεκα ἔτη, καθάπερ καί Τυρταῖος φησι (F 4, 4-8 D)·

"ἄμφ' αὐτὴν δ' ἐμάχοντ' ἔννεακαίδεκ' ἔτη,
νωλεμέως αἰεὶ ταλασίφρονα θυμὸν ἔχοντες,
αἰχμηταὶ πατέρων ἡμετέρων πατέρες·
εἰκοστῶ δ' οἱ μὲν κατὰ πίονα ἔργα λιπόντες
φεῦγον Ἰθωμαίων ἐκ μεγάλων ὀρέων".

(=Τὴ Μεσσήνη τὴν κυρίευσαν μετὰ ἀπὸ πόλεμο δεκαεννιά ἐτῶν, ὅπως λέει ὁ Τυρταῖος· "οἱ πατέρες τῶν πατέρων μας πολέμοῦσαν γύρω ἀπ' αὐτὴν χωρὶς διακοπὴ δεκαεννιά χρόνια, καρτερόψυχοι καὶ ἀπτόητοι, δεινοὶ πολεμιστές· καὶ τό εἰκοστὸ ἔτος ἔφυγαν ἀπὸ τὰ ψηλά βουνὰ τῆς Ἰθώμης, ἔχοντας ἐπιτελέσει λαμπρὰ κατορθώματα")».

8.4.10:

«Πλεονάκις δ' ἐπολέμησαν διὰ τὰς ἀποστάσεις τῶν Μεσσηνίων. Τὴν μὲν οὖν πρώτην κατάκτησιν αὐτῶν φησι Τυρταῖος (F 8 Bgk) ἐν τοῖς ποιήμασιν αὐτοῦ κατὰ τοὺς τῶν πατέρων πατέρας γενέσθαι.

(=Πολλές φορές πολέμησαν λόγω τῶν ἐπαναστάσεων τῶν Μεσσηνίων. Ἡ πρώτη ὑποταγὴ τους, λέει ὁ Τυρταῖος στὰ ποιήματά του, ἔλαβε χώρα τὴν ἐποχὴ τῶν παππούδων τους)».

ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ 4.6.5:

«Οὗτος δὲ ὁ Θεόπομπος ἦν καὶ ὁ πέρας ἐπιθεὶς τῷ πολέμῳ· μαρτυρεῖ δέ μοι καὶ τὰ ἐλεγεία τῶν Τυρταίου λέγοντα (F 4, 1-2 D)·

"ἡμετέρῳ βασιλῆι, θεοῖσι φίλῳ Θεοπόμπῳ,
ὄν διὰ Μεσσήνην εἵλομεν εὐρύχωρον.

(=Αὐτός ὁ Θεόπομπος ἦταν πού ἔβαλε τέλος στόν πόλεμο· νομίζω πῶς αὐτό τό βεβαιώνουν καὶ οἱ ἐλεγείες τοῦ Τυρταίου, ὅταν λένε·

"στόν βασιλιά μας, φίλο τῶν θεῶν Θεόπομπο, πού χάρη σ' αὐτόν κυριέψαμε τὴν εὐρύχωρη Μεσσήνη")».

4. Μίμνερμος ὁ Κολοφώνιος

(7^{ος} αἰ. π.Χ.)

Λυρικός ἐλεγειακός ποιητής ἀπὸ τῆ Σμύρνη μὲ καταγωγή ἀπὸ τὸν Κολοφώνα τῆς Ἰωνίας, πόλη βορείως τῆς Ἐφέσου. Τὸ κύριο θέμα τῆς ποιήσεώς του εἶναι ἡ χαρὰ τῆς νιότης καὶ τὰ βάσανα τῶν γηρατειῶν. Ὁ Μίμνερμος εἶναι ἕνας μελαγχολικός καὶ αἰσθαντικός ποιητής. Ὁ Ἀθηναῖος, ὁ Στράβων καὶ ὁ Στοβαῖος ἀναφέρουν πὼς οἱ περισσότεροὶ στίχοι του πού ἔχουν σωθεῖ προέρχονται ἀπὸ τὴν ἐλεγεία του «Ναννώ». Ἡ Ναννώ ἦταν περίφημη ἀθλητρίδα, πού τὴν ἀγάπησε ὁ ποιητής, ἀλλὰ δὲν τὸν ἀγάπησε ἐκείνη. Ὁ Μίμνερμος ἔγραψε καὶ ποιήματα μὲ θέματα μυθικά καὶ ἱστορικά. Ἀπὸ τὴν ποίησή του ἔχουν σωθεῖ λίγα μόνον ἀποσπάσματα.

Στὸ Ἀπόσπασμα 1 ὁ ποιητής θρηνεῖ γιὰ τὴν ταπείνωση καὶ τίς στερήσεις τῶν γηρατειῶν:

Ἀπόσπασμα 1:

«Ἡμεῖς δ' οἶά τε φύλλα φύει πολυάνθεμος ὦρη
ἔαρος, ὄτ' αἴψ' αὐγῆς αὖξεται ἡελίου,
τοῖς ἴκελοι πήχυιον ἐπὶ χρόνον ἄνθεςιν ἦβης
τερπόμεθα, πρὸς θεῶν εἰδότες οὔτε κακόν
οὔτ' ἀγαθόν· Κῆρες δὲ παρεστήκασι μέλλαιναι,
ἡ μὲν ἔχουσα τέλος γήραος ἀργαλέου,
ἡ δ' ἑτέρη θανάτιοι...»

(=Κι ἐμεῖς σάν τὰ φύλλα πού βγάζει ἡ πολυάνθεμη ἀνοιξη, ὅταν τὰ αὐξάνουν γρήγορα οἱ ἀκτίνες τοῦ ἡλίου, μὲ τὰ φύλλα αὐτὰ μοιάζοντας γιὰ πολὺ λίγο χαιρόμαστε τὰ λουλούδια τῆς νιότης, χωρὶς νὰ ξέρουμε ἀπὸ τοὺς θεοὺς οὔτε τὸ κακὸ οὔτε τὸ καλὸ· μᾶς τριγυρίζουν μαῦρες θεότητες τοῦ θανάτου, ἡ μιά κρατώντας τὸ τέλος τῶν ἀφόρητων γηρατειῶν κι ἡ ἄλλη τοῦ θανάτου...)).

Ἐπίγραμμα 9.50.2:

«Τὴν σαυτοῦ φρένα τέρπε· δυσηλεγέων δὲ πολιτῶν
ἄλλος τίς σε κακῶς, ἄλλος ἄμεινον ἐρεῖ.

(=Φρόντιζε νὰ εὐχαριστεῖς τὴν ψυχὴ σου· γιατί, ἔτσι κι ἀλλιῶς, ἀπὸ τοὺς σκληροὺς συμπολίτες σου ἄλλος θὰ σέ κακολογεῖ κι ἄλλος θὰ σέ παινεύει)).

5. Σόλων ὁ Ἀθηναῖος

(περ. 640-560 π.Χ.)

Ἀντιγράφων ἀπὸ τὸν Α. Lesky τὴν πανέμορφη Εἰσαγωγή του στὸν Σόλωνα:

«Εκείνη ἡ Ἀθήνα, πού ὁ Πίνδαρος τὴν ὀνόμασε προμαχώνα καὶ στήριγμα τῆς Ἑλλάδας (Πίνδ. ἀπ. 76), ὁ Θεουκιδίδης πνευματικὸς της κέντρο (Θουκ. 2.41), ἡ Ἀθήνα πού ἐμφανίζεται σ' ἕνα ἐπιτύμβιο ἐπίγραμμα σάν ἡ πεμπουσία κάθε ἑλληνικοῦ

"Ελλάδος Ἑλλάς" (Παλατ. Ανθολ. 7.45), ἔφτασε κάπως ἀργά στήν ὀριμότητά της. Παντοῦ εἶδαμε καινούργια πνευματική ζωή νά παίρνει τίς μεγάλες μορφές μέ τίς ὁποῖες ἐξωτερικεύεται, ἐνῶ ἡ Ἀττική ἔμενε ἀκόμα βουβή. Ὅταν ὁμως ἦρθε ὁ καιρός της, τότε αὐτό πού φούντωνε γύρω τριγύρω καί ὠρίμαζε, ἤξερε νά τό δεχθεῖ καί ἀπό δικοῦ της νά τό ξαναπλάθει καί νά τοῦ δίνει νέα μορφή. Ἀπό ὅλα τά μέρη τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου ἐσύγκλιναν οἱ γραμμές πρὸς τό κέντρο τῆς Ἀττικῆς, γιά νά γεννηθοῦν ἐδῶ τήν μεγάλη παγκόσμια ὥρα τῆς ἑλληνικῆς κλασικῆς ἐποχῆς. Ὁ Παρθενώνας μέ τήν ἁρμονία τῶν διάφορων στυλιστικῶν του στοιχείων εἶναι ὁ μάρτυράς της, ὁ Ἀθηναῖος Σόλωνας, πρῶτος ἀττικός ποιητής, ὁ πρόδρομός της».

Ὁ Σόλων εἶναι ὁ σοφός νομοθέτης τῶν Ἀθηνῶν καί ὁ πρῶτος ἀττικός ποιητής. Ἀθηναῖος εὐγενής καί διανοούμενος, ἔμπορος, ταξιδευτής, πολιτικός, ποιητής, νομοθέτης· οἱ νόμοι του καλύπτουν ὅλες τίς πτυχές τῆς πολιτικῆς καί κοινωνικῆς ζωῆς. Ἦταν ἕνας ἀπό τούς Ἑπτὰ Σοφούς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἐγραφε τά ποιήματά του σέ στίχους ἐλεγειακούς, ἀλλά καί σέ μέτρα λαϊκότερα, ἰαμβικά καί τροχαϊκά. Ἐπεισε μέ τίς ἐλεγείες του τούς Ἀθηναίους νά ἀνακτήσουν τή Σαλαμίνα πού τήν κατεῖχαν οἱ Μεγαρεῖς. Τό γεγονός αὐτό μεγάλωσε τή φήμη του καί ἔτσι, ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι βρέθηκαν, στίς ἀρχές τοῦ 6^{ου} αἰ., στά πρόθυρα ἐμφυλίου πολέμου μεταξύ τῶν μεγάλων γαιοκτημόνων καί τῶν μικροκαλλιεργητῶν, τόν ὄρισαν *διαλλακτῆν* (=διαιτητή), δηλ. ἄρχοντα μέ ἀπεριόριστη ἐξουσία (594/593 ἢ κατ' ἄλλους 592/591 π.Χ.). Οἱ μεταρρυθμίσεις του ἀπέτρεψαν στήν Ἀθήνα τόν ἐμφύλιο πόλεμο.

Τόν 8^ο καί 7^ο αἰ. π.Χ. ἄρχισαν στίς περισσότερες ἑλληνικές πόλεις, ἀρχῆς γενομένης στήν Ἰωνία, βίαιες συγκρούσεις, μιά μορφή ἐμφυλίου πολέμου. Οἱ φτωχοί προσπαθοῦν νά ἀποσπᾶσουν ἀπό τούς ἰσχυρότερους ἰσότητα δικαιωμάτων, ἡ ὁποία ἤθελαν νά κατοχυρωθεῖ μέ γραπτούς νόμους. Αὐτό συνέβη στίς ἀρχές τοῦ 6^{ου} αἰῶνα καί στήν Ἀθήνα.

Ἡ πολιτική κατάσταση στήν Ἀθήνα πρὶν τόν Σόλωνα δέν εἶναι πολύ γνωστή. Γνωρίζουμε ὅτι γύρω στά 640 π.Χ. κάποιος Κύλων προσπάθησε νά καταλάβει βίαια τήν ἐξουσία καί μέ τή βοήθεια τοῦ πεθεροῦ του, πού ἦταν τύραννος στό Ἄργος, νά ἀνατρέψει τό πολίτευμα καί νά ἐγκαταστήσει τυραννία στήν Ἀθήνα. Ὁ λαός ὁμως ὑποστήριξε τούς εὐγενεῖς, τούς Ἀλκμαιωνίδες, οἱ ὁποῖοι τελικά ὑπερίσχυσαν καί, παρά τή συμφωνία πού εἶχαν κάνει, σκότωσαν τόν Κύλωνα καί τούς ὀπαδούς του στήν Ἀκρόπολη («Κυλώνειον ἄγος»).

Ὁ Σόλων, ἄν καί ἀριστοκράτης, παίρνοντας στά χέρια του τό 594 π.Χ., μέ τήν ἐπιθυμία ὅλου τοῦ λαοῦ, πολλές ἐξουσίες ἐπέβαλε σειρά μεταρρυθμίσεων. Πῆρε πολύ τολμηρά οἰκονομικά, κοινωνικά καί πολιτικά μέτρα μέ σημαντικότερο μέτρο τή *σεισάχθεια* (κατήργησε δηλαδή τή δουλεία γιά χρέη, μείωσε τούς ὀφειλόμενους τόκους τῶν δανειζομένων καί ἀπαγόρευσε τόν δανεισμό μέ ὑποθήκη πρόσωπα, ἐξασφαλίζοντας ἔτσι τήν ἀτομική ἐλευθερία). Πέτυχε ἔτσι τήν ὁμόνοια μεταξύ πλουσίων καί φτωχῶν. Μέ θάρρος ἀντιστάθηκε στίς ὑπερβολικές ἀπαιτήσεις καί τῶν δύο παρατάξεων («ἀνάμεσά τους στήθηκα σάν τό παλούκι πού δυό χωράφια ἐπίμαχα χωρίζει»),

καί ἔτσι ἔβαλε τά θεμέλια τοῦ ἀθηναϊκοῦ μεγαλείου. Ἀποστρεφόταν τόν μεγάλο πλοῦτο καί προτιμοῦσε νά ἔχει λίγα ἀγαθά, τόσα ὅσα εἶναι ἀρκετά γιά νά ζεῖ εὐτυχισμένος. Δέν συντάχθηκε μέ καμιά ἀπό τίς ἀντιμαχόμενες παρατάξεις, ἀλλά στάθηκε ἀντιμέτωπος σέ ὅλες «ὡς λύκος ἐν κυσίν πολλῆσιν (=σάν λύκος ἀνάμεσα σέ πολλά σκυλιά)» (Diehl, ἀπ. 24, 27).

Οἱ εὐγενεῖς, πού τόν ἐπέλεξαν, ὡς ἄνθρωπο τῆς κάστας τους, διαιτητή, ἀπατήθηκαν. Ὁ Σόλων δέν ἦταν ἄνθρωπος μιᾶς κάστας. Ἦταν ὁ πολίτης τῆς Ἀθήνας· ἀγαποῦσε τόν λαό του, ἀλλά ἀγαποῦσε καί τή δικαιοσύνη· πίστευε βαθιά στήν ὁμορφιά τοῦ νόμου. Καί εἶναι αὐτός πού χειραγώγησε τή δημοκρατία στά πρῶτα της βήματα.

Ὁ Σόλων, ἀφοῦ ἐπέβαλε τίς μεταρρυθμίσεις του, ἔφυγε ἀπό τήν Ἀθήνα γιά ἀρκετά χρόνια (μεταξύ τοῦ 590 καί τοῦ 580 π.Χ.). Πέθανε γύρω στά 560 σέ ἡλικία ὀγδόντα χρονῶν. Εἶχε ἤδη κερδίσει τήν ὑστεροφημία.

Οἱ θρησκευτικές καί ἠθικές ἀντιλήψεις τοῦ Σόλωνος εἶναι οἱ παραδοσιακές. Τό βλέμμα του ὅμως τό ἔχει στραμμένο στό μέλλον. Ὡς τά βαθιά του γεράματα θέλει νά μαθαίνει:

«Γηράσκω ἀεὶ πολλά διδασκόμενος.

(=Γερνάω μαθαίνοντας πάντα πολλά πράγματα)» (ἀπόσπ. 18).

Ὁ Σόλων ἔμεινε στούς μεταγενέστερους γνωστός ὡς ὁ νομοθέτης καί οἱ μεγάλοι Ἀθηναῖοι ρήτορες τοῦ 5^{ου} αἰ. ἐπικαλοῦνταν συνεχῶς τό ὄνομά του ὡς τό κριτήριό τῆς παραδοσιακῆς νομιμότητας.

Οἱ πολιτικοί στίχοι τοῦ Σόλωνα, δηλαδή οἱ στίχοι του μέ πολιτικό περιεχόμενο, ἀποτελοῦν ὑπομνήματα τῶν νόμων του. Συνδύαζει σ' αὐτούς τή χαρούμενη ὄψη τῆς ζωῆς, πού τήν ἀντιπροσωπεύει ὁ Ὀμηρος, μέ τόν σεβασμό στούς θεούς καί τή δικαιοσύνη ἀέναντι στούς ἀνθρώπους, ὅπως διδάσκει ὁ Ἡσίοδος. Ἔτσι ὁ Σόλων στήν προσπάθειά του νά φέρει τήν κοινωνική ἰσορροπία δημιουργεῖ τόν ιδεώδη τύπο τοῦ Ἀθηναίου πολίτη, πού τόν χαρακτηρίζει ὁ ἠθικός προσανατολισμός, ἡ ἀναγνώριση τῆς ὀρθῆς σχέσης μεταξύ ἀνθρώπου καί θεοῦ καί ἡ ἐπιθυμία πρὸς ἓνα σταθερό καί ἀντικειμενικό κριτήριο. Γιά τόν σκοπό αὐτό εἰσήγαγε στή γιορτή τῶν Παναθηναίων τήν ἀπαγγελία τῶν ὀμηρικῶν ἐπῶν ἀπό ραψωδοῦς, πού ὁ ἓνας διαδέχονταν τόν ἄλλον ("ἔξ ὑπαλλαγῆς"). Πιθανότατα εἰσήγαγε καί τή διδασκαλία τοῦ «Ἐπικοῦ Κύκλου». Αὐτός ὁ κανόνας τοῦ βίου, ὅπως τόν ὄρισε ὁ Σόλων, θά κυριαρχήσει ἀργότερα καί στό ἔργο τῶν μεγάλων κλασικῶν Αἰσχύλου, Σοφοκλῆ, Πλάτωνα, Θουκυδίδη, Εὐριπίδη.

Τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ ποιητικοῦ ἔργου τοῦ Σόλωνος εἶναι χαμένο. Ὁ Διογένης ὁ Λαέρτιος γράφει πὼς οἱ ἐλεγειακοὶ στίχοι τοῦ Σόλωνα ἀνέρχονταν σέ 5.000 καί ὅτι ἔγραψε καί ἰαμβικούς στίχους καθὼς καί ἐπῶδους. Ὅμως ὅλο κι ὅλο σώζονται 219 ἐλεγειακοὶ στίχοι του, 47 ἰαμβικοὶ τρίμετροι καί 20 τροχαϊκοὶ τετράμετροι.

Ἡ γλῶσσα του εἶναι ἡ τροποποιημένη ἰωνική τῆς ἐλεγειακῆς καί τῆς ἐπικῆς παράδοσης. Ὅμως, στό ἀπόσπασμα 36, στ. 9-10:

«γλῶσσαν οὐκέτ' Ἀττικὴν

ιέντας, ὡς δὴ πολλαχῆ πλανωμένους

(=καί πού τήν ἀττική τή γλώσσα δέν μιλοῦσαν πιά, γιατί εἶχαν πλανηθεῖ σέ πολλά μέρη τῆς γῆς)»

κάνει ὁ Σόλων τήν πρώτη μνεῖα τῆς ἀττικῆς διαλέκτου, ἡ ὁποία ἐπρόκειτο ἀργότερα, μέ τή γραφίδα τῶν κορυφαίων Ἀθηναίων δημιουργῶν ὄλων τῶν εἰδῶν τοῦ λόγου, νά καταστεῖ ἡ λογοτεχνική γλώσσα τῆς Ἑλλάδος, τό πιό ἐκλεκτό μαργαριτάρι στό περιδέραιο τοῦ παγκόσμιου πολιτισμοῦ.

Ὁ Πλάτων ἀπό ὄλους τούς ποιητές τιμᾷ μόνον τόν Σόλωνα. Ὁ Ἀριστοτέλης λέει πῶς μέ τόν Σόλωνα ἀρχίζει ἡ ἀθηναϊκή δημοκρατία. Ὁ Δημοσθένης ἐπικαλεῖται τόν Σόλωνα, γιά νά δείξει πόσο κακό κάνουν στήν πολιτεία οἱ κακοί πολῖτες.

Ἀποσπάσματα:

ΣΑΛΑΜΙΣ:

[Στά τέλη τοῦ 7^{ου} αἰ. π.Χ. οἱ Ἀθηναῖοι προσπάθησαν ἀνεπιτυχῶς νά ἀνακαταλάβουν τή στρατηγικῆς σημασίας νῆσο Σαλαμίνα πού τήν εἶχαν κυριεύσει οἱ Μεγαρεῖς. Ἀπογοητευμένοι ἀπό τή βαρειά ἤττα ψήφισαν νόμο ὁ ὁποῖος ἀπαγόρευε ἐπί ποινῇ θανάτου νά μιλήσει ἢ νά γράψει κάποιος γιά ἕναν καινούργιο πόλεμο μέ τούς Μεγαρεῖς γιά τή Σαλαμίνα. Τότε ὁ Σόλων προσποιήθηκε τόν τρελό, φόρεσε στό κεφάλι τόν σκουφο ἑνός ἀρρώστου, πῆγε στήν ἀγορά καί ἀπήγγειλε τήν 100 στίχων ἐλεγεία του "Σαλαμῖς", μιᾶ ἔκκληση γιά ἀνακατάληψη τοῦ νησιοῦ. Οἱ Ἀθηναῖοι πῆγαν στή Σαλαμίνα καί τήν κέρδισαν. Οἱ στίχοι τοῦ ποιήματος αὐτοῦ εἶναι γεμάτοι περηφάνεια γιά τό μεγαλεῖο τῆς Ἀθήνας καί ὑπενθυμίζουν πῶς αὐτό τό μεγαλεῖο ἐπιβάλλει στούς Ἀθηναίους καί κάποιες ὑποχρεώσεις. Διακόσια περίπου χρόνια ἀργότερα ὁ Περικλῆς στόν "Ἐπιτάφιο" του θά ἀναφερθεῖ διεξοδικά στά χαρακτηριστικά αὐτά τῆς Ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας].

1:

«Αὐτὸς κῆρυξ ἦλθον ἀφ' ἱμερτῆς Σαλαμῖνος,
κόσμον ἐπέων ᾠδὴν ἀντ' ἀγορῆς θέμενος.

(=Ἐγὼ ἦλθα σάν κήρυκας ἀπό τήν ποθητή μας Σαλαμίνα κι ὁμορφο τραγούδι θά σᾶς πῶ ἀντί νά ἀγορεύσω)».

2:

«Εἶην δὴ τότε' ἐγὼ Φολεγάνδριος ἢ Σικινήτης
ἀντί γ' Ἀθηναίου πατρίδ' ἀμειψάμενος·
αἶψα γὰρ ἂν φάτις ἦδε μετ' ἀνθρώποισι γένοιτο·
"Ἀττικὸς οὗτος ἀνὴρ, τῶν Σαλαμιναφετέων".

(=Μακάρι ν' ἄλλαξα πατρίδα κι ἀντί γιά Ἀθηναῖος νά ἦμουν Φολεγάνδριος ἢ Σικινήτης· γρήγορα αὐτή ἡ φήμη θ' ἀπλωθεῖ καί γιά μένα στόν κόσμο· "κι αὐτὸς ὁ ἄνδρας εἶναι Ἀθηναῖος, τῆς Σαλαμῖνας ἀρνητής")».

3:

«Ἴομεν ἐς Σαλαμῖνα μαχησόμενοι περὶ νήσου

ίμερτῆς χαλεπόν τ' αἴσχος ἀπωσόμενοι.

(=Ἄς πᾶμε στή Σαλαμίνα νά πολεμήσουμε γιά τό ἀγαπημένο μας νησί καί νά ξεπλύνουμε τή ντροπή)».

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΙΣΟΤΗΤΑ:

5 West:

«Δήμω μέν γάρ ἔδωκα τόσον γέρας ὅσον ἐπαρκεῖν,
τιμῆς οὔτ' ἀφελών οὔτ' ἐπορεξάμενος·
οἱ δ' εἶχον δύναμιν καί χρήμασιν ἦσαν ἀγῆτοί,
καί τοῖς ἐφρασάμην μηδέν ἀεικές ἔχειν·
ἔστην δ' ἀμφιβαλῶν κρατερόν σάκος ἀμφοτέροισι,
νικᾶν δ' οὐκ εἶασ' οὐδετέρους ἀδίκως.

(=Στόν λαό ἔδωσα τόσα προνόμια ὅσα τοῦ ἀρκοῦν· οὔτε τοῦ ἀφαίρεσα τό δίκιο του μά οὔτε χάρη τοῦ ἔκανα· κι ὅσοι εἶχαν δύναμη καί χρήματα πολλά, καί γι' αὐτούς νομοθέτησα νά μήν κερδίζουν ἄδικα· στάθηκα ἀνάμεσα στίς δύο πλευρές σάν δυνατή ἀσπίδα, καί δέν ἄφησα κανένα τους νά νικάει ἄδικα)».

ΣΕΙΣΑΧΘΕΙΑ:

36 West, 3-14:

«Συμμαρτυροίη ταῦτ' ἄν ἐν δίκη Χρόνου
μήτηρ μεγίστη δαιμόνων Ὀλυμπίων
ἄριστα, Γῆ μέλαινα, τῆς ἐγώ ποτε
ὄρους ἀνεῖλον πολλαχῆ πεπηγότας,
πρόσθεν δέ δουλεύουσα, νῦν ἐλευθέρη.
Πολλοὺς δ' Ἀθήνας πατρίδ' ἐς θεόκτιτον
ἀνήγαγον πραθέντας, ἄλλον ἐκδίκως,
ἄλλον δικαίως, τοὺς δ' ἀναγκαίης ὑπὸ
χραιοῦς φυγόντας, γλῶσσαν οὐκέτ' Ἀττικῆν
ιέντας, ὡς δὴ πολλαχῆ πλανωμένους·
τοὺς δ' ἐνθάδ' αὐτοῦ δουλίην ἀεικέα
ἔχοντας, ἦθη δεσποτέων τρομομένων,
ἐλευθέρους ἔθηκα.

[Ἦς «ὄροι» (=χρεωστικές πέτρες) ἐννοοῦνται οἱ στήλες πού στήνονταν στήν ὑποθηκευμένη γῆ, γιά νά δείχνουν πῶς κάποιο χωράφι ἦταν ὑποθηκευμένο].

(=Στό δικαστήριο τοῦ χρόνου μάρτυρά μου θά'χω τή μεγάλη μάννα τῶν Ὀλυμπίων θεῶν, τή σκοτεινὴ Γῆ, πού ἀπό τίς χρεωστικές τίς πέτρες, ποῦχανε παντοῦ μέσα της μπήξει, ξεκαθάρισα· τότε ἦταν δούλη, τώρα εἶν' ἐλεύθερη. Καί κόσμο πολύ, δίκαια ἢ ἄδικα δοῦλο στά ξένα πουλημένο, στήν Ἀθήνα, κτίσμα τῶν θεῶν, ξανάφερα. Κι ἄλλους, ποῦχαν πάρει τό δρόμο τῆς ἐξορίας, βυθισμένοι στά χρέη, καί πού τήν ἀττικὴ τή γλῶσσα δέν μιλοῦσαν πιά, γιατί εἶχαν πλανηθεῖ σέ πολλά μέρη τῆς γῆς· κι ὅσους

ἀκόμα ὑπέφεραν ἐδῶ στήν πατρική μας γῆ ἀνεπίτρεπτη σκλαβιά, τρέμοντας μπρός στήν ὀργή τῶν κυρίων τους· ὅλους τοὺς ἐλευθέρωσα)».

Η ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΣΕΙΣΑΧΘΕΙΑΣ:

«Ὁμοῦ βίην τε καὶ δίκην ζυναρμόσας...

θεσμοῖς δ' ὁμοίως τῷ κακῷ τε κάγαθῷ

εὐθεῖαν εἰς ἕκαστον ἀρμόσας δίκην

ἔγραψα.

(=Συνάρμοσα τῆ δύναμη μέ τῆ δικαιοσύνη...καί θέσπισα νόμους ὅμοιους καί γιά τό καλό καί γιά τό κακό, καί ἐπέβαλα στόν καθένα ἀμερόληπτη δικαιοσύνη)».

Η ΕΥΝΟΜΙΑ:

4 West:

«Εὐκοσμα καί ἄρτια πάντ' ἀποφαίνει,

καί θαμά τοῖς ἀδίκους ἀμφιτίθησι πέδας·

τραχέα λειαίνει, παύει κόρον, ὕβριν ἀμαυροῖ,

αὐαίνει δ' ἄτης ἄνθεα φυόμενα,

εὐθύνει δέ δίκας σκολιάς.

(=[Ἡ Εὐνομία] ὅλα τά παρουσιάζει τακτοποιημένα καί ἀρμονικά, καί συχνά δένει μέ δεσμά τοὺς ἀδίκους· λειαίνει κάθε τραχύ, παύει τίς ὑπερβολές, περιορίζει τήν ὕβρη, μαραίνει τά ἄνθη τῆς ἀμαρτίας καθώς φυτρώνουν, διορθώνει καί ἰσιώνει τίς στραβές κρίσεις)».

Ἄλλα ἀποσπάσματα:

13 West:

«Μνημοσύνης καί Ζηνός Ὀλυμπίου ἀγλαά τέκνα,

Μοῦσαι Πιερίδες, κλυτέ μοι εὐχομένῳ·

ὄλβον μοι πρός θεῶν μακάρων δότε, καί πρός ἀπάντων

ἀνθρώπων αἰεὶ δόξαν ἔχειν ἀγαθήν·

εἶναι δέ γλυκύν ᾧδε φίλους, ἐχθροῖσι δέ πικρόν,

τοῖσι μὲν αἰδοῖον, τοῖσι δέ δεινόν ἰδεῖν.

χρήματα δ' ἰμείρω μὲν ἔχειν, ἀδίκως δέ πεπᾶσθαι

οὐκ ἐθέλω· πάντως ὕστερον ἦλθε δίκη.

Πλοῦτον δ' ὄν μὲν δῶσι θεοί, παραγίγνεται ἀνδρὶ

ἔμπεδος ἐκ νεάτου πυθμένος ἐς κορυφήν·

ὄν δ' ἄνδρες τιμῶσιν ὑφ' ὕβριος, οὐ κατὰ κόσμον

ἔρχεται, ἀλλ' ἀδίκους ἔργμασι πειθόμενος

οὐκ ἐθέλων ἔπεται, ταχέως δ' ἀναμίσγεται ἄτη.

(=Χαριτωμένα παιδιὰ τῆς Μνημοσύνης καί τοῦ Διός, Μοῦσες Πιερίδες, ἀκοῦστε τήν προσευχή μου· δῶστε μου νά ἔχω πλοῦτο ἀπό μέρους τῶν θεῶν καί καλή φήμη ἀπό μέρους τῶν ἀνθρώπων· κι ἔτσι νά εἶμαι γλυκός στοὺς φίλους καί πικρός στοὺς ἐχθρούς, σεβαστός στοὺς πρώτους καί στοὺς δευτέρους τρομερός. Θέλω νά ἔχω

χρήματα, ἀλλά ὄχι ἄδικα νά τ' ἀρπάζω ἀπό τούς ἄλλους· γιατί ἐξάπαντος θά ἔλθει ἡ τιμωρία. Ὁ πλοῦτος πού ὁ θεός χαρίζει στόν ἄνθρωπο τόν ἀκολουθεῖ σταθερά κι εἶναι πάντα δικός του, ἀφοῦ εἶναι δῶρο τοῦ θεοῦ. Τά πλούτη ὅμως πού μέ ἄδικο καί ζεδιάντροπο τρόπο ἀποκοτῶν οἱ ἄνθρωποι δέν τούς γεμίζουν γλυκειά χαρά, ἀλλά πᾶνε χαμένα, γιατί στηρίζονται πάνω στήν ἀδικία, καί γρήγορα γίνονται ἕνα μέ τή συμφορά)».

15 West:

«Πολλοί γάρ πλουτέουσι κακοί, ἀγαθοί δὲ πένονται·
ἀλλ' ἡμεῖς τούτοις οὐ διαμεινώμεθα
τῆς ἀρετῆς τὸν πλοῦτον, ἐπεὶ τὸ μὲν ἔμπεδον αἰεὶ,
χρήματα δ' ἀνθρώπων ἄλλοτε ἄλλος ἔχει.

(=Πολλοὶ κακοὶ πλουτίζουν, ἐνῶ ζοῦν στερημένα οἱ καλοὶ· ἐμεῖς ὅμως δέν θ' ἀνταλλάζουμε, ὅπως κάνουν οἱ κακοὶ, τὴν ἀρετὴ μέ τὸν πλοῦτο, γιατί ἡ ἀρετὴ ζεῖ αἰώνια, ἐνῶ τὰ χρήματα σήμερα τὰ ἔχει ὁ ἕνας κι αὔριο ὁ ἄλλος)».

18 West:

«Γηράσκω δ' αἰεὶ πολλὰ διδασκόμενος.
(=Γερνάω κι ὀλοένα μαθαίνω πολλὰ)».

Ἐπιστολές:

ΔΙΟΓΕΝΗΣ Ο ΛΑΕΡΤΙΟΣ, ΒΙΟΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ ΤΩΝ ΕΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΕΥΔΟΚΙΜΗΣΑΝΤΩΝ:

Hercher 637:

1.66.8-1.67.5:

«Σόλων Πεισιστράτω:

Πιστεύω μηδὲν κακὸν ἐκ σοῦ πείσεσθαι. Καὶ γὰρ πρὸ τῆς τυραννίδος φίλος σοὶ ἦν, καὶ νῦν οὐ μᾶλλον διάφορος ἢ τῶν ἄλλων τις Ἀθηναῖον ὅτω μὴ ἀρέσκει τυραννίς. Εἴτε δὲ ὑφ' ἐνὸς ἄρχεσθαι ἄμεινον αὐτοῖς, εἴτε δὴ δημοκρατεῖσθαι, πεπείσθω ἢ ἐκάτερος γιγνώσκει. Καὶ σὲ φημί πάντων τυράννων εἶναι βέλτιστον. Ἐπανήκειν δέ μοι Ἀθήναζε οὐ καλῶς ἔχον ὄρω, μὴ μέ τις μέμψηται, εἰ διαθεῖς Ἀθηναίοις ἰσοπολιτείαν, καὶ παρὸν τυραννεῖν αὐτὸς οὐκ ἀξιόσας, νῦν ἐπανελθὼν ἀρεσκοίμην οἷς σὺ πράσσεις.

(=Ὁ Σόλων στόν Πεισίστρατο [τόν τύραννο τῆς Ἀθήνας]:

Πιστεύω πῶς δέν θά μοῦ κάνεις κανένα κακό. Διότι ἤμουν φίλος σου καί προτοῦ ἐπιβάλεις στήν Ἀθήνα τήν τυραννία, καί τώρα δέν διαφέρω ἀπό σένα περισσότερο ἀπ' ὅτι κάποιος ἄλλος Ἀθηναῖος πού δέν τοῦ ἀρέσει ἡ τυραννίδα. Εἴτε εἶναι προτιμότερο γιά τούς Ἀθηναίους νά ἐξουσιάζονται ἀπό ἕναν, εἴτε νά κυβερνῶνται δημοκρατικά, ἄς προτιμᾷ ὁ καθένας ὅποιο πολίτευμα τοῦ ἀρέσει. Πάντως σέ θεωρῶ καλύτερο ἀπ' ὅλους τούς τυράννους. Δέν νομίζω ὅμως σωστό νά ζαναγυρίσω στήν Ἀθήνα, μήπως μέ κατηγορήσει κανεῖς πῶς, ἐνῶ χάρισα στούς Ἀθηναίους τήν ἰσοπολιτεία καί δέν ἐπιδίωξα, κι ἄς μοῦ ἦταν εὐκόλο, νά γίνω ἐγώ ὁ ἴδιος τύραννος, τώρα μέ τήν ἐπιστροφή μου δεῖζω πῶς μοῦ ἀρέσουν ὅσα κάνεις ἐσύ)».

1.67.6-12:

«Σόλων Κροίσω:

Ἄγαμαί σε τῆς περι ἡμᾶς φιλοφροσύνης· καὶ νῆ τὴν Ἀθηνᾶν, εἰ μὴ περι παντός μοι ἦν οἰκεῖν ἐν δημοκρατία, ἐδεξάμην ἂν μᾶλλον τὴν δαίταν ἔχειν ἐν τῇ παρὰ σοὶ βασιλείᾳ ἢ Ἀθήνησι, τυραννοῦντος βιαίως Πεισιστράτου. Ἀλλὰ καὶ ἡδίων ἡμῖν ἢ βιοτὴ ἔνθα πᾶσι τὰ δίκαια καὶ ἴσα. Ἀφίξομαι δ' οὖν παρὰ σέ, σπεύδων τοι ξένος γενέσθαι.

(=Ὁ Σόλων στὸν Κροῖσο [τὸν βασιλιά τῆς Λυδίας]:

Χαίρομαι γὰρ τῇ φιλοφροσύνῃ σου πρὸς τὸ πρόσωπό μου· καί, μὰ τὴν Ἀθηνᾶ, ἂν δέν ἦταν τὸ πᾶν γιὰ μένα νὰ ζῶ σέ δημοκρατικό καθεστῶς, θά προτιμοῦσα νὰ ζῶ ἐκεῖ ὅπου βασιλεύεις ἐσὺ παρὰ στήν Ἀθήνα, ὅπου ἀσκεῖ ὁ Πεισίστρατος βίαιη τυραννία. Ὅμως πάνω ἀπ' ὅλα μοῦ ἀρέσει νὰ ζῶ ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχει γιὰ ὅλους δικαιοσύνη καὶ ἰσότητα. Θά σπεύσω λοιπὸν νὰ ἔλθω σέ σένα, γιὰ νὰ μέ φιλοξενήσεις).

6. Ἄλκμάν

(7ος αἰ. π.Χ.)

Οἱ πληροφορίες γιὰ τὴ γέννηση, τὴ ζωὴ καὶ τὸν θάνατο τοῦ Ἄλκμάνος εἶναι ἀσαφεῖς καὶ πενιχρές. Κυρίως οἱ ἴδιοι οἱ στίχοι του δίνουν κάποιες πληροφορίες γιὰ τὸν ποιητὴ. Γεννήθηκε στὶς Σάρδεις τῆς Λυδίας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἴσως ἀπὸ πατέρα μέτοικο. Πολύ νέος πῆγε στὴ Σπάρτη· σύμφωνα μὲ κάποια παράδοση στὴ Σπάρτη καὶ γεννήθηκε. Οἱ Σπαρτιάτες τὸν ἀγάπησαν καὶ τὸν τίμησαν πολύ.

Ἄν ἡ ποίηση τοῦ Τυρταίου προβάλλει ἀποκλειστικά τὴν στρατιωτικὴ καὶ πολεμικὴ πλευρὰ τῆς Σπάρτης, ὁ Ἄλκμάν μὲ τὰ τραγούδια του μᾶς παρουσιάζει τὴν εἰκόνα μιᾶς διαφορετικῆς ὄψης τῆς πόλης. Μὲ τὰ *παρθένια* του –δηλαδή τίς χορικές συνθέσεις πού ἐκτελοῦνται ἀπὸ Χοροὺς νεαρῶν γυναικῶν σέ θρησκευτικὲς ἐορτές– τραγουδᾷ τὴν ὁμορφιά καὶ τὴν ἀγνότητα τῶν κοριτσιῶν τῆς Σπάρτης, τὴν ὑπέροχη φύση, τὴν ἀπλή καὶ χαρούμενη καθημερινὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων.

Ἀπὸ τὸ ἔργο του σώθηκαν μόνο κάπου διακόσιοι στίχοι. Συνέθεσε ὕμνους, παιάνες, ὑπορχήματα, σκόλια, ἀλλὰ πρωτίστως παρθένια. Ἡ γλώσσα του εἶναι ἡ δωρικὴ διάλεκτος τῆς Λακωνίας μὲ κάποιες ὁμηρικὲς ἀποχρώσεις.

Ἀποσπάσματα:

ΠΑΡΘΕΝΙΑ:

7:

«Μῶσ' ἄγε, Μῶσα λίγεια, πολυμμελές αἰέν ἄοιδέ, μέλος νεοχμόν ἄρχε παρσένοις αἰείδην.

(=Ἐμπρὸς Μοῦσα, Μοῦσα γλυκόφωνη, τραγουδίστρια μὲ τίς πολλές μελωδίες, ξεκίνα μαζί μὲ τίς παρθένες νὰ τραγουδᾷς τὸ καινούργιο σου τραγούδι).

13:

«Οὐκ ἦς ἀνὴρ ἄγροικος οὐδέ
σκαίος οὐδέ περ ἄσοφός τις
οὐδέ Θεσσαλός γένος
οὐδ' ἐρυσίχαιος οὐδέ ποιμήν,
ἀλλὰ Σαρδέων ἀπ' ἀκρᾶν.

(=Δέν εἶσαι ἄνθρωπος ἄξεστος οὔτε ἀπότομος στούς τρόπους οὔτε κανένας ἀμόρφωτος μήτε Θεσσαλός στήν καταγωγή μήτε κρατᾶς γκλίτσα μήτε εἶσαι τσομπάνος, ἀλλά κατάγεσαι ἀπό τίς ζακουστές Σάρδεις)».

58:

«Εὐδουσιν ὀρέων κορυφαί τε καί φάραγγες,
πρώονές τε καί χαράδραι,
φῦλα θ' ἐρπετῶν ὅσα τρέφει μέλαινα γαῖα,
θῆρες τ' ὀρεσκῶοι καί γένος μελισσᾶν
καί κνώδαλ' ἐν βένθεσι πορφυρέας ἄλός·
εὐδουσι δ' οἰωνῶν
φῦλα τανυπτερύγων.

(=Κοιμοῦνται οἱ βουνοκορφές καί τά φαράγγια, οἱ κορυφογραμμίες καί οἱ χαράδρες, κι ὅσα ἐρπετά τρέφει ἡ μαύρη γῆ, καί τ' ἄγρια βουνίσια θηρία καί τά σμήνη τῶν μελισσῶν καί τά κῆτη μέσα στά βάθη τῆς σκοτεινῆς θάλασσας· κοιμοῦνται καί τά κοπάδια τῶν μακροπτερουγῶν πουλιῶν)».

26 C. (P. Oxy.2387):

«Ἄστυμέλοισα δέ μ' οὐδέν ἀμείβεται
ἀλλά τόν πυλεῶν' ἔχοισα
ὧ τις αἰγλάεντος ἀστήρ
ῶρανῶ διαιπετής
ἢ χρύσιον ἔρνος ἢ ἀπαλόν ψῖλον
...διέβα ταναοῖς ποσί.

(=Ὅμως ἡ Ἄστυμέλοισα τίποτα δέν μοῦ λέει, ἀλλά κρατώντας τό στεφάνι σάν ἕνα ἀστέρι στόν φεγγοβόλο οὐρανό ἢ σάν χρυσή κλωστή ἢ πούπουλο μαλακό...περνᾶ πατώντας ἐλαφρά)».

7. Σαπφώ

(περ. 630-565 π.Χ.)

Στό «Ἀνθολόγιο» τοῦ Ἰωάννη Στοβαίου (5^{ος} αἰ. μ.Χ.) διαβάζουμε πώς ὁ σοφός Ἀθηναῖος πολιτικός καί ποιητής Σόλων βρέθηκε κάποτε σ' ἕνα συμπόσιο. Ἐκεῖ ἕνας ἀνεψιός του τραγούδησε ἕνα τραγούδι τῆς Σαπφοῦς. Τόσο πολύ χάρηκε στό ἄκουσμά του ὁ Σόλων, πού ζήτησε ἐπιτακτικά ἀπό τό παιδί νά μάθει τό τραγούδι καί σ' αὐτόν. Κάποιος ἀπό τή συντροφιά ἄκουσε τόν λόγο αὐτόν τοῦ σοφοῦ Ἀθηναίου καί τόν ρώτησε γιατί ὄλο αὐτό τό ἐνδιαφέρον καί ἡ βιασύνη. Ὁ Σόλων ἀπάντησε: «Ἴνα

μαθών αὐτό ἀποθάνω» (=γιά νά τό μάθω κι ὕστερα ἄς πεθάνω). Τόσο βαθιά τόν εἶχε συγκινήσει ἡ γλυκειά μελωδία τοῦ τραγουδιοῦ τῆς ποιήτριας ἀπό τή Λέσβο.

Ἡ Σαπφώ γεννήθηκε περί τό 630 π.Χ. στήν Ἐρεσό τῆς Λέσβου, ἀλλά ἐζήσε περισσότερο στήν πόλη τῆς Μυτιλήνης. Θεωρεῖται σύγχρονη τοῦ Σόλωνα καί τῶν συμπατριωτῶν τῆς Ἀλκαίου καί Πιττακοῦ. Ἦταν ἐπικεφαλῆς μιᾶς ἀδελφότητας νέων γυναικῶν ὑπό τήν προστασία της, μέ σκοπό τήν προετοιμασία γιά τόν γάμο τους. Ἐπρόκειτο γιά ἕνα εἶδος σχολείου ὅπου καλλιεργοῦνταν οἱ μοῦσες. Ἡ ποίησή της, θάλεγε κανεῖς, προετοιμάζει τή σύγχρονη ποίηση. Πρόκειται γιά μιᾶ πάρα πολύ μεγάλη ποιήτρια σέ μιᾶ τόσο πρόωμη ἑλληνική ἐποχή.

Ἡ μορφή της ἀπό τήν ἀρχαιότητα ἀκόμη τραβοῦσε τούς ἀνθρώπους πρός μιᾶ ἀχαλίνωτη μυθοπλασία, καθώς δέν ὑπάρχουν πολλές πληροφορίες γιά τήν ἰδιωτική της ζωή. Οἱ κωμικοὶ ποιητές τῶν πρώτων ἤδη ἐλληνιστικῶν χρόνων δημιούργησαν γιά τή Σαπφώ μιᾶ εἰκόνα καθόλου τιμητική. Ἔπλασαν χυδαῖες διηγήσεις γι' αὐτήν καί τόν κύκλο της. Ἔσβησαν ἀπό τήν ἱστορία τόν πλούσιο ἄνδρα τῆς Κερκύλα, ἔμπορο ἀπό τήν Ἄνδρο, πού κατεῖχε σημαντική θέση στήν κοινωνική καί πολιτική ζωή τῆς Μυτιλήνης, καθώς καί τήν κόρη τῆς Κλείδα. Τήν ἴδια τή φαντάσθηκαν νά αὐτοκτονεῖ πέφτοντας στή θάλασσα ἀπό ἕνα βράχο τῆς Λευκάδας. Παράξενα πράγματα γιά τήν ἰδιωτική της ζωή φαντάσθηκαν καί πολλοί νεώτεροι. Ὅλα αὐτά ὁμως εἶναι ἀπορριπτέα μυθεύματα καί πρέπει πιά, ὅπως γράφει ὁ Α. Lesky, «νά θεωρηθοῦν ἐξοφλημένα» (215).

Ἦδη ὁ Ἀριστοτέλης (384-322 π.Χ.), στή «Ρητορική» του (I, 9, 1367^a,7) ἀναφερόμενος στούς στίχους τῆς Σαπφοῦς:

«Αἰ δ' εἶχες ἔσλων ἴμερον ἢ κάλων...
αἰδῶς κέν σε οὐκ ἦχεν ὄππατ'...

(=Ἄν εἶχες πόθο ὁμορφο καί καλό...
καθόλου δέν θά σκέπαζε τά μάτια σου ἡ ντροπή...),

πού ἦταν ἕνα μέρος τῆς ἀπάντησης τῆς ποιήτριας σέ ποίημα τοῦ ποιητοῦ Ἀλκαίου, προβάλλει τή σεμνότητα τῆς ποιήτριας, ὅταν γράφει: «Γά γάρ αἰσχρά αἰσχύνονται καί λέγοντες καί ποιοῦντες, ὥσπερ καί Σαπφώ πεποίηκεν εἰπόντος τοῦ Ἀλκαίου (=ντρέπονται νά λένε καί νά κάνουν προστωχιές, ὅπως ἔκανε καί ἡ Σαπφώ ἀπαντώντας στόν Ἀλκαῖο)». Ἀλλά καί ὁ Ἡλίας Βουτιερίδης (Ἀρχαῖοι Ἑλληνες Λυρικοί, σελ. 125) λέει τό ἴδιο: «Οἱ στίχοι αὐτοῖ τῆς Σαφῶς δείχνουνε ποιά ἀνώτερη ἠθική εἶχε μέσα της ἡ ποιήτρια: καί βρίσκονται σέ μεγάλη ἀντίθεση μέ ὅσα τήν κατηγορήσανε γιά τούς ἔρωτές της».

Ἦσως ὅλες οἱ σέ βάρους της κατηγορίες θά μπορούσαν νά θεωρηθοῦν ὡς προϊόν τῆς κακοβουλίας ἀνθρώπων πού δέν μπορούσαν νά ἀνεχθοῦν τήν ἀναμφισβήτητη ἐξέχουσα θέση πού κατεῖχε μιᾶ γυναίκα, ἡ Σαπφώ, στόν χῶρο τῆς ἀρχαϊκῆς λυρικῆς ποίησης ἢ καί κακίες πολιτικῶν τῆς ἀντιπάλων, μιᾶ καί ἡ οἰκογένειά της ἦταν ἀναμειγμένη στήν πολιτική ζωή τοῦ νησιοῦ καί ἡ ἴδια μάλιστα εἶχε ἐξοριστεῖ γιά δέκα

σχεδόν χρόνια στή Σικελία, από τό 604/3 ὡς τό 596/5. Ἡ κακεντρέχεια μάλιστα κάποιων βιογράφων της φθάνει ὡς τό σημεῖο νά τήν περιγράφουν σάν ἄσχημη καί πολύ κοντή.

Οἱ Ἀρχαῖοι ἀποκαλοῦσαν τή Σαπφώ «*ἡ ποιήτρια*», ὅπως ἔλεγαν τόν Ὅμηρο «*ὁ ποιητής*». Οἱ στίχοι της εἶναι ἀπό τά ὠραιότερα δείγματα λεπτότητας εὐαισθησίας, ποιητικῆς δύναμης καί πνευματικῆς καλλιέργειας στήν παγκόσμια λογοτεχνία. Ἀπέναντι «*στόν ἀρρενωπό ἥρωισμό τῆς ἐπικῆς παράδοσης τά λυρικά τραγούδια τῆς Σαπφοῦς πάλλονται ἀπό τήν ἔξαρση τῆς τέλειαις καί ἀρμονικῆς φιλίας καί ἀπεικονίζουν τή ζέση καί τήν εὐγένεια τῆς γυναικείας ψυχῆς*» (Γ. Ξανθάκη-Καραμάνου, Ἡμερίδα «Αἱ ἀρχαῖαι ἡμῶν πρόγονοι», Ἡ καταξίωση τῆς γυναικας στήν ποίηση. Ἀπό τή Σαπφώ στόν Εὐριπίδη).

Ἡ Σαπφώ γράφει στήν αἰολική διάλεκτο τῆς Λέσβου ὠδές ἢ μέλη, ποιήματα δηλαδή πού ἦταν προορισμένα νά τραγουδηθοῦν.

Ἀποσπάσματα:

Μέσα στήν ἀγρυπνη συνείδηση τῆς ποιήτριας κάποτε ἡ ζωή κατασταλάζει σέ σοφία. Ἔτσι θά βγεῖ τό περίφημο δόγμα της ὅτι τό πιό ὁμορφο εἶναι αὐτό πού ἀγαπάει κανείς («ὄττω τις ἔραται»):

16:

«Οἱ μέν ἰππίων στρότον, οἱ δέ πέσδων,
οἱ δέ νάων φαῖσ' ἐπί γᾶν μέλαιναν
ἔμμεναι κάλλιστον, ἐγώ δε κῆν' ὄ-
ττω τις ἔραται.

(=Ἄλλοι λένε πώς τ' ὁμορφότερο πράγμα πάνω στή μαύρη γῆ εἶναι ἕνας στρατός καβαλλαραίων, ἐνῶ ἄλλοι ἕνας στρατός ἀπό πεζούς, κι ἄλλοι ἕνας στόλος. Μά ἐγώ λέω πώς τ' ὁμορφότερο εἶναι αὐτό πού ἀγαπάμε)».

Σ' ἕνα ἀπό τά ἐπιθάλμια ποιήματα τῆς Σαπφοῦς προβάλλεται ἡ ἀγνότητα τῆς κοπέλας πού παντρεύεται σέ κάποια ἴσως ὀριμότερη ἡλικία:

105 V:

«Οἶον τό γλυκύμαλον ἐρεύθεται ἄκρω ἐπ' ὕσδω,
ἄκρον ἐπ' ἀκροτάτῳ· λελάθοντο δέ μαλαδρόπης,
οὐ μάν ἐκλελάθοντ', ἀλλ' οὐκ ἐδύναντ' ἐπίκεσθαι.

(=Σάν τό γλυκόμηλο πού κοκκινίζει στήν ἄκρη τοῦ κλωναριοῦ, ψηλά στό πιό ψηλό κλαδί τῆς μηλιάς· πού τό ξέχασαν αὐτοί πού μάζευαν τά μῆλα· μπά, δέν τό ξέχασαν, μά δέν μποροῦσαν νά τό φθάσουν)».

115 V:

Οἱ φιλενάδες τῆς νύφης ὑποδέχονται στό σπίτι τόν γαμπρό:

«Τίω σ', ὦ φίλε γάμβρε, κάλως εἰκάσδω;
Ὅρπακι βραδίνω σε μάλιστ' εἰκάσδω.

(=Μέ τί νά σέ παρομοιάσω, καλέ μου γαμπρέ; Μέ λυγερόκορμο βλαστό πιό πολύ σέ παρομοιάζω)».

Η σύζευξη τρυφεροῦ αἰσθήματος καί φυσιολατρίας ἀποκορυφώνεται, ὅταν ἡ ποιήτρια μιλάει γιά τήν κορούλα της, τήν Κλεῖδα:

152:

«Ἔστι μοι κάλα πάϊς χρυσέοισιν ἀνθέμοισιν
ἐμπερῆ ἔχουσα μόρφαν Κλέϊς ἀγαπάτα,
ἀντί τᾶς ἐγώ οὐδέ Λυδίαν παῖσαν...

(=Ἔχω ἕνα κοριτσάκι πανέμορφο, τήν ἀγαπητή μου Κλεῖδα, πού το πρόσωπό του μοιάζει μέ τά χρυσά λουλούδια· δέν θά τήν ἀντάλλαζα μ' ὀλόκληρη τή Λυδία...)

Η φύση εἶναι ὀλοζώντανη στήν ποίηση τῆς Σαφροῦς. Εἶναι ὁμως ἄσχετη μέ τήν ἀγρία ὀμηρική φύση:

4:

«Ἄστερες μέν ἀμφί καλάν σελάνναν
ἄψ ἀποκρύπτοισι φάεννον εἶδος
ὄπποτα πλήθουσα μάλιστα λάμπη
γᾶν ἐπί παῖσαν...

(=Τά ἄστρα γύρω ἀπό τό ὄμορφο φεγγάρι κρύβουν ζανά τή φωτεινή θωριά τους, ὅταν αὐτό ὀλόγιομο λάμπει πάνω σ' ὅλη τή γῆ...)

Η συγκίνηση πού τῆς προσφέρει ἡ φύση καί ἡ τρυφερότητα πού νιώθει γιά τίς φίλες της ἔρχονται καί συμπλέκονται καί δημιουργοῦν ποιητικά στολίδια:

5:

«...ἀμφί δ' ὕδωρ
(ἴψοθεν) ψῦχρον κελάδει δι' ὕσδων
μαλίνων...

(=...καί δροσερό νερό πέφτοντας ἀπό ψηλά κελαῖδεῖ μέσα στούς κλώνους τῆς μηλιάς...)

11:

«...Τάδε νῦν ἐταίραις
ταῖς ἐμαῖς τέρπνα κάλως ἀείσω.

(=...Γιά τίς συντροφισσές μου τώρα θά τραγουδήσω γλυκά)

Δέν ἀπουσιάζει ἀπό τήν ποίηση τῆς Σαφροῦς ὁ στοχασμός γιά ἠθικά θέματα:

92:

«Ὁ πλοῦτος ἄνευ ἀρέτας οὐκ ἀσίνης πάροικος.
(=Ὁ πλοῦτος δίχως ἀρετή εἶναι κακός γείτονας)

Τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ ἔργου τῆς Σαφροῦς χάθηκε. Ὅ,τι ἀπόμεινε, τό ἀκρωτηριασμένο, θά ἐπιβιώσει ἀνά τούς αἰῶνες ὡς πρότυπο ὑψηλοῦ ἔντεχνου λυρισμοῦ.

Ήταν κάτι πού τό ήθελε ή μεγαλύτερη, ίσως, γυναίκα-ποιητής τοῦ κόσμου, ὅταν ἔγραφε:

147:

«Μνάσασθαί τινά φαιμι καί ἕτερον ἀμμέων.

(=Σέ καιρούς μελλοντικούς κάποιος θά βρίσκεται κι ἐμένα νά θυμᾶται)».

8. Ἀλκαῖος

(περ. 630-ἀρχές 6ου αἰ.)

Ὁ Ἀλκαῖος γεννήθηκε στή Μυτιλήνη, ὅπου καί πέρασε τό μεγαλύτερο μέρος τῆς ζωῆς του. Ἀνήκει στούς ποιητές πού καλλιέργησαν καί τελειοποίησαν τή λεγόμενη «μελική ποίηση» ἢ τό «αιολικόν μέλος».

[Ἡ ποίηση αὐτή ὀνομάσθηκε ἔτσι ἀπό τό «μέλος», δηλαδή τή μελωδία, καί καλλιεργήθηκε στήν Αἰολία (=ή βορειοδυτική Μικρά Ἀσία καί τά ἀπέναντι νησιά τοῦ Αἰγαίου Λέσβος, Τένεδος, Μοσχονήσια). Οἱ μελικοί ποιητές γράφουν ποιήματα στήν αἰολική διάλεκτο καί ἡ ποίησή τους περιλαμβάνει θέματα ἀπό τήν καθημερινή ζωή τῶν ἀνθρώπων. Διδάσκουν τήν εὐσέβεια καί τήν πολιτική σύνεση καί περιγράφουν προσωπικά συναισθήματα. Εἶναι ποίηση μονωδιακή, τραγουδιέται δηλαδή ἀπό ἓνα πρόσωπο χωρίς συνοδεία μουσικῆς].

Τό μεγαλύτερο μέρος τῶν σωζομένων στίχων τοῦ Ἀλκαίου ἔχει πολιτικό περιεχόμενο («στασιωτικά μέλη») καί τραγουδιόταν σέ συμπόσια στά ὁποῖα συμμετεῖχαν μέλη τῆς ἀριστοκρατικῆς ἐταιρείας στήν ὁποία ἀνήκε καί ὁ ἴδιος καί ἡ ὁποία βρισκόταν σέ συνεχῆ σύγκρουση μέ τήν ἀντίπαλή της ἀριστοκρατική παράταξη στήν ὁποία ἀνήκε ὡς ἡγετικό στέλεχος ὁ ἐκ τῶν ἑπτά σοφῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος Πιττακός ὁ Μυτιληναῖος. Ὁ Ἀλκαῖος περιγράφει τόν πολιτικό του ἀντίπαλο Πιττακό ὡς καιροσκόπο, τύραννο καί προδότη, κάτι ὅμως πού ἀντιβαίνει στή σύνολη ἀρχαία παράδοση πού παρουσιάζει τόν Πιττακό ὡς πολιτικό ἱκανό καί ἀξιοσέβαστο, καί γι' αὐτό τόν συμπεριέλαβε στόν κατάλογο τῶν «Ἑπτά Σοφῶν». Σημαντική θέση στήν ποίηση τοῦ Ἀλκαίου ἔχουν καί τά θρησκευτικά ποιήματα.

Ἀποσπάσματα:

332 V:

«Νῦν χρή μεθύσθην καί πρὸς βίαν
πάνην, ἐπεὶ δὴ κάτθανε Μύρσιλος.

(=Τώρα πρέπει νά μεθύσουμε καί νά πιοῦμε μέ τό ζόρι, γιατί πέθανε ὁ Μύρσιλος)».

208 a V:

«Ἀσυννέτημι τῶν ἀνέμων στάσιν,
τό μέν γάρ ἔνθεν κῦμα κυλίνδεται,
τό δ' ἔνθεν, ἄμμες δ' ὄν τό μέσσον
νάϊ φορήμεθα σύν μελαίνα

χείμωνι μόχθεντες μεγάλῳ μάλα·

(=Ἔχω μπερδευτεῖ μέ τήν ἐπαναστατική συμπεριφορά τῶν ἀνέμων [πού δέρνουν τήν πολιτεία μας]· τό κύμα κυλάει μιά ἀπό δῶ καί μιά ἀπ' ἐκεῖ· κι ἐμεῖς στή μέση τοῦ μαύρου μας караβιοῦ πετιόμαστε τῆδε κάκεῖσε καί ταιλαιπωρούμαστε πολύ ἀπό τή μεγάλη φουρτούνα)».

Κι ἐνῶ δέν συμπαθεῖ καθόλου τόν συμπατριώτη του Πιττακό,

87:

«Τόν κακοπάτριδα

Πίττακον πόλεως τᾶς ἀχόλω καί βαρυδαίμονος

ἐστάσαντο τύραννον μέγ' ἐπαινέοντες ἀόλλεες.

(=Τόν Πιττακό πού εἶχε ἀσήμαντο πατέρα, ὅλοι μαζί μετά πολλῶν ἐπαίνων τόν ἔκαναν τύραννο τῆς καλῆς καί κακόμοιρης πατρίδας)».

στό ἀπόσπασμα

384 V

μέ τόν ἕνα καί μοναδικό στίχο μιλάει μέ τόν πίο μεγάλο σεβασμό γιά τήν ἐπίσης συμπατριώτισσά του Σαφώ:

«Ἴοπλοκ' ἄγνα μελλιχόμειδε Σάπφοι.

(=Σαφώ μέ τούς μαύρους πλοκάμους, ἀξιοσέβαστη, ἐσύ πού γλυκά χαμογελάς)».

9. Στησίχορος

(632/629 ἔως 556/553 π.Χ.)

Ἡ ἀνωτέρω χρονολόγηση γιά τή γέννηση καί τόν θάνατο τοῦ Στησιχόρου παρατίθεται ἀπό τό βυζαντινό λεξικό τῆς Σούδας καί εἶναι μᾶλλον ἡ ἐγκυρότερη. Οἱ πηγές δέν συμφωνοῦν οὔτε ὡς πρός τήν πατρίδα τοῦ ποιητοῦ. Τό βέβαιο εἶναι ὅτι γεννήθηκε καί ἔζησε στή Μεγάλη Ἑλλάδα· μᾶλλον γεννήθηκε στήν Ἰμέρα τῆς Σικελίας· ἴσως καί στή Μάταυρο τῆς νοτίου Ἰταλίας. Λέγεται ὅτι τάφηκε στήν Κατάνη τῆς Σικελίας καί πῶς ὁ τάφος του, πού σωζόταν κατά τήν ἀρχαιότητα, ἦταν ἐξαιρετικῆς ἀρχιτεκτονικῆς.

Ὁ Στησίχορος ἦταν περίπου σύγχρονος τῆς Σαπφοῦς καί τοῦ Ἀλκαίου καί μιά γενιά νεώτερος τοῦ Ἀλκμάνος. Θεωροῦνταν πολύ μέγας ποιητής· ὁ Σιμωνίδης ὁ Κεῖος, μάλιστα, τόν κατατάσσει μεταξύ τῶν μεγάλων προγενεστέρων του ποιητῶν καί κοντά στόν Ὅμηρο (564 PMG). Σώθηκαν ὁμως πάρα πολύ λίγοι στίχοι του. Παρά ταῦτα οἱ λίγοι αὐτοῖ στίχοι δείχνουν τή μεγάλη του ἀξία.

Ἡ πρωτοτυπία στήν τέχνη τοῦ Στησιχόρου ἐγκκεῖται στό ὅτι ἔδωσε στή λυρική ποίηση τή δυνατότητα νά μπορεῖ νά ἀντικαθιστᾶ, κατά κάποιον τρόπο, τό ἔπος. Παρουσίασε τούς γνωστούς πανάρχαιους μύθους τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὄχι πλέον μέ μορφή ἐπική, ἀλλά λυρική. Καί παρουσίαζε ἐκεῖνες τίς στιγμές τῶν μύθων πού πρόβαλλαν καλύτερα καί ἑλκυστικότερα τίς μορφές τῶν ἡρώων προσθέτοντας στοιχεῖα ἀπό τίς

τοπικές παραδόσεις. Κάποιοι από τούς διασωθέντες τίτλους τῶν ποιημάτων του μαρτυροῦν καί τούς μύθους πού προτιμοῦσε: Ὀρέστεια, Γηρυονηΐς, Ἰλίου Πέρσις, Νόστοι, Σκύλλα, Ἐλένη, Κύκνος, Κέρβερος, Ἄθλα ἐπὶ Πελία. Ἐκτός ἀπό τούς ἡρωικούς μύθους χρησιμοποίησε καί μύθους τοπικούς. Ἔπλασε ἐπίσης καί δικές του ἱστορίες ἀπὸ τὴν καθημερινή ζωὴ τῶν ἀπλῶν ἀνθρώπων.

Μιά ἄλλη καινοτομία του στὴ χορική ποίηση ἦταν ὅτι ἔβαλε τὸν χορό, τὴν ὥρα πού τραγουδοῦσε τὴν ἐπωδὸ - ἢ ὁποῖα ἦταν δική του ἐπινόηση - νὰ μὴν κάνει χορευτικές κινήσεις, ἀλλὰ νὰ στέκεται. Πιθανῶς γι' αὐτὸ καί τοῦ ἔδωσαν ἐκ τῶν ὑστέρων τὸ ὄνομα Στησίχορος, ἐνῶ τὸ κανονικὸ του ὄνομα ἦταν Τισίας. Τὸ ὄργανο πού χρησιμοποιοῦσε γιὰ τὴ συνοδεία τοῦ χοροῦ ἦταν ἡ κιθάρα.

Ἀποσπάσματα:

ΟΡΕΣΤΕΙΑ 14:

«Τοιάδε χρὴ Χαρίτων δαμώτατα καλλικόμων
ὕμνεϊν Φρύγιον μέλος ἐξευρόντα ἀβρῶς
ἦρος ἐπερχομένου.

(=Τώρα πού ἡ ἀνοιξή πλησιάζει πρέπει τέτοια τραγούδια νὰ βρῶ καί σέ Φρύγιο μέλος νὰ τραγουδήσω γλυκά γιὰ τίς καλλίκομες Χάριτες)».

ΓΗΡΥΟΝΗΪΣ:

6:

«Ἄλιος δ' Ὑπεριονίδας δέπας ἐσκατέβαινε
χρῦσεον, ὄφρα δι' Ὀκεανοῖο περάσας
ἀφίκηθ' ἱερᾶς ποτὶ βένθεα νυκτός ἐρεμνᾶς
ποτὶ ματέρα κουριδιάν τ' ἄλοχον παῖδάς τε φίλους.
ὁ δ' ἐς ἄλσος ἔβα δάφναισι κατάσκιον
ποσὶν παῖς Διός.

(=Κι ὁ Ἥλιος ὁ γιὸς τοῦ Ὑπερίονος κατέβαινε μέσα σέ χρυσὸ ποτήρι, ὥστε, ἀφοῦ περάσει πάνω ἀπὸ τὸν Ὀκεανό, νὰ φτάσει μέσα στὰ σκοτεινὰ βάθη τῆς ἱερῆς νύχτας στὴ μητέρα του καί στὴ νόμιμη γυναῖκα του καί στ' ἀγαπημένα του παιδιά. Κι ὕστερα ὁ γιὸς τοῦ Δία προχώρησε πεζὸς πρὸς τὸ ἄλσος τὸ κατάσκιο ἀπὸ τίς δάφνες)».

S 15. 14-47 SLG:

«Ἀπέκλινε δ' ἄρ' αὐχένα Γαρυόνας
ἐπικάρσιον, ὡς ὄκα μάκων
ἄτε καταισχύνοισ' ἀπαλὸν δέμας
αἶψ' ἀπὸ φύλλα βαλοῖσα...

(=Κι ἔγειρε στὴ μιά πλευρὰ τὸν λαιμό του ὁ Γηρυόνης, ἔτσι ὅπως κάνει ἡ παπαροῦνα, ὅταν ντροπιάζοντας τὸ ἀπαλὸ της σῶμα ρίχνει ξαφνικά τὰ πέταλά της...)».

ΙΛΙΟΥ ΠΕΡΣΙΣ 9:

«Ἔκτειρε γάρ αὐτόν ὕδωρ αἰεὶ φορέοντα Διὸς κούρα βασιλεῦσιν.

(=Γιατί τὸν λυπήθηκε ἡ κόρη τοῦ Δία, πού τὸν ἐβλεπε νά κουβαλᾷ συνεχῶς νερό στους βασιλιάδες)».

10. Ἀρίων ὁ Μηθυμαῖος

(7^{ος} – 6^{ος} αἰ. π.Χ.)

Ὁ λυρικός ποιητής Ἀρίων καταγόταν ἀπὸ τὴ Μήθυμα τῆς Λέσβου. Στά χρόνια ὅμως τοῦ Περιάνδρου, πού ἦταν τύραννος στὴν Κόρινθο κατὰ τὰ ἔτη 625-585 π.Χ., πῆγε στὴν Κόρινθο καὶ ἐγκαταστάθηκε μόνιμα στὴν αὐλή του. Σύμφωνα με μία παράδοση πού διέσωσε ὁ Ἡρόδοτος (1.24), σ' ἓνα ταξίδι τοῦ Ἀρίωνα μὲ πλοῖο ἀπὸ τὸν Τάραντα τῆς νότιας Ἰταλίας πρὸς τὴν Κόρινθο οἱ ναῦτες θέλησαν νά τὸν σκοτώσουν, γιὰ νά τὸν ληστέψουν. Ὁ Ἀρίων τούς ζήτησε νά τὸν ἀφήσουν νά τραγουδήσει πρῶτα ἓνα τραγούδι πού ὀνομαζόταν «Ὁρθιος Νόμος» -ἦταν ἓνα εἶδος ἀρχαίου τραγουδιοῦ τὸ ὁποῖο θεωροῦνταν ἱερό τραγούδι τοῦ Ἀπόλλωνα- καὶ ὕστερα νά τὸν σκοτώσουν. Οἱ ναῦτες δέχτηκαν καὶ ὁ Ἀρίων, καθὼς τραγουδοῦσε κι ἔπαιζε τὴ λύρα του, πήδηξε στὴ θάλασσα κι ἓνα δελφίνι, ἱερό ζῶο τοῦ Ἀπόλλωνα, τὸν μετέφερε στὴ ράχη του ὡς τὴν ἀκρογιαλιά τοῦ Ταϊνάρου· ἀπ' ἐκεῖ πῆγε περπατώντας στὴν Κόρινθο. Ὁ τύραννος Περιάνδρος συνέλαβε τούς ναῦτες καὶ τούς σκότωσε. Ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει πὼς ἓνας χάλκινος ἀνδριάντας τοῦ Ἀρίωνα ἦταν στημένος στό Ταίναρο.

Οἱ τύραννοι ἐκεῖνα τὰ χρόνια φαίνεται πὼς –μέσα στά πλαίσια τῆς φιλολαϊκῆς πολιτικῆς πού ἤθελαν νά ἀσκήσουν- εὐνοοῦσαν τὴ λατρεία τοῦ Διονύσου, ὁ ὁποῖος ἦταν θεὸς ἰδιαίτερα προσφιλῆς στά λαϊκά στρώματα, καὶ δέχονταν στίς αὐλές τους ποιητές πού ἔγραφαν ὕμνους πρὸς τιμὴν τοῦ Διονύσου. Τὴν τακτικὴ αὐτὴ φαίνεται πὼς τὴν ἀκολουθοῦσαν οἱ τύραννοι, καθὼς ἀναζητοῦσαν λαϊκὰ ἐρεῖσματα, πιθανῶς ὡς ἀντίβαρο στίς καθιερωμένες λατρεῖες πού ἤλεγχαν οἱ ἀριστοκρατικοί. Ὁ Ἀρίων ἦταν ποιητής διθυράμβων· κι ἦταν αὐτὸς πού κατέστησε τὸ ὡς τότε ἀδιαμόρφωτο ἀκόμη τραγούδι ποιητικό-λογοτεχνικό εἶδος συνθέτοντας τούς πρῶτους διθυράμβους γιὰ χορούς· καὶ ὁ *διθύραμβος* (λέξη ἀγνωστης ἐτυμολογίας) ἦταν χορικό ἄσμα πρὸς τιμὴν τοῦ θεοῦ Διονύσου. Τὸ ἄσμα αὐτὸ χορευόνταν καὶ τραγουδιόταν ἀπὸ ἓναν χορὸ πενήντα ἀνδρῶν ἢ ἐφήβων. Ἔτσι, μὲ τὴν ὄχι καὶ τόσο ἀνιδιοτελεῆ προσασίᾳ τοῦ Περιάνδρου, ὁ Ἀρίων καλλιέργησε τὸν διονυσιακὸ διθύραμβο καὶ τὸν ἀνέδειξε σέ ἓνα τέλειο ἔντεχνα διαμορφωμένο χορικό τραγούδι. Αὐτὴ ἦταν ἡ μεγάλη καὶ ἀποφασιστικὴ προσφορά τοῦ Ἀρίωνα στὴν ἱστορία τῆς τραγωδίας· ὁ *Θέσπις* θὰ κάνει τὸ μεγάλο ἄλμα ἀπὸ τὸν διθύραμβο πρὸς τὴν τραγωδία.

Ὁ Ἀρίων εἶναι ἀκόμη καὶ ὁ «*εὐρετῆς τοῦ τραγικοῦ τρόπου*»· αὐτὸ σημαίνει πὼς πρῶτος αὐτὸς παρουσίασε τούς ἄνδρες πού ἀπήρτιζαν τὸν χορὸ τοῦ διθυράμβου μεταμφιεσμένους σέ σατύρους, δηλαδή μὲ χαρακτηριστικὰ τράγων. Οἱ σάτυροι, πού ἕως τότε θεωροῦνταν δαίμονες τῶν δασῶν, ἐντάχθηκαν τώρα στὴ λατρεία τοῦ Διονύσου καὶ τὸν ἀκολουθοῦσαν παντοῦ. Οἱ τραγόμορφοι αὐτοὶ τραγουδιστές τοῦ διθυράμβου ὀνομάζονταν τραγωδοί, διότι τὸ τραγούδι πού τραγουδοῦσαν ἦταν

«τράγων ὄδη», δηλαδή ἄσμα ενός Χοροῦ πού τά μέλη του ἦταν μεταμφιεσμένα σέ σατύρους. Ἀπό τά ποιήματα τοῦ Ἀρίωνα δέν σώθηκε τίποτε.

11. Ἴβυκος ἀπό τὸ Ρήγιο

(6ος αἰ. π.Χ.)

Καταγόταν ἀπό τὸ Ρήγιο τῆς νότιας Ἰταλίας, πού ἦταν ἀποικία αἰολοδοωρική. Ἐπισκέφθηκε διάφορα μέρη καί καταστάλαξε στήν αὐλή τοῦ Πολυκράτη στή Σάμο. Ἐγραψε χορικά ἄσματα σέ ἑπτὰ βιβλία (σώθηκαν ἐλάχιστα ἀποσπάσματα) μέ περιεχόμενο ἐρωτικό καί μυθικό. Γύρω ἀπό τὸν θάνατό του πλάσθηκε ὁ γνωστός μῦθος «Οἱ γερανοὶ τοῦ Ἴβυκου», ὁ ὁποῖος πρωτοεμφανίσθηκε στά τέλη τοῦ 2ου αἰώνα μ.Χ.

Σύμφωνα μέ τὸν μῦθο ὁ ποιητὴς Ἴβυκος ταξίδευε κάποτε πρὸς τὴν Κόρινθο, προκειμένου νά λάβει μέρος σέ μουσικούς-ποιητικούς ἀγῶνες. Κοντὰ στὸν Ἴσθμό τοῦ ἐπιτέθηκαν ληστές οἱ ὁποῖοι, ἀφοῦ τὸν λήστεψαν, τὸν σκότωσαν. Τὴν ὥρα πού ξεψυχοῦσε, εἶδε νά πετοῦν ἀπὸ πάνω του στὸν οὐρανὸ γερανοὶ. Τότε ὁ Ἴβυκος εἶπε: «Τα πουλιά αὐτά θά ἐκδικηθοῦν τὸν θάνατό μου». Ὁ κόσμος πού ἄδικα τὸν περιμένε στό στάδιο πληροφορήθηκε μέ ἀγανάκτηση τὴ δολοφονία του. Τὴ στιγμή ἐκείνη ὁμως ἕνα σμῆνος γερανῶν πέταξε πάνω ἀπὸ τὸ στάδιο. Ἐνας ἀπὸ τοὺς ληστές τοὺς εἶδε καί γελώντας εἶπε στοὺς ἄλλους: «Νά οἱ γερανοὶ τοῦ Ἴβυκου». Κάποιοι ἀπὸ τὸ πλῆθος τὸν ἄκουσαν καί τὸν κατήγγειλαν στὶς ἀρχές. Οἱ κακοῦργοι συνελήφθησαν, ὁμολόγησαν τὸ ἔγκλημά τους καί τιμωρήθηκαν μέ θάνατο.

Ὁ Γερμανὸς ποιητὴς Friedrich Schiller χρησιμοποίησε τὸν θρύλο σέ μακροσκελές ποίημά του μέ τὸν ἴδιο τίτλο. Στὸ Ἀπόσπασμα 288 ὁ ποιητὴς ἀπευθύνεται μέ ζωντανή καί πλούσια γλώσσα σ' ἕναν νέο, τὸν Εὐρύαλο:

Ἀπόσπασμα 288:

«Εὐρύαλε, γλαυκέων Χαρίτων θάλλος, Ὠρᾶν
καλλικόμων μελέδημα, σέ μὲν Κύπρις
ἄ τ' ἀγανοβλέφαρος Πει-
θώ ροδέοισιν ἐν ἄνθεσι θρέψαν.

(=Εὐρύαλε, βλαστέ τῶν γαλανόματων Χαρίτων, πού σέ νιάζονται οἱ Ὠρες μέ τὰ ὁμορφα μαλλιά, ἐσένα σέ ἀνέθρεψαν ἀνάμεσα στά ἄνθη τῶν ρόδων ἢ Ἀφροδίτη καί ἡ Πειθώ μέ τὰ ἡμέρα βλέφαρα καί μάτια)».

12. Κλεόβουλος ὁ Λίνδιος

(6^{ος} αἰ. π.Χ.)

Εἶναι ἓνας ἐκ τῶν Ἑπτὰ Σοφῶν τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος. Τύραννος τῆς πόλης Λίνδου τῆς Ρόδου. Λυρικός ποιητής. Συνέθεσε ᾄσματα καί αἰνίγματα σέ 3.000 στίχους. Σώθηκαν ἐλάχιστοι:

Ἀποσπάσματα:

ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ 1.3:

«Ἀμουσία τὸ πλεόν μέρος ἐν βροτοῖσιν
λόγων τε πλήθος· ἀλλ' ὁ καιρὸς ἀρκέσει.

Φρόνει τι κεδνόν· μὴ μάταιος ἄχαρις γενέσθαι.

(= *Ἡ ἀμορφωσιά καί τὰ πολλά λόγια χαρακτηρίζουν τοὺς πῖο πολλοὺς ἀνθρώπους· ἀλλὰ ὁ καιρὸς εἶναι μπροστά σου. Νά σκέφτεσαι σοφά· νά μὴν καταντήσεις ἀνωφελῆς καί ἄχαρις*)».

ΑΙΝΙΓΜΑ 14.101.4:

«Εἶς ὁ πατήρ, παῖδες δυοκαίδεκα· τῶν δὲ ἐκάστω

παῖδες τριάκοντα διάνδιχα εἶδος ἔχουσαι·

αἱ μὲν λευκαὶ ἔασιν ἰδεῖν, αἱ δ' αὖτε μέλαιναι·

ἀθάνατοι δέ τ' ἐοῦσαι ἀποφθινύθουσιν ἅπασαι.

(= *Ἐνας ὁ πατέρας, δώδεκα οἱ γιοί· καί ὁ κάθε γιὸς ἔχει τριάντα θυγατέρες ποὺ ἔχουν δύο εἰδῶν μορφές· ἄλλες εἶναι λευκές στήν ὄψη κι ἄλλες μαῦρες· κι ἐνῶ εἶναι ἀθάνατες, ὅλες τους σβήνουν καί χάνονται. [Ὁ πατέρας αὐτὸς εἶναι τὸ ἔτος])».*

13. Ἐπιμενίδης ὁ Κρής

(6^{ος} αἰ. π.Χ.)

Ποιητής καί μάντης ἀπὸ τὴν Κρήτη. Στόν Ἐπιμενίδη ἀποδιδόταν μιά Θεογονία σέ 5.000 ἑξαμέτρους στίχους (VS 3). Στό ἔπος αὐτό ὁ Ἐπιμενίδης ὡς πρωταρχικά στοιχεῖα τοῦ κόσμου θεωροῦσε τόν Ἀέρα καί τή Νύχτα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα γεννήθηκαν ὁ κόσμος καί ὁ Τάρταρος. Μέ τό ὄνομά του κυκλοφοροῦσαν ἐπίσης καθαρτήρια ποιήματα καί χρησμοί καθώς καί ἓνα ποίημα μέ τόν τίτλο «Κρητικά». Δέν σώθηκαν ἔργα του. Ὁ Ἐπιμενίδης, ὅπως φαίνεται καί στό ἀπόσπασμα τοῦ Διογένη τοῦ Λαέρτιου πού ἀκολουθεῖ, καθάρισε τήν Ἀθήνα ἀπὸ τό «Κυλώνειον ἄγος». Τοῦ ἀποδιδόταν γνωρίσματα θαυματοποιοῦ καί θρυλοῦνταν ὅτι ἔζησε ἀπὸ ἑκατόν πενήντα ἕως τριακόσια χρόνια:

Μαρτυρίες:

ΠΛΑΤΩΝ, ΝΟΜΟΙ I, 642 D:

«Τῆδε γὰρ ἴσως ἀκήκοας, ὡς Ἐπιμενίδης γέγονεν ἀνὴρ θεῖος, ὃς ἦν ἡμῖν οἰκεῖος, ἐλθὼν δὲ πρὸ τῶν Περσικῶν δέκα ἔτεσιν πρότερον παρ' ὑμᾶς κατὰ τὴν τοῦ θεοῦ μαντείαν θυσίας τε ἐθύσατό τινας... Τότ' οὖν ἐξενώθησαν ὑμῖν οἱ πρόγονοι ἡμῶν.

(= Ἴσως ἔχεις ἀκούσει πὼς ὁ Ἐπιμενίδης ἦταν ἄνδρας θεϊκός, δικός μας, Κρητικός, ὁ ὁποῖος ἦλθε σέ σᾶς, στήν Ἀθήνα, δέκα χρόνια πρὶν τοὺς περσικούς πολέμους, ὅπως τοῦ εἶχε μαντέψει ὁ θεός, καί προσέφερε κάποιες θυσίες... Τότε λοιπὸν οἱ πρόγονοί μας φιλοξενήθηκαν ἀπὸ τοὺς δικούς σας)».

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ:

ΡΗΤΟΡΙΚΗ 3, 17 p. 1418 a 21:

«Τὸ δὲ δημηγορεῖν χαλεπώτερον τοῦ δικάζεσθαι· εἰκότως, διότι περὶ τὸ μέλλον, ἐκεῖνο δὲ περὶ τὸ γεγονός, ὃ ἐπιστητὸν ἤδη καὶ τοῖς μάντεσιν, ὡς ἔφη Ἐπιμενίδης ὁ Κρής· ἐκεῖνος γὰρ περὶ τῶν ἐσομένων οὐκ ἐμαντεύετο, ἀλλὰ περὶ τῶν γεγονότων μὲν, ἀδήλων δέ...»

(= Τὸ νὰ μιλάς μπροστὰ στὸν λαὸ εἶναι πιο δύσκολο ἀπὸ τὸ νὰ μιλάς στό δικαστήριο· κι αὐτὸ εἶναι φυσικό, διότι τὸ πρῶτο ἔχει νὰ κάνει μὲ τὸ μέλλον, ἐνῶ τὸ δεύτερο μὲ τὸ παρελθόν, τὸ ὁποῖο εἶναι ἤδη γνωστὸ ἀκόμα καὶ στοὺς μάντειες, ὅπως ἔλεγε [εἰρωνευόμενος τοὺς μάντειες] ὁ Κρητικός Ἐπιμενίδης· διότι ἐκεῖνος [ὁ Ἐπιμενίδης] δὲν ἔλεγε μαντεῖες γιὰ τὸ μέλλον, ἀλλὰ γιὰ πράγματα ποὺ εἶχαν μὲν συμβεῖ, ἀλλὰ ἦταν ἀκόμα ἀδιευκρίνιστα...)

ΠΟΛΙΤΙΚΑ:

1.1.6 p. 1252b 12:

«Ἡ μὲν οὖν εἰς πᾶσαν ἡμέραν συνεστηκυῖα κοινωνία κατὰ φύσιν οἴκος ἐστίν, οὗς Χαρώνδας μὲν καλεῖ ὁμοσιπύους, Ἐπιμενίδης δ' ὁ Κρής ὁμοκάπνους.

(= Ἡ κοινωνία λοιπὸν ποὺ εἶναι κατὰ φύσιν συγκροτημένη στήν καθημερινότητά της λέγεται οἰκογένεια· τὰ μέλη της ὁ Χαρώνδας [νομοθέτης τοῦ 7^{ου} αἰ. π.Χ.] τὰ ἀποκαλεῖ ὁμοτράπεζους, ἐνῶ ὁ Κρητικός Ἐπιμενίδης ὁμοκάπνους [δηλαδή ποὺ ἔχουν τὴν ἴδια ἐστία, τὸ ἴδιο τζάκι])».

ΔΙΟΓΕΝΗΣ Ο ΛΑΕΡΤΙΟΣ, ΒΙΟΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ ΤΩΝ ΕΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΕΥΔΟΚΙΜΗΣΑΝΤΩΝ I 109 κ.έ.:

«Ἐπιμενίδης, καθά φησι Θεόπομπος [FGrHist. 115 F 67 II 548] καὶ ἄλλοι συχνοί, πατὴρ μὲν ἦν Φαιστίου, οἱ δὲ Δωσιάδα, οἱ δὲ Ἀγησάρχου· Κρής τὸ γένος ἀπὸ Κνωσοῦ, καθέσει τῆς κόμης τὸ εἶδος παραλλάσσων. Οὗτός ποτε πεμφθεὶς παρὰ τοῦ πατρὸς εἰς ἀγρὸν ἐπὶ πρόβατον, τῆς ὁδοῦ κατὰ μεσημβρίαν ἐκκλίνας ὑπ' ἄνθρωπιν κατεκοιμήθη ἑπτὰ καὶ πενήκοντα ἔτη. Διαναστὰς δὲ μετὰ ταῦτα ἐζήτει τὸ πρόβατον, νομίζων ἐπ' ὀλίγον κεκοιμησθαι. Ὡς δὲ οὐχ εὔρισκεν, παρεγένετο εἰς τὸν ἀγρὸν, καὶ μετεσκευασμένα πάντα καταλαβὼν καὶ παρ' ἐτέρῳ τὴν κτῆσιν, πάλιν ἤκεν εἰς ἄστὺ διαπορούμενος. Κάκει δὲ εἰς τὴν ἑαυτοῦ εἰσιῶν οἰκίαν περιέτυχε τοῖς πυθθανομένοις, τίς εἶη, ἕως τὸν νεώτερον ἀδελφὸν εὐρὼν τότε ἦδη γέροντα ὄντα, πᾶσαν ἔμαθε παρ' ἐκείνου τὴν ἀλήθειαν. Γνωσθεὶς δὲ παρὰ τοῖς Ἑλλησι θεοφιλέστατος

εἶναι ὑπελήφθη. Τότε καὶ Ἀθηναίους λοιμῶν κατεχομένοις ἐχρησεν ἡ Πυθία καθῆραι τὴν πόλιν· οἱ δὲ πέμπουσι ναῦν τε καὶ Νικίαν τὸν Νικηράτου εἰς Κρήτην, καλοῦντες τὸν Ἐπιμενίδην. Καὶ ὃς ἐλθὼν Ὀλυμπιάδι τεσσαρακοστῇ ἕκτη [596-593 π.Χ.] ἐκάθηρεν αὐτῶν τὴν πόλιν καὶ ἔπαυσε τὸν λοιμὸν τοῦτον τὸν τρόπον· λαβὼν πρόβατα μέλανά τε καὶ λευκὰ ἤγαγεν πρὸς τὸν Ἄρειον Πάγον· κάκειθεν εἶασεν ἰέναι οἷ βούλοινο, προστάξας τοῖς ἀκολούθοις, ἔνθα ἂν κατακλινῆ αὐτῶν ἕκαστον, θύειν τῷ προσήκοντι θεῷ· καὶ οὕτω λῆξαι τὸ κακόν. Ὅθεν ἔτι καὶ νῦν ἔστιν εὐρεῖν κατὰ τοὺς δήμους τῶν Ἀθηναίων βωμοὺς ἀνωνύμους, ὑπόμνημα τῆς τότε γενομένης ἐξιλάσεως... Ἀθηναῖοι δὲ τάλαντον ἐψηφίσαντο δοῦναι αὐτῷ καὶ ναῦν τὴν εἰς Κρήτην ἀπάξουσιν αὐτόν. Ὁ δὲ τὸ μὲν ἀργύριον οὐ προσήκατο· φιλίαν δὲ καὶ συμμαχίαν ἐποίησατο Κνωσίων καὶ Ἀθηναίων.

(= Ὁ Ἐπιμενίδης, ὅπως λέει ὁ Θεόπομπος καὶ πολλοὶ ἄλλοι, ἦταν γιὸς τοῦ Φαιστία· ἄλλοι λένε τοῦ Δωσιάδη κι ἄλλοι τοῦ Ἀγησάρχου· ἦταν Κρητικὸς ἀπὸ τὴν Κνωσσό καὶ εἶχε μακριὰ σγουρά μαλλιά, κάτι πού τὸν ἔκανε νά ξεχωρίζει. Αὐτός, ὅταν κάποτε τὸν ἔστειλε ὁ πατέρας του νά βρεῖ κάποιο πρόβατο, ἄφησε τὸν δρόμο, κάπου τὸ μεσημέρι, μπῆκε σέ μιὰ σπηλιά, ὅπου καὶ κοιμήθηκε γιὰ πενήντα ἐπτὰ χρόνια. Ὅταν μετὰ ζῦπνησε ἄρχισε νά ἀναζητᾷ τὸ πρόβατο πιστεύοντας ὅτι λίγο κοιμήθηκε. Ὅμως δέν τὸ ἔβρισκε, κι ἔτσι πῆγε στό χωράφι του καὶ καθὼς τὰ βρῆκε ἐκεῖ ὅλα ἀλλαγμένα καὶ τὸ χωράφι νά ἀνήκει σέ ἄλλον, ζαναγύρισε στὴν πόλη γεμάτος ἀπορία. Κι ἐκεῖ, ὅταν μπῆκε στό σπίτι του συνάντησε κάποιους πού τὸν ρωτοῦσαν ποιὸς εἶναι· κάποια στιγμή βρῆκε τὸν νεώτερό του ἀδελφό, πού ἦταν τότε ἤδη γέρος κι ἔμαθε ἀπ' αὐτόν ὅλη τὴν ἀλήθεια. Ὅταν τὸν γνώρισαν οἱ Ἕλληνες θεώρησαν πὼς εἶναι πάρα πολὺ ἀγαπητὸς στοὺς θεοὺς. Κάποτε ἔπεσε λοιμὸς στὴν Ἀθήνα καὶ ἡ Πυθία, πού ρωτήθηκε, χρησιμοδότησε πὼς ὁ Ἐπιμενίδης θά ἀπαλλάξει τὴν πόλη ἀπὸ τὴν ἀσθένεια· οἱ Ἀθηναῖοι τότε ἔστειλαν στὴν Κρήτη ἓνα πλοῖο μὲ τὸν Νικία τὸν γιὸ τοῦ Νικηράτου, γιὰ νά καλέσει στὴν Ἀθήνα τὸν Ἐπιμενίδη. Ἦλθε λοιπὸν στὴν Ἀθήνα κατὰ τὴν τεσσαρακοστὴ ἕκτη Ὀλυμπιάδα [596-593 π.Χ.], καθάρισε τὴν πόλη καὶ σταμάτησε τὸν λοιμὸ μὲ τὸν ἐξῆς τρόπο· πῆρε μαῦρα καὶ ἄσπρα πρόβατα καὶ τὰ ὀδήγησε στὸν Ἄρειο Πάγο· ἐκεῖ τὰ ἄφησε ἐλεύθερα νά πάνε ὅπου θέλουν, ἀφοῦ διέταξε τοὺς ἀκολούθους, ὅπου τύχει νά πλαγιάσει τὸ κάθε ζῶο, νά θυσιάσουν στὸν ἀντίστοιχο θεό· καὶ ἔτσι ἔληξε τὸ κακόν. Ἔτσι λοιπὸν ἀκόμη καὶ σήμερα μπορεῖ νά βρεῖ κανεὶς ἀνά τοὺς δήμους τῶν Ἀθηναίων ἀνώνυμους βωμούς, πού ὑπενθυμίζουν τὸν καθαρισμὸ πού τότε ἔλαβε χώρα... Οἱ Ἀθηναῖοι ἀποφάσισαν νά τοῦ δώσουν ἀμοιβή ἓνα τάλαντο κι ἓνα πλοῖο γιὰ νά τὸν μεταφέρει στὴν Κρήτη. Αὐτός τὰ χρήματα δέν τὰ ἀκούμπησε· συνῆψε ὅμως φιλία καὶ συμμαχία μεταξὺ τῶν Κνωσίων καὶ τῶν Ἀθηναίων)».

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΠΑΥΛΟΣ, ΠΡΟΣ ΤΙΤΟΝ ΕΠΙΣΤΟΛΗ α΄ 12:

«Εἶπέ τις ἐξ αὐτῶν (ἐνν. τῶν Κρητῶν) ἴδιος αὐτῶν προφήτης· "Κρηῆτες ἀεὶ ψεῦσται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί".

(=Εἶπε κάποιος ἀπό τούς Κρητικούς αὐτούς πού τόν ἔχουν σάν δικό τους προφήτη: "Οἱ Κρητικοί εἶναι πάντα ψεῦτες, κακά θηρία, ἄνθρωποι πού θέλουν νά τρῶνε χωρίς νά ἐργάζονται")».

[Τό ρητό τό πῆρε ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἀπό τό ἀπολεσθέν ἔργο τοῦ Ἐπιμενίδη «Περὶ χρησμῶν». Τῆ φράση "Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται" τὴ διασώζει στό ποίημά του "Εἰς Δία" καί ὁ νεώτερος ποιητής Καλλιμάχος ἀπό τὴν Κυρήνη (περ. 315-240 π.Χ., ὁ ὁποῖος ζοῦσε καί ἐργαζόταν στὴν Αλεξάνδρεια)].

ΔΑΜΑΣΚΙΟΣ, ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΠΡΩΤΩΝ ΑΡΧΩΝ 124 (I 320 Ruelle):

«Τὸν δ' Ἐπιμενίδη δύο πρώτας ἀρχὰς ὑποθέσθαι, Ἀέρα καὶ Νύκτα ..., ἐξ ὧν γεννηθῆναι Τάρταρον, οἶμαι τὴν τρίτην ἀρχήν, ὡς τινα μικτὴν ἐκ τῶν δυοῖν συγκραθεῖσαν...

(=Ὁ Ἐπιμενίδης θεωροῦσε πὼς ὑπάρχουν δύο κοσμικὲς ἀρχές, ὁ Ἀέρας καὶ ἡ Νύχτα..., ἀπὸ τίς ὁποῖες γεννήθηκε ὁ Τάρταρος, τὸν ὁποῖο νομίζω πὼς θεωροῦσε ὡς τρίτη ἀρχή, σάν μιὰ ἀνάμειξη πού προήλθε ἀπὸ τίς ἄλλες δύο...)

ΣΟΥΔΑ 2.1-8:

«Ἐπιμενίδης Φαίστου ἢ Δωσιάδου ἢ Ἀγησάρχου υἱὸς καὶ μητρὸς Βλάστας, Κρής ἀπὸ Κνωσσοῦ, ἐποποιός. Οὗ λόγος ὡς ἐξίει ἢ ψυχὴ ὅποσον ἤθελε καιρὸν καὶ πάλιν εἰσῆιει ἐν τῷ σώματι· τελευτήσαντος δὲ αὐτοῦ πόρρω χρόνων τὸ δέμα εὐρησθαι γράμμασι κατάστικτον. Γέγονε δὲ ἐπὶ τῆς λ (30ῆς) Ὀλυμπιάδος [660-657 π.Χ.], ὡς προτερεῦειν καὶ τῶν ζ(7) κληθέντων σοφῶν ἢ καὶ ἐπ' αὐτῶν γενέσθαι. Ἐκάθηρε γοῦν τὰς Ἀθήνας τοῦ Κυλωνείου ἄγους κατὰ τὴν μδ (44^η) Ὀλυμπιάδα [604-601 π.Χ.] γηραιὸς ὢν. Ἐγραψε δὲ πολλὰ ἐπικῶς καὶ καταλογάδην μυστήριά τινα καὶ καθαρμῶν καὶ ἄλλα αἰνιγματώδη.

(=Ὁ Ἐπιμενίδης ἦταν γιὸς τοῦ Φαίστου ἢ τοῦ Δωσιάδῃ ἢ τοῦ Ἀγησάρχου καὶ εἶχε μητέρα τὴ Βλάστη· ἦταν Κρητικὸς ἀπὸ τὴν Κνωσσό καὶ συνέγραφε ἔπη. Φημολογοῦνταν πὼς ἡ ψυχὴ του ἔβγαине ἀπὸ τὸ σῶμα του γιὰ ὅσον καιρὸ ἤθελε ὁ ἴδιος καὶ μετὰ ξανάμπαινε· κι ὅταν πέθανε μετὰ ἀπὸ πολλὰ χρόνια, τὸ δέμα του βρέθηκε κατάστικτο ἀπὸ γράμματα. Ζοῦσε κατὰ τὴν 30^ῆ Ὀλυμπιάδα [660-657 π.Χ.] καὶ προηγοῦνταν χρονικὰ τῶν λεγομένων Ἐπτὰ Σοφῶν ἢ καὶ γεννήθηκε κατὰ τὴν ἐποχὴ τους. Στὰ γηρατεία του καθάρισε τὴν Ἀθήνα ἀπὸ τὸ Κυλώνειο ἄγος κατὰ τὴν 44^η Ὀλυμπιάδα [604-601 π.Χ.]. Ἐγραψε πολλὰ ποιήματα στὸν τύπο τῶν ἐπῶν, ἀλλὰ καὶ κάποια πεζὰ ἀπόκρυφα καὶ ὕμνους καθαρμῶν καὶ ἄλλα σκοτεινά)

14. Θέογνις ὁ Μεγαρεύς

(6^{ος} αἰ. π.Χ.)

Ὁ Θέογνις εἶναι ἓνας ἀξιόλογος ποιητής, ὁ σημαντικότερος ἐκπρόσωπος τῆς γνωμικῆς ποίησης. Σύμφωνα με ἀρχαία πληροφορία ἡ ἀκμὴ του τοποθετεῖται στὴν 59^η Ὀλυμπιάδα (544-541 π.Χ.). Καταγόταν ἀπὸ οἰκογένεια εὐγενῶν τῆς Νίσαιας

τῶν Μεγάρων καί τό ὄνομά του σήμαινε «ἀπόγονος τῶν θεῶν». Ἦταν θύμα τοῦ ἐμφυλίου πολέμου ἀπό τόν ὁποῖο σπαράσσονταν τά Μέγαρα κατά τόν 6^{ον} αἰώνα. Ἕνα πλῆθος φτωχῶν καί καταπιεσμένων μικρογεωργῶν ἐπαναστάτησε τότε στά Μέγαρα ἐναντίον τῶν μεγάλων γαιοκτημόνων κι ἔσφαξε τά κοπάδια τους. Ὁ ποιητής ἐξῆσε γιά χρόνια ἐξόριστος καί κακοπαθημένος, γεγονός πού ἀντανακλάται στήν ποιήσή του.

Ὁ Θέογνις ἔγραψε ποιήματα σέ ἐλεγειακό μέτρο. Εἶναι ποιήματα μικρά σέ ἔκταση, ἄλλοτε δίστιχα κι ἄλλοτε μικρές ἐλεγείες περί τούς δέκα-δώδεκα στίχους. Ἄλλα εἶναι ποιήματα συμποσίου, πού ὅμως συνδυάζουν τήν ἀπόλαυση τοῦ κρασιοῦ μέ τή νηφαλιότητα, τήν ἀξιοπρέπεια καί τήν τιμή πρὸς τούς συντρόφους. Σέ ἄλλα ποιήματά του κυριαρχεῖ ἡ ἀγάπη στήν ἀγαπημένη του πατρίδα. Ἄλλου γίνεται λόγος γιά τήν ἀναφαινώμενη περσική ἀπειλή. Ἄλλου ἀνησυχεῖ γιά τίς πολιτικές ἀναταράξεις στό ἐσωτερικό τῆς πατρίδας του, γιά τόν νεοπλουτισμό κάποιων, γιά τή δυσαρέσκεια τῶν ἀδικημένων. Ὅλα τά κακά τά ἀποδίδει στήν κινητή περιουσία, στό χρῆμα.

Ὁ Θέογνις εἶναι ἕνας ἀπό τούς λίγους ποιητές –καί ὁ μόνος τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς– πού τό ἔργο του σῶθηκε ὀλόκληρο ὡς πλήρες σῶμα καί ὄχι, ὅπως συνήθως συμβαίνει, μέσα σέ κάποια ἀνθολόγια ἢ, ἀκόμη, ἀποσπασματικά μέσα σέ ἔργα μεταγενέστερων συγγραφέων (σῶθηκαν 600 ἐλεγειακά δίστιχα του ἢ μέ μιὰ προσθήκη ἄλλων 100 τοῦ πῖο παλιοῦ χειρογράφου, 700 συνολικά δίστιχα, δηλαδή 1400 περίπου στίχοι, ἀριθμός πού θά ζήλευαν οἱ ἄλλοι ἀρχαϊκοί λυρικοί ποιητές, ἐξαιρουμένου τοῦ Πινδάρου). Πιθανότατα ὅμως ἕνας ἀριθμός στίχων τοῦ σώματος αὐτοῦ νά εἶναι τοῦ Σόλωνος ἢ τοῦ Τυρταίου ἢ τοῦ Μίμνερμου.

Οἱ ἠθικές ἀντιλήψεις τοῦ Θέογνη εἶναι οἱ παλιές, παραδεδομένες ἠθικές ἀντιλήψεις· παρόμοιες μ' ἐκεῖνες τοῦ Σόλωνα. Μόνο πού ὁ Σόλων εἶναι αἰσιόδοξος καί εὐχαριστημένος ἀπό τή ζωή καί τό ἔργο του, ἐνῶ ὁ Θέογνις ὄχι.

Τίς ἐλεγείες του τίς ἀπευθύνει πρὸς κάποιον εὐγενῆ νέο, τόν Κύρνο τόν Πολυπαῖδη:

Ἀποσπάσματα:

ΣΤΗΝ ΑΡΤΕΜΗ 11-14:

«Ἄρτεμι θηροφόνη, θύγατερ Διός, ἦν Ἀγαμέμνων
εἴσαθ', ὄτ' ἐς Τροίην ἔπλεε νηυσὶ θεῆς,
εὐχομένω μοι κλυθι, κακάς δ' ἀπό κῆρας ἄλαλκε·
σοὶ μὲν τοῦτο, θεά, σμικρόν, ἐμοὶ δέ μέγα.

(=Ἄρτεμι πού σκοτώνεις τ' ἄγρια θηρία, κόρη τοῦ Διός, στήν ὁποία ὁ Ἀγαμέμνωνας ἀφιέρωσε ναό, τότε πού ἔπλεε γιά τήν Τροία μέ τά γρήγορα καράβια του, ἀκουσέ με τώρα πού προσεύχομαι σέ σένα, καί διῶξε μακριά τίς κακές θεότητες τοῦ θανάτου· γιά σένα, θεά, αὐτό πού σοῦ ζητῶ εἶναι ἀσήμαντο, γιά μένα ὅμως μεγάλο)».

ΣΥΜΒΟΥΛΕΣ ΣΤΟΝ ΚΥΡΝΟ:

27-38:

«Σοί δ' ἐγὼ εὖ φρονέων ὑποθήσομαι, οἷάπερ αὐτός,
 Κύρν', ἀπό τῶν ἀγαθῶν παῖς ἔτ' ἐὼν ἔμαθον.
 Πέπνυσο, μηδ' αἰσχροῖσιν ἐπ' ἔργμασι μηδ' ἀδίκουσιν
 τιμάς μηδ' ἀρετάς ἔλκεο μηδ' ἄφενος.
 Ταῦτα μὲν οὕτως ἴσθι· κακοῖσι δέ μή προσομίλει
 ἀνδράσιν, ἀλλ' αἰεὶ τῶν ἀγαθῶν ἔχει·
 καί μετὰ τοῖσιν πῖνε καί ἔσθιε, καί μετὰ τοῖσιν
 ἴζε, καί ἀνδανε τοῖς, ὧν μεγάλη δύναμις.
 Ἐσθλῶν μὲν γάρ ἅπ' ἐσθλά μαθήσεται· ἦν δέ κακοῖσιν
 συμμίσγης, ἀπολεῖς καί τὸν ἐόντα νόον.
 Ταῦτα μαθὼν ἀγαθοῖσιν ὀμίλει, καί ποτε φήσεις
 εὖ συμβουλευεῖν τοῖσι φίλοισιν ἐμέ.
 [ἄφενος ἢ ἄφνος, τό = τά πλούτη].

(=Κύρνε, ἐπειδὴ σέ συμπαθῶ, θά σοῦ δώσω συμβουλές σάν κι αὐτές πού καλοὶ
 ἄνθρωποι μοῦ εἶχαν δώσει κι ἐμένα, ὅταν ἀκόμα ἤμουν παιδί. Νά εἶσαι φρόνιμος καί
 νά μή ζητᾶς τιμές, διακρίσεις καί πλούτη ἀπό αἰσχρά καί ἄδिका ἔργα. Αὐτά ἔτσι νά τά
 κατανοήσεις καί νά τά φυλάξεις στό μυαλό σου· μέ κακοὺς ἀνθρώπους μή συνανα-
 στρέφου, ἀλλά νά σχετίζου μόνο μέ τούς καλοὺς· μ' αὐτούς πῖνε καί τρῶγε καί
 μ' αὐτούς νά κάθου σέ ὄρες σχολῆς καί νά τά ἔχεις καλά μ' αὐτούς πού ἔχουν μεγάλη
 δύναμη. Γιατί ἀπ' τούς καλοὺς καλά θά μάθεις· ἂν ὅμως συναναστρέφου μέ τούς
 κακοὺς θά χάσεις καί τό μυαλό πού ἔχεις. Λάβε ὑπ' ὄψιν σου αὐτά καί κάνε παρέα μέ
 τούς καλοὺς, καί τότε κάποια μέρα θά πεῖς· καλές συμβουλές μοῦ δίνουν οἱ φίλοι
 μου)».

4.4:

«Ζεὺς γάρ τοι τὸ τάλαντον ἐπιρρέπει ἄλλοτε ἄλλως,
 ἄλλοτε μὲν πλουτεῖν, ἄλλοτε μηδὲν ἔχειν.

(=Ὁ Δίας τή ζυγαριά τή γέρνει ἄλλοτε ἔτσι κι ἄλλοτε ἀλλιῶς, ἄλλοτε στά πλούτη κι
 ἄλλοτε στήν ἀπόλυτη φτώχεια)».

6.2:

«Πολλοῖς ἀνθρώπων γλώσση θύρα οὐκ ἐπίκειται
 ἀρμοδίη, καί σφιν πόλλ' ἀλάλητα πέλει.

(=Πολλοὶ ἄνθρωποι δέν ἔχουν πόρτα κατάλληλη στή γλώσσα τους καί γι' αὐτό λένε
 πολλά πού δέν πρέπει νά λέγονται)».

8.1:

«Οἶνος πινόμενος πολὺς κακός· ἦν δέ τις αὐτὸν
 πῖνη ἐπισταμένως, οὐ κακός, ἀλλ' ἀγαθός.

(=Τό πολύ κρασί εἶναι κακό· ὅταν ὅμως τό πίνει κανεὶς προσεκτικά, τότε δέν εἶναι
 κακό ἀλλά καλό)».

10.40:

«Μήποτε τὸν παρεόντα παρῆς φίλον ἄλλον ἐρεῦνα

δειλῶν ἀνθρώπων ῥήμασι πειθόμενος.

(=Μὴν ἀκούσεις τὰ λόγια τῶν κακῶν ἀνθρώπων και, ἀφήνοντας τόν φίλο πού ἔχεις, ψάχνεις γιά ἄλλον)».

10.113:

«Οὐκ ἐθέλω πλουτεῖν, οὐκ εὐχομαι· ἀλλά μοι εἶη

ζῆν ἐκ τῶν ὀλίγων μηδὲν ἔχοντα κακόν.

(=Δέν θέλω νά πλουτήσω, οὔτε και τό εὐχομαι· ἀλλά μακάρι νά ζῶ μέ τὰ λίγα χωρίς νά ἔχω κανένα κακό)».

«Οὐδέ γάρ Ζεὺς οὔθ' ὕων πάντες' ἀνδάνει οὔτ' ἀνέχων.

(=Ακόμα κι ὁ Δίας δέν μπορεί νά ἀρέσει σ' ὄλους τούς ἀνθρώπους οὔτε ὅταν στέλνει τή βροχή οὔτε ὅταν τή σταματᾷ)».

«Θεοῦς αἰδοῦ καί δέδιθι.

(=Νά σέβεσαι και νά φοβᾶσαι τούς θεούς)».

«Ὁμόνοιαν ἄσκει.

(=Νά ἐπιζητεῖς τήν ὁμόνοια)».

15. Φωκυλίδης ὁ Μιλήσιος

(6^{ος} αἰ. π.Χ.)

Ὁ Φωκυλίδης καταγόταν ἀπό τή Μίλητο και ἦταν σύγχρονος τοῦ Θέογνη. Πραγματεύονται και οἱ δύο παρόμοια ποιητικά θέματα και τὰ ἔργα τους διακρίνονται γιά τόν ἴδιο ποιητικό τόνο.

Από τὰ ποιήματά του σώζονται 15 ἀποσπάσματα σέ ἐξαμέτρους. Ἔχουν μορφή ἀποφθεγμάτων, τό περιεχόμενό τους εἶναι ἠθικό, και ὁ τόνος τους εἶναι γνωμικός και παραινετικός. Τά θέματά τους εἶναι παραδοσιακά, ὅπως ἡ χαρά τῆς ἀγροτικῆς ζωῆς, ἡ ἀπαξία τῆς εὐγενοῦς καταγωγῆς, ἡ χαρά τῶν συμποσίων, τὰ ἐλαττώματα τῶν γυναικῶν.

Ἄλλα τὰ ἀποφθέγματά του ξεκινοῦν μέ τή φράση: «Και τότε Φωκυλίδεω (=κι αὐτό τό ἀπόφθεγμα εἶναι τοῦ Φωκυλίδη)».

Ἀποσπάσματα:

10.1:

Και τότε Φωκυλίδεω:

«Ἐν δὲ δικαιοσύνη συλλήβδην πᾶσ' ἀρετῆ ἴστιν.

(=Ὅλες οἱ ἀρετές συνολικά βρίσκονται μέσα στη δικαιοσύνη)».

12.1:

Και τότε Φωκυλίδεω:

«Πολλὰ μέσοισιν ἄριστα· μέσος θέλω ἐν πόλει εἶναι.

(=Σέ πολλά εἶναι ἄριστοι ὅσοι ἀκολουθοῦν τή μεσότητα· θέλω νά εἶμαι μέσος στην πόλη)».

10. 117:

Καί τόδε Φωκυλίδεω:

«Γνήσιός εἰμι φίλος καί τὸν φίλον ὡς φίλον οἶδα,
τοὺς δὲ κακοὺς διόλου πάντας ἀποστρέφομαι·
οὐδένα θωπεύω πρὸς ὑπόκρισιν· οὐς δ' ἄρα τιμῶ,
τούτους ἐξ ἀρχῆς μέχρι τέλους ἀγαπῶ.

(=Εἶμαι γνήσιος φίλος καί τὸν φίλο τὸν γνωρίζω ὡς φίλος, κι ὅλους τοὺς κακοὺς τοὺς ἀποστρέφομαι ἐντελῶς· κανένα δὲν κολακεύω ὑποκριτικά· κι ὅσους τιμῶ, αὐτούς τοὺς ἀγαπῶ ἀπὸ τὴν ἀρχή μέχρι τὸ τέλος)».

15.2:

Καί τόδε Φωκυλίδεω:

«Χρὴ παῖδ' ἔτ' ἐόντα καλὰ διδάσκειν ἔργα.

(=Πρέπει νὰ διδάσκεις τὰ καλὰ ἔργα στό παιδί ὅσο ἀκόμα εἶναι παιδί).

Στόν Φωκυλίδη ἀποδίδεται καί τό ἀκόλουθο ἀπόφθεγμα:

«Μηδενί δίκην δικάσης, πρὶν ἀμφοῖν μῦθον ἀκούσης.

(=Νά μήν ἀποφασίσεις γιὰ τὴν ἐνοχὴ εἶτε γιὰ τὴν ἀθωότητα κανενός, προτοῦ ἀκούσεις καί τίς δύο πλευρές)».

16. Θέσπις ὁ Ἀθηναῖος

(2^ο μισό 6^ο αἰ. π.Χ.)

Ὁ Θέσπις καταγόταν ἀπὸ τὸ χωριό Ἰκαρία (σημ. Διόνυσος) τῆς Ἀττικῆς. Θεωρεῖται ὁ θεμελιωτὴς καί πατέρας τῆς τραγωδίας καί πιθανῶς ὁ πρῶτος ἠθοποιός. Ὁ Θεμιστιος ἀποδίδει στόν Ἀριστοτέλη τὴν ἀποψη πὼς ὁ λυρικός ποιητὴς Θέσπις ἦταν ἐκεῖνος πού πρῶτος προσέθεσε στό χορικό ἄσμα τοῦ διθυράμβου (βλ. πῶς πάνω, Ἀρίων) τὸν πρόλογο καί τὸν λόγο («ρῆσις»), στήν πραγματικότητα δηλαδή τὸν πρῶτο ἠθοποιό-ὑποκριτή (ὑποκριτὴς [ἀπὸ τὸ ρῆμα ὑποκρίνομαι=ἀποκρίνομαι, ἀπαντῶ]=αὐτός πού ἀπαντᾷ σέ κάποιον ἢ ἴσως ἐξηγητὴς, ἐρμηνευτὴς), μετατρέποντας ἔτσι τὸ λυρικό-χορικό τραγούδι τοῦ διθυράμβου σέ τραγωδία.

Ὁ Θέσπις ξεχώρισε τὸν «ἐξάρχοντα» τοῦ διθυράμβου, τὸν πρωτοχορευτὴ καί συγχρόνως πρωτοτραγουδιστὴ (βλ. στήν «Ποιητικὴ» τοῦ Ἀριστοτέλη 1448a-b τὴ φράση «ἀπὸ τῶν ἐξαρχόντων τὸν διθυράμβον», ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐξάρχοντες, κατὰ τὸν φιλόσοφο, γεννήθηκε ἡ τραγωδία), πού ἴσως καί νὰ ἦταν αὐτός ὁ ἴδιος ὁ Θέσπις, ὁ ὁποῖος κάποια στιγμή κάποτε διέκοψε τὸ ἄσμα καί μᾶλλον καί τίς χορευτικὲς κινήσεις καί ἀπήγγειλε μὲ ἄλλο μέτρο καί ἄλλη μελωδία –κάτι σάν ἐμμελῆ ἀπαγγελία-λόγο («ρῆσιν») σέ ρυθμὸ διαλογικῆς ἀπαγγελίας. (Ὁ ἐξάρχων αὐτὸς ἦταν ἴσως κάτι σάν ἓνα εἶδος κανονάρχου πού στήν ἀρχή-ἀρχή –πρὶν πάρει τὴ μορφὴ τοῦ ὑποκριτῆ-στάθηκε ἀπέναντι στόν χορὸ καί ἔκανε κάτι σάν εἰσαγωγή στό τραγούδι καί ὁ χορὸς τοῦ ἀπάντησε. Ἄντὶ νὰ τραγουδήσει συνδιαλέχθηκε μὲ στίχους· ἀντὶ νὰ τραγουδήσει μιὰ ἱστορία ἄρχισε νὰ τὴν ἀφηγεῖται. Ἴσως ὅμως τὸ πρόσωπο αὐτὸ νὰ μήν ἦταν ὁ

ἐξάρχων, ἀλλά ἄλλο πρόσωπο ἐκτός χοροῦ. Σιγά-σιγά ἡ διαδικασία αὐτή ἐξελίχθηκε σέ διάλογο).

Ἡ διακοπή αὐτή στό τραγούδι τοῦ διθυράμβου, τήν ὁποία ἐπινόησε ὁ Θέσπις, γέννησε τόν πρῶτο διάλογο. Ἦταν τό πρῶτο βῆμα γιά τή μετάβαση ἀπό τόν διθύραμβο στήν τραγωδία. Ἦταν ἡ στιγμή πού ἡ τολμηρή φαντασία τοῦ Θεσπίδος δημιουργοῦσε στήν Ἀττική τήν τραγωδία, τό ὑψηλό ἐπίτευγμα τῆς ἀνθρώπινης διάνοιας, πού ἔφθασε στήν κορύφωσή της μέ τούς μοναδικούς καί ἀξεπέραστους δημιουργούς πού φέρουν τά ἀνεπανάληπτα ὀνόματα Αἰσχύλος, Σοφοκλῆς, Εὐριπίδης.

Ὁ Θέσπις ἔπαιξε τίς ὑποτυπώδεις τραγωδίες του περιερχόμενος τά διάφορα χωριά τῆς Ἀττικῆς (βλ. πῶς κάτω τό κείμενο τοῦ Ὀρατίου).

Γιά τόν Θέσπη ἔχουμε τουλάχιστον μία βεβαιωμένη χρονολογία: Τό Πάριο μάρμαρο (43), ἀλλά καί ἡ Σούδα (λ. Θέσπις) μαρτυροῦν ὅτι πρῶτος ὁ Θέσπις στήν 61^η Ὀλυμπιάδα (536/35-533/32 π.Χ.) ἀνέβασε τραγωδία στά Μεγάλα Διονύσια. Τότε, δηλαδή, μέσα στά πλαίσια τῶν μεταρρυθμίσεων τοῦ τυράννου Πεισιστράτου, ἔγινε ἡ τραγωδία ἓνα οὐσιαστικό τμήμα τῆς κρατικῆς λατρείας. (Ὁ περιπατητικός φιλόσοφος Ἀριστόξενος [ἄπ. 114 W] κατηγόρησε τόν Ἡρακλείδη τόν Πόντιο ὅτι ἐξέδωσε δικές του τραγωδίες μέ τό ὄνομα τοῦ Θέσπη). Ἀπό τόν Θέσπη σώθηκαν μόνο μερικοί τίτλοι καί μερικοί στίχοι. Τό λεξικό τῆς Σούδας ἀναφέρει κάποιους τίτλους τραγωδιῶν του: «Ἄθλα ἐπί Πελία» ἢ «Φορβάς», «Ἱερεῖς», «Ἡίθειοι», «Πενθεύς».

Ἀπόσπασμα:

ΑΘΛΑ ΠΕΛΙΟΥ ἢ ΦΟΡΒΑΣ:

«Ἐργῷ νόμιζε νεβρίδ' ἔχειν ἐπενδύτην,
οὐκ ἐξαθρήσας οἶδ', ἰδῶν δέ σοι λέγω'...

Ἴδε σοι θύπτην τυρὸν μίξας
ἐρυθρῶ μελιτῶ, κατὰ τῶν σῶν, Πάν
δικέρως, τίθεμαι βωμῶν ἀγίων.

Ἴδε σοι Βρομίου αἶθωπα φλεγμὸν λείβω.

(=Νά ξέρεις, τό πανωφόρι του εἶναι φτιαγμένο ἀπό δέρμα ἐλαφιοῦ· τό ξέρω ὄχι ἐπειδὴ τό παρατήρησα ἀπό μακριά, σοῦ τό λέω γιατί τό εἶδα· ...Κοίτα νά δεῖς, θεέ Πάν μέ τά δύο κέρατα, ἀνακάτεψα γιά χάρη σου καλό τυρί μέ κόκκινο μέλι, καί τό ἔβαλα πάνω στούς σεβαστούς βωμούς σου. Κοίτα, Πάνα, γιά χάρη σου κάνω σπονδή μέ τό ζεστό αἶμα πού προσφέρεται στίς βακχικές γιορτές)».

Ὁ Λατίνος ποιητής ΟΡΑΤΙΟΣ (*Horatius Quintus Flaccus, Ars poetica* 275 κ.έ.) μνημονεύει «τὸ Ἄρμα Θεσπίδος» ἐπάνω στό ὁποῖο ἐπέβαιναν νέοι ὑποκριτές, οἱ ὁποῖοι, ἔχοντας τά πρόσωπα ἀλειμμένα μέ μουστο, παρουσίαζαν ἀπό χωριό σέ χωριό τῆς Ἀττικῆς ὑποτυπώδεις τραγωδίες:

«Ignotum tragicæ genus invenisse Camenæ
dicitur et plaustris vexisse poemata Thespis,
quæ canerent agerentque peruncti faecibus ora.

(=Τό άγνωστο είδος τής τραγικῆς ποιήσης λέγεται πώς τό βρήκε ό Θέσις καί μετέφερε σέ ἄρματα τά ποιήματά του, πού τά τραγουδοῦσαν καί τά παρίσταναν τραγουδιστές-ήθοποιοί μέ ἀλειμμένα πρόσωπα)».

17. Ἀνακρέων ό Τήιος

(περ. 575-490 π.Χ.)

Λυρικός ποιητής. Ἐν καί όπαδός τής λεσβιακῆς ώδῆς ἔγραψε τά τραγούδια του στήν ιωνική καί όχι στήν αιολική διάλεκτο. Καταγόταν από τήν Τέω τής Μ. Ἀσίας, ἀπέναντι από τή Σάμο. Στήν ποιήσή του ἐμπνέεται από μυθολογικά θέματα καί από περιστατικά τής καθημερινῆς ζωῆς. Τά ποιήματά του ἄσκησαν μεγάλη επίδραση στους μεταγενεστέρους.

Ἡ Παλατινή Ἀνθολογία διέσωσε 60 μικρά ἐρωτικά ποιήματα, τά «ἀνακρεόντεια ποιήματα», σέ μικρούς ἑπτασύλλαβους στίχους, τά όποια ἀποδίδονταν στόν Ἀνακρέοντα. Εἶναι όμως βέβαιο πώς κανένα από αὐτά δέν εἶναι δικό του καί μᾶλλον τόν ἀδικοῦν, γιατί δίνουν μιά ψεύτικη εἰκόνα γι' αὐτόν. Εἶναι μεταγενέστερα ποιήματα, ἴσως ἀκόμα καί τής βυζαντινῆς ἐποχῆς.

Ἐπιγράμματα:

«Βουκόλε, τάν ἀγέλαν πόρρω νέμε, μή τὸ Μύρωνος
βοΐδιον ὡς ἔμπνουν βοῦσι συνεξελάσης.

(=Γελαδάρη, βόσκησε μακριά τήν ἀγέλη σου, μή τυχόν καί μπερδευτεῖς καί μαζί μέ τά βόδια σου πάρεις γιά ζωντανό τό μοσχαρακι τοῦ Μύρωνος καί τό ἀπομακρύνεις από τό βᾶθρο του)».

«Βοΐδιον οὐ χοάνοις τετυπωμένον, ἀλλ' ὑπὸ γήρωσ
χαλκῶθεν σφετέρη ψεύσατο χειρὶ Μύρων.

(=Τό μοσχαρακι αὐτό εἶπε ψέματα ὁ Μύρων πώς τό ἔχουσε μέ τό χέρι του μέσα σέ καλούπι· ἡ ἀλήθεια εἶναι πώς πέτρωσε από τά γηρατειά)».

«Καί σέ, Κληνοριδίη, πόθος ὤλεσε πατρίδος αἴης
θαρσῆσαντα Νότου λαίλαπι χειμερίη.

Ἔρη γάρ σε πέδησεν ἀνέγγυος, ὕγρα δὲ τήν σὴν
κύματ' ἀφ' ἱμερτήν ἔκλεισεν ἠλικίην.

(=Καί σένα, Κληνοριδίη, σέ χάλασε ὁ πόθος τής πατρικῆς γῆς, ὅταν παραπῆρες θάρρος καί ταξίδεψες μέσα στόν τρομερό ἀνεμοστρόβιλο τοῦ Νότου. Σοῦ ἔβαλε τρικλοποδιά ἡ ἀπρόβλεπτη ἀλλαγὴ τοῦ καιροῦ καί ἡ ὑγρὴ θάλασσα κατάπιε τά γλυκά σου νιάτα)».

18. Σιμωνίδης ὁ Κεῖος

(557/6-468 π.Χ.)

Μεγάλος λυρικός ποιητής. Γεννήθηκε στήν Κέα (σημερ. Τζιά) τῶν Κυκλάδων, τό κοντινότερο νησί στήν Ἀττική. Ἡ Κέα, σύμφωνα μέ τον Ἡρόδοτο (8, 46) εἶχε ἰωνικό πληθυσμό πού εἶχε πάει στό νησί ἀπό τήν Ἀθήνα. Οἱ κάτοικοί της ἀντιπαθούσαν τήν πολυτέλεια καί τήν τρυφή τοῦ μικρασιατικοῦ ἰωνισμοῦ· εἶχαν μάλιστα τή φήμη πώς δέν ἀνεχόταν καθόλου στό νησί τους αὐλήτριες καί ἑταῖρες.

Ὁ Σιμωνίδης εὐδοκίμησε σέ ὅλα τά εἶδη τῆς λυρικής ποίησης, ἀλλά διακρίθηκε κυρίως στό *ἐπίγραμμα*. Ἔχει διάθεση φιλοσοφική καί ματιά διεισδυτική. Ἐξέφρασε μέ μοναδική δύναμη συναισθήματα, ὅπως ἡ μητρική στοργή καί ἡ φιλοπατρία. Ξέρει ὅμως καί νά συνταράσσει τήν ψυχή ἀπό λύπη. Υἱοθετεῖ τό λεξιλόγιο τῆς ἡρωικῆς ἠθικῆς, ἀλλά μόνο γιά νά τήν ἀναλύσει καί νά τήν ἐπανεκτιμήσει. Τό ὕφος του ἐκφράζει τήν ἴδια ἔνταση καί ἀπέναντι στό νέο καί ἀπέναντι στό παραδοσιακό.

Ὅταν ἔγινε διάσημος, ταξίδεψε στά πιά ἀπομακρυσμένα μέρη τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, κι ὡς τή Σικελία. Ἐνιωθε ἄνετα τόσο στίς αὐλές τῶν τυράννων ὅσο καί στή δημοκρατική Ἀθήνα. Στήν Ἀθήνα τόν ἔφερε ὁ Ἴππαρχος, ὁ γιός τοῦ Πεισιστράτου, ἀφοῦ τοῦ πρόσφερε ἄφθονα δῶρα. Λένε πώς ἦταν πασίγνωστο ὅτι ἤξερε νά πληρώνεται καλά γιά τήν τέχνη του. Ἴσως θεωροῦσε τήν τέχνη του ὡς μιᾶ ἐπαγγελματική ἄσκηση τῆς τέχνης τῶν λέξεων κι ὄχι ὡς δῶρο τῶν Μουσῶν. Δέν θά ἦταν ἴσως παρατραβηγμένη ἡ ἄποψη πώς αὐτός ὁ ἐπαγγελματισμός του συνετέλεσε, μεταξύ ἄλλων, στήν ἐμφάνιση –λίγες δεκαετίες ἀργότερα– τῆς σοφιστικῆς.

Τήν ἐποχή τῶν Περσικῶν πολέμων ξαναἤλθε στήν Ἀθήνα καί κάλυψε μέ τά ἀφιερωτικά του ἐπιγράμματα τά γεγονότα τῶν ἡρωικῶν ἐκείνων χρόνων. Ἦταν ὀνομαστός καί γιά τή σοφία του σέ πρακτικά θέματα. Ἄσκησε σημαντική ἐπιρροή στήν ποίηση καί τοῦ ἀνεπιτοῦ του Βακχυλίδη καί τοῦ Πινδάρου.

Τό ποιητικό ἔργο τοῦ Σιμωνίδη ἦταν πολύπλευρο. Ἀσχολήθηκε ἐπιτυχῶς μέ ὅλα τά εἶδη τῆς λυρικής ποίησης, ιδιαίτερα μέ τόν *διθύραμβο*. Ἐγραψε καί ἐλεγείες, ἐπιγράμματα, θρήνους, ἐγκώμια, ἐπινίκια καί σκόλια (ἢ παροΐνια ἄσματα=τραγούδια τοῦ συμποσίου). Κατά τήν παράδοση ὁ Σιμωνίδης ὁ Κεῖος ἔγραψε καί *τραγωδίες*. Ὅμως δέν σώθηκε καμία. Μέ τούς διθυράμβους του, πού κι αὐτοί χάθηκαν ἐξ ὀλοκλήρου, κέρδισε 56 νίκες. Ἀπό τά ἔργα του σώθηκαν μόνον ἀποσπάσματα.

Ἐπιγράμματα:

6.216:

«Σῶσος καί Σωσώ, Σῶτερ, σοὶ τόνδ' ἀνέθηκαν·

Σῶσος μὲν σωθεῖς, Σωσῶ δ', ὅτι Σῶσος ἐσώθη.

(=Ὁ Σῶσος καί ἡ Σωσώ, Σωτήρα Δία, σοῦ προσέφεραν αὐτό τό ἀφιέρωμα· ὁ Σῶσος γιατί σώθηκε καί ἡ Σωσώ γιατί σώθηκε ὁ Σῶσος)».

[Παρήχηση τοῦ σ].

7.20:

«Ἐσβέσθης, γηραιῆ Σοφόκλεες, ἄνθος ἄοιδῶν,
οἰνωπὸν Βάκχου βότρυν ἐρεπτόμενος.

(=Ἐσβησες, γέροντα Σοφοκλή, ἄνθος τῶν ἀοιδῶν, τὴν ὥρα πού ἔτρωγες κοκκι-
νωπά σταφύλια)».

7.249:

«Ἦ ξεῖν', ἀγγέλλειν Λακεδαιμονίοις
ὅτι τῆδε κείμεθα τοῖς κείνων ῥήμασι πειθόμενοι.

(=Ξένε, νά ἀναγγείλεις στούς Λακεδαιμονίους ὅτι βρίσκομαι ἐδῶ θαμμένος πει-
θαρχώντας στίς ἐντολές τους)».

[Ἐπίγραμμα γιά τούς 300 τῶν Θερμοπυλῶν. Δέν θεωρεῖται βέβαιο πώς τό ἐπί-
γραμμα αὐτό εἶναι τοῦ Σιμωνίδη. Ἐπειδή ὁ Σιμωνίδης θεωρεῖται σταθμὸς στὴν ἐξέλιξη
τοῦ ἐπιγράμματος, πολλὰ εἶναι τά νόθα ἐπιγράμματα πού οἱ ποιητές τους ὑπέγραψαν
μέ τό ὄνομά του].

7.253:

«Εἰ τὸ καλῶς θνήσκειν ἀρετῆς μέρος ἐστὶ μέγιστον,
ἡμῖν ἐκ πάντων τοῦτ' ἀπένειμε τύχη·
Ἑλλάδι γὰρ σπεύδοντες ἔλευθερίην περιθεῖναι
κείμεθ' ἀγηράτῳ χρώμενοι εὐλογίῃ.

(=Εάν ὁ τιμημένος θάνατος εἶναι σπουδαιότατο στοιχεῖο ἀρετῆς, σ' ἐμᾶς περισσό-
τερο ἀπ' ὅλους ἡ τύχη ἀπένειμε αὐτό τό δῶρο· διότι σπεύδοντας νά χαρίσουμε τὴν
ἐλευθερία στὴν Ἑλλάδα βρισκόμαστε θαμμένοι ἐδῶ ἔχοντας κερδίσει τὴν ἀγέραστη
δόξα)».

7.254:

«Κρῆς γενεὰν Βρόταχος Γορτύνιος ἐνθάδε κεῖμαι
οὐ κατὰ τοῦτ' ἐλθὼν, ἀλλὰ κατ' ἐμπορίαν.

(=Βρίσκομαι θαμμένος ἐδῶ στίς Θερμοπύλες ἐγὼ ὁ Βρόταχος ὁ Γορτύνιος· δέν
ἦλθα γιά νά πολεμήσω, ἀλλὰ χάριν ἐμπορίου)».

7.348 (99D):

«Πολλὰ πῖων καὶ πολλὰ φαγῶν καὶ πολλὰ κάκ' εἰπὼν
ἄνθρώπους κεῖμαι Τιμοκρέων Ῥόδιος.

(=Ἀφοῦ ἔφαγα πολύ καὶ ἤπια πολύ καὶ κακολόγησα πολύ τούς ἀνθρώπους, βρίσκο-
μαι θαμμένος ἐδῶ ἐγὼ ὁ Τιμοκρέων ὁ Ῥόδιος)».

[Ὁ Σιμωνίδης στὴν Ἀθήνα εἶχε γνωρίσει τὸν Θεμιστοκλῆ (αὐτόν τῆς ναυμαχίας τῆς
Σαλαμίνας), καὶ κάποια σωζόμενα ἀνέκδοτα τὸν παρουσιάζουν νά ἔχει φιλικές σχέσεις
μαζί του. Ὁ ποιητής Τιμοκρέων ὅμως (ὁ τοῦ ἀνωτέρω ἐπιγράμματος) σέ κάποια спа-
ράγματα ποιημάτων του ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ Θεμιστοκλῆ, γιατί δέν τὸν βοήθησε νά
γυρίσει στήν πατρίδα του, τὴν Ἰαλυσό τῆς Ρόδου, ἀπό ὅπου εἶχε ἐξοριστεῖ. Μάλιστα
σ' ἓνα ἐπίγραμμά του ὁ Τιμοκρέων ἀποκαλεῖ τὸν Ἀθηναῖο πολιτικό «ψεύστην, ἄδικον,
προδόταν». Ὁ Σιμωνίδης ἔγραψε τό ἐπίγραμμα αὐτό γιά ἐπιτύμβιο τοῦ τάφου τοῦ Τι-
μοκρέοντα, προφανῶς γιά νά εὐχαριστήσῃ τὸν Θεμιστοκλῆ. Μόνο πού, ὅταν τό

ἔγραψε, ὁ Τιμοκρέων ζοῦσε ἀκόμα, ἀφοῦ πέθανε μετὰ τὸν Σιμωνίδη. Τὸ ἐπίγραμμα λοιπὸν αὐτὸ θὰ ἦταν, ἴσως, ἓνα κακῆς ἐμπνεύσεως ἀστεῖο].

7.515:

«Αἰαῖ, νοῦσε βαρεῖα, τί δὴ ψυχαῖσι μεγαίρεις
ἀνθρώπων ἐρατῇ πὰρ νεότητι μένειν;
Ἦ καὶ Τίμαρχον γλυκερῆς αἰῶνος ἄμερσα
ἦθεον, πρὶν ἰδεῖν κουριδίην ἄλοχον.

(= *Ἀλίμονο, βαρεῖα ἀρρώστια, γιατί φθονεῖς τίς ψυχές τῶν ἀνθρώπων πού βρίσκονται στ' ἀγαπημένα τους νιάτα; Ἐσύ ἀφαίρεσες ἀπὸ τὸν ἔφηβο Τίμαρχο τὴ γλυκειὰ ζωὴ, πρὶν κἄν γνωρίσει σύζυγο*)».

7.677 (83 D):

«Μνήμα τόδε κλεινοῖο Μεγιστία,
ὄν ποτε Μῆδοι Σπερχειὸν ποταμὸν κτεῖναν ἀμειψάμενοι,
μάντιος, ὃς τότε κῆρας ἐπερχομένας σάφα εἰδῶς
οὐκ ἔτλη Σπάρτας ἡγεμόνας προλιπεῖν.

(= *Αὐτὸ ἐδῶ εἶναι τὸ μνήμα τοῦ ἔνδοξου μάντη Μεγιστία, πού κάποτε τὸν σκότωσαν οἱ Μῆδοι κοντὰ στὸν Σπερχειὸ ποταμὸ (στὴ μάχη τῶν Θερμοπυλῶν): αὐτὸς ἐνῶ ἤξερε καλὰ πὼς τότε ὁ θάνατος πλησίαζε, δὲν τὸ βάσταζε ἢ καρδιά του νὰ ἐγκαταλείψει τοὺς ἡγεμόνες τῆς Σπάρτης*)».

[Ὁ μάντης Μεγιστίας εἶναι Ἀκαρνάνας (στὴν Ἀμφιλοχία ὑπάρχει ὁδὸς Μεγιστίου). Ὡς μάντης (θὰ εἶχε καὶ κάποια ἡλικία) καὶ ὡς ξένος σίγουρα δὲν ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ πεθάνει. Ἄλλ' ὅμως «οὐκ ἔτλη»: τί θαυμάσιο ρῆμα: δὲν τὸ βάσταζε ἢ καρδιά του νὰ παρατήσει τοὺς Σπαρτιάτες καὶ νὰ φύγει κι ἄς ἔβλεπε ὡς μάντης τὸ οὕτως ἢ ἄλλως αὐτονόητο «κῆρας ἐπερχομένας» (κῆρες=οἱ δαιμονικὲς θεότητες, μὲ νύχια καὶ δόντια ἀγρίου θηρίου), τὸν θάνατο, δηλαδή, νὰ ἐπελαύνει. Καὶ ἔμεινε στὶς Θερμοπύλες καὶ πέθανε γιὰ τὴν πατρίδα. Τὸ ἐπιτύμβιο ἐπίγραμμα γιὰ τὸν μάντη Μεγιστία θεωρεῖται ἀπολύτως βέβαιο πὼς εἶναι τοῦ Σιμωνίδη. Ὁ μάντης ἦταν φίλος τοῦ ποιητῆ ἀπὸ φιλοξενία. Τὸν εἶχε φιλοξενήσει στὴ Σπάρτη. Ὑπάρχει καὶ ἡ σχετικὴ ἐπιβεβαίωση τοῦ ἱστορικοῦ Ἡροδότου (7.228.4): «Τὸ δὲ τοῦ μάντιος Μεγιστίω (ἐνν. ἐπίγραμμα) Σιμωνίδης ὁ Λεωπρέπεός ἐστι κατὰ ξενίην (=διότι εἶχαν δεσμό φιλοξενίας) ὁ ἐπιγράψας»].

7.508:

«Παυσανίαν ἱητρὸν ἐπώνυμον, Ἀγχίτεω υἱόν,
τόνδ' Ἀσκληπιάδην πατρὶς ἔθαψε Γέλα,
ὃς πλείστους κρυεραῖσι μαραινόμενους ὑπὸ νοῦσοις
φῶτας ἀπέστρεψεν Φερσεφόνης θαλάμων.

(= *Τὸν Παυσανία, γιατρὸ ἐπώνυμο, γιὸ τοῦ Ἀγχίτη, αὐτὸν τὸν Ἀσκληπιάδη τὸν ἔθαψε ἢ πατρίδα του Γέλα: αὐτὸς ἔφερε πίσω ἀπὸ τοὺς θαλάμους τῆς Περσεφόνης πάρα πολλοὺς ἀνθρώπους πού μαραίνονταν καὶ ἔσβηναν ἀπὸ ἀσθένειες πού ἔφερναν τὸν παγωμένο θάνατο*)».

9.700:

«Γράψε Πολύγνωτος Θάσιος γένος, Ἀγλαοφῶντος
υἱός, περθομένην Ἰλίου ἀκρόπολιν.

(=Ὁ Πολύγνωτος, Θάσιος στήν καταγωγή, γιός τοῦ Ἀγλαοφῶντος, ζωγράφισε τήν ἀκρόπολη τῆς Τροίας, ὅπως ἦταν τήν ὥρα πού τήν κυρίευν οἱ Ἀχαιοί)».

13.26:

«Μνήσομαι, οὐ γάρ ἔοικεν ἀνώνυμον ἐνθάδ' Ἀρχεναύτεω
κεῖσθαι θανοῦσαν ἀγλαὰν ἄκοιτιν
Ξανθίππην, Περιάνδρου ἀπέκγονον, ὅς ποθ' ὑπιπύργου
σήμαινε λαοῖς τέρμ' ἔχων Κορίνθου.

(=Θά τή μνημονεύσω, γιατί δέν εἶναι σωστό νά εἶναι ἐδῶ θαμμένη χωρίς τό ὄνομά της ἡ νεκρή λαμπρή σύζυγος τοῦ Ἀρχεναύτη, ἡ Ξανθίππη, τρισέγγονη τοῦ Περιάνδρου, ὁ ὁποῖος, κυβερνώντας κάποτε τήν Κόρινθο μέ τούς ψηλούς πύργους, ἔλεγε στους ἀνθρώπους τά ἀποφθεγματικά του λόγια)».

16.82.2:

«Τὸν ἐν Ῥόδῳ κολοσσὸν ὀκτάκις δέκα
Χάρης ἐποίει πήχεων ὁ Λίνδιος.

(=Ὁ Χάρης ἀπό τή Λίνδο κατεσκεύασε τόν Κολοσσό τῆς Ρόδου ὕμους δεκαοκτὼ πήχεων)».

10.105.1-13,19.12:

«Χαίρει τις Θεόδωρος ἐπεὶ θάνον· ἄλλος ἐπ' αὐτῷ
χαιρήσει. Θανάτῳ πάντες ὀφειλόμεθα.

(=Κάποιος Θεόδωρος χαιρεται γιατί πέθανε· κάποιος ἄλλος θά χαρεῖ μέ τόν δικό του θάνατο. Ὅλους μᾶς διεκδικεῖ γιά δικούς του ὁ θάνατος)».

Δάνδης, Νικολάδας καί Κασμύλος

«Ἀργεῖος Δάνδης σταδιοδρόμος ἐνθάδε κεῖται
νίκαις ἵππόβοτον πατρίδ' ἐπευκλείσας
Ὀλυμπία δῖς, ἐν δὲ Πυθῶνι τρία,
δύω δ' ἐν Ἴσθμῳ, πεντεκαίδεκ' ἐν Νεμέῃ·
τάς δ' ἄλλας νίκας οὐκ εὐμαρές ἐστ' ἀριθμῆσαι.

(=Στό μνημα αὐτό κεῖται ὁ Ἀργεῖος Δάνδης, ὁ ἀθλητής ἀγώνων δρόμου στό στάδιο· δόξασε μέ τίς νίκες του τήν πατρίδα του μέ τήν πλούσια βλάστηση, δυό φορές στήν Ὀλυμπία, τρεῖς στά Πύθια, δύο στά Ἴσθμια, δεκαπέντε φορές στή Νεμέα· τίς ὑπόλοιπες νίκες του εἶναι δύσκολο νά τίς μετρήσει κανεῖς)».

«Ἄνθηκεν τόδ' ἄγαλμα Κορίνθιος ὅσπερ ἐνίκα
ἐν Δελφοῖς ποτε **Νικολάδας**
καί Παναθηναίους στεφάνους λάβε πέντ' ...
καί Νεμέα τρίς ἐνίκησεν καί τετράκις ἄλλα
Πελλάνα, δύο δ' ἐν Λυκαίῳ
καί Τεγέα καί ἐν Αἰγίνα, κρατερᾶ τ' Ἐπιδαύρῳ

καὶ Θήβα Μεγάρων τε δάμω,
ἐν δὲ Φλειοῦντι σταδίῳ τὰ τε πέντε κρατήσας
ἠΰφραναν μεγάλαν Κόρινθον.

(=Αὐτό τό ἄγαλμα τό ἀφιέρωσε ὁ Κορίνθιος Νικολάδας, ὁ ὁποῖος εἶχε νικήσει κάποτε στοὺς Δελφούς καὶ πῆρε πέντε στεφάνια στὰ Παναθήναια...καὶ τρεῖς φορές νίκησε στή Νεμέα καὶ τέσσερις φορές κέρδισε ἄλλα στεφάνια στήν Πελλάνα τῆς Λακωνίας καὶ δύο στοὺς ἀγῶνες πρὸς τιμὴν τοῦ Λυκαίου Διὸς στήν Ἀρκαδία καὶ στήν Τεγέα καὶ στήν Αἴγινα, καὶ στήν ἰσχυρὴ Ἐπίδαυρο καὶ στή Θήβα καὶ στήν πόλη τῶν Μεγάρων, καὶ πέντε φορές ὑπῆρξε νικητὴς σταδίου στή Φλειοῦντα τῆς Κορινθίας γεμίζοντας εὐφροσύνη τῇ μεγάλῃ Κόρινθο)».

16.23.2:

«Ἐἶπον, τίς, τίνος ἐσσί, τίνος πατρίδος, τί δ' ἐνίκης;

"Κασμύλος, Εὐαγόρου, Πύθια πύξ, Ῥόδιος".

(=Τὸν ρώτησα· ποιὸς εἶσαι, τίνος γιὸς, ποιά ἢ πατρίδα σου, σέ ποιὸ ἀγώνισμα νίκησες; κι ἀπάντησε· Κασμύλος, γιὸς τοῦ Εὐαγόρα, στὰ Πύθια στήν πυγμαχία, Ῥόδιος)».

[Οἱ ἀθλητὲς **Δάνδης, Νικολάδας καὶ Κασμύλος** καὶ τόσο ἄλλοι πού τοὺς ἔχουν ἐξυμνήσει μεγάλοι ποιητὲς τῆς Ἀρχαιότητος –γεγονός πού παρατηρεῖται περισσότερο ἀπὸ τὸν Σιμωνίδη τὸν Κεῖο καὶ μετὰ– θὰ παρέμεναν ἄγνωστοι χωρὶς τοὺς ποιητὲς τους. Τό ἀθλητικὸ γεγονός δὲν κυριαρχεῖ στό προσκήνιο, ἀλλὰ ἀποτελεῖ τμῆμα ἑνὸς κόσμου πού κυριαρχεῖται ἀπὸ τὸ πνευματικὸ στοιχεῖο. Οὔτε ἐπιδιώκεται τό ρεκόρ, οὔτε καθηλώνεται τό ἐνδιαφέρον ὄλων –ὅπως γίνεται σήμερα– στίς ἐλάχιστες ἀνώτατες ἐπιδόσεις. Σέ κάθε ἀθλητικὴ τους ἐκδήλωση οἱ νέοι ἀγωνίζονταν γιὰ τὸν σκοπὸ πού εἶχε ὀρίσει ὁ **Ὅμηρος** στὸν θαυμάσιο διάλογο **τοῦ Γλαύκου μέ τὸν Διομήδη**: **«Αἰὲν ἀριστεύειν καὶ ὑπείροχον ἔμμεναι ἄλλων»** (Ιλ. Ζ 208). Κι αὐτὸ γέμιζε χαρὰ καὶ ζωντάνια ὀλόκληρη τὴν κοινότητα. Καὶ ὁ χορικός λυρισμὸς μέ τό ἐπινίκιο τραγοῦδι ἀνέβαζε τό ἀθλητικὸ γεγονός στήν περιοχὴ τῆς μεγάλης τέχνης!].

Ἀποσπάσματα 77 (4):

Ἡ ἈΡΕΤΗ:

«Ἔστι τις λόγος

τάν ἀρετάν ναίειν δυσαμβάτοις ἐπὶ πέτραις·

ἀγνάν δέ μιν θεάν χῶρον ἀγνόν ἀμφέπειν

οὐδέ πάντων βλεφάροις θνατῶν ἔσοπτος,

ᾧ μὴ δακέθυμος ἰδρώς ἐνδοθεν μόλη

ἴκη τ' ἐς ἄκρον ἀνδρείας.

(=Λέει κάποιος λόγος πὼς ἡ ἀρετὴ κατοικεῖ πάνω σέ βράχους δυσκολοπάτητους· κι αὐτὴ ἢ σεβαστὴ θεὰ ζεῖ καὶ ἐποπτεῖει σ' ἕναν ἅγιο τόπο, ὅπου τὰ μάτια ὄλων τῶν θνητῶν δὲν εἶναι σέ θέση νά τῇ δοῦν, παρά μόνον ἐκείνων πού ἀπὸ μέσα τους θ' ἀναπηδήσει ἰδρώτας πού σπαράζει τὴν καρδιά καὶ τοὺς σπρώχνει ὡς τὴν κορυφὴ τῆς ἀνδρείας)».

6 (531):

ΤΑ ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΕΙΝΑΙ ΕΥΜΕΤΑΒΛΗΤΑ:

«Ἄνθρωπος ἐὼν μή ποτε φήσῃς ὅ,τι γίνεται αὔριον,
μηδ' ἄνδρα ἰδὼν ὄλβιον, ὅσον χρόνον ἔσσεται·
ὠκεῖα γάρ οὐδέ τανυπτερύγου μυίας
οὕτως ἅ μετὰστασις.

(= *Ἀφοῦ εἶσαι ἄνθρωπος, ποτέ μὴν πείς τί θά συμβεῖ τὴν ἐπόμενη μέρα, οὔτε, ἂν δεῖς ἕναν εὐτυχημένο ἄνθρωπο, πόσον καιρό θά κρατήσῃ ἢ χαρά του. Γιατί οὔτε ἀκόμη καί ἡ ταχύτατη ἀλλαγὴ θέσης τῆς μακροφτέρουγης μύγας δέν εἶναι τόσο γρήγορη*)».

Μαρτυρίες:

1a,8,F. 6 **GNOMOL. VAT. GR. 1144 (ΗΣΙΟΔΟΣ T 18d Jac):**

«Σιμωνίδης τὸν Ἡσίοδον κηπουρὸν ἔλεγε, τὸν δὲ Ὅμηρον στεφανηπλόκον, τὸν μὲν ὡς φυτεῦσαντα τὰς περὶ θεῶν καὶ ἥρώων μυθολογίας, τὸν δὲ ὡς ἐξ αὐτῶν συμπλέξαντα τὸν Ἰλιάδος καὶ Ὀδυσσεΐας στέφανον.

(= *Ὁ Σιμωνίδης ὀνόμαζε τὸν Ἡσίοδο κηπουρό, ἐνῶ τὸν Ὅμηρο κατασκευαστὴ στεφάνων, τὸν πρῶτο διότι φύτεψε τίς μυθολογίες γιὰ τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς ἥρωες, καὶ τὸν δεύτερο διότι ἔπλεξε τὸ στεφάνι τῆς Ἰλιάδας καὶ τῆς Ὀδύσειας*)».

ΣΧΟΛΙΑΣΤΗΣ ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΟΥΣ Pac. 697:

«Ὁ Σιμωνίδης διεβέβλητο ἐπὶ φιλαργυρία...χαριέντως δὲ πάνυ τῷ αὐτῷ λόγῳ διέσυρε τοῦ ἱαμβοποιῦ (ἐνν. τὸν Ξενοφάνη, τὸν ποιητὴ-προσωκρατικὸ φιλόσοφο) καὶ μέμνηται ὅτι σμικρολόγος ἦν. Ὅθεν Ξενοφάνης κίμβικα αὐτὸν προσαγορεύει (Vgl. 21 A 22).

(= *Ὁ Σιμωνίδης εἶχε κατηγορηθεῖ γιὰ φιλαργυρία...καὶ πολὺ χαριτωμένα γιὰ τὸν ἴδιο λόγο διέσυρε τὸν ἱαμβοποιῦ [ἐνν. τὸν Ξενοφάνη, τὸν ποιητὴ-προσωκρατικὸ φιλόσοφο] καὶ θυμᾶται ὅτι αὐτὸς ἀσχολοῦνταν μὲ λεπτομέρειες ἀνάξιες λόγου. Γι' αὐτὸ ὁ Ξενοφάνης προσαγορεύει τὸν Σιμωνίδη "κίμβικα", δηλαδὴ σαγκοῦνη ἀλλὰ καὶ μικρολόγο [ἢ λέξῃ ὁ κίμβιξ-κος, ἔχει διπλὴ σημασία: σημαίνει φιλάργυρος ἀλλὰ καὶ μικρολόγος]*)».

19. Πίνδαρος

(περ. 522/518-438)

Ὁ Πίνδαρος εἶναι ὁ πῖο λαμπρὸς χορικός ποιητής. Ὁ μεγαλύτερος λυρικός ποιητὴς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Γεννήθηκε στὴς Κυνὸς Κεφαλές τῆς Βοιωτίας, κοντὰ στὴ Θήβα. Ἴσως ἀρχικὰ νὰ ἐπέδρασαν ἐπάνω του οἱ λίγο παλαιότερες Βοιωτὲς ποιήτριες *Μυρτίς* καὶ *Κόριννα*. Τῆ χορική ὁμως ποίηση καὶ τῆ μουσική της τὰ σπούδασε κυρίως στὴν Ἀθήνα, ὅπου ἀπὸ τὸ 508 π.Χ. γίνονταν ἀγῶνες διθυράμβων. Εἶχε δασκάλους του τὸν μουσικὸ τῆς Πυθαγόρειας σχολῆς Ἀγαθοκλῆ καὶ τὸν διθυραμβογράφο

Λάσο από την Ἐρμιόνη. Ἔχουν σωθεῖ πολλά ἀποσπάσματα ποιημάτων του, ιδιαίτερα «Παιάνων». Σώθηκαν ἐπίσης ἀποσπάσματα ἀπό ὕμνους, διθυράμβους, ὑπορχήματα, παρθένια, ἐγκώμια κτλ., πού τά εἶχε συνθέσει μέ τήν εὐκαιρία λατρευτικῶν ἐκδηλώσεων τῆς πόλης του.

Ὅμως τό πιό σημαντικό μέρος τοῦ ἔργου τοῦ Πινδάρου εἶναι οἱ *Ἐπίνικοί* του. Ὅταν συνέθεσε τόν πρῶτο ἐπίνικο ὁ ὁποῖος σώζεται (X Πυθιονίκος, βλ. πιό κάτω) ἦταν μόλις εἴκοσι χρονῶν. Ἐγραψε ἐπίνικους στούς ὁποῖους ἐξύμνησε νικητές, ἡγεμόνες καί μή, σέ διάφορους πανελλήνιους ἀγῶνες σέ ὅλες τίς περιοχές τῆς Ἑλλάδος. Τήν πρώτη θέση κατεῖχε ὁ τύραννος τῶν Συρακουσῶν Ἴέρων (478-466 π.Χ.). Σώθηκαν ἐπίνικοι σέ Ὀλυμπιονίκες, Πυθιονίκες, Νεμεονίκες, Ἴσθμιονίκες. Συνήθως ὁ Πίνδαρος δεχόταν παραγγελίες γιά τή σύνθεση ἐπινίκων ἀπό πρόσωπα εὐκατάστατα καί ἰσχυρά πού εἶχαν λάβει μέρος σέ ἀγῶνες καί εἶχαν διακριθεῖ.

Ὁ Πίνδαρος πιστεύει στήν ἀποστολή τοῦ ποιητῆ. Θεωρεῖ τήν ποιητική ἔμπνευση δῶρο τῶν θεῶν καί τόν ποιητή ἐρμηνευτή τῆς θεϊκῆς σοφίας. Αὐτό πού πρό πάντων τόν χαρακτηρίζει εἶναι ἡ προσκόλλησή του στό παρελθόν, στήν παραδεδομένη θρησκευτική διδασκαλία, στήν ἥρωική ἠθική. Δέν τόν ἐπηρεάζει οὔτε ἡ ἰωνική προσωκρατική φιλοσοφία οὔτε ἡ σοφιστική, πού καί οἱ δύο τότε πρωτοδιαδίδονταν. Πιστός στίς ἀξίες τῆς φιλοπατρίας, τῆς ἀνδρείας στή μάχη καί τῆς αὐτοθυσίας, σίγουρα θά δοκιμάσθηκε ἡ συνειδησή του ἀπό τόν μηδισμό τῶν συμπατριωτῶν του Θηβαίων, οἱ ὁποῖοι τόν τιμῶρησαν μέ μεγάλο πρόστιμο (1.000 ἢ 10.000 δραχμῶν), ὅταν τά χρόνια τῶν περσικῶν πολέμων, καί μέ ἀφορμή τή νίκη στό Ἄρτεμίσιο, συνέθεσε ἕναν τιμητικό διθυράμβο γιά τήν Ἀθήνα:

Ἀπόσπασμα 77:

«᾿Ω ται λιπαραὶ καὶ ἰοστέφανοι καὶ αἰοίδιμοι, Ἑλλάδος ἔρεισμα,
κλειναὶ Ἀθᾶναι, δαιμόνιον πτολίεθρον...

ὄθι παῖδες Ἀθηναίων ἐβάλοντο
φαεννάν κρηπίδ' ἐλευθερίας.

(= ᾿Ω δοξασμένη Ἀθήνα, πόλη θεϊκή, λαμπρή, ἀνθοστεφανωμένη καί χιλιοτραγουδισμένη, τῆς Ἑλλάδος στήριγμα... ὅπου τά παιδιά τῶν Ἀθηναίων σέ τοποθέτησαν φωτεινὴ κρηπίδα ἐλευθερίας)».

Σύμφωνα μέ τήν ἀρχαία παράδοση, οἱ Ἀθηναῖοι τότε τόν τίμησαν μέ *προξενίαν*, δηλαδή προνομιακὴ φιλικὴ σχέση μετὰ τῆς Ἀθήνας καί τοῦ ἴδιου, καί τοῦ προσέφεραν ἕνα μεγάλο χρηματικὸ ποσό.

Ἀπὸ τήν ποίησή του ἀπουσιάζουν θέματα τῆς πολιτικῆς ἐπικαιρότητας, παρά τό ὅτι ἡ ἐποχὴ του ἦταν πλούσια σ' αὐτά.

Τό ἔργο τοῦ Πινδάρου καλύπτει μισόν αἰῶνα. Ἡ γλώσσα του εἶναι ἡ παραδεδομένη γλώσσα τῆς χορικῆς ποιήσεως, ἡ λογοτεχνικὴ δωρικὴ διάλεκτος, ἀναμειγμένη μέ μερικά αἰολικά καί ἐπικά γλωσσικά στοιχεῖα. Εἶναι ἐντονότερα χρωματισμένη δωρικά ἀπ' ὅ,τι ἡ γλώσσα τοῦ Σιμωνίδη καί τοῦ Βακχυλίδη. Τό ὕφος του διακρίνεται γιά τή μεγαλοπρέπεια καί τό ὕψος· καί οἱ ἀρχαῖοι ἀκόμη τό θεωροῦσαν

δύσκολο ἐξ αἰτίας τῶν τολμηρῶν του συνδυασμῶν λέξεων, τῶν ἐντυπωσιακῶν μεταφορῶν, τῶν γρήγορων ἀλλαγῶν, τῆς ὑψηλῆς ἔκφρασης. Ὁ Ὀράτιος τόν χαρακτηρίζει *ἰπτάμενο ἀετό* (Ωδὴ 4.2), ὁ Ἀθήναιος τόν ἀποκαλεῖ *μεγαλοφωνότατον* (13.564) καί ὁ "Λογγίνος" τόν παρομοιάζει μέ *ἀπέραντη φωτιά* (Περί ὕψους 33.5).

Ἐπίνικοι:

ΟΛΥΜΠΙΟΝΙΚΑΙΣ Ι

ΙΕΡΩΝΙ ΣΥΡΑΚΟΣΙΩ ΚΕΛΗΤΙ 1-12:

«Ἄριστον μὲν ὕδωρ, ὁ δὲ χρυσὸς αἰθόμενον πῦρ
ἄτε διαπρέπει νυκτὶ μεγάνορος ἔξοχα πλούτου·
εἰ δ' ἄεθλα γαρύεν
ἔλδεται, φίλον ἦτορ,
μηκέτ' ἀελίου σκόπει
ἄλλο θαλπνότερον ἐν ἀμέρα φαν-
νὸν ἄστρον ἐρήμας δι' αἰθέρος,
μηδ' Ὀλυμπίας ἀγῶνα φέρτερον αὐδάσομεν».
ἔθεν ὁ πολύφατος ὕμνος ἀμφιβάλλεται
σοφῶν μητίεσσι, κελαδεῖν
Κρόνου παῖδ' ἐς ἀφνεὰν ἰκομένους
μάκαιραν Ἰέρωνος ἐστίαν...

(ΟΛΥΜΠΙΟΝΙΚΟΣ Ι

ΓΙΑ ΤΟΝ ΙΕΡΩΝΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΣΥΡΑΚΟΥΣΕΣ

ΝΙΚΗΤΗ ΣΕ ΙΠΠΟΔΡΟΜΙΑ 1-12:

Τὸ ἀνώτερο ἀπ' ὅλα εἶναι τὸ νερό, καί ὁ χρυσὸς σάν τὴ φωτιά πού καίει λάμπει τὴ νύχτα μέσα στά πλούτη πού φέρνουν τὴ δόξα· μά ἂν, καρδούλα μου, λαχταρᾷς νά ὑμνήσεις τοὺς ἄθλους, μὴ θελήσεις νά δεῖς ἓνα ἄλλο ἄστρο παρά μόνον τόν ἥλιο νά φωτίζει μέ θερμὴ τὴν ἡμέρα μέσα στὸν ἔρημο αἰθέρα· οὔτε γίνεται νά ὑμνήσουμε ἄλλον ἀγῶνα πιο ἄριστο ἀπὸ τῆς Ὀλυμπίας. Ἐκεῖ ὁ ὕμνος ὁ πολυῦμνητος γίνεται ἓνα μέ τὴ σκέψη τῶν σοφῶν ποιητῶν πού θέλουν νά δοξάσουν τόν γιό τοῦ Κρόνου, καθὼς φθάνουν στό πλούσιο καί μακάριο παλάτι τοῦ Ἰέρωνα)».

[Τὴν ἴδια ἀκριβῶς ὀλυμπιακὴ νίκη τοῦ τυράννου τῶν Συρακουσῶν Ἰέρωνος τὸ 476 π.Χ. ὑμνεῖ καί ὁ 5^{ος} ἐπίνικος τοῦ Βακχυλίδη (βλ. πιο κάτω)].

ΟΛΥΜΠΙΟΝΙΚΑΙΣ V

ΨΑΥΜΙΔΙ ΚΑΜΑΡΙΝΑΙΩ ΑΠΗΝΗ 1-9:

«Ύψηλᾶν ἀρετᾶν καὶ στεφάνων ἄωτον γλυκὺν
τῶν Οὐλυμπία, Ὀκεανοῦ θύγατερ, καρδία γελανεῖ
ἀκαμαντόποδος τ' ἀπήνας δέκευ Ψαύμιός τε δῶρα·
ὄς τὰν σὰν πόλιν αὖξων, Καμάρινα, λαοτρόφον,
βωμοὺς ἐξ διδύμους ἐγέραρεν ἑορταῖς θεῶν μεγίσταις
ὑπὸ βουθυσίαις ἀέθλων τε πεμπαμέροις ἀμίλλαις,
ἵπποις ἡμίονοις τε μοναμπυκία τε. Τιν δὲ κῦδος ἀβρῶν
νικάσας ἀνέθηκε, καὶ ὄν πατέρ' Ἄ-
κρων' ἐκάρυξε καὶ τὰν νέοικον ἔδραν.

(=ΟΛΥΜΠΙΟΝΙΚΟΣ 5

ΓΙΑ ΤΟΝ ΨΑΥΜΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΑΜΑΡΙΝΑ

ΝΙΚΗΤΗ ΣΕ ΑΡΜΑΤΟΔΡΟΜΙΑ ΜΕ ΗΜΙΟΝΟΥΣ 1-9:

Τῶν ὑψηλῶν ἀρετῶν καὶ τό γλυκὸ βραβεῖο τῶν στεφάνων τῆς Ὀλυμπίας, θυγατέρα τοῦ Ὀκεανοῦ, δέξου μέ καρδιά γελαστή τά δῶρα τοῦ Ψαύμη καὶ τοῦ ἄρματος πού τό τραβοῦν μουλάρια μέ ἀκάματα πόδια. Αὐτός, Καμάρινα, δόξασε τήν πόλη σου τήν λαοτρόφο καὶ τίμησε τούς ἐξί διδύμους βωμούς στίς μέγιστες γιορτές τῶν θεῶν μέ θυσίες βοδιῶν καὶ μέ ἀγῶνες διάρκειας πέντε ἡμερῶν, μέ ἀρματοδρομίες, ἡμιονοδρομίες καὶ ἀγῶνες ἀρμάτων πού τά σέρνει ἕνα ἄλογο. Καί σ' ἐσένα ἀφιέρωσε τή μεγάλη νίκη τῆς δόξας καὶ ἔκανε γνωστό τόν πατέρα του Ἄκρωνα καὶ τή νεόκτιστη πόλη του)».

«ΟΛΥΜΠΙΟΝΙΚΑΙΣ VII

ΔΙΑΓΟΡΑ ΡΟΔΙΩ ΠΥΚΤΗ 1-17 καὶ 147-170:

Φιάλαν ὡς εἶ τις ἀφνε-
ιᾶς ἀπὸ χειρὸς ἐλῶν
ἔνδον ἀμπέλου καχλάζοισαν δρόσω
δωρήσεται
νεανία γαμβρῶ προπί-
νων οἴκοθεν οἴκαδε, πάγ-
χρυσον κορυφὰν κτεάνων,
συμποσίου τε χάριν κᾶ-
δός τε τιμάσαις νέον, ἐν δὲ φίλων
παρεόντων θῆκε νιν ζα-
λωτὸν ὁμόφρονος εὐνᾶς·
καὶ ἐγὼ νέκταρ χυτόν, Μοι-
σᾶν δόσιν, ἀεθλοφόροις
ἀνδράσιν πέμπων, γλυκὺν καρπὸν φρενός,

ἰλάσκομαι,
Οὐλύμπία Πυθοῖ τε νι-
κώντεσσι·

.....

Τῶν ἄνθεσι Διαγόρας
ἔστεφανώσατο δῖς, κλει-
νᾶ τ' ἐν Ἴσθμῷ τετράκις εὐτυχέων,
Νεμέα τ' ἄλλαν ἐπ' ἄλλα,
καὶ κρاناαῖς ἐν Ἀθήναις.
Ὅ τ' ἐν Ἄργει χαλκὸς ἔγνω
νιν, τὰ τ' ἐν Ἀρκαδία
ἔργα καὶ Θήβαις, ἀγῶνές τ' ἔννομοι
Βοιωτίων,
Πέλλανα τ' Αἰγινά τε νι-
κῶνθ' ἐξάκις. Ἐν Μεγάροι-
σίν τ' οὐχ ἕτερον λιθίνα
ψᾶφος ἔχει λόγον. Ἄλλ', ὃ
Ζεῦ πάτερ, νότοισιν Ἀταβυρίου
μεδέων, τίμα μὲν ὕμνου
τεθμὸν Ὀλυμπιονίκαν,
ἄνδρα τε πῦξ ἀρετᾶν εὐ-
ρόντα, δίδοι τέ οἱ αἰδοίαν χάριν
καὶ ποτ' ἀστῶν καὶ ποτι ξεί-
νων. Ἐπεὶ ὕβριος ἐχθρὰν ὁδὸν
εὐθυπορεῖ, σάφα δαεῖς
ἅ τέ οἱ πατέρων ὀρ-
θαὶ φρένες ἐξ ἀγαθῶν
ἔχρεον.

(=ΟΛΥΜΠΙΟΝΙΚΟΣ 7

ΓΙΑ ΤΟΝ ΠΥΓΜΑΧΟ ΔΙΑΓΟΡΑ ΤΟΝ ΡΟΔΙΟ 1-17 καὶ 147-170:

«Ὅπως αὐτὸς ποῦ παντρεῖται τό κορίτσι του προσφέρει στὸν νεαρό γαμπρό του -
ὕψωνοντας ἀφειδώλευτα τό χέρι του- ὀλόχρυσο ποτήρι γεμάτο δροσερό κρασί ποῦ
γουργουρίζει, κι ὅλοι πίνουν στήν ὑγεία τῶν δυό σπιτικῶν ποῦ ἐνώνονται, κι ἔτσι μέ
τό συμπόσιο τιμᾶ τήν καινούργια συγγένεια, κι ἀνάμεσα στούς φίλους ποῦ συμμετέχουν
στό τραπέζι παρουσιάζει ἐν τιμῇ τῆ νέα ἀξιοζήλητη καὶ ταιριαστή συζυγία· ἔτσι κι ἐγὼ
προσφέρω σέ ἄνδρες νικητές τόν γλυκό καρπό τῆς ψυχῆς μου, νέκταρ ἀγνό, δῶρο τῶν
Μουσῶν, καὶ δέομαι κι εὔχομαι ὀλόμυχα γι' αὐτούς ποῦ ἀναδεικνύονται νικητές στά
Ὀλύμπια καὶ στά Πύθια...

Κι ὁ Διαγόρας μέ τ' ἄνθη αὐτῶν τῶν ἀγῶνων τῆς Ὀλυμπίας δύο φορές στεφανώθηκε, τέσσερις φορές πάλι νίκησε στούς ἀγῶνες τοῦ ἔνδοξου Ἰσθμοῦ, στή Νεμέα ξανά καί ξανά καί στή βραχάδῃ γῆ τῶν Ἀθηνῶν. Τόν γνώρισε κι ὁ χαλκός τοῦ Ἄργου καί τά ἥρωικά ἔργα τῆς Ἀρκαδίας καί τῶν Θηβῶν καί οἱ ἔννομοι ἀγῶνες τῶν Βοιωτῶν· τόν ξέρει καί ἡ Πελλήνη, καί ἡ Αἴγινα τόν τίμησε ἔξι φορές νικητή. Ὅμοιες νίκες τοῦ Διαγόρα διηγεῖται καί ἡ λίθινη στήλη τῶν Μεγάρων. Ἀλλά, Δία πατέρα, ἐσύ πού ἐποπεύεις πάνω ἀπό τήν κορυφή τοῦ Ἀταβυρίου, θεώρησε ἄξιο νά τιμηθεῖ μ' αὐτόν τόν Ὀλυμπιακό μου ὕμνο τόν ἄνδρα πού μέ τήν πυγμή του κέρδισε τή δόξα τῆς νίκης. Καί κάνε νά τιμᾶται σεβαστός ὁ Διαγόρας κι ἀπό πολίτες κι ἀπό ξένους. Ἀφοῦ αὐτός ὁ ἄνδρας βαδίζει πάντα στόν ἴσιο δρόμο, ἐκεῖνον τόν δρόμο πού ἡ ὕβρις μισεῖ. Γιατί ἐνστερνίσθηκε μέ τρόπο ἀπόλυτα σαφῆ ὅσα τοῦ δίδαξε ἡ ὀρθοφροσύνη τῶν ἀγαθῶν του προγόνων)».

**«ΟΛΥΜΠΙΟΝΙΚΑΙΣ Χ
ΑΓΗΣΙΔΑΜΩ ΛΟΚΡΩ ΕΠΙΖΕΦΥΡΙΩ
ΠΑΙΔΙ ΠΥΚΤΗ 3-9:**

Τόν Ὀλυμπιονίκαν ἀνάγνωτέ μοι
Ἀρχεστράτου παῖδα, πόθι φρενός
ἐμᾶς γέγραπται· γλυκὺ γάρ αὐτῷ μέλος ὀφείλων
ἐπiléλαθ'· ὦ Μοῖσ', ἀλλά σὺ καί θυγάτηρ
Ἀλάθεια Διός ὀρθᾶ χερί
ἐρύκετον ψευδέων
ἐνιπάν ἀλιτόξενον.

(=ΟΛΥΜΠΙΟΝΙΚΟΣ 10

*ΓΙΑ ΤΟΝ ΑΓΗΣΙΔΑΜΟ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΕΠΙΖΕΦΥΡΙΟΥΣ ΛΟΚΡΟΥΣ ΝΙΚΗΤΗ
ΣΤΗΝ ΠΥΓΜΑΧΙΑ ΠΑΙΔΩΝ 3-9:*

Διαβάστε μου γιά τόν Ὀλυμπιονίκη, τόν γιό τοῦ Ἀρχεστράτου, σέ ποιό μέρος τοῦ νοῦ μου εἶναι γραμμένος· τοῦ ὀφείλω ἓνα γλυκό τραγούδι καί τό ξέχασα· ὅμως, Μοῦσα, ἐσύ καί ἡ Ἀλήθεια ἡ θυγατέρα τοῦ Δία, σηκῶστε τό χέρι καί διῶξτε μακριά μου τήν ἄδικη κατηγορία πώς ἀδίκησα ἓνα φίλο)».

**«ΟΛΥΜΠΙΟΝΙΚΑΙΣ ΧΙ
ΑΓΗΣΙΔΑΜΩ ΛΟΚΡΩ ΕΠΙΖΕΦΥΡΙΩ ΠΑΙΔΙ ΠΥΚΤΗ 11-21:**

Ἴσθι νῦν, Ἀρχεστράτου
παῖ, τεᾶς, Ἀγησίδαμε, πυγμαχίας ἔνεκεν
κόσμον ἐπὶ στεφάνῳ χρυσέας ἐλαίας
ἀδυμελῆ κελαδήσω,
Ζεφυρίων Λοκρῶν γενεᾶν ἀλέγων.
Ἐνθα συγκωμάζατ'· ἐγγυάσομαι

ὑμῖν, ὦ Μοῖσαι, φυγόμενον στρατόν
μήτ' ἀπείρατον καλῶν
ἀκρόσοφόν τε καὶ αἰχματὰν ἀφίξε-
σθαι. Τὸ γὰρ ἐμφυῆς οὔτ' αἶθων ἀλώπηξ
οὔτ' ἐρίβρομοι λέοντες διαλλάξαιτο ἦθος.

(=ΟΛΥΜΠΙΟΝΙΚΟΣ 11

ΓΙΑ ΤΟΝ ΑΓΗΣΙΔΑΜΟ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΕΠΙΖΕΦΥΡΙΟΥΣ ΛΟΚΡΟΥΣ ΝΙΚΗΤΗ
ΣΤΗΝ ΠΥΓΜΑΧΙΑ ΠΑΙΔΩΝ 11-21:

*Καὶ τώρα, Αἰησίδαμε, γιὰ τοῦ Ἀρχεστράτου, μάθε πὼς γιὰ τὴ νίκη σου στὴν πυγμα-
χία καὶ γιὰ τὸ στεφάνι τῆς χρυσῆς ἐλιάς που κέρδισες γλυκὰ τραγούδια θά πῶ, ἐπαι-
νώντας τὴ γενιά τῶν Ζεφυρίων Λοκρῶν. Ἐλάτε κοντά μας νά γιορτάσετε· κι ἐγὼ σᾶς
ἐγγυῶμαι, Μοῦσες, πὼς δέν θά συναντήσετε στρατό πού διώχνει τοὺς ξένους καὶ δέν
καταλαβαίνει τὸ καλὸ, μὰ θά βρεῖτε ἀνθρώπους πού καὶ πάρα πολὺ σοφοὶ εἶναι ἀλλὰ
καὶ γεροὶ πολεμιστὲς. Γιατί οὔτε ἡ κοκκινωπὴ ἀλεποῦ, μὰ οὔτε τὰ λιοντάρια πού βρυ-
χῶνται δέν γίνεται ν' ἀλλάζουν τὸ φυσικὸ τους)».*

*Τὸ ὄραμα τῆς τέχνης τοῦ Πινδάρου: Ἡ ποιητικὴ του τέχνη εἶναι λάμψη καὶ φῶς
πού πηγάζει ἀπὸ τὸν Δία καὶ γλυκαίνει τὴ ζωὴ:*

«**ΠΥΘΙΟΝΙΚΑΙΣ VIII 95-97:**

Ἐπάμεροι· τί δέ τις; τί δ' οὐ τις; Σκιᾶς ὄναρ
ἄνθρωπος. Ἄλλ' ὅταν αἶγλα διόσδοτος ἔλθῃ,
λαμπρόν φέγγος ἔπεστιν ἀνδρῶν καὶ μείλιχος αἰών.

(=ΠΥΘΙΟΝΙΚΟΣ 8, 95-97:

*Πλάσματα ἐφήμερα· τί εἶναι κανεῖς; τί δέν εἶναι; Ὀνειρο μιᾶς σκιᾶς ὁ ἄνθρωπος.
Ἀλλὰ σάν ἔλθῃ ἡ λάμψη πού θά στείλει ὁ Δίας, λαμπρὸ φῶς θά λούσει τοὺς ἀνθρώπους
καὶ θά γλυκάνει ἡ ζωὴ)».*

ΠΥΘΙΟΝΙΚΑΙΣ X

ἸΠΠΟΚΛΕΙ ΘΕΣΣΑΛΩ ΠΑΙΔΙ ΔΙΑΥΛΟΔΡΟΜΩ 1-7:

«Ὀλβία Λακεδαίμων,
μάκαιρα Θεσσαλία. Πατρὸς δ' ἀμφοτέραις ἐξ ἑνός
ἀριστομάχου γένος Ἡρακλέος βασιλεύει.
Τί κομπέω παρὰ καιρόν; Ἀλλὰ με Πυθώ
τε καὶ τὸ Πελινναῖον ἀπύει
Ἀλεύα τε παῖδες, Ἰπποκλέα θέλοντες
ἀγαγεῖν ἐπικωμίαν ἀνδρῶν κλυτὰν ὄπα.

(=ΠΥΘΙΟΝΙΚΟΣ 10

ΓΙΑ ΤΟΝ ΙΠΠΟΚΛΗ ΤΟΝ ΘΕΣΣΑΛΟ, ΝΙΚΗΤΗ ΣΕ ΑΓΩΝΑ ΑΓΟΡΙΩΝ ΔΙΑΥΛΟΔΡΟΜΩΝ 1-7:

Ευτυχισμένη ἢ Σπάρτη, μακάρια ἢ Θεσσαλία· καί στίς δύο βασιλεύει γενιά ἀπό τόν ἴδιο πατέρα, τόν Ἡρακλῆ, τόν πρῶτο στίς μάχες. Μήπως παράκαιρα κομπάζω; Ὅχι· γιατί μέ καλεῖ ἡ Πυθώ καί τό Πελινναῖο καί τά παιδιά τοῦ Ἀλέυα πού θέλουν μπροστά στόν Ἴπποκλῆ νά ὀδηγήσουμε τόν ἀνδρικό χορό πού θά ὑμνήσει τή μεγάλη του νίκη)».

Μακριά ἀπό τά πλούτη:

«**NEMEONIKOS 1.33-37:**

«Οὐκ ἔραμαι πολὺν ἐν
μεγάρῳ πλοῦτον κατακρύψας ἔχειν...

(=**NEMEONIKOS 1, 33-37:**

Δέν λαχταρῶ νά ἔχω κρυμμένο στό σπίτι μου πολὺν πλοῦτο...)».

Ὁ Παπαδιαμάντης ἐρμηνεύει τὸν Πίνδαρο

«**ΟΛΥΜΠΙΟΝΙΚΑΙΣ II**

ΘΗΡΩΝΙ ΑΚΡΑΓΑΝΤΙΝΩ ΑΡΜΑΤΙ 1-2:

Ἀναξιφόρμιγγες ὕμνοι,

τίνα θεόν, τίν' ἥρωα, τίνα δ' ἄνδρα κελαδήσομεν;

(=**ΟΛΥΜΠΙΟΝΙΚΟΣ 2**

ΓΙΑ ΤΟΝ ΘΗΡΩΝΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΑΚΡΑΓΑΝΤΑ

ΝΙΚΗΤΗ ΣΕ ΑΡΜΑΤΟΔΡΟΜΙΑ 1-2:

Ἵμνοι πού μέ τά λόγια σας τή λύρα κυβερνᾶτε,

ποιόν θεό, ποιόν ἥρωα, ποιόν ἄνδρα νά ὑμνήσουμε;)».

Ὁ **Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης** στό δημοσίευσμά του μέ τίτλο «**Φωνή αὔρας λεπτής**» (1901), ἀφοῦ ὑπογραμμίσει ὅτι «ὀφείλομεν νά ψάλλωμεν ἐν Ἐκκλησίᾳ μέ πραεῖας φωνάς», παραθέτει τοὺς ἀνωτέρω στίχους ἀπό τὸν δεῦτερο Ὀλυμπιονικό τοῦ Πινδάρου, τοὺς ὁποίους ἐρμηνεύει φιλολογικῶς καί θεολογικῶς. Ἡ ἐρμηνεία του εἶναι ἐκπληκτικὴ καί μοναδική. Γράφει:

«Τοὺς ὕμνους τοὺς ἀνάσσοντας τῆς φόρμιγγος ἐπικαλεῖται ὡς ἀνωτέρω ὁ ὑπιπέτης Πίνδαρος, προσωποποιῶν θεσπεσίως τούτους καί ἐρωτῶν τίνα θεόν, ἥρωα ἢ ἄνδρα πρέπει ὁμοῦ νά ψάλωσι.

Ἴσως θά ἠδύνατό τις νά εἶπῃ ὅτι ὁ μέγιστος λυρικός τῆς ἀρχαιότητος διὰ τῆς ἀνωτέρω ἐπικλήσεως οἰονεῖ προφητεύει. Ἡ δὲ πρόρρησίς του πληροῦται εἰς τοὺς ὕμνους τῆς Ὁρθοδόξου ἡμῶν Ἐκκλησίας. Διότι τίς ἄλλος εἶναι ἀληθής Θεός, τόν ὁποῖον ἔπρεπε νά κελαδῶσιν οἱ ὕμνοι, εἰ μὴ ὁ Χριστός; Καί τίς ἥρωας εἶναι μεγαλύτερος τοῦ Χριστοῦ, τοῦ πατάξαντος τόν ἀρχέκακον ἐχθρόν καί νικήσαντος διὰ τοῦ σταυροῦ τόν θάνατον; Καί τίς εἶναι ἀνὴρ, τίς ἄνθρωπος ἀληθέστερος ἀπὸ τὸν Υἱόν τοῦ Ἀνθρώπου, «ὃς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων...ἐαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβὼν ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος (Φιλιπ. β' 6-7);

Διά τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἄρα μουσικῆς, οἱ ὕμνοι οἱ ἀναξιφόρμιγγες τοῦ Πινδάρου ὕμνοῦσι τόν ἀληθινόν Θεόν, ἥρωα καί ἄνδρα, τόν Κόριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Θεραπεύεται δέ καί ἡ ἀμηχανία τοῦ Πινδάρου, ὡς καί παντός ψάλτου ἢ ποιητοῦ, εὐρίσκοντος εἰς ἓν καί τό αὐτό πρόσωπον, ἠνωμένας τάς τρεῖς ιδιότητες, τοῦ Θεοῦ, τοῦ ἥρωος καί τοῦ ἀνθρώπου. Τοιοῦτος Θεός, ἥρωος καί ἀνθρώπος οὐδέίς ἄλλος ὑπάρχει, εἰ μή ὁ Ἰησοῦς Χριστός».

20. Βακχυλίδης ὁ Κεῖος

(περ. 520/507-440 π. Χ.)

Χορικός ποιητής. Καταγόταν ἀπό τήν Κέα (σημερ. Τζιά) τῶν Κυκλάδων καί ἦταν ἀνεπιός τοῦ Σιμωνίδη. Εἶναι σχεδόν σύγχρονος, λίγο νεώτερος, καί ἀνταγωνιστής τοῦ Πινδάρου, ἔναντι τοῦ ὁποῦ ὅμως ὕστερεῖ. Ἐνδιαφέρεται γιά τήν ἀφήγηση περισσότερο ἀπό τόν Πίνδαρο. Προσέχει τή σαφήνεια στίς λεπτομέρειες καί τοῦ ἀρέσει ἡ κυκλική σύνθεση (=λεκτική ἐπανάληψη πού σημαίνει τή συνέχιση ἑνός θέματος ὕστερα ἀπό μιὰ παρεκβολή). Δανεῖζεται ἓνα ἀριθμό ἐπιθέτων κατ' εὐθείαν ἀπό τόν Ὅμηρο, ἀλλά συχνά τούς δίνει καινούργια ἀπόχρωση. Ὅπως καί ὁ Πίνδαρος, ἀντλεῖ ὑλικό ἀπό τήν προγενέστερή του ποιητική παράδοση, κυρίως ἀπό τόν Ὅμηρο. Συνέθεσε λυρικά ποιήματα γιά θεούς (ὕμνους, διθυράμβους, παιάνες, παρθένια κτλ.) καί γιά ἀνθρώπους (κυρίως ἐπινίκους πρὸς τιμὴν νικητῶν πανελληνίων ἀγώνων, ἀλλά καί τραγούδια ἐρωτικά καί ἐγκωμιαστικά).

Ἡ γλῶσσα τοῦ Βακχυλίδη εἶναι ἡ παραδοσιακὴ δωρική διάλεκτος μέ κάποια στοιχεῖα τῆς ἐπικῆς γλώσσας. Λόγῳ τῆς ἰωνικῆς του καταγωγῆς ἔχει καί κάποια ἰωνικά στοιχεῖα, ἐπηρεασμένα ἀπό τόν ἰωνικό χρωματισμό τῆς ἐπικῆς ποίησης. Ἔχει πλοῦτο ἐπιθέτων, ἐκτενεῖς περιγραφές κι ἓναν ρυθμό πιό ἀργό ἀπό τόν γοργό ρυθμό τοῦ Πινδάρου.

ΕΠΙΝΙΚΟΣ V:

«ΤΩ ΑΥΤΩ (ἐνν. ΙΕΡΩΝΙ) ΚΕΛΗΤΙ ΟΛΥΜΠΙΑ 1-14:

Ἀποσπάσματα:

Εὐμοῖρε Συρακοσίων
ἵπποδινήτων στραταγέ,
γνώση μὲν ἰοστεφάνων
Μοισᾶν γλυκύδωρον ἄγαλμα, τῶν γε νῦν
αἶ τις ἐπιχθονίων, ὀρθῶς...
ἢ σὺν Χαρίτεσσι βαθυζώνοις ὑφάνας ὕμνον ἀπὸ ζαθέας
νάσου ξένος ὑμετέραν
πέμπει κλεένναν ἐς πόλιν,

χρυσάμπυκος Ουρανίας
καινὸς θεράπων· ἐθέλει
δὲ γᾶρυν ἐκ στηθέων χέων
αἰνεῖν Ἴερωνα...

ΕΠΙΝΙΚΟΣ 5

=ΠΑΛΙ ΓΙΑ ΤΟΝ ΙΕΡΩΝΑ,

ΝΙΚΗΤΗ ΣΕ ΙΠΠΟΔΡΟΜΙΕΣ ΣΤΗΝ ΟΛΥΜΠΙΑ 1-14:

Καλότυχε τῶν Συρακουσίων στρατηγέ, ποῦ πάνω στό ἄρμα τ' ἄλογα σέ ταρακουνοῦν, θά νιώσεις πιό καλά ἀπ' ὄλους τούς τωρινούς ἀνθρώπους τί γλυκό καί χαρούμενο δῶρο σοῦ κάνουν οἱ ἰοστέφανες Μοῦσες·...στ' ἀλήθεια, σοῦ ὕφανε ὕμνο ἕνας παλιός φιλοξενούμενός σου, καινούργιος θεράπωντας τῆς χρυσομάντηλης Ουρανίας, μαζί μέ τίς βαθύζωνες Χάριτες καί τόν στέλνει ἀπ' τό ἱερό νησί του στή λαμπρή σας πόλη· γιατί θέλει βγάζοντας φωνή ἀπό τά στήθη του νά ὑμνήσει τόν Ἴερωνα...».

[Ὁ 5^{ος} ἐπίνικος τοῦ Βακχυλίδη ὑμνεῖ τή νίκη τοῦ Ἴερωνα στήν Ὀλυμπία σέ ἵπποδρομία τό 476 π.Χ.· γιά τήν ἴδια νίκη ὁ Πίνδαρος συνέθεσε τόν 1^ο Ὀλυμπιονικό του (βλ. πιό πάνω)].

ΔΙΘΥΡΑΜΒΟΣ ΙΙΙ

«**ΗΪΘΕΟΙ Ἡ ΘΗΣΕΥΣ** 1-23, 39-46:

Ἀποσπάσματα:

Κυανόπρωρα μὲν ναῦς μενέκτυπον
Θησέα δις ἑπτὰ τ' ἀγλαοὺς ἄγουσα
κούρους Ἰαόνων
Κρητικὸν τάμνε πέλαγος·
τηλαυγεί γὰρ ἐν φάρει
βορήϊαι πίτνον αὔραι
κλυτᾶς ἕκατι πελεμαίγιδος Ἀθάνας·
κνίσεν τε Μίνωϊ κέαρ
ἱμεράμπυκος θεᾶς
Κύπριδος ἀγνὰ δῶρα·
χεῖρα δ' οὐκέτι παρθενικᾶς
ἄτερθ' ἐράτυεν, θίγεν
δὲ λευκᾶν παρηίδων·
βόασέ τ' Ἐρίβοια χαλκο-
θώρακα Πανδίονος
ἔκγονον· ἶδεν δὲ Θησεύς,
μέλαν δ' ὑπ' ὀφρύων
δίναςεν ὄμμα, καρδίαν τέ οἱ
σχέτλιον ἄμυξεν ἄλγος,
εἶρέν τε· Διὸς υἱέ φερτάτου,
ὄσιον οὐκέτι τεᾶν

ἔσω κυβερνήσ φρενῶν
θυμόν· ἴσχε μεγάλαυχον ἦρωσ βίαν...
Τῷ σε, πολέμαρχε Κνωσίων,
κέλομαι πολύστονον
ἐρύκεν ὕβριν· οὐ γὰρ ἂν θέλοι-
μ' ἀμβρότοι ἐραννὸν Ἄουδς
ιδεῖν φάος, ἐπεὶ τιν' ἠϊθέων
σὺ δαμάσειας ἀέκον-
τα· πρόσθε χειρῶν βίαν
δείξομεν· τὰ δ' ἐπιόντα δαίμων κρινεῖ'.
Τόσ' εἶπεν ἀρέταιχμος ἦρωσ·
τάφον δὲ ναυβάται
φωτὸς ὑπεράφανον
θάρσος.

ΔΙΘΥΡΑΜΒΟΣ 3

(=ΑΓΑΜΟΙ ΝΕΟΙ ΚΑΙ ΝΕΕΣ)

Ἦ ΘΗΣΕΑΣ 1-23, 39-46:

Ἐνα μελανόπλωρο καράβι ἔσχιζε τὸ Κρητικὸ πέλαγος μεταφέροντας τὸν θαρραλέο Θησέα μαζί μὲ δεκατέσσερις ἐκλεκτοὺς νέους καὶ νέες τῆς Ἰωνίας· στά πανιά πού λαμποκοποῦσαν φουσοῦσε ὁ βοριάς καὶ χαίρονταν ἢ ζακουστή ἀσπιδοφόρα Ἀθηνᾶ. Μὰ τὴν καρδιά τοῦ Μίνωα τὴν κέντησε ἐπιθυμία ἔντονη σταλμένη ἀπὸ τὴν ἐρωτικὴ θεά, τὴν Ἀφροδίτη· δὲν συγκράτησε λοιπὸν τὸ χέρι του καὶ τὸ ἄπλωσε σὲ μιά ἀπ' τὶς κοπέλες καὶ τῆς ἄγγιξε τὰ ἄσπρα μάγουλα· τότε ἔβγαλε γερὴ φωνὴ ἢ Ἐρίβοια, γιὰ νὰ τὴν ἀκούσει ὁ Θησέας, τοῦ Πανδίωνα ὁ ἐγγονός, ὁ χαλκοθωρακισμένος· εἶδε τὸ πράγμα ὁ Θησέας καὶ κάτω ἀπ' τὰ φρύδια στριφογύρισε σκοτεινὴ ἢ ματιά του· πόνεσε βαριά ἢ καρδιά του κι εἶπε στὸν Μίνωα: "Γιὲ τοῦ ὑπέρτατου Δία, στά στήθια σου μέσα δὲν κυβερνήσ τὴν καρδιά σου μὲ τρόπο ἀγνό· συγκράτησε, ἦρωα, τὴν ὑπερφίαλη βία...

Σοῦ λέω, λοιπὸν, πολέμαρχε τῆς Κνωσοῦ· περιορίσε τὴν ἐπικίνδυνη ἀλαζονεὶα σου· καλύτερα νὰ μὴν ζαναδῶ τὸ γλυκὸ φῶς τῆς ἀθάνατης αὐγῆς, παρά ν' ἀφήσω νὰ προσβάλλεις ἄθελά του κάποιον νέο ἢ μιά νέα ἀπ' τοὺς δικούς μου· πιὸ πρὶν θά δοκιμάσεις τῶν χειρῶν μου τὴ δύναμη. Ὁ θεός θά κρίνει ὅσα θά συμβοῦν μετὰ". Αὐτὰ εἶπε ὁ κονταρομάχος ἦρωας· καὶ οἱ ναῦτες ἔμειναν ἐκκληκτοὶ ἀπὸ τὸ περήφανο θάρρος τοῦ ἀνδρα)».

[Ὁ Βακχυλίδης στὸν 3^ο Διθύραμβό του, ἀποσπάσματα τοῦ ὁποῖου μόλις παρατέθηκαν, διηγεῖται ἕναν ἀπὸ τοὺς μύθους πού ἀναφέρονται στὸν Ἀθηναῖο ἦρωα Θησέα:

Ὁ Ἀνδρόγεωσ, γιὸς τοῦ βασιλιά τῆς Κνωσοῦ Μίνωα, εἶχε λάβει μέρος, μαζί με ἄλλους ἀθλητὲς ἀπ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα, στά Παναθήναια, ἀθλητικὸς ἀγῶνας πού ὀργάνωσε στὴν Ἀθήνα ὁ Αἰγέας, ὁ πατέρας τοῦ Θησέα. Ἀναδείχθηκε πρῶτος νικητὴς, ἀλλὰ τότε ὁ Αἰγέας τὸν ἔστειλε νὰ ἀντιμετωπίσει τὸν ταῦρο τοῦ Μαραθῶνα. Ὅμως ὁ ταῦρος σκότωσε τὸν Ἀνδρόγεω. Τότε ὁ Μίνωας πολιορκήσε μὲ στρατὸ τὴν Ἀθήνα, ἀλλὰ δὲν

μπορούσε νά τήν κυριεύσει. Ἐτσι παρεκάλεσε τόν πατέρα του, τόν Δία, νά τιμωρήσει αὐτός τούς Ἀθηναίους. Ἐπese τότε στήν πόλη λοιμός, κι ὅταν ρωτήθηκε τό μαντεῖο τῶν Δελφῶν, ἡ πυθία ἀπάντησε πώς θά γλίτωναν μόνον ἄν ἔδιναν στόν Μίνωα ὅ,τι τούς ζητοῦσε. Ὁ Μίνωας ζήτησε νά στέλνουν ὡς φόρο οἱ Ἀθηναῖοι στήν Κρήτη κάθε χρόνο (ἢ κάθε ἑννέα χρόνια) ἑφτά νέους καί ἑφτά νέες, γιά τροφή στόν Μινώταυρο. Οἱ νέοι διαλέγονταν μέ κλήρωση. Ἡ ὑποχρέωση αὐτοῦ τοῦ φόρου θά ἔληγε μόνον ἄν ἕνας ἀπό τούς νέους σκότωνε ἄοπλος τόν Μινώταυρο.

Δυό χρονιές οἱ Ἀθηναῖοι πλήρωσαν στόν Μίνωα τόν βαρῦ φόρο τοῦ αἵματος. Ὁ ἴδιος ὁ Μίνωας ἐρχόταν νά παραλάβει τά ὑποψήφια θύματα. Τήν τρίτη χρονιά ὁμως ἦλθε ὁ Θησεάς ἀπό τήν Τροιζήνα, ὅπου γεννήθηκε καί ἀνδρώθηκε, στήν Ἀθήνα, ὅπου βασιλεύε ο πατέρας του Αἰγεύς. Προσφέρθηκε μόνος του νά εἶναι, χωρίς νά κληρωθεῖ, ἕνα ἀπό τά ἑφτά παλικάρια.

Ὅπως συνεχίζει ὁ μῦθος, ὁ Θησεάς μέ τή βοήθεια τῆς κόρης τοῦ Μίνωα Ἀριάδνης πού ἐπινόησε τό τέχνασμα τοῦ μίτου, τοῦ κουβαριοῦ, ἡ ὁποία τόν ἐρωτεύθηκε, σκότωσε τόν Μινώταυρο καί, γιά νά συντομεύω, ἐπέστρεψαν ὅλοι στήν Ἀθήνα. Ὁ πατέρας του ὁμως Αἰγεύς δέν ζοῦσε πιά. Εἶχε πηδήξει πρὶν ἀπό λίγο ἀπό τήν Ἀκρόπολη, ὅταν εἶδε τό καράβι νά ἐπιστρέφει ἀπό τήν Κρήτη μέ μαύρη σημαία, σημάδι πώς οἱ δεκατέσσερις νέοι δέν ζοῦσαν πιά· ὁ καπετάνιος εἶχε ξεχάσει νά ὑποστείλει τή μαύρη σημαία καί νά ὑψώσει τή λευκή, ὅπως τοῦ εἶχε παραγγεῖλει ὁ βασιλιάς νά κάνει, ἄν ζοῦσαν οἱ νέοι.

Στά ἀποσπάσματα τοῦ 3^{ου} διθυράμβου τοῦ Βακχυλίδη, πού λίγο πιο πάνω εἶδαμε, ὁ ποιητής ἀφηγεῖται ἕνα περιστατικό πού ἔλαβε χώρα κατά τό ταξίδι τῶν δεκατεσσάρων νέων πρὸς τήν Κρήτη. Εἶναι ἀξιοθαύμαστη ἢ λεβεντιά καί τό κουράγιο τοῦ Θησεά, τό ἀτρόμητο καί ὑψηλό του ἦθος ἀπέναντι στόν Μίνωα, κι ἄς εἶχε ὁ Κρητικός πατέρα του τόν Δία, καί τό αἶσθημα εὐθύνης, αἰδοῦς καί ἀξιοπρέπειας πού τόν διακατέχει. Ἀλλά καί τό αἶσθημα αἰδοῦς τῆς Ἐρίβοιας. Ὅδευαν καί οἱ δύο πρὸς τόν θάνατο, ἀλλά δέν διαπραγματεύονταν τήν τιμὴ τους.

Μᾶς θυμίζει αὐτή ἡ στάση –τηρουμένων βέβαια τῶν ἀναλογιῶν– ἕνα πολύ μεταγενέστερο ἱστορικό γεγονός πού διασώζει ὁ ἱστορικός τῶν περσικῶν πολέμων Ἡρόδοτος (7.133-136):

Πρὶν ἀπό τή μάχη τοῦ Μαραθῶνα (490 π.Χ.), ὁ Δαρεῖος ἔστειλε κήρυκες στοὺς Ἀθηναίους καί στοὺς Σπαρτιάτες, γιά νά ζητήσουν «γῆν καί ὕδωρ», δηλαδή ὑποταγή. Τότε οἱ μὲν πρῶτοι ἔρριζαν τούς κήρυκες σέ βάραθρο, ἐνῶ οἱ δεῦτεροι σέ πηγάδι, γιά νά πάρουν ἀπ' ἐκεῖ χῶμα καί νερό. Αὐτή ἡ πράξη ὁμως δέν ἦταν σωστή, γιατί οἱ κήρυκες θεωροῦνταν ἱερά πρόσωπα. Τότε ἐνέσκηψε στή Σπάρτη, ὡς ὀργή τῶν θεῶν, ἡ «μῆνις Ταλθυβίου» καί οἱ θυσίες τους δέν γίνονταν δεκτές ἀπό τούς θεούς. Μπροστά στό ἀδιέξοδο αὐτό οἱ ἄρχοντες τῆς Σπάρτης ἀποφάσισαν πώς ἔπρεπε δύο Σπαρτιάτες νά πεθάνουν στη θέση τῶν ἄδικα σκοτωμένων Περσῶν κηρύκων. Τότε **δύο παλικάρια τῆς Σπάρτης, ὁ Σπερθίας ὁ γιός τοῦ Ἀνηρίστου καί ὁ Βούλις ὁ γιός τοῦ Νικολάου,** ἀριστοκρατικῆς καταγωγῆς καί πλούσιοι, ὅσο πλούσιοι μπορούσαν νά εἶναι οἱ

Σπαρτιάτες, ζήτησαν έθελοντικά νά πᾶνε στήν Περσία, γιά νά πεθάνουν καί νά πληρώσουν ἔτσι γιά τόν φόνο τῶν κηρύκων («Σπερθίης τε ὁ Ἀνηρίστου καί Βοῦλις ὁ Νικόλεω, ἄνδρες Σπαρτιῆται φύσι τε γεγονότες εἶ καί χρήμασι ἀνήκοντες ἐς τά πρῶτα, ἐθελονταί ὑπέδυσαν ποινήν τείσειν Ξέρξῃ τῶν Δαρείου κηρύκων τῶν ἐν Σπάρτῃ ἀπολομένων»).

Οἱ δύο νέοι ἔφθασαν κάποτε στά Σοῦσα καί παρουσιάσθηκαν στόν Ξέρξῃ πού τότε βασιλεψε. Μπήκαν στήν αἴθουσα τοῦ θρόνου καί πλησίασαν ὄρθιοι τόν Πέρση μονάρχη, γεγονός πού ὄλους τούς ζάφνιασε, γιατί οἱ Πέρσες προσκυνοῦσαν γονατιστοί τόν βασιλιά τους. Κι ἐνῶ οἱ δορυφόροι τοῦ Ξέρξῃ πάλευαν ἀπεγνωσμένα νά τούς γονατίσουν χωρίς νά τά καταφέρουν, αὐτοί εἶπαν μέ τρόπο λιτό στόν ἡγεμόνα: «Βασιλιά, ἐμεῖς ἤλθαμε ἐδῶ γιά νά πεθάνουμε, κι ἔτσι νά πληρώσουμε γιά τούς δύο κήρυκές σας πού κακῶς σκότωσε ἡ Σπάρτη». Ἦλθαμε γιά νά πεθάνουμε κι ὄχι γιά νά προσκυνήσουμε· ὑπάρχει ἀνάμεσα στά δύο αὐτά μιά διαφορά πού μόνον ἕνας Ἕλληνας μπορεῖ νά τήν καταλάβει!].

21. Κόριννα

(τέλη 6^{ου} -μέσα 5^{ου} αἰ. π.Χ.).

Ἡ Κόριννα ἦταν λυρική ποιήτρια ἀπό τήν Τανάγρα τῆς Βοιωτίας. Ἔχουν σωθεῖ λίγα ὑπολείμματα ποιημάτων της. Εἶναι λυρικά ποιήματα ἀφηγηματικοῦ τύπου μέ θέματα ἀπό τή μυθολογία, κυρίως τήν τοπική, τῆς πατρίδας της. Ἡ γλώσσα της εἶναι ἕνα ἀσυνήτιστο βοιωτικό ἰδίωμα, μέ δάνεια ἀπό τήν κοινή ἐλληνική γλώσσα τῶν ποιητῶν, ἀλλά τό ὕφος της εἶναι ἀπλό καί σαφές. Σύμφωνα μέ κάποια παράδοση, προφανῶς πλασματική, νίκησε πέντε φορές τόν Πίνδαρο σέ ποιητικούς ἀγῶνες. Ἄν ἡ παράδοση αὐτή ἦταν ἀληθινή, θά ἐρχόταν σέ πλήρη ἀντίφαση μέ τό ἀπόσπασμά της 664a, στό ὅποιο μέμφεται τήν ἐπίσης Βοιωτή ποιήτρια Μυρτίδα (βλ. ἀμέσως πιό κάτω), διότι, μιά γυναίκα αὐτή, τόλμησε νά ἀνταγωνισθεῖ τόν Πίνδαρο:

Ἀπόσπασμα 664a:

«Μέμοφη δέ κῆ λιγουράν
Μουρτίδ' ἰών γ' ὅτι βανὰ φοῦ-
σ' ἔβα Πινδάρου πὸτ ἔριν.

(=Μέμοφμαι ἐπίσης καί τῆ Μυρτίδα μέ τήν καθαρή φωνή, ἐπειδή μιά γυναίκα αὐτή πῆγε νά ἀνταγωνισθεῖ τόν Πίνδαρο [βανά:βοιωτικά= γυνή])».

Ἀπόσπασμα-Σπάρραγμα 654. 1a.co/1.25-1.34:

«... ατώ ανεκόσμιον
μάκαρες· τῶ δέ νόος γεγάθι·
ὁ δέ λούπησι κάθεκτος
χαλεπήσιν ἔλικῶν ἐ...
λιττάδα πέτραν
...κεν δ' ὄρος· ὑκτρῶς

...ων ούψοθεν εἶρι-
σέ νιν ἐμ μουριάδεσσι λάυς·
...εγ...νεγ...
...ροσίασ'».

22. Μυρτίς

(ἀρχές καί μέσα 5ου αἰ. π.Χ.)

Ἡ Μυρτίς ἦταν λυρική ποιήτρια ἀπό τήν Ἀθηδώνα τῆς Βοιωτίας. Ἀπό τά ἔργα της δέν σώθηκε τίποτε. Ὅμως, μία ἐπιτιμητική παρατήρηση τῆς συμπατριώτισσάς της ποιήτριας Κόριννας (βλ. ἀμέσως παραπάνω, **Κόριννα**, ἀπόσπασμα 664a) μᾶς καθιστᾷ γνωστό ὅτι ἡ Μυρτίς διαγωνίσθηκε κάποια φορά μέ τόν Πίνδαρο. Ἡ Κόριννα ἐπικρίνει τή Μυρτίδα, γιατί τόλμησε, μιά γυναίκα αὐτή, νά συναγωνισθεῖ μέ τόν Πίνδαρο.

23. Πράξιλλα

(ἀρχές καί μέσα 5^{ου} αἰ. π.Χ.)

Ἡ Πράξιλλα εἶναι λυρική ποιήτρια ἀπό τή Σικυώνα τῆς δυτικῆς Κορινθίας. Ἐγραψε τραγούδια παροίνια (=τοῦ κρασιοῦ), ὕμνους καί πιθανῶς διθυράμβους. Σώθηκαν ἀποσπάσματα:

Ἀποσπάσματα:

(2 D):

ΑΔΩΝΙΣ:

«Κάλλιστον μὲν ἐγὼ λείπω φάος ἡέλιιο,
δεύτερον ἄστρα φαεινὰ σεληναίης τε πρόσωπον
ἠδὲ καί ὠραίους σικύους καί μῆλα καί ὄγχνας.
(=Τό πιό ὠραῖο ἀπ' ὅσα ἀφήνω εἶναι τό φῶς τοῦ ἡλίου,
δεύτερον τά φωτεινά ἀστέρια καί τό πρόσωπο τῆς σελήνης
καί τά ὄριμα ἀγγούρια καί τά μῆλα καί τ' ἀχλάδια)».

[Ἦ νεκρός Ἄδωνις, ὅταν τόν ρωτοῦν στόν Ἄδη ποιά εἶναι τά πιό ὁμορφα πράγματα πού ἄφησε πίσω στή γῆ, ἀπαντᾷ πῶς εἶναι τό ὠραιότατο φῶς τοῦ ἡλίου, τά λαμπρά ἀστέρια, τό πρόσωπο τῆς σελήνης καί μαζί μ' αὐτά τά ὄριμα ἀγγούρια καί τά μῆλα καί τά ἀχλάδια. Στήν ἀρχαιότητα διακαωμοδοῦσαν τόν Ἄδωνη γι' αὐτόν τόν ἑτερόκλητο συνδουασμό προτιμήσεων· εἶχε δημιουργηθεῖ μάλιστα καί ἡ παροιμιακή φράση: «ἡλίθιότερος τοῦ Πραξιλλῆς Ἀδώνιδος» 747 (=πιό ἡλίθιος ἀπό τόν Ἄδωνη τῆς Πράξιλλας)].

14 D:

ΑΤΤΙΚΟΝ ΣΚΟΛΙΟΝ (=τραγούδι τοῦ συμποσίου, κυρίως διαλογικό):

«Ἀδμήτου λόγον, ὦ ἑταῖρε, μαθὼν τοὺς ἀγαθοὺς φίλοι,
τῶν δειλῶν δ' ἀπέχου γνοὺς ὅτι δειλῶν ὀλίγα χάρις».

[*Ὁ Ἀδμητος ἐδῶ συμβουλεύει: Νά ἀγαπούμε τούς καλοὺς φίλους καί νά μή συναστυρεφόμεστε τούς δειλοὺς*].

20 D:

«Ὑπὸ παντὶ λίθῳ σκορπίον, ὦ ἑταῖρε, φυλάσσεο».

[*Συμβουλεύει ἐπίσης νά φυλαγόμεστε ἀπὸ τὸν σκορπιὸ πού παραμονεύει κάτω ἀπὸ κάθε πέτρα. Ἀπὸ κάθε εἶδους «σκορπιούς»*].

Ἡ Πράξιλλα ἔγραψε κι ἓναν διθύραμβο γιὰ τὸν Ἀχιλλέα, τοῦ ὁποῖου σώζεται μόνον ἓνας στίχος (748):

«Ἄλλὰ τεόν οὐποτε θυμόν ἐνὶ στήθεσσιν ἔπειθον.

(=Ἄλλὰ ποτέ δέν ἔπειθα τήν καρδιά μέσα στά στήθια σου»).

24. Τελέσιλλα

(ἀρχές καί μέσα 5^{ον} αἰ. π.Χ.)

Ἡ Τελέσιλλα ἦταν ποιήτρια ἀπὸ τὸ Ἄργος. Ἀπὸ τὰ ποιήματά της ἔχει σωθεῖ στό ἱερό τοῦ Ἀσκληπιοῦ τῆς Ἐπιδαύρου ἓνας *Ὕμνος στήν μητέρα τῶν θεῶν* καί μόνο δύο στίχοι τοῦ ἔργου *Ὕμνος στήν Ἄρτεμη*. Ἡ γλώσσα εἶναι, μέ μικρές ἀποκλίσεις, ἡ λυρική κοινὴ γλώσσα τῆς ἐποχῆς καί τὸ ὕφος της ἐξαιρετικὰ ἀπλό.

Θυροῦνταν πὼς ἡ Τελέσιλλα ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγία τῶν Ἀργείων γυναικῶν, ὅταν κάποτε, τὸ 494 π.Χ., οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐπιτέθηκαν κατὰ τοῦ Ἄργους. Οἱ ἄνδρες Ἀργεῖοι σκοτώθηκαν ἢ κατακάηκαν καί πάντως δέν ἔμεινε κανεὶς γιὰ νά πολεμήσει τοὺς ἐχθροὺς. Τότε ἡ Τελέσιλλα, ἀφοῦ ἀσφάλισε στό κάστρο τῆς πόλης ὅσους δέν ἦταν σέ θέση νά πολεμήσουν (γέροντες, παιδιά, ὑπηρέτες), ὅπλισε τίς νέες γυναῖκες καί ἐτοιμάσθηκε γιὰ ἄμυνα. Ὅταν οἱ ἐπιτιθέμενοι Σπαρτιάτες ἔφθασαν στήν τελευταία φάση τῆς ἐπίθεσης, αὐτὴν τοῦ ἀλαλαγμοῦ, οἱ Ἀργεῖες δέν τρώμαζαν, ἀλλὰ συνέχισαν νά πολεμοῦν γενναῖα. Τότε ὁ ἀρχηγός τῶν Σπαρτιατῶν Κλεομένης διέταξε ὑποχώρηση τῶν Σπαρτιατῶν, πράγμα πού σήμαινε παραδοχὴ τῆς ἤττας τους, γιατί φοβήθηκε πὼς, ἂν οἱ Σπαρτιάτες σκοτώσουν τίς γυναῖκες, θά τοὺς μισήσουν ὅλοι, ἂν πάλι νικηθοῦν ἀπὸ αὐτές, θά πάθουν μιὰ συμφορὰ ντροπιαστικὴ.

Ἴσως ἡ ἱστορία αὐτὴ νά εἶναι ἓνας τοπικὸς θρύλος. Πάντως τὴ διασώζει ὁ Πανσανίας, ὁ ὁποῖος (2.20.8.1 κ.έ., βλ. παρακάτω **Μαρτυρία**) εἶχε δεῖ στό ἱερό τῆς Ἀφροδίτης, κοντὰ στό θέατρο τοῦ Ἄργους, μιὰ στήλη μέ τὴν ποιήτρια Τελέσιλλα. Ἡ παράσταση τὴν ἔδειχνε νά ἔχει πετάξει τὰ βιβλία της καί νά προσπαθεῖ νά φορέσει μιὰ περικεφαλαία.

Ἀπόσπασμα-Σπάραγμα 1.1-10.2:

«...ἀ δ' Ἄρτεμις, ὦ κόραι,

φεύγοισα τὸν Ἄλφειόν

...φιληλιάς,

βελτιώτας
...δῖνον.
οὐλοκίκιννε...
...ποιήτριαν
Τελέσιλλαν...».

Μαρτυρία:

ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ, 2. 20. 8. 1 κ.έ.:

«Ὑπὲρ δὲ τὸ θέατρον Ἀφροδίτης ἐστὶν ἱερόν, ἔμπροσθεν δὲ τοῦ ἔδους Τελέσιλλα ἢ ποιήσασα τὰ ἄσματα ἐπέεργασται στήλῃ· καὶ βιβλία μὲν ἐκεῖνα ἔρριπται οἱ πρὸς τοῖς ποσίν, αὐτὴ δὲ ἐς κράνος ὄρᾳ κατέχουσα τῇ χειρὶ καὶ ἐπιτίθεσθαι τῇ κεφαλῇ μέλλουσα. Ἦν δὲ ἡ Τελέσιλλα καὶ ἄλλως ἐν ταῖς γυναιξίν εὐδόκιμος καὶ μᾶλλον ἐτιμᾶτο ἔτι ἐπὶ τῇ ποιήσει. Συμβάντος δὲ Ἀργείοις ἀτυχήσαι λόγου μειζόνως πρὸς Κλεομένην τὸν Ἀναξανδρίδου καὶ Λακεδαιμονίους, καὶ τῶν μὲν ἐν αὐτῇ πεπτωκότων τῇ μάχῃ, ὅσοι δὲ ἐς τὸ ἄλσος τοῦ Ἄργους κατέφευγον διαφθαρέντων καὶ τούτων, τὰ μὲν πρῶτα ἐξιόντων κατὰ ὁμολογίαν, ὡς δὲ ἔγνωσαν ἀπατόμενοι συγκατακαυθέντων τῷ ἄλσει τῶν λοιπῶν, οὕτω τοὺς Λακεδαιμονίους Κλεομένης ἤγεν ἐπὶ ἔρημον ἀνδρῶν τὸ Ἄργος. Τελέσιλλα δὲ οἰκέτας μὲν καὶ ὄσοι διὰ νεότητα ἢ γῆρας ὄπλα ἀδύνατοι φέρειν ἦσαν, τούτους μὲν πάντας ἀνεβίβασεν ἐπὶ τὸ τεῖχος, αὐτὴ δὲ ὀπόσα ἐν ταῖς οἰκίαις ὑπελείπετο καὶ τὰ ἐκ τῶν ἱερῶν ὄπλα ἀθροίσασα τὰς ἀκμαζούσας ἡλικίας τῶν γυναικῶν ὥπλιζεν, ὀπλίσασα δὲ ἔτασσε κατὰ τοῦτο ἢ τοὺς πολεμίους προσιόντας ἠπίστατο. Ὡς δὲ ἐγγὺς ἐγίνοντο οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ αἱ γυναῖκες οὔτε τῷ ἀλαλαγμῷ κατεπλάγησαν δεξάμεναι τε ἐμάχοντο ἔρρωμένως, ἐνταῦθα οἱ Λακεδαιμόνιοι, φρονήσαντες ὡς καὶ διαφθειράσι σφισι τὰς γυναῖκας ἐπιφθόνως τὸ κατόρθωμα ἔξει καὶ σφαλεῖσι μετὰ ὄνειδῶν γενήσοιτο ἢ συμφορά, ὑπεῖκουσι ταῖς γυναιξί.

(=Ἐπάνω ἀπὸ τοῦ θέατρο [τοῦ Ἄργους] ὑπάρχει ἱερό τῆς Ἀφροδίτης καὶ μπροστὰ στὸν ναό ἔχει ἀπεικονισθεῖ σὲ στήλῃ ἢ ποιήτρια Τελέσιλλα· ἡ εἰκόνα τῆ δείχνει νάχει πετάζει στὰ πόδια της τὰ βιβλία μὲ τὰ ποιήματα καὶ νά κοιτάζει τὸ κράνος πού κρατᾷ στὰ χέρια της καὶ ἐτοιμάζεται νά τὸ φορέσει στό κεφάλι της. Ἡ Τελέσιλλα ἦταν οὕτως ἢ ἄλλως διακεκριμένη μεταξύ τῶν γυναικῶν τοῦ Ἄργους κι ἐπιπλέον τὴν τιμοῦσαν πολὺ ὡς ποιήτρια. Συνέβη κάποτε νά ὑποστοῦν οἱ Ἀργεῖοι βαρεῖά ἦττα ἀπὸ τὸν Σπαρτιάτη Κλεομένη, τὸν γιό τοῦ Ἀναξανδρίδη, καὶ τοὺς Λακεδαιμονίους, κι ἄλλοι ἀπ' αὐτούς σκοτώθηκαν στὴ μάχη κι ὄσοι κατέφυγαν στό ἄλσος τοῦ Ἄργους σκοτώθηκαν κι αὐτοί· οἱ τελευταῖοι βγήκαν κάποια στιγμή ἀπὸ τὸ ἄλσος γιὰ νά συνθηκολογήσουν μὲ τοὺς Σπαρτιάτες, ἀλλά, κατάλαβαν ὅτι ἐξαπατήθηκαν καὶ ζαναμπήκαν στό ἄλσος καὶ κῆκαν μαζί μὲ τοὺς ὑπόλοιπους· ἔτσι, ὁ Κλεομένης ὁδήγησε τοὺς Λακεδαιμονίους σ' ἓνα Ἄργος ἔρημο ἀπὸ ἄνδρες. Τότε ἡ Ἀργεῖα Τελέσιλλα ἀνέβασε μέσα στό κάστρο τοὺς δούλους κι ὄσους δέν ἦταν σὲ θέση νά πολεμήσουν, γιατί ἦταν εἴτε πολὺ νέοι εἴτε γέροι, κι ἀφοῦ συγκέντρωσε ὅλα τὰ ὄπλα πού εἶχαν ἀπομείνει στὰ σπίτια κι ὅσα βρισκόνταν στὰ ἱερά, ὥπλισε μ' αὐτὰ τίς νέες καὶ γερές γυναῖκες καὶ ἐν συνεχείᾳ τίς ἔταξε στό

σημείο όπου γνώριζε πώς θα έπιτεθοῦν οἱ ἐχθροί. Ὄταν πλησίασαν οἱ Λακεδαιμόνιοι οἱ γυναῖκες δὲν τὰ ἔχασαν οὔτε μέ τόν ἀλαλαγμό τῶν Σπαρτιατῶν, ἀλλά ἄντεξαν τήν ἐπίθεσή τους καί πολεμοῦσαν γενναῖα· τότε οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἐπειδή σκέφθηκαν ὅτι, κι ἂν ἀκόμα νικήσουν τίς γυναῖκες, τό κατόρθωμά τους θά τούς κάνει μισητούς καί, φυσικά, ἂν νικηθοῦν, αὐτή ἡ ἥττα θά ἦταν γι' αὐτούς συμφορά ἐπονείδιστη, ἀποφάσισαν νά ὑποχωρήσουν μπροστά τους)».

25. Ἡριννα

(ἀρχές καί μέσα 5^{ου} αἰ. π.Χ.)

Ἡ Ἡριννα, δεκαεννιάχρονη ποιήτρια, καταγόταν ἀπό τό νησί Τήλος, δυτικά τῆς Ρόδου. Ἔγινε γνωστή μέ τό ποίημά της «Ἀλακάτα» (=Ἡλακάτη=ρόκα) πού ἔγραψε σέ δωρική διάλεκτο σέ ἀνάμνηση τῆς πεθαμένης φίλης της Βαυκίδας, ἡ ὁποία εἶχε παντρευτεῖ καί εἶχε φύγει ἀπό τήν Τήλο. Σύντομα πέθανε καί ἡ ἴδια ἡ Ἡριννα. Ἀπό τό ποίημα αὐτό τῶν 300 ἐξαμέτρων στίχων σώθηκαν μόνον ἀποσπάσματα, πολύ δύσκολο νά ἀποκατασταθοῦν. Προδίδουν ὅμως συγκινητική τρυφερότητα καί ζωντάνια, καθώς περιγράφουν εἰκόνες κοινῶν παιχνιδιῶν, κοινῆς δουλειᾶς, κοινῶν παιδικῶν ἀσχολιῶν. Τό ποίημα εἶναι γραμμένο σέ δωρική διάλεκτο μέ ἐπικά στοιχεῖα:

Ἀπόσπασμα-Σπάραγμα 1a-b:

ΑΛΑΚΑΤΑ:

«Τουτόθεν εἰς Αἶδαν κενεὰ διανήχεται ἀχώ·
σιγά δ' ἐν νεκύεσσι, τό δὲ σκότος ὅσσε κατέρρει
...εἰσας
...ε κώρα
...σι νύμφαι
...χελύνναν
...σελάννα
...χελύννα
...τελῆς».

Γ' Κεφάλαιο

Προσωκρατικοί Φιλόσοφοι

Εισαγωγή

Προσωκρατικοί ονομάζονται όλοι οι φιλόσοφοι, ποιητές και συγγραφείς, οι οποίοι έζησαν και φιλοσόφησαν μεταξύ του 7^{ου} και του 5^{ου} αιώνα π.Χ., προηγήθηκαν του Σωκράτη (469-399 π.Χ.) και κατά συνέπεια δεν επηρεάστηκαν από τη σκέψη του. Ο Σωκράτης είναι ο μεγάλος σταθμός στον χώρο της φιλοσοφίας. Ουδείς ούδέποτε τον άμφισβήτησε. Τό είχε επιβεβαιώσει και ο δελφικός Απόλλων:

«Σοφός Σοφοκλής, σοφώτερος Εὐριπίδης,
ἀνδρῶν δ' ἀπάντων Σωκράτης σοφώτερος».

Η προσωκρατική φιλοσοφία δημιουργήθηκε και αναπτύχθηκε στην περιοχή της Ίωνίας. Από εκεί απλώθηκε στην υπόλοιπη Ελλάδα και βέβαια στην Αθήνα. Οι προσωκρατικοί φιλόσοφοι προσπαθούν να έρμηνεύσουν τον κόσμο με την Έπιστήμη και συγχρόνως με τη Φιλοσοφία, χωρίς διάκριση μεταξύ των δύο. Όταν αποπειράονται να έρμηνεύσουν τον κόσμο χρησιμοποιούν, ο καθένας τους κατά περίπτωση, τη Φυσική, τα Μαθηματικά, την Ιατρική, την Αστρονομία και κάθε άλλη έπιστήμη και κάθε κλάδο της φιλοσοφίας. Αναζητώντας την αλήθεια εφαρμόζουν τη δεοντολογία της Μεταφυσικής, με την άριστοτελική σημασία του όρου (*σκοπός της έπιστήμης της Μεταφυσικής του Αριστοτέλη είναι η γνώση εκείνου του υπερβατικού όντος, τό οποίο, ενώ βρίσκεται υπέρνω του κόσμου, μπορούμε να τό συλλάβουμε με τίς αισθήσεις*) ή της Όντολογίας. Είναι φυσικοί με την ευρύτερη έννοια του όρου. Κορυφαίες διάνοιες, στοχάζονται για τη φύση και τον κόσμο πέρα από τίς δεισιδαιμονίες και τον φόβο των παλαιότερων. Φιλοσοφούν για τό σύμπαν γεμάτοι θαυμασμό και άπορία, ή όποια, κατά τον Πλάτωνα είναι ή άρχή κάθε φιλοσοφίας (Πλάτωνος Θεαίτητος 155d).

Κανένα έργο προσωκρατικού φιλοσόφου δεν σώθηκε άκέραιο. Η σκέψη τους μάς είναι γνωστή μόνον μέσα από αποσπάσματα έργων τους και από μαρτυρίες νεωτέρων συγγραφέων.

Οί προσωκρατικοί φιλόσοφοι ξεκίνησαν από τον μύθο κι έφθασαν στον «λόγο». Κάποια φιλοσοφικά προμηνύματα τά συναντούμε ήδη σε μύθους και ποιήματα που προηγήθηκαν του προσωκρατικού φιλοσοφικού στοχασμού του 7^{ου}, 6^{ου} και των άρχων του 5^{ου} αιώνα π.Χ. Αλλά και ή ίδια ή προσωκρατική φιλοσοφία κρύβει μέσα της όλα τά σπέρματα του λόγου που αναπτύσσονται στους επόμενους αιώνες.

Πρίν ὅμως ἀσχοληθοῦμε μέ τόν κάθε προσωκρατικό φιλόσοφο ξεχωριστά, ἄς σταθοῦμε γιά λίγο μόνο στή φιλοσοφική χροιά κάποιων στίχων τοῦ **Ὀμήρου**. Στά ἔπη του Ἰλιάς καί Ὀδύσσεια συναντοῦμε στοχασμούς μεγάλης φιλοσοφικῆς-ύπαρξιακῆς σπουδαιότητος γιά τήν ἀνθρώπινη ζωή, τόν θάνατο, τήν ψυχή, τόν ἠθικό βίο, γιά τή μετά θάνατον ζωή:

Γιά παράδειγμα, οἱ στίχοι 119-236 τῆς Ζ ραψωδίας τῆς Ἰλιάδας εἶναι ἐκπληκτικῆς ὁμορφιάς ἀπό κάθε πλευρά. Μέσα σ' αὐτούς ὅμως οἱ στίχοι 145-149 εἶναι ἐκεῖνοι πού ἔχουν ἔντονο φιλοσοφικό χρωματισμό. Ἐκεῖ μιλάει ὁ Γλαῦκος, ὁ γιός τοῦ Ἴππολόχου, ἀπευθυνόμενος στόν Διομήδη, τόν γιό τοῦ Τυδέα:

«Τυδεΐδη μεγάθυμε, τίη γενεήν ἐρεεΐνεις;
Οἴη περ φύλλων γενεή, τοίη δέ καί ἀνδρῶν.
Φύλλα τά μέν τ' ἄνεμος χαμάδις χέει, ἄλλα δέ θ' ὕλη
τηλεθόωσα φύει, ἔαρος δ' ἐπιγίγνεται ὄρη·
ὥς ἀνδρῶν γενεή ἢ μέν φύει ἢ δ' ἀπολήγει.

(=Μεγαλόψυχε γιέ τοῦ Τυδέα, γιατί ρωτᾷς γιά τή γενιά μου; Καθώς τῶν φύλλων, παρόμοια κι ἡ γενιά τῶν ἀνθρώπων. Ἄλλα φύλλα ὁ ἄνεμος στή γῆ σκορπίζει, κι ἄλλα τό δάσος στήν ἀκμή του βγάζει τήν ἐποχή τῆς ἀνοιξῆς· ἔτσι καί τῶν ἀνδρῶν ἡ γενιά, ἡ μία γεννιέται κι ἡ ἄλλη πεθαίνει)».

Μέ παρόμοια φιλοσοφική διάθεση ἀπευθύνεται στό Ω τῆς Ἰλιάδας, στ. 525-526 ὁ Ἀχιλλεύς στόν Πρίαμο, τόν πατέρα τοῦ σκοτωμένου Ἑκτορα· ἀντιπαραθέτει στή μοῖρα τῶν ἀνθρώπων τή μακαριότητα τῶν θεῶν:

«Ὡς γάρ ἐπεκλώσαντο θεοί δειλοῖσι βροτοῖσι,
ζῶειν ἀχνυμένοις· αὐτοί δέ τ' ἀκηδέες εἰσί.

(=Γιατί τέτοια μοῖρα ἐκλώσαν οἱ θεοί γιά τούς δύστυχους θνητούς, νά ζοῦν μέσα στά βάσανα· οἱ ἴδιοι ὅμως ζοῦν ζένοιαστοί)».

Εἶναι, ἀκόμη, ἐντυπωσιακή ἡ νοσταλγία πού ἐκφράζει γιά τή ζωή ἢ σκιά τοῦ Ἀχιλλέα στόν Ἄδη (Ὀδύσσεια λ, 488-491):

«Μή δή μοι θανάτῳ γε παραύδα, φαίδιμ' Ὀδυσσεῦ.
Βουλοίμην κ' ἐπάρουρος ἐὼν θητευέμεν ἄλλω,
ἀνδρὶ παρ' ἀκλήρῳ, ᾧ μὴ βίοςτος πολὺς εἶη,
ἢ πᾶσιν νεκύεσσι καταφθιμένοισιν ἀνάσσειν.

(=Μή μέ παρηγορεῖς πού πέθανα, γενναῖε Ὀδυσσεά. Καλύτερα νά δούλευα τή γῆ ἐργάτης κάποιου ἄλλου, ἐνός ἀνδρα πού ἔχασε τόν κλῆρο του, κι εἶναι τό βίος του λίγο, παρά νά βασιλεύω σ' ὄλους μαζί τούς ἄψυχους νεκρούς)».

1. Θαλῆς ὁ Μιλήσιος

(περ. 640-548 π.Χ.)

Ὁ προσωκρατικός φιλόσοφος Θαλῆς ἀπό τή Μίλητο ἦταν ἓνας ἐκ τῶν Ἑπτὰ Σοφῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἀσχολήθηκε μέ τά πολιτικά, τήν Ἀστρονομία, τή

Γεωμετρία, τή Φυσική, τή Βιολογία, τά Μαθηματικά. Προέβλεψε ένα χρόνο πρίν τήν έκλειψη τοῦ ἡλίου πού ἔγινε στίς 28 Μαΐου τοῦ 585 π.Χ., ὑπολόγισε τό ὕψος τῶν πυραμίδων ἀπό τή σκιά τους καί ἔμεινε γνωστός ἀπό τό ὀμώνυμό του θεώρημα στή Γεωμετρία. Θεωρεῖται πώς αὐτός ἀνακάλυψε τή Μικρή Ἄρκτο. Θεωροῦσε τή γῆ ἐπίπεδη. Ὁ Θαλῆς ὡς φυσική ἀρχή τῶν ὄντων δέχεται τό νερό.

Ἐπιστολή τοῦ Θαλῆ πρὸς τὸν Σόλωνα 2.8.2:

«Υπαποστὰς ἐξ Ἀθηνῶν δοκέεις ἄν μοι ἀρμοδιώτατα ἐν Μιλήτῳ οἶκον ποιέεσθαι παρὰ τοῖς ἀποίκους ὑμέων· καὶ γὰρ ἐνθαῦτά τοι δεινὸν οὐδέν. Εἰ δὲ ἀσχαλήσεις ὅτι καὶ Μιλήσιοι τυραννεύομεθα -ἐχθαίρεις γὰρ πάντως αἰσυμνήτας-, ἀλλὰ τέρποιο ἂν σὺν τοῖς ἐτάροις ἡμῖν καταβιούς. Ἐπέστειλε δέ τοι καὶ Βίης ἦκειν ἐς Πριήνην· σὺ δὲ εἰ προσηνέστερόν τοι τὸ Πριηνέων ἄστῳ κείθι οἰκέειν, καὶ αὐτοὶ παρὰ σὲ οἰκήσομεν.

(=Ὅταν ἀποφασίσῃς νὰ φύγεις γιὰ λίγο ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, νομίζω πὼς θα ταίριαζε πολὺ νὰ ἔλθῃς νὰ μείνῃς στὴ Μίλητο κοντὰ στοὺς ἀποίκους σας· γιατί ἐδῶ δὲν ὑπάρχει κανένας φόβος. Ἄν ὅμως σέ στενοχωρεῖ τὸ γεγονός ὅτι κι ἐμεῖς οἱ Μιλήσιοι ἔχουμε τυραννικὸ καθεστῶς –γιατί σίγουρα ἀντιπαθεῖς τοὺς αἰσυμνήτες [=ἄρχοντες μέ ἀπόλυτῃ ἐξουσία, πού τοὺς ἐξέλεγε ὁ λαός]– θὰ μπορούσες νὰ εἶσαι εὐχαριστημένος ζώντας κοντὰ μας μαζί μέ τοὺς φίλους σου. Σοῦ ἔστειλε ἐπιστολή καὶ ὁ Βίας καί σέ καλεῖ νὰ πᾶς στήν Πριήνη· ἂν λοιπὸν σοῦ εἶναι πιὸ εὐχάριστο νὰ πᾶς νὰ μείνῃς στήν πόλη τῆς Πριήνης, θὰ ἔλθω κι ἐγὼ νὰ μείνω κοντὰ σου)».

Μαρτυρίες:

ΗΡΟΔΟΤΟΣ Ι 75:

«Ὡς δὲ ἀπύκετο ἐπὶ τὸν Ἄλυν ποταμὸν ὁ Κροῖσος, τὸ ἐνθεῦτεν, ὡς μὲν ἐγὼ λέγω, κατὰ τὰς εὐούσας γεφύρας διεβίβασε τὸν στρατόν, ὡς δὲ ὁ πολλὸς λόγος Ἑλλήνων, Θαλῆς οἱ ὁ Μιλήσιος διεβίβασε. Ἀπορέοντος γὰρ Κροῖσου, ὅπως οἱ διαβήσεται τὸν ποταμὸν ὁ στρατός...λέγεται παρεόντα τὸν Θαλῆν ἐν τῷ στρατοπέδῳ ποιῆσαι αὐτῷ τὸν ποταμὸν ἐξ ἀριστερῆς χειρὸς ῥέοντα τοῦ στρατοῦ καὶ ἐκ δεξιῆς ῥεῖν, ποιῆσαι δὲ ὧδε· ἄνωθεν τοῦ στρατοπέδου ἀρξάμενον διώρυχα βαθέαν ὀρύσσειν ἄγοντα μηννοειδέα, ὅπως ἂν τὸ στρατόπεδον ἰδρυμένον κατὰ νότου λάβοι, ταύτη κατὰ τὴν διώρυχα ἐκτραπόμενος ἐκ τῶν ἀρχαίων ῥεέθρων, καὶ αὗτις παραμειβόμενος τὸ στρατόπεδον ἐς τὰ ἀρχαῖα ἐσβάλλοι. Ὡστε, ἐπεὶ τε καὶ ἐσχίσθη τάχιστα ὁ ποταμὸς, ἀμφοτέρῃ διαβατὸς ἐγένετο.

Θαλῆς ὁ Μιλήσιος ἐν Τενέδῳ ἀπέθανε...

(=Ὅταν ὁ Κροῖσος ἔφθασε στὸν Ἄλυ ποταμό, συνέχισε τὴν πορεία του, ἀφοῦ, κατὰ τὴν ἀποψή μου, πέρασε τὸν στρατὸ ἀπὸ τίς γέφυρες πού ὑπῆρχαν· οἱ πιὸ πολλοὶ ὅμως Ἕλληνες ἰσχυρίζονται πὼς ὁ Θαλῆς ὁ Μιλήσιος ἦταν ἐκεῖνος πού πέρασε τὸν στρατὸ στήν ἀπέναντι πλευρὰ τοῦ ποταμοῦ. Καθὼς δηλαδὴ ὁ Κροῖσος δὲν μπορούσε νὰ βρεῖ τρόπο νὰ περάσει τὸν στρατὸ ἀπὸ τὸ ποτάμι...διηγοῦνται πὼς ὁ Θαλῆς, πού βρισκόταν στό στρατόπεδο, ἔκανε τὸ ποτάμι πού ἔρρεε στὰ ἀριστερὰ τοῦ στρατοῦ νὰ ῥεεῖ καὶ ἀπὸ

τά δεξιά· κι αυτό τό πέτυχε μέ τόν ἐξῆς τρόπο· ἄρχισε νά σκάβει βαθειά διώρυγα ἐπάνω ἀπό τό στρατόπεδο, στήν ὁποία ἔδωσε κατεύθυνση σέ σχῆμα μισοφέγγαρου, ὥστε νά περνάει ἀπό τά νῶτα τοῦ στρατοπέδου· ὁ ποταμός λοιπόν σ' ἐκεῖνο τό σημεῖο ἐκτρεπόταν ἀπό τήν παλιά του κοίτη καί ἀφοῦ προσπερνοῦσε τό στρατόπεδο ξαναχύνονταν στήν παλιά του κοίτη. Ἔτσι, ἀφοῦ στά γρήγορα σχίσθηκε στά δύο ὁ ποταμός, μπορούσαν νά τόν διαβοῦν οἱ στρατιῶτες καί ἀπό τίς δύο μεριές.

Ἄσκησις τοῦ Μιλήσιου πέθανε στήν Τένεδο...)».

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ:

ΠΟΛΙΤΙΚΑ Α. 11 1259a 6:

«Πάντα γάρ ὠφέλιμα ταῦτ' ἐστὶ τοῖς τιμῶσι τὴν χρηματιστικὴν, οἷον καὶ τὸ Θαλέω τοῦ Μιλησίου. Τοῦτο γάρ ἐστὶ κατανόημά τι χρηματιστικόν· ἀλλ' ἐκεῖνῳ μὲν διὰ τὴν σοφίαν προσάπτουσι, τυγχάνει δὲ καθόλου τι ὄν. Ὀνειδιζόντων γάρ αὐτῶ διὰ τὴν πενίαν ὡς ἀνωφελοῦς τῆς φιλοσοφίας οὔσης, κατανοήσαντά φασιν αὐτὸν ἐλαιῶν φορὰν ἐσομένην ἐκ τῆς ἀστρολογίας, ἔτι χειμῶνος ὄντος εὐπορήσαντα χρημάτων ὀλίγων ἀρραβῶνας διαδοῦναι τῶν ἐλαιουργείων τῶν τ' ἐν Μιλήτῳ καὶ Χίῳ πάντων, ὀλίγου μισθωσάμενον ἅτ' οὐδενὸς ἐπιβάλλοντος. Ἐπειδὴ δ' ὁ καιρὸς ἦκε, πολλῶν ζητουμένων ἅμα καὶ ἐξαίφνης, ἐκμισθοῦντα ὄν τρόπον ἠβούλετο, πολλὰ χρήματα συλλέξαντα ἐπιδείξει, ὅτι ῥαδίον ἐστὶ πλουτεῖν τοῖς φιλοσόφοις, ἂν βούλωνται, ἀλλ' οὐ τοῦτ' ἐστὶ περὶ ὃ σπουδάζουσιν.

Θαλῆς πρῶτος ἔφη ὑπὸ τοῦ ἡλίου φωτίζεσθαι τὴν σελήνην.

(=Ἄσκησις τοῦ Μιλήσιου γι' αὐτοὺς πού ἐνδιαφέρονται πῶς θά κερδίσουν χρήματα· ἔνα τέτοιο παράδειγμα εἶναι αὐτό τοῦ Θαλῆ τοῦ Μιλησίου. Δηλαδή θεωρῶ πῶς αὐτό πού ἔκανε ὁ Θαλῆς εἶναι μιὰ ἐπινοήση χρηματιστικὴ· στήν περίπτωση βέβαια ἐκεῖνου τό ἀποδίδουν στή σοφία του, ὅμως ἔχει καὶ καθολικὸ χαρακτήρα. Λοιδοροῦσαν λοιπόν κάποιοι τὸν Θαλῆ γιὰ τὴ φτώχεια του λέγοντάς του πῶς ἡ φιλοσοφία μέ τὴν ὁποία ἀσχολεῖται εἶναι ἀνώφελη, ἀφοῦ δέν τοῦ ἀποδίδει χρήματα· αὐτός τότε ὑπολόγισε, μέ δεδομένα ἀστρονομικά, ὅτι κάποια χρονιά θά εἶχε μεγάλη παραγωγή ἐλιάς, καί ἔτσι ἀπό τὸν χειμῶνα ἀκόμα μάζεψε λίγα χρήματα καί τά ἔδωσε ὡς προκαταβολή γιὰ ὅλα τά ἐλαιοτριβεῖα τῆς Μιλήτου καί τῆς Χίου· τά νοίκιασε φθηνά μιὰ καὶ κανεῖς ἄλλος δέν ζητοῦσε ἐκεῖνη τὴν ἐποχὴ νά τά νοικιάσει. Ὄταν λοιπόν ἦλθε ὁ καιρὸς τῆς παραγωγῆς καὶ ὑπῆρχε μαζικὴ καὶ ἄμεση ζήτηση πολλῶν ἐλαιοτριβείων, ὁ Θαλῆς τά νοίκιαζε μέ ὅποιον τρόπο καί μέ ὅποιαν τιμὴ ἤθελε ὁ ἴδιος καί ἔτσι κέρδισε πολλὰ χρήματα· μέ τὴ μέθοδο αὐτὴ ἀπέδειξε ὅτι οἱ φιλόσοφοι, ἂν τό θέλουν, μπορούν νά πλουτήσουν εὐκόλα, ἀλλὰ δέν εἶναι αὐτό πού τοὺς ἐνδιαφέρει.

Ἄσκησις τοῦ Μιλήσιου πρῶτος πού εἶπε ὅτι ἡ σελήνη φωτίζεται ἀπὸ τὸν ἥλιο)».

ΠΕΡΙ ΨΥΧΗΣ Α 5. 411 a 7:

«Θαλῆς ὠήθη πάντα πλήρη θεῶν εἶναι.

(=Ἄσκησις τοῦ Μιλήσιου πιστεῦε ὅτι τά πάντα εἶναι πλήρη θεῶν)

ΠΡΟΚΛΟΣ In Eucl. 157, 10 Friedl.:

«Τὸ μὲν οὖν διχοτομεῖσθαι τὸν κύκλον ὑπὸ τῆς διαμέτρου πρῶτον Θαλῆν ἀποδειξάι φασιν.

Λέγεται γὰρ δὴ πρῶτος ἐκεῖνος ἐπιστῆσαι καὶ εἰπεῖν, ὡς ἄρα παντὸς ἰσοσκελοῦς αἰ πρὸς τῇ βάσει γωνία ἴσαι εἰσίν, ἀρχαικώτερον δὲ τὰς "ἴσας" ὁμοίας προσειρηκέναι. Τοῦτο τοίνυν τὸ θεώρημα δείκνυσιν, ὅτι δύο εὐθειῶν ἀλλήλας τεμνουσῶν αἰ κατὰ κορυφὴν γωνία ἴσαι εἰσίν, εὐρημένον μὲν, ὡς φησιν Εὐδημος, ὑπὸ Θαλοῦ πρῶτου. Εὐδημος δὲ ἐν ταῖς Γεωμετρικαῖς ἱστορίαις [fr. 87] εἰς Θαλῆν τοῦτο ἀνάγει τὸ θεώρημα· τὴν γὰρ τῶν ἐν θαλάττῃ πλοίων ἀπόστασιν δι' οὗ τρόπου φασὶν αὐτὸν δεικνύναι, τούτῳ προσχρησθῆναι φησιν ἀναγκαῖον.

(= *Λένε πὼς πρῶτος ὁ Θαλῆς ἀπέδειξε πὼς ὁ κύκλος διχοτομεῖται ἀπὸ τῆς διαμέτρου.*

Λέγεται πὼς ἐκεῖνος πρῶτος διατύπωσε τὸν ὀρισμὸ πὼς "οἱ πρὸς τὴν βάση παντὸς ἰσοσκελοῦς τριγώνου γωνίες εἶναι ἴσες"· ἡ ἀρχαικότερη ὀνομασία τοῦ "ἴσες" ἦταν "ὅμοιες". Αὐτὸ λοιπὸν τὸ θεώρημα ἀποδεικνύει πὼς, ὅταν δύο εὐθεῖες τέμνουν ἢ μία τὴν ἄλλη, οἱ ἀντικριστὰ μὲ τὴν τομὴ τους γωνίες εἶναι ἴσες· ὅπως γράφει ὁ Εὐδημος, τὸ θεώρημα αὐτὸ τὸ ἐφεῖρε πρῶτος ὁ Θαλῆς. Στὸ βιβλίον του "Γεωμετρικαὶ ἱστορίαι" ὁ Εὐδημος ἀνάγει τὸ θεώρημα αὐτὸ στὸν Θαλῆ· λέγεται μάλιστα ὅτι γιὰ νὰ ὑπολογίσει ὁ Θαλῆς τὴν ἀπόσταση τῶν πλοίων στὴ θάλασσα θεώρησε ἀναγκαῖο νὰ χρησιμοποήσει τὸ θεώρημα αὐτό)».

ΑΕΤΙΟΣ I 7, 11 (D. 301):

«Θαλῆς νοῦν τοῦ κόσμου τὸν θεόν, τὸ δὲ πᾶν ἔμψυχον ἅμα καὶ δαιμόνων πλήρες· διήκειν δὲ καὶ διὰ τοῦ στοιχειώδους ὑγροῦ δύναμιν θεῖαν κινητικὴν αὐτοῦ.

(= *Ὁ Θαλῆς ὀνόμασε τὸν Θεὸ νοῦ τοῦ κόσμου καὶ διατύπωσε τὴ θεωρία πὼς τὰ πάντα εἶναι ἔμψυχα καὶ πλήρη θεῶν· εἶπε ἀκόμη πὼς τὸ νερό, ὡς συστατικὸ κοσμικὸ στοιχεῖο, τὸ διατρέχει μιά θεϊκὴ δύναμη πού τὸ θέτει σὲ κίνηση*)».

ΚΙΚΕΡΩΝ, DE NATURA DEORUM I 10, 25:

«Thales enim Milesius qui primus de talibus rebus quaesivit, aquam dixit esse initium rerum, deum autem eam mentem, quae ex aqua cuncta fingeret.

(= *Ὁ Θαλῆς λοιπὸν ὁ Μιλήσιος, ὁ ὁποῖος πρῶτος ἀναζήτησε ἀπάντηση σ' αὐτὰ τὰ ἐρωτήματα, εἶπε πὼς τὸ νερό εἶναι ἡ ἀρχὴ τῶν ὄντων, καὶ πὼς ὁ θεὸς εἶναι ἐκεῖνος ὁ νοῦς, ὁ ὁποῖος κατασκευάζει τὰ πάντα ἀπὸ τὸ νερό*)».

ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΟΣ, DE CIVITATE DEI VIII 2:

«Ex una re Thales quasque res nasci putavit, ex umore.

(= *Ὁ Θαλῆς πίστευε πὼς ὁ κόσμος γεννήθηκε ἀπὸ μιά ἀρχικὴ οὐσία, τὸ νερό*)».

ΔΙΟΓΕΝΗΣ Ο ΛΑΕΡΤΙΟΣ, ΒΙΟΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ ΤΩΝ ΕΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΕΥΔΟΚΙΜΗΣΑΝΤΩΝ I 22-44:

«Ἦν τοίνυν ὁ Θαλῆς, ὡς μὲν Ἡρόδοτος [I 170] καὶ Δοῦρις [FGrHist. 76 F 74 II 155] καὶ Δημόκριτός [68 B 115a] φασί, πατρὸς μὲν Ἐξαμύου, μητρὸς δὲ

Κλεοβουλίνης, ἐκ τῶν Θηλιδῶν, οἱ εἰσι Φοίνικες, εὐγενέστατοι τῶν ἀπὸ Κάδμου καὶ Ἀγήνορος. "Ἦν δὲ τῶν ἐπτὰ σοφῶν", καθὰ καὶ **Πλάτων** [Πρωταγόρας 343A] φησί· καὶ πρῶτος σοφὸς ὠνομάσθη ἄρχοντας Ἀθήνησι Δαμασίου [582f1], καθ' ὃν καὶ οἱ ἐπτὰ σοφοὶ ἐκλήθησαν, ὡς φησι **Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς** ἐν τῇ τῶν ἀρχόντων ἀναγραφῇ [FGrHist. 228 F 1 II 960].

(=Ὁ Θαλῆς, ὅπως ἱστοροῦν ὁ Ἡρόδοτος καὶ ὁ Δοῦρις καὶ ὁ Δημόκριτος, εἶχε πατέρα τὸν Ἐξαμύα καὶ μητέρα τὴν Κλεοβουλίνην, ἀπὸ τοῦ γένους τῶν Θηλιδῶν, οἱ ὅποιοι εἶναι Φοίνικες, ἀπὸ τοῦς λαμπρότατους ἀπογόνους τοῦ Κάδμου καὶ τοῦ Ἀγήνορος. Ὅπως βεβαιώνει ὁ Πλάτων "ἦταν ἓνας ἀπὸ τοῦς Ἐπτὰ Σοφούς"· καὶ ἦταν ὁ πρῶτος πού τοῦ ἀποδόθηκε ἡ ὀνομασία σοφός, ὅταν στήν Ἀθήνα ἦταν ἐπώνυμος ἄρχων ὁ Δαμάσιος, ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ ὁποίου ὀνοματίσθησαν οἱ Ἐπτὰ Σοφοί, ὅπως ἀναφέρει ὁ Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς στὸν κατάλογο ὅπου ἀναγράφονται οἱ ἄρχοντες)».

«Ὅθεν αὐτὸν καὶ **Ξενοφάνης** [21 B 19] καὶ **Ἡρόδοτος** [I 74] θαυμάζει. Μαρτυρεῖ δ' αὐτῷ καὶ **Ἡράκλειτος** [22 B 38] καὶ **Δημόκριτος** [68 B 115a]. Ἔνιοι δὲ καὶ αὐτὸν πρῶτον εἰπεῖν φασιν ἀθανάτους τὰς ψυχάς· ὧν ἐστὶ **Χοιρίλος** ὁ ποιητής [p. 182 Naeke].

(=Τὸν Θαλῆ τὸν θαυμάζει καὶ ὁ Ξενοφάνης καὶ ὁ Ἡρόδοτος. Μαρτυροῦν γι' αὐτὸν τόσο ὁ Ἡράκλειτος ὅσο καὶ ὁ Δημόκριτος. Κάποιοι ὑποστηρίζουν πὼς πρῶτος ὁ Θαλῆς εἶπε ὅτι οἱ ψυχές εἶναι ἀθάνατες· ἓνας ἀπὸ αὐτούς εἶναι ὁ ποιητής Χοιρίλος)».

«**Ἀριστοτέλης** [Περὶ ψυχῆς A 2. 405a 19] δὲ καὶ **Ἰππίας** [85 B 7] φασὶν αὐτὸν καὶ τοῖς ἀψύχοις μεταδιδόναι ψυχῆς, τεκμαιρόμενον ἐκ τῆς λίθου τῆς μαγνήτιδος καὶ τοῦ ἠλέκτρου.

(=Ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ὁ Ἰππίας ἀναφέρουν πὼς ὁ Θαλῆς διατύπωσε τὴν ἄποψη πὼς καὶ τὰ ἄψυχα ἔχουν ψυχὴ· τὸ συνεπέρανε αὐτὸ ἀπὸ τὴν μαγνητικὴ λίθου καὶ τὸ ἠλέκτρο)».

«Παρά τε Αἰγυπτίων γεωμετρῶν μαθόντα φησὶ **Παμφίλη** [fr. 1 FHG III 520] πρῶτον καταγράψαι κύκλου τὸ τρίγωνον ὀρθογώνιον καὶ θῦσαι βόδιν.

(=Ἡ Παμφίλη [βλ. ἐνότητα "Ἄλλοι 'μικροί' ἱστορικοί"] ἰσχυρίσθηκε πὼς ὁ Θαλῆς διδάχθηκε ἀπὸ τοῦς Αἰγυπτίους τὴν γεωμετρίαν καὶ ἦταν ὁ πρῶτος πού ἐνέγραψε τὸ ὀρθογώνιον τρίγωνον στὸν κύκλον καὶ πού θυσίασε βόδι)».

«Δοκεῖ δὲ καὶ ἐν τοῖς πολιτικοῖς ἄριστα βεβουλεῦσθαι. Κροίσου γοῦν πέμψαντος πρὸς Μιλησίους ἐπὶ συμμαχίαν ἐκώλυσεν· ὅπερ Κύρου κρατήσαντος ἔσωσε τὴν πόλιν.

(=Πιστεῖται ὅτι καὶ στά πολιτικά οἱ ἀπόψεις τοῦ Θαλῆ ἦταν ἄριστες. Ὅταν, γιὰ παράδειγμα, ὁ Κροῖσος ζήτησε τὴν συμμαχίαν τῶν Μιλησίων [ἐναντίον τοῦ Κύρου, τοῦ βασιλιά τῆς Περσίας], τοῦς ἐμπόδισε· ἡ πρότασή του αὐτὴ ἔσωσε τὴν πόλιν, ὅταν ὁ Κῦρος νίκησε τὸν Κροῖσον)».

«Καὶ αὐτὸς δὲ, ὡς **Ἡρακλείδης** [ὁ Ποντικός fr. 47 Voss] (4^{ος} αἰ. π.Χ. Καταγόταν ἀπὸ τὴν πόλιν Ἡράκλεια τοῦ Εὐξείνου Πόντου. Ἀνήκει στοῦς πρώτους ἱστορικούς τῆς φιλοσοφίας) ἱστορεῖ, μονήρη αὐτὸν γεγονέναι καὶ ἰδιαστήν.

(=Ο Θαλής, όπως ιστορεί ο Ηρακλείδης, ήταν άνθρωπος μονήρης και ήσυχαστικός)».

«Ένιοι δὲ καὶ γῆμαι αὐτὸν καὶ Κύβισθον υἱὸν σχεῖν· οἱ δὲ ἄγαμον μεῖναι, τῆς δὲ ἀδελφῆς τὸν υἱὸν θέσθαι.

(=Μερικοὶ ὑποστηρίζουν πὼς ὁ Θαλῆς παντρεύθηκε καὶ εἶχε γιό κάποιον Κύβισθο· ἄλλοι λένε πὼς ἔμεινε ἄγαμος καὶ υἰοθέτησε τὸν γιό τῆς ἀδελφῆς του)».

«Ὅτε καὶ ἐρωτηθέντα, διὰ τί οὐ τεκνοποιεῖ, "διὰ φιλοτεκνίαν" εἶπεῖν. Καὶ λέγουσιν ὅτι τῆς μητρὸς ἀναγκαζούσης αὐτὸν γῆμαι ἔλεγεν "οὐδέπω καιρός", εἶτα ἐπειδὴ παρήβησεν ἐγκειμένης εἶπεῖν "οὐκέτι καιρός".

(=Ὅταν τὸν ρώτησαν, γιατί δὲν κάνει παιδιά, ἀπάντησε "γιατί ἀγαπῶ τὰ παιδιά". Λένε ἀκόμα πὼς, ὅταν ἡ μητέρα του τὸν πίεζε νὰ παντρευθεῖ, τῆς ἀπαντοῦσε· "δὲν εἶναι ἀκόμη καιρός, εἶναι νωρίς", κι ὅταν αὐτὸς ἄρχιζε νὰ γερνάει καὶ ἡ μητέρα του καὶ πάλι τὸν πίεζε, ὁ Θαλῆς τῆς ἔλεγε "δὲν ὑπάρχει πιά καιρός, εἶναι ἀργά")».

«Βουλόμενος δεῖξαι ῥάδιον εἶναι πλουτεῖν, φορᾶς ἐλαιῶν μελλούσης ἔσεσθαι προνοήσας ἐμισθώσατο τὰ ἐλαιουργεῖα καὶ ἀμπλειςτα συνεῖλε χρήματα.

(=Κάποτε, θέλοντας νὰ ἀποδείξει ὅτι τοῦ ἦταν εὐκόλο νὰ πλουτήσῃ, κάποια χρονιά πού ὑπολόγισε πὼς θὰ εἶχε μεγάλη παραγωγή ἐλιᾶς, νοίκιασε ὅλα τὰ ἐλαιοτριβεῖα τῆς Μιλήτου καὶ κέρδισε πάμπολλα χρήματα)».

«Ἀρχὴν δὲ τῶν πάντων ὕδωρ ὑπεστήσατο, καὶ τὸν κόσμον ἔμψυχον καὶ δαιμόνων πλήρη, τὰς τε ὥρας τοῦ ἐνιαυτοῦ φασιν αὐτὸν εὐρεῖν καὶ εἰς τριακοσίας ἐξήκοντα πέντε ἡμέρας διελεῖν.

(=Ο Θαλῆς θεωροῦσε τὸ νερὸ ὡς δημιουργικὴ ἀρχὴ τῶν πάντων, καὶ τὸν κόσμον ἔμψυχο καὶ πλήρη θεῶν· λέγεται πὼς βρῆκε τίς ἐποχές τοῦ ἔτους καὶ τίς χώρισε σὲ τριακόσιες ἐξήντα πέντε μέρες)».

«Φασὶ γὰρ Ἴωνικούς τινας νεανίσκους βόλον ἀγοράσαι παρὰ Μιλησίων ἀλιέων. Ἀνασπασθέντος δὲ τοῦ τρίποδος ἀμφισβήτησις ἦν, ἕως οἱ Μιλήσιοι ἐπεμψαν εἰς Δελφούς· καὶ ὁ θεὸς ἔχρησεν οὕτως· "ἔκγονε Μιλήτου, τρίποδος πέρι Φοῖβον ἐρωτᾶς; τίς σοφίη πάντων πρῶτος, τούτου τρίποδ' αὐδῶ". Διδούσιν οὖν Θαλῆ· ὁ δὲ ἄλλω καὶ ἄλλος ἄλλω ἕως Σόλωνος· ὁ δὲ ἔφη σοφία πρῶτον εἶναι τὸν θεὸν, καὶ ἀπέστειλεν εἰς Δελφούς.

(=Λεγόταν πὼς κάποιοι νεαροὶ Ἴωνες ἀγόρασαν ἀπὸ ψαράδες τῆς Μιλήτου ὅλα τὰ ψάρια πού εἶχαν ψαρέψῃ μετὰ τὸ καῖκι τους. Ὅμως μαζί μετὰ τὰ ψάρια μέσα στό δίχτυ βρέθηκε κι ἕνας τρίποδας καὶ δὲν μπορούσαν νὰ καταλήξουν τί νὰ τὸν κάνουν, ἕως ὅτου οἱ Μιλήσιοι ἔστειλαν τὸν τρίποδα στοὺς Δελφούς· καὶ ὁ χρησμός τοῦ θεοῦ Ἀπόλλωνος ἦταν ὁ ἑξῆς· "παιδί τῆς Μιλήτου, ρωτᾶς τὸν Φοῖβο γιὰ τὸν τρίποδα; ποιὸς εἶναι ὁ πρῶτος στή σοφία; σ' αὐτὸν ἀνήκει ὁ τρίποδας". Ἐδωσαν λοιπὸν οἱ Μιλήσιοι τὸν τρίποδα στόν Θαλῆ· αὐτὸς τὸν ἔστειλε σ' ἄλλον κι ὁ ἄλλος σὲ ἄλλον, μέχρι πού ὁ τρίποδας ἔφθασε στόν Σόλωνα· κι ἐκεῖνος εἶπε πὼς πρῶτος στή σοφία εἶναι ὁ θεὸς καὶ τὸν ἔστειλε στοὺς Δελφούς)».

«Ἐτελεύτησε δὲ γηραιὸς θεώμενος γυμνικὸν ἀγῶνα, πληθεὶς δὲ ὑπὸ τοῦ ὄχλου καὶ ἐκλυθεὶς ὑπὸ τοῦ καύματος.

(=Ὁ Θαλῆς πέθανε σὲ μεγάλη ἡλικία, παρευρισκόμενος ὡς θεατῆς σὲ γυμναστικούς ἀγῶνες, στριμωγμένος ἀπὸ τὸν ὄχλο καὶ ἔχοντας παραλύσει ἀπὸ τὴν ὑπερβολικὴ ζέση)».

«Φέρεται δὲ καὶ **ΑΠΟΦΘΕΓΜΑΤΑ** αὐτοῦ τάδε (=Στόν Θαλῆ - συνεχίζει ὁ ΔΙΟΓΕΝΗΣ Ο ΛΑΕΡΤΙΟΣ - ἀποδίδονται καὶ τὰ ἀκόλουθα **ΑΠΟΦΘΕΓΜΑΤΑ**):

«Πρεσβύτατον τῶν ὄντων θεός· ἀγένητον γάρ.

(=Ὁ θεός εἶναι τὸ ἀρχαιότερο ὄν· γιατί δέν δημιουργήθηκε ἀπὸ κανέναν)».

«Κάλλιστον κόσμος· ποίημα γάρ θεοῦ. Μέγιστον τόπος· ἅπαντα γάρ χωρεῖ.

(=Ὁ κόσμος εἶναι ὠραιότατος· γιατί εἶναι δημιούργημα τοῦ θεοῦ. Ἡ γῆ εἶναι ὁ πῖο μέγας χῶρος· γιατί ὅλα τὰ χωράει)».

«Τάχιστον νοῦς· διὰ παντὸς γὰρ τρέχει.

(=Ὁ νοῦς εἶναι τάχιστος· διότι τρέχει ἀσταμάτητα)».

«Ἰσχυρότατον ἀνάγκη· κρατεῖ γὰρ πάντων.

(=Ἡ ἀνάγκη εἶναι ἰσχυρότατη· γιατί ὅλα τὰ νικᾷ)».

«Σοφώτατον χρόνος· ἀνευρίσκει γὰρ πάντα.

(=Ὁ χρόνος εἶναι σοφώτατος· γιατί τὰ βρίσκει ὅλα)».

«Οὐδὲν ἔφη τὸν θάνατον διαφέρειν τοῦ ζῆν· "σὺ οὖν" ἔφη τις "διὰ τί οὐκ ἀπονήσκεις;», "ὄτι", ἔφη, "οὐδὲν διαφέρει".

(=Ὁ Θαλῆς εἶπε ὅτι ὁ θάνατος δέν διαφέρει καθόλου ἀπὸ τῆ ζωῆ· ὅταν ὁμως τὸν ρώτησε κάποιος "τότε ἐσύ γιατί δέν πεθαίνεις;" αὐτός ἀπάντησε "διότι καθόλου δέν διαφέρει ὁ θάνατος ἀπὸ τῆ ζωῆ")».

«Πρὸς τὸν πυθόμενον τί πρότερον γεγόνει, νῦξ ἢ ἡμέρα, "ἢ νύξ" ἔφη "μιᾶ ἡμέρα πρότερον".

(=Σ' αὐτὸν πού τὸν ρώτησε τί ἔγινε πρῶτα ἢ νύχτα ἢ ἡ μέρα, ἀπάντησε "ἢ νύχτα μιὰ μέρα πρῖν")».

«Ἡρώτησέ τις αὐτόν, εἰ λήθι θεοὺς ἀνθρωπος ἀδικῶν· "ἀλλ' οὐδὲ διανοούμενος" ἔφη.

(=Κάποιος τὸν ρώτησε, ἂν ἓνας ἀδικὸς ἀνθρωπος μπορεῖ νά ξεφύγει τὴν προσοχὴ τῶν θεῶν· "οὔτε κἂν να τὸ σκεφθεῖ" ἀπάντησε)».

«Πρὸς τὸν μοιχὸν ἐρόμενον, εἰ ὁμόσειε μὴ μεμοιχευκένοι, "οὐ χείρων" ἔφη "μοιχείας ἐπιορκία".

(=Πρὸς κάποιον μοιχὸ πού τὸν ρώτησε ἂν ἤθελε νά ὀρκισθεῖ πὼς δέν διέπραξε μοιχεία, ὁ Θαλῆς ἀπάντησε "ἢ ἐπιορκία δέν εἶναι χειρότερη ἀπὸ τῆ μοιχείας")».

«Ἐρωτηθεὶς τί δύσκολον, ἔφη "τὸ ἐαυτὸν γνῶναι".

(=Ὅταν κάποιος ρώτησε τὸν Θαλῆ ποιὸ εἶναι τὸ δυσκολότερο, ἀπάντησε "τὸ νά γνωρίζει κανεὶς τὸν ἐαυτό του")».

«τί δὲ εὐκολον, "τὸ ἄλλω ὑποθέσθαι".

(καὶ τί εἶναι τὸ πῖο εὐκολο, "τὸ νά συμβουλευεῖς ἄλλους")».

«τί ἥδιστον, "τὸ ἐπιτυχάνειν"·
 (=τί εἶναι τὸ πῖο πῖο εὐχάριστο, "τὸ νά πετυχαίνει κάποιος")»·
 «τί τὸ θεῖον, "τὸ μήτε ἀρχὴν ἔχον μήτε τελευτήν"·
 (=τί εἶναι τὸ θεϊκό, "αὐτὸ πού δέν ἔχει οὔτε ἀρχή οὔτε τέλος")»·
 «πῶς ἂν τις ἀτυχίαν ῥῆστα φέροι, "εἰ τοὺς ἐχθροὺς χειρὸν πράσσοντας βλέποι"·
 (=πῶς θά μπορούσε κάποιος νά ὑπομείνει πολὺ εὐκολα τὴν ἀτυχία, "ἂν βλέπει τοὺς ἐχθροὺς του νά ὑποφέρουν χειρότερα ἀπὸ αὐτόν")»·
 «πῶς ἂν ἄριστα καὶ δικαιοτάτα βιώσαιμεν, "ἐὰν ἂ τοῖς ἄλλοις ἐπιτιμῶμεν, αὐτοὶ μὴ δρῶμεν"·
 (=πῶς θά μπορούσαμε νά ζήσουμε μέ τρόπο ἄριστο καὶ δικαιοτάτο, "ἂν δέν κά-
 νουμε αὐτά γιὰ τὰ ὁποῖα κατηγοροῦμε τοὺς ἄλλους")»·
 «τίς εὐδαίμων, "ὁ τὸ μὲν σῶμα ὑγίης, τὴν δὲ ψυχὴν εὐπορος, τὴν δὲ φύσιν εὐπαίδευτος"·
 (=ποιός εἶναι εὐτυχισμένος, "αὐτός πού εἶναι ὑγίης στό σῶμα, εὐφυής καὶ ἐπινοη-
 τικός στό πνεῦμα καὶ καλλιεργεῖ τὴ φύση του)»·
 «Φίλων παρόντων καὶ ἀπόντων μεμνησθαί φησι.
 (=Ἔλεγε ὁ Θαλῆς πῶς πρέπει νά θυμᾶται κανεῖς τοὺς φίλους του καὶ ὅταν εἶναι παρόντες καὶ ὅταν ἀπουσιάζουν)»·
 «Μὴ τὴν ὄψιν καλλωπίζεσθαι, ἀλλὰ τοῖς ἐπιτηδεύμασιν εἶναι καλόν.
 (=Ἔλεγε ἀκόμη πῶς δέν πρέπει κανεῖς νά καλλωπίζεται, ἀλλὰ νά εἶναι ὠραῖος στοὺς τρόπους του, στή συμπεριφορά του)»·
 «Οὓς ἂν ἐράνους εἰσενέγκης, φησί, τοῖς γονεῦσιν, τοὺς αὐτοὺς προσδέχου καὶ παρὰ τῶν τέκνων.
 (=Τὴ βοήθεια πού θά προσφέρεις στοὺς γονεῖς σου τὴν ἴδια βοήθεια νά περιμένεις καὶ ἀπὸ τὰ παιδιά σου)»·
 «Τούτου ἐστὶν τὸ "γνῶθι σαυτόν",
 ὅπερ Ἀντισθένης ἐν ταῖς Διαδοχαῖς [FHG III 182] Φημονόης εἶναι φησιν, ἐξι-
 διοποιήσασθαι δὲ αὐτὸ Χίλωνα.
 (=Τὸ "γνῶθι σαυτόν" [=γνώριζε τὸν ἑαυτὸ σου] τὸ εἶπε ὁ Θαλῆς, ἀλλὰ ὁ Ἀντισθέ-
 νης στό ἔργο του "Διαδοχαί" γράφει πῶς τὸ εἶπε ἡ Φημονόη, καὶ μετὰ τὸ οἰκειοποιή-
 θηκε ὁ Χίλων)»·
 [Ἡ Φημονόη εἶναι πρόσωπο τῆς Ἑλληνικῆς Μυθολογίας. Κόρη τοῦ θεοῦ Ἀπόλλω-
 νος καὶ πρώτη πυθία τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν. Θεωρεῖται ὡς ἡ πρώτη πού ἐφηῦρε
 τὸν ἐξάμετρο στίχο τῶν χρησμῶν. Σ' αὐτὴν ἀπέδιδαν καὶ τὸ «Γνῶθι σαυτόν», πού,
 κατὰ τὴν παράδοση ἦταν γραμμένο στόν ναὸ τοῦ Ἀπόλλωνος στοὺς Δελφοὺς. Κάποιοι
 ἀρχαῖοι συγγραφεῖς τὴν ταύτιζαν μέ τὴν **Κομαία Σίβυλλα**].
 «Τὸ γὰρ "ἐγγύα· παρὰ δ' ἅτα" **Χίλωνός** ἐστὶ μᾶλλον ἰδιοποιησαμένου αὐτοῦ· [τὸ
 ἀποδίδει στόν Θαλῆ καὶ ὁ Πλάτων, Χαρμ. 165^A καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, Ἀποσπ. 6 καὶ
 Συλλ. Ἐπιγρ. 6059b]·

(=Ὅμως τό ρητό "δῶσε ἐγγύηση, καί ἡ βλάβη εἶναι κοντά· δηλαδή, ἀπόφευγε νά γίνεσαι ἐγγυητής" εἶναι μᾶλλον τοῦ Χίλωνος καί ὁ Θαλῆς τό οἰκαιοποιήθηκε)».

«Καί τό "**μηδέν ἄγαν**" Θαλῆς ὁ φυσικός φιλόσοφος ἐπὶ Δαρείου προειπὼν τὴν τοῦ ἡλίου ἔκλειψιν.

(=Καί τό "**μήν κάνεις τίποτε σέ βαθμὸ ὑπερβολικό**" τό εἶπε ὁ φυσικός φιλόσοφος Θαλῆς, ὅταν ἐπὶ Δαρείου προέβλεψε τὴν ἔκλειψη τοῦ ἡλίου)».

«Πρῶτος δὲ Θαλῆς τό τοῦ σοφοῦ ἔσχεν ὄνομα καί πρῶτος τὴν ψυχὴν εἶπεν ἀθάνατον, ἐκλείψεις τε καί ἰσημερίας κατείληφεν.

(=Πρῶτος ὁ Θαλῆς ἀπέκτησε τό προσωνόμιο "**σοφός**" καί εἶναι ὁ πρῶτος πού ὑποστήριξε πὼς ἡ ψυχὴ εἶναι ἀθάνατη· προέβλεψε ἐπίσης ἐκλείψεις καί ἰσημερίες)».

2. Ἀναξίμανδρος Πραξιάδου Μιλήσιος

(περ. 610-546 π.Χ.)

Ὁ προσωκρατικός φιλόσοφος Ἀναξίμανδρος ἀπὸ τῆ Μίλητο εἶναι ὁ πρῶτος πού τοῦ ἀποδίδεται ἡ συγγραφὴ φιλοσοφικοῦ ἔργου· ὁ τίτλος του ἦταν «Περὶ φύσεως». Ἀσχολήθηκε μέ τὴν Ἀστρονομία, τὴ Βιολογία, τὴν Ἱστορία τοῦ πολιτισμοῦ, τὴ Γεωγραφία. Ὁ Ἀναξίμανδρος ὡς φυσικὴ ἀρχὴ τῶν ὄντων δέχεται τό ἄπειρο. Μέ τό «ἄπειρον» ὁ Ἀναξίμανδρος ἐννοεῖ τὴν πρωταρχικὴ κοσμικὴ ὕλη, πού εἶναι ἀνεξάντλητη καί ἀπαλλαγμένη ἀπὸ κάθε ιδιότητα, γιὰ νά μποροῦν ἀπὸ αὐτὴν νά προκύψουν τὰ πράγματα μέ τίς ποικίλες ιδιότητές τους. Τό ἄπειρον εἶναι «ἀθάνατον» καί «ἀνώλεθρον» καί ἐπομένως «θεῖον». Συνδεδεμένες μέ τὴν ἔννοια τοῦ ἀπείρου εἶναι καί οἱ ἔννοιες τοῦ χώρου καί τοῦ χρόνου. Ὁ Ἀναξίμανδρος ἦταν ἀρχηγός μιᾶς ὁμάδας ἀποίκων ἀπὸ τὴ Μίλητο πού ἵδρυσαν τὴν Ἀπολλωνία στὸν Εὐξείνιο Πόντο. Ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Θαλῆ.

Κατὰ τὸν Ἀναξίμανδρο ἡ γῆ ἔχει κυλινδρικό σχῆμα, τό ὕψος της φθάνει τό ἓνα τρίτο τοῦ πλάτους της καί κατέχει τό κέντρο τοῦ σύμπαντος.

Μαρτυρίες:

ΔΙΟΓΕΝΗΣ ΛΑΕΡΤΙΟΣ, ΒΙΟΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ ΤΩΝ ΕΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΕΥΔΟΚΙΜΗΣΑΝΤΩΝ II 1-2:

«Ἀναξίμανδρος Πραξιάδου Μιλήσιος. Οὗτος ἔφασκεν ἀρχὴν καί στοιχεῖον τό ἄπειρον, οὐ διορίζων ἀέρα ἢ ὕδωρ ἢ ἄλλο τι. Καί τὰ μὲν μέρη μεταβάλλειν, τό δὲ πᾶν ἀμετάβλητον εἶναι. Μέσην τε τὴν γῆν κείσθαι κέντρον τάξιν ἐπέχουσας, οὔσας σφαιροειδῆ, τὴν τε σελήνην ψευδοφαῖν καί ἀπὸ ἡλίου φωτίζεσθαι, ἀλλὰ καί τὸν ἥλιον οὐκ ἐλάττονα τῆς γῆς καί καθαρώτατον πῦρ.

Τούτου φασὶν ἄδοντος καταγελάσαι τὰ παιδάρια, τὸν δὲ μαθόντα φάναι "βέλτιον οὖν ἡμῖν ἀστέον διὰ τὰ παιδάρια".

Γέγονε δὲ καὶ ἄλλος Ἀναξίμανδρος, ἱστορικός, καὶ αὐτὸς Μιλήσιος τῆ ἰάδι γε-
γραφῶς [58 C 6].

(=Ἀναξίμανδρος γιὸς τοῦ Πραξιάδῃ Μιλήσιος. Αὐτὸς θεωροῦσε ὡς ἀρχὴ καὶ συ-
στατικὸ στοιχεῖο τοῦ κόσμου τὸ ἄπειρο, χωρὶς νὰ κάνει λόγο γιὰ τὸν ἀέρα ἢ τὸ νερὸ ἢ
γιὰ κάτι ἄλλο. Ἔλεγε ἐπίσης πὼς τὰ μέρη μεταβάλλονται, ἐνῶ τὸ πᾶν, τὸ ὄλον εἶναι
ἀμετάβλητο. Πίστευε ἀκόμη πὼς ἡ γῆ βρίσκεται στὸ μέσον τοῦ σύμπαντος καὶ κατέχει
τὴ θέση τοῦ κέντρου, ὅτι ἔχει σχῆμα σφαίρας, ὅτι ἡ σελήνη λάμπει μὲ ψεύτικο φῶς,
ἀφοῦ φωτίζεται ἀπὸ τὸν ἥλιο· θεωροῦσε ὁμως πὼς καὶ ὁ ἥλιος δὲν εἶναι πῶς μικρὸς
ἀπὸ τὴ γῆ καὶ ὅτι εἶναι καθαρότατη φωτιά.

Λένε γι' αὐτὸν πὼς κάποτε τὴν ὥρα πού τραγουδοῦσε τὰ παιδάκια τὸν περιέλασαν
καὶ αὐτὸς, ὅταν τὸ πληροφορήθηκε, εἶπε: "πρέπει, λοιπόν, χάριν τῶν παιδιῶν νὰ μάθω
νὰ τραγουδῶ καλύτερα".

Υπῆρξε καὶ ἓνας ἄλλος Ἀναξίμανδρος, ἱστορικός, Μιλήσιος καὶ αὐτὸς, πού ἔγραψε
στήν ἰωνικὴ διάλεκτο)».

ΣΟΥΔΑ:

«Ἀναξίμανδρος Πραξιάδου Μιλήσιος φιλόσοφος, συγγενὴς καὶ μαθητὴς καὶ
διάδοχος Θαλήτος.

Πρῶτος δὲ ἰσημερίαν εὔρε καὶ τροπὰς καὶ ὠρολογεῖα, καὶ τὴν γῆν ἐν μεσαιτάτῳ
κεῖσθαι.

Γνώμονά τε εἰσήγαγε καὶ ὅλως γεωμετρίας ὑποτύπωσιν ἔδειξεν.

Ἔγραψε "Περὶ φύσεως", "Γῆς περιόδου" καὶ "Περὶ τῶν ἀπλανῶν" καὶ "Σφαῖραν"
καὶ ἄλλα τινά.

(=Ὁ Ἀναξίμανδρος γιὸς τοῦ Πραξιάδῃ ὁ Μιλήσιος, φιλόσοφος, ἦταν συγγενὴς καὶ
μαθητὴς καὶ διάδοχος τοῦ Θαλῆ.

Ἦταν ὁ πρῶτος πού βρῆκε τὴν ἰσημερία καὶ τὰ ἡλιοστάσια καὶ τὰ ἡλιακὰ ρολόγια,
καὶ ὑποστήριξε πὼς ἡ γῆ κατέχει τὸ κέντρο τοῦ σύμπαντος.

Εἰσήγαγε τὸν γνώμονα καὶ ἔκανε μιά συνολικὴ εἰσαγωγή στὴ γεωμετρία.

Ἔργα του: "Περὶ φύσεως", "Γῆς περιόδου", "Περὶ τῶν ἀπλανῶν" καὶ "Σφαῖρα"
καὶ μερικὰ ἀκόμη)».

3. Ἀναξιμένης ὁ Μιλήσιος

(590/84 -528/24 π.Χ.)

Μαθητὴς τοῦ Ἀναξίμανδρου. Κι αὐτὸς καταγόταν ἀπὸ τὴ Μίλητο. Ὡς φυσικὴ
ἀρχὴ τῶν ὄντων δέχεται τὸν ἀέρα. Ὁ «ἀήρ» εἶναι ἄπειρος καὶ κινεῖται. Ὁ Ἀναξιμένης
εἶναι ὁ θεμελιωτὴς τῆς θεωρίας πού σχετίζει τὸν μικρόκοσμο μὲ τὸν μακρόκοσμο:
«Οἶον ἢ ψυχὴ ἢ ἡμετέρα ἀήρ οὔσα συκράτει ἡμᾶς, καὶ ὄλον τὸν κόσμον πνεῦμα
καὶ ἀήρ περιέχει» (βλ. ἀμέσως παρακάτω Ἀέτιος I 3,4 (DK 2). Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ
ὁ ἄνθρωπος γίνεται ἡ ἀφετηρία γιὰ τὴν ἐρμηνεία τῆς διαδικασίας τοῦ μακροκόσμου.

Ἡ διδασκαλία γιά τόν μικρόκοσμο καί τόν μακρόκοσμο ἴσως ἔχει τίς ρίζες της στήν ἀπώτατη ἀνατολική σκέψη· ἐκεῖ ὅμως κινεῖται στόν χῶρο τοῦ μύθου. Κάποιοι πιστεύουν πῶς στήν Ἑλλάδα πρωτοεμφανίζεται στό ἔργο τοῦ Ἴπποκράτη «Περὶ ἐβδομάδων». Ἡ διδασκαλία ὅμως αὐτή ἤδη παρουσιάζεται ἤδη στόν Θαλή, καί μάλιστα μέ φιλοσοφική ὑφή. Ὁ Δημόκριτος εἶναι ἐκεῖνος πού τήν ἐντάσσει μέσα στό σύστημα τῆς φιλοσοφίας του.

Μαρτυρίες:

ΑΕΤΙΟΣ I 3, 4 (DK 2):

«Ἀναξιμένης Εὐρυστράτου Μιλήσιος ἀρχὴν τῶν ὄντων ἀέρα ἀπεφάνητο· ἐκ γὰρ τούτου πάντα γίνεσθαι καὶ εἰς αὐτὸν πάλιν ἀναλύεσθαι. "Οἷον ἡ ψυχὴ, φησίν, ἡ ἡμετέρα ἀήρ οὕσα συγκρατεῖ ἡμᾶς, καὶ ὄλον τὸν κόσμον πνεῦμα καὶ ἀήρ περιέχει" (λέγεται δὲ συνωνύμως ἀήρ καὶ πνεῦμα).

(=Ὁ *Ἀναξιμένης* γιὸς τοῦ *Εὐρυστράτου* ὁ *Μιλήσιος* ἀπεφάνθη πῶς ἡ ἀρχὴ τῶν ὄντων εἶναι ὁ ἀέρας· αὐτός εἶναι ὁ δημιουργός τῶν πάντων καὶ πάλι σ' αὐτόν διαλύονται καὶ ἐπιστρέφουν ὅλα. Λέει, γιὰ παράδειγμα, πῶς "ἡ ψυχὴ μας εἶναι ἀέρας καὶ μᾶς συγκρατεῖ, κι ἀκόμη πῶς τὸ πνεῦμα καὶ ὁ ἀέρας περιέχουν ὄλον τὸν κόσμον [*ἀέρας καὶ πνεῦμα εἶναι συνώνυμα*])».

ΔΙΟΓΕΝΗΣ Ο ΛΑΕΡΤΙΟΣ, ΒΙΟΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ ΤΩΝ ΕΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΕΥΔΟΚΙΜΗΣΑΝΤΩΝ II 3.

«Ἀναξιμένης Εὐρυστράτου Μιλήσιος ἠκουσεν Ἀναξιμάνδρου, ἔνιοι δὲ καὶ Παρμενίδου φασὶν ἀκοῦσαι αὐτόν. Οὗτος ἀρχὴν ἀέρα εἶπεν καὶ τὸ ἄπειρον. Κινεῖσθαι δὲ τὰ ἄστρα οὐχ ὑπὸ γῆν, ἀλλὰ περὶ γῆν. Κέχρηται τε λέξει ἰάδι ἀπλῆ καὶ ἀπερίττω. Καὶ γεγένηται μὲν, καθά φησιν Ἀπολλόδωρος [F GrHist. 244 F 66 II 1039], περὶ τὴν Σάρδεων ἄλωσιν, ἐτελεύτησε δὲ τῆ ἐξηκοστῆ τρίτῃ Ὀλυμπιάδι.

(=Ὁ *Ἀναξιμένης* γιὸς τοῦ *Εὐρυστράτου* ὁ *Μιλήσιος* ἦταν μαθητὴς τοῦ *Ἀναξιμάνδρου*· μερικοὶ ὑποστηρίζουν πῶς ἀκροάσθηκε καὶ μαθήματα τοῦ *Παρμενίδη*. Ὁ *Ἀναξιμένης* θεωρεῖ ὡς ἀρχὴ τῶν ὄντων τὸν ἀέρα καὶ τὸ ἄπειρον· καὶ πιστεύει πῶς τὰ ἄστρα κινεῖνται ὄχι κάτω ἀπὸ τῆ γῆ, ἀλλὰ γύρω ἀπὸ τῆ γῆ. Γεννήθηκε, σύμφωνα μὲ τὸν *Ἀπολλόδωρο*, ὅταν περίπου κυριεύθηκαν οἱ Σάρδεις, καὶ πέθανε κατὰ τὴν ἐξηκοστή τρίτη Ὀλυμπιάδα)».

ΣΟΥΔΑ:

«Ἀναξιμένης Εὐρυστράτου Μιλήσιος φιλόσοφος, μαθητὴς καὶ διάδοχος Ἀναξιμάνδρου τοῦ Μιλησίου, οἱ δὲ καὶ Παρμενίδου ἔφασαν. Γέγονεν ἐν τῆ 55ῃ Ὀλυμπιάδι [560f57] ἐν τῆ Σάρδεων ἄλωσει, ὅτε Κῦρος ὁ Πέρσης Κροῖσον καθεῖλεν [546f5].

(=Ὁ *Ἀναξιμένης* γιὸς τοῦ *Εὐρυστράτου* ὁ *Μιλήσιος*, ὁ φιλόσοφος, ἦταν μαθητὴς καὶ διάδοχος τοῦ *Ἀναξιμάνδρου* τοῦ *Μιλησίου* ἢ, κατὰ τὴ γνώμη ἄλλων, καὶ τοῦ *Παρμενίδη*. Γεννήθηκε κατὰ τὴν 55ῃ Ὀλυμπιάδα, ὅταν κυριεύθηκαν οἱ Σάρδεις, τότε πού ὁ Πέρσης Κῦρος νίκησε τὸν Κροῖσο)».

ΕΥΣΕΒΙΟΣ, ΧΡΟΝΙΚΑ 55. 4 [557f6] :

«Ἀναξιμένης φυσικὸς ἐγνωρίζετο.
(=Ὁ Ἀναξιμένης ἦταν γνωστός ὡς φυσικός)».

ΣΙΜΠΛΙΚΙΟΣ, ΦΥΣΙΚΑ 24. 26:

«Ἀναξιμένης δὲ Εὐρυστράτου Μιλήσιος, ἑταῖρος γεγωνὸς Ἀναξιμάνδρου, μίαν μὲν καὶ αὐτὸς τὴν ὑποκειμένην φύσιν καὶ ἄπειρόν φησιν, ὥσπερ ἐκεῖνος, οὐκ ἀόριστον δὲ ὥσπερ ἐκεῖνος, ἀλλὰ ὠρισμένην, ἀέρα λέγων αὐτὴν· διαφέρειν δὲ μανότητι καὶ πυκνότητι κατὰ τὰς οὐσίας. Καὶ ἀραιούμενον μὲν πῦρ γίνεσθαι, πυκνούμενον δὲ ἄνεμον, εἶτα νέφος, ἔτι δὲ μᾶλλον ὕδωρ, εἶτα γῆν, εἶτα λίθους, τὰ δὲ ἄλλα ἐκ τούτων.

(=Ὁ Ἀναξιμένης γιὸς τοῦ Εὐρυστράτου ὁ Μιλήσιος, φίλος τοῦ Ἀναξιμάνδρου, ἔλεγε, ὅπως κι ἐκεῖνος, ὅτι ἡ πρωταρχικὴ φυσικὴ οὐσία εἶναι μία καὶ ἄπειρη· δὲν τὴ θεωροῦσε ὅμως ἀόριστη, ὅπως ὁ Ἀναξιμανδρος, ἀλλὰ συγκεκριμένη, καὶ τὴν ὀνόμαζε ἀέρα· καὶ ἀνάλογα μὲ τὴν οὐσία πού προέκυπτε ἀπὸ αὐτὴν ἔλεγε πὼς διαφέρει ὡς πρὸς τὴν ἀραιότητα καὶ τὴν πυκνότητα. Καὶ ὅταν μὲν ἀραιωθεῖ γίνεται φωτιά, ὅταν πυκνωθεῖ γίνεται ἄνεμος, ἔπειτα σύννεφο, πολὺ περισσότερο νερό, ἔπειτα γίνεται χῶμα, ὕστερα πέτρες καὶ τὰ ἄλλα πού προκύπτουν ἀπὸ αὐτά)».

4. Πυθαγόρας ὁ Σάμιος

(περ. 570-493 π.Χ.)

Γεννήθηκε στὴ Σάμο, ὅμως γύρω στὰ 530 π. Χ. ἐγκαταστάθηκε, γιὰ πολιτικούς λόγους, στὸν Κρότωνα τῆς νοτίου Ἰταλίας, ὅπου ἴδρυσε τὸν «Πυθαγόρειο σύλλογο». Ὁ Πυθαγόρας εἶναι ἡ σημαντικότερη πνευματικὴ μορφή πού ἐγκατέλειψε τὴν Ἰωνία γιὰ νὰ ἐγκατασταθεῖ στὴ Μεγάλῃ Ἑλλάδα. Ὁ ἴδιος δὲν ἔγραψε τίποτε, ἀλλὰ μὲ τὴ διδασκαλία του ἄσκησε βαθειὰ ἐπίδραση στὴν ἑλληνικὴ σκέψη. Ἡ διδασκαλία του συγκεντρώθηκε ἀπὸ τοὺς μαθητὲς του καὶ διασώθηκε μέσα σὲ συγγράμματα μεταγενέστερων συγγραφέων. Στὴ Σχολή του παλαιότερα οἱ μαθητὲς του στηρίζονταν σὲ προφορικὰ ἀποφθέγματα του, τὰ ὅποια θεωροῦνταν ὅτι εἶχαν ἀνυπέβλητο κύρος («αὐτός ἔφα»).

Ὡς οὐσία τῶν ὄντων ὁ Πυθαγόρας θεωροῦσε τὸν ἀριθμό, τὸν ὅποιο δὲν ἐξελάμβανε ἀπλῶς ὡς σύμβολο τῶν πραγμάτων καὶ τῶν ἐννοιῶν, ἀλλὰ ὡς κοσμικὴ ἀρχὴ εὐρισκόμενη ἐξω ἀπὸ τὴν ὕλη. Ὁ κόσμος, κατὰ τὸν Πυθαγόρα, εἶναι ἓνα ἀρμονικὸ σύστημα πού διέπεται ἀπὸ ἀριθμητικὲς σχέσεις, οἱ ὅποιες ἀποτελοῦν τὴν ἑλλογὴ δομικὴ τάξη. Στὴν πυθαγόρεια κοσμογονία ἡ μονάδα ἀντιστοιχεῖ μὲ τὸ σημεῖο. Ἡ παράθεση μονάδων ἔδινε γραμμές-ἀριθμούς, οἱ γραμμές ἔδιναν ἐπιφάνειες-ἀριθμούς καὶ οἱ ἐπιφάνειες ἔδιναν σώματα-ἀριθμούς. Αὐτὴ εἶναι ἡ στερεομετρικὴ θεώρηση τοῦ κόσμου.

Ὁ Πυθαγόρας πίστευε στὴ μετενσωμάτωση (μετεμψύχωση) καὶ στὴν ἀνάγκη τοῦ αὐτοκαθαρμοῦ πού πετυχαίνεται μὲ ἓνα εἶδος ἀσκητισμοῦ. (Ἡ διδασκαλία τῆς

μετενσωμάτωσης ξεκινᾷ ἀπό τούς Ὀρφικούς, περνᾷ στόν Πυθαγόρα καί στή συνέχεια στόν Ἐμπεδοκλή· οἱ σχετικές ἀπόψεις τοῦ Πυθαγόρα ἐπηρεάζουν καί τόν Πλάτωνα).

Σκοπός τῆς ζωῆς εἶναι ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπό τόν κύκλο τῶν μετενσωματώσεων καί ἡ ἐπιστροφή στή θεϊκή μακαριότητα. Ὁ «Πυθαγόρειος τρόπος» βίου, ὅπως τόν ἀποκαλεῖ ὁ Πλάτων (Πλάτ. Πολ. 600 b), εἶναι ἡ νέκρωση τῆς σαρκικότητος (Πλάτ. Φαίδ. 64 a κ.έ.) καί ἡ πνευματική κάθαρση μέ τή μουσική καί τή γυμναστική. Ἡ βιοθεωρία τοῦ Πυθαγόρα συνδυάζει τά μαθηματικά μέ τήν πνευματική ζωή.

Ἡ ἔννοια τοῦ «Πυθαγορισμοῦ» περιλαμβάνει ἓνα σύνολο θεωριῶν πού ἔχουν κάποια ὁμοιογένεια καί ὅλες προσπαθοῦν νά διατηρήσουν μέ σεβασμό τήν παράδοση τῆς φιλοσοφικῆς διδασκαλίας τοῦ Πυθαγόρα.

Οἱ μαθητές του, οἱ Πυθαγόρειοι, ἀποτελοῦσαν συλλόγους, ὅπου ζοῦσαν κοινοβιακά, δέν ἔτρωγαν κρέας, ἀπέφευγαν τή σφαγὴ ζώων, ἐπιδίωκαν τή γενετήσια ἐγκράτεια καί στόχευαν στήν κάθαρση τοῦ σώματος μέ τή γυμναστική, καί τῆς ψυχῆς μέ τή μουσική. Οἱ γυναῖκες θεωροῦνταν ἰσότιμες μέ τούς ἄνδρες καί ἀνῆκαν στόν σύλλογο καί ὡς δασκάλες καί ὡς μαθήτριες.

Σύμφωνα μέ μιὰ παράδοση, μετά τόν θάνατο τοῦ Πυθαγόρα πολλοί μαθητές του πέθαναν στόν Κρότωνα σέ μιὰ πυρκαγιά. Ἡ σχολή ὁμως διατηρήθηκε ζωντανή καί μετά τόν θάνατο τοῦ δασκάλου. Ὅσοι μαθητές του σώθηκαν συνέχισαν τήν παράδοση τῆς σχολῆς σέ ἄλλες πόλεις καθ' ὅλη τή διάρκεια τοῦ 5^{ου} αἰώνα π.Χ. Ὁ Ἀρχιππος ἴδρυσε σχολή στόν Τάραντα, ἐνῶ ὁ Λύσις καί ὁ Κριτόλαος στή Θήβα. Σπουδαῖοι Πυθαγόρειοι κατά τόν 5^{ον} αἰώνα ὑπῆρξαν ὁ Φιλόλαος καί ὁ Ἀλκμαίων, καί οἱ δύο ἀπό τόν Κρότωνα. Ὁ νεώτερος Πυθαγορισμός μέ ἀρχηγό τόν Ἀρχύτα ἄρχισε στόν Τάραντα στίς ἀρχές τοῦ 4^{ου} αἰ. π.Χ.

Επίγραμμα Πυθαγόρου 7.746.1:

«Ὡδε μέγας κεῖται Ζάν, ὄν Δία κικλήσκουσιν.

(=Ἐδῶ εἶναι θαμμένος ὁ μέγας Ζάν, τόν ὁποῖον ἀποκαλοῦν Δία)».

Μαρτυρίες:

ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ, ΒΟΥΣΙΡΙΣ 28:

«Πυθαγόρας ὁ Σάμιος...ἀφικόμενος εἰς Αἴγυπτον καί μαθητῆς ἐκείνων γενόμενος τήν τ' ἄλλην φιλοσοφίαν πρῶτος εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐκόμισε καί τὰ περι τὰς θυσίας καί τὰς ἀγιστείας τὰς ἐν τοῖς ἱεροῖς ἐπιφανέστερον τῶν ἄλλων ἐσπούδασεν ἡγούμενος.

(=Ὁ Πυθαγόρας ὁ Σάμιος ὅταν ἔφθασε στήν Αἴγυπτο καί ἔγινε μαθητῆς τῶν Αἴγυπτίων δασκάλων, ἦταν ὁ πρῶτος πού μετέφερε στήν Ἑλλάδα τή φιλοσοφία τους, ἀλλά καί πρῶτος μελέτησε καλύτερα ἀπό τοὺς ἄλλους τά σχετικά μέ τίς θυσίες τους καί τόν τρόπο λατρείας στά ἱερά τους)».

ΠΟΡΦΥΡΙΟΣ, ΠΥΘΑΓΟΡΟΥ ΒΙΟΣ:

17:

«Εἰς δὲ τὸ Ἴδαϊον καλούμενον ἄντρον καταβὰς (ὁ Πυθαγόρας) ἔρια ἔχων μέλανα τὰς νομιζόμενας τρεῖς ἑννέα ἡμέρας ἐκεῖ διέτριψεν καὶ καθήγισεν τῷ Δίῳ τὸν τε στορνύμενον αὐτῷ κατ' ἔτος θρόνον ἐθεάσατο, ἐπίγραμμά τ' ἐνεχάραξεν ἐπὶ τῷ τάφῳ ἐπιγράψας "Πυθαγόρας τῷ Δίῳ", οὗ ἡ ἀρχή· ὧδε θανὼν κεῖται Ζάν, ὃν Δία κικλήσκουσιν.

(=Ὁ Πυθαγόρας κατέβηκε στό καλούμενο "Ἴδαϊον ἄντρον" τῆς Κρήτης κουβαλώ- ντας μαῦρα δέρματα καὶ ἔμεινε ἐκεῖ τίς καθορισμένες τρεῖς φορές ἐπὶ ἑννέα μέρες καὶ τὰ ἀφιέρωσε στὸν Δία καὶ εἶδε τὸν θρόνο του ποῦ τὸν ἔστρωναν κάθε χρόνο καὶ πάνω στὸν τάφο χάραξε ἐπίγραμμα μὲ τὸν τίτλο "Ὁ Πυθαγόρας στὸν Δία"· ἡ ἀρχὴ τοῦ ἐπι- γράμματος ἦταν "Ἐδῶ πέθανε καὶ εἶναι θαμμένος ὁ Ζάν, τὸν ὁποῖο ἀποκαλοῦν Δία")».

18:

«Ἐπεὶ δὲ τῆς Ἰταλίας ἐπέβη καὶ ἐν Κρότωνι ἐγένετο, φησὶν ὁ Δικαίαρχος [fr. 29 FHG II 244], εἶτα ταῖς γυναῖξιν καὶ γυναικῶν σύλλογος αὐτῷ κατεσκευάσθη. Γε- νομένων δὲ τούτων μεγάλη περὶ αὐτοῦ ηὔξηθη δόξα, καὶ πολλοὺς μὲν ἔλαβεν ἐξ αὐτῆς τῆς πόλεως ὁμιλητὰς οὐ μόνον ἄνδρας ἀλλὰ καὶ γυναῖκας, ὧν μᾶς γε **Θεα- νοῦς** καὶ διεβοήθη τοῦνομα.

(=Ὅταν ταξίδεψε στὴν Ἰταλία καὶ ἔφθασε στὸν Κρότωνα, ὅπως λέει ὁ Δικαίαρχος, ἵδρυσεν ὕστερα χάριν τῶν γυναικῶν καὶ ἓνα σύλλογο γυναικῶν. Μετὰ τὴν δημιουργία αὐτοῦ τοῦ συλλόγου ἡ φήμῃ του αὐξήθηκε πολὺ, καὶ στὴν πόλιν αὐτὴ ἀπέκτησε πολλοὺς μαθητὲς ὄχι μόνον ἄνδρες, ἀλλὰ καὶ γυναῖκες· μιά ἀπ' αὐτὲς ἦταν καὶ ἡ Θεανώ, ἡ ὁποία ἀπέκτησε μεγάλο ὄνομα)».

35a:

«Ἐν δὲ τῇ περὶ Μεταπόντιον καὶ Πυθαγόραν αὐτὸν λέγουσι τελευτῆσαι κατα- φυγόντα ἐπὶ τὸ Μουσῶν ἱερόν, σπάνει τῶν ἀναγκαίων τεσσαράκοντα ἡμέρας δια- μείναντα.

(=Στὴν περιοχὴ τοῦ Μεταποντίου τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος λέγεται πὼς πέθανε καὶ ὁ Πυθαγόρας, ἔχοντας καταφύγει στό ἐκεῖ ἱερό τῶν Μουσῶν, ὅπου διέμεινε σαράντα μέρες μὲ ἐλάχιστα ἐφόδια)».

ΙΑΜΒΛΙΧΟΣ, ΛΟΓΟΣ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΥΘΑΓΟΡΙΚΟΥ ΒΙΟΥ 18.83-86:

«Τὰ δὲ τί πρακτέον ἢ οὐ πρακτέον τῶν ἀκουσμάτων τοιαυτὰ ἐστίν:

Χρυσὸν ἐχούση μὴ πλησιάζειν ἐπὶ τεκνοποιίᾳ.

Θύειν χρὴ ἀνυπόδητον καὶ πρὸς τὰ ἱερά προσιέναι.

Δεῖ τεκνοποιεῖσθαι ἕνεκα τοῦ καταλιπεῖν ἕτερον ἀνθ' ἑαυτοῦ θεῶν θεραπευτὴν.

(=Οἱ διδασκαλίαι τοῦ Πυθαγόρα γιὰ τὸ τί πρέπει ἢ τί δὲν πρέπει νὰ κάνει κάποιος εἶναι τέτοιαι περίπου:

Νὰ μὴν παίρνεις γυναῖκα πλούσια, γιὰ νὰ τεκνοποιήσεις μ' αὐτήν.

Νὰ θυσιάζεις καὶ νὰ προσέρχῃς στὰ ἱερά χωρὶς νὰ φορᾷς ὑποδήματα.

Πρέπει νά κάνεις παιδιά, γιά νά αφήσεις άλλον στή θέση σου πού θά διακονεῖ τούς θεούς)».

ΔΙΟΓΕΝΗΣ Ο ΛΑΕΡΤΙΟΣ, ΒΙΟΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ ΤΩΝ ΕΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΕΥΔΟΚΙΜΗΣΑΝΤΩΝ:

1.12:

«Φιλοσοφίαν δὲ πρῶτος ὠνόμασε Πυθαγόρας καὶ ἑαυτὸν φιλόσοφον, ἐν Σικυῶνι διαλεγόμενος Λέοντι τῷ Σικυωνίων τυράννῳ ἢ Φλιασίων, καθά φησιν Ἡρακλείδης ὁ Ποντικὸς ἐν τῇ Περὶ τῆς ἄπνου (Wehrli vii, fg. 87)· μηδένα γὰρ εἶναι σοφὸν ἄνθρωπον ἀλλ' ἢ θεόν. Θάπτον δὲ ἐκαλεῖτο σοφία, καὶ σοφὸς ὁ ταύτην ἐπαγγελλόμενος, ὃς εἶη ἂν κατ' ἀκρότητα ψυχῆς ἀπηκριβωμένος, φιλόσοφος δὲ ὁ σοφίαν ἀσπαζόμενος. Οἱ δὲ σοφοὶ καὶ σοφισταὶ ἐκαλοῦντο· καὶ οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ ποιηταὶ σοφισταί, καθὰ καὶ Κρατῖνος ἐν Ἀρχιλόχοις τοὺς περὶ Ὅμηρον καὶ Ἡσίοδον ἐπαινῶν οὕτως καλεῖ (Kock i. 12, fg. 2).

(=Πρῶτος ὁ Πυθαγόρας, συζητώντας στή Σικυώνα μέ τόν τύραννο τῶν Σικυωνίων ἢ Φλιασίων Λεόντιο, ὅπως λέει ὁ Ἡρακλείδης ἀπὸ τὸν Πόντο στό ἔργο του Περὶ τῆς ἄπνου, πρῶτος λοιπὸν ὁ Πυθαγόρας ἐπινόησε τὸν ὄρο Φιλοσοφία καὶ ὠνόμασε τὸν ἑαυτό του φιλόσοφο· διότι σοφός δὲν εἶναι κανεὶς ἄνθρωπος παρά μόνον ὁ θεός. Συντομότερα ἢ φιλοσοφία καλοῦνταν σοφία, καὶ σοφός αὐτός πού θεωροῦνταν ὅτι ἔχει σοφία, ὁ ὁποῖος βέβαια κατεῖχε τὴ σοφία μέ ἀκρίβεια ὡς τὰ βάθη τῆς ψυχῆς του, ἐνῶ φιλόσοφος ἦταν αὐτός πού ἤθελε νά ἀποκτήσει τὴ σοφία. Οἱ σοφοὶ καλοῦνταν καὶ σοφιστές· κι ὄχι μόνον οἱ σοφοί, ἀλλὰ καὶ οἱ ποιητές καλοῦνταν σοφιστές, ὅπως καὶ ὁ Κρατῖνος στοὺς Ἀρχιλόχους ἀποκαλεῖ μέ τὴν ὀνομασία σοφιστές τοὺς γύρω ἀπὸ τὸν Ὅμηρο καὶ τὸν Ἡσίοδο)».

8.6:

«Ἐνιοὶ μὲν οὖν Πυθαγόραν μὴδὲ ἐν καταλιπεῖν σύγγραμμά φασι διαπαίζοντες. Ἡράκλειτος γοῦν ὁ φυσικὸς [22 B 129] μονονουχὶ κέκραγε καὶ φησι: "Πυθαγόρης Μνησάρχου ἱστορίην ἤσκησεν ἀνθρώπων μάλιστα πάντων. Καὶ ἐκλεξάμενος ταύτας τὰς συγγραφὰς ἐποίησατο ἑαυτοῦ σοφίην, πολυμαθείην, κακοτεχνίην". Οὕτω δ' εἶπεν, ἐπειδήπερ ἐναρχόμενος ὁ Πυθαγόρας τοῦ Φυσικοῦ συγγράμματος λέγει ὧδε: "οὐ μὰ τὸν ἄερα, τὸν ἀναπνέω, οὐ μὰ τὸ ὕδωρ, τὸ πίνω, οὐ κοτ' οἶσω ψόγον περὶ τοῦ λόγου τοῦδε".

Γέγραπται δὲ τῷ Πυθαγόρᾳ συγγράμματα τρία, Παιδευτικόν, Πολιτικόν, Φυσικόν.

(=Μερικοὶ κοροϊδεύουν τὸν Πυθαγόρα πὼς δὲν ἄφησε οὔτε ἓνα σύγγραμμα. Ὁ Ἡράκλειτος μάλιστα ὁ φυσικὸς φιλόσοφος μόνο πού δὲν κραυγάζει, ὅταν λέει εἰρωνικά: "Ὁ Πυθαγόρας ὁ γιὸς τοῦ Μνησάρχου καλλιέργησε τὴν ἱστορία περισσότερο ἀπ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Καὶ ἐπιλέγοντας αὐτό τό εἶδος συγγραφῆς ἀπέδειξε τὴ σοφία του, τὴν πολυμαθείά του, τὴν κακὴν του τέχνη". Καὶ μίλησε τόσο σκληρά, διότι στήν ἀρχὴ τοῦ φυσικοῦ του συγγράμματος ὁ Πυθαγόρας γράφει τὰ ἐξῆς: "μὰ τὸν ἄερα τὸν

ὁποῖο ἀναπνέω, μά τό νερό τό ὁποῖο πίνω, ποτέ δέν θά ἀνεχθῶ κάποια μομφή γι' αὐτόν τόν λόγο μου".

Ὁ Πυθαγόρας ἔγραψε τρία συγγράμματα, τό Παιδευτικόν, τό Πολιτικόν, τό Φυσικόν»).

Θεμιστόκλεια ἢ Φιλόσοφος

Ἡ **Θεμιστόκλεια**, ἢ **Ἀριστόκλεια** ἢ **Θεόκλεια**, ἔζησε τόν βον αἰ. π.Χ. Ἦταν ἱέρεια τῶν Δελφῶν καί ὑπῆρξε **δασκάλια τοῦ Πυθαγόρα**. Ἀπό αὐτήν μάλιστα λεγόταν πῶς πῆρε τά περισσότερα ἀπό τά ἠθικά του δόγματα. Ἡ Θεμιστόκλεια εἶχε μαθηματικές γνώσεις καί δίδασκε μαθηματικά σ' ὅσους εἶχαν τέτοια ἐνδιαφέροντα. Εἶχε τέτοια ἀγάπη γιά τή γεωμετρία, ὥστε λέγεται πῶς διακόσμησε τόν ναό τοῦ Ἀπόλλωνος μέ γεωμετρικά σχέδια. Ὁ Πυθαγόρας τή σεβόταν πάρα πολύ κι ὁ σεβασμός του αὐτός τόν ὥθησε ἀργότερα νά δέχεται στη Σχολή του γυναῖκες καί ὡς μαθήτριες καί ὡς δασκάλεις.

8.8:

«Φησί δέ Ἀριστόξενος [fr. 2 FHG II 272] τά πλεῖστα τῶν ἠθικῶν δογμάτων λαβεῖν τόν Πυθαγόραν παρά Θεμιστοκλείας τῆς ἐν Δελφοῖς.

(= *Λέει ὁ Ἀριστόξενος ὅτι ὁ Πυθαγόρας πῆρε τά περισσότερα ἀπό τά ἠθικά του δόγματα ἀπό τή Θεμιστόκλεια, τήν ἱέρεια τῶν Δελφῶν*)».

ΔΙΟΓΕΝΗΣ Ο ΛΑΕΡΤΙΟΣ, ΒΙΟΙ (ΣΥΝΕΧΕΙΑ):

8.9:

«Διαιρεῖται δέ καί τόν τοῦ ἀνθρώπου βίον οὕτως· παῖς εἴκοσι ἔτα, νεηνίσκος εἴκοσι, νεηνίης εἴκοσι, γέρων εἴκοσι. Αἱ δέ ἡλικίαι πρὸς τάς ὥρας ὧδε σύμμετροι· παῖς ἕαρ, νεηνίσκος θέρος, νεηνίης φθινόπωρον, γέρων χειμῶν. Ἔστι δ' αὐτῷ ὁ μέν νεηνίσκος μειράκιον, ὁ δέ νεηνίης ἀνήρ.

(= *Ὁ Πυθαγόρας διαιρεῖ τόν βίον τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἐξῆς· παῖς εἴκοσι χρόνια, νεανίσκος εἴκοσι, νεανίας εἴκοσι, γέρων εἴκοσι. Καί οἱ ἡλικίαι ἀντιστοιχοῦν στίς ἐποχές ὡς ἐξῆς· παῖς ἄνοιξη, νεανίσκος θέρος, νεανίας φθινόπωρο, γέροντας χειμῶνας. Στόν Πυθαγόρα ὁ νεανίσκος εἶναι παλικαράκι [14 ὡς 21 ἐτῶν] καί ὁ νεανίας ἄνδρας*)».

8.20:

«Θυσίαις τε ἐχρήτο ἀψύχοις, οἱ δέ φασιν, ὅτι ἀλέκτορσι μόνον καί ἐρίφοις γαλαθηνοῖς καί τοῖς λεγομένοις ἀπαλίας, ἦκιστα δέ ἀρνάσιν. Ὁ γε μὴν **Ἀριστόξενος** [fr. 7 FHG II 273] πάντα μὲν τὰ ἄλλα συγχωρεῖν αὐτόν ἐσθίειν ἔμψυχα, μόνον δ' ἀπέχεσθαι βοδὸς ἀροτῆρος καί κριοῦ.

(= *Ὁ Πυθαγόρας ἔκανε θυσίαις ἀψύχων καί ὄχι ζώων· κάποιοι λένε πῶς θυσίαζε μόνο πετεινοὺς καί κατσικάκια πού ἀκόμη θήλαζαν καί γενικά μικρά ζωάκια πού ἀκόμα θήλαζαν, καί οὔτε κἂν πρόβατα. Ὁ Ἀριστόξενος ἀναφέρει πῶς ἐπέτρεπε οἱ μαθητές του νά τρῶνε ἀπό ὅλα τά ζωντανά, καί νά μὴν τρῶνε μόνο βόδια πού ὀργώνουν καί κριάρια*)».

8.45:

«Ἦκμαζε δὲ (ὁ Πυθαγόρας) καὶ κατὰ τὴν ἐξηκοστὴν Ὀλυμπιάδα [540-537], καὶ αὐτοῦ τὸ σύστημα διέμενε μέχρι γενεῶν ἑννέα ἢ καὶ δέκα. Τελευταῖοι γὰρ ἐγένοντο τῶν Πυθαγορείων, οὓς καὶ Ἀριστόξενος [fr. 12 FHG II 275] εἶδε, **Ξενόφιλος** τε ὁ Χαλκιδεὺς ἀπὸ Θράκης καὶ **Φάντων** ὁ Φλιάσιος.

(=Ὁ Πυθαγόρας ἄκμαζε κατὰ τὴν ἐξηκοστὴ Ὀλυμπιάδα, καὶ τὸ φιλοσοφικὸν τοῦ συστήματος διατηρήθηκε διὰ τῶν μαθητῶν του μέχρι ἑννέα ἢ καὶ δέκα γενεῶν. Τελευταῖοι Πυθαγόρειοι, τοὺς ὁποίους εἶδε καὶ ὁ Ἀριστόξενος, ἦσαν ὁ Ξενόφιλος ὁ Χαλκιδεὺς ἀπὸ τῆς Θράκης καὶ ὁ Φάντων ὁ Φλιάσιος)».

[Ξενόφιλος ὁ Χαλκιδεὺς ἀπὸ Θράκης: Οἱ γνωστὲς στά κλασικὰ χρόνια πόλεις καὶ περιοχὲς τῆς Χαλκιδικῆς καθὼς καὶ οἱ ἀνατολικῶς τοῦ Ἀξιοῦ ποταμοῦ ἀπὸ τὸν 6^ο ἀκόμη π.Χ. αἰῶνα θεωροῦνται θρακικὲς (Ἐκαταῖος ὁ Μιλήσιος, Θουκυδίδης, Ξενοφών)· βλ. Χρίστου Κυριαζόπουλου "Ἡ Θράκη κατὰ τοὺς 10^ο-12^ο αἰῶνες, Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῆς πολιτικῆς, διοικητικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς τῆς ἐξέλιξης", σελ. 47-49· γι' αὐτὸ καὶ ὁ Ξενόφιλος φέρεται ἐδῶ ὡς Θρακιώτης. Τὸ ἄξιο ὑπογραμμίσεως εἶναι πῶς στὸ ἀνωτέρω ἀπόσπασμα ὁ Διογένης ὁ Λαέρτιος, ὁ ὁποῖος ζεῖ πολὺ-πολὺ ἀργότερα, στὸ 1^ο μισὸ τοῦ 3^{ου} αἰῶνα μ.Χ., ἐξακολουθεῖ νὰ καταγράφει τὴν Χαλκιδικὴν ὡς περιοχὴν θρακικὴν].

8.22-24:

«Λέγεται παρεγγυᾶν αὐτὸν ἐκάστοτε τοῖς μαθηταῖς τάδε λέγειν εἰς τὸν οἶκον εἰσιούσι:

"Πῆ παρέβην; τί δ' ἔρεξα; τί μοι δέον οὐκ ἐτελέσθη;"

(=Λέγεται πῶς ὁ Πυθαγόρας συνιστοῦσε κάθε φορά στοὺς μαθητὲς του, ὅταν μπαίνουν στο σπίτι τους, νὰ λένε τὰ παρακάτω:

"Ποιά παράβαση ἔκανα; τί ἔπραξα; τί μποροῦσα νὰ κάνω καὶ δὲν τό ἔκανα;")».

«Σφάγια τε θεοῖς προσφέρειν κωλύειν, μόνον δὲ τὸν ἀναίμακτον βωμὸν προσκυνεῖν.

(=Ἐμπόδιζε νὰ προσφέρουν σφαγμένα ζῶα στοὺς θεοὺς· ἐπέτρεπε νὰ προσκυνοῦν μόνον ἀναίμακτους βωμούς)».

«Μηδ' ὀμνύειν θεοῦς· ἀσκεῖν γὰρ αὐτὸν δεῖν ἀξιόπιστον παρέχειν.

(=Συνιστοῦσε νὰ μὴν ὀρκίζεται κανεὶς στοὺς θεοὺς· κι ἔλεγε ὅτι πρέπει ὁ καθένας νὰ φαίνεται πάντα καὶ παντοῦ ἀξιόπιστος)».

«Τοὺς τε πρεσβυτέρους τιμᾶν δεῖν, τὸν προηγούμενον τῷ χρόνῳ τιμώτερον ἡγουμένους.

(=Πρέπει νὰ τιμᾶ κανεὶς τοὺς μεγαλύτερους του κι ὅλοι νὰ θεωροῦν τοὺς μεγαλύτερους ἄξιους πῶς μεγάλης τιμῆς)».

«Καὶ θεοὺς μὲν δαιμόνων προτιμᾶν, ἥρωας δ' ἀνθρώπων, ἀνθρώπων δὲ μάλιστα γονέας.

(=Νὰ τιμοῦμε τοὺς θεοὺς περισσότερο ἀπὸ τίς κατώτερες θεότητες, τοὺς ἥρωες περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς γονεῖς περισσότερο ἀπ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους)».

«Ἀλλήλοις θ' ὀμιλεῖν, ὡς τοὺς μὲν φίλους ἐχθροὺς μὴ ποιῆσαι, τοὺς δ' ἐχθροὺς φίλους ἐργάσασθαι.

(=Νά συναναστρεφόμεσθε μεταξύ μας ἔτσι, ὥστε νά μὴν κάνουμε τοὺς φίλους ἐχθροὺς, ἀλλὰ νά κάνουμε τοὺς ἐχθροὺς φίλους)».

«Ἴδιόν τε μηδὲν ἠγεῖσθαι.

(=Νά μὴν θεωρεῖ κανεῖς τίποτε δικό του)».

«Νόμῳ βοηθεῖν, ἀνομία πολεμεῖν.

(=Νά ὑποστηρίζετε τὸν νόμο καὶ νά πολεμάτε τὴν ἀνομία)».

«Φυτὸν ἡμερον μῆτε φθίνειν μῆτε σίνεσθαι, ἀλλὰ μηδὲ ζῶον ὃ μὴ βλάπτει ἀνθρώπους.

(=Τά ἡμερα φυτά μῆτε νά τὰ ἀφήνετε νά μαραθοῦν μῆτε νά τὰ καταστρέφετε· οὔτε καὶ τὰ ζῶα πού δέν κάνουν κακὸ στούς ἀνθρώπους)».

«Αἰδῶ καὶ εὐλάβειαν εἶναι μῆτε γέλῳτι κατέχεσθαι μῆτε σκυθρωπάζειν.

(=Σεμνότητα καὶ διακριτικότητα εἶναι τό νά μὴν ξεσπάει κανεῖς σέ ἀκράτητα γέλια μῆτε νά εἶναι σκυθρωπός)».

«Ὀδοιπορίας ἄνεσιν καὶ ἐπίτασιν ποιεῖσθαι.

(Ὅταν ὀδοιπορεῖτε νά ἐφαρμόζετε ἐναλλάξ χαλαρότητα καὶ ἔνταση)».

«Μνήμην ἀσκεῖν.

(=Νά ἀσκεῖτε τὴ μνήμη σας)».

«Ἐν ὀργῇ μῆτε τι λέγειν μῆτε πράσσειν.

(=Ὅταν εἶσαι ὀργισμένος, οὔτε νά λές οὔτε νά κάνεις τίποτε)».

«Κυάμων ἀπεχεσθαι»

(=νά ἀπέχεις ἀπό τὰ κουκιά)

Εἶναι πολὺ γνωστὴ ἡ ρήτρα αὐτὴ τοῦ Πυθαγόρα. Οἱ Πυθαγόρειοι χρησιμοποιοῦσαν διάφορες τέτοιες σκοτεινές συμβολικὲς ρήτρες, φράσεις-σύμβολα, γιὰ νά παρουσιάζουν ὡς μυστικὴ τὴ διδασκαλία τους. Τὴν ἀνωτέρω ρήτρα τὴ μνημονεύουν μεταξύ ἄλλων ἀρχαίων οἱ:

ΔΙΟΓΕΝΗΣ Ο ΛΑΕΡΤΙΟΣ, ΒΙΟΙ (ΣΥΝΕΧΕΙΑ):

8.24:

«Τῶν δὲ κυάμων ἀπεχεσθαι διὰ τὸ πνευματώδεις ὄντας μάλιστα μετέχειν τοῦ ψυχικοῦ· καὶ ἄλλως κοσμιωτέρας ἀπεργάζεσθαι μὴ παραληφθέντας τὰς γαστέρας.

(=Ὁ Πυθαγόρας συμβούλευε τοὺς μαθητές του νά μὴν τρῶνε κουκιά, διότι, ἐπειδὴ φουσκώνουν τὴν κοιλία καὶ παράγουν ἀέρια, ἐπηρεάζουν πάρα πολὺ τὶς φυσικὲς ἀντιδράσεις τοῦ ὀργανισμοῦ· καὶ εἶναι φυσικό, ἂν δέν τὰ φάει ὁ ἄνθρωπος, νά συμπεριφέρεται ἡ κοιλία του εὐπρεπέστερα)».

[Ἴσως εἶχε διαπιστωθεῖ ἀπὸ τότε ὅτι τὰ κουκιά προκαλοῦν σέ ἀνθρώπους πού λόγῳ κληρονομικότητος ἔχουν ἔλλειψη κάποιου ἐνζύμου μιά μορφή δηλητηρίασης, τὴ γνωστὴ κυάμωση, ἡ ὁποία ἐκδηλώνεται ὡς αἰμοληκτικὴ ἀναιμία καὶ ἐνίστε προκαλεῖ τὸν θάνατο].

8.33:

«...καί ἀπέχεσθαι...κυάμων.
(...καί νά μήν τρώτε...κουκιά)».

8.34:

«Φησὶ δ' **Ἀριστοτέλης** (195 Rose) ἐν τῷ "Περὶ τῶν Πυθαγορείων" παραγγέλλειν αὐτὸν ἀπέχεσθαι τῶν κυάμων.

(=Καὶ ὁ Ἀριστοτέλης στὸ σύγγραμμά του "Περὶ τῶν Πυθαγορείων" γράφει πὼς ὁ Πυθαγόρας παρήγγελλε στοὺς μαθητές του νά μήν τρῶνε κουκιά)».

Ἐκτός ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω παρατεθέντα ἀπὸ τὸν ΔΙΟΓΕΝΗ ΤΟΝ ΛΑΕΡΤΙΟ ἔπαναλαμβάνουν τὴν ρῆση αὐτὴ τοῦ Πυθαγόρα καὶ οἱ:

Ὁ ποιητὴς τῶν Ἑλληνιστικῶν χρόνων **ΚΑΛΛΙΜΑΧΟΣ** Ἀπόσπ. 128:

«Καὶ κυάμων ἄπο χεῖρας ἔχειν, ἀνιῶντος ἔδεστοῦ,
κὰγώ, Πυθαγόρας ὡς ἐκέλευε, λέγω.

(=Ἐπαναλαμβάνω κι ἐγὼ τὴν προτροπὴ τοῦ Πυθαγόρα· μακριὰ τὰ χέρια ἀπὸ τὰ κουκιά· εἶναι φαγητὸ ἐνοχλητικόν)».

Ὁ νεοπλατωνικὸς **ΙΑΜΒΛΙΧΟΣ**, ΒΙΟΣ ΠΥΘΑΓΟΡΟΥ 24.109:

«"Κυάμων ἀπέχου" διὰ πολλὰς ἱεράς τε καὶ φυσικὰς καὶ εἰς τὴν ψυχὴν ἀνηκούσας αἰτίας. Καὶ ἄλλα τοιαῦτα διεθεσμοθέτησε τούτοις ὅμοια, καὶ διὰ τῆς τροφῆς ἀρχόμενος εἰς ἀρετὴν ὀδηγεῖν τοὺς ἀνθρώπους.

(="Νὰ ἀπέχεις ἀπὸ τὰ κουκιά" γιὰ πολλὰς αἰτίες ἱερές καὶ φυσικές καὶ πού ἀνήκουν στὴν ψυχὴ. Καὶ ἄλλα τέτοια ὅμοια μ' αὐτὰ θεσμοθέτησε ὁ Πυθαγόρας· σκοπὸς του ἦταν ξεκινώντας ἀπὸ τὴν τροφὴ νά ὀδηγεῖ τοὺς ἀνθρώπους στὴν ἀρετή)».

Ὅμως

ὁ **ΑΡΙΣΤΟΞΕΝΟΣ Ο ΤΑΡΑΝΤΙΝΟΣ** ἀπ. 7 [FHG II 273] (καὶ στὸν Αὐλο Γέλιο VI 11), μουσικὸς καὶ περιπατητικὸς φιλόσοφος τοῦ 4^{ου} αἰῶνα π.Χ., ἀναιρεῖ τὴν παράδοση αὐτὴ καὶ διασώζει μιὰν ἀντίθετη, πὼς δηλαδὴ στὸν Πυθαγόρα ἄρεσαν τὰ κουκιά· προφανῶς οἱ πηγές πού εἶχε ὑπ' ὄψιν του ἦταν ἐσφαλμένες:

«Πυθαγόρας δὲ τῶν ὄσπριων μάλιστα τὸν κύαμον ἐδοκίμασεν· λειαντικόν τε γὰρ εἶναι καὶ διαχωρητικόν· διὸ καὶ μάλιστα κέχρηται αὐτῷ.

(=Ὁ Πυθαγόρας πιο πολὺ ἀπ' ὅλα τὰ ὄσπρια προτιμοῦσε τὰ κουκιά· γιὰ εἶναι μαλακά καὶ εὐχάριστα στὴ γέυση καὶ διευκολύνουν τὴν πέψη· γι' αὐτὸ καὶ τὰ χρησιμοποίησε πολὺ)».

Ἦδη στὴν ἀρχαιότητα ἡ φράση «**κυάμων ἀπέχεσθαι** (ἀπαρέμφατο)» πέρα ἀπὸ τὸ ὅτι δήλωνε τὴν ἀποστροφή τῶν Πυθαγορείων κατὰ τῶν κυάμων (=κουκιῶν) ἀναφερόταν συνηθέστερα στὴν **πολιτική**, στὴν ὁποία ἡ λέξις "**κύαμος**" δέν σήμαινε τὸ **κουκί** ὡς **ὄσπριο-ἔδεσμα**, ἀλλὰ τὸν **κλῆρο**, τὴν **ψῆφο** -γιατὶ κάποιες φορές ψήφιζαν μὲ κουκιά-, ὁπότε ἡ φράση «**κυάμων ἀπέχεσθαι**» σήμαινε «**νά ἀπέχεις ἀπὸ τὴν πολιτική**».

Στὸ ἐπόμενο ἀπόσπασμα τοῦ Πλουτάρχου, πού ἀναφέρεται στὴν πολιορκία τῆς Σάμου ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους ὑπὸ τὴ στρατηγία τοῦ Περικλῆ τὸ 441 π.Χ., βλέπουμε

πώς ὁποιο τμήμα στρατιωτῶν τύχαινε τό ἄσπρο κουκί, οἱ στρατιῶτες του ἦταν τυχεροί: **ἔβλεπαν ἄσπρη μέρα:**

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ, ΠΕΡΙΚΛΗΣ 27:

«Εἰς ὀκτώ μέρη διελὼν τὸ πᾶν πλῆθος ἀπεκλήρου, καὶ τῷ λαχόντι τὸν λευκὸν κύαμον εὐωχεῖσθαι καὶ σχολάζειν παρεῖχε τῶν ἄλλων τρυχομένων. Διὸ καὶ φασὶ τοὺς ἐν εὐπαθείαις τισὶ γενομένους λευκὴν ἡμέραν ἐκείνην ἀπὸ τοῦ λευκοῦ κύαμου προσαγορεύειν.

(=Ὁ Περικλῆς μοίρασε ὄλο τὸ πλῆθος τῶν στρατιωτῶν σέ ὀκτώ μέρη καὶ ἐν συνεχείᾳ ἔκανε κλήρωση, καὶ σ' ὁποιο τμήμα τύχαινε τὸ ἄσπρο κουκί, οἱ στρατιῶτες αὐτοῦ τοῦ τμήματος εἶχαν τὴ δυνατότητα νά φάνε καὶ νά πιοῦνε καλά καὶ νά ξεκουραστοῦν, ἐνῶ οἱ ἄλλοι καταπονοῦνταν στά πολεμικά ἔργα. Γι' αὐτό καὶ λένε γιὰ ἐκείνους τοὺς ἀνθρώπους πού καλοπερνοῦν πὼς **βλέπουν ἄσπρη μέρα**, κι αὐτό τὸ παίρνουν ἀπὸ τὸ ἄσπρο κουκί τῶν κληρώσεων)».

Ἄλλα παραδείγματα κειμένων στά ὁποῖα ἡ λέξη **κύαμος** σημαίνει **κλήρος, ψῆφος:**

ΗΡΟΔΟΤΟΣ, ΙΣΤΟΡΙΑΙ 6.109:

«Ὁ τῷ κύαμῳ λαχὼν Ἀθηναῖον πολεμαρχεῖν.

(=Σ' ὅποιον τύχει τὸ ἄσπρο κουκί, αὐτός γίνεται πολέμαρχος τῶν Ἀθηναίων)».

ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗΣ, ΟΡΝΙΘΕΣ 1022:

«Ἐπίσκοπος...κύαμῳ λαχὼν.

(Ἐπόπτης τοῦ δημοσίου πού κληρώθηκε μέ κύαμο)».

ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ, ΙΣΤΟΡΙΑΙ 8.66:

«Βουλή ἡ ἀπὸ τοῦ κύαμου.

(Ἡ Βουλή πού πρόβλεψε μέ κλήρωση)».

ΞΕΝΟΦΩΝ, ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ 1.2.9:

«Τοὺς τῆς πόλεως ἄρχοντας ἀπὸ κύαμου καθιστάναι.

(=Ἄρχοντες πού ἐπιλέγονται μέ κλήρωση ἢ ψηφοφορία)».

ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ, ΒΙΩΝ ΠΡΑΣΙΣ 6:

«Κυάμοισι τὰς ἀρχὰς αἰρέεσθαι.

(=Οἱ ἄρχοντες ἐπιλέγονται μέ κλήρωση ἢ ψηφοφορία)».

Ἔτσι, «**κυαμεύω**» σήμαινε «ἐκλέγω διὰ κλήρου» (βλ. Συλλ. Ἐπιγρ. 82.13), «**κυαμευτοὶ ἄρχοντες**» ἦταν ὅσοι ἐκλέγονταν μέ κλήρο καὶ «**κυαμευτὴ ψηφοφορία**» σήμαινε «ψηφοφορία διὰ κύαμων»:

ΞΕΝΟΦΩΝ, ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ 1.2.9:

«Κυβερνήτη δὲ μηδένα θέλειν χρῆσθαι κυαμευτῷ.

(=Νά μὴν θέλετε ὁμως νά ἔχετε οὔτε ἓναν ἐκλεγμένο κυβερνήτη)».

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ, ΠΕΡΙ ΠΑΙΔΩΝ ΑΓΩΓΗΣ 12 F:

«"Κυάμων ἀπέχεσθαι", ὅτι οὐ δεῖ πολιτεύεσθαι· κυαμευταὶ γὰρ ἦσαν ἔμπροσθεν αἱ ψηφοφορίαι δι' ὧν πέρασ ἐπετίθεσαν ταῖς ἀρχαῖς.

(= "Νά απέχετε από τὰ κουκιά", ὅτι δηλαδή δέν πρέπει νά ἀνακατεύσεθε στά πολιτικά πράγματα· διότι παλιά οἱ ψηφοφορίες μέ τίς ὁποῖες καθορίζονταν ἡ χρονική διάρκεια κάθε ἀρχῆς γίνονταν μέ κουκιά)».

[Καί σήμερα ἀκόμα χρησιμοποιεῖται ἡ λέξη «κουκιά» σέ περιπτώσεις ψηφοφορίας, π.χ.: "Δέν πῆρε πολλά κουκιά", "στό χωριό αὐτό ἔχουμε τόσα κουκιά", "αὐτόν τόν ψηφίζουν μονοκούκι", "κουκιά μετρημένα", "δέν βγαίνουν τὰ κουκιά".

Τῆ φράση «κνύμων ἀπέχεσθαι» τῆ χρησιμοποιεῖ καί ὁ Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης κατακλείοντας τό ΙΑ' κεφάλαιο τῆς νουβέλλας του «Οἱ Χαλασοχώρηδες», ἑνός ἐξοχου κειμένου πού ἀπεικονίζει ὀλοζώντανα τὰ πολιτικά ἤθη τοῦ τέλους τοῦ 19^{ου} αἰώνα.].

5. Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος

(περ. 565-475 π.Χ.)

Προσωκρατικός φιλόσοφος, ὁ ἀρχαιότερος Ἑλεάτης φιλόσοφος. Εἶναι ἕνας ἄνθρωπος πολυμαθῆς, κυρίως φυσικός φιλόσοφος (ὄντολόγος), γνωσιολόγος καί θεολόγος-φιλόσοφος. Ἐγραψε τούς φιλοσοφικούς του στοχασμούς σέ δακτυλικό ἐξάμετρο («Περί φύσεως», Ἐλεγείες, «Σύλλοι» [=πειρακτικά ποιήματα]). Καταγόταν ἀπό τόν Κολοφώνα τῆς Ἰωνίας, ἀλλά μετανάστευσε στήν Ἑλέα τῆς Κάτω Ἰταλίας, ὅπου καί ἐγινε ἰδρυτής τῆς Ἑλεατικῆς σχολῆς. Περιόδευε τίς πόλεις τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος ἀσκώντας τό ἐπάγγελμα τοῦ ραψωδοῦ.

Ὁ κόσμος τοῦ Ξενοφάνη εἶναι γενητός (τοῦ ρ. γίγνομαι), μεταβλητός καί φθαρτός, ἀπόρροιος τῆς δημιουργίας του ἀπό «γῆν» καί «ὔδωρ». Κύρια ἀρχή τῆς θεωρίας του εἶναι ἡ θεώρηση τοῦ κόσμου ὡς ἐνότητας («ἐν τό πᾶν»).

Στό κέντρο αὐτοῦ τοῦ κόσμου τοῦ διαρκοῦς «γίγνεσθαι», πού εἶναι ταυτισμένος μέ τήν κίνηση, βρίσκεται ὁ θεός τοῦ Ξενοφάνη, ὁ ὁποῖος εἶναι ἀκίνητος, αἰώνιος, ἄφθαρτος, μοναδικός, ἄμορφος καί ἄυλος, μακριά ἀπό τίς ἀνθρώπινες ἀδυναμίες, ἀλλά σύμφυτος μέ τόν κόσμο καί μένει ἀκίνητος στήν ἴδια πάντα θέση. Ὁ Ξενοφάνης πρῶτος διεκήρυξε τήν πνευματικότητα ἑνός μονοθεϊστικοῦ θεοῦ καί καταδίκασε τήν πολυθεΐα καί τίς πλατιά διαδεδομένες καί γεμάτες προλήψεις δοξασίες γιά τούς θεούς.

Ὁ Ξενοφάνης, ἐξάλλου, δέν διστάζει νά ἐπικρίνει αὐστηρά τήν πολυτέλεια καί τή χλιδή τῶν συμπατριωτῶν του Ἰώνων· τήν ὑπερβολική ἐκτίμηση πού εἶχαν κάποιοι στήν Ἑλλάδα στή σωματική δύναμη· τόν Ὀμηρο καί τόν Ἡσίοδο γιά τήν ἀνθρωπομορφική παράσταση τῶν θεῶν καί γιά τήν ἀνήθικη εἰκόνα τους πού παρουσιάζουν στούς ἀνθρώπους· τήν ὀρφοκοπυθαγορική πίστη στήν μετεμψύχωση καί τίς βακχιαστικές ὑπερβολές τῶν ὀπαδῶν τοῦ Διονύσου· καταδικάζει τίς καθιερωμένες, ἀλλά γεμάτες προλήψεις, ἀντιλήψεις γιά τούς θεούς· καυτηριάζει τή φιλοχρηματία καί χαιρετά τήν ἀθῶα καί ἀμέριμη ζωή.

Ἐπίγραμμα Ξενοφάνους:

«Καί ποτέ μιν στυφελιζομένου σκύλακος παριόντα φασίν ἐποικτεῖραι καί τότε φάσθαι ἔπος· "παῦσαι, μηδὲ ράπιζ", ἐπεὶ ἦ φίλου ἀνέρος ἐστὶ ψυχῆ, τὴν ἔγνω φθεγξαμένης αἴων".

(=Καί ὅταν εἶδε κάποιον νά δέρνει ἕνα σκυλάκι τόν μάλωσε καί τοῦ εἶπε· "σταμάτα, μήν τό χτυπᾶς· τό σκυλάκι αὐτό ἦταν ἡ ψυχὴ ἑνός φίλου μου· ἄκουσα πού μοῦ μίλησε καί τὴν κατάλαβα")».

[Ἐδῶ διακωμωδεῖ τὴ θεωρία τῆς μετεμψύχωσης].

Ἀποσπάσματα:

ΠΕΡΙ ΦΥΣΙΟΣ 19-23 D.K.:

«Εἷς θεὸς ἔν τε θεοῖσι ἔν τε ἀνθρώποισι μέγιστος,

οὔ τι δέμας θνητοῖσιν ὁμοίος οὐδὲ νόημα.

Οὐλὸς ὄρᾳ, οὐλὸς δὲ νοεῖ, οὐλὸς δὲ τ' ἀκούει.

Ἄλλ' ἀπάνευθε πόνοιο νόου φρενὶ πάντα κραδαίνει.

Αἰεὶ δ' ἐν ταῦτῳ μίμνει κινεῦμενος οὐδέν.

(=Ἐνας καί μόνος θεὸς ὑπάρχει, ὁ πῶς μέγας ἀνάμεσα καί στοὺς θεοὺς καί στοὺς ἀνθρώπους· οὔτε στό σῶμα εἶναι ὁμοίος μέ τούς θνητούς οὔτε στόν νοῦ. Ὀλόκληρος βλέπει, Ὀλόκληρος σκέφτεται, κι Ὀλόκληρος ἀκούει. Χωρίς καθόλου νά κοπιᾶζει, ὅλα τά κινεῖ μέ τὴ σκέψη του. Καί μένει πάντα στό ἴδιο σημεῖο χωρίς καθόλου νά κινεῖται)».

Κάποια ἀπό τά ἀνωτέρω ἀποφθέγματα τοῦ Ξενοφάνη διασώζονται ὁ **Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς**, ὁ **Σιμπλικίος**, ὁ **Ἡρωδιανὸς** καί ὁ **Σέξτος ὁ Ἐμπειρικός**:

ΚΛΗΜΗΣ Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΥΣ, ΣΤΡΩΜΑΤΕΙΣ 5. 109 (II 399. 16) κ.έ.:

«Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος διδάσκων ὅτι εἷς καί ἀσώματος ὁ θεὸς ἐπιφέρει [vgl. A 30]· εἷς θεός, ἔν τε θεοῖσι καί ἀνθρώποισι μέγιστος, οὔτι δέμας θνητοῖσιν ὁμοίος οὐδὲ νόημα.

(=Ὁ Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος δίδασκε πῶς ὁ θεὸς εἶναι ἕνας καί ἀσώματος καί κατέληγε· ἕνας καί μόνος θεὸς ὑπάρχει, ὁ πῶς μέγας ἀνάμεσα καί στοὺς θεοὺς καί στοὺς ἀνθρώπους· οὔτε στό σῶμα εἶναι ὁμοίος μέ τούς θνητούς οὔτε στόν νοῦ)».

ΣΙΜΠΛΙΚΙΟΣ, ΦΥΣΙΚΑ:

23, 19 [A 31, 9]:

«Ἄλλ' ἀπάνευθε πόνοιο νόου φρενὶ πάντα κραδαίνει.

(=Κατὰ τόν Ξενοφάνη ὁ θεός, χωρίς καθόλου νά κοπιᾶζει, ὅλα τά κινεῖ μέ τὴ σκέψη του)».

23, 10 [A 31, 7]:

«Αἰεὶ δ' ἐν ταῦτῳ μίμνει (=μένει) κινεῦμενος οὐδέν.

(=Καί μένει πάντα στό ἴδιο σημεῖο χωρίς καθόλου νά κινεῖται)».

ἩΡΩΔΙΑΝΟΣ 41, 5:

«Εἰ μὴ χλωρὸν ἔφυσε θεὸς μέλι,

πολλὸν ἔφασκον γλύσσοινα σῦκα πέλεσθαι.

(= Ἄν ὁ θεός δέν ἔκανε τό ξανθό μέλι, θά ἔλεγα πώς τά σῦκα εἶναι πολύ πιό γλυκά)». [Ἡ ἀνθρώπινη γνώση εἶναι σχετική].

ΣΕΞΤΟΣ Ο ΕΜΠΕΙΡΙΚΟΣ, ΠΡΟΣ ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΟΥΣ 24 IX 144 [21 A 1 I 113, 26]:

«Οὐῖλος ὄρῃ, οὐῖλος δὲ νοεῖ, οὐῖλος δέ τ' ἀκούει.

(= Ὁ Ξενοφάνης εἶπε πώς ὁ θεός ὀλόκληρος βλέπει, ὀλόκληρος διανοεῖται, κι ὀλόκληρος ἀκούει)».

Μαρτυρίες:

ΣΕΞΤΟΣ Ο ΕΜΠΕΙΡΙΚΟΣ, ΠΡΟΣ ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΟΥΣ:

I 25:

«Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος ἐγένετο περὶ τὴν τεσσαρακοστὴν Ὀλυμπιάδα.

(= Ὁ Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος γεννήθηκε κάπου περὶ τὴν τεσσαρακοστὴ Ὀλυμπιάδα)».

I 289:

«Ὁμηρος δὲ καὶ Ἡσίοδος, κατὰ τὸν Κολοφώνιον Ξενοφάνη, ὡς πλεῖστα ἐφθέγγξαντο θεῶν ἀθεμίστια ἔργα, κλέπτειν μοιχεύειν τε καὶ ἀλλήλους ἀπατεύειν.

Κρόνος μὲν γὰρ ἐφ' οὗ τὸν εὐδαίμονα βίον γεγονέναι λέγουσι τὸν πατέρα ἠνδροτόμησε καὶ τὰ τέκνα κατέπιεν, Ζεὺς τε ὁ τούτου παῖς ἀφελόμενος αὐτὸν τῆς ἡγεμονίας "γαίης νέρθε καθεῖκε" (Ξενοφ. 204).

(= Σύμφωνα μέ τόν Κολοφώνιο Ξενοφάνη, ὁ Ὁμηρος καὶ ὁ Ἡσίοδος ἐξιστόρησαν πολλές ἀσεβεῖς καὶ παράνομες πράξεις τῶν θεῶν, κλεψιές, μοιχεῖες, ἀλληλοεξαπατήσεις).

Γιά παράδειγμα ὁ Κρόνος, κατὰ τὴν κυριαρχία τοῦ ὁποῖου στὸν κόσμον λέγεται πώς ἐπικρατοῦσε ὁ εὐτυχῆς βίος, εὐνούχησε τὸν πατέρα του καὶ κατέπιε τὰ παιδιά του, ἐνῶ ὁ Δίας, ὁ γιός του, ἀφοῦ τοῦ πήρε τὴν ἐξουσία, τὸν πέταξε κάτω ἀπὸ τὴ γῆ)».

IX 193:

«Πάντα θεοῖς ἀνέθηκαν Ὁμηρός θ' Ἡσίοδος τε, ὅσσα παρ' ἀνθρώποισιν ὄνειδα καὶ ψόγος ἐστίν, κλέπτειν μοιχεύειν τε καὶ ἀλλήλους ἀπατεύειν.

(= Ὁ Ὁμηρος καὶ ὁ Ἡσίοδος ἀπέδωσαν στοὺς θεοὺς ὅλα ὅσα οἱ ἄνθρωποι θεωροῦν ντροπιαστικά καὶ ἀξιόμημπα, κλεψιές, μοιχεῖες, ἀλληλοεξαπατήσεις)».

[Οἱ θεοὶ δέν εἶναι δυνατόν νά ἔχουν τίς ἀνθρώπινες ἀδυναμίες πού τοὺς ἀποδίδουν οἱ ποιητές Ὁμηρος καὶ Ἡσίοδος].

ΙΠΠΟΥΤΟΣ I 14 (D. 565, W. 17):

«Ξενοφάνης δὲ ὁ Κολοφώνιος, Ὀρθομένους υἱός. Οὗτος ἕως Κύρου διέμεινεν. Οὗτος ἔφη πρῶτος ἀκαταληψίαν εἶναι πάντων εἰπὼν οὕτως· "εἰ γὰρ ...τέτυκται" [B 34, 3. 4]. Λέγει δὲ ὅτι οὐδὲν γίνεται οὐδὲ φθείρεται οὐδὲ κινεῖται καὶ ὅτι ἐν τῷ πᾶν ἐστὶν ἕξω μεταβολῆς. Φησὶ δὲ καὶ τὸν θεὸν εἶναι ἀίδιον καὶ ἓνα καὶ ὅμοιον πάντῃ καὶ πεπερασμένον καὶ σφαιροειδῆ καὶ πᾶσι τοῖς μορίοις αἰσθητικόν.

(=Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος, γιὸς τοῦ Ὀρχομένη. Αὐτὸς ζοῦσε ὡς τὴν ἐποχὴ τοῦ Κύρου. Ἦταν ὁ πρῶτος πού μίλησε γιὰ τὸ ἀκατανόητο ὄλων τῶν πραγμάτων· εἶπε· "ἂν βέβαια...ἔχει συμβεῖ ἔτσι". Ἐλεγε πὼς τίποτε δὲν γίνεται οὔτε καταστρέφεται οὔτε κινεῖται καὶ ὅτι τὸ ἓνα καὶ ὄλον βρίσκεται ἔξω ἀπὸ κάθε μεταβολή. Ἐλεγε ἀκόμη πὼς ὁ θεὸς εἶναι αἰώνιος καὶ ἓνας καὶ ὅμοιος ἐντελῶς καὶ πεπερασμένος καὶ σφαιροειδῆς καὶ ἀντιληπτός σ' ὅλα τὰ μέρη του)».

ΑΘΗΝΑΙΟΣ, ΔΕΙΠΝΟΣΟΦΙΣΤΑΙ, ΕΠΙΤΟΜΗ II 54 E:

«Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος ἐν Παρωδίαις·
Παρ' πυρὶ χρῆ τοιαῦτα λέγειν χειμῶνος ἐν ὄρῃ
ἐν κλίνῃ μαλακῇ κατακείμενον, ἔμπλεων ὄντα,
πίνοντα γλυκὸν οἶνον, ὑποτρώγοντ' ἐρεβίνθους·
"τίς πόθεν εἶς ἀνδρῶν, πόσα τοι ἔτε' ἐστί, φέριστε;
πηλίκος ἦσθ', ὄθ' ὁ Μῆδος ἀφίκετο;"

(=Ὁ Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος ἔγραφε στίς Παρωδίες του· Κοντὰ στή φωτιά τέτοια πρέπει νά ρωτᾶει κανεὶς τὴν ἐποχὴ τοῦ χειμῶνα ζαπλωμένος σέ κρεββάτι μαλακό, χορτάτος, πίνοντας γλυκὸ κρασί καὶ τρώγοντας ἀργά-ἀργά ρεβύθια: "Ποιὸς εἶσαι καὶ ποιὸς ὁ πατέρας σου, πόσων χρονῶν εἶσαι, καλέ μου φίλε; Πόσων χρονῶν ἦσουν, ὅταν ἦλθαν οἱ Πέρσες;")».

[Ὁ Ξενοφάνης μπορεῖ καὶ χαίρεται τὴν ὁμορφὴ καὶ ἀθῶα πλευρὰ τῆς ζωῆς].

ΔΙΟΓΕΝΗΣ ΛΑΕΡΤΙΟΣ, ΒΙΟΙ:

IX 18 κ.έ:

«Ξενοφάνης Δεξίου ἢ, ὡς Ἀπολλόδωρος [F GrHist. 244 F 68a II 1039], Ὀρθομένου Κολοφώνιος ἐπαινεῖται πρὸς τοῦ Τίμωνος· φησὶ γοῦν [fr. 60 DielsTM vgl. 21 A 35]: "Ξενοφάνη θ' ὑπάτυφον Ὀμηραπάτην ἐπικόπτην". Οὗτος ἐκπεσὼν τῆς πατρίδος ἐν Ζάγκλῃ τῆς Σικελίας διέτριβε καὶ τῆς εἰς Ἑλέαν ἀποικίας κοινωνήσας ἐδίδασκεν ἐκεῖ, διέτριβε δὲ καὶ ἐν Κατάνῃ. Διήκουσε δὲ κατ' ἐνίου μὲν οὐδενός, κατ' ἐνίου δὲ Βότωνος Ἀθηναίου ἢ, ὡς τινες, Ἀρχελαίου. Καί, ὡς Σωτίων φησί, κατ' Ἀναξίμανδρον ἦν. Γέγραφε δὲ ἐν ἔπεσι καὶ ἐλεγείας καὶ ἰάμβους καθ' Ἡσιόδου καὶ Ὀμήρου, ἐπικόπτων αὐτῶν τὰ περὶ θεῶν εἰρημένα. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἐρραψῶδει τὰ ἑαυτοῦ. Ἀντιδοξάσαι τε λέγεται Θαλῆ [21 B 19] καὶ Πυθαγόρα [B 7], καθάψασθαι δὲ καὶ Ἐπιμενίδου [B 20].

(=Ὁ Ξενοφάνης, ὁ γιὸς τοῦ Δεξία ἢ, ὅπως λέει ὁ Ἀπολλόδωρος, γιὸς τοῦ Ὀρθομένου, Κολοφώνιος, ἐπαινεῖται ἀπὸ τὸν Τίμωνα, ὁ ὁποῖος λέει· "καὶ τὸν Ξενοφάνη τὸν κάπως ἀπαλλαγμένο ἀπὸ τῆς ματαιοφροσύνης, τὸν διαστροφέα καὶ ἐπικριτὴ τοῦ Ὀμήρου". Αὐτὸς διωγμένος ἀπὸ τὴν πατρίδα του ζοῦσε στή Ζάγκλῃ τῆς Σικελίας καὶ μετὰ δίδασκε στήν Ἑλέα, ἀποικία στήν Κάτω Ἰταλία, διέμενε ὁμως καὶ στήν Κατάνη. Σύμφωνα μὲ ὠρισμένους δὲν ἄκουσε μαθήματα κανενός, σύμφωνα ὁμως μὲ κάποιους ἄλλους ἄκουσε τὸν Βότωνα τὸν Ἀθηναῖο ἢ, ὅπως λένε ἄλλοι, τὸν Ἀρχελαο. Καί, ὅπως λέει ὁ Σωτίων, μαθήτευσε καὶ κοντὰ στὸν Ἀναξίμανδρο. Ἐγραψε σέ ἔπη καὶ ἐλεγείες καὶ ἰάμβους ἐναντίον τοῦ Ἡσιόδου καὶ τοῦ Ὀμήρου, ἐπικρίνοντας ὅσα εἶπαν γιὰ τοὺς

θεούς. *Αλλά και ό ίδιος άπήγγελλε ποιήματά του. Λέγεται πώς διαφωνούσε μέ τόν Θαλή και τόν Πυθαγόρα και έπέκρινε τόν Έπιμενίδη)*».

IX 22:

«Και αυτός δέ διά ποιημάτων φιλοσοφεί, καθάπερ Ήσιόδός τε και Ξενοφάνης και Έμπεδοκλής.

(=Και αυτός φιλοσοφεί διά ποιημάτων, όπως και ό Ήσιόδος και ό Ξενοφάνης και ό Έμπεδοκλής)».

6. Ήράκλειτος ό Έφέσιος

(περ. 544-484 π.Χ.)

Ό Ήράκλειτος καταγόταν από τήν Έφεσο, τήν πιό μεγάλη έμπορική πόλη τής Μικράς Ασίας ύστερα από τήν καταστροφή τής Μιλήτου από τούς Πέρσες (494 π.Χ.). Ή οικογένειά του ήταν ή άρχοντικότερη οικογένεια τής Έφέσου και οι πρόγονοί του είχαν βασιλεύσει στην πόλη. Ό πατέρας του λεγόταν Βλόσων. Προικισμένος μέ νοϋ βαθυστόχαστο, άμφισβήτησε τίς ιδέες τών πολλών, αλλά και τών σοφών τής έποχής του και τράβηξε στην έρευνα τόν δικό του δρόμο. Τά πορίσματά της τά διατύπωσε σέ πεζό λόγο στό σύγγραμμά του «Περί φύσεως» μέ χτυπητούς άφορισμούς, βραχυλογικούς, σκοτεινούς σάν χρησμούς. Έξ αιτίας τής πολυπλοκότητας τής σκέψης του είχε άποκληθει ήδη στην έποχή του «ό σκοτεινός». Είναι ό πιό δυνατός και ό πιό βαθύς άνάμεσα στους μεγάλους προσωκρατικούς φιλοσόφους.

Φημολογείται πώς ό Σωκράτης, όταν ό Εϋριπίδης του δάνεισε τό «Περί φύσεως» βιβλίο του Ήρακλείτου, αφού τό διάβασε, στην έρώτηση του Εϋριπίδη: «Τί δοκεί; (= πώς σοϋ φάνηκε)» άπάντησε: «Ά μέν συνήκα, γενναία· οίμαι δέ και ά μή συνήκα· πλήν Δηλίου γέ τινος δεΐται κολυμβητοϋ (= όσα κατάλαβα είναι πολύ δυνατά· φαντάζομαι κι όσα δέν κατάλαβα· όμως τώρα μάς είναι αναγκαίος ένας δεινός κολυμβητής από τή Δήλο [γιά νά βουτήξει στά βαθειά νερά τής σκέψης του Ήρακλείτου και νά μάς τήν εξηγήσει])».

Στό άμετάβλητο και άκίνητο «είναι» τών Έλεατών ό Ήράκλειτος αντίτάσσει τό άδιάκοπο «γίνεσθαι» του κόσμου. Τό π̄ν μεταβάλλεται, τίποτε δέν είναι σταθερό («πάντα ρεΐ, πάντα χωρεΐ κοϋδέν μένει»). Αρχική οϋσία του κόσμου είναι ή άνήσυχη και κινούμενη φωτιά («πϋρ άείζων»). Ένϋ για τόν Ξενοφάνη ό θεός είναι άκίνητος μέσα στην αιώνια ήρεμία του, για τόν Ήράκλειτο ό κοσμικός «λόγος», πού συνδέεται μέ τόν θεό και έκφράζεται μέ τη φωτιά, βρίσκεται σέ άδιάκοπη άλλαγή, σέ ένα αιώνιο «γίνεσθαι», μέσα στό όποιο λαμβάνει χώρα ένας διαρκής πόλεμος, μία άλυσίδα άντιθέσεων, ένας άσταμάτητος συνδυασμός και ίσορροπία δυνάμεων ίσοδύναμων και άντίρροπων, μία άμφίδρομη μετατόπιση από τήν έργήγορση στον ύπνο, από τά νιάτα στά γεράματα, από τή ζωή στον θάνατο· ένας άτέρμονος συμβιβασμός μεταξύ άρμονίας και πολέμου.

Ένα κομμάτι τῆς θεϊκῆς φωτιᾶς εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου. Ὅσο καθαρότερη εἶναι αὐτὴ ἢ φωτιά, τόσο τελειότερη εἶναι ἡ ψυχὴ. Κι ὅταν πεθάνει τὸ σῶμα, ἡ ψυχὴ ξαναγυρίζει στὴ θεϊκὴ φωτιά.

Ἀπὸ τὸ ἔργο του ἔχουν σωθεῖ πολλά ἀποσπάσματα.

Ἀποσπάσματα:

117:

«Ἀνὴρ ὀκόταν μεθυσθῆ, ἄγεται ὑπὸ παιδὸς ἀνήβου σφαλλόμενος, οὐκ ἐπαίῳ ὀκη βαίνει, ὑγρὴν τὴν ψυχὴν ἔχων.

(= *Έναν μεθυσμένο τὸν σέρνει ἕνα παιδί ἀμούστακο κι αὐτὸς τρικλίζει καὶ βαδίζει ὅπου νᾶναι κι ἔχει ὑγρὴ τὴν ψυχὴ του*)».

118:

«Ἀῦη ψυχὴ, σοφωτάτη καὶ ἀρίστη.

(= *Ἡ ξερὴ ψυχὴ εἶναι σοφωτάτη καὶ ἀρίστη*)».

119:

«Ἀνθρώποισι πᾶσι μέτεστι γινώσκειν ἑωυτοὺς καὶ σωφρονεῖν.

(= *Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι μποροῦν νὰ γνωρίσουν τὸν ἑαυτό τους καὶ νὰ εἶναι σώφρονες*)».

121:

«Ἄξιον Ἐφεσίοις ἠβηδὸν ἀπάγξασθαι πᾶσι καὶ τοῖς ἀνήβοις τὴν πόλιν καταλιπεῖν, οἵτινες Ἐρμόδωρον ἄνδρα ἑωυτῶν ὀνήιστον ἐξέβαλον φάντες· "ἡμέων μηδὲ εἷς ὀνήιστος ἔστω, εἰ δὲ μή, ἄλλη τε καὶ μετ' ἄλλων".

(= *Ἀξίζει νὰ κρεμασθοῦν ὅλοι οἱ Ἐφεσίοι πού πέρασαν τὴν ἐφηβεία καὶ νὰ παραδώσουν τὴν πόλη στοὺς ἀνήλικους, γιατί ἐξόρισαν τὸν Ἐρμόδωρο, ἄνδρα ἀνώτερό τους, λέγοντας: "κανένας νὰ μὴν εἶναι ἀνώτερός μας, εἰδᾶλλως, ἂν κάποιος εἶναι, ἄς πάει νὰ ζήσει ἄλλοῦ μαζί μέ ἄλλους"*)».

[Ὁ Ἡράκλειτος εἶχε στηρίζει τὴν προσπάθεια τοῦ Ἐρμόδωρου νὰ συμβιβᾶσει τίς κοινωνικὲς ἀντιθέσεις στὴν Ἐφεσο. Ἡ προσπάθεια αὐτὴ ἀπέτυχε καὶ ὁ Ἐρμόδωρος ἐξορίσθηκε].

Ἀποσπάσματα σὲ μαρτυρίες:

ΘΕΜΙΣΤΙΟΣ:

10, 44, 45, 132, 133, 134, 135:

«Φύσις δὲ καθ' Ἡράκλειτον κρύπτεσθαι φιλεῖ.

(= *Στὴ φύση κατὰ τὸν Ἡράκλειτο ἀρέσει νὰ κρύβεται*)».

«Ὁ δὲ γε Ἡράκλειτος ἔλεγε τὴν οἴησιν προκοπῆς ἐγκοπὴν.

(= *Ὁ Ἡράκλειτος ἔλεγε ὅτι ἡ ὑπερηφάνεια εἶναι ἐμπόδιο τῆς προκοπῆς*)».

«Τιμαὶ θεοῦ καὶ ἀνθρώπους καταδουλοῦνται.

(= *Οἱ τιμές ὑποδουλώνουν καὶ τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς ἀνθρώπους*)».

«Ἀνθρώποι κακοὶ ἀληθινῶν ἀντίδικοι.

(= *Οἱ κακοὶ ἄνθρωποι εἶναι ἀντίδικοι τῶν ἀληθινῶν*)».

«Τὴν παιδείαν ἕτερον ἥλιον εἶναι τοῖς πεπαιδευμένοις.

(=Η παιδεία είναι για τους καλλιεργημένους άμθρώπους ένας δεύτερος ήλιος)».

«Συντομωτάτην ὁδὸν ἔλεγεν εἰς εὐδοξίαν τὸ γενέσθαι ἀγαθόν.

(=Ἐλεγε ὁ Ἡράκλειτος πὼς ὁ πῖο σύντομος δρόμος γιὰ νὰ ἀποκτήσει κανεὶς καλὴ φήμη εἶναι νὰ γίνῃ ἐνάρετος)».

«Ἵβριν χρὴ σβεννύναι μᾶλλον ἢ πυρκαϊήν.

(=Πρέπει νὰ σβήνει κανεὶς τὴν ὕβρη πῖο γρήγορα ἀπὸ τὴν πυρκαϊά)».

«Μάχεσθαι χρὴ τὸν δῆμον ὑπὲρ τοῦ νόμου ὅκωσπερ τείχεος.

(=Πρέπει ὁ λαὸς νὰ μάχεται ὑπὲρ τοῦ νόμου, ὅπως θὰ ὑπερασπιζόταν τὸ τεῖχος τῆς πόλης του)».

«Ψυχῆς πείρατα (=πέρατα) ἰὼν οὐκ ἂν ἐξεύροιο, πᾶσαν ἐπιπορευόμενος ὁδὸν οὕτω βαθὺν λόγον ἔχει.

(=Ὅσο κι ἂν προχωρήσεις, ὅποιον δρόμο κι ἂν πάρεις, δὲν θὰ μπορέσεις νὰ βρεῖς τὰ πέρατα τῆς ψυχῆς· τόσο βαθειά βρίσκεται ὁ λόγος τῆς ὑπαρξῆς της)».

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ:

20, 53, 54, 55, 56, 64, 83, 91, 94, 101:

«Εἶς ἐμοὶ μύριοι, ἐὰν ἄριστος ᾦ.

(=Ὁ ένας ἀξίζει κατὰ τὴ γνώμη μου μὲ μύριους, ἂν εἶναι ἄριστος)».

«Αἰὼν παῖς ἐστὶ παίζων, πεσσεύων· παιδὸς ἢ βασιληίῃ.

(=Ἡ ζωὴ εἶναι σὰν ἓνα παιδί πού παίζει, πού ρίχνει τὰ ζάρια· ἡ βασιλεία ἀνήκει στό παιδί)».

«Πόλεμος πάντων μὲν πατήρ ἐστὶ, πάντων δὲ βασιλεύς· καὶ τοὺς μὲν θεοὺς ἔδειξε, τοὺς δὲ ἀνθρώπους τοὺς μὲν δούλους ἐποίησε τοὺς δὲ ἐλευθέρους.

(=Ὁ πόλεμος εἶναι ὁ πατέρας ὅλων, ὁ βασιλιάς τῶν πάντων· κι ἄλλους τοὺς ἀνέδειξε θεοὺς, ἐνῶ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ἄλλους τοὺς ἔκανε δούλους κι ἄλλους ἐλεύθερους)».

«Ἀρμονίη ἀφανῆς φανερῆς κρείττων.

(=Ἡ ἀφανῆς ἀρμονία εἶναι ἀνώτερη ἀπὸ τὴ φανερή)».

«Ὅσων ὄψις ἀκοὴ μάθησις, ταῦτα ἐγὼ προτιμέω.

(=Προτιμῶ νὰ μαθαίνω διαβάζοντας καὶ διδασκόμενος)».

«Ἐξηπάτηνται, φησίν, οἱ ἄνθρωποι πρὸς τὴν γνῶσιν τῶν φανερῶν παραπλησίως Ὀμήρω, ὃς ἐγένετο τῶν Ἑλλήνων σοφώτερος πάντων. Ἐκεῖνόν τε γὰρ παῖδες φθειρας κατακτείνοντες ἐξηπάτησαν εἰπόντες: "ὄσα εἶδομεν καὶ ἐλάβομεν, ταῦτα ἀπολείπομεν, ὄσα δὲ οὔτε εἶδομεν οὔτ' ἐλάβομεν, ταῦτα φέρομεν".

(=Συχνὰ ξεγελοῦνται οἱ ἄνθρωποι καὶ δὲν ἀντιλαμβάνονται πράγματα φανερά, ὅπως τὴν ἔπαθε ὁ Ὀμηρος, ὁ πῖο σοφὸς ἀπ' ὅλους τοὺς Ἕλληνες. Ἐκεῖνον τὸν ξεγέλασαν κάποια παιδιὰ πού σκότωναν ψεῖρες λέγοντάς του· ὄσα εἶδαμε καὶ πιάσαμε, αὐτὰ τὰ πετάξαμε, κι ὄσα οὔτε εἶδαμε οὔτε πιάσαμε, αὐτὰ τὰ κουβαλάμε πάνω μας)».

«Ἀνθρώπων ὁ σοφώτατος πρὸς θεὸν πίθηκος φανεῖται καὶ σοφία καὶ κάλλει καὶ τοῖς ἄλλοις πᾶσιν.

(=Ὁ πιό σοφός ἄνθρωπος μπροστά στόν θεό φαντάζει σάν πίθηκος καί στή σοφία καί στήν ὁμορφιά καί σ' ὅλα τ' ἄλλα)».

«Ποταμῶ γάρ οὐκ ἔστιν ἐμβῆναι δις τῶ αὐτῶ καθ' Ἡράκλειτον.

(=Ὅπως λέει ὁ Ἡράκλειτος, εἶναι ἀδύνατον νά μπεῖ κάποιος δύο φορές στό ἴδιο ποτάμι)».

«Ἡλιος γάρ οὐχ ὑπερβήσεται μέτρα· εἰ δέ μή, Ἐρινύες μιν Δίκης ἐπίκουροι ἐξευρήσουσιν.

(=Ὁ ἥλιος δέν ἐπιτρέπεται νά ὑπερβεῖ τά μέτρα καί τά ὄρια πού τοῦ ἔχουν ὀριθεῖ· διαφορετικά θά τόν ἀνακαλύψουν καί θά τόν τιμωρήσουν οἱ Ἐρινύες, οἱ βοηθοί τῆς Δίκης)».

«Ἐδιζήσαμην ἐμεωυτόν.

(=Προσπάθησα στή ζωή μου νά βρῶ, δηλαδή νά γνωρίσω, τόν ἑαυτό μου)».

«Ὁφθαλμοί γάρ τῶν ὠτων ἀκριβέστεροι μάρτυρες.

(=Τά μάτια εἶναι ἀκριβέστεροι μάρτυρες ἀπό τά αὐτιά)».

ΣΤΟΒΑΙΟΣ:

22, 114, 116, 128, 135, 178, 180:

«Σωφρονεῖν ἀρετή μεγίστη.

(=Ἡ σωφροσύνη εἶναι ἡ πιό μεγάλη ἀρετή)».

«Τρέφονται γάρ πάντες οἱ ἀνθρώπειοι νόμοι ὑπὸ ἐνὸς τοῦ θείου.

(=Ὅλοι οἱ ἀνθρώπινοι νόμοι περιέχονται μέσα σέ ἓναν νόμο, τόν θεῖο)».

«Ἀνθρώποισι πᾶσι μέτεστι γινώσκειν ἑωυτοῦς καί σωφρονεῖν.

(=Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἔχουν μερίδιο στήν αὐτογνωσία καί στή σωφροσύνη)».

«Ὁ Ἡράκλειτος ὀρῶν τοὺς Ἕλληνας γέρα τοῖς δαίμοσιν ἀπονέμοντας εἶπεν· "δαιμόνων ἀγάλασιν εὐχονται οὐκ ἀκούουσιν, ὥσπερ ἀκούιεν, οὐκ ἀποδιδούσιν, ὥσπερ οὐκ ἀπαιτοῖεν".

(=Ὁ Ἡράκλειτος βλέποντας τοὺς Ἕλληνες νά προσφέρουν στοὺς θεοὺς δῶρα εἶπε· "κάνουν τάματα στά ἀγάλματα τῶν θεῶν πού δέν τοὺς ἀκοῦνε, σάν νά τοὺς ἀκοῦνε, καί δέν τά ἐκπληρώνουν, σάν νά μὴν τά ἀπαιτοῦν")».

«Πολυμαθὴ νόον ἔχειν οὐ διδάσκει.

(=Ἡ πολυμάθεια δέν βάζει μυαλό στόν ἄνθρωπο)».

7. Παρμενίδης ὁ Ἐλεάτης

(περ. 540-470 π.Χ.)

Γεννήθηκε στήν πόλη τῆς Καμπανίας Ἐλέα, ἀποικία τῆς ἰωνικῆς Φώκαιας. Εἶναι ὁ συνειδητός ἀντίποδας τοῦ Ἡρακλείτου. Γνώρισε τόν Ξενοφάνη καί τόν ἐπηρέασαν οἱ ιδέες του. Ἐξέθεσε τή διδασκαλία του, ὅπως κι ἐκεῖνος, σ' ἓνα ἐξάμετρο διδακτικό ποίημα, ἀπό τό ὁποῖο σώθηκαν ἀποσπάσματα.

Ὁ Παρμενίδης ὑποστηρίζει πῶς κάτω ἀπό τά φαινόμενα, τήν κίνηση καί τήν ἀλλαγὴ ὑπάρχει ἓνα καί μοναδικό «ὄν», πού εἶναι ἀγέννητο (=ἀδημιούργητο), ἄναρχο,

άτελεύτητο, άφθαρτο, άδιαίρετο, συνεχές, άκίνητο, όλόκληρο και όμοειδές. Δέν άνέχεται κανένα μερισμό και καμιά μεταβολή. Αυτό μόνον ή σκέψη του σοφού μπορεί να τό πλησιάσει. Μόνο τό όν ύπάρχει, τό μή όν δέν ύπάρχει ούτε μπορούμε να τό σκεφθοϋμε. Τό όν δέν μπορεί να έχει ούτε άρχή ούτε τέλος, γιατί δέν μπορεί να γίνει από τό μή όν ούτε να καταντήσει μή όν και πουθενά δέν διακόπτεται από τό μή όν, αλλά είναι ένα άδιαίρετο τωρινό. Λέγοντας «όν» δέν έννοει κάτι ιδεατό, αλλά τό ύλικό «όν» πού πληροϊ τόν χώρο. Ό Παρμενίδης δέν δέχεται πώς οί αισθήσεις μās παρέχουν πραγματική γνώση, ένώ αναγνωρίζει στη λογική τήν ικανότητα να βρίσκει από μόνη της τήν άλήθεια.

Όμως ή άτεγκτη έννοια του όντος, όπως τή συνέλαβε ό Παρμενίδης, παραμένει μιά λογική κατασκευή πού δέν αφήνει χώρο για τήν έμπειρία. Γι' αυτό ό Πλάτων και ό Άριστοτέλης άποκαλοϋσαν τους Έλεάτες «σταματητές του κόσμου» και «έρευνητές του άφύσικου» («στασιϋται του όλου», «άφύσικοι»).

Ό Παρμενίδης εξέθεσε τή διδασκαλία του σε έξάμετρους στίχους, στο ποίημά του «Περί φύσεως», του όποιου σώζονται είκοσι άποσπάσματα συνολικής εκτάσεως περίπου 150 στίχων:

Άπόσπασμα 8.9 κ.έ.:

«...Ός άγένητον ένόν και άνώλεθρόν έστιν...

έστι γάρ οϋλομελές τε και άτρεμές ήδ' άτέλεστον·

οϋδέ ποτ' ήν οϋδ' έσται, έπει νϋν έστιν όμοϋ πāν,

έν, συνεχές· τίνα γάρ γένναν διζήσσαι αυτου;

Πή πόθεν αυξηθέν; Οϋδ' εκ μη ένόντος έάσσω

φάσθαι σ' οϋδέ νοεϊν· οϋ γάρ φατόν οϋδέ νοητόν

έστιν όπως οϋκ έστι...

ταϋτόν τ' έν ταϋτῳ τε μένον καθ' έαυτό τε κείται

χούτως έμπεδον αυθι μενεϊ...

(=...[Τό «όν»] είναι άδημιούργητο και δέν καταστρέφεται...

γιατί είναι όλόκληρο και άτάραχο και όχι άνολοκλήρωτο·

και ποτέ δέν υπήρχε ούτε θα ύπάρξει, επειδή ύπάρχει τώρα όλο μαζί,

ένα, συνεχές· γιατί ποιά γέννησή του θα μπορούσες να αναζητήσεις;

Πώς και από ποϋ αυξήθηκε; Οϋτε θα σ' αφήσω να πεις

ή να σκεφθεις πώς προήλθε από τό μή όν· γιατί δέν μπορεί

να λεχθει ή να νοηθει πώς κάτι δέν ύπάρχει...

Και μένοντας τό ίδιο μέσα στον έαυτό του ύφίσταται μόνο του

και έτσι πάλι θα παραμείνει σταθερό και άμετακίνητο...»).

Μαρτυρίες:

ΣΟΥΔΑ:

«Παρμενίδης Πύρητος Έλεάτης φιλόσοφος, μαθητής γεγονώς Ξενοφάνους του Κολοφωνίου, ως δε Θεόφραστος Άναξιμάνδρου του Μιλησίου. Αυτου δε διάδοχοι έγέγοντο Έμπεδοκλής τε ό και φιλόσοφος και ιατρος και Ζήνων ό Έλεάτης. Έγραψε

δὲ φυσιολογίαν δι' ἐπῶν καὶ ἄλλα τινὰ καταλογάδην, ὧν μέμνηται Πλάτων [Σοφιστής 237 A].

(=Ὁ Παρμενίδης, γιὸς τοῦ Πύρητος, ἦταν Ἐλεάτης φιλόσοφος· εἶχε διατελέσει μαθητὴς τοῦ Ξενοφάνη τοῦ Κολοφώνιου, καί, ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ Θεόφραστος, τοῦ Ἀναξίμανδρου τοῦ Μιλήσιου. Διάδοχος του ἦταν ὁ Ἐμπεδοκλῆς, ὁ φιλόσοφος καὶ γιατρός καὶ ὁ Ζήνων ὁ Ἐλεάτης. Ἐγραψε σέ ἑπὶ ἔργο γιὰ τὴ φύση καὶ κάποια ἄλλα σέ πεζό λόγο, τὰ ὅποια μνημονεῦει ὁ Πλάτων)».

ΔΙΟΓΕΝΗΣ Ο ΛΑΕΡΤΙΟΣ, ΒΙΟΙ ΙΧ 21-23:

«Ξενοφάνους δὲ διήκουσε Παρμενίδης Πύρητος Ἐλεάτης [τοῦτον Θεόφραστος ἐν τῇ Ἐπιτομῇ, Phys. Opin. fr. 6a. D. 482, 14, Ἀναξίμανδρου φησὶν ἀκοῦσαι]. Ὅμως δ' οὖν ἀκούσας καὶ Ξενοφάνους οὐκ ἠκολούθησεν αὐτῷ. Ἐκοινωνῆσε δὲ καὶ Ἀμεινία Διοχαίτα τῷ Πυθαγορικῷ, ὡς ἔφη Σωτίων, ἀνδρὶ πέννητι μέν, καλῷ δὲ καὶ ἀγαθῷ.

(Ὁ Παρμενίδης ὁ Ἐλεάτης, γιὸς τοῦ Πύρητος, παρακολούθησε μαθήματα τοῦ Ξενοφάνη [ὁ Θεόφραστος στήν Ἐπιτομή του λέει πὺς ἄκουσε μαθήματα ἀπὸ τὸν Ἀναξίμανδρο]. Ἄκουσε ὅμως καὶ μαθήματα ἀπὸ τὸν Ξενοφάνη, ἀλλὰ δὲν ἀκολούθησε τὴ φιλοσοφία του. Σχετίσθηκε καὶ μέ τὸν Ἀμεινία Διοχαίτη τὸν Πυθαγορικό, ὅπως εἶπε ὁ Σωτίων, ἀνδρα φτωχό, ἀλλὰ καλό καὶ ἀγαθό)».

ΙΑΜΒΛΙΧΟΣ, ΒΙΟΣ ΠΥΘΑΓΟΡΟΥ 166:

«Καὶ περὶ τῶν φυσικῶν ὅσοι τινὰ μνεῖαν πεποιήνται, πρῶτον Ἐμπεδοκλέα καὶ Παρμενίδην τὸν Ἐλεάτην προφερόμενοι τυγχάνουσιν.

(=Ὅσοι κάνουν κάποια μνεῖα τῶν φυσικῶν προτιμοῦν νά μελετοῦν πρῶτα τὸν Ἐμπεδοκλή καὶ τὸν Παρμενίδη τὸν Ἐλεάτη)».

ΚΛΗΜΗΣ Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΥΣ:

ΠΡΟΤΡΕΠΤΙΚΟΣ 5, 64 (I 49, 2 St.):

«Παρμενίδης δὲ ὁ Ἐλεάτης θεοὺς εἰσηγήσατο πῦρ καὶ γῆν.

(=Ὁ Παρμενίδης ὁ Ἐλεάτης θεώρησε θεοὺς τὴ φωτιά καὶ τὸ χῶμα)».

ΣΤΡΩΜΑΤΕΙΣ 5, 15 (II 335, 25 St., nach Emp. [31 B 17, 21]):

«Ἀλλὰ καὶ Παρμενίδης ἐν τῷ αὐτοῦ ποιήματι περὶ τῆς ἐλπίδος αἰνισσόμενος τὰ τοιαῦτα λέγει· "λεῦσσε...συνιστάμενον", ἐπεὶ καὶ ὁ ἐλπίζων καθάπερ ὁ πιστεύων τῷ νῷ ὄρᾳ τὰ νοητὰ καὶ τὰ μέλλοντα. Εἰ τοίνυν φαμέν τι εἶναι δίκαιον, φαμέν δὲ καὶ καλόν, ἀλλὰ καὶ ἀλήθειάν τι λέγομεν· οὐδὲν δὲ πόποτε τῶν τοιούτων τοῖς ὀφθαλμοῖς εἶδομεν, ἀλλ' ἢ μόνῳ τῷ νῷ.

(=Ἀλλὰ καὶ ὁ Παρμενίδης στό ποιήμα του ὑπαινισσόμενος τὴν ἐλπίδα λέει τὰ ἐξῆς· "κοίταξε αὐτό πού σχηματίζεται", γιατί καὶ αὐτός πού ἐλπίζει ὅπως κι αὐτός πού πιστεύει βλέπει μέσα στόν νοῦ του καὶ τὰ νοητὰ καὶ τὰ μέλλοντα. Ἄν λοιπόν λέμε πὺς κάτι εἶναι δίκαιο, τὸ λέμε καὶ καλό, κι αὐτό πού λέμε εἶναι ἀλήθεια· καὶ βέβαια τίποτε ἀπὸ αὐτὰ δὲν εἶδαμε ποτέ ὡς τώρα μέ τὰ μάτια μας, παρά μόνο μέ τὸν νοῦ)».

ΑΕΤΙΟΣ ΔΟΞΟΓΡΑΦΟΣ III 11, 4:

«Παρμενίδης πρῶτος ἀφώρισε τῆς γῆς τοὺς οἰκουμένους τόπους ὑπὸ ταῖς δυσὶ ζώναις ταῖς τροπικαῖς.

(=Πρῶτος ὁ Παρμενίδης χώρισε τοὺς τόπους τῆς γῆς πού κατοικοῦνται στίς δύο τροπικές ζῶνες)».

8. Ζήνων ὁ Ἐλεάτης

(περ. 490-430 π.Χ.)

Προσωκρατικός φιλόσοφος ἀπὸ τὴν Ἐλέα τῆς Κάτω Ἰταλίας. Ἀνήκει μαζί μὲ τὸν Μέλισσο στὴν τρίτη γενιά τῶν Ἐλεατῶν φιλοσόφων (πρώτη ἢ τοῦ Ξενοφάνη, δεύτερη ἢ τοῦ Παρμενίδη). Δραστηριοποιήθηκε στὴ Μεγάλη Ἑλλάδα. (Δέν πρέπει νά συγχέεται μὲ τὸν **Ζήωνα τὸν Κιτιέα**, ἀπὸ τὸ Κίτιο τῆς Κύπρου, τὸν πατέρα τοῦ στωικισμοῦ [334/33-262/61 π.Χ.]). Ἦταν, κατὰ τὸν Πλάτωνα, ὁ ἀγαπημένος μαθητὴς τοῦ Παρμενίδη, 25 χρόνια νεώτερός του.

Στὸ μοναδικό του ἔργο «Περὶ φύσεως», ἀπὸ τὸ ὁποῖο σώθηκαν μόνο λίγα ἀποσπάσματα, ὑποστηρίζει τίς βασικὲς ἀπόψεις τοῦ Παρμενίδη, κυρίως τὴν ἐνότητα καὶ τὴν ἀκίνησιν τοῦ «ὄντος». Προχωρεῖ ὅμως μὲ πορεία ἀντίστροφη ἀπὸ ἐκεῖνον («ἀπὸ τὰ «φαινόμενα» στὸ «ὄν») καὶ μὲ ἐπιχειρηματολογία πού στηρίζεται στίς ἀντιθέσεις. Γι' αὐτό ὁ Ἀριστοτέλης τὸν χαρακτηρίζει «ἐπινοητὴ τῆς διαλεκτικῆς».

Ἐμειναν πολὺ ὀνομαστά τὰ «**ΠΑΡΑΔΟΞΑ τοῦ Ζήωνος**». Πρόκειται γιὰ **μιά σειρά φιλοσοφικῶν προβλημάτων** πού φέρεται νά τὰ ἐπινόησε ὁ Ζήνων, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν **ἀποδείξεις τοῦ ἐναντίου τῆς πολλαπλότητος καὶ τῆς κίνησης**. μὲ αὐτὰ ὁ Ζήνων ἤθελε νά στηρίξει τίς ἀπόψεις τοῦ δασκάλου του Παρμενίδη γιὰ τὴν ἀκίνησιν, τὴ μὴ διαιρετότητα καὶ τὴν ἐνότητα τοῦ ὄντος καὶ νά ἀποδείξει "τὸ ἀπαράδεκτο τῆς θεωρίας τῆς πολλαπλότητος τοῦ «εἶναι», καταδεικνύοντας τίς παράδοξες συνέπειές της". Τὸ βασικό, βέβαια, σφάλμα τῶν ἀποδείξεων αὐτῶν εἶναι ἡ σύγχυσις τῆς ἀτέλειωτης διαιρετότητας τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου μὲ τὴν ἔννοια τῆς χωρὶς τέλος διαίρεσης. Μαρτυρίες γιὰ τὰ προβλήματα αὐτὰ ἔχουμε στὰ «Φυσικά» τοῦ Ἀριστοτέλη καὶ στοὺς ὑπομνηματιστές του.

Τὰ «παράδοξα» τοῦ Ζήωνος

Τὰ πῖο γνωστά «παράδοξα» τοῦ Ζήωνα τοῦ Ἐλεάτη, μὲ τὴ σειρά πού τὰ παραθέτει ὁ Ἀριστοτέλης, καὶ ἐν συνεχείᾳ τὰ ἀναιρεῖ, ἦταν τὰ ἐξῆς τέσσερα. Παραθέτουμε μικρὰ ἀποσπάσματα:

1. Τὸ παράδοξο τοῦ δρομέα ἢ τοῦ σταδίου ἢ τῆς διχοτομίας

(Ἀριστοτ. Φυσικά Ζ9, 233a 21, 239b 9):

«**Τέτταρες δ' εἰσὶν οἱ λόγοι περὶ κινήσεως Ζήωνος οἱ παρέχοντες τὰς δυσκολίας τοῖς λύουσιν.**

Πρώτος μὲν (ἐνν. λόγος) ὁ περὶ τοῦ μὴ κινεῖσθαι διὰ τὸ πρότερον εἰς τὸ ἡμισυ δεῖν ἀφικέσθαι τὸ φερόμενον ἢ πρὸς τὸ τέλος, περὶ οὗ διείλομεν ἐν τοῖς πρότερον λόγοις, **διὸ καὶ ὁ Ζήνωνος λόγος ψεῦδος λαμβάνει** τὸ μὴ ἐνδέχεσθαι τὰ ἄπειρα διελθεῖν ἢ ἄψασθαι τῶν ἀπείρων καθ' ἕκαστον ἐν πεπερασμένῳ χρόνῳ...

(=Τέσσερα εἶναι τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Ζήωνα περὶ κινήσεως, οἱ ὅποιοι δυσκολεύουν ὅσους ἐπιχειροῦν νὰ τὰ λύσουν.

Τὸ πρῶτο ἐπιχείρημα εἶναι ἐκεῖνο πού ἀναφέρεται στὴν ἀπουσία τῆς κίνησης, διότι πρέπει αὐτὸ πού κινεῖται νὰ φθάσει στό μισό τῆς ἀπόστασης, προτοῦ φθάσει στό τέλος· αὐτὸ τὸ ἀναλόσαμε πῶς πρὶν. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ ἐπιχείρημα τοῦ Ζήωνα, λέει ὁ Ἀριστοτέλης, ἐσφαλμένα θεωρεῖ πῶς τὸ κάθε πράγμα μέσα σέ πεπερασμένο χρόνο δέν εἶναι δυνατόν νὰ προσπεράσει ἢ νὰ ἀκουμπήσει ἄπειρα πράγματα...)).

Ἐνας δρομέας, προκειμένου νὰ διανύσει μιὰ ἀπόσταση καὶ νὰ φθάσει στό τέρμα τοῦ δρόμου, ἔπρεπε πρῶτα νὰ διανύσει τὸ μισό τῆς διαδρομῆς· γιὰ νὰ τὸ κάνει ὅμως αὐτὸ, ἔπρεπε πρῶτα νὰ διανύσει τὸ μισό αὐτοῦ τοῦ μισοῦ κ.ο.κ., δηλαδή ἔπρεπε σέ περιορισμένο χρόνο νὰ περάσει ἄπειρους χώρους. Ἀκόμα κι ἂν ἡ ἀπόσταση ἀπὸ τὴν ἐκκίνηση ὡς τὸ τέρμα ἦταν ἐλάχιστη, ἔστω κι ἕνα ἑκατοστό, κανεὶς δέν μπορεῖ νὰ ἐκτελέσει μιὰ ἄπειρη σειρά διαδρομῶν. Ἡ κίνηση λοιπὸν δέν μπορούσε νὰ ἔχει ἀρχὴ· εἶναι ἀδύνατη.

2. Τὸ παράδοξο τοῦ Ἀχιλλέα καὶ τῆς χελώνας

Εἶναι τὸ ἴδιο παράδοξο μέ τὸ προηγούμενο σέ ἄλλη μορφή.

(Ἀριστοτ. Φυσικά Ζ9, 239b 14):

«Δεύτερος (ἐνν. λόγος) δ' ὁ καλούμενος Ἀχιλλεύς. Ἔστι δ' οὗτος ὅτι τὸ βραδύτατον οὐδέποτε καταληφθήσεται θεόν ὑπὸ τοῦ ταχίστου· ἔμπροσθεν γὰρ ἀναγκαῖον ἐλθεῖν τὸ διώκον, ὅθεν ὠρμησε τὸ φεῦγον, ὥστ' αἰεὶ τι προέχειν ἀναγκαῖον τὸ βραδύτερον. Ἔστι δὲ καὶ οὗτος ὁ αὐτὸς λόγος τῶ διχοτομεῖν, διαφέρει δ' ἐν τῶ διαιρεῖν μὴ δίχα τὸ προσλαμβανόμενον μέγεθος... **Τὸ δ' ἀξιοῦν ὅτι τὸ προέχον οὐ καταλαμβάνεται, ψεῦδος...**

(=Δεύτερο ἐπιχείρημα εἶναι αὐτὸ πού ὀνομάζεται Ἀχιλλεύς. Κι αὐτὸ τὸ ἐπιχείρημα λέει πῶς ἕνα πάρα πολὺ ἀργό σῶμα, ὅταν τρέχει, ποτὲ δέν μπορεῖ νὰ τὸ προλάβει ἕνα ἄλλο σῶμα πάρα πολὺ γρήγορο· γιατί εἶναι ἀναγκαῖο αὐτὸ πού καταδιώκει νὰ φθάσει πρῶτο στό σημεῖο ἀπ' ὅπου ξεκίνησε ἐκεῖνο πού κυνηγίεται, ὥστε, κατ' ἀνάγκην, τὸ πῶς ἀργό προηγεῖται πάντοτε, ἔστω καὶ λίγο. Καὶ αὐτὸ τὸ ἐπιχείρημα εἶναι ἴδιο μ' ἐκεῖνο τῆς διχοτομίας. Διαφέρει μόνο στό ὅτι δέν διχοτομεῖ τὴν ἀπόσταση πού κάθε φορά προκύπτει... Τὸ νὰ ἰσχυρίζεται ὅμως ὁ Ζήνων [λέει ὁ Ἀριστοτέλης] ὅτι αὐτὸ πού προηγεῖται δέν μπορεῖ νὰ τὸ προλάβει τὸ δεύτερο σῶμα, εἶναι ψεῦμα...)).

Ὁ Ἀχιλλεὺς καὶ ἡ χελώνα συναγωνίζονται σέ ἀγώνα δρόμου. Ὁ Ἀχιλλεὺς δέν μπορεῖ νὰ φθάσει τὴ χελώνα, ἂν αὐτὸς ἀπὸ ἀβροφροσύνη τῆς χάρισε ἕνα ἐλάχιστο προβάδισμα· ἐνῶ ἐκεῖνος φθάνει στὴ θέση τῆς Α, ἐκείνη φθάνει σέ μιὰ δεύτερη θέση Β, καί, ἐνῶ ἐκεῖνος φθάνει στὴ Β, ἐκείνη στὴ Γ, κ.ο.κ. Κι ἐνῶ ἡ ἀπόσταση πού τούς χωρίζει

όλοένα καί μικραίνει, ὁ Ἀχιλλέας δέν θά φθάσει τή χελώνα, ἀφοῦ ὁ δρόμος διαιρεῖται σέ ὄλο καί πιά μικρά μέρη. Ἡ κίνηση δέν θά μπορούσε νά ἔχει τέλος.

3. Τό παράδοξο τοῦ βέλους

(Ἀριστοτ. Φυσικά Ζ9, 239b30-b35):

«**Τρίτος (ἐνν. λόγος)** δ' ὁ νῦν ῥηθείς, ὅτι ἡ οἰστός φερομένη ἔστηκεν. Συμβαίνει δὲ παρὰ τὸ λαμβάνειν τὸν χρόνον συγκεῖσθαι ἐκ τῶν νῦν· μὴ διδομένου γὰρ τούτου οὐκ ἔσται ὁ συλλογισμός. **Ζήνων δὲ παραλογίζεται...**

(=Τό τρίτο ἐπιχείρημα πού ἐν συνεχείᾳ παρουσιάζει ὁ Ζήνων λέει ὅτι τό βέλος πού ἔχει ριχθεῖ εἶναι σταματημένο. Αυτό συμβαίνει ἐπειδή θεωρεῖ ὅτι ὁ χρόνος ἀποτελεῖται ἀπό τό τώρα· γιατί, ἂν αὐτό δέν εἶναι δεδομένο, δέν μπορεί νά ὑπάρξει συλλογισμός. Ὅμως [λέει ὁ Ἀριστοτέλης] ὁ Ζήνων κι ἐδῶ παραλογίζεται...)

Καί τό παράδοξο μέ τό βέλος ἀποδεικνύει, κατά τόν Ζήωνα, πώς ἡ κίνηση εἶναι ἀδύνατη. Τό βέλος πού πετᾷ δέν κινεῖται, ἀλλά ἡρεμεῖ· γιατί σέ κάθε στιγμή βρίσκεται μέσα μόνο σέ ἓνα καί τόν ἴδιο χῶρο· εἶναι λοιπόν ἀκίνητο σέ κάθε στιγμή τοῦ χρόνου πού διαρκεῖ τό πέταγμά του, ἄρα σ' ὄλον αὐτόν τόν χρόνο. Ὅμως, λέει ὁ Ἀριστοτέλης, κι αὐτό εἶναι παραλογισμός.

4. Τό παράδοξο "τῶν ἐν σταδίῳ κινουμένων ἐξ ἐναντίας ἴσων ὄγκων παρ' ἴσους"

(Ἀριστοτ. Φυσικά Ζ9, 239b 33):

«**Τέταρτος (ἐνν. λόγος)** δ' ὁ περὶ τῶν ἐν σταδίῳ κινουμένων ἐξ ἐναντίας ἴσων ὄγκων παρ' ἴσους, τῶν μὲν ἀπὸ τέλους τοῦ σταδίου τῶν δ' ἀπὸ μέσου, ἴσῳ τάχει, ἐν ᾧ συμβαίνειν οἶεται ἴσον εἶναι χρόνον τῷ διπλασίῳ τὸν ἥμισυν. **Ἔστι δ' ὁ παραλογισμός... Τοῦτο δ' ἐστὶ ψεῦδος.**

(=Τό τέταρτο ἐπιχείρημα τοῦ Ζήωνα εἶναι αὐτό πού μιλάει γιά σώματα πού κινοῦνται μέσα σ' ἓνα στάδιο μέ ἀντίθετη φορά, μέ ἴση ταχύτητα, ἀλλά ἀπό τό τέλος τοῦ σταδίου κι ἀλλά ἀπό τήν ἀρχή. Ὁ Ζήνων πιστεύει πώς ὁ μισός χρόνος εἶναι ἴσος μέ τόν διπλάσιο. Καί αὐτό ὅμως [λέει ὁ Ἀριστοτέλης] εἶναι παραλογισμός... εἶναι ψέμα!)

Ἐδῶ ὁ Ζήνων θέλει νά ἀποδείξει πώς οἱ νόμοι τῆς κίνησης βρίσκονται σέ ἀντίφαση μέ τήν πραγματικότητα. Διότι κανονικά τρέχοντας με ἴση ταχύτητα θά ἔπρεπε ἴσα διαστήματα νά διανύονται σέ ἴσο χρόνο. Ὅμως, παρατηρεῖ ὁ Ἀριστοτέλης, ἓνα σῶμα ἐν κινήσει, ὅταν περνάει μπροστά ἀπό ἓνα σῶμα πού κινεῖται σέ ἀντίθετη κατεύθυνση, βλέπουμε πώς κινεῖται δύο φορές πιά γρηγορά ἀπ' ὅ,τι ἂν τό ἄλλο σῶμα δέν κινοῦνταν, ἀλλά ἔμενε ἀκίνητο.

Μαρτυρία:

ΔΙΟΓΕΝΗΣ ΛΑΕΡΤΙΟΣ, ΒΙΟΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ ΤΩΝ ΕΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΕΥΔΟ-
ΚΙΜΗΣΑΝΤΩΝ ΙΧ 25:

«Φησὶ δ' Ἀριστοτέλης [fr. 65TM vgl. A 10] εὐρετὴν αὐτόν (ἐνν. τόν Ζήωνα) γενέσθαι διαλεκτικῆς, ὥσπερ Ἐμπεδοκλέα ῥητορικῆς. Γέγονε δ' ἀνὴρ γενναϊότατος καὶ ἐν φιλοσοφίᾳ καὶ ἐν πολιτείᾳ· φέρεται γοῦν αὐτοῦ βιβλία πολλῆς συνέσεως

γέμοντα. Καθελεῖν δὲ θελήσας Νέαρχον τὸν τύραννον (οἱ δὲ Διομέδοντα) συνελήφθη, καθὰ φησιν Ἡρακλείδης ἐν τῇ Σατύρου ἐπιτομῇ [fr. 7 FHG III 169].

(=Ὁ Ἀριστοτέλης λέει πὼς ὁ Ζήνων ἐπινόησε τὴ διαλεκτικὴν, ὅπως ὁ Ἐμπεδοκλῆς τὴ ρητορικὴν. Ὑπῆρξε ἄνδρας γενναιότατος καὶ στὴ φιλοσοφία καὶ στὴν πολιτικὴν· τὰ βιβλία αὐτοῦ ἀποδίδονται εἶναι γεμάτα πολλήν σύνεσιν. Ὅταν θέλησε νὰ καθαίρῃ τὸν τύραννον Νέαρχο (ἄλλοι λένε τὸν Διομέδοντα), συνελήφθη, ὅπως γράφει ὁ Ἡρακλείδης στὴν ἐπιτομὴ τοῦ Σατύρου)».

9. Μέλισσος ὁ Σάμιος, ὁ Ἐλεάτης

(γεννήθηκε περ. τὸ 470 καὶ ἄκμασε γύρω στὰ 440 π.Χ.)

Ἀνήκει, ὅπως καὶ ὁ Ζήνων, στὴν τρίτη γενιά τῶν Ἐλεατῶν φιλοσόφων. Διακρίθηκε στὴ Σάμο ὡς πολιτικός καὶ τὸ 441/440 νίκησε τὸν ἀθηναϊκὸ στόλο, τὸν ὁποῖο διοικοῦσε ὁ Περικλῆς.

Στὸ σύγγραμμά του «Περὶ φύσεως» ἢ «Περὶ τοῦ ὄντος» ἐξέθεσε τὴ θεωρία τοῦ Παρμενίδη. Ἀρνεῖται ὁμῶς τὴν ὑπόθεση ἐκείνου περὶ τοῦ ὀρισμοῦ τοῦ «ὄντος», ἐνῶ ὑποστηρίζει τὸ ἄναρχο, τὸ ἀτελεύτητο καὶ τὸ ἄφθαρτό του. Ἀρνεῖται τὴ γνώση μέσῳ τῶν αἰσθήσεων καὶ δέχεται τὴ γνώση μέσῳ τοῦ νοῦ. Διατυπώνει τὴ θεωρία τῆς ἀπειραντοσύνης τοῦ «εἶναι» καὶ καταλήγει στὸ συμπέρασμα πὼς τὰ ἐπὶ μέρους ὄντα εἶναι ἀπατηλά. Συχνὰ ὑποστηρίζει καὶ θέσεις διαφορετικὲς ἀπὸ ἐκεῖνες τοῦ Παρμενίδη. Μία τέτοια εἶναι ἡ ἐπινόηση τοῦ ὄρου «κενόν» καθὼς καὶ μιά συλλογιστικὴ ἀποκλεισμοῦ τοῦ κενοῦ.

Μαρτυρίες:

ΔΙΟΓΕΝΗΣ Ο ΛΑΕΡΤΙΟΣ, ΒΙΟΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ ΤΩΝ ΕΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΕΥΔΟΚΙΜΗΣΑΝΤΩΝ IX 24:

«Μέλισσος Ἰθαγιένους Σάμιος. Οὗτος ἤκουσε Παρμενίδου (ἀλλὰ καὶ εἰς λόγους ἤλθεν Ἡρακλείτω· ὅτε καὶ συνέστησεν αὐτὸν τοῖς Ἐφεσίοις ἀγνοοῦσι, καθάπερ Ἴπποκράτης Δημόκριτον Ἀβδηρίταις). Γέγονε δὲ καὶ πολιτικός ἀνὴρ καὶ ἀποδοχῆς παρὰ τοῖς πολίταις ἡζιωμένους· ὅθεν ναύαρχος αἰρεθεὶς ἔτι καὶ μᾶλλον ἐθαυμάσθη διὰ τὴν οἰκειάν ἀρετὴν. Ἐδόκει δὲ αὐτῷ τὸ πᾶν ἄπειρον εἶναι καὶ ἀναλλοίωτον καὶ ἀκίνητον καὶ ἐν ὁμοίῳ ἑαυτῷ καὶ πλήρες· κίνησιν τε μὴ εἶναι, δοκεῖν δὲ εἶναι. Ἀλλὰ καὶ περὶ θεῶν ἔλεγε μὴ δεῖν ἀποφαίνεσθαι· μὴ γὰρ εἶναι γνῶσιν αὐτῶν.

(=Ὁ Μέλισσος ἦταν γιὸς τοῦ Ἰθαγιένους καὶ καταγόταν ἀπὸ τῆ Σάμο. Παρακολούθησε μαθήματα τοῦ Παρμενίδη (ἀλλὰ καὶ εἶχε ἀνταλλάξει φιλοσοφικὲς ἀπόψεις μὲ τὸν Ἡράκλειτο· αὐτὸ ἔγινε ὅταν ὁ Ἡράκλειτος τὸν συνέστησε στοὺς Ἐφεσίους, αὐτὸ δὲν τὸν γνώριζαν, ὅπως καὶ ὁ Ἴπποκράτης συνέστησε τὸν Δημόκριτο στοὺς Ἀβδηρίτες). Ἀσχολήθηκε καὶ μὲ τὴν πολιτικὴν καὶ εἶχε ἀξιοθεῖ ἀποδοχῆς ἀπὸ τοὺς συμπολίτες του· ἐκλέχθηκε ναύαρχος καὶ ἐπέδειξε ἀξιοθαύμαστες ἱκανότητες. Θεωροῦσε τὸ πᾶν ἄπειρο καὶ ἀναλλοίωτο καὶ ἀκίνητο καὶ ἕνα ὁμοιο μὲ τὸν ἑαυτό του καὶ πλήρες· πίστευε ἀκόμη

πώς ή κίνηση δέν υπάρχει, αλλά φαίνεται πώς υπάρχει. Έλεγε ακόμη ότι δέν πρέπει νά εκφέρουμε γνώμη για τούς θεούς· διότι δέν είναι δυνατόν νά τούς γνωρίσουμε)».

ΣΙΜΠΛΙΚΙΟΣ, ΦΥΣΙΚΑ 109. 20:

«Ότε τοίνυν ούκ έγένητο (ένν. "ό,τι ήν και άεί έσται" [Σιμπλ. Φυσ. 162.24]), έστι τε και άεί ήν και άεί έσται και άρχήν ούκ έχει ούδδ τελευτήν, άλλ' άπειρόν έστιν. Εί μέν γάρ έγένητο, άρχήν άν είχεν (ήρξατο γάρ άν ποτε γενόμενον) και τελευτήν (έτελεύτησε γάρ άν ποτε γενόμενον)· ότε δέ μήτε ήρξατο μήτε έτελεύτησεν, άεί τε ήν και άεί έσται και ούκ έχει άρχήν ούδδ τελευτήν· ού γάρ άεί είναι άνυστόν, ό,τι μη πάν έστι.

(=Αφοϋ λοιπόν δέν έγινε [αυτό πού υπήρχε και θά υπάρχει πάντα], αυτό και υπάρχει και πάντοτε υπήρχε και πάντα θά υπάρχει και δέν έχει άρχή οϋτε τέλος, αλλά είναι άπειρο. Γιατί, άν είχε γίνει, θά είχε άρχή [άφοϋ κάποτε θά άρχιζε νά γίνεται] και τέλος [γιατί κάποτε θα σταματοϋσε νά γίνεται]· άφοϋ όμως μήτε άρχισε μήτε τελείωσε, πάντοτε υπήρχε και πάντοτε θά υπάρχει και δέν έχει άρχή οϋτε τέλος· γιατί αυτό πού δέν υπάρχει όλόκληρο δέν μπορεί νά υπάρχει πάντα)».

10. Έμπεδοκλής ό Άκραγαντίος

(περ. 490/480-420 π.Χ.)

Η άκμή τοϋ Έμπεδοκλή τοποθετείται λίγο μετά από τά μισά τοϋ 5^{ου} π.Χ. αϊ., κατά την 84^η Όλυμπιάδα (444/1). Γεννήθηκε στον Άκράγαντα τής νότιας Σικελίας και πέθανε εξόριστος στην Πελοπόννησο. Η οικογένειά του ήταν άριστοκρατική, αλλά άνήκε στη μερίδα των δημοκρατικών. Ό ίδιος απέκτησε κύρος ως ύποστηρικτής των λαϊκών αίτημάτων. Ίσως νίκησε και σε Όλυμπιακούς άγώνες. Έγραψε δύο βιβλία-ποιήματα, σε έξαμέτρους, «Περί φύσεως» και «Καθαρμοί», από τά όποια σώζονται μόνον άποσπάσματα. Και τά δύο ως προς τή γλώσσα, τό μέτρο και τό ύφος είναι έπηρεασμένα από την όμηρική ποίηση.

Στό «Περί φύσεως» για πρώτη φορά στην έλληνική φιλοσοφία γίνεται λόγος για τέσσερα στοιχεΐα (ριζώματα): φωτιά, άερας, γή (χωμα), νερό, από τά όποια έχουν σχηματισθεί τά πάντα. Μιλά επίσης για τίς δυνάμεις πού ένώνουν και χωρίζουν τά στοιχεΐα αυτά, τή φιλότητα (άγάπη) και το νεϊκος (μίσος, διχόνοια). Μέ την ένωση και τή διάσπαση των στοιχείων αυτών παράγεται ή ποικιλία των αισθητών μορφών, ή άλλαγή, ή κίνηση.

Τό σταθερό κι άμετάβλητο γι' αυτόν δέν είναι ένα, αλλά τέσσερα: φωτιά, άερας, γή, νερό. Όταν τά τέσσερα αυτά «ριζώματα» φθάσουν μέ την επίδραση τής απόλυτης «φιλότητος» και την άπουσία τοϋ «νεϊκουσ» σε μία τέλεια μίξη, τότε σχηματίζεται ένα σφαιρικό κοσμικό σύνολο, ό «Σφαΐρος», τό όποιο παρουσιάζεται σαν θεός.

Ό Έμπεδοκλής κάνει μία σύνθεση των πριν από αυτόν φιλοσοφικών συστημάτων. Από τούς Πυθαγόρειους παίρνει την ιδέα τής μετενσωματώσεως, από τούς Έλεάτες την αντίληψη για σταθερότητα κι από τον Ήράκλειτο την άλλαγή.

Στό 2^ο ποίημά του «Καθαρμοί», βρίσκουμε ὀρφικοπυθαγορικές ἀντιλήψεις γιά τήν ψυχή καί τίς περιπλανήσεις της. Γράφει μέ πάθος γιά τό θεῖο, γιά τήν μετενσάρκωση, γιά τιμωρία τῶν ψυχῶν τῶν ἀσεβῶν. Δέν θά ἦταν ἴσως αὐθαίρετος ὁ χαρακτηρισμός του ὡς μυστικιστοῦ φιλοσόφου.

Ὁ Ἐμπεδοκλῆς σέ ἀρχαῖα ἀνέκδοτα καί σέ κάποια ἀποσπάσματα, ὅπως στό ἀμέσως παρακάτω, παρουσιάζεται σάν ἕνας ἐμπνευσμένος σοφός, προφήτης καί μάντης πού συνεχίζει μιᾶ ἀρχαιότατη παράδοση σοφῶν πού προσφέρουν ἀφειδώλευτα τά πλούσια δῶρα τῆς σοφίας τους στούς ἄλλους ἀνθρώπους:

Ἀπόσπασμα 112 Diels-Kranz:

«ὦ φίλοι, οἱ μέγα ἄστου κατὰ ξανθοῦ Ἀκράγαντος
ναίει' ἄν' ἄκρα πόλεος, ἀγαθῶν μελεδήμονες ἔργων,
ξείνων αἰδοῖοι λιμένες, κακότητος ἄπειροι,
χαίρειτ' ἐγὼ δ' ὑμῖν θεὸς ἄμβροτος, οὐκέτι θνητός
πωλεῦμαι μετὰ πᾶσι τετιμένος, ὥσπερ ἔοικα,
ταινίαις τε περίστεπτος στέφεσιν τε θαλείοις.
Τοῖσιν ἅμ' ἄν ἴκωμαι ἄστεα τηλεθάοντα,
ἀνδράσιν ἠδὲ γυναιξί, σεβίζομαι· οἱ δ' ἅμ' ἔπονται
μυρίοι ἐξερέοντες, ὅπη πρὸς κέρδος ἀταρπός,
οἱ μὲν μαντοσυνέων κεχρημένοι, οἱ δ' ἐπὶ νούσων
παντοίων ἐπύθοντο κλυεῖν εὐηκέα βάζιν,
δηρὸν δὴ χαλεπῆσι πεπαρμένοι ἀμφ' ὀδύνησιν.

(=Χαίρετε, φίλοι μου, πού κατοικεῖτε στή μεγάλη πόλη τοῦ ξανθοῦ Ἀκράγαντα ὡς ἐπάνω στήν ἀκρόπολη, πού ἀσχολεῖσθε μέ σπουδαῖα ἔργα, σεβαστά καταφύγια γιά τούς ξένους, ἐσεῖς πού δέν γνωρίζετε τήν κακία· ἐγὼ ζῶ ἀνάμεσά σας, τιμημένος ἀπ' ὄλους, ὡς ἀθάνατος θεός κι ὄχι πιά ὡς θνητός, ὅπως φαίνεται, στεφανωμένος μέ κορδέλες καί μέ θαλερά στεφάνια. Μέ τιμοῦν καί οἱ ἄνδρες καί οἱ γυναῖκες στίς ἀνηθρές πόλεις τῶν ὁποίων πηγαίνω· καί συνάμα μ' ἀκολουθοῦν μυριάδες πού μέ ρωτοῦν ποιός εἶναι ὁ δρόμος πού ὀδηγεῖ στό κέρδος, κι ἄλλοι πού ζητοῦν μαντεῖες κι ἄλλοι πάλι πού ρωτοῦν γιά κάθε λογῆς ἀρρώστια καί λαχταροῦν ν' ἀκούσουν ἕναν λόγο θεραπείας, τυραννισμένοι γιά πολύν καιρό ἀπό πόνους τρομερούς)».

Μαρτυρίες:

ΔΙΟΓΕΝΗΣ Ο ΛΑΕΡΤΙΟΣ, ΒΙΟΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ ΤΩΝ ΕΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΕΥΔΟΚΙΜΗΣΑΝΤΩΝ VIII 51 ff.:

«Ἐμπεδοκλῆς, ὡς φησιν Ἰππόβοτος, Μέτωνος ἦν υἱός, Ἐμπεδοκλέους, Ἀκραγαντῖνος.

(=Ὁ Ἐμπεδοκλῆς, ὅπως λέει ὁ Ἰππόβοτος, ἦταν γιός τοῦ Μέτωνος, γιοῦ τοῦ Ἐμπεδοκλῆ, καί καταγόταν ἀπό τόν Ἀκράγαντα)».

«Ἀριστοτέλης [ἀπ. 71,] γάρ αὐτόν (ἔτι τε Ἡράκλειτον) ἐξήκοντα ἐτῶν φησι τετελευτηκέναί. Ὁ δὲ τήν μίαν καί ἑβδομηκοστήν Ὀλυμπιάδα νενικηκῶς κέλητι τούτου πάππος ἦν ὁμώνυμος.

(=Ο Αριστοτέλης λέει πώς αυτός [ὅπως κι ὁ Ἡράκλειτος] πέθανε ἐξήντα ἐτῶν. Ὁ ὁμόνυμός του Ἐμπεδοκλῆς πού νίκησε σέ ἵπποδρομία κατά τήν ἑβδομηκοστή πρώτη Ὀλυμπιάδα ἦταν παππούς του)».

Σάτυρος δὲ ἐν τοῖς Βίοις [ἀπ. 11 FHG III 162] φησὶν ὅτι Ἐμπεδοκλῆς υἱὸς μὲν ἦν Ἐξαιέτου, κατέλιπε δὲ καὶ αὐτὸς υἱὸν Ἐξαιέτου· ἐπὶ τε τῆς αὐτῆς Ὀλυμπιάδος τὸν μὲν ἵπῳ κέλητι νενικηκέναι, τὸν δὲ υἱὸν αὐτοῦ πάλῃ ἦ, ὡς Ἡρακλείδης ἐν τῇ Ἐπιτομῇ [ἀπ. 6 FHG III 169], δρόμῳ.

(=Ὁ Σάτυρος λέει στοὺς Βίους του ὅτι ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἦταν γιὸς τοῦ Ἐξαιέτου καὶ εἶχε καὶ γιὸ Ἐξαιέτο· καὶ στήν ἴδια Ὀλυμπιάδα αὐτὸς νίκησε σέ ἵπποδρομία, ἐνῶ ὁ γιὸς του νίκησε σέ ἀγώνα πάλῃ ἦ, ὅπως γράφει ὁ Ἡρακλείδης στήν Ἐπιτομή, σέ ἀγώνα δρόμου)».

«Ὅθεν τὸν Ἐμπεδοκλέα εἰπεῖν τρυφῶντων αὐτῶν· "Ἀκραγαντῖνοι τρυφῶσι μὲν ὡς αὔριον ἀποθανοῦμενοι, οἰκίας δὲ κατασκευάζονται ὡς πάντα τὸν χρόνον βιωσόμενοι".

(=Ὁ Ἐμπεδοκλῆς εἶπε γιὰ τοὺς Ἀκραγαντῖνους πού ζοῦσαν τρυφηλό βίῳ· "οἱ Ἀκραγαντῖνοι γλεντοῦν σάν νά εἶναι αὔριο νά πεθάνουν, καὶ χτίζουν σπίτια πολυτελῆ σάν νά πρόκειται νά ζήσουν αἰωνίως")».

ΣΕΞΤΟΣ Ο ΕΜΠΕΙΡΙΚΟΣ II 122-124:

«Ἄλλοι δὲ ἦσαν οἱ λέγοντες κατά τὸν Ἐμπεδοκλέα κριτήριον εἶναι τῆς ἀληθείας οὐ τὰς αἰσθήσεις, ἀλλὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, τοῦ δὲ ὀρθοῦ λόγου τὸν μὲν τινα θεῖον ὑπάρχειν τὸν δὲ ἀνθρώπινον. Ὡν τὸν μὲν θεῖον ἀνέξοιστον εἶναι, τὸν δὲ ἀνθρώπινον ἐξοιστόν.

(=Ἐλεγαν κάποιοι πὼς σύμφωνα μὲ τὸν Ἐμπεδοκλῆ κριτήριο τῆς ἀλήθειας δὲν εἶναι οἱ αἰσθήσεις ἀλλὰ ὁ ὀρθὸς λόγος καὶ ὁ ὀρθὸς λόγος διαμερίζεται σέ θεῖο καὶ ἀνθρώπινο. Ἀπὸ τίς δύο αὐτές ὅψεις τοῦ ὀρθοῦ λόγου, τῆ θεϊκῆ καὶ τῆν ἀνθρώπινη, ἡ πρώτη εἶναι ἀδύνατον νά κατανοηθεῖ καὶ νά ἀποκαλυφθεῖ, ἐνῶ τῆ δευτέρη μπορεῖ κανεὶς νά τήν ἐκφράσει)».

«Νεῖκός τ' οὐλόμενον..., ἀτάλαντον ἀπάντη, καὶ Φιλότης..., ἴση μῆκος τε πλάτος τε· ἔσονταί ἀεὶ.

(=Μίσος ὀλέθριο..., ἰσοδύναμο σέ ὅλα, καὶ ἀγάπη..., ἴση στό μῆκος καὶ στό πλάτος· θά ὑπάρχουν γιὰ πάντα)».

«Περὶ ὧν ὁ Ἐμπεδοκλῆς ὅτι ἐστὶν ἀθάνατα δύο καὶ ἀγένητα καὶ ἀρχὴν τοῦ γενέσθαι μηδέποτε εἰληφότα ἄλλα λέγει τοιοῦτόν τινα τρόπον...· οὐ γὰρ ἤρξαντο γενέσθαι, ἀλλὰ προῆσαν καὶ ἔσονταί ἀεὶ.

(=Γι' αὐτὰ [δηλαδή τό Νεῖκος καὶ τῆ Φιλότης] λέει ὁ Ἐμπεδοκλῆς μὲ κάποιον ἄλλον τρόπο ὅτι εἶναι δύο καὶ ἀδημιούργητα καὶ ποτέ δὲν εἶχαν ἀρχὴ τῆς δημιουργίας τους...· διότι δὲν ὑπῆρξε κάποια στιγμή πού ἄρχισε ἡ δημιουργία τους, ἀλλὰ προῦπῆρχαν πάντοτε καὶ πάντοτε θά ὑπάρχουν)».

ΣΙΜΠΛΙΚΙΟΣ, ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΟΥΡΑΝΟΥ 587. 20:

«Ἐπὶ τῆς Φιλότητος οὖν ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἐκεῖνα εἶπεν, οὐχ ὡς ἐπικρατούσης ἤδη τῆς Φιλότητος, ἀλλ' ὡς μελλούσης ἐπικρατεῖν, ἔτι δὲ τὰ ἄμικτα καὶ μονόγυια δηλούσης.

(=Ἵσα εἶπε ὁ Ἐμπεδοκλῆς γιὰ τὴ Φιλότητα, τὰ εἶπε ὅχι μὲ τὴν ἔννοια πὼς θὰ ἐπικρατήσῃ ἤδη ἡ Φιλότητα, ἀλλὰ πὼς κάποτε θὰ ἐπικρατήσῃ, κι ἀκόμη, διότι ἡ Φιλότητα δηλώνει τὰ ἀμιγῆ καὶ μονοκόμματα)».

ΑΘΗΝΑΙΟΣ, ΔΕΙΠΝΟΣΟΦΙΣΤΑΙ:

«Ἐμπεδοκλῆς δ' ὁ Ἀκραγαντίνος ἵπποις Ὀλύμπια νικήσας, Πυθαγορικὸς ὢν καὶ ἐμψύχων ἀπεχόμενος.

(=Ὁ Ἐμπεδοκλῆς ὁ Ἀκραγαντίνος νίκησε στὶς ἵπποδρομίες τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων· ἀνῆκε στοὺς Πυθαγορικούς καὶ δὲν ἔτρωγε ἀπὸ ἔμψυχα)».

11. Ἀναξαγόρας ὁ Κλαζομένιος

(περ. 500-428 π. Χ.)

Γεννήθηκε στὶς Κλαζομενές τῆς Ἰωνίας, πόλη στὸν κόλπο τῆς Σμύρνης. Εἴκοσι ἐτῶν ἦλθε στὴν Ἀθήνα, ὅπου καὶ ἔμεινε τριάντα χρόνια. Ἦταν φίλος καὶ δάσκαλος τοῦ Περικλῆ. Λίγο πρὶν ἀρχίσει ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος κατηγορήθηκε ἀπὸ τὸν δημαγωγὸ Κλέωνα γιὰ ἀσέβεια, ἐγκατέλειψε τὴν Ἀθήνα καὶ λίγο ἀργότερα πέθανε στὴ Λάμψακο τῆς Τρωάδας, στὴν ἀσιατικὴ πλευρὰ τῶν Δαρδανελλίων, ἀπέναντι ἀπὸ τὴν Καλλίπολη.

Ὁ Ἀναξαγόρας ἦταν προσηλωμένος στὴ φιλοσοφία τῶν παλαιῶν Ἰόνων φιλοσόφων πού ἐπέλεξαν θέματα φυσικὰ καὶ κοσμολογικά. Ἀπὸ τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀριστοτέλη πληροφορούμαστε πὼς ὁ Ἀναξαγόρας εἶχε ἓνα κύκλο μαθητῶν, οἱ ὁποῖοι τὸν βοηθοῦσαν στὶς ἔρευνές του.

Ἔργο τοῦ Ἀναξαγόρα εἶναι τὸ «Περὶ φύσεως» (πεζό)· σώθηκαν ἀρκετὰ ἀποσπάσματα. Ἀντὶ γιὰ τίς τέσσερις οὐσίες τοῦ Ἐμπεδοκλῆ παραδέχεται ἓνα ἄπειρο πλῆθος οὐσιῶν, μὲ διαφορετικὸ ποιόν ἢ καθεμία· ἄπειρα σωματίδια ὅλων τῶν πραγμάτων πού θὰ προκύψουν μετὰ. Τὴ μάζα αὐτῶν τῶν σωματιδίων τὴ συγκρατοῦν ὁ «αἰθήρ» καὶ ὁ «ἀήρ», πού ποσοτικὰ ὑπερέχουν μέσα στὴ μάζα. Τὰ σωματίδια αὐτὰ τὰ ὀνομάζει «σπέρματα», ἐπειδὴ «δυνάμει» ἀποτελοῦν τὰ πράγματα πού θὰ προκύψουν στὸ μέλλον, ὅπως συμβαίνει μὲ τὰ σπέρματα τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζώων. Κάθε ὑπαρκτὸ ἀντικείμενο λοιπὸν ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓνα ἀριθμὸ σπερμάτων τοῦ ἴδιου εἴδους, ἀλλὰ σὲ μικρότερο βαθμὸ καὶ ἀπὸ σπέρματα διαφορετικοῦ εἴδους, τὰ δευτέρω χωρὶς ἀντιληπτὰ χαρακτηριστικά. Ἔτσι ὁ Ἀναξαγόρας μπορεῖ καὶ ὑποστηρίζει πὼς «πάντα ἐν πᾶσιν εἶναι (=ὅλα βρῖσκονται μέσα σὲ ὅλα)» (ἀπ. 8, Β 12 Π 39.2)· διότι διαφορετικὰ «πῶς γὰρ ἄν, φησίν, ἐκ μὴ τριχὸς γένοιτο θρῖξ καὶ σὰρξ ἐκ μὴ σαρκός; (=πῶς θὰ

μποροῦσε νά δημιουργηθεῖ ἡ τρίχα ἀπό κάτι πού δέν εἶναι τρίχα καί σάρκα ἀπό κάτι πού δέν εἶναι σάρκα;») (ἀπ. 10).

Γιά τήν κατανόηση καί ἐρμηνεία τοῦ ὑπόλοιπου σύμπαντος ἐπινοεῖ καί ξεχωρίζει μιὰ δύναμη πού τήν ὀνομάζει «*Νοῦν*», τήν ὁποία προσδιορίζει ὡς τήν πιό λεπτή καί καθαρή ὑπαρξη. Ὁ *Νοῦς* κυβερνᾷ τόν κόσμον, ἀλλά εἶναι ξεχωριστός ἀπό τά πράγματα τοῦ κόσμου πού στεροῦνται ζωῆς. Μέ τήν ἐνέργειά του γίνονται ὅλες οἱ ἀλλαγές στόν αἰσθητό κόσμον. Ἐπινοώντας ὁ Ἀναξαγόρας τόν «*Νοῦν*», προσπαθεῖ νά συλλάβει μιὰ δημιουργική δύναμη ἔξω ἀπό τήν ὕλη, ἀλλά πού ἀδυνατεῖ ἀκόμη νά τήν ἀντιληφθεῖ ὡς ἄυλη, γι' αὐτό καί τή φαντάζεται ὡς πάρα πολύ λεπτή ὕλη («*λεπτότατον πάντων χρημάτων*»). Ὁ Ἀναξαγόρας μέ τή διδασκαλία του γιά τόν «*Νοῦν*», γιά μιὰ νοητική δηλαδή ἀρχή ξένη πρὸς τήν ὕλη, εἶναι ὁ πρῶτος Ἑλληνας δυϊστής φιλόσοφος καί ὁ πρόδρομος τοῦ Πλάτωνα καί τοῦ Ἀριστοτέλη.

Αποσπάσματα:

DK 4:

«Χρή δοκεῖν ἐνεῖναι πολλά τε καί παντοῖα ἐν πᾶσι τοῖς συγκρινόμενοις καί σπέρματα πάντων χρημάτων καὶ ἰδέας παντοίας ἔχοντα καί χροιάς καί δονάς.

(=Πρέπει νά ἀποδεχθοῦμε πὼς βρίσκονται πολλά καί ποικίλα πράγματα μέσα σέ κάθε σύνολο ἀναμειγμένων ὑλικῶν· βρίσκονται καί σπέρματα ὄλων τῶν πραγμάτων πού ἔχουν κάθε εἶδους μορφές καί ἀποχρώσεις καί ἤχους)».

[Τά «σπέρματα» εἶναι ἀπειροελάχιστα σέ μέγεθος καί ἄπειρα σέ ἀριθμό σωματίδια πού βρίσκονται μέσα στήν πρωταρχική μάζα. Ὁ Ἀναξαγόρας τά ὀνομάζει «σπέρματα», διότι ἀπό αὐτά θά προκύβουν ὅλα τά πράγματα, ὅπως ἀπό τά σπέρματα προκύπτουν οἱ καρποί].

Ὁ «*Νοῦς*» εἶναι ἡ πιό λεπτή καί καθαρή ὑπαρξη, ἡ ξεχωριστή ἀπό τά πράγματα πού δέν ἔχουν ζωή, ἀλλά ἐνυπάρχει σέ ὅλα ὅσα ἔχουν ζωή. Εἶναι ἐκείνη ἡ κοσμογονική δύναμη πού μέ τήν ἐπενέργειά της στήν προκοσμική μάζα προκαλεῖ μιὰ δίνη ἐπὶ τῶν σπερμάτων, μέ ἀποτέλεσμα τόν διαχωρισμό τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου ἀπό τήν πρωταρχική μάζα:

DK 12

«Καί τά συμμισγόμενά τε καί ἀποκρινόμενα καί διακρινόμενα πάντα ἔγνω νοῦς. Καί ὅποια ἐμελλεν ἔσεσθαι καί ὅποια ἦν, ἄσσα νῦν μὴ ἔστι, καί ὅσα νῦν ἔστι καί ὅποια ἔσται, πάντα διεκόσμησε νοῦς, καί τήν περιχώρησιν ταύτην, ἦν νῦν περιχωρεῖ τά τε ἄστρα καί ὁ ἥλιος καί ἡ σελήνη καί ὁ ἀήρ καί ὁ αἰθήρ οἱ ἀποκρινόμενοι. Ἡ δὲ περιχώρησις αὐτὴ ἐποίησεν ἀποκρίνεσθαι.

(=Ὁ *Νοῦς* τά γνωρίζει ὅλα, καί αὐτά πού ἀναμειγνύονται μεταξύ τους καί αὐτά πού ἀποχωρίζονται ἀπὸ τῆ μείξη καί αὐτά πού διακρίνονται τό ἓνα ἀπὸ τό ἄλλο. Καί ὅ,τι ἐπρόκειτο νά γίνουν καί τί εἶδους ἦταν, αὐτά τά ὅποια τώρα δέν ὑπάρχουν, καί ὅσα τώρα ὑπάρχουν καί ποιά ἀλλαγὴ θά ὑποστοῦν, ὅλα τά ἔβαλε σέ τάξη ὁ *Νοῦς*, κι αὐτὴ τήν περιστροφική κίνηση στήν ὁποία τώρα κινοῦνται καί τά ἄστρα καί ὁ ἥλιος καί ἡ σελήνη καί ὁ αἰθέρας [=τό ἀνώτατο καί καθαρώτατο στρώμα τοῦ ἀέρα· ὁ οὐρανός

ὡς τό κατοικητήριον τῶν θεῶν], ὅλα ξεχωριστά. Αὐτή ἡ περιστροφή εἶναι πού τά ἀποχώρισε τό ἓνα ἀπό τό ἄλλο)».

DK 13:

«Καί ἐπεὶ ἤρξατο ὁ νοῦς κινεῖν, ἀπό τοῦ κινουμένου παντός ἀπεκρίνετο, καί ὅσον ἐκίνησεν ὁ νοῦς, πᾶν τοῦτο διεκρίθη· κινουμένων δέ καί διακρινομένων ἡ περιχώρησις πολλῶ μᾶλλον ἐποίει διακρίνεσθαι.

(=Καί ὅταν ἄρχισε ὁ Νοῦς νά κινεῖ τήν ὄλη, ἄρχισε νά ξεχωρίζει καί νά ἀπομακρύνεται ἀπό τή μάζα πού ἄρχισε νά κινεῖται· παράλληλα ὅ,τι ἔβαλε σέ κίνηση ὁ Νοῦς ὅλο αὐτό ἄρχισε νά διαχωρίζεται στά ἐπί μέρους πράγματα. Καί ἐνῶ κινουῦνταν καί διαχωρίζονταν, ἡ περιδίνηση τά ἔκανε ὅλα νά διαχωρίζονται ὅλο καί περισσότερο)».

DK 14:

«Ὁ δὲ νοῦς, ὅς αἰεὶ ἐστί.

(=Ὁ Νοῦς ἀπό πάντα ὑπάρχει)».

DK 17:

«Τὸ δὲ γίνεσθαι καί ἀπόλλυσθαι οὐκ ὀρθῶς νομίζουσιν οἱ Ἕλληνες· οὐδὲν γὰρ χρῆμα γίνεται οὐδὲ ἀπόλλυται, ἀλλ' ἀπὸ ἐόντων χρημάτων συμμίσγεται τε καί διακρίνεται. Καί οὕτως ἂν ὀρθῶς καλοῖεν τό τε γίνεσθαι συμμίσγεσθαι καί τὸ ἀπόλλυσθαι διακρίνεσθαι.

(=Οἱ Ἕλληνες δὲν ἔχουν ὀρθή ἀποψη γιὰ τή γένεση καί τή φθορά· διότι κανένα πράγμα δὲν γίνεται οὔτε χάνεται, ἀλλὰ συγκροτεῖται ἀπὸ ἀνάμειξη ὑπαρχόντων συστατικῶν καί μετὰ πάλι διαχωρίζεται σ' αὐτά. Καί ἔτσι θά ἦταν ὀρθό ἡ γένεση νά ὀνομάζεται συνένωση καί ἡ φθορά διαχωρισμός)».

VS 59 B 21a (H. Diller, Herm.67, 1932, 14):

«Ὅψις τῶν ἀδήλων τά φαινόμενα.

(=Ὅσα δὲν φαίνονται, βλέπονται ἀπὸ αὐτά πού φαίνονται)».

Μαρτυρίες:

ΠΛΑΤΩΝ, ΦΑΙΔΩΝ 97 b-d:

«Ἄλλ' ἀκούσας μὲν ποτε ἐκ βιβλίου τινός, ὡς ἔφη, Ἀναξαγόρου ἀναγιγνώσκοντος καί λέγοντος, ὡς ἄρα νοῦς ἐστίν ὁ διακοσμῶν τε καί πάντων αἴτιος, ταῦτη δὴ τῇ αἰτία ἦσθην καί ἔδοξέ μοι τρόπον τινὰ εὖ ἔχειν τὸν νοῦν εἶναι πάντων αἴτιον· καί ἡγησάμην, εἰ τοῦθ' οὕτως ἔχει, τόν γε νοῦν κοσμοῦντα πάντα κοσμεῖν καί ἕκαστον τιθεῖν ταῦτη ὅπη ἂν βέλτιστα ἔχη... Ταῦτα δὴ λογίζομενος ἄσμενος εὐρηκέναι ᾧμην διδάσκαλον τῆς αἰτίας περὶ τῶν ὄντων κατὰ νοῦν ἑμαυτῷ, τὸν Ἀναξαγόραν.

(=Ἄλλὰ ὅταν κάποτε ἄκουσα κάποιον νά διαβάξει ἀπὸ ἓνα βιβλίον, ὅπως ἔλεγε, τοῦ Ἀναξαγόρα, ὁ ὁποῖος δίδασκε ὅτι ὁ Νοῦς εἶναι ἐκεῖνος πού βάζει τά πάντα σέ τάξη καί εἶναι αἴτιος ὄλων, γι' αὐτὴ τὴν αἰτία χάρηκα καί πίστευα ὅτι κατὰ κάποιον τρόπο εἶναι σωστό νά θεωρήσουμε τὸν Νοῦν αἴτιον ὄλων· καί θεώρησα, ἂν αὐτό ἔτσι ἔχει, ὅτι ὁ Νοῦς, ὁ ὁποῖος ὅλα τά θέτει σέ τάξη, τοποθετεῖ καί τό κάθε πράγμα χωριστά στήν ἄριστη θέση... Μ' αὐτές τίς σκέψεις πίστευα γεμάτος χαρὰ ὅτι βρήκα αὐτόν πού θά μέ δίδασκε, μέ τρόπο κατανοητό σέ μένα, τὴν αἰτία τῶν ὄντων· τὸν Ἀναξαγόρα)».

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, ΦΥΣΙΚΑ Γ 4.203a:

«Ἐδόκει δὲ λέγειν ὁ Ἀναξαγόρας ὅτι ὁμοῦ πάντων ὄντων χρημάτων καὶ ἡρεμούντων τὸν ἄπειρον πρὸ τοῦ χρόνου βουλευθεὶς ὁ κοσμοποιὸς νοῦς διακρίνει τὰ εἶδη, ἄπερ ὁμοιομερείας καλεῖ, κίνησιν αὐταῖς ἐνεποίησεν.

(=Ἵπῃρξε ἡ ἄποψη πὼς ὁ Ἀναξαγόρας ἔλεγε ὅτι, ἐνῶ ὅλα τὰ πράγματα, κατὰ τὸν ἄπειρο, πρὶν ἀπὸ τὸν σήμερα ἰσχύοντα, χρόνο βρίσκονταν κάπου ὅλα μαζί καὶ ἦταν ἀκίνητα, ὁ κοσμοποιὸς Νοῦς θέλοντας νὰ ξεχωρίσει τὰ εἶδη, τὰ ὅποια ἀποκαλεῖ ὁμοιομέρειες [διότι ἀποτελοῦνται ἀπὸ ὅμοια μέρη], ἔβαλε μέσα τους κίνηση)].

ΣΙΜΠΛΙΚΙΟΣ:

ΦΥΣΙΚΑ:

24. 13:

«Ἀναξαγόρας μὲν Πραξιάδου Μιλήσιος Θαλοῦ γενόμενος διάδοχος καὶ μαθητῆς ἀρχὴν τε καὶ στοιχεῖον εἶρηκε τῶν ὄντων τὸ ἄπειρον, πρῶτος τοῦτο τοῦνομα κομίσας τῆς ἀρχῆς. Λέγει δ' αὐτὴν μήτε ὕδωρ μήτε ἄλλο τι τῶν καλουμένων εἶναι στοιχείων, ἀλλ' ἐτέραν τινὰ φύσιν ἄπειρον, ἐξ ἧς ἅπαντας γίνεσθαι τοὺς οὐρανοὺς καὶ τοὺς ἐν αὐτοῖς κόσμους.

(=Ὁ Ἀναξαγόρας, γιὸς τοῦ Πραξιάδη, Μιλήσιος, διάδοχος καὶ μαθητῆς τοῦ Θαλῆ ἐπινόησε τὸ ἄπειρον ὡς ἀρχὴ καὶ πρωταρχικὸ στοιχεῖο τῶν ὄντων· αὐτὸς πρῶτος ὀνόμασε ἔτσι τὴν ἀρχὴ τῶν ὄντων. Δέν τὴν ὀνομάζει μήτε νερό μήτε κάτι ἄλλο ἀπὸ αὐτὰ πού θεωροῦνται πρωταρχικά στοιχεῖα· τὴ θεωρεῖ κάποια ἄλλη συστατικὴ φύση πού τὴν ὀνομάζει ἄπειρον, ἀπὸ τὴν ὅποια δημιουργήθηκαν ὅλοι οἱ οὐρανοὶ καὶ οἱ κόσμοι πού ὑπάρχουν σ' αὐτούς)].

155. 23:

«"Ὅμοῦ πάντα χρήματα ἦν ἄπειρα καὶ πλῆθος καὶ σμικρότητα· καὶ γὰρ τὸ σμικρὸν ἄπειρον ἦν. Καὶ πάντων ὁμοῦ ἐόντων οὐδὲν ἐνδηλον ἦν ὑπὸ σμικρότητος· πάντα γὰρ ἀήρ τε καὶ αἰθὴρ κατεῖχεν, ἀμφοτέρα ἄπειρα ἐόντα· ταῦτα γὰρ μέγιστα ἐνεστὶν ἐν τοῖς σύμπασι καὶ πλήθει καὶ μεγέθει".

Πρῶτος δὲ Ἀναξαγόρας καὶ βιβλίον ἐξέδωκε συγγραφῆς. Φησὶ δὲ Σιληνὸς ἐν τῇ πρώτῃ τῶν Ἱστοριῶν [F GrHist. 27, 2 I 212, 7] ἐπὶ ἄρχοντος Δημύλου λίθον ἐξ οὐρανοῦ πεσεῖν· τὸν δὲ Ἀναξαγόραν εἰπεῖν ὡς ὅλος ὁ οὐρανὸς ἐκ λίθων συγκέοιτο· τῇ σφοδρᾷ δὲ περιδινήσει συνεστάναι καὶ ἀνεθέντα κατενεχθήσεσθαι. Περὶ δὲ τῆς δίκης αὐτοῦ διάφορα λέγεται. Σωτίων μὲν γὰρ φησὶν ἐν τῇ Διαδοχῇ τῶν φιλοσόφων ὑπὸ Κλέωνος αὐτὸν ἀσεβείας κριθῆναι, διότι τὸν ἥλιον μύδρον ἔλεγε διάπυρον· ἀπολογησαμένου δὲ ὑπὲρ αὐτοῦ Περικλέους τοῦ μαθητοῦ, πέντε ταλάντοις ζημιωθῆναι καὶ φυγαδευθῆναι. Σάτυρος δ' ἐν τοῖς Βίοις [fr. 14 FHG III 163] ὑπὸ Θουκυδίδου φησὶν εἰσαχθῆναι τὴν δίκην ἀντιπολιτευομένου τῷ Περικλεῖ· καὶ οὐ μόνον ἀσεβείας, ἀλλὰ καὶ μηδισμού· καὶ ἀπόντα καταδικασθῆναι θανάτῳ. Ὅτε καὶ ἀμφοτέρων αὐτῶ προσαγγελέντων, τῆς τε καταδίκης καὶ τῆς τῶν παιδῶν τελευτῆς, εἰπεῖν περὶ μὲν τῆς καταδίκης, ὅτι ἄρα "κάκινων κάμου πάλαι ἢ φύσις κατεψηφίσαστο", περὶ δὲ τῶν

παίδων, ὅτι "ἦδεν αὐτοὺς θνητοὺς γεννήσας". [Οἱ δ' εἰς Σόλωνα τοῦτο ἀναφέρου-
σιν, ἄλλοι εἰς Ξενοφῶντα].

(=[Ἐλεγε ὁ Ἀναξαγόρας] ὅτι "ὅλα τὰ πράγματα ἦταν ἄπειρα καὶ στό πλῆθος καὶ
στή μικρότητα· γιατί καί τό μικρό ἦταν ἄπειρο. Κι ἐνῶ ἦταν ὅλα μαζί, λόγω τῆς σμι-
κρότητός τους κανένα δέν φαινόταν ξεκάθαρα· γιατί ὅλα τὰ συγκρατοῦσαν ὁ ἀέρας καί
ὁ αἰθέρας, πού καί τὰ δύο ἦταν ἄπειρα· διότι μέσα στό σύνολο αὐτά εἶναι τὰ πῶς μεγάλα
καί στό πλῆθος καί στό μέγεθος".

Πρῶτος ὁ Ἀναξαγόρας συνέγραψε βιβλίον. Λέει ὁ Σιληνός στήν πρώτη τῶν Ἱστο-
ριῶν του ὅτι ἐπί ἄρχοντος Δημίουλου ἔπεσε ἀπό τόν οὐρανόν μιᾶ πέτρα· τότε ὁ Ἀναξαγό-
ρας εἶπε ὅτι ὁλος ὁ οὐρανός ἀποτελοῦνταν ἀπό πέτρες· ἀλλά λόγω τῆς σφοδρῆς περι-
δίνησης συμπήγνυνται καί μετακινούμενες ἢ μία ἀπό τήν ἄλλη πέφτουν στή γῆ. Καί γιά
τή δίκη του λέγονται διάφορα. Ὁ Σωτῖων στή Διαδοχή τῶν φιλοσόφων λέει ὅτι ὁ Ἀνα-
ξαγόρας κατηγορήθηκε ἀπό τόν Κλέωνα γιά ἀσέβεια, διότι ἀποκαλοῦσε τόν ἥλιο σῶμα
πυρακτωμένο· τόν ὑποστήριξε στό δικαστήριον ὁ μαθητής του ὁ Περικλῆς· τιμωρήθηκε
μέ πρόστιμον πέντε ταλάντων καί μέ ἐξορία. Ὁ Σάτυρος λέει στούς Βίους του ὅτι τόν
κατήγγειλε στό δικαστήριον ὁ Θουκυδίδης, ἐνῶ ὁ Περικλῆς ἦταν ἀντίθετος· καί ὅτι δέν
τόν κατηγοροῦσε μόνο γιά ἀσέβεια ἀλλά καί γιά μηδισμό· καί ὅτι καταδικάσθηκε ἀπὸν
σέ θάνατον· καί ὅτι, ὅταν τοῦ ἀνήγγειλαν τὰ δύο θλιβερά γεγονότα, δηλαδή τήν κατα-
δίκη του καί τόν θάνατον τῶν παιδιῶν του, εἶπε γιά μέν τήν καταδίκη του ὅτι "καί τούς
κατηγοροῦσιν μου καί μένα ἀπό καιρό μᾶς καταδίκασε ἡ φύσις", γιά δέ τὰ παιδιά του ὅτι
"ἤξερα πῶς τὰ γέννησα θνητά". [Ἄλλοι ἀποδίδουν τὰ λόγια αὐτά στόν Σόλωνα κι ἄλλοι
στόν Ξενοφῶντα.]».

164. 22:

«Περὶ δὲ τοῦ νοῦ τάδε γέγραφε· "νοῦς δὲ ἐστίν... ἐστὶ καὶ ἦν". Τὰ μὲν ἄλλα πα-
ντὸς μοῖραν μετέχει, νοῦς δὲ ἐστίν ἄπειρον καὶ αὐτοκρατὲς καὶ μέμεικται οὐδενὶ
χρήματι, ἀλλὰ μόνος αὐτὸς ἐπ' ἑαυτοῦ (=ἑαυτοῦ) ἐστίν.

Ἔστι γὰρ λεπτότατον τε πάντων χρημάτων καὶ καθαρῶτατον, καὶ γνώμην γε περὶ
παντὸς πᾶσαν ἴσχει καὶ ἰσχύει μέγιστον· καὶ ὅσα γε ψυχὴν ἔχει καὶ τὰ μείζω καὶ τὰ
ἐλάσσω, πάντων νοῦς κρατεῖ. Καὶ τῆς περιχωρήσιος τῆς συμπάσης νοῦς ἐκράτησεν,
ὥστε περιχωρήσει τὴν ἀρχήν. Καὶ πρῶτον ἀπὸ τοῦ μικροῦ ἤρξατο περιχωρεῖν, ἐπὶ
δὲ πλέον περιχωρεῖ, καὶ περιχωρήσει ἐπὶ πλέον.

(=Γιά τόν Νοῦ ἔχει γράψει ὁ Ἀναξαγόρας τὰ ἐξῆς· "ὁ Νοῦς ὑπάρχει... ὑπάρχει καὶ
ὑπῆρχε". Καὶ τὰ μὲν ἄλλα συμμετέχουν σέ κάθε τί, ἀλλὰ ὁ Νοῦς εἶναι ἄπειρος καὶ
αὐτεξούσιος καὶ δέν ἀναμειγνύεται μέ κανένα πράγμα, ἀλλὰ ὑπάρχει μόνος του ἀπὸ
τόν ἑαυτό του.

Γιατί εἶναι τό πῶς λεπτό καί τό πῶς καθαρὸ ἀπ' ὅλα τὰ πράγματα, ἔχει γνώμη γιά
ὅλα καί πάρα πολύ μεγάλη δύναμη· καί ὁ Νοῦς ἐξουσιάζει σέ ὅλα ὅσα ἔχουν ψυχή, καὶ
τά ἀνώτερα καὶ τὰ κατώτερα. Καὶ ὁ Νοῦς κυριάρχησε σ' ὅλη τὴ διαδικασία τῆς περι-
δίνησης τοῦ σύμπαντος, ὥστε νά ἀρχίσει ἢ περιστροφικὴ του κίνηση. Καὶ ἄρχισε

πρῶτα τὴν περιδίνηση ἀπὸ τὰ μικρά, καὶ σιγά-σιγά δυναμώνει τὴν περιστροφή, καὶ θὰ τὴν αὐξήσει ἀκόμη περισσότερο)».

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΟΥΡΑΝΟΥ 615. 13:

«Ἀναξαγόρας δὲ Θαλοῦ πολίτης καὶ ἐταῖρος,...ἄπειρον δὲ πρῶτος ὑπέθετο, ἵνα ἔχη χρῆσθαι πρὸς τὰς γενέσεις ἀφθόνως· καὶ κόσμους δὲ ἀπείρους οὗτος καὶ ἕκαστον τῶν κόσμων ἐξ ἀπείρου τοῦ τοιοῦτου στοιχείου ὑπέθετο ὡς δοκεῖ.

(= Ὁ Ἀναξαγόρας συμπολίτης καὶ φίλος τοῦ Θαλή, ...πρῶτος ἐπινόησε τὸ ἄπειρον, γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ τὸ χρησιμοποιοῦν μὲ ἀφθονία στὶς ποικίλες δημιουργίες πού θεωροῦσε πὼς λάμβαναν χώρα στὸ σύμπαν· καὶ φαίνεται πὼς αὐτὸς πίστευε ὅτι ὑπῆρχαν ἄπειροὶ κόσμοι καὶ πὼς ὁ καθένας ἀπὸ τοὺς κόσμους αὐτοὺς προερχόταν ἀπὸ τὸ στοιχεῖο αὐτὸ πού τὸ ἔλεγε ἄπειρον)».

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ:

ΛΥΣΑΝΔΡΟΣ 12:

«Οἱ δὲ καὶ τὴν τοῦ λίθου πτῶσιν ἐπὶ τῷ πάθει τούτῳ σημειῖον φασὶ γενέσθαι· κατηνέχθη γάρ, ὡς δόξα τῶν πολλῶν, ἐξ οὐρανοῦ παμμεγέθης λίθος εἰς Αἰγὸς ποταμούς, καὶ δεικνυταί μὲν ἔτι νῦν σεβομένων αὐτὸν τῶν Χερρονησιτῶν· λέγεται δὲ Ἀναξαγόραν προειπεῖν, ὡς τῶν κατὰ τὸν οὐρανὸν ἐνδεδεμένων σωμάτων γενομένου τινὸς ὀλισθήματος ἢ σάλου, ρίψις ἔσται καὶ πτῶσις ἐνὸς ἀπορραγέντος· εἶναι δὲ καὶ τῶν ἄστρον ἕκαστον οὐκ ἐν ἧ πέφυκε χώρα· λιθώδη γὰρ ὄντα καὶ βαρῆα λάμπειν μὲν ἀντερῆσει καὶ περικλάσει τοῦ αἰθέρος, ἔλκεσθαι δὲ ὑπὸ βίας σφιγγόμενα δίνῃ καὶ τόνῳ τῆς περιφορᾶς, ὡς πού καὶ τὸ πρῶτον ἐκρατήθη μὴ πεσεῖν δεῦρο τῶν ψυχρῶν καὶ βαρέων ἀποκρνομένων τοῦ παντός...

Τῷ δ' Ἀναξαγόρα μαρτυρεῖ καὶ Δαίμαχος ἐν τοῖς Περί εὐσεβείας [ἀπ. 5 FHG II 441] ἱστορῶν ὅτι πρὸ τοῦ πεσεῖν τὸν λίθον ἐφ' ἡμέρας ἐβδομήκοντα πέντε συνεχῶς κατὰ τὸν οὐρανὸν ἐωρᾶτο πύρινον σῶμα παμμέγεθες, ὡσπερ νέφος φλογοειδές, οὐ σχολάζον, ἀλλὰ πολυπλόκους καὶ κεκλασμένας φορὰς φερόμενον, ὥστε ὑπὸ σάλου καὶ πλάνης ἀπορρηγνύμενα πυροειδῆ σπάσματα φέρεσθαι πολλαχοῦ καὶ ἀστράπτειν, ὡσπερ οἱ διάττοντες ἀστέρες.

(= Ἄλλοι λένε πὼς καὶ ἡ πτώση τοῦ λίθου ἦταν σημεῖο αὐτῆς τῆς συμφορᾶς· ἔπεσε δηλαδή, ὅπως πιστεύουν πολλοί, ἀπὸ τὸν οὐρανὸ ἕνας τεράστιος λίθος στοὺς Αἰγὸς ποταμούς, καὶ μέχρι τώρα τὸν δείχνουν καὶ τὸν σέβονται οἱ Χερρονησίτες· λέγεται μάλιστα ὅτι ὁ Ἀναξαγόρας προεῖπε ὅτι, ἂν ἴσως στὰ σώματα πού εἶναι προσκολλημένα στὸν οὐρανὸ συμβεῖ κάποιο ὀλισθήμα ἢ ταρακούνημα, τότε ἕνα ἀπὸ αὐτὰ θὰ ἀποκοπεῖ καὶ θὰ πέσει· ἰσχυρίζονταν ἀκόμη ὅτι καὶ τὸ καθένα ἀπὸ τὰ ἄστρα δὲν εἶναι πλέον στή θέση στὴν ὁποία εἶχε τοποθετηθεῖ κατὰ τὴ δημιουργία του· διότι, ἐπειδὴ εἶναι πέτρινα καὶ βαριά λάμπουν μὲν μὲ τὴ διάθλαση καὶ ἀντανάκλαση τοῦ αἰθέρα, ἔλκονται δὲ βίαια καθὼς περισφίγγονται ἀπὸ τὴ δίνῃ καὶ τὴν ἔντονη περιστροφικὴ κίνηση ἀπὸ τὴν ὁποία ἀρχικὰ κρατήθηκαν νὰ μὴν πέσουν ἐδῶ κάτω, ὅταν τὰ ψυχρὰ καὶ βαριά σώματα ἀποκολλήθηκαν ἀπὸ τὸ σύνολο...

Μέ τόν Αναξαγόρα συμφωνεῖ καί ὁ Δαΐμαχος ἱστορώντας στό Περί εὐσεβείας ὅτι, πρὶν πέσει ὁ λίθος, γιά ἑβδομήντα πέντε μέρες συνεχῶς φαινόταν στόν οὐρανό ἕνα πύρινο σῶμα θεόρατο, σάν πυρωμένο σύννεφο, ὄχι ἀκίνητο, ἀλλά κινούμενο σέ πολύ-πλοκες καί τεθλασμένες κατευθύνσεις, ὥστε πύρινα θραύσματα πού κομματιάζονταν ἀπό τό ταρακούνημα καί τήν περιπλάνηση ἔπεφταν σέ πολλές διευθύνσεις καί ἄστραφταν, ὅπως οἱ διάττοντες ἀστέρες)».

ΠΕΡΙΚΛΗΣ 16.8-9:

«Καί μέντοι γε τόν Αναξαγόραν αὐτόν λέγουσιν ἀσχολουμένου Περικλέους ἀμελούμενον κεῖσθαι συγκεκαλυμμένον ἤδη γηραιὸν ἀποκαρτεροῦντα· προσπεσόντος δὲ τῷ Περικλεῖ τοῦ πράγματος ἐκπλαγέντα θεῖν εὐθύς ἐπὶ τόν ἄνδρα καί δεῖσθαι πᾶσαν δέησιν ὀλοφυρόμενον οὐκ ἐκείνον, ἀλλ' ἑαυτόν, εἰ τοιοῦτον ἀπολεῖ τῆς πολιτείας σύμβουλον. Ἐκκαλυψάμενον οὖν τόν Αναξαγόραν εἰπεῖν πρὸς αὐτόν· "ὦ Περικλεῖς, καί οἱ τοῦ λύχνου χρεῖαν ἔχοντες ἔλαιον ἐπιχέουσιν".

(=Λένε πὼς ὁ Αναξαγόρας, ἐπειδὴ τόν εἶχε παραμελήσει ὁ Περικλῆς λόγῳ τῶν πολλῶν τοῦ ἀσχολιῶν, ἔπεσε, γέρος πιά, κατάκοιτος, καί μέ σκεπασμένο τό κεφάλι περίμενε καρτερικά νά πεθάνει· ὅταν ἔφθασε αὐτή ἡ εἶδηση στόν Περικλῆ, αὐτός ξαφνιάσθηκε κι ἔτρεξε ἀμέσως στόν ἄνδρα καί τόν θερμοπαρακαλοῦσε, θρηνώντας ὄχι ἐκείνον ἀλλά τόν ἑαυτό του, ἄν ἔχανε ἕνα τέτοιο σύμβουλο τῆς πολιτείας. Τότε ὁ Αναξαγόρας ξεσκέπασε τό κεφάλι του καί εἶπε· "Περικλῆ, αὐτοί πού χρειάζονται τό λυχνάρι τοῦ ρίχνουν καί λίγο λαδάκι")».

Αἰλιανὸς Κλαύδιος, Ποικίλη ἱστορία:

III 17:

«Αναξαγόρας δὲ ἠγήσατο τῆς ἐς Ἀπολλωνίαν ἐκ Μιλήτου ἀποικίας.

(=Ὁ Αναξαγόρας ἠγήθηκε τῆς ἀποικίας τῆς Μιλήτου στήν Ἀπολλωνία)».

VIII 13:

«Αναξαγόραν τόν Κλαζομένιον φασὶ μῆτε γελῶντά ποτε ὀφθῆναι μῆτε μειδιῶντα τὴν ἀρχήν.

(=Λένε γιά τόν Αναξαγόρα τόν Κλαζομένιο πὼς δέν τόν εἶδαν ποτέ μῆτε νά γελᾷ μῆτε κᾶν καθόλου νά χαμογελᾷ)».

Διογενὴς Λαέρτιος, Βιοὶ καὶ Γνώμαι τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ εὐδοκίμησαντων:

2.6-7:

«Αναξαγόρας Ἠγησιβούλου ἢ Εὐβούλου, Κλαζομένιος. Οὗτος ἤκουσεν Ἀναξιμένους, καί πρῶτος τῇ ὕλῃ νοῦν ἐπέστησεν, ἀρξάμενος οὕτω τοῦ συγγράμματος...(DK 59 B 1)· "πάντα χρήματα ἦν ὁμοῦ"· εἶτα νοῦς ἐλθὼν αὐτὰ διεκόσμησε. Παρό καὶ Νοῦς ἐπεκλήθη...

Οὗτος εὐγενεῖα καί πλούτῳ διαφέρων ἦν, ἀλλὰ καί μεγαλοφροσύνη, ὅς γε τά πατρῶα τοῖς οἰκείοις παρεχώρησε...Καί τέλος...οὐ φροντίζων τῶν πολιτικῶν. Ὅτε καί πρὸς τόν εἰπόντα "οὐδέν σοι μέλει τῆς πατρίδος;"· εὐφήμεῖ", ἔφη, "ἐμοὶ γάρ καί σφόδρα μέλει τῆς πατρίδος", δείξας τόν οὐρανόν.

(=Αναξαγόρας γιός του Ἥγησίβουλου ἢ Εὐβουλου, ἀπό τίς Κλαζομενές [τῆς δυτικῆς Μ. Ἀσίας, νοτιοδυτικά τῆς Σμύρνης]. Αὐτός εἶχε δάσκαλο τόν Αναξιμένη· ἦταν ὁ πρῶτος πού τοποθέτησε τόν νοῦ ἐπάνω ἀπό τήν ὕλη, ἀρχίζοντας τό σύγγραμμά του μέ τά λόγια αὐτά· "ὄλα τά πράγματα ἦταν μαζί"· ὕστερα ἦλθε ὁ νοῦς καί τά τακτοποίησε. Γι' αὐτό καί ὀνομάσθηκε Νοῦς...

Ὁ Αναξαγόρας ξεχώριζε γιά τήν εὐγενική του καταγωγή καί τόν πλοῦτο του, ἀλλά καί γιά τή μεγαλοψυχία του, ἀφοῦ παραχώρησε τήν πατρική του περιουσία στούς οἰκείους του...Καί τέλος ἀδιαφοροῦσε γιά τήν πολιτική. Ἔτσι σ' αὐτόν πού κάποτε τοῦ εἶπε "δέν σε νιάζει καθόλου γιά τήν πατρίδα;", ὁ Αναξαγόρας ἀπάντησε, "μίλα καλά, γιατί μέ νιάζει πάρα πολύ γιά τήν πατρίδα μου", κι ἔδειξε τόν οὐρανό».

41.3:

«Ἰερόνυμος δ' ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν σποράδην ὑπομνημάτων φησὶν ὅτι ὁ Περικλῆς παρήγαγεν αὐτόν (τόν Αναξαγόρα) ἐπὶ τὸ δικαστήριον διερρηκτότα καὶ λεπτόν ὑπὸ νόσου, ὥστε ἐλέφ μᾶλλον ἢ κρίσει ἀφεθῆναι.

(=Ὁ Ἰερόνυμος στό δεύτερο βιβλίο τῶν ἀτάκτων ὑπομνημάτων του λέει ὅτι ὁ Περικλῆς βοήθησε τόν Αναξαγόρα, ἐντελῶς ἀνήμπορο καί ἀδύναμο ἀπό τήν ἀρρώστια, νά προσέλθει στό δικαστήριο, ὅπου τόν ἀθώωσαν· τόν λυπήθηκαν μᾶλλον καί δέν μπῆκαν στόν κόπο νά τόν δικάσουν)».

ΕΥΣΕΒΙΟΣ 14. 11:

«Οὗτος [ὁ Αναξαγόρας] πρῶτος γνώμονας κατεσκεύασε πρὸς διάγνωσιν τροπῶν τε ἡλίου καὶ χρόνων καὶ ὥρων καὶ ἰσημερίας.

(=Ὁ Αναξαγόρας πρῶτος κατασκεύασε γνώμονες, γιά νά διακρίνει τά ἡλιοστάσια καί τίς ἀλλαγές τῶν χρόνων καὶ τῶν ἐποχῶν καὶ τίς ἰσημερίες)».

12. Λεύκιππος

(1ο μισό 5ου αἰ. π.Χ.)

Ὁ Λεύκιππος εἶναι ὁ δημιουργός τῆς ἀτομικῆς θεωρίας· ἢ τουλάχιστον συνδημιουργός τῆς μαζί μέ τόν Δημόκριτο. Αὐτό τό ξέρουμε ἀπό ἀποσπάσματα ἔργων του πού σώθηκαν μέσα στό ἔργο τοῦ Δημοκρίτου. Δικό του δέν σώθηκε τίποτε. Ὅμως καί μόνο τό γεγονός ὅτι ὁ Θεόφραστος –διάδοχος τοῦ Ἀριστοτέλη στή διεύθυνση τοῦ Λυκείου– καί οἱ μαθητές του ἀπέδιδαν στον Λεύκιππο τό ἔργο «**Μέγας Διάκοσμος**» (=μεγάλῃ διάταξη τοῦ κόσμου), τό ὁποῖο πέρασε στόν κατάλογο τῶν συγγραμμάτων τοῦ μαθητῆ τοῦ Λεύκιππου Δημόκριτου, ἀρκεῖ γιά νά μᾶς βεβαιώσει ὅτι ὁ Λεύκιππος ἦταν ὁ θεμελιωτής τῆς ἀτομικῆς θεωρίας. Ὡς θεμελιωτῆ τῆς ἀτομικῆς θεωρίας τόν ἀναφέρει καί ὁ Ἀριστοτέλης. Ἡ αἴγλη ὁμως τοῦ μαθητῆ του Δημόκριτου ἐπισκίασε τόν ρόλο τοῦ Λεύκιππου.

Γιά τή ζωή του γνωρίζουμε πολύ λίγα πράγματα. Γεννήθηκε μᾶλλον στή Μίλητο στίς ἀρχές τοῦ 5^{ου} αἰῶνα π.Χ. καί ἦταν λίγο νεότερος ἀπό τόν Αναξαγόρα.

Μαρτυρίες:

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, ΜΕΤΑ ΤΑ ΦΥΣΙΚΑ Α 4. 985b 4:

«Λεύκιππος δέ και ὁ ἐταῖρος αὐτοῦ Δημόκριτος στοιχεῖα μὲν τὸ πλήρες και τὸ κενόν εἶναι φασι, λέγοντες τὸ μὲν ὄν τὸ δὲ μὴ ὄν, τούτων δὲ τὸ μὲν πλήρες και στερεόν, τὸ ὄν, τὸ δὲ κενόν και μανόν, τὸ μὴ ὄν (διὸ και οὐθέν μᾶλλον τὸ δὲ τοῦ μὴ ὄντος εἶναι φασιν, ὅτι οὐδὲ τὸ κενόν ἔλαττον τοῦ σώματος), αἷτια δὲ τῶν ὄντων ταῦτα ὡς ὕλην. Καί καθάπερ οἱ ἔν ποιῶντες τὴν ὑποκειμένην οὐσίαν τ' ἄλλα τοῖς πάθεσιν αὐτῆς γεννῶσι, τὸ μανόν και τὸ πυκνόν ἀρχὰς τιθέμενοι τῶν παθημάτων, τὸν αὐτὸν τρόπον και οὗτοι τὰς διαφορὰς αἰτίας τῶν ἄλλων εἶναι φασιν. Ταύτας μέντοι τρεῖς εἶναι λέγουσι, σχῆμα τε και τάξιν και θέσιν· διαφέρειν γάρ φασι τὸ ὄν ρυσμῶ και διαθιγῆ και τροπῆ μόνον, τούτων δὲ ὁ μὲν ρυσμός σχῆμά ἐστιν, ἡ δὲ διαθιγῆ τάξις, ἡ δὲ τροπῆ θέσις.

(=Ὁ Λεύκιππος και ὁ φίλος και μαθητὴς του Δημόκριτος λένε ὅτι τὰ συστατικά στοιχεῖα τοῦ κόσμου εἶναι τὸ πλήρες και τὸ κενό και ὀνομάζουσι τὸ μὲν πρῶτο ὄν τὸ δὲ δεύτερο μὴ ὄν, και ἀπ' αὐτὰ τὸ μὲν πρῶτο, τὸ ὄν, πλήρες και στερεό, τὸ δὲ δεύτερο, τὸ μὴ ὄν, κενό και ἀραιό· (γι' αὐτὸ και ἰσχυρίζονται πὼς τὸ ὄν δὲν ὑπάρχει περισσότερο ἀπὸ τὸ μὴ ὄν, διότι τὸ κενό δὲν ὑπάρχει λιγότερο ἀπὸ τὸ σῶμα)· κι αὐτὰ τὰ δύο στοιχεῖα ἀποτελοῦν τὴν ὑλικὴ αἷτια τῶν ὄντων. Κι ὅπως ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι θεωροῦν πὼς ἡ οὐσία πού βρίσκεται κάτω ἀπ' ὅλα τὰ πράγματα εἶναι μία, και πὼς ἀπὸ τὰ πάθη και τίς ἀλλαγές αὐτῆς τῆς μίας οὐσίας δημιουργοῦνται ὅλα τὰ ἄλλα και ὀρίζουσι τὸ ἀραιό και τὸ πυκνό ὡς ἀρχές κάθε ἀλλαγῆς, μὲ τὸν ἴδιο τρόπο και αὐτοῖ [Ὁ Λεύκιππος και ὁ Δημόκριτος] λένε πὼς οἱ διαφορές εἶναι οἱ αἰτίες τῶν ἄλλων πραγμάτων. Και ὑποστηρίζουσι πὼς οἱ διαφορές αὐτές εἶναι τρεῖς, τὸ σχῆμα, ἡ τάξις και ἡ θέσις· διότι λένε ὅτι τὸ ὄν διαφέρει μόνον ὡς πρὸς ρυθμό, τὴ διάταξις και τὴν τροπῆ· κι ἀπ' αὐτὰ ὁ ρυθμός εἶναι σχῆμα, ἡ διάταξις εἶναι τάξις και ἡ τροπῆ θέσις)».

ΔΙΟΓΕΝΗΣ Ο ΛΑΕΡΤΙΟΣ, ΒΙΟΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ ΤΩΝ ΕΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΕΥΔΟΚΙΜΗΣΑΝΤΩΝ ΙΧ 30 κ.ε:

«Λεύκιππος Ἐλεάτης, ὡς δὲ τινες, Ἀβδηρίτης, κατ' ἐνίους δὲ Μήλιος· οὗτος ἤκουσε Ζήνωνος. Ἦρεσκε δ' αὐτῷ ἄπειρα εἶναι τὰ πάντα και εἰς ἄλληλα μεταβάλλειν, τὸ τε πᾶν εἶναι κενόν και πλήρες σωμάτων. Τούς τε κόσμους γίνεσθαι σωμάτων εἰς τὸ κενόν ἐμπιπτόντων και ἀλλήλοις περιπλεκομένων· ἔκ τε τῆς κινήσεως κατὰ τὴν αὔξησιν αὐτῶν γίνεσθαι τὴν τῶν ἀστέρων φύσιν...

(=Λεύκιππος ὁ Ἐλεάτης, Ἀβδηρίτης γιὰ κάποιους, γιὰ μερικούς Μήλιος· ἤκουσε μαθήματα τοῦ Ζήωνα. Τοῦ ἤρεσε νὰ πιστεῦει ὅτι ὅλα εἶναι ἄπειρα και μεταβάλλονται τὸ ἓνα στὸ ἄλλο, και πὼς τὸ πᾶν εἶναι κενό και πλήρες σωμάτων. Πίστετε ἀκόμη πὼς οἱ κόσμοι δημιουργοῦνται ἀπὸ σώματα πού πέφτουσι στὸ κενό και περιπλέκονται μεταξὺ τους· και καθὼς αὐτὰ κινοῦνται μεγαλώνουσι κι ἔτσι δημιουργοῦνται τὰ ἄστρα...))».

ΓΑΛΗΝΟΣ, ΙΣΤΟΡΙΑ ΦΙΛΟΣΟΦΩΝ 3 (D. 601. 9):

«Τούτου (τοῦ Ζήνωνος τοῦ Ἐλεάτου) δὲ Λεύκιππος ὁ Ἀβδηρίτης ἀκουστὴς τὴν τῶν ἀτόμων εὐρεσιν ἐπινενόηκε πρῶτος.

(= *Ὁ Λεύκιππος ὁ Ἀβδηρίτης ἄκουσε μαθήματα ἀπὸ τὸν Ζήωνα τὸν Ἐλεάτη καὶ ἦταν αὐτὸς πρῶτος ἐπινόησε τὴν ὑπαρξὴ τῶν ἀτόμων*)».

13. Δημόκριτος

(περ. 460-360 π.Χ.)

Ὁ Δημόκριτος γεννήθηκε καὶ πέθανε στὰ Ἄβδηρα, ἰωνικὴ ἀποικία στὴ Θράκη. Ἴσως ἔζησε κάποια χρόνια στὴν Ἀθήνα. Ἦταν νέος ὅταν ὁ Ἀναξαγόρας βρισκόταν ἤδη σὲ περασμένη ἡλικία. Ὁ Δημόκριτος εἶναι ἀτομικὸς φιλόσοφος, μαθητὴς τοῦ Λευκίππου, τοῦ πρώτου εἰσηγητοῦ - ἢ συνεισηγητοῦ μαζί με τὸν Δημόκριτο - τῆς ἀτομικῆς θεωρίας. Καταπαύσθηκε ὅμως καὶ μεῖ ὅλες τίς ὡς τότε γνωστὲς περιοχές τῆς ἐπιστήμης: Φυσικὴ Φιλοσοφία, Ἠθικὴ Φιλοσοφία, Πολιτικὴ Φιλοσοφία, Γνωσιολογία, Μαθηματικά, Ἀστρονομία, Ἰατρικὴ, Μουσικὴ, Γεωγραφία, Γλωσσολογία κ.ἄ. Ὅπως εὐστοχα γράφτηκε, ἡ πολυεδρικότητα τοῦ Δημοκρίτου μᾶς δίνει ἕναν «προαριστοτελικὸ Ἀριστοτέλη» (Nestle, Vom Mythos zum Logos 205). Λεγόταν πῶς ταξίδεψε γιὰ μορφωτικούς σκοποὺς στὴ Χαλδαία, στὴν Αἴγυπτο, στὴν Περσία, στὴν Ἰνδία, στὴν Αἰθιοπία. Οἱ πηγές μιλοῦν γιὰ μιά τεράστια πολυεπιστημονικὴ παραγωγή τοῦ Δημοκρίτου – λέγεται πῶς ἔγραψε 70 ἔργα, τῶν ὁποίων τούς τίτλους διέσωσε ὁ Διογένης ὁ Λαέρτιος - πού ὅμως χάθηκε. Σῶζονται μόνον – χάρις στὴν ἔμμεση παράδοση - σύντομα ἀποσπάσματα, συνολικά 297, μεγάλο μέρος ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἶναι ἠθικὰ παραγγέλματα, ὄχι ὡς μιά συστηματικὴ φιλοσοφικὴ ἔκθεση, ἀλλὰ ὑπὸ τὴ μορφή ρητῶν.

Θεμελιώδης ἀρχὴ τῆς ἀτομικῆς θεωρίας τοῦ Δημοκρίτου εἶναι πῶς ἡ ὕλη ἀποτελεῖται ἀπὸ ἀδιαίρετα, ἄτμητα σωματίδια, τὰ «ἄτομα», τὰ ὁποῖα χωρίζονται μεταξύ τους ἀπὸ τὸ κενό καὶ διαφέρουν ὡς πρὸς σχῆμα, τὴ διάταξη καὶ τὴν κατάστασή τους· αὐτὲς οἱ διαφορὲς ἐξηγοῦν καὶ τὴν ποικιλία στὴ φύση. Τὰ «ἄτομα» εἶναι τὰ ἐλάχιστα τῆς ὕλικῆς μάζας πού μπορεῖ νὰ ἀπομονωθεῖ. Εἶναι πλήρη ὕλης, ἀναρχα καὶ ἀτελεύτητα. Γιὰ νὰ κινηθοῦν προϋποθέτουν τὸ κενό. Ἄτομα καὶ κενό ἀποτελοῦν τὸ «ὄντως ὄν» τοῦ Δημοκρίτου.

Ὁ Δημόκριτος μετὰ τὴν διδασκαλία του γιὰ τὴ σύνθεση τοῦ σύμπαντος ἀπὸ «ἄτομα» καὶ τὴν ἀπόδοση τῶν αἰσθητικῶν ἐντυπώσεων σὲ καταληπτὰ μεγέθη, μετὰ τὴ βοήθεια τῶν μαθηματικῶν, ἄσκησε μεγάλη ἐπίδραση σὲ ἀρχαίους καὶ σύγχρονους στοχαστές.

Ἡ «*ψυχὴ*», κατὰ τὸν Δημόκριτο, εἶναι «πυρῶδες σύγκριμα ἐκ τῶν λόγῳ θεωρητῶν, σφαιρικὰς μὲν ἔχόντων τὰς ἰδέας, πυρίνην δὲ τὴν δύναμιν, ὅπερ σῶμα εἶναι.

(=Η ψυχή είναι πύρινη συνάθροιση από άτομα πού μόνον ή λογική μπορεί νά αντιληφθεῖ, τά όποῖα ἔχουν σφαιρικά σχήματα καί πύρινη δύναμη· αυτό τό πυρῶδες σύγκριμα εἶναι σῶμα)».

Ἡ ψυχή, ὅπως γράφει ὁ Λέσκυ, εἶναι γιά τόν Δημόκριτο φορέας ἀνεξάρτητων κινητικῶν παρορμήσεων, φορέας τῆς σκέψης καί τῆς αἴσθησης, κι ἔτσι ὁ ἄνθρωπος κρίνοντας καί σχεδιάζοντας βρίσκεται μέσα στήν ὕλη, πού εἶναι ὡς πρός τά ἄλλα ἄψυχη καί κινεῖται μόνο μηχανικά. Αὐτή ή ψυχή ὡς πρός τή σύνθεσή της καί τόν τελικό της σκοπό εἶναι προσαρμοσμένη μέσα στό ἀτομιστικό κοσμοεἶδωλο, τό διασπᾶ ὁμως χάρι στή δική της κίνηση, πού τή μεταδίδει στό σῶμα, καί χάρι σ' ἐκεῖνες τίς λειτουργίες, πού τήν προσεγγίζουν πρός τήν ἀντίληψη ἑνός δυαδιστικοῦ κοσμοεἶδωλου γιά τήν ψυχή. Εἶναι σῶμα, τό ὁποῖο ὁμως, ὅπως λέει ὁ φιλόσοφος λίγο παραπάνω, μόνον ὁ λόγος μπορεί νά τό ἀντιληφθεῖ καί, κατά συνέπεια, θά μπορούσε κάποιος νά εἰκάσει πῶς **ὁ Δημόκριτος δέν θεωρεῖ τήν ψυχή ὡς ἕνα ἀπολύτως ὑλικό σῶμα.**

Κι ἀκόμη τό γεγονός ὅτι ὁ Δημόκριτος δίνει ἄφθοιο χῶρο στή φιλοσοφία του στόν ἄνθρωπο, στά προβλήματά του καί στίς δυνατότητές του καί ὑπογραμμίζει πῶς ὁ κάθε ἄνθρωπος ἔχει καθήκον νά διαφυλάξει μέ κάθε τρόπο μέσα του τάξη καί εἰρήνη, καί κυρίως τό ὅτι ἔγραψε ἕνα πλῆθος ἠθικῶν παραγγελμάτων ὑψηλῆς πνευματικότητος, πού μᾶς θυμίζουν τόν Σωκράτη, θέτει πιθανῶς ἐν ἀμφιβόλῳ τόν θεωρούμενο ὡς ἀποκλειστικά ὑλιστικό καί ἄθεο προσανατολισμό του καί ἐξηγεῖ μίαν ἄλλη πτυχή τῆς φιλοσοφίας του, τήν ἠθική. Νά πρόκειται τάχα γιά κάποια φιλοσοφική ἀντίφαση; Ὅμως, πῶς θά μπορούσε ὅποιαδήποτε ὑπόθεση ἀντίφασης ἢ ἀντινομίας νά δικαιολογήσει τή στερεή του πίστη στούς θεούς, ὅπως αὐτή ἐκφράζεται στά ἀμέσως δύο ἀκολουθοῦντα ἠθικά του ἀποφθέγματα καί σέ ἄλλα παρεμφερῆ; Ὅπωςδήποτε ὑπάρχει πρόβλημα:

«Οἱ δέ θεοὶ τοῖσι ἀνθρώποισι διδοῦσι τάγαθὰ πάντα καί πάλαι καί νῦν. Πλήν ὁκόσα κακὰ καί βλαβερὰ καί ἀνωφελέα, τάδε δ' οὔτε πάλαι οὔτε νῦν θεοὶ ἀνθρώποισι δωροῦνται.

(=Οἱ θεοὶ στέλνουν στούς ἀνθρώπους ὅλα τά καλά, μά κανένα κακό)».

«Ἦν πιστεῦη τις θεοὺς ἐπισκοπεῦειν πάντα, οὔτε λάθρη οὔτε φανερῶς ἀμαρτήσεται.

(=Πῶς νά ἀμαρτήσῃ κάποιος φανερά ἢ καί κρυφά, ἂν πιστεύει πῶς οἱ θεοὶ τά βλέπουν ὅλα;)».

Πάντως θά μπορούσε κανεῖς νά βεβαιώσῃ πῶς ἡ ἠθική τοῦ Δημοκρίτου εἶναι πλήρης σοφίας, κι ἄς τή βρῖσκουμε μέσα σέ σπαράγματα κειμένων. Τά **ΗΘΙΚΑ ΠΑΡΑΓΓΕΛΜΑΤΑ** τοῦ Δημοκρίτου τά βρῖσκουμε 1^{οῦ} στόν **Στοβαῖο (B 169-297)** καί 2^{οῦ} σέ μιά συλλογή μέ τό ὄνομα κάποιου **Δημοκράτη (Δημοκράτους γινῶμαι, B 35-115)**. Παραθέτουμε ἐλάχιστα:

Ἠθικά Παραγγέλματα:

«Ὁ τὰ ψυχῆς ἀγαθὰ αἰρεόμενος τὰ θεϊότερα αἰρέεται· ὁ δὲ τὰ σκίηνος τὰ ἀνθρωπήϊα.

(= *Αὐτός πού προτιμᾷ τὰ ἀγαθὰ τῆς ψυχῆς, προτιμᾷ τὰ θεϊκότερα· αὐτός πού προτιμᾷ τὰ ἀγαθὰ τοῦ σώματος, προτιμᾷ τὰ ἀνθρώπινα*)».

«Καλὸν μὲν τὸν ἀδικέοντα κωλύειν· εἰ δὲ μή, μὴ ξυναδικεῖν.

(= *Εἶναι ὠραῖο νὰ φέρνει κανεὶς ἐμπόδια σ' αὐτόν πού ἀδικεῖ· εἰδάλλως, τουλάχιστον νὰ μὴ συμπράττει μαζί του στίς ἀδικίες*)».

«Ἀγαθὸν οὐ τὸ μὴ ἀδικεῖν, ἀλλὰ τὸ μηδὲ ἐθέλειν.

(= *Εἶναι καλό ὄχι τὸ νὰ μὴν ἀδικεῖ κανεὶς, ἀλλὰ τὸ νὰ ἀποφεύγει ἀκόμα καὶ τὴ σκέψη τῆς ἀδικίας*)».

«Οὔτε σώμασιν οὔτε χρήμασιν εὐδαιμονοῦσιν ἄνθρωποι, ἀλλ' ὀρθοσύνη καὶ πολυφροσύνη.

(= *Δὲν εἶναι εὐτυχισμένοι οἱ ἄνθρωποι οὔτε ὅταν ἔχουν ὑγεία οὔτε ὅταν ἔχουν χρήματα, ἀλλὰ ὅταν σκέφτονται ὀρθὰ καὶ ἔχουν πολλή φρόνηση*)».

«Μὴ διὰ φόβον, ἀλλὰ διὰ τὸ δέον ἀπέχεσθαι ἀμαρτημάτων.

(= *Νὰ μὴν ἀμαρτάνεις ὄχι ἀπὸ φόβο, ἀλλὰ γιατί ἔτσι πρέπει*)».

«Κρέσσον τὰ οἰκήϊα ἐλέγχειν ἀμαρτήματα ἢ τὰ ὀθνεῖα.

(= *Νὰ προτιμᾷς νὰ ἐλέγχεις τὰ δικά σου σφάλματα παρά τὰ ξένα*)».

«Δόκιμος ἀνὴρ καὶ ἀδόκιμος οὐκ ἐξ ὧν πράσσει μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐξ ὧν βούλεται.

(= *Ὁ ἄνθρωπος κρίνεται ὡς δόκιμος καὶ ἰκανός καὶ γνήσιος ἢ τὸ ἀντίθετο ὄχι μόνον ἀπὸ τὰ ἔργα του, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τίς ἐπιθυμίες του*)».

«Δόξα καὶ πλοῦτος ἄνευ ξυνέσιος οὐκ ἀσφαλέα κτήματα.

(= *Ἡ δόξα καὶ ὁ πλοῦτος δὲν εἶναι ἀσφαλῆ κτήματα, ἂν δὲν συνοδεύονται ἀπὸ σύνεση*)».

«Σώματος κάλλος ζωῶδες, ἦν μὴ νοῦς ὑπῆ.

(= *Ἡ ὀμορφιά τοῦ σώματος εἶναι ζωώδης, ἂν στερεῖται μυαλοῦ*)».

«Ἦν μὴ πολλῶν ἐπιθυμῆς, τὰ ὀλίγα τοι πολλὰ δόξει· σμικρὰ γὰρ ὄρεξις πενήνη ἰσοσθενέα πλούτῳ ποιεῖ.

(= *Ἄν δὲν ἐπιθυμεῖς πολλὰ, καὶ τὰ λίγα θὰ σοῦ φαίνονται πολλὰ· διότι οἱ μικρὲς ἐπιθυμίες κάνουν τὴ φτώχεια ἰσοδύναμη μὲ τὸν πλοῦτο*)».

«Λύπην ἀδέσποτον ψυχῆς ναρκώσης λογισμῶ ἔκκρουε.

(= *Διῶχνε μὲ τὴ λογικὴ τὴν ἀνεξέλεγκτη λύπη τῆς ψυχῆς πού ἢ θλίψη τὴν ἔχει ναρκώσει*)».

«Εὐτυχῆς ὁ ἐπὶ μετρίοισι χρήμασιν εὐθυμεόμενος, δυστυχῆς δὲ ὁ ἐπὶ πολλοῖσι δυσθυμεόμενος.

(= *Εὐτυχῆς εἶναι ὁποῖος εὐθυμεῖ μὲ τὰ λίγα χρήματα, δυστυχῆς ὁποῖος ἔχει πολλὰ καὶ παρά ταῦτα εἶναι δύσθυμος*)».

«Υγιεῖν εὐχῆσι παρὰ θεῶν αἰτέονται ἄνθρωποι, τὴν δὲ ταύτης δύναμιν ἐν ἑαυτοῖς ἔχοντες οὐκ ἴσασιν.

(=Οἱ ἄνθρωποι προσεύχονται στοὺς θεοὺς νά τοὺς δώσουν ὑγεία, μὰ δὲν ξέρουν ὅτι μέσα τους κρύβουν τὴ δύναμή της)».

«Βίος ἀνεόρταστος μακρὰ ὁδὸς ἀπανδόκευτος.

(=Ἡ χωρὶς γιορτές ζωὴ εἶναι ἕνας μακρὺς δρόμος χωρὶς ἕνα πανδοχεῖο γιὰ στάση καὶ ξεκούραση)».

«Ἄνδρεῖος οὐχ ὁ τῶν πολεμίων μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁ τῶν ἡδονῶν κρέσσω.

(=Ἄνδρεῖος εἶναι αὐτός πού εἶναι ἀνώτερος ὄχι μόνον ἀπὸ τοὺς ἐχθροῦς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τίς ἡδονές)».

«Ἡδοναὶ ἄκαιροι τίκτουσιν ἀηδία.

(=Οἱ ἄκαιρες ἡδονές γεννοῦν ἀηδία)».

«Αἰ περὶ τι σφοδραὶ ὀρέξεις τυφλοῦσιν εἰς τᾶλλα τὴν ψυχὴν.

(=Οἱ σφοδρές ἐπιθυμίαι γιὰ ἕνα πράγμα τυφλώνουν τὴν ψυχὴ γιὰ ὅλα τᾶλλα)».

«Μεγάλα βλάπτουσι τοὺς ἀξυνέτους οἱ ἐπαιέοντες.

(=Βλάπτουν πολὺ τοὺς ἄμυαλους αὐτοὶ πού τοὺς ἐπαιοῦν)».

«Ὁ κόσμος σκηνή, ὁ βίος πάροδος· ἦλθες, εἶδες, ἀπῆλθες.

(=Ὁ κόσμος εἶναι σάν μιὰ σκηνὴ ἀρχαίου θεάτρου, ἡ ζωὴ σάν πάροδος· ἦλθες, εἶδες, ἔφυγες)».

[Μέ μιὰ παρεμφερῆ φράση, **"ἦλθον, εἶδον, ἐνίκησα"**, ἱστορεῖ ὁ Πλούταρχος (περ. 45-125 μ.Χ.), Καῖσαρ 50.3, ὅτι ἀνήγγειλε ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ (100-44 π.Χ.) στὸν φίλο του Γάιο Μάτιο στὴ Ρώμη τὴ νίκη του κατὰ τοῦ βασιλιά τοῦ Πόντου Φαρνάκη Β', τὸν Αὐγούστο τοῦ 47 π.Χ., κοντὰ στὴν πόλη Ζῆλα. Τὴν ἴδια θρυλικὴ φράση τοῦ Καίσαρα διέσωσε στά Λατινικά, **"veni, vidi, vici"**, καὶ ὁ Ρωμαῖος Σουητώνιος (Suetonius Gaius Tranquillus, 75-150 μ.Χ.)].

«Μηδὲν τι μᾶλλον τοὺς ἀνθρώπους αἰδεῖσθαι ἑωυτοῦ μηδέ τι μᾶλλον ἐξεργάζεσθαι κακόν, εἰ μέλλει μηδεὶς εἰδήσειν ἢ οἱ πάντες ἄνθρωποι· ἀλλ' ἑωυτὸν μάλιστα αἰδεῖσθαι, καὶ τοῦτον νόμον τῇ ψυχῇ καθεστάναι, ὥστε μηδὲν ποιεῖν ἀνεπιτήδειον.

(=Μὴ ντρέπεσαι τοὺς ἄλλους περισσότερο ἀπ' ὅ,τι τὸν ἑαυτό σου οὔτε νά κάνεις κάτι κακό, ἄσχετα ἂν δὲν πρόκειται κανεὶς νά τό μάθει ἢ κι ἂν τό μάθουν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι· ἀλλὰ τὸν ἑαυτό σου πρό πάντων νά ντρέπεσαι κι αὐτό νά τό καταστήσεις νόμο τῆς ψυχῆς σου, ὥστε νά μὴν κάνεις τίποτε ἄπρεπο)».

[Ὁ αὐτοσεβασμὸς καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπο αὐτόνομη ἠθικὴ προσωπικότητα καὶ τὸν ὀδηγεῖ στὴν ἠθικὴ του ὀλοκλήρωση].

«Κρείσσω ἐπ' ἀρετὴν φανεῖται προτροπῇ χρώμενος καὶ λόγου πειθοῖ ἤπερ νόμῳ καὶ ἀνάγκῃ. Λάθρη μὲν γὰρ ἀμαρτέειν εἰκὸς τὸν εἰργμένον ἀδικίης ὑπὸ νόμου, τὸν δὲ ἐς τὸ δέον ἠγμένον πειθοῖ οὐκ εἰκὸς οὔτε λάθρη οὔτε φανερώς ἔρδειν τι πλημμελές.

(=Θὰ ἀποδειχθεῖ καλύτερος ὀδηγὸς στὸν δρόμο πρὸς τὴν ἀρετὴ αὐτός πού χρησιμοποιοῦ τὴν προτροπὴ καὶ τὴν πειθὴ τοῦ λόγου παρά τὸν νόμο καὶ τὸν καταναγκασμὸ. Γιατί εἶναι φυσικὸ νά κάνει παραπτώματα κρυφὰ αὐτός πού ὁ νόμος τὸν ἐμποδίζει νά

ἀδικεῖ, ἐνῶ, ἀντίθετα, δὲν εἶναι φυσικό νά κάνει κάποια παρανομία οὔτε κρυφά οὔτε φανερά αὐτός πού μέ τήν πειθῶ ὀδηγήθηκε στό καθῆκον).

[Ἦ ἠθικά αὐτόνομος ἀποφεύγει καί τίς κρυφές παρανομίες, ἐκεῖνες πού ὁ νόμος δὲν ἀνακαλύπτει καί, κατά συνέπεια, οὔτε τιμωρεῖ οὔτε ἐμποδίζει].

DK 251:

«Ἦ ἐν δημοκρατίῃ πενήνῃ τῆς παρά τοῖς δυνάστησι καλεομένης εὐδαιμονίης τοσοῦτόν ἐστι αἰρετωτέρη, ὀκόσον ἐλευθερίῃ δουλείης.

(=Ἦ φτώχεια μέσα σ' ἓνα καθεστῶς δημοκρατίας εἶναι τόσο προτιμότερη ἀπό αὐτό πού οἱ τύραννοι ἀποκαλοῦν εὐδαιμονία, ὅσο προτιμότερη εἶναι ἡ ἐλευθερία ἀπό τή δουλεία)».

DK 265:

Ἰποχρέωση τῶν αἰρετῶν ἀρχόντων εἶναι ἡ χρηστή καί ὄχι ἡ κακή διοίκηση:

«Οὐ γάρ ἐπί τούτῳ ἠρέθη ὡς κακῶς ποιήσων, ἀλλ' ὡς εὖ.

(=Δέν ἐκλέχθηκε γιά νά διοικεῖ κακῶς, ἀλλά καλῶς)».

Στό ἔργο του «**Μικρός Διάκοσμος**» (Διογένης Λαέρτιος, Βίοι IX 46) [Ἦ «**Μέγας Διάκοσμος**» ἀποδιδόταν στόν δάσκαλό του Λεύκιππο] ἀσχολεῖται μέ τήν πολιτιστική καί κοινωνική ἐξέλιξη τῶν ἀνθρώπων. Ἐδῶ ἐκθέτει ἀπόψεις παρεμφερεῖς μέ ἐκεῖνες τοῦ μύθου τοῦ Πρωταγόρα στόν ὁμώνυμο διάλογο τοῦ Πλάτωνα (Πλάτωνος Πρωταγόρας 321c κ.έ.).

Μαρτυρίες:

ΚΛΗΜΗΣ Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΥΣ, ΣΤΡΩΜΑΤΕΙΣ VI 32 [II 446. 28 St.]:

«Δημόκριτος δὲ ἐκ τῆς τῶν μεταρσίῶν παρατηρήσεως πολλά προλέγων Σοφία ἐπωνομάσθη· ὑποδεξαμένου γοῦν αὐτόν φιλοφρόνως Δαμάσου τοῦ ἀδελφοῦ τεκμηράμενος ἐκ τινῶν ἀστέρων πολὺν ἐσόμενον προεῖπεν ὄμβρον. Οἱ μὲν οὖν πεισθέντες αὐτῷ συνεῖλον τοὺς καρπούς (καί γάρ ὄραι θέρους ἐν ταῖς ἄλωσιν ἔτι ἦσαν), οἱ δὲ ἄλλοι πάντα ἀπώλεσαν ἀδοκῆτου καί πολλοῦ καταρρήξαντος ὄμβρου.

(=Ἦ Δημόκριτος προέλεγε πολλά παρατηρώντας τὰ ἄστρα, γι' αὐτό καί τοῦ ἔδωσαν τὸ προσωνόμιο Σοφία· ὅταν κάποτε τὸν ὑποδέχθηκε μέ φιλοφροσύνη ὁ ἀδελφός του Δάμασος, ὁ Δημόκριτος παρατηρώντας κάποια ἄστρα συνεπέρανε καί τοῦ προεῖπε ὅτι θά βρέξει πολὺ. Ὅσοι τότε τὸν πίστεψαν ἔκαναν συγκομιδὴ τῶν καρπῶν [γιατί ἦταν καλοκαίρι κι ἀκόμη βρίσκονταν στ' ἀλώνια]· ὅσοι ὅμως δὲν τὸν πίστεψαν ἔχασαν τὰ πάντα ἀπὸ τὴν ἀπροσδόκητη καί καταρρακτώδη βροχή)».

ΑΙΛΙΑΝΟΣ ΚΛΑΥΔΙΟΣ, ΠΟΙΚΙΛΗ ΙΣΤΟΡΙΑ Η. IV 20:

«Δημόκριτον τὸν Ἀβδηρίτην λόγος ἔχει τὰ τε ἄλλα γενέσθαι σοφὸν καί δὴ καί ἐπιθυμῆσαι λαθεῖν, καί ἐν ἔργῳ θέσθαι σφόδρα πάνυ τοῦτο. Διὰ ταῦτά τοι καί πολλὴν ἐπήει γῆν. Ἦκεν οὖν πρὸς τοὺς Χαλδαίους καί εἰς Βαβυλῶνα καί πρὸς τοὺς μάγους καί τοὺς σοφιστὰς τῶν Ἰνδῶν. Τὴν παρὰ τοῦ Δαμασίππου τοῦ πατρὸς οὐσίαν ἐς τρία μέρη νεμηθεῖσαν τοῖς ἀδελφοῖς τοῖς τρισίν, τὰργύριον μόνον λαβῶν ἐφόδιον τῆς ὁδοῦ τὰ λοιπὰ τοῖς ἀδελφοῖς εἶασεν.

(=Λένε γιά τόν Δημόκριτο από τά Άβδηρα ότι ήταν σοφός· ή κυριώτερη όμως απόδειξη τής σοφίας του ήταν τό ότι επιθυμούσε νά τήν κρύβει, κι αυτό τό είχε θέσει sé εφαρμογή sé υπερβάλλοντα βαθμό. Είχε πάει στους Χαλδαίους καί στή Βαβυλώνα καί στους μάγους καί τούς σοφούς τών Ίνδων. Από τήν περιουσία, πού μοίρασε ό πατέρας του Δαμάσιππος sé τρία μέρη στά τρία άδελφια, ό Δημόκριτος πήρε μόνον τά αναγκαία γιά τό ταξίδι χρήματα καί τά υπόλοιπα τά άφησε στ' άδελφια του)).

ΑΘΗΝΑΙΟΣ, ΕΠΙΤΟΜΗ II π. 46^E:

«Δημόκριτον δέ τόν Άβδηρίτην λόγος έχει διά γήρας έξάξει αυτόν διεγνωκότα του ζήν καί ύφαιροϋντα τής τροφής καθ' έκάστην ήμέραν· επει αί τών Θεσμοφορίων ήμέραι ενέστησαν, δεθειςών τών οικείων γυναικών μη άποθανείν κατά τήν πανήγυριν, όπως έορτάσωσι, πεισθήναι κελεύσαντα μέλιτος άγγειον αυτόϋ πλησίον παρατεθηναι καί διαζήσαι ήμέρας ικανάς τόν άνδρα τή άπό του μέλιτος αναφορᾶ μόνη χρώμενον καί μετά τās ήμέρας βασταχθέντος του μέλιτος άποθανείν. Έχαιρε δέ ό Δημόκριτος άει τῷ μέλιτι, καί πρὸς τόν πυθόμενον, πῶς αν ύγιῶς τις διάγοι, έφη, ει τὰ μὲν εντὸς μέλιτι βρέχοι, τὰ δ' εκτὸς ελαίῳ.

(=Λέγεται ότι ό Δημόκριτος ό Άβδηρίτης άποφάσισε, λόγω τών γηρατειών του, νά πεθάνει καί γιά νά τό πετύχει αυτό λιγότευε κάθε μέρα τήν τροφή του· όταν έφθασαν οι ήμέρες τής γιορτῆς τών Θεσμοφορίων, οι γυναίκες του σπιτιου του τόν παρεκάλεσαν νά μὴν πεθάνει μέσα στην πανήγυρη, γιά νά γιορτάσουν· πείσθηκε ό Δημόκριτος καί ζήτησε νά βάλουν κοντά του ένα δοχείο μέλι κι έτσι έζησε αρκετές μέρες τρώγοντας μόνο μέλι· όταν μετά από μέρες πήραν τό μέλι από μπροστά του πέθανε. Πάντα του άρεσε πολύ τό μέλι, καί σ' όποιον τόν ρωτούσε τί έπρεπε νά κάνει γιά νά είναι ύγιής άπαντούσε· "θα είσαι ύγιής, αν βρέχεις τό μέσα σου μέ μέλι καί τά έξω σου μέ λάδι")».

[Θεσμοφορία=γιορτή τών παντρεμένων γυναικών στην αρχαία Άθήνα, πρὸς τιμήν τής Θεσμοφόρου Δήμητρας].

ΣΙΜΠΛΙΚΙΟΣ, ΠΕΡΙ ΟΥΡΑΝΟΥ 294. 33-37:

«Ολίγα δέ εκ τών **Αριστοτέλους Περί Δημοκρίτου** [άπ. 208 Rose]... "Δημόκριτος ήγειται τήν τών αϊδίων φύσιν είναι μικράς ουσίας πληθος άπειρους· ταύταις δέ τόπον άλλον ύποτίθησιν άπειρον τῷ μεγέθει. Προσαγορεύει δέ τόν μὲν τόπον τοῖσδε τοῖς όνόμασι τῷ τε κενῷ καί τῷ οϋδενι καί τῷ άπειρῷ, τών δέ οϋσιών έκάστην τῷ τε δενι καί τῷ ναστῷ καί τῷ όντι. Νομίζει δέ είναι οϋτῶ μικράς τās οϋσίας, ώστε εκφυγεῖν τās ήμετέρας αισθήσεις"...

(=Άς αντιγράψουμε λίγα από τό έργο του Αριστοτέλη Περί Δημοκρίτου... "Ο Δημόκριτος πιστεύει ότι ή φύση τών αιώνιων σωμάτων είναι μικρές ουσίες άπειρες στο πληθος· καί κάτω άπ'αυτές πιστεύει πὸς ύπάρχει ένας άλλος τόπος πού έχει άπειρο μέγεθος. Καί όνοματίζει τόν τόπο αυτόν μέ τά όνόματα κενόν καί οϋδέν καί άπειρον, ενῶ στην κάθε οϋσία δίνει τά όνόματα τίποτε καί πληρες καί όν. Καί πιστεύει πὸς οι οϋσίες είναι τόσο μικρές, ώστε νά μὴν γίνονται αντιληπτές από τίς αισθήσεις μας")».

ΣΟΥΔΑ:

«Δημόκριτος Ἡγησιστράτου (οἱ δὲ Ἀθηνοκρίτου ἢ Δαμασίππου) γεγονὼς ὅτε καὶ Σωκράτης ὁ φιλόσοφος κατὰ τὴν οὐρανίαν Ὀλυμπιάδα [472-469] (οἱ δὲ κατὰ τὴν πενταετηρίαν [460-457] φασίν)· Ἀβδηρίτης ἐκ Θράκης, φιλόσοφος, μαθητὴς κατὰ τινὰς Ἀναξαγόρου καὶ Λευκίππου, ὡς δὲ τινες, καὶ μάγων καὶ Χαλδαίων Περσῶν· ἦλθε γὰρ καὶ εἰς Πέρσας καὶ Ἰνδοὺς καὶ Αἰγυπτίους καὶ τὰ παρ' ἐκάστοις ἐπαιδεύθη σοφά. Εἶτα ἐπανῆλθε καὶ τοῖς ἀδελφοῖς συνῆν Ἡρόδοτον καὶ Δαμάστην. Ἦρξε δὲ ἐν Ἀβδήροις διὰ τὴν ἑαυτοῦ σοφίαν τιμηθεὶς. Μαθητὴς δὲ αὐτοῦ διαφανὴς ἐγένετο Μητρόδωρος ὁ Χῖος, οὗ πάλιν ἀκροαταὶ Ἀνάξαρχος καὶ Ἴπποκράτης ὁ ἰατρός. Ἐπεκλήθη δὲ Σοφία ὁ Δημόκριτος καὶ Γελασῖνος δὲ διὰ τὸ γελάειν πρὸς τὸ κενόσπουδον τῶν ἀνθρώπων· γνήσια δὲ αὐτοῦ βιβλία εἰσὶ δύο, ὃ τε *Μέγας διάκοσμος* καὶ τὸ *Περὶ φύσεως κόσμου*. Ἐγραψε δὲ καὶ *Ἐπιστολάς*.

(=Ὁ Δημόκριτος, γιὸς τοῦ Ἡγησιστράτου (κατ' ἄλλους τοῦ Ἀθηνοκρίτου ἢ τοῦ Δαμασίππου) γεννήθηκε ὅταν γεννήθηκε καὶ ὁ φιλόσοφος Σωκράτης, δηλαδή κατὰ τὴν 77^η Ὀλυμπιάδα [472-469]· (ἄλλοι λένε πὼς γεννήθηκε κατὰ τὴν 80^ή Ὀλυμπιάδα [460-457])· καταγόταν ἀπὸ τὰ Ἀβδηρα τῆς Θράκης, ἦταν φιλόσοφος καί, σύμφωνα μὲ κάποιους, μαθητὴς τοῦ Ἀναξαγόρα καὶ τοῦ Λεύκιππου ἢ κατ' ἄλλους μαθητὴς μάγων καὶ Χαλδαίων Περσῶν· ἐπισκέφθηκε καὶ τοὺς Πέρσες καὶ τοὺς Ἰνδοὺς καὶ τοὺς Αἰγυπτίους καὶ σ' ὅλους μορφώθηκε σοφά. Ὑστερα ἐπέστρεψε στὰ Ἀβδηρα καὶ μαζί μὲ τὰ ἀδελφία του μαθήτευσε κοντὰ στὸν Ἡρόδοτο καὶ στὸν Δαμάστη. Ἀνέλαβε στὰ Ἀβδηρα ἀξιώματα καὶ τιμήθηκε γιὰ τὴ σοφία του. Μαθητὴς του ἐπιφανὴς ὑπῆρξε ὁ Μητρόδωρος ὁ Χῖος, τοῦ ὁποῖου μαθητὴς ἦταν ὁ Ἀνάξαρχος καὶ ὁ Ἴπποκράτης ὁ γιατρός. Ὁ Δημόκριτος ἔλαβε τὸ προσωνύμιο Σοφία· τὸν ἀπεκάλεσαν καὶ Γελασίνο, διότι γελοῦσε, ὅταν ἔβλεπε τοὺς ἀνθρώπους νὰ ἀσχολοῦνται μὲ μηδαμινὰ πράγματα· γνήσια βιβλία του εἶναι δύο, ὁ "*Μέγας Διάκοσμος*" καὶ τὸ "*Περὶ φύσεως κόσμου*". Ἐγραψε καὶ "*Ἐπιστολές*")».

Δ' Κεφάλαιο Φιλόσοφοι «Μικροί»

1. Σπεύσιππος

(4ος αι. π.Χ.)

Φιλόσοφος, μαθηματικός. Μαθητής του Πλάτωνα, άνεμισός του και πρώτος του διάδοχος στη διεύθυνση της Ακαδημίας, τήν όποία διήυθυνε από τον θάνατο του Πλάτωνα τό 347 μέχρι τό 339 π.Χ. Ό Σπεύσιππος έδωσε ώθηση κυρίως στις μαθηματικές σπουδές και επέμενε κυρίως στη θεωρία του Πλάτωνα για τούς άριθμούς. Παρά τό γεγονός ότι ή διαλεκτική άποτελοϋσε τό κύριο άντικείμενο της Ακαδημίας, οι μαθηματικές έπιστήμες έχουν έξέχουσα θέση σ' αυτήν και μετά τον θάνατο του Πλάτωνα -χωρίς βέβαια νά παραθεωροϋνται ή μουσική και ή γυμναστική- καθώς θεωρείται πώς βοηθοϋν στην καλύτερη κατανόηση της θεωρίας των ιδεών. Από τά έργα του σώζονται μόνον άποσπάσματα.

Σώζεται και μία έπιστολή του Σπεύσιππου προς τον Φίλιππο Β', πατέρα του Μ. Αλεξάνδρου. Σ' αυτήν ύποστηρίζει τίς διεκδικήσεις του Φιλίππου στη Χαλκιδική και στην Αμφίπολη.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΤΟΥ ΣΠΕΥΣΙΠΠΟΥ ΣΤΟΝ ΦΙΛΙΠΠΟ Β' ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ, ΠΑΤΕΡΑ ΤΟΥ Μ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ:

31.1-32.3:

«...Πλάτων, καθάπερ και σϋ οΐσθα,...σέ περι πλείονος ποιούμενος έτύγχανε· τελευτών τον βίον...έπέσκηψε γάρ πᾶσιν ήμϊν τοϊς οικείοις, άν τι πάθης, προς έαυτον θεϊνάί σε, νομίσας οϋκ άπαλλαγήσεσθαί σε τό παράπαν της Ακαδημίας. Διό δη και μάλιστά μοι φαίνεται σοι προσήκον εϊναι και ζώντα και τεθηκότα Πλάτωνα τιμᾶν...Συμβουλεύω δέ καλόν ήγούμενος και δίκαιον εϊναι χάριν άποδίδοναι σε Πλάτωνι πασών μεγίστην κάκεινφ μάλιστα άρμόζουσαν...

(=Ό Πλάτων, όπως κι εσύ γνωρίζεις, ...σε τιμοϋσε πάρα πολύ· στά τελευταία του...μᾶς έξόρκισε όλους έμᾶς τούς μαθητές του, άν πάθεις κάτι, νά σε βάλουμε κοντά του, γιατί πίστευε πως εσύ δέν θά εγκαταλείψεις καθόλου τήν Ακαδημία. Γι' αυτό κι εσύ θεωρείς πρώτιστο καθήκον σου νά τιμᾶς τον Πλάτωνα και ζωντανό και πεθάνο...Σέ συμβουλεύω λοιπόν, κι αυτό τό θεωρώ καλό και δίκαιο, νά αποδίδεις στον Πλάτωνα τήν μέγιστη τιμή και εϋγνωμοσύνη, τέτοια πού σ' αυτόν προπάντων ταιριάζει...»).

Μαρτυρίες:

ΠΛΑΝΟΥΔΕΙΑ ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ III b 26:

«Σπευσίππου σῶμα μὲν ἐν κόλποις κατέχει τόδε
γαῖα, Πλάτωνος ψυχὴ δ' ἰσόθεον τάξιν ἔχει μακάρων.

(=Τὸ σῶμα τοῦ Σπευσίππου τὸ κρατᾷε στούς κόλπους τῆς ἡ γῆ, ἐνῶ ἡ ψυχὴ τοῦ Πλάτωνα ἀνήκει στήν ἰσόθεη τάξη τῶν μακάρων).

ΔΙΟΓΕΝΗΣ ΛΑΕΡΤΙΟΣ, ΒΙΟΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ ΤΩΝ ΕΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΕΥΔΟ-
ΚΙΜΗΣΑΝΤΩΝ, ΣΠΕΥΣΙΠΠΟΣ:

4.3.3-13:

«Ἦδη δὲ ὑπὸ παραλύσεως καὶ τὸ σῶμα Σπευσίππου διέφθαρτο, καὶ πρὸς Ξενοκράτην διεπέμπετο παρακαλῶν αὐτὸν ἔλθειν καὶ τὴν σχολὴν διαδέξασθαι. Φασὶ δὲ αὐτὸν ἐπ' ἀμαξίον φερόμενον εἰς τὴν Ἀκαδημίαν συναντήσαι Διογένει καὶ "Χαῖρε" εἰπεῖν· τὸν δὲ φάναι, "ἀλλὰ μὴ σύ γε, ὅστις ὑπομένεις ζῆν τοιοῦτος ὢν." Καὶ τέλος ὑπὸ ἀθυμίας ἐκὼν τὸν βίον μετήλλαξε γηραιὸς ὢν.

(=Εἶχε ἐξασθενήσει πιά πολὺ λόγῳ τῆς παραλυσίας τὸ σῶμα τοῦ Σπευσίππου, καὶ γι' αὐτὸ ἔστειλε καὶ κάλεσε τὸν Ξενοκράτη παρακαλώντας τον νὰ ἔλθει στήν Ἀκαδημία καὶ νὰ τὸν διαδεχθεῖ στή διεύθυνση τῆς σχολῆς. Λένε γιὰ τὸν Σπευσίππο πὼς κάποτε, τὴν ὥρα πού τὸν μετέφεραν μέ ἀμαξάκι στήν Ἀκαδημία, συνάντησε τὸν Διογένη καὶ τοῦ εἶπε "Χαῖρε"· κι ὁ Διογένης ἀπάντησε, "ἐσύ ὅμως μὴ χαιρεσαι, γιατί στὰ χάλια πού βρίσκεσαι ἐπιμένεις νὰ ζεῖς". Ἐν τέλει πέθανε θεληματικά ἀπὸ ἀπελπισία).»

4.4.6-4.5.23:

«Καταλέλοιπε δὲ ὁ Σπεύσιππος πάμπλειστα Ὑπομνήματα καὶ Διαλόγους πλείονας, ἐν οἷς καὶ Ἀρίστιππον τὸν Κυρηναῖον, Περί πλούτου α, Περί ἡδονῆς α, Περί δικαιοσύνης α, Περί φιλοσοφίας α, Περί φιλίας α, Περί θεῶν α, Φιλόσοφος α, Πρὸς Κέφαλον α, Κέφαλος α, Κλεινόμαχος ἢ Λυσίας α, Πολίτης α, Περί ψυχῆς α, Πρὸς Γρύλλον α, Ἀρίστιππος α, Τεχνῶν ἔλεγχος α, Ὑπομνηματικοὶ διάλογοι, Τεχνικὸν α, Διάλογοι τῶν περὶ τὴν πραγματεῖαν ὁμοίων α β γ δ ε ζ η θ ι, Διαιρέσεις καὶ πρὸς τὰ ὅμοια ὑποθέσεις, Περί γενῶν καὶ εἰδῶν παραδειγμάτων, Πρὸς τὸν Ἀμάρτυρον, Πλάτωνος ἐγκώμιον, Ἐπιστολαὶ πρὸς Δίωνα, Διονύσιον, Φίλιππον, Περί νομοθεσίας, Μαθηματικὸς, Μανδρόβολος, Λυσίας, Ὅροι, Τάξεις ὑπομνημάτων. Στίχοι Μκβ 22δοε. Πρὸς τοῦτον γράφει καὶ Τιμωνίδης τὰς ἱστορίας (FGrH 561 T 3b), ἐν αἷς κατέταξε τὰς πράξεις Δίωνος τε καὶ Βίωνος. Φησὶ δὲ καὶ Φαβωρίνος ἐν δευτέρῳ Ἀπομνημονευμάτων (FHG iii. 579) ὡς Ἀριστοτέλης αὐτοῦ τὰ βιβλία τριῶν ταλάντων ὠνήσατο.

(=Ὁ Σπεύσιππος ἄφησε πάρα πολλὰ Ὑπομνήματα καὶ πολλοὺς Διαλόγους, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ τὰ ἐξῆς· τὸν Ἀρίστιππο τὸν Κυρηναῖο, Περί πλούτου α, Περί ἡδονῆς α, Περί δικαιοσύνης α, Περί φιλοσοφίας α, Περί φιλίας α, Περί θεῶν α, Φιλόσοφος α, Πρὸς Κέφαλον α, Κέφαλος α, Κλεινόμαχος ἢ Λυσίας α, Πολίτης α, Περί ψυχῆς α, Πρὸς Γρύλλον α, Ἀρίστιππος α, Τεχνῶν ἔλεγχος α, Ὑπομνηματικοὶ διάλογοι, Τεχνικὸν α, Διάλογοι τῶν περὶ τὴν πραγματεῖαν ὁμοίων α β γ δ ε ζ η θ ι, Διαιρέσεις καὶ πρὸς τὰ

ὅμοια ὑποθέσεις, *Περί γενῶν καί εἰδῶν παραδειγμάτων, Πρὸς τὸν Ἀμάρτυρον, Πλάτωνος ἐγκώμιον, Ἐπιστολαί πρὸς Δίωνα, Διονύσιον, Φίλιππον, Περί νομοθεσίας, Μαθηματικός, Μανδρόβολος, Λυσίας, Ὅροι, Τάξεις ὑπομνημάτων. Στίχοι Μκβ 22δοε. Πρὸς αὐτὸν γράφει καὶ ὁ Τιμωνίδης τίς ἱστορίες, στίς ὅποῖες ἐνέταξε τίς πράξεις τοῦ Δίωνα καὶ τοῦ Βίωνα. Ὁ Φαβωρίνος στὸ δεύτερο βιβλίον τῶν Ἀπομνημονευμάτων του λέει ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἀγόρασε τὰ βιβλία τοῦ Σπεύσιππου πληρώνοντας τρία τάλαντα)».*

ΙΑΜΒΛΙΧΟΣ (28.1-62):

«Σπεύσιππος ὁ Πωτόνης μὲν υἱὸς τῆς τοῦ Πλάτωνος ἀδελφῆς, διάδοχος δὲ Ἀκαδημίας πρὸ Ξενοκράτου, ἐκ τῶν ἐξαιρέτως σπουδασθεισῶν αἰεὶ Πυθαγορικῶν ἀκροάσεων, μάλιστα δὲ τῶν Φιλολάου συγγραμμάτων, βιβλιδίον τι συντάξας γλαφυρὸν ἐπέγραψε μὲν αὐτὸ Περί Πυθαγορικῶν ἀριθμῶν...

(=Ὁ Σπεύσιππος ἦταν γιὸς τῆς Ποτόνης, ἀδελφῆς τοῦ Πλάτωνα, καὶ διάδοχός τοῦ Πλάτωνα στὴ διεύθυνση τῆς Ἀκαδημίας πρὶν ἀπὸ τὸν Ξενοκράτη· ἔγραψε ἓνα γλαφυρὸ βιβλιαράκι μὲ τὸν τίτλο Περί Πυθαγορικῶν ἀριθμῶν, μὲ βάση τίς ἐξαιρετικὲς μελέτες πού ἔκανε ἐπὶ τῶν Πυθαγορικῶν μαθημάτων καὶ κυρίως τῶν συγγραμμάτων τοῦ Φιλολάου...)

ΑΝΩΝΥΜΟΥ ΣΧΟΛΙΑ ΕΙΣ ΤΑ ΗΘΙΚΑ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΑ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ:

(80d 1-11):

«Ἐλεγεν ὁ Σπεύσιππος ὅτι ὡς τὸ μείζον ἀντίκειται τῷ ἐλάττονι καὶ τῷ ἴσῳ, καὶ τὰ μὲν ἄκρα, ἦτοι τὸ μείζον καὶ τὸ ἐλάττον, ἐστὶν κακά, τὸ δὲ μέσον, ἦτοι τὸ ἴσον, ἀγαθόν ἐστίν, οὕτως καὶ ἡ ἡδονὴ ἀντίκειται τῇ ἀλυπία καὶ τῇ λύπη, καὶ τὰ μὲν ἄκρα, ἦτοι ἡ λύπη καὶ ἡ ἡδονή, εἰσὶ κακά, τὸ δὲ μέσον, ἦτοι ἡ ἀλυπία, ἀγαθόν ἐστίν...

(=Ἐλεγε ὁ Σπεύσιππος ὅτι, ὅπως τὸ ἀνώτερο ἀντίκειται στὸ κατώτερο καὶ στὸ ἴσον, καὶ τὰ μὲν ἄκρα, δηλαδὴ τὸ ἀνώτερο καὶ τὸ κατώτερο, εἶναι κακά, ἐνῶ τὸ μέσον, δηλαδὴ τὸ ἴσον, εἶναι καλὸ, ἔτσι καὶ ἡ ἡδονὴ ἀντίκειται στὴν ἀλυπία καὶ στὴ λύπη, καὶ τὰ μὲν ἄκρα, δηλαδὴ ἡ λύπη καὶ ἡ ἡδονή, εἶναι κακά, ἐνῶ τὸ μέσον, δηλαδὴ ἡ ἀλυπία, εἶναι καλὸ...)

2. Ξενοκράτης

(4ος αἰώνας π.Χ.)

Φιλόσοφος, Μαθηματικός. Ἦταν μέτοικος. Καταγόταν ἀπὸ τὴ Χαλκηδόνα καὶ ἦταν μαθητὴς τοῦ Πλάτωνος. Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Σπεύσιππου οἱ φοιτητὲς τῆς Ἀκαδημίας, οἱ Ἀκαδημεικοί, ἐξέλεξαν τὸν Ξενοκράτη τρίτο διευθυντὴ τῆς Ἀκαδημίας (339-314 π.Χ.). Πιθανόν ὁ Ξενοκράτης καὶ οἱ ἄλλοι ἐταῖροι του στὴν Ἀκαδημία νὰ ἄρχισαν τίς ἐρμηνευτικὲς ἐργασίες στὸν Πλάτωνα. Ὁ ἴδιος ταύτιζε τὸν ἀριθμὸ μὲ τὴν ἰδέα. Σ' αὐτὸν φαίνεται πὼς ἀνήκει ἡ τριχοτόμηση τῆς φιλοσοφίας σὲ Φυσικὴ, Λογικὴ καὶ Ἠθικὴ. Ἦταν ἄνθρωπος πολὺ ἐγκρατὴς καὶ αὐστηρὸς στὰ ἦθη.

Ὁ Ξενοκράτης ἀπασχολήθηκε καί μέ ζητήματα ἠθικῆς πού ἄπτονταν τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας, ἀλλά καί πρόβαλε ἰδιαίτερος τό μυστικιστικό-μεταφυσικό στοιχεῖο τῆς διδασκαλίας τοῦ μεγάλου δασκάλου του, τοῦ Πλάτωνος.

Ἔργα του δέν σώθηκαν, μόνο λίγα ἀποσπάσματα· σώθηκαν καί κατάλογοι βιβλίων του καθὼς καί ἀναφορές σ' αὐτά μέσα σέ ἔργα μεταγενεστέρων συγγραφέων.

Μαρτυρίες:

ΔΙΟΓΕΝΗΣ ΛΑΕΡΤΙΟΣ, ΒΙΟΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ ΤΩΝ ΕΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΕΥΔΟΚΙΜΗΣΑΝΤΩΝ, ΞΕΝΟΚΡΑΤΗΣ:

1.1-13:

«Μαθηταὶ δ' αὐτοῦ (τοῦ Πλάτωνος) Σπεύσιππος Ἀθηναῖος, Ξενοκράτης Καλκηδόνιος, Ἡρακλείδης Ἀμύντας, Ἡρακλεῶται Μενέδημος, Πυρραῖος, Ἐστιαῖος Περίνθιος, Ἀριστοτέλης Σταγειρίτης, Χαίρων Πελληνεύς, Δίων Συρακόσιος ὁ τὴν Διονυσίου τυραννίδα καθελών, Ἐρμόδωρος Συρακόσιος ὁ καὶ περὶ αὐτοῦ γράψας καὶ τοὺς λόγους εἰς Σικελίαν μεταφέρων, Ἔραστος καὶ Ἀσκληπιάδης οἱ ἀπομνημονεύματα γράψαντες αὐτοῦ· Ἀρχύτας Ταραντίνος· ὁ Κυζικηνὸς Τιμόλαος· Καλλιγένης Ἀθηναῖος Τιμόλας τοὺς ἐν τῷ Περιδείπνῳ ἐστίασας ὡς ἱστορεῖ Σπεύσιππος, Χίων ὁ τὸν ἐν Ἡρακλείᾳ τύραννον ἀνελών, Πύθων καὶ Ἡρακλείδης οἱ Κότυν ἀποκτείναντες καὶ διὰ τοῦθ' ὑπ' Ἀθηναίων πολιτογραφηθέντες εἶτα δὲ χρυσῷ στεφάνῳ τιμηθέντες...

(=Μαθητές τοῦ Πλάτωνα ἦταν ὁ Σπεύσιππος ὁ Ἀθηναῖος, ὁ Ξενοκράτης ὁ Χαλκηδόνιος, ὁ Ἀμύντας ἀπὸ τὴν Ἡράκλεια, οἱ Ἡρακλειῶτες Μενέδημος καὶ Πυρραῖος, ὁ Ἐστιαῖος ἀπὸ τὴν Πέρινθο, ὁ Ἀριστοτέλης ἀπὸ τὰ Στάγειρα, ὁ Χαίρων ἀπὸ τὴν Πελλήνη, ὁ Δίων ἀπὸ τῆς Συρακοῦσες πού κατήργησε τὴν τυραννία τοῦ Διονυσίου, ὁ Ἐρμόδωρος ὁ Συρακόσιος, ὁ ὁποῖος ἔγραψε γ' αὐτόν καὶ μετέφερε τοὺς λόγους στὴ Σικελία, ὁ Ἔραστος καὶ ὁ Ἀσκληπιάδης πού ἔγραψαν τὰ ἀπομνημονεύματά του· ὁ Ἀρχύτας ὁ Ταραντίνος· ὁ Τιμόλαος ἀπὸ τὴν Κύζικο· ὁ Ἀθηναῖος Καλλιγένης, ὁ ὁποῖος, ὅπως ἱστορεῖ ὁ Σπεύσιππος, παρέθεσε νεκρόδειπνο στοὺς Τιμόλες, ὁ Χίων, ὁ ὁποῖος σκότωσε τὸν τύραννο τῆς Ἡρακλείας, ὁ Πύθων καὶ ὁ Ἡρακλείδης πού σκότωσαν τὸν Κότυ καὶ γι' αὐτό πολιτογραφήθηκαν ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους κι ἀργότερα τιμήθηκαν μέ χρυσὸ στεφάνι...».

1.15-26:

«Οἱ δὲ νεανίσκοι ψηφοφορήσαντες ὅστις αὐτῶν ἠγήσεται, Ξενοκράτη εἴλοντο τὸν Καλχηδόνιον, Ἀριστοτέλους μὲν ἀποδεδημηκότος εἰς Μακεδονίαν, Μενεδήμου δὲ καὶ Ἡρακλείδου τοῦ Ἡρακλεῶτου παρ' ὀλίγας ψήφους ἠττηθέντων...οἱ δ' ἐν Ἀκαδημείᾳ λέγονται προκρῖναι τὸν Ξενοκράτη ἀγασθέντες αὐτοῦ τὴν σωφροσύνην· ὁ γὰρ Σπεύσιππος ἦν ἀκρατέστερος καὶ τῶν ἡδονῶν ἦτων...

(=Οἱ νεαροὶ σπουδαστὲς τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Πλάτωνος ἔκαναν ψηφοφορία γιὰ τὸ ποιὸς ἀπὸ αὐτοὺς θά ἠγηθεῖ τῆς Σχολῆς ὡς διευθυντής· ἐξέλεξαν τότε τὸν Ξενοκράτη τὸν Χαλκηδόνιο, μιά καὶ ὁ Ἀριστοτέλης εἶχε ἀποδημήσει στὴ Μακεδονία καὶ ὁ Μενέδημος καὶ ὁ Ἡρακλείδης ὁ Ἡρακλειώτης ἠττήθηκαν γιὰ λίγες ψήφους...Οἱ σπουδαστὲς

τῆς Ἀκαδημίας λέγεται ὅτι προτίμησαν τὸν Ξενοκράτη, ἐπειδὴ τὸν θαύμαζαν γιὰ τὴν ἀγνότητά του· διότι ὁ προηγούμενος διευθυντής, ὁ Σπεύσιππος, ἦταν πιὸ ἀκρατής καὶ τὸν νικοῦσαν οἱ ἡδονές...»).

2.1-29:

«Ξενοκράτης Ἀγαθήνορος Χαλκηδόνιος· οὗτος ἐκ νέου Πλάτωνος ἤκουσεν, ἀλλὰ καὶ εἰς Σικελίαν αὐτῷ συναπεδήμησεν. Ἦν δὲ τὴν φύσιν νωθρός, ὥστε λέγειν τὸν Πλάτωνα συγκρίνοντα αὐτὸν Ἀριστοτέλει, "τῷ μὲν μύωπος δεῖ, τῷ δὲ χαλινῷ"· καὶ "ἐφ' οἷον ἵππον οἷον ὄνον ἀλείφω". Σεμνὸς δὲ τὰ τ' ἄλλα Ξενοκράτης καὶ σκυθρωπὸς αἰεὶ, ὥστε αὐτῷ λέγειν συνεχῆς τὸν Πλάτωνα, "Ξενοκράτες, θῦε ταῖς Χάρισι".

(=Ξενοκράτης, γιὸς τοῦ Ἀγαθήνορος, Χαλκηδόνιος· ἀπὸ νέος εἶχε δάσκαλο τὸν Πλάτωνα, κι ὅταν ἐκεῖνος ταξίδεψε στὴ Σικελία, πῆγε κι αὐτὸς μαζί του. Ἦταν ἐκ φύσεως βαρὺς, ὥστε ἔλεγε ὁ Πλάτων συγκρίνοντάς τον μέ τὸν Ἀριστοτέλη "ὁ Ξενοκράτης χρειάζεται βουκέντρα, ἐνῶ ὁ Ἀριστοτέλης χαλινάρι"· κι ἔλεγε ἀκόμα "τὸν Ἀριστοτέλη τὸν γυμνάζω, τὸν προετοιμάζω γιὰ τὴ φιλοσοφία, ὅπως θὰ ἀσκοῦσε ἕνας προπηνητής ἕνα δυνατὸ ἄλογο, ἐνῶ τὸν Ξενοκράτη μέ διαφορετικὴ καὶ πιὸ χαλαρὴ μέθοδο, ὅπως θὰ ἔκανε ἕνας γυμναστής ὄνων σ' ἕνα γαῖδούρι". Καὶ σ' ὅλα τὰλλα ὁ Ξενοκράτης ἦταν πάντοτε σεμνοπρεπὴς καὶ σκυθρωπός, ὥστε τοῦ ἔλεγε συνεχῶς ὁ Πλάτων, "Ξενοκράτη, θυσίαζε στίς Χάριτες [γίνε δηλαδή πιὸ εὐχαρις, πιὸ χαρούμενος].

Διῆγέ τ' ἐν Ἀκαδημείᾳ τὰ πλεῖστα· καὶ εἴ ποτε μέλλοι ἐς ἄστου ἀνιέναι, φασὶ τοὺς θορυβώδεις πάντας καὶ προυνίκους ὑποστέλλειν αὐτοῦ τῆ παρόδῳ.

(=Ζοῦσε πιὸ πολὺ στὴν Ἀκαδημία· κι ὅταν καμιά φορά ἀνέβαινε πρὸς τὴν πόλη, λένε πὼς ὅλοι ἐκεῖνοι πού θορυβοῦσαν στὴν ἀγορὰ καὶ οἱ ὑπηρετές πού κουβαλοῦσαν τὰ ψώνια λιγότευαν τὴ φασαρία καὶ συστέλλονταν, ὅταν περνοῦσε μπροστά τους ὁ Ξενοκράτης).

Καὶ ποτε καὶ Φρόνην τὴν ἐταίραν ἐθελῆσαι πειρᾶσαι αὐτόν, καὶ δῆθεν διωκομένην ὑπὸ τινων καταφυγεῖν εἰς τὸ οἰκίδιον. Τὸν δὲ ἔνεκα τοῦ ἀνθρωπίνου εἰσδέξασθαι, καὶ ἐνὸς ὄντος κλινίδιου δεομένην μεταδοῦναι τῆς κατακλίσεως· καὶ τέλος πολλὰ ἐκλιπαροῦσαν ἄπρακτον ἀναστῆναι. Λέγειν τε πρὸς τοὺς πυνθανομένους ὡς οὐκ ἀπ' ἀνδρός, ἀλλ' ἀπ' ἀνδριάντος ἀνασταίῃ. Ἔνιοι δὲ Λαῖδα φασὶ παρακατακλῖναι αὐτῷ τοὺς μαθητάς.

(=Κάποτε ἡ ἐταίρα Φρόνη θέλησε νὰ πειράξει τὸν Ξενοκράτη, καὶ ζήτησε καταφύγιο στό σπιτάκι του, γιατί δῆθεν κάποιοι τὴν καταδίωκαν. Αὐτὸς ἀπὸ φιλανθρωπία τὴ δέχθηκε, καί, ἐπειδὴ τὸν παρακαλοῦσε, τῆς ἐπέτρεψε νὰ ζαπλώσει δίπλα του στό κρεββατάκι του· στό τέλος ὅμως, παρά τό ὅτι αὐτὴ τὸν ἐκλιπαροῦσε πολὺ νὰ συνευρεθεῖ μαζί της, σηκώθηκε κι ἔφυγε ἄπρακτη. Καὶ σ' αὐτούς πού ἦταν ἔξω καὶ περιέργοι τὴ ρωτοῦσαν τί ἔγινε εἶπε ὅτι σηκώθηκε ὄχι δίπλα ἀπὸ ἕναν ἄνδρα, ἀλλὰ δίπλα ἀπὸ ἕναν ἀνδριάντα. Κάποιοι λένε πὼς οἱ μαθητές τῆς Ἀκαδημίας ἔβαλαν τὴν ἐταίρα Λαῖδα νὰ πλαγιάσει πλάι του).

Ἦν δὲ καὶ ἀξιόπιστος σφόδρα, ὥστε μὴ ἐξὸν ἀνώμοτον μαρτυρεῖν, τούτῳ μόνῳ συνεχώρουν.

(= Ἦταν καὶ πάρα πολὺ ἀξιόπιστος, ὥστε, ἐνῶ δὲν ἐπιτρεπόταν νὰ καταθέτει κανεὶς ὡς μάρτυρας χωρὶς νὰ ὀρκισθεῖ, τὸ ἐπέτρεπαν αὐτὸ οἱ Ἀθηναῖοι μόνο στὸν Ξενοκράτη).

Καὶ δὴ καὶ αὐταρκέστατος ἦν. Ἀλεξάνδρου γοῦν συχνὸν ἀργύριον ἀποστείλαντος αὐτῷ, τρισχιλίας Ἀττικὰς ἀφελὼν τὸ λοιπὸν ἀπέπεμψεν εἰπὼν ἐκείνῳ πλειόνων δεῖν πλείονας τρέφοντι. Ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπ' Ἀντιπάτρου πεμφθὲν μὴ προσέσθαι, ὡς φησι Μυρωνιανὸς ἐν Ὁμοίοις.

(= Καὶ βέβαια ἦταν καὶ πάρα πολὺ ὀλιγαρκής. Ὅταν κάποτε ὁ Ἀλέξανδρος τοῦ ἔστειλε ἓνα μεγάλο χρηματικὸ ποσὸ, ὁ Ξενοκράτης κράτησε μόνο τρεῖς χιλιάδες ἀττικὲς δραχμὲς καὶ τὸ ὑπόλοιπο ποσὸ τὸ γύρισε πίσω λέγοντας στὸν Ἀλέξανδρο πὼς ἐκεῖνος πρέπει νὰ θρέψει πολὺ περισσότερους. Ἀλλὰ οὔτε καὶ τὰ χρήματα πού τοῦ ἔστειλε ὁ Ἀντίπατρος τὰ δέχθηκε, ὅπως λέει ὁ Μυρωνιανὸς στοὺς "Ὁμοίους" του)».

25.1-27.3:

«Χρημάτων αὐτῷ κομισθέντων ἀπ' Ἀλεξάνδρου, ἐστιάσας ὁ Ξενοκράτης τοὺς κομίζοντας τὸν αὐτοῦ τρόπον "ἀπαγγείλατε" ἔφη "Ἀλεξάνδρῳ, ὅτι ἔστ' ἂν οὕτω ζῶ, οὐ δέομαι τάλαντων πεντήκοντα". Τοσαῦτα γὰρ ἦν τὰ πεμφθέντα.

(= Ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος τοῦ ἔστειλε χρήματα, ὁ Ξενοκράτης ἀφοῦ παρέθεσε στοὺς ἀνθρώπους πού τοῦ τὰ ἔφεραν ἓνα γεῦμα λιτό, ὅπως ὁ ἴδιος συνήθιζε νὰ τρώει, τοὺς εἶπε· "ἀναγγείλατε στὸν βασιλιά ὅτι ἐφ' ὅσον ζῶ τόσο λιτὰ δὲν μοῦ χρειάζονται πενήντα τάλαντα"· γιατί τόσα ἦταν τὰ χρήματα πού τοῦ ἔστειλε)».

2.41:

«Καὶ τὸν Φίλιππον δὲ λέγειν ὕστερον ὡς μόνος εἶη Ξενοκράτης τῶν πρὸς αὐτὸν ἀφιγμένων ἀδωροδόκητος.

(= Καὶ ὁ Φίλιππος ἔλεγε πὼς ὁ Ξενοκράτης ἦταν ὁ μόνος ἀπ' ὅσους τὸν ἐπισκέπτονταν πού δὲν ἔπαιρνε δῶρα)».

2.53-57 (2. 452 D):

«Πρὸς τε τὸν μήτε μουσικὴν μήτε γεωμετρικὴν μήτε ἀστρονομίαν μεμαθηκότα, βουλόμενον δὲ παρ' αὐτὸν φοιτᾶν, "πορεύου," ἔφη· "λαβὰς γὰρ οὐκ ἔχεις φιλοσοφίας." Οἱ δὲ τοῦτὸ φασιν εἰπεῖν, "παρ' ἐμοὶ γὰρ πόκος οὐ κνάπτεται".

(= Σὲ κάποιον πού ἤθελε νὰ γίνεи μαθητὴς του χωρὶς πρῶτα νὰ ἔχει διδαχθεῖ μήτε μουσικὴ μήτε γεωμετρία μήτε ἀστρονομία ὁ Ξενοκράτης εἶπε· "φύγε, γιατί σοῦ λείπει ἢ γνώση μαθημάτων πού θά σοῦ ἀνοίξουν τὸν δρόμο γιὰ νὰ διδαχθεῖς τὴ φιλοσοφία". Ἄλλοι πάλι ἔλεγε ὅτι εἶπε τὸ ἐξῆς· "στή σχολή μου δὲν λαναρίζουμε ἀκατέργαστο μαλλί")».

56.1-6:

«Ξενοκράτης νέον φιλοσοφεῖν βουλόμενον ἤρετο εἰ γεωμετρήκε· τοῦ δ' ἀποφῆσαντος, ἀλλ' εἰ ἡστρονόμηκε· καὶ τοῦτο ἀπειπόντος, ἀλλ' εἰ τὰ τῶν ποιητῶν

ἀνέγνωκεν· ὁ δὲ καὶ τοῦτο ἕξαρκος ἦν· ἄλλως δὲ εἰ γράμματα οἶδεν· οὐδὲ ταῦτα ἔφη ἐκεῖνος εἰδέναι· πόκος τοίνυν, εἶπεν ὁ Ξενοκράτης, ὑπὸ γναφέως οὐ πλύνεται.

(=Ὁ Ξενοκράτης ρώτησε κάποιον νέο πού ἤθελε νά διδαχθεῖ φιλοσοφία ἂν ἔχει διδαχθεῖ πρῶτα γεωμετρία· κι ὅταν ἐκεῖνος ἀπάντησε ἀρνητικά, τὸν ρώτησε ἂν ἔχει διδαχθεῖ ἀστρονομία· ὅταν καί σ' αὐτό ἀπάντησε ἀρνητικά, τὸν ρώτησε ἂν ἔχει διαβάσει ποίηση· ἐκεῖνος κι αὐτό τό ἀρνήθηκε· μετὰ ἂν ξέρει γράμματα· ἐκεῖνος ἀπάντησε πὼς οὔτε γράμματα ἤξερε· τότε ὁ Ξενοκράτης εἶπε· "τό ἀκατέργαστο μαλλί δὲν τό πλένει ὁ γναφέας [ἢ κναφέας=αὐτός πού κατεργάζεται μάλλινα ὑφάσματα]»).

2.63-67:

«Ἀτυφώτατος δὲ ὢν πολλάκις τῆς ἡμέρας ἑαυτῷ ἐμελέτα, καὶ ὄραν μίαν, φασίν, ἀπένεμε σιωπῆ. Καὶ πλεῖστα ὅσα καταλέλοιπε συγγράμματα καὶ ἔπη καὶ παραινέσεις.

(=Ἦταν πάρα πολὺ ταπεινὸς καὶ πολλές φορές τὴν ἡμέρα ἔκανε αὐτοκριτικὴ καί, ὅπως λένε, μιά ὥρα τὴν ἡμέρα τὴν ἀφιέρωνε στὴ σιωπῆ. Ἄφησε πάρα πολλά συγγράμματα καὶ ἔπη καὶ συμβουλές)».

2.145:

«Ἀθηναῖοι δ' ὅμως αὐτὸν ὄντα τοιοῦτον ἐπίπρασκόν ποτε, τὸ μετοίκιον ἀπονοῦντα θεῖναι. Καὶ αὐτὸν ὠνεῖται Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς καὶ ἐκάτερον ἀποκατέστησε· Ξενοκράτει μὲν τὴν ἐλευθερίαν, Ἀθηναίοις δὲ τὸ μετοίκιον.

(=Ὁμως παρά τὴν τόσο μεγάλη ἀξία του οἱ Ἀθηναῖοι κάποτε τὸν πούλησαν, γιατί ἦταν σὲ ἀδυναμία νά πληρώσει τὸν φόρο τοῦ μετοικίου. Τὸν ἀγόρασε ὁ Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς καὶ τακτοποίησε καὶ τὰ ἐξῆς δύο· στὸν Ξενοκράτη χάρισε τὴν ἐλευθερία καὶ στοὺς Ἀθηναίους πλήρωσε τὸ μετοίκιο)».

Καὶ ἄλλο χωρίο σχετικό: 14.1-10:

«Ξενοκράτει δὲ ποτε τῷ φιλοσόφῳ τὰς χεῖρας ἐπιβαλόντος τελώνου, καὶ πρὸς τὸ μετοίκιον αὐτὸν ἄγοντος, συναντήσας ὁ Λυκούργος τὸν μὲν φιλόσοφον ἀπέλυσε, τὴν δὲ κεφαλὴν τοῦ τελώνου ράβδῳ παίσας, ἅτε δὴ κατὰ τοῦ πρέποντος ἀποθρασυνομένου, δεσμοκτήριον οἰκεῖν παραδέδωκε, καὶ πολλῶν ἐπαίνων ἐπὶ ταύτῃ τῇ πράξει τετύχηκε. Διὸ καὶ μεθ' ἡμέρας τινὰς τοῖς παισὶ τοῦ Λυκούργου Ξενοκράτης συντυχῶν· "Ταχὺ γε, ἔφη, τῷ πατρὶ ὑμῶν, ὃ παῖδες, ἀποδέδωκα τὴν χάριν· ἐπαινεῖται γὰρ ὑπὸ τῶν πλειόνων, ὅτι μοι γέγονε βοηθὸς προπηλακιζομένῳ".

(=Κάποτε ἕνας τελώνης εἶχε συλλάβει τὸν φιλόσοφο Ξενοκράτη καὶ τὸν ὀδηγοῦσε στὴ φυλακὴ, γιατί δὲν εἶχε χρήματα νά πληρώσει τὸν φόρο τοῦ μετοικίου· στὸν δρόμο τοὺς συνάντησε ὁ Λυκούργος ὁ ὁποῖος ἐλευθέρωσε τὸν φιλόσοφο καί, ἀφοῦ χτύπησε μὲ τὸ ραβδί του τὸ κεφάλι τοῦ τελώνη, ἐπειδὴ ἀποθρασύνθηκε πέραν τοῦ πρέποντος, τὸν ἔκλεισε στὴ φυλακὴ· γιὰ τὴν πράξη του αὐτὴ τὸν ἐπαίνεσαν πάρα πολὺ. Γι' αὐτὸ καὶ μετὰ ἀπὸ λίγες μέρες, ὅταν ὁ Ξενοκράτης συνάντησε τὰ παιδιά τοῦ Λυκούργου, τοὺς εἶπε· "σύντομα, παιδιά μου, ξεπλήρωσα τὴν εὐεργεσία στὸν πατέρα σας· διότι τὸν ἐπαινοῦν οἱ περισσότεροι γιατί μὲ βοήθησε, ὅταν ὁ τελώνης μὲ διέσυρε" [ἐννοεῖ πὼς

ὁ ἔπαινος τοῦ Λυκούργου ἐκ μέρους τῶν Ἀθηναίων ἦταν ἡ ἀνταπόδοση τοῦ Ξενοκράτη]»).

[Ὁ ρήτορας Λυκούργος, ἦταν Ἀθηναῖος ρήτορας καί πολιτικός, υπεύθυνος τῶν οἰκονομικῶν, 390-324 π.Χ.· συνέγραψε τόν λόγο "Κατά Λεωκράτους", πού εἶναι ὁ μόνος λόγος του πού σώθηκε, στὸν ὁποῖον διασώζει τὸν ὄρκο τῶν Ἀθηναίων ἐφήβων].

2.150-158:

«Διεδέξατο δὲ ὁ Ξενοκράτης Σπεύσιππον καὶ ἀφηγήσατο τῆς σχολῆς πέντε καὶ εἴκοσι ἐτη ἐπὶ Λυσιμαχίδου ἀρξάμενος κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος τῆς δεκάτης καὶ ἑκατοστῆς Ὀλυμπιάδος. Ἐτελευταία δὲ νυκτὸς λεκάνη προσπταίσας, ἔτος ἤδη γεγωνὸς δεύτερον καὶ ὀγδοηκοστόν. Φαμὲν δὲ καὶ εἰς τοῦτον οὕτως· χαλκῆ προσκόψας λεκάνη ποτὲ καὶ τὸ μέτωπον πλήξας ἴαχεν "ὦ" σύντονον, εἶτ' ἔθανεν, ὁ πάντα πάντη Ξενοκράτης ἀνὴρ γεγώς.

(=Ὁ Ξενοκράτης διαδέχθηκε τὸν Σπεύσιππο καὶ διηύθυνε τὴν Ἀκαδημία ἐπὶ εἴκοσι πέντε ἐτη, ἀφοῦ ἄρχισε ἀπὸ τὸ δεύτερο ἔτος τῆς ἑκατοστῆς δεκάτης Ὀλυμπιάδος. Πέθανε ὅταν ἓνα βράδυ χτύπησε σὲ μιὰ λεκάνη, σὲ ἡλικία ἣδη ὀγδόντα δύο ἐτῶν. Τότε λέχθηκε καὶ τὸ ἐξῆς· σκόνταψε κάποτε σὲ μιὰ μπρούτζινη λεκάνη, χτύπησε γερὰ τὸ μέτωπό του κι ἔβγαλε ἀπὸ τὸν πόνο ἓνα πολὺ δυνατὸ "ὦ", κι ὕστερα πέθανε ὁ Ξενοκράτης, πού πάντοτε σέ ὅλα ἦταν ἀνδρας)».

11.1-11.13:

«Λέγεται τὴν διαφορὰν Ἀριστοτέλους πρὸς Πλάτωνα τὴν πρώτην ἐκ τούτων γενέσθαι. Οὐκ ἠρέσκετο τῷ βίῳ αὐτοῦ ὁ Πλάτων οὐδὲ τῇ κατασκευῇ τῇ περὶ τὸ σῶμα. Καὶ γὰρ ἐσθῆτι ἐχρήτο περιέργῳ ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ὑποδέσει, καὶ κουρὰν δὲ ἐκείρετο καὶ ταύτην ἀήθη Πλάτωνι, καὶ δακτυλίους δὲ πολλοὺς φορῶν ἐκαλλύνετο ἐπὶ τούτῳ· καὶ μωκία δὲ τις ἦν αὐτοῦ περὶ τὸ πρόσωπον, καὶ ἄκαιρος στωμυλία λαλοῦντος κατηγορεῖ καὶ αὕτη τὸν τρόπον αὐτοῦ. Πάντα δὲ ταῦτα ὡς ἔστιν ἀλλότρια φιλοσόφου, δῆλον. Ἄπερ οὖν ὁρῶν ὁ Πλάτων οὐ προσίετο τὸν ἄνδρα, προετίμα δὲ αὐτοῦ Ξενοκράτη καὶ Σπεύσιππον καὶ Ἀμύκλαν καὶ ἄλλους, τῇ τε λοιπῇ δεξιούμενος αὐτοὺς τιμῇ καὶ οὖν καὶ τῇ κοινωνίᾳ τῶν λόγων.

(=Λένε πὼς ἡ πρώτη διαφορὰ μεταξὺ Ἀριστοτέλη καὶ Πλάτωνα ἦταν ἡ ἐξῆς. Δέν τοῦ ἄρεσε τοῦ Πλάτωνα ἡ ζωὴ πού ἔκανε ὁ Ἀριστοτέλης οὔτε ἡ ἐν γένει σωματικὴ του ἐμφάνιση. Γιατί ὁ Ἀριστοτέλης φοροῦσε ἐξεζητημένα ἐνδύματα καὶ ὑποδήματα καὶ κούρευε τὰ μαλλιά του μέ τρόπο πού δέν μπορούσε νά συνηθίσει ὁ Πλάτων, καὶ φοροῦσε πολλὰ δακτυλίδια καὶ μάλιστα καμάρωνε γι' αὐτὴν τὴν ἐπιλογή· καὶ στό πρόσωπό του διακρινόταν ἓνα εἰρωνικό χαμόγελο καὶ, καθὼς μιλοῦσε, ἡ παράκαιρη φλυαρία του ἦταν σάν νά κατηγοροῦσε κι αὐτὴ τὴν ὅλη ἐξεζητημένη παρουσία του. Κι ὅλα αὐτὰ εἶναι φανερό πὼς εἶναι ξένα γιὰ ἓνα φιλόσοφο. Ὅλα αὐτὰ λοιπὸν βλέποντας ὁ Πλάτων δέν μπορούσε νά ἀποδεχθεῖ τὸν ἄνδρα καὶ ἀντὶ γι' αὐτόν προτιμοῦσε τὸν Ξενοκράτη καὶ τὸν Σπεύσιππο καὶ τὸν Ἀμύλκα καὶ ἄλλους, καὶ τοὺς τιμοῦσε μέ κάθε τιμῇ καὶ φυσικὰ συζητοῦσε μαζί τους)».

64.1-65.5:

«Ξενοκράτης ὁ Πλάτωνος ἐταῖρος ἔλεγε μηδὲν διαφέρειν ἢ τοὺς πόδας ἢ τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς ἀλλοτρίαν οἰκίαν τιθῆναι· ἐν ταύτῳ γὰρ ἁμαρτάνειν τὸν τε ἐς ἃ μὴ δεῖ χωρία βλέποντα καὶ ἐς οὓς μὴ δεῖ τόπους παριόντα.

(=Ὁ Ξενοκράτης, ὁ μαθητὴς τοῦ Πλάτωνα, ἔλεγε πὼς τὸ νὰ ρίχνει κανεὶς τὸ βλέμμα του σὲ ξένο σπίτι εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὸ νὰ μπαίνει μέσα ὁ ἴδιος· γιατί τὸ ἴδιο σφάλμα κάνει αὐτὸς πού βλέπει ἐκεῖ ὅπου δὲν πρέπει νὰ δεῖ μ' αὐτόν πού μπαίνει ἐκεῖ ὅπου δὲν πρέπει νὰ μπεῖ)».

71.4:

«Ἀλλὰ καὶ εἰκόνας ἀγαθῶν τινες σέβονται, καὶ ὑπ' αὐταῖς ὀκνοῦσιν τινὰ πονηρὰν πρᾶξιν πρᾶξαι, ὡς ἢ μὴ προσιεμένη τὸν ἐραστὴν ἐταῖρα δρᾶσαι τι ἄσχημον ὑπὸ τῆς Ξενοκράτους εἰκόνι τοῦ σώφρονος.

(=Υπάρχουν ἄνθρωποι πού τόσο πολὺ σέβονται τίς εἰκόνας ἐνάρετων ἀνθρώπων, ὥστε διστάζουν νὰ κάνουν κάποια πονηρὴ πράξη κάτω ἀπ' αὐτές, ὅπως ἢ ἐταῖρα πού δὲν ἐπέτρεπε στὸν ἐραστὴ της νὰ κάνει κάτι ἀπρεπὲς κάτω ἀπὸ τὴν εἰκόνα τοῦ ἀγνοῦ Ξενοκράτη)».

83.1-17:

«Ξενοκράτης δὲ τρεῖς φησὶν οὐσίας εἶναι, τὴν μὲν αἰσθητὴν τὴν δὲ νοητὴν τὴν δὲ σύνθετον καὶ δοξαστὴν, ὧν αἰσθητὴν μὲν εἶναι τὴν ἐντὸς οὐρανοῦ, νοητὴν δὲ τὴν πάντων τῶν ἐκτὸς οὐρανοῦ, δοξαστὴν δὲ καὶ σύνθετον τὴν αὐτοῦ τοῦ οὐρανοῦ· ὀρατὴ μὲν γὰρ ἐστὶ τῆς αἰσθήσεως, νοητὴ δὲ δι' ἀστρολογίας. Τούτων μέντοι τοῦτον ἐχόντων τὸν τρόπον, τῆς μὲν ἐκτὸς οὐρανοῦ καὶ νοητῆς οὐσίας κριτήριον ἀπεφαίνετο τὴν ἐπιστήμην, τῆς δὲ ἐντὸς οὐρανοῦ καὶ αἰσθητῆς τὴν αἴσθησιν, τῆς δὲ μικτῆς τὴν δόξαν· καὶ τούτων κοινῶς τὸ μὲν διὰ τοῦ ἐπιστημονικοῦ λόγου κριτήριον βέβαιόν τε ὑπάρχειν καὶ ἀληθές, τὸ δὲ διὰ τῆς αἰσθήσεως ἀληθές μὲν, οὐχ οὕτω δὲ ὡς τὸ διὰ τοῦ ἐπιστημονικοῦ λόγου, τὸ δὲ σύνθετον κοινὸν ἀληθοῦς τε καὶ ψευδοῦς ὑπάρχειν· τῆς γὰρ δόξης τὴν μὲν τινὰ ἀληθῆ εἶναι τὴν δὲ ψευδῆ. Ὅθεν καὶ τρεῖς Μοίρας παραδεδόσθαι, Ἄτροπον μὲν τὴν τῶν νοητῶν, ἀμετάθετον οὖσαν, Κλωθῶ δὲ τὴν τῶν αἰσθητῶν, Λάχεσιν δὲ τὴν τῶν δοξαστῶν.

(=Ὁ Ξενοκράτης λέει ὅτι οἱ θεμελιακές οὐσίες τοῦ κόσμου εἶναι τρεῖς· ἢ μία αἰσθητὴ, ἢ δευτέρη νοητὴ καὶ ἢ τρίτη σύνθετη καὶ ἀντικείμενο δοξασίας· ἀπὸ αὐτῆς αἰσθητῆς εἶναι αὐτὴ πού βρίσκεται ἐντὸς τοῦ οὐρανοῦ, νοητὴ εἶναι αὐτὴ πού βρίσκεται σὲ ὅλα τὰ ἐκτὸς τοῦ οὐρανοῦ, ἐνῶ δοξαστὴ καὶ σύνθετη εἶναι ἢ οὐσία αὐτοῦ τοῦ ἴδιου τοῦ οὐρανοῦ· αὐτὴ εἶναι ὀρατὴ μὲ τὴν αἴσθησιν καὶ κατανοητὴ μὲ τὴν ἀστρονομία. Μὲ βάση λοιπὸν τὰ δεδομένα αὐτὰ δεχόταν ὡς κριτήριον τῆς μὲν ἐκτὸς οὐρανοῦ καὶ νοητῆς οὐσίας τὴν ἐπιστήμην, τῆς δὲ ἐντὸς οὐρανοῦ καὶ αἰσθητῆς οὐσίας τὴν αἴσθησιν, ἐνῶ τῆς μεικτῆς οὐσίας τὴν δοξασία· καί, μὲ δύο λόγια, θεωροῦσε τὸ διὰ τοῦ ἐπιστημονικοῦ λόγου κριτήριον ὡς βέβαιο καὶ ἀληθινόν, τὸ διὰ τῆς αἰσθήσεως ἀληθινόν μὲν, ἀλλὰ ὄχι τόσο ὅσο τὸ διὰ τοῦ ἐπιστημονικοῦ λόγου, ἐνῶ τὸ σύνθετον τὸ θεωροῦσε κοινὸ καὶ τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ ψευδοῦς· διότι ἄλλες δοξασίες εἶναι ἀληθεῖς καὶ ἄλλες ψευδεῖς. Κατὰ

συνέπεια ἢ ἀντιστοιχία τῶν θεμελιακῶν οὐσιῶν μέ τις τρεῖς Μοῖρες εἶναι ἢ ἐξῆς· ἡ Ἄτροπος ἀντιστοιχεῖ στά νοητά, καθὼς εἶναι ἀμετάβλητη, ἡ Κλωθὴ στά αἰσθητά καὶ ἡ Λάχεσις στά δοξαστά»).

258.1:

«Ξενοκράτης ὁ φιλόσοφος ἐρωτηθεὶς τί αὐτῷ περιέγεγονεν ἐκ φιλοσοφίας ἔφη· τὸ τὰ ὑπὸ τῶν νόμων προσηταγμένα ἐκουσίως ποιεῖν.

(=Ὁ Ξενοκράτης ὁ φιλόσοφος ὅταν τὸν ρώτησαν ποιὸ κέρδος εἶχε ἀπὸ τῆν ἐνασχόληση μέ τῆ φιλοσοφία, ἀπάντησε· τό να κάνω μέ τῆ θέλησή μου ὅσα προστάζουν οἱ νόμοι)».

4.11.8-4.14.5:

«Καὶ πλεῖστα ὅσα καταλέλοιπε (ὁ Ξενοκράτης) συγγράμματα καὶ ἔπη καὶ παραινέσεις, ἃ ἔστι ταῦτα· Περὶ φύσεως α β γ δ ε, Περὶ σοφίας, Περὶ πλούτου α, Ἀρκὰς α, Περὶ τοῦ ἀορίστου α, Περὶ τοῦ παιδίου α, Περὶ ἐγκρατείας α, Περὶ τοῦ ὠφελίμου α, Περὶ τοῦ ἐλευθέρου α, Περὶ θανάτου α, Περὶ ἐκουσίου α, Περὶ φιλίας α β, Περὶ ἐπιεικείας α, Περὶ τοῦ ἐναντίου α β, Περὶ εὐδαιμονίας α β, Περὶ τοῦ γράφειν α, Περὶ μνήμης α, Περὶ τοῦ ψεύδους α, Καλλικλῆς α, Περὶ φρονήσεως α β, Οἰκονομικὸς α, Περὶ σωφροσύνης α, Περὶ δυνάμεως νόμου α, Περὶ πολιτείας α, Περὶ ὁσιότητος α, Ὅτι παραδοτὴ ἢ ἀρετὴ α, Περὶ τοῦ ὄντος α, Περὶ εἰμαρμένης α, Περὶ παθῶν α, Περὶ βίων α, Περὶ ὁμοιοίας α, Περὶ μαθητῶν α β, Περὶ δικαιοσύνης α, Περὶ ἀρετῆς α β, Περὶ εἰδῶν α, Περὶ ἡδονῆς α β, Περὶ βίου α, Περὶ ἀνδρείας α, Περὶ τοῦ ἐνὸς α, Περὶ ἰδεῶν α, 4.13 Περὶ τέχνης α, Περὶ θεῶν α β, Περὶ ψυχῆς α β, Περὶ ἐπιστήμης α, Πολιτικὸς α, Περὶ ἐπιστημοσύνης α, Περὶ φιλοσοφίας α, Περὶ τῶν Παρμενίδου α, Ἀρχέδημος ἢ περὶ δικαιοσύνης α, Περὶ τὰγαθοῦ α, Τῶν περὶ τὴν διάνοιαν α β γ δ ε ζ η, Λύσις τῶν περὶ τοὺς λόγους ι, Φυσιτικῆς ἀκροάσεως α β γ δ ε, Κεφάλαιον α, Περὶ γενῶν καὶ εἰδῶν α, Πυθαγόρεια α, Λύσεις α β, Διαιρέσεις η, Θέσεων βιβλία κ, στίχοι μύριοι γ, Τῆς περὶ τὸ διαλέγεσθαι πραγματείας βιβλία ιδ, στίχοι μύριοι α 22βψμ, Μετὰ τοῦτο βιβλία ιε καὶ ἄλλα βιβλία ι περὶ μαθημάτων τῶν περὶ τὴν λέξιν, Λογιστικῶν βιβλία θ, Τῶν περὶ τὰ μαθήματα βιβλία, Τῶν περὶ τὴν διάνοιαν ἄλλα βιβλία δύο, Περὶ γεωμετρῶν βιβλία ε, Ὑπομνημάτων α, Ἐναντίων α, Περὶ ἀριθμῶν α, Ἀριθμῶν θεωρία α, Περὶ διαστημάτων α, Τῶν περὶ ἀστρολογίαν, Στοιχεῖα πρὸς Ἀλέξανδρον περὶ βασιλείας δ, Πρὸς Ἀρρύβαν, Πρὸς Ἡφαιστίωνα, Περὶ γεωμετρίας α β, Στίχοι μύριοι κβ 22δσλθ.

(=Ὁ Ξενοκράτης ἄφησε πλεῖστα ὅσα συγγράμματα καὶ ἔπη καὶ παραινέσεις, τὰ ἐξῆς· Περὶ φύσεως α β γ δ ε, Περὶ σοφίας, Περὶ πλούτου α, Ἀρκὰς α, Περὶ τοῦ ἀορίστου α, Περὶ τοῦ παιδίου α, Περὶ ἐγκρατείας α, Περὶ τοῦ ὠφελίμου α, Περὶ τοῦ ἐλευθέρου α, Περὶ θανάτου α, Περὶ ἐκουσίου α, Περὶ φιλίας α β, Περὶ ἐπιεικείας α, Περὶ τοῦ ἐναντίου α β, Περὶ εὐδαιμονίας α β, Περὶ τοῦ γράφειν α, Περὶ μνήμης α, Περὶ τοῦ ψεύδους α, Καλλικλῆς α, Περὶ φρονήσεως α β, Οἰκονομικὸς α, Περὶ σωφροσύνης α, Περὶ δυνάμεως νόμου α, Περὶ πολιτείας α, Περὶ ὁσιότητος α, Ὅτι παραδοτὴ ἢ ἀρετὴ α, Περὶ τοῦ ὄντος α, Περὶ εἰμαρμένης α, Περὶ παθῶν α, Περὶ βίων α, Περὶ ὁμοιοίας

α, Περί μαθητῶν α β, Περί δικαιοσύνης α, Περί ἀρετῆς α β, Περί εἰδῶν α, Περί ἡδονῆς α β, Περί βίου α, Περί ἀνδρείας α, Περί τοῦ ἑνὸς α, Περί ἰδεῶν α, 4.13 Περί τέχνης α, Περί θεῶν α β, Περί ψυχῆς α β, Περί ἐπιστήμης α, Πολιτικὸς α, Περί ἐπιστημοσύνης α, Περί φιλοσοφίας α, Περί τῶν Παρμενίδου α, Ἀρχέδημος ἢ περὶ δικαιοσύνης α, Περί τάγαθοῦ α, Τῶν περὶ τὴν διάνοιαν α β γ δ ε ζ η, Λύσεις τῶν περὶ τοὺς λόγους ι, Φυσικῆς ἀκροάσεως α β γ δ ε, Κεφάλαιον α, Περί γενῶν καὶ εἰδῶν α, Πυθαγόρεια α, Λύσεις α β, Διαιρέσεις η, Θέσεων βιβλία κ, στίχοι μύριοι γ, Τῆς περὶ τὸ διαλέγεσθαι πραγματείας βιβλία ιδ, στίχοι μύριοι α 22βγμ [2.740]. Μετὰ τοῦτο βιβλία ιε καὶ ἄλλα βιβλία ι περὶ μαθημάτων τῶν περὶ τὴν λέξιν, Λογιστικῶν βιβλία θ, Τῶν περὶ τὰ μαθήματα βιβλία, Τῶν περὶ τὴν διάνοιαν ἄλλα βιβλία δύο, Περί γεωμετρῶν βιβλία ε, Ὑπομνημάτων α, Ἐναντίων α, Περί ἀριθμῶν α, Αριθμῶν θεωρία α, Περί διαστημάτων α, Τῶν περὶ ἀστρολογία, Στοιχεῖα πρὸς Ἀλέξανδρον Περί βασιλείας δ, Πρὸς Ἀρρύβαν, Πρὸς Ἡφαιστίωνα, Περί γεωμετρίας α β, Στίχοι μύριοι κβ 22δσθ [4.239]».

3. Θεόφραστος

(περ. 370-287/86 π.Χ.)

Ὁ Θεόφραστος ἦταν ὁ καλύτερος μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλη καὶ πρῶτος διάδοχός του στὴ διεύθυνση τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς του, τῆς λεγόμενης Περιπατητικῆς Σχολῆς, πού τῆς εἶχε δώσει καὶ τὸ ὄνομα «**Λύκειον**», μιᾶς σχολῆς στὴν ὁποία καλλιιεργήθηκε ἡ ἐνδελεχῆς ἔρευνα σὲ κάθε τομέα τῆς γνώσης.

Ὁ Θεόφραστος καταγόταν ἀπὸ τὴν Ἐρεσό τῆς Λέσβου, ἀλλὰ νέος ἐγκαταστάθηκε στὴν Ἀθήνα, ὅπου σπούδασε στὴν Ἀκαδημία, ὅσο ἀκόμα ζοῦσε ὁ Πλάτων. Ἀργότερα ἀκολούθησε τὸν Ἀριστοτέλη στό Λύκειον, τὸ ὁποῖο διηύθυνε σύμφωνα μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ Ἀριστοτέλη, ἀφ' ὅτου ἤδη ὁ δάσκαλός του ἐγκατέλειπε τὸ 323 τὴν Ἀθήνα, καὶ γιὰ 35 σχεδόν χρόνια ὡς τὸν θάνατό του. Τὸ πραγματικό του ὄνομα ἦταν Τύρταμος. Θεόφραστο (=θεϊκὸ ὀμιλητὴ) τὸν ὀνόμασε ὁ Ἀριστοτέλης. Λόγω τοῦ προσωπικοῦ του κύρους ἢ Σχολῆς στὰ χρόνια του παρουσίασε μεγάλη ἄνθηση. Ἡ παράδοση ἀναφέρει πὼς εἶχε φθάσει τὸν συνολικὸ ἀριθμὸ τῶν 2000 μαθητῶν. Ἡ συμμετοχὴ στὴν κηδεῖα του πολὺ μεγάλου πλήθους Ἀθηναίων δείχνει τὴν ἐκτίμησή πού ὅλοι ἔτρεφαν στό πρόσωπό του. Ἡ διαθήκη του σώζεται στό 5^ο βιβλίο τῶν Βίων τῶν Φιλοσόφων τοῦ Διογένη τοῦ Λαέρτιου καὶ μαζί μὲ τὴ βιογραφία του καὶ τὸν κατάλογο τῶν συγγραμμάτων του εἶναι ἡ πιὸ σημαντικὴ πηγὴ γιὰ τὸν Θεόφραστο.

Τὸ τεράστιο ἔργο του -ἔχει σωθεῖ ἕνας κατάλογος μὲ περισσότερους ἀπὸ 220 τίτλους ἔργων του (Θεωρητικὴ φιλοσοφία: λογικὴ, φυσικὴ, μεταφυσικὴ, φυσικὲς ἐπιστῆμες, Πρακτικὴ φιλοσοφία: ἠθικὴ, πολιτικὴ, ρητορικὴ, λογοτεχνικὴ κριτικὴ)- διαλαμβάνει διάφορα ἐπιστημονικὰ πεδία, ὅπως καὶ τὸ ἔργο τοῦ Ἀριστοτέλη. Ἀκολουθώντας τὸν Ἀριστοτέλη ὀδήγησε τὴν ἔρευνα πρὸς τὴν αὐτονόμηση τῶν διαφόρων ἐπιστημονικῶν θεωριῶν ἀπὸ τὴ φιλοσοφία, αὐτονόμηση πού θά βρεῖ μιὰ πληρέστερη ἐφαρμογὴ ἀργότερα στό Μουσεῖον τῆς Ἀλεξανδρείας. Ἡ ἐπανάληψη τῶν

ἴδιων τίτλων μέ τά ἔργα τοῦ δασκάλου του, ὅπως Ἀναλυτικά, Τοπικά, Ποιητική, καί θεμάτων, ὅπως φυσική, μετεωρολογία, ζωολογία, ἀποδεικνύει, τρόπον τινά, σέ πόσο μεγάλο βαθμό καί οἱ δύο διδάσκαλοι-φιλόσοφοι πραγματεύθηκαν τά ἴδια προβλήματα καί μαρτυρεῖ πώς ὁ Θεόφραστος ἦταν πανεπιστήμων, ὅπως καί ὁ Ἀριστοτέλης· ἄλλωστε, τά ἐπιστημονικά δημοσιεύματα τοῦ Θεόφραστου, ὅπως καί οἱ πραγματεῖες τοῦ Ἀριστοτέλη, ἔχουν στενή σχέση με τή διδακτική δραστηριότητα καί τῶν δύο.

Σώθηκαν ἀποσπάσματα ἀπό τά συγγράμματά του «Περί φυτικῶν ἱστοριῶν ἀ'-θ'» (ή φυτολογία σέ ἑννέα βιβλία), «Περί φυτικῶν αἰτιῶν ἀ'-στ'» (ἓνα εἶδος φυσιολογίας τῶν φυτῶν), «Φυσικῶν δόξαι» (σώθηκε τό μέρος «Περί αἰσθήσεων»), καί «Χαρακτήρες» (Ἠθικοί χαρακτήρες). Στό τελευταῖο ὁ Θεόφραστος περιγράφει μέ ἔντονα χρώματα τριάντα τύπους ἀνθρώπων μέ ἀδυναμίες ἀπό τήν καθημερινότητα τῆς ἀθηναϊκῆς ζωῆς.

Ἀποσπάσματα:

ΠΕΡΙ ΦΥΤΙΚΩΝ ΙΣΤΟΡΙΩΝ 1.1.1-1.2.5:

«Πρῶτα δέ ἐστί τὸ ὑγρὸν καὶ θερμόν· ἅπαν γὰρ φυτὸν ἔχει τινὰ ὑγρότητα καὶ θερμότητα σύμφυτον, ὥσπερ καὶ ζῶον, ὧν ὑπολειπόντων γίνεται γῆρας καὶ φθίσις, τελείως δὲ ὑπολιπόντων θάνατος καὶ αὔανσις.

(=Πρῶτα-πρῶτα εἶναι τὸ ὑγρὸ καὶ τὸ θερμὸ· γιατί κάθε φυτὸ ἔχει κάποια ὑγρότητα καὶ θερμότητα σύμφυτη μ' αὐτό, ὅπως συμβαίνει καὶ μέ κάθε ζωντανό ὄργανισμό· ὅταν τά δύο αὐτά στοιχεῖα ἀρχίζουν νά μειώνονται ἔρχονται τά γηρατεία καὶ ὁ μαρasmus, κι ὅταν γαθοῦν τελείως, ἔρχεται ὁ θάνατος καὶ ἡ πλήρης ἀποξήρασή τους)».

ΠΕΡΙ ΦΥΤΙΚΩΝ ΑΙΤΙΩΝ 1.1.4-1.12.9:

«Τῶν φυτῶν αἱ γενέσεις ὅτι μὲν εἰσι πλείους καὶ πόσαι καὶ τίνες ἐν ταῖς Ἱστορίαις εἴρηται πρότερον. Ἐπεὶ δὲ οὐ πᾶσαι πᾶσιν, οἰκείως ἔχει διελεῖν τίνες ἐκάστοις καὶ διὰ ποίας αἰτίας, ἀρχαῖς χρωμένους ταῖς κατὰ τὰς ἰδίας οὐσίας· εὐθὺ γὰρ χρή συμφωνεῖσθαι τοὺς λόγους τοῖς εὐρημένοις.

(=Ἐχουμε πεῖ προηγουμένως στίς Φυτικές Ἱστορίες ὅτι οἱ γενέσεις τῶν φυτῶν εἶναι πολλές καὶ πόσες καὶ ποιές. Καί ἐπειδὴ δέν ἰσχύουν ὅλες γιὰ ὅλα τά φυτά, θεωροῦμε σκόπιμο νά ξεχωρίσουμε ποιές εἶναι καὶ γιὰ ποιές αἰτίες, ξεκινώντας ἀπὸ ἐκεῖνες πού ἔχουν τήν ἴδια οὐσία· γιατί ἀπλῶς πρέπει νά ταιριάξουν οἱ αἰτίες μέ τά εὐρήματα)».

ΧΑΡΑΚΤΗΡΕΣ:

ΚΟΛΑΚΕΙΑΣ Β' 2.3.4-2.13.2:

«Τὴν δὲ κολακείαν ὑπολάβοι ἂν τις ὁμιλίαν αἰσχροῦ εἶναι, συμφέρουσαν δὲ τῷ κολακεύοντι, τὸν δὲ κόλακα τοιοῦτόν τινα, ὥστε ἅμα πορευόμενον εἰπεῖν· Ἐνθυμῆ, ὡς ἀποβλέπουσι πρὸς σέ οἱ ἄνθρωποι; Τοῦτο δὲ οὐθενὶ τῶν ἐν τῇ πόλει γίνεται πλήν σοί· ἠὺδοκίμεις χθές ἐν τῇ στοᾷ· πλείονων γὰρ ἢ τριάκοντα ἀνθρώπων καθημένων καὶ ἐμπεσόντος λόγου, τίς εἶη βέλτιστος, ἀπ' αὐτοῦ ἀρξαμένουσ πάντας ἐπὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ κατενεχθῆναι.

(=Τὴν κολακεία θά μπορούσε νά τή θεωρήσει κανείς σάν μιά κακόγουστη συνομιλία πού ἀποβλέπει στό συμφέρον τοῦ κόλακα. Ὁ κόλακας συμπεριφέρεται κάπως ἔτσι· ὅταν, γιά παράδειγμα, βαδίζει μαζί μέ κάποιον πού θέλει νά τόν κολακέψει, τοῦ λέει· Προσέχεις μέ τί θαυμασμό σέ κοιτάζουν οἱ ἄνθρωποι; Αὐτό δέν τό κάνουν γιά κανέναν ἄλλον στήν πόλη παρά μόνο γιά σένα· χθές στή στοά ξεχώριζες· ἐκεῖ κάθονταν πάνω ἀπό τριάντα ἄνθρωποι κι ὅταν ἦλθε ἡ κουβέντα γιά τό ποιός εἶναι ὁ ἄριστος, ὅλοι ἀπό σένα ξεκινούσαν καί στό ὄνομά σου κατέληγαν).

Καί ἅμα τοιαῦτα λέγων ἀπό τοῦ ἱματίου ἀφελεῖν κροκύδα, καί ἐάν τι πρὸς τὸ τρίχωμα τῆς κεφαλῆς ὑπὸ πνεύματος προσενεχθῆ ἄχυρον, καρφολογῆσαι, καί ἐπιγελάσας δὲ εἰπεῖν· Ὁρᾶς; ὅτι δυοῖν σοι ἡμερῶν οὐκ ἐντετύχηκα, πολῶν ἔσχηκας τὸν πάγονα μεστόν, καίπερ εἶ τις καί ἄλλος πρὸς τὰ ἔτη ἔχεις μέλαιναν τὴν τρίχα.

(=Καί λέγοντας αὐτά, παίρνει τάχα ἕνα χνουδί ἀπὸ τὸ ἱμάτιό του, κι ἂν ἀπὸ τὸν ἄνεμο κόλλησε στά μαλλιά του ἕνα ἄχυρο, τό πιάνει καί τό πετάει καί λέει γελώντας· Βλέπεις; Δυὸ μέρες δέν σέ συνάντησα καί τά γένεια σου ἄσπρισαν, ἐνῶ ἔχεις τίς πιό μαῦρες τρίχες ἀπ' ὅλους τοὺς συνομηλίκους σου).

Καί λέγοντος δὲ αὐτοῦ τι τοὺς ἄλλους σιωπᾶν κελεῦσαι καί ἐπαινεῖσαι δὲ ἀκούοντος, καί ἐπισημῆσθαι δέ, εἰ παύεται, Ὁρθῶς, καί σκώψαντι ψυχρῶς ἐπιγελάσαι τό τε ἱμάτιον ὧσαι εἰς τὸ στόμα ὡς δὴ οὐ δυνάμενος κατασχεῖν τὸν γέλωτα. Καί τοὺς ἀπαντῶντας ἐπιστῆναι κελεῦσαι, ἕως ἂν αὐτὸς παρέλθῃ. Καί τοῖς παιδίοις μῆλα καί ἀπίους πριάμενος εἰσενέγκας δοῦναι ὀρθῶντος αὐτοῦ, καί φιλήσας δὲ εἰπεῖν· Χρηστοῦ πατρὸς νεόττια.

(=Καί ὅταν μιλάει αὐτός τὸν ὁποῖον κολακεύει, ὁ κόλακας ζητᾶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους νά σωπάσουν καί τὸν ἐπαινῆ καθὼς τὸν ἀκούει νά μιᾷ, καί, ὅταν σταματᾷ, ἐπικροτεῖ ὅσα ἐκεῖνος λέει, λέγοντας, Σωστά· κι ὅταν ἐκεῖνος πεῖ κάποιο κρύο ἄστεϊο, ὁ κόλακας ξεσπάει σέ γέλια καί κλείνει τὸ στόμα του μέ τὸ ἱμάτιό του, γιατί τάχα δέν μπορεῖ νά συγκρατήσῃ τὰ γέλια του. Κι ὅσους συναντοῦν στὸν δρόμο τοὺς ζητᾶ νά σταθοῦν στήν ἄκρη μέχρι νά περάσει ἐκεῖνος. Κι ἀκόμα, ἀγοράζει μῆλα καί ἀπίδια καί τά προσφέρει μπροστά του στά παιδάκια του, κι ἀφοῦ τά φιλήσῃ, τοὺς λέει· μικρά πουλάκια καλοῦ πατέρα).

Καί συνωνούμενος ἐπικρηπίδας τὸν πόδα φῆσαι εἶναι εὐρυθμότερον τοῦ ὑποδήματος. Καί πορευομένου πρὸς τινὰ τῶν φίλων προδραμῶν εἰπεῖν ὅτι Πρὸς σέ ἐρχεται, καί ἀναστρέψας ὅτι Προσηγγελκά σε. Ἀμέλει δὲ καί τὰ ἐκ τῆς γυναικειᾶς ἀγορᾶς διακονῆσαι δυνατὸς καί τῶν ἐστιωμένων πρῶτος ἐπαινέσαι τὸν οἶνον καί παραμένων εἰπεῖν· Ὡς μαλακῶς ἐσθίεις, καί ἄρας τι τῶν ἀπὸ τῆς τραπέζης φῆσαι· Τουτί ἄρα ὡς χρηστόν ἐστι· καί ἐρωτῆσαι, μὴ ρίγοι, καί εἰ ἐπιβάλλεσθαι βούλεται, καί εἶ τι περιστείλῃ αὐτόν, καί μὴν ταῦτα λέγων πρὸς τὸ οὖς προσκύπτων διαψιθυρίζειν· καί εἰς ἐκεῖνον ἀποβλέπων τοῖς ἄλλοις λαλεῖν.

(=Καί ἂν πάει μαζί του γιά ν' ἀγοράσει ἐκεῖνος γαλότσες, τὸν κολακεύει λέγοντάς του πῶς τό πόδι του εἶναι πιό ὄμορφο ἀπὸ τὸ ὑπόδημα. Κι ὅταν ἐκεῖνος πάει ἐπίσκεψη σέ κάποιον φίλο του, τρέχει μπροστά καί λέει στὸν φίλο ὅτι Σέ σένα ἐρχεται καί, ἀφοῦ

γυρίζει πίσω, λέει στον κολακευόμενο ότι Σέ ανήγγειλα. Και χωρίς άμφιβολία ο κόλακας θά ήταν σέ θέση νά ασχοληθεῖ καί μέ γυναικεῖες άγορές· κι όταν εἶναι καλεσμένοι σέ τραπέζι, πρῶτος αὐτός ἐπαινεῖ τό κρασί καί τήν ὥρα τοῦ φαγητοῦ λέει· Πόσο ὁμορφα τρῶς, κι όταν πάρει κάτι ἀπό τό τραπέζι λέει· Τί ὠραῖο πού εἶναι αὐτό ἐδῶ· καί ρωτάει αὐτόν πού κολακεύει, μήπως κρυώνει, μήπως θέλει νά ρίξει κάτι ἐπάνω του ἢ ἄν θέλει νά τόν σκεπάσει, καί βέβαια λέγοντας αὐτά σκύβει καί κάτι τοῦ ψιθυρίζει στό αὐτί· κι ἐνῶ κοιτάζει σ' ἐκεῖνον, μιλάει στούς ἄλλους).

Καί τοῦ παιδὸς ἐν τῷ θεάτρῳ ἀφελόμενος τὰ προσκεφάλαια αὐτὸς ὑποστρῶσαι. Καί τήν οἰκίαν φῆσαι εὖ ἡρχιτεκτονῆσθαι καί τὸν ἀγρὸν εὖ πεφυτεῦσθαι καί τήν εἰκόνα ὁμοίαν εἶναι. Καί τὸ κεφάλαιον τὸν κόλακα ἔστι θεάσασθαι πάντα καί λέγοντα καί πράττοντα, ᾧ χαριεῖσθαι ὑπολαμβάνει».

(=Καί στό θέατρο παίρνει τὰ μαξιλάρια πάνω στά ὁποῖα κάθεται τό παιδί αὐτοῦ πού κολακεύει καί αὐτὸς τὰ τακτοποιεῖ ξανά. Καί λέει ἀκόμη πὼς τό σπίτι σχεδιάσθηκε καί χτίσθηκε ὁμορφα καί τό χωράφι φυτεύθηκε καλά καί τό ἄγαλμα εἶναι ἐπίσης ὠραῖο. Καί μέ δύο λόγια εἶναι δυνατόν νά δεῖ κανεῖς τὸν κόλακα νά λέει καί νά κάνει τὰ πάντα, προκειμένου νά ἐνχαριστήσῃ κάποιον, σὺν ὁποῖον πιστεύει πὼς μέ τὸν τρόπο αὐτόν θά γίνῃ ἀρεστός)».

Μαρτυρία:

ΣΙΜΠΛΙΚΙΟΣ, ΕΙΣ ΤΑ ΦΥΣΙΚΑ 6.18-31:

«Θαλῆς δὲ πρῶτος παραδέδοται τὴν περὶ φύσεως ἱστορίαν τοῖς Ἑλλήσιν ἐκφῆναι, πολλῶν μὲν καὶ ἄλλων προγεγονότων, ὡς καὶ Θεοφράστῳ δοκεῖ, αὐτὸς δὲ (ὁ Θαλῆς) πολὺ διενεγκὼν(=ὑπερέχει) ἐκείνων ὡς ἀποκρύβαι (=ὥστε ἐπισκιάζει) πάντας τοὺς πρὸ αὐτοῦ.

(=Ὅπως καὶ ὁ Θεόφραστος πιστεύει, ὁ πρῶτος πού θεωρεῖται πὼς πραγματεύθηκε καί δίδαξε στοὺς Ἑλλήνες τὴν ἱστορία περὶ τῆς φύσεως εἶναι ὁ Θαλῆς· βέβαια, ὑπῆρξαν καὶ ἄλλοι στό παρελθόν πού ασχολήθηκαν μέ τό ἴδιο ζήτημα, ἀλλὰ ὁ Θαλῆς κατὰ πολὺ ὑπερέχει ἐκείνων, ὥστε ἐπισκιάζει ὅλους τοὺς πρὸ αὐτοῦ)».

4. Ἀριστόξενος ὁ Ταραντίνος

(4ος αἰ. π.Χ.· γενν. περ. 370/360 π.Χ.)

Περιπατητικὸς φιλόσοφος, μαθητῆς τοῦ Πυθαγόρειου Ξενοφίλου, ἐνῶ ἀργότερα συνδέθηκε μέ τὸν Ἀριστοτέλη, καί σπουδαῖος μουσικός. Γεννήθηκε σὺν Τάραντα τῆς Ν. Ἰταλίας. Ἦταν γιὸς τοῦ μουσικοῦ Σπινθάρου. Σύμφωνα μέ τὴν ἀρχαία παράδοση, ὁ Ἀριστόξενος πίστευε πὼς ὁ Ἀριστοτέλης θά ἄφηνε αὐτόν διάδοχό του στή διεύθυνση τῆς Περιπατητικῆς Σχολῆς, γι' αὐτό καὶ ξαφνιάσθηκε ὅταν ὁ δάσκαλός του ἄφησε διάδοχό του τὸν Θεόφραστο. Κατὰ τὴ Σούδα συνέγραψε περισσότερα ἀπὸ 450 βιβλία μέ ποικίλα θέματα. Τό μουσικολογικό του ἔργο ἦταν σπουδαῖο. Ἔχουν σωθεῖ καὶ ἀποσπάσματα ἀπὸ Βίους τῶν φιλοσόφων Πυθαγόρα, Σωκράτη (γιὰ τὸν ὁποῖο εἶναι ἰδιαίτερα ἐπικριτικός), Πλάτωνα, Ἀρχύτα καὶ ἄλλων.

(Βλ. καί ΙΕ΄ Κεφάλαιο, Μουσικοί).

Αποσπάσματα:

35.1-13 (IV 1, 49TM):

«ΕΚ ΤΩΝ ΑΡΙΣΤΟΞΕΝΟΥ ΠΥΘΑΓΟΡΙΚΩΝ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ

Καθόλου δὲ ὄντο δεῖν ὑπολαμβάνειν μηδὲν εἶναι μείζον κακὸν ἀναρχίας, οὐ γὰρ πεφυκέναι τὸν ἄνθρωπον διασφύζεσθαι μηδενὸς ἐπιστατοῦντος. Περὶ δὲ ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων οὕτως ἐφρόνου, τοὺς μὲν γὰρ ἄρχοντας ἔφασκον οὐ μόνον ἐπιστήμονας ἀλλὰ καὶ φιλανθρώπους δεῖν εἶναι, καὶ τοὺς ἀρχομένους οὐ μόνον πειθηνίους, ἀλλὰ καὶ φιλάρχοντας. Ἐπιμελητέον δὲ πάσης ἡλικίας ἡγοῦντο, καὶ τοὺς μὲν παῖδας ἐν γράμμασι καὶ τοῖς ἄλλοις μαθήμασιν ἀσκεῖσθαι, τοὺς δὲ νεανίσκους τοῖς τῆς πόλεως ἔθεσί τε καὶ νόμοις γυμνάζεσθαι, τοὺς δὲ ἄνδρας ταῖς πράξεσί τε καὶ δημοσίαις λειτουργίαις προσέχειν· τοὺς δὲ πρεσβύτας ἐνθυμήσεσι καὶ κριτηρίοις καὶ συμβουλίαις δεῖν ἐναναστρέφεσθαι μετὰ πάσης ἐπιστήμης ὑπελάμβανον, ὅπως μήτε οἱ παῖδες νηπιάζοιεν, μήτε οἱ νεανίσκοι παιδαριεῦοιεντο, μήτε οἱ ἄνδρες νεανιεύοιεντο, μήτε οἱ γέροντες παραφρονοῖεν.

(= *ΑΠΟ ΤΙΣ ΠΥΘΑΓΟΡΙΚΕΣ ΑΠΟΦΑΝΣΕΙΣ [ΔΙΑΚΗΡΥΞΕΙΣ] ΠΟΥ ΔΙΕΣΩΣΕ Ο ΑΡΙΣΤΟΞΕΝΟΣ*

Οἱ Πυθαγόρειοι εἶχαν ὡς γενικὴ ἀρχὴ πὼς πρέπει νὰ γίνῃ κοινὴ συνείδησις ὅτι δὲν ὑπάρχει πῶς μεγάλο κακὸ ἀπὸ τὴν ἀναρχία· διότι ἐκ φύσεως δὲν μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ σώζεται χωρὶς νὰ ὑπάρχει κάποιος πού νὰ κυβερνᾷ. Γιὰ τοὺς ἄρχοντες καὶ τοὺς ἀρχόμενους φρονοῦσαν τό ἐξῆς· γιὰ τοὺς ἄρχοντες ἔλεγον πὼς δὲν ἀρκοῦσε μόνον νὰ ἔχουν εἰδικές διοικητικές γνώσεις, ἀλλὰ νὰ εἶναι παράλληλα καὶ φιλόανθρωποι, ἐνῶ γιὰ τοὺς ἀρχόμενους νὰ μὴν εἶναι μόνον πειθαρχικοί, ἀλλὰ νὰ ἀγαποῦν καὶ τοὺς ἀρχοντες. Πίστευαν ἀκόμη πὼς πρέπει νὰ ὑπάρχει μέριμνα γιὰ ὅλες τὶς ἡλικίες· ἔτσι, τὰ παιδιά νὰ ἀσκοῦνται μὲ τὴν ἐκμάθησι τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ἄλλων μαθημάτων, οἱ νεαροὶ νὰ ἐξασκοῦνται στὰ πατροπαράδοτα ἔθιμα καὶ τοὺς νόμους τῆς πόλης, ἐνῶ οἱ ἄνδρες νὰ εἶναι ἀφοσιωμένοι στὴν πολιτικὴ πράξι καὶ στὶς δημόσιες λειτουργίες· γιὰ τοὺς ἡλικιωμένους εἶχαν τὴν ἄποψη ὅτι πρέπει νὰ ἀσχολοῦνται μὲ κάθε σοβαρότητα μὲ σκέψεις καὶ μὲ κρίσεις καὶ μὲ συμβουλές· ἔτσι, μήτε τὰ παιδιά νὰ συμπεριφέρονται σάν νήπια, μήτε οἱ νέοι σάν παιδιά, μήτε οἱ ἄνδρες σάν νεαροὶ, μήτε οἱ γέροντες σάν νὰ τὰ ἔχουν χαμένα».

61.3 (Διογένης Λαέρτιος III (8TM):

«Καὶ αὐτόν (τόν Πλάτωνα) φησὶν Ἀριστόξενος τρεῖς ἐστρατεῦσθαι, ἅπαξ μὲν εἰς Τάναγραν, δεῦτερον δὲ εἰς Κόρινθον, τρίτον ἐπὶ Δηλίῳ. Ἔνθα καὶ ἀριστεῦσαι.

(= *Ὁ Ἀριστόξενος λέει πὼς ὁ Πλάτωνας τρεῖς φορές ἔλαβε μέρος σὲ πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις· μιὰ φορά στὴν Τανάγρα, δεῦτερον στὴν Κόρινθο καὶ τρίτη στό Δῆλιο. Ἐκεῖ πῆρε καὶ ἀριστεῖο ἀνδρείας».*

5. Σκεπτικισμός

I. Πύρρων ό Ήλεϊός

(περ. 365-270 π.Χ.).

Ό Σκεπτικισμός είναι ένα άπαισιόδοξο φιλοσοφικό σύστημα πού άμφισβητεί τή δυνατότητα του ανθρώπου νά αποκτήσει άσφαλή καί άπόλυτη γνώση. Έρχεται σέ πλήρη αντίθεση μέ τή γνωσιολογική άισιοδοξία του Πλατωνισμού καί του Άριστοτελισμού. Ό Πύρρων ό Ήλεϊός θεωρούνταν από τούς άρχαίους συγγραφείς ό είσηγητής του Σκεπτικισμού. Ό Πύρρων άναζήτησε τήν εϋτυχία μακριά από κάθε σταθερό δεδομένο, από κάθε κρίση, από κάθε όρισμό. Κατά τον Πύρωνα ή καθημερινή πραγματικότητα συλλαμβάνεται από τον άνθρωπο ως άσαφής καί άδιάφορη, τελικά ως άνώφελη (*άφρασία*). Η όντολογική καί γνωσιολογική αυτή άπαισιόδοξία έχει προεκτάσεις καί στην ήθική. Άφοϋ όλα είναι άδιάφορα, ό άνθρωπος δέν μπορεί νά πεϊ μέ ακρίβεια ποιό είναι τό καλό καί τό κακό, τό δίκαιο καί τό άδικο, τό σωστό καί τό λάθος. Κι άφοϋ όλα χάνουν τήν άξία τους, ό άνθρωπος γίνεται άδιάφορος για ό,τι συμβαίνει γύρω του καί φθάνει σέ μιá μορφή ήρεμης άταραξίας· αυτή ή άταραξία είναι για τούς σκεπτικιστές τό ζητούμενό τους· πιστεύουν ότι κατακτώντας τήν άταραξία φθάνουν στην εϋτυχία.

Ό Πύρρων δέν άφησε κανένα σύγγραμμα. Η διδασκαλία του διατηρήθηκε μέ τήν προφορική παράδοση. Τήν διέσωσε κυρίως ό μαθητής του Τίμων ό Φλειάσιος.

II. Τίμων ό Φλειάσιος

(περ. 320-230 π.Χ.)

Ό Τίμων από τον Φλειοϋντα τής Πελοποννήσου ήταν ένας περιπλανώμενος στοχαστής πού έγραψε έργα πεζά καί ποιητικά (δράματα), μέσα από τά όποια διέσωσε, διέδωσε καί έρμήνευσε τήν προφορική διδασκαλία καί τή φιλοσοφική σκέψη του δασκάλου του Πύρωνα. Έργα του: *Ίνδαλμοί* (=εικόνας, φαινόμενα) σέ έλεγειακά δίστιχα, όπου σκιαγραφεί τήν προσωπικότητα του δασκάλου του, καί *Σίλλοι*, ποιητικές σάτιρες σέ έξάμετρους στίχους, στίς όποίες έχει πρότυπο τό όμώνυμο έργο του προσωκρατικού φιλοσόφου Ξενοφάνη του Κολοφώνιου.

Αποσπάσματα, ΣΙΛΛΟΙ, ΠΥΡΡΩΝ 783 κέ., 822 κέ.:

«Λαῶν ἔθνεα κοῦφα, βαρυνόμεν' ἔνθα καί ἔνθα
ἐκ παθέων δόξης τε καί εἰκαίης νομοθήκης.
Σχέτλιοι ἄνθρωποι, κάκ' ἐλέγχεα, γαστέρες οἶον,
τοίων ἐκ τ' ἐρίδων ἐκ τε στοναχῶν πέπλασθε.
Ἄνθρωποι κενεῆς οἰήσιος ἔμπλεοι ἀσκοί...
Ἦ γέρον, ὦ Πύρρων, πῶς ἠ πόθεν ἔκδυσιν εὔρες
λατρείης δοξῶν κενεοφροσύνης τε σοφιστῶν,

καί πάσης ἀπάτης πειθοῦς τ' ἀπελύσαιο δεσμά;

(= Ἀνθρωπάκια κούφια κι ἀσήμαντα, χτυπημένα ἀπό κάθε μεριά ἀπό φανταστικά πάθη καί εἰκονικές νομοθεσίες. Ἄνθρωποι ἀξιολύπητοι, κακές ντροπές, σκέτες κοιλίες, φτιαγμένες ἀπό καυγάδες κι ἀναστεναγμούς. Ἄνθρωποι κενόδοξοι, φουσκωμένα ἀσκή... Ὡ γέροντα, ὦ Πύρρωνα, πῶς τά κατάφερες καί ξεφόρεσες τή λατρεία τῆς γνώμης καί τῆς ματαιοδοξίας τῶν σοφιστῶν, καί ἐλευθερώθηκες ἀπό τά δεσμά κάθε ψεύτικης πειθοῦς;)».

6. Ἐπικουρισμός

Εἰσαγωγή

Ὁ Ἐπικουρισμός, ὅπως καί ὅσο μπορεῖ νά συμπεράνει κανεῖς ἀπό κάποια κείμενα ἢ ἀποσπάσματα κειμένων τοῦ Ἐπικούρου πού ἔχουν σωθεῖ ἢ ἀπό μαρτυρίες νεωτέρων συγγραφέων, στοχεύει στήν ἀτομική εὐδαιμονία. Εἶναι βέβαια ἐκδηλη ἡ ἀπογοήτευση τοῦ φιλοσόφου ἀπό τή σκληρή καθημερινότητα καί τή διαρκή ἀπειλή τοῦ θανάτου, ἀλλά παρά ταῦτα στά κείμενα αὐτά ὑποδεικνύεται ἡ ἀνάγκη ἐνός ἐσωτερικοῦ συμβιβασμοῦ μέ τίς ποικίλες δυσκολίες τῆς ζωῆς, ὥστε νά μπορέσει ὁ ἄνθρωπος νά μὴ χάσει τόν τελικό του στόχο καί νά χαρεῖ πραγματικές ἀπολαύσεις. Ὁ Ἐπικουρισμός ἔχει κατηγορηθεῖ γιά ἀκραῖο ἠδονισμό.

Ὁ Ἐπίκουρος

(341-270 π.Χ.)

Ὁ Ἐπίκουρος, ὁ ἰδρυτής τοῦ Ἐπικουρισμοῦ, γεννήθηκε στή Σάμο τό 341 π.Χ. ἀπό πατέρα Ἀθηναῖο πολίτη, ἄποικο στό νησί. Ἄρα ἦταν καί ὁ ἴδιος Ἀθηναῖος πολίτης. Τριάντα τεσσάρων ἐτῶν ἐγκαταστάθηκε μόνιμα στήν Ἀθήνα, σ' ἓνα κτῆμα του στόν δρόμο πρὸς τόν Πειραιᾶ, πού ἔμεινε γνωστό ὡς Κῆπος. Ὁ Κῆπος -τό κτῆμα καί ἡ κατοικία τοῦ φιλοσόφου- ἔδωσε τό ὄνομά του καί στή φιλοσοφική Σχολή τῶν Ἐπικουρείων, οἱ ὁποῖοι ἔμειναν γνωστοί ὡς «οἱ ἀπό τῶν κήπων (φιλόσοφοι)» ἢ «οἱ ἀπό τοῦ κήπου». Στήν Ἀθήνα ἔμεινε ὡς τόν θάνατό του τό 270 π.Χ.

Ὁ Ἐπίκουρος γνωρίζει τή φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνα, ἀλλά οὐσιαστικά τήν ἀρνεῖται, ἀφοῦ ἀπορρίπτει τή μεταφυσική πραγματικότητα, τόν κόσμο τῶν ἰδεῶν καί τήν ἀθανασία τῆς ψυχῆς, βασικές ἀρχές τῆς πλατωνικῆς διδασκαλίας. Γνώρισε καί τή φιλοσοφία τοῦ Δημοκρίτου, τήν ὁποία χρησιμοποιεῖ στή φιλοσοφία του· ὁ ἄνθρωπος γι' αὐτόν εἶναι μιά πρόσκαιρη σύνθεση ἀτόμων.

Πιστεύει στήν ὑπαρξη τῆς ψυχῆς, μιᾶς ψυχῆς ὑλικῆς καί θνητῆς, πού ἀποτελεῖται ἀπό λεπτά ἄτομα. Πιστεύει καί στήν ὑπαρξη τῶν θεῶν, ἀλλά θεῶν ἀπόμακρων πού ἐνδιαφέρονται μόνο γιά τήν καλοπέρασή τους καί καθόλου γιά τόν ἄνθρωπο καί γιά ὅσα συμβαίνουν στή γῆ.

Φρονεῖ πώς ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νά ἐξασφαλίσει τήν εὐτυχία του, ἂν ἐπιστρέψει σέ μιά κατάσταση φυσικοῦ βίου πού θά τοῦ ἐμπνέει τήν ἐπιθυμία τῆς ἡδονῆς, μιᾶς ἡδονῆς χωρίς ὑπερβολές.

Θεωρεῖ πώς ἡ φιλοσοφία πρέπει πρακτικά νά βοηθάει τόν ἄνθρωπο νά βρεῖ τήν εὐτυχία, ἀφοῦ πρῶτα τόν θεραπεύσει ἀπό τά δεινά πού τόν περιτριγυρίζουν. Τέσσερις εἶναι οἱ θεραπευτικές του προτάσεις: 1) ὁ πόνος ἀντέχεται εὐκόλα, 2) ὁ θάνατος εἶναι ἕνα τίποτε ("οὐθέν"), 3) δέν πρέπει νά φοβόμαστε τούς θεούς, 4) ἡ ἡδονή μπορεῖ νά ἐξασφαλισθεῖ εὐκόλα.

Ἡ πλήρης ἀποστασιοποίηση ἀπό τήν κοινωνική ἢ πολιτική ζωή ἦταν ἐπικούρειο αἴτημα. Τό αἴτημα αὐτό βρῆκε τή διατύπωσή του στό πολύ γνωστό ἀπόφθεγμα τοῦ Ἐπικούρου «*λάθε βιώσας* (=ζῆσε χωρίς νά σέ πάρει εἶδηση κανεῖς)». Ἡ μόνη μορφή κοινωνικότητας πού ἦταν δεκτή ἦταν οἱ διαπροσωπικές φιλικές σχέσεις.

Ἡ ἀρχαία παράδοση ἀπέδιδε στόν Ἐπικούρο τριακόσια περίπου ἔργα. Σώθηκαν ὅμως ἐλάχιστα, κυρίως σέ κείμενα νεωτέρων, καί πρωτίστως ἀπό τόν ὀτρηρό ἱστορικό τῆς φιλοσοφίας Διογένη τόν Λαέρτιο (3^{ος} αἰ. π.Χ.). Κάποια ἐξ αὐτῶν:

«Κύρια δόξαι» (κανόνες μέ διδάγματα ἠθικῆς), «Ἐπιστολαί» (ἀφοροῦν τή Φυσική, τήν Ἠθική, τά οὐράνια φαινόμενα), μιά συλλογή ἠθικῶν γνωμικῶν (Gnomologium Vaticanum, σ' ἕνα χειρόγραφο τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Βατικανοῦ), «Περί φύσεως», «Περί θεῶν», «Περί νόμων», «Διαπορίαι» κ.ἄ.

Διάδοχοι τοῦ Ἐπικούρου ἦταν οἱ: Μητρόδωρος ἀπό τή Λάμψακο (περ. 331-278 π.Χ.), Ἑρμαρχος ἀπό τή Λάμψακο (310-260 π.Χ.), Δημήτριος ὁ Λάκων (2^{ος} -1^{ος} αἰ. π.Χ.), ὁ Φιλόδημος ἀπό τά Γάδαρα (περ. 110-40 π.Χ.).

Ἀποσπάσματα:

ΚΥΡΙΑΙ ΔΟΞΑΙ:

2:

«Ὁ θάνατος οὐδέν πρὸς ἡμᾶς· τὸ γὰρ διαλυθὲν ἀναισθητεῖ, τὸ δ' ἀναισθητοῦν οὐδέν πρὸς ἡμᾶς.

(=Ὁ θάνατος δέν μᾶς ἀπασχολεῖ καθόλου· διότι αὐτὸ πού διαλύεται δέν γίνεται ἀντιληπτό κι αὐτὸ πού δέν τὸ ἀντιλαμβανόμαστε δέν μᾶς ἐνοχλεῖ καθόλου)».

5:

«Οὐκ ἔστιν ἡδέως ζῆν ἄνευ τοῦ φρονίμως καὶ καλῶς καὶ δικαίως οὐδὲ φρονίμως καὶ καλῶς καὶ δικαίως ἄνευ τοῦ ἡδέως.

(=Δέν ὑπάρχει εὐχάριστη ζωή ἂν δέν εἶναι συγχρόνως καὶ συνετή, ἐνάρετη καὶ δίκαιη, οὔτε συνετή, ἐνάρετη καὶ δίκαιη, ἂν δέν εἶναι καὶ εὐχάριστη)».

17:

«Ὁ δίκαιος ἀταρακτότατος, ὁ δ' ἄδικος πλειστής ταραχῆς γέμων.

(=Ὁ δίκαιος βρίσκεται σέ μιά κατάσταση πλήρους ἀταραξίας, ἐνῶ ὁ ἄδικος εἶναι γεμάτος μέ ἄπειρη ταραχή)».

GNOMOLOGIUM VATICANUM EPICUREUM:

21:

«Οὐ βιαστέον τὴν φύσιν, ἀλλὰ πειστέον.

(=Δέν κάνει νά παραβιάζουμε τούς νόμους τῆς φύσης, ἀλλά νά πειθαρχοῦμε σ' αὐτούς)».

24:

«Ἐνύπνια οὐκ ἔλαχε φύσιν θεῖαν οὐδὲ μαντικὴν δύναμιν, ἀλλὰ γίνεται κατὰ ἔμπρωσιν εἰδώλων.

(=Τά ὄνειρα δέν κρύβουν κάποια θεϊκὴ ἢ μαντικὴ δύναμη, ἀλλὰ συμβαίνει νά τά βλέπουμε, γιατί ἐμφανίζονται ἀπότομα στό μυαλό μας φανταστικές εἰκόνες)».

25:

«Ἡ πενία μετρομένη τῷ τῆς φύσεως τέλει μέγας ἐστὶ πλοῦτος· πλοῦτος δὲ μὴ ὀριζόμενος μεγάλῃ ἐστὶ πενία.

(=Ἡ φτώχεια, ἂν τὴ μετρήσουμε μὲ κριτήριο τὸν σκοπὸ πού ἡ φύση ἔθεσε στή ζωὴ τῶν ἀνθρώπων, εἶναι μεγάλος πλοῦτος· ἐνῶ ὁ χωρὶς ὄρια πλοῦτος εἶναι μεγάλη φτώχεια)».

26:

«Δεῖ διαλαβεῖν ὅτι καὶ ὁ πολὺς λόγος καὶ ὁ βραχὺς εἰς τὸ αὐτὸ συντείνει.

(=Πρέπει νά υπογραμμίσουμε ὅτι καὶ τὰ πολλὰ καὶ τὰ λίγα λόγια καταλήγουν στό ἴδιο ἀποτέλεσμα)».

37:

«Ἀσθενὴς ἡ φύσις ἐστὶ πρὸς τὸ κακόν, οὐ πρὸς τὸ ἀγαθόν· ἡδοναῖς μὲν γὰρ σφύζεται, ἀλγηδόσι δὲ διαλύεται.

(=Ἡ φύση εἶναι ἀδύναμη πρὸς τὸ κακό, ὄχι πρὸς τὸ καλό· διότι μὲ τίς ἡδονές σώζεται, ἐνῶ μὲ τούς πόνους διαλύεται)».

Ἐπιστολές:

ΠΡΟΣ ΠΥΘΟΚΛΗΝ 88-89:

«Κόσμος ἐστὶ περιοχὴ τις οὐρανοῦ, ἄστρα τε καὶ γῆν καὶ πάντα τὰ φαινόμενα περιέχουσα, ἀποτομὴν ἔχουσα ἀπὸ τοῦ ἀπείρου, καὶ καταλήγουσα ἐν πέρατι ἢ ἀραιῷ ἢ πυκνῷ - καὶ οὗ λυομένου πάντα τὰ ἐν αὐτῷ σύγχυσιν λήψεται -...»

(=Κόσμος εἶναι μιὰ περιοχὴ τοῦ οὐρανοῦ ἢ ὅποια περιέχει τὰ ἄστρα, τὴ γῆ καὶ ὅλα ὅσα βλέπουμε· εἶναι ἓνα κομμάτι τοῦ ἀπείρου καὶ καταλήγει σ' ἓνα πέρας ἢ ἀραιό ἢ πυκνό -τό ὅποιο ἂν διαλυθεῖ, ὅλα στήν περιοχὴ του θά μπερδευτοῦν -...)

ΠΡΟΣ ΑΝΑΞΑΡΧΟΝ 42:

«Ἐγὼ δ' ἐφ' ἡδονὰς συνεχεῖς παρακαλῶ καὶ οὐκ ἐπ' ἀρετάς, κενὰς καὶ ματαίας καὶ ταραχώδεις ἐχούσας τῶν καρπῶν τὰς ἐλπίδας.

(=Ἐγὼ συνιστῶ τίς συνεχεῖς ἡδονές καὶ ὄχι τίς ἀρετές, πού οἱ ἐλπίδες τῶν καρπῶν τους εἶναι κούφιας καὶ μάταιας καὶ ἀβέβαιες)».

ΠΡΟΣ ΜΕΝΟΙΚΕΑ:

122:

«Μήτε νέος τις ὢν μελλέτω φιλοσοφεῖν, μήτε γέρον ὑπάρχων κοπιᾶτω φιλοσοφῶν.

(Ούτε ένας νέος νά ενδιαφέρεται για τή φιλοσοφία, ούτε ένας γέρος νά κάνει τόν κόπο νά φιλοσοφεί)».

125:

«Τὸ φρικωδέστατον οὖν τῶν κακῶν ὁ θάνατος οὐθὲν πρὸς ἡμᾶς, ἐπειδήπερ, ὅταν μὲν ἡμεῖς ὦμεν, ὁ θάνατος οὐ πάρεστιν, ὅταν δὲ ὁ θάνατος παρῆ, τὸθ' ἡμεῖς οὐκ ἐσμέν.

(=Ὁ θάνατος, τὸ φρικωδέστατο κακό, ἐμᾶς τοὺς Ἐπικούρειους δέν μᾶς ἀπασχολεῖ· γιατί, ὅσο ζοῦμε δέν βρίσκεται κοντά μας ὁ θάνατος, κι ὅταν μᾶς βρεῖ ὁ θάνατος, τότε ἐμεῖς δέν ὑπάρχουμε)».

128.4:

«Τούτου γὰρ χάριν πάντα πράττομεν, ὅπως μῆτε ἀλγῶμεν μῆτε ταρβῶμεν.

(=Ὅ,τι κάνουμε τὸ κάνουμε γιὰ τὸν ἐξῆς σκοπὸ· γιὰ νά μὴν πονάμε μῆτε νά τρομάζουμε)».

128.12:

«Τὴν ἡδονὴν ἀρχὴν καὶ τέλος λέγομεν εἶναι τοῦ μακαριῶς ζῆν.

(=Θεωροῦμε τὴν ἡδονὴν ἀρχὴ καὶ τέλος τῆς εὐτυχισμένης ζωῆς)».

131.12:

«Ὅταν οὖν λέγωμεν ἡδονὴν τέλος ὑπάρχειν, οὐ τὰς τῶν ἀσώτων ἡδονὰς καὶ τὰς ἐν ἀπολαύσει κειμένας λέγομεν, ὡς τινες ἀγνοοῦντες καὶ οὐχ ὁμολογοῦντες ἢ κακῶς ἐκδεχόμενοι νομίζουσιν, ἀλλὰ τὸ μῆτε ἀλγεῖν κατὰ σῶμα μῆτε ταράττεσθαι κατὰ ψυχὴν.

(=Ὅταν λέμε πὼς ἡ ἡδονὴ εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς ζωῆς, δέν ἐννοοῦμε τίς ἡδονές τῶν ἀσώτων κι αὐτές πού ὑπάρχουν στίς ἀπολαύσεις, ὅπως πιστεύουν μερικοὶ πού ἔχουν ἄγνοια καὶ δέν τὸ παραδέχονται ἢ τὸ ἄκουσαν στραβά ἀπὸ ἄλλους· ἐννοοῦμε τὸ νά μὴν πονάει κανεὶς στό σῶμα του καὶ νά μὴν ἔχει ταραχὴ μέσα στήν ψυχὴ του)».

132:

«Οὐ γὰρ πότοι καὶ κῶμοι συνείροντες οὐδ' ἀπολαύσεις παίδων καὶ γυναικῶν οὐδ' ἰχθύων καὶ τῶν ἄλλων ὅσα φέρει πολυτελεῆς τράπεζα, τὸν ἡδὺν γεννᾷ βίον, ἀλλὰ νήφων λογισμὸς.

(=Τὸν εὐχάριστο βίον δέν τὸν δημιουργοῦν οὔτε τὰ συνεχῆ φαγοπότια καὶ οἱ ἀτέλειωτες διασκεδάσεις οὔτε οἱ ἀπολαύσεις παιδιῶν καὶ γυναικῶν οὔτε τὰ ψάρια καὶ ὅσα ἄλλα ἔχει πάνω του ἕνα πολυτελές τραπέζι, ἀλλὰ ὁ σόφρων καὶ νηφάλιος λογισμὸς)».

Μαρτυρίες:

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ:

ΠΡΟΣ ΚΟΛΩΤΗΝ 1127d:

«Ἐρωτᾷ γὰρ αὐτὸν (Ἐπίκουρος) ἐν ταῖς Διαφορίαις εἰ πράξει τινὰ ὁ σοφὸς ὧν οἱ νόμοι ἀπαγορεύουσιν, εἰδὼς ὅτι λήσει· καὶ ἀποκρίνεται·... πράξω μὲν, οὐ βούλομαι δ' ὁμολογεῖν.

(=Αναρωτιέται ὁ Ἐπίκουρος στίς «Διαπορίεις» του, ἂν ὁ σοφός κάνει κάτι ἀπό ἐκεῖνα πού οἱ νόμοι ἀπαγορεύουν, ξέροντας πώς δέν θά τόν ἀντιληφθεῖ κανεῖς· καί ἀπαντᾷ... θά τό κάνω μὰ δέν θέλω νά τό ὁμολογήσω)».

ΟΤΙ ΟΥΔ' ΗΔΕΩΣ ΖΗΝ ΕΣΤΙΝ ΚΑΤ' ΕΠΙΚΟΥΡΟΝ 1095.C:

«Οὐκ ἂν τις ἐκλάθοιτο, δι' ἀτοπίαν ὧν Ἐπίκουρος λέγει, φιλοθέωρον μὲν ἀποφαίνων τόν σοφόν ἐν ταῖς "Διαπορίαις" καί χαίροντα παρ' ὄντινον ἕτερον ἀκροάμασι καί θεάμασι Διονυσιακοῖς, προβλήμασι δέ μουσικοῖς καί κριτικῶν φιλολόγοις ζητήμασιν οὐδέ παρά πότον διδούς χώραν, ἀλλά καί τοῖς φιλομούσοις τῶν βασιλέων παραινῶν στρατιωτικά διηγήματα καί φορτικᾶς βωμολοχίας ὑπομένειν μᾶλλον ἐν τοῖς συμποσίοις ἢ λόγους περί μουσικῶν καί ποιητικῶν προβλημάτων περαιομένους.

(=Δέν μπορεῖ νά μὴν προσέξει κανεῖς τό ἄτοπο ὅσων λέει ὁ Ἐπίκουρος, ὅταν στίς "Διαπορίεις" του ἀποφαίνεται πώς ὁ σοφός ἀπολαμβάνει τά θεάματα καί χαίρεται περισσότερο ἀπό ὅποιοιδήποτε ἄλλον μέ ἀκούσματα καί θεάματα Διονυσιακά καί δέν νιάζεται οὔτε κἄν ὅσο γιά τό πιστό γιά προβλήματα μουσικά καί γιά συζητήσεις φιλοσοφικές· καί ἐπιπλέον συμβουλεύει τούς φιλόμουσους βασιλεῖς νά ἀνέχονται στά συμπόσια νά ἀκοῦν περισσότερο στρατιωτικές διηγήσεις καί ἀνυπόφορες βωμολοχίες παρά συζητήσεις πού περιστρέφονται γύρω ἀπό προβλήματα μουσικῆς καί ποίησης)».

7. Στωικισμός (Ἡ Στωική Φιλοσοφία)

α). ΑΡΧΑΙΑ ΣΤΟΑ (3^{ος} αἰ. π.Χ.): I. ΖΗΝΩΝ, II. ΚΛΕΑΝΘΗΣ, III. ΧΡΥΣΙΠΠΟΣ

β). ΜΕΣΗ ΣΤΟΑ (2^{ος}-1^{ος} αἰ. π.Χ.): I. ΠΑΝΑΙΤΙΟΣ, II. ΠΟΣΕΙΔΩΝΙΟΣ

γ). ΝΕΑ ΣΤΟΑ (1^{ος}-2^{ος} αἰ. μ.Χ.): ΕΠΙΚΤΗΤΟΣ

α) Ἀρχαία Στοά (I. Ζήνων, II. Κλεάνθης, III. Χρύσιππος)

(3ος αἰ. π.Χ.)

I. Ζήνων ὁ Κιτιεύς

(333/2-263/62 π.Χ.)

Ὁ Στωικισμός εἶναι ἡ σημαντικότερη φιλοσοφική τάση τῆς Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς. Κινεῖται ἀνάμεσα στόν πλατωνικό ἰδεαλισμό καί στόν ὑλικό εὐδαιμονισμό τοῦ Ἐπικούρου. Ὁ Ζήνων ὁ Ἐλεάτης εἶναι ὁ κατ' ἐξοχήν **Στωικός φιλόσοφος**, ὁ ἰδρυτής τῆς **Στοᾶς**, δηλαδή τῆς σχολῆς τῶν **Στωικῶν φιλοσόφων**. Ἡ Σχολή πῆρε τό ὄνομά της ἀπό τήν **Ποικίλη Στοά** (στό κέντρο τῆς Ἀθήνας, κοντά στό σημερινό Μοναστηράκι), πού ἦταν καί τό κέντρο τῆς Σχολῆς. Ὁ Ζήνων καταγόταν ἀπό τό Κίτιο τῆς Κύπρου (στό Κίτιο εἶχαν κάποτε ἐγκατασταθεῖ κατὰ τήν παράδοση Φοίνικες ἔποικοι καί γι' αὐτό κάποιοι θεωροῦσαν τόν Ζήωνα Φοίνικα). (**Ὁ Ζήνων δέν πρέπει νά συγχέεται μέ τόν προσωκρατικό φιλόσοφο Ζήωνα τόν Ἐλεάτη [περ. 490-430 π.Χ.]**). Εἴκοσι δύο χρονῶν ἦλθε στήν Ἀθήνα, ὅπου ἄκουσε τόν διευθυντή τῆς

Ακαδημίας Πολέμωνα, τόν κυνικό φιλόσοφο Κράτητα, τούς Μεγαρικούς Στίλωνα, Διόδωρο καί Φίλωνα (*ή Μεγαρική Φιλοσοφική Σχολή δημιουργήθηκε από τόν μαθητή τοῦ Σωκράτη Εὐκλείδη καί ἀνθῆσε τόν 4^{ον} αἰώνα π.Χ. ἀνῆκε στίς ἐλάσσονες σωκρατικές σχολές μαζί μέ τίς σχολές τῶν Κυνικῶν καί τῶν Κυρηναϊκῶν, βλ. σχετικό κεφάλαιο*) καί γνώρισε σέ βάθος τούς παλαιότερους φιλοσόφους. Ὑστερα ἄρχισε νά διδάσκει ὡς φιλόσοφος ἀπό μόνος του. Ἐπειδή ἡ Ποικίλη Στοά, στήν ὁποία οἱ Στωικοί σύχναζαν, βρισκόταν δίπλα στήν ἀθηναϊκή ἀγορά, ἡ στωική φιλοσοφία συνδέθηκε ἐξ ἀρχῆς μέ τή δημόσια ζωή τῆς πόλης. Σύμφωνα μέ τήν παράδοση ὁ Ζήνων αὐτοκτόνησε, γιά νά ἀποφύγει τίς δυσκολίες τῶν γηρατειῶν πού θά τόν ἀνάγκαζαν νά παραβιάσει τίς ἀρχές του.

Στή στοά συνέρρεε ἕνα ἐντυπωσιακά μεγάλο πλῆθος μαθητῶν ἀπό διάφορες χῶρες καί τάξεις. Ὁ Ζήνων ἄσκησε μεγάλη ἐπίδραση στίς μεταγενέστερες ἐποχές. Ἀπό τά πολυάριθμα ἔργα του σώθηκαν μόνο μερικά ἀποσπάσματα.

Ἔργα του: «Πολιτεία», «Ὀμηρικά προβλήματα», «Περί φύσεως» καί ἀπ' ὅ,τι φαίνεται καί ἄλλα πολλά. Σῶζονται ἀποσπάσματα.

Οἱ Στωικοί ἐνδιαφέρονται γιά τό πῶς θά μπορούσαν νά κάνουν τόν ἄνθρωπο διά τῆς ἀρετῆς ἐλεύθερο κι εὐτυχισμένο. Ἔτσι, ὀρίζουν τή φιλοσοφία ὡς «ἄσκηση ἀρετῆς» καί ἐξαρτοῦν τήν ἀξία τῆς θεωρητικῆς ἔρευνας ἀπό τή σημασία της γιά τήν ἠθική ζωή. Ὁ τελικός σκοπός τῆς φιλοσοφίας ἐγκεῖται, γι' αὐτούς, στήν ἐπιρροή της ἐπί τῆς ἠθικῆς ὑποστάσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἀνώτατη ἀρχή τῆς ἠθικῆς τῶν στωικῶν εἶναι νά ζεῖ ὁ ἄνθρωπος σύμφωνα μέ τή φύση («ὁμολογουμένως τῇ φύσει ζῆν»), δηλαδή σύμφωνα μέ τόν παγκόσμιο νόμο πού κυβερνᾷ τόν κόσμον. Δίδασκαν τό «ἀπέχου», δηλαδή νά εἶσαι ἀπαθῆς καί νά ἀπέχεις ἀπό τίς ἡδονές, ἀλλά καί τό «ἀνέχου», δηλαδή νά δεῖχνεις ἐγκαρτέρηση στίς λύπες καί τίς συμφορές τῆς ζωῆς. Οἱ στωικοί ἄρχιζαν μέ τή λογική, περνοῦσαν στή φυσική καί κατέληγαν στήν ἠθική.

Κεντρική ἔννοια τοῦ φιλοσοφικοῦ συστήματος τῆς Στοᾶς εἶναι ὁ Λόγος. **Λόγος** κατά τούς Στωικούς εἶναι: α) Τό λογικό τοῦ κόσμου, β) ἡ Πρόνοια, γ) ἡ Εἰμαρμένη, δ) ἡ Φύσις (δύναμη γενεσιουργός και νόμος αἰώνιος), ε) ὁ Λόγος ὁμῶς τῶν Στωικῶν εἶναι πρό πάντων θεός.

Οἱ Στωικοί δέν δέχονται τόν ἀνθρωπομορφισμό τῶν θεῶν, ἀλλά οὔτε καί θεωροῦν τόν θεό τους ὡς καθαρό πνεῦμα· τόν παραδέχονται ὡς *λεπτότατη ὕλη τοῦ διαπυρου αἰθέρα*. Πιστεύουν ἐπίσης πῶς τό ἡγεμονικόν τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, ὁ φορέας τοῦ λογικοῦ, εἶναι καθαρὸς Λόγος, τμῆμα τῆς θεϊκῆς φωτιᾶς τοῦ κόσμου. Κι ἀκόμα, θεωροῦν τόν Κόσμον ὡς «ζῶον λογικόν», ἀφοῦ συμμετέχει στό θεϊκό λογικό τοῦ κόσμου. «Ζῶον λογικόν» θεωροῦν, γιά τόν ἴδιο λόγο, καί τόν ἄνθρωπο.

Μαρτυρίες:

ΔΙΟΓΕΝΗΣ Ο ΛΑΕΡΤΙΟΣ, ΒΙΟΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ ΤΩΝ ΕΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΕΥΔΟΚΙΜΗΣΑΝΤΩΝ VII:

1.1 κέ.:

«Ζήνων Μνασέου ἢ Δημέου, Κιτιεὺς ἀπὸ Κύπρου, πολίσματος ἑλληνικοῦ, Φοίνικας ἐποίκους ἐσχηκότος. Διήκουσε δὲ Κράτητος· εἶτα καὶ Στίλπωνος ἀκοῦσαί φασιν αὐτόν· καὶ Ξενοκράτους ἑτη δέκα, ὡς Τιμοκράτης ἐν τῷ Δίῳ· ἀλλὰ καὶ Πολέμωνος. Ἐκάτων δὲ φησι καὶ Ἀπολλώνιος ὁ Τύριος ἐν πρώτῳ περὶ Ζήωνος, χρηστηριασμένου αὐτοῦ, τί πράττων ἄριστα βίωσεται, ἀποκρίνασθαι τὸν θεόν, εἰ συγχρωτίζοιτο τοῖς νεκροῖς· ὅθεν ξυνέντα τὰ τῶν ἀρχαίων ἀναγινώσκειν.

(=Ὁ Ζήνων, γιὸς τοῦ Μνασέου ἢ Δημαίου, καταγόταν ἀπὸ τὸ Κίτιο τῆς Κύπρου, πόλη ἑλληνική, πού εἶχε Φοίνικες ἐποίκους. Παρακολούθησε μαθήματα τοῦ Κράτητα· ἀργότερα λένε πὼς μαθήτευσε κοντὰ στὸν Στίλωνα· κι ὅπως λέει ὁ Τιμοκράτης στὸν Δίωνα, μαθήτευσε κοντὰ στὸν Ξενοκράτη γιὰ δέκα χρόνια· ἀλλὰ καὶ στὸν Πολέμωνα. Λέει ὁ Ἐκάτων, καὶ τὸ γράφει καὶ ὁ Ἀπολλώνιος ὁ Τύριος στὸ πρῶτο βιβλίο του γιὰ τὸν Ζήωνα, πὼς ὅταν ζήτησε ἀπὸ τὸ μαντεῖο χρησμό καὶ ρώτησε τί πράττοντας θὰ ζήσει ἄριστο βίο, ὁ θεὸς ἀποκρίθηκε πὼς αὐτὸ θὰ συμβεῖ ἂν συγχρωτίζοταν μὲ τούς νεκρούς· ἢ ἐρμηνεῖα πού ἔδωσε ὁ ἴδιος στὸν χρησμό ἦταν πὼς θὰ ζήσει ἄριστο βίο ἂν διαβάξει τὰ συγγράμματα τῶν ἀρχαίων)».

3.1 κ. ἐ.:

«Ἐτίμων δὴ οὖν Ἀθηναῖοι σφόδρα τὸν Ζήωνα οὕτως ὡς καὶ τῶν τειχῶν αὐτῶ τὰς κλειῖς παρακαταθέσθαι καὶ χρυσῷ στεφάνῳ τιμῆσαι καὶ χαλκῇ εἰκόνι. Τοῦτο δὲ καὶ τοὺς πολίτας αὐτοῦ ποιῆσαι, κόσμον ἡγουμένους τὴν τάνδρὸς εἰκόνα. Ἄντε-ποιοῦντο δ' αὐτοῦ καὶ οἱ ἐν Σιδῶνι Κιτιεῖς. Ἀπεδέχετο δ' αὐτὸν καὶ Ἀντίγονος καὶ εἶποτε Ἀθήναζε ἦκοι, ἦκουεν αὐτοῦ πολλὰ τε παρεκάλει ἀφικέσθαι ὡς αὐτόν. Ὁ δὲ τοῦτο μὲν παρητήσατο, Περσαῖον δὲ ἓνα τῶν γνωρίμων ἀπέστειλεν, ὃς ἦν Δημητρίου μὲν υἱός, Κιτιεὺς δὲ τὸ γένος, καὶ ἦκμαζε κατὰ τὴν τριακοστὴν καὶ ἑκατοστὴν Ὀλυμπιάδα, ἥδη γέροντος ὄντος Ζήωνος.

(=Οἱ Ἀθηναῖοι τιμοῦσαν ὑπερβολικὰ τὸν Ζήωνα, τόσο πολὺ πού τοῦ παρέδωσαν τὰ κλειδιά τῶν τειχῶν καὶ τὸν τίμησαν μὲ χρυσὸ στεφάνι καὶ μπρούντζινο ἄγαλμα. Τὸ ἴδιο ἔκαναν καὶ οἱ συμπολίτες του, γιατί θεωροῦσαν στολίδι τῆς πόλης τους τὸν ἀνδριάντα τοῦ ἀνδρός. Τὸν διεκδικοῦσαν γιὰ δικό τους καὶ οἱ Κιτιεῖς τῆς Σιδῶνας. Τὸν παραδέχονταν καὶ ὁ Ἀντίγονος [ὁ Β' ὁ Γονατᾶς, βασιλιάς τῆς Μακεδονίας, 319-239 π.Χ.] καὶ κάθε φορά πού πήγαινε στὴν Ἀθήνα ἄκουγε πολλὰ μαθήματά του καὶ τὸν παρακαλοῦσε νά τὸν ἐπισκεφθεῖ στὴ Μακεδονία. Ὁ Ζήνων ὁμως παρεκάλει τὸν Ἀντίγονο νά μὴν ἐπιμείνει στὴν πρόσκλησή του, ἔστειλε ὁμως στὸν βασιλιά ἓνα μαθητὴ του, τὸν Περσαῖο, ὁ ὁποῖος ἦταν γιὸς τοῦ Δημητρίου, καταγόταν ἀπὸ τὸ Κίτιο καὶ ἄκμαζε κατὰ τὴν ἑκατοστὴ τριακοστὴ Ὀλυμπιάδα, ὅταν πιά ὁ Ζήνων εἶχε γεράσει)».

4.18 κ. ἐ.:

«Ἦν δὲ καὶ ζητητικὸς καὶ περὶ πάντων ἀκριβολογούμενος.

(=Ὁ Ζήνων εἶχε ἔφεση γιὰ ἔρευνα καὶ μιλοῦσε γιὰ ὅλα τὰ θέματα μὲ ἀκρίβεια καὶ μὲ ἀκρίβεια τὰ ἐξέταζε)».

5.14 κ. ἐ.:

«Ἐρωτηθεὶς δὲ διὰ τί αὐστηρὸς ὢν ἐν τῷ πότῳ διαχεῖται, ἔφη· "καὶ οἱ θερμοὶ πικροὶ ὄντες βρεχόμενοι γλυκαίνονται"...⁷ Ἦν δὲ καρτερικώτατος καὶ λιτότατος, ἀπύρῳ τροφῇ χρώμενος καὶ τρίβωνι λεπτῷ.

(=Ὅταν τὸν ρώτησαν γιατί, ἐνῶ εἶναι τόσο αὐστηρὸς, ὑποκύπτει στό πιστό, ἀπάντησε· "καὶ τὰ λούπινα [ὁ θερμὸς=εἶδος ὄσπριου, 'λούπινο', πού οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες τὸ χρησιμοποιοῦσαν ὡς ἀντίδοτο κατὰ τῆς μέθης], ἄν καὶ εἶναι πικρά, ὅταν τὰ βρέχουμε ἀποκτοῦν μιά γλυκύτητα"...⁷ Ἦταν καρτερικώτατος καὶ λιτότατος· ἔτρωγε ὠμές τροφές καὶ φοροῦσε λεπτό καὶ τριμμένο πανωφόρι)».

6.6 κ.έ.:

«Ἦδη δὲ καὶ εἰς παροιμίαν σχεδὸν ἐχώρησεν. Ἐλέγετο γοῦν ἐπ' αὐτοῦ· "τοῦ φιλοσόφου Ζήνωνος ἐγκρατέστερος"... Τῷ γὰρ ὄντι πάντας ὑπερεβάλλετο τῷ τε εἶδει τούτῳ καὶ τῇ σεμνότητι καὶ δὴ νῆ Δία καὶ μακαριότητι. Ὅκτῳ γὰρ πρὸς τοῖς ἐνενήκοντα βιοῦς ἔτη κατέστρεψεν, ἄνοσος καὶ ὑγιῆς διατελέσας.

(=Ἡ ἐγκράτειά του σχεδὸν ἔγινε παροιμία. Ἐλέγαν τότε γιὰ κάποιον πού εἶχε τὴν ἀρετή του· "πιὸ ἐγκρατῆς κι ἀπ' τὸν φιλόσοφο Ζήωνα". Γιατί πράγματι ὄλους τοὺς ξεπερνοῦσε καὶ στό ζήτημα τῆς ἐγκρατείας καὶ τῆς σοβαρότητας καί, μὰ τὸν Δία, καὶ τῆς εὐτυχίας. Γιατί, ἀφοῦ ἔζησε ὀγδόντα δύο ἔτη, πέθανε χωρὶς ἀρρώστια καὶ ὑγιῆς)».

7.8 κ.έ.:

Τιμητικὸ μετὰ θάνατον ψήφισμα τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Δήμου γιὰ τὸν Ζήωνα:

«Ἐδοξε δὲ μοι καὶ τὸ ψήφισμα τὸ περὶ αὐτοῦ τῶν Ἀθηναίων ὑπογράψαι καὶ ἔχει ὁδε· "Ἐπ' Ἀρρενίδου ἄρχοντος, ἐπὶ τῆς Ἀκαμαντίδος πέμπτης πρυτανείας, Μαμακτηριῶνος δεκάτη ὑστέρᾳ, τρίτῃ καὶ εἰκοστῇ τῆς πρυτανείας, ἐκκλησία κυρία, τῶν προέδρων ἐπεψήφισεν Ἴππων Κρατιστοτέλους Ἐυπεταιῶν καὶ οἱ συμπρόεδροι, Θράσων Θράσωνος Ἀνακαιεὺς εἶπεν· Ἐπειδὴ Ζήνων Μνασέου Κιτιεὺς ἔτη πολλὰ κατὰ φιλοσοφίαν ἐν τῇ πόλει γενόμενος, ἐν τε τοῖς λοιποῖς ἀνὴρ ἀγαθὸς ὢν διετέλεσε καὶ τοὺς εἰς σύστασιν αὐτῷ τῶν νέων πορευομένους παρακαλῶν ἐπ' ἀρετὴν καὶ σωφροσύνην, παρῶρμα πρὸς τὰ βέλτιστα, παράδειγμα τὸν ἴδιον βίον ἐκθεῖς ἅπασιν, ἀκόλουθον ὄντα τοῖς λόγοις οἷς διελέγετο, τύχη τῇ ἀγαθῇ δεδόχθαι τῷ δήμῳ ἐπαινεῖσαι μὲν Ζήωνα Μνασέου Κιτιέα καὶ στεφανῶσαι χρυσῷ στεφάνῳ κατὰ τὸν νόμον ἀρετῆς ἔνεκα καὶ σωφροσύνης, οἰκοδομῆσαι δὲ αὐτῷ καὶ τάφον ἐπὶ τοῦ Κεραμικοῦ δημοσίᾳ. Τῆς δὲ ποιήσεως τοῦ στεφάνου καὶ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ τάφου χειροτονῆσαι τὸν δῆμον ἤδη τοὺς ἐπιμελησομένους πέντε ἄνδρας ἐξ Ἀθηναίων. Ἐγράψαι δὲ τὸ ψήφισμα τὸν γραμματέα τοῦ δήμου ἐν στήλαις δύο καὶ ἐξεῖναι αὐτῷ θεῖναι τὴν μὲν ἐν Ἀκαδημίᾳ, τὴν δὲ ἐν Λυκείῳ. Τὸ δ' ἀνάλωμα τὸ εἰς τὰς στήλας γινόμενον μερίσαι τὸν ἐπὶ τῆς διοικήσεως, ὅπως ἅπαντες ἴδωσιν ὅτι ὁ δῆμος ὁ τῶν Ἀθηναίων τοὺς ἀγαθοὺς καὶ ζῶντας τιμᾷ καὶ τελευτήσαντας".

(=Νομίζω πὼς οἱ Ἀθηναῖοι γιὰ νὰ τιμήσουν τὸν Ζήωνα ὑπέγραψαν τὸ ἀκόλουθο ψήφισμα· "Τῆ χρονιά πού ἦταν ἐπώνυμος ἄρχων ὁ Ἀρρενίδης, κατὰ τὴν πέμπτη πρυτανεία τῆς Ἀκαμαντίδος φυλῆς, κατὰ τὴν ἐπομένη τῆς δεκάτης τοῦ μηνός

Μαιμακτηριῶνος, κατά τήν εἰκοστή τρίτη ἡμέρα τῆς πρυτανείας, ἡμέρα σύγκλησης τῆς κύριας πρυτανείας, ὁ πρόεδρος τῆς Ἐκκλησίας Ἴππων ὁ γιός τοῦ Κρατιστοκλέους ὁ Ξυπεταιῶν καί οἱ συμπρόεδροι ἔθεσαν πρός ψηφοφορία τό ἐξῆς ψήφισμα, τό ὁποῖο διάβασε ὁ Θράσων ὁ γιός τοῦ Θράσωνος ὁ Ανακαίεϋς· Ἐπειδή ὁ Ζήνων ὁ γιός τοῦ Μνασέου ἀπό τό Κίτιο τῆς Κύπρου ἔζησε στήν πόλη τῆς Ἀθήνας πολλά χρόνια διδάσκοντας φιλοσοφία, κι ἐκτός τῶν ἄλλων ὑπῆρξε ἐνάρετος ἄνδρας, ἀλλά καί τούς νέους οἱ ὁποῖοι πῆγαιναν γιά νά μαθητεύσουν κοντά του συμβουλευόντάς τους νά ἀκολουθοῦν τόν δρόμο τῆς ἀρετῆς καί τῆς σωφροσύνης τούς ὠθοῦσε πρός τόν ἄριστο βίο, παρουσιάζοντας πρός ὅλους ὡς παράδειγμα τή δική του ζωή, πού ἦταν συνεπῆς μέ τή διδασκαλία του, ὁ δῆμος τύχη ἀγαθῆ [τύχη ἀγαθῆ=μέ τό καλό· ἀρχαία ἀθηναϊκή φράση, κοινότητα στά δημόσια ἔγγραφα, στίς συνθήκες καί στά ψηφίσματα] ἀποφασίσει νά ἐπαινεῖ τόν Ζήωνα τόν γιό τοῦ Μνασέα τόν Κιτιέα καί, σύμφωνα μέ τόν νόμο, νά τόν στεφανώσῃ μέ χρυσό στεφάνι γιά τήν ἀρετή καί τή σωφροσύνη του, καί νά τοῦ κατασκευάσῃ τάφο στόν Κεραμεικό μέ δημόσια δαπάνη. Καί ὁ δῆμος νά ὀρίσει πάραυτα πέντε ἄνδρες Ἀθηναίους οἱ ὁποῖοι θά φροντίσουν γιά τήν κατασκευή τοῦ στεφάνου καί τήν οἰκοδόμηση τοῦ τάφου. Ὁ γραμματεάς τοῦ δήμου νά γράφῃ τό ψήφισμα σέ δύο στήλες καί νά τοῦ δοθεῖ ἡ εὐχέρεια νά τοποθετήσῃ τή μία στήν Ἀκαδημία [τή φιλοσοφική σχολή πού εἶχε ἰδρύσει κάποτε ὁ Πλάτων] καί τήν ἄλλη στό Λύκειο [τή φιλοσοφική σχολή πού εἶχε ἰδρύσει κάποτε ὁ Ἀριστοτέλης]. Καί ὁ ἀρμόδιος "ἐπί τῆς διοικήσεως" νά διανείμῃ τή δαπάνη πού θά ἀπαιτηθεῖ γιά τίς στήλες, ὥστε ὅλοι νά δοῦν ὅτι ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων τιμᾷ τούς ἐνάρετους ἄνδρες καί ζωντανούς καί πεθαμένους)».

ΕΥΣΕΒΙΟΣ, «ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΗ ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗ» XV 13.8, σ. 8160:

«Κράτητος δὲ ἐγένετο Ζήνων ὁ Κιτιεύς, ὁ τῆς τῶν Στωϊκῶν φιλοσόφων αἰρέσεως καταστάς ἀρχηγός. Ζήωνα δὲ Κλεάνθης διεδέξατο, Κλεάνθην δὲ Χρῦσιππος, τοῦτον δὲ Ζήνων ὁ ἕτερος καί οἱ καθεξῆς. Λέγονται δ' οὗτοι πάντες διαφερόντως καί βίου στεροῦ καί διαλεκτικῆς ἐπιμεληθῆναι.

(=Ὁ Ζήνων ὁ Κιτιεύς, ὁ ἀρχηγός τῆς σχολῆς τῶν Στωϊκῶν φιλοσόφων, ἦταν μαθητής τοῦ Κράτητος. Τόν Ζήωνα τόν διαδέχθηκε ὁ Κλεάνθης, τόν Κλεάνθη ὁ Χρῦσιππος κι αὐτόν ὁ ἄλλος Ζήνων καί οἱ ἐπόμενοι. Λέγεται πὼς ὅλοι αὐτοὶ ἔζησαν ὑπερβολικά λιτά καί καλλιέργησαν σέ ἐξαιρετικό βαθμὸ τὴν διαλεκτικὴν)».

Στή δημιουργία καί ἐδραίωση τῆς Στοᾶς συνήργησαν καί οἱ διάδοχοι τοῦ Ζήωνα Κλεάνθης καί Χρῦσιππος.

II. Κλεάνθης

(304-232 π.Χ.)

Ὁ Κλεάνθης ἦταν διάδοχος τοῦ Ζήωνα καί ἐπικεφαλῆς τῆς Στοᾶς. Ἦλθε στήν Ἀθήνα ἀπό τήν Ἄσσο, πόλη τῆς Μ. Ἀσίας κοντά στήν ἀρχαία Τροία. Ἐγράψε σέ πεζὸ λόγο, ἀλλά ἀνάμεσα στά πεζὰ του παρεμβάλλει καί στίχους. Τά σωζόμενα ἀποσπάσματα του ἔχουν κάποια λογοτεχνικότητα.

Απόσπασμα 3:

«Τάγαθὸν ἐρωτᾶς μ' οἷον ἔστ'; ἄκουε δὴ τεταγμένον, δίκαιον, ὄσιον, εὐσεβές, κρατοῦν ἑαυτοῦ, χρήσιμον, καλόν, δέον, αὐστηρόν, αὐθέκαστον, αἰεὶ συμφέρον, ἄφοβον, ἄλυπον, λυσιτελές, ἀνώδυνον, ὠφέλιμον, εὐάρεστον, ἀσφαλές, φίλον, ἔντιμον, εὐχάριστον, ὁμολογούμενον, εὐκλεές, ἄτυφον, ἐπιμελές, πρᾶον, σφοδρόν, χρονιζόμενον, ἄμεμπτον, αἰεὶ διαμένον.

(= *Μέρωτᾶς τί εἶδους εἶναι τό ἀγαθό; ἄκου λοιπόν· εἶναι πειθαρχημένο, δίκαιο, ὄσιο, εὐσεβές, κυρίαρχο τοῦ ἑαυτοῦ του, χρήσιμο, ὠραῖο, πρόπον, σοβαρό, ἀνυπόκριτο, πάντοτε συμφέρον, ἄφοβο, ἄλυπο, ἐπωφελές, ἀνώδυνο, ὠφέλιμο, εὐάρεστο, ἀσφαλές, ἀγαπητό, ἔντιμο, εὐχάριστο, ἀποδεκτό, ἔνδοξο, ταπεινό, ἐπιμελές, πρᾶο, δραστήριο, ὀλοένα αὐξάνόμενο, ἄμεμπτο, συνεχῶς παρόν*)».

Μαρτυρίες:

ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ, ΜΑΚΡΟΒΙΟΙ 19:

«Κλεάνθης δὲ ὁ Ζήνωνος μαθητῆς καὶ διάδοχος ἐννέα καὶ ἐνενήκοντα οὗτος γεγονῶς ἔτη φῦμα ἔσχεν ἐπὶ τοῦ χεῖλους, καὶ ἀποκαρτερῶν, ἐπελθόντων αὐτῷ παρ' ἐταίρων τινῶν γραμμάτων προσενεγκάμενος τροφήν καὶ πράξας περὶ ὧν ἠξίουσι οἱ φίλοι, ἀποσχόμενος αὐθις τροφῆς ἐξέλιπε τὸν βίον.

(= *Ὁ Κλεάνθης, ὁ μαθητῆς καὶ διάδοχος τοῦ Ζήωνα, ὁ ὁποῖος ἐζήσῃ ἐνενήκοντα ἐννιά ἔτη, ἔβγαλε ἓνα κακὸ σπυρὶ στό χεῖλος του καὶ ἀποφάσισσε νὰ πεθάνει ἀπὸ ἀσιτία· ἐκεῖνες τίς μέρες ὁμως τοῦ ἔστειλαν κάποιοι φίλοι του γράμματα [στά ὁποῖα φαίνεται πὼς μεταξύ τῶν ἄλλων τὸν συμβούλευαν νὰ φάει]· ἔτσι, ἀφοῦ ἔφαγε καὶ ἔκανε ὅσα ἀξίωσαν οἱ φίλοι του, ἄρχισε πάλι νὰ μὴν τρώει καὶ πέθανε*)».

III. Χρῦσιππος

(280-205 π.Χ.)

Ὁ Χρῦσιππος διαδέχθηκε στή Στοά τὸν Κλεάνθη. Καταγόταν ἀπὸ τοὺς Σόλους τῆς Κιλικίας. Εἶναι ἓνας ἐξαιρετος διαλεκτικός καὶ ἐκπληκτικὰ πολυμαθῆς· εἰσήγαγε στή Σχολή τὸ πνεῦμα τῆς ἔρευνας καὶ γι' αὐτὸ ἀποκαλεῖται «ὁ *δεύτερος ἰδρυτῆς τοῦ στωικισμοῦ*». Λέγεται πὼς ἔγραψε ἑπτακόσια πέντε ἔργα· σῶθηκαν ὁμως πολὺ λίγα ἀποσπάσματα. Ὅταν δίδασκε τὸν παρακολουθοῦσε τέτοιο πλῆθος μαθητῶν, πού, ἐπειδὴ δὲν χωροῦσαν πουθενά, ἔκανε τὰ μαθήματά του στό Λύκειο ὑπαιθρίως.

Ὁ Χρῦσιππος δὲν ἔγραψε ποιήματα, ἀλλὰ γιὰ νὰ ἐνισχύσει τίς ἀπόψεις του χρησιμοποίησε πολλὰ παραθέματα ἀπὸ ποιητές, κυρίως τὸν Ὅμηρο καὶ τοὺς τραγικούς.

Μαρτυρίες:

ΔΙΟΓΕΝΗΣ ΛΑΕΡΤΙΟΣ, ΒΙΟΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ ΤΩΝ ΕΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΕΥΔΟΚΙΜΗΣΑΝΤΩΝ VII 179:

«Χρύσιππος Ἀπολλωνίου Σολεὺς ἢ Ταρσεύς, ὡς Ἀλέξανδρος ἐν Διαδοχαῖς, μαθητῆς Κλεάνθους.

(=Ὁ Χρύσιππος ἦταν γιὸς τοῦ Ἀπολλωνίου ἀπὸ τοὺς Σόλους ἢ τὴν Ταρσό, καὶ μαθητῆς τοῦ Κλεάνθους, ὅπως ἀναφέρει ὁ Ἀλέξανδρος στὸ ἔργο του "Διαδοχαί")».

ΑΘΗΝΑΙΟΣ, ΔΕΙΠΝΟΣΟΦΙΣΤΑΙ, ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΜΗ ΔΙ' ΑΥΤΑ ΑΙΡΕΤΩΝ [1 Χ.2]. IV 159a:

«Ὁ καλὸς Χρύσιππος διαγράφει...λέγων ὧδε "ἐπὶ τοσοῦτον τινὲς ἐκπίπτουσι πρὸς τὸ ἀργύριον, ὥστε ἱστορῆσθαι πρὸς τῇ τελευτῇ τινὰ μὲν καταπιόντα οὐκ ὀλίγους χρυσοῦς ἀποθανεῖν τὸν δὲ ἕτερον ραψάμενον εἰς τινὰ χιτῶνα καὶ ἐνδύντ' αὐτὸν ἐπισκῆσαι τοῖς οἰκείοις θάψαι οὕτως".

(=Ὁ καλὸς μας ὁ Χρύσιππος διηγεῖται τὰ ἐξῆς· "μέ τέτοια μανία καὶ λαχτάρα πέφτουν κάποιοι πάνω στὰ χρήματα, ὥστε ἔχω ἀκούσει τὴν παρακάτω ἱστορία· κάποιος λίγο πρὶν πεθάνει κατάπιε πολλὰ χρυσὰ νομίσματα· κι ἕνας ἄλλος ἐτοιμοθάνατος τὰ ἔραψε σ' ἕναν χιτῶνα καί, ἀφοῦ τὸν φόρεσε, ζήτησε ἀπὸ τοὺς οἰκείους του νὰ τὸν θάψουν ἔτσι ὅπως ἦταν ντυμένος")».

β) Μέση Στοά (I. Παναίτιος, II. Ποσειδώνιος)

(2ος-1ος αἰ. π.Χ.):

Πολλὰ χρόνια ἀργότερα, μετὰ ἀπὸ μιὰ περίοδο παρακμῆς τῆς **ξαναζωντανεῖται τῆ Στοά ὁ**

I. Παναίτιος ὁ Ρόδιος

(γεννήθηκε τὸ 185 π.Χ. στὴ Λίνδο καὶ πέθανε, μᾶλλον στὴν Ἀθήνα, στὶς ἀρχές τοῦ 1^{ου} αἰ. π.Χ.).

Ὁ Παναίτιος εἶναι ὁ δημιουργὸς τῆς λεγόμενης **«ΜΕΣΗΣ ΣΤΟΑΣ»**.

Δίδαξε στὴ Ρόδο, στὴν Ἀθήνα καὶ στὴ Ρώμη, ὅπου τιμήθηκε ιδιαίτερα ἀπὸ ἰσχυρὰ πολιτικά πρόσωπα, ὅπως τὸν Σκιπίωνα καὶ τὸν Λαίλιο, στὰ ὅποια ἐνέπνευσε τίς ἀρχές τῆς Στοᾶς. Στόν Παναίτιο μάλιστα πιστώνεται ἐν πολλοῖς καὶ τὸ γεγονός πὼς ἡ κυρίαρχη καὶ πανίσχυρη Ρώμη ἐκείνης τῆς ἐποχῆς υἰοθέτησε τὴν ἀπλότητα καὶ ἐν γένει τὴν στωικὴ ἀντίληψη τῆς ζωῆς. Ὅταν διηύθυνε τὴ Στοά στὴν Ἀθήνα, ἡ σχολὴ γνῶρισε ξανά μέρες δόξας· συγκέντρωνε πλῆθος μαθητῶν ἀπ' ὅλα τὰ μέρη τῆς οἰκουμένης.

Μαθητῆς τοῦ Παναίτιου ἦταν ὁ στωικός

II. Ποσειδώνιος ὁ Ρόδιος ἢ Ἀπαμεύς

(135-51 π.Χ., βλ. παρακάτω "Μαθηματικοί").

γ) Νέα Στοά

Ἐπίκτητος

(1ος-2ος αἰ. μ.Χ.· περίπου 55-135 μ.Χ.)

Στωικός φιλόσοφος τῆς Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς. Καταγόταν ἀπό τὴν Ἱεράπολη τῆς Φρυγίας καὶ ἦταν δοῦλος καὶ κουτσός. Ζοῦσε στὰ χρόνια τοῦ Νέρωνος (37-68 μ.Χ.· ὁ Νέρων ἐγινε αὐτοκράτωρ τὸ 54 μ.Χ.) στὴ Ρώμη. Τὸν ἀπελευθέρωσε ὁ αὐλικός Ἐπαφρόδιτος καὶ τὸν βοήθησε νὰ σπουδάσει στὴ Ρώμη κοντὰ στὸν C. Musonius Rufus, ὁ ὁποῖος δίδασκε στὰ ἑλληνικά. Ἀργότερα δίδαξε καὶ ὁ ἴδιος στὴ Ρώμη καὶ ἐν συνεχείᾳ, ὅταν ἐπὶ αὐτοκράτορος Δομιτιανοῦ (81-96 μ.Χ.) ἐκδιώχθηκαν ἀπὸ τὴ Ρώμη οἱ φιλόσοφοι, μετέβη στὴ Νικόπολη τῆς Ἠπείρου, ὅπου δημιούργησε ἓνα μεγάλο κύκλο μαθητῶν. Μαθητὴς του ἦταν καὶ ὁ Ἀρριανός.

Ὁ Ἐπίκτητος ἔδινε μεγάλο βάρος στὴ διδασκαλία τῆς ἠθικῆς. Προσέγγιζε κάπως τίς ἀπόψεις τῶν κυνικῶν φιλοσόφων. Δίδασκε φέρνοντας παραδείγματα ἀπὸ τὴν καθημερινή ζωή. Ὁ ἴδιος δὲν ἔγραψε τίποτα. Ὁ μαθητὴς του Ἀρριανός εἶχε κρατήσει σημειώσεις ἀπὸ τὴ διδασκαλία του καὶ ἔτσι συνέθεσε στὴν Κοινὴ Ἑλληνικὴ τίς «Διατριβές» καὶ τὸ «Ἐγχειρίδιον», τὸ ὁποῖο περιέχει γνῶμες τοῦ Ἐπικτήτου, ἓνα εἶδος εἰσαγωγῆς στὸν στωικισμό.

Ἀποσπάσματα, ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΝ:

6.1.1-7:

«Ἐπὶ μηδενὶ ἐπαρθῆς ἀλλοτρίῳ προτερήματι. Εἰ ὁ ἵππος ἐπαιρόμενος ἔλεγεν ὅτι "καλὸς εἰμι", οἰστὸν ἂν ἦν· σὺ δέ, ὅταν λέγῃς ἐπαιρόμενος ὅτι "ἵππον καλὸν ἔχω", ἴσθι, ὅτι ἐπὶ ἵππῳ ἀγαθῷ ἐπαίρη. Τί οὖν ἐστὶ σόν; Χρῆσις φαντασιῶν. Ὡσθ', ὅταν ἐν χρήσει φαντασιῶν κατὰ φύσιν σχῆς, τηνικαῦτα ἐπάρθητι· τότε γὰρ ἐπὶ σῶ τινι ἀγαθῷ ἐπαρθήσῃ.

(=Μὴν ἐπαίρεσαι γιὰ κανένα ξένο προτέρημα. Ἄν τὸ ἄλογο ἔλεγε καμαρώνοντας ὅτι "εἶμαι ὠραῖο", αὐτὸ θὰ ἦταν ἀνεκτό· ὅταν ὁμως ἐσὺ λές καμαρώνοντας ὅτι "ἔχω ὠραῖο ἄλογο", νὰ ξέρεις ὅτι ὑπερηφανεύεσαι γιὰ ἓνα καλὸ ἄλογο. Ὅμως τί εἶναι δικό σου; Δικὴ σου εἶναι μόνον ἡ χρησιμοποίησις φαντασιῶν [φαντασία· ὅρος φιλοσοφικός τὸν ὁποῖο χρησιμοποιοῦσαν πολὺ οἱ Στωικοί· εἶναι ἡ δύναμις διὰ τῆς ὁποίας κάποια ἔννοια γίνεται φανερὴ στὸν νοῦ· κι αὐτὸ πού ἔτσι παρουσιάζεται στὸν νοῦ ὀνομάζεται φάντασμα]. Ἐπομένως, ὅταν καταφέρεις νὰ χρησιμοποιεῖς τίς φαντασίες φυσικά καὶ ἀυθόρμητα σάν δικές σου, τότε νὰ ὑπερηφανευθεῖς· διότι τότε θὰ ὑπερηφανευθεῖς γιὰ κάποιο δικό σου ἀγαθόν»).

7.1.1-6:

«Ὅταν εὐτελῶς ἡρμοσμένος ἦς κατὰ τὸ σῶμα, μὴ καλλωπίζου ἐπὶ τούτῳ, μὴδ', ἂν ὕδωρ πίνῃς, ἐκ πάσης ἀφορμῆς λέγε, ὅτι ὕδωρ πίνεις... ἀλλὰ διψῶν ποτε σφοδρῶς ἐπίσπασαι ψυχροῦ ὕδατος καὶ ἔκπτυσον καὶ μηδενὶ εἴπῃς.

(=Ὅταν ὅλες τίς σωματικὲς σου ἀνάγκες τίς ἀντιμετωπίζεις μὲ λιτότητα, μὴν ὑπερηφανεύεσαι γι' αὐτό, μήτε, ἂν πίνεις νερό, λές σέ κάθε εὐκαιρία ὅτι πίνεις

νερό... αλλά, όταν κάποτε διψᾷς ὑπερβολικά, ρούφηξε κρύο νερό καί ὕστερα φτύσ' το καί μὴν τό πείς σέ κανέναν)».

11.1.1-7:

«Μηδέποτε ἐπὶ μηδενὸς εἶπης ὅτι "ἀπόλεσα αὐτό", ἀλλ' ὅτι "ἀπέδωκα". Τὸ παιδίον ἀπέθανεν; Ἀπεδόθη. Ἡ γυνὴ ἀπέθανεν; Ἀπεδόθη. Τὸ χωρίον ἀφηρέθην; Οὐκοῦν καὶ τοῦτο ἀπεδόθη. Ἀλλὰ κακὸς ὁ ἀφελόμενος. Τί δὲ σοὶ μέλει, διὰ τίνος σε ὁ δοῦς ἀπήτησε; Μέχρι δ' ἂν διδῶ, ὡς ἀλλοτρίου αὐτοῦ ἐπιμελοῦ, ὡς τοῦ πανδοχείου οἱ παριόντες.

(=Ποτέ καί γιὰ κανένα πράγμα μὴν πείς ὅτι "τό ἔχασα", ἀλλὰ ὅτι "τό ἐπέστρεψα σ' αὐτόν πού μοῦ τό χάρισε". Πέθανε τό παιδί σου; Τό ἐπέστρεψες σ' αὐτόν πού σοῦ τό χάρισε. Πέθανε ἡ γυναίκα σου; Ἐπιστράφηκε. Σοῦ πῆραν τό χωράφι; Λοιπὸν κι αὐτό ἐπιστράφηκε. Εἶναι κακὸς αὐτός πού πού σοῦ τό πῆρε; Καί τί σέ μέλει διὰ ποίου μέσου τό ἀπαίτησε αὐτός πού σοῦ τό ἔδωσε; Μέχρι νά τό δώσεις πίσω, φρόντισέ το σάν νά εἶναι ξένο, ὅπως οἱ περαστικοὶ χρησιμοποιοῦν τό πανδοχεῖο).

Ε' Κεφάλαιο

Οί Σωκρατικές Σχολές

(οί «Ελάσσονες Σωκρατικοί» Φιλόσοφοι)

Εισαγωγή

Ὁ Σωκράτης (βλ. 1^ο Παράρτημα) οὐδέποτε ἐπιθύμησε οὔτε ἐπιχείρησε νά δημιουργήσει σχολή· πολλῶ μᾶλλον ὀπαδούς. Κάτι τέτοιο ἦταν παντελῶς ἀσύμβατο μέ τίς ἀρχές του καί τήν σύνολη προσωπικότητά του. Εἶχε ὅμως ἕνα πλῆθος μαθητῶν. Λαμπρότερος ὄλων εἶναι ὁ Πλάτων (βλ. 1^ο Παράρτημα) ὁ ὁποῖος γενικῶς πιστεύεται ἀπό τούς φιλολόγους πῶς ἦταν αὐτός πού διά τῶν ἔργων του μᾶς παρέδωσε τόν ἱστορικό, τόν ἀληθινό Σωκράτη. Ὅλοι οἱ ἄλλοι μαθητές του δέν μποροῦν οὔτε κατά διάνοιαν νά συγκριθοῦν μέ τόν Πλάτωνα. Εἶναι ἀσυγκρίτως ὑποδεέστεροι. Γι' αὐτό καί τούς δόθηκε ἡ συμβατική ὀνομασία «Ελάσσονες Σωκρατικοί» φιλόσοφοι. Ἐλάσσονες συγκριτικά μέ τό ἀπροσπέλαστο μέγεθος τοῦ Πλάτωνος. Ὅλοι αὐτοί, οἱ «Ελάσσονες» ἐμπνεύσθηκαν ἀπό τόν Σωκράτη, μαγνητίσθηκαν ἀπό τή διδασκαλία του καί ἔγραψαν γιά τόν δάσκαλό τους - ὁ καθένας ἀνάλογα μέ τή δική του προσωπικότητα, τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο εἶχε προσλάβει ὅσα ἐκεῖνος δίδασκε καί τίς ιδιαίτερες προσωπικές του πνευματικές ἀναζητήσεις. Γι' αὐτό καί ἔχουν πολλές διαφορές μεταξύ τους. Ἀπό τά συγγράμματα τῶν μαθητῶν αὐτῶν τοῦ Σωκράτη, τῶν «Ελασσόνων Σωκρατικῶν», οἱ ὁποῖοι καί συνιστοῦν ξεχωριστές σχολές, ἔχουν σωθεῖ ἐλάχιστα ἀποσπάσματα. Οἱ «μικροί» αὐτοί σωκρατικοί φιλόσοφοι θά μπορούσαν νά κατηγοριοποιηθοῦν στίς ἀκόλουθες «σχολές»:

I. Ἡ Κυνική Σχολή

1. Ἀντισθένης

(445-365 π.Χ.)

Ἦταν Ἀθηναῖος καί μαθητής τοῦ Σωκράτη. Θεωρεῖται ὁ ἰδρυτής τῆς Κυνικῆς σχολῆς, ἄν καί ὁ Κυνικός Διογένης εἶναι αὐτός πού κυρίως τήν καθιέρωσε. Ὁ Ἀντισθένης εἶχε ἰδρύσει φιλοσοφική σχολή στήν Ἀθήνα, στό γυμνάσιο Κυνόσαργες - ἐξ οὗ καί, σύμφωνα μέ κάποιους φιλολόγους, ἡ ὀνομασία «κυνικός» -, στά νότια τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διός, στήν ἀριστερή ὄχθη τοῦ Ἴλισσοῦ ποταμοῦ.

Ἔχουν σωθεῖ ἐλάχιστα ἀπό τά ἔργα τοῦ Ἀντισθένη· σ' αὐτά διακρίνεται ἡ ἀντίθεσή του πρὸς τὸν Πλάτωνα σέ διάφορα θέματα· στρέφεται κυρίως κατὰ τῆς πλατωνικῆς θεωρίας τῶν ἰδεῶν.

Στὸν Ἀντισθένη ἀποδίδονται δύο ἐπιδεικτικοὶ λόγοι πού σώθηκαν, οἱ *Αἴας* καὶ *Ὀδυσσεύς*, καὶ κάποιοι διάλογοι πού χάθηκαν.

Ἀπόσπασμα:

ΑΙΑΣ Ἡ ΑΙΑΝΤΟΣ ΛΟΓΟΣ 14.1-14.3.4:

«Ἐβουλόμην ἂν τοὺς αὐτοὺς ἡμῖν δικάζειν οἵπερ καὶ ἐν τοῖς πράγμασι παρήσαν· οἶδα γὰρ ὅτι ἐμὲ μὲν ἔδει σιωπᾶν, τούτῳ δ' οὐδὲν ἂν ἦν πλέον λέγοντι· νῦν δὲ οἱ μὲν παραγενόμενοι τοῖς ἔργοις αὐτοῖς ἄπεισιν, ὑμεῖς δὲ οἱ οὐδὲν εἰδότες δικάζετε. Καίτοι ποία τις ἂν δίκη δικαστῶν μὴ εἰδότεων γένοιτο, καὶ ταῦτα διὰ λόγων; Τὸ δὲ πρᾶγμα ἐγίνετο ἔργῳ. Τὸ μὲν οὖν σῶμα τοῦ Ἀχιλλέως ἐκόμισα ἐγὼ φέρων, τὰ δὲ ὄπλα ὅδε, ἐπιστάμενος ὅτι οὐ τῶν ὄπλων μᾶλλον ἐπεθύμουν οἱ Τρῶες ἀλλὰ τοῦ νεκροῦ κρατῆσαι.

(=Θά ἤθελα νά μᾶς δικάζουν αὐτοὶ πού ἦταν παρόντες στὰ γεγονότα· γιατί ξέρω πὼς ἐγὼ ἔπρεπε νά σιωπαῖνω, ἐνῶ γι' αὐτὸν δὲν ὑπῆρχε πρόβλημα ἀκόμα κι ἂν ἔλεγε λόγια παραπανίσια· ἐδῶ ὅμως τώρα ἀπουσιάζουν ἐκεῖνοι πού ἦταν μπροστά σ' ὅσα συνέβησαν τότε, καὶ μᾶς δικάζετε ἐσεῖς πού δὲν γνωρίζετε τίποτε. Κι ὅμως, πὼς θά μπορούσαν νά δικάσουν δικαστές πού δὲν γνωρίζουν, καὶ μάλιστα στηριγμένοι μόνο σέ πληροφορίες; Αὐτό ὅμως πού ἔγινε ἔγινε μέ ἔργα. Τό σῶμα λοιπὸν τοῦ Ἀχιλλέα τό μετέφερα ἐγὼ, ἐνῶ τὰ ὄπλα του αὐτός ἐδῶ, ξέροντας ὅτι οἱ Τρῶες δὲν ἤθελαν τόσο νά ἀποκτήσουν τὰ ὄπλα ὅσο τὸν νεκρό».

2. Διογένης ὁ Σινωπεὺς (ὁ κατ' ἐξοχὴν «Κυνικός»)

(412-323 π.Χ.)

Ὁ Διογένης ἀπὸ τῆ Σινώπη ἦταν Κυνικός φιλόσοφος, ὁ κορυφαῖος τοῦ Κυνισμοῦ, σύγχρονος τοῦ Ἀριστοτέλη. Καταγόταν ἀπὸ τῆ Σινώπη τοῦ Πόντου, ἔζησε κυρίως στὴν Ἀθήνα καὶ πέθανε στὴν Κόρινθο. Φιλόσοφος δηκτικός, «ἓνας δαγκανιάρης σκύλος», πού ζοῦσε μέ ὀλιγάρκεια καὶ περιφρόνηση γιὰ τὰ πάντα. Ἦθελε, ἀναθεωρώντας ὅλες τις ἀξίες τοῦ ὑλικοῦ πολιτισμοῦ, περιφρονώντας τὰ πλούτη, τίς κοινωνικές θέσεις, τὰ ἄφθονα ὑλικά ἀγαθὰ μιᾶς Ἀθήνας, πού στὴν ἀγορὰ τῆς ἦταν διαθέσιμα ὅλα τὰ καλά τοῦ κόσμου, νά δείξει τὸν δρόμο πρὸς τὴν ἀρετὴ, τὴ φυσικότητα καὶ τὴν ἀπόλυτη ἀπλότητα. Οἱ μαρτυρίες πού σώζονται γι' αὐτὸν δείχνουν ἓναν ἄνθρωπο πού ἔζησε συνειδητὰ μιὰ ζωὴ αὐστηρῆς ἀπλότητας καὶ ἠθικῆς ἀκεραιότητας. Χρησιμοποίησε ἀστεῖσμούς καὶ πνευματώδη, ἀλλὰ ἀπρεπῆ, λογοπαίγνια. Πολύ νωρὶς δημιουργήθηκαν γύρω ἀπὸ τὸ πρόσωπό του διάφοροι θρύλοι καὶ κυκλοφόρησαν ἀνέκδοτα, καὶ ἴσως ὅλα αὐτὰ νά ἔκρυψαν τὴν ἀληθινὴ ζωὴ του.

Ὁ Διογένης ἦταν «μαθητής» τοῦ Ἀντισθένη, ἰδρυτοῦ τῆς κυνικῆς σχολῆς, ἀλλά πολύ πιό φημισμένος ἀπό τόν δάσκαλό του· εἶναι αὐτός πού πρωτίστως συνέβαλε στήν ἴδρυση καί τήν καθιέρωση τοῦ Κυνισμοῦ.

Ἐγραψε «Διαλόγους» καί «Τραγωδίες» (Διογ. Λαέρτ. 6.80), ἀλλά δέν σώθηκε σχεδόν τίποτα. Γνωρίζουμε γι' αὐτόν ἀπό τόν Πλούταρχο καί περισσότερο ἀπό τόν Διογένη τόν Λαέρτιο:

Μαρτυρίες:

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ, ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ 14.1-5:

«Εἰς δέ τόν Ἴσθμόν τῶν Ἑλλήνων συλλεγόντων καί ψηφισαμένων ἐπὶ Πέρσας μετ' Ἀλεξάνδρου στρατεύειν, ἡγεμῶν ἀνηγορεύθη (ὁ Ἀλέξανδρος). Πολλῶν δέ καί πολιτικῶν ἀνδρῶν καί φιλοσόφων ἀπνητηκῶτων αὐτῷ καί συνηδομένων, ἤλπιζε καί Διογένην τόν Σινωπέα ταῦτό ποιήσῃν, διατρίβοντα περὶ Κόρινθον. Ὡς δ' ἐκεῖνος ἐλάχιστον Ἀλεξάνδρου λόγον ἔχων ἐν τῷ Κρανείῳ σχολῆν ἤγεν, αὐτὸς ἐπορεύετο πρὸς αὐτόν· ἔτυχε δέ κατακείμενος ἐν ἡλίῳ. Καί μικρὸν μὲν ἀνεκάθισεν, ἀνθρώπων τοσοῦτων ἐπερχομένων, καί διέβλεψεν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον. Ὡς δ' ἐκεῖνος ἀσπασάμενος καί προσειπὼν αὐτόν ἠρώτησεν, εἴ τινος τυγχάνει δεόμενος, "μικρὸν" εἶπεν· "ἀπὸ τοῦ ἡλίου μετástηθι". Πρὸς τοῦτο λέγεται τὸν Ἀλέξανδρον οὕτω διατεθῆναι καί θαυμάσαι καταφρονηθέντα τὴν ὑπεροψίαν καί τὸ μέγεθος τοῦ ἀνδρός, ὥστε τῶν περὶ αὐτόν ὡς ἀπήεσαν διαγελόντων καί σκωπτόντων, "ἀλλὰ μὴν ἐγὼ" εἶπεν "εἰ μὴ Ἀλέξανδρος ἤμην, Διογένης ἂν ἤμην".

(=Εἶχαν συγκεντρωθεῖ οἱ Ἕλληνες στὸν Ἴσθμό καὶ εἶχαν ἀποφασίσει νὰ ἐκστρατεύσουν μαζί μέ τόν Ἀλέξανδρο ἐναντίον τῶν Περσῶν· ἀρχηγὸς τῆς ἐκστρατείας ἀναγορεύθηκε ὁ Ἀλέξανδρος. Ἐκεῖ τὸν εἶχαν συναντήσει καὶ εἶχαν συναναστραφεῖ εὐχάριστα μαζί του πολλοὶ πολιτικοὶ καὶ φιλόσοφοι, καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ἤλπιζε πὼς θὰ κάνει τὸ ἴδιο καὶ ὁ Διογένης ὁ Σινωπέας, πού ἐκεῖνες τίς μέρες βρισκόταν κάπου στήν Κόρινθο. Καί καθὼς ὁ Διογένης ξεκουραζόταν σὴ γειτονιά τῆς Κορίνθου πού λεγόταν Κράνειον χωρὶς καθόλου νὰ συζητᾶ γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο, ὁ ἴδιος ὁ Ἀλέξανδρος κατευθύνθηκε πρὸς αὐτόν· τὸν βρῆκε ζαπλωμένο νὰ λιάζεται. Αὐτὸς ἀνακάθισε λιγάκι, μιὰ καὶ τόσο ἀνθρωποὶ ἔρχονταν πρὸς τὸ μέρος του, καὶ ἔστρεψε τὸ βλέμμα του στὸν Ἀλέξανδρο. Ὅταν ἐκεῖνος τὸν χαιρέτισε καὶ ἀπευθύνοντάς του τὸν λόγῳ τὸν ρώτησε, ἂν ἔχει κάποια ἀνάγκη, ὁ Διογένης ἀπάντησε· "μετακινήσου λίγο ἀπὸ τὸν ἥλιο". Λέγεται πὼς ὁ Ἀλέξανδρος, παρὰ τὴν περιφρονητικὴ πρὸς αὐτόν στάση τοῦ φιλοσόφου, ἀντιμετώπισε μέ τόσο καλὴ διάθεση καὶ θαυμασμό τὴν περηφάνεια καὶ πνευματικὸ μέγεθος τοῦ ἀνδρός, ὥστε, ἐνῶ, καθὼς ἔφευγαν, οἱ γύρω του περιέπαιζαν καὶ κοροϊδεύαν, ὁ βασιλιάς εἶπε· "ὅμως ἐγὼ, ἂν δέν ἤμουν Ἀλέξανδρος, θὰ ἤμουν Διογένης").

[Τὸ περιστατικὸ μέ τὸν Κυνικὸ φιλόσοφο Διογένη τὸ διηγεῖται καὶ ὁ Ἀρριανὸς στὸ ἔργο του **Ἀλεξάνδρου Ἀνάβασις** VII 2.1].

ΔΙΟΓΕΝΗΣ Ο ΛΑΕΡΤΙΟΣ, ΒΙΟΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ ΤΩΝ ΕΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΕΥΔΟΚΙΜΗΣΑΝΤΩΝ:

6.25:

«Καί ποτε Πλάτωνα ἐν δεῖπνῳ πολυτελεῖ κατανοήσας ἐλάας ἀψάμενον, "τί," φησίν, "ὁ σοφὸς εἰς Σικελίαν πλεύσας τῶν τραπεζῶν τούτων χάριν, νῦν παρακειμένων οὐκ ἀπολαύεις;". Καί ὅς, "ἀλλὰ νῆ τοὺς θεοὺς," φησί, "Διόγενες, κάκει τὰ πολλὰ πρὸς ἐλάας καὶ τὰ τοιαῦτα ἐγινόμεν". Ὁ δέ, "τί οὖν ἔδει πλεῖν εἰς Συρακούσας; Ἦ τότε ἡ Ἄττικὴ οὐκ ἔφερεν ἐλάας;".

(=Εἶδε κάποτε ὁ Διογένης τον Πλάτωνα νά παρακάθεται σ' ἓνα πολυτελές δεῖπνο καί νά τρώει μόνον ἐλιές· καί τοῦ εἶπε· "γιατί, σοφέ μου, ἐσύ πού ταξίδευες μέχρι τή Σικελία γιά νά ἀπολαύσεις τέτοια πλούσια τραπέζια, τώρα πού τά ἔχεις μπροστά σου δέν τά ἀπολαμβάνεις;". Κι ὁ Πλάτων, "μά τούς θεοὺς, Διογένη, κι ἐκεῖ προτιμοῦσα συνήθως τίς ἐλιές καί τά παρόμοια". Κι ὁ Διογένης, "ποιός ὁ λόγος τότε νά πλεύσεις στίς Συρακοῦσες; Ἦ μήπως τότε ἡ Ἄττικὴ δέν ἔβγαζε ἐλιές;")».

6.28:

«Τοὺς τε γραμματικούς ἐθαύμαζε τὰ μὲν τοῦ Ὀδυσσέως κακὰ ἀναζητοῦντας, τὰ δ' ἴδια ἀγνοοῦντας.

(=Ἀποροῦσε πού οἱ γραμματικοί, ἐνῶ ἀναζητοῦσαν τίς συμφορές τοῦ Ὀδυσσεά, ἀγνοοῦσαν τίς δικές τους)».

«Καί μὴν καί τοὺς μουσικούς τὰς μὲν ἐν τῇ λύρα χορδὰς ἀρμόττεσθαι, ἀνάρμοστα δ' ἔχειν τῆς ψυχῆς τὰ ἦθη.

(=Ἀποροῦσε πού καί οἱ μουσικοί, ἐνῶ ἄρμοζαν, κορδίζοντάς τες, τίς χορδές τῆς λύρας, ἄφηναν ἀνάρμοστα τὰ ἦθη τῆς ψυχῆς τους)».

«Τοὺς μαθηματικούς ἀποβλέπειν μὲν πρὸς τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην, τὰ δ' ἐν ποσὶ πράγματα παρορᾶν.

(=Γιά τούς μαθηματικούς ἔλεγε ὁ Διογένης ὅτι μελετοῦν τὸν ἥλιο καὶ τὴ σελήνη, ἀλλὰ παραβλέπουν αὐτὰ πού εἶναι μπροστά στά πόδια τους)».

«Τοὺς ῥήτορας τὰ δίκαια μὲν ἐσπουδακέναι λέγειν, πράττειν δὲ μηδαμῶς.

(=Γιά τούς ῥήτορες ἔλεγε πώς νιάζονται νά λένε αὐτὰ πού εἶναι δίκαια, ἀλλὰ οἱ ἴδιοι δέν τά ἐφαρμόζουν καθόλου)».

«Ἀλλὰ μὴν καί τοὺς φιλαργύρους ψέγειν μὲν τὸ ἀργύριον, ὑπεραγαπᾶν δέ.

(=Γιά τούς φιλάργυρους ἔλεγε πώς, ἐνῶ κατηγοροῦν τά χρήματα, τά ἀγαποῦν ὑπερβολικά)».

«Κατεγίνωσκε δὲ καὶ τῶν ἐπαινούτων μὲν τοὺς δικαίους, ὅτι χρημάτων ἐπάνω εἶεν, ζηλοῦντων δὲ τοὺς πολυχρημάτους.

(=Ἐπέκρινε ἐπίσης κι ἐκείνους πού ἐπαινοῦν τοὺς δίκαιους, διότι εἶναι ὑπεράνω χρημάτων, ζηλεύουν ὅμως τοὺς πλούσιους)».

«Ἐκίνει δ' αὐτὸν καὶ τὸ θύειν μὲν τοῖς θεοῖς ὑπὲρ ὑγείας, ἐν αὐτῇ δὲ τῇ θυσίᾳ κατὰ τῆς ὑγείας δευπνεῖν.

(=Ἐπέκρινε κι αὐτούς πού, ἐνῶ θυσιάζουν στοὺς θεοὺς γιά νά τοὺς ἔχουν γερούς, κατὰ τίς θυσίες τρῶνε μέ τρόπο πού βλάπτει τὴν ὑγεία τους)».

6.38:

«Ἐν τῷ Κρανείῳ ἡλιουμένῳ αὐτῷ Ἀλέξανδρος ἐπιστάς φησιν, "αἴτησόν με ὁ θέλεις". Καὶ ὁς, "ἀποσκότησόν μου" φησί.

(=Τὴν ὥρα πού λιαζόταν κάπου στή γειτονιά τῆς Κορίνθου πού λεγόταν Κράνειον στάθηκε μπροστά του ὁ Ἀλέξανδρος καὶ τοῦ εἶπε, "ζήτησέ μου ὁ, τι θέλεις". Καὶ ὁ Διογένης ἀπάντησε, "παραμέρισε, γιατί πέφτει ἐπάνω μου ἡ σκιά σου")».

6.40:

«Πλάτωνος ὀρισαμένου, "Ἀνθρωπός ἐστι ζῶον δίπουν ἄπτερον", τίλας ἀλεκτρούνα εἰσήνεγκεν αὐτὸν εἰς τὴν σχολὴν καὶ φησιν, "οὗτός ἐστιν ὁ Πλάτωνος ἄνθρωπος". Ὅθεν τῷ ὄρω προσετέθη τὸ "πλατυώνυχον".

(=Ὅταν ὁ Πλάτων εἶχε διατυπώσει ὡς ἐξῆς τὸν ὀρισμὸ τοῦ Ἀνθρώπου, "Ὁ Ἀνθρωπος εἶναι ζῶο δίποδο χωρὶς φτερά", ὁ Διογένης ἀφοῦ μάδησε ἓναν πετεινό, τὸν ἔφερε μέσα στὴν Ἀκαδημία καὶ εἶπε, "αὐτός εἶναι ὁ ἄνθρωπος τοῦ Πλάτωνος". Μετά ἀπὸ αὐτὸ προστέθηκε στὸν ὀρισμὸ τοῦ Ἀνθρώπου τὸ "πλατυώνυχον", πὼς ἔχει δηλαδὴ καὶ πλατιά νύχια)».

«Πρὸς τὸν πυθόμενον ποία ὥρα δεῖ ἀριστᾶν, "εἰ μὲν πλούσιος," εἶπεν, "ὅταν θέλῃ· εἰ δὲ πένης, ὅταν ἔχη".

(=Σέ κάποιον πού τὸν ρώτησε ποία ὥρα πρέπει νά γευματίζει κανεὶς, ἀπάντησε· "ἂν εἶναι πλούσιος, ὅποτε θελήσει· ἂν εἶναι φτωχός, ὅταν ἔχει")».

6.41:

«Ἐν Μεγάροις ἰδὼν τὰ μὲν πρόβατα τοῖς δέρμασιν ἐσκεπασμένα, τοὺς δὲ παῖδας αὐτῶν γυμνοὺς, ἔφη, "λυσιτελέστερόν ἐστι Μεγαρέως εἶναι κριὸν ἢ υἱόν".

(=Ὅταν κάποτε εἶδε στά Μεγάρα τὰ μὲν πρόβατα νά τὰ ἔχουν σκεπασμένα μὲ δέρματα, τὰ δὲ παιδιά τους νά εἶναι γυμνά, εἶπε, "εἶναι προτιμότερο νά εἶναι κανεὶς κριάρι ἐνός Μεγαρέως παρά γιὸς του")».

«Λύχον μεθ' ἡμέραν ἄψας, "ἄνθρωπον," φησί, "ζητῶ".

(=Ὁ Διογένης κάποτε, μέσα στό καταμεσήμερο, ἄναψε ἓνα λυχνάρι καὶ φώναζε· "ἄνθρωπον ζητῶ")».

6.43:

«Πρὸς δὲ τοὺς περὶ τὰ ὄνειρα ἐπτοημένους ἔλεγεν ὡς ὑπὲρ ὧν μὲν πράττουσιν ὕπαρ, οὐκ ἐπιστρέφονται, ὑπὲρ ὧν δὲ καθεῦδοντες φαντασιοῦνται, πολυπραγμονοῦσιν.

(=Σ' αὐτούς πού τοὺς τρόμαζαν τὰ ὄνειρά τους ἔλεγε ὅτι, ἐνῶ ὅσα κάνουν ζυπνητοὶ δὲν τὰ ξανασκέφτονται, ὅσα βλέπουν μὲ τὴ φαντασία τους στὸν ὕπνο τους τὰ ἀναλύουν σὲ βαθμὸ ὑπερβολικόν)».

«Ἡγαπᾶτο δὲ καὶ πρὸς Ἀθηναίων· μειρακίου γοῦν τὸν πίθον αὐτοῦ συντρίψαντος, τῷ μὲν πληγᾶς ἔδοσαν, ἐκεῖνῳ δὲ ἄλλον πίθον παρέσχον.

(=Καὶ οἱ Ἀθηναῖοι τὸν ἀγαποῦσαν· αὐτὸ φάνηκε καὶ ὅταν ἓνας νεαρός συντρίψει τὸ πιθάρι του μέσα στό ὅποιο κούρνιαζε· τότε οἱ Ἀθηναῖοι ἔδειραν τὸν νεαρό καὶ ἀγόρασαν καινούργιο πιθάρι στὸν Διογένη)».

6.45:

«Πρὸς τὸν μακαρίζοντα Καλλισθένην καὶ λέγοντα ὡς πολυτελῶν παρ' Ἀλεξάνδρῳ μετέχει, "κακοδαίμων μὲν οὖν ἐστίν," εἶπεν, "ὅς καὶ ἀριστᾶ καὶ δειπνεῖ, ὅταν Ἀλεξάνδρῳ δόξῃ".

(=Εἶπε σ' ἐκεῖνον πού καλοτύχιζε τὸν ἱστορικό Καλλισθένη κι ἔλεγε πὼς ζώντας κοντὰ στὸν Ἀλέξανδρο ἀπολαμβάνει ὅλες τίς πολυτελεῖς ἀνέσεις ἐκεῖνου· "ἐν τούτοις, εἶναι κακότηχος, ἀφοῦ γευματίζει καὶ δειπνεῖ, ὅταν ἀποφασίσει ὁ Ἀλέξανδρος")».

6.49:

«Ἰδὼν ποτ' Ὀλυμπιονίκην πρόβατα νέμοντα, "ταχέως," εἶπεν, "ὄ βέλτιστε, μετέβης ἀπὸ τῶν Ὀλυμπίων ἐπὶ τὰ Νέμεα".

(=Εἶδε κάποτε ἕναν Ὀλυμπιονίκη νὰ βόσκει πρόβατα καὶ τοῦ εἶπε· "ὄ ἄριστε, γρήγορα μετακινήθηκες ἀπὸ τὰ Ὀλύμπια στὰ Νέμεα)».

[Κάνει λογοπαίγνιο μέ τίς λέξεις "Νέμεα", πού ἦταν οἱ ἀγῶνες πού διεξάγονταν στή Νεμέα, καὶ τό ρῆμα "νέμω", πού σημαίνει βόσκω. Οἱ ἀρχαῖες πόλεις Ὀλυμπία καὶ Νεμέα τῆς Πελοποννήσου ἀπεῖχαν ἀρκετά μεταξύ τους].

6.51:

«Ἐρωτηθεὶς τί ἄθλιον ἐν βίῳ, ἔφη, "γέρων ἄπορος".

(=Ὅταν τὸν ρώτησαν τί εἶναι ἄθλιο στή ζωὴ αὐτή, ἀπάντησε, "ἕνας γέρος φτωχός")».

«Ἐρωτηθεὶς τί τῶν θηρίων κάκιστα δάκνει, ἔφη, "τῶν μὲν ἀγρίων συκοφάντης, τῶν δὲ ἡμέρων κόλαξ".

(=Ὅταν τὸν ρώτησαν ποιό θηρίο δαγκάνει χειρότερα, ἀπάντησε, "ἀπὸ τὰ ἄγρια ὁ συκοφάντης, ἀπὸ τὰ ἡμέρα ὁ κόλακας")».

«Ἰδὼν ποτε δύο κενταύρους κάκιστα ἐζωγραφημένους ἔφη, "πότερος τούτων Χεῖρων ἐστί";

(=Ὅταν κάποτε εἶδε δύο κενταύρους ζωγραφισμένους πάρα πολὺ ἄσχημα, εἶπε, "ποιός ἀπὸ τοὺς δύο εἶναι ὁ Χεῖρων [ἢ ὁ χειρότερος];")».

[Ὁ Διογένης ἐδῶ κάνει λογοπαίγνιο μέ τό ὄνομα τοῦ γνωστοῦ κενταύρου Χεῖρωνος, γιοῦ τοῦ Κρόνου καὶ τῆς νύμφης Φιλύρας καὶ δάσκαλου τοῦ Ἀχιλλέα, καὶ τό σύνηχό του ἐπίθετο χεῖρων, συγκριτικό τοῦ "κακός"].

6.52:

«Ἰδὼν ποτε γυναῖκας ἀπ' ἐλαίας ἀπηγγονισμένας, "εἶθε γάρ," ἔφη, "πάντα τὰ δένδρα τοιοῦτον καρπὸν ἤνεγκεν".

(=Ὅταν εἶδε κάποτε γυναῖκες κρεμασμένες ἀπὸ μιὰ ἐλιά, εἶπε, "μακάρι ὅλα τὰ δένδρα νὰ ἔκαναν τέτοιον καρπὸ")».

«Ἐρωτηθεὶς εἰ παιδισκάριον ἢ παιδάριον ἔχει, ἔφη, "οὐ". τοῦ δὲ εἰπόντος, "ἐὰν οὖν ἀποθάνης, τίς σε ἐξοίσει", ἔφη, "ὁ χρήζων τῆς οἰκίας".

(=Ὅταν ρωτήθηκε ἂν ἔχει κοριτσάκι ἢ ἀγοράκι, ἀπάντησε, "ὄχι"· κι ὅταν ξαναρωτήθηκε, "καὶ ποιός θὰ σοῦ κάνει τήν κηδεῖα, ἂν πεθάνεις", ἀπάντησε, "αὐτός πού χρειάζεται τό σπίτι")».

«Ἐρωτηθεὶς ὑπό τινος, "ποιός τίς σοι Διογένης δοκεῖ;" "Σωκράτης," εἶπε, "μαινόμενος".

(=Ἵταν κάποιος τόν ρώτησε, "ποιός εἶναι κατά τή γνώμη σου ὁ Διογένης;", ἀπάντησε, "ἕνας Σωκράτης πού τρελλάθηκε")».

6.54:

«Ἰδὼν ποτε μεϊράκιον ἐρυθριῶν, "θάρρει," ἔφη, "τοιούτον ἐστι τῆς ἀρετῆς τὸ χρῶμα".

(=Ἵταν κάποτε εἶδε ἕνα παλικαράκι νά κοκκινίζει, "θάρρος", τοῦ εἶπε, "τέτοιο εἶναι τὸ χρῶμα τῆς ἀρετῆς")».

6.55:

«Πρὸς τὸν εἰπόντα κακὸν εἶναι τὸ ζῆν, "οὐ τὸ ζῆν," εἶπεν, "ἀλλὰ τὸ κακῶς ζῆν".

(=Εἶπε σ' αὐτόν πού εἶπε πὼς εἶναι κακιὰ ἡ ζωὴ· "δὲν εἶναι κακιὰ ἡ ζωὴ, ἀλλὰ τὸ νά ζεῖ κάποιος ἀπρεπῶς")».

«Πρὸς τοὺς συμβουλευόντας τὸν ἀποδράντα αὐτοῦ δοῦλον ζητεῖν, "γελοῖον," ἔφη, "εἰ Μάνης μὲν χωρὶς Διογένους ζῆ, Διογένης δὲ χωρὶς Μάνου οὐ δύναται".

(=Σ' αὐτούς πού τὸν συμβούλευαν νά ἀναζητήσει τὸν δοῦλο του Μάνη πού τό εἶχε σκάσει, εἶπε· "μοῦ φαίνεται γελοῖο νά μπορεῖ ὁ Μάνης νά ζεῖ χωρὶς τὸν Διογένη, ἐνῶ ὁ Διογένης νά μὴν μπορεῖ νά ζήσει χωρὶς τὸν Μάνη")».

«Ἐρωτηθεὶς διὰ τί προσαίταις μὲν ἐπιδιδόασι, φιλοσόφοις δὲ οὐ, ἔφη, "ὅτι χωλοὶ μὲν καὶ τυφλοὶ γενέσθαι ἐλπίζουσι, φιλοσοφῆσαι δ' οὐδέποτε".

(=Ἵταν τὸν ρώτησαν γιατί οἱ ἄνθρωποι δίνουν ἐλεημοσύνη στοὺς ζητιάνους, ἀλλὰ ὄχι στοὺς φιλοσόφους, εἶπε, "διότι ἐλπίζουν πὼς ἴσως γίνουν κουτσοὶ καὶ τυφλοὶ, ὅμως ποτέ δὲν θά γίνουν φιλόσοφοι")».

6.57:

«Εἰς Μύνδον ἐλθὼν καὶ θεασάμενος μεγάλας τὰς πύλας, μικρὰν δὲ τὴν πόλιν, ἔφη, "ἄνδρες Μύνδιοι, κλείσατε τὰς πύλας, μὴ ἡ πόλις ὑμῶν ἐξέλθῃ".

(=Ἵταν ἦλθε στὴ Μύνδο καὶ εἶδε μεγάλες τίς πύλες καὶ μικρὴ τὴν πόλη, εἶπε· "ἄνδρες Μύνδιοι, κλείστε τίς πύλες, γιὰ νά μὴ βγεῖ ἔξω ἡ πόλη σας")».

[Μύνδος: πόλη τῆς Καρίας τῆς Μ. Ἀσίας, κοντὰ στὴν Ἀλικαρνασσό].

6.77:

«Ἄλλοι φασὶ πολὺπουν κυσι συμμερίσασθαι βουλόμενον οὕτω δηχθῆναι τοῦ ποδὸς τὸν τένοντα καὶ καταστρέψαι. Οἱ μέντοι γνώριμοι αὐτοῦ, καθά φησιν Ἀντισθένης ἐν Διαδοχαῖς (FGrH 508 F 7), εἶκαζον τὴν τοῦ πνεύματος συγκράτησιν. Ἐτύγχανε μὲν γὰρ διάγων ἐν τῷ Κρανείῳ τῷ πρὸ τῆς Κορίνθου γυμνασίῳ. Κατὰ δὲ τὸ ἔθος ἦγον οἱ γνώριμοι καὶ αὐτὸν καταλαμβάνουσιν ἐγκεκαλυμμένον· οὐ δὴ εἶκασαν αὐτὸν κοιμᾶσθαι, οὐ γὰρ ἦν τις νυσταλέος καὶ ὑπνηλός· ὅθεν, ἀποπετάσαντες τὸν τρίβωνα ἔκπνουν αὐτὸν καταλαμβάνουσι καὶ ὑπέλαβον τοῦτο πρᾶξιαι λοιπὸν βουλόμενον ὑπεξελθεῖν τοῦ βίου.

(=Κάποιοι λένε πὼς ὁ Διογένης θέλοντας νά μοιρασθεῖ ἕνα χταπόδι μέ τὰ σκυλιά, ἐκεῖνα τοῦ δάγκασαν τὸν τένοντα τοῦ ποδιοῦ καὶ ὁ ἄνθρωπος πέθανε. Οἱ δικοὶ του

ἄνθρωποι του ὄμως, ὅπως ἱστορεῖ ὁ Ἀντισθένης στίς Διαδοχές, ὑπέθεταν πὼς πέθανε, διότι συχνά κρατοῦσε τὴν ἀνάσα του, σκοπεύοντας ἴσως νὰ πεθάνει. Τότε διέμενε στὸ Κράνειον, στὸ γυμναστήριον μπροστά στὴν Κόρινθο. Ἦλθαν λοιπόν, ὅπως τὸ συνήθιζαν, οἱ γνωστοὶ του, καὶ τὸν βρῆκαν μὲ σκεπασμένο τὸ πρόσωπο· δὲν σκέφθηκαν πὼς μπορεῖ νὰ κοιμᾶται, γιατί δὲν ἦταν τύπος νυσταλέος καὶ ὑπναράς· γι' αὐτὸ κατέβασαν ἀπὸ τὸ πρόσωπό του τὸ τριμμένο πανωφόρι τοῦ φιλοσόφου πού φοροῦσε καὶ διαπίστωσαν πὼς δὲν ἀνέπνεε· θεώρησαν πὼς αὐτὸ τὸ εἶχε κάνει ἐπειδὴ ἤθελε νὰ πεθάνει)».

3. Κράτης ὁ Θηβαῖος

(περ. 365-285 π.Χ.)

Γεννήθηκε στὴ Θήβα. Σὲ νεαρή ἡλικία πῆγε στὴν Ἀθήνα καὶ ὑπὸ τὴν ἐπιτροπὴ τοῦ κυνικοῦ Διογένη μὴθήθηκε στὴν κυνικὴ φιλοσοφία. Λεγόταν πὼς ἀπαρνήθηκε τὰ πλούτη· πέταξε, μάλιστα, στὴ θάλασσα τὰ χρήματα πού εἶχε εἰσπράξει ἀπὸ τὴν πώληση τῶν ὑπαρχόντων του (σύμφωνα μὲ ἄλλη ἐκδοχὴ τὰ μοίρασε στοὺς συμπολίτες του).

Ὁ Κράτης συνέγραψε τραγωδίες καὶ σατιρικά ποιήματα μὲ φιλοσοφικὸ ὑπόβαθρο, πού ἀνήκουν στὴν κατηγορία συγγραμμάτων «σοβαρῶν καὶ ἀστείων» πού ταίριαζαν μὲ τὸ ἐπιθετικὸ καὶ ἀντισυμβατικὸ ὕφος τῶν Κυνικῶν φιλοσόφων. Τὰ συγγράμματα αὐτὰ παρουσιάζουν σημεῖα ἐπαφῆς μὲ τὴν κωμωδία, ἐνῶ ἀπὸ φιλοσοφικὴ ἄποψη θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ παρατηρήσει πὼς κατὰ κάποιον τρόπο ἐμπνέονται ἀπὸ τὸ σοκρατικὸ πνεῦμα καὶ κυρίως ἀπὸ τὴν "σοκρατικὴ εἰρωνεία".

Ἀποσπάσματα:

ΕΛΕΓΕΙΑΙ-ΠΑΙΓΝΙΑ 2.1-2:

«Μνημοσύνης καὶ Ζηνὸς Ὀλυμπίου ἀγλαὰ τέκνα,
Μοῦσαι Πιερίδες, κλυτὲ μοι εὐχομένω·...

Χρήματα δ' οὐκ ἐθέλω συνάγειν κλυτά, κανθάρου ὄλβον
μύρμηκός τ' ἄφενος χρήματα μαιόμενος,
ἀλλὰ δικαιοσύνης μετέχειν καὶ πλοῦτον ἀγινεῖν
εὐφορον, εὐκτητον, τίμιον εἰς ἀρετὴν.

(=Μοῦσες Πιερίδες, λαμπρά τέκνα τῆς Μνημοσύνης καὶ τοῦ Ὀλυμπίου Διός, ἀκοῦστε τὴν προσευχή μου·...Δέν θέλω νὰ συγκεντρῶνω πράγματα πολὺτιμα, ζητώντας ν' ἀποκτήσω πλούτη, πού εἶναι ἢ χαρὰ τῶν σκαθαριῶν καὶ ἢ περιουσία τῶν μυρμηγκιῶν· θέλω νὰ εἶμαι δίκαιος καὶ νὰ ἀποκτῶ πλούτη ἐλαφριά, εὐκολοαπόκτητα, πλούτη πολὺτιμα ἀρετῆς)».

ΥΜΝΟΣ ΕΙΣ ΕΥΤΕΛΙΗΝ 2.3:

Χαῖρε, θεὰ δέσποινα, σοφῶν ἀνδρῶν ἀγάπημα,
Εὐτελίη, κλεινῆς ἔγγονε Σωφοσύνης·
σὴν ἀρετὴν τιμῶσιν, ὅσοι τὰ δίκαι' ἀσκοῦσιν.

(=ΥΜΝΟΣ ΣΤΗ ΛΙΤΟΤΗΤΑ

Χαῖρε, θεά δέσποινα Εὐτέλεια, ἀγαπημένη τῶν σοφῶν ἀνδρῶν, ἀπόγονε τῆς ἔνδοξης Σωφροσύνης· ὅσοι ἐργάζονται τὰ δίκαια, τιμοῦν τὴν ἀρετὴ σου»).

Επίγραμμα 9.497.1-3:

«Ἐρωτα παύει λιμός· εἰ δὲ μὴ, χρόνος·
ἐὰν δὲ μηδὲ ταῦτα τὴν φλόγα σβέσῃ,
θεραπεία σοι τὸ λοιπὸν ἠρτήσθω βρόχος.

(=Στόν ἔρωτα βάζει τέλος ἡ πείνα· εἰδάλλως, ὁ χρόνος· κι ἂν τὰ δύο αὐτὰ δὲν μπορέσουν νά σβήσουν τὴ φλόγα του, τότε τὸ μόνο φάρμακο πού σοῦ ἀπομένει εἶναι νά βάλεις θηλειά στόν λαιμό σου)»).

4. Βίων ὁ Βορυσθενίτης

(335-245 π.Χ.)

Ὁ Κυνικός φιλόσοφος Βίων ὁ Βορυσθενίτης καταγόταν ἀπὸ τὴν Ὀλβία τὴν Ποινική (πόλη τοῦ Εὐξείνου Πόντου, δυτικά τῆς Κριμαίας, σαράντα χιλιόμετρα ἀπὸ τὴ σημερινὴ οὐκρανικὴ πόλη Μικολάιβ), ἡ ὁποία λεγόταν καὶ Βορυσθένη (ἀπὸ τὸν κοινὸ ὁμώνυμο ποταμὸ).

Ὁ πατέρας του ἦταν ἀπελεύθερος τριχοπώλης (ἢ ταριχέμπορος) (=ἔμπορος παστῶν ψαριῶν [τριχίς-ίδος, (ἀπὸ τὸ θρίζ)=μικρὸ ψαράκι μὲ ἀγκάθια λεπτὰ σάν τρίχες) πού πουλήθηκε ὡς δούλος μὲ ὅλη τὴν οἰκογένειά του, λόγω τελωνειακῶν παραβάσεων (παραπελωνησάμενός τι). Ἕνας ρήτορας συμπάθησε τόσο πολὺ τὸν Βίωνα, ὥστε τὸν κατέστησε κληρονόμο τῆς περιουσίας του. Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ κυρίου του ὁ Βίων ἐκποίησε τὴν κληρονομιά καὶ ἐγκαταστάθηκε στὴν Ἀθήνα, ὅπου διέτελεσε μαθητὴς τοῦ Κράτητος, τοῦ Θεοφράστου καὶ κάποιων διδασκάλων τῆς Πλατωνικῆς Ἀκαδημίας. Ἐν τέλει κατέληξε Κυνικός.

Ὁ Βίων διαμόρφωσε τὸ γραμματειακὸ εἶδος τῆς «Διατριβῆς». Οἱ Διατριβές ἦταν φιλοσοφικά-φιλολαϊκά ἔργα, πού εἴτε ἀπαγγέλλονταν εἴτε ἦταν δοσμένα μέσα σὲ διαλόγους μὲ φανταστικά πρόσωπα. Ἦταν γεμάτες μὲ ρητὰ, ἀνέκδοτα καὶ παράτολμες ἢ τσουχτερές ἐκφράσεις. Τίς διέκρινε ἐπιθετικὴ σάτιρα καὶ ὕφος πνευματῶδες. Ὁ Βίων ἐπέδρασε σημαντικά στοὺς Λατίνους Ὁράτιο καὶ Σενέκα.

Μαρτυρίες:

ΦΑΒΩΡΙΝΟΣ, ΑΝΘΟΛΟΓΙΟΝ 39:

«Βίων ὁ περιπατητικὸς "τὰ χρήματα," ἔφη, "τοῖς πλουσίοις οὐ δεδώρηται, ἀλλὰ δεδάνεισται".

(=Ὁ Βίων ὁ περιπατητικὸς φιλόσοφος εἶπε· "τὰ χρήματα δὲν δόθηκαν στοὺς πλουσίους ὡς δῶρα, ἀλλὰ ὡς δάνειο")»).

ΔΙΟΓΕΝΗΣ ΛΑΕΡΤΙΟΣ, ΒΙΟΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ ΤΩΝ ΕΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΕΥΔΟΚΙΜΗΣΑΝΤΩΝ:

1.14-1.15:

«Βίων...Βορυσθενίτης...Ὁ πατήρ παρατελωνησάμενός τι πανοίκιος ἐπράθη μεθ' ἡμῶν. Καί με ἀγοράζει τις ρήτωρ νεώτερον ὄντα καὶ εὐχαριν' ὄς καὶ ἀποθνήσκων κατέλιπέ μοι πάντα. Κἀγὼ κατακαύσας αὐτοῦ τὰ συγγράμματα καὶ πάντα συγξύσας Ἀθήναζε ἤλθον καὶ ἐφιλοσόφησα.

(=Ὁ Βίων...Βορυσθενίτης...Ὁ πατέρας μου λόγω κάποιων τελωνειακῶν παραβάσεων πουλήθηκε δοῦλος μαζί με ὅλη τὴν οἰκογένειά μας. Ἐμένα με ἀγόρασε κάποιος ρήτορας - ἡμουν νεώτερος καὶ χαριτωμένος -, ὁ ὁποῖος πεθαίνοντας μοῦ ἄφησε ὅλη τὴν περιουσία του. Κι ἐγὼ ἀφοῦ ἔκαψα ὅλα τὰ συγγράμματά του καὶ ὅλα τὰ ἔσχισα, ἤλθα στὴν Ἀθήνα κι ἔγινα φιλόσοφος)».

4.50:

«Πρὸς πλούσιον μικρολόγον, "οὐχ οὗτος," ἔφη, "τὴν οὐσίαν κέκτηται, ἀλλ' ἡ οὐσία τοῦτον".

(=Εἶπε ὁ Βίων γιὰ κάποιον πλούσιο τσιγκούνη, "δὲν κατέχει αὐτός τὴν περιουσία του, ἀλλὰ ἡ περιουσία του αὐτόν")».

4.50:

«Τῆ μὲν ἀνδρεία νέους ὄντας ἔφη χρῆσθαι, τῆ δὲ φρονήσει γηράσκοντας ἀκμάζειν.

(=Ὁ Βίων συμβούλευε ὅσο εἴμαστε νέοι νὰ εἴμαστε ἀνδρεῖοι, κι ὅσο γερνάμε νὰ αὐξάνει ἡ σύνεσή μας)».

4.53:

«Καὶ Βίων ὅλως καὶ μουσικὴν καὶ γεωμετρίαν διέπαιζεν.

(=Ὁ Βίων ἀπέριπτε πλήρως καὶ ἐνέπαιζε καὶ τὴ μουσικὴ καὶ τὴ γεωμετρία)».

ΑΘΗΝΑΙΟΣ 10.421:

«Καλῶς ἔλεγεν ὁ Βορυσθενίτης Βίων οὐ δεῖν ἀπὸ τῆς τραπέζης τὰς ἡδονὰς πορίζεσθαι, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ φρονεῖν.

(=Σωστά ἔλεγε ὁ Βορυσθενίτης Βίων ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀντλοῦμε τὴν ἀπόλαυσή μας ἀπὸ τὸ φαγητό, ἀλλὰ ἀπὸ τὴ φρόνηση)».

ΣΤΟΒΑΙΟΣ, ΑΝΘΟΛΟΓΙΟΝ:

3.2:

«Φησὶν ὁ Βίων· οἱ ἀγαθοὶ οἰκέται ἐλεύθεροι, οἱ δὲ πονηροὶ ἐλεύθεροι δοῦλοι πολλῶν ἐπιθυμιῶν.

(=Εἶπε ὁ Βίων· οἱ καλοὶ δοῦλοι εἶναι ἄνθρωποι ἐλεύθεροι, ἐνῶ οἱ κακοὶ ἐλεύθεροι εἶναι δοῦλοι πολλῶν ἐπιθυμιῶν)».

3.10:

«Βίων ὁ σοφιστὴς τὴν φιλαργυρίαν μητρόπολιν ἔλεγε πάσης κακίας εἶναι.

(=Ὁ φιλόσοφος Βίων ἔλεγε πὼς ἡ φιλαργυρία εἶναι μητρόπολη κάθε κακίας)».

3.38:

«Βίων ὁ σοφιστὴς ἰδὼν τινα φθονερὸν σφόδρα κεκυφότα εἶπεν "ἢ τούτῳ μέγα κακὸν συμβέβηκεν ἢ ἄλλῳ μέγα ἀγαθόν".

(=Όταν ο φιλόσοφος Βίων είδε κάποιον φθονερό άνθρωπο νά είναι πάρα πολύ σκυφτός, είπε· "ή σ' αυτόν συνέβη ένα μεγάλο κακό ή σέ κάποιον άλλον ένα μεγάλο καλό")».

4.31:

«Βίων έλεγεν, ώσπερ τὰ φαῦλα τῶν βαλλαντίων, κᾶν μηδενός ἤ ἄξια, τοσούτου ἐστὶν ἄξια ὅσον ἐν ἑαυτοῖς τὸ νόμισμα ἔχει, οὕτω καὶ τῶν πλουσίων τοὺς σὺδενὸς ἀξιούς καρποῦσθαι τὰς ἀξίας ὧν κέκτηνται.

(=Ό Βίων ἔλεγε πὼς, ὅπως τὰ φθηνὰ πορτοφόλια, κὶ ἂν ἀκόμη ἔχουν μηδαμινὴ ἀξία, ἔχουν τόση ἀξία ὅση ἀξία ἔχουν τὰ νομίσματα πού περιέχουν, ἔτσι καὶ οἱ χωρὶς καμιά ἀξία πλούσιοι ἀπολαμβάνουν τὴν ἀξία τοῦ πλούτου πού κατέχουν)».

ΕΚΛΟΓΑΙ 2.1.20:

«Βίων ἔλεγε γελοιοτάτους εἶναι τοὺς ἀστρονομοῦντας, οἱ τοὺς πᾶρ ποσὶ τοὺς ἐν τοῖς αἰγιαλοῖς ἰχθῦς οὐ βλέποντες τοὺς ἐν τῷ οὐρανῷ φάσκουσιν εἰδέναι.

(=Ό Βίων χαρακτήριζε ὡς ὑπερβολικὰ γελοίους τοὺς ἀστρονόμους, γιατί, ἐνῶ δέν βλέπουν τὰ ψάρια στίς ἀκρογιαλιές, ἰσχυρίζονται πὼς γνωρίζουν τοὺς ἰχθῦς πού βρίσκονται στὸν οὐρανὸ [ἐνν. τὸν ἀστερισμὸ τῶν ἰχθύων])».

ΙΩΑΝΝΗΣ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ, ΕΚΛΟΓΑΙ 2.13:

«Βίων ἔλεγε κατὰ Ἡσίοδον τρία γένη εἶναι μαθητῶν, χρυσοῦν, ἀργυροῦν, χαλκοῦν· χρυσοῦν μὲν τὸ τῶν διδόντων καὶ μαθητῶν, ἀργυροῦν δὲ τὸ τῶν διδόντων καὶ μὴ μαθητῶν, χαλκοῦν δὲ τὸ τῶν μαθητῶν μὲν, οὐ διδόντων δέ.

(=Ό Βίων ἔλεγε πὼς σύμφωνα μέ τὸν Ἡσίοδο ὑπάρχουν τρεῖς κατηγορίες μαθητῶν, ὁ χρυσός, ὁ ἀργυρός καὶ ὁ χάλκινος· στὴν κατηγορία τοῦ χρυσοῦ ἀνήκουν ἐκεῖνοι πού πληρώνουν καὶ μαθαίνουν, τοῦ ἀργυροῦ ἐκεῖνοι πού πληρώνουν καὶ δέν μαθαίνουν καὶ τοῦ χάλκινου ἐκεῖνοι πού μαθαίνουν χωρὶς νά πληρώνουν)».

5. Μένιππος

(1ο μισό 3ου αἰ. π.Χ.)

Κυνικός συγγραφέας. Γεννήθηκε δοῦλος στὰ Γάδαρα τῆς Συρίας. Αγόρασε τὸ δικαίωμα τοῦ Θηβαίου πολίτη. Πληροφοροῦμαστε γι' αὐτὸν ἀπὸ τὸν Διογένη τὸν Λαέρτιο (3^{ος} αἰ. μ.Χ.· 6. 99-101), ὁ ὁποῖος θεωρεῖ πὼς ὁ Μένιππος στεροῦνταν παντελῶς σοβαρότητας. Λεγόταν ὅτι ἐργάσθηκε ὡς δανειστής χρημάτων καὶ ὅτι αὐτοκτόνησε. Ἀσχολήθηκε μέ τὸ εἶδος τῆς *διατριβῆς*. Τὰ θέματά του ἦταν τὰ συνήθη τῶν Κυνικῶν: αὐτάρκεια, ἐλευθερία ἀπὸ τίς συναισθηματικές διαταραχές, περιφρόνηση τῆς ἡδονῆς. Σατίριζε μέ φανταστικές διηγῆσεις τὴ μωρία τῶν ἀνθρώπων καὶ τίς ἀντιλήψεις τους καὶ διακωμωδοῦσε τοὺς φιλοσόφους. Τὸν μιμήθηκαν οἱ Λατίνοι συγγραφεῖς Βάρρων, Πετρόνιος καὶ Σενέκας (ὁ Μένιππος, ἀλλὰ καὶ γενικότερα ἡ κυνικὴ διατριβή, ἔπαιξαν σοβαρὸ ρόλο στὴ διαμόρφωση τοῦ λατινικοῦ σατιρικοῦ εἶδους). Τὸν μιμήθηκε καὶ ὁ Λουκιανὸς ἀπὸ τὰ Σαμόσατα, ὁ ὁποῖος σέ κάποια ἀπὸ

τά έργα του εισάγει ως πρόσωπο τόν Μένιππο. Από τά δεκατρία έργα τοῦ Μένιππου δέν σώθηκε τίποτα.

Μαρτυρία:

ΔΙΟΓΕΝΗΣ Ο ΛΑΕΡΤΙΟΣ, ΒΙΟΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ ΤΩΝ ΕΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΕΥΔΟΚΙΜΗΣΑΝΤΩΝ, ΜΕΝΙΠΠΟΣ 6.99-101:

«Μένιππος, καί οὗτος κυνικός, τὸ ἀνέκαθεν ἦν Φοῖνιξ, δοῦλος, ὡς φησιν Ἀχαϊκὸς ἐν Ἠθικοῖς. Διοκλῆς δὲ καί τὸν δεσπότην αὐτοῦ Ποντικὸν εἶναι καὶ Βάτωνα καλεῖσθαι... Φέρει μὲν οὖν σπουδαῖον οὐδέν· τὰ δὲ βιβλία αὐτοῦ πολλοῦ καταγέλωτος γέμει καὶ τι ἴσον τοῖς Μελεάγρου τοῦ κατ' αὐτὸν γενομένου.

Φησὶ δ' Ἑρμιππος (FHG iii. 45) ἡμεροδανειστὴν αὐτὸν γεγονέναι καὶ καλεῖσθαι καὶ γὰρ ναυτικῶ τόκῳ δανεῖζειν καὶ ἐξενεχυριάζειν, ὥστε πάμπλειστα χρήματα ἀθροίζειν· τέλος δ' ἐπιβουλευθέντα πάντων στερηθῆναι καὶ ὑπ' ἀθυμίας βρόχῳ τὸν βίον μεταλλάξει. Ἐνιοὶ δὲ τὰ βιβλί' αὐτοῦ οὐκ αὐτοῦ εἶναι, ἀλλὰ Διονυσίου καὶ Ζωπύρου τῶν Κολοφονίων, οἱ τοῦ παίζειν ἔνεκα συγγράφοντες ἐδίδοσαν αὐτῷ ὡς εὖ δυναμένῳ διαθέσθαι.

(=Ὁ Μένιππος, ἦταν κι αὐτὸς Κυνικός φιλόσοφος, καταγόταν ἀπὸ τὴ Φοινίκη, δοῦλος, ὅπως λέει ὁ Ἀχαϊκὸς στὰ Ἠθικά του. Ὁ Διοκλῆς λέει ὅτι ὁ κύριός του ἦταν Πόντιος καὶ λεγόταν Βάτων... Δέν ἔγραψε τίποτε τὸ σπουδαῖο· τὰ βιβλία του εἶναι γεμάτα κοροϊδίες καὶ κάπως παρόμοια μὲ τὰ βιβλία τοῦ Μελεάγρου ποὺ ἔζησε μετὰ ἀπὸ αὐτόν.

Ὁ Ἑρμιππος λέει πὼς ὁ Μένιππος ἦταν καὶ ἀποκαλοῦνταν ἡμεροδανειστής, δάνειζε δηλαδή μὲ καθημερινὸ τόκο· δάνειζε ἐπίσης καὶ ἀπαιτοῦσε ἐνέχυρα μὲ ναυτικὸ τόκο [ἔνα εἶδος ὑψηλότοκου δανείου μὲ ἐνέχυρο τὸ πλοῖο τοῦ δανειζόμενου - "θαλασσοδάνειο" - ἢ μόνον τὸ φορτίο τοῦ πλοίου - "φορτοδάνειο" -]: ἔτσι, μάζεψε πάρα πολλά χρήματα· ὅμως στὸ τέλος ἔγινε στόχος κάποιων καὶ τὰ ἔχασε ὅλα, κι ἀπὸ τὴ στενοχώρια του κρεμάσθηκε. Λένε κάποιοι πὼς τὰ βιβλία του δέν εἶναι δικά του, ἀλλὰ τῶν Κολοφονίων Διονυσίου καὶ Ζωπύρου· αὐτοὶ ἔγραφαν, καὶ τὴ συγγραφή τὴν εἶχαν σάν παιχνίδι, καὶ ὕστερα ἔδιναν τὰ κείμενά τους στὸν Μένιππο, γιατί τοῦ ἦταν πολὺ εὐκόλο νὰ τὰ διαθέσει)».

II. Ἡ Κυρηναϊκὴ Σχολή

Ἄριστιππος ὁ Κυρηναῖος

(τέλη 5ου – 4ος αἰ. π.Χ.)

Ὁ Ἄριστιππος καταγόταν ἀπὸ τὴν Κυρήνη τῆς Λιβύης. Ἐζησε γιὰ χρόνια στὴν Ἀθήνα, στὴν ὁποία καὶ διετέλεσε μαθητὴς τοῦ Σωκράτη. Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ δασκάλου του πῆγε στὴν πατρίδα του τὴν Κυρήνη, ὅπου καὶ ἵδρυσε μιά φιλοσοφικὴ σχολή, ποὺ ὀνομάσθηκε «Κυρηναϊκὴ» ἀπὸ τὸ ὄνομα τῆς πόλης. Λεγόταν καὶ «Ἡδονιστικὴ» σχολή. Γύρω του συσπειρώθηκε μιά ὁμάδα Σωκρατικῶν. Ὁ Ἄριστιππος

ἔδινε προβάδισμα στόν πρακτικό βίο ἔναντι τοῦ θεωρητικοῦ στοχασμοῦ. Πίστευε πώς ὅλα τά πλάσματα στή ζωή αὐτή ἀποβλέπουν στήν ἡδονή, μιά ἡδονή ὅμως πού ἔχει ὡς προϋπόθεση τόν αὐτοέλεγχό καί τήν ἐγκράτεια καί δέν καθιστᾷ δοῦλο τῆς τόν ἄνθρωπο. Ἡ ἠθική του στηριζόταν ἐπάνω στήν ἰσορροπία μεταξύ ἡδονῆς καί πόνου. Οἱ μαθητές του ὅμως φαίνεται πώς ὀλοένα καί περισσότερο προτιμοῦσαν μιά ἡδονή ὑποταγμένη στίς αἰσθήσεις. Τόν διαδέχθηκε στή διδασκαλία στή σχολή ἡ κόρη του *Ἀρήτη*, κι αὐτήν ὁ γιός τῆς *Ἀρίστιππος*.

III. Ἡ Μεγαρική Σχολή

Εὐκλείδης ὁ Μεγαρεύς

(περ. 450-380 π.Χ.)

Ὁ Εὐκλείδης, ὁ ἀρχηγός τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς τῶν «*Μεγαρικῶν*», ἦταν ἀπό τούς πιό πιστούς μαθητές τοῦ Σωκράτη. (Δέν πρέπει νά τόν συγχέουμε μέ τόν Εὐκλείδη τόν γεωμέτρη, τόν μεγαλύτερο μαθηματικό τῆς ἀρχαιότητος, πού ἄκμασε περί τό 300 π.Χ.). Ὁ Εὐκλείδης ἐρχόταν κάθε μέρα ἀπό τά Μέγαρα στήν Ἀθήνα, γιά μαθητεύσει κοντά στόν δάσκαλό του, ἄν καί αὐτό κατά τή διάρκεια τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἦταν ἀπαγορευμένο. Λέγεται πώς μετά τόν θάνατο τοῦ Σωκράτη κάποιοι μαθητές του συγκεντρώθηκαν στά Μέγαρα γύρω ἀπό τόν Εὐκλείδη. Συνδύαζε τή διδασκαλία τοῦ Σωκράτη μέ τήν ὄντολογία τοῦ Παρμενίδη. Ταύτιζε τό πλατωνικό «*ἀγαθόν*» μέ τό ἀπόλυτο «*ὄν*» τοῦ Παρμενίδη. Μεταγενέστεροι «**Μεγαρικοί**» ἦταν ὁ **Εὐβουλίδης** (4^{ος} αἰ. π.Χ.), ὁ **Διόδωρος Κρόνος** (2^ο μισό 4^{ου} αἰ. π.Χ.) καί ὁ **Στίλπων** (4^{ος} -3^{ος} αἰ. π.Χ.).

ΣΤ' Κεφάλαιο Ίστορικοί "Μικροί"

I. Λογογράφοι

Φερεκύδης από τή Σύρο κ.ἄ.

(μέσα 6ου αι. π.Χ.)

Ὁ Φερεκύδης ἦταν **λογογράφος**. **Λογογράφοι ἢ λογοποιοί** λέγονταν **οἱ πρῶτοι ιστοριογράφοι**, ἐκεῖνοι πού ἔγραφαν διηγήσεις σέ πεζό λόγο. Δέν τούς ἐνδιέφερε καί πολύ ἡ ἱστορική ἀκρίβεια. Συνήθως κολάκευαν οἰκογένειες ἢ πόλεις καί τούς ἄρесе νά διηγοῦνται θαύματα. Κάποιοι ὁμως ἀπό αὐτούς εἶχαν πραγματική ἐπιθυμία νά βροῦν τήν ἀλήθεια.

Οἱ πιά γνωστοί ἦταν: **Ὁ Φερεκύδης ἀπό τή Σύρο** (μέσα 6ου αι. π.Χ.), **ὁ Κάδμος ὁ Μιλήσιος** (μέσα 6ου αι. π.Χ.), **ὁ Ἀκουσίλαος ἀπό τό Ἄργος** (6ος αι. π.Χ.), **ὁ Σκύλαξ ἀπό τήν Καρία** (τέλος 6^{ου} -5ος αι. π.Χ.), **ὁ Ἑλλάνικος ὁ Μυτιληναῖος** (5ος αι. π.Χ.), **ὁ Ἐκαταῖος ὁ Μιλήσιος** (6ος – 5^{ος} αι. π.Χ.). Ὁ Ἐκαταῖος θά μπορούσε νά χαρακτηρισθεῖ ὡς ὁ πρῶτος, πρίν τόν Ἡρόδοτο, ἱστορικός.

Ὁ **Φερεκύδης** (μέσα 6^{ου} αι. π.Χ.) καταγόταν ἀπό τή Σύρο καί ἦταν γιός τοῦ Βάβυος. Ὁ ἱστορικός τοῦ 4^{ου} αἰῶνα π.Χ. Θεόπομπος πίστευε πώς τό ἔργο τοῦ Φερεκύδη «Θεογονία ἢ Θεοκρασία ἢ Ἐπτάμυχος», τοῦ ὁποίου σώζονται μόνο ἐλάχιστα ἀποσπάσματα, ἦταν τό ἀρχαιότερο ἔργο σέ πεζό λόγο. Φαίνεται πώς μέσα στούς αἰῶνες καί μέσα στή φαντασία τῶν ποιητῶν, ἀρχαῖοι μῦθοι θεογονικοί καί κοσμογονικοί καθώς καί θέματα τῆς πιά διαφορετικῆς προέλευσης, συνδυάζονταν διαρκῶς καί ἀναλόγως τροποποιοῦνταν. Γι' αὐτό καί ἡ θεογονία τοῦ Φερεκύδη ἀποτελεῖ, τρόπον τινά, μιά πρόοδο σέ σχέση μέ τή θεογονία τοῦ Ἡσιόδου. Στό ἔργο τοῦ Φερεκύδη πρωτογενεῖς θεότητες (ὅπως Ζᾶς [=Δίας], Χθονία [=Γῆ], Χρόνος) ἀναμετρῶνται μεταξύ τους, προκειμένου νά ἐξασφαλίσουν τήν ἐξουσία στό Σύμπαν.

Μαρτυρίες:

ΔΙΟΓΕΝΗΣ Ο ΛΑΕΡΤΙΟΣ, ΒΙΟΙ Ι. 116:

«Φερεκύδης Βάβυος Σύριος, καθά φησιν Ἀλέξανδρος ἐν Διαδοχαῖς (ἀπ. 139 FHG III 240), Πιττακοῦ διακήκοεν. Τοῦτόν φησι Θεόπομπος (FGrHist. 115 F 71 II 550 vgl. A 6) πρῶτον περὶ φύσεως καί γενέσεως θεῶν γράψαι. Πολλά δέ καί θαυμάσια λέγεται περὶ αὐτοῦ· καί γάρ παρὰ τὸν αἰγιαλὸν τῆς Σάμου περιπατοῦντα καὶ ναῦν οὐριοδομοῦσαν ἰδόντα εἰπεῖν ὡς οὐ μετὰ πολὺ καταδύσεται· καὶ ἐν ὀφθαλμοῖς

αὐτοῦ καταδῦναι. Καί ἀνιμηθέντος ἐκ φρέατος ὕδατος πίνοντα προειπεῖν, ὡς εἰς τρίτην ἡμέραν ἔσοιτο σεισμός· καὶ γενέσθαι. Καὶ Λακεδαιμονίοις εἰπεῖν μήτε χρυσὸν τιμᾶν μήτε ἄργυρον, ὡς φησι Θεόπομπος ἐν Θαυμασίοις [ἀπ. 71 s. o.]. Ἀριστόξενος δ' ἐν τῷ "Περὶ Πυθαγόρου καὶ τῶν γνωρίμων αὐτοῦ" [ἀπ. 3 FHG II 272) φησι νοσήσαντα αὐτὸν ὑπὸ Πυθαγόρου ταφῆναι ἐν Δήλῳ. Οἱ δὲ φθειριάσαντα τὸν βίον τελευτήσασαι.

(=Ὁ Φερεκῦδης, γιὸς τοῦ Βάβυος, καταγόταν ἀπὸ τῆ Σύρο καί, ὅπως λέει ὁ Ἀλέξανδρος στὶς Διαδοχές του, παρακολούθησε μαθήματα τοῦ Πιπτακοῦ. Ὁ Θεόπομπος γράφει πὼς πρῶτος ὁ Φερεκῦδης ἔγραψε σύγγραμμα γιὰ τὴ φύση καὶ τὴ δημιουργία τῶν θεῶν. Λέγονται γι' αὐτὸν πολλὰ καὶ θαυμαστά· γιὰ παράδειγμα, κάποια μέρα πού περπατοῦσε στὴν παραλία τῆς Σάμου καὶ εἶδε ἓνα πλοῖο νὰ πλέει μὲ οὐριό ἀνεμο εἶπε πὼς μετὰ ἀπὸ λίγο θὰ βουλιάζει· καὶ ὄντως βούλιαξε μπροστὰ στὰ μάτια του. Καὶ ὅταν τὸν ἀνέσυραν μέσα ἀπὸ ἓνα πηγάδι ἔχοντας πιεῖ νερό, προεἶπε πὼς σέ τρεῖς μέρες θὰ γινόταν σεισμός· καὶ ἔγινε. Καί, ὅπως εἶπε ὁ Θεόπομπος στοὺς Θαυμασίους του, ὁ Φερεκῦδης συμβούλεψε τοὺς Λακεδαιμονίους νὰ μὴν τιμοῦν οὔτε το χρυσάφι οὔτε τὸ ἀσήμι. Ὁ Ἀριστόξενος στὸ ἔργο του "Περὶ τοῦ Πυθαγόρα καὶ τῶν φίλων του" λέει πὼς, ὅταν ἀρρώστησε, τὸν ἔθαψε ὁ Πυθαγόρας στὴ Δήλο. Ἄλλοι λένε ὅτι πέθανε γεμάτος ψεῖρες)».

ΣΟΥΛΑ:

«Φερεκῦδης Βάβυος Σύριος (ἔστι δὲ νῆσος μία τῶν Κυκλάδων ἢ Σύρα πλησίον Δήλου)· γέγονε δὲ κατὰ τὸν Λυδῶν βασιλέα Ἀλυάτην, ὡς συγχρονεῖν τοῖς ἑπτὰ σοφοῖς, καὶ τετέχθαι περὶ τὴν 45^{ην} Ὀλυμπιάδα [600-597].

Ἐζηλοτύπει δὲ τὴν Θάλητος δόξαν. Καὶ τελευτᾷ ὑπὸ πλήθους φθειρῶν. Ἔστι δὲ ἅπαντα ἃ συνέγραψε ταῦτα· Ἐπτάμυχος ἦτοι Θεοκρασία ἢ Θεογονία. Ἔστι δὲ Θεολογία ἐν βιβλίοις δέκα ἔχουσα θεῶν γένεσιν καὶ διαδοχάς.

(=Ὁ Φερεκῦδης ἦταν γιὸς τοῦ Βάβυος καὶ καταγόταν ἀπὸ τῆ Σύρο, νησί τῶν Κυκλάδων κοντὰ στὴ Δήλο· τοποθετοῦν τὴ γέννησή του στὰ χρόνια τοῦ βασιλιά τῶν Λυδῶν Ἀλυάτη, ὥστε νὰ εἶναι σύγχρονος τῶν ἑπτὰ σοφῶν· γεννήθηκε περὶ τὴν 45^{ην} Ὀλυμπιάδα [600-597π.Χ.].

Ὁ Φερεκῦδης ζήτησε τὴ δόξα τοῦ Θαλῆ. Πέθανε γεμάτος ψεῖρες. Μοναδικό του ἔργο εἶναι ἡ Ἐπτάμυχος, δηλαδή Θεοκρασία ἢ Θεογονία. Πρόκειται γιὰ Θεολογία σὲ δέκα βιβλία, πού περιέχει δημιουργία καὶ διαδοχές θεῶν)».

ΜΑΞΙΜΟΣ ΤΥΡΙΟΣ 29, 5 Hoβ:

«Φερεκῦδης σεισμὸν Σαμίους προεμήνυσε.

(=Ὁ Φερεκῦδης προανήγγειλε στοὺς Σαμίους σεισμό)».

ΠΡΟΚΛΟΣ Τιμ. 23ξ I 129, 15 Diehl:

«Ἡ τοῦ Πλάτωνος παράδοσις οὐκ ἔστι τοιαυτὴ αἰνιγματώδης οἷα ἡ Φερεκῦδου.

(=Ἡ διδασκαλία τοῦ Πλάτωνα δὲν εἶναι τόσο αἰνιγματικὴ ὅσο τοῦ Φερεκῦδου)».

ΑΧΙΛΛΕΥΣ ΤΑΤΙΟΣ Εἰσαγ. 3 (31, 28 Maass):

«Θαλῆς δέ ὁ Μιλήσιος καὶ Φερεκύδης ὁ Σύριος ἀρχὴν τῶν ὄλων τὸ ὕδωρ ὑφίστανται, ὃ δὴ καὶ Χάος καλεῖ ὁ Φερεκύδης, ὡς εἰκὸς τοῦτο ἐκλεξάμενος παρὰ τοῦ Ἡσιόδου οὕτω λέγοντος [Θεογονία 116] "ἦτοι μὲν πρώτιστα Χάος γένητο".

(=Ὁ Θαλῆς ὁ Μιλήσιος καὶ ὁ Φερεκύδης ἀπὸ τῆ Σύρου θεωροῦν ὡς ἀρχὴ τῶν ὄντων τὸ νερό, τὸ ὁποῖο ὁ Φερεκύδης ὀνομάζει καὶ Χάος· εἶναι φανερό πὼς αὐτὴ τὴν ὀνομασία τὴν πῆρε ἀπὸ τὸν Ἡσιόδο πού γράφει ὡς ἐξῆς· "πρῶτα-πρῶτα δημιουργήθηκε τὸ Χάος")».

II. Ἱστορικοὶ τοῦ Μ. Ἀλέξανδρου, σύγχρονοὶ του

(Μέγας Ἀλέξανδρος, 356-323 π.Χ.)

Εἰσαγωγή

Γιὰ τὸν Μακεδόνα βασιλιά διαθέτουμε ἱστορίες γραμμένες τὸ νωρίτερο τρεῖς αἰῶνες μετὰ τὸν θάνατό του. Οἱ ἱστορίες τῶν ἱστορικῶν τῶν χρόνων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἔχουν χαθεῖ ἀπὸ αὐτές σώζεται μόνον τὸ ὕλικό πού χρησιμοποιήσαν οἱ μεταγενέστεροι ἱστορικοί.

Οἱ ἱστορικοὶ τῶν χρόνων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου μποροῦν νὰ κατανεμηθοῦν σὲ δύο ομάδες: α. Σ' ἐκείνους στοὺς ὁποίους ὁ Μακεδόνας βασιλιάς ἀνέθεσε τὴν ἐξιστόρηση τῆς ἐκστρατείας του (Καλλισθένης ὁ Ὀλύνθιος, Ἀναξιμένης ὁ Λαμψακηνός, Ἀνάξαρχος ὁ Ἀβδηρίτης, κ.ἄ., βλ. ἀμέσως πῶς κάτω) καὶ β. σ' ἐκείνους πού συμμετέχοντας ὑπὸ διάφορες ιδιότητες στὴν ἐκστρατεία ἀποφάσισαν νὰ συντάξουν ἔργα γι' αὐτόν (Πτολεμαῖος, Νέαρχος, Χάρης ὁ Μυτιληναῖος, Ἀριστόβουλος, Ὀνησίκριτος κ.ἄ.).

α' Ὁμάδα

1. Καλλισθένης ὁ Ὀλύνθιος

(370-327 π.Χ.)

Ὁ Καλλισθένης ἀπὸ τὴν Ὀλυνθο (*FGrHist* 124) ἦταν συγγενής καὶ μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλη, μέ τὸν ὁποῖο συνεργάσθηκε σὲ ἐπιστημονικὲς ἔρευνες. Ὁ Ἀριστοτέλης τὸν εἰσήγαγε στό περιβάλλον τῆς μακεδονικῆς αὐλῆς. Σπουδαῖος σοφιστὴς, λόγιος καὶ ρήτορας καὶ ἐλεύθερη προσωπικότητα ὁ Καλλισθένης συμμετεῖχε ὡς ἱστορικός τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου στὴν ἐκστρατεία του· ἔπεσε ὁμως σὲ δυσμένεια, ἐπειδὴ ἀρνήθηκε τὴν «προσκύνησιν», τὴν ὑπόκλιση δηλαδή μπροστά στὸν βασιλιά, τὴν ὁποία υἰοθέτησε ὁ Ἀλέξανδρος κατὰ τίς συνήθειες τῶν ἡγεμόνων τῆς Ἀνατολῆς, ὡς ἔκφραση τῆς θεϊκῆς προέλευσης τῆς βασιλείας. Ἐπιπλέον κατηγορήθηκε ὅτι ἔλαβε μέρος στὴ «συνωμοσία τῶν βασιλικῶν παίδων» καὶ ἐκτελέσθηκε πρὶν ἀπὸ τὴν ἐπιστροφή τῆς ἐκστρατείας στὴ Βαβυλώνα. Ὅμως ἀπὸ τίς πηγές φαίνεται πὼς κάποιες φορές ὁ Καλλίμαχος συμπεριφέρθηκε μέ ὑπερβολικὴ οἰκειότητα καὶ ἀσύγγνωστο

θράσος πρὸς τὸν Ἀλέξανδρο ἴσως ἐπαναπαυόμενος στή συγγένεια μὲ τὸν Ἀριστοτέλη—γεγονός πού κάποτε προκάλεσε τὸ ξεχειλίσιμα τῆς ὀργῆς τοῦ βασιλέως. Ὑπάρχουν καί ἄλλες ἐκδοχές γιὰ τὸν θάνατό του (βλ. πιο κάτω τὴν τελευταία μαρτυρία τοῦ Πλουτάρχου καί τὴ μαρτυρία τῆς Σούδας).

Οἱ ἀρχαῖες πηγές ἀναφέρουν ὡς ἔργα τοῦ Καλλισθένη τὰ ἐξῆς: Τὰ «Ἑλληνικά», τὸν «Περίπλου», τὸν «Ἑρμεία». Τὸ τελευταῖο ἔργο του «Ἀλεξάνδρου Πράξεις», τὸ ὁποῖο παρέμεινε, λόγῳ τοῦ θανάτου του, τὸ 327 π.Χ., ἡμιτελές, εἶναι γεμάτο μὲ ἄφθονες φανταστικές ἀφηγήσεις,

Μαρτυρία:

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ, ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ:

2b, 124, Γ. 9-13:

«Τοὺς δὲ ἄλλους σοφιστὰς καὶ κόλακας ὁ Καλλισθένης ἐλύπει σπουδαζόμενος μὲν ὑπὸ τῶν νέων διὰ τὸν λόγον, οὐχ ἦττον δὲ τοῖς πρεσβυτέροις ἀρέσκων διὰ τὸν βίον εὐτακτον ὄντα καὶ σεμνὸν καὶ αὐτάρκη καὶ βεβαιοῦντα τὴν λεγομένην τῆς ἀποδημίας πρόφασιν, ὅτι τοὺς πολίτας καταγαγεῖν καὶ κατοικίσει πάλιν τὴν πατρίδα φιλοτιμούμενος ἀνέβη πρὸς Ἀλέξανδρον.

(= *Ὁ Καλλισθένης στενοχωροῦσε τοὺς ἄλλους σοφιστὲς καὶ κόλακες, πού ζήλευαν, ἐπειδὴ οἱ νέοι τὸν θεωροῦσαν σπουδαῖο γιὰ τὴν εὐγλωττία του, ἐνῶ στοὺς ἡλικιωμένους ἦταν ἐξ ἴσου ἀρεστός, γιατί στή ζωὴ του ἦταν τακτικός καὶ σεμνός καὶ αὐτάρκης καὶ ἔτσι ἐπιβεβαίωνε τὴ δικαιολογία πού διαδιδόταν γιὰ τὴν ἀποδημία του ἀπὸ τὴν πατρίδα, ὅτι δηλαδή ἀκολούθησε τὸν Ἀλέξανδρο στὴν ἐκστρατεία, ἐπειδὴ εἶχε τὴ φιλοδοξία νὰ πάρει τοὺς συμπολίτες του καὶ νὰ τοὺς ὀδηγήσει πίσω στὴν πατρίδα*).

2b, 124, Γ. 4-30:

«Λέγεται δὲ ποτε πολλῶν παρακεκλημένων ἐπὶ τὸ δεῖπνον ἐπαινεῖσαι κελευσθεῖς ἐπὶ τοῦ ποτηρίου Μακεδόνας ὁ Καλλισθένης οὕτως εὐροῆσαι πρὸς τὴν ὑπόθεσιν, ὥστε ἀνισταμένους κροτεῖν καὶ βάλλειν τοὺς στεφάνους ἐπ' αὐτόν.

Εἰπεῖν οὖν τὸν Ἀλέξανδρον ὅτι κατ' Εὐριπίδην τὸν λαβόντα τῶν λόγων "καλὰς ἀφορμὰς οὐ μέγ' ἔργον εὐ λέγειν"· "ἀλλ' ἐνδειξαι", φάναι, "τὴν αὐτοῦ δύναμιν ἡμῖν κατηγορήσας Μακεδόνων, ἵνα καὶ βελτίους γένωνται μαθόντες ἢ πλημμελοῦσιν".

Οὕτω δὴ τὸν ἄνδρα πρὸς τὴν παλινφδιαν τραπόμενον πολλὰ παρρησιάσασθαι κατὰ τῶν Μακεδόνων καὶ τὴν Ἑλληνικὴν στάσιν αἰτίαν ἀποφάναντα τῆς γενομένης περὶ Φίλιππον αὐξήσεως καὶ δυνάμεως εἰπεῖν "ἐν δὲ διχαστασίῃ καὶ ὁ πάγκακος ἔλαχε τιμῆς". Ἐφ' ᾧ πικρὸν καὶ βαρὺ ἐγγενέσθαι μῖσος τοῖς Μακεδόσι, καὶ τὸν Ἀλέξανδρον εἰπεῖν ὡς οὐ τῆς δεινότητος ὁ Καλλισθένης, ἀλλὰ τῆς δυσμενεῖας Μακεδόσιν ἀπόδειξιν δέδωκε.

(= *Λέγεται πὼς κάποτε σ' ἓνα δεῖπνο μὲ πολλοὺς καλεσμένους διέταξε ὁ Ἀλέξανδρος τὸν Καλλισθένη νὰ ἐκφωνήσῃ, πάνω στό πιτό, λόγο ἐπαινετικό γιὰ τοὺς Μακεδόνες· κι ὁ Καλλισθένης μίλησε τότε μὲ τόση εὐφράδεια ἐπὶ τοῦ θέματος, ὥστε σηκώθηκαν ὅλοι καὶ χειροκροτοῦσαν καὶ τὸν στεφάνωναν.*

Πῆρε ὁμως τότε τόν λόγο ὁ Ἀλέξανδρος καί εἶπε ὅτι, σύμφωνα μέ τόν Εὐριπίδη, "αὐτός πού βρίσκει μιὰ καλή εὐκαιρία νά κάνει ἐπίδειξη τῆς ρητορικῆς του δεινότητος δέν εἶναι καί τόσο δύσκολο νά μιλήσει ὠραῖα"· καί πρόσθεσε ὁ Ἀλέξανδρος· "ἀπόδειξέ μας λοιπόν, Καλλισθένη, πώς εἶσαι δυνατός στή ρητορεία μέ τόν ἐξῆς τρόπο· ἐκφώνησε ἓνα λόγο μέ τόν ὅποιο νά κατηγορεῖς τούς Μακεδόνες, ὥστε αὐτοί νά μάθουν τά λάθη τους καί νά γίνουν ἔτσι καλύτεροι".

Ἔτσι ὁ Καλλισθένης, ἐφαρμύζοντας τήν τακτική τῆς παλινωδίας, μίλησε μέ πολλή ἐλευθεροστομία κατά τῶν Μακεδόνων καί ἐξέφρασε τήν ἄποψη πώς ἡ διχόνοια τῶν ἐλληνικῶν πόλεων-κρατῶν στάθηκε ἡ αἰτία νά αὐξηθεῖ ἡ ἐν γένει δύναμη τοῦ Φιλίππου· εἶπε μάλιστα τήν πρόταση "μέσα στή διχόνοια ἀπέκτησε ὁ κάκιστος Φίλιππος τήν τιμή πού εἶχε". Αὐτά του τά λόγια προκάλεσαν τό πικρό καί βαρῦ μίσος τῶν Μακεδόνων ἐναντίον του, ὥστε ὁ Ἀλέξανδρος εἶπε ὅτι ὁ Καλλισθένης μέ τόν δεύτερο λόγο του ἔδωσε ἀπόδειξη ὄχι τῆς ρητορικῆς του δεινότητος, ἀλλά τῆς δυσαρέσκειας τῶν Μακεδόνων σέ βάρος του)».

[Τρεῖς παρατηρήσεις:

1. Ὁ Ἀλέξανδρος γνῶριζε καλά τούς Ἀρχαίους· βλέπουμε μέ πόση ἄνεση χρησιμοποιεῖ ἀπό στήθους τόν κατάλληλο στίχο τοῦ Εὐριπίδη, ὁ ὅποιος, ὡς γνωστόν, εἶχε γράψει περισσότερες ἀπό 90 τραγωδίες.

2. Γνωρίζει ἀκόμη καί τή σοφιστική τακτική τῶν «δισσῶν λόγων» καί τή Σησιχόρεια μέθοδο τῆς «παλινωδίας». Τίς ἐφαρμύζει μάλιστα ἐπί τοῦ εἰδικοῦ ἐπί τῶν θεμάτων αὐτῶν σοφιστοῦ Καλλιμάχου.

3. Μήπως ὁ εὐφυῆς Ἀλέξανδρος, στό ἀνωτέρω κείμενο, παρασύρει τόν Καλλιμάχο στή σοφιστική τακτική τῶν «δισσῶν λόγων» καί στήν «παλινωδία» καί ὁ Καλλιμάχος χωρίς νά τό ἀντιληφθεῖ αὐτό κολακεύεται, ἀφοῦ πιστεύει πώς ὁ Ἀλέξανδρος μιλάει σοβαρά ἀναγνωρίζοντας τήν ἀξία του ὡς ρήτορα καί σοφιστή, καί ἄμεσα ἐνδίδει καί ὑπερβαίνει τά ἐσκαμμένα φθάνοντας στό σημεῖο νά χαρακτηρίσει τόν πατέρα τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου «πάγκακον», γεγονός πού προκαλεῖ τό μίσος τῶν Μακεδόνων πού πρό ὀλίγου τόν ἐπευφημοῦσαν; Κι ἀκόμη, μήπως προκαλώντας τον νά μιλήσει ἔτσι ὅπως τοῦ ζητᾶ πρὸς τούς Μακεδόνες, δηλαδή νά τούς κατηγορήσει, ἐνῶ προηγουμένως τούς εἶχε ἐπαινεσει, παρασύρει ὁ βασιλιάς τόν ὑπερφίαλο ρήτορα σ' ἓνα δρόμο ὀλισθηρό πού θά τόν ὀδηγήσει ἐν τέλει στόν θάνατο;].

2b,124,Τ.7.32-35:

«Τὸν δὲ Καλλισθένη...δὶς ἢ τρεῖς ἀπιόντα πρὸς αὐτὸν (τὸν Ἀλέξανδρον) εἶπεῖν "κάτθανε καὶ Πάτροκλος, ὅσπερ σέο πολλὸν ἀμείνων". Οὐ φαύλως οὖν εἶπεῖν ἔοικεν ὁ Ἀριστοτέλης, ὅτι Καλλισθένης λόγῳ μὲν ἦν δυνατὸς καὶ μέγας, νοῦν δὲ οὐκ εἶχεν (s. Τ 5).

(=Ὁ Καλλισθένης πλησίασε δύο καί τρεῖς φορές τὸν Ἀλέξανδρο καὶ τοῦ εἶπε· "πέθανε καὶ ὁ Πάτροκλος πού ἦταν κατὰ πολὺ ἀνώτερός σου". Φαίνεται πὸς πολὺ σωστά εἶχε πεῖ ὁ Ἀριστοτέλης, ὅτι ὁ Καλλισθένης ἦταν δυνατὸς καὶ μεγάλος στὸν λόγο, ἀλλὰ δέν εἶχε μυαλό)».

[Εδῶ ὄντως ὁ Καλλισθένης, ὅπως εἶπε ὁ Ἀριστοτέλης, ἀποδεικνύει ὅτι «νοῦν οὐκ εἶχεν»: μιλάει πολύ ὑποτιμητικά στόν Ἀλέξανδρο, ἀφοῦ τόν τοποθετεῖ πολύ πῖο κάτω ἀπό τόν Πάτροκλο. Προκαλεῖ!].

2b,124,Γ.7.70-75:

«Ἀποθανεῖν δέ αὐτὸν οἱ μὲν ὑπ' Ἀλεξάνδρου κρεμασθέντα λέγουσιν (Ptolem. 138 F 17), οἱ δὲ ἐν πέδαις δεδεμένον καὶ νοσήσαντα (Aristob. 139 F 33)· Χάρης (125 F 15) δὲ μετὰ τὴν σύλληψιν ἐπτὰ μῆνας φυλάττεσθαι δεδεμένον, ὡς ἐν τῷ συνεδρίῳ κριθεῖη παρόντος Ἀριστοτέλους, ἐν αἷς δὲ ἡμέραις Ἀλέξανδρος ἐν Μαλλοῖς Ὁξυδράκαις ἐτρόθη περὶ τὴν Ἰνδία, ἀποθανεῖν ὑπέρπαχον γενόμενον καὶ φθειριάσαντα.

(=Ἄλλοι λένε πὼς ὁ Καλλισθένης πέθανε κρεμασμένος ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο, ἄλλοι πὼς πέθανε δεμένος μὲ δεσμά καὶ ἄρρωστος· ὁ Χάρης λέει πὼς μετὰ τὴ σύλληψή του καὶ γιὰ ἐπτὰ μῆνες τὸν φύλαγαν δεμένο, μὲ σκοπὸ νὰ δικασθεῖ ἐνώπιον συνεδρίου, παρόντος τοῦ Ἀριστοτέλη, ἀλλὰ ἐν τῷ μεταξύ πέθανε ὑπέρβαρος καὶ φειριασμένος, τὴν ἐποχὴ πού ὁ Ἀλέξανδρος τραυματίσθηκε στὰ μέρη τῶν Ὁξυδρακῶν Μαλλῶν, κάπου κοντὰ στὴν Ἰνδία)».

ΣΟΥΛΑ:

«Καλλισθένης Δημοσίμου· οἱ δὲ Καλλισθένους Ὀλύνθιος· μαθητὴς Ἀριστοτέλους καὶ ἀνεψιαδοῦς, ὃν ἔδωκεν ἔπεσθαι Ἀλεξάνδρῳ τῷ Μακεδόνι. Ὁ δ' ἐν γαλεάγρα σιδηρᾷ βαλὼν ἀνεῖλεν ἅμα Νεάρχῳ τῷ τραγικῷ, διότι συνεβούλευε μὴ ἐπιζητεῖν ὑπὸ Ἀθηναίων καλεῖσθαι δεσπότης· τινὲς δὲ αὐτὸν ὡς ἐπιβουλεύοντα Ἀλεξάνδρῳ ἀνηρῆσθαι φασιν ἅμα Νεάρχῳ.

(=Ὁ Καλλισθένης ἦταν γιὸς τοῦ Δημοσίμου καὶ κατ' ἄλλους τοῦ Καλλισθένη· καταγόταν ἀπὸ τὴν Ὀλυνθο· ἦταν μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλη καὶ ἀνεψιὸς του ἀπὸ πρῶτο ξάδελφο· ὁ Ἀριστοτέλης τὸν ἔδωσε στόν Ἀλέξανδρο τὸν Μακεδόνα γιὰ νὰ τὸν ἀκολουθήσει στὴν ἐκστρατεία. Ὁ Ἀλέξανδρος ὅμως τὸν ἔκλεισε μέσα σὲ σιδερένια παγίδα πού πιάνουν γάτες καὶ τὸν σκότωσε μαζί μὲ τὸν Νεάρχο τὸν τραγικὸ ποιητὴ, γιατί ὁ Καλλισθένης τὸν συμβούλευε νὰ μὴν ζητάει ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους νὰ τὸν ἀποκαλοῦν δεσπότη· ἄλλοι λένε πὼς τὸν σκότωσαν μαζί μὲ τὸν Νεάρχο, γιατί ἐπιβουλεύθηκε τὸν Ἀλέξανδρο)».

«Ψευδο-Καλλισθένης»

Τὸ τελευταῖο ἡμιτελὲς ἔργο τοῦ Καλλισθένη «*Ἀλεξάνδρου Πράξεις*» ἐπηρεάσε πάρα πολὺ τὸ φερόμενο μὲ τὸ ὄνομά του ἔργο **Η ΔΙΗΓΗΣΙΣ ἢ «ΤΟ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ» ἢ «Η ΦΥΛΛΑΔΑ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΕΞΑΝΤΡΟΥ»**. Ἡ ἀπόδοση τοῦ ἔργου αὐτοῦ στόν Καλλισθένη ἐμφανίσθηκε γιὰ πρώτη φορά τὸν 12^{ον} αἰ. στόν Ἰωάννη Τζέτζη. Ὅμως τὸ ἔργο αὐτό, τὸ ὁποῖο κυκλοφόρησε πάρα πολὺ κατὰ τὸν Μεσαίωνα, **δὲν εἶναι ἔργο τοῦ Καλλισθένη**, ἀλλὰ κάποιου ἄλλου ἄγνωστου συγγραφέα κατὰ πολὺ μεταγενέστερου (μᾶλλον μεταξύ τοῦ 3^{οῦ} αἰ. π.Χ. καὶ τοῦ 3^{οῦ} αἰ. μ.Χ.), ὁ ὁποῖος φέρει τὸ συμβατικὸ ὄνομα «**ΨΕΥΔΟ-ΚΑΛΛΙΣΘΕΝΗΣ**»,

ἐπειδὴ στὰ χειρόγραφα παραδίδεται μέ τό ὄνομα τοῦ πρώτου τῶν ἱστορικῶν τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, τοῦ Καλλισθένη.

Πρόκειται γιά λαϊκό βιβλίο, τό ὁποῖο διηγεῖται μέ θαυμάσιο τρόπο τά κατορθώματα τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Τό ἔργο προήλθε ἀπό τή φαντασιώδη διάνθιση τῶν ἱστορικῶν γεγονότων, πού ἄρχισε λίγο μετά τόν θάνατο τοῦ Μακεδόνα βασιλιά. Παραλλαγές του στὰ Ἑλληνικά σώθηκαν ἀπό μεταγενέστερες ἐποχές. Τό κείμενο εἶχε τεράστια δημοτικότητα, κι αὐτό τό μαρτυρεῖ τό γεγονός ὅτι μεταφράσθηκε σέ ὅλες τίς σημαντικές γλώσσες μεταξύ τῶν ὁποίων στή λατινική, ἀρμενική, κοπτική, συριακή, αἰθιοπική, σερβική, ἐβραϊκή, ἀγγλική, γαλλική καί γερμανική.

Ἡ «**Διήγησις ἢ τό Μυθιστόρημα τοῦ Ἀλεξάνδρου**» ἐγινε τό πῖο ἀγαπητό ἀνάγνωσμα τῶν Βυζαντινῶν, ἀλλά ἐξαιρετικά δημοφιλές καί στή Δύση καθ' ὄλον τόν Μεσαίωνα. Ἦταν πῖο γνωστό μέ τήν ὀνομασία «**Φυλλάδα τοῦ Μεγαλέξαντρου**», καί γνώρισε, ἀπό τόν 5^{ον} ἤδη αἰ. μ.Χ. **πολύαριθμες διασκευές**, κατὰ τίς ὁποῖες οἱ συγγραφεῖς μετέπλαθαν τό ὑλικό ἐλεύθερα, κάτι πού ὀδήγησε στίς μεγάλες διαφορές τῶν διαφόρων παραλλαγῶν. Ἀπό τό 1388 εἶναι γνωστή μιὰ διασκευή ἄγνωστου συγγραφέα σέ 6117 ἀνομοιοκατάληκτους στίχους. Μιά ἄλλη παραλλαγή σέ 2944 ὀμοιοκατάληκτους στίχους ἐγινε μᾶλλον στή Ζάκυνθο λίγο μετά τό 1500.

Σῶζονται συνολικά δεκαοκτώ χειρόγραφα μέ τό ἑλληνικό κείμενο, πού χρονολογοῦνται ἀπό τόν 11^ο μέχρι καί τόν 16^{ον} αἰ. Ἀπ' ὅλα αὐτά τά χειρόγραφα ἡ μοναδική πολυτελής ἔκδοση εἶναι ὁ **Κώδιξ 5** τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Βενετίας, ὁ ὁποῖος χρονολογεῖται τόν 14^{ον} αἰ. Ὁ πολυτελής αὐτός Κώδικας περιλαμβάνει 193 χάρτινα φύλλα διαστάσεων 32x24 ἐκ. καί 250 εἰκόνες-μικρογραφίες, ζωγραφισμένες μέ ὄμορφα ζωηρά χρώματα καί διακοσμημένες μέ φύλλα χρυσοῦ. Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος παντοῦ στίς ζωγραφιές τοῦ Κώδικα ἔχει τή μορφή Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα καί ὄλο τό περιβάλλον τῶν εἰκόνων εἶναι βυζαντινό. Ὁ Κώδικας 5 ἐκδόθηκε τό 1997 σέ πολυτελεῖ ἔκδοση, τῶν ἰδίων διαστάσεων μέ τόν πρωτότυπο, ἀπό τίς ἐκδόσεις ΕΞΑΝΤΑΣ ΕΚΔΟΤΙΚΗ Α.Ε., Ἀθήνα.

2. Ἀναξιμένης ὁ Λαμψακηνός

(περ. 380-320 π.Χ.)

Ὁ Ἀναξιμένης ἀπό τή Λάμψακο, στίς ἀκτές τοῦ Ἑλλησπόντου, ἦταν σύγχρονος τοῦ Καλλισθένη, τοῦ Ἀνάξαρχου τοῦ Ἀβδηρίτη καί τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, τόν ὁποῖο εἶχε ἀκολουθήσει στήν ἐκστρατεία, ὅπως καί ὁ Καλλισθένης. Ἦταν ρήτορας καί ἱστορικός, ἐκπρόσωπος τῆς λεγόμενης «Ρητορικῆς ἱστοριογραφίας». Ὁ Ἀναξιμένης ἔγραψε μιὰ παγκόσμια ἱστορία, τά «Ἑλληνικά», σέ 12 βιβλία, «Τά περὶ Ἀλεξάνδρου», ἔργο πού δημοσιεύθηκε ἀμέσως μετά τόν θάνατο τοῦ Ἀλεξάνδρου (FGrHist 72) καί τή μονογραφία «Αἰ περὶ Φίλιππον ἱστορία». Ἔγραψε ἀκόμη καί τή «Ρητορικὴν πρὸς Ἀλέξανδρον».

Μαρτυρίες:

ΣΟΥΔΑ 2a, 72, T.1.1-4:

«Αναξιμένης Ἀριστοκλέους Λαμψακηνός· ῥήτωρ· μαθητῆς Διογένους τοῦ Κυνός (Τ 11) καὶ Ζωίλου τοῦ Ἀμφιπολίτου (71) γραμματικοῦ, τοῦ κακίζοντος Ὅμηρον, διδάσκαλος δὲ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνοιο (Τ 8). εἶπετο δὲ αὐτῷ ἐν τοῖς πολέμοιοις (Τ 9; 27).

(=Αναξιμένης, γιός τοῦ Ἀριστοκλή, ἀπό τῆ Λάμψακο· ῥήτορας· μαθητῆς τοῦ κυνικοῦ Διογένη καὶ τοῦ γραμματικοῦ Ζωίλου τοῦ Ἀμφιπολίτου, αὐτοῦ πού ἐπικρίνει τόν Ὅμηρο, καὶ δάσκαλος τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνοιο, τόν ὁποῖο ἀκολουθοῦσε στούς πολέμοιοις)».

ΔΙΟΓΕΝΗΣ Ο ΛΑΕΡΤΙΟΣ, ΒΙΟΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ ΤΩΝ ΕΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΕΥΔΟΚΙΜΗΣΑΝΤΩΝ (VI 57TM) 2a,72,Τ.11.1-5:

«Αναξιμένης τῷ ῥήτορι παχεῖ ὄντι προσελθὼν ὁ Διογένης "ἐπίδος καὶ ἡμῖν" ἔφη "τοῖς πτωχοῖς τῆς γαστροῦ· καὶ γὰρ αὐτὸς κουφισθήσῃ καὶ ἡμᾶς ὠφελήσεις". Διαλεγόμενος ποτὲ τοῦ αὐτοῦ τάριχος προτεινάς περιέσπασε τοὺς ἀκροατάς· ἀγανακτοῦντος δὲ "τὴν Ἀναξιμένους" ἔφη "διάλεξις ὀβολοῦ τάριχος διαλέλυκεν".

(=Πλησίασε κάποτε ὁ Διογένης τόν ῥήτορα Ἀναξιμένη, πού ἦταν παχύς, καὶ τοῦ εἶπε· "δῶσε καὶ σέ μᾶς τούς πτωχοῦς λίγη ἀπό τὴν κοιλιὰ σου· κι ἐσύ ὁ ἴδιος θὰ ἀνακουφισθεῖς καὶ ἐμᾶς θὰ ὠφελήσεις". Καὶ κάποτε, τὴν ὥρα πού ὁ Ἀναξιμένης ἔκανε διάλεξι, ὁ Διογένης ἔβγαλε στή μέση ἕνα κομμάτι παστό κρέας, ἀποσπώντας ἔτσι τὴν προσοχὴ τῶν ἀκροατῶν ἀπό τόν ὁμιλητῆ· καὶ καθὼς ὁ ῥήτορας δέν μποροῦσε νὰ κρύψει τὴν ἀγανάκτησή του, ὁ Διογένης σχολίασε· "τὴ διάλεξι τοῦ Ἀναξιμένη τὴ χάλασε ἕνα φτηνιάρικο κομμάτι παστοῦ κρέατος")».

3. Ἀνάξαρχος ὁ Ἀβδηρίτης

(περ. 380-320 π.Χ.)

Ὁ Ἀνάξαρχος ὁ Ἀβδηρίτης ἦταν κι αὐτὸς σύγχρονος τοῦ Καλλισθένη, τοῦ Ἀναξιμένη τοῦ Λαμψακηνοῦ καὶ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου· φιλόσοφος τῆς σχολῆς τοῦ Δημοκρίτου, συμμετεῖχε στὴν ἐκστρατεία τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου στὴν Ἀσία. Ἐφερε τό προσωνύμιο *Εὐδαιμονικός*, καθὼς θεωροῦσε τόν ἑαυτό του εὐτυχισμένο, διότι ἀδιαφοροῦσε γιὰ τὰ ὑλικά ἀγαθὰ καὶ παρέμενε ἀτάραχος. Ὁ Διογένης ὁ Λαέρτιος, πού εἶναι ἡ κύρια πηγὴ γιὰ τόν Ἀνάξαρχο (βιβλίο Θ'), ἀναφέρει πὼς ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος ἰσχυρίθηκε πὼς ἦταν γιός τοῦ Ἄμμωνος Διός, ὁ Ἀνάξαρχος τοῦ ἔδειξε μιὰ ματωμένη του πληγὴ λέγοντάς του πὼς αὐτό ἦταν αἷμα θνητοῦ καὶ ὄχι ἰχώρ (=αἰθέριος χυμός πού κυλᾷ στίς φλέβες τῶν ἀθανάτων θεῶν).

Ἀπόσπασμα 1.8-13:

«Πολυμαθὴ κάρτα μὲν ὠφελεῖ, κάρτα δὲ βλάπτει τὸν ἔχοντα· ὠφελεῖ μὲν τὸν δεξιὸν ἄνδρα, βλάπτει δὲ τὸν ῥηϊδίως φωνεῦντα πᾶν ἔπος κὴν παντὶ δήμῳ. Χρὴ δὲ καιροῦ μέτρα εἰδέναι· σοφίης γὰρ οὗτος ὄρος.

(=Ἡ πολυμαθία πολὺ ὠφελεῖ, ἀλλὰ καὶ πολὺ βλάπτει αὐτόν πού τὴν κατέχει· ὠφελεῖ τὸν ἰκανὸν ἄνδρα, ἀλλὰ βλάπτει αὐτόν πού εὐκόλα λέει φωναχτὰ ὅτιδήποτε κι ἂς τ'

ἀκοῦν οἱ πάντες. Εἶναι ἀναγκαῖο νά γνωρίζει κανεῖς τό μέτρο τῆς κάθε στιγμῆς· αὐτό εἶναι προϋπόθεση τῆς σοφίας)».

Μαρτυρίες:

ΑΙΔΙΑΝΟΣ ΚΛΑΥΔΙΟΣ, ΠΟΙΚΙΛΗ ΙΣΤΟΡΙΑ IV 14, 2.1-3:

«Ἀνάξαρχος ἐν τῷ Περί βασιλείας φησὶ χαλεπὸν χρήματα συναγεῖρασθαι, χαλεπώτερον δὲ φυλακὴν τούτοις περιθεῖναι.

(=Ὁ Ἀνάξαρχος στό ἔργο του Περί βασιλείας λέει πὼς εἶναι δύσκολο νά μαζέψει κανεῖς χρήματα, ἀλλά ἀκόμα πιό δύσκολο νά τά φυλάξει)».

ΔΙΟΓΕΝΗΣ ΛΑΕΡΤΙΟΣ, ΒΙΟΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ ΤΩΝ ΕΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΕΥΔΟΚΙΜΗΣΑΝΤΩΝ (IX 58-60) 1.4-15 [Παλατινὴ Ἀνθολογία VII 133]:

«Ὁ δ' οὖν Ἀνάξαρχος καὶ Ἀλεξάνδρῳ συνῆν καὶ ἤκμαζε κατὰ τὴν δεκάτην καὶ ἑκατοστὴν Ὀλυμπιάδα [340-337] καὶ εἶχεν ἐχθρὸν Νικοκρέοντα τὸν Κύπρου τύραννον· καὶ ποτε ἐν συμποσίῳ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐρωτήσαντος αὐτόν, τί ἄρα δοκεῖ τὸ δεῖπνον, εἰπεῖν φασιν· "ὦ βασιλεῦ, πάντα πολυτελῶς· ἔδει δὲ λοιπὸν κεφαλὴν σατράπου τινὸς παρατεθεῖσθαι" ἀπορρίπτων πρὸς τὸν Νικοκρέοντα. Ὁ δὲ μνησικακήσας μετὰ τὴν τελευταίαν τοῦ βασιλέως, ὅτε πλέων ἀκουσίως προσηνέχθη τῇ Κύπρῳ ὁ Ἀνάξαρχος, συλλαβὼν αὐτόν καὶ εἰς ὄλμον βαλὼν ἐκέλευσε τύπτεσθαι σιδηροῖς ὑπέροις. Τὸν δὲ οὐ φροντίσαντα τῆς τιμωρίας εἰπεῖν ἐκεῖνο δὴ τὸ περιφερόμενον· "πίτισσε τὸν Ἀναξάρχου θύλακον, Ἀνάξαρχον δὲ οὐ πίτισσεις". Κελεύσαντος δὲ τοῦ Νικοκρέοντος καὶ τὴν γλῶτταν αὐτοῦ ἐκμηθῆναι, λόγος ἀποτραγόντα προσπύσαι αὐτῷ.

(=Ὁ Ἀνάξαρχος βρισκόταν στό περιβάλλον τοῦ Ἀλεξάνδρου· ἄκμαζε κατὰ τὴν ἑκατοστὴ Ὀλυμπιάδα [340-337 π.Χ.] καὶ εἶχε ἐχθρό τὸν Νικοκρέοντα, τὸν τύραννο τῆς Κύπρου· κάποτε σ' ἓνα συμπόσιο ὁ Ἀλέξανδρος τὸν ρώτησε πὼς τοῦ φαινόταν τὸ δεῖπνο· λένε πὼς αὐτὸς ἀπάντησε· "βασιλιά, ὅλα εἶναι πολυτελῆ· ὅμως ἔπρεπε νά παρατεθεῖ στό τραπέζι καὶ τὸ κεφάλι κάποιου σατράπη" πετώντας τὸν ὑπαινιγμὸ γιὰ τὸν Νικοκρέοντα. Ὁ Νικοκρέων ὅμως τοῦ τὸ φύλαξε αὐτό καὶ μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὅταν ὁ Ἀνάξαρχος μεταφέρθηκε ἀθελά του μέ πλοῖο στήν Κύπρο, τὸν συνέλαβε κι ἀφοῦ τὸν ἔρριξε μέσα σ' ἓνα βαρέλι διέταξε νά τὸν χτυποῦν μέ σιδερένια ρόπαλα. Ὁ Ἀνάξαρχος ὅμως ἀδιαφορώντας γιὰ τὴν τιμωρία εἶπε ἐκεῖνο τὸ γνωστό· "κοπάνιζε τὸ σακκί τοῦ Ἀναξάρχου, τὸν Ἀναξάρχο ὅμως δέν τὸν κοπανίζεις". Κι ὅταν ὁ Νικοκρέων ἔδωσε ἐντολή νά τοῦ κόψουν καὶ τὴ γλῶσσα, κυκλοφόρησε ἡ φήμη πὼς δάγκωσε ὁ,τι ἀπέμεινε ἀπὸ τὴ γλῶσσα του καὶ τοῦ τὴν ἔφτυσε)».

β' Ὁμάδα

1. Πτολεμαῖος Α' ὁ Λάγου, «ὁ Σωτήρ»

(367-283 π.Χ.)

Ἰδρυτὴς τοῦ ἑλληνιστικοῦ βασιλείου τῆς Αἰγύπτου καὶ δημιουργὸς τοῦ Μουσείου καὶ τῆς ξακουστῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀλεξανδρείας. Φίλος καὶ σωματοφύ-

λακας του Αλεξάνδρου, από τους πιο εμπιστούς και ικανούς διοικητές του στρατού του.

Έγραψε την ιστορία του Μ. Αλεξάνδρου στα γηρατειά του, ίσως για να δώσει την αληθέστερη έκδοχή για τον μεγάλο στρατηλάτη, καθώς ήδη από πολύ νωρίς οι ιστορίες για τον Μακεδόνα βασιλιά είχαν αποκτήσει μυθιστορηματικές διαστάσεις. **Τό έργο του, όπως και των άλλων ιστορικών της ομάδας αυτής, δεν σώθηκε.** Σωζόταν όμως στα χρόνια του Αρριανού, ο οποίος τό εμπιστεύθηκε απόλυτα ως ένα έργο άπροκατάληπτου ιστορικού και τό αξιοποίησε πλήρως. Στόν Πτολεμαίο κυρίως όφείλεται ή σαφήνεια μέ την όποία περιγράφει ό Αρριανός τίς στρατιωτικές επιχειρήσεις εκείνης τής δεκαετούς έποποιάς και κυρίως εκείνες στίς όποιες έλαβε μέρος ό ίδιος. Ό Πτολεμαίος έγραψε την ιστορία του ως αυτόπτης μάρτυρας, πού είχε άμεση γνώση των σκέψεων του Αλεξάνδρου, αλλά και των επισήμων έγγραφων. Μεταξύ άλλων χρησιμοποίησε και τίς «**Βασιλικές Έφημερίδες**».

Βασιλικές Έφημερίδες

Πρόκειται για ένα είδος καθημερινού ήμερολογίου (F Gr Hist 117), όπου περιγράφονταν οι τελευταίες στιγμές του Αλεξάνδρου στή Βαβυλώνα, τό όποιο συντασσόταν στό Γενικό Στρατηγείο υπό τή διεύθυνση του Ευμένη από τήν Καρδία και του Διοδότου από τίς Έρυθρές, αν και αυτό τό τελευταίο έσχάτως άμφισβητείται. Ό Αρριανός και ό Πλούταρχος τίς μνημονεύουν ρητά και φαίνεται πώς τίς αποδέχονται πέραν πάσης άμφισβητήσεως. Σύμφωνα μέ τίς «Βασιλικές Έφημερίδες» ό θάνατος του Μ. Αλεξάνδρου στή Βαβυλώνα όφειλόταν σε κατάχρηση οίνοπνεύματος.

2. Νέαρχος

(γεννήθηκε περί το 360 π.Χ.)

Παιδικός φίλος του Μ. Αλεξάνδρου, κρητικής καταγωγής. Ήταν διοικητής του στόλου του Ύδάσπη ποταμού και κατοπιν, τό 326 π.Χ., ναύαρχος του στόλου κατά τήν επιστροφή από τήν Ίνδια στή Βαβυλωνία. Έξερεύνησε τίς παραθαλάσσιες χώρες πού συνάντησε κατά τή διαδρομή. Τή δύσκολη εκείνη επιχείρηση τήν περιγράφει στόν «Περίπλουν τής Ίνδικής», έργο από τό όποιο άντλησε ό Αρριανός στήν «Ίνδικήν» του, ή όοία άποτελεϊ, τρόπον τινα, περίληψη του «Περίπλου». Ό Αρριανός θεωρεί τόν Νέαρχο ως άπολύτως άξιόπιστο.

3. Χάρης ό Μυτιληναίος

Ήταν «είσαγγελεύς» του Αλεξάνδρου, αυτός δηλαδή πού άνήγγελλε στόν βασιλιά τους επισκέπτες. Τό έργο του ίσως έφερε τόν τίτλο «Περί Αλέξανδρον ιστορίαι» και ήταν κυρίως διήγηση άνεκδότων, όπως για παράδειγμα τό περιστατικό μέ τόν Καλλισθένη πού άρνήθηκε να προσκυνήσει τόν Αλέξανδρο και οι γαμήλιες τελετές στα Σούσα.

4. Αριστόβουλος

Ίσως καταγόταν από την Κασσάνδρεια. Δέν φαίνεται νά πῆρε μέρος σέ πολεμικές ἐπιχειρήσεις. Μᾶλλον θά εἶχε στήν ἐκστρατεία τεχνικές ἀρμοιότητες. Τό ἔργο του ἀποτελεῖ μιά ἀπό τίς κύριες πηγές τοῦ Ἀρριανοῦ, ὁ ὁποῖος τόν θεωρεῖ πολύ ἀξιόπιστο. Γιά τίς λεπτομέρειες τοῦ ἔργου του δέν γνωρίζουμε τίποτα.

5. Ὀνησίκριτος

(γεννήθηκε πρὶν τό 375 π.Χ.)

Ὁ Ὀνησίκριτος καταγόταν ἀπό τήν Ἀστυπάλαια καί ἦταν μαθητής τοῦ κυνικοῦ φιλοσόφου Διογένη. Συμμετεῖχε στήν ἐκστρατεία τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καί κατά τό ταξίδι τῆς ἐπιστροφῆς ἀπό τόν Ἰνδό ποταμό ὡς τόν Περσικό κόλπο ἦταν ἀρχιπηδαλιόυχος τοῦ βασιλικοῦ πλοίου ὑπό τόν ναύαρχο Νέαρχο. Τό 326 π.Χ. ἔλαβε μέρος, ὡς ἐκπρόσωπος τῶν κυνικῶν, σέ μιά συνάντηση μέ Ἰνδούς σοφούς. Τό ἱστορικό του ἔργο χάθηκε· φαίνεται πῶς σ' αὐτό ἀσχολοῦνταν κυρίως μέ τά γεγονότα στήν Ἰνδία καί μέ τό ταξίδι τῆς ἐπιστροφῆς, ὅμως μέ πολλά μυθιστορηματικά στοιχεῖα.

III. Ἱστορικοί τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, μεταγενέστεροί του

Οἱ μεταγενέστεροι τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἱστορικοί πού ἱστοροῦν τά τῆς ἐκστρατείας του εἶναι οἱ ἐξῆς:

1. Κλείταρχος

(ἔζησε γύρω στό 300 π.Χ.)

Καταγόταν ἀπό τήν Ἀλεξάνδρεια. Ἀπό τό ἔργο του «*Τά περί Ἀλεξάνδρου*» σώθηκαν μόνον λίγα ἀποσπάσματα. Ὁ Κλείταρχος ἀπετέλεσε πηγὴ γιά τό ἔργο τοῦ Κούρτιου Ρούφου Κόιντου (Curtius Quintus Rufus, 1^{ος} ἢ 2^{ος} αἰ. μ.Χ.) «*Historiae Alexandri Magni Macedonis*». Ἡ Ἱστορία τοῦ Κλειτάρχου ἔχει μυθιστορηματικά χαρακτηριστικά καί πιθανόν αὐτή νά ἔβαλε τά θεμέλια γιά τή δημιουργία τῶν μεταγενέστερων θρύλων γύρω ἀπό τό πρόσωπο τοῦ μεγάλου στρατηλάτη. Διηγεῖται γεγονότα στά ὁποῖα δέν ἔλαβε μέρος, ἀντλώντας μαρτυρίες ἄλλων ἱστορικῶν, τούς ὁποίους ὅμως παραποιεῖ.

2. Διόδωρος ὁ Σικελιώτης

(1^{ος} αἰ. π.Χ.· βλ. παρακάτω. Ἄλλοι «μικροὶ» ἱστορικοί

Γιά τόν Μ. Ἀλέξανδρο ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης γράφει στό 17ο βιβλίο τῆς «*ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ*» του.

3. Ἀρριανός

(περ. 85/90-165/175 μ.Χ.)

Ὁ Λούκιος Φλάβιος Ἀρριανός γεννήθηκε στή Νικομήδεια τῆς Βιθυνίας. Στή γενέτειρά του ἔλαβε καί τήν πρώτη μόρφωση. Γύρω στήν ἡλικία τῶν εἴκοσι χρόνων πῆγε στή Νικόπολη τῆς Ἡπείρου, ὅπου παρακολούθησε μαθήματα τοῦ φιλοσόφου Ἐπικτήτου. Ἦταν Ρωμαῖος πολίτης. Γιά πολύν καιρό ὑπηρετήσε ὡς ἀξιωματικός καί ἀνώτερος ὑπάλληλος στό ρωμαϊκό δημόσιο. Τό 130 μ.Χ. κατεῖχε τό ἀξίωμα τοῦ ὑπάτου. Διετέλεσε ἀντιστράτηγος (legatus Augusti pro praetore) στήν ἐπαρχία τῆς Καππαδοκίας κατά τά ἔτη 131-137 μ.Χ. καί διακρίθηκε σέ σημαντικές στρατιωτικές ἐπιχειρήσεις. Περίπου στά πενήντα του πῆγε στήν Ἀθήνα, ὅπου τόν πολιτογράφησαν Ἀθηναῖο πολίτη· τό 145/6 μ.Χ., μάλιστα, ἐκλέχθηκε ἐπάνυμος ἄρχοντας. Τό ὑπόλοιπο τῆς ζωῆς του τό πέρασε στή γενέτειρά του, ὅπου καί ἔγραψε τά περισσότερα ἔργα του. Ἦταν ἄνθρωπος μέ πρακτικά καί θεωρητικά ἐνδιαφέροντα, ἀποδεκτός τόσο ἀπό τοὺς Ἕλληνες ὅσο καί ἀπό τοὺς Ρωμαίους. Οἱ σύγχρονοί του τόν θεωροῦσαν μᾶλλον φιλόσοφο παρά ἱστορικό.

Τό κύριο ἔργο τοῦ Ἀρριανοῦ εἶναι ἡ «ΑΝΑΒΑΣΙΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ», σέ ἑπτὰ βιβλία, **τό καλύτερο ἀπ' ὅλα τά ἔργα πού ἔχουμε ἀπό τήν ἀρχαιότητα γιά τόν Μ. Ἀλέξανδρο**, παρά τό ὅτι τό ἔγραψε **450 σχεδόν χρόνια μετά τόν θάνατό του**. Πρόκειται γιά τήν ἱστορία τῆς ἐκστρατείας τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Τό βιβλίό ὁμως δέν ἱστορεῖ μόνο τήν ἐκστρατεία τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ἀλλά ὅλα τά γεγονότα ἀπό τή στιγμή τῆς ἀνόδου του στόν θρόνο, ὡς τόν θάνατό του. Ἀπό τό ἔργο του ἀπέκλεισε τίς μυθώδεις πηγές. Ὁ ἴδιος λέει πῶς ἡ ἱστορία του στηρίζεται στίς ἀφηγήσεις τοῦ **Πτολεμαίου** καί τοῦ **Ἀριστόβουλου**, συγχρόνων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, πού ἔλαβαν μέρος στήν ἐκστρατεία. Τούς θεωρεῖ καί τούς δύο πολύ ἀξιόπιστους. Ἔχει ὑπ' ὄψιν του καί ἄλλους βιογράφους τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀλλά, ὅπως λέει, ὄχι ἀπολύτως ἀξιόπιστους, κι αὐτούς τούς ἀποκλείει ἀπό τίς πηγές του. Προτείνει μάλιστα στόν ἀναγνώστη του νά διαβάσει αὐτούς, νά διαβάσει καί τήν «Ἀνάβασιν» του, ὥστε νά δεῖ τή διαφορά καί νά μήν ἀπορεῖ πού μετά ἀπό τόσες βιογραφίες τοῦ Ἀλεξάνδρου ἔγραψε κι αὐτός τή δική του. Αὐτός λαχταροῦσε τήν ἀπόλυτη ἀλήθεια γιά τόν Ἀλέξανδρο καί αὐτήν γράφει (βλ. Ἀνάβασιν Ἀλεξάνδρου 1. Προοίμιον 3). Οὕτως ἢ ἄλλως ὁμως ὁ Ἀρριανός θεωρεῖ τόν ἑαυτό του ὡς ἕνα ἐκ τῶν κορυφαίων Ἑλλήνων συγγραφέων καί ὡς ἐκ τούτου τόν καταλληλότερο νά γράψει γιά τόν κορυφαῖο στρατηλάτη: *«Οὐκ ἀπαξιῶ ἑμαυτόν τῶν πρώτων ἐν τῇ φωνῇ τῇ Ἑλλάδι, εἶπερ οὖν καί Ἀλέξανδρον τῶν ἐν τοῖς ὅπλοις (=θεωρῶ τόν ἑαυτό μου ὡς ἕναν ἀπό τοὺς καλύτερους Ἕλληνες συγγραφεῖς, ὅπως καί ὁ Ἀλέξανδρος εἶναι ὁ καλύτερος στά πολεμικά» (1.12.5.26-28). Εἶναι πάντως γεγονός ὅτι ἡ «Ἀλεξάνδρου Ἀνάβασιν» τοῦ Ἀρριανοῦ ἀποτελεῖ ἕνα πρότυπο ἱστοριογραφίας.*

Ὁ Ἀρριανός ἔγραψε καί τό σύγγραμμα «*Ἰνδική συγγραφή*», ἕνα εἶδος συμπληρώματος τῆς «Ἀλεξάνδρου Ἀναβάσεως», τήν ὁποία συνεχίζει, γιά τό ὅποιο ἀντλήσε

ἀπό τὰ ἔργα τῶν συγχρόνων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου Νεάρχου καί Μεγασθένη. Σ' αὐτό πραγματεύεται τό ταξίδι τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ στόλου τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἀπό τίς ἐκβολές τοῦ Ἰνδοῦ ποταμοῦ ὡς τόν Περσικό κόλπο.

Ἐγραψε καί τὰ ἔργα: «Διατριβαί», «Ἐγχειρίδιον», «Κυνηγετικός», «Περίπλους τοῦ Εὐξείνου Πόντου», «Τέχνη Τακτική», «Μετ' Ἀλέξανδρον», «Παρθικά» κ.ἄ.

Ὁ Ἀρριανός εἶναι ἓνας «μετρημένος» ἀττικιστής. Ἔχει ὡς πρότυπό του τόν Ξενοφῶντα -ἦταν γνωστός ὡς «νέος Ξενοφῶν»- καί μαζί μέ τόν Λουκιανό εἶναι οἱ μόνοι ἀπό τούς ἀττικιστές συγγραφεῖς πού μιμοῦνται καλύτερα τήν ἀττική διάλεκτο τῆς κλασικῆς ἐποχῆς.

ΑΝΑΒΑΣΙΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ:

Ἀποσπάσματα:

1. Προοίμιον 1:

«Πτολεμαῖος ὁ Λάγου καί Ἀριστόβουλος ὁ Ἀριστοβούλου ὅσα μὲν ταῦτα ἄμφο περι Ἀλεξάνδρου τοῦ Φιλίππου συνέγραψαν, ταῦτα ἐγὼ ὡς πάντῃ ἀληθῆ ἀναγράφω, ὅσα δὲ οὐ ταῦτά, τούτων τὰ πιστότερα ἐμοὶ φαινόμενα καί ἅμα ἀξιαφηγητότερα ἐπιλεξάμενος.

(= Ὅσα ἐντελῶς ἴδια καί οἱ δύο συνέγραψαν γιά τόν Ἀλέξανδρο τόν γιό τοῦ Φιλίππου ὁ Πτολεμαῖος ὁ γιός τοῦ Λάγου καί ὁ Ἀριστόβουλος ὁ γιός τοῦ Ἀριστοβούλου, αὐτά ἐγὼ τὰ ἐκθέτω ὡς τελείως ἀληθινά· ὅσα πάλι δέν εἶναι τὰ ἴδια, ἀπ' αὐτά θά διαλέξω καί θά γράψω ὅσα μοῦ φαίνονται πιο ἀξιόπιστα καί συνάμα περισσότερο ἀξία ἀφηγήσεως)».

2.12.3-8:

Μετά τή μάχη στήν Ἴσσο (333 π.Χ.) ὁ Ἀλέξανδρος (μόλις 23 ἐτῶν), συνοδευόμενος ἀπό τόν Ἡφαιστίωνα, ἐπισκέπτεται στή σκηνή τους καί καθησυχάζει τή μητέρα (τό ὄνομά της ἦταν Σισύγαμβρις), τή σύζυγο καί τίς κόρες τοῦ Δαρείου. Ὁ ἀντικειμενικός ἱστορικός Ἀρριανός ἐκπλήσεται ἀπό τήν ἀρχοντική συμπεριφορά τοῦ νεαροῦ βασιλιᾶ πρὸς τίς γυναῖκες, ἀλλά καί γιά τή στάση του πρὸς τόν συνοδό καί φίλο του Ἡφαιστίωνα:

«Ὁ δὲ οὐδὲ τῆς μητρὸς τῆς Δαρείου οὐδὲ τῆς γυναικὸς ἢ τῶν παίδων ἠμέλησεν. Ἀλλὰ λέγουσί τινες...ἀκοῦσαι γυναικῶν οἰμωγὴν καί ἄλλον τοιοῦτον θόρυβον οὐ πόρρω τῆς σκηνῆς...καί τινα ἐξαγγεῖλαι, ὅτι ὁ βασιλεὺς, ἢ μήτηρ τε καί ἢ γυνὴ Δαρείου καί οἱ παῖδες, ὡς ἐξηγγέλη αὐταῖς ὅτι τὸ τόξον τε τοῦ Δαρείου ἔχεις καί τὸν κἀνδυν τὸν βασιλικὸν καί ἢ ἀσπίς ὅτι κεκόμισται ὀπίσω ἢ Δαρείου, ὡς ἐπὶ θενεῶτι Δαρείῳ ἀνοιμῶζουσιν.

Ταῦτα ἀκούσαντα Ἀλέξανδρον πέμψαι πρὸς αὐτὰς Λεοννάτον, ἓνα τῶν ἐταίρων, ἐντειλάμενον φράσαι ὅτι ζῆ Δαρεῖος, τὰ δὲ ὄπλα καί τὸν κἀνδυν ὅτι φεύγων ἀπέλιπεν ἐπὶ τῷ ἄρματι καί ταῦτα ὅτι μόνον ἔχει Ἀλέξανδρος. Καί Λεοννάτον παρελθόντα ἐς τήν σκηνὴν τὰ τε περὶ Δαρείου εἰπεῖν καί ὅτι τήν θεραπείαν αὐταῖς ξυγχωρεῖ Ἀλέξανδρος τήν βασιλικὴν καί τὸν ἄλλον κόσμον καί καλεῖσθαι βασιλίσσας, ἐπεὶ

οὐδὲ κατὰ ἔχθραν οἱ γενέσθαι τὸν πόλεμον πρὸς Δαρεῖον, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς ἀρχῆς τῆς Ἀσίας διαπεπολεμηῖσθαι ἐννόμως.

Ταῦτα μὲν Πτολεμαῖος καὶ Ἀριστόβουλος λέγουσι· λόγος δὲ ἔχει καὶ αὐτὸν Ἀλέξανδρον τῇ ὑστεραίᾳ ἐλθεῖν εἰσω ξὺν Ἡφαιστίωνι μόνῳ τῶν ἐταίρων· καὶ τὴν μητέρα τὴν Δαρείου ἀμφιγνοήσασαν ὅστις ὁ βασιλεὺς εἶη αὐτοῖν, ἐστάλθαι γὰρ ἄμφω τῷ αὐτῷ κόσμῳ, τὴν δὲ Ἡφαιστίωνι προσελθεῖν καὶ προσκυνῆσαι, ὅτι μείζων ἐφάνη ἐκεῖνος. Ὡς δὲ ὁ Ἡφαιστίων τε ὀπίσω ὑπεχώρησε καὶ τις τῶν ἄμφ' αὐτήν, τὸν Ἀλέξανδρον δείξας, ἐκεῖνον ἔφη εἶναι Ἀλέξανδρον, τὴν μὲν καταιδεσθεῖσαν τῇ διαμαρτία ὑποχωρεῖν, Ἀλέξανδρον δὲ οὐ φάναι αὐτὴν ἀμαρτεῖν· καὶ γὰρ ἐκεῖνον εἶναι Ἀλέξανδρον. Καὶ ταῦτα ἐγὼ οὐθ' ὡς ἀληθῆ οὔτε ὡς πάντῃ ἄπιστα ἀνέγραψα. Ἀλλ' εἴτε οὕτως ἐπράχθη, ἐπαινῶ Ἀλέξανδρον τῆς τε ἐς τὰς γυναῖκας κατοικτίσεως καὶ τῆς ἐς τὸν ἐταῖρον πίστεως καὶ τιμῆς· εἴτε πιθανὸς δοκεῖ τοῖς συγγράμασιν Ἀλέξανδρος ὡς καὶ ταῦτα ἂν πράξας καὶ εἰπὼν, καὶ ἐπὶ τῷδε ἐπαινῶ Ἀλέξανδρον.

(=Ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἀδιαφόρησε οὔτε γιὰ τὴ μητέρα τοῦ Δαρείου οὔτε γιὰ τὴ γυναῖκα του οὔτε γιὰ τὰ παιδιά του. Λένε κάποιοι ὅτι ἄκουσε θρήνους γυναικῶν καὶ ἄλλους τέτοιους θορύβους κοντὰ στὴ σκηνὴ τῶν γυναικῶν...· καὶ κάποιος τοῦ εἶπε· βασιλιά, ἢ μητέρα καὶ ἢ γυναῖκα καὶ τὰ παιδιά τοῦ Δαρείου, μόλις τοὺς ἀναγγέληθε ὅτι στὰ χέρια σου βρίσκεται τὸ τόξο τοῦ Δαρείου καὶ ὁ βασιλικὸς του μανδύας καὶ ὅτι σοῦ ἔφεραν πίσω καὶ τὴν ἀσπίδα τοῦ Δαρείου, θρηνοῦν σπαρακτικὰ γιατί νομίζουν πὼς ὁ Δαρεῖος σκοτώθηκε.

Ὅταν τὰ πληροφορηθῆκε αὐτὰ ὁ Ἀλέξανδρος, ἔστειλε στὴ σκηνὴ τῶν γυναικῶν τὸν Λεονάττο, ἕναν ἀπὸ τοὺς ἐταίρους, μὲ τὴν ἐντολὴ νὰ τοὺς πεῖ ὅτι ὁ Δαρεῖος ζεῖ καὶ ὅτι τὰ ὄπλα καὶ τὸν βασιλικὸ μανδύα τὰ ἄφησε φερόντας ἐπάνω στό ἄρμα του καὶ ὅτι αὐτὰ μόνον ἔχει ὁ Ἀλέξανδρος. Πῆγε ὁ Λεονάττος στὴ σκηνὴ καὶ εἶπε στίς γυναῖκες τὰ σχετικά μὲ τὸν Δαρεῖο καὶ ὅτι ὁ βασιλιάς τοὺς ἐπιτρέπει νὰ ἔχουν τὸ βασιλικὸ ὑπηρετικὸ προσωπικὸ τους καὶ κάθε ἄλλη ἰδιαίτερη περιποίηση καὶ ἐξυπηρέτηση καὶ νὰ ἀποκαλοῦνται βασιλίσσες, γιατί αὐτός δὲν κάνει τὸν πόλεμο κατὰ τοῦ Δαρείου ἀπὸ ἔχθρα ἐναντίον τῶν Περσῶν, ἀλλὰ συνεχίζει νόμιμα τὸν πόλεμο, γιατί θέλει νὰ ἐξουσιάσει τὴν Ἀσία.

Αὐτὰ τὰ ἔγραψαν ὁ Πτολεμαῖος καὶ ὁ Ἀριστόβουλος· λέγεται ἀκόμη ὅτι τὴν ἄλλη μέρα ἐπισκέφθηκε καὶ ὁ Ἀλέξανδρος τὴ σκηνὴ τῶν γυναικῶν τοῦ Δαρείου ἔχοντας πάρει μαζί του ἀπὸ τοὺς ἐταίρους μόνον τὸν Ἡφαιστίωνα· τότε ἡ μητέρα τοῦ Δαρείου, ἀμήχανη γιὰ τὸ ποιὸς ἀπὸ τοὺς δύο ἦταν ὁ βασιλιάς, διότι καὶ οἱ δύο εἶχαν τὴν ἴδια ἀμφίεση, πλησίασε τὸν Ἡφαιστίωνα καὶ τὸν προσκύνησε, καθὼς θεώρησε ἐκεῖνον ἀνώτερο. Καὶ καθὼς ὁ Ἡφαιστίων ὑποχώρησε πρὸς τὰ πίσω καὶ κάποιος ἀπὸ τὸ περιβάλλον τῆς τῆς ἔδειξε τὸν Ἀλέξανδρο καὶ τῆς εἶπε ὅτι ἐκεῖνος εἶναι ὁ Ἀλέξανδρος, ἢ μητέρα τοῦ Δαρείου ντράπηκε γιὰ τὸ λάθος πού ἔκανε νὰ θεωρήσει τὸν Ἡφαιστίωνα ὡς Ἀλέξανδρο, καὶ γι' αὐτὸ ἔκανε πίσω· ὁ Ἀλέξανδρος ὅμως τῆς εἶπε πὼς δὲν ἔκανε λάθος καὶ πὼς ἐκεῖνος (δηλαδή ὁ Ἡφαιστίων) ἦταν ὁ Ἀλέξανδρος. Αὐτὰ ἐγὼ τὰ καταγράφω οὔτε ὡς ἀληθινὰ οὔτε ὡς ἐντελῶς ψευδῆ. Ἀλλὰ, ἂν αὐτὰ ἔγιναν ἔτσι, ἐπαινῶ

τόν Αλέξανδρο καί διότι λυπήθηκε τίς γυναῖκες καί διότι ἔδειξε τέτοια ἐμπιστοσύνη καί τιμὴ στὸν σύντροφό του· κι ἂν ὁμως ὅσοι τὰ ἔγραψαν αὐτὰ θεωροῦν ὅτι εἶναι πιθανόν μόνο καί ὄχι βέβαιο ὁ Αλέξανδρος νά εἶπε καί νά ἔκανε αὐτὰ πού μόλις εἶπαμε, ἀκόμη κι ἂν ἔτσι συμβαίνει, ἐγὼ τόν Αλέξανδρο τόν ἐπαινῶ)».

[Ἀπό τὴ μάχη στὴν Ἰσό (333 π.Χ.) κι ὡς τὴ μάχη στὰ Γαυγάμηλα (331 π.Χ.) ἡ μητέρα, ἡ σύζυγος καί οἱ κόρες τοῦ Δαρείου μαζί μέ ὅλη τὴν ἀκολουθία τους ἀκολουθοῦν τόν στρατό τοῦ Αλέξανδρου καί βρίσκονται ἀσφαλισμένες κάτω ἀπὸ τὴν προστασία του. Μετά τὰ Γαυγάμηλα καί τὴ φυγὴ τοῦ Δαρείου ὁ Αλέξανδρος τίς στέλνει στοὺς παλάτι τους στὰ Σοῦσα. Ὑστερα ἀπὸ τὴ δολοφονία τοῦ Δαρείου ἀπὸ τὸν Βῆσσο τὸ 330 π.Χ. ὁ Μ. Αλέξανδρος ἔστειλε τὴ σορὸ του στὴν οἰκογένειά του. Ὅταν κάλεσαν τὴ μητέρα τοῦ νεκροῦ Δαρείου Σισύγαμβριν νά θρηνήσει τὸν γιό της – πού τίς εἶχε ἐγκαταλείψει φεύγοντας πρὸς τὴν Ἀνατολή -, ἐκείνη ἀπάντησε πὼς "ἔχω μόνον ἓνα γιό", ἐννοώντας τὸν Αλέξανδρο, "πού εἶναι βασιλεὺς τῆς Περσίας". Ὁ Αλέξανδρος τὴν ἔλεγε "μητέρα"].

2.14.4-9:

Λίγο ἀργότερα, ὁ Αλέξανδρος ἀπαντᾷ σὲ ἐπιστολὴ πού τοῦ ἔστειλε ὁ Δαρεῖος:

«Ἦ δὲ ἐπιστολὴ ἡ Αλεξάνδρου ἔχει ὧδε: Οἱ ὑμέτεροι πρόγονοι ἐλθόντες εἰς Μακεδονίαν καὶ εἰς τὴν ἄλλην Ἑλλάδα κακῶς ἐποίησαν ἡμᾶς οὐδὲν προηδικημένοι· ἐγὼ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἡγεμὼν κατασταθεὶς καὶ τιμωρήσασθαι βουλόμενος Πέρσας διέβην εἰς τὴν Ἀσίαν... Ἐλθὼν δὲ πρὸς με τὴν μητέρα καὶ τὴν γυναῖκα καὶ τοὺς παῖδας καὶ εἰ ἄλλο τι θέλεις αἶτει καὶ λάμβανε... Καὶ τοῦ λοιποῦ ὅταν πέμπης παρ' ἐμέ, ὡς πρὸς βασιλεῖα τῆς Ἀσίας πέμπε, μηδὲ ἂ ἐξ ἴσου ἐπίστελλε, ἀλλ' ὡς κυρίῳ ὄντι πάντων τῶν σῶν φράζε εἰ τοῦ δέη· εἰ δὲ μή, ἐγὼ βουλευσομαι περὶ σοῦ ὡς ἀδικούντος. Εἰ δ' ἀντιλέγεις περὶ τῆς βασιλείας, ὑπομείνας ἔτι ἀγώνισαι περὶ αὐτῆς καὶ μὴ φεύγε, ὡς ἐγὼ ἐπὶ σὲ πορεύσομαι οὐδ' ἂν ἦς.

(=Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Αλεξάνδρου ἔχει ὡς ἐξῆς· Ὅταν οἱ πρόγονοί σας ἐξεστράτευσαν κατὰ τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς ὑπόλοιπης Ἑλλάδος, μᾶς ἔκαναν κακὸ χωρὶς προηγουμένως ἐμεῖς νὰ τοὺς ἔχομε βλάψει· ἐγὼ λοιπὸν ἀνακηρύχθηκα ἀρχηγὸς τῶν Ἑλλήνων καὶ θέλοντας νὰ τιμωρήσω τοὺς Πέρσες πέρασα στὴν Ἀσία... Ἐλα λοιπὸν ἐδῶ πού βρίσκομαι καὶ ζήτησέ μου καὶ πάρε τὴ μητέρα σου καὶ τὴ γυναῖκα σου καὶ τὰ παιδιά σου καὶ ὅ,τι ἄλλο θέλεις... Καὶ στό ἐξῆς, ὅταν μοῦ στέλνεις ἐπιστολὴ, νὰ μοῦ τὴ στέλνεις ὡς πρὸς τὸν βασιλιά τῆς Ἀσίας· μὴ μοῦ γράφεις ὡς πρὸς ἴσο, ἀλλὰ ζήτα μου ὅ,τι χρειάζεσαι ἀποδεχόμενος ὅτι τώρα ἐγὼ ἐξουσιάζω ὅλα ὅσα ὡς τώρα σοῦ ἀνήκαν· διαφορετικὰ θὰ ἀποφασίσω γιὰ σένα σάν νὰ μοῦ ἔχεις κάνει κακὸ. Κι ἂν πάλι διαφωνεῖς γιὰ τὸ ποιὸς εἶναι ὁ βασιλιάς τῆς Ἀσίας, στάσου καὶ ἀγωνίσου γιὰ τὴ βασιλεία καὶ μὴ φεύγεις, κι ἐγὼ θὰ ἔλθω νὰ σὲ βρῶ ὅπου κι ἂν εἶσαι)».

3.8.7:

Ἡ τρομερὴ – καὶ σχεδὸν ἀναίμακτη γιὰ τοὺς Μακεδόνες - μάχη στὰ **Γαυγάμηλα** (ἀσσυριακὸ χωριὸ, περ. 30 χιλ. ἀνατολικά τοῦ Τίγρη), διεξήχθη τὴν 1^η Ὀκτωβρίου τοῦ

331 π.Χ., ὁ Ἀλέξανδρος ἦταν μόλις 25 ἐτῶν· ἐπρόκειτο γιὰ τὴν ἀποφασιστικότερη τῶν μαχῶν:

«Ἐν ταύτῃ τῇ δυνάμει ἐστρατοπεδεύκει Δαρεῖος ἐν **Γαυγάμηλοις** πρὸς ποταμῶ Βουμήλω, ἀπέχων **Ἀρβήλων** τῆς πόλεως ὅσον ἐξακοσίους σταδίους, ἐν χώρῳ ὀμαλῶ πάντῃ.

(=Ὁ Δαρεῖος εἶχε στρατοπεδεύσει μ' αὐτὴ τῇ στρατιωτικῇ του δυνάμει στὰ Γαυγάμηλα, κοντὰ στὸν ποταμὸ Βούμηλο, σ' ἓνα πεδίο ἐντελῶς ὀμαλό, σέ μιὰ ἀπόσταση ἐξακοσίων σταδίων [περίπου 110 χιλιομέτρων] ἀπὸ τὴν πόλη Ἀρβηλα).»

6.11.6:

«Πόλις δὲ οὐκ ἦν τὰ Γαυγάμηλα, ἀλλὰ κώμη μεγάλη, οὐδὲ ὄνομαστὸς ὁ χώρος οὐδὲ ἐς ἀκοὴν ἤδὴ τὸ ὄνομα· ἔνθεν δὴ μοι δοκεῖ πόλις οὕσα τὰ Ἄρβηλα ἀπηνέγκατο τὴν δόξαν τῆς μεγάλης μάχης.

(=Τὰ Γαυγάμηλα δὲν ἦταν πόλη, ἀλλὰ μεγάλη κομόπολη, οὔτε ὁ τόπος ἦταν ὄνομαστὸς οὔτε τὸ ὄνομά του εὐχάριστο στὴν ἀκοή [Γαυγάμηλα=ράχη καμήλας]· γι' αὐτὸν τὸν λόγο νομίζω πὼς τὰ Ἀρβηλα, σὰν πόλη πού ἦταν, πῆρε τὴ δόξα τῆς μεγάλης μάχης).»

3.13.1: «Ὡς δὲ ὁμοῦ ἤδη τὰ στρατόπεδα ἐγένετο, ὤφθη Δαρεῖός τε καὶ οἱ ἀμφ' αὐτόν, οἱ τε μηλοφόροι Πέρσαι καὶ Ἴνδοι καὶ Ἀλβανοὶ καὶ Κᾶρες.

(=Ὅταν πλησίασαν ἀρκετὰ ὁ ἓνας τὸν ἄλλον οἱ δύο στρατοί, φάνηκε ὁ Δαρεῖος καὶ ὅσοι τὸν πλαισίωσαν, καὶ οἱ δορυφόροι του Πέρσες καὶ Ἴνδοὶ καὶ Ἀλβανοὶ καὶ Κάρες).»

[Οἱ **Ἀλβανοὶ** πού ἀναφέρει ἐδῶ ὁ Ἀρριανὸς εἶναι οἱ Ἀλβανοὶ τῆς Ἀλβανίας τοῦ Καυκάσου· ἡ Ἀλβανία τοῦ Καυκάσου ἦταν στὴν ἀρχαιότητα περιοχὴ τῆς ἀνατολικῆς Καυκασίας, ἡ ὁποία ἐκτεινόταν μέσα στὰ ὄρια τοῦ σημερινοῦ Ἀζερμπαϊτζάν καὶ ἐν μέρει στὸ νότιο Νταγκεστάν. Κατὰ τοὺς τελευταίους π.Χ. καὶ πρώτους μ.Χ. αἰῶνες ἡ περιοχὴ τοῦ Καυκάσου περιλάμβανε στὰ δυτικά τὴν Κολχίδα, στὸ κέντρο τὴν Ἰβηρία τοῦ Καυκάσου καὶ στὰ ἀνατολικά τὴν **Ἀλβανία τοῦ Καυκάσου**. Ἀπὸ ἐκεῖ προέρχονταν οἱ Ἀλβανοὶ στρατιῶτες τοῦ Δαρεῖου, πού ἐκτός ἀπὸ ἐδῶ (3.13.1) μνημονεύονται ἀπὸ τὸν Ἀρριανὸ καὶ στὰ 3.8.4 καὶ 3.11.4].

3.14.3:

«Καὶ χρόνον μὲν τινα ὀλίγον ἐν χερσὶν ἡ μάχη ἐγένετο· ὡς δὲ οἱ τε ἰππεῖς οἱ ἀμφὶ Ἀλέξανδρον καὶ αὐτὸς Ἀλέξανδρος εὐρώστως ἐνέκειντο ὄθισμοις τε χρώμενοι καὶ τοῖς ξυστοῖς τὰ πρόσωπα τῶν Περσῶν κόπτοντες, ἢ τε φάλαγξ ἢ Μακεδονικὴ πυκνὴ καὶ ταῖς σαρίσσαις πεφρικυῖα ἐμβεβλήκει ἤδη αὐτοῖς, καὶ πάντα ὁμοῦ τὰ δεινὰ καὶ πάλαι ἤδη φοβερῶ ὄντι Δαρεῖῳ ἐφαίνετο, πρῶτος αὐτὸς ἐπιστρέψας ἔφευγεν.

(=Καὶ πολὺ σύντομα οἱ δύο στρατοὶ βρέθηκαν νὰ πολεμοῦν ἐξ ἐπαφῆς· καὶ καθὼς καὶ οἱ γύρω ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο ἰππεῖς καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ἀλέξανδρος πίεζαν τοὺς Πέρσες μ' ὅλη τους τὴ δυνάμει χρησιμοποιοῦντας τὴ μέθοδο τοῦ ὄθισμοῦ καὶ πληγώνοντας τὰ πρόσωπα τῶν Περσῶν μὲ τὰ δόρατά τους, καὶ ἡ Μακεδονικὴ φάλαγγα ἤδη τοὺς χτυποῦσε σὲ πυκνὸ σχηματισμὸ μὲ τίς σάρισσαις σὲ θέση ἐφόδου, κι ὅλα αὐτὰ τὰ φοβερά

τά ἔβλεπε μαζεμένα ὁ Δαρεῖος, πού ἦταν ἤδη καί πιό πρὶν φοβισμένος, ἐκείνη λοιπὸν τῆ δύσκολη στιγμή στράφηκε πίσω καί πρῶτος αὐτός τράπηκε σέ φυγή».

3.14.4:

«Ταύτη μὲν δὴ τῶν Περσῶν φυγή καρτερὰ ἦν, καί οἱ Μακεδόνες ἐφεπόμενοι ἐφόνεον τοὺς φεύγοντας.

(=Τότε ἀκολούθησε τρομερὴ φυγὴ τῶν Περσῶν, ἐνῶ οἱ Μακεδόνες τοὺς καταδίωκαν καί σκότωναν αὐτούς πού τό εἶχαν βάλει στά πόδια)».

3.15.6-7:

Οἱ ἀπώλειες τῶν Μακεδόνων στά **Γαυγάμηλα** ἦταν ἀσήμαντες, ἐνῶ τῶν Περσῶν πάρα πολύ μεγάλες:

«Ἀπέθανον δὲ τῶν ἀμφ' Ἀλέξανδρον ἄνδρες μὲν ἐς ἑκατὸν μάλιστα, ἵπποι δὲ ἔκ τε τῶν τραυμάτων καί τῆς κακοπαθείας τῆς ἐν τῇ διώξει ὑπὲρ τοὺς χιλίους, καί τούτων τῆς ἑταιρικής ἵππου σχεδόν τι οἱ ἡμίσεες. Τῶν βαρβάρων δὲ νεκρῶν μὲν ἔλεγοντο ἐς τριάκοντα μυριάδας, ἐάλωσαν δὲ πολὺ πλείονες τῶν ἀποθανόντων καί οἱ ἐλέφαντες καί τῶν ἀρμάτων ὅσα μὴ κατεκόπη ἐν τῇ μάχῃ. Τοῦτο τὸ τέλος τῆ μάχῃ ταύτῃ ἐγένετο ἐπὶ ἄρχοντος Ἀθηναίους Ἀριστοφάνους μηνὸς Πυανεσιῶνος.

(=Ἀπὸ τοὺς στρατιῶτες τοῦ Ἀλεξάνδρου σκοτώθηκαν στά Γαυγάμηλα περίπου ἑκατό· σκοτώθηκαν καί πάνω ἀπὸ χίλια ἄλογα καί λόγω τῶν τραυμάτων τους καί λόγω τῆς κακοπαθείας πού ὑπέστησαν κατὰ τὴν καταδίωξή τῶν Περσῶν· τὰ μισὰ σχεδόν ἀπὸ τὰ σκοτωμένα ἄλογα ἀνῆκαν στό ἵππικό τῶν ἑταίρων. Ἀπὸ τοὺς βαρβάρους σκοτώθηκαν περί τίς τριακόσιες χιλιάδες καί ἔπεσαν στά χέρια τῶν Μακεδόνων πολὺ περισσότεροι Πέρσες ἀπ' ὅσους σκοτώθηκαν· ἔπεσαν στά χέρια τους καί οἱ ἐλέφαντες καί ὅσα ἄρματα δὲν καταστράφηκαν κατὰ τὴ μάχῃ. Ἔτσι τελείωσε ἡ μάχῃ στά Γαυγάμηλα, τὴ χρονιά πού ἦταν ἐπώνυμος ἄρχων στήν Ἀθήνα ὁ Ἀριστοφάνης, κατὰ τὸν μῆνα Πυανεσιῶνα [περίπου μέσα Ὀκτωβρίου-μέσα Νοεμβρίου])».

3.21.10:

«Βῆσσοι δὲ καί οἱ ξὺν αὐτῷ τέως μὲν ἐφ' ἄρμαμάξης Δαρεῖον μετὰ σφῶν ἐκόμιζον· ὡς δὲ ὁμοῦ ἦδη ἦν Ἀλέξανδρος, Δαρεῖον μὲν Σατιβαρζάνης καί Βαρσαέντης κατατρώσαντες αὐτοῦ ἀπέλιπον, αὐτοὶ δὲ ἔφυγον ξὺν ἵππευσιν ἐξακοσίους. Δαρεῖος δὲ ἀποθνήσκει ὀλίγον ὕστερον ἐκ τῶν τραυμάτων πρὶν ὀφθῆναι Ἀλεξάνδρῳ.

(=Ὁ Βῆσσοι καί οἱ δικοὶ του μετέφεραν γιὰ κάποιο διάστημα μαζί τους ἐπάνω σὲ ἀρμάμαξα τὸν Δαρεῖο· ὅταν ὁμως κατάλαβαν πὸς τοὺς πλησίαζε πιά ὁ Ἀλέξανδρος, ὁ Σατιβαρζάνης καί ὁ Βαρσαέντης τραυμάτισαν θανάσιμα τὸν Δαρεῖο καί τὸν παράτησαν ἐκεῖ, ἐνῶ οἱ ἴδιοι ἔφυγαν μαζί μὲ ἐξακόσιους ἵππεῖς. Ὁ Δαρεῖος πέθανε λίγο ἀργότερα λόγω τῶν τραυμάτων του, πρὶν τὸν προλάβει ζωντανό ὁ Ἀλέξανδρος)».

[Ὁ Βῆσσοι ἦταν σατράπης τῆς Βακτρίας καί τῆς Σογδιανῆς, στρατηγὸς τοῦ Δαρείου τοῦ Γ'. Μετὰ τὴν ἦττα τῶν Περσῶν στά Γαυγάμηλα, τὴ φυγὴ τοῦ Δαρείου πρὸς τὴν ἀνατολή (καλοκαίρι τοῦ 330 π.Χ.) καί τὴν καταδίωξή του ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο, ὁ Βῆσσοι μαζί μὲ ἄλλους συνωμότες σκότωσαν τὸν Δαρεῖο ἀφοῦ πρῶτα τὸν καθαίρεσαν· ὁ Βῆσσοι ἐν συνεχείᾳ αὐτοανακηρύχθηκε βασιλεὺς μὲ τὸ ὄνομα Ἀραξέρξης ὁ Ε΄

καί προσπάθησε νά ὀργανώσει στίς ἀνατολικές ἐπαρχίες ἀντίσταση κατά τοῦ Ἀλεξάνδρου. Συνελήφθη τό καλοκαίρι τοῦ 329 π.Χ., δικάσθηκε στά Ἐκβάτανα καί καταδικάσθηκε σέ θάνατο].

3.22.1:

«Ἀλέξανδρος δέ τὸ μὲν σῶμα τοῦ Δαρείου ἐς Πέρσας ἀπέπεμψε, θάψαι κελεύσας ἐν ταῖς βασιλικαῖς θήκαις, καθάπερ καί οἱ ἄλλοι οἱ πρό Δαρείου βασιλεῖς.

(= Ὁ Ἀλέξανδρος ἔστειλε τὸ σῶμα τοῦ Δαρείου στοὺς Πέρσες μέ τὴν ἐντολή νά τὸν θάψουν στοὺς βασιλικούς τάφους, ἐκεῖ ὅπου εἶχαν ταφεῖ καί οἱ πρό τοῦ Δαρείου βασιλεῖς)».

[Ἀμέσως μετὰ τὴν περιφανῆ νίκη στά Γαυγάμηλα ὁ Ἀλέξανδρος ἀναγορεύθηκε ἀπὸ τὸν μακεδονικὸ στρατὸ "**Βασιλεὺς τῆς Ἀσίας**"].

4.18.4:

Ὁ Ἀλέξανδρος, ὀδεύοντας βορειοανατολικά, ἀφοῦ πέρασε τὴ Βακτριανή (σήμερα ἀνήκει στό Τατζικιστάν, στό Οὐσμπεκιστάν καί στό Ἀφγανιστάν), ἔφθασε στή Σογδιανή (βορείως τῆς Βακτριανῆς· σήμερα ἀνήκει στό Οὐσμπεκιστάν καί στό Τατζικιστάν)· ἐκεῖ κυριευσσε τὴν τρομερὴ καί ὄχρρότατη βραχώδη τοποθεσία τῆς Σογδιανῆς πέτρας, ὅπου εἶχε καταφύγει γιὰ ἀσφάλεια ἡ σύζυγος καί οἱ θυγατέρες τοῦ ἄρχοντα τῆς Βακτριανῆς Ὁξυάρτη (327 π.Χ.):

«Ἄμα δέ τῶ ἤρι ὑποφαίνονται προῦχώρει ὡς ἐπὶ τὴν ἐν τῇ Σογδιανῇ πέτραν, ἐς ἣν πολλοὺς μὲν τῶν Σογδιανῶν ζυμπεφευγέναι αὐτῶ ἐξηγγέλλετο· καί ἡ Ὁξυάρτου δέ γυνὴ τοῦ Βακτρίου καί αἱ παῖδες αἱ Ὁξυάρτου ἐς τὴν πέτραν ταύτην ζυμπεφευγέναι ἐλέγετο, Ὁξυάρτου αὐτάς ὡς ἐς ἀνάλωτον δῆθεν τό χωρίον ἐκεῖνο ὑπεκθεμένον.

(= Ἀμέσως μόλις ἄρχισε ἡ ἀνοιχτὴ ξεκίνησε ὁ Ἀλέξανδρος τὴν πορεία του πρὸς τὴν πέτρα τῆς Σογδιανῆς, στὴν ὁποία εἶχαν φθάσει πληροφορίες πὼς εἶχαν καταφύγει πολλοὶ Σογδιανοί· λεγόταν μάλιστα πὼς στὴ Σογδιανῇ πέτρα εἶχε καταφύγει καί ἡ γυναῖκα τοῦ Βακτρίου Ὁξυάρτη μαζί μέ τίς θυγατέρες του, διότι ὁ Ὁξυάρτης πίστευε πὼς ἐκεῖνη ἡ τοποθεσία ἦταν ἀδύνατον νά καταληφθεῖ)».

Ἡ σεμνότητα καὶ ἡ σωφροσύνη τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου στὰ κείμενα τῶν ἱστορικῶν Ἀρριανοῦ καὶ Πλουτάρχου καὶ στὰ κείμενα Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας:

Ἀρριανός

4.19.5-4.20.3:

Ὁ Ἀλέξανδρος σέβεται τὴν κόρη τοῦ Ὁξυάρτη νεαρή καί ἐξαιρετικὰ ὁμορφὴ Ρωξάνη καί θέλει νά τὴν παντρευτεῖ (ὁ Ἀλέξανδρος εἶναι 29 χρόνων):

«Καὶ ἦν γὰρ Ὁξυάρτη παῖς παρθένος ἐν ὥρᾳ γάμου, Ρωξάνη ὀνόματι, ἦν δὴ καλλίστην τῶν Ἀσιανῶν γυναικῶν λέγουσιν ὀφθῆναι οἱ ξὺν Ἀλεξάνδρῳ στρατεύσαντες μετὰ γε τὴν Δαρείου γυναῖκα. Καὶ ταύτην ἰδόντα Ἀλέξανδρον ἐς ἔρωτα ἐλθεῖν αὐτῆς· ἐρασθέντα δὲ οὐκ ἐθελῆσαι ὑβρίσαι καθάπερ αἰχμάλωτον, ἀλλὰ γῆμαι. Καὶ τοῦτο ἐγὼ Ἀλεξάνδρου τὸ ἔργον ἐπαινῶ μᾶλλον τι ἢ μέμφομαι.

(=Ο Όξυάρτης είχε θυγατέρα παρθένο σέ ώρα γάμου, πού λεγόταν Ρωζάνη, γιά τήν όποία ἔλεγαν οἱ στρατιῶτες τοῦ Ἀλεξάνδρου πώς ἦταν ἡ ώραίότερη γυναίκα τῆς Ἀσίας μετά τή γυναίκα τοῦ Δαρείου· ὅταν τήν εἶδε ὁ Ἀλέξανδρος τήν ἐρωτεύθηκε· ὁμως, παρά τό ὅτι τήν ἐρωτεύθηκε, δέν θέλησε νά τήν προσβάλει, ἀφοῦ ἦταν αἰχμάλωτη, ἀλλά νά τήν παντρευθεῖ. Κι αὐτή τή στάση τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐγώ τήν ἐπαινῶ καί δέν τήν κατακρίνω).

Ὁ Ἀρριανός στή συνέχεια θυμᾶται πώς ἀνάλογη συμπεριφορά εἶχε δείξει ὁ Ἀλέξανδρος καί μετά τή νίκη στήν Ἴσσο (μόλις 23 ἐτῶν), ὅποτε σεβάσθηκε τήν πανέμορφη σύζυγο τοῦ Δαρείου καί, ἄν καί τόσο νέος, παρέμεινε καί τότε κυρίαρχος τοῦ ἑαυτοῦ του. Ὁ Δαρεῖος ὅταν πληροφορήθηκε αὐτή τή συμπεριφορά τοῦ Ἀλεξάνδρου, προσευχήθηκε στόν Δία νά παραδώσει τήν ἐξουσία τοῦ κράτους του στόν Ἀλέξανδρο:

Καίτοι τῆς γε Δαρείου γυναικός, ἡ καλλίστη δὴ ἐλέγετο τῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ γυναικῶν, ἡ οὐκ ἦλθεν ἐς ἐπιθυμίαν ἢ καρτερός αὐτὸς αὐτοῦ ἐγένετο, νέος τε ὢν καί τὰ μάλιστα ἐν ἀκμῇ τῆς εὐτυχίας, ὅποτε ὑβρίζουσιν οἱ ἄνθρωποι· ὁ δὲ κατηδέσθη τε καί ἐφείσατο, σωφροσύνη τε πολλῇ διαχρῶμενος καί δόξης ἅμα ἀγαθῆς οὐκ ἀτόπω ἐφέσει.

Καί τοίνυν καί λόγος κατέχει ὀλίγον μετά τήν μάχην, ἡ πρὸς Ἴσσο Δαρεῖω τε καί Ἀλεξάνδρῳ ξυνέβη, ἀποδράντα ἐλθεῖν παρὰ Δαρεῖον τὸν εὐνοῦχον τὸν φύλακα αὐτῷ τῆς γυναικός. Καί τοῦτον ὡς εἶδε Δαρεῖος, πρῶτα μὲν πυθέσθαι εἰ ζῶσιν αὐτῶ αἱ παῖδες καί οἱ υἱοὶ καί ἡ γυνή τε καί ἡ μήτηρ. Ὡς δὲ ζώσας τε ἐπύθετο καί βασιλίσσαι ὅτι καλοῦνται καί ἡ θεραπεία ὅτι ἅμφ' αὐτάς ἐστίν, ἦντινα καί ἐπὶ Δαρείου ἐθεραπεύοντο, ἐπὶ τῷδε αὖ πυθέσθαι εἰ σωφρονεῖ αὐτῷ ἡ γυνή ἔτι. Ὡς δὲ σωφρονούσαν ἐπύθετο, αὐθις ἐρέσθαι μὴ τι βίαιον ἐξ Ἀλεξάνδρου αὐτῇ ἐς ὕβριν ξυνέβη· καί τὸν εὐνοῦχον ἐπομόσαντα φάναι ὅτι· ὦ βασιλεῦ, οὕτω τοι ὡς ἀπέλιπες ἔχει ἡ σὴ γυνή, καί Ἀλέξανδρος ἀνδρῶν ἄριστός τέ ἐστι καί σωφρονέστατος.

Ἐπὶ τοῖσδε ἀνατεῖναι Δαρεῖον ἐς τὸν οὐρανὸν τὰς χεῖρας καί εὐξασθαι ὧδε· ἄλλ' ὦ Ζεῦ βασιλεῦ, ὄτω ἐπιτέτραπται νέμειν τὰ βασιλέων πράγματα ἐν ἀνθρώποις, σὺ νῦν μάλιστα μὲν ἐμοὶ φύλαξον Περσῶν τε καί Μήδων τὴν ἀρχήν, ὡσπερ οὖν καί ἔδωκας· εἰ δὲ δὴ ἐγὼ οὐκέτι σοι βασιλεὺς τῆς Ἀσίας, σὺ δὲ μηδενὶ ἄλλῳ ὅτι μὴ Ἀλεξάνδρῳ παραδοῦναι τὸ ἐμὸν κράτος.

Οὕτως οὐδὲ πρὸς τῶν πολεμίων ἄρα ἀμελεῖται ὅσα σῶφρονα ἔργα.

(=Καί τή γυναίκα τοῦ Δαρείου, ἡ ὅποια λεγόταν ὅτι εἶναι ἡ πιό ώραία γυναίκα τῆς Ἀσίας, ὁ Ἀλέξανδρος ἢ δέν τήν ἐπιθύμησε ἢ κυριάρχησε στόν ἑαυτό του, παρά τό ὅτι ἦταν νέος καί μάλιστα ἐπάνω στήν ἀκμή τῆς εὐτυχίας του, τότε πού οἱ ἄνθρωποι συνήθως προσβάλλουν τοὺς ἄλλους· ὁ Ἀλέξανδρος ὁμως τή σεβάσθηκε καί ἐπέδειξε πολλή σωφροσύνη καί καλή προαίρεση καί καθόλου κακὴ ἐπιθυμία.

Κι ὅπως λεγόταν, λίγο μετά τή μάχη στήν Ἴσσο μεταξύ Δαρείου καί Ἀλεξάνδρου, τό ἔσκασε καί ἔτρεξε στόν Δαρεῖο ὁ εὐνοῦχος πού ὁ Δαρεῖος εἶχε βάλει φύλακα τῆς γυναίκας του. Μόλις τόν εἶδε ὁ Δαρεῖος, πρῶτα-πρῶτα τόν ρώτησε ἄν ζοῦν οἱ κόρες του καί οἱ γιοὶ του καί ἡ γυναίκα του καί ἡ μητέρα του. Μόλις πληροφορήθηκε ὅτι ζοῦν

καί ὅτι συνεχίζουσιν νά τίς ἀποκαλοῦν βασιλίσσες καί ἐξακολουθοῦν νά ἔχουν κάθε ἐξυπηρέτηση καί περιποίηση πού εἶχαν καί κατά τήν ἐποχή τῆς βασιλείας του, ὁ Δαρεῖος ζήτησε νά μάθει ἄν ἡ γυναίκα του τηρεῖ ἀκόμη τή συζυγική της πίστη. Κι ὅταν ὁ εὐνοῦχος τόν διαβεβαίωσε ὅτι τήν τηρεῖ, ὁ Δαρεῖος τόν ρώτησε μήπως ὁ Ἀλέξανδρος τῆς φέρθηκε μέ τρόπο βίαιο καί ὑβριστικό· τότε ὁ εὐνοῦχος πῆρε ὄρκο καί τοῦ εἶπε· βασιλιά, ἡ γυναίκα σου εἶναι ὅπως τήν ἄφησες, καί ὁ Ἀλέξανδρος εἶναι ἄνδρας ἀριστος καί ἐγκρατέστατος.

Ὅταν τά ἄκουσε αὐτά ἀπό τόν εὐνοῦχο ὁ Δαρεῖος, ὕψωσε τά χέρια του στόν οὐρανό καί προσευχήθηκε καί εἶπε· Δία βασιλιά, ἐσύ πού ἔχεις τήν ἐξουσία νά διανέμεις τίς βασιλικές δικαιοδοσίες στούς ἀνθρώπους, ἐσύ λοιπόν τώρα κράτησέ με πάνω ἀπ' ὅλα στήν ἐξουσία τῶν Περσῶν καί τῶν Μήδων, ὅπως ἀκριβῶς μοῦ τήν ἔχεις ἀναθέσει· ἄν ὁμως δέν εἶναι θέλημά σου νά συνεχίσω νά εἶμαι βασιλιάς τῆς Ἀσίας, ἐσύ σέ κανέναν ἄλλον νά μὴν παραδώσεις τή βασιλεία μου παρά μόνον στόν Ἀλέξανδρο.

Βλέπουμε λοιπόν ὅτι καί οἱ ἐχθροί ἀκόμη δίνουν ἰδιαίτερη σημασία στήν ἐμπρακτική σωφροσύνη).

Ὁ Ἀρριανός ἐπαναφέρει τή διήγηση στόν Ὁξυάρτη:

Ὁξυάρτης...ἀκούσας ὑπὲρ Ῥωζάνης τῆς θυγατρὸς ὅτι μέλει αὐτῆς Ἀλεξάνδρῳ, θαρσῆσας ἀφίκετο παρὰ Ἀλέξανδρον, καί ἦν ἐν τιμῇ παρ' αὐτῷ, ἥπερ εἰκὸς ἐπὶ ξυντυχίᾳ τοιαύτῃ.

(=Ὁ Ὁξυάρτης...ὅταν ἔμαθε πὼς ὁ Ἀλέξανδρος ἔδειξε ἐνδιαφέρον γιὰ τή θυγατέρα του Ῥωζάνη, πῆρε θάρρος καί ἦλθε στό περιβάλλον τοῦ Ἀλεξάνδρου καί ἔχαιρε τιμῆς κοντά του, ὅπως ἦταν ἐπόμενο νά συμβεῖ σέ μιά τέτοια συγκυρία)».

Πλούταρχος

ΒΙΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ:

21.5-7:

«Ἡ δὲ καλλίστη καί βασιλικωτάτη χάρις ἦν παρ' αὐτοῦ (ἐνν. τοῦ Ἀλεξάνδρου) γυναίξϊ γενναίαις καί σῶφροσι γενομέναις αἰχμαλώτοις μήτ' ἀκοῦσαι τι μήθ' ὑπονοῆσαι μήτε προσδοκῆσαι τῶν αἰσχυρῶν...Ἀλλ' Ἀλέξανδρος ὡς εἶοικε τοῦ νικᾶν τοὺς πολεμίους τὸ κρατεῖν ἑαυτοῦ βασιλικώτερον ἡγούμενος, οὔτε τούτων ἔθιγεν, οὔτ' ἄλλην ἔγνω γυναῖκα πρὸ γάμου.

(«Τό ὠραιότερο καί βασιλικότερο χάρισμα πού διέθετε ὁ Ἀλέξανδρος ἦταν τό ἐξῆς· δέν ἤθελε οὔτε νά ἀκούει οὔτε νά ὑπονοεῖ οὔτε νά προσδοκᾷ κάτι αἰσχυρό ἀπό αἰχμαλώτους γυναῖκες πού ἦταν γενναῖες καί ἐγκρατεῖς...Ἀλλά εἶναι φανερό πὼς ὁ Ἀλέξανδρος, ἐπειδὴ θεωροῦσε βασιλικότερο τὸ νά κυριαρχεῖ στόν ἑαυτό του ἀπὸ τὸ νά νικάει τοὺς ἐχθρούς, τίς γυναῖκες αὐτές δέν τίς ἀκουμποῦσε κι οὔτε γνώρισε σαρκικά ἄλλη γυναίκα πρὶν ἀπὸ τόν γάμο του)».

21.9.11:

«Παρμενίωνος προτρεψαμένου τὸν Ἀλέξανδρον, ὡς φησιν Ἀριστόβουλος, καλῆς καί γενναίας καί τὸ κάλλος ἄψασθαι γυναικός· τὰς δ' ἄλλας αἰχμαλώτους ὄρων ὁ

Αλέξανδρος κάλλει καὶ μεγέθει διαφερούσας, ἔλεγε παίζων ὡς εἰσὶν ἀληθῶνες ὀμμάτων αἱ Περσίδες. Ἀντεπιδεικνύμενος δὲ πρὸς τὴν ἰδέαν τὴν ἐκείνων τὸ τῆς ἰδίας ἐγκρατείας καὶ σωφροσύνης κάλλος, ὡσπερ ἀψύχους εἰκόνας ἀγαλμάτων παρέπεμπεν.

(=Κάποτε πού ὁ Παρμενίων, ὅπως λέει ὁ Ἀριστόβουλος, παρότρυνε τὸν Ἀλέξανδρο νά προσεγγίσει μιὰ εὐπαρουσίαστη καὶ γενναία καὶ πολὺ ὁμορφὴ γυναίκα, ἐκεῖνος ἀρνήθηκε· κι ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος ἔβλεπε τίς ἄλλες αἰχμάλωτες γυναῖκες νά ξεχωρίζουν γιὰ τὴν ὁμορφιά καὶ τὸ παράστημά τους, ἔλεγε ἀστεϊεύμενος ὅτι οἱ Περσίδες εἶναι ἓνα μαρτύριο τῶν ματιῶν. Προβάλλοντας ὁμῶς ἀπέναντι στὴν ὁμορφιά τῶν Περσίδων γυναικῶν τὴν ὁμορφιά τῆς δικῆς του ἐγκρατείας καὶ σωφροσύνης, προσπαθοῦσε νά τίς δεῖ σάν ἄψυχα ἀγάλματα.)».

30.11:

«Ἀλλὰ καὶ θαυμάζειν Ἀλέξανδρον, ὡς πλείονα ταῖς Περσῶν γυναιξὶ σωφροσύνην ἢ Πέρσαις ἀνδρείαν ἐπιδεδειγμένον.

(=Θαύμαζαν ὅλοι τὸν Ἀλέξανδρο, διότι εἶχε δείξει περισσότερὴ ἀγνότητα πρὸς τίς γυναῖκες τῶν Περσῶν παρά ἀνδρεία ἀπέναντι στοὺς ἄνδρες τους.)».

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΤΥΧΗΣ:

6. 338 d-e:

«Ἄλλ' Ἀλέξανδρος...ἔγημε Ῥωξάνην ἑαυτῷ μόνην ἐρασθεῖς...τῶν δ' ἄλλων Περσίδων ἐκράτησε τοσοῦτον σωφροσύνη, ὅσον ἀνδρεία Περσῶν...περὶ δὲ τῆς Δαρείου γυναικός, εὐπρεπεστάτης γενομένης, οὐδὲ φωνὴν ἐπαινοῦσαν τὸ κάλλος ἤκουσεν.

(=Ὁ Ἀλέξανδρος παντρεύτηκε τὴ Ῥωξάνη πού ἦταν ἡ μόνη γυναίκα πού ἀγάπησε...ἐνῶ τίς ἄλλες γυναῖκες τῶν Περσῶν τίς νίκησε μέ τόση μεγάλη σωφροσύνη, μέ ὅση ἀνδρεία νίκησε τοὺς Πέρσες...καὶ κανεὶς δέν τὸν ἄκουσε νά ἐπαινῆ τὴν πανέμορφη γυναίκα τοῦ Δαρείου γιὰ τὴν ὁμορφιά της [φυσικά γιὰ νά μὴ δώσει τὴν παραμικρὴ λαβὴ γιὰ σχόλια σέ βάρος της μεταξύ τῶν ἀνδρῶν καὶ νά μὴν τὴν ἐκθέσει· πρβλ. τὴ σχετικὴ νύξη τοῦ Περικλῆ στὸν Ἐπιτάφιο τοῦ Θουκυδίδη Β, 45, 2, 18-19])».

Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας

Μνεῖα τῶν ὅσων ἀναφέρουν παραπάνω ὁ Ἀρριανός καὶ ὁ Πλούταρχος γιὰ τὴ στάση τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἀπέναντι στίς γυναῖκες κάνουν καὶ οἱ ΠΑΤΕΡΕΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ καὶ ἐπαινοῦν τὴ σεμνότητα καὶ τὴ σωφροσύνη τοῦ νεαροῦ στρατηλάτη.

Ὁ Μέγας Βασίλειος μάλιστα ὑπογραμμίζει: «**Αἰσχρὸν εἶναι κρίνων τὸν ἄνδρα ἐλόντα ὑπὸ γυναικῶν ἠττηθῆναι**» (=ὁ Ἀλέξανδρος θεωροῦσε ντροπὴ τοῦ αὐτοῦ πού νίκησε τόσοσους ἄνδρες στὰ πεδία τῶν μαχῶν νά νικηθεῖ ἀπὸ γυναῖκες) (P.G.31, 577).

Ἐγκωμιαστικὲς κρίσεις γιὰ τὴ σωφροσύνη τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐκφέρουν καὶ ἄλλοι Πατέρες: ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος (P.G. 37, 738), ὁ ἅγιος Μάξιμος ὁ

ὁμολογητής (P.G. 91, 741), ὁ ἅγιος Ἰσίδωρος ὁ Πηλουσιώτης (P.G. 78, 773), ὁ ἱερός Φώτιος (P.G. 102, 688 καὶ 103, 1444).

Ὁ Ἀλέξανδρος στὴν Ἰνδία(327-326). Συνάντηση μὲ τὸν βασιλιὰ τῶν Ἰνδῶν Πῶρο

Ἡ αὐτοκρατορία εἶχε ἤδη ὀλοκληρωθεῖ καὶ ἐπομένως δέν ὑπῆρχαν πολιτικοὶ λόγοι γιὰ τὴν προέλαση τοῦ μακεδονικοῦ στρατοῦ ἀνατολικότερα, πρὸς τὴν Ἰνδία. Δέν ἀποτελοῦσαν ἀπειλή τοῦ Ἀλεξάνδρου τὰ δύο ἰνδικὰ κράτη στὰ ὁποῖα βασιλεύσαν ὁ Πῶρος καὶ ὁ Ταξίλης. Ὁ Ἀλέξανδρος συνέχισε πρὸς τὴν Ἰνδία, γιατί τὸν τραβοῦσε ὁ ἀκατάσχετος «πόθος» γιὰ τὸ ἄγνωστο, γιὰ τὸ ἀπόμακρο· ποθοῦσε νά φτάσει ὡς τὸ ἀνατολικότερο ἄκρο τοῦ Κόσμου, ὡς τὴν ὄχθη τοῦ μεγάλου Ὠκεανοῦ.

Ἐπιστρέφουμε στὴ Ἀλεξάνδρου Ἀνάβασιν τοῦ Ἀρριανοῦ

Μετά τὴν ἐκπληκτικὴ νίκη τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἐπὶ τῶν Ἰνδῶν τὸν Μάιο τοῦ 326 (εἶναι ἡ τελευταία νίκη τῆς ἐκστρατείας· δείχνει τὴ στρατηγικὴ του ἰδιοφυΐα καὶ τὴν ἄριστη ὀργάνωση τῶν ἐπιτελῶν του Κρατεροῦ, Πτολεμαίου, Περδίκκα, Λυσιμάχου, Σελεύκου· ἡ νίκη αὐτὴ θεωρεῖται ἕνα ἀπὸ τὰ κορυφαῖα ἐπιτεύγματα τῆς στρατιωτικῆς τέχνης), ὁ Ἀλέξανδρος συνάντησε τὸν σπουδαῖο βασιλιὰ τῆς Ἰνδίας **Πῶρο**, ὁ ὁποῖος εἶχε ἐπιδείξει μεγάλη γενναιότητα:

5.18.20:

«Πῶρος δέ μεγάλα ἔργα ἐν τῇ μάχῃ ἀποδειξάμενος μὴ ὅτι στρατηγοῦ, ἀλλὰ καὶ στρατιώτου γενναίου...

(=Ὁ Πῶρος ἐπέδειξε στὴ μάχῃ πράξεις μεγάλης ἀνδρείας, κι ὄχι μόνον ὡς στρατηγός, ἀλλὰ καὶ ὡς στρατιώτης γενναῖος...).

Στὴν ἐρώτηση τοῦ Ἀλεξάνδρου πῶς θὰ ἤθελε νά τοῦ φερθεῖ, ὁ Πῶρος ἀπάντησε: «βασιλικά». Ὁ Ἀλέξανδρος εὐχαριστήθηκε ἀπὸ τὴν ἀπάντησή του καὶ τοῦ χάρισε ὅλα τὰ μέρη πού ὡς τότε κατεῖχε κι ἀκόμα περισσότερα:

5.19.2-3:

«Βασιλικῶς μοι χρῆσθαι, ὦ Ἀλέξανδρε. Καὶ Ἀλέξανδρος ἡσθεῖς τῷ λόγῳ, τοῦτο μὲν ἔσται σοι, ἔφη, ὦ Πῶρε, ἐμοῦ ἕνεκα· σύ δέ σαυτοῦ ἕνεκα ὅ,τι σοὶ φίλον ἀξίον.

(=Βασιλικά νά μοῦ φερθεῖς, Ἀλέξανδρε. Καὶ ὁ Ἀλέξανδρος εὐχαριστημένος ἀπὸ τὴν ἀπάντηση αὐτὴ τοῦ εἶπε· αὐτό θὰ τὸ κάνω, Πῶρε, γιατί εἶναι δική μου ὑποχρέωση· ὁμως ἐσύ, ἀπὸ τῆ δική σου πλευρά, ζήτησέ μου ὅτιδήποτε σοῦ ἀρέσει!)

Ἀπώλειες τῶν Ἰνδῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων

5.24.5-6:

«Καὶ ἀποθνήσκουσι μὲν ἐν τῇ καταλήψει τῶν Ἰνδῶν ἐς μυρίους καὶ ἑπτακισχιλίους, ἐάλωσαν δὲ ὑπὲρ τὰς ἑπτὰ μυριάδας καὶ ἄρματα τριακόσια καὶ ἵπποι

πεντακόσιοι. Τῆς δὲ ξὺν Ἀλεξάνδρῳ στρατιᾷς ἀπέθανον μὲν ὀλίγον ἀποδέοντες τῶν ἑκατὸν ἐν τῇ πάσῃ πολιορκίᾳ».

(=Καί μετὰ τῆ νίκῃ τῶν Μακεδόνων σκοτώθηκαν περίπου δεκαεπτὰ χιλιάδες Ἴνδοί, ἐνῶ συνελήφθησαν αἰχμάλωτοι περισσότεροι ἀπὸ ἑβδομήντα χιλιάδες κι ἔπεσαν στὰ χέρια τοὺς τριακόσια ἄρματα καὶ πεντακόσια ἄλογα. Κατὰ τὴ διάρκεια ὅλης τῆς πολιορκίας, ἀπὸ τὸ στράτευμα τοῦ Ἀλεξάνδρου σκοτώθηκαν λίγοι λιγότεροι ἀπὸ ἑκατὸ Μακεδόνες).

Στὴν Ἰνδία: Ὁ Ἀλέξανδρος καὶ ὁ θεὸς Διόνυσος

5.1:

Σύμφωνα μὲ ἕναν πανάρχαιο μῦθο, τὸν ὁποῖο διασώζει ὁ Ἀρριανός, στὴν Ἰνδία εἶχε πάει κάποτε μὲ στρατὸ ὁ θεὸς Διόνυσος καὶ τὴν εἶχε ὑποτάξει. Εἶχε χτίσει, μάλιστα, καὶ τὴν πόλη Νύσα, στὴν ὁποία ἐγκατέστησε ἀπόμαχους Ἕλληνες στρατιῶτες· τὴ Νύσα κυριεῦσε τώρα ὁ Ἀλέξανδρος ἀμαχητί. Τοῦ τὴν προσέφερε ὁ διοικητὴς τῆς πόλης Ἄκουφισ, μὲ τὴν παράκληση, σεβόμενος τὸν ἰδρυτὴ τῆς Διόνυσο («αἰδοῖ τοῦ Διονύσου»), νὰ ἀφήσει τὴν πόλη ἐλεύθερη καὶ αὐτόνομη. Στὴν ὁμιλία του, μάλιστα, πρὸς τὸν Ἀλέξανδρο ὁ Ἄκουφισ διηγεῖται λεπτομέρειες γιὰ τὴν παλιὰ ἐκείνη πολεμικὴ ἐπιχείρηση τοῦ Διονύσου καὶ μεταξύ ἄλλων ἀναφέρει πὼς ὁ θεὸς ὀνόμασε τὴν πόλη Νύσα καὶ τὴν περιοχὴ Νυσαίαν, γιὰ νὰ τιμήσει τὴ Νύσα, πού ἦταν ἡ τροφὸς πού τὸν μεγάλωσε. Ὀνόμασε καὶ τὸ κοντινὸ βουνό Μηρός, διότι σύμφωνα μὲ τὸν μῦθο μεγάλωσε μέσα στὸν μηρό τοῦ Δία («ὅτι κατὰ τὸν μῦθον ἐν μηρῷ τῷ τοῦ Διὸς ἠϋξήθη»).

Τὰ ἐπόμενα σχέδια τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου

7.1-2:

«Οἱ δὲ καὶ τάδε ἀνέγραψαν, ὅτι ἐπενόει Ἀλέξανδρος περιπλεῦσαι τὴν τε Ἀραβίαν τὴν πολλὴν καὶ τὴν Αἰθιοπίων γῆν καὶ τὴν Λιβύην τε καὶ τοὺς Νομάδας ὑπὲρ τὸν Ἄτλαντα τὸ ὄρος ὡς ἐπὶ Γάδειρα ἔσω ἕς τὴν ἡμετέραν θάλασσαν καὶ τὴν Λιβύην τε καταστρεψάμενος καὶ Καρχηδόνα οὕτω δὴ τῆς Ἀσίας πάσης δικαίως ἂν βασιλεὺς καλεῖσθαι...

Ἐγὼ δὲ ὁποῖα μὲν ἦν Ἀλεξάνδρου τὰ ἐνθυμήματα οὔτε ἔχω ἀτρεκῶς ξυμβαλεῖν οὔτε μέλει ἔμοιγε εἰκάζειν, ἐκεῖνο δε καὶ αὐτός ἂν μοι δοκῶ ἰσχυρίσασθαι, οὔτε μικρόν τι καὶ φαῦλον ἐπινοεῖν Ἀλέξανδρον οὔτε μεῖναι ἂν ἀτρεμοῦντα ἐπ' οὐδενὶ τῶν ἤδη κεκτημένων, οὐδέ εἰ τὴν Εὐρώπην τῇ Ἀσίᾳ προσέθηκεν, οὐδ' εἰ τὰς Βρεταννῶν νήσους τῇ Εὐρώπῃ, ἀλλὰ ἔτι ἂν ἐπέκεινα ζητεῖν τι τῶν ἡγνοημένων, εἰ μὴ ἄλλω τῷ, ἀλλὰ αὐτόν γε αὐτῷ ἐρίζοντα.

(=Οἱ παλαιότεροι ἱστορικοὶ ἔγραψαν καὶ τὰ ἐξῆς· ὅτι δηλαδὴ ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε βάλει στὸν νοῦ του νὰ περιπλεύσει τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς Ἀραβίας καὶ τὴ χώρα τῶν Αἰθιοπίων καὶ τὴ Λιβύη καὶ τὴ χώρα τῶν Νομάδων πέρα ἀπὸ τὸ ὄρος Ἄτλας κι ὡς τὴν πόλη Γάδειρα τῆς Ἰσπανίας πρὸς τὴ μεριά τοῦ Ἀτλαντικοῦ ὠκεανοῦ, καὶ ἐν συνεχείᾳ

ἀπό ἐκεῖ νά μπεῖ μέσα στή δικιά μας θάλασσα, τή Μεσόγειο· συνεχίζοντας, ἀφοῦ καταλάμβανε τή Λιβύη καί τήν Καρχηδόνα, δικαίως θά ἀποκαλοῦνταν βασιλεύς ὀλόκληρης τῆς Ἀσίας...

Ὅμως ἐγώ δέν μπορῶ στ' ἀλήθεια οὔτε νά τά ἀντικρούσω αὐτά οὔτε καί σκοπεύω νά κάνω εἰκασίες σχετικά μέ τά σχέδια τοῦ Ἀλεξάνδρου· θά μπορούσα ὅμως μέ βεβαιότητα νά ἰσχυρισθῶ ὅτι ὁ Ἀλεξάνδρος οὔτε εἶχε στό μυαλό του κάτι μικρό καί ἀσήμαντο οὔτε θά μπορούσε νά ἡσυχάσει μέ τίποτε ἀπ' ὅσα εἶχε ἤδη ἀποκτήσει, οὔτε κι ἂν μέ τίς κατακτήσεις του προσέθετε στήν Ἀσία καί τήν Εὐρώπη, οὔτε κι ἂν προσέθετε καί τίς Βρετανικές νήσους στήν Εὐρώπη, ἀλλά ὅλο καί θά ζητοῦσε κάτι καινούργιο καί πιό μακρινό, πού δέν τό εἶχε γνωρίσει ἀκόμη, ἀκόμα κι ἂν χρειαζόταν νά ἀνταγωνισθεῖ ὄχι κάποιον ἄλλον, ἀλλά αὐτόν τόν ἴδιο τόν ἑαυτό του)».

Ὁ θάνατος τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου (13 Ιουνίου τοῦ 323 π.Χ.) καί ἡ ἀνεπανάληπτη προσωπικότητά του 7.24.1:

«Ἀλλά γάρ αὐτῶ ἤδη Ἀλεξάνδρῳ ἐγγύς ἦν το τέλος.

(=Ὅμως εἶχε ἤδη πλησιάσει τό τέλος τοῦ Ἀλεξάνδρου)».

7.27.1:

«Πολλά δέ καί ἄλλα οἶδα ἀναγεγραμμένα ὑπέρ τῆς Ἀλεξάνδρου τελευτῆς.

(=Γνωρίζω καί πολλά ἄλλα πού ἔχουν γραφεῖ γιά τόν θάνατο τοῦ Ἀλεξάνδρου)».

7.28-29.1:

«Ἐτελεύτα μὲν δὴ Ἀλέξανδρος τῇ τετάρτῃ καί δεκάτῃ καί ἑκατοστῇ Ὀλυμπιάδι ἐπὶ Ἥγησιου ἄρχοντος Ἀθήνησιν· ἐβίω δέ δύο καί τριάκοντα ἔτη καί τοῦ τρίτου μῆνας ἐπέλαβεν ὀκτώ, ὡς λέγει Ἀριστόβουλος· ἐβασίλευσε δέ δώδεκα ἔτη καί τούς ὀκτώ τούτους μῆνας·

(=Ὁ Ἀλέξανδρος πέθανε κατά τήν ἑκατοστή δέκατη τέταρτη Ὀλυμπιάδα, ὅταν ἐπώνυμος ἄρχοντας στήν Ἀθήνα ἦταν ὁ Ἥγησίας· ἐζήσε, ὅπως λέει ὁ Ἀριστόβουλος, τριάντα δύο χρόνια καί ὀκτώ μῆνες· βασίλευσε δώδεκα χρόνια καί αὐτούς τούς ὀκτώ μῆνες)·

τό τε σῶμα κάλλιστος καί φιλοπονώτατος καί ὀξύτατος γενόμενος καί τήν γνώμην ἀνδρειότατος καί φιλοτιμότατος καί φιλοκινδυνότατος καί τοῦ θεοῦ ἐπιμελέστατος· ἡδονῶν δέ τῶν μὲν τοῦ σώματος ἐγκρατέστατος, τῶν δέ τῆς γνώμης ἐπαίνου μόνου ἀπληστότατος· ζυνιδεῖν δέ τό δέον ἔτι ἐν τῷ ἀφανεῖ ὄν δεινότατος καί ἐκ τῶν φαινομένων τό εἰκός συμβαλεῖν ἐπιτυχέστατος, καί τάξει στρατιάν καί ὀπλίσαι τε καί κοσμηῆσαι δαημονέστατος·

(=εἶχε πολύ ὠραῖο σῶμα καί τοῦ ἄρεσε πάρα πολύ νά κοπιᾶζει· ἦταν ἀπό κάθε πλευρά ἰκανότατος καί πάρα πολύ ἀνδρεῖος στίς ἀποφάσεις του· ἀγαποῦσε πάρα πολύ τίς τιμές, ἦταν πάρα πολύ ρισκοκίνδυνος καί τιμοῦσε πάρα πολύ τούς θεούς· ἦταν ἐγκρατέστατος στίς σωματικές ἡδονές καί δέν χόρταινε νά τόν ἐπαινοῦν γιά τίς πνευματικές του ἰκανότητες· ἦταν ἀφθαστος στό νά ἀντιλαμβάνεται συνολικά τήν κατάσταση καί, κατά συνέπεια, στό τί πρέπει νά πράξει τήν κάθε στιγμή, ἀκόμα κι ἂν τά

πάντα ἦταν σκοτεινά καί πετύχαινε ἀπό τὰ φαινόμενα νά συμπεραίνει τὰ ὀρθά· γνώριζε καλύτερα ἀπό τόν καθένα πῶς νά τοποθετεῖ στή σωστή θέση τὰ στρατεύματά του, πῶς νά τὰ ἐξοπλίζει καί πῶς νά τούς παρέχει ὅλα τὰ ἀναγκαῖα ἐφόδια)·

καί τόν θυμόν τοῖς στρατιώταις ἐπᾶραι καί ἐλπίδων ἀγαθῶν ἐμπλῆσαι καί τό δεῖμα ἐν τοῖς κινδύνοις τῷ ἀδεεῖ τῷ αὐτοῦ ἀφανίσαι, ζύμπαντα ταῦτα γενναιότατος.

(=καί ἦταν γενναιότατος σέ ὅλα τὰ παρακάτω· στό νά ἀνυψώσει δηλαδή τό ἠθικό τῶν στρατιωτῶν καί νά γεμίσει τήν ψυχή τους μέ καλές ἐλπίδες καί νά ἐξαλείψει, μέ τή δική του ἀφοβία, ἀπό μέσα τους τόν φόβο τῶν κινδύνων).

Καί οὖν καί ὅσα ἐν τῷ ἐμφανεῖ πρᾶξι, ζύν μεγίστῳ θάρσει ἔπραξεν, ὅσα τε φθᾶσας ὑφαρπάσαι τῶν πολεμίων, πρὶν καί δεῖσαι τινα αὐτά ὡς ἐσόμενα, προλαβεῖν δεινότατος καί τὰ μέν ζυντεθέντα ἢ ὁμολογηθέντα φυλάξει βεβαιότατος πρὸς δέ τῶν ἐξαπατώντων μὴ ἄλῶναι ἀσφαλέστατος, χρημάτων τε ἐς μέν ἡδονάς τὰς αὐτοῦ φειδωλότατος, ἐς δέ εὐποιίαν τῶν πέλας ἀφθονώτατος.

(=Καί ὅσες πράξεις ἔκανε στά φανερά, τίς ἔκανε μέ μέγιστο θάρρος, καί ἦταν ἱκανότατος στό νά ὑφαρπάξει, χωρίς νά ἀντιληφθοῦν τίποτε οἱ ἐχθροί, τούς σχεδιασμούς τους καί νά τούς ἐφαρμόξει ἐναντίον τους, πρὶν κἄν προλάβουν αὐτοί νά φοβηθοῦν ὅτι θά μπορούσε κάτι τέτοιο νά γίνει· τηροῦσε ἐπίσης ἀπαρεγκλίτως καί μέ ἀπόλυτη ἀξιοπιστία ὅλα εἶχε συμφωνήσει ἢ συνομολογήσει μέ ἄλλους καί δέν μπορούσε νά τόν ἐξαπατήσει κανεὶς ἀπό ἐκείνους πού εἶχαν αὐτόν τόν σκοπό· ἦταν πάρα πολύ φειδωλός στό νά ζοδεύει χρήματα γιά τίς προσωπικές του ἀπολαύσεις, ἐνῶ ἀντιθέτως ἦταν πάρα πολύ γενναιόδωρος, ὅταν ἔπρεπε νά ἐνεργετήσει τούς ἄλλους).

Εἰ δέ τι ἐπλημμελήθη Ἀλεξάνδρῳ δι' ὀξύτητα ἢ ὑπ' ὀργῆς, ἢ εἴ τι ἐς τό ὑπεροκότερον προήχθη βαρβαρίσαι, οὐ μέγала τίθεμαι ἔγωγε, εἰ τήν νεότητά τε τις τήν Ἀλεξάνδρου μὴ ἀνεπιεικῶς ἐνθυμηθεῖ... ἀλλά μεταγνώναι γε ἐφ' οἷς ἐπλημμέλησε μόνῳ οἶδα τῶν πάλαι βασιλέων Ἀλεξάνδρῳ ὑπάρξαι ὑπό γενναιότητος.

(=Κι ἂν ἔκανε κάποια σφάλματα ὁ Ἀλέξανδρος λόγω τοῦ ὑπερβολικά ἔντονου χαρακτήρα του ἢ σέ στιγμές ὀργῆς, ἢ ἂν ἀπέκτησε πέραν τοῦ δέοντος κάποιες συνήθειες ἀνατολικές, αὐτά ὅλα δέν τὰ θεωρῶ σημαντικά· ἀρκεῖ φυσικά νά λάβει κανεὶς μέ ἐπιεικεία ὑπ' ὄψιν του τό νεαρό τῆς ἡλικίας τοῦ Ἀλεξάνδρου· ...Ἔερω βέβαια πῶς ἀπό τούς παλαιούς βασιλεῖς μόνον ὁ Ἀλέξανδρος μετάνιωνε μέ γενναιότητα γιά τὰ σφάλματά του)»).

4. Κούρτιος Κόϊντος Ρούφος

(Curtius Quintus Rufus· 1^{ος} ἢ 2^{ος} αἰ. μ.Χ.)

Ρωμαῖος πεζογράφος. Ἔγραψε σέ πολύ καλλιεργημένα λατινικά τήν «Ἱστορία τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου» («Historia Alexandri Magni Macedonis»), μιά μυθιστορηματική βιογραφία τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, πλούσια σέ φαντασία. Τό ἔργο σώθηκε σχεδόν ὀλόκληρο ἐκτός ἀπό τὰ δύο πρῶτα βιβλία. Εἶχε ὡς πηγὴ τόν **Κλείταρχο** ἀπὸ τήν Ἀλεξάνδρεια (βλ. παραπάνω). Βρίσκεται μεταξύ ἱστορικοῦ ἔργου καί

μυθιστορήματος. Πάντως τό ἔργο διακρίνεται γιά τήν ποιητική του δύναμη, τήν ώραία γλώσσα, τή ζωντάνια καί τήν ἀμεσότητα, τό συναρπαστικό ὕφος καί τήν πλούσια φαντασία.

Ἡ «Ἱστορία τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου» τοῦ Κόιντου Κούρτιου Ρούφου ἐκδόθηκε τό 1993 στά ἑλληνικά ἀπό τίς ἐκδόσεις Σ. Ι. Ζαχαρόπουλος. Ἡ ἐκδοση αὐτή εἶναι τρόπον τινά μιά μεταγλωττισμένη διασκευή μιᾶς ἐκδοσης στά ἑλληνικά τῶν ἐκδόσεων «Ἀτλαντίς», Νέα Ὑόρκη, 1912, ἡ ὁποία ὁμως δέν ἔχει κᾶν τό ὄνομα τοῦ μεταφραστή -οὔτε φυσικά τό λατινικό κείμενο- καί, κατά συνέπεια, θά μπορούσε κανεῖς νά ἔχει βάσιμες ἀμφιβολίες γιά τήν ὀρθότητα καί τήν ποιότητα τῆς μετάφρασης ἀπό τό λατινικό πρωτότυπο.

Στό τέλος τοῦ 7^{ου} βιβλίου τῆς Ἱστορίας τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ὁ Κούρτιος διηγεῖται τίς τελευταῖες ὥρες τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καί πῶς ἀντέδρασε ἡ μητέρα τοῦ Δαρείου **Σισύγαμβρις**, ὅταν πληροφορήθηκε τόν θάνατο τοῦ Μεγάλου ἐκπολιτιστῆ τῆς Ἀνατολῆς καί νικητοῦ τοῦ γιοῦ της.

Ὁ θάνατος τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καί τὸ πένθος καί ὁ θάνατος τῆς μητέρας του Δαρείου

HISTORIA ALEJANDRI MAGNI MACEDONIS, ΑΠΟ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ 7^{ου} ΒΙΒΛΙΟΥ:

«Ἡ ἀρρώστια τοῦ Ἀλεξάνδρου ὅσο πήγαινε καί χειρότερε καί κανεῖς ἀπό τούς γιατρούς πού ἦλθαν νά τόν δοῦν δέν μπόρεσε νά τοῦ κάνει τίποτα. Οἱ Μακεδόνες στρατιῶτες ἐπιθυμοῦσαν νά δοῦν τόν βασιλιά τους, ἀλλά, ἐπειδή τούς ἐμπόδιζαν οἱ σωματοφύλακες, ἀναγκάστηκαν νά μεταχειρισθοῦν βία γιά νά μποῦν στό δωμάτιό του. Ὁ Ἀλέξανδρος ὁμως δυστυχῶς δέν μπορούσε νά τούς μιλήσει. Τούς χαιρετοῦσε μονάχα ἀνασηκώνοντας τό κεφάλι του μέ πολλή δυσκολία καί τούς ἔγνεφε μέ τά μάτια, ἀλλά στό τέλος τόν ἐγκατέλειψαν οἱ σωματικές του δυνάμεις καί ἔμεινε χωρίς πνοή.

Ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε πεθάνει. Ἐκείνη τήν ἐποχή ἦταν τριάντα δύο χρονῶν καί ὀκτώ μηνῶν καί εἶχε βασιλεύσει δώδεκα χρόνια καί ὀκτώ μῆνες. Ἦταν ἡ 13^η Ἰουνίου τοῦ 323 π.Χ., ὅταν βασιλεύσε τό ἀστέρι τοῦ Μακεδόνα κοσμοκατακτητή.

Τό πένθος ξεπέρασε ἀμέσως τά τεῖχη τῆς Βαβυλώνας καί, θαρρεῖς καί ἦταν κύμα ἀπό μιά μεγάλη καί ἀπροσδόκητη φουσκονεριά, ζαπλώθηκε παντοῦ. Ὅταν ἡ μητέρα τοῦ Δαρείου ἔμαθε τή συγκλονιστική εἶδηση, πένθησε μέ τόν πιό βίαιο τρόπο: ἔσκισε μέ δύναμη τά ροῦχα πού φοροῦσε καί ντύθηκε στό πένθος· ἄρχισε νά μαδάει τά μαλλιά της κι ἔπεσε κατάχαμα... Ποιός θά ἐνδιαφερόταν τώρα γιά τά κορίτσια της; ἀναλογιζόταν. Ποιός θά γινόταν ἕνας δεῦτερος Ἀλέξανδρος;...

Τελικά ἡ Σισύγαμβρις βούλιαξε στή λύπη της. Σκέπασε τό κεφάλι της, ἀπέστρεψε τό πρόσωπό της ἀπό τούς δικούς της πού εἶχαν μαζεστεῖ γύρω της, κλείστηκε σ' ἕνα σκοτεινό δωμάτιο καί σταμάτησε νά τρώει. Σέ πέντε μέρες πέθανε.

Ὁ θάνατος τῆς μητέρας τοῦ Δαρείου ἀποδεικνύει πόσο εὐγενικός ἦταν ἀπέναντί της ὁ Ἀλέξανδρος καί μέ τί δικαιοσύνη συμπεριφερόταν πρὸς ὄλους τούς αἰχμαλώτους.

Ἡ Σισύγαμβρις, ἂν καί μπόρεσε νά ζήσει μετά τόν θάνατο τοῦ γιοῦ της Δαρείου, ὅμως τό θεώρησε ντροπή της νά ζεῖ μετά τόν θάνατο τοῦ Ἀλεξάνδρου».

5. Φλάβιος Ἰώσηπος

(37 μ.Χ.- περ. 100 μ.Χ.)

Ὁ Ἰώσηπος ἦταν Ἰουδαῖος ἱστορικός πού ἔγραψε στήν ἑλληνική γλώσσα. Κατεῖχε διοικητική θέση στή Γαλιλαία. Τό 67, κατά τόν Ἰουδαϊκό πόλεμο, ὡς ἀρχηγός ὁμάδας Ἰουδαίων ἐπαναστατῶν πολέμησε τούς Ρωμαίους, ἀλλά συνελήφθη αἰχμάλωτος, προσχώρησε σ' αὐτούς καί ἔπαιξε μεσολαβητικό ρόλο μεταξύ τῶν Ρωμαίων καί τῶν ἐπαναστατῶν συμπατριωτῶν του. Μετά τήν καταστροφή τῆς Ἱερουσαλήμ ὁ Τίτος τόν ἀντάμειψε πλουσιοπάροχα. Ἔζησε καί δραστηριοποιήθηκε στή Ρώμη, ὅπου πολιτογραφήθηκε Ρωμαῖος πολίτης. Ἔργα του: «Περί τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πολέμου», «Κατ' Ἀπίωνος», «Ἰουδαϊκή Ἀρχαιολογία».

Στό ἔργο του «Ἰουδαϊκή ἀρχαιολογία» (ἀρχίζει ἀπό τή δημιουργία τοῦ κόσμου καί φθάνει ὡς καί τό 66 μ.Χ.) ἀφηγεῖται τή συνάντηση τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου μέ τό ἱερατεῖο καί τούς ἄρχοντες τῆς Ἰουδαίας ἔξω ἀπό τήν Ἱερουσαλήμ καί τή θυσία πού αὐτός προσέφερε στόν Θεό στόν ναό τοῦ Σολομώντος. Οἱ Ἕλληνες μόλις εἶχαν κυριεύσει τίς ὀχυρώτατες πόλεις Τύρο καί Γάζα (332 π.Χ.). Παραθέτουμε ὁλόκληρο τό σχετικό κείμενο τοῦ Ἰωσήπου.

Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος στά Ἱεροσόλυμα καί ἡ ὑποδοχή του ἀπό τοὺς Ἑβραίους

ΙΟΥΔΑΪΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ 11.325.1 – 11.339.4:

«Μηνῶν δ' ἑπτὰ τῇ Τύρου πολιορκία διεληλυθότων καί δύο τῇ Γάζης ὁ μὲν Σαναβαλλέτης ἀπέθανεν. Ἀλέξανδρος δ' ἐξελὼν τὴν Γάζαν ἐπὶ τὴν τῶν Ἱεροσολυμιτῶν πόλιν ἀναβαίνειν ἐσπουδάκει. Ὁ δ' ἀρχιερεὺς Ἰαδδοῦς τοῦτ' ἀκούσας ἦν ἐν ἀγωνίᾳ καί δέει, πῶς ἀπαντήσει τοῖς Μακεδόσιν ἀμηχανῶν ὀργιζομένου τοῦ βασιλέως ἐπὶ τῇ πρότερον ἀπειθείᾳ. Παραγγείλας οὖν ἰκεσίαν τῷ λαῷ καί θυσίαν τῷ Θεῷ μετ' αὐτοῦ προσφέρων ἐδεῖτο ὑπερασπίσαι τοῦ ἔθνους καί τῶν ἐπερχομένων κινδύνων ἀπαλλάξαι.

(=Ἐπτά μῆνες μετά τὴν πολιορκία τῆς Τύρου καί δύο μετά τὴν πολιορκία τῆς Γάζης πέθανε ὁ Σαναβαλλέτης [Πέρσης σατράπης τὸν ὁποῖο εἶχε ἐγκαταστήσει ὁ Δαρεῖος στή Σαμάρεια]. Ὁ Ἀλέξανδρος ἀφοῦ κυριεύσε τὴ Γάζα, βιαζόταν νά ἀνεβεῖ στὰ Ἱεροσόλυμα. Ὅταν τό πληροφορήθηκε αὐτό ὁ ἀρχιερέας Ἰαδδοῦς, κυριεύθηκε ἀπὸ ἀγωνία καί φόβο, ἐπειδὴ βρισκόταν σέ ἀμηχανία πῶς θά συναντήσει τοὺς Μακεδόνες, καθὼς εἶχε ὀργισθεῖ ἐναντίον τῶν Ἑβραίων ὁ βασιλιάς Ἀλέξανδρος λόγῳ τῆς προηγούμενης ἀπειθαρχίας τους [οἱ Ἰουδαῖοι, κατά τὸν Ἰώσηπο, εἶχαν ἀρνηθεῖ νὰ προμηθεύσουν ζωοτροφές στοὺς Ἕλληνες κατά τὴν ἐπτάμηνη πολιορκία τῆς Τύρου, γιατί πίστευαν πῶς δέν θά κατάφερναν νά τὴν ἐκπορθήσουν. Τώρα πού βλέπουν πῶς ἔπασαν ἔξω καί πῶς ὁ Ἀλέξανδρος πλησιάζει στὰ μέρη τους, ἀγωνιοῦν καί φοβοῦνται τὴν ὀργή του].

Ἀφοῦ λοιπόν παρότρυνε τον λαό νά προσευχηθεῖ καί προσφέροντας μαζί μέ τόν λαό θυσία στόν Θεό, τόν παρακαλοῦσε νά ὑπερασπισθεῖ τό ἔθνος καί νά τό ἀπαλλάξει ἀπό τούς κινδύνους πού ἔρχονταν).

Κατακοιμηθέντι δὲ μετὰ τὴν θυσίαν ἐξημέρισεν αὐτῷ κατὰ τοὺς ὕπνους ὁ Θεὸς θαρρεῖν καί στεφανοῦντας τὴν πόλιν ἀνοίγειν τὰς πύλας, καί τοὺς μὲν ἄλλους λευκαῖς ἐσθήσιν, αὐτὸν δὲ μετὰ τῶν ἱερέων ταῖς νομίμοις στολαῖς ποιεῖσθαι τὴν ὑπάντησιν μηδὲν προσδοκῶντας πείσεσθαι δεινὸν προνοουμένου τοῦ Θεοῦ. Διαναστὰς δὲ ἐκ τοῦ ὕπνου ἔχαιρέν τε μεγάλως αὐτὸς καί τὸ χρηματισθὲν αὐτῷ πᾶσι μηνύσας καί ποιήσας ὅσα κατὰ τοὺς ὕπνους αὐτῷ παρηγγέλθη τὴν τοῦ βασιλέως παρουσίαν ἐξεδέχετο.

(=Μετὰ τὴ θυσία ὁ ἀρχιερέας κοιμήθηκε καί τὴν ὥρα τοῦ ὕπνου ὁ Θεὸς τοῦ μήνυσε νά ἔχουν ὅλοι τους θάρρος καί, ἀφοῦ στολίσουν μέ λουλούδια τὴν πόλιν, νά ἀνοίξουν τίς πύλες καί νά προῦπαντήσουν τὸν Ἀλέξανδρο φορῶντας ὄλος ὁ λαὸς λευκὲς ἐνδυμασίαις, ἐνῶ ὁ ἀρχιερέας καί οἱ ἱερεῖς νά φοροῦν τίς καθιερωμένους στολές τους· κι ἂς μὴν φοβοῦνται πὼς θὰ πάθουν κανένα κακό, ἀφοῦ θὰ βρίσκονται κάτω ἀπὸ τὴν πρόνοια τοῦ Θεοῦ. Σηκώθηκε ἀπὸ τὸν ὕπνο ὁ ἀρχιερέας Ἰαδδοῦς καί γεμάτος χαρὰ ἀνακοίνωσε σὲ ὄλους ὅσα τοῦ φανέρωσε ὁ Θεός· καί, ἀφοῦ ἐπέλεσε ὅσες ἐντολὲς ἔλαβε τὴν ὥρα πού κοιμόταν, περίμενε τὸν ἐρχομὸ τοῦ βασιλιά Ἀλέξανδρου).

Πυθόμενος δ' αὐτὸν οὐ πόρρω τῆς πόλεως ὄντα πρόεισι μετὰ τῶν ἱερέων καί τοῦ πολιτικοῦ πλήθους, ἱεροπρεπῆ καί διαφέρουσαν τῶν ἄλλων ἐθνῶν ποιούμενος τὴν ὑπάντησιν εἰς τόπον τινὰ Σαφεῖν λεγόμενον. Τὸ δὲ ὄνομα τοῦτο μεταφερόμενον εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶτταν σκοπὸν σημαίνει· τὰ τε γὰρ Ἱεροσόλυμα καί τὸν ναὸν συνέβαινε ἐκεῖθεν ἀφορᾶσθαι.

(=Κι ὅταν πληροφορήθηκε πὼς αὐτὸς βρισκόταν κοντὰ στὴν πόλιν τῶν Ἱεροσολύμων, βγήκε γιὰ νά τὸν προῦπαντήσει μαζί μέ τούς ἱερεῖς καί τούς πολίτες· ἤθελε ἢ ὑποδοχὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου νά εἶναι ἱεροπρεπὴς καί νά ξεχωρίζει ἀπὸ τὴν ὑποδοχὴ τῶν ἄλλων ἐθνῶν. Τὴν ὀργάνωσε σ' ἓνα τόπο πού λεγόταν Σαφεῖν. Ἡ ὀνομασία αὐτὴ μεταφερόμενη στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα σημαίνει σκοπιά· διότι συνέβαινε νά φαίνονται ἀπ' ἐκεῖ καί τὰ Ἱεροσόλυμα καί ὁ ναός).

Τῶν δὲ Φοινίκων καί τῶν ἀκολουθούντων Χαλδαίων ὅσα βασιλέως ὀργὴν εἰκὸς ἦν ἐπιτρέψαι αὐτοῖς τὴν τε πόλιν διαρπάσειν καί τὸν ἀρχιερέα μετ' αἰκίας ἀπολέσειν λογιζομένων, τὰ ἐναντία τούτων ἐγένετο.

(=Κι ἐνῶ οἱ Φοίνικες καί οἱ Χαλδαῖοι πού ἀκολουθοῦσαν τὸ στράτευμα τοῦ Ἀλεξάνδρου ὑπολόγιζαν τὰ κέρδη πού θὰ εἶχαν, ἀφοῦ θεωροῦσαν φυσικὸ ὁ βασιλιάς μέσα στὴν ὀργὴν του κατὰ τῶν Ἑβραίων νά τοὺς ἐπιτρέψει καί τὴν Ἱερουσαλήμ νά λεηλατήσουν καί τὸν ἀρχιερέα νά σκοτώσουν βασανίζοντάς τον, ἐν τούτοις τὰ πράγματα εἶχαν ἔκβαση ἀντίθετη ἀπὸ τίς προβλέψεις τους).

Ὁ γὰρ Ἀλέξανδρος ἔτι πόρρωθεν ἰδὼν τὸ μὲν πλῆθος ἐν ταῖς λευκαῖς ἐσθήσιν, τοὺς δὲ ἱερεῖς προεστῶτας ἐν ταῖς βυσσίναις αὐτῶν, τὸν δὲ ἀρχιερέα ἐν τῇ ὑακινθίνῳ καί διαχρυσῷ στολῆ καί ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἔχοντα τὴν κίδαριν καί τὸ χρυσοῦν ἐπ'

αὐτῆς ἔλασμα, ᾧ καί τοῦ Θεοῦ ἐγγράπτο ὄνομα, προσελθὼν μόνος προσεκύνησεν τὸ ὄνομα καὶ τὸν ἀρχιερέα πρῶτος ἠσπάσατο.

(=Διότι ὁ Ἀλέξανδρος, ὅταν εἶδε ἀκόμη ἀπὸ μακριὰ τὸ πλῆθος τῶν Ἑβραίων μὲ ἄσπρες ἐνδυμασίαις, τοὺς ἱερεῖς νὰ προηγοῦνται ντυμένοι μὲ τίς ὑποκίτρινες λινές στολές τους καὶ τὸν ἀρχιερέα μὲ τῆ βαθυκόκκινη καὶ χρυσοῦφανη στολή του καὶ ἐπάνω στό κεφάλι του τήν τιάρα καὶ τῆ χρυσή πλάκα ἐπάνω της στήν ὁποία ἦταν γραμμένο τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, πλησίασε μόνος του, προσκύνησε τὸ ὄνομα καὶ ἀσπάσθηκε πρῶτος τὸν ἀρχιερέα).

Τῶν δὲ Ἰουδαίων ὁμοῦ πάντων μιᾷ φωνῇ τὸν Ἀλέξανδρον ἀσπασαμένων καὶ κυκλωσαμένων αὐτόν, οἱ μὲν τῆς Συρίας βασιλεῖς καὶ οἱ λοιποὶ τοῦτο ποιήσαντος κατεπλάγησαν καὶ διεφθάρθαι τῷ βασιλεῖ τὴν διάνοιαν ὑπελάμβανον, Παρμενίωνος δὲ μόνου προσελθόντος αὐτῷ καὶ πυθομένου, τί δήποτε προσκυνούντων αὐτὸν ἀπάντων αὐτὸς προσκυνήσειεν τὸν Ἰουδαίων ἀρχιερέα; "Οὐ τοῦτον, εἶπεν, προσεκύνησα, τὸν δὲ Θεόν, οὗ τὴν ἀρχιερωσύνην οὗτος τετίμηται· τοῦτον γὰρ καὶ κατὰ τοὺς ὕπνους εἶδον ἐν τῷ νῦν σχήματι ἐν Δίῳ τῆς Μακεδονίας τυγχάνων, καὶ πρὸς ἑμαυτὸν διασκεπτομένῳ μοι, πῶς ἂν κρατήσαιμι τῆς Ἀσίας, παρεκελεύετο μὴ μέλλειν, ἀλλὰ θαρσοῦντα διαβαίνειν· αὐτὸς γὰρ ἠγήσεσθαι μου τῆς στρατιᾶς καὶ τὴν Περσῶν παραδώσειν ἀρχὴν. Ὅθεν ἄλλον μὲν οὐδένα θεασάμενος ἐν τοιαύτῃ στολῇ, τοῦτον δὲ νῦν ἰδὼν καὶ τῆς κατὰ τοὺς ὕπνους ἀναμνησθεῖς ὄψεώς τε καὶ παρακελεύσεως, νομίζω θεῖα πομπὴ τὴν στρατείαν πεποιημένος Δαρεῖον νικήσειν καὶ τὴν Περσῶν καταλύσειν δύναμιν καὶ πάνθ' ὅσα κατὰ νοῦν ἐστὶ μοι προχωρήσειν". Ταῦτ' εἰπὼν πρὸς τὸν Παρμενίωνα καὶ δεξιωσάμενος τὸν ἀρχιερέα τῶν Ἰουδαίων παραθεόντων εἰς τὴν πόλιν παραγίνεται.

(=Τότε ὅλοι οἱ Ἰουδαῖοι χαιρέτισαν μὲ μιᾷ φωνῇ τὸν Ἀλέξανδρο καὶ τὸν περικύκλωσαν, ἐνῶ οἱ βασιλεῖς τῆς Συρίας καὶ οἱ ἄλλοι πού τὸν ἀκολουθοῦσαν ξαφνιάσθηκαν μὲ αὐτὸ πού ἔκανε καὶ πίστεψαν πῶς ὁ Ἀλέξανδρος ἔχασε τὰ μυαλά του· μόνος ὁ Παρμενίων τὸν πλησίασε, καὶ στήν ἐρώτησή του, γιατί ἐνῶ ὅλοι προσκυνοῦν αὐτόν, αὐτὸς προσκύνησε τὸν ἀρχιερέα τῶν Ἰουδαίων; ὁ Ἀλέξανδρος ἀπάντησε· "Δέν προσκύνησα αὐτόν, ἀλλὰ τὸν Θεό μὲ τὴν ἀρχιερωσύνη τοῦ ὁποίου ἔχει αὐτὸς τιμηθεῖ· διότι, ἐνῶ ἀκόμα βρισκόμουν στό Δίον τῆς Μακεδονίας καὶ συζητοῦσα μὲ τὸν ἑαυτό μου πῶς θά μπορούσα νὰ κυριεύσω τὴν Ἀσία, τὸν εἶδα στόν ὕπνο μου μὲ τὴν ἀμφίεση πού τώρα ἔχει ὁ ἀρχιερέας, καὶ μὲ παρότρυνε νὰ περάσω στήν Ἀσία χωρίς καθυστέρηση, ἀλλὰ μὲ θάρρος· διότι αὐτὸς θά ἠγηθεῖ τοῦ στρατοῦ μου καὶ θά μοῦ παραδώσει τὴν ἐξουσία ἐπὶ τῶν Περσῶν. Ἔτσι, ἀφοῦ κανέναν ἄλλον δέν εἶδα μὲ τέτοια στολή, καὶ εἶδα τώρα αὐτόν, θυμήθηκα τὴν ὄψη καὶ τὴν παρότρυνσή του στόν ὕπνο μου καὶ γι' αὐτὸ νομίζω ὅτι, ἂν προχωρήσω τὴν ἐκστρατεία μὲ τη συμπόρευση τοῦ Θεοῦ, θά νικήσω καὶ θά καταλύσω τὴ δύναμη τῶν Περσῶν καὶ θά πραγματοποιήσω ὅλα ὅσα ἔχω στό μυαλό μου". Αὐτὰ εἶπε ὁ Ἀλέξανδρος στόν Παρμενίωνα κι ἀφοῦ χαιρέτισε τὸν ἀρχιερέα ἔφθασε στήν πόλη, ἐνῶ οἱ Ἰουδαῖοι ἔτρεχαν ἀκολουθώντας τον).

Καὶ ἀνελθὼν ἐπὶ τὸ ἱερὸν θύει μὲν τῷ Θεῷ κατὰ τὴν τοῦ ἀρχιερέως ὑφήγησιν, αὐτὸν δὲ τὸν ἀρχιερέα καὶ τοὺς ἱερεῖς ἀξιοπρεπῶς ἐτίμησεν. Δειχθείσης δ' αὐτῷ τῆς Δανιήλου βίβλου, ἐν ἣ τινὰ τῶν Ἑλλήνων καταλύσειν τὴν Περσῶν ἀρχὴν ἐδήλου, νομίσας αὐτὸς εἶναι ὁ σημαινόμενος τότε μὲν ἤσθεις ἀπέλυσε τὸ πλῆθος, τῇ δ' ἐπιούσῃ προσκαλεσάμενος ἐκέλευσεν αὐτοὺς αἰτεῖσθαι δωρεάς, ὡς ἂν αὐτοὶ θέλωσιν.

(=Καί, ἀφοῦ ἀνέβηκε στὸν ναὸ τοῦ Σολομῶντος, προσέφερε θυσία στὸν Θεὸ σύμφωνα μὲ τὴν καθοδήγησιν τοῦ ἀρχιερέως, καὶ τίμησε πρεπόντως καὶ τὸν ἴδιον τὸν ἀρχιερέα καὶ τοὺς ἱερεῖς. Κι ὅταν τοῦ ἔδειξαν στὸ βιβλίον τοῦ Δανιήλ ἐκεῖνα τὰ χωρία στὰ ὁποῖα γραφόταν ὅτι κάποιος Ἕλληνας θὰ καταλύσει τὴν ἐξουσία τῶν Περσῶν [βλ. Δανιήλ ζ' 1,3,6 καὶ η' 1,5-8,16-17,19,21-22], πίστεψε πὼς αὐτὸν ἐννοοῦσε ὁ προφήτης καὶ τότε εὐχαριστημένος διέλυσε τὸ πλῆθος· τὴν ἄλλῃ μέρα τοὺς κάλεσε καὶ τοὺς προέτρεψε νὰ τοῦ ζητήσουν ὅποιες δωρεές ἤθελαν).

Τοῦ δ' ἀρχιερέως αἰτησαμένου χρήσασθαι τοῖς πατρίοις νόμοις καὶ τὸ ἑβδομον ἔτος ἀνεῖσφορον εἶναι, συνεχώρησεν πάντα. Παρακαλεσάντων δ' αὐτόν, ἵνα καὶ τοὺς ἐν Βαβυλῶνι καὶ Μηδία Ἰουδαίους τοῖς ἰδίοις ἐπιτρέψῃ νόμοις χρῆσθαι, ἀσμένως ὑπέσχετο ποιήσῃν ἅπερ ἀξιοῦσιν. Εἰπόντος δ' αὐτοῦ πρὸς τὸ πλῆθος, εἴ τινες αὐτῷ βούλονται συστρατεῦν τοῖς πατρίοις ἔθεσιν ἐμμένοντες καὶ κατὰ ταῦτα ζῶντες, ἐτοιμὸς ἔχειν ἐπάγεσθαι, πολλοὶ τὴν σὺν αὐτῷ στρατείαν ἠγάπησαν.

(=Ὁ ἀρχιερέας τοῦ ζήτησε νὰ τηρήσει τοὺς πατροπαράδοτους νόμους καὶ νὰ μὴν πληρώνουν οἱ Ἑβραῖοι φόρους κάθε ἑβδομο ἔτος, κι αὐτὸς συμφώνησε μὲ ὅλα. Ἐν συνεχείᾳ τὸν παρεκάλεσαν νὰ ἐπιτρέψει στοὺς Ἰουδαίους πού ζοῦσαν στὴ Βαβυλώνα καὶ στὴ Μηδία νὰ ἔχουν τίς ἴδιες θεσμικὲς διευκολύνσεις μ' αὐτούς, κι ὁ Ἀλέξανδρος τοὺς ὑποσχέθηκε πὼς μὲ εὐχαρίστησιν θὰ ἱκανοποιήσει κι αὐτὰ τὰ αἰτήματά τους. Στὴ συνέχεια μίλησε στὸ πλῆθος καὶ εἶπε ὅτι, ἂν κάποιοι θὰ ἤθελαν νὰ πάρουν μέρος στὴν ἐκστρατεία χωρὶς νὰ ἀλλάξουν τὰ πατροπαράδοτα ἔθιμά τους ἀλλὰ ζώντας σύμφωνα μ' αὐτὰ, ἦταν ἐτοιμὸς νὰ τοὺς ἐντάξῃ στὸν στρατὸ του· πολλοὶ ἦταν ἐκεῖνοι πού ζήτησαν μὲ χαρὰ νὰ λάβουν μέρος μαζί του στὴν ἐκστρατεία)».

IV. Ἄλλοι «μικροὶ» ἱστορικοὶ

1. Ἱερώνυμος ὁ Καρδιανός

(περ. 365-265 π.Χ.).

Γεννήθηκε στὴν Καρδία τοῦ Ἑλλησπόντου. Ἐγραψε τὸ ἔργο «Ἱστορίαι τῶν Διαδόχων» (φέρεται καὶ μὲ τὸν τίτλο «Τῶν Διαδόχων καὶ ἐπιγόνων Ἱστορίαι»). Σ' αὐτὸ γράφει τὴν ἱστορία τῶν Διαδόχων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἀπὸ τὸ 323 π.Χ. κι ὡς τὸν θάνατο τοῦ Πύρρου (272 π.Χ.). Ἦταν ἡ πρώτη ἐλληνικὴ ἱστορία πού ἔκανε λόγο γιὰ τὴ Ρώμη καὶ τὴν ἴδρυσή της.

Μαρτυρίες:

ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ, ΜΑΚΡΟΒΙΟΙ 4.7-8:

«Λυσίμαχος δὲ Μακεδόνων βασιλεὺς ἐν τῇ πρὸς Σέλευκον ἀπώλετο μάχῃ ἔτος ὀγδοηκοστὸν τελῶν, ὡς ὁ αὐτὸς φησιν Ἰερώνυμος.

(=Ὅπως γράφει ὁ Ἰερώνυμος, ὁ Λυσίμαχος, ὁ βασιλιάς τῶν Μακεδόνων, σκοτώθηκε στὴ μάχῃ ἐναντίον τοῦ Σελεύκου σὲ ἡλικία ὀγδόντα ἐτῶν».

ΣΤΡΑΒΩΝ ΙΧ:

«Ἰερώνυμος δὲ τῆς πεδιάδος Θετταλίας καὶ Μαγνητίδος τὸν κύκλον τρισχιλίων σταδίων ἀποφαίνεται ὡκῆσθαι δ' ὑπὸ τῶν Πελασγῶν· ἐξελασθῆναι δὲ τούτους εἰς Αἰτωλίαν ὑπὸ Λαπιθῶν· εἶναι δὲ τὸ νῦν καλούμενον Πελασγικὸν πεδίον, ἐν ᾧ Λάρισσα καὶ Γυρτώνη καὶ Φεραὶ καὶ Μόψιον καὶ Βοιβηῖς καὶ Ὅσσα καὶ Ὀμόλη καὶ Πήλιον καὶ Μαγνητις.

(=Ὁ Ἰερώνυμος ἀποφαίνεται πὼς ἡ περίμετρος τῆς πεδιάδας τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Μαγνησίας εἶναι τρεῖς χιλιάδες στάδια [τὸ στάδιον ἦταν μονάδα μέτρησης μήκους στὴν Ἀρχαία Ἑλλάδα, ἴση μὲ τὸ μῆκος ἑνὸς ἀθλητικοῦ σταδίου, 182,18 μ. Τὸ μῆκος τοῦ σταδίου διέφερε ἀπὸ πόλῃ σὲ πόλῃ· τῆς Ὀλυμπίας ἦταν 192,27 μ., τῆς Ἐπιδαύρου 181,05 μ., τῶν Δελφῶν 177,55 μ., ἐνῶ αὐτὸ πού χρησιμοποιήθηκε ἀργότερα γιὰ τὴ μέτρηση ἀποστάσεων ἦταν 177,40 μ. Τὸ στάδιο πού μνημονεύει ὁ Ἡρόδοτος στὸ Β 149 ὑπολογίζεται σὲ 186 μ. περίπου] καὶ ὅτι ἡ περιοχὴ εἶχε κατοικηθεῖ ἀπὸ τοὺς Πελασγοὺς, οἱ ὅποιοι ἐκδιώχθηκαν ἀπὸ τὴ Θεσσαλία ἀπὸ τοὺς Λαπίθες· ἡ πεδιάδα αὐτὴ σήμερα καλεῖται Πελασγικὸν πεδίον· στὴν πεδιάδα αὐτὴ βρίσκονται οἱ πόλεις Λάρισσα καὶ Γυρτώνη καὶ Φεραὶ καὶ Μόψιον καὶ Βοιβηῖς καὶ Ὅσσα καὶ Ὀμόλη καὶ Πήλιον καὶ Μαγνητις».

2. Δοῦρις ὁ Σάμιος

(τέλη 4ου αἰ. π.Χ.-περὶ τὸ 270 π.Χ.)

Καταγόταν ἀπὸ τὴ Σάμο, ἀλλὰ γεννήθηκε στὴ Σικελία, γιὰτὴ ἡ οἰκογένειά του εἶχε ἐξοριστεῖ ἐκεῖ γιὰ λόγους πολιτικούς. Περὶ τὸ 300 π.Χ. ἐγινε τύραννος τῆς Σάμου καὶ κράτησε τὴ θέση αὐτὴ γιὰ εἴκοσι χρόνια. Ἐγγραψε διάφορα ἔργα ἐπὶ ποικίλων θεμάτων. Σώθηκαν ἐλάχιστα ἀποσπάσματα. Ἐγγραψε τὰ «Σαμιακά Χρονικά» («Σαμίων Ἔρω») μὲ διηγήσεις ἐπεισοδίων καὶ ἀνεκδότων, ὅπου πρόβαλλε σὲ ὑπερβολικὸ βαθμὸ τὸ νησί του. Μεταξὺ ἄλλων ἀπέδιδε στοὺς Σαμίους τὴν ἐπινόηση τῶν 24 γραμμάτων τοῦ ἀλφαβήτου. Ὑποστήριζε ἐπίσης ὅτι ὁ Ἡρόδοτος καταγόταν ἀπὸ τὴ Σάμο καὶ ἄλλα παρόμοια. Γενικὰ τὸν χαρακτηρίζει τὸ στοιχεῖο τῆς ὑπερβολῆς. Κύριο ἔργο του ἦταν τὰ «Μακεδονικά»· σ' αὐτὸ διηγούνταν τὰ γεγονότα τῆς μακεδονικῆς μοναρχίας ἀπὸ τὸ 370 π.Χ. ὡς τὸ 281 π.Χ. Σώθηκαν πολὺ λίγα ἀποσπάσματα.

Μαρτυρία:

ΦΩΤΙΟΣ, ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ, Κώδ. 176, ἀπόσπ. 1-13:

Ὁ Δοῦρις ὑποτιμᾷ τούς παλαιότερους του συγγραφεῖς:

«Δοῦρις μὲν οὖν ὁ Σάμιος ἐν τῇ πρώτῃ τῶν αὐτοῦ Ἱστοριῶν οὕτω φησὶν· "Ἐφορος δὲ καὶ Θεόπομπος τῶν γενομένων πλεῖστον ἀπελείφθησαν· οὔτε γὰρ μιμήσεως μετέλαβον οὐδεμιᾶς οὔτε ἡδονῆς ἐν τῷ φράσαι, αὐτοῦ δὲ τοῦ γράφειν μόνον ἐπεμελήθησαν". Καίτοι Δοῦρις καὶ τῆς ἐν αὐτοῖς τούτοις οἰκονομίας, οἷς αἰτιᾶται, πολλὰ τῶν ἀνδρῶν λειπόμενος.

(=Ὁ Δοῦρις ὁ Σάμιος γράφει τὰ ἐξῆς στό πρώτο βιβλίον τῶν Ἱστοριῶν του· "Ὁ Ἐφορος καὶ ὁ Θεόπομπος ὑστεροῦν πάρα πολὺ στήν ἐξιστόρηση τῶν γεγονότων· δέν χρησιμοποιοῦν καθόλου τὴν τεχνικὴ τῆς μιμήσεως οὔτε διαθέτουν κάποια ὁμορφιά στὴ διατύπωση τοῦ λόγου τους, ἀλλὰ φρόντισαν ἀπλῶς νὰ συγγράφουν". Κι ὁμως ὁ Δοῦρις εἶναι πολὺ κατώτερος ἀπὸ τούς ἀνδρες αὐτούς στά ζητήματα γιὰ τὰ ὁποῖα τούς κατηγορεῖ)».

3. Φύλαρχος

(3ος αἰ. π.Χ.)

Ἄγνωστη ἢ πατρίδα του, ἄγνωστες καὶ οἱ χρονολογίες γεννήσεως καὶ θανάτου του. Σύμφωνα μὲ τὸν Πολύβιο ἐξῆσε τὸν 3^{ον} αἰ. π.Χ. Ἐγραψε μεταξὺ ἄλλων τὸ ἔργο «Ἱστορίαι» σὲ 28 βιβλία, πού κάλυπτε σχεδὸν ὁλόκληρο τὸν 3^{ον} αἰῶνα π.Χ. Στὸ ἔργο αὐτὸ ἐπέμενε κυρίως στὴν ἱστορία τῆς Αἰγύπτου τῶν Πτολεμαίων καὶ τῆς Πελοποννήσου. Ἀρέσκεται, ὅπως καὶ ὁ Δοῦρις, νὰ περιγράφει τὰ γεγονότα μὲ τρόπο συνταρακτικό. Ὁ Πολύβιος χαρακτήρησε τὴν τεχνικὴ τοῦ Φύλαρχου «γυναικώδη».

Μαρτυρίες:

ΣΟΥΔΑ 2a 81.T.1.1-8:

«Φύλαρχος· Ἀθηναῖος ἢ Ναυκρατίτης· οἱ δὲ Σικυώνιον, ἄλλοι δὲ Αἰγύπτιον ἀνέγραψαν· ἱστορικός. Τὴν ἐπὶ Πελοπόννησον Πύρρου τοῦ Ἡπειρώτου στρατείαν ἐν βιβλίοις κη (28) κατάγει δὲ καὶ μέχρι Πτολεμαίου τοῦ Εὐεργέτου κληθέντος καὶ τῆς Βερενίκης τελευτῆς καὶ ἕως τοῦ θανάτου Κλεομένου τοῦ Λακεδαιμονίου...

(=Φύλαρχος· Ἀθηναῖος ἢ Ναυκρατίτης [ἀπὸ τῆς Ναύκρατι τῆς Αἰγύπτου]· ἄλλοι ἀναφέρουν πὼς καταγόταν ἀπὸ τῆς Σικυῶνα [τῆς δυτικῆς Κορινθίας], ἄλλοι ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον· ἱστορικός. Ἱστορεῖ τὴν ἐκστρατεία τοῦ Πύρρου τοῦ Ἡπειρώτη κατὰ τῆς Πελοποννήσου, σὲ 28 βιβλία, καὶ φθάνει μέχρι τὸν Πτολεμαῖον πού πῆρε τὸ προσωνύμιον Εὐεργέτης, κι ὡς τὸν θάνατον τῆς Βερενίκης καὶ τοῦ Λακεδαιμονίου Κλεομένη...)».

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ Ο ΑΛΙΚΑΡΝΑΣΣΕΥΣ, ΠΕΡΙ ΣΥΝΘΕΣΕΩΣ ΟΝΟΜΑΤΩΝ
2a,81,T.4.3-4:

«Τοιγάρτοι τοιαύτας συντάξεις κατέλιπον οἷας οὐδεὶς ὑπομένει μέχρι κορωνίδος διελθεῖν, Φύλαρχον λέγω καὶ Δοῦριν...

(=Ὁ Φύλαρχος καὶ ὁ Δοῦρις ἄφησαν τέτοια συγγράμματα, πού δέν ἀντέχει κανεὶς νὰ τὰ διαβάσει μέχρι τὸ τέλος)».

ΑΘΗΝΑΙΟΣ:

X 51 p. 438 CD:

«Φύλαρχος δὲ ἐν τῇ ἕκτη τῶν Ἱστοριῶν Ἀντίοχόν φησι τὸν βασιλέα φίλοιον γενόμενον μεθύσκεσθαι τε καὶ κοιμᾶσθαι ἐπὶ πλέον, εἶθ' ἐσπέρας πάλιν ἀφυπνιζόμενον ἐπιτίνειν. "Ἐχρημάτιζέ τε", φησί, "νήφων μὲν βραχέα τελέως, μεθύων δὲ τὰ πολλά". Διὸ περὶ αὐτὸν δύο ἦσαν οἱ διοικοῦντες τὴν βασιλείαν, Ἄριστος (143 T 3) καὶ Θεμίσιον, Κύπριοι γένος καὶ ἀδελφοί.

(=Ὁ Φύλαρχος λέει στό ἕκτο βιβλίον τῶν Ἱστοριῶν του πῶς ὁ βασιλιάς Ἀντίοχος ἀγαποῦσε τό κρασί καί μεθοῦσε καί γι' αὐτό κοιμόταν πολύ, κι ὅταν τό ἀπόγευμα ξυπνοῦσε ἔπινε κι ἄλλο. Γράφει συγκεκριμένα: "πολύ λίγο βρισκόταν σέ νηφάλια κατάσταση καί τόν πιό πολύν καιρό ἦταν μεθυσμένος". Γι' αὐτό δύο ἦταν κοντά του αὐτοὶ πού κυβερνοῦσαν τό βασίλειο, ὁ Ἄριστος καί ὁ Θεμίσιον, ἀδελφία ἀπό τὴν Κύπρο)».

2a,81,F.3.1-3 -X 4 p. 412 F-413 A:

«Φύλαρχος δὲ φησιν ἐν τῇ τῶν Ἱστοριῶν τὸν Μίλωνα ταῦρον καταφαγεῖν κατακλιθέντα πρὸ τοῦ βωμοῦ τοῦ Διός.

(=Διηγεῖται ὁ Φύλαρχος στίς Ἱστορίες του πῶς ὁ Μίλων [ὁ Κροτωνιάτης· παλαιστής· ἔξι φορές Ὀλυμπιονίκης, 6^{ος} αἰ. π.Χ.] ἔφαγε ἕναν ὀλόκληρο ταῦρο πού εἶχε ξαπλώσει μπροστά στόν βωμό τοῦ Διός)».

4. Ἀγαθοκλῆς ὁ Κυζικηνός

(δεύτερο μισό 3ου -ἀρχές 2ου αἰ. π.Χ.)

Ὁ Ἀγαθοκλῆς καταγόταν ἀπὸ τὴν Κύζικο τῆς Προποντίδας. Ἦταν ἱστορικός καὶ γραμματικός. Ἀσχολήθηκε μέ τὴν τοπικὴ ἱστοριογραφία. Ἔζησε γιὰ πολλά χρόνια στὴν Ἀλεξάνδρεια, ὅπου εἶχε δάσκαλο τὸν γραμματικὸ Ζηνόδοτο. Ἔργο του τό «Περὶ Κυζίκου». Ἐγραψε στὴν ἰωνικὴ διάλεκτο.

Μαρτυρίες:

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΒΥΖΑΝΤΙΟΣ 1.1:

«Βέσβικος, νησίδιον περὶ Κύζικον... Ἀγαθοκλῆς δὲ ἐν πρώτῃ Περὶ Κυζίκου φησὶν ὅτι κτίσμα ἐστὶ Φερσεφώνης, καὶ ὄνομα ἔχει γίγαντος.

(=Ἡ Βέσβικος εἶναι νησάκι κοντά στὴν Κύζικο...Ὁ Ἀγαθοκλῆς στό πρῶτο κεφάλαιο τοῦ βιβλίου του "Περὶ Κυζίκου" λέει πῶς εἶναι δημιούργημα τῆς Περσεφώνης καὶ ἔχει τό ὄνομα γίγαντος)».

ΑΘΗΝΑΙΟΣ 5.1 XII :

«Ἀγαθοκλῆς δ' ἐν τρίτῳ Περὶ Κυζίκου ἐν Πέρσαις φησὶν εἶναι καὶ χρυσοῦν καλούμενον ὕδωρ. Εἶναι δὲ τοῦτο λιβάδας ἑβδομήκοντα, καὶ μηδένα πίνειν ἀπ' αὐτοῦ ἢ μόνον βασιλέα καὶ τὸν πρεσβύτατον αὐτοῦ τῶν παίδων· τῶν δ' ἄλλων, ἕαν καὶ πῆν, θάνατος ἢ ζημία.

(=Ὁ Ἀγαθοκλῆς στό τρίτο κεφάλαιο τοῦ βιβλίου του "Περὶ Κυζίκου" λέει πῶς στὴν Περσία ὑπάρχει καὶ τό λεγόμενον χρυσό νερό. Αὐτό συγκεντρώνεται ἀπὸ ἑβδομήκοντα

πηγές, καί δέν έπιτρέπεται νά πιεί κανείς άπ' αυτό παρά μόνον ό βασιλιάς καί ό μεγαλύτερος γιός του· άν πιεί κάποιος άλλος, τιμωρείται μέ θάνατο)».

5. Πολύβιος ό Μεγαλοπολίτης

(περ. 202/200 -123/118 π.Χ.)

Καταγόταν από τή Μεγαλόπολη τής Άρκαδίας. Ό πατέρας του ήταν άρχηγός τής Άχαϊκής συμπολιτείας. Έλαβε επιμελημένη μόρφωση. Φαίνεται πώς κατείχε καλά τούς άρχαίους Έλληνες ποιητές καί συγγραφείς. Στράφηκε στην πολιτική καί στρατιωτική σταδιοδρομία καί άναδείχθηκε σέ σημαντικό πρόσωπο τής Άχαϊκής συμπολιτείας. Ήταν ένας από τούς 1000 όμήρους πού ύστερα από τή μάχη τής Πύδνας (168 π.Χ.) -όπου ή νίκη τών Ρωμαίων έθεσε τέρμα στή μακεδονική ήγεμονία στην Έλλάδα- ή Άχαϊκή συμπολιτεία ύποχρεώθηκε νά παραδώσει στή Ρώμη καί οι όποιοι κόσμησαν τόν θρίαμβο τού νικητού Λεύκιου Αιμίλιου Παύλου. Στή Ρώμη πολύ σύντομα μπήκε στόν πολιτικό καί πνευματικό κύκλο τών Σκιπιώνων, οι όποιοι διέδιδαν τότε μέ ζήλο τόν έλληνικό πολιτισμό στή Δύση. Έχαιρε μεγάλης εκτιμήσεως από τούς Ρωμαίους. Περί τό 150 π.Χ. απέκτησε τήν έλευθερία του καί επέστρεψε στην Έλλάδα. Έλαβε έν συνεχεία μέρος σέ πολεμικές επιχειρήσεις στό πλευρό τών Ρωμαίων. Προσπάθησε νά πείσει τούς Έλληνες νά αποδεχθούν τή Ρωμαϊκή ήγεμονία. Πέθανε, πέφτοντας από άλογο, στην πατρίδα του τή Μεγαλόπολη σέ ήλικία 82 ετών.

Από τά έργα του σώζονται μόνον έν μέρος οι «Ίστορίαι». Ή ιστορία του φτάνει ως τό 146 π.Χ., έτος κατά τό όποιο ό ρωμαϊκός στρατός κατέλαβε τήν Κόρινθο καί τήν Καρχηδόνα. Φιλοδοξία του ήταν νά γράψει μιά γενική σύγχρονη ιστορία τής Έλλάδος, τής Ίταλίας, τής Άσίας καί τής Λιβύης, μέ επίκεντρο τή Ρώμη. Περιήλθε όλους τούς τόπους όπου διαδραματίσθηκαν τά γεγονότα πού ιστορεί. Οργανώνει τήν ιστορία του κατά Όλυμπιάδες.

Ό Πολύβιος έγραψε καί κάποια άλλα έργα, όχι τόσο σημαντικά. Αύτά ήταν: Ή «Περί Φιλοποιμένος σύνταξις», τά «Περί τας τάξεις ύπομνήματα», καί «Περί τής περι καί ισημερινόν οικήσεως» καί ή ιστορική μονογραφία για τόν πόλεμο τής Νουμαντίας.

Ό Πολύβιος είναι σπουδαίος καί πολύ άντικειμενικός ιστορικός καί μιά μεγάλη πνευματική προσωπικότητα. Τόν ενδιαφέρει μόνον ή άλήθεια. Ό Θουκυδίδης είναι γι' αυτόν ή άνεξάντλητη πηγή ιδεών καί σκέψεων, αυτός άποτελεϊ τό πρότυπο τής σκέψης του καί τής ιστορικο-πολιτικής άνάλυσής του. Πολυάριθμα είναι τά χωρία στά όποια ύπογραμμίζει ότι ή ιστορία πρέπει νά άναζητεί μόνο τήν άλήθεια (2.56· 1.14.6· 12.26b.4· 16.14 κ.έ.). Κρίνει άμερόληπτα έχθρούς καί φίλους. Ή κεντρική ιδέα τών ιστοριών του είναι πώς τό μεγαλειό της ή Ρώμη τό οφείλει στό πολίτευμά της, πού τήν έποχή εκείνη ήταν κράμα στοιχείων μοναρχίας, όλιγαρχίας καί δημοκρατίας. Έγραψε στην Κοινή Έλληνική. Ό Νικολό Μακιαβέλλι τόν μιμείται καί τόν αντιγράφει.

Τό ἔργο τοῦ Πολυβίου ἐπηρέασε καθοριστικά τή μεταγενέστερη ιστοριογραφία. Εἶναι, γιά παράδειγμα, ἐντυπωσιακό πού ὁ Στράβων, ἐνάμισο σχεδόν αἰώνα ἀργότερα, στό κύριο μέρος τῆς ἱστορίας του δίνει τόν ὑπότιτλο «Τά μετά Πολύβιον».

Ἀπόσπασμα:

ΙΣΤΟΡΙΑΙ 3.39.2-6:

«Καρχηδόνιοι γάρ ἐν τούτοις τοῖς καιροῖς τῆς μὲν Λιβύης ἐκυρίευσαν πάντων τῶν ἐπὶ τὴν ἕσω θάλατταν νευόντων μερῶν, ἀπὸ τῶν Φιλαίνου βωμῶν, οἱ κεῖνται κατὰ τὴν μεγάλην Σύρτιν, ἕως ἐφ' Ἡρακλέους στήλας. Τοῦτο δὲ τὸ μῆκος ἐστὶ τῆς παραλίας ὑπὲρ τοὺς ἑξακισχιλίους καὶ μυρίους σταδίους. Διαβάντες δὲ τὸν καθ' Ἡρακλείους στήλας πόρον ὁμοίως ἐκεκρατήκεισαν καὶ τῆς Ἰβηρίας ἀπάσης ἕως τῆς ῥαχίας, ὃ πέρασ ἐστὶ πρὸς τῇ καθ' ἡμᾶς θαλάττῃ τῶν Πυρηναίων ὄρων, ἃ διορίζει τοὺς Ἰβηρας καὶ Κελτούς. Ἀπέχει δὲ τοῦ καθ' Ἡρακλείους στήλας στόματος οὗτος ὁ τόπος περὶ ὀκτακισχιλίους σταδίους. Ἐπὶ μὲν γὰρ Καινὴν πόλιν ἀπὸ στηλῶν εἶναι συμβαίνει τρισχιλίους, ὅθεν ἐποιεῖτο τὴν ὀρμὴν Ἀννίβας τὴν εἰς Ἰταλίαν· τὴν δὲ Καινὴν πόλιν ἔνιοι Νέαν Καρχηδόνα καλοῦσιν.

(=Αὐτά τὰ χρόνια οἱ Καρχηδόνιοι ἐξουσίαζαν σ' ὅλα τὰ μέρη τῆς Λιβύης πού ἔβλεπαν στή Μεσόγειο, ἀπὸ τὸν τόπο πού φέρει τὴν ὀνομασία "Φιλαίνου βωμοί" καὶ βρῖσκεται στὸν μυθὸ τῆς μεγάλης Σύρτης, κι ὡς τίς Ἡράκλειες στήλες. Αὐτὸ τὸ μῆκος τῆς παραλίας εἶναι παραπάνω ἀπὸ δεκαἕξι χιλιάδες στάδια. Κι ἂν κατάφερναν νά διαβοῦν τὸ θαλάσσιο πέρασμα τῶν Ἡρακλείων στηλῶν, θά κυριαρχοῦσαν σ' ὅλη τὴν Ἰβηρικὴ χερσόνησο ὡς τὴ βραχῶδη ἀκτὴ, ὅπου βρῖσκεται τὸ τέλος τῶν Πυρηναίων ὁρέων πρὸς τὴ μεριά τῆς θάλασσάς μας· τὰ Πυρηναῖα εἶναι τὸ σύνορο μεταξύ τῶν Ἰβήρων καὶ τῶν Κελτῶν. Αὐτὸ τὸ σημεῖο ἀπέχει ἀπὸ τὸ στενὸ τῶν Ἡρακλείων στηλῶν γύρω στίς ὀκτὼ χιλιάδες στάδια. Τρεῖς χιλιάδες στάδια ἀπέχουν οἱ στήλες ἀπὸ τὴν Καινὴ πόλη, ἀπ' ὅπου ξεκίνησε ἡ ἐκστρατεία τοῦ Ἀννίβα πρὸς τὴν Ἰταλία· τὴν Καινὴ πόλη μερικοὶ τὴν ὀνομάζουν Νέα Καρχηδόνα)».

6. Διόδωρος ὁ Σικελιώτης

(περ. 90-30/20 π.Χ.)

Ὁ Διόδωρος ἀπὸ τὸ Ἀγύριο, στό ἐσωτερικὸ τῆς Σικελίας, ἔγραψε τὴν «Ἱστορικὴ Βιβλιοθήκη», σέ 40 βιβλία. Ὅπως δηλώνει στὴν Εἰσαγωγή, πρόθεσή του εἶναι νά γράψει μιὰ παγκόσμια ἱστορία μέ κέντρο τὴ Ρώμη, ἀπὸ κτίσεως κόσμου μέχρι τὴν κατάκτηση τῆς Γαλατίας ἀπὸ τὸν Ἰούλιο Καίσαρα (59 π.Χ.). Ἡ παλαιότερη ἔρευνα ἐπέμενε πῶς ὁ Διόδωρος ἀντέγραψε παλαιότερους συγγραφεῖς, ὅπως τὸν Ἔφορο, τὸν Πολύβιο, τὸν Φύλαρχο, τὸν Θεόπομπο, τὸν Ποσειδώνιο. Σήμερα ὁμως οἱ ἐρευνητές εἶναι λιγότερο ἐπικριτικοί. Πιστεύουν πῶς ὁ Διόδωρος δὲν παραποίησε σκόπιμα τίς πηγές του οὔτε τίς ἀκολούθησε δουλοπρεπῶς. Ἐκτός τούτου ἡ ἀξία τοῦ ἔργου του ἔγκειται κυρίως στό ὅτι διασώζει πληθώρα πληροφοριῶν καὶ

παραδόσεων, αλλά και αποσπάσματα έργων τῶν ἀνωτέρω ἱστορικῶν, τά ὅποια ἀλλιῶς θά εἶχαν χαθεῖ.

Ἀποσπάσματα:

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ 1.1.13.1:

«Τάδε ἔνεστιν ἐν τῇ πρώτῃ τῶν Διοδώρου βίβλων.

(=Τά παρακάτω εἶναι τά **ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ** τοῦ Διοδώρου):

Προοίμιον τῆς ὅλης πραγματείας.

(=Προοίμιο τῆς ὅλης πραγματείας).

Περὶ τῶν παρ' Αἴγυπτιοῖς λεγομένων περὶ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως.

(=Σχετικὰ μέ ὅσα λένε οἱ Αἰγύπτιοι γιά τή δημιουργία τοῦ κόσμου).

Περὶ τῶν θεῶν ὅσοι πόλεις ἔκτισαν κατ' Αἴγυπτον.

(=Γιά ὅσους θεούς ἔκτισαν πόλεις στήν Αἴγυπτο).

Περὶ τῶν πρώτων γενομένων ἀνθρώπων καί τοῦ παλαιοτάτου βίου.

(=Γιά τοὺς πρώτους ἀνθρώπους καί τόν παλαιοτάτο βίον).

Περὶ τῆς τῶν ἀθανάτων τιμῆς καί τῆς τῶν ναῶν κατασκευῆς.

(=Γιά τήν τιμή στοὺς ἀθάνατους θεούς καί γιά τήν κατασκευή τῶν ναῶν).

Περὶ τῆς τοποθεσίας τῆς κατ' Αἴγυπτον χώρας καί τῶν περὶ τὸν Νεῖλον ποταμὸν παραδοξολογουμένων, τῆς τε τούτου πληρώσεως τὰς αἰτίας καί τῶν ἱστορικῶν καί φιλοσόφων ἀποφάσεις.

(=Γιά τήν τοποθεσία τῆς Αἰγυπτιακῆς ἐνδοχώρας καί γιά ὅσα παράδοξα λέγονται σχετικά μέ τόν Νεῖλο ποταμὸ, γιά τίς αἰτίες τῶν πλημμυρῶν του καί τίς ἀπόψεις τῶν ἱστορικῶν καί τῶν φιλοσόφων).

Περὶ τῶν πρώτων γενομένων κατ' Αἴγυπτον βασιλέων καί τῶν κατὰ μέρος αὐτῶν πράξεων.

(=Γιά τοὺς πρώτους βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου καί τίς ἐπιμέρους πράξεις τους).

Περὶ κατασκευῶν τῶν πυραμίδων τῶν ἀναγραφομένων ἐν τοῖς ἐπτὰ θαυματοζομμένοις ἔργοις.

(=Γιά τήν κατασκευή τῶν πυραμίδων πού περιλαμβάνονται στά ἐπτὰ θαύματα τοῦ ἀρχαίου κόσμου).

Περὶ τῶν νόμων καί τῶν δικαστηρίων.

(=Περὶ τῶν νόμων καί τῶν δικαστηρίων).

Περὶ τῶν ἀφιερωμένων ζώων παρ' Αἴγυπτιοῖς.

(=Γιά τά ἱερά ζῶα τῶν Αἰγυπτίων).

Περὶ τῶν νομίμων τῶν περὶ τοὺς τετελευτηκότας παρ' Αἴγυπτιοῖς γενομένων.

(=Γιά τά ταφικά ἔθιμα τῶν Αἰγυπτίων).

Περὶ τῶν Ἑλλήνων ὅσοι τῶν ἐπὶ παιδείᾳ θαυματοζομένων παραβαλόντες εἰς Αἴγυπτον καί πολλὰ τῶν χρησίμων μαθόντες μετήνεγκαν εἰς τὴν Ἑλλάδα.

(=Γιά τοὺς ἐξαιρετικῆς παιδείας Ἕλληνες πού πῆγαν στήν Αἴγυπτο κι ἔμαθαν πολλὰ χρήσιμα πράγματα καί ἐν συνεχείᾳ μετέφεραν τή γνώση αὐτὴ στήν Ἑλλάδα).»

15. 48. 4:

«Περὶ δὲ τῶν συμπτωμάτων μεγάλης οὔσης ζητήσεως, οἱ μὲν φυσικοὶ πειρῶνται τὰς αἰτίας τῶν τοιούτων παθῶν οὐκ εἰς τὸ θεῖον ἀναφέρειν, ἀλλ' εἰς φυσικάς τινας καὶ κατηναγκασμένας περιστάσεις, οἱ δ' εὐσεβῶς διακείμενοι πρὸς τὸ θεῖον πιθανὰς τινας αἰτίας ἀποδίδουσι τοῦ συμβάντος, ὡς διὰ θεῶν μὴνιν γεγεννημένης τῆς συμφορᾶς τοῖς εἰς τὸ θεῖον ἀσεβήσασιν· περὶ ὧν καὶ ἡμεῖς ἀκριβῶς ἀναγράψαι πειρασόμεθα τῇ κατὰ μέρος ἱστορίᾳ.

(=Κι ἐπειδὴ γίνεται πολλή συζήτηση γιὰ τὰ συμπτώματα τῶν διαφόρων συμφορῶν, αὐτοὶ μὲν πού ἐρευνοῦν τὴ φύση προσπαθοῦν νὰ ἀποδώσουν τίς αἰτίες τῶν παθημάτων αὐτῶν ὄχι στό θεῖο, ἀλλά σέ σέ κάποιες φυσικές καί ἀναγκαστικές αἰτίες, ἐνῶ οἱ εὐσεβεῖς ἀποδίδουν κάποιες πιθανές αἰτίες τοῦ συμβάντος στό θεῖο, μέ τὴν ἰδέα ὅτι ἡ συμφορὰ βρῆκε αὐτοὺς πού ἔδειξαν ἀσέβεια πρὸς τοὺς θεοὺς λόγω τῆς ὀργῆς τῶν θεῶν ἐναντίον τους· γιὰ ὅλα αὐτὰ θὰ προσπαθήσουμε κι ἐμεῖς νὰ γράψουμε μέ ἀκρίβεια τὴ γνώμη μας στὰ σχετικὰ κεφάλαια τῆς ἱστορίας μας)».

21. 1. 4:

«Πᾶσαν μὲν κακίαν φευκτέον ἐστὶ τοῖς νοῦν ἔχουσι, μάλιστα δὲ τὴν πλεονεξίαν· αὕτη γὰρ διὰ τὴν ἐκ τοῦ συμφέροντος ἐλπίδα προκαλουμένη πολλοὺς πρὸς ἀδικίαν μεγίστων κακῶν αἰτία γίνεται τοῖς ἀνθρώποις. Διὸ καὶ μητρόπολις οὔσα τῶν ἀδικημάτων, οὐ μόνον τοῖς ἰδιώταις ἀλλὰ καὶ τοῖς μεγίστοις τῶν βασιλέων πολλὰς καὶ μεγάλας ἀπεργάζεται συμφοράς.

(=Οἱ μυαλωμένοι ἄνθρωποι πρέπει νὰ ἀποφεύγουν κάθε κακία καί πρωτίστως τὴν πλεονεξία· διότι αὕτη, ἐπειδὴ παρασύρει πολλοὺς στὴν ἀδικία μέ τὴν ἐλπίδα τοῦ συμφέροντος, γίνεται αἰτία πάρα πολὺ μεγάλων κακῶν στοὺς ἀνθρώπους. Γι' αὐτὸ καί, ὄντας ἡ κορυφαία ὄλων τῶν ἀδικημάτων, προξενεῖ πολλές καί μεγάλες συμφορές ὄχι μόνο στοὺς ἀπλοὺς πολίτες, ἀλλὰ καί στοὺς πιό μεγάλους βασιλεῖς)».

Μαρτυρία:

ΤΖΕΤΖΗΣ, ΣΧΟΛΙΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΞΗΓΗΣΙΝ ΤΗΣ ΙΛΙΑΔΟΣ, ΣΕΛ. 126 (ΔΙΟΔ. ΣΙΚΕΛ. 2.4.2):

«Ὁ Σικελιώτης Διόδωρος τὸν Ζωῖλον τοῦτον οὐδὲν ἕτερον ἔτι γεγραφέναι φησὶν ἢ τὴν καθ' Ὁμήρου ἦν εἶπομεν σύνταξιν.

(=Ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης λέει πὼς ὁ Ζωῖλος αὐτός δέν ἔχει γράψει τίποτε ἄλλο ἐκτός ἀπὸ τὴ συγγραφή κατὰ τοῦ Ὁμήρου, γιὰ τὴν ὁποία ἔχουμε μιλήσει)».

7. Στράβων

(περ. 64 π.Χ.-19 μ.Χ.)

Ἱστορικός καὶ Γεωγράφος· κυρίως Γεωγράφος. Γεννήθηκε στὴν Ἀμάσεια τοῦ Πόντου ἀπὸ ἐπιφανὴ καὶ πλούσια οἰκογένεια. Ὁ πατέρας τῆς μητέρας του ἦταν φίλος τοῦ βασιλιά τοῦ Πόντου Μιθριδάτη τοῦ Εὐεργέτη. Στὰ χρόνια τοῦ Αὐγούστου ὁ Πόντος εἶχε γίνει ρωμαϊκὴ ἐπαρχία. Γνώρισε σημαντικὲς πνευματικὲς

προσωπικότητες τῆς ἐποχῆς του, ὅπως γιά παράδειγμα τόν Ποσειδώνιο ἀπό τήν Ἀπάμεια, καί ἔλαβε πολύ καλή μόνρφωση. Ταξίδεψε πολύ. Πῆγε στή Ρώμη ἀρκετές φορές. Στήν Ἀθήνα δέν φαίνεται νά πῆγε. Πῆγε καί στήν Αἴγυπτο ὡς ἕνας ἐκ τῶν ἀκολουθῶν τοῦ ἐπάρχου Αἴλιου Γάλλου καί ἔζησε κάποια χρόνια στήν Ἀλεξάνδρεια. Τόν τράβηξε κυρίως ἡ Ρώμη, ὅπου οἱ Ρωμαῖοι τόν στήριζαν πολύ. Ὁ Στράβων θαυμάζει τή δύναμη τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας καί θεωρεῖ τόν πρῶτο αὐτοκράτορα Ὁκτάβιο ἢ Ὁκταβιανό Αὐγούστο (27 π.Χ.-14 μ.Χ.) ἐγγυητή τῆς ἀσφάλειας καί τῆς εὐημερίας τοῦ κράτους.

Ὁ Στράβων εἶναι ἐπιστήμονας ἱστορικός. Ἔγραψε «Ἱστορικά Ὑπομνήματα» (σέ 47 βιβλία), ἕνα εἶδος γενικῆς ἱστορίας, ἀπό τά ὅποια σώθηκαν μόνο λίγα ἀποσπάσματα. Κυρίως ὁμως εἶναι γεωγράφος· ὁ πρῶτος γεωγράφος μέ ἀληθινῆ ἐπιστημονική ἀντίληψη. Ἔχει συνείδηση τῆς στενῆς σχέσης πού ἔχει ἡ γεωγραφία μέ τήν ἱστορία. Ταξίδεψε πολύ σ' Ἀνατολή καί Δύση, ἀλλά τό ὕλικό τῶν ἔργων του τό ἀντλήσε κυρίως ἀπό τά βιβλία καί λιγότερο ἀπό τήν προσωπική του ἐμπειρία. Ἡ «Γεωγραφία» του, σέ 17 βιβλία, σώθηκε σχεδόν ἀκέραιη. Γράφει γιά τήν Εὐρώπη (βιβλία 3-10), τήν Ἀσία (11-16) καί τήν Ἀφρική (17). Στά δύο πρῶτα βιβλία συζητᾶ γιά τά μαθηματικά στοιχεῖα τῆς γεωγραφίας. Ἡ «Γεωγραφία» του περιέχει καί ἱστορικές πληροφορίες. Ἴσως θά μπορούσαμε νά τήν ὀνομάσουμε Ἱστορική Γεωγραφία. Γλῶσσα του εἶναι ἡ Κοινή τῆς ἐποχῆς μέ κάποια μικρή τάση ἀττικισμοῦ.

Ἀποσπάσματα:

ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ:

7a.1.9.1 κ.έ.:

«Λοιπῆ δ' ἐστὶ τῆς Εὐρώπης ἡ τε Μακεδονία καί τῆς Θράκης τὰ συνεχῆ ταῦτη μέχρι Βυζαντίου καί ἡ Ἑλλάς καί αἱ προσεχεῖς νῆσοι. **Ἔστι μὲν οὖν Ἑλλάς καί ἡ Μακεδονία**· νυνὶ μέντοι τῇ φύσει τῶν τόπων ἀκολουθοῦντες καί τῷ σχήματι χωρὶς ἔγνωμεν αὐτὴν ἀπὸ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος τάξει καί συνάσαι πρὸς τὴν ὁμορον αὐτῇ Θράκην μέχρι τοῦ στόματος τοῦ Εὐξείνου καί τῆς Προποντίδος. Εἶτα μετ' ὀλίγα μέμνηται Κυψέλων καί τοῦ Ἐβρου ποταμοῦ. Καταγράφει δὲ καί τι σχῆμα παραλληλόγραμμον, ἐν ᾧ ἡ σύμπασα Μακεδονία ἐστίν.

(=Στίς τελευταῖες περιοχές τῆς Εὐρώπης βρίσκεται καί ἡ Μακεδονία καί οἱ περιοχές τῆς Θράκης πού εἶναι συνεχόμενες στή Μακεδονία μέχρι τό Βυζάντιο καί ἡ Ἑλλάς καί τά κοντινά νησιά. Καί ἡ Μακεδονία εἶναι Ἑλλάδα· βέβαια τώρα, ἂν ἀκολουθήσουμε τή φυσική τοπογραφία καί τό σχῆμα της, τήν ἀντλαμβανόμεσθε σάν νά εἶναι ξεχωριστή ἀπὸ τὴν ἄλλη Ἑλλάδα καί ἐνωμένη μέ τή γειτονική της Θράκη ὡς τό στενό ἀπ' ὅπου ἀρχίζει ἡ Προποντίδα καί ὁ Εὐξείνος Πόντος. Καί σχηματίζει ἕνα σχῆμα παραλληλόγραμμο τό ὅποιο περικλείει ὅλη τὴ Μακεδονία)».

7a.1.21.1 κ.έ.:

«Ὅτι ὁ Ἄξιός θολερός ρεῖ· ὁ δ' Ὅμηρος Ἄξιοῦ κάλλιστον ὕδωρ φησίν, ἴσως διὰ τὴν πηγὴν τὴν καλουμένην Αἶαν, ἡ καθαρῶτατον ἐκδιδοῦσα ὕδωρ εἰς τοῦτον ἐλέγχει φαύλην ὑπάρχουσαν τὴν νῦν φερομένην γραφὴν παρὰ τῷ ποιητῇ. Μετὰ δὲ Ἄξιόν

Ἐχέδωρος ἐν σταδίοις εἴκοσιν· εἶτα Θεσσαλονίκηια Κασσάνδρου κτίσμα ἐν ἄλλοις τετταράκοντα καὶ ἡ Ἐγνατία ὁδός. Ἐπωνόμασε δὲ τὴν πόλιν ἀπὸ τῆς ἑαυτοῦ γυναικὸς Θεσσαλονίκης, Φιλίππου δὲ τοῦ Ἀμύντου θυγατρὸς, καθελὼν τὰ ἐν τῇ Κρουσίδι πολίσματα καὶ τὰ ἐν τῷ Θερμαϊῷ κόλπῳ περὶ ἕξ καὶ εἴκοσι καὶ συνοικίσας εἰς ἓν· ἡ δὲ μητρόπολις τῆς νῦν Μακεδονίας ἐστὶ.

(=Ὁ Ἀξιὸς κυλᾷ μέθολά τὰ νερά του· βέβαια ὁ Ὅμηρος λέει πὼς τὰ νερά τοῦ Ἀξιοῦ εἶναι ὠραιότατα· ἴσως ἔχει ὑπόψη του κάποια πηγὴ πού τὴ λένε Αἶα, ἡ ὁποία χύνει τὰ καθαρότατα νερά της σ' αὐτόν, ἀποδεικνύοντας ἔτσι ὅτι ἡ γραφὴ τοῦ τωρινοῦ κειμένου τοῦ ποιητῆ εἶναι ἐσφαλμένη. Μετὰ τὸν Ἀξιὸ καὶ σὲ ἀπόσταση εἴκοσι σταδίων βρίσκεται ὁ Ἐχέδωρος ποταμός· ἐν συνεχείᾳ μετὰ ἀπὸ ἄλλα σαράντα στάδια ἡ Θεσσαλονίκη, πού τὴν ἱδρυσεν ὁ Κάσσανδρος, καὶ ἡ Ἐγνατία ὁδός. Ὀνόμασε ὁ Κάσσανδρος τὴν πόλιν Θεσσαλονίκη ἀπὸ τὸ ὄνομα τῆς γυναίκας του, πού ἦταν θυγατέρα τοῦ Φιλίππου, γιοῦ τοῦ Ἀμύντα· ἱδρυσεν ὁ Κάσσανδρος τὴ Θεσσαλονίκη, ἀφοῦ γκρέμισεν τοὺς περὶ τοὺς εἴκοσι ἕξι οἰκισμοὺς τῆς Κρουσίδος γῆς [μεταξὺ Μεγάλου Ἐμβόλου, σημ. Μεγάλου Καραμπουρνοῦ, καὶ Μουδανιῶν] καὶ τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου καὶ τοὺς συνοίκησεν σὲ μία πόλιν [τῇ Θεσσαλονίκη]· ἡ Θεσσαλονίκη εἶναι πρωτεύουσα τῆς σημερινῆς Μακεδονίας».

7a.1.35.1 κ.έ.:

«Ἔστι δ' ὁ Ἄθως ὄρος ὑψηλὸν καὶ μαστοειδές, ὥστε τοὺς ἐν ταῖς κορυφαῖς ἤδη ἀνίσχοντος ἡλίου κάμνειν ἀρῶντας, ἡνίκα ἀλεκτοροφωνίας ἀρχὴ παρὰ τοῖς τὴν ἀκτὴν οἰκοῦσιν ἐστίν. Ἐν δὲ τῇ ἀκτῇ ταύτῃ Θάμυρις ὁ Θραξ ἐβασίλευσε, τῶν αὐτῶν ἐπιτηδευμάτων γεγωνὸς ὢν καὶ Ὀρφεύς. Ἐνταῦθα δὲ καὶ διῶρυξ δεικνύται ἢ περὶ τὴν Ἄκανθον, καθ' ἣν Ξέρξης τὸν Ἄθω διορύξει λέγεται καὶ διαγαγεῖν ἐκ τοῦ Στρυμονικοῦ κόλπου διὰ τοῦ ἰσθμοῦ, δεξάμενος τὴν θάλασσαν εἰς τὴν διῶρυγα...

(=Ὁ Ἄθως εἶναι ὄρος ὑψηλὸ σὲ σχῆμα μαστοῦ, ὥστε αὐτοὶ πού ζοῦν στὶς κορυφές, ὅταν ἀνατέλλει ὁ ἥλιος, ἔχουν ἤδη κουρασθεῖ νὰ ὀργώνουν, ἐνῶ γι' αὐτούς πού κατοικοῦν σὲ χαμηλότερα μέρη, πρὸς τίς ἀκτές, ὅπου ἀργεῖ νὰ φέξει, ἐκείνη τὴν ἴδια ὥρα λαλεῖ ὁ πρῶτος πετεινός. Σ' ἐκείνη τὴν ἀκτὴ βασίλευσε ὁ Θάμυρις ὁ Θραξ πού εἶχε τίς ἴδιες ἐνασχολήσεις μέ τὸν Ὀρφέα [ὁ Θάμυρις ἀπὸ τῆ Θράκης ἦταν, ὅπως καὶ ὁ Θρακιώτης Ὀρφέας, μυθικός ποιητὴς καὶ μουσικός]. Ἐκεῖ μπορεῖ νὰ δεῖ κανεὶς κοντὰ στὴν Ἄκανθο τὴ διῶρυγα τὴν ὁποία ἔσκαψε ὁ Ξέρξης στὸν Ἄθωνα καὶ πέρασε τὸν στόλο του ἀπὸ τὸν Στρυμονικὸ κόλπο διὰ τοῦ ἰσθμοῦ, ὅταν μέ τὴ διάνοιξη τῆς διῶρυγας ἀνοίξε θάλασσα δίοδος...».

11.1.7.1 κ.έ.:

«Δεύτερον δ' ἂν εἴη μέρος τὸ ὑπὲρ τῆς Ὑρκανίας θαλάττης, ἣν καὶ Κασπίαν καλοῦμεν, μέχρι τῶν κατ' Ἰνδοὺς Σκυθῶν...

(=Ἦς δεύτερο θὰ μπορούσαμε νὰ θεωρήσουμε τὸ μέρος πού βρίσκεται πάνω ἀπὸ τὴν Ὑρκανία θάλασσα, τὴν ὁποία ὀνομάζουμε καὶ Κασπία, μέχρι τοὺς Σκύθες τῆς Ἰνδίας...».

11.4.5.10 κ.έ.:

«Ἔστι δὲ τῆς Ἀλβανῶν χώρας καὶ ἡ Κασπιανή, τοῦ Κασπίου ἔθνους ἐπώνυμος, οὐ̄περ καὶ ἡ θάλαττα, ἀφανοῦς ὄντος νυνί. Ἡ δ' ἐκ τῆς Ἰβηρίας εἰς τὴν Ἀλβανίαν εἰσβολὴ διὰ τῆς Καμβουσηνῆς ἀνύδρου τε καὶ τραχείας...Φέρει δ' ἡ γῆ καὶ τῶν ἐρπετῶν ἕνια τῶν θανασίμων καὶ σκορπίους καὶ φαλάγγια· τῶν δὲ φαλαγγίων τὰ μὲν ποιεῖ γελῶντας ἀποθνήσκειν, τὰ δὲ κλαίοντας πύθω τῶν οἰκείων.

(=Καὶ ἡ Κασπιανή, συνώνυμη μὲ τὸ Κάσπιον ἔθνος τὸ ὅποιο τώρα ἔχει χαθεῖ, μέσα στὰ ὄρια τοῦ ὁποίου βρισκόταν ἡ Κασπία θάλασσα, ἀνήκει στὴ χώρα τῶν Ἀλβανῶν [ἐννοεῖ τοὺς Ἀλβανούς τῆς Ἀλβανίας τοῦ Καυκάσου· βλ. ΑΡΡΙΑΝΟΣ]. Ἡ εἴσοδος ἀπὸ τὴν Ἰβηρία [ἡ Ἰβηρία καταλάμβανε μέρος τῶν δύο σημερινῶν κρατῶν Γεωργίας καὶ Ἀζερμπαϊτζάν] στὴν Ἀλβανία [τοῦ Καυκάσου] γίνεται ἀπὸ τὴν ἀνυδρὴ καὶ τραχιά Καμβουσηνή...Εἶναι γεμάτος ἐκεῖνος ὁ τόπος ἀπὸ θανατηφόρα ἐρπετά καὶ σκορπιούς καὶ δηλητηριώδεις ἀράχνες· ὅποιους τσιμπήσουν οἱ ἀράχνες αὐτὲς τοὺς κάνουν, ἄλλους νά πεθαίνουν γελώντας, κι ἄλλους νά πεθαίνουν λαχταρώντας τοὺς οἰκείους τους)».

8. Νικόλαος ὁ Δαμασκηνός

(γεννήθηκε τὸ 64 π.Χ.)

Καταγόταν ἀπὸ πλούσια καὶ ἰσχυρὴ οἰκογένεια τῆς Δαμασκοῦ καὶ ἔλαβε ἀριστη ἑλληνικὴ παιδεία. Ἀνῆλθε σὲ ὑψηλά ἀξιώματα τῆς πατρίδας του. Στὰ χρόνια τοῦ Ὀκταβιανοῦ Αὐγούστου (27 π.Χ.-14 μ.Χ.) ἐγκαταστάθηκε στὴ Ρώμη, ὅπου ἐπιδόθηκε στίς σπουδὲς καὶ στὴ συγγραφὴ. Ἐγραψε διάφορα «Ὑπομνήματα» σὲ κάποια ἔργα τοῦ Ἀριστοτέλη καὶ «Αὐτοβιογραφία» («Περὶ τοῦ ἰδίου βίου καὶ τῆς ἑαυτοῦ ἀγωγῆς») κ.ἄ. Τὸ πιὸ σημαντικό του ἔργο ἦταν ἡ «Καθολικὴ ἱστορία» σὲ 144 βιβλία, τὸ ὅποιο ἔφθανε μέχρι τὸ 4 π.Χ. Ἀπὸ τὰ ἔργα του σώθηκαν μόνον ἀποσπάσματα καὶ περιλήψεις.

Μαρτυρίες:

ΣΟΥΔΑ:

«Ἀντίπατρος:

Ἀντίπατρος ἦν Νικολάου τοῦ Δαμασκηνοῦ πατὴρ τοῦ ἱστορικοῦ, ὃς ἔσχε Στρατονίκην γυναῖκα, τὴν μητέρα Νικολάου, οἱ διαφανεῖς ἦσαν ἐν Δαμασκῶ κατά τε σωφροσύνην καὶ ἄλλην λαμπρότητα· πλούτῳ τε γὰρ πολλῶ διαφέροντες, ἤκιστα ἐπ' αὐτῶ ἐμεγαλύνοντο, εὐδοξίας τε οὐ τὰ δευτέρα φερόμενοι, βραχὺ τοῦτο ἐλογίζοντο.

(=Ὁ Ἀντίπατρος ἦταν πατέρας τοῦ Νικολάου τοῦ Δαμασκηνοῦ, τοῦ ἱστορικοῦ, ὁ ὁποῖος εἶχε σύζυγο τὴ Στρατονίκη, τὴ μητέρα τοῦ Νικολάου· οἱ γονεῖς τοῦ Νικολάου Δαμασκηνοῦ ἦταν ἐπιφανεῖς στὴ Δαμασκὸ καὶ γιὰ τὴ σωφροσύνη καὶ γιὰ ὅλη τους τὴ λαμπρότητα· διότι, ἐνῶ ξεχώριζαν γιὰ τὰ πλούτη τους, δὲν καμάρωναν καθόλου γι' αὐτά, καί, ἂν καὶ εἶχαν τὴν πιὸ καλὴ φήμη, αὐτὸ τοὺς ἐνδιέφερε ἐλάχιστα)».

«Νικόλαος Δαμασκηνός:

Οὗτος ἐν τῇ ὅλῃ παιδείᾳ διατεθραμμένος, διὰ τὸ καὶ τὸν πατέρα αὐτοῦ περὶ ταῦτα μάλιστα σπουδάσαι, ἐπειδὴ ἀπ' αὐτῆς αὐτῶ ὃ τε πλοῦτος καὶ ἡ δόξα ὑπεγένετο, ἔτι

μᾶλλον ηὔξησε ταύτην, ἔρωτά τινα ἀδιήγητον αὐτῆς σχῶν, ἄλλως τε καὶ φύσεως οὐ φαύλης λαβόμενος· ὥστε πρὶν γενεῖαν εὐδόκιμος εἶναι ἐν τῇ πατρίδι, καὶ τῶν ἡλικῶν διαφέρειν. Γραμματικῆς τε γὰρ οὐδενὸς χειρὸν ἐπεμεμέλητο, καὶ δι' αὐτὴν ποιητικῆς πάσης· αὐτὸς τε τραγωδίας ἐποίει καὶ κωμωδίας εὐδοκίμους.

(=Ὁ Νικόλαος Δαμασκηνός ἀνατράφηκε μὲ κάθε εἶδος παιδείας, μιὰ καὶ ὁ πατέρας του εἶχε φροντίσει πάρα πολὺ γι' αὐτό, ἐπειδὴ ἀπὸ τὴν παιδεία του προέκυψε καὶ ὁ πλοῦτος καὶ ἡ δόξα πού εἶχε ἀποκτήσει· ὁ Νικόλαος ἀκόμη περισσότερο αὐξήσε τὴν παιδεία πού ἔλαβε ἀπὸ τὸν πατέρα του, καθὼς εἶχε γι' αὐτὴν ἕναν ἀπερίγραπτο ἔρωτα· ἄλλωστε διέθετε καὶ μιὰ ξεχωριστὴ ἔμφυτη εὐφυΐα· ὥστε, πρὶν ἀκόμη βγάλει γένεια, ἦταν χρήσιμος γιὰ τὴν πατρίδα καὶ ξεχώριζε μεταξὺ τῶν συνομηλικῶν του. Ἀσχολοῦνταν μὲ τὴ γραμματικὴ καὶ τὴν κατεῖχε καλύτερα ἀπ' τὸν καθένα καὶ χάρις σ' αὐτὴν ὅλη τὴν ποιητικὴ τέχνη· ἔγραφε ἐπιτυχημένες τραγωδίες καὶ κωμωδίες)».

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΒΥΖΑΝΤΙΟΣ 29.1-4:

«Ἀσκανία, πόλις Τρωικὴ. Νικόλαος (ὁ Δαμασκηνός) τετάρτη Ἱστορία· “Σκαμάνδριος Ἐκτορος καὶ Ἀνδρομάχης ἐκ τῆς Ἰδης καὶ τοῦ Δασκυλείου καὶ τῆς Ἀσκανίας καλουμένης, ἦν ἔκτισεν ὁ Αἰνείου Ἀσκάνιος”.

(=Ἡ Ἀσκανία εἶναι πόλις Τρωικὴ. Ὁ Νικόλαος Δαμασκηνός γράφει γι' αὐτὴν στὸ τέταρτο βιβλίον τῆς Ἱστορίας του· “Ὁ Σκαμάνδριος ἦταν γιὸς τοῦ Ἐκτορα καὶ τῆς Ἀνδρομάχης ἀπὸ τὴν Ἰδην καὶ τὸ Δασκύλειον καὶ τὴν πόλιν πού ὀνομάζεται Ἀσκανία, τὴν ὁποία ἔκτισε ὁ γιὸς τοῦ Αἰνείου Ἀσκάνιος”)».

9. Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς

(γεννήθηκε περί τό 60 π.Χ.)

Καταγόταν ἀπὸ τὴν Ἀλικαρνασσὸ τῆς Καρίας τῆς Μ. Ἀσίας. Εἶχε σπουδάσει στὴν πατρίδα του ρητορικὴ, ἀλλὰ δὲν τοῦ ἄρεσε ἡ φλυαρία τῶν λεγομένων **Ἀσιανῶν** ρητόρων. Τριάντα χρόνων ἐπισκέφθηκε τὴ Ρώμη, ὅπου ἔζησε περισσότερα ἀπὸ εἴκοσι χρόνια ὡς ρητοροδιδάσκαλος, ἀσχολούμενος καὶ μὲ τὴ σπουδὴ τῆς Ρωμαϊκῆς Ἱστορίας. Ἐκεῖ συγχρωτίσθηκε μὲ ἑκατρισμένους μορφωμένους Ἕλληνες καὶ καλλιεργημένους Ρωμαίους πού μιλοῦσαν ἑλληνικά καὶ βρῆκε στὴ ρητορικὴ τὸ μετρημένο ὕψος πού ἠθελε. Ὁ Διονύσιος ἔγραψε ἕνα ἱστορικὸ ἔργο, τὴ «Ρωμαϊκὴ Ἀρχαιολογία», ὅπου ἀφηγεῖται τὴν ἱστορία τῆς Ρώμης ἀπὸ τὴ μυθικὴ ἰδρυσὴ της ὡς τὸν Α' Καρχηδονιακὸ πόλεμο, στά μέσα τοῦ 3^{ου} αἰ. π.Χ. Εἶναι ἐπιμελής καὶ εὐγλωττος ἱστορικός ἐρευνητής. Ἡ ἱστορία του βασίζεται σὲ σημαντικὲς πηγές. Εἶναι ὁμως καὶ πολὺ καλὸς κριτικὸς τῆς λογοτεχνίας. Ἐγραψε ἀξιόλογα κριτικὰ συγγράμματα: «Περὶ μιμήσεως», «Περὶ τῆς Δημοσθένους λέξεως», «Περὶ τοῦ Θουκυδίδου χαρακτῆρος», «Περὶ Πλάτωνος», «Περὶ τῶν ἀρχαίων ρητόρων», «Περὶ ὕψους», «Περὶ συνθέσεως ὀνομάτων» κ.ἄ.

Ἀποσπάσματα:

ΡΩΜΑΪΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ 1.90.1 κ.έ.:

«Ῥωμαῖοι δὲ φωνὴν μὲν οὐτ' ἄκρως βάρβαρον οὐτ' ἀπρητισμένως Ἑλλάδα φθέγγονται, μικτὴν δὲ τινα ἐξ ἀμφοῖν, ἧς ἔστιν ἡ πλείων Αἰολίς, τοῦτο μόνον ἀπολαύσαντες ἐκ τῶν πολλῶν ἐπιμιξιῶν, τὸ μὴ πᾶσι τοῖς φθόγγοις ὀρθοεπεῖν...

(=Οἱ Ῥωμαῖοι μιλοῦν μιά ἐλληνική γλῶσσα οὔτε ἐντελῶς βαρβαρική οὔτε ἐντελῶς ἐλληνική, ἀλλὰ κάποια ἀνάμεικτη μεταξύ τῶν δύο, στὴν ὁποία ἐπικρατεῖ ἡ αἰολική διάλεκτος· ἀπὸ τίς πολλῆς ἐπιμειξίης τὸ μόνο κέρδος ἦταν τὸ ὅτι δὲν προφέρουν σωστά ὅλους τοὺς φθόγγους...»).

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΟΣ 14.13 κ.έ:

«Πράγματα δὲ ἀντὶ σωμάτων τὰ τοιαῦτα ὑπ' αὐτοῦ (ἐνν. τοῦ Θουκυδίδου) γίνονται· λέγεται δὲ ὑπὸ τοῦ Κορινθίων πρεσβευτοῦ πρὸς Λακεδαιμονίους συγκρίνοντος τὰ τε Ἀθηναίων καὶ Λακεδαιμονίων· "οἱ μὲν γε νεωτεροποιοὶ καὶ ἐπινοῆσαι ὀξεῖς καὶ ἐπιτελέσαι ἔργω ὃ ἂν γνῶσιν· ὑμεῖς δὲ τὰ ὑπάρχοντά τε σφάζειν καὶ ἐπιγνῶναι μηδὲν καὶ ἔργω οὐδὲ τὰ ἀναγκαῖα ἐξικέσθαι"· μέχρι μὲν οὖν τούτων τὸ σχῆμα τῆς λέξεως σφάζει τὴν ἀκολουθίαν, ὡς ἐπὶ προσώπων ἀμφοτέρων κείμενον. Ἐπειτα ἀποστρέφεται κατὰ θάτερον τῶν μερῶν ὁ λόγος, καὶ ἀντὶ σωμάτων πρᾶγμα γίνεται τὸ περὶ τοὺς Λακεδαιμονίους, ὅταν φῆ· "αὐθις δὲ οἱ μὲν καὶ παρὰ δύναμιν τολμηταὶ καὶ παρὰ γνώμην κινδυνευταὶ καὶ ἐν τοῖς δεινοῖς εὐέλπιδες· τὸ δὲ ὑμέτερον τῆς τε δυνάμεως ἐνδεᾶ πρᾶξι τῆς τε γνώμης μηδὲ τοῖς βεβαίοις πιστεῦσαι"· τὸ γὰρ ὑμέτερον ἀντὶ τοῦ ὑμεῖς παρείληπται, πρᾶγμα ὑπάρχον ἀντὶ σώματος.

(=Ὁ Θουκυδίδης μετατρέπει στὸν λόγο του τὰ πρόσωπα σὲ πράγματα· γιὰ παράδειγμα, ὁ Κορινθίος πρεσβευτὴς συγκρίνοντας τοὺς Ἀθηναίους μὲ τοὺς Λακεδαιμονίους λέει· "Ἐκεῖνοι, βέβαια, εἶναι καινοτόμοι καὶ ἐπινοητικοὶ καὶ ταχεῖς στό νά ἐκτελοῦν ὅσα ἀποφασίσουν· ἐσεῖς, ἀντίθετα, ἀρκεῖσθε στό νά διατηρεῖτε ὅσα ἔχετε καὶ ποτὲ δὲν ἐπινοεῖτε τίποτε καί, ὅταν ἐνεργεῖτε, δὲν πραγματοποιεῖτε οὔτε τὰ ἀναγκαῖα"· μέχρις αὐτοῦ τοῦ σημείου ἡ γραμματικὴ μορφή τῆς λέξης σφάζει τὴν ὀρθή σύνταξη, ἀφοῦ καὶ οἱ δύο προτάσεις ἀναφέρονται σὲ πρόσωπα. Ἐπειτα ὁ λόγος στρέφεται στό ἄλλο μέρος καὶ τὸ σημεῖο πού γίνεται λόγος γιὰ τοὺς Λακεδαιμονίους ὁ Θουκυδίδης ἀντὶ γιὰ πρόσωπα μιλάει γιὰ πράγματα, ὅταν λέει· "Ἐκεῖνοι ὅμως τολμοῦν πράγματα πού ὑπερβαίνουν τίς δυνάμεις τους καὶ εἶναι ριψοκίνδονοι σὲ ζητήματα τὰ ὅποια ξεπερνοῦν τὴ λογικὴ καὶ αἰσιόδοξοι στίς κακοτυχίες. Ἐσεῖς, ἀντίθετα, ἐπιχειρεῖτε πράγματα κατώτερα ἀπὸ τίς δυνάμεις σας καὶ δὲν ἐμπιστεύεσθε οὔτε καὶ τῇ βέβαιῃ ἐπιτυχίᾳ σας"· ἔβαλε δηλαδή τὸ ὑμέτερον ἀντὶ τοῦ ὑμεῖς, δηλαδή πρᾶγμα ἀντὶ προσώπου)»).

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΡΗΤΟΡΩΝ 4.22-36:

«Τῶν δὲ ῥητόρων τε καὶ συγγραφέων, ὑπὲρ ὧν ὁ λόγος, πολλῶν πάνυ ὄντων καὶ ἀγαθῶν τὸ μὲν ὑπὲρ ἀπάντων γράφειν μακροῦ λόγου δεόμενον ὀρῶν ἕασω, τοὺς δὲ χαριστάτους ἐξ αὐτῶν προχειρισάμενος κατὰ τὰς ἡλικίας ἐρῶ περὶ ἐκάστου, νῦν μὲν περὶ τῶν ῥητόρων, ἐὰν δὲ ἐγχωρῆ, καὶ περὶ τῶν ἱστορικῶν. Ἔσονται δὲ οἱ παραλαμβανόμενοι ῥήτορες τρεῖς μὲν ἐκ τῶν πρεσβυτέρων, Λυσίας, Ἴσοκράτης, Ἴσαῖος, τρεῖς δ' ἐκ τῶν ἐπακμασάντων τούτοις, Δημοσθένης, Ὑπερείδης, Αἰσχίνης, οὓς ἐγὼ τῶν ἄλλων ἡγοῦμαι κρατίστους, καὶ διαιρεθῆσεται μὲν εἰς δύο συντάξεις ἡ

πραγματεία, τὴν δὲ ἀρχὴν ἀπὸ ταύτης λήψεται τῆς ὑπὲρ τῶν πρεσβυτέρων γραφείσης.

(=Γιὰ τοὺς ρήτορες καὶ συγγραφεῖς, στοὺς ὁποίους ἀναφέρθηκα, ἔτσι πού εἶναι πάρα πολλοὶ καὶ καλοὶ, ἐπειδὴ βλέπω ὅτι τό νά γράψω γιά ὄλους ἀπαιτεῖ μακρό λόγο, δέν θά τό ἐπιχειρήσω· θά διαλέξω λοιπόν τοὺς πῖο ἱκανοὺς καὶ θά μιλήσω γιά τόν καθένα κατά ἡλικία, ἀρχικά γιά τοὺς ρήτορες κι ἂν μπορέσω καὶ γιά τοὺς ἱστορικούς. Θά πάρω τρεῖς ρήτορες ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους, τόν Λυσία, τόν Ἰσοκράτη καὶ τόν Ἰσαῖο, καὶ τρεῖς ἀπὸ αὐτοὺς πού ἄκμασαν μετὰ ἀπὸ αὐτούς, τόν Δημοσθένη, τόν Ὑπερείδη καὶ τόν Αἰσχίνη, τοὺς ὁποίους ἐγὼ θεωρῶ πολὺ καλύτερους ἀπὸ τοὺς ἄλλους· καὶ ἡ πραγματεία θά διαιρεθεῖ σέ δύο μέρη ἀρχίζοντας ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους)».

10. Παμφίλη

(1ος αἰ. μ.Χ.)

Ἱστορικός πού ἔζησε κατά τὴν ἐποχὴ τοῦ Νέρωνος. Κατὰ τὴ Σούδα ἡ Παμφίλη καταγόταν ἀπὸ τὴν Ἐπίδαυρο, ἐνῶ κατὰ τὸν Μέγα Φώτιο εἶχε γεννηθεῖ ἀπὸ Ἑλληνες τῆς Αἰγύπτου. Πιθανῶς ἡ ἴδια νά γεννήθηκε καὶ νά ἔζησε στὴν Ἐπίδαυρο, ἐνῶ ἡ ἑλληνικὴ οἰκογένειά της νά εἶχε ἔρθει ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο.

Ἀπὸ περίληψη τοῦ προλόγου τοῦ ἔργου της πού ἔκανε ὁ Φώτιος μαθαίνουμε ὅτι κατὰ τὰ δεκατρία χρόνια πού ἔζησε μὲ τὸν σύζυγό της ἐργαζόταν συνεχῶς γιά τὴ συγγραφὴ τῶν βιβλίων της. Κατὰ τὴ Σούδα μερικοὶ ἀπέδιδαν τό ἔργο της στὸν σύζυγό της Σωτηρίδα ἢ Σωκρατίδα.

Κύριο ἔργο τῆς Παμφίλης εἶναι τὰ «Ὑπομνήματα ἱστορικά». Πρόκειται γιά ἱστορικά σχόλια· εἶναι τριάντα τρία βιβλία ἀνάμεικτων ἱστορικῶν σημειώσεων ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ ἱστορία. Ὁ Φώτιος θεωρεῖ τό ἔργο πολὺ χρήσιμο. Στό ἔργο αὐτό τῆς Παμφίλης βρίσκουμε ἀναφορές καὶ σέ ἔργα τοῦ Αὐλοῦ Γέλλιου (Aulus Gellius) καὶ τοῦ Διογένη Λαέρτιου, οἱ ὁποῖοι καὶ τό ἔχουν ἀξιοποιήσει σέ σημαντικὸ βαθμό. Κατὰ τὴ Σούδα ἡ Παμφίλη ἔγραψε καὶ ἄλλα ἔργα.

Μαρτυρίες:

ΔΙΟΓΕΝΗΣ Ο ΛΑΕΡΤΙΟΣ, ΒΙΟΙ (Ὁ Διογένης ὁ Λαέρτιος διασώζει ἱστορικὸ ὕλικό ἀπὸ τὰ «Ὑπομνήματα ἱστορικά» τῆς Παμφίλης):

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΙΤΤΑΚΟΥ:

1.76:

«Παμφίλη δέ φησιν ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν Ὑπομνημάτων, ὡς τὸν υἱὸν αὐτοῦ (ἐνν. τοῦ Πιττακοῦ) Τυρραῖον καθήμενον ἐπὶ κουρείου ἐν Κύμῃ χαλκεὺς τις πέλεκυν ἐμβαλὼν ἀνέλοι. Τῶν δὲ Κυμαίων πεμψάντων τὸν φονέα τῷ Πιττακῷ, μαθόντα καὶ ἀπολύσαντα εἰπεῖν, "συγγνώμη μετανοίας κρείσσων".

(=Ἡ Παμφίλη γράφει στί δεύτερο βιβλίον τῶν Ὑπομνημάτων της, πὼς τὸν γιό τοῦ Πιττακοῦ Τυρραῖο τὸν σκότωσε κάποιος σιδεράς στὴν Κύμη μὲ τσεκούρι, τὴν ὥρα πού καθόταν σ' ἕνα κουρεῖο. Οἱ Κυμαῖοι ἔστειλαν τὸν φονιά στὸν Πιττακό, ὁ ὁποῖος, ὅταν

πληροφορήθηκε τό συμβάν, ἄφησε ἐλεύθερο τόν φονιά λέγοντας, "ἡ συγγνώμη εἶναι ἀνώτερη ἀπό τή μετάνοια")».

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΣΩΚΡΑΤΟΥΣ:

2.24:

«(Ὁ Σωκράτης) αὐτάρκης τε ἦν καί σεμνός. Καί ποτε Ἀλκιβιάδου, καθά φησι Παμφίλη ἐν τῷ ἑβδόμῳ τῶν Ὑπομνημάτων, διδόντος αὐτῷ χώραν μεγάλην, ἵνα ἐνοικοδομήσῃται οἰκίαν, φάναι, "καί εἰ ὑποδημάτων ἔδει, καί βύρσαν μοι ἐδίδους, ἵν' ἐμαυτῷ ὑποδήματα ποιησαίμην, καταγέλαστος ἂν ἦν λαβών".

(=Ὁ Σωκράτης ἦταν αὐτάρκης καί σεμνός. Κι ὅταν κάποτε, ὅπως γράφει ἡ Παμφίλη στό ἑβδομο βιβλίον τῶν Ὑπομνημάτων της, ὁ Ἀλκιβιάδης τοῦ χάρισε μιᾶ μεγάλη ἔκταση, γιά νά οἰκοδομήσῃ σπίτι, ὁ Σωκράτης τοῦ εἶπε: "ἀκόμη κι ἂν χρειάζομουν ὑποδήματα, κι ἐσύ μοῦ ἔδινες δέρμα, γιά νά κάνω γιά μένα ὑποδήματα, ἂν τό δεχόμουν, θά γινόμουν καταγέλαστος [ἐπομένως, πολύ πιό καταγέλαστος θά γινόμουν, ἂν δεχόμουν τό μεγάλο οἰκόπεδο πού μοῦ χαρίζεις]")».

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΚΛΕΟΒΟΥΛΟΥ ΤΟ ΛΙΝΔΙΟΥ:

1.90:

«Φέρεται δ' αὐτοῦ ἐν τοῖς Παμφίλης Ὑπομνήμασι καί αἰνίγμα τοῖον· Εἷς ὁ πατήρ, παῖδες δυοκαίδεκα. Τῶν δὲ ἐκάστῳ παῖδες δις τριάκοντα διάνδιχα εἶδος ἔχουσαι· αἱ μὲν λευκαί ἔασιν ἰδεῖν, αἱ δ' αὖτε μέλαιναι· ἀθάνατοι δέ τ' εὐοῦσαι, ἀποφθινύθουσιν ἅπασαι. Ἔστι δὲ ὁ ἐνιαυτός.

(=Στά Ὑπομνήματα τῆς Παμφίλης ἀποδίδεται στόν Κλεόβουλο τόν Λίνδιο κι ἕνα τέτοιο αἰνίγμα: "Ἐνας ὁ πατέρας, δώδεκα τά παιδιά. Στό κάθε παιδί ἀντιστοιχοῦν θυγατέρες δύο φορές ἀπό τριάντα πού ἔχουν δύο διαφορετικές μορφές· οἱ μισές εἶναι λευκές καί οἱ μισές μαῦρες· κι ἐνῶ εἶναι ἀθάνατες, πεθαίνουν ὅλες". Ὁ πατέρας αὐτός εἶναι τό ἔτος)».

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΘΕΟΦΡΑΣΤΟΥ:

5.36:

«Ὁ δὲ Θεόφραστος γέγονεν ἀνὴρ συνετότατος καί φιλοπονότατος καί, καθά φησι Παμφίλη ἐν τῷ τριακοστῷ δευτέρῳ τῶν Ὑπομνημάτων, διδάσκαλος Μενάνδρου τοῦ κωμικοῦ.

(=Ὁ Θεόφραστος ὑπῆρξε ἄνδρας συνετότατος καί ἐργατικότητας καί, ὅπως λέει ἡ Παμφίλη στό τριακοστό δεύτερο βιβλίον τῶν Ὑπομνημάτων της, ἦταν δάσκαλος τοῦ κωμικοῦ Μενάνδρου)».

11. Πλούταρχος

(περ. 45-125 μ.Χ.)

Ὁ Πλούταρχος καταγόταν ἀπό τή Χαιρώνεια τῆς Βοιωτίας. Εἶχε πέντε παιδιά. Στά ἔργα του ἡ αἴσθησις τῆς οἰκογένειας εἶναι πολύ ἔντονη. Σπούδασε στήν Ἀθήνα. Ἔλαβε ἐπιμελημένη ρητορική καί φιλοσοφική ἐκπαίδευση. Μελέτησε σέ βάθος τόν

Πλάτωνα, έγινε μάλιστα και μέλος της Ακαδημίας. Γενικά διέθετε τεράστια μόρφωση. Πέρασε στη Χαιρώνεια τό μεγαλύτερο μέρος της ζωής του, κι ἄς ἦταν μιά μικρή συρρικνούμενη πόλη της Βοιωτίας. Σ' αὐτήν ἄσκησε και κάποια δημόσια ἀξιώματα (ἐπώνυμος ἄρχοντας, ἐπόπτης δημοσίων ἔργων), μέ τό πνεῦμα τῆς πλατωνικῆς και τῆς στωικῆς ἠθικῆς πού εὐνοοῦσε τήν ἀνάμειξη στά κοινά μέ τήν παράλληλη τήρηση τῶν καθηκόντων ἐκ μέρους τῶν πολιτῶν. Ὑπῆρξε επίσης και ἱερέας στους Δελφούς καθὼς επίσης και ἐπιμελητής τῆς Δελφικῆς ἀμφικτυονίας. Μέ ἀνώτερα ἀκόμη ἀξιώματα, ὅπως ἐκεῖνο τῆς ἀντιπροσώπευσης μεταξύ Ἑλλάδος και Ρώμης, τόν τίμησαν οἱ αὐτοκράτορες Τραϊανός (98-117 μ.Χ.) και Ἀδριανός (117-138 μ.Χ.), μέ τούς ὁποίους εἶχε ἐπαφή λόγω τῆς μόρφωσής του και τῶν οἰκογενειακῶν του διασυνδέσεων. Ἐμεινε μεγάλα διαστήματα στη Ρώμη και πολιτογραφήθηκε Ρωμαῖος πολίτης. Ἀξιοποίησε τίς ὑψηλές γνωριμίες του, γιά νά βοηθήσει στην ἀναγέννηση τῆς παιδείας και τῆς οικονομίας τῆς Ἑλλάδος. Ἴσως μάλιστα ὁ Πλούταρχος νά ἔπαιξε σημαντικό ρόλο στην ἀνανέωση τῶν Δελφῶν κατά τήν ἐποχή τοῦ Ἀδριανοῦ. Ἐκτιμοῦσε βαθειά τό παρελθόν, ἀγαποῦσε τήν ἀρετή και λάτρευε τήν Ἑλλάδα.

Δέν εἶναι γνωστό ἂν ὁ Πλούταρχος γνώρισε τή χριστιανική πίστη. Ὅμως, ἐνῶ εἶναι εἰδωλόλατρη, μιλάει ξεκάθαρα και πολύ πνευματικά γιά τόν ἕνα Θεό και ἴσως γι' αὐτό συνήθως εἰκονίζεται σέ πολύ παλιές τοιχογραφίες μονῶν μαζί μέ τούς ἄλλους πρό Χριστοῦ Ἑλληνες σοφοῦς πού, κατά τήν ἔννοια τοῦ «σπερματικοῦ λόγου», μίλησαν «προφητικά» γιά τόν Μεσσία.

Ἀπό τό ὀγκῶδες φιλολογικό ἔργο τοῦ Πλουτάρχου σώθηκε περίπου τό ἕνα τρίτο:

1) «ΒΙΟΙ ΠΑΡΑΛΛΗΛΟΙ». Πρόκειται γιά 50 βιογραφίες πολιτικῶν και στρατιωτικῶν προσώπων, ἀνά ζεύγη (23 ζεύγη=46 βιογραφίες) ἀπό ἕναν Ἑλληνα και ἕνα Ρωμαῖο, πού παρουσιάζουν κάποια ὁμοιότητα ἢ κάποιο σημεῖο ἐπαφῆς, μέ συγκριτικές παρατηρήσεις, και ἐπιπρόσθετα τέσσερις ξεχωριστές, μεμονωμένες βιογραφίες (ὄχι σέ ζευγάρια). Ὁ Πλούταρχος γιά τή σύνταξη τῶν Βίων εἶχε διπλό στόχο: 1. Νά θυμίσει στους Ρωμαῖους τό λαμπρό παρελθόν τῆς Ἑλλάδος και 2. Νά παρακινήσει τούς Ἑλληνες σέ μιά συναινετική στάση ἀπέναντι στους Ρωμαῖους.

2) «ΗΘΙΚΑ». Μέ τόν τίτλο «Ἠθικά» χαρακτηρίζεται μιά συλλογή 80 ἔργων τοῦ Πλουτάρχου, ποικίλου περιεχομένου και ποικίλης λογοτεχνικῆς μορφῆς. Πρόκειται γιά μονογραφίες, διατριβές, ἀφηγηματικούς διαλόγους κτλ., ἔργα πού πραγματεύονται θέματα τῆς Ἠθικῆς, τῆς Ὁρησκείας, τῆς Φυσικῆς, τῆς Πολιτικῆς, τῆς Φιλοσοφίας, τῆς Παιδαγωγικῆς, τῆς Ἀρχαιογνωσίας.

3) Ἀνάμεσα στά πολλά ἄλλα ἔργα πού ἔγραψε ὁ Πλούταρχος ἔγραψε και ἔργα πολιτικά, ἕνα ἀπό τά σημαντικότερα τῶν ὁποίων εἶναι τά «ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΠΑΡΑΓΓΕΛΜΑΤΑ». Σ' αὐτά ὑπογραμμίζει πῶς οἱ πολιτικοί πρέπει νά διαθέτουν ἠθικές ἀρετές, ὅπως αὐτοκυριαρχία, ἀκεραιότητα, εἰλικρίνεια, σεβασμό στους ἄλλους. Θεωρεῖ επίσης ἀναπόφευκτη τή ρωμαϊκή κυριαρχία στην Ἑλλάδα και ὑποδεικνύει ὡς πρῶτο καθῆκον ἑνός καλοῦ Ἑλληνα τοπικοῦ ἄρχοντα και πολιτικοῦ τή διατήρηση

τῆς εἰρήνης, τῆς ἀσφάλειας καί τὴν ἀποφυγὴ τῶν συγκρούσεων, ὥστε νά μή δοθεῖ ἡ δικαιολογία καί ἡ ἀφορμὴ στόν ρωμαϊκό στρατό νά ἐπέμβει.

Τό ὕφος τοῦ Πλουτάρχου εἶναι εὐχάριστο καί ἡ γλώσσα του εἶναι ἡ ἀττική, ἀλλά μέ πολλές παραχωρήσεις στήν Κοινή, τῆ γλώσσα δηλαδή πού μιλοῦταν στήν ἐποχὴ του.

Ἀποσπάσματα:

ΒΙΟΙ ΠΑΡΑΛΛΗΛΟΙ:

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΑΙ ΚΑΙΣΑΡ 1. 2-3:

Ἦδη στό προοίμιο τοῦ Βίου τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἓνα μνημειῶδες σύντομο κείμενο, ὁ Πλούταρχος συστήνεται ὡς συγγραφέας βιογραφιῶν καί ὄχι ἱστοριογράφος· συμπληρώνει, ἔτσι, καί ἴσως θέλει νά διορθώσει σέ κάποια σημεῖα τους παλιούς ἱστοριογράφους, χωρίς νά συγκρούεται ἀπ' εὐθείας μαζί τους. Δηλώνει ἐπίσης ὅτι ὅταν ἔγραφε τούς «Βίους» του ἀπέβλεπε πρωτίστως στήν ἠθική διαπαιδαγώγηση τῶν ἀναγνωστῶν του:

«Οὔτε γάρ ἱστορίας γράφομεν, ἀλλά βίους, οὔτε ταῖς ἐπιφανεστάταις πράξεις πάντως ἔνεστι δῆλωσις ἀρετῆς ἢ κακίας, ἀλλά πρᾶγμα βραχὺ πολλάκις καί ῥῆμα καί παιδιὰ τις ἔμφασιν ἦθους ἐποίησε μᾶλλον ἢ μάχαι μυριόνεκροι καί παρατάξεις αἰ μέγισται καί πολιορκίαι πόλεων. Ὡσπερ οὖν οἱ ζωγράφοι τὰς ὁμοιότητάς ἀπὸ τοῦ προσώπου καί τῶν περὶ τὴν ὄψιν εἰδῶν οἷς ἐμφαίνεται τὸ ἦθος ἀναλαμβάνουσιν, ἐλάχιστα τῶν λοιπῶν μερῶν φροντίζοντες, οὕτως ἡμῖν δοτέον εἰς τὰ τῆς ψυχῆς σημεῖα μᾶλλον ἐνδύεσθαι, καί διὰ τούτων εἰδοποιεῖν τὸν ἐκάστου βίον, ἐάσαντας ἑτέροις τὰ μεγέθη καί τούς ἀγῶνας.

(=Δέν γράφουμε ἱστορίες ἀλλὰ βίους· οὔτε καί στίς πιό ἐπιφανεῖς πράξεις ἐμπεριέχεται ἀπόδειξις ἀρετῆς ἢ κακίας, ἀλλὰ πολλές φορές ἓνα πρᾶγμα σύντομο καί ἀσήμαντο καί ἓνας λόγος ἢ ἓνα ἀστεῖο, δείχνει πιό ξεκάθαρα τὸν χαρακτήρα ἀπ' ὅ,τι μάχες πολύνεκρες, πολυάριθμες παρατάξεις στρατιωτῶν καί πολιορκίες πόλεων. Ὅπως λοιπὸν οἱ ζωγράφοι παίρνουν τὰ χαρακτηριστικὰ ἀπὸ τὸ πρόσωπο καί ἀπὸ τὴν ἔκφραση τῶν ματιῶν, ἀπὸ τὰ ὅποια φαίνεται ὁ χαρακτήρας, φροντίζοντας ἐλάχιστα γιὰ τὰ ὑπόλοιπα μέρη τοῦ σώματος, ἔτσι πρέπει νά ἐπιτραπεῖ καί σέ μᾶς νά ἐμβαθύνουμε περισσότερο στὰ σημεῖα τῆς ψυχῆς καί μέ αὐτὰ νά παρουσιάσουμε τὸν βίον τοῦ καθενός, ἀφήνοντας σέ ἄλλους τὰ μεγάλα ἔργα καί τούς ἀγῶνες)».

[Γιὰ τὸν Μ. Ἀλέξανδρο βλ. Πλουτάρχου «Βίος Ἀλεξάνδρου» 21 κ.έ. καί «Περὶ Ἀλεξάνδρου τύχης» 6, 338de. Ἀποσπάσματα ἀπὸ τὰ ἔργα αὐτὰ τοῦ Πλουτάρχου σχετικὰ μέ τὴν ἐγκράτεια καί τὴ σωφροσύνη τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, καθὼς καί σχετικὲς ἀπόψεις Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας βλ. πιὸ πάνω στόν APPIANO].

ΗΘΙΚΑ:

Τό σημαντικότερο ἀπὸ τὰ ἠθικά ἔργα τοῦ Πλουτάρχου εἶναι τὸ «Περὶ παίδων ἀγωγῆς», τὸ ὅποιο ἐπηρέασε βαθύτατα τίς παιδαγωγικὲς θεωρίες τοῦ Ἀνθρωπισμοῦ στὴ Δύση:

ΠΕΡΙ ΠΑΙΔΩΝ ΑΓΩΓΗΣ 1.1.A – 4.F.1:

«Τί τις ἂν ἔχοι εἰπεῖν περὶ τῆς τῶν ἐλευθέρων παιδῶν ἀγωγῆς καὶ τίνι χρώμενοι σπουδαῖοι τοὺς τρόπους ἂν ἀποβαῖεν, φέρε σκεψώμεθα. Βέλτιον δ' ἴσως ἀπὸ τῆς γενέσεως ἄρξασθαι πρῶτον. Τοῖς τοίνυν ἐπιθυμοῦσιν ἐνδόξων τέκνων γενέσθαι πατράσιν ὑποθείμην ἂν ἔγωγε μὴ ταῖς τυχοῦσαις γυναιξὶ συνοικεῖν, λέγω δ' οἷον ἐταίραις ἢ παλλακαῖς· τοῖς γὰρ μητρόθεν ἢ πατρόθεν οὐκ εὖ γεγονόσιν ἀνεξάλειπτα παρακολουθεῖ τὰ τῆς δυσγενείας ὄνειδη παρὰ πάντα τὸν βίον καὶ πρόχειρα τοῖς ἐλέγχειν καὶ λαιδορεῖσθαι βουλομένοις. Καὶ σοφὸς ἦν ἄρ' ὁ ποιητὴς ὅς φησιν

"ὅταν δέ κρηπίς μὴ καταβληθῆ γένους
ὀρθῶς, ἀνάγκη δυστυχεῖν τοὺς ἐκγόνους..."

(= Ἄς ἐξετάσουμε λοιπὸν τί θὰ μπορούσε νὰ πεῖ κανεὶς γιὰ τὴν ἀγωγή τῶν ἐλεύθερων παιδιῶν καὶ μέ ποιούς τρόπους θὰ μπορούσαν νὰ γίνουν ἰκανὰ καὶ ἐνάρετα στὴ ζωὴ τους. Ἴσως ὁμως εἶναι προτιμότερο νὰ ἀρχίσω πρῶτα ἀπὸ τὴ γέννησή τους. Ἐκείνους λοιπὸν πού ἐπιθυμοῦν νὰ γίνουν πατέρες ἐνδοξῶν παιδιῶν ἐγὼ θὰ τοὺς συμβούλευα νὰ μὴ συγκατοικοῦν μέ ὅποιες γυναικες τύχει, ἐννοῶ δηλαδή μέ ἐταῖρες ἢ παλλακίδες· διότι αὐτοὺς πού δέν γεννήθηκαν ἀπὸ καλές μητέρες καὶ καλοὺς πατέρες οἱ ντροπές τῆς κακῆς καταγωγῆς τοὺς ἀκολουθοῦν ἀνεξάλειπτες σ' ὅλη τους τὴ ζωὴ καὶ δίνουν εὐκόλα ἀφορμές σέ ὅσους θέλουν νὰ τοὺς ἐπικρίνουν καὶ νὰ τοὺς χλευάζουν. Ἦταν ἐπομένως σοφὸς ὁ ποιητὴς πού εἶπε·

"Ὅταν δέν μποῦν σωστά τὰ θεμέλια τῆς γενιᾶς, ἀναγκαστικά οἱ ἀπόγονοι θὰ δυστυχήσουν..."

Τὸ δὲ πάντων μέγιστον καὶ κυριώτατον τῶν εἰρημένων ἔρχομαι φράσω. Διδασκάλους γὰρ ζητητέον τοῖς τέκνοις, οἳ καὶ τοῖς βίοις εἰσὶν ἀδιάβλητοι καὶ τοῖς τρόποις ἀνεπίληπτοι καὶ ταῖς ἐμπειρίαις ἄριστοι· πηγὴ γὰρ καὶ ρίζα καλοκαγαθίας τὸ νομίμου τυχεῖν παιδείας. Καὶ καθάπερ τὰς χάρακας οἱ γεωργοὶ τοῖς φυτοῖς παρατιθέασιν, οὕτως οἱ νόμιμοι τῶν διδασκάλων ἐμμελεῖς τὰς ὑποθήκας καὶ παραινέσεις παραπηγνύουσι τοῖς νέοις, ἴν' ὀρθὰ τούτων βλαστάνη τὰ ἦθη. Νῦν δέ τις κἂν καταπτύσειε τῶν πατέρων ἐνίων, οἵτινες πρὶν δοκιμάσαι τοὺς μέλλοντας διδάσκειν, δι' ἄγνοίαν, ἔσθ' ὅτε καὶ δι' ἀπειρίαν, ἀνθρώποις ἀδοκίμοις καὶ παρασήμοις ἐγχειρίζουσι τοὺς παῖδας. Καὶ οὐπω τοῦτ' ἐστὶ καταγέλαστον εἰ δι' ἀπειρίαν αὐτὸ πράττουσιν, ἐκεῖνο δ' ἐσχάτως ἄτοπον. Τὸ ποῖον; Ἐνίοτε γὰρ εἰδότες, αἰσθόμενοι δὲ καὶ ἄλλων αὐτοῖς τοῦτο λεγόντων, τὴν ἐνίων τῶν παιδευτῶν ἀπειρίαν ἅμα καὶ μοχθηρίαν, ὁμως τούτοις ἐπιτρέπουσι τοὺς παῖδας, οἳ μὲν ταῖς τῶν ἀρεσκευομένων ἠττώμενοι κολακείαις, εἰσὶ δ' οἳ καὶ δεομένοις χαριζόμενοι φίλοις, παρόμοιον ποιοῦντες ὥσπερ ἂν εἴ τις τῷ σώματι κάμων τὸν σὺν ἐπιστήμῃ δυνηθέντ' ἂν σῶσαι παραλιπὼν, φίλῳ χαριζόμενος τὸν δι' ἀπειρίαν ἀπολέσαντ' ἂν αὐτὸν προέλοιτο, ἢ ναύκληρον τὸν ἄριστον ἀφείς τὸν χειρίστον δοκιμάσειε φίλου δεηθέντος.

(=Καὶ τώρα θὰ ἀναφερθῶ στό πῶ σπουδαῖο καὶ πρωτεῦον ἀπ' ὅσα ἔχουν λεχθεῖ. Πρέπει νὰ ἀναζητοῦμε γιὰ τὰ παιδιά μας δασκάλους οἳ ὅποιοι εἶναι ἀδιάβλητοι στὴ ζωὴ τους ἀνεπίληπτοι στοὺς τρόπους τους καὶ ἄριστοι στίς ἐμπειρίες τους· διότι πηγὴ καὶ ρίζα τοῦ νὰ εἶναι κάποιος "καλὸς καὶ ἀγαθός" εἶναι τό νὰ ἔχει τὴ σωστὴ παιδεία.

Κι ὅπως οἱ γεωργοὶ βάζουν στηρίγματα στά φυτά, ἔτσι καί οἱ σωστοὶ δάσκαλοι παρέχουν στοὺς νέους -σάν στηρίγματα- τίς κατάλληλες συμβουλές καί παραινέσεις, ὥστε νά ἀποκοτῶν καλά ἦθη. Σήμερα ὅμως θά ἔπρεπε νά φτύσει κανεὶς μέ περιφρόνηση μερικοὺς πατέρες οἱ ὁποῖοι προτοῦ ὑποβάλουν σέ κάποια δοκιμασία τοὺς μελλοντικούς δασκάλους τῶν παιδιῶν τους, παραδίδουν τά παιδιά τους, ἀπό ἄγνοια καί μερικές φορές ἀπό ἀπειρία, σέ ἀνθρώπους ἀδοκίμαστους καί ἄσημους. Καί δέν εἶναι γιά γέλια ἂν τό κάνουν αὐτό λόγω ἀπειρίας, ἀλλά τό ἄλλο εἶναι τελείως ἄτοπο. Ποιό; Ἐνίοτε, ἐνῶ γνωρίζουν, κι ἐνῶ ἀκοῦν καί τοὺς ἄλλους νά τοὺς λένε τό ἴδιο, δηλαδή τήν ἀπειρία τή συνδυασμένη μέ μοχθηρία κάποιων δασκάλων, ὅμως τοὺς ἀναθέτουν τά παιδιά τους, κάποιοι γιατί τοὺς λυγίζουν οἱ κολακεῖες τῶν ἀνθρώπων πού τοὺς γυροφέρνουν μέ φιλοφρονήσεις, κι ἄλλοι διότι κάνουν τό χατήρι κάποιων φίλων τους πού τοὺς παρακαλοῦν, κάνοντας κάτι παρόμοιο μ' αὐτόν πού, ἐνῶ εἶναι ἄρρωστος, δέν ἐπισκέπτεται τόν γιατρό πού μπορεῖ νά τόν σώσει μέ τήν ἐπιστήμη του, ἀλλά προτιμᾶει κάποιον πού θά τόν ὀδηγήσει στόν θάνατο λόγω τῆς ἀπειρίας του κάνοντας τό χατήρι τοῦ φίλου του· κάνει κάτι παρόμοιο μ' αὐτόν πού παρατώντας τόν ἄριστο πλοῖ-αρχο δοκιμάζει τόν χειρότερο, ἐπειδή τόν παρακάλεσε ὁ φίλος του).

Ζεῦ καί θεοὶ πάντες, πατήρ τις καλούμενος πλείω λόγον τῆς τῶν δεομένων ποιεῖται χάριτος ἢ τῆς τῶν τέκνων παιδεύσεως; Εἶτ' οὐκ εἰκότα πολλάκις Σωκράτης ἐκεῖνος ὁ παλαιὸς ἔλεγεν, ὅτι εἴπερ ἄρα δυνατόν ἦν, ἀναβάντα ἐπὶ τὸ μετεωρότατον τῆς πόλεως ἀνακραγεῖν μέρος "ὧ ἄνθρωποι, ποῖ φέρεσθε, οἵτινες χρημάτων μὲν κτήσεως πέρι πᾶσαν ποιεῖσθε σπουδὴν, τῶν δ' υἱέων, οἷς ταῦτα καταλείψετε, μικρὰ φροντίζετε;" τούτοις δ' ἂν ἔγωγε προσθεῖην ὅτι οἱ τοιοῦτοι πατέρες παραπλήσιον ποιοῦσιν, οἷον εἶ τις τοῦ μὲν ὑποδήματος φροντίζει, τοῦ δὲ ποδὸς ὀλιγῶρος ἔχει.

(=Δία καὶ ὄλοι οἱ θεοί, ἕνας πού θέλει νά λέγεται πατέρας περισσότερο νιάζεται νά εὐχαριστήσῃ αὐτούς πού τόν παρακαλοῦν ἢ γιά τήν αἰδουμένη τῶν παιδιῶν του; Κι ἔπειτα δέν ἦταν σωστά ὅσα ἔλεγε πολλές φορές ἐκεῖνος ὁ παλαιὸς Σωκράτης, ὅτι δηλαδή, ἂν ἦταν δυνατόν, θά ἀνέβαινε στό πῖο ψηλὸ μέρος τῆς πόλης καί θά φώναζε "ὧ ἄνθρωποι, τί συμπεριφορὰ εἶναι αὐτή; Φροντίζετε μέ κάθε τρόπο πῶς θά ἀποκτήσετε χρήματα καί ἐλάχιστα νιάξεσθε γιά τοὺς γιούς σας στοὺς ὁποίους θά ἀφήσετε τά χρήματα αὐτά; Σ' αὐτά ἐγὼ θά πρόσθετα ὅτι αὐτοῦ τοῦ εἴδους οἱ πατέρες κάνουν κάτι παραπλήσιο μ' ἐκεῖνον πού φροντίζει γιά τό ὑπόδημά του, ἐνῶ ἀδιαφορεῖ γιά τό πόδι του)»).

ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΠΑΡΑΓΓΕΛΜΑΤΑ:

798β:

«Πρὸς τοὺς προτρεπομένους τῶν φιλοσόφων διδάσκοντας δὲ μηδὲν μηδ' ὑποτιθεμένους· ὅμοιοι γάρ εἰσι τοῖς τοὺς λύχνους προμύττουσιν ἔλαιον δὲ μὴ ἐγγέουσιν.

(=Γιά τοὺς φιλοσόφους οἱ ὁποῖοι μόνον προτρέπουν καί παρακινοῦν τοὺς μαθητὲς τους χωρὶς νά τοὺς διδάσκουν τίποτα οὔτε νά τοὺς συμβουλεύουν ἔλεγε πῶς μοιάζουν μ' αὐτούς πού ἐτοιμάζουν τό φητῖλι τῶν λυχνῶν, ἀλλά δὲν χύνουν μέσα λάδι)»).

799γ-δ:

«Ὁ Ἀθηναίων (δῆμος) εὐκίνητός ἐστι πρὸς ὀργήν, εὐμετάθετος πρὸς ἔλεον, μᾶλλον ὀξέως ὑπονοεῖν ἢ διδάσκεσθαι καθ' ἡσυχίαν βουλόμενος· ὥσπερ τῶν ἀνδρῶν τοῖς ἀδόξοις καὶ ταπεινοῖς βοηθεῖν προθυμότερος, οὕτω τῶν λόγων τοὺς παιγνιώδεις καὶ γελοίους ἀσπάζεται καὶ προτιμᾷ· τοῖς μὲν ἐπαινοῦσιν αὐτὸν μάλιστα χαίρει, τοῖς δὲ σκώπτουσιν ἠκιστα δυσχεραίνει· φοβερός ἐστιν ἄχρι τῶν ἀρχόντων, εἴτα φιλάνθρωπος ἄχρι τῶν πολεμίων.

(=Οἱ Ἀθηναῖοι ὀργίζονται πολὺ εὐκόλα, εὐκόλα μεταστρέφονται πρὸς τὴν συμπάθεια, πολὺ γρήγορα ὑποψιάζονται τοὺς ἄλλους, ἀντὶ τὰ ἐπιθυμοῦν νὰ παίρνουν μὲ τὴν ἡσυχίαν τοὺς πληροφορίες γιὰ ὅ,τι τοὺς ἀπασχολεῖ· ὅπως εἶναι προθυμότεροι νὰ βοηθοῦν τοὺς ἀδοξοὺς καὶ παρακατιανούς ἀνδρες, ἔτσι καὶ ἀπὸ τοὺς λόγους ἐκτιμοῦν καὶ προτιμοῦν τοὺς διασκεδαστικούς κι αὐτούς πού προκαλοῦν γέλιο· χαίρονται πάρα πολὺ νὰ ἀκοῦν λόγους πού τοὺς ἐπαινοῦν, ἐνῶ στενοχωροῦνται ὑπερβολικά ὅταν τοὺς περιπαίζου· μποροῦν νὰ γίνουν τρομεροὶ ἀκόμα καὶ στοὺς ἄρχοντές τους κι ἀμέσως μετὰ φιλάνθρωποι ἀκόμα καὶ στοὺς ἐχθρούς τους).

Οἱ μὲν οὖν αὐλικοὶ κόλακες ὥσπερ ὀρνιθοθήραι μιμούμενοι τῇ φωνῇ καὶ συνεξομοιοῦντες ἑαυτοὺς ὑποδύονται μάλιστα καὶ προσάγουσι δι' ἀπάτης τοῖς βασιλεῦσι· τῷ δὲ πολιτικῷ μιμεῖσθαι μὲν οὐ προσήκει τοῦ δήμου τὸν τρόπον, ἐπίστασθαι δὲ καὶ χρῆσθαι πρὸς ἕκαστον, οἷς ἀλώσιμός ἐστιν· ἡ γὰρ ἄγνοια τῶν ἠθῶν ἀστοχίας φέρει καὶ διαπτώσεις οὐχ ἤττονας ἐν ταῖς πολιτείαις ἢ ταῖς φιλίαις τῶν βασιλέων.

(=Οἱ αὐλοκόλακες σάν κυνηγοὶ πουλιῶν μὲ ψεύτικες φωνές καὶ παίρνοντας ἄλλα πρόσωπα ἀπὸ τὰ δικά τους μπαίνουν εὐκόλα μὲ τρόπο στό παλάτι καὶ πλησιάζουν μὲ ἀπάτη τοὺς βασιλεῖς· σ' ἓναν πολιτικὸ βέβαια δὲν ταιριάζει νὰ μιμεῖται τοὺς τρόπους αὐτοῦ τοῦ λαοῦ, νὰ γνωρίζει ὅμως καὶ νὰ ἀντιμετωπίζει τὸν καθένα μὲ τὸν τρόπο πού εἶναι κατάλληλος, γιὰ νὰ τὸν κερδίσει· διότι ἡ ἄγνοια τῶν χαρακτήρων προκαλεῖ στίς πολιτεῖες ἀστοχίες καὶ ἀποτυχίες μεγαλύτερες ἀπ' ὅ,τι στίς φιλίες τῶν βασιλέων)».

801-802:

«Οἱ μὲν οὖν τὰ πλοῖα κυβερνῶντες ἑτέροις χρῶνται κελευσταῖς, ὁ δὲ πολιτικὸς ἐν ἑαυτῷ μὲν ὀφείλει τὸν κυβερνῶντα νοῦν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ δὲ τὸν ἐγκελευόμενον λόγον, ὅπως μὴ δέηται φωνῆς ἄλλοτρίας μηδ' ὥσπερ Ἴφικράτης ὑπὸ τῶν περὶ Ἀριστοφῶντα καταρρητορευόμενος λέγει "βελτίων μὲν ὁ τῶν ἀντιδίκων ὑποκριτῆς δραῖμα δὲ τοῦμόν ἄμεινον", μηδὲ πολλάκις δέηται τῶν Εὐριπιδείων ἐκείνων

"εἶθ' ἦν ἄφωνον σπέρμα δυστήνων βροτῶν",

ὥσπερ Ἀθήνησιν ἀρχιτεκτόνων ποτὲ δυοῖν ἐξεταζομένων πρὸς δημόσιον ἔργον ὁ μὲν αἰμύλος καὶ κομψὸς εἶπεῖν λόγον τινὰ διεληθὼν περὶ τῆς κατασκευῆς μεμελετημένον ἐκίνησε τὸν δῆμον, ὁ δὲ βελτίων τῇ τέχνῃ λέγειν δ' ἀδύνατος, παρεληθὼν εἰς μέσον εἶπεν

"Ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ὡς οὗτος εἶρηκεν, ἐγὼ ποιήσω".

Διὰ τοῦτ' ἦν ἡ κατὰ Περικλέα πολιτεία "λόγῳ μὲν," ὡς φησι Θουκυδίδης, "δημοκρατία, ἔργῳ δ' ὑπὸ τοῦ πρώτου ἀνδρὸς ἀρχῇ" διὰ τὴν τοῦ λόγου δύναμιν. Ἐπει

καὶ Κίμων ἀγαθὸς ἦν καὶ Ἐφιάλης καὶ Θουκυδίδης, ἀλλ' ἐρωτηθεὶς οὗτος ὑπ' Ἀρχιδάμου τοῦ βασιλέως τῶν Σπαρτιατῶν πότερον αὐτὸς ἢ Περικλῆς παλαιεὶ βέλτιον, "οὐκ ἂν εἰδείη τις" εἶπεν. "ὅταν γάρ ἐγὼ καταβάλω παλαίων, ἐκεῖνος λέγων μὴ πεπτωκέναι νικᾷ καὶ πείθει τοὺς θεωμένους".

(=Οἱ κυβερνήτες τῶν πλοίων ἔχουν ἄλλους οἱ ὅποιοι δίνουν τὸν ρυθμὸ τῆς κωπηλασίας στοὺς κωπηλάτες· ὁ πολιτικός ὁμως ὀφείλει νὰ ἔχει μέσα του τὸν κυβερνήτη νοῦ, μέσα του νὰ ἔχει καὶ τὸν λόγο πού παίρνει ἐντολές ἀπὸ τὸν νοῦ, γιὰ νὰ μὴν ἔχει ἀνάγκη τίς ξένες φωνές, οὔτε, ὅπως ὁ Ἰφικράτης, ὅταν τὸν νίκησαν σέ ρητορικούς ἀγῶνες οἱ περὶ τὸν Ἀριστοφώντα, εἶπε "ἦταν καλύτερός μου ὁ ὑποκριτὴς τῶν ἀντιδίκων μου, ὁμως τὸ δικό μου δράμα ἦταν καλύτερο", οὔτε νὰ ἔχει πολλές φορές ἀνάγκη ἐκεῖνα τὰ λόγια τοῦ Εὐριπίδη·

"μακάρι νὰ ἦταν ἄφωνοι οἱ δύστυχοι θνητοί".

ἢ ὅπως, ὅταν κάποτε οἱ Ἀθηναῖοι ἐξέταζαν δύο ἀρχιτέκτονες γιὰ τὴν ἀνάληψη κάποιου δημόσιου ἔργου, ὁ μὲν ἕνας, κολακευτικός καὶ πνευματώδης, μίλησε γιὰ τὴν κατασκευὴ μὲ ἕνα λόγο καλὰ μελετημένο καὶ ἔτσι κίνησε τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ δήμου, ἐνῶ ὁ δευτερός, ἀδύναμος στὴν τέχνη τοῦ λόγου, προχώρησε στό μέσον τῆς οὐμύγυρης καὶ εἶπε·

"Ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἐγὼ θὰ κάνω ὅπως αὐτὸς εἶπε".

Γι' αὐτὸ ἡ πολιτεία τοῦ Περικλῆ ἦταν, ὅπως λέει ὁ Θουκυδίδης, "στά λόγια δημοκρατία, ἀλλὰ στὴν πραγματικότητα ἡ ἐξουσία τοῦ πρώτου ἀνδρός" κι αὐτὸ ἐπειδὴ ἔχει μεγάλη δύναμη ὁ λόγος. Καὶ ὁ Κίμων ἦταν καλός καὶ ὁ Ἐφιάλης καὶ ὁ Θουκυδίδης, ἀλλὰ αὐτὸς, ὅταν ρωτήθηκε ἀπὸ τὸν βασιλιά τῶν Σπαρτιατῶν Ἀρχίδαμο ἂν αὐτὸς ἢ ὁ Περικλῆς ἦταν ἀνώτερος στὴν πάλη, εἶπε· "δὲν μπορεῖ νὰ γνωρίζει κανεὶς· διότι ὅταν ἐγὼ παλεύω καὶ τὸν νικῶ, ἐκεῖνος λέει πὼς δὲν ἔπρεπε καὶ πείθει μὲ τὰ λόγια του ὅσους παρακολουθοῦν τὴν πάλη"«.

12. Πausanias

(περ. 100/110-180 μ.Χ.)

Ὁ περιηγητὴς Πausanias καταγόταν κάπου ἀπὸ τὴ δυτικὴ Μικρὰ Ἀσία, ἄγνωστο ἀπὸ ποῦ ἀκριβῶς, πιθανῶς ἀπὸ τὴ Λυδία. Ἐγγραψε τὸ ἔργο «Ἑλλάδος περιήγησις» σέ 10 βιβλία. Εἶναι τὸ μοναδικὸ ἔργο περιηγητικῆς ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα πού σώζεται ὁλόκληρο. Περιγράφει τόπους καὶ μνημεῖα, ἀλλὰ καὶ περιλαμβάνει πολλές παρεκβάσεις γιὰ θέματα γεωγραφικά, ἱστορικά καὶ μυθολογικά. Ἕνας ὥραϊος συγκερασμὸς γεωγραφίας καὶ ἱστοριογραφίας. Ἴσως δὲν θέλει νὰ ξαναγράψει ἱστορία, ἀλλὰ νὰ στραφεῖ στό νέο εἶδος τῆς Γεωγραφίας. Γι' αὐτὸ καὶ ἀρκεῖται σέ συμπληρώσεις ἢ καὶ διορθώσεις σέ λεπτομέρειες τῆς ἱστορίας προηγούμενων ἱστορικῶν. Γιὰ παράδειγμα, στό 1^ο βιβλίον τοῦ ἔργου του, ἐκεῖ πού μιλάει γιὰ τὰ σωζόμενα μνημεῖα τῆς Ἀθήνας, στὴν πραγματικότητα ἐξιστορεῖ τὰ γεγονότα τῆς Πρώιμης Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς. Καὶ στό 4^ο βιβλίον, ἐκεῖ ὅπου περιγράφει λεπτομερέστατα τὰ πολλὰ μνημεῖα

τῆς Σπάρτης, ὅσα σώζονταν κατά τόν 2^{ον} αἰώνα μ.Χ., μᾶς δίνει τήν ἐντύπωση πὼς τό κάνει γιά νά δείξει πὼς διαφωνεῖ μέ τόν Θουκυδίδη ὁ ὁποῖος κάνει λόγο γιά περιορισμένο ἀριθμό μνημείων στήν πόλη. Ὁ Πausanías περιηγήθηκε πολλά μέρη καί μιλά γιά τόπους καί πράγματα πού ἔχει δεῖ προσωπικά. Τό ἔργο του εἶναι ὁ καλύτερος ὁδηγός γιά ἀρχαιολογικές ἔρευνες.

Σίγουρα ἀντλήσε καί ἀπό παλαιότερους συγγραφεῖς -ἴσως ἐπέδρασε ἐπάνω του ὡς κάποιο σημεῖο καί ὁ Θουκυδίδης- ἀλλά θεωρεῖται βέβαιο ὅτι ἦταν ἓνας ἄνθρωπος μέ πολλά ἐνδιαφέροντα καί ἔγραψε ἀπό προσωπική παρατήρηση καί ὕστερα ἀπό πολλή μελέτη. Τό ἔργο ἀπευθύνεται σέ ἐγγράμματους Ἕλληνες τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, στούς ὁποῖους θέλει νά παρουσιάσει τήν Ἑλλάδα καί τούς θεσσαυρούς της.

Ὁ Πausanías ἐπαινεῖ τή χρηστή ρωμαϊκή διοίκηση, ἀλλά ἐπικρίνει τούς συγγραφεῖς πού κολακεύουν τούς Ρωμαίους αὐτοκράτορες· αὐτή τή ρητορική, τήν «λόγῳ καί κολακεία πρὸς τό ὑπερέχον (=τῆ ρητορική πού γίνεται ὄργανο κολακείας πρὸς τούς ἐν ὑπεροχῇ ὄντες, δηλαδή τούς αὐτοκράτορες)» 8,2.5.6) τή θεωρεῖ κούφια. Φρονεῖ ὁ Πausanías πὼς ὁ μοναδικός λαός πού προόδευσε σέ καθεστῶς δημοκρατίας ἦταν οἱ Ἀθηναῖοι· κανεῖς ἄλλος. Αὐτοὶ ὅμως ἦταν ἐντελῶς πειθαρχικοὶ στούς νόμους τους («νόμοις τοῖς καθεστηκόσιν ἐλάχιστα ἠπειθούν» 4.35.5-6). Ἡ Ἀθήνα, λέει ὁ Πausanías, παρά τίς ταλαιπωρίες τῶν πολέμων, μπόρεσε νά ἀκμάσει καί ἐπὶ ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, στήν ἐποχὴ τοῦ Ρωμαίου αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ («Ἀθηναίαι μὲν οὕτως ὑπὸ τοῦ πολέμου κακωθεῖσαι τοῦ Ῥωμαίων αὐθις Ἀδριανοῦ βασιλεύοντος ἠνθησαν» 1.20.7.14).

Ἡ γλῶσσα τοῦ Πausanías εἶναι ἡ ἀττικίζουσα μέ κάποιες ἰδιορρυθμίες καί ἀρχαϊσμούς.

Στὴ Βυζαντινὴ ἐποχὴ τό ἔργο τοῦ Πausanías ἐκτιμῆθηκε πολύ.

Ἀποσπάσματα:

ΕΛΛΑΔΟΣ ΠΕΡΙΗΓΗΣΙΣ:

1.8.4.1-8:

«Τῆς δὲ τοῦ Δημοσθένους εἰκόνης πλησίον Ἄρεώς ἐστὶν ἱερόν, ἔνθα ἀγάλματα δύο μὲν Ἀφροδίτης κεῖται, τὸ δὲ τοῦ Ἄρεως ἐποίησεν Ἀλκαμένης, τὴν δὲ Ἀθηναῖαν ἀνὴρ Πάριος, ὄνομα δὲ αὐτῷ Λόκρος. Ἐνταῦθα καὶ Ἐννοῦς ἄγαλμά ἐστιν, ἐποίησαν δὲ οἱ παῖδες οἱ Πραξιτέλους· περὶ δὲ τὸν ναὸν ἐστῆσιν Ἡρακλῆς καὶ Θησεὺς καὶ Ἀπόλλων ἀναδόμενος ταινία τὴν κόμην.

(=Κοντὰ στό ἄγαλμα τοῦ Δημοσθένη βρῖσκεται τό ἱερό τοῦ Ἄρη, ὅπου ὑπάρχουν δύο ἀγάλματα τῆς Ἀφροδίτης καὶ ἓνα ἄγαλμα τοῦ Ἄρη πού τό κατασκεύασε ὁ Ἀλκαμένης κι ἓνα τῆς Ἀθηναῖας πού τό κατασκεύασε κάποιος ἀπό τὴν Πάρο πού λεγόταν Λόκρος. Ἐκεῖ βρῖσκεται κι ἓνα ἄγαλμα τῆς Ἐννοῦς, τό ὁποῖο κατασκεύασαν οἱ γιοὶ τοῦ Πραξιτέλη· γύρω ἀπὸ τὸν ναὸ βρῖσκονται ὁ Ἡρακλῆς καὶ ὁ Θησεὺς καὶ ὁ Ἀπόλλων ὁ ὁποῖος φέρει στό κεφάλι του ταινία πού συγκρατεῖ τὰ μαλλιά του».

[*Ἡ Ἐνω-οῦς: πολεμική θεά, σύντροφος τοῦ Ἄρη, ὁ ὁποῖος φέρει καί τό ἐπώνυμο «Ἐνυάλιος»· ἐνυάλιος=πολεμικός, φονικός, πολεμική κραυγή, μάχη· ἡ ἔναρξη τῆς μάχης γινόταν δι' ἀλλαγμοῦ πρὸς τόν Ἐνυάλιο· βλ. Ξεν. Ἀν. 1.8.18, 5.2.14].*

1.8.5.1-5:

«Οὐ πόρρω δὲ ἐστᾶσιν Ἀρμόδιος καὶ Ἀριστογείτων οἱ κτείναντες Ἴππαρχον· αἰτία δὲ ἦτις ἐγένετο καὶ τὸ ἔργον ὄντινα τρόπον ἔπραξαν, ἑτέροις ἐστὶν εἰρημένα.

(=Ἐκεῖ κοντά εἶναι στημένα καὶ τὰ ἀγάλματα τοῦ Ἀρμοδίου καὶ τοῦ Ἀριστογείτωνος οἱ ὅποιοι σκότωσαν τόν Ἴππαρχο· τὴν αἰτία τοῦ φόνου καὶ τὸν τρόπο μέ τόν ὁποῖο τὸν διέπραξαν τὰ ἔχουν διηγηθεῖ ἄλλοι)».

[*Διάφορες ἐκδοχὲς γιὰ τὴν αἰτία τοῦ φόνου τοῦ Ἴππαρχου βλ. Θουκυδ. Ἱστορ. ΣΤ' 53-59· Διόδ. Σικελ. 10.17· Ἀριστοτ. Ἀθηναίων Πολιτεία 8.1].*

1.11.6.7:

«Ῥωμαίοις δὲ οὐδένα Πύρρου πρότερον πολεμήσαντα ἴσμεν Ἕλληνα.

(=Ἄν γνωρίζουμε κανέναν ἄλλον Ἕλληνα πού νά πολέμησε τούς Ῥωμαίους πρὶν ἀπὸ τόν Πύρρο)».

1.13.7.7-8:

«Ἐνταῦθα (στό Ἄργος) ὁ Πύρρος ἐμονώθη καὶ τιτρώσκειται τὴν κεφαλὴν. Κεράμῳ δὲ βληθέντα ὑπὸ γυναικὸς τεθάναι φασὶ Πύρρον.

(=Ἐκεῖ, στό δρομάκια τοῦ Ἄργους, ἀπομονώθηκε ὁ Πύρρος καὶ τραυματίσθηκε στό κεφάλι. Ἄνε πὼς ὁ Πύρρος πέθανε, ὅταν μιά γυναίκα τόν χτύπησε στό κεφάλι μέ κεραμίδι)».

1.23.7.1-8:

«Καὶ ἄλλα ἐν τῇ Ἀθηναίων ἀκρόπολει θεασάμενος οἶδα, Λυκίου τοῦ Μύρωνος χαλκοῦν παῖδα, ὃς τὸ περιρραντήριον ἔχει, καὶ Μύρωνος Περσέα τὸ ἐς Μέδουσαν ἔργον εἰργασμένον... Ἴππος δὲ ὁ καλούμενος Δούρειος ἀνάκειται χαλκοῦς.

(=Εἶδα καὶ ἄλλα γλυπτά ἐπάνω στὴν ἀκρόπολη τῶν Ἀθηναίων· τό χάλκινο ἀγὸρι τοῦ Λυκία, γιοῦ τοῦ γλύπτη Μύρωνος, τό ὅτιο κρατᾷ τό περιρραντήριον (=σκεῦος χρήσιμο γιὰ ραντισμούς), καὶ τό σύμπλεγμα τοῦ Μύρωνος μέ τόν Περσέα νά σκοτώνει τὴ Μέδουσα...Εἶδα κι ἕνα ἄλλο χάλκινο ἀφιέρωμα, αὐτό πού ὀνομάζεται Δούρειος Ἴππος)».

2.32.1.1-2.32.2-1:

«Ἴππολύτῳ δὲ τῷ Θησέως τέμενός τε ἐπιφανέστατον ἀνεῖται καὶ ναὸς ἐν αὐτῷ καὶ ἄγαλμά ἐστιν ἀρχαῖον. Ταῦτα μὲν Διομήδη λέγουσι ποιῆσαι καὶ προσέτι θῦσαι τῷ Ἴππολύτῳ πρῶτον· Τροϊζηνίοις δὲ ἱερεὺς μὲν ἐστὶν Ἴππολύτου τὸν χρόνον τοῦ βίου πάντα ἱερῶμενος καὶ θυσίαι καθεστήκασιν ἐπέτειοι, δρῶσι δὲ καὶ ἄλλο τοιόνδε· ἐκάστη παρθένος πλόκαμον ἀποκείρεται οἱ (:δοτ. προσωπ. ἀντων. γ' προσ. ἐν. ἀρ.· καὶ οἱ· συντακτ. δοτ. προσ. χαριστική) πρὸ γάμου, κειραμένη δὲ ἀνέθηκεν ἐς τὸν ναὸν φέρουσα. Ἀποθανεῖν δὲ αὐτὸν οὐκ ἐθέλουσι συρέντα ὑπὸ τῶν ἵππων οὐδὲ τὸν τάφον ἀποφαίνουσιν εἰδότες· τὸν δὲ ἐν οὐρανῷ καλούμενον ἠνίοχον, τοῦτον εἶναι

νομίζουν σὶν ἐκεῖνον Ἰππόλυτον τιμὴν παρὰ θεῶν ταύτην ἔχοντα. Τούτου δὲ ἐντὸς τοῦ περιβόλου ναὸς ἐστίν.

(=Στὴν Τροιζήνα βρῖσκεται ἓνα λαμπρότατο ἱερό ἀφιερωμένο στὸν Ἰππόλυτο, τὸν γιό τοῦ Θησέα, καὶ μέσα στοὺς χώρους τοῦ ὑπάρχει ναὸς καὶ ἓνα ἀρχαῖο ἄγαλμα. Ὅλα αὐτὰ λένε πὸς τὰ ἔφτιαξε ὁ Διομήδης· αὐτὸς μάλιστα ἦταν ὁ πρῶτος πού θυσιάσε στὸν Ἰππόλυτο· ὑπάρχει στὴν Τροιζήνα ἱερέας τοῦ Ἰππολύτου, ὁ ὁποῖος ἀσκεῖ ἰσοβίως τὰ ἱερατικά του καθήκοντα καὶ τελοῦνται κάθε χρόνο θυσίες· λαμβάνει ὁμως χώρα καὶ τὸ ἔξῃς· κάθε παρθένος κόβει πρὸ τοῦ γάμου της γιὰ χάρη τοῦ Ἰππολύτου τὴν πλεξίδα της καὶ τὴ φέρνει καὶ τὴν ἀφιερώνει στὸν ναό. Δέν δέχονται πὸς ὁ Ἰππόλυτος πέθανε καθὼς τὸν ἔσερναν τὰ ἄλογα οὔτε φανερώνουν τὸν τάφο του, κι ἄς τὸν ξέρουν· ὁ ἀστερισμὸς τοῦ οὐρανοῦ πού λέγεται ἡνίοχος θεωροῦν πὸς εἶναι ὁ Ἰππόλυτος, κι ὅτι αὐτὸ εἶναι ἡ τιμὴ πού τοῦ χάρισαν οἱ θεοί. Καὶ μέσα στὸν περίβολο ὑπάρχει ναὸς του)».

[Τὴν ἱστορία τοῦ **Ἰππολύτου**, γιοῦ τοῦ Θησέα καὶ τῆς Ἀμαζόνας Ἀντιόπης (ἢ Ἰπολύτης), ἱστορία ἀνάλογη μ' ἐκείνην τοῦ παγκάλλου Ἰωσήφ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τὴ βρῖσκουμε στὴν ὁμώνυμη τραγωδία τοῦ Εὐριπίδη. Μόνο πού ἐδῶ στὴ θέση τῆς γυναίκας τοῦ Πεπεφρῆ βρῖσκεται ἡ μητριὰ τοῦ Ἰππολύτου Φαίδρα. Ὁ νεαρὸς Ἰππόλυτος ζεῖ στὴν Τροιζήνα ζωὴ σωφροσύνης καὶ εἶναι ἀφιερωμένος στὴ θεὰ τῆς ἀγνότητος Ἄρτεμη. Ἐτσι ἀποκρούει μὲ ἀποστροφή τίς ἀσελγεῖς προτάσεις τῆς ἀκόλαστης Φαίδρας, ἡ ὁποία θιγμένη τὸν συκοφαντεῖ στὸν πατέρα του. Ὁ Θησέας πιστεύει τὴ συκοφαντία, ἐξορίζει τὸν γιό του, κάτι πού ἦταν ἰδιαίτερα βαριά τιμωρία στὴν ἀρχαιότητα, καὶ παρακαλεῖ τὸν Ποσειδῶνα νά τὸν τιμωρήσει. Καθὼς τὸ παλικάρι ἔφευγε μὲ ἄρμα μακριὰ ἀπὸ τὴν Τροιζήνα, ἓνα τέρας σταλμένο ἀπὸ τὸν θεὸ Ποσειδῶνα ἀναδύθηκε ἀπὸ τὴ θάλασσα, τρόμαξε τὰ ἄλογα κι αὐτὰ ἀφηνιασμένα ἔρριζαν τὸν νέο κάτω ἀπὸ τὸ ἄρμα, μὲ ἀποτέλεσμα αὐτὸς νά τραυματισθεῖ θανάσιμα. Ἡ θεὰ Ἄρτεμις, ὁμως, ἀποκάλυψε ἀμέσως στὸν Θησέα τὴν ἀλήθεια, καὶ στὸν Ἰππόλυτο πού ξεψυχοῦσε ὑποσχέθηκε: «ἀτάρ μοι προσφιλὴς γ' ἀπόλλυσαι (=καὶ μετὰ θάνατον θά μοῦ εἶσαι προσφιλὴς)· Εὐριπ. Ἰππόλυτος 1398). Ὅπως ἱστορεῖ στό παραπάνω ἀπόσπασμα ὁ Πανσανίας, στὰ χρόνια του (ἀρχές 2^{ου} αἰ. μ.Χ.) ὑπῆρχε ἀκόμη στὴν Τροιζήνα ἱερό τέμενος ἀφιερωμένο στὸν Ἰππόλυτο, μὲ ναὸ καὶ ἄγαλμά του, ὅπου οἱ νέες τῆς πόλης, σύμφωνα μ' ἓνα πανάρχαιο ἔθιμο, πρὶν τὸν γάμο τους, ἀπέθεταν πρὸς τιμὴν τοῦ τὰ κομμένα τους μαλλιά].

13. Διονύσιος ὁ περιηγητής

(2ος αἰ. μ.Χ.)

Ὁ Διονύσιος ὁ περιηγητής καταγόταν ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια καὶ ζοῦσε στὴ Ρώμη. Ἐγραψε «Περιήγησιν τῆς Οἰκουμένης», μιά ἱστορική γεωγραφία σέ 1187 ἐξάμετρος στίχους –ὁ Διονύσιος εἶναι ὁ κυριώτερος ἐκπρόσωπος τῆς ἔμμετρης περιήγησης- καὶ σέ γλῶσσα πού μιμεῖται τὴν ἰωνική τῆς παλαιᾶς ἐπικῆς ποίησης, κρύβοντας σέ δύο ἀκροστιχίδες τὴν καταγωγή του ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια (στίχοι 109-130) καὶ τὴ δράση του τὴν ἐποχή τοῦ Ἀδριανοῦ (στίχοι 513-532). Τό ποίημα σημείωσε μεγάλη ἐπιτυχία, κυρίως λόγω τῆς συντομίας του καὶ τοῦ κομποῦ του ὕφους. Ἄρесе πολὺ στοὺς Βυζαντινοὺς. Ἔγινε σχολικό βιβλίο, μεταφράσθηκε στὰ Λατινικά ἀπὸ τὸν Ἀβηνό καὶ τὸν Πρίσκο καὶ ὑπομνηματίσθηκε ἀπὸ τὸν Εὐστάθιο Θεσσαλονίκης. Οἱ Ἴταλοὶ οὐμανιστές ἀπέδιδαν στό ἔργο μεγάλη σημασία. Αὐτὸ τό διαπιστώνουμε καὶ ἀπὸ τίς δέκα αὐτοτελεῖς ἀρχέτυπες ἐκδόσεις του γύρω στὰ 1550, ὅλες σέ λατινικές μεταφράσεις.

ΠΕΡΙΗΓΗΣΙΣ ΟΙΚΟΥΜΕΝΗΣ:

109-130:

Ἡ ἀκροστιχίδα

ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΤΩΝ ΕΝΤΟΣ ΦΑΡΟΥ:

«Δοιαὶ δ' ἐξείης προτέρω φρίσσουσι θάλασσαι,
Ἴσμαρικοῦ πνοιῆσιν ἐλαυνόμεναι βορέαιο,
Ὅρθον φυσιόωντος, ἐπεὶ κατεναντία κεῖται·
Ναῦται δὲ πρώτην Φαρίην ἄλα κικλήσκουσιν,
Ἵστατον ἐς πρηῶνα τιτανομένην Κασίοιο,
Σιδονίην δ' ἐτέρην, ὅθι τείνεται ἐς μυχὰ γαίης
Ἴσσοῦ ἄχρι πτόλιος, Κιλίκων χώραν παραμείβων.
Οὐ μὲν πολλὸν ἀνευθεν ἰσόδρομος· ἄγχι γὰρ ἤδη
Ἵσπληγι δνοφερῆ Κιλικῶν ἀποπαύεται αἴης·
Τῆμος ἐπὶ ζέφυρον στρεπτήν ἐπερεύγεται ἄλμην.
Ὡς δὲ δράκων βλοσυρωπὸς ἐλίσσεται, ἀγκύλος ἔρπων,
Νωθῆς, τῷ δ' ὑπὸ πᾶσα βαρύνεται οὔρεος ἄκρη
Ἐρχομένῳ· τὼς κείνος ἐλίσσεται ἐν ἀλί κόλπος,
Νήχυτος, ἔνθα καὶ ἔνθα βαρυνόμενος προχοῆσιν.
Τοῦ μὲν ἐπὶ προχοῆς Παμφύλιοι ἀμφινέμονται,
Ὅσσον ἐπιπροβέβηκε Χελιδονίων μυχὰ ἐπὶ νήσων·
Σῆμα δ' ἔχει ζεφύρου Παταρηίδα τηλόθεν ἄκρη.
Φράζεο δ', ἐκ κείνου τετραμμένος αὐτὶς ἐπ' ἄρκτοις,
Αἰγαίου πόντοιο πλατὺν ῥόον, ἔνθα τε κῦμα
Ῥησσόμενον νήσοισι περιβρέμεται Σποράδεσσιν·
Οὐ γάρ τις κείνῳ ἐναλίγκια κύματ' ὀφέλλει,

Υψόθι μορμύρων, ἕτερος πόρος Ἀμφιτρίτης.

(=Πιό πέρα δυό θαλασσῶν τά κύματα ἀφρίζουν, καθώς τά σπρώχνει ἡ πνοή τοῦ ἰσμαρικοῦ βοριά, πού ἴσια καταπάνω μας φυσάει, μιά κι ἀντίκρυ μας βρίσκεται· οἱ ναῦτες μας πρῶτοι βλέπουν καί καλοῦν τή θάλασσα τοῦ Φάρου τῆς Ἀλεξάνδρειας, κι ὕστερα ἐκείνην πού ἀπλώνεται ὡς τό ἀκρωτήρι τῆς Κάσου, καί τήν ἄλλη τῆς Σιδώνας, κι ἐκεῖ ὅπου εἰσχωρεῖ μέσα στόν μυχό τῆς στεριᾶς ὡς τήν πόλη τῆς Ἰσοῦ, ὅπου συναντάει τή χώρα τῶν Κιλικῶν. Δέν διανύει τόν δρόμο της γιά πολύ ἀκόμα· γιατί σταματάει πιά κοντά στά ὄρια τῆς σκοτεινῆς γῆς τῶν Κιλικῶν· τότε χύνει μέ δύναμη πάνω στόν ζέφυρο τήν ἀφρισμένη ἀλμύρα. Καί σάν δράκοντας ἀγριεμένος στριφογυρίζει ἡ θάλασσα σερνάμενη σάν φίδι, νωθρή, καί σάν ὄρμᾶ, ἀπό κάτω της ζορίζεται ἡ ἄκρη τοῦ βουνοῦ· ἔτσι ταχύτατα ἀνακατεύονται μέσα σ' ἐκεῖνον τόν κόλπο τά νερά της, καθώς σπρώχνονται καί χύνονται ὀρηκτικά ἀπ' ὅλες τίς μεριές. Σ' ἐκεῖνες τίς ἐκβολές, ἀπό τίς δυό μεριές ζοῦν οἱ κάτοικοι τῆς Παμφυλίας, ὡς ἐκεῖ πού ἀπλώνεται ἡ θάλασσα στόν μυχό τῶν Χελιδονίων νήσων· κι ὕστερα πιό δυτικά, ἀπό μακριά, σημαδεύει τό νότιο ἄκρο τῆς γῆς τῶν Πατάρων τῆς Λυκίας. Καί πρόσεξε, ἀπ' ἐκεῖ στρέφεται ἀμέσως πρὸς τόν βορρά, πρὸς τό πλατύ καί ἀνοιχτό Αἰγαῖο πέλαγος, κι ἐκεῖ ὅπου σπάνε τά κύματα καί περιβρέχουν τά νησιά τῶν Σποράδων· γιατί κανεῖς δέν σηκώνει τόσο ψηλά κύματα ὅσο ἐκείνη, βρυσχόμενη ἀπό ψηλά, ἓνα ἄλλο θαλασσινό πέρασμα τῆς Ἀμφιτρίτης)».

513-532:

Ἡ ἀκροστιχίδα

ΘΕΟΣ ΕΡΜΗΣ ΕΠΙ ΑΔΡΙΑΝΟΥ:

«Θηητὸς δέ τίς ἐστι βαθὺς πόρος Αἰγαίοιο,
Ἐντὸς ἔχων ἐκατέρθεν ἀπειρεσίων στίχα νήσων,
Ὅσσον ἐπὶ στενωπὸν ὕδωρ Ἀθαμαντίδος Ἑλλης,
Σηστὸς ὄπη καὶ Ἄβυδος ἐναντίον ὄρμον ἔθεντο.
Εὐρώπης δ' αἰ μὲν λαιῆς ὑπὸ νεύματι χειρὸς
Ῥῶονθ' ἐξείης, Ἀσίης δ' ἐπὶ δεξιὰ κείνται,
Μῆκος ἐπ' ἀρκτώοιο τιτανόμεναι βορέας.
Ἦτοι δ' Εὐρώπης μὲν Ἄβαντιάς ἔπλετο Μάκρις
Σκῦρός τ' ἠγεμόεσσα καὶ αἰπεινὴ Πεπάρηθος·
Ἐνθεν καὶ Λῆμνος, κραναὸν πέδον Ἡφαίστοιο,
Πέπταται, ὦγυγί τε Θάσος, Δημήτερος ἀκτῆ,
Ἰμβρος Ὀρηκικὴ τε Σάμος, Κυρβάντιον ἄστυ.
Αἰ δ' Ἀσίης πρῶτην αἴσαν λάχον, ἀμφὶς ἐοῦσαι
Δῆλον ἐκυκλώσαντο, καὶ οὖνομα Κυκλάδες εἰσί·
Ῥύσια δ' Ἀπόλλωνι χοροὺς ἀνάγουσιν ἅπασαι,
Ἰσταμένου γλυκεροῦ νέον εἶαρος, εὔτ' ἐν ὄρεσσι
Ἀνθρώπων ἀπάνευθε κύει λιγύφωνος ἀηδῶν.
Νῆσοι δ' ἐξείης Σποράδες περὶ παμφαίνουσιν,

Οἶον ὄτ' ἀνεφέλοιο δι' ἠέρος εἶδεται ἄστρα,

Ἵγρὰ νέφη κραιπνοῖο βησαμένου βορέαο.

(=Εἶναι θαυμαστή ἢ βαθειά θάλασσα τοῦ Αἰγαίου, πού ἔχει ανάμεσα στίς δυό ἀπέναντι στεριές ἄπειρα νησιά, ἀλλά καί τό στενό τοῦ Ἑλλησπόντου, ἐκεῖ ὅπου βρίσκονται οἱ ἀντικριστοί ὄρμοι τῆς Σηστοῦ καί τῆς Ἀβύδου. Πολλά νησιά πετάγονται τό ἕνα μετά τό ἄλλο στ' ἀριστερά πρὸς τή μεριά τῆς Εὐρώπης κι ἄλλα στά δεξιά πρὸς τή μεριά τῆς Ἀσίας, καθὼς ἐκτείνονται τό ἕνα ὕστερα ἀπό τό ἄλλο στήν κατεύθυνση τοῦ βοριά. Ἀπό τήν πλευρά τῆς Εὐρώπης ἀπλώνεται ἡ Ἀβαντιάς Μάκρις [=ἡ Εὐβοία] καί ἡ ἀνεμοδαρμένη Σκύρος καί ἡ ἀπόκρημνη Πεπάρηθος [=ἡ Σκόπελος]· ἀπ' τήν ἄλλη πετάγεται ἡ Λήμνος, τό τραχύ νησί τοῦ Ἡφαίστου, καί ἡ πανάρχαια Θάσος, ἡ Ἴμβρος καί ἡ θρακική Σάμος [= ἡ Σαμοθράκη], ἡ πόλη τῶν Κορυβάντων. Κι ἀκόμη, πιό κάτω τά νησιά πού ἔτυχαν τήν καλύτερη μοῖρα καί κύκλωσαν γύρω γύρω τή Δῆλο· τό ὄνομά τους εἶναι Κυκλάδες· κι αὐτές ὅλες μαζί χορεύουν χορούς εὐχαριστήριους στόν Ἀπόλλωνα πού τίς ἔσωσε, καθὼς ξεπροβάλλει ἡ νέα γλυκιά ἄνοιξη, ὅταν ψηλά στά βουνά, μακριά ἀπ' τούς ἀνθρώπους, κροφορεῖ τά πουλάκια του τό καλλικέλαδο ἀηδόνη. Πιό πάνω λάμπουν στή σειρά οἱ Σποράδες νῆσοι, ὅπως ὅταν μέσα στήν ἀνέφελη νύχτα φαίνονται τά ἄστρα, καθὼς διώχνει μέ τή βία τά ὑγρά νέφη ὁ δυνατός βοριάς)».

Z' Κεφάλαιο

Γραμματικοί – Φιλολογοί

Εισαγωγή

Κατά την **Έλληνιστική ή Αλεξανδρινή εποχή** (από τον θάνατο του Μ. Αλεξάνδρου, 323 π.Χ., κι ως την κατάλυση του τελευταίου ελεύθερου ελληνιστικού βασιλείου, αὐτοῦ τῶν Πτολεμαίων τῆς Αἰγύπτου, ἀπό τοὺς Ρωμαίους, 31/30 π.Χ.) καὶ τὴν ἀρχὴ τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐποχῆς (1^{ος} αἰ. π.Χ. - 4^{ος} αἰ. μ.Χ.) μὲ τὸν πρῶτο Ρωμαῖο αὐτοκράτορα Ὁκταβιανὸ Αὐγούστο (27 π.Χ. - 14 μ.Χ.) ἀλλάζουν τελείως οἱ ὄροι τοῦ πολιτικοῦ βίου στὸν ἐλληνικὸ κόσμο. Μὲ τὴν παρακμὴ τῆς πόλης-κράτους ἐπικρατεῖ ἡ Μακεδονικὴ ἡγεμονία.

[Τὸν ὄρο «**Έλληνιστική**» ἐποχὴ τὸν ἐπινόησε ὁ Γερμανὸς ἱστορικός **J. G. Droysen** (1808-1884) ἀντλώντας τὸν ἀπὸ τῆς «**Πράξεις τῶν Ἀποστόλων**» (στ' 1, θ' 29, ια' 20), ὅπου ὁ ὄρος «**Έλληνισταί**» ἐννοεῖ τοὺς ἐλληνόφωνους ἢ καὶ πλήρως ἐξελληνισμένους Ἑβραίους τῆς Διασπορᾶς].

Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος σώζει τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν ὑποταγὴ στοὺς Πέρσες καί, ὅπως λέει μὲ περισσὸ καμάρι ὁ **Κωνσταντῖνος Καβάφης** (1863-1933) στό ποίημά του «**Στά 200 π.Χ.**», ἀναδύθηκε τότε ἕνας «*ἐλληνικὸς καινούργιος κόσμος μέγας*» ποὺ ἀπλώθηκε πολὺ πιὸ πέρα ἀπὸ τὰ ὄρια τῆς τότε οἰκουμένης, τῆς περὶ τὴν Μεσόγειο· ἔφτασε «*ὡς μέσα στὴν Βακτριανή, ...ὡς τοὺς Ἰνδοὺς*». Νέα πολιτικὰ κέντρα δημιουργήθηκαν τότε:

*«...Κι ἀπ' τὴν θαυμάσια πανελληνίαν ἐκστρατεία,
τὴν νικηφόρα, τὴν περιλαμπρη,
τὴν περιάλλητη, τὴν δοξασμένη
ὡς ἄλλη δὲν δοξάσθηκε καμιά,
τὴν ἀπαράμυλλη: βγήκαμ' ἐμεῖς·
ἐλληνικὸς καινούργιος κόσμος μέγας.*

*Ἐμεῖς· οἱ Ἀλεξανδρεῖς, οἱ Ἀντιοχεῖς,
οἱ Σελευκεῖς, κι οἱ πολυάριθμοι
ἐπίλοιποι Ἕλληνες Αἰγύπτου καὶ Συρίας,
κι οἱ ἐν Μηδεία κι οἱ ἐν Περσίδι, κι ὅσοι ἄλλοι...».*

Συναφῶς, μαζί μὲ τοὺς πολιτικούς ἀλλάξαν καὶ οἱ ὄροι τοῦ πνευματικοῦ βίου. Κι ἐνῶ ὡς τότε οἱ Ἕλληνες δημιουργοῦσαν γιὰ τῆς κοινότητές τους, γιὰ τῆς πόλεις-κράτη τους, τώρα δημιουργοῦν γιὰ ὅλον τὸν κόσμο, γιὰ ὅλην τὴν οἰκουμένη. Ἡ

Ἀλεξάνδρεια σέ ἐλάχιστα χρόνια μετά τόν θάνατο τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου κατέστη μιά ἀπό τίς πύο ἐλκυστικές πόλεις τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου καί συνάμα ἡ πνευματική πρωτεύουσα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τό ἀναμφισβήτητο πνευματικό κέντρο τοῦ μεταμορφωμένου ἑλληνικοῦ κόσμου, ἀλλά καί ὄλου τοῦ κόσμου. Στήν Ἀλεξάνδρεια ἦλθαν τόν 4^ο καί 3^ο αἰ. π.Χ. πολλοί καί σπουδαῖο ἐπιστήμονες, συγγραφεῖς, ποιητές, ἐξέχοντες, γενικά, πνευματικοί ἄνθρωποι ἀπό κάθε γωνιά τοῦ Ἑλληνισμοῦ κι ἔγιναν δάσκαλοι ὄλου τοῦ κόσμου. Τόν κυρίαρχο πνευματικό της ρόλο θά τόν κρατήσει ἡ Ἀλεξάνδρεια καί καθ' ὄλη τή Ρωμαιοκρατία, μιά καί ὡς γνωστόν, οἱ Ρωμαῖοι σεβάσθηκαν, ἀγάπησαν καί ἀντέγραψαν τόν ἑλληνικό πολιτισμό σέ ὄλες τίς ἐκφάνσεις του· θά τόν κρατήσει, ἐν πολλοῖς, καί κατά τούς πρώτους βυζαντινοῦς χρόνους.

Ἦδη ὁ Πτολεμαῖος ὁ Α' ὁ Λάγου (367-283 π.Χ.) (ἡ Πτολεμαῖος ὁ Λαγίδης, γνωστός μέ τό προσωνύμιο «Σωτήρ»), ἐκ τῶν διαδόχων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καί βασιλεύς τοῦ ἑλληνιστικοῦ βασιλείου τῆς Αἰγύπτου ἀπό τό 304 ὡς τό 283 π.Χ., ἴδρυσε στήν Ἀλεξάνδρεια, μέ παρότρυνση τοῦ Δημητρίου Φαληρέως, στά τελευταῖα χρόνια τῆς βασιλείας του, τό «**Μουσεῖον**», ἕνα εἶδος κρατικοῦ ἐρευνητικοῦ ιδρύματος, μιά κεντρική ἔδρα ἐπιστημονικῆς ἐργασίας, καί δημιούργησε μέσα στό περιβάλλον του μιά ἐπιβλητική βιβλιοθήκη, τήν περίφημη «**Βιβλιοθήκη**» τῆς **Ἀλεξανδρείας**, ἡ ὄποια ἔφθασε ἀργότερα νά ἀριθμεῖ 700.000 βιβλία. Ἡ Βιβλιοθήκη ὀλοκληρώθηκε ἀπό τόν γιό του Πτολεμαῖο Β' τόν Φιλάδελο (βασίλευσε στήν Αἴγυπτο ἀπό τό 283 ὡς τό 245 π.Χ.).

Στή «**Βιβλιοθήκη**» τῆς **Ἀλεξανδρείας** γεννήθηκε ἡ **Φιλολογική ἐπιστήμη** καί ἡ **Γραμματική**. Ἀνάμεσα στούς πολυμαθεῖς καί σοφοῦς ἄνδρες πού ἐργάσθηκαν ἐκεῖ, τήν πρώτη θέση κατέχουν οἱ **ἐπιστάτες**, οἱ **Διευθυντές**, δηλαδή, τῆς «**Βιβλιοθήκης**» τοῦ «**Μουσειοῦ**». Αὐτοῖ δημιούργησαν ὄχι μόνον τή **γραμματική**, ἀλλά καί τήν **κριτική τοῦ κειμένου** καί τήν **ιστορική κριτική**. Οἱ σοφοί αὐτοῖ ἀναζήτησαν τά ἀρχαῖα χειρόγραφα, τά παρέβαλαν, προσπάθησαν νά ἀποκαταστήσουν τά κείμενα, ἔκαναν καταλόγους τῶν ἔργων τῶν παλαιῶν ποιητῶν καί πεζογράφων, ἔδωσαν πολύτιμες πληροφορίες γιά ὄλη τήν προγενέστερη λογοτεχνία.

Οἱ σημαντικότεροι διευθυντές τῆς Βιβλιοθήκης ἦταν ὁ **Ζηνόδοτος ὁ Ἐφέσιος** (325-260 π.Χ.), ὁ **Ἀπολλώνιος ὁ Ρόδιος** (περ. 295-215 π.Χ.), ὁ **Ἐρατοσθένης ὁ Κυρηναῖος** (περ. 300-230 π.Χ.), ὁ **Ἀριστοφάνης ὁ Βυζάντιος** (περ. 257-180 π.Χ.), ὁ **Ἀρίσταρχος ὁ Σαμόθραξ** (περ. 217-145 π.Χ.), ὁ **Ἀπολλόδωρος** (περ. 180-110 π.Χ.), ὁ **Διονύσιος ὁ Θραξ** (περ. 170-90 π.Χ.), ὁ **Δίδυμος ὁ Ἀλεξανδρεύς** (1^{ος} αἰ. π.Χ.) **κ.ἄ.**

[Στή Βιβλιοθήκη ἐργάσθηκε καί ὁ ποιητής **Καλλίμαχος**, ὄταν ἦλθε στήν Ἀλεξάνδρεια στήν αὐλή τοῦ Πτολεμαῖοῦ Β' τοῦ Φιλαδέλου (283-246 π.Χ.) καί ἀνέλαβε καθήκοντα στό Μουσεῖον. Ὅμως, παρά τόν μεγάλο ἀριθμό τῶν ἔργων του, τίς πολλές πνευματικές του ἐνασχολήσεις στό Μουσεῖον καί τό αὐξημένο κύρος πού διέθετε μεταξύ τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων τῆς Ἀλεξάνδρειας, ὁ Καλλίμαχος δέν

ἀνέλαβε ποτέ τὴν ὑψηλὴ θέση τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Βιβλιοθήκης. Γιὰ τὸν Καλλιμάχο βλ. περισσότερα στὴν ἐνότητα «Ἡ ποίηση κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ»].

1. Ζηνόδοτος ὁ Ἐφέσιος

(περ. 330-260 π.Χ.)

Κατὰ τὴ Σούδα, ὁ Ζηνόδοτος ἀπὸ τὴν Ἔφεσο ὑπῆρξε δάσκαλος τῶν παιδιῶν τοῦ Πτολεμαίου τοῦ Α΄, ὁ ὁποῖος καὶ τὸν ὄρισε πρῶτο διευθυντὴ τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀλεξανδρείας. Ὁ Ζηνόδοτος θεωρεῖται ὁ γενάρχης τῶν Ἀλεξανδρινῶν φιλολόγων. Εἶναι ὁ πρῶτος φιλόλογος πού ἀνέλαβε νὰ φέρει σὲ πέρας μιά ὀλοκληρωμένη κριτικὴ ἔκδοση τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν. Ἴσως ἦταν καὶ ὁ πρῶτος διορθωτὴς τους. Ἀνέλαβε τὴν ταξινομήση τῶν ἐπικῶν καὶ λυρικῶν ποιητῶν, μερικoὺς ἀπὸ τοὺς ὁποῖους καὶ ἐξέδωσε. Συνέγραψε τὴν πρώτη κριτικὴ ἔκδοση τοῦ Πινδάρου καὶ ὑπομνημάτισε τὴ Θεογονία τοῦ Ἡσιόδου. Ἴσως μελέτησε καὶ τὸν Ἀνακρέοντα. Πιθανῶς νὰ εἶναι αὐτὸς πού διαίρεσε τὰ ὁμηρικὰ ἔπη σὲ 24 ραψωδίες. Πρωτότυπα ἔργα του δὲν σώθηκαν, ἀλλὰ τὰ χρησιμοποίησαν μεταγενέστεροι σχολιαστῆς. Μετὰ τὸν θάνατό του τοποθετήθηκε διευθυντὴς τῆς Βιβλιοθήκης ὁ Ἀπολλώνιος ὁ Ρόδιος.

2. Ἀπολλώνιος ὁ Ρόδιος

(περ. 295-215 π.Χ.)

Ὁ Ἀπολλώνιος ὁ Ρόδιος διετέλεσε Διευθυντὴς τῆς Βιβλιοθήκης μετὰ τὸν Ζηνόδοτο καὶ πρὶν τὸν Ἐρατοσθένη. Γεννήθηκε στὴν Αἴγυπτο, πιθανότατα στὴν Ἀλεξάνδρεια. Ποιητὴς καὶ, κατὰ τὴ Σούδα, μαθητὴς τοῦ ποιητοῦ Καλλιμάχου. Ἐφυγε ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια καὶ ἐγκαταστάθηκε στὴ Ρόδο (ἐξ οὗ καὶ "Ρόδιος"), ὅταν, κατὰ μίαν παράδοση, ὁ δάσκαλός του *Καλλιμάχος* τὸν πλήγωσε πάρα πολὺ, διότι τὸν εἰρωνεύθηκε γιὰ τὸ ἔπος του «Ἄργοναυτικά». Ἴσως νὰ ὑπῆρχαν κι ἄλλες διαφορὲς μεταξύ τους, ἴσως καὶ νὰ μὴ συνέβαινε τίποτα ἀπὸ αὐτά. Ὅταν πέθανε ὁ Καλλιμάχος, ὁ Ἀπολλώνιος ἐπέστρεψε στὴν Ἀλεξάνδρεια καὶ διορίσθηκε διευθυντὴς τῆς Βιβλιοθήκης. Μ' αὐτὴν τὴν ιδιότητα ἦταν καὶ παιδαγωγός τοῦ Πτολεμαίου Γ΄ τοῦ Εὐεργέτη, γιοῦ τοῦ Πτολεμαίου Β΄ τοῦ Φιλάδελφου, καὶ βασιλιά τῆς Αἰγύπτου ἀπὸ τὸ 246 ὡς τὸ 221 π.Χ. Ὁ πάπυρος τῆς Ὁξυρύγχου ἀρ. 1241 (ἀρ. 1611 P.) τὸν καταγράφει ὡς πρῶτο διευθυντὴ τῆς Βιβλιοθήκης. Γιὰ τὸν Ἀπολλώνιο τὸν Ρόδιο ὡς ποιητὴ βλ. στὴν ἐνότητα «Ἡ ποίηση κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ».

3. Ἐρατοσθένης ὁ Κυρηναῖος

(περ. 295-215 π.Χ. ἢ περ. 275-195 π.Χ.)

Καταγόταν ἀπὸ τὴν Κυρὴν καὶ διετέλεσε διευθυντὴς τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀλεξανδρείας. Ἦταν μιά πολυμερέστατη ἐπιστημονικὴ προσωπικότητα μέ τεράστια

πνευματική έμβέλεια. Φιλολόγος, μαθηματικός, γεωγράφος, έγκυκλοπαιδικός, ποιητής. Όνόμαζε τον εαυτό του φιλόλογο κι όχι γραμματικό, για νά δείξει την ευρύτητα του γνωστικού του ορίζοντα και την πολλαπλότητα των ενδιαφερόντων του.

Είναι ο ιδρυτής της μαθηματικής Γεωγραφίας και αυτός που έβαλε τις βάσεις της επιστημονικής Χρονολογίας για την πολιτική και φιλολογική ιστορία των Ελλήνων. Πρώτος καθόρισε τό γεωγραφικό μήκος και πλάτος, σχεδίασε τον πρώτο χάρτη της γης με βάση ένα σύστημα μεσημβρινών και παραλλήλων, και υπολόγισε με σχετική ακρίβεια τό μήκος της περιφέρειας της γης, πέφτοντας έξω μόνο κατά 300 χιλιόμετρα. Στο έργο του «Χρονογραφία», αξιοποιώντας ύλικό προγενεστέρων έρευνών, καθόρισε κάποιες σημαντικές χρονολογίες, όπως την άλωση της Τροίας τό 1184 π.Χ., την άκμή του Όμήρου 100 χρόνια άργότερα, την πρώτη Όλυμπιάδα τό 776 π.Χ. κ.ο.κ., φθάνοντας μέχρι τον θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου τό 323 π.Χ.

Έργα του:

«Περί άρχαίας κωμωδίας», «Χρονογραφία», «Περί της άναμετρήσεως της γης», «Γεωγραφικά», Καταστερισμοί» (πεζό έργο με εικόνες και μύθους για την καταγωγή των άστερων), τό ποίημα «Έρμηής» σέ εξαμέτρους, τό ποίημα «Ηριγόνη» σέ έλεγειακό στίχο κ.ά. Τό έργο του σχεδόν στό σύνολό του χάθηκε. Σώθηκαν έλάχιστα αποσπάσματα.

ΚΑΤΑΣΤΕΡΙΣΜΟΙ:

1.6D.1-26:

ΟΦΙΟΥΧΟΥ

«Ούτός έστιν ό επί Σκορπίου έστηκώς, έχων έν άμφοτέραις χερσίν τον όφιν· λέγεται δέ είναι Άσκληπιός, όν Ζεύς χαριζόμενος Απόλλωνι εις τά άστρα άνήγαγεν· τούτου τέχνη ιατρική χρωμένου, ως και τους ήδη τεθηκότας έγείρειν, έν οίς και έσχατον Ιππόλυτον τον Θησέως, και των θεών δυσχερώς τούτο φερόντων, ει αί τιμαί καταλυθήσονται αυτών τηλικαύτα έργα Άσκληπιού έπιτελούντος, λέγεται τον Δία όργισθέντα κεραυνοβολήσαι την οικίαν αυτού, είτα δια τον Απόλλωνα τούτον εις τά άστρα άναγαγεϊν».

(=Ο άστερισμός αυτός (του Όφιούχου) βρίσκεται πάνω από τον άστερισμό του Σκορπιού και κρατάει στα δύο του χέρια τό φίδι· λένε πως είναι ό Άσκληπιός, τον όποιον ό Δίας ανέβασε στα άστρα για τό χατήρι του Απόλλωνα· ό Άσκληπιός άσκοϋσε την ιατρική σέ τέτοιο τέλειο βαθμό, που σήκωνε άκόμη και νεκρούς, άνάμεσα στους όποιους τελευταίο τον Ιππόλυτο, τον γιο του Θησέα· οι θεοί όμως δεν μπορούσαν να τό άνεχθοϋν αυτό, γιατί φοβούνταν πως μέ τέτοια θαυμαστά έργα που έπιτελει ό Άσκληπιός θα πάσουν να τιμοϋν αυτούς οι άνθρωποι· λένε μάλιστα πως ό Δίας όργισμένος κεραυνοβόλησε τό σπίτι του Άσκληπιού κι ύστερα τον ανέβασε στα άστρα κάνοντας τό χατήρι του Απόλλωνα)».

1.23.1-6:

ΠΛΕΙΑΔΟΣ

«Ἐπὶ τῆς ἀποτομῆς τοῦ Ταύρου τῆς καλουμένης ῥάχως ἡ Πλειάς ἐστίν· συνηγμένης δ' αὐτῆς εἰς ἀστέρας ἑπτὰ, λέγουσιν εἶναι τῶν Ἄτλαντος θυγατέρων, διὸ καὶ ἑπτάστερος καλεῖται· οὐχ ὀρθῶνται δὲ αἱ ἑπτὰ, ἀλλ' αἱ ἕξ.

(=Στὸ ἀπότμημα τοῦ Ταύρου ποῦ καλεῖται ῥάχης βρίσκεται ἡ Πλειάς [σημερ. Πούλια]· αὐτὴ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἑπτὰ ἀστέρια καὶ λέγεται ὅτι εἶναι θυγατέρες τοῦ Ἄτλαντα, γι' αὐτὸ καλεῖται καὶ ἑπτάστερος· δὲν φαίνονται ὅμως καὶ οἱ ἑπτὰ, ἀλλὰ μόνον οἱ ἕξι)».

Ἀπόσπασμα 36:

«Οἶνός τοι πυρὶ ἴσον ἔχει μένος, εἴτ' ἂν ἐς ἄνδρας ἔλθῃ· κυμαίνει δ', οἷα Λίβυσσαν ἄλα Βορρῆς ἢ ἐ Νότος, τὰ δὲ καὶ κεκρυμμένα φαίνει βυσσόθεν, ἐκ δ' ἀνδρῶν πάντ' ἐτίναξε νόον.

(=Τὸ κρασί, ὅταν τὸ πίνει ὁ ἄνθρωπος, προκαλεῖ τὴν ἴδια μανία μὲ τὴ φωτιά· σηκώνει κόματα μέσα στὸ κεφάλι του, σάν ἐκεῖνα ποῦ δημιουργοῦν ὁ Βοριάς καὶ ὁ Νοτιάς στὸ Λιβυκὸ πέλαγος, ἀποκαλύπτει ἀπὸ τὸν βυθὸ τοῦ νοῦ ὅλα τὰ μυστικά τῶν ἀνθρώπων καὶ τοὺς κάνει νὰ χάσουν ὅσο μυαλό ἔχουν)».

4. Ἀριστοφάνης ὁ Βυζάντιος

(περ. 265-190 π.Χ.)

Γραμματικός καὶ διευθυντὴς τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀλεξανδρείας. Γεννήθηκε στὸ Βυζάντιο καὶ διαδέχθηκε τὸν Ἐρατοσθένη στὴ διεύθυνση τῆς Βιβλιοθήκης. Ἐπεξεργάσθηκε καὶ ἐξέδωσε τὸν Ὅμηρο, τὸν Ἡσίοδο, λυρικούς καὶ τραγικούς ποιητές, τὸν Ἀριστοφάνη, τὸν κωμικὸ ποιητὴ. Ἐγραψε «Ἐπιπέσεις» τῶν τραγωδιῶν οἱ ὁποῖες προτάσσονται στίς ἐκδόσεις τους καὶ σώζονται λείψανά τους. Γιὰ τὸ κάθε δραματικὸ ἔργο στίς «Ἐπιπέσεις» του παρεῖχε τίς σημαντικότερες πληροφορίες σχετικὰ μὲ τὴν πρώτη παράσταση, τὴν τοποθέτηση στὸν χῶρο καὶ τὸν χρόνο, τὰ πρόσωπα καὶ τὴν πλοκή. Πρωτίστως ὅμως ἀσχολήθηκε μὲ τὴ λεξικογραφικὴ ἐρμηνεία.

Ὁ Ἀριστοφάνης ὁ Βυζάντιος μελέτησε τὸν τονισμό καὶ ἐφηῦρε τοὺς τόνους καὶ ἐμπλούτισε τὰ σημεῖα στίξεως. Τὸ ἔργο του εἶναι πολὺπλευρο. Ἀπὸ τὰ ἔργα του σώθηκαν μόνον ἀποσπάσματα.

Ὁ Ἀριστοφάνης ὁ Βυζάντιος καὶ ὁ Ἀρίσταρχος ὁ Σαμόθραξ, ποῦ ἀκολουθεῖ, ὀδήγησαν τὴν ἀλεξανδρινὴ φιλολογία στὸ ἀπόγειό της.

Ἀποσπάσματα:

ΟΝΟΜΑΤΑ ΗΛΙΚΙΩΝ (βλ. καὶ Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης, Ὁδύσσεια 1788.52): 274.11-275.22:

«Βρέφος· τὸ ἄρτι γεγονός (=τὸ νεογέννητο).

Παιδίον· τὸ τρεφόμενον ὑπὸ τῆς τίθης (=αὐτὸ ποῦ τρέφεται ἀπὸ τὴν τροφὴ).

Παιδάριον· τὸ περιπατοῦν, καὶ ἤδη τῆς λέξεως ἀντιλαμβανόμενον (=ποῦ ἤδη ἀρχίζει νὰ μιλάει).

Παιδίσκος· ὁ ἐν τῇ ἐχομένῃ ἡλικίᾳ (=αὐτός πού βρίσκεται στήν ἀμέσως ἐπόμενη ἡλικία).

Παῖς· ὁ διὰ τῶν ἐγκυκλίων μαθημάτων δυνάμενος ἰέναι (=αὐτός πού μπορεί νά παρακολουθήσει τά ἐγκύκλια μαθήματα, αὐτά τῶν γενικῶν γνώσεων).

τήν δὲ ἐχομένην ταύτης ἡλικίαν οἱ μὲν πάλλακα (πάλλαξ-κος καί πάλληξ-η-κος>παλληκάριον>παλληκάρι>παλικάρι), οἱ δὲ βούπαιδα, οἱ δὲ ἀντίπαιδα, οἱ δὲ μελλέφηβον καλοῦσιν, οἱ δὲ μετὰ ταῦτα, ἔφηβον. Ἐν δὲ Κυρήνῃ τοὺς ἐφήβους, τρικάπους καλοῦσιν, ἐν δὲ Κρήτῃ ἀποδρόμους...

καὶ τοὺς μὴ ἰχθῦς ἐσθίοντας, ἀπίχθους καλοῦσι, καὶ τοὺς ἀμούσους, ἀπομούσους, καὶ τοὺς ἀνήβους (ἀνηβος=αὐτός πού δέν ἔφθασε στήν ἡβη, ὁ ἀγένειος, ἀντίθετο τοῦ ἔφηβος), ἀπότριχας. Ἀλλὰ γὰρ μετὰ ταῦτα, μεϊράκιον· εἶτα μεϊράξ τε καὶ νεανίσκος καὶ νεανίας, ὁ αὐτός. Λακεδαιμόνιοι δὲ τούτους ἰπεῖς ἐκάλουν, καὶ τοὺς προσεστῶτας αὐτῶν ἰπαργέτας. Εἶτα ἐχομένη ἡλικία ἢ τοῦ γυναικί συνεζευγμένου κατὰ νόμους, ὅτε δὴ καὶ νυμφίος ἂν ἐν καιρῷ κληθεῖ· εἶτα πάλιν κατὰ τὸ εἰκὸς (=ὅπως εἶναι φυσικό, ἀναμενόμενο), πατήρ, εἶτα ἀνὴρ νέος, εἶτα ἀνὴρ μέσος, εἶτα προβεβηκῶς, ὑποπόλιος, ὄν καὶ ὠμογέροντα (ὠμογέρων-οντος=ὁ ἀκμαῖος, ὁ ζωηρός γέροντας) καλοῦσιν, εἶτα γέρον καὶ πρεσβύτης, ὁ αὐτός, εἶτα ἐσχατόγηρος (=αὐτός πού βρίσκεται στά βαθιά γεράματα).

Ἐπὶ δὲ τῶν θηλειῶν, τὸ μὲν βρέφος καὶ τὸ παιδίον ὁμοίως· μετὰ δὲ ταῦτα, παιδισκάριον καὶ παιδίσκιον, καὶ κόριον, καὶ κοράσιον, καὶ κορίσκη, καὶ παρθενίσκη· μετὰ δὲ ταῦτα, παῖς, καὶ παρθένος, καὶ κόρη· εἶτα ἤδη πάλιν καὶ ταύτη ὁ τοῦ γαμεῖσθαι καιρὸς (=ὁ καιρὸς τοῦ γάμου), εἴη γὰρ ἂν, τὸ πέμπτον ἀφ' ἡβης, ὡς Ἡρόδοτος ἀξιοῖ (=πέντε χρόνια ἀπὸ τὴν ἡβη, ὅπως θεωρεῖ ἀναγκαῖο ὁ Ἡρόδοτος), ὅτε δὴ καὶ νύμφη ἂν κληθεῖ· μετὰ δὲ τὸν γάμον, γυνὴ καὶ μήτηρ· ἤδη καλοῖτ' ἂν καὶ μεϊραξ· καὶ μετὰ ταῦτα, γυνὴ νέα, εἶτα μέση, εἶτα πάλιν ὁμοίως, προβεβηκυῖα, προπόλιος, εἶτα γραῦς, καὶ πρεσβῦτις, ἢ αὐτὴ, εἶτα ἐσχατόγηρος».

275.24:

«Παραπλησίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν κτηνῶν, αἰπόλος μὲν, ὁ τῶν αἰγῶν νομεύς· αἰπόλιον δὲ τὸ πλήθος.

(=Παραπλησίως καὶ στά κτήνη, ὁ βοσκὸς τῶν αἰγῶν λέγεται νομεύς καὶ τό κοπάδι αἰπόλιον)».

276.4:

«Οἱ δὲ τὰ πρόβατα νέμοντες, ποιμένες καλοῦνται καὶ προβατεῖς καὶ μηλάται· τὸ δὲ πλήθος, ποίμνιον.

(=Οἱ βοσκοὶ τῶν προβάτων λέγονται ποιμένες καὶ προβατεῖς καὶ μηλάται [*<μῆλον=πρόβατο ἢ αἴγα*], ἐνῶ τό κοπάδι, ποίμνιον)».

276.13:

«Οἱ δὲ τοὺς ἵππους νέμοντες, ἵππονόμοι λέγονται καὶ ἵπποβουκόλοι καὶ ἵπποπῶ[ό]λοι καὶ ἵπποφορβοί· τὸ δὲ πλήθος, ἀγέλη.

(=Οἱ βοσκοὶ τῶν ἀλόγων λέγονται ἵππονόμοι καὶ ἵπποβουκόλοι καὶ ἵπποπῶ[ό]λοι καὶ ἵπποφορβοί, καὶ τό κοπάδι λέγεται ἀγέλη)».

276.1:

«Οἱ δὲ τοὺς ἡμίονους νέμοντες, ὄρεωκόμοι· ὄρεῖς γὰρ οἱ ἡμίονοι.
(=Οἱ βοσκοὶ ἡμίονων λέγονται ὄρεωκόμοι, διότι οἱ ἡμίονοι λέγονται ὄρεῖς)».

276.18:

«Οἱ δὲ τοὺς ὄνους τρέφοντες, ὄνοφόρβαι· καλοῦσι δὲ πολλάκις τοὺς ὄνους, καὶ κánθωνας, καὶ κανθηλίους· τούτων δὲ πάντων τὰ νεώτατα, πῶλοι.
(=Αὐτοὶ πού τρέφουν ὄνους λέγονται ὄνοφόρβαι· πολλές φορές οἱ ὄνοι ἀποκαλοῦνται καὶ κánθωνες καὶ κανθήλιοι)».

276.23:

«Οἱ τοὺς βόας νέμοντες, βουκόλοι καὶ βοῦται λέγονται· καὶ τὸ πλῆθος, ἀγέλη.
(=Αὐτοὶ πού βόσκουν βόδια λέγονται βουκόλοι καὶ βοῦται· τὸ κοπάδι λέγεται ἀγέλη)».

276.27:

«Οἱ δὲ τοὺς σῦς νέμοντες, συβῶται· καὶ τὸ πλῆθος, συβόσιον.
(=Αὐτοὶ πού βόσκουν χοίρους λέγονται συβῶται καὶ τὸ κοπάδι τῶν χοίρων λέγεται συβόσιον)».

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΥΠΟΠΤΕΥΟΜΕΝΩΝ ΜΗ ΕΙΡΗΣΘΑΙ ΤΟΙΣ ΠΑΛΑΙΟΙΣ (ΠΑΡΑΛΛΗΛΟΙ ΜΕΝΑΝΔΡΟΥ ΤΕ ΚΑΙ ΑΦ' ΩΝ ΕΚΛΕΨΕΝ ΕΚΛΟΓΑΙ) [Porphyrus ap. Euseb. Pr. Euang. X, 3. p. 465. DTM] 6.1-8:

«Καὶ τί θαυμάζομεν, εἰ Θεοπόμπου καὶ Ἐφόρου τὸ τῆς κλοπῆς πάθος ἤψατο, ὅπου γε καὶ Μένανδρος τῆς ἀρρωστίας ταύτης ἐπλήσθη; Ὅν ἠρέμα μὲν ἤλεγξε διὰ τὸ ἄγαν αὐτὸν φιλεῖν Ἀριστοφάνης ὁ γραμματικὸς ἐν ταῖς Παραλλήλοις αὐτοῦ τε καὶ ἀφ' ὧν ἐκλεψεν ἐκλογαῖς, Λατίνος δὲ ἐξ βιβλίου ἃ ἐπέγραψε "Περὶ τῶν οὐκ ἰδίων Μενάνδρου", τὸ πλῆθος αὐτοῦ τῶν κλοπῶν ἐξέφηνε.

(=Καὶ γιατί ἀποροῦμε ἂν τὸ πάθος τῆς κλοπῆς ἀκούμπησε τὸν Θεοπόμπο καὶ τὸν Ἐφορο, ἀφοῦ καὶ ὁ Μένανδρος εἶχε γεμίσει μ' αὐτὴ τὴν ἀρρώστια; Αὐτὸν τὸν ἤλεγξε μὲ ἥπιο τρόπο, διότι τὸν ἀγαποῦσε πάρα πολύ, ὁ Ἀριστοφάνης ὁ γραμματικὸς στὰ Παραλλήλα του καὶ ἐκεῖ ὅπου ἀσχολήθηκε μὲ τοὺς συγγραφεῖς τοὺς ὁποίους ὁ Μένανδρος ἐκλεψε· ἐξάλλου, ὁ Λατίνος σὲ ἐξὶ βιβλία τὰ ὁποῖα ἐπέγραψε "Γιὰ τὰ ἔργα τοῦ Μενάνδρου πού δὲν εἶναι δικά του", ἀποκάλυψε τὸ πλῆθος τῶν κλοπῶν του)».

ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΟΥΣ ΤΩΝ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΠΕΡΙ ΖΩΩΝ ΕΠΙΤΟΜΗ:

1.3:

«Μαλάκια δὲ εἴρηται ὅσα τῶν ἐνύδρων ὅστέα οὐκ ἔχει, καθάπερ πολύπους, σηπία, τεῦθος, τευθίς, ἀκαλήφη καὶ εἴ τι ἄλλο τοιοῦτον. Ταῦτα δὲ καὶ ἄναιμα καὶ ἄσπλαγχνα συμβέβηκεν ὑπάρχειν.

(=Λέγονται μαλάκια ὅσα ὑδρόβια δὲν ἔχουν κόκκαλα, ὅπως τὸ χταπόδι, ἡ σουπιά, τὸ μεγάλο καλαμάρι, τὸ καλαμαράκι, ἡ τσοῦχτρα καὶ κάθε τί ἄλλο παρόμοιο. Αὐτὰ δὲν ἔχουν αἷμα οὔτε σπλάγχνα)».

1.6:

«Καρχαρόδοντα δὲ ἐστὶν ὅσα στρογγύλους καὶ ὀξεῖς καὶ ἐναλλάσσοντας τοὺς ὀδόντας ἔχει, οἷον λύκος, λέων, κύων, πάρδαλις, καὶ τὰ ἄλλα· ἔτι δὲ καὶ τὸ τῶν ἰχθύων πᾶν γένος καρχαρόδου. Ταῦτα δὲ σαρκοφάγα συμβέβηκεν εἶναι.

(=Καρχαρόδοντα είναι όσα έχουν δόντια στρογγυλά και κοφτερά έναλλάξ, όπως ο λύκος, τό λιοντάρι, ό σκύλος, ή λεοπάρδαλη και τά άλλα· κι ακόμη καρχαρόδοντα είναι όλα τά ψάρια. Αυτά είναι και σαρκοφάγα)».

1.7:

«Άμφόδοντα δέ έστιν άνθρωπος, ίππος, όνος, έλέφας, και πάντα όσα ούκ ένηλαγμένους τους όδόντας έχει. Τούτοις δέ συμβέβηκε πιμελήν άλλ' ού στέαρ έχειν.

(=Άμφόδοντα, δηλαδή μέ δόντια και στά δύο σαγόνια, είναι ό άνθρωπος, τό άλλογο, ό όνος, ό έλέφαντας, και όλα όσα δέν έχουν τά δόντια τους έναλλάξ. Αυτά έχουν πάχος και όχι ζύγγι)».

1.8:

«Συνόδοντα δέ έστι βοϋς, πρόβατον, αίξ και εί τι συμβέβηκε στέαρ έχειν άλλ' ού πιμελήν· ω δέ διαφέρει πιμελή στέατος έν τοίς έξής άπαγγελώ.

(=Συνόδοντα, δηλαδή μέ δόντια συνεχή και τό ένα δίπλα στό άλλο, είναι τό βόδι, τό πρόβατο, ή αίγα και όποιο άλλο έχει ζύγγι και όχι πάχος· άργότερα θά πω σε τί διαφέρει τό πάχος από τό ζύγγι)».

Μαρτυρίες:

ΣΟΥΔΑ (ΠΑΡΟΙΜΙΑ):

«Δεξιόν εις υπόδημα, άριστερόν εις ποδονίπτραν. Άριστοφάνης. Έπί τών άρμοδίως τοίς πράγμασι κεκρημένων.

(=Ό Άριστοφάνης ό Βυζάντιος είπε γι' αυτούς πού χρησιμοποιούν καταλλήλως τά πράγματα: "Τό δεξί πόδι στό υπόδημα, τό άριστερό στόν ποδονίπτη")».

ΗΣΥΧΙΟΣ (ΠΑΡΟΙΜΙΑ):

«Ού παντός άνδρός εις Κόρινθον έσθ' ό πλοϋς. Άριστοφάνης. Έπει δοκεί τοίς ές Κόρινθον ειπλέουσι ξένοις χαλεπή τις ή πόλις είναι δια τήν τών έταιρών γοητείαν. Έσπούδαζον γάρ περι τοϋτο οι Κορίνθιοι και ράθυμος δια τοϋτο διηγον.

(=Ό Άριστοφάνης ό Βυζάντιος είπε: "Δέν μπορεί ό κάθε άνδρας νά πλευσει στήν Κόρινθο". Γιατί ή Κόρινθος είναι μία πολύ δύσκολη πόλη για τους ξένους πού φθάνουν στό λιμάνι της, διότι είναι γοητευτικές οι έταιρες της. Οι Κορίνθιοι άσχολούνταν πολύ μ' αυτές και γι' αυτό ζοϋσαν ράθυμη ζωή)».

ΔΙΟΓΕΝΗΣ Ο ΛΑΕΡΤΙΟΣ, ΒΙΟΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ ΤΩΝ ΕΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΕΥΔΟΚΙΜΗΣΑΝΤΩΝ:

21 L. III, 61:

ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΑ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΟΥ ΚΑΛΛΙΜΑΧΟΥ

«Ένιοι δέ, ών έστι και Άριστοφάνης ό γραμματικός, εις τριλογίας έλκουσι τους διαλόγους του Πλάτωνος. Και πρώτην μέν τιθέασιν ής ήγεΐται Πολιτεία, Τίμαιος, Κριτίας, δευτέραν Σοφιστής, Πολιτικός, Κρατύλος, τρίτην Νόμοι, Μίνως, Έπινομίς, τετάρτην Θεαίτητος, Ευθύφρων, Άπολογία, πέμπτην Κρίτων, Φαίδων, Έπιστολαί, τά δ' άλλα καθ' έν και άτάκτως.

(=Μερικοί, ένας εκ τών όποίων είναι και ό Άριστοφάνης ό γραμματικός, χωρίζουν τους διαλόγους του Πλάτωνα σε τριλογίες. Πρώτη τριλογία, της όποιίας ήγεΐται ή

Πολιτεία, εἶναι ἢ Πολιτεία, ὁ Τίμαιος, ὁ Κριτίας· δεύτερη ὁ Σοφιστής, ὁ Πολιτικός, ὁ Κρατύλος· τρίτη οἱ Νόμοι, ὁ Μίμω, ἢ Ἐπινομίς· τέταρτη ὁ Θεαίτητος, ὁ Εὐθύφρων, ἢ Ἀπολογία· πέμπτη ὁ Κρίτων, ὁ Φαίδων, οἱ Ἐπιστολαί· οἱ ὑπόλοιποι διάλογοι ὁ καθένας χωριστά καὶ ἀνακατεμένοι»).

5. Ἀρίσταρχος ὁ Σαμόθραξ

(περ. 215-145 π.Χ.)

Ὁ Ἀρίσταρχος γεννήθηκε στή Σαμοθράκη. Ἦταν μαθητής καί διάδοχος στή διεύθυνση τῆς «Βιβλιοθήκης» τῆς Ἀλεξανδρείας τοῦ Ἀριστοφάνη τοῦ Βυζάντιου καί ἐξ ἴσου παραγωγικός φιλόλογος μ' αὐτόν. Εἶναι ἓνας ἀπό τοὺς μεγαλύτερους ἐρμηνευτικούς κριτικούς τῆς ἀρχαιότητος. Ἔκανε κριτικές ἐκδόσεις τοῦ Ὀμήρου, τοῦ Ἡσιόδου, τοῦ Ἀλκαίου, τοῦ Πινδάρου καί ἄλλων συγγραφέων καί ποιητῶν καί ἔγραψε σημαντικό ἀριθμό «Ὑπομνημάτων», δηλαδή συλλογῶν ἐρμηνευτικῶν σχολίων τῶν ἀρχαίων κειμένων. Ὁ Ἀρίσταρχος πίστευε πῶς ὁ Ὀμηρος εἶναι ὁ ποιητής καί τῆς Ἰλιάδας καί τῆς Ὀδύσσειας καί διαφώνησε μέ τοὺς «χωρίζοντες», τοὺς γραμματικούς δηλαδή πού ὑποστήριζαν ὅτι ὁ Ὀμηρος ἔγραψε μόνο τὴν Ἰλιάδα, ἐνῶ τὴν Ὀδύσεια τὴν ἔγραψε ἄλλος ποιητής. Συνέταξε (ὁ ἴδιος ἢ μαθητὲς του) καί «κανόνα» τῶν ποιητῶν, δηλαδή κατάλογο σημαντικῶν παλαιῶν ποιητῶν κατὰ ποιητικά εἶδη. Τό τεράστιο ὕλικό τῆς ἀλεξανδρινῆς «Βιβλιοθήκης» τοῦ πρόσφερε πλούσιο ὕλικό γιὰ τίς ἔρευνές του.

Τά ἀποσπάσματα τῶν ἔργων τοῦ Ἀριστάρχου πού σώθηκαν τά βρίσκουμε σέ μεταγενέστερους σχολιαστὲς, καθὼς τό πλούσιο φιλολογικό ὕλικό πού κληροδότησε στοὺς μεταγενέστερους ἀξιοποιήθηκε στὰ κατοπινά χρόνια ἐξαντλητικά. Μάρτυρες αὐτῆς τῆς δραστηριότητος εἶναι, μεταξύ ἄλλων, καί τά ἄπειρα Σχόλια στὰ περιθώρια τῶν χειρογράφων ἢ καί μεταξύ τῶν στίχων.

Ὁ Ἀρίσταρχος συνέχισε τίς μελέτες τοῦ Ἀριστοφάνη τοῦ Βυζάντιου καί στόν τομέα τῆς γραμματικῆς. Λέγεται πῶς διέθετε τεράστια μνήμη καί ἀκόμη πῶς ἀδιαφοροῦσε ἐντελῶς γιὰ τὴν ἐξωτερικὴ του ἐμφάνιση.

Ὁ Ἀρίσταρχος ὁ Σαμόθραξ ἄφησε ἓνα πλῆθος μαθητῶν, σημαντικότεροι ἀπὸ τοὺς ὁποίους εἶναι ὁ Ἀπολλόδωρος ὁ Ἀθηναῖος καί ὁ Διονύσιος ὁ Θραῖξ, οἱ ὁποῖοι καί ἀμέσως ἀκολουθοῦν.

Μαρτυρία:

ΣΟΥΔΑ:

«Ἀρίσταρχος Ἀλεξανδρεὺς θέσει, τῇ δὲ φύσει Σαμόθραξ, πατρός Ἀριστάρχου. Γέγονε δὲ κατὰ τὴν 156^{nv} Ὀλυμπιάδα, ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Φιλομήτορος, οὗ καί τόν υἱόν ἐπαίδευσε. Λέγεται δὲ γράψαι ὑπὲρ 800 βιβλία Ὑπομνημάτων μόνων. Μαθητῆς δὲ γέγονεν Ἀριστοφάνους τοῦ γραμματικοῦ καί Κράτητι τῷ γραμματικῷ Περγαμηνῷ πλεῖστα διημιλλήσατο ἐν Περγάμῳ. Μαθηταὶ δὲ αὐτοῦ γραμματικοὶ περὶ τοὺς 40 ἐγένοντο. Τελευτᾷ δὲ ἐν Κύπρῳ ἑαυτὸν ὑπεξαγαγὼν ἐνδεία τροφῆς, νόσῳ τῇ

ὑδρωπι ληφθείς. Ἔτη δὲ αὐτοῦ τῆς ζωῆς 72. Καί παῖδας μὲν κατέλιπεν Ἀρίσταρχον καὶ Ἀρισταγόραν. Ἄμφω δὲ ἐγένοντο εὐήθεις, ὥστε καὶ ἐπράθη ὁ Ἀρίσταρχος· Ἀθηναῖοι δὲ ἐλθόντα παρ' αὐτοῖς ἐξωνήσαντο.

(= Ὁ Ἀρίσταρχος ἦταν Ἀλεξανδρινὸς θέσει [ἀφοῦ ἔζησε στὴν Ἀλεξάνδρεια] καὶ Σαμοθρακίωτης φύσει [ἀφοῦ γεννήθηκε στὴ Σαμοθράκη]· ὁ πατέρας του λεγόταν Ἀρίσταρχος. Γεννήθηκε κατὰ τὴν 156^η Ὀλυμπιάδα, ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Φιλομήτορος, τοῦ ὁποῦ ἐκπαίδευσε τὸν γιό. Λέγεται πὺς ἔγραψε 800 βιβλία Ὑπομνημάτων μόνο. Ἦταν μαθητὴς τοῦ Ἀριστοφάνους τοῦ γραμματικοῦ, ἐνῶ στὴν Πέργαμο συναγωνίσθηκε πολλές φορές τὸν γραμματικὸ Κράτη τὸν Περγαμηνό. Εἶχε 40 περίπου μαθητὲς γραμματικούς. Πέθανε στὴν Κύπρο ἀπὸ ὑδρωπικία, ἔχοντας παραμελήσει τὸν ἑαυτό του καὶ στερημένος τροφῆς. Ἐζήσε 72 χρόνια. Παιδιά του ἦταν ὁ Ἀρίσταρχος καὶ ὁ Ἀρισταγόρας. Καὶ οἱ δύο γιοὶ του ἦταν ἀφελεῖς, τόσο πού ὁ Ἀρίσταρχος πουλήθηκε δοῦλος· οἱ Ἀθηναῖοι, ὅταν αὐτὸς ἦλθε στὴν Ἀθήνα, τὸν ἐξαγόρασαν)».

6. Ἀπολλόδωρος ὁ Ἀθηναῖος

(περ. 185-115 π.Χ.)

Καταγόταν ἀπὸ τὴν Ἀθήνα. Γιά πολλά χρόνια ἐργάστηκε κοντὰ στὸν δάσκαλό του Ἀρίσταρχο στὴν Ἀλεξάνδρεια· ἀπὸ ἐκεῖ πῆγε στὴν Πέργαμο καὶ μετὰ ξαναγύρισε στὴν Ἀθήνα, ὅπου καὶ πέθανε. Ἐγραψε πραγματεῖες γιά τὴν ὀμηρικὴ γεωγραφία καὶ θεολογία καὶ γιά τὴν κωμωδία. Ἀπὸ τὰ ἔργα του «Χρονικά» καὶ «Περὶ θεῶν» σώθηκαν ἐλάχιστα ἀποσπάσματα.

Τὰ «Χρονικά» του (τέσσερα βιβλία) ἀποτελοῦν μιά ἐπιτομὴ τῆς παγκόσμιας ἱστορίας σέ ἱαμβικὰ τρίμετρα· ἀρχίζουν μὲ τὴν κατάληψη τῆς Τροίας καὶ φθάνουν ὡς τὸ 119 π.Χ. Τὰ «Χρονικά» ἀποτελοῦν μιά ἐπεξεργασία τῶν «Χρονογραφιῶν» τοῦ Ἐρατοσθένη. Τὸ «Περὶ θεῶν» εἶναι μιά μεγάλη πραγματεία, στὴν ὁποία, μὲ βάση τὴν ἐπικὴ ποίηση, ἐξέταξε τίς μορφές τῶν θεῶν ἐμβαθύνοντας στὴν ἀνάλυση τῶν ἐπιθέτων πού τοὺς ἀποδίδονταν, ἀξιοποιώντας καὶ τὴν ἐτυμολογία.

Στὸν Ἀπολλόδωρο ἡ παράδοση ἀποδίδει καὶ τὸ ἔργο μὲ τὸν τίτλο «Βιβλιοθήκη», ἓνα βιβλίο γεμάτο μύθους καὶ παραδόσεις, μεταξὺ τῶν ὁποίων παρεμβάλλεται ἡ μυθικὴ γενεαλογία τῆς Ἀττικῆς. Κάποιοι θεωροῦν τὴ «Βιβλιοθήκη» ψευδεπίγραφη καὶ πολὺ μεταγενέστερο ἔργο, ἴσως τοῦ 1^{ου} ἢ καὶ τοῦ 2^{ου} αἰῶνα μ.Χ. Δέν ἀποκλείουν, πάντως, ὁ συγγραφέας τῆς «Βιβλιοθήκης», ἂν δέν εἶναι ὁ Ἀπολλόδωρος, νὰ ἄντλησε στοιχεῖα ἀπὸ αὐτόν.

Ὁ Ἀπολλόδωρος μεταξὺ ἄλλων ἀρχαίων συγγραφέων ὑπομνημάτισε καὶ τὸν Σώφρονα τὸν Σικελό (2^ο μισό 5^{ου} αἰ. π.Χ.· βλ. 1^ο Παράρτημα), ποιητὴ μίμων, δηλαδὴ λαϊκῶν ἀπομιμήσεων σκηνῶν τῆς καθημερινῆς ζωῆς.

Μαρτυρίες:

ΔΙΟΓΕΝΗΣ ΛΑΕΡΤΙΟΣ, ΒΙΟΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ ΤΩΝ ΕΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΕΥΔΟΚΙΜΗΣΑΝΤΩΝ Ι, ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΘΑΛΟΥ:

«Φησὶ δὲ Ἀπολλόδωρος ἐν τοῖς Χρονικοῖς γεγενῆσθαι τὸν Θαλῆν κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς τριακοστῆς πέμπτῃς Ὀλυμπιάδος.

(=Ὁ Ἀπολλόδωρος στὰ Χρονικά του λέει πὼς ὁ Θαλῆς γεννήθηκε κατὰ τὸ πρῶτο ἔτος τῆς τριακοστῆς πέμπτῃς Ὀλυμπιάδας).

ΜΑΚΡΟΒΙΟΣ, SATURNALIA, (LIBER XIV) I, 17TM:

«Apollodorus in libro quartodecimo Περὶ θεῶν ἰήιον solem scribit, ita appellari Apollinem ἀπὸ τοῦ κατὰ τὸν κόσμον ἰέσθαι καὶ ἰέναι, quod sol per orbem impetu fertur.

(=Ὁ Ἀπολλόδωρος στὸ δέκατο τέταρτο βιβλίο του Περὶ θεῶν ὀνομάζει τὸν ἥλιο ἰήιον [ἰήιος=θλιβερός, λυπηρός]· ἔτσι ἀποκαλεῖ τὸν Ἀπόλλωνα [τὸν θεὸ τοῦ ἡλίου] λόγῳ τοῦ ὅτι κινεῖται καὶ φέρεται ἀνά τὸν κόσμον, διότι καὶ ὁ ἥλιος κινεῖται πάνω ἀπὸ τῆ γῆ μὲ ὀρμή)».

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΒΥΖΑΝΤΙΟΣ:

LIBER I. 1-5:

«Ἀπολλόδωρος δὲ ἐν α Περὶ θεῶν τὸν Δωδωναῖον οὕτως ἐτυμολογεῖ· "Καθάπερ οἱ τὸν Δία Δωδωναῖον μὲν καλοῦντες, ὅτι δίδωσιν ἡμῖν τὰ ἀγαθὰ, Πελασγικὸν δὲ, ὅτι τῆς γῆς πέλας ἐστίν".

(=Ὁ Ἀπολλόδωρος στὸ πρῶτο βιβλίο του Περὶ θεῶν ἔτσι ἐτυμολογεῖ τὸν Δωδωναῖον· "Ὅπως αὐτοὶ πού ἀποκαλοῦν τὸν Δία Δωδωναῖο, διότι μᾶς προσφέρει τὰ ἀγαθὰ, καὶ Πελασγικό, διότι βρίσκεται μακριὰ [πέλας=μακριὰ] ἀπὸ τῆ γῆ")».

LIBER IX. 6.1-6:

«Ἄρειος πάγος· ἀκρωτήριον Ἀθήνησιν, ὡς Ἀπολλόδωρος ἐν τῷ Περὶ θεῶν ἐνάτῳ, ἐν ᾧ τὰς φονικὰς κρίσεις ἐδίκαζον διὰ τὰς ἀπὸ τοῦ σιδήρου γιγνομένας μαιφονίας.

(=Ὁ Ἄρειος πάγος ἦταν ἓνας ψηλὸς βράχος στὴν Ἀθήνα, ὅπως λέει ὁ Ἀπολλόδωρος στὸ ἕνατο βιβλίο του Περὶ θεῶν, ὅπου δικάζαν ὅσους εἶχαν διαπράξει φόνου)».

ΦΩΤΙΟΣ, ΠΕΡΙ ΘΕΩΝ CLXI, 1a 13-14:

«Ἐκλογαὶ διάφοροι ἐν βιβλίοις δυοκαίδεκα...Τὸ μὲν οὖν πρῶτον περὶ τῶν παρ' Ἑλλήσι μυθολογουμένων θεῶν διαλαμβάνει· ὁ συνείλεκται ἐκ τῶν Ἀπολλοδώρου Περὶ θεῶν γ (3^{ov}) λόγου. Ἀθηναῖος δὲ ὁ Ἀπολλόδωρος, καὶ γραμματικὸς τὴν τέχνην.

(=Διάφορες Ἐκλογές σὲ δώδεκα βιβλία...Τὸ πρῶτο βιβλίο κάνει λόγο γιὰ τοὺς θεοὺς πού ἔχουν στὴ μυθολογία τους οἱ Ἕλληνες· αὐτὰ ἀντλήθηκαν ἀπὸ τὸν 3^ο λόγο Περὶ θεῶν τοῦ Ἀπολλοδώρου. Ὁ Ἀπολλόδωρος ἦταν Ἀθηναῖος καὶ ἀσκοῦσε τὴν ἐργασία τοῦ γραμματικοῦ)».

ΤΖΕΤΖΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ XII.193:

«Ὁ δ' Ἀπολλόδωρος φησὶ τὸν Ὅμηρον ὑπάρχειν μετ' ἔτη ὀγδοήκοντα πολέμου τοῦ τῶν Τρώων, ὁπότε καὶ ἡ κάθοδος Ἡρακλειδῶν ὑπῆρχεν.

(=Ὁ Ἀπολλόδωρος λέει πὼς ὁ Ὅμηρος ἐξῆσε ὀγδόντα χρόνια μετὰ τὸν Τρωικὸ πόλεμο, τότε πού ἔλαβε χώρα καὶ ἡ κάθοδος τῶν Ἡρακλειδῶν)».

7. Διονύσιος ὁ Θραῦξ

(περ. 170-90 π.Χ.)

Ὁ Διονύσιος ὁ Θραῦξ γεννήθηκε στήν Ἀλεξάνδρεια (τό Θραῦξ-Θρακιώτης λόγω τῆς καταγωγῆς τοῦ πατέρα του) καί ἦταν μαθητής τοῦ Ἀριστάρχου. Ἀσχολήθηκε κυρίως μέ τόν Ὅμηρο, ἀλλά καί μέ τόν Ἡσίοδο. Μέ τό σύγγραμμά του «Τέχνη Γραμματική» (:διδασκτικό βιβλίο γραμματικῆς), ἔργο πού ἔμεινε κλασικό γιά πολλούς αἰῶνες, ἐγινε θεμελιωτής τῆς Γραμματικῆς. Συγκεφαλαίωσε σ' αὐτό, πολύ καταννητά, τή διδασκαλία τῶν προγενέστερων συγγραφέων βιβλίων Γραμματικῆς. Ἡ Τέχνη Γραμματική ἀπετέλεσε τή βάση γιά τίς Γραμματικές ὄλων τῶν ἰνδοευρωπαϊκῶν λογοτεχνικῶν γλωσσῶν. Ἔχουν διατυπωθεῖ ἐπιφυλάξεις γιά τό ἄν τό βιβλίο ἀνήκει στό σύνολό του στόν Διονύσιο ἤ ἄν εἶναι δικό του μόνο ἐν μέρει.

Τό 144 π.Χ. ὁ Διονύσιος ἐγκατέλειψε τήν Ἀλεξάνδρεια καί ἴδρυσε σχολή στή Ρόδο. Ἴσως ἀργότερα ἦλθε καί δίδαξε στή Ρώμη.

Ἀποσπάσματα:

ΤΕΧΝΗ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ:

1.1.5.1-1.1.59.10:

ΟΡΙΣΜΟΣ:

«Γραμματική ἐστίν ἐμπειρία τῶν παρὰ ποιηταῖς τε καί συγγραφεῦσιν ὡς ἐπὶ τό πολὺ λεγομένων. Μέρη δὲ αὐτῆς ἐστίν ἕξι· πρῶτον ἀνάγνωσις ἐντριβῆς κατὰ προσωδίαν, δευτέρον ἐξήγησις κατὰ τοὺς ἐνυπάρχοντας ποιητικούς τρόπους, τρίτον γλωσσῶν τε καί ἱστοριῶν πρόχειρος ἀπόδοσις, τέταρτον ἐτυμολογίας εὑρεσις, πέμπτον ἀναλογίας ἐκλογισμός, ἕκτον κρίσις ποιημάτων, ὃ δὴ κάλλιστόν ἐστι πάντων τῶν ἐν τῇ τέχνῃ.

(=Ἡ Γραμματική εἶναι ἐμπειρία τῶν λεγομένων κυρίως ἀπό ποιητές καί συγγραφεῖς. Ἔχει ἕξι μέρη· πρῶτον ἀνάγνωσις πολὺ καλῆ σύμφωνα μέ τοὺς κανόνες τῆς προσωδίας, δευτέρον ἐξήγησις κατὰ τοὺς ἰσχύοντες ποιητικούς τρόπους, τρίτον μιά πρώτη ἐρμηνεία γλωσσική καί ἱστορική, τέταρτον ἀναζήτηση τῆς ἐτυμολογίας τῶν λέξεων, πέμπτον ὑπολογισμός τῆς ἀναλογίας, ἕκτον κριτική ποιημάτων, τό ὠραιότερο ἀπό ὅλα ὅσα λαμβάνουν χώρα στήν τέχνη)».

ΠΕΡΙ ΤΟΝΟΥ:

«Τόνος ἐστίν ἀπήχησις φωνῆς ἐναρμονίου, ἢ κατὰ ἀνάτασιν ἐν τῇ ὀξεῖα, ἢ κατὰ ὀμαλισμόν ἐν τῇ βαρεῖα, ἢ κατὰ περίκλασιν ἐν τῇ περισπωμένῃ.

(=Τόνος εἶναι ἡ ἀντήχησις μιᾶς φωνῆς μέ ἀρμονία, ἢ ὕψωση δηλαδή τῆς φωνῆς στήν ὀξεῖα, τό χαμῆλωμα τῆς φωνῆς στή βαρεῖα, τό λύγισμα-τό ἀνεβοκατέβασμα τῆς φωνῆς στήν περισπωμένῃ)».

ΠΕΡΙ ΡΑΨΩΔΙΑΣ:

«Ραψωδία ἐστὶ μέρος ποιήματος ἐμπεριειληφός τινα ὑπόθεσιν. Εἴρηται δὲ ῥαψωδία οἰονεῖ ῥαβδωδία τις οὔσα, ἀπὸ τοῦ δαφνίνῃ ῥάβδῳ περιερχομένους ἄδειν τὰ Ὀμήρου ποιήματα.

(=Ραψωδία είναι τό μέρος τοῦ ποιήματος πού ἐμπερικλείει μιὰ ὑπόθεση. Ἔχει πάρει τήν ὀνομασία ραψωδία, γιατί εἶναι κάτι σάν ραβδωδία, διότι αὐτοί πού τραγουδοῦσαν τά ποιήματα τοῦ Ὁμήρου περιέρχονταν τά διάφορα μέρη κρατώντας ἕνα ραβδί ἀπό ξύλο δάφνης)».

ΠΕΡΙ ΣΤΟΙΧΕΙΟΥ:

«Γράμματά ἐστιν εἰκοσιτέσσαρα ἀπό τοῦ α μέχρι τοῦ ω. Γράμματα δέ λέγεται διὰ τὸ γραμμαῖς καί ξυσμαῖς τυποῦσθαι· γράψαι γάρ τὸ ξῦσαι (ξῦω=ξύνω, λειαινῶ) παρὰ τοῖς παλαιοῖς, ὡς καί παρ' Ὁμήρω.

(=Τά γράμματα εἶναι εἴκοσι τέσσαρα ἀπό τό α μέχρι τό ω. Λέγονται γράμματα, διότι σχηματίζονται μέ γραμμές καί χαραγές· διότι οἱ παλαιοί, ὅπως καί ὁ Ὁμηρος, γράφω ὀνόμαζαν τό χαραῖω)».

«Πατρωνυμικὸν μὲν οὖν ἐστὶ τὸ κυρίως ἀπὸ πατρὸς ἐσηματισμένον, καταχρηστικῶς δὲ καὶ τὸ ἀπὸ προγόνων, οἷον Πηλείδης, Αἰακίδης ὁ Ἀχιλλεὺς. Τύποι δὲ τῶν πατρωνυμικῶν ἀρσενικῶν μὲν τρεῖς, ὁ εἰς -δης, ὁ εἰς -ων, ὁ εἰς -άδιος, οἷον Ἀτρείδης, Ἀτρείων, καὶ ὁ τῶν Αἰολέων ἴδιος τύπος Ὑρράδιος· Ὑρρα γάρ παῖς ὁ Πιττακός. Θηλυκῶν δὲ οἱ ἴσοι τρεῖς, ὁ εἰς -ίς, οἷον Πριαμῖς, καὶ ὁ εἰς -άς, οἷον Πελιάς, καὶ ὁ εἰς -νη, οἷον Ἀδρηστίνη. Ἀπὸ δὲ μητέρων οὐ σχηματίζει πατρωνυμικὸν εἶδος ὁ Ὁμηρος, ἀλλ' οἱ νεώτεροι.

(=Πατρωνυμικό λέγεται αὐτό τό ὄνομα πού κυρίως ἔχει σχηματισθεῖ ἀπό τό ὄνομα τοῦ πατέρα καί καταχρηστικά ἀπό τό ὄνομα τῶν προγόνων, ὅπως γιά παράδειγμα ὁ Ἀχιλλέας ἦταν Πηλείδης ἀπό τόν πατέρα του Πηλέα, καί Αἰακίδης ἀπό τόν παππού του Αἰακό. Τρεῖς τύποι ὑπάρχουν τῶν ἀρσενικῶν πατρωνυμικῶν, ὁ τύπος σέ -δης, ὁ τύπος σέ -ων καί ὁ τύπος σέ -άδιος, ὅπως Ἀτρείδης, Ἀτρείων, καί ὁ ιδιαίτερος αἰολικός τύπος Ὑρράδιος· διότι ὁ Πιττακός ἦταν γιός τοῦ Ὑρρα. Τῶν θηλυκῶν ὑπάρχουν τρεῖς ἴσοι τύποι, ὁ σέ -ίς, ὅπως Πριαμῖς, ὁ σέ -άς, ὅπως Πελιάς καί ὁ σέ -νη, ὅπως Ἀδρηστίνη. Ἀπό τίς μητέρες ὁ Ὁμηρος δέν σχηματίζει πατρωνυμικό εἶδος, ἀλλά οἱ νεώτεροι)».

ΠΕΡΙ ΡΗΜΑΤΟΣ:

«Ῥῆμά ἐστὶ λέξις ἄπτωτος, ἐπιδεκτικὴ χρόνων τε καὶ προσώπων καὶ ἀριθμῶν, ἐνέργειαν ἢ πάθος παριστάσα. Παρέπεται δὲ τῷ ῥήματι ὀκτώ, ἐγκλίσεις, διαθέσεις, εἶδη, σχήματα, ἀριθμοί, πρόσωπα, χρόνοι, συζυγίαι.

(=Ῥῆμα εἶναι μιὰ λέξις χωρὶς πτώσεις, πού δέχεται χρόνους καὶ πρόσωπα καὶ ἀριθμούς καὶ φανερώνει ἐνέργεια ἢ πάθος. Τό ῥῆμα ἔχει ὀκτὼ παρεπόμενα-παρακολουθήματα. Αὐτά εἶναι· ἐγκλίσεις, διαθέσεις, εἶδη, σχήματα, ἀριθμοί, πρόσωπα, χρόνοι, συζυγίες).

Ἐγκλίσεις μὲν οὖν εἰσι πέντε, ὀριστικὴ, προστακτικὴ, εὐκτικὴ, ὑποτακτικὴ, ἀπαρέμφατος.

(=Οἱ ἐγκλίσεις εἶναι πέντε· ὀριστικὴ, προστακτικὴ, εὐκτικὴ, ὑποτακτικὴ, ἀπαρέμφατος).

Διαθέσεις εισί τρεῖς, ἐνέργεια, πάθος, μεσότης· ἐνέργεια μὲν οἶον "τύπτω", πάθος δὲ οἶον "τύπτομαι", μεσότης δὲ ἢ ποτὲ μὲν ἐνέργειαν ποτὲ δὲ πάθος παριστάσα, οἶον "πέπηγα", "διέφθορα", "ἐποησάμην", "ἐγραψάμην".

(=Οἱ διαθέσεις εἶναι τρεῖς, ἐνέργεια, πάθος, μεσότης· ἐνέργεια δηλώνει, γιὰ παράδειγμα, τὸ "τύπτω", πάθος τὸ "τύπτομαι", ἐνῶ ἡ μεσότητα ἄλλοτε φανερώνει ἐνέργεια καὶ ἄλλοτε πάθος, ὅπως "πέπηγα", "διέφθορα", "ἐποησάμην", "ἐγραψάμην").

Εἶδη δὲ δύο, πρωτότυπον καὶ παράγωγον· πρωτότυπον μὲν οἶον "ἄρδω", παράγωγον δὲ οἶον "ἀρδεύω".

(=Εἶδη ὑπάρχουν δύο, τὸ πρωτότυπο καὶ τὸ παράγωγο· πρωτότυπο ὅπως "ἄρδω" [=ποτίζω], παράγωγο ὅπως "ἀρδεύω" [=ποτίζω]).

Σχήματα τρία, ἀπλοῦν, σύνθετον, παρασύνθετον· ἀπλοῦν μὲν οἶον "φρονῶ", σύνθετον δὲ οἶον καταφρονῶ, παρασύνθετον δὲ οἶον ἀντιγονίζω, φιλιπίζω.

(=Σχήματα ὑπάρχουν τρία, ἀπλό, σύνθετο, παρασύνθετο· ἀπλό ὅπως "φρονῶ", σύνθετο ὅπως "καταφρονῶ", παρασύνθετο ὅπως "ἀντιγονίζω" [=ἀνήκω στήν ομάδα τοῦ Ἀντιγόνη καὶ "φιλιπίζω" [=ἀνήκω στήν ομάδα τοῦ Φιλίππου]).

Ἀριθμοὶ τρεῖς, ἐνικός, δυϊκός, πληθυντικός· ἐνικός μὲν οἶον τύπτω, δυϊκός δὲ οἶον τύπτετον, πληθυντικός δὲ οἶον τύπτομεν.

(=Ἀριθμοὶ ὑπάρχουν τρεῖς, ἐνικός, δυϊκός, πληθυντικός· ἐνικός ὅπως "τύπτω", δυϊκός ὅπως "τύπτετον", πληθυντικός ὅπως "τύπτομεν").

Πρόσωπα τρία, πρῶτον, δεύτερον, τρίτον· πρῶτον μὲν ἀφ' οὗ ὁ λόγος, δεύτερον δὲ πρὸς ὃν ὁ λόγος, τρίτον δὲ περὶ οὗ ὁ λόγος.

(=Πρόσωπα ὑπάρχουν τρία, πρῶτο, δεύτερο, τρίτο· πρῶτο αὐτός πού μιλά, δεύτερο αὐτός στόν ὁποῖον ἀπευθύνεται, τρίτο τὸ πρόσωπο γιὰ τὸ ὁποῖο γίνεται λόγος).

Χρόνοι τρεῖς, ἐνεστώς, παρεληλυθώς, μέλλον. Τούτων ὁ παρεληλυθώς ἔχει διαφορὰς τέσσαρας, παρατατικόν, παρακειμένον, ὑπερσυντέλικον, ἀόριστον· ὧν συγγένειαι τρεῖς, ἐνεστώτος πρὸς παρατατικόν, παρακειμένου πρὸς ὑπερσυντέλικον, ἀορίστου πρὸς μέλλοντα.

(=Οἱ χρόνοι εἶναι τρεῖς, ὁ ἐνεστώς, ὁ παρελθών, ὁ μέλλον. Ἀπὸ αὐτοῦ ὁ παρελθών ἔχει τέσσερις διαφορετικούς χρόνους, τὸν παρατατικό, τὸν παρακειμένο, τὸν ὑπερσυντέλικο, τὸν ἀόριστο· οἱ χρόνοι μεταξύ τους συγγενεῖον ὡς ἑξῆς· ὁ ἐνεστώτας μέ τὸν παρατατικό, ὁ παρακειμένος μέ τὸν ὑπερσυντέλικο, ὁ ἀόριστος μέ τὸν μέλλοντα).

Συζυγία ἐστὶν ἀκόλουθος ρημάτων κλίσις (=Συζυγία εἶναι ἡ συμφωνία τῶν ρημάτων ὡς πρὸς τὴν κλίση τους). Εἰσὶ δὲ συζυγίαι βαρυντόνων μὲν ρημάτων ἑξῆς, ὧν ἡ μὲν πρώτη ἐκφέρεται διὰ τοῦ β ἢ φ ἢ π ἢ πτ, οἶον λείβω, γράφω, τέρπω, κόπτω· ἡ δὲ δευτέρα διὰ τοῦ γ ἢ κ ἢ χ ἢ κτ, οἶον λέγω, πλέκω, τρέχω, τίκτω· ἡ δὲ τρίτη διὰ τοῦ δ ἢ θ ἢ τ, οἶον ἄδω, πλήθω, ἀνύτω· ἡ δὲ τετάρτη διὰ τοῦ ζ ἢ τῶν δύο σ, οἶον φράζω, νύσσω, ὀρύσσω· ἡ δὲ πέμπτη διὰ τῶν τεσσάρων ἀμεταβόλων, λ μ ν ρ, οἶον πάλλω, νέμω, κρίνω, σπείρω· ἡ δὲ ἕκτη διὰ καθαροῦ τοῦ ω, οἶον ἰπεύω, πλέω, βασιλεύω. Τινὲς δὲ καὶ ἐβδόμην συζυγίαν εἰσάγουσιν διὰ τοῦ ξ καὶ ψ, οἶον ἀλέξω, ἔψω.

Περισπωμένων δὲ ρημάτων συζυγίαι εἰσὶ τρεῖς, ὧν ἡ μὲν πρώτη ἐκφέρεται ἐπὶ δευτέρου καὶ τρίτου προσώπου διὰ τῆς εἰ διφθόγγου, οἶον νοῶ, νοεῖς, νοεῖ· ἡ δὲ δευτέρα διὰ τῆς α διφθόγγου, προγραφομένου τοῦ ι, μὴ συνεκφωνουμένου δέ, οἶον βοῶ, βοᾷς, βοᾷ· ἡ δὲ τρίτη διὰ τῆς οἰ διφθόγγου, οἶον χρυσῶ, χρυσοῖς, χρυσοῖ. Τῶν δὲ εἰς μι ληγόντων ρημάτων συζυγίαι εἰσὶ τέσσαρες, ὧν ἡ μὲν πρώτη ἐκφέρεται ἀπὸ τῆς πρώτης τῶν περισπωμένων, ὡς ἀπὸ τοῦ τιθῶ γέγονε τίθημι· ἡ δὲ δευτέρα ἀπὸ τῆς δευτέρας, ὡς ἀπὸ τοῦ ἰσθῶ γέγονεν ἴστημι· ἡ δὲ τρίτη ἀπὸ τῆς τρίτης, ὡς ἀπὸ τοῦ διδῶ γέγονε δίδωμι· ἡ δὲ τετάρτη ἀπὸ τῆς ἕκτης τῶν βαρυτόνων, ὡς ἀπὸ τοῦ πηγνύω γέγονε πήγνυμι».

Μαρτυρία:

ΣΟΥΔΑ 3b,512,F.1.5:

«Διονύσιος Ἀλεξανδρεὺς· Θραῦξ δὲ ἀπὸ τοῦ πατρὸς Τήρου τοῦνομα κληθεῖς, Ἀριστάρχου μαθητής, γραμματικός, ὃς ἐσοφίστευεν ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ Πομπηίου τοῦ μεγάλου καὶ ἐξηγήσατο Τυραννίῳ τῷ προτέρῳ.

(=Ὁ Διονύσιος ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἦταν Θρακιώτης καὶ πῆρε τὸ προσωνύμιό του [Θραῦξ] ἀπὸ τὸν Θρακιώτη πατέρα του Τήρη· ἦταν μαθητής τοῦ Ἀριστάρχου καὶ γραμματικός· τὴν ἐποχὴ τοῦ Πομπηίου τοῦ μεγάλου διετέλεσε σοφιστὴς στὴ Ῥώμη καὶ δάσκαλος τοῦ Τυραννίωνα τοῦ πρώτου [Τυραννίων ὁ Ἀμισσεύς, 1^{ος} αἰ. π.Χ.]»).

8. Δίδυμος ὁ Ἀλεξανδρεὺς, ὁ «Χαλκέντερος»

(2^ο μισό 1^{ου} αἰ. μ.Χ.)

Ὁ Δίδυμος ὁ Ἀλεξανδρεὺς, συγγραφέας μὲ πολὺ μεγάλη παραγωγή, συγκεφαλαίωσε ὅλες τίς παλαιότερές του γραμματικὲς μελέτες καὶ τίς μεταφύτευσε στὴ Ῥώμη. Λέγεται πὼς ἔγραψε 3.500 βιβλία καὶ γιὰ τὸν τεράστιο ἀριθμὸ τῶν ἔργων του ὀνομάσθηκε *χαλκέντερος*. Συνέταξε μεγάλο ἀριθμὸ μονογραφιῶν καὶ ὑπομνημάτων γιὰ πολλοὺς κλασικοὺς συγγραφεῖς. Τὸ ἔργο του «Περὶ παροιμιῶν τῶν Ἑλλήνων» ἀποτελεῖ τὸν κύριο κορμὸ τῶν ἀντίστοιχων συλλογῶν πού ἔχουν σωθεῖ. Ὁ Δίδυμος ἔκανε καὶ σύνοψη τῶν σχολίων πού ἔκαναν οἱ Γραμματικοὶ στοὺς τραγικοὺς ποιητές. Ἐγραψε ἐπίσης καὶ «Τραγικὴν λέξιν», δηλαδή λεξικό τῶν τραγικῶν ποιητῶν, τὸ ὁποῖο δὲν σώζεται. Ἀπὸ αὐτὸ ὅμως ἀντλεῖ ὁ Ἡσύχιος γιὰ ὅλες τίς λέξεις τῶν τραγικῶν ποιητῶν πού περιλαμβάνονται στὸ «Λεξικόν» του, ἔργο πάρα πολὺ σπουδαῖο.

Ἀποσπάσματα:

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΑΠΟΡΟΥΜΕΝΩΝ ΠΑΡΑ ΠΛΑΤΩΝΙ ΛΕΞΕΩΝ:

245.1t κ.έ.:

«Τὸ "ἦ δ' ὅς" (Πολ. Ι, 377 Ε), σημαίνει, ὡς φησι Βοηθὸς ὁ Στωϊκὸς φιλόσοφος, τὸ "ἔφη"· τὸ δὲ "ἦν δ' ἐγὼ" (Πολ. Ι, 327, C), τὸ ἔφη· ἔστι δ' ὅτε καὶ Ὀμηρικώτερον τῷ "ἦ" χρῆσθαι, ἀντὶ τοῦ "ἔφη", ὡς ἐν ἀρχῇ τῆς Πολιτείας (Ι, 327, Β) ὁ Πλάτων·

ὡσαύτως καὶ "ἦ δ' ἐγὼ", ἀντὶ τοῦ "ἔφην ἐγὼ". Ἀρίσταρχος δὲ, τὸ "ἦ δ' ὅς", ἀντὶ τοῦ "ἔφη δὲ", τὸ δὲ "ἦν δ' ἐγὼ", "ἔφην δ' ἐγὼ". τὸ δὲ "ἦ" τῶν ἀρχαίων εἶναι φησὶ λεξειδίων. Τὸ "ἀτεχνῶς", ὅτε μὲν ἀντὶ τοῦ "ἀπλῶς" καὶ "ἀπλάστως", ὅτε δὲ ἀντὶ τοῦ "τελείως" καὶ "ἀληθῶς" καὶ "ἰσχυρῶς".

(=Τὸ "ἦ δ' ὅς" τῆς Πολιτείας τοῦ Πλάτωνος σημαίνει, ὅπως λέει ὁ Βοηθός, ὁ Στωϊκὸς φιλόσοφος, τὸ "εἶπε". Τὸ "ἦν δ' ἐγὼ" τὸ "εἶπα". συχνά ἐπὶ τὸ Ὀμηρικώτερον χρησιμοποιεῖται τὸ "ἦ" ἀντὶ τοῦ "εἶπε", ὅπως κάνει στήν ἀρχὴ τῆς Πολιτείας τοῦ ὁ Πλάτων· ὁ Ἀρίσταρχος ὁμως χρησιμοποιεῖ τὸ "ἦ δ' ὅς" ἀντὶ τοῦ "ἔφη δὲ" καὶ τὸ "ἦν δ' ἐγὼ" ἀντὶ τοῦ "ἔφην δ' ἐγὼ": λέει μάλιστα πῶς τὸ "ἦ" εἶναι ἀρχαία λεξούλα. Τὸ "ἀτεχνῶς" ἄλλοτε χρησιμοποιεῖται ἀντὶ τοῦ "ἀπλῶς" [=μέ ἀπλότητα] καὶ "ἀπλάστως" [μέ ἀπλότητα, μέ φυσικότητα] κι ἄλλοτε ἀντὶ τοῦ "τελείως" καὶ "ἀληθῶς" καὶ "ἰσχυρῶς")».

246.14-247.2 κ.έ.:

«"Ἐπὶ κόρρης". οἱ μὲν, τὸ κατὰ κεφαλὴν τύπτεσθαι· τῶν γὰρ Ἴωνων, ὡς φησιν Ἐρατοσθένης, τὴν κεφαλὴν καλούντων "κόρσην", οἱ Ἀθηναῖοι καθάπερ μυρρίνην τὴν μυρσίνην καὶ τὰ ὅμοια, "κόρρην" τὴν κεφαλὴν ὠνόμασαν, ὡς Πλάτων ἐν Γοργία (486, C), καὶ Δημοσθένης ἐν τῷ Κατὰ Μειδίου (562, 9)· οἱ δὲ, τὸ "ἐπὶ κόρρης" ἐξηγοῦνται τὸ εἰς τοὺς γνάθους τύπτεσθαι, ὡς Ὑπερείδης ἐν τῷ Κατὰ Δωροθέου· "ῥαπίζειν αὐτὸν Ἰππόνικον κατὰ κόρρης, ἔπειτα καὶ Ἰππόνικος ὑπ' Αὐτοκλέους ἐρραπίσθη τὴν γνάθον". Καὶ Φερεκράτης· "Ὁ δ' Ἀχιλλεὺς εὖ πως ἐπὶ κόρρης αὐτὸν ἐπάταξεν, ὥστε πῦρ ἀπέλαμψεν ἐκ τῶν γνάθων".

(=Τὸ "ἐπὶ κόρρης" ἄλλοι λένε πῶς σημαίνει τὸ νὰ χτυποῦν κάποιον στό κεφάλι του· διότι οἱ Ἴωνες, ὅπως λέει ὁ Ἐρατοσθένης, λένε τὸ κεφάλι "κόρση", ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι, ὅπως λένε τὴν μυρσίνην μυρρίνη καὶ τὰ ὅμοια, ὠνόμασαν τὴν κεφαλὴν "κόρρη", ὅπως τὸ λέει ὁ Πλάτων στὸν Γοργία καὶ ὁ Δημοσθένης στὸν λόγο του κατὰ Μειδίου· ἄλλοι ἐξηγοῦν τὸ "ἐπὶ κόρρης" ὡς τὸ νὰ χτυποῦν κάποιον στά σαγόνια, ὅπως γράφει ὁ Ὑπερείδης στὸν λόγο του Κατὰ Δωροθέου· "τόν χαστούκισε ὁ Ἰππόνικος στά σαγόνια, ἀλλὰ ἔπειτα καὶ ὁ Αὐτοκλῆς χαστούκισε τὸν Ἰππόνικο στά σαγόνια". Καὶ ὁ Φερεκράτης γράφει· "Ὁ Ἀχιλλεὺς τὸν χτύπησε τόσο γερά στά σαγόνια του, ὥστε ἀπ' αὐτὰ ἄστραψε ἄστραψε φωτιά")».

249.5:

«Χαλεστραῖον· ποιόν τι νίτρον δηλοῖ· ἔστι δὲ ἐν Μακεδονίᾳ πόλις Χαλέ(-ά)στρα προσαγορευομένη πλησίον Θεσσαλονίκης, ἧς ἐγγὺς γίνεται νίτρον διαφορώτερον τῇ δυνάμει καὶ σημητικώτερον.

(=Χαλεστραῖον· δηλώνει κάποια μορφή νίτρον· ὑπάρχει στή Μακεδονία πόλη ποὺ λέγεται Χαλέ[-ά]στρα κοντὰ στή Θεσσαλονίκη, κοντὰ στήν ὁποία παράγεται νίτρο πιό δυνατό καὶ πιό καθαρτικό)».

Η' Κεφάλαιο

Ἡ ποίηση κατὰ τὴν Ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ

Εἰσαγωγή

Ἡ ποίηση τῆς Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς [*Ἑλληνιστικὴ ἢ Ἀλεξανδρινὴ ἐποχὴ: 3^{ος}-1^{ος} αἰώνας π.Χ. ἢ ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, 323 π.Χ., ὡς τὴν κατάληψη τῆς Αἰγύπτου ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους, 31-30 π.Χ.*] γιὰ τὴν ὀνομασία της καὶ τὰ χαρακτηριστικά της βλ. *Εἰσαγωγή* στό προηγούμενο κεφάλαιο «Γραμματικοί – Φιλολόγοι»] ἔχει πλέον ἀλλάξει λογικὴ καὶ φιλοσοφία, συγκρινόμενη μὲ τὴν ἀμέσως προγενέστερὴ της κορυφαία ποίηση τῆς κλασικῆς ἐποχῆς, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀκόμη παλαιότερη ἐπικὴ ποίηση.

Οἱ δημιουργοὶ της δὲν ἀποβλέπουν στὴ δημόσια παρουσίαση τῶν ποιημάτων τους, οὔτε ὑπηρετοῦν τίς ἀνάγκες θρησκευτικῶν ἐορτῶν ἢ τελετῶν ἢ διαγωνισμῶν· δὲν ἀποσκοποῦν οὔτε στὴ διδασκαλία ἢ στὴν ψυχαγωγία τῶν πολιτῶν. Οἱ ποιητὲς τῆς Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς δὲν μποροῦν, φυσικά, οὔτε κατὰ διάνοιαν νὰ ἀντιπαρατεθοῦν, ὡς πρὸς τὴν ποιητικὴ δεινότητα, στοὺς ἀσυγκρίτως ἀνώτερους τους ποιητὲς τῶν προγενεστέρων τους ἐποχῶν. Παρὰ ταῦτα, εἶναι ἄνθρωποι ὑψηλοῦ πολιτισμικοῦ ἐπιπέδου, ἔχουν βαθειὰ γνώση τῆς παλαιότερης ποίησης, γράφουν κατὰ τὴν προσωπικὴ τους ἐπιλογή καὶ ἀπευθύνονται σ' ἓνα μικρὸ, συνήθως, ἀκροατήριον καλὰ μορφωμένων ἀνθρώπων οἱ ὅποιοι συχναζοῦν στὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ ἔχουν ἐπίγνωση τῆς πνευματικῆς τους ἀνωτερότητας, ἀνθρώπων συχνὰ στενά δεμένων μὲ τὴ βασιλικὴ αὐλὴ –γεγονός πού ὀπωσδήποτε ἐπηρεάζει τὴ θεματολογία τῶν δημιουργῶν.

Τὰ θέματα πού ἐπιλέγει ἡ ἑλληνιστικὴ ποίηση εἶναι παρμένα ἀπὸ τὴν ἀγροτικὴ καὶ ἀστικὴ ζωὴ, θέματα κάποτε συνήθη κι ἄλλοτε παράξενα· τὸ ὕφος τῶν ποιημάτων εἶναι ἀρχαϊστικὸ καὶ ἡ γλῶσσα ἔχει τὴν τάση νὰ ξεφεύγει κατὰ πολὺ ἀπὸ τὴν καθομιλουμένη. Πρόκειται γιὰ μιὰ διαρκὴ ἐπίδειξη λογιισύνης ἐνώπιον ἐνός ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ καὶ ἐνός ἀκροατηρίου λογίων καὶ παλατιανῶν. Οἱ ποιητὲς τῶν χρόνων αὐτῶν προτιμοῦν ταυτοχρόνως νὰ εἶναι ἐρμηνευτὲς τῆς λογοτεχνίας, ἐκδότες τῶν ποιημάτων τους καὶ φιλόλογοι τοῦ ἑαυτοῦ τους, γεγονός πού τοὺς προσδίδει, κατὰ κάποιον τρόπο, κύρος ἀκαδημαϊκὸ, κάτι πού τὰ χρόνια ἐκεῖνα μέσα στό σεβαστὸ περιβάλλον τοῦ Μουσείου καὶ τῆς Βιβλιοθήκης σίγουρα θὰ εἶχε πολὺ μεγάλη πέραση.

Ἀπὸ τοὺς ποιητὲς αὐτοὺς σημαντικότεροι εἶναι οἱ ἐξῆς: *Καλλίμαχος, Ἄρατος, Ἀπολλώνιος ὁ Ρόδιος, Θεόκριτος, Μένανδρος*. Μ' αὐτοὺς κυρίως θὰ ἀσχοληθοῦμε.

Ἐν συνεχείᾳ ἀπλῶς θά ἀπαριθμήσουμε, κατὰ ποιητικά εἶδη, καί κάποιους ἄλλους ποιητές τῆς Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς.

1. Καλλίμαχος

(περ. 315-240 π.Χ.)

Ὁ Καλλίμαχος καταγόταν ἀπό τήν Κυρήνη, στά παράλια τῆς βόρειας Ἀφρικῆς, ἀλλά ζοῦσε στήν Ἀλεξάνδρεια ὡς δάσκαλος, ὅπου ἀργότερα ἔλαβε ἀπό τόν Πτολεμαῖο τόν Β΄ τόν Φιλάδελο (283-246 π.Χ.) κάποια θέση στό Μουσεῖον, θέση τήν ὁποία διατήρησε καί κατὰ τήν πρώτη περίοδο τῆς βασιλείας τοῦ διαδόχου τοῦ Φιλαδέλφου, τοῦ Πτολεμαίου Γ΄ τοῦ Εὐεργέτου (246-221 π.Χ.). Δέν πῆρε ποτέ τήν ὑψηλή θέση τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Βιβλιοθήκης. Ὁ Καλλίμαχος εἶχε μαθητή του στήν Ἀλεξάνδρεια τόν Ἀπολλώνιο τόν Ρόδιο, ὁ ὁποῖος ἔφυγε ἀπό τήν Ἀλεξάνδρεια καί ἐγκαταστάθηκε στή Ρόδο, ὅταν, κατὰ μία παράδοση, ὁ Καλλίμαχος τόν πλήγωσε πάρα πολύ, διότι τόν εἰρωνεύθηκε γιά τό ἔπος του «Ἀργοναυτικά». Ὅταν πέθανε ὁ Καλλίμαχος, ὁ Ἀπολλώνιος ἐπέστρεψε στήν Ἀλεξάνδρεια καί διορίσθηκε διευθυντής τῆς Βιβλιοθήκης.

Ἡ Σοῦδα ἀποδίδει στόν Καλλίμαχο τόν ὑπερβολικά μεγάλο ἀριθμό τῶν 800 βιβλίων. Ἔγραψε ἐλεγεῖες, ὕμνους, ἰάμβους, μέλη, ἐπιγράμματα καί ἓνα ἐπύλλιο, τήν «Ἐκάλη». Πολλά ἔργα του χάθηκαν· λίγα σώθηκαν ὀλόκληρα καί πάρα πολλά σπαράγματα. Τό σημαντικότερο ἀπό τά ἔργα του εἶναι τά «Αἴτια». Εἶναι μιά συλλογή ἐλεγείων (πρόκειται γιά ἐλεγειακά δίστιχα, τῶν ὁποίων ἡ ἀρχή ἀνάγεται στήν ἀρχαϊκή ἐποχή· τοῦ Καλλίμαχου ἔχουν σωθεῖ περίπου σαράντα ἐλεγεῖες), στίς ὁποῖες ὁ ποιητής ἀναζητᾷ τήν προέλευση τῶν θρησκευτικῶν ἑορτῶν, τῶν μύθων, τῶν θεσμῶν, τῶν ὀνομάτων, τῶν εἰδῶν τῆς λατρείας, ἀκολουθώντας ἓνα σύστημα ἐπιστημονικό τό ὁποῖο ἐφαρμοζόταν στό Μουσεῖον τῆς Ἀλεξανδρείας.

Τό ποιητικό ἔργο τοῦ Καλλίμαχου ἐπηρεάσε πολύ τή λατινική λογοτεχνία.

Ἀποσπάσματα:

ΑΙΤΙΑ Γ, 64.4-14:

«Ζῆν' Ἀκραγαντῖνοι Ξεῖνιον ἄζόμενοι,
ἴφι κατ' οὖν ἤρειψεν ἀνήρ κακός, εἴ τιν' ἀκούεις
Φοίνικα πτόλιος σχέτλιον ἠγεμόνα·
πύργῳ δ' ἐγκατέλεξεν ἐμὴν λίθον οὐδὲ τὸ γράμμα
ἠδέσθη τὸ λέγον τόν με Λεωπρέπεος
κεῖσθαι Κήϊον ἄνδρα τὸν ἱερόν, ὃς τὰ περισσά
καὶ μνήμην πρῶτος ὃς ἐφρασάμην.

(=Οἱ Ἀκραγαντῖνοι τιμοῦν τόν Ξένιο Δία, ἀλλά τό ἄγαλμά του τό συνέτριψε ἓνας πολύ κακός ἄνδρας, ἃν τόν ἔχεις ἀκουστά, ὁ Φοίνικας, ὁ σκληρός ἠγεμόνας τῆς πόλης· τό μάρμαρό μου τό ἔχτισε μέσα σέ πύργο καί δέ σεβάσθηκε τή γραφή πού ἔλεγε πώς

κάτω ἀπ' ἐκεῖ ἦταν θαμμένος ὁ Λεωπρεπής, ὁ ἱερός ἄνδρας ἀπὸ τὴν Κέα, τὸν ὅποιον συλλογίζομαι πάρα πολὺ καὶ φέρνω πρῶτον στή μνήμη μου)».

ΕΙΣ ΔΙΑ:

«Ζεῦ, σὲ μὲν Ἰδαίοισιν ἐν οὖρεσί φασι γενέσθαι,
Ζεῦ, σὲ δ' ἐν Ἀρκαδίῃ· πότεροι, πάτερ, ἐψεύσαντο;
"Κρῆτες ἀεὶ ψεύσται"· καὶ γὰρ τάφον, ὃ ἄνα, σεῖο
Κρῆτες ἐτεκτήναντο· σὺ δ' οὐ θάνες, ἐσσι γὰρ αἰεὶ.

(=Δία, κάποιοι λένε πὼς γεννήθηκες στὰ βουνά τῆς Ἰδῆς, κι ἄλλοι, Δία, πὼς γεννήθηκες στήν Ἀρκαδία· ποιοί, πατέρα, ἀπὸ τοὺς δυὸ λένε ψέμματα; "Οἱ Κρητικοὶ λένε πάντοτε ψέμματα", [εἶχε πεῖ ὁ παλιὸς Κρητικὸς ποιητὴς Ἐπιμενίδης]· τὸν τάφο σου, βασιλιά, τὸν κατασκεύασαν Κρητικοί· ἐσὺ ὅμως δὲν πέθανες, μὰ πάντοτε ὑπάρχεις)».

ΕΙΣ ΔΗΛΟΝ:

«Τὴν ἱερὴν, ὃ θυμέ, τίνα χρόνον ποτέ αἰεῖσεις
Δῆλον Ἀπόλλωνος κουροτρόφον; ἼΗ μὲν ἅπασαι
Κυκλάδες, αἱ νήσων ἱερώταται εἰν ἀλί κείνται,
εὐθυμοὶ· Δῆλος δ' ἐθέλει τὰ πρῶτα φέρεσθαι
ἐκ Μουσέων, ὅτι Φοῖβον αἰοιδῶν μεδέοντα
λοῦσέ τε καὶ σπείρωσε καὶ ὡς θεὸν ἦνεσε πρώτη.

(=Πότε τέλος πάντων θά ὑμνήσεις, ψυχὴ μου, τὴν ἱερὴ Δῆλο μὲ τὰ γενναῖα παλικάρια; Ἀλήθεια, ὅλες οἱ Κυκλάδες, τὰ πιὸ ἱερά νησιά πού βρίσκονται μέσα στή θάλασσα, τραγουδήθηκαν μὲ ὕμνους πολλοὺς· ὅμως τῆ Δῆλο τιμοῦν πρῶτα πρῶτα οἱ Μοῦσες, γιατί τὸν Φοῖβο, τὸν βασιλιά τῶν αἰοιδῶν, ἡ Δῆλος τὸν ἔλουσε μωρὸ καὶ τὸν φάσκισε καὶ σάν θεὸ τὸν ὕμνησε πρώτη)».

ΙΑΜΒΟΙ 191.52-64:

«...ἔπλευσεν ἐς Μίλητον· ἦν γὰρ ἡ νίκη
Θάλητος, ὅς τ' ἦν ἄλλα δεξιὸς γνώμην
καὶ τῆς Ἀμάξης ἐλέγετο σταθμῆσασθαι
τοὺς ἀστερίσκους, ἧ πλέουσι Φοίνικες.

(=[Ὁ ἱερός τρίποδας:] ἔπλευσε στή Μίλητο· γιατί ἡ νίκη ἦταν τοῦ Θαλή, πού ἦταν πάντοτε σοφός στή γνώμη καὶ λέγανε πὼς μέτρησε τὰ ἀστεράκια τοῦ ἀστερισμοῦ τῆς Ἀμάξης [τῆς Μεγάλῃς Ἀρκτου], μὲ ὁδηγὸ τὴν ὁποία ταξιδεύουν οἱ Φοίνικες)».

2. Ἄρατος

(περ. 315-240 π.Χ.)

Ὁ Ἄρατος καταγόταν ἀπὸ τοὺς Σόλους τῆς Κιλικίας. Ἔζησε στήν Ἀθήνα καὶ στήν Πέλλα, στήν αὐλή τοῦ Ἀντίγονου Γονατᾶ. Ἦταν ποιητὴς πού, ὅπως καὶ πολλοὶ ἄλλοι διανοούμενοι τῆς ἐποχῆς του, συνδύαζε τὴν ποιητικὴ μέ τὴν καλλιτεχνικὴ καὶ τὴ φιλολογικὴ δραστηριότητα, ἀλλὰ καὶ μὲ τὰ μαθηματικὰ καὶ τὴν ἀστρονομία. Ἐγραψε ἐλεγειακά ποιήματα, ὕμνους, ἐπιτάφιοις θρήνοις, ἐπιγράμματα ὑπὸ ἓνα

γενικό τίτλο «Κατά λεπτόν». Έγραψε ακόμη ένα ιατρικό ποίημα, τὰ «Ἰατρικά», ἀλλά τό πίο σημαντικό του ἔργο ἦταν τό ποίημα «Φαινόμενα» στό ὁποῖο ἀσχολεῖται μέ τήν ἀστρονομία καί τή γεωμετρία. Τό κομψό αὐτό ποίημα ἀστρονομίας περιγράφει τούς διάφορους ἀστερισμούς. Ἡ χαρτογράφηση, μέ συστηματική περιγραφή, τοῦ ἑναστρου οὐρανοῦ συνήραζε τή λαϊκή φαντασία. Οἱ ἀρχαῖοι Βίοι ἀναφέρουν ὅτι ὁ Ἄρατος σπούδασε στωική φιλοσοφία. Οἱ στωικές σπουδές του καί ἡ ἀντίστοιχη στάση του προσδίδουν στά «Φαινόμενα» ἑορταστικό χαρακτήρα. Τό ἔργο ἐπινοῦνταν πολύ ἀπό τούς συγχρόνους του καί, παρά τό ὅτι ἔργα μέ τόν ἴδιο τίτλο ἔγραψαν καί ἄλλοι συγγραφεῖς, τὰ «Φαινόμενα» σαφέστατα ὑπερεῖχαν ὅλων τῶν ἄλλων.

Ἀποσπάσματα:

ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ:

1.1-5:

«Ἐκ Διὸς ἀρχώμεσθα, τὸν οὐδέποτ' ἄνδρες ἐῶμεν
ἄρρητον· μεστὰ δὲ Διὸς πᾶσαι μὲν ἀγνυαί,
πᾶσαι δ' ἀνθρώπων ἀγοραί, μεστή δὲ θάλασσα
καὶ λιμένες· πάντη δὲ Διὸς κεκρήμεθα πάντες.
Τοῦ γὰρ καὶ γένος εἰμέν».

(=Ἄς ξεκινήσουμε ἀπὸ τὸν Δία, γιὰ τὸν ὁποῖο πάντοτε κάτι ἔχουμε νὰ ποῦμε οἱ ἀνθρώποι· ὅλοι οἱ δρόμοι εἶναι γεμάτοι ἀπὸ τὸν Δία, ὅλες οἱ ἀγορές τῶν ἀνθρώπων, γεμάτη ἡ θάλασσα καὶ τὰ λιμάνια· καὶ παντοῦ καὶ πάντοτε βρισκόμαστε κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία τοῦ Δία. Διότι εἴμαστε δική του γενιά)».

[*"Τοῦ γὰρ καὶ γένος εἰμέν": Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος στὸν λόγο του στὸν Ἄρειο Πάγο πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, Πράξ. ιζ' 28, χρησιμοποιεῖ αὐτοῦσιο τὸν στίχο αὐτὸν τοῦ ποιητῆ Ἄρατου, ὅταν λέει: "Ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν, ὡς καὶ τινες τῶν καθ' ὑμᾶς ποιητῶν εἰρήκασι· τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν". Βλ. καὶ τὸν λόγο τοῦ Οἰδίποδα πρὸς τὸν μάντη Τειρεσία "ἐν σοὶ γὰρ ἐσμεν" στὸν στ. 315 τῆς τραγωδίας τοῦ Σοφοκλῆ "Οἰδίπους τύραννος"].*

1.10-18:

«Χαῖρε, πάτερ, μέγα θαῦμα, μέγ' ἀνθρώποισιν ὄνειρα,
αὐτὸς καὶ προτέρη γενεή. Χαίροιτε δὲ Μοῦσαι
μειλίχια μάλα πᾶσαι. Ἐμοί γε μὲν ἀστέρας εἰπεῖν
ἢ θέμις εὐχομένῳ τεκμήρατε πᾶσαν ἀοιδίην.

(=Χαῖρε, πατέρα, μέγα θαῦμα, μεγάλο κέρδος τῶν ἀνθρώπων, ἐσύ καί ἡ προηγούμενη γενιά σου. Χαίρετε, Μοῦσες, ὅλες πολὺ γλυκιές. Καθοδηγεῖστε με, τώρα ποῦ εὐχομαι νὰ μιλήσω γιὰ τ' ἀστέρια, ποῖο νὰ εἶναι τό πίο ὁμορφο τραγούδι μου)».

1.91-95:

«Ἐξόπιθεν δ' Ἑλίκης φέρεται ἐλάοντι ἐοικῶς
Ἄρκτοφύλαξ, τὸν ῥ' ἄνδρες ἐπικλείουσι Βοώτην,
οὐνεχ' ἀμαξαίης ἐπαφόμενος εἶδεται Ἄρκτου,
καὶ μάλα πᾶς ἀρίδηλος· ὑπὸ ζώνῃ δέ οἱ αὐτὸς

ἐξ ἄλλων Ἀρκτοῦρος ἐλίσσεται ἀμφοδὸν ἀστήρ.

(=Πίσω ἀπὸ τὴν Ἑλίκη μοιάζει νὰ ἀκολουθεῖ βιαστικός ὁ Ἀρκτοφύλαξ, αὐτὸς ποὺ οἱ ἄνθρωποι τὸν λένε Βοώτη, γιατί φαίνεται ν' ἀκουμπάει τὴν ἄμαξα τῆς Ἄρκτου, καί εἶναι ὀλοφάνερος· καί κάτω ἀπὸ τὴ ζώνη του ἀπλώνεται πιὸ εὐδιάκριτος ἀπὸ τοὺς ἄλλους ὁ ἀστερισμὸς τοῦ Ἀρκτούρου)».

1.254-258:

«Ἄγχι δέ οἱ σκαιῆς ἐπιγουνίδος ἤλιθα πᾶσαι
Πληιάδες φορέονται. Ὁ δ' οὐ μάλα πολλὸς ἀπάσας
χῶρος ἔχει, καί δ' αὐταὶ ἐπισκέψασθαι ἀφαιραί.

(=Καί πάνω ἀπὸ τὴν ἀριστερὸ γόνατο [τοῦ ἀστερισμοῦ τοῦ Περσέα] βρίσκονται μαζεμένες ὅλες οἱ Πλειάδες. Ὁ χῶρος ποὺ τίς περικλείει δέν εἶναι μεγάλος καί δέν μπορεῖ κανεὶς νὰ τίς παρατηρήσει μὲ ἀκρίβεια)».

3. Ἀπολλώνιος ὁ Ρόδιος

(τέλη 4^{ου}-3^{ου} αἰ. π.Χ.)

Ὁ Ἀπολλώνιος γεννήθηκε στὴν Αἴγυπτο τῶν Πτολεμαίων, πιθανότατα στὴν ἴδια τὴν Ἀλεξάνδρεια. Πῆρε τὸ προσωνύμιο «Ρόδιος» ὅταν κατὰ μία παράδοση αὐτοεξορίσθηκε ἀπὸ τὴν πατρίδα του καί πῆγε στὴ Ρόδο, ὅπου καί ἔγινε ἐπίτιμος πολίτης, ὅταν ὁ δάσκαλός του Καλλίμαχος τὸν εἰρωνεύθηκε γιὰ τὸ ποίημά του «Ἀργοναυτικά». Ἡ παράδοση αὐτή, κι ἂν ἀκόμα δέν ἔχει πυρήνα ἀληθείας, δείχνει τὴ μεγάλη διαφορὰ μεταξὺ δασκάλου καί μαθητῆ ὡς πρὸς ποιητικὴ θεωρία. Θεωρεῖται πάντως βέβαιο πὼς ὁ Ἀπολλώνιος ἀφιερώθηκε σὲ ἔρευνες καί ἐπιστημονικὲς μελέτες μέσα στοὺς χώρους καί στὰ πλαίσια τοῦ Μουσείου τῆς Ἀλεξανδρείας. Ἀναδείχθηκε καί διευθυντὴς τῆς Βιβλιοθήκης. Ἐκεῖ ἀσχολήθηκε καί μὲ τὴν ποίησή του, ἔστω καί ἂν γιὰ κάποια χρόνια παρέμεινε στὴ Ρόδο.

Τὸ μοναδικὸ ποίημα τοῦ Ἀπολλωνίου ποὺ σώζεται ὀλόκληρο εἶναι τὰ «Ἀργοναυτικά», γραμμένο σὲ ἐξαμέτρους. Τὸ ποίημα ἀποτελεῖται ἀπὸ τέσσερα βιβλία καί ἔχει περὶ τοὺς ἑξὶ χιλιάδες στίχους. Ἡ ὑπόθεσή του εἶναι ὁ μῦθος τῶν Ἀργοναυτῶν. Ὁ προσεκτικὸς ἀναγνώστης τοῦ ποιήματος θά μπορούσε πιθανῶς νὰ παρατηρήσει πὼς κάποιες σκηνές καί λεπτομέρειές του ἀπηχοῦν - ὡς παραλλαγές ἢ καί ὡς ἀντιπαραθέση - κάποιες στιγμὲς τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν.

Ἡ γλῶσσα τοῦ ποιήματος βασίζεται στὴν ὁμηρικὴ, μὲ πολλὲς ἀποκλίσεις.

Ἡ ποίηση τοῦ Ἀπολλωνίου εἶχε μεγάλη ἀπήχηση στὴ λατινικὴ λογοτεχνία, ἰδίως τῆς ἐποχῆς τοῦ Αὐγούστου. Μεταφράσεις καί διασκευές τῶν Ἀργοναυτικῶν ἔκανε ὁ Βάρρων ὁ Ἀτακινός καί ὁ Βαλέριος Φλάκκος.

Γιὰ τὸν Ἀπολλώνιον τὸν Ρόδιο ὡς Διευθυντὴ τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀλεξανδρείας βλ. στὴν ἐνότητα «Γραμματικοί-Φιλολογοί».

Ἀποσπάσματα:

ΑΡΓΟΝΑΥΤΙΚΑ:

1.1-4:

«Ἀρχόμενος σέο Φοῖβε παλαιγενέων κλέα φωτῶν
μνήσομαι οἱ Πόντιοι κατὰ στόμα καὶ διὰ πέτρας
Κυανέας βασιλῆος ἐφημοσύνη Πελῖαο
χρῦσειον μετὰ κῶας ἐύζυγον ἤλασαν Ἀργώ.

(=Ἀρχίζοντας ἀπὸ σένα, Φοῖβε, θά θυμαθῶ τῆ δόξα τῶν ἀρχαίων ἀνδρῶν, οἱ ὅποιοι κατ' ἐντολήν τοῦ βασιλιά Πελία ὁδήγησαν τὴν καλοτάξιδη Ἀργώ ἀνάμεσα ἀπὸ τίς σκοτεινές Συμπληγάδες πέτρες στοῦ ἄνοιγμα τοῦ Πόντου, γιὰ νὰ βροῦν τό χρυσό-μαλλο δέρας)».

1.653-656:

«Λημνιάδες δὲ γυναῖκες ἀνὰ πτόλιν ἴζον ἰοῦσαι
εἰς ἀγορήν, αὐτὴ γὰρ ἐπέφραδεν Ὑπιπύλεια.
καὶ ῥ' ὅτε δὴ μάλα πᾶσαι ὀμιλαδὸν ἠγερέθοντο,
αὐτίκ' ἄρ' ἦγ' ἐνὶ τῆσιν ἐποτρύνουσ' ἀγόρευεν.

(=Οἱ γυναῖκες τῆς Λήμνου περπατοῦσαν στὴν πόλη ὀδεύοντας πρὸς τὴν ἀγορά· τοὺς ὀδηγοῦσε ἡ ἴδια ἡ βασίλισσα Ὑπιπύλεια. Κι ὅταν ὅλες ἄρχισαν νὰ συγκεντρώνονται κατὰ ὀμάδες, ἀμέσως τότε αὐτὴ, ἀνάμεσά τους, τίς παρακίνοῦσε καὶ τοὺς ἔλεγε)».

1.735-737:

«Ἐν δ' ἔσαν Ἀντιόπης Ἀσωπίδος υἱέε δοιῶ,
Ἀμφίων καὶ Ζῆθος, ἀπύργωτος δ' ἔτι Θήβη
κεῖτο πέλας.

(=Καὶ μέσα βρίσκονταν οἱ δύο γιοὶ τῆς Ἀσωπίδος Ἀντιόπης, ὁ Ἀμφίων καὶ ὁ Ζῆθος, καὶ ἦταν κοντὰ ἡ ἀπύργωτη ἀκόμη Θήβα)».

ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ 11.275.2

«Καλλίμαχος τὸ κάθαρμα, τὸ παίγνιον, ὁ ξύλινος νοῦς·
αἴτιος ὁ γράνας Αἴτια Καλλίμαχος.

(=Καλλίμαχος τὸ κάθαρμα, τὸ παίγνιο, ὁ ξύλινος νοῦς· αἴτιος ὁ Καλλίμαχος ποὺ ἔγραψε τὰ Αἴτια)».

4. Θεόκριτος

(3^{ος} αἰ. π.Χ.)

Ἡ ἀκριβέστερη χρονολογικὴ τοποθέτηση τοῦ Θεοκρίτου εἶναι ἀδύνατη. Ἡ ζωὴ του συμπίπτει μὲ τὴν ἀκμὴ τῆς Ἑλληνιστικῆς ἢ Ἀλεξανδρινῆς ποίησης, δηλαδή μὲ τὰ χρόνια 300-260 π.Χ. Πιθανῶς νὰ γεννήθηκε καὶ λίγο νωρίτερα. Πατρίδα του ἦταν οἱ Συρακοῦσες. Στὴν Ἀλεξάνδρεια ἦλθε λίγο μετὰ τὸ 275/4, ὅπου γνώρισε τὸν Καλλίμαχο, ὁ ὁποῖος τὸν εἰσήγαγε στοῦ πολιτισμικοῦ περιβάλλον τοῦ Μουσείου. Ἐκεῖ γνώρισε καὶ τὴν ποίηση τοῦ Ἀπολλώνιου τοῦ Ρόδιου. Φαίνεται πὺς ταξιδεύοντας ἀπὸ τίς Συρακοῦσες γιὰ τὴν Ἀλεξάνδρεια ἔμεινε γιὰ κάποιο διάστημα στὴν Κῶ.

Ὁ Θεόκριτος ἐπιδόθηκε στήν ποιμενική-βουκολική ποίηση. Πρόκειται γιά τά βουκολικά εἰδύλλια γραμμένα στή δωρική διάλεκτο. Τριάντα ἕνα ἐξ αὐτῶν θεωροῦνται γνήσια. Ἡ σημασία τοῦ ὄρου "εἰδύλλια" δέν εἶναι σαφής. Πιθανῶς μέ τόν ὄρο αὐτόν (ὑποκοριστικό τῆς λέξης "εἶδος") οἱ Ἀλεξανδρινοί νά χαρακτηρίζαν μικρές συνθέσεις, σύντομα ποιήματα μέ ποικίλα θέματα. Ὅλα τά ποιήματα τοῦ Θεόκριτου, βουκολικά καί μή, τά ὀνόμαζαν εἰδύλλια. Τά βουκολικά λαμβάνουν χώρα σέ ἕνα τυπικό ἀγροτικό ἢ ποιμενικό περιβάλλον καί μιά ἐξιδανικευμένη παρουσίαση τῆς φύσης, ὅπου βοσκοί συμμετέχουν σέ ποιητικούς ἀγῶνες. Ἐκτός ἀπό τά βουκολικά εἰδύλλια ὁ Θεόκριτος ἔγραψε καί ἐπύλλια σέ ἰωνική-ὀμηρική διάλεκτο, μίμους στη δωρική διάλεκτο, ἐρωτικά καί συμποτικά ποιήματα, ἐπιθαλάμια καί 25 ἐπιγράμματα.

Ἀπόσπασμα:

ΘΥΡΣΙΣ Ἡ ΩΔΗ (1.1-1..28):

Στό βουκολικό εἰδύλλιο «ΘΥΡΣΙΣ Ἡ ΩΔΗ» ὁ Θεόκριτος παρουσιάζει ἕνα βοσκό νά ζητάει ἀπό κάποιον Θύρση νά κάνει μιά ἐπίδειξη τραγουδιοῦ, μέ τήν υπόσχεση νά τοῦ προσφέρει σπουδαῖα δῶρα ποιμενικά, μεταξὺ τῶν ὁποίων κι ἕνα ζυλόγλυπτο ποτήρι. Ὁ Θύρσις ἀποφασίζει νά τραγουδήσει ἕνα θρηνητικό ἄσμα γιά τόν θάνατο τοῦ Δάφνη, ἑνός μυθικοῦ βοσκοῦ πού τόν ἀνέθρεψαν οἱ Νύμφες τῶν δασῶν, ἀλλά τελικά πέθανε νέος. Παραθέτω τούς 28 πρώτους στίχους τοῦ εἰδύλλιου:

ΘΥΡΣΙΣ

Ἄδύ τι τὸ ψιθύρισμα καί ἅ πίτυς, αἰπόλε, τήνα,
ἅ ποτὶ ταῖς παγαῖσι, μελίσδεται, ἄδῦ δὲ καὶ τύ
συρίσδες· μετὰ Πᾶνα τὸ δεῦτερον ἄθλον ἀποισηῆ.
Αἶ κα τήνος ἔλη κεραὸν τράγον, αἶγα τὸ λαψηῆ·
αἶ κα δ' αἶγα λάβη τήνος γέρας, ἐς τὲ καταρρεῖ
ἅ χίμαρος· χιμάρω δὲ καλὸν κρέας, ἔστε κ' ἀμέλξης.
(=ΘΥΡΣΙΣ

Εἶναι γλυκό, γιδοβοσκέ, τὸ ψιθυριστὸ θρόισμα αὐτοῦ τοῦ πεύκου δίπλα στήν πηγὴ, γλυκά κι ἐσύ σφυρίζεις τὴ φλογέρα σου· γι' αὐτὸ θά κερδίσεις τὸ δεύτερο βραβεῖο μετὰ τὸν Πάνα. Ἄν αὐτὸς διαλέξει κερασφόρο τράγο, ἐσύ θά κερδίσεις μιά γίδα, ἂν ὅμως αὐτὸς πάρει γίδα, γιά σένα μένει ἕνα κασικάκι· κι αὐτουνοῦ τὸ κρέας εἶναι νόστιμο, μέχρι νά μεγαλώσει καὶ γίνει ὄρμιμο γιά ἄρμεγμα).

ΑἰΠΟΛΟΣ

ἄδιον, ὦ ποιμήν, τὸ τεὸν μέλος ἢ τὸ καταχές
τήν' ἀπὸ τᾶς πέτρας καταλείβεται ὑπόθεν ὕδωρ.
αἶ κα ται Μοῖσαι τὰν οἶδα δῶρον ἄγωνται,
ἄρνα τὸ σακίταν λαψηῆ γέρας· αἶ δὲ κ' ἀρέσκη
τήναις ἄρνα λαβεῖν, τὸ δὲ τὰν οἶν ὕστερον ἀξῆ.
(=ΑἰΠΟΛΟΣ

Βοσκέ μου, τό τραγούδι σου εἶναι πιό γλυκό ἀκόμα κι ἀπ' τό νερό πού ἀκούγεται νά στάζει ἀπό τόν βράχο. Ἄν οἱ Μοῦσες πάρουν γιά δῶρο πρόβατο, ἐσύ θά πάρεις ἐν' ἀρνάκι· κι ἄν ἐκεῖνες θέλουν τό ἀρνάκι, ἐσύ πάρε τό πρόβατο).

ΘΥΡΣΙΣ

Λῆς ποτί τᾶν Νυμφᾶν, λῆς, αἰπόλε, τεῖδε καθίζας,
ὡς τὸ κάταντες τοῦτο γεώλοφον αἶ τε μυρῖκαι,
συρίσδεν; Τὰς δ' αἴγας ἐγῶν ἐν τῷδε νομευσῶ.

(=ΘΥΡΣΙΣ)

Θέλεις νά καθίσεις, γιδοβοσκέ, στήν πλαγιά αὐτοῦ τοῦ λόφου τῶν Νυμφῶν καί πλάι στ' ἀρμυρῖκια νά παίξεις τή φλογέρα σου; Μή σέ νιάζει, ὅλη αὐτή τήν ὥρα θά βόσκω ἐγώ τίς κασίκες σου).

ΑΙΠΟΛΟΣ

Οὐ θέμις, ὦ ποιμῆν, τὸ μεσαμβρινὸν οὐ θέμις ἄμμιν
συρίσδεν. Τὸν Πᾶνα δεδοίκαμες· ἦ γὰρ ἀπ' ἄγρας
τανῖκα κεκμακῶς ἀμπαύεται· ἔστι δὲ πικρός,
καί οἱ αἰεὶ δριμεῖα χολὰ ποτί ρῖνι κάθηται.
Ἀλλὰ τὺ γὰρ δῆ, Θύρσι, τὰ Δάφνιδος ἄλγε' αἰείδες
καὶ τᾶς βουκολικᾶς ἐπὶ τὸ πλεόν ἴκεο μοίσας,
δεῦρ' ὑπὸ τὰν πτελέαν ἐσδώμεθα τῷ τε Πριήπῳ
καὶ τᾶν κρανίδων κατεναντίον, ἄπερ ὁ θῶκος
τῆνος ὁ ποιμενικὸς καὶ ται δρύες. Αἶ δέ κ' αἰείσης
ὡς ὄκα τὸν Λιβύαθε ποτί Χρόμιν ἕσας ἐρίσδων,
αἴγᾳ τέ τοι δωσῶ διδυματόκον ἐς τρίς ἀμέλξαι,
ἃ δύ' ἔχουσ' ἐρίφως ποταμέλγεται ἐς δύο πέλλας,
καὶ βαθὺ κισσύβιον κεκλυσμένον ἀδεί κηρῶ,
ἀμφῶες, νεοτευχές, ἔτι γλυφάνοιο ποτόσδον.

(=ΑΙΠΟΛΟΣ)

Τσομπάνη, δέν πρέπει κανένας μας νά παίξει τή φλογέρα τώρα τό μεσημέρι. Φοβόμαστε τόν Πάνα. Γιατί κουρασμένος τώρα ἀπ' τό πολύ κυνήγι κοιμᾶται καί ἀναπαύεται· καί στ' ἀλήθεια εἶναι πικρός καί πάντα στάζει χολή ἀπό τή μύτη του. Μά ἐσύ, Θύρση, πού τραγουδᾷς τά βάσανα τοῦ Δάφνη καί τραγουδᾷς τά ὄμορφα βουκολικά τραγούδια, ἔλα νά καθίσουμε ἀντάμα κάτω ἀπ' τήν φτελιά, ἀντίκρῳ ἀπ' τόν Πρίαπο καί τίς κρανιές, ἐκεῖ πού εἶναι ἐκεῖνη ἡ ἔδρα ἢ ποιμενική καί οἱ βελανιδιές. Κι ἄν τραγουδήσεις, ὅπως τότε πού νίκησες στό τραγούδι τόν Χρόμη ἀπ' τή Λιβύα, θά σοῦ χαρίσω μιά γίδα διδυμάτοκη πού τρεῖς φορές θά τήν ἀρμέξεις, αὐτήν πού ἔχει τά δυό κατσικάκια καί πού σέ δυό καρδάρες τήν ἀρμέγουνε. Καί θά σοῦ χαρίσω βαθὺ ποτήρι μέ δυό χερούλια, ἀλειμμένο μέ κερὶ, πρόσφατα κατασκευασμένο, πού ἀκόμα μυρίζει ἢ σμίλη πού τό σκάλισε)».

5. Ἡ Νέα Κωμωδία - Μένανδρος

(342/341-290 π.Χ.)

Στὴν Ἑλληνιστικὴ ἢ Ἀλεξανδρινὴ ἐποχῇ, ἢ μᾶλλον στοὺς μεταίχμιος μεταξύ Κλασσικῆς καὶ Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς, βρίσκεται καὶ ὁ ποιητὴς Μένανδρος. Μόνον ποὺ ὁ Μένανδρος εἶναι Ἀθηναῖος καὶ δὲν ἔχει σχέση μετὰ τὸ πνευματικὸ περιβάλλον τῆς Ἀλεξάνδρειας.

Ὁ Μένανδρος εἶναι ὁ σημαντικότερος ποιητὴς τῆς ἀποκαλούμενης Νέας Κωμωδίας.

[Ἀρχαία κωμωδία· Ἀριστοφάνης (περ. 445-385 π.Χ.): Ἡ κωμωδία τοῦ Ἀριστοφάνη εἶναι καρπὸς τῆς πολιτικῆς, πνευματικῆς καὶ οικονομικῆς ζωῆς τῆς Ἀθήνας τοῦ 5^{ου} αἰ. π.Χ. Βέβαια, οἱ ποικίλες ἐπιπτώσεις τοῦ 27χρονου Πελοποννησιακοῦ Πολέμου (431-404 π.Χ.), τῆς ἥττας τῶν Ἀθηναίων ποὺ ἀκολούθησε, τῆς ὀκτάμηνης τυραννίας τῶν Τριάκοντα τυράννων (404-403 π.Χ.) ἦταν ἤδη ἐμφανεῖς. Ὅμως ἡ Ἀθήνα διατηροῦσε ἀκόμη ὅλη τὴν παλαιὰ της αἴγλη καὶ ὁ Ἀριστοφάνης ἦταν ὁ μεγαλοφυῆς καὶ ἀριστοτέχνης κωμωδιογράφος της. (Τίς βωμολοχίες καὶ τὰ χονδρά του ἀστεῖα τὰ ἐπέβαλλε ἢ ἴδια ἢ παράδοση τοῦ κωμικοῦ εἴδους). Τὴν ἴδια ἐποχὴ γράφουν κωμωδίες καὶ ἄλλοι εἴκοσι κωμωδιογράφοι, ἀλλὰ ὁ Ἀριστοφάνης παρέμεινε ὁ πρῶτος. Πρωτίστως οἱ κωμωδίες τοῦ Ἀριστοφάνη ἀποτελοῦν μίαν λαμπρὴ μαρτυρία τῶν πολιτικῶν ἀγῶνων καὶ τῶν πολιτικῶν παθῶν ἐκείνων τῶν χρόνων.

Μέση κωμωδία (περ. 400-330 π.Χ.): Ὅμως ἦλθε γρήγορα ἡ οικονομικὴ καταστροφὴ τῶν Ἀθηναίων καὶ, παράλληλα, ἐπῆλθε ἐσωτερικὴ φθορὰ αὐτοῦ τοῦ ἴδιου τοῦ εἴδους τῆς κωμωδίας. Τώρα οἱ Ἀθηναῖοι θέλουν νὰ ξεκουρασθοῦν· βαρῆθηκαν πιά τοὺς πολιτικούς ἀνταγωνισμούς. Οἱ ποιητὲς ἀναζήτησαν τώρα θέματα ἀπὸ τοὺς μύθους, ἀλλὰ καὶ πιο καθημερινά. Σπουδαιότερος ποιητὴς τῆς Μέσης κωμωδίας εἶναι ὁ Ἀθηναῖος **Ἀντιφάνης** (405-330 π.Χ.)· ἔγραψε κατὰ τὴ Σούδα περισσότερες ἀπὸ 300 κωμωδίες, ποὺ ὅμως χάθηκαν, ἐκτὸς ἀπὸ ἐλάχιστα ἀποσπάσματα.

Ἡ Νέα κωμωδία (περ. 330-262 π.Χ.) εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν νέων πολιτικῶν συνθηκῶν. Ἡ Ἀθήνα ἔπαυσε πιά νὰ εἶναι ἀνεξάρτητη δημοκρατία. Βρίσκεται ὑπὸ τὴν κυριαρχία τῶν Μακεδόνων. Γιὰ τὴν Ἀθήνα ἡ ἐποχὴ γενικότερα εἶναι παρακαμιακὴ. Τώρα πλέον ἐνδιαφέρουν οἱ ἀτομικὲς χαρὲς τῶν πολιτῶν, οἱ λύπες τους, γενικότερα ἢ προσωπικὴ τους ζωὴ. Οἱ ποιητὲς προτιμοῦν θέματα ἀπὸ τὴν καθημερινὴ ζωὴ καὶ οἱ χαρακτηριστοὶ τους προέρχονται ἀπὸ τὰ μικροαστικὰ στρώματα (χωρικοί, τεχνίτες, ὑπηρέτες, ἐταῖρες). Ἡ Νέα κωμωδία εἶναι ὁ καθρέφτης τῆς καθημερινῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων τῆς Ἀττικῆς. Ὁ **Μένανδρος (342/341-290 π.Χ.)** εἶναι ὁ κυριώτερος ἐκπρόσωπός της.

Παρόλο ποὺ ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ἀκόμη ὑπῆρχε ἡ διάκριση μεταξύ Μέσης καὶ Νέας κωμωδίας, ἡ διαφορὰ τους εἶναι μικρότερη ἀπὸ τὴν διαφορὰ καὶ τῶν δύο ἀπὸ τὴν Ἀρχαία κωμωδία].

Ὁ Μένανδρος γεννήθηκε στὴν Ἀθήνα ἀπὸ πλούσια οἰκογένεια. Ἦταν μαθητὴς τοῦ Θεοφράστου, συμμαθητὴς τοῦ Ἐπικούρου καὶ εἶχε στενές σχέσεις μέ τόν Δημήτριο Φαληρέα, κυβερνήτη τῆς Ἀθήνας ἀπὸ τό 317 ὡς τό 307 π.Χ. καί λόγιο.

Ἀπό τις 108 κωμωδίες πού ἔγραψε σώθηκε ὀλόκληρη μόνον ἡ κωμωδία «Δύσκολος», μεγάλα ἀποσπάσματα ἀπὸ τίς κωμωδίες «Ἐπιτρέποντες», «Περικειρομένη» καί «Σαμία», καί μικρότερα ἀπὸ λίγες ἄλλες.

Τά θέματά του προέρχονται σχεδόν ὅλα ἀπὸ τή σύγχρονη ἀστική ζωή τῆς Ἀττικῆς.

Ἡ γλώσσα του εἶναι ἡ καθημερινή ἀττική τῶν μορφωμένων κύκλων τῆς Ἀθήνας ἐκείνης τῆς ἐποχῆς.

Ὁ Μένανδρος ἄσκησε μεγάλη ἐπίδραση στούς μεταγενεστέρους κι ἔγινε ἔτσι ὁ πατέρας τῆς σύγχρονης εὐρωπαϊκῆς κωμωδίας.

Ἀποσπάσματα:

ΠΕΡΙΚΕΙΡΟΜΕΝΗ (περικείρω=κουρεύω ὀλόγυρα):

Ὁ Πολέμων, ἓνας Κορίνθιος μισθοφόρος στρατιώτης, συζηεῖ, ἐκτός γάμου, μέ μιά νεαρή, τή Γλυκέρα. Κάποτε ὁμως πληροφορήθηκε πὼς ἡ κοπέλα δέχθηκε νά τή φιλήσει ἓνας ἄλλος ἄνδρας. Ὅργισμένος ὁ σύντροφός της τήν ἔβαλε κάτω καί τῆς κούρευε μέ τή βία τά μαλλιά. Τότε ἐκείνη τόν ἐγκατέλειψε. Ὁ Πολέμων ἐθίγη βαρύτατα γι' αὐτό, ἀλλά τό μυαλό του τοῦ ἔλεγε πὼς γιά νά τήν ξανακερδίσει ἔπρεπε καί πάλι νά χρησιμοποιοῦναι βία. Στούς στίχους πού ἀκολουθοῦν (στ. 486-503) ὁ στρατιώτης λέει τόν πόνο του, δίνει ἐξηγήσεις καί ζητᾶ βοήθεια ἀπὸ ἓναν μεγάλης ἡλικίας φίλο του, τόν Πάταικο, Κορίνθιο ἔμπορο, πού τόν ρωτᾶει σχετικά:

«ΠΑΤΑΙΚΟΣ:

Εἰ μέν τι τοιοῦτ' ἦν, Πολέμων, οἶόν φατε
ὕμεῖς τὸ γεγονός, καί γαμετήν γυναῖκά σου...

ΠΟΛΕΜΩΝ:

Οἶον λέγεις, Πάταικε.

ΠΑΤΑΙΚΟΣ:

Διαφέρει δέ τι.

ΠΟΛΕΜΩΝ:

Ἐγὼ γαμετήν νενόμικα ταύτην.

ΠΑΤΑΙΚΟΣ:

Μὴ βόα.

Τίς δ' ἔσθ' ὁ δούς;

ΠΟΛΕΜΩΝ:

Ἐμοὶ τίς; Αὐτή.

ΠΑΤΑΙΚΟΣ:

Πάνυ καλῶς.

Ἦρεςκες αὐτῇ τυχὸν ἴσως, νῦν δ' οὐκέτι

ἀπελήλυθεν δ' οὐ κατὰ τρόπον σου χρωμένου

αὐτῆ.

ΠΟΛΕΜΩΝ:

Τί φῆς; Οὐ κατὰ τρόπον; Τουτί με τῶν πάντων λελύπηκας μάλιστ' εἰπών...

ΠΟΛΕΜΩΝ:

Οὐκ οἶδ' ὅ,τι

λέγω, μὰ τὴν Δήμητρα, πλὴν ἀπάγξομαι.

Γλυκέρα με καταλέλοιπε, καταλέλοιπέ με

Γλυκέρα, Πάταικ'. Ἄλλ'...

ἐλθὼν διαλέγου,

πρέσβευσον, ἰκετεύω σε...

(=ΠΑΤΑΙΚΟΣ: Ἄν τὰ πράγματα, Πολέμων, ἦταν ἔτσι, ὅπως τὰ παρουσιάζεις, καὶ ἦταν νόμιμη σύζυγός σου...

ΠΟΛΕΜΩΝ: Ἔτσι ὅπως τὰ λές, Πάταικε.

ΠΑ.: Ὑπάρχει ὅμως κάποια διαφορά.

ΠΟ.: Πάντα τῆς φερόμουν σάν νά ἦταν νόμιμη γυναίκα μου.

ΠΑ.: Μὴ φωνάζεις. Ποιός σοῦ τὴν ἔδωσε;

ΠΟ.: Ποιός μοῦ τὴν ἔδωσε; Ἡ ἴδια.

ΠΑ.: Πολύ καλά. Ἴσως τότε τῆς ἄρεσες, τώρα ὅμως δέν τῆς ἀρέσεις καθόλου. Καὶ σέ παράτησε, γιατί δέν τῆς φερόσουν ὅπως πρέπει.

ΠΟ.: Τί εἶναι αὐτά πού λές; Δέν τῆς φερόμουν ὅπως πρέπει; Αὐτό πού εἶπες μέ στενοχώρησε πιά πολύ ἀπ' ὅλα...

ΠΟ.: Δέν ξέρω τί νά πῶ, μὰ τὴ Δήμητρα, ἀλλά θά πάω νά κρεμαστῶ. Ἡ Γλυκέρα μ' ἐγκατέλειψε, Πάταικε, μ' ἐγκατέλειψε ἡ Γλυκέρα... Μά σέ παρακαλῶ, μεσολάβησε, πήγαινε καὶ μίλησέ της».

«Τὴν ἀγαπῶ καὶ τὴν τιμῶ τὴ Γλυκέρα, συνεχίζει ὁ Πολέμων. Ἄν δέν μέ πιστεύεις, Πάταικε, δές τὰ πράγματά της». Ξαφνικά, ψάχνοντας τὰ πράγματα τῆς Γλυκέρας ὁ Πάταικος ἀνακαλύπτει πῶς ἡ κοπέλα εἶναι κόρη του, ἀφοῦ ἀνάμεσα στά ροῦχα καὶ τὰ χρυσαφικά της, τὰ ὁποῖα, ὅπως καμαρώνει ὁ Πολέμων, ἐκεῖνος τῆς χάρισε, βρῆκε τὰ μωρουδιακά της κοσμήματα. Τὴν εἶχε ἐγκαταλείψει ὁ ἴδιος μαζί μέ τόν δίδυμο ἀδελφό της Μοσχίωνα, ὅταν ἡ γυναίκα του πέθανε μετά τὴ γέννα κι αὐτός ἔχασε τὴν περιουσία του σ' ἓνα ναγάριο. Ὁ δίδυμος ἀδελφός της ἦταν αὐτός πού τὴν εἶχε φιλήσει, προκαλώντας ἔτσι ὅλη τὴν ἀναστάτωση. Ἐν τέλει, ὅλο αὐτό τό μπερδεμα κατέληξε αἰσιῶς στή συμφιλίωση καὶ ὁ Πολέμων παντρεύτηκε τὴ Γλυκέρα.

Μέσα σ' ἓνα τέτοιο περίπου σκηνικό ποικίλων καθημερινῶν, κοινωνικῶν καὶ ἐνδοοικογενειακῶν σχέσεων κινουῦνται οἱ κωμωδίες τοῦ Μενάνδρου καὶ ἐν γένει τῆς Νέας κωμωδίας, παρουσιάζοντας τὴν κωμική κι ὄχι τὴν τραγική διάσταση τῆς ζωῆς καὶ προσφέροντας μέ ἀπλά μέσα διασκέδαση στο ἀθηναϊκό κοινό.

Κι ἓνα ἀκόμη σύντομο παράδειγμα ἀπὸ τὸν «Δύσκολο», τὴ μόνη κωμωδία τοῦ Μενάνδρου πού σώθηκε ὀλόκληρη. Ὁ Δύσκολος παραστάθηκε στὰ Λήνια τοῦ 316 π.Χ. καὶ ὁ Μένανδρος κέρδισε τὸ πρῶτο βραβεῖο:

ΔΥΣΚΟΛΟΣ 926 κ.έ:

Στοὺς στίχους 926 κ.έ. ὁ δοῦλος Γέτας καὶ ὁ μάγειρος Σίκων θέλουν νὰ ἐκδικηθοῦν τὸν Κνήμωνα, ἓνα γέρο χωρικό, μισάνθρωπο καὶ ιδιότροπο («δύσκολο») πού τοὺς ἔδωξε ἀπὸ τὸ σπίτι του, ὅταν πῆγαν νὰ δανεισθοῦν μιὰ χύτρα. Κουβαλοῦν τὸν Κνήμωνα ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι του, τὸν τραβολογοῦν, χτυποῦν τὴν πόρτα δυνατά, κι ὅλ' αὐτὰ ἐκτελώντας ὀρχηστρικές κινήσεις, καὶ τοῦ ζητοῦν μέ φωνές σκεῦη γιὰ τὸ γλέντι πού θέλουν νὰ στήσουν γιὰ τὸν γάμο τῆς κόρης τοῦ Κνήμωνα μέ κάποιον μορφωμένο ἀριστοκράτη τὸν Σώστρατο, γάμο τὸν ὁποῖο ὁ Κνήμων δέν θέλει, γιατί ἀντιπαθεῖ τὸν Σώστρατο γιὰ τὴν κοινωνική του θέση, τὴ μὀρφωση καὶ τοὺς ἀριστοκρατικούς του τρόπους. Τελικὰ ἀναγκάζουν τὸν γέρο, ἄθελά του, νὰ ἀκούσει μιὰ περιγραφή τοῦ γαμήλιου συμποσίου, στὸ ὁποῖο αὐτὸς ἀρνεῖται νὰ λάβει μέρος, καὶ τὸν κουβαλοῦν μαζί τους στὸν γάμο μέ τὴν ἀπειλή πὼς, ἂν δέν δεχθεῖ, θά τὸν ὑποχρεώσουν νὰ χορέψει μαζί τους:

«ΚΝΗΜΩΝ:

Ἀπαλλάγητε δὴ...

ΣΙΚΩΝ:

Κρατῆρα βούλομαι λαβεῖν χαλκοῦν μέγαν...

ΓΕΤΑΣ:

Οὐδ' ὁ κρατήρ;

ΚΝΗΜΩΝ:

Τὴν Σιμίχην ἀποκτενῶ.

ΓΕΤΑΣ:

Κάθου σὺ μηδὲ γρύζων. Φεύγεις ὄχλον, μισεῖς γυναῖκας, οὐκ ἔας κομίζεις εἰς ταῦτὸ τοῖς θύουσι σαυτὸν· πάντα ταῦτ' ἀνέξει. Οὐδεὶς βοηθὸς σοι πάρεστιν. Πρῆε σαυτὸν αὐτοῦ...

ΣΙΚΩΝ:

Πρόσεχε καὶ τὰ λοιπά...

(=ΚΝΗΜΩΝ:

Παρατῆστε με πιά...

ΣΙΚΩΝ:

Θέλω νὰ μοῦ δώσεις μιὰ μεγάλη μπακιρένια χύτρα...

ΓΕΤΑΣ:

Οὔτε τὸν κρατήρα;

ΚΝΗΜΩΝ:

Θά σκοτώσω τὴ Σιμίχη.

ΓΕΤΑΣ:

Κάθησε καί μή σκούζεις. Φεύγεις μακριά από τόν κόσμο, μισείς τίς γυναῖκες, ἀρνεῖσαι νά σέ πάνε ἐκεῖ πού γίνεται ἡ θυσία, κι ἄς σέ προσκαλοῦν· τότε ὅλα αὐτά νά τά ἀνεχθεῖς. Δέν ἔχεις κανένα νά σέ βοηθήσει. Πριόνιζε μόνος σου τόν ἑαυτό σου.

ΣΙΚΩΝ:

Ἄκουσε καί τά παρακάτω...».

*Μέ τό ὄνομα κάποιου ἄλλου **Μενάνδρου**, καί ὑπό τόν τίτλο «**ΜΕΝΑΝΔΡΟΥ ΚΑΙ ΦΙΛΙΣΤΙΩΝΟΣ ΣΥΓΚΡΙΣΙΣ**» ἔχουν σωθεῖ σέ τέσσερις παραλλαγές ἀποφθέγματα, τῶν ὁποίων ὁμως ἡ γνησιότητα θεωρεῖται τελείως ἀμφίβολη (γι' αὐτά βλ. παρακάτω).*

6. Ἄλλοι, «ἐλάσσονες», ποιητές τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς

Θά ἀπαριθμήσουμε ἐν συνεχείᾳ - μέ χρονολογική σειρά - καί κάποιους ἄλλους «ἐλάσσονες» ποιητές τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς, μέ τήν παρατήρηση πώς οἱ ποιητές αὐτοί προέρχονται ἀπό διάφορους χώρους τοῦ Ἑλληνισμοῦ καί δέν ἐντάσσονται στό κλίμα τοῦ Μουσείου καί τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀλεξανδρείας. Κάποιοι ἀπό αὐτούς ἐκτός ἀπό ποιητές εἶναι καί διδάσκαλοι-φιλόλογοι, κατά τά πρότυπα τῶν φιλολόγων-ποιητῶν τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀλεξανδρείας. Ὅλοι τους, ἄλλος λίγο κι ἄλλος πολύ, ἐπηρέασαν τούς Λατίνους ποιητές:

1. ΦΙΛΙ(Η)ΤΑΣ ἀπό τήν Κῶ (περ. 340-285 π.Χ.). Ξεκίνησε ἀπό τήν Ἀλεξάνδρεια, ἀλλά δραστηριοποιήθηκε ὡς φιλόλογος-ποιητής στήν Κῶ. Ἀπό τά ποιήματά του σώζονται ἐλάχιστα ἀποσπάσματα.

2. ΣΙΜΙΑΣ ὁ Ρόδιος (τέλη 4^{ου} - ἀρχές 3^{ου} αἰ. π.Χ.), σύγχρονος τοῦ Φιλι(η)τᾶ. Γραμματικός καί ποιητής ἐλεγειακός.

3. ΕΡΜΗΣΙΑΝΑΞ ἀπό τήν Κολοφώνα (=ἀρχαία πόλη τῆς Ἰωνίας, βορείως τῆς Ἐφέσου· τέλη 4^{ου} - ἀρχές 3^{ου} αἰ. π.Χ.). Μαθητής τοῦ Φιλι(η)τᾶ. Ἐγραψε ἐλεγειακά δίστιχα, στά ὁποῖα παρουσιάζει ἀποτυχημένες ἐρωτικές περιπέτειες.

4. ΑΝΥΤΗ ἀπό τήν Τεγέα τῆς Ἀρκαδίας (τέλη 4^{ου}-3^{ου} αἰ. π.Χ.). Ἀπό τά ἔργα της σώθηκαν ποιήματα πού περιγράφουν τοπία, ἐπιτύμβια ἐπιγράμματα γιά ζῶα καί κάποια ἄλλα παρόμοια. Οἱ συμπολίτες της τή θεωροῦσαν κορυφαία ποιήτρια καί τή χαρακτήριζαν «θηλυκό Ὅμηρο».

5. ΝΟΣΣΙΣ ἀπό τούς Ἐπιζεφυρίους Λοκρούς τῆς Καλαβρίας τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος (τέλη 4^{ου}-3^{ου} αἰ. π.Χ.). Ἡ Νοσσίς ἔγραψε ἐπιγράμματα καί ἐρωτικά ποιήματα.

6. ΑΣΚΛΗΠΙΑΔΗΣ ἀπό τή Σάμο (τέλη 4^{ου}-1^ο μισό 3^{ου} αἰ. π.Χ.). Σώζονται ἀρκετά ἐπιγράμματά του μέ ἐρωτικό περιεχόμενο.

7. ΦΑΝΟΚΛΗΣ (1^ο μισό 3^{ου} αἰ. π.Χ.· ἄγνωστη ἡ καταγωγή του).

8. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ὁ Αἰτωλός (ἔζησε καί ἔγραψε στήν Ἀλεξάνδρεια κατά τίς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 3^{ου} αἰ. π.Χ.).

9. ΛΕΩΝΙΔΑΣ ἀπό τόν Τάραντα (3^{ου} αἰ. π.Χ.). Τοῦ ἀποδίδονται περὶ τά ἑκατό ἐπιγράμματα, ἀναθηματικά ἢ ἐπιτύμβια. Γράφει, κατά προτίμηση, γιά χειρώνακτες

χαμηλῶν κοινωνικῶν στρωμάτων· προτιμᾷ τὶς μακάβριες σκηνές καὶ ὁ τόνος του εἶναι συνήθως ἀπαισιόδοξος.

10. ΜΝΑΣΑΛΚΗΣ ἀπὸ τὴ Σικυώνα τῆς Δυτικῆς Κορινθίας (3^{ος} αἰ. π.Χ.). Ἔγραψε ἐπιγράμματα.

11. ΠΟΣΕΙΔΙΠΠΟΣ ἀπὸ τὴν Πέλλα (3^{ος} αἰ. π.Χ.). Σώζονται περὶ τὰ 130 ἐπιγράμματα του (ἐπιτύμβια, ἀναθηματικά, ἀναφερόμενα σὲ οἰωνούς, ἀγάλματα, πολύτιμους λίθους κ.τ.δ.).

12. ΗΛΥΛΟΣ ἀπὸ τὴ Σάμο (3^{ος} αἰ. π.Χ.). Σώζονται ἐλάχιστα ἐπιγράμματα του.

13. ΗΛΥΛΗ (3^{ος} αἰ. π.Χ.). Μητέρα τοῦ προηγουμένου, ἐλεγειακὴ ποιήτρια.

14. ΔΙΟΣΚΟΥΡΙΔΗΣ ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια (2^ο μισό 3^{ου} αἰ. π.Χ.). Σώθηκαν πολλά ἐρωτικά του ἐπιγράμματα καὶ κάποια ἐπιτύμβια.

15. ΑΛΚΑΙΟΣ ἀπὸ τὴ Μεσσήνη (2^ο μισό 3^{ου} - ἀρχές 2^{ου} αἰ. π.Χ.). Μὲ τὰ ἐπιγράμματα του (σώθηκαν περὶ τὰ εἴκοσι) στρέφεται ἐναντίον τοῦ βασιλιά τῆς Μακεδονίας Φιλίππου τοῦ Ε΄ (238-179 π.Χ.), ἐνῶ ἐξυμνεῖ μὲ ἓνα ἐγκωμιαστικὸ του ἐπίγραμμα τὸν Ρωμαῖο ὑπάτο Τίτο Κοϊντίο Φλαμινίνο.

16. ΑΝΤΙΠΑΤΡΟΣ ἀπὸ τὴ Σιδώνα (2^ο μισό 2^{ου} αἰ. π.Χ.).

17. ΜΕΛΕΑΓΡΟΣ ἀπὸ τὰ Γάδαρα (βιβλικὴ πόλη τῆς σημερινῆς Ἰορδανίας, μεταξὺ τοῦ βορείου ροῦ τοῦ Ἰορδάνη ποταμοῦ καὶ τῆς ἀραβικῆς ἐρήμου· 130-70 π.Χ.). Ἔγραψε περὶ τὰ 130 ἐρωτικά ἐπιγράμματα.

18. ΦΙΛΟΔΗΜΟΣ (περ. 110-40 π.Χ.). Ἐπικούρειος φιλόσοφος-ποιητὴς ἀπὸ τὰ Γάδαρα. Ὡς ποιητὴς, συχνά πρωτότυπος, μὲ ποικιλία θεμάτων ἀπὸ τὴν ποίηση, λογικὴ, μουσικὴ, ρητορικὴ, ἠθικὴ, θεολογία. Στὰ ἔργα του παραθέτει ὀλόκληρα κομμάτια ἀπὸ τὸν Ἐπίκουρο. Ἔχουν σωθεῖ καὶ κάποια ἐπιγράμματα του. Εἶναι πιὸ ἀπλός, εὐαίσθητος, πρωτότυπος, ἐκλεπτυσμένος καὶ κάπως εὐπρεπέστερος ἀπὸ τοὺς περισσότερους ἐκ τῶν προηγουμένων ποιητῶν, ἀκόμα κι ὅταν ἀσχολεῖται μὲ παρόμοια θέματα μ'αὐτούς. Γύρω στὸ 70 π.Χ. πῆγε στὴν Ἰταλία, ὅπου καὶ ἐκτιμήθηκε πολὺ ὡς ποιητὴς καὶ φιλόσοφος. Ἄσκησε ἐπιρροή σὲ Λατίνους ποιητές, ὅπως στὸν Ὀράτιο, τὸν Ὀβίδιο, τὸν Οὐάρωνα, τὸν Προπέρτιο.

19. ΠΑΡΘΕΝΙΟΣ ἀπὸ τὴ Νίκαια (1^{ος} αἰ. π.Χ.). Ὁδηγήθηκε αἰχμάλωτος στὴ Ρώμη καί, ὅταν ἀπελευθερώθηκε, παρέμεινε στὴ Ρώμη καὶ δίδαξε ἑλληνικὴ ποίηση. Εἶχε μαθητὴ καὶ τὸν Βιργίλιο. Σώζονται ἐλάχιστα ἀποσπάσματα ἀπὸ ἐλεγείες του.

Θ' Κεφάλαιο

Ἡ Δεύτερη Σοφιστική

Εἰσαγωγή

Δεύτερη Σοφιστική ὀνομάζεται ἡ φιλολογικὴ κίνηση κυρίως τοῦ τέλους τοῦ 1^{ου} καὶ ὀλόκληρου τοῦ 2^{ου} μ.Χ. αἰ., ἀλλὰ ἐκτείνεται κι ὡς τὸ τέλος τοῦ 4^{ου} αἰῶνος καὶ λίγο ἀργότερα, κατὰ τὴν ὁποία παρουσιάζεται μιὰ ἀναγέννηση τῆς ἐπιδεικτικῆς ρητορείας. Τῆς δόθηκε τὸ ὄνομα «Δεύτερη Σοφιστικὴ», διότι θεωρήθηκε πὼς ἡ κίνηση ἔχει κάποια κοινὰ χαρακτηριστικά μετὰ τὴ σοφιστικὴ τοῦ 5^{ου} αἰ. π.Χ., τῶν γνωστῶν μεγάλων σοφιστῶν Πρωταγόρα, Πρόδικου, Ἴππία, Γοργία. Εἰσηγητὴς τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ εἶναι ὁ σοφιστὴς **Φλάβιος Φιλόστρατος ἢ Φιλόστρατος Β'** (περ. 165-244/249 μ.Χ.· βλ. 1^ο Παράρτημα), τοῦ ὁποίου τὸ ἔργο «Βίοι σοφιστῶν» ἀποτελεῖ τὴν κύρια πηγή για τὴν περίοδο αὐτή. Ὁ Φιλόστρατος ὁμως δὲν ἐξηγεῖ τί ἐννοεῖ μετὰ τὴ λέξι «σοφιστής».

Οἱ ρήτορες τῆς Δεύτερης Σοφιστικῆς αὐτοπροσδιορίζονται μετὰ τὴν ἀναφορά στους πρώτους σοφιστὲς τοῦ 5^{ου} αἰῶνα π.Χ., τοὺς ὁποίους ὑπερασπίζονται. Οἱ παλαιοὶ ἐκεῖνοι σοφιστὲς ἦταν οἱ γοητευτικοὶ δάσκαλοι τῆς ἐντεχνῆς προφορικῆς ρητορείας, πού εἶχαν τὸ ταλέντο, λαμβάνοντας ὑψηλὲς ἀμοιβές, νὰ καθιστοῦν τοὺς εὐποροὺς μαθητὲς τους ἰκανοὺς νὰ παρουσιάζουν «τόν ἦττω λόγον κρείττω (=τὸ δευτερεῦδον ἐπιχείρημα γιὰ πρωτεῦδον)», τὸ μαῦρο γιὰ ἄσπρο. Ἦταν οἱ ἀντίποδες τῶν φιλοσόφων, τῶν σεμνῶν καὶ ἀφιλοχρήματων, πού ἔγνοια τους μοναδική ἦταν ἡ ἀναζήτηση τῆς ἀλήθειας καὶ στὴν ὑπηρεσία αὐτοῦ τοῦ ὑψηλοῦ σκοποῦ εἶχαν θέσει τὴ διαλεκτικὴ τους ἰκανότητα, ἐνῶ αὐτοί, οἱ σοφιστὲς, ἦταν ἐπαγγελματίες εἰδήμονες τῆς τέχνης τοῦ λόγου πού ὑπόσχονταν πὼς μπορούσαν νὰ κάνουν ὅτιδήποτε, ὅσο ψεύτικο κι ἂν ἦταν, νὰ φαίνεται σάν ἀληθινό.

Φυσικά οἱ παλαιοὶ σοφιστὲς τοῦ 5^{ου} αἰῶνα π.Χ. δὲν ἦταν τυχαῖα πρόσωπα. Οὔτε εὐτελεῖ. Οὔτε στεροῦνταν κάποιων ἀρχῶν. Ἐάν ἦταν τέτοιοι, φαντάζομαι ὅτι δὲν θὰ μάζευαν γύρω τους τόσοι μορφωμένους Ἀθηναίους πού λαχταροῦσαν νὰ μάθουν τὴν μετὰ ὅποιο κόστος τέχνη τῆς πειθοῦς, πού θὰ τοὺς ἀνέλιξε πολιτικά καὶ κοινωνικά, ἀλλὰ λαχταροῦσαν καὶ γιὰ πνευματικὴ τροφή. Μπορεῖ νὰ μὴν ἦταν ἀπολύτως ξεκάθαρο τὸ ἀντικείμενο τῆς διδασκαλίας τους καὶ δυσερμήνευτη ἀκόμη καὶ ἡ ἴδια ἢ λέξι «σοφιστής», ὁμως εἶναι σίγουρο πὼς δίδασκαν καὶ ἔγραφαν πολλὰ καὶ χρῆσιμα πράγματα κι ἔτρεφαν μετὰ αὐτὰ ἐπὶ γενναία ἀμοιβή τοὺς φερέλπιδες νέους τῆς Ἀθήνας κι ὄλων τῶν ἄλλων ἐλληνικῶν πόλεων καὶ περιοχῶν, πού στόχευαν στὴν

ἀπόκτηση γνώσεων, στήν ἐκμάθηση τῆς ρητορικῆς τέχνης καί στήν πολιτική σταδιοδρομία μέσα στίς ἀνθοῦσες τότε δημοκρατίες. Τούς μάθαιναν γραμματική καί ρητορική· πῶς νά χρησιμοποιοῦν τά σχήματα λόγου, τίς μεταφορές· πῶς νά βελτιώσουν τό ὕφος τους· πῶς νά ἀραδιάζουν τά ἐπιχειρήματά τους, πῶς νά τά κάνουν ἀληθοφανῆ, ὅταν δέν εἶναι ἀληθινά· πῶς νά καταστοῦν ἱκανοί νά ὑποστηρίξουν μέ τήν ἴδια εὐκολία καί πειστικότητα τά ὑπέρ καί τά κατά μιᾶς ἄποψης· πῶς νά χειρίζονται τό ἐκάστοτε ἀκροατήριό τους ἤ καί τό ἴδιο, ἀλλά σέ διαφορετικές στιγμές καί κάτω ἀπό διαφορετικά δεδομένα. Τούς δίδασκαν ἀκόμη μουσική, γεωμετρία, ἀστρονομία, ἰατρική. Τούς μάθαιναν, ὅπως λέει ὁ Πρωταγόρας στόν ὁμώνυμό του πλατωνικό διάλογο, πῶς θά διοικοῦν μέ τόν πιό ἄριστο τρόπο τό σπιτικό τους, ἀλλά τούς δίδασκαν καί τήν πολιτική τέχνη· μόνο πού γιά νά τό δηλώσει αὐτό μέ σαφήνεια ὁ σοφιστής Πρωταγόρας χρειάσθηκε νά τό ἐκμαιεύσει μέ τρόπο κατάλληλο ὁ Σωκράτης. Ἀλλιῶς δέν ξέρουμε ἄν θά τό ἔλεγε: «ΠΡΩΤ. Τό δέ μάθημά ἐστιν εὐβουλία περί τῶν οικείων, ὅπως ἄν ἄριστα τήν αὐτοῦ οἰκίαν διοικοῖ, καί περί τῶν τῆς πόλεως, ὅπως ἄν τά τῆς πόλεως δυνατώτατος ἄν εἶη καί πράττειν καί λέγειν. (=Τό μάθημά μου βοηθεῖ στό νά ἀποκτήσει κανεῖς σύνεση στή διαχείριση τῶν ὑποθέσεων τοῦ σπιτιοῦ, πῶς δηλαδή νά διοικεῖ μέ τόν πιό ἄριστο τρόπο τό σπιτικό του, καί γιά τίς ὑποθέσεις τῆς πολιτείας πῶς θά γίνει πάρα πολύ ἱκανός πολιτικός καί στά ἔργα καί στούς λόγους). - ΣΩΚΡ. Ἄρα, ἔφην ἐγώ, ἔπομαί σου τῷ λόγῳ; Δοκεῖς γάρ μοι λέγειν τήν πολιτικήν τέχνην καί ὑπισχνεῖσθαι ποιεῖν ἄνδρας ἀγαθοῦς πολίτας. -Αὐτό μέν οὖν τοῦτό ἐστιν, ἔφην, ὃ Σώκρατες, τό ἐπάγγελμα ὃ ἐπαγγέλλομαι. (=Ἄραγε, εἶπα ἐγώ, παρακολουθῶ αὐτά πού λές; Γιατί μοῦ φαίνεται πῶς μιλάς γιά τήν πολιτική τέχνη καί πῶς ὑπόσχουσαι νά κάνεις τούς ἄνδρες καλοῦς πολίτες. -Αὐτή ἀκριβῶς εἶναι, Σωκράτη, ἡ ὑπόσχεση πού δίνω)» (318e5-319a6).

Ὅπως οἱ παλιοί σοφιστές, ἔτσι, καί ἀκόμα περισσότερο, καί οἱ ρητοροδιδάσκαλοι τῆς Δεύτερης Σοφιστικῆς, οἱ ὁποῖοι πῆραν τό συμβατικό ὄνομα «Σοφιστές τῆς Δεύτερης Σοφιστικῆς», περιέρχονταν τίς μεγάλες πόλεις, στίς ὁποῖες καί ἔκαναν ἐπίδειξη τῆς τέχνης τους ἐνώπιον ἀκροατηρίου θαυμαστῶν τους, πού συνωστίζονταν γιά νά τούς ἀκούσουν. Στόχος τους ἦταν ὄχι νά πείσουν, ἀλλά νά ἐντυπωσιάσουν μέ τήν πολυμάθειά τους. Ὁ Ludwig Radermacher τούς ὀνόμασε «ρήτορες τῆς πολυφωνίας». Δέν ἐνιωθάν καμιά δυσκολία –αὐτό βέβαια ἰσχύει λίγο-πολύ καί γιά ἄλλους συγγραφεῖς καί ποιητές τῶν ὕστερων Ἑλληνιστικῶν καί τῶν πρώτων αὐτοκρατορικῶν χρόνων- νά προσεγγίζουν τούς ἀριστοκρατικούς καί τούς αὐτοκρατορικούς κύκλους τῆς Ρώμης πού πρόσφατα εἶχε ὑποδουλώσει τήν πατρίδα τους, τήν Ἑλλάδα. Καί τό ἔκαναν κάποιες φορές μέ τρόπο γλοιώδη. Αὐτῶν τῶν λογίων τά ἀκροατήρια ἀποκαλεῖ ὁ Richard W. Livigstone, «πεινασμένους Γραικύλους τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας».

Ἀξιοποίησαν οἱ λόγοι αὐτοί στό ἔπακρο καί ἰδιοτελῶς τή λατρεία πού ἔτρεφαν οἱ διανοούμενοι Ρωμαῖοι, ἀπό τήν ἐποχή ἀκόμη τῆς Ρωμαϊκῆς δημοκρατίας (509 π.Χ. - 27 π.Χ.), στά Ἑλληνικά Γράμματα, καί ἔτσι ἔγιναν διάσημοι. Ἴσως πιό

διάσημοι από τούς κατά πολύ πιά άξιούς τους πνευματικούς τους προγόνους, τούς παλαιούς σοφιστές τοῦ 5^{ου} αἰῶνος π.Χ. Μερικοί ἦταν εὐνοούμενοι Ρωμαίων αυτοκρατόρων, κάποιοι απέκτησαν μεγάλα πλούτη κι ὄλοιοι τους ἀπῆλυσαν τεράστια κοσμική ἐπιτυχία. Ἀρκοῦσε γι' αὐτό τό γεγονός πώς ἦταν Ἕλληνες ρήτορες. Εἶναι ἐντυπωσιακή ἡ παρατήρηση τοῦ Albin Lesky: «Ἡ λατρεία πού δειχνόταν σ' αὐτούς τούς ἀνθρώπους (τούς ρήτορες τῆς Δεύτερης σοφιστικῆς) μπορεῖ νά συγκριθεῖ μέ τήν παράκρουση γιά τούς ἀστέρες τῆς σύγχρονης ἐποχῆς».

Οἱ σοφιστές τῆς Δεύτερης Σοφιστικῆς καλλιεργοῦσαν τόσο τόν ἐπιτηδευμένο αὐτοσχεδιασμό ὅσο καί τήν προσεκτικά ἐτοιμασμένη ρητορική ἐπίδειξη. Ἦταν τεχνίτες τοῦ λόγου καί θεωρητικοί τοῦ λόγου. Προσπαθοῦσαν νά κρατήσουν κάποια ἐπαφή ὄχι μόνο μέ τά κείμενα τῶν παλαιῶν διδασκάλων τοῦ λόγου, τῶν μεγάλων κλασικῶν σοφιστῶν, τούς ὁποίους πρωτίστως θαύμαζαν καί μιμοῦνταν, ἀλλά καί μέ τούς φιλοσόφους τῶν προγενεστέρων ἐποχῶν, μέ τούς ρήτορες, ἀκόμα καί μέ τούς ἱστορικούς· κάποιοι ἐξ αὐτῶν γνώριζαν ἀρκετά καλά καί τούς παλαιότερους καί τούς νεώτερους ποιητές. Εἶχαν βέβαια ἐπίγνωση τῆς φήμης τους κι αὐτό τούς ἱκανοποιούσε.

Ὡστόσο ἡ μίμησή τους περιορίζονταν μόνον στά πλαίσια τῆς μορφῆς. Τό περιεχόμενό τους, ὅπως θά φανεῖ στά ἀποσπάσματα ἔργων τους πού θά παρατεθοῦν ἐν συνεχείᾳ, εἶναι συχνά πολύ ρηχό· κάποτε καί παρακμιακό.

Ὅπωςδῆποτε ὁμως πέρα ἀπό κάθε ἀμφιβολία αὐτοῖ οἱ ρήτορες τῆς Δεύτερης σοφιστικῆς –καί ἄλλοι πού δέν θά τούς μνημονεύσουμε, ἀλλά θά μποροῦσαν νά ἐνταχθοῦν στό ἴδιο πλαίσιο καί στήν ἴδια, γενικότερα, κατηγορία– διέσωσαν, ὁ καθένας μέ τόν δικό του τρόπο, σκόρπιο μέσα στά ἔργα τους, ἓνα μεγάλο μέρος τοῦ ἀρχαίου τεροῦ ἀπό αὐτούς πνευματικοῦ πλούτου πού διαφορετικά θά εἶχε ἀπολεσθεῖ.

Οἱ σπουδαιότεροι ρήτορες-σοφιστές τῆς Δεύτερης σοφιστικῆς ἦταν (μέ χρονολογική σειρά) ὁ **Δίων ὁ Χρυσόστομος** (περ. 40-120 μ.Χ.), ὁ **Ἡρώδης ὁ Ἀττικός** (101-107 μ.Χ.), ὁ **Λουκιανός** (περ. 120-200 μ.Χ.), ὁ **Αἴλιος Ἀριστείδης** (περ. 129-189 μ.Χ.), ὁ **Ἀθήναιος** (2^{ος}-3^{ος} αἰ. μ.Χ.), ὁ **Αἴλιανός Κλαύδιος** (περ. 175-235 μ.Χ.). Ἄλλοι **λιγότερο γνωστοί**: **Φαβωρίνος** ἀπό τό Ἀρέλατο τῆς Γαλατίας (80-150 μ.Χ.), **Ἀντώνιος Πολέμων** (90-144 μ.Χ.), **Μάξιμος ὁ Τύριος** (μέσα 2^{ου} αἰ. μ.Χ.), **Ἑρμογένης** (περ. 160-240 μ.Χ.), **Φιλόστρατος Β'** (περ. 165-244 μ.Χ.). Οἱ τελευταῖοι σοφιστές τῶν ὁποίων σώθηκαν ἔργα ἦταν οἱ χριστιανοί **Προκόπιος ὁ Γαζαῖος** (περ. 465-529 μ.Χ.) καί ὁ μαθητής του **Χορίκιος** (1^ο μισό 6^{ου} αἰ. μ.Χ.). Γιά ὄλους τούς τελευταίους –αὐτούς πού χαρακτηρίσαμε ὡς **λιγότερο γνωστούς**– βλ. 1^ο Παράρτημα (κατά χρονολογική σειρά).

1. Δίων ὁ Χρυσόστομος

(περ. 40-120 μ.Χ.)

Γεννήθηκε στήν Προύσα τῆς Βιθυνίας. Γιά κάποια χρόνια ἔζησε στή Ρώμη. Λόγω τῆς εὐγλωττίας του ὀνομάσθηκε Χρυσόστομος. Νέος ἄσκησε τή δικηγορία. Ἀργότερα στή Ρώμη ἔγινε ἓνας ἀπό τούς κυριώτερους ρήτορες τῆς αὐτοκρατορικῆς αὐλῆς. Ἐξορίσθηκε, ἀλλά σύντομα ἀνακλήθηκε ἀπό τήν ἐξορία. Ὁ αὐτοκράτορας Τραϊανός (98-117 μ.Χ.) παρακολούθησε κάποιες ἀγορεύσεις του. Μέ τόν ὑβριστικό του λόγο «Κατά τῶν φιλοσόφων» ὑποστήριξε τήν ἐκδίωξη τῶν φιλοσόφων ἀπό τόν αὐτοκράτορα Βεσπασιανό Φλάβιο (69-79 μ.Χ.) τό 71 μ.Χ. καί μέ τόν ὄχι ἔντιμο αὐτόν τρόπο ἀπέκτησε τό δικαίωμα τοῦ Ρωμαίου πολίτη. Ἄσκησε καί κυβερνητικά ἀξιώματα. Προσπάθησε νά συνδυάσει τή φιλοσοφία μέ τή ρητορική καί μέσα στά πλαίσια αὐτοῦ τοῦ συνδυασμοῦ κινήθηκαν οἱ λόγοι του. Ἔγραψε περίπου 80 ἔργα μέ ἑτερόκλητο περιεχόμενο, ἐν μέρει σέ μορφή διαλόγου, ἐπάνω σέ θέματα φιλολογικά καί ἠθικά· οἱ λόγοι του μαρτυροῦν τίς πολλές του γνώσεις καί τήν ἀγάπη του στόν Ἑλληνισμό τῶν περασμένων ἐποχῶν. Ἔργα του: «Περί βασιλείας», «Γέμνη ἢ Μέμνων», «Τρωικός», «Ὀλυμπικός», «Κατά τῶν φιλοσόφων», «Χρυσήϊς», «Χαρίδημος», «Κόμης ἐγκώμιον», «Εὐβοϊκός» κ.ἄ.

Ὁ «Εὐβοϊκός», εἶναι ἓνα μυθιστορηματικό ἐπεισόδιο ἀπό τήν ἀπλή οἰκογενειακή ζωή τῆς εὐβοϊκῆς ὑπαίθρου, στό ὅποιο ὁ Δίων περιγράφει τήν καθημερινή ζωή μιᾶς ταπεινῆς οἰκογένειας κάποιου κυνηγοῦ στήν Εὐβοία:

Ἀποσπάσματα:

ΕΥΒΟΪΚΟΣ 43-46:

«Εἶτα ἐπρώτα με ὁ ἄρχων τί δυνησόμεθα δοῦναι τῷ δήμῳ. Κἀγώ, τέσσαρα, ἔφην, ἐλάφεια δέρματα πάνυ καλά. Οἱ δέ πολλοὶ αὐτῶν ἐγέλασαν. Ὁ δέ ἄρχων ἠγανάκτησε πρός με. Τὰ γάρ ἄρχεια, ἔφην, σκληρά ἐστίν καί τὰ τράγεια οὐκ ἄξια τούτων, ἄλλα δέ παλαιά, τὰ δέ μικρά αὐτῶν· εἰ δέ βούλεσθε, κάκεῖνα λάβετε. Πάλιν οὖν ἠγανάκτει καί ἔφη με ἄγροικον εἶναι παντελῶς. Κἀγώ, πάλιν, εἶπον, αὖ καί σὺ ἄγρους λέγεις; Οὐκ ἀκούεις ὅτι ἄγρους οὐκ ἔχομεν;

(= "Ἵστερα μέ ρώτησε ὁ ἄρχοντας τί θά μπορούσαμε νά δώσουμε στόν δῆμο. Κι ἐγώ τοῦ ἀπάντησα, τέσσερα πολύ καλά δέρματα ἐλαφιοῦ. Τότε οἱ πῖο πολλοὶ ἀπ' αὐτούς γέλασαν. Καί ὁ ἄρχοντας ἀγανάκτησε μαζί μου. Μά τὰ ἀρκουδίσια δέρματα, τοῦ εἶπα, εἶναι σκληρά καί τὰ δέρματα τῶν τράγων δέν εἶναι καθόλου ἰσάζιά τους, ἐνῶ ἄλλα ἀπ' αὐτά εἶναι παλιά κι ἄλλα μικρά· ἂν ὅμως τά θέλετε, πάρτε τα κι ἐκεῖνα. Ὁ ἄρχοντας καί πάλι ἀγανάκτησε καί μοῦ εἶπε πώς εἶμαι ἐντελῶς χωριάτης. Κι ἐγώ τότε τοῦ εἶπα, καί σὺ πάλι ζητᾷς χωράφια; Δέν ἀκοῦς πώς χωράφια δέν ἔχομε;):

Ὁ δέ ἠρώτα με εἰ τάλαντον ἐκάτερος ἀττικὸν δοῦναι θέλομεν. Ἐγὼ δέ εἶπον, Οὐχ ἴσταμεν τὰ κρέα ἡμεῖς· ἂ δ' ἂν ἦ, δίδομεν. Ἔστι δέ ὀλίγα ἐν ἄλσιν, τᾶλλα δ' ἐν τῷ καπνῷ ξηρά, οὐ πολλὴ ἐκεῖνων χεῖρω, σκελίδες ὑᾶν καί ἐλάφειοι καί ἄλλα γενναῖα κρέα. Ἐνταῦθα δὴ ἐθορύβουν καί ψεύδεσθαι με ἔφασαν.

(=Αὐτός μέ ρώτησε ἂν θά θέλαμε νά τοῦ δώσουμε ὁ καθένας ἀπό ἕνα ἀπτικό τάλαντο. Ἐγώ τοῦ ἀπάντησα, Ἐμεῖς δέν τά ζυγίζουμε τά κρέατα [ὁ ἐρωτῶν ἀστός ἐννοεῖ τό τάλαντο ὡς χρηματικό ποσό, ἐνῶ ὁ ἀγρότης ἀπό τήν Εὐβοία τό ἀντιλαμβάνεται ὡς μέτρο βάρους]· σᾶς τά δίνουμε ὅσο κι ἂν ζυγίζουν. Ἔχουμε καί λίγα παστά, κι ἄλλα καπνιστά, ὄχι πολύ χειρότερα ἀπό ἐκεῖνα, μεγάλα κομμάτια ἀπό ἀγριογούρουνο καί ἐλάφι καί ἄλλα κρέατα ἐκλεκτά. Ἀρχισαν τότε νά κάνουν θόρυβο καί νά λένε πῶς τούς λέω ψέματα).

Ὁ δὲ ἡρώτα με εἰ σίτον ἔχομεν καί πόσον τινά. Εἶπον τὸν ὄντα ἀληθῶς· δύο, ἔφην, μεδίμνους πυρῶν καί τέτταρας κριθῶν καί τοσοῦτους κέγγρων, κυάμων δὲ ἡμίεκτον· οὐ γὰρ ἐγένοντο τήτες. Τοὺς μὲν οὖν πυρούς καί τὰς κριθάς, ἔφην, ὑμεῖς λάβετε, τὰς δὲ κέγγρους ἡμῖν ἄφετε. Εἰ δὲ κέγγρων δεῖσθε, καί ταύτας λάβετε.

(=Αὐτός καί πάλι μέ ρώτησε ἂν ἔχουμε σιτάρι καί πόσο. Τοῦ ἀπάντησα πόσο στ' ἀλήθεια εἶχαμε· ἔχουμε δύο μεδίμνους στάρι [1 μεδίμνος = περίπου 55 λίτρα] καί τέσσερις μεδίμνους κριθάρι κι ἄλλους τόσους κεχρί κι ἕνα δωδέκατο τοῦ μεδίμνου κουκιά· γιατί ἀκόμα δέν ὠρίμασαν τά κουκιά [τήτης=στέρηση, ἔνδεια]. Ἐσεῖς πάρτε, τούς εἶπα, τό σιτάρι καί τό κριθάρι, κι ἀφήστε σέ μᾶς τό κεχρί. Ἄν ὅμως σᾶς χρειάζεται κεχρί, πάρτε το κι αὐτό).

Οὐδὲ οἶνον ποιεῖτε; ἄλλος τις ἡρώτησεν. Ποιοῦμεν, εἶπον, ἂν οὖν τις ὑμῶν ἀφίκηται, δώσομεν· ὅπως δὲ ἤξει φέρων ἀσκόν τινα· ἡμεῖς γὰρ οὐκ ἔχομεν.

(=Ἐνας ἄλλος ρώτησε, οὔτε κρασί κάνετε; Κάνουμε, τούς εἶπα, κι ἂν ἔλθει κάποιος ἀπό σᾶς νά ζητήσῃ, θά τοῦ δώσουμε· ἄς φέρεῖ ὅμως, ὅταν ἔλθει, καί κανένα ἀσκή· γιατί ἡμεῖς δέν ἔχομεν).

Τά παρακάτω ἀποσπάσματα ἀπό κείμενα τοῦ Δίωνος μᾶς βοηθοῦν νά ἀντιληφθοῦμε καλύτερα τὸν τρόπο μέ τὸν ὁποῖο κινῶνταν καί ἔγραφαν αὐτοῖ οἱ ρήτορες-σοφιστές τῆς Δεύτερης Σοφιστικῆς:

ΠΕΡΙ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ:

Εἶναι τέσσερα βιβλία μέ θέμα τό πολίτευμα τῆς βασιλείας, ἐκ τῶν ὁποίων τουλάχιστον τά δύο σκόπευε νά τά ἐκφωνήσῃ, καί ἴσως τά ἐκφώνησε, ἐνώπιον τοῦ Ρωμαίου αὐτοκράτορος Τραϊανοῦ (98-117 μ.Χ.). Τά βιβλία αὐτά ἐκθειάζουν τίς αὐτοκρατορικές ἀρετές καί ἔμμεσα κολακεύουν τὸν Τραϊανό. Στό ἔργο αὐτό προσπαθεῖ νά ἐφαρμόσῃ ἐλληνιστικές ἀρχές στό ρωμαϊκό σύστημα μοναρχίας:

Γ 107-108:

«Τὸ δὲ δὴ πάντων παραδοξότατον, ἕνα γὰρ ὄντα ἐγγωρεῖ, ὅστις πολύφιλος, πολλὰ μὲν ἐν ταυτῷ χρόνῳ πράττειν, περὶ πολλῶν δὲ ἅμα βουλευέσθαι, πολλὰ δὲ ὄρᾶν, πολλὰ δὲ ἀκούειν, ἐν πολλοῖς δὲ ἅμα εἶναι τόποις, ὃ καὶ τοῖς θεοῖς χαλεπόν, ὡς μηδαμοῦ μηδὲν ἐρημον ἀπολείπεσθαι τῆς ἐκείνου προνοίας.

(=Κι αὐτό πού εἶναι τό πῶ παράδοξο ἀπ' ὅλα, μπορεῖ αὐτός πού ἔχει πολλοὺς φίλους, ἂν καί εἶναι ἕνας, νά κάνει πολλὰ πράγματα κατὰ τὸν ἴδιο χρόνο, γιὰ πολλὰ νά σκέφτεται συγχρόνως, καί πολλὰ νά βλέπει, πολλὰ νά ἀκούει, νά βρίσκεται σέ

πολλούς τόπους συγχρόνως, πράγμα πού καί στούς θεούς εἶναι δύσκολο, ὥστε τίποτε καί πουθενά νά μήν βρίσκεται ἔξω ἀπό τά ὅρια τῆς φροντίδας του)».

ΚΟΜΗΣ ΕΓΚΩΜΙΟΝ:

8-17:

«Οὐκοῦν ἐπήει μοι τοὺς φιλοκόμους ἐπαινεῖν, οἱ φιλόκαλοι ὄντες καί τὰς κόμας περὶ πλείστου ποιούμενοι ἐπιμελοῦνται οὐ ραθύμως, ἀλλὰ κάλαμόν τινα ἔχουσιν ἀεὶ ἐν αὐτῇ τῇ κόμῃ, ᾧ ξαίνουσιν αὐτήν, ὅταν σχολὴν ἄγωσι, καί τοῦτο δὴ τὸ χαλεπώτατον, χαμαὶ κοιμώμενοι φυλάττουσιν ὅπως μηδέποτε ἄφωνται τῆς γῆς, ὑπερείδοντες ὑπὸ τὴν κεφαλὴν μικρὸν ξύλον, ὅπως ἀπέχη τῆς γῆς ὡς πλείστον, καί μᾶλλον φροντίζουσι τοῦ καθαρὰν φέρειν τὴν κόμην ἢ τοῦ ἠδέως καθευδεῖν· ἡ μὲν γὰρ καλοῦς τε καὶ φοβεροῦς ἔοικε ποιεῖν, ὁ δὲ ὕπνος, κἂν πάνυ ἠδύς ᾗ, βραδεῖς τε καὶ ἀφυλάκτους.

(=Μοῦ ἤλθε λοιπόν ἡ σκέψη νά ἐπαινέσω αὐτούς πού ἀγαποῦν τὴν κόμη τους, οἱ ὁποῖοι, καθὼς ἀγαποῦν τό ὠραῖο καί ἔχουν σέ πολύ μεγάλη ὑπόληψη τά μαλλιά τους, τά περιποιοῦνται μέ πολύ ζῆλο· αὐτοὶ ἔχουν πάντα στήν κόμη τους ἕνα καλάμι μέ τό ὁποῖο, ὅταν δέν ἔχουν τί νά κάνουν, τή χτενίζουν, καί τό πῖό δύσκολο, ὅταν κοιμοῦνται καταγῆς, προσέχουν νά μήν ἀκουμπήσουν τό κεφάλι τους στή γῆ· γι' αὐτό βάζουν κάτω ἀπό τό κεφάλι τους ἕνα μικρό ξύλο, γιά νά ἀπέχει ὅσο πῖό πολύ γίνεται ἀπό τή γῆ, καί πῖό πολύ φροντίζουν νά κρατοῦν καθαρὴ τὴν κόμη τους παρά νά κοιμοῦνται ἄνετα· διότι πιστεύουν πὼς ἡ φροντισμένη κόμωσή τους τοὺς κάνει νά φαίνονται ὠραῖοι καί ἐπιβλητικοί, ἐνῶ ὁ ἀπρόσεκτος ὕπνος, ἀκόμα κι ἂν εἶναι πολύ γλυκός, τοὺς παρουσιάζει νωθρούς καί ἀφρόντιστους)».

ΛΟΓΟΣ ΕΠΙΚΗΔΕΙΟΣ ΣΤΟΝ ΜΕΛΑΓΚΟΜΑ:

Ὁ Μελαγκόμας ἦταν νεαρός ἐρωμένος τοῦ Ρωμαίου αὐτοκράτορος Τίτου (79-81 μ.Χ.· ὁ Τίτος Φλάβιος Βεσπασιανός εἶναι αὐτός πού ὡς στρατηγός, πρὶν γίνει αὐτοκράτωρ, κυρίεσε τό 70 μ.Χ. καί κατέστρεψε ὀλοσχερῶς τὴν Ἱερουσαλήμ):

29.3.4-6.3:

«Αὐτὸς δέ (ἐνν. ὁ Μελαγκόμας) ἔφυ κάλλιστος ἀνθρώπων, οὐ τῶν νῦν μόνον, ἀλλ', ὡς ἐνεστιν εἰκάζειν ἐκ τῆς ὑπερβολῆς, καί ἀπάντων ἀπλῶς τῶν ἐξ ἅπαντος τοῦ χρόνου ὠνομασμένων ἐπὶ κάλλει, ὅσοι θνητοὶ ἐγένοντο. Οἱ μὲν γὰρ πολλοὶ τῶν νενομισμένων καλῶν, μέρη τινὰ τοῦ σώματος εὐπρεπῆ ἔχοντες, ἔπειτα δὲ ἔδοξαν καλοί, τῆς ὄψεως ἀεὶ τὰ ἥδιστα βουλομένης ὀραῖν, τῶν δὲ ἠττόνων ἀμελούσης...Ἐν ἅπαντι μὲν γὰρ τῷ σώματι ἐκέκτητο αὐτό, ἀεὶ δὲ ὁμοίως, καί πρὸ ἡβῆς καὶ ὕστερον.

(=Ὁ Μελαγκόμας ἦταν ὁ πῖό ὠραῖος ἀνθρώπος, ὄχι μόνον ἀπὸ τοὺς σύγχρονους, ἀλλά, ὅσο μοῦ εἶναι δυνατόν νά συμπεράνω χωρὶς νά υπερβάλλω, ἦταν ὁ πῖό ὁμορφος ἀπ' ὅλους τοὺς θνητούς, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τότε πού δημιουργήθηκαν οἱ ἄνθρωποι ἔχουν μείνει ζακουστοὶ γιά τὴν ὁμορφιά τους. Διότι οἱ περισσότεροὶ ἀπὸ αὐτούς πού θεωροῦνταν ὠραῖοι εἶχαν ὠραῖα μόνον κάποια μέρη τοῦ σώματός τους, καί γι' αὐτό ἐν συνεχείᾳ θεωρήθηκαν ὠραῖοι, ἀφοῦ τά μάτια μας συνηθίζουν νά βλέπουν τά πῖό ὁμορφα καί ἀδιαφοροῦν γιά τά λιγότερο ὁμορφα...Ὁ Μελαγκόμας ὁμως ἦταν ὠραῖος

σ' ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ σώματός του, καί πάντοτε τό ἴδιο, καί πρὶν ἀπό τή νεότητά του καί ἀργότερα)».

Ὁ Δίων, πάντως, εἶχε γράψει ἐγκώμια καί γιά παπαγάλους καί γιά κουνούπια, πού ὅμως χάθηκαν.

Πάρα πολύ δύσκολα θά μπορούσε νά φαντασθεῖ κανεῖς τούς παλαιούς μεγάλους σοφιστές τοῦ 5^{ου} αἰ. π.Χ. Πρωταγόρα, Πρόδοκο, Γοργία, Ἴππία -ὅπως τουλάχιστον τούς παραδίδει ὁ Πλάτων, ἄν καί ἀντίπαλός τους, ἀλλά καί οἱ μεταγενέστεροί τους συγγραφεῖς- νά ἀξιοποιοῦν τή ρητορική τους δεινότητα καί τήν ὅλη σοφία τους ἀσχολούμενοι μέ θέματα σάν τά ἀνωτέρω.

2. Ἡρώδης ὁ Ἀττικός

(101-177 μ.Χ.)

Ὁ Ἡρώδης ὁ Ἀττικός ἦταν Ἀθηναῖος ἀπό εὐγενῆ καί πλούσια οἰκογένεια. Εἶχε ἀποκτήσει ὅμως τή ρωμαϊκή πολιτεία. Τό 143 μ.Χ., μάλιστα, διετέλεσε Ρωμαῖος ὑπάτος (Λεύκιος Βιμπούλλιος Ἰππαρχος Τιβέριος Κλαύδιος Ἡρώδης Ἀττικός Μαρθώνιος). Ὑπῆρξε σοφιστής τῆς λεγόμενης Δεύτερης σοφιστικῆς, ρήτορας καί διευθυντής ρητορικῆς σχολῆς στήν Ἀθήνα. Ἀνήκε στήν παράδοση μιᾶς ρητορικῆς πού προσπαθοῦσε νά κρατήσῃ τόν σύνδεσμο με τή φιλοσοφία. Διετέλεσε δάσκαλος ρητορικῆς τῶν μελλοντικῶν αὐτοκρατόρων Μάρκου Ἀυρηλίου καί Λούκιου Βήρου. Ἦταν μέγας εὐεργέτης τῆς πατρίδας του. Ἐκόσμησε τήν Ἀθήνα μέ τό Ὡδεῖο πού φέρει τό ὄνομά του, μέ ἄλλα θαυμάσια μνημεῖα καί δημόσια ἔργα. Ἄσκησε μεγάλη ἐπίδραση τόσο στούς συγχρόνους ὅσο καί στούς μεταγενεστέρους του. Ἐγραψε «Ἐπιστολές», «Διατριβές», «Διαλόγους», «Διαλέξεις», «Ἐγχειρίδια», «Συλλογές». Σώθηκε μόνο ὁ λόγος του «Περί πολιτείας». Θεωροῦνταν τόσο πολύ ἐπιτυχημένο τό ὄφος τοῦ λόγου αὐτοῦ, πού ἤθελαν πάντα νά τό τοποθετοῦν στόν 5^{ον} αἰ. π.Χ.

ΠΕΡΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ 34-36:

«Ὁ μὲν οὖν ἐμὸς λόγος ἀμύνεσθαι μὲν τὸν ἀδικοῦντα κελεύει, τιμωρεῖν δὲ τοῖς ἀποθανοῦσι, χαρίζεσθαι δὲ τοῖς προσήκουσι, δέχεσθαι δὲ τὴν τύχην, συμμάχους τε τοῖς Ἑλλησιν εἶναι, πολεμίους δὲ τοῖς βαρβάροις, καί πιστεύειν μὲν τοῖς ὠφελούσιν, ὀρρωδεῖν δὲ τοὺς μὴ τοιοῦτους, ἐχθροὺς δὲ νομίζειν τοὺς ἀδικοῦντας, φίλους δὲ τοὺς ἐπαμύνοντας, πρὸς τούτοις τε τὰ γινωσκόμενα τῶν εἰκαζομένων κυριώτερ' ἡγεῖσθαι. Ταῦτα μὲν οὖν οὐμὸς λόγος.

(=Ἡ δική μου λογικὴ προτρέπει νά ἀμύνεται κανεῖς ἐναντίον αὐτοῦ πού ἀδικεῖ, νά ὑπερασπίζεται τή μνήμη τῶν νεκρῶν, νά εὐεργετῇ τούς συγγενεῖς του, νά δέχεται μέ ὑπομονή ὅ,τι τοῦ στείλει ἢ τύχη, νά εἶναι σύμμαχος τῶν Ἑλλήνων καί ἐχθρὸς τῶν βαρβάρων, νά δείχνει ἐμπιστοσύνη σ' αὐτούς πού εἶναι ἄνθρωποι τῆς προσφορᾶς καί νά εἶναι ἐπιφυλακτικὸς σ' αὐτούς πού δὲν εἶναι τέτοιοι, νά θεωρεῖ ἐχθροὺς του τοὺς ἀδικούς καί φίλους αὐτούς πού εἶναι ἔτοιμοι νά προσφέρουν κάθε βοήθεια, καί ἐπὶ πλέον νά θεωρεῖ τή γνώση ἀνώτερη ἀπὸ τὴν εἰκασία. Αὐτὰ λέει ἡ δική μου λογικὴ).

Τοῖς δ' ἐναντιούμενοις, εἰς τοῦθ' ἤξουσι τόλμης, τάναντία δεῖ δύνασθαι τὸν λόγον· ἀνέχεσθαι μὲν ἀδικουμένους, ὠφελεῖν δὲ τοὺς ἀδικούντας, φεύγειν δὲ τοὺς βουλομένους ὠφελεῖν, ἀπιστεῖν δὲ τοῖς φίλοις, πιστεῦειν δὲ τοῖς ἐχθροῖς, ὀρρωδεῖν δὲ τὰ πόρρω, τὰ δὲ πλησίον ὑπερορᾶν, ἔπειτα τοῖς Ἑλλησι μὴ γίνεσθαι συμμάχους, τοῖς δὲ βαρβάρους καὶ πρὸς τούτῳ τοῖς ἐχθροτάτοις, ἔτι δ' ἀτιμωρήτους μὲν τεθνάναι τοὺς ἀποθανόντας, ἀτίμους δὲ τοὺς προσήκοντας εἶναι, καὶ μῆτε πολιτεῖαν εἶναι μῆτε νόμον μῆτε δίκας.

(= *Αὐτοὶ ὅμως πού δέν συμφωνοῦν μαζί μου φθάνουν σέ τέτοιο σημεῖο θράσους, πού ὑποστηρίζουν μιὰ ἐντελῶς ἀντίθετη λογική· λένε δηλαδή πώς πρέπει νά ἀνεχόμεστε τήν ἀδικία, νά ὠφελοῦμε τοὺς ἀδικούς, νά ἀποφεύγουμε αὐτούς πού εἶναι πρόθυμοι νά φανοῦν ὠφέλιμοι, νά μὴν ἐμπιστευόμαστε τοὺς φίλους, νά ἐμπιστευόμαστε τοὺς ἐχθρούς, νά ἐκτιμοῦμε τὰ μακρινά, νά ἀδιαφοροῦμε γιά τὰ κοντινά, ἀκόμη νά μὴν γινόμαστε σύμμαχοι μέ τοὺς Ἑλληνες, ἀλλά μέ τοὺς βαρβάρους καὶ μάλιστα τοὺς πιό μισητούς, κι ἐπίσης νά μὴν ὑπερασπιζόμαστε τή μνήμη τῶν νεκρῶν, νά περιφρονοῦμε τοὺς συγγενεῖς καί νά μὴ θέλομε νά ὑπάρχει μῆτε πολιτεία μῆτε νόμος μῆτε δικαστήρια*)».

3. Λουκιανός

(περ. 119/126-μετά τό 180 μ.Χ.)

Ὁ Λουκιανός καταγόταν ἀπό τὰ Σαμόσατα, μικρή πόλη στίς ὄχθες τοῦ Εὐφράτη, στή βόρεια Συρία, πρωτεύουσα τῆς Κομμαγηνῆς. Στήν πατρίδα του ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ ἦταν ἡ ἀραμαϊκή, ἐνῶ ἡ γλῶσσα τῆς παιδείας ἡ ἐλληνική. Ἰσως περισσότερη паίδευση ἀπέκτησε σέ κάποια ἀπό τίς ἰωνικές πόλεις. Ἡ Σούδα ἰσχυρίζεται πώς ὁ Λουκιανός ἄσκησε στήν Ἀντιόχεια τό ἐπάγγελμα τοῦ δικηγόρου. Ὁ ἴδιος γράφει ἐλάχιστα γιά τόν ἑαυτό του. Σέ μεγάλη ἡλικία πάντως διορίσθηκε σέ κάποια διοικητική θέση κοντά στόν ἑπαρχο τῆς Αἰγύπτου.

Μέ τό πολύ διάβασμα ἐξασφάλισε μιάν οἰκειότητα μέ τήν ἐλληνική ποίηση, ἀπό τόν Ὅμηρο κι ὡς τοὺς Ἀλεξανδρινούς. Ὑπέρμαχος τοῦ ἀττικισμοῦ, προσπαθεῖ τό ὕφος του νά εἶναι καθαρό ἀττικό, καθὼς κατέχει πολύ καλά τήν ἀττική γλῶσσα. Ὁ Λέσκυ ὅμως παρατηρεῖ πώς ὁ Λουκιανός μπορεῖ νά εἶναι ἀττικιστής καί νά διδάχθηκε πολλά στίς ρητορικές σχολές ὅπου φοίτησε, ὅμως δέν εἶχε τό χάρισμα νά ἀφομοιώνει ὅσα διδάσκονταν· ἡ γνώση του γιά τόν ἀρχαῖο κόσμο «ἐξαντλεῖται σέ μερικές λεπτομέρειες παρμένες ἀπό τή λογοτεχνία χωρίς νά φτάνει πιό βαθιά».

Ἀρχικά ὁ Λουκιανός γύριζε τίς πόλεις, ὅπως καί οἱ ἄλλοι σοφιστές, γιά νά κερδίζει χρήματα μέ ἐπιτυχημένες ρητορικές ἐπιδεικτικές ἀπαγγελίες. Γιά τόν σκοπό αὐτό ταξίδεψε στή Μικρά Ἀσία, τήν Ἑλλάδα, τήν Ἰταλία καί τή Γαλατία τῆς Εὐρώπης, στήν Αἴγυπτο καί τελικά κατέληξε στή Ρώμη. Γενικά ὁ Λουκιανός θεωρεῖται σοφιστής, ὅμως ἡ προσωπικότητά του καί ἡ ὄλη παραγωγή του δέν θά μπορούσε νά περιορισθεῖ μέσα στά ὅρια τῆς Δεύτερης Σοφιστικῆς. Ἄλλωστε τό ἐπάγγελμα τοῦ

σοφιστή δέν τόν ικανοποιούσε κι ἀργότερα τό διακωμώδησε πολύ. Τελικά ἐγκαταστάθηκε στήν Ἀθήνα καί ἀφοσιώθηκε στή σπουδή τῆς φιλοσοφίας. Περισσότερο ὅμως τόν ἐπηρέασε ἡ Νέα Κωμωδία κι ἀκόμη περισσότερο ἡ κυνική λαϊκή φιλοσοφία καί ἰδίως οἱ λαϊκοί σατιρικοί διάλογοι τοῦ κυνικοῦ Μένιππου ἀπό τὰ Γάδαρα. Ἀξιοποίησε τεχνικά στοιχεῖα καί ἀπό τούς διαλόγους τῶν Σωκρατικῶν καί τῆς κωμωδίας. Ἡ εἰκόνα τοῦ Λουκιανοῦ εἶναι ἡ εἰκόνα ἐνός ὀξυδερκέστατου σατιρικοῦ μέ ἔντονο, καί κάποτε προκλητικό, ὀρθολογισμό, συχνά μέ καυστική εἰρωνεία, ἕναν πικρό τόνο καί μαῦρο χιοῦμορ.

Οἱ συγγραφεῖς ἀπό τούς ὁποίους συνήθως ἀντλεῖ ὁ Λουκιανός εἶναι ὁ Ὅμηρος, ὁ Ἀριστοφάνης, ὁ Μένανδρος, ὁ Εὐριπίδης, ὁ Θουκυδίδης, ὁ Ξενοφῶν. Ὅμως δέν τούς ἀντιγράφει δουλικά, ὅπως ἀντέγραφαν αὐτόν οἱ Εὐρωπαῖοι Διαφωτιστές.

Ἀπό τὰ ἔργα του σώθηκαν γύρω στά 85· Ἔχουν μεγάλη ποικιλία θεμάτων. Πρόκειται γιά ἀστεῖες, φλύαρες κουβέντες, συχνά χλευαστικές, ἄλλοτε κάτι σάν παρωδίες, συνήθως σέ μορφή Διαλόγου καί Ἐπιστολῆς. Ὁ Λουκιανός προσπαθεῖ νά μᾶς κάνει νά γελάσουμε. Φαίνεται πώς τά κατάφερνε μέ τούς ἀναγνώστες του. Ἀλλιῶς πῶς θά δικαιολογοῦνταν ὁ τόσο μέγας ἀριθμός τῶν ἔργων του πού ἔχουν σωθεῖ. Πάντως τό ἔργο του διαπνέεται ἀπό ἀγάπη γιά τόν ἄνθρωπο καί μέ τόν τρόπο του θέλει νά προβάλλει τήν ἑλληνική παιδεία. Ὁ Ἑρασμος ἀπό τό Ρόττερνταμ, αὐτός πού θά ὀνομασθεῖ Πρίγκηπας τῶν οὐμανιστῶν, ἀντιγράφει τόν Λουκιανό. Τόν μιμοῦνται ἀκόμη ὁ Ραμπελαί, ὁ Μποναβεντούρα ντέ Περέ καί ἄλλοι ἐκπρόσωποι τοῦ λεγόμενου Διαφωτισμοῦ. Ὁ Λουκιανός ἔχει τό σπάνιο προνόμιο μιᾶς γενικῆς καί μόνιμης ἀνά τούς αἰῶνες ἀναγνώρισης.

Κάποια ἀπό τὰ ἔργα του:

«Φάλαρις Α΄ καί Β΄», «Δίς κατηγορούμενος», «Εργότιμος», «Νιγρίνος», «Πῶς δεῖ ἱστορίαν συγγράφειν», «Περεγρίνος», «Βίων πρᾶσις», «Νεκρικοί διάλογοι», «Χάρων», «Μένιππος», «Νεκρικοί διάλογοι», «Θεῶν διάλογοι», «Μακρόβιου», «Πατρίδος ἐγκώμιον», «Διόνυσος», «Μεταμορφώσεις».

Ἀποσπάσματα:

ΔΙΟΝΥΣΟΣ:

(Γιά τήν ἐκστρατεία τοῦ θεοῦ Διονύσου στήν Ἰνδία βλ. καί πιο πάνω στόν Ἀρριανό [Ἀλεξάνδρου Ἀνάβασις 5.18-19]).

1.1:

«Ὅτε ὁ Διόνυσος ἐπ' Ἰνδοῦς στρατιάν ἤλασε - κωλύει γάρ οὐδέν, οἶμαι, καί μῦθον ὑμῖν διηγῆσασθαι Βακχικόν - φασίν οὕτω καταφρονῆσαι αὐτοῦ τὰ πρῶτα τούς ἀνθρώπους τούς ἐκεῖ, ὥστε καταγελαῖν ἐπιόντος, μᾶλλον δὲ ἐλεεῖν τήν τόλμαν αὐτίκα μάλα συμπατηθησομένου ὑπὸ τῶν ἐλεφάντων, εἰ ἀντιτάξαιτο.

(=Ὅταν ὁ Διόνυσος ἐπιχείρησε τήν ἐκστρατεία ἐναντίον τῶν Ἰνδῶν –νομίζω, ἄλλωστε, πῶς τίποτε δέν μέ ἐμποδίζει νά σᾶς διηγηθῶ κι ἕνα μῦθο βακχικό –λένε πῶς στήν ἀρχή τόσο πολύ ὑποτίμησε τούς ἐκεῖ ἀνθρώπους, ὥστε αὐτοί γελοῦσαν βλέποντάς

τον νά ἔρχεται ἐναντίον τους, καί μάλλον τόν λυπόταν γιά τήν τόλμη του, ἀφοῦ ἦταν βέβαιο πώς θά τόν πατοῦσαν οἱ ἐλέφαντες, ἄν τολμοῦσε νά σταθεῖ ἀπέναντί τους)».

1.7:

«Ἦκουον γάρ, οἶμαι, τῶν σκοπῶν ἀλλόκοτα ὑπέρ τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ (ἐνν. τοῦ Διονύσου) ἀγγελόντων, ὡς ἡ μὲν φάλαγξ αὐτῶ καί οἱ λόχοι γυναῖκες εἶεν ἔκφρονες καί μεμνηυῖαι.

(=Νομίζω πώς ἀκούγα νά λένε οἱ σκοποὶ διάφορα ἀλλόκοτα γιά τόν στρατό τοῦ Διονύσου, ὅτι δηλαδή ἡ στρατιωτική του φάλαγγα καί οἱ λόχοι του ἀποτελοῦνταν ἀπό γυναῖκες πού ἦταν ἐκτός ἑαυτῶν καί μανιασμένες)».

2.1 κ.έ.:

«Καί τόν μὲν στρατηλάτην αὐτὸν ἐφ' ἄρματος ὀχεῖσθαι παρδάλεων ὑπεξευγμένων, ἀγένειον ἀκριβῶς, οὐδ' ἐπ' ὀλίγον τήν παρειὰν χνοῶντα, κερασφόρον, βοτρυοῖς ἐστεφανωμένον, μίτρα τήν κόμην ἀναδεδεμένον, ἐν πορφυρίδι καί χρυσιῇ ἐμβάδι· ὑποστρατηγεῖν δὲ δύο, ἓνα μὲν τινα βραχύν, πρεσβύτην, ὑπόπαχυν, προγᾶστορα, ῥινόσιμον, ὧτα μεγάλα ὄρθια ἔχοντα, ὑπότρομον, νάρθηκι ἐπερειδόμενον, ἐπ' ὄνου τὰ πολλὰ ἰπεύοντα, ἐν κροκωτῶ καί τοῦτον, πάνυ πιθανόν τινα συνταγματάρχην αὐτοῦ, ἕτερον δὲ τεράστιον ἄνθρωπον, τράγῳ τὰ νέρθεν ἑοικότα, κομήτην τὰ σκέλη, κέρατα ἔχοντα, βαθυπόγωνα, ὀργίλον καί θυμικόν, θατέρῳ μὲν σύριγγα φέροντα, τῇ δεξιᾷ δὲ ῥάβδον καμπύλην ἐπηρμένον καί περισκιρτῶντα ὄλον τὸ στρατόπεδον, καί τὰ γύναια δὲ φοβεῖσθαι αὐτὸν καί σείειν ἠνεμωμένας τὰς κόμας, ὅποτε προσίοι, καί βοᾶν "εὐοῖ"· τοῦτο δ' εἰκάζειν καλεῖσθαι αὐτῶν τὸν δεσπότην. Τὰς δ' οὖν ποιμένας διηρπάσθαι ἤδη ὑπὸ τῶν γυναικῶν καί διεσπᾶσθαι ἔτι ζῶντα τὰ θρέμματα· ὠμοφάγους γάρ τινας αὐτὰς εἶναι. Ταῦτα οἱ Ἴνδοι καί ὁ βασιλεύς αὐτῶν ἀκούοντες ἐγέλων, ὡς τὸ εἰκός, καί οὐδ' ἀντεπεξάγειν ἢ παρατάττεσθαι ἠξίουσαν.

(=Καί ὁ στρατηλάτης Διόνυσος ἐπέβαινε ἐπάνω σέ ἄρμα πού εἶχε ζεμένες λεοπαρδάλεις, πέρα γιά πέρα ἀγένειος, χωρίς κᾶν λίγο χνοῦδι στά μάγουλα, μέ κέρατα, στεφανωμένος μέ κλαδιά ἀμπελιοῦ, ἔχοντας δεμένα τά μαλλιά του μέ κορδέλα, ντυμένος πορφυρό ἔνδυμα καί φορώντας χρυσές παντόφλες· εἶχε δύο ὑποστράτηγους· ἓναν κοντό, γέρο, παχουλό, κουιλά, μέ μύτη πλακουτσωτή, ὄρθια μεγάλα αὐτιά, τρεμουλιάρη, πού στηριζόταν πάνω σέ μπαστοῦνι καί ἵππευε συνήθως γαῖδοῦρι, φορώντας κι αὐτός πολυτελές κίτρινο ἔνδυμα, πιθανότατα συνταγματάρχη του· ὁ δεύτερος ἦταν ἓνας τεράστιος ἄνθρωπος, ἔμοιαζε ἀπό τῆ μέση καί κάτω μέ τράγο, εἶχε μαλλιάρὰ πόδια, μεγάλη γενειάδα, καί ἦταν θυμωμένος καί ὀρμητικός· στό ἀριστερό χέρι κρατοῦσε φλογέρα καί στό δεξί ἓνα κυρτό ραβδί, καί μέ ὕψος ἀλαζονικό τριγυροῦσε μέ πηδηματάκια σ' ὄλο τὸ στρατόπεδο, καί οἱ γυναῖκες φοβισμένες, κάθε φορά πού τίς πλησίαζε, κουνοῦσαν τά μαλλιά τους πού ἀνέμιζαν καί φώναζαν "εὐοῖ"· ἔτσι φαίνεται προσφωνοῦνταν ὁ κύριός τους. Καί φυσικά τά κοπάδια τά εἶχαν ἀρπάζει ἤδη οἱ γυναῖκες καί εἶχαν κατασπαράξει τά ζῶα ζωντανά ἀκόμη· γιατί κάποιες ἀπ' αὐτές ἔτρωγαν τά κρέατα ὠμά. Ακούγοντας αὐτά οἱ Ἴνδοι καί ὁ βασιλιάς τους, ὅπως εἶναι φυσικό,

γελοῦσαν καὶ οὔτε ξεκινούσαν ἐναντίον τους οὔτε κἄν θεωροῦσαν ἀναγκαῖο νά μπουῦν σέ παράταξη)».

ΜΑΚΡΟΒΙΟΙ:

3.1 κ.έ:

«Νέστορα μὲν οὖν τὸν σοφώτατον τῶν Ἀχαιῶν ἐπὶ τρεῖς παρατεῖναι γενεὰς Ὅμηρος λέγει, ὃν συνίστησιν ἡμῖν γεγυμνασμένον ἄριστα καὶ ψυχῇ καὶ σώματι. Καὶ Τειρεσίαν δὲ τὸν μάντιν ἢ τραγωδία μέχρις ἕξ γενεῶν παρατεῖναι λέγει. Πιθανὸν δ' ἂν εἶη ἄνδρα θεοῖς ἀνακείμενον καθαρωτέρα διαίτη χρώμενον ἐπὶ μήκιστον βιώναι. Καὶ γένη δὲ ὅλα μακρόβια ἱστορεῖται διὰ τὴν δίαιταν, ὥσπερ Αἰγυπτίων οἱ καλούμενοι ἱερογραμματεῖς, Ἀσσυρίων δὲ καὶ Ἀράβων οἱ ἐξηγηταὶ τῶν μύθων, Ἰνδῶν δὲ οἱ καλούμενοι Βραχμᾶνες, ἄνδρες ἀκριβῶς φιλοσοφία σχολάζοντες, καὶ οἱ καλούμενοι δὲ μάγοι, γένος τοῦτο μαντικόν.

(=Ὁ Ὅμηρος λέει πὼς ὁ Νέστορας, ὁ πῖο σοφὸς ἀπὸ τοὺς Ἀχαιοὺς, ἔζησε ἐπὶ τρεῖς γενιές· τὸν Νέστορα ὁ Ὅμηρος τὸν παρουσιάζει νά εἶναι γυμνασμένος ἄριστα καὶ στήν ψυχὴ καὶ στό σῶμα. Τό ἴδιο καὶ ἡ τραγωδία λέει γιὰ τὸν μάντη Τειρεσία πὼς ἔζησε μέχρι ἕξι γενιές. Εἶναι βέβαια πιθανόν ἕνας ἄνδρας πού συντρώγει μέ τοὺς θεοὺς, καὶ ἐπομένως ἢ δίαιτά του εἶναι πῖο καθαρὴ, νά ζήσει γιὰ πάρα πολλὰ χρόνια. Αναφέρονται διάφορες κατηγορίες ἀνθρώπων πού ἔζησαν πολλὰ χρόνια λόγω τῆς προσεγμένης διατροφῆς τους· τέτοιοι εἶναι οἱ λεγόμενοι ἱερογραμματεῖς τῶν Αἰγυπτίων, οἱ ἐξηγητὲς τῶν μύθων τῶν Ἀσσυρίων καὶ τῶν Ἀράβων, οἱ Ἰνδοὶ πού λέγονται Βραχμᾶνες, ἄνδρες ἀφοσιωμένοι ἐξ ὀλοκλήρου στή φιλοσοφία, καὶ αὐτοὶ πού καλοῦνται μάγοι, ἕνα γένος μαντικό)».

ΠΑΤΡΙΔΟΣ ΕΓΚΩΜΙΟΝ:

1.1 κ.έ.:

«Ὅτι μὲν οὐδὲν γλύκιον ἢς πατρίδος, φθάνει προτεθρυλημένον. Ἄρ' οὖν ἥδιον μὲν οὐδὲν, σεμνότερον δὲ τι καὶ θεϊότερον ἄλλο; Καὶ μὴν ὅσα σεμνὰ καὶ θεῖα νομίζουσιν ἄνθρωποι, τούτων πατρὶς αἰτία καὶ διδάσκαλος, γεννησαμένη καὶ ἀναθρεψαμένη καὶ παιδευσαμένη. Πόλεων μὲν οὖν μεγέθη καὶ λαμπρότητας καὶ πολυτελείας κατασκευῶν θαυμάζουσι πολλοί, πατρίδας δὲ στέργουσι πάντες.

(=Εἶναι χλιοτραγουδισμένο πὼς τίποτε δὲν εἶναι πῖο γλυκὸ ἀπ' τὴν πατρίδα τοῦ καθενός. Ἄρα λοιπὸν πῖο γλυκὸ δὲν εἶναι τίποτε, ὅμως πῖο σεβαστὸ καὶ πῖο θεῖο κάτι ἄλλο ὑπάρχει; Ὅσα λοιπὸν οἱ ἄνθρωποι θεωροῦν σεβαστὰ καὶ θεῖα, ὅλων αὐτῶν ἢ πατρίδα εἶναι αἰτία καὶ διδάσκαλος, αὐτὴ πού μᾶς γέννησε καὶ μᾶς ἀνάθρεψε καὶ μᾶς μόρφωσε. Πολλοὶ εἶναι ἐκεῖνοι πού θαυμάζουν τὸ μέγεθος καὶ τὴ λαμπρότητα καὶ τὴν πολυτέλεια τῶν πόλεων, τίς πατρίδες ὅμως τίς ἀγαποῦν ὅλοι)».

ΝΕΚΡΙΚΟΙ ΔΙΑΛΟΓΟΙ:

2.1 κ.έ.:

ΧΑΡΩΝΟΣ ΚΑΙ ΜΕΝΙΠΠΟΥ:

«ΧΑΡΩΝ: Ἀπόδος, ὦ κατάρατε, τὰ πορθμεῖα.

ΜΕΝΙΠΠΟΣ: Βόα, εἰ τοῦτό σοι, ὦ Χάρων, ἥδιον.

ΧΑΡΩΝ: Απόδος, φημί, ἀνθ' ὧν σε διεπορθμεύσαμεν.
 ΜΕΝΙΠΠΟΣ: Οὐκ ἂν λάβοις παρὰ τοῦ μὴ ἔχοντος.
 ΧΑΡΩΝ: Ἔστι δέ τις ὀβολὸν μὴ ἔχων;
 ΜΕΝΙΠΠΟΣ: Εἰ μὲν καὶ ἄλλος τις οὐκ οἶδα, ἐγὼ δ' οὐκ ἔχω.
 ΧΑΡΩΝ: Καὶ μὴν ἄγξω σε νῆ τὸν Πλούτωνα, ᾧ μιαιρέ, ἦν μὴ ἀποδοῖς.
 ΜΕΝΙΠΠΟΣ: Κἀγὼ τῷ ξύλῳ σου πατάξας διαλύσω τὸ κρανίον.
 ΧΑΡΩΝ: Μάτην οὖν ἔση πεπλευκῶς τοσοῦτον πλοῦν.
 ΜΕΝΙΠΠΟΣ: Ὁ Ἑρμῆς ὑπὲρ ἐμοῦ σοι ἀποδότω, ὅς με παρέδωκέ σοι.
 (=X.: Πλήρωσέ μου τό εἰσιτήριον, καταραμένε.
 M.: Φώναζε, Χάροντα, ἂν αὐτό σοῦ ἀρέσει.
 X.: Πλήρωσέ με, σοῦ λέω, πού σέ πέρασα ἀπέναντι.
 M.: Δέν μορεῖς νά πάρεις χρήματα ἀπό ἕναν πού δέν ἔχει.
 X.: Ὑπάρχει κανεὶς πού δέν ἔχει χρήματα;
 M.: Ἄν ὑπάρχει κάποιος ἄλλος, δέν τό ξέρω, ἐγὼ πάντως δέν ἔχω.
 X.: Θά σέ πνίξω μὰ τόν Πλούτωνα, βρωμιάρη, ἂν δέν μέ πληρώσεις.
 M.: Κι ἐγὼ θά σέ χτυπήσω μέ τό ζύλο μου καὶ θά σοῦ διαλύσω τό κρανίον.»
 X.: Ἔκανες λοιπόν τζάμπα τόσο ταξίδι.
 M.: Ἄς σέ πληρώσει ἀντί γιά μένα ὁ Ἑρμῆς πού μέ παρέδωσε σέ σένα)».

4. Αἴλιος Ἀριστείδης

(117-μετά τό 180 μ.Χ.)

Γεννήθηκε στίς Ἀδριανοῦ θῆρες (ρωμαϊκή ἀποικία, στοὺς πρόποδες τοῦ ὄρους Ὀλυμπος τῆς Βιθυνίας) ἀπό πλούσια οἰκογένεια γαιοκτημόνων. Σπούδασε στά μέρη του γλώσσα καὶ λογοτεχνία. Ἀργότερα πῆγε στήν Ἀθήνα, ὅπου γνωρίσθηκε μέ τόν Ἡρώδη τόν Ἀττικό. Ἐπισκέφθηκε καὶ τή Ρώμη. Φιλιάσθενος, ὑποχονδριακός καὶ προληπτικός, πίστευε πὼς τόν θεράπευσε ὁ Ἀσκληπιός μετά ἀπό πολύχρονες ἀποτυχημένες θεραπευτικές προσπάθειες τῶν γιαιτρῶν. Ἦταν μιά ἀπό τίς σπουδαιότερες λογοτεχνικές μορφές τῆς ἐποχῆς του. Ταξίδεψε στήν Αἴγυπτο, στή Ρώμη καὶ σέ ὅλη τήν ἔκταση τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου. Παντοῦ ἔδινε διαλέξεις. Ἦταν ἀττικιστής ἐκ πεποιθήσεως. Γιά πολὺν καιρὸ ἔζησε στή Σμύρνη, ὅπου τιμήθηκε πολὺ. Ὁ αὐτοκράτορας Μάρκος Αὐρήλιος (161-180 μ.Χ.), σέ μιά ἐπίσκεψή του στή Σμύρνη, ζήτησε νά τόν ἀκούσει σέ ρητορική ἐπίδειξη καὶ ἀργότερα γιά χάρη του, ὅταν ἡ Σμύρνη ἰσοπεδώθηκε ἀπό σεισμό, τήν ἀνοικοδόμησε. Δέν ἔκανε ποτέ ρητορική ἐπίδειξη χωρίς προετοιμασία καὶ ἀπέφευγε τίς δημόσιες τιμές.

Ἐγραψε ἐγκώμια πόλεων, λόγους μέ θέματα ἀπό τήν παλαιότερη ἑλληνική ἱστορία, ὕμνους σέ θεούς καὶ θεές, ἱερούς λόγους, ἐπιστολές κ. ἄ. Ἀπό τοὺς καλύτερους λόγους του εἶναι ὁ «Παναθηναϊκός», ὅπου καταγράφει μέ συντομία τήν ἱστορία τῶν Ἀθηναίων, ὁ «Περὶ τῆς Ρώμης», ὁ «Περὶ ρητορικῆς», ὅπου ὑπερασπίζεται τή ρητο-

ρική, τήν ὁποία ἐπικρίνει ὁ Πλάτων στόν «Γοργία» του, οἱ «Ἱεροί λόγοι» (ἦταν μιά μακροσκελέστατη αὐτοβιογραφία του) κ. ἄ.

Ἀποσπάσματα:

ΠΑΝΑΘΗΝΑΪΚΟΣ 91.1 κ.έ.:

«Νόμος ἐστὶ τοῖς Ἑλλήσι παλαιός, οἶμαι δὲ καὶ τῶν βαρβάρων τοῖς πλείστοις, τροφεῦσι χάριν ἐκτίθειν ἅπασαν, ὅση δυνατή. Οὐστίνας δ' ἂν τροφείας προτέρους ὑμῶν ἄγοι τις, ὃ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, δοκῶν γε δὴ πῶς εἰς Ἑλληνας τελεῖν, οὐ ῥάδιον εὐρεῖν, ὥς γέ μοι φαίνεται. Μάλιστα μὲν γὰρ καὶ τῆς νενομισμένης ταυτησὶ τροφῆς καὶ κοινῆς ὑμᾶς εὐθὺς ἂν εὐροί τις ἐπώνυμους καὶ ποριστὰς σκοπῶν ἐξ ἀρχῆς· ὥστε ἔξεστιν εἰπεῖν ἰδίᾳ μὲν ἄλλους ἄλλοις εἶναι τροφείας, οὓς ἂν ἡ τύχη καὶ ὁ συμπίπτων χρόνος ἐκάστοις παρασκευάσῃ, κοινούς δὲ ἁπάντων τροφείας ὑμᾶς εἶναι καὶ μόνους καὶ πρό γε αὐτῶν ἔτι τῶν τροφῶν, ὥσπερ οὓς πατέρας πατέρων καλοῦσιν οἱ ποιηταί.

(=Υπάρχει παλιός νόμος στοὺς Ἑλληνες, καὶ νομίζω στοὺς πιό πολλοὺς βαρβάρους, νὰ ἀποδίδουν στοὺς γονεῖς τους ὅσο τό δυνατόν περισσότερη εὐγνωμοσύνη. Νομίζω ὅμως, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, πῶς δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ βρεῖ κανεὶς γονεῖς ἀνώτερους ἀπὸ σᾶς ἀνάμεσα σ' ὄλους τοὺς Ἑλληνες. Γιατί, ἐξετάζοντας κανεὶς ἀπὸ τὴν ἀρχή, ἐσᾶς θὰ ἔβρισκε πρό πάντων κανεὶς ἐπώνυμους χορηγούς αὐτῆς τῆς καθιερωμένης καὶ κοινῆς τροφῆς· ἐπομένως, εἶναι δυνατόν νὰ πεῖ κανεὶς ὅτι στὴν ἰδιωτικὴ ζωὴ ἄλλοι εἶναι γονεῖς ἄλλων, ὅποιους ἡ τύχη καὶ οἱ χρονικὲς συμπτώσεις δώσουν στόν καθένα, ὅμως κοινοὶ καὶ μόνοι γονεῖς ὄλων, περισσότερο ἀκόμη κι ἀπ' τοὺς πραγματικοὺς γονεῖς τοῦ καθενός, εἴθε ἐσεῖς, πού οἱ ποιητὲς σᾶς ὀνομάζουν πατέρες πατέρων)».

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΕΡΙ ΣΜΥΡΝΗΣ 512.13 κ.έ.:

«Αὐτοκράτορι Καίσαρι Μάρκῳ Αὐρηλίῳ Ἀντωνίνῳ σεβαστῷ καὶ αὐτοκράτορι Καίσαρι Λουκίῳ Αὐρηλίῳ Κομόδῳ σεβαστῷ Αἴλιος Ἀριστείδης χαίρειν.

Πρότερον μὲν, ὃ μέγιστοι βασιλεῖς, ἀγωνίσματα καὶ λόγους ἐκ διατριβῶν καὶ τοιαῦθ' ὑμῖν ἀπέστελλον, νυνὶ δὲ ἐτέραν ὁ δαίμων ἔδωκεν ὑπόθεσιν. Κεῖται Σμύρνα τὸ τῆς Ἀσίας ἄγαλμα, τῆς δὲ ὑμετέρας ἡγεμονίας ἐγκαλλώπισμα, πυρὶ καὶ σεισμοῖς ἐκτριβεῖσα... Εἶδετε τὴν πόλιν, ἴστε τὴν ζημίαν. Ἀναμνήσθητε ὧν ἐπὶ τῆς πορείας ἐφθέγξασθε ὀρῶντες εἰς αὐτήν, ἀναμνήσθητε ὧν εἴσω παρελθόντες, ὡς διετέθητε, ὡς διεθήκατε. Οἱ μὲν Θεοξένια ἤγον, ὑμεῖς δὲ ὡς ἐν τοῖς ἡμερωτάτοις ὧν κέκτησθε ἀνεπαύεσθε... Ἄ νῦν πάντα ἐν κόνει. Μέμυκε μὲν ἐκεῖνος λιμὴν, οἴχεται δὲ ἀγορᾶς κάλλη, κόσμοι δὲ ὀδῶν ἀφανεῖς, γυμνάσια δὲ αὐτοῖς ἀνδράσι καὶ παισὶ διέφθαρται· ναοὶ δὲ οἱ μὲν κεῖνται, οἱ δὲ κατέδυσαν· ἡ δὲ πρὸς θεάν ὠραιότητα πόλεων καὶ τοῦ κάλλους ἐπώνυμος ἀνθρώποις ἅπασιν ἀωρότατον θεαμάτων ἀποπέφανται, κολωνὸς ἐρειπίων καὶ νεκρῶν.

(=Ὁ Αἴλιος Ἀριστείδης χαιρετᾷ τὸν Καίσαρα Μάρκο Αὐρηλίῳ Ἀντωνίνο τὸν σεβαστό καὶ τὸν αὐτοκράτορα Καίσαρα Λεύκιο Αὐρηλίῳ Κόμοδο τὸν σεβαστό [ὁ Κόμοδος ἦταν γιὸς τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου].

Ἔως τώρα, μέγιστοι βασιλεῖς, σᾶς ἔστελνα ἀγῶνες ρητορικῶν λόγων καὶ λόγους ἀπὸ ἐργασίης διατριβῶν καὶ ἄλλα τέτοια παρόμοια, ὅμως τώρα ὁ θεὸς μου παρουσίασε μιὰ διαφορετικὴ εὐκαιρία. Κεῖται πεσμένη σέ ἐρείπια ἢ Σμύρνη, ἢ χαρὰ τῆς Ἀσίας, τό στολίδι τῆς ἡγεμονίας σας· τὴν ἔχουν συντρίψει ἢ φωτιά καὶ οἱ σεισμοί... Ἐχετε δεῖ τὴν πόλη, πληροφορηθεῖτε καὶ τὴ ζημιὰ. Θυμηθεῖτε αὐτὰ πού λέγατε βλέποντάς την καθὼς τὴν πλησιάζατε, θυμηθεῖτε αὐτὰ πού λέγατε, ὅταν τὴ διασχίζατε, τί ὑπέροχη διάθεση σᾶς εἶχε δημιουργήσει. Οἱ Σμυρνιοὶ τότε γιόρταζαν τὰ Θεοξένια, γιατί σᾶς φιλοξενούσαν σάν θεοὺς, κι ἐσεῖς ξεκουραζόσασταν ἀπολαμβάνοντας τὴν πιὸ γλυκεῖα καὶ ἡμερὴ πόλη ἀπ' ὅσες εἶχατε κατακτήσει... Τώρα πιά ὅλα ἐκεῖ βρίσκονται μέσα στὴ σκόνῃ. Τὸ λιμάνι τῆς πόλης ἄδειασε ἀπὸ πλοῖα, ἔφυγαν τὰ κάλλη τῆς ἀγορᾶς, χάθηκαν οἱ ὁμορφοὶ δρόμοι, ἔχουν καταστραφεῖ τὰ γυμναστήρια τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν νέων· ἄλλοι ναοὶ σῶθηκαν κι ἄλλοι βυθίσθηκαν στὴ γῆ· ἡ ὠραιότερη στά μᾶτια ὄλων πόλη καὶ συνώνυμη μέ τὴν ὁμορφιά φαντάζει πιά ἓνα ἀπαίσιον θέαμα στά μᾶτια ὄλων τῶν ἀνθρώπων, ἓνας λόφος ἀπὸ ἐρείπια καὶ νεκρούς)».

[Ὁ Μάρκος Αὐρηλῖος γιὰ τὸ χατήρι τοῦ Αἰλίου Ἀριστείδη, καὶ σέ ἀπάντηση τῆς ἐπιστολῆς του, ἀνοικοδόμησε ἀργότερα τὴ Σμύρνη].

5. Φρύνιχος

(2^{ος} αἰώνας μ.Χ.)

Πρόκειται γιὰ τὸν **Φρύνιχο**, τὸν ἀττικιστὴ τῆς Δεύτερης σοφιστικῆς, τὸν ἐπιλεγόμενο **Ἀράβιο**, καὶ ὄχι γιὰ τὸν παλιὸ τραγικὸ ποιητὴ **Φρύνιχο τὸν Ἀθηναῖο**, λίγο παλαιότερο τοῦ Αἰσχύλου πού ἔζησε 6^ο αἰ.- ἀρχές 5^{ου} αἰ. π.Χ.

Ὁ Φρύνιχος καταγόταν ἀπὸ τὴ Βιθυνία καὶ ἔζησε, ὅπως καὶ ὁ Αἴλιος Ἀριστείδης, στά χρόνια τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου (121-180 μ.Χ.) καὶ τοῦ γιοῦ του Κόμμοδου (161-192). Ἦταν αὐστηρὸς ἀττικιστῆς.

Ἔργα του:

1. «Ἀττικιστής» σέ 2 βιβλία. Ἡ ἀξία τοῦ πολὺ ἀττικιστικοῦ αὐτοῦ συγγράμματος ἔγκειται στὴ μεγάλη του ἔκταση, στίς λεπτομέρειές του, στίς συχνές σημειώσεις γιὰ τοὺς συγγραφεῖς στοὺς ὁποίους ἐμφανίζονται οἱ λέξεις μέ τὴ χρῆση τῶν ὁποίων διαφωνεῖ, ἀλλὰ καὶ στό ὅτι διασώζει σέ τόσο μεγάλο ἀριθμὸ λέξεις πού φαίνεται πὼς ἦταν σέ εὐρεία χρῆση στὴν ἐποχὴ του, ἔστω κι ἂν ὁ ἴδιος τίς θεωρεῖ ἀδόκιμες. Διορθώνει 332 λανθασμένες, κατ' αὐτόν, λέξεις πού χρησιμοποιοῦνταν στὴν ἐποχὴ του. **Ὁ «Ἀττικιστής» εἶναι τὸ πιὸ σημαντικό ἀττικιστικὸ λεξικόν.** Σώθηκε «Ἐκλογή» του, περίληψή του,

καὶ 2. «Σοφιστικὴ προπαρασκευή», σέ 37 βιβλία· σώθηκαν μόνο περιλήψεις. Ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ R. Reitzenstein (βλ. Χρ. Θεοδωρίδη, Προλεγόμενα στό Λεξικόν τοῦ Φωτίου, 1981, σελ. 69, σελ. XXIX καὶ XXXIX-XLII), πολλὰ ἀποσπάσματα κλασικῶν συγγραφέων στό Λεξικόν τοῦ Φωτίου προέρχονται ἀπὸ τὴ «Σοφιστικὴ προπαρασκευή» τοῦ Φρυνίχου.

Ἀποσπάσματα:

ΕΚΛΟΓΗ ΑΤΤΙΚΩΝ ΡΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΕΚ ΤΟΥ ΑΤΤΙΚΙΣΤΟΥ 1, 2, 3, 5, 8, 10, 11, 12, 16, 18, 19, 20, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 74, 90, 92, 93, 106, 107, 127, 128, 176, 179, 180, 206, 210, 230, 241, 273, 275, 300, 344, 345, 383, 396, 405, 422:

«Φρύνιχος Κορνηλιανῶ εὖ πράττειν. Τὴν τε ἄλλην σου παιδείαν θαυμάζων, ἣν διαφερόντως ὑπὲρ ἅπαντας ὄσοις ἐγὼ ἐνέντυχον πεπαίδευσαι, καὶ δὴ καὶ τοῦτο θαυμάσας ἔχω, τὸ περὶ τὴν τῶν καλῶν καὶ δοκίμων ὀνομάτων κρίσιν.

(=Ὁ Φρύνιχος εὖχεται στὸν Κορνηλιανὸ νὰ εὐτυχεῖ. Πέραν τοῦ ὅτι θαυμάζω τὴν ἄλλη σου παιδεία τὴν ὅποια κατέχεις σέ βαθμὸ μεγαλύτερο ἀπ' ὅσο ὄλοι οἱ ἄλλοι τούς ὁποίους ἔχω συναντήσῃ, θαυμάζω σέ σένα καὶ τό ἐξῆς· τὴν εὐθυκρισία σου γιὰ τὰ ὀρθὰ καὶ δόκιμα ὀνόματα).

Ἐκοντὴν οὐ χρὴ λέγειν, ἀλλ' ἐθελοντὴν.

(=Δέν πρέπει νὰ λέμε ἐκοντὴν, ἀλλὰ ἐθελοντὴν).

Ὅπισθεν, οὐχὶ ὄπιθεν.

(=Πρέπει νὰ λέμε ὄπισθεν, ὄχι ὄπιθεν).

Οὐχ ὑπόδειγμα, ἀλλὰ παράδειγμα.

(=Ὅχι ὑπόδειγμα, ἀλλὰ παράδειγμα).

ὼνάμην, ὦνασο, ὦνατο εὖρηται, ὠνήμην δέ, ὠνησο, ὠνητο κάλλιον.

(=Ὅχι ὠνάμην, ὦνασο, ὦνατο, ἀλλὰ προτιμότερο ὠνήμην, ὠνησο, ὠνητο).

Ἐμπτύει μου μηδαμῶς λέγε, ἀλλὰ καταπτύει μου, καὶ κατέπτυσα αὐτοῦ.

(=Καθόλου μὴ λές ἐμπτύει μου, ἀλλὰ καταπτύει μου, καὶ κατέπτυσα αὐτοῦ).

Εὐχαριστεῖν οὐχ ἑλληνικόν, τὸ δὲ χάριν εἰδέναι.

(=Δέν εἶναι σωστά ἑλληνικά τὸ εὐχαριστεῖν, ἀλλὰ τὸ χάριν εἰδέναι).

Ἄρτι ἤξω μηδέποτε εἴτης ἐπὶ τοῦ μέλλοντος, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ ἐνεστώτος καὶ παρωχημένου, ἄρτι ἤκω καὶ ἄρτι ἀφικόμην.

(=Ποτέ μὴν πεῖς ἄρτι ἤξω γιὰ τὸ μέλλον, ἀλλὰ ἄρτι ἤκω καὶ ἄρτι ἀφικόμην γιὰ τὸ τώρα καὶ γιὰ τὸ παρελθόν).

Τέμαχος κρέως ἢ πλακοῦντος ἢ ἄρτου οὐκ ὀρθῶς ἐρεῖ τις, ἀλλὰ τόμος κρέως ἢ πλακοῦντος· τὸ δὲ τέμαχος μόνον ἐπὶ ἰχθύος λέγεται.

(=Δέν εἶναι σωστό νὰ πεῖ κάποιος τέμαχος κρέατος ἢ πλακοῦντος ἢ ἄρτου, ἀλλὰ τόμος κρέατος ἢ πλακοῦντος· τὸ τέμαχος λέγεται μόνο γιὰ τὰ ψάρια).

Διωρία οὐκ εἴποις, ἀντ' αὐτοῦ δὲ προθεσμία ἐρεῖς.

(=Δέν θὰ πεῖς διωρία, ἀντ' αὐτοῦ θὰ πεῖς προθεσμία).

Ἀνεῖναι ἐλαίῳ ἢ ὄξει ἢ ἄλλῳ τῷ λέγουσιν ἰατροὶ ἀμαθῶς· δεῖ γὰρ διεῖναι λέγειν.

(=Εἶναι ἀμάθεια τῶν γιαιτρῶν νὰ λένε ἀνεῖναι ἐλαίῳ ἢ ὄξει ἢ μέ κάτι ἄλλο· πρέπει νὰ λένε διεῖναι).

Περίσσευσεν ἄχρηστον, ἐπερίσσευσε δὲ χρήσιμον.

(=Εἶναι ἄχρηστο τὸ περίσσευσεν, ἀλλὰ χρήσιμο τὸ ἐπερίσσευσε).

Οὐ σπῖλος εἴποις, ἀλλὰ κηλὶς.

(=Μὴν πεῖς σπῖλος, ἀλλὰ κηλὶς).

Φανὸς ἐπὶ λαμπάδος, ἀλλὰ μὴ ἐπὶ κερατίνου λέγε· τοῦτο δὲ λυγνοῦχον.

(=Νά λές φανός γιά λαμπάδα, ἀλλὰ ὄχι γιά κεράτινο· γιά τό κεράτινο νά λές λυγνοῦχον).

Ἐν χρῶ κουρίας φαθί, καὶ μὴ ψιλόκουρος.

(=Γιά κάποιον μέ κοντά μαλλιά νά χρησιμοποιοῦν τὴ λέξη κουρίας, καὶ ὄχι ψιλόκουρος).

Πεινῆν, διψῆν λέγε, ἀλλὰ μὴ διὰ τοῦ α.

(=Νά λές πεινῆν καὶ διψῆν, ἀλλὰ ὄχι μέ α).

Ἡ χάραξ ἐρεῖς τὸ τῆς ἀμπέλου στήριγμα, οὐ κατὰ τὸ ἀρρενικόν.

(=Τὸ ὑποστήριγμα τῆς ἀμπέλου νά τό λές σέ θηλυκὸ ἢ χάραξ, ὄχι στό ἀρρενικό).

Σκίμπους λέγε, ἀλλὰ μὴ κράββατον.

(=Λέγε σκίμπους καὶ ὄχι κράββατον).

Ἐρεύγεσθαι ὁ ποιητής· "ὁ δ' ἐρεύγετο οἰνοβαρείων", ἀλλ' ὁ πολιτικὸς ἐρυγγάνειν λεγέτω.

(=Ὁ ποιητής γράφει ἐρεύγεσθαι· "ὁ δ' ἐρεύγετο οἰνοβαρείων" [=αὐτός ρευόταν τύφλα στό μεθύσι], ἀλλὰ ὅποιος γράφει σέ πεζὸ λόγο ἄς λέει ἐρυγγάνειν).

Ὁ φάρυγξ ἀρρενικῶς Ἐπίχαρμος λέγει, Ἄττικοι δὲ ἢ φάρυγξ.

(=Ὁ Ἐπίχαρμος λέει ὁ φάρυγξ σέ ἀρρενικό γένος, οἱ Ἄττικοι ὅμως λένε ἢ φάρυγξ).

Αὐθαδίζεσθαι λέγε, ἀλλὰ μὴ ἀναιδεύεσθαι.

(=Νά λές αὐθαδίζεσθαι, καὶ ὄχι ἀναιδεύεσθαι).

Πάντοτε μὴ λέγε, ἀλλ' ἐκάστοτε καὶ διαπαντός.

(=Μὴ λές πάντοτε, ἀλλὰ ἐκάστοτε καὶ διαπαντός).

Ἀγῆοχεν ἀδόκιμον, εἰ καὶ Λυσίας τοῦτω χρῆται· ἀλλὰ Δημοσθένης πείθου, ἦχασι ἀλλ' οὐκ ἀγῆοχασι λέγοντι.

(=Τὸ ἀγῆοχεν εἶναι ἀδόκιμο, ἂν καὶ τό χρησιμοποιεῖ ὁ Λυσίας· ἐσύ ἄκου τὸν Δημοσθένη πού λέει ἦχασι καὶ ὄχι ἀγῆοχασι).

Καλλιγραφεῖν μὴ λέγε, ἀλλ' εἰς κάλλος γράφειν.

(=Μὴ λές καλλιγραφεῖν, ἀλλὰ εἰς κάλλος γράφειν).

Ἀκμὴν ἀντὶ τοῦ ἔτι· Ξενοφῶντα μέν φασιν ἅπαξ αὐτῷ κεχρησθαι, σὺ δὲ φυλαττόμενος ἔτι λέγε.

(=Ἀκμὴν ἀντὶ τοῦ ἔτι· λένε πὸς ὁ Ξενοφῶν τό χρησιμοποίησε μιὰ φορά, ἐσύ ὅμως γιά κάθε ἐνδεχόμενο λέγε ἔτι).

Ἄμεινότερον, κρεισσότερον, καλλιώτερον οὐκ ἐρεῖς, εἰ καὶ ποιηταὶ λέγουσιν· συγκριτικοῦ γὰρ συγκριτικὸν οὐκ ἔστιν. Λέγειν οὖν ἄμεινον χρῆ καὶ κρεῖσσον καὶ κάλλιον.

(=Δέν θά πεῖς ἀμεινότερον, κρεισσότερον, καλλιώτερον, ἂν καὶ οἱ ποιητὲς τό λένε· γιὰτί δέν ὑπάρχει συγκριτικὸ τοῦ συγκριτικοῦ. Πρέπει νά λές ἄμεινον καὶ κρεῖσσον καὶ κάλλιον).

Μονόφθαλμον οὐκ ἔρεϊς, ἀλλ' ἑτερόφθαλμον, εἰ καὶ Κρατῖνος μονόφθαλμον λέγει τὸν Κύκλωπα.

(=Δέν θά λές μονόφθαλμος, ἀλλά ἑτερόφθαλμος, ἄν καὶ ὁ Κρατῖνος ἀποκαλεῖ τὸν Κύκλωπα μονόφθαλμο).

Ἡρακλέα, Περικλέα, Θεμιστοκλέα ἐπεκτείνων τὴν τελευταίαν συλλαβὴν λέγε, ἀλλὰ μὴ Ἡρακλῆν, Περικλῆν, Θεμιστοκλῆν.

(=Νά λές Ἡρακλέα, Περικλέα, Θεμιστοκλέα, ἐπεκτείνοντας τὴν τελευταία συλλαβή, καὶ ὄχι Ἡρακλῆν, Περικλῆν, Θεμιστοκλῆν).

Ἀνέωγεν ἢ θύρα σολοικισμός· χρὴ γὰρ ἀνέωκται λέγειν.

(=Εἶναι συντακτικὸ λάθος νά λές ἀνέωγεν ἢ θύρα· διότι πρέπει νά λές ἀνέωκται).

Ὀπωροπώλης οἱ ἀγοραῖοι, ὀπωρώνης οἱ Ἀθηναῖοι καὶ Δημοσθένης.

(=Οἱ ἄνθρωποι τῆς ἀγορᾶς λένε ὀπωροπώλης, οἱ Ἀθηναῖοι καὶ ὁ Δημοσθένης λένε ὀπωρώνης).

Ἐκτρῶσαι καὶ ἔκτρωμα ἀδόκιμον· σὺ δὲ ἐξαμβλῶσαι καὶ ἄμβλωμα καὶ ἀμβλίσκει.

(=Οἱ λέξεις ἐκτρῶσαι καὶ ἔκτρωμα εἶναι ἀδόκιμες· σὺ νά λές ἐξαμβλῶσαι καὶ ἄμβλωμα καὶ ἀμβλίσκει).

Δυσὶ μὴ λέγε, ἀλλὰ δυοῖν.

(=Μή λές δυσί, ἀλλά δυοῖν).

Ἐφησθα λέγε, εἰ καὶ ἔφης εὐρίσκεται που.

(=Λέγε ἔφησθα, παρόλο πού ἀπαντᾶται κάπου-κάπου τό ἔφης).

Παιδίσκη· οἱ μὲν παλαιοὶ ἐπὶ τῆς νεάνιδος, οἷς ἀκολουθητέον, οἱ δὲ νῦν ἐπὶ τῆς θεραπαίνης.

(=Τῆ λέξη παιδίσκη οἱ παλαιοί, τοὺς ὁποίους πρέπει κι ἐμεῖς ν' ἀκολουθοῦμε, τὴ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ τὴ νεάνιδα, ἐνῶ οἱ τωρινοὶ γιὰ τὴν ὑπέρτρια).

Ἀντίρρησιν μὴ λέγε, ἀντιλογίαν δέ.

(=Μή λές ἀντίρρησιν, ἀλλά ἀντιλογίαν).

Μάγειρος δόκιμον, μαγειρεῖον δὲ οὐκέτι, ἀλλ' ὀπτανίον διὰ τοῦ ι.

(=Ἡ λέξη μάγειρος εἶναι δόκιμη, ὄχι ὅμως πιά ἢ λέξη μαγειρεῖον, ἀλλὰ ὀπτανίον μέ ι).

Ἐξάδελφος οὐ ρητέον, ἀνεψιὸς δέ.

(=Δέν πρέπει νά λέμε ἐξάδελφος, ἀλλὰ ἀνεψιός).

Πανδοχεῖον οὐκ ἔρεϊς, ἀλλὰ διὰ τοῦ κ, πανδοκεῖον καὶ πανδοκεύτρια καὶ πανδοκεύς.

(=Δέν θά λές πανδοχεῖον, ἀλλὰ μέ κ, πανδοκεῖον καὶ πανδοκεύτρια καὶ πανδοκεύς).

Φάγομαι βάρβαρον, τὸ δὲ Ἄττικὸν ἔδομαι.

(=Βαρβαρικός τύπος εἶναι τό φάγομαι, ὁ Ἄττικός τύπος εἶναι ἔδομαι).

Χρηστὸς τὰ ἦθη φυλάττου, ἀλλὰ χρηστὸς τὸ ἦθος ἐνικῶς.

(=Απόφευγε νά λές χρηστός στά ἦθη, ἀλλά νά λές χρηστός τό ἦθος, στόν ἐνικό ἀριθμό).

Θυρεὸν οὐκ ἐρεῖς, ἀλλ' ἀσπίδα.

(=Δέν θά λές θυρεόν, ἀλλά ἀσπίδα).

Ρύμην οὐ τὸν στενωπὸν ἀμαθῶς κατὰ Μακεδόνας, ἀλλὰ τὴν ὀρμὴν ἐρεῖς Ἀττικῶς.

(=Δέν θά λές ρύμη τό στενόδρομάκι, ὅπως οἱ ἀμαθεῖς Μακεδόνες, ἀλλὰ τὴν ὀρμή, ὅπως οἱ Ἀθηναῖοι).

Οὐ χρὴ κατ' ὄναρ λέγειν, ὡς περ οὐδὲ καθ' ὕπαρ, ἀλλ' ἦτοι ὄναρ ἰδὼν ἢ ἐξ ὄνειρου ὄψεως· οὕτως καὶ ὕπαρ.

(=Δέν πρέπει νά λές κατ' ὄναρ, ὅπως οὔτε καθ' ὕπαρ [ὕπαρ=τό ὄραμα, ἢ ὀπτασία πού βλέπει κανεὶς ὅταν εἶναι ζυπνητός], ἀλλὰ ἢ ὄναρ ἰδὼν ἢ ἐξ ὄνειρου ὄψεως· τό ἴδιο ἰσχύει καί γιὰ τὴ λέξη ὕπαρ).

Κολόκυνθα μὴ λέγε, ἀλλὰ κολοκύνθη διὰ τοῦ τ ὡς οἱ Ἀθηναῖοι.

(=Μὴ λές κολόκυνθα, ἀλλὰ κολοκύνθη μέ τ, ὅπως οἱ Ἀθηναῖοι).

Ἀπρητισμένον, ἀπήρτικα καὶ τὰ ἀπὸ τούτων ἅπαντα σόλοικα· ἀποτετέλεσται δὲ χρὴ λέγειν καὶ ἀποτετελεσμένον.

(=Οἱ λέξεις ἀπρητισμένον, ἀπήρτικα καὶ τὰ ὅμοια παράγωγά τους ὅλα εἶναι χωριάτικα· πρέπει νά λές ἀποτετέλεσται καὶ ἀποτετελεσμένον).

ΣΟΦΙΣΤΙΚΗ ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗ:

1.8:

«Αἶρεται πόλεμον ἢ ἔχθραν ἢ στάσιν: ἀντὶ τοῦ ἀναδέχεται.

(=Τό αἶρεται πόλεμον ἢ ἔχθραν ἢ στάσιν μπορεῖ νά χρησιμοποιηθεῖ ἀντὶ τοῦ ἀναδέχεται).

4.13 κ.έ:

Αὐτὸ τοῦμπαλιν λέγεις: οἷον αὐτὸ τούναντίον λέγεις. Εἵποις δ' ἂν καὶ αὐτὸ τούναντίον. Τὸ μέντοι αὐτὸ πρόσκειται νῦν σημαῖνον τὸ ἀκριβῶς καὶ ἀληθῶς.

(=Τό αὐτὸ τοῦμπαλιν λέγεις εἶναι τό ἴδιο μέ τό αὐτὸ τούναντίον λέγεις. Θά μποροῦσες νά πεῖς καὶ αὐτὸ τούναντίον. Διότι τό αὐτὸ ἐδῶ σημαίνει ἀκριβῶς καὶ ἀληθῶς).

Ἀνεβόησεν οὐράνιον ὅσον (Ἀριστοφ. Βάτρ. 779): σημαίνει τὸ ὑπερβεβηκὸς καὶ μέχρι τοῦ οὐρανοῦ ἦκον.

(=Τό ἀνεβόησεν οὐράνιον ὅσον τοῦ Ἀριστοφάνη σημαίνει αὐτὸ πού ἀνέβηκε ψηλά καὶ ἔφθασε ὡς τὸν οὐρανό).

Ἄωριαν ἦκειν (Ἀριστοφ. Ἄχαρν. 23 κ.έ.): οἷον παρὰ τὴν δέουσαν ὥραν. Οὐκ ἐπὶ νυκτῶν μόνον, ἀλλ' ἀπλῶς παρὰ τὸ δέον.

(=Τό ἄωριαν ἦκειν τοῦ Ἀριστοφάνη σημαίνει παρὰ τὴν πρέπουσα ὥρα. Δέν λέγεται μόνο γιὰ τίς νύχτες, ἀλλὰ ἀπλῶς παρὰ τὸ πρέπον).

Ἄνωφέλτος ἄνθρωπος: Εὐπολις (ἀπ. 377) μὲν ἰδίως ἐπὶ τοῦ μὴ δυναμένου ἢ μὴ βουλομένου ὠφελθῆναι. Οἱ δὲ πολλοὶ ἐπὶ τοῦ μὴ ὠφελεῖν θέλοντος ἢ δυναμένου.

(=Τή φράση ἀνωφέλητος ἄνθρωπος ὁ κωμικός ποιητής Εὐπολις τή χρησιμοποιεῖ κυρίως γι' αὐτόν πού δέν μπορεῖ ἢ δέν θέλει νά ὠφεληθεῖ. Οἱ περισσότεροι ὅμως τή χρησιμοποιοῦν γι' αὐτόν πού δέν θέλει ἢ δέν μπορεῖ νά ὠφελεῖ τούς ἄλλους).

7.12 κ.έ:

Ἀνεπάγγελτος δειπνεῖ (Κρατίν. ἀπ. 44): ὧ οὐδεῖς μὲν ἐπήγγειλεν. Ὁ δὲ ἀφικόμενος δειπνεῖ.

(=Ἡ φράση τοῦ κωμικοῦ ποιητή Κρατίνου "ἀνεπάγγελτος δειπνεῖ" ἐννοεῖ αὐτόν πού, ἐνῶ δέν τόν κάλεσε κανένας, ἦλθε, κάθησε καί τρώει).

Ἀπελαμπρύνθη: λαμπρὸν καί δόκιμον ἐγένετο.

(="Ἀπελαμπρύνθη" σημαίνει ἔγινε λαμπρό καί σπουδαῖο).

Ἄτεγκτος παρηγορήμασιν: Αἰσχύλος (fr. 348) δοτικῇ ἀντὶ γενικῆς Ἄττικῶ ἐχρήσατο ἔθει. Πλάτων δὲ (Πολιτ. II 361 C) γενικῇ κέχρηται "μὴ τέγγεσθαι ὑπὸ κακοδοξίας".

(=Στή φράση "ἄτεγκτος παρηγορήμασιν" ὁ Αἰσχύλος χρησιμοποίησε, κατὰ τὴν ἄττικὴ συνήθεια δοτικῇ ἀντὶ γενικῆς. Ὁ Πλάτων ὅμως χρησιμοποιεῖ γενικῇ, ὅταν γράφει "μὴ τέγγεσθαι ὑπὸ κακοδοξίας").

Ἀπαίρειν: τὸ μὲν πλεῖστον οἱ Ἄττικοὶ ἐπὶ πλοῦ τιθέασιν, πλὴν καὶ ἐπὶ ὁδοιπορίας, ὡς Αἰσχύλος (Προμ. 965) καὶ Ἀριστοφάνης (Ἐκκλῆσ. 818).

(=Τὸ "ἀπαίρειν" συνήθως οἱ Ἄττικοὶ τὸ χρησιμοποιοῦν ὅταν ἀναφέρονται σέ θαλασσινὸ ταξίδι, ἀλλὰ καὶ γιὰ ὁδοιπορία, ὅπως ὁ Αἰσχύλος καὶ ὁ Ἀριστοφάνης).

15.12:

Ἀγρίοις κατακαῦσαι ξύλοις: τὰ τερατώδη τὴν φύσιν ἐπ' ἀγρίοις ἔκαιον ξύλοις.

(="Ἀγρίοις κατακαῦσαι ξύλοις": ἔκαιγαν ἐπάνω σέ ἄγρια ξύλα ὅσα εἶχαν φύση τερατώδη).

16.2:

Ἀποφέρη πλέων: οἶον παραφέρη καὶ παρασύρη. Τίθεται δ' ἐπὶ τοῦ διαμαρτάνεις καὶ οὐδὲν πάγιον λέγεις.

(=Ἡ φράση "ἀποφέρη πλέων" σημαίνει "παραφέρη καὶ παρασύρη". Χρησιμοποιεῖται ἐπὶ τοῦ "διαμαρτάνεις καὶ οὐδὲν πάγιον λέγεις")».

6. Ἀθήναιος

(2^{ος}-3^{ος} αἰ. μ.Χ.)

Ὁ Ἀθήναιος καταγόταν ἀπὸ τὴ Ναύκρατη τῆς Αἰγύπτου. Γιὰ τὴ ζωὴ του δέν ξέρουμε σχεδόν τίποτε. Ἡ Σούδα (10^{ος} αἰώνας μ.Χ.) γράφει πὼς ἔζησε στά χρόνια τοῦ αὐτοκράτορα Μάρκου Αὐρηλίου (161-180 μ.Χ.). Χρησιμοποίησε μὲ ἐπιμέλεια τὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ διέσωσε ἓνα τεράστιο πλῆθος ἀξιόλογων γνώσεων. Ἔργο του οἱ «Δειπνοσοφισταί» σέ 30 βιβλία (σώθηκαν τὰ 15), ὅπου 29 λόγιοι-φιλόσοφοι, φιλόλογοι, γιατροί, ἱστορικοί, μουσικοί, ὅλοι τους μέτοχοι τῆς ἄττικῆς γλώσσας καὶ παιδείας- συντρώγουν στὴ Ρώμη, σ' ἓνα πλασματικὸ συμπόσιο, στό

σπίτι ενός άνωτάτου ρωμαίου κρατικοῦ αξιωματούχου, τοῦ Λαρήνσιου (αὐτός εἶναι πραγματικό πρόσωπο) καί συζητοῦν γιά φαγητά, ποτά, συμπόσια, χορό, μουσική, γράμματα, τέχνη, ἀρχαιότητες, θέματα ἰατρικά, νομικά, φιλοσοφικά, ἱστορικά κτλ. Γιά ὅλα αὐτά οἱ συνδαιτημόνες - δειπνοσοφιστές ἀποφαίνονται ὡς εἰδικοί. Τό ἔργο δείχνει ἐν μέρει τά ἐνδιαφέροντα τῶν μορφωμένων τῆς ἐποχῆς· πρωτίστως ὅμως μαρτυρεῖ τήν ἐκπληκτική πολυμάθεια τοῦ συγγραφέα του. Πρόκειται, θάλεγε κανεῖς, γιά ἕνα τεράστιο συλλεκτικό ἔργο ἄπειρων γνώσεων. Ἴσως ὁ Ἀθήναιος θέλει ἐδῶ νά μιμηθεῖ τό «Συμπόσιον» τοῦ Πλάτωνα, ἴσως νά ἔχει ἐπηρεασθεῖ καί ἀπό τό «Συμπόσιον» τοῦ Πλουτάρχου. Οἱ «Δειπνοσοφισταί» πάντως εἶναι ἕνας θησαυρός γνώσεων. Ὁ συγγραφέας τους ἀναφέρει πάνω ἀπό 700 συγγραφεῖς καί 1500 ἔργα. Στό ἔργο του αὐτό ὁ Ἀθήναιος μᾶς διέσωσε καί πολλά ἀποσπάσματα ἀπό τή Μέση καί τή Νέα Κωμωδία (πάνω ἀπό 10.000 στίχους) καθώς καί ἀπό τήν ἑλληνιστική γραμματεία. Παραθέτει πάρα πολλά ἀποσπάσματα ἀπό χαμένα ἔργα τῆς Ἀρχαιότη-
τας. Κι ἀκόμη, τό μεγαλύτερο μέρος ὅσων ξέρουμε γιά τήν ἰδιωτική ζωή τῶν ἀρ-
χαίων Ἑλλήνων προέρχεται ἀπό τό ἔργο αὐτό.

Ἀποσπάσματα:

ΔΕΙΠΝΟΣΟΦΙΣΤΑΙ:

1.1-22:

«Ἀθήναιος μὲν ὁ τῆς βίβλου πατήρ· ποιεῖται δὲ τὸν λόγον πρὸς Τιμοκράτην· Δει-
πνοσοφιστῆς δὲ αὐτῆ τὸ ὄνομα. Ὑπόκειται δὲ τῷ λόγῳ Λαρήνσιος Ῥωμαῖος, ἀνὴρ
τῆ τύχῃ περιφανῆς, τοὺς κατὰ πᾶσαν παιδείαν ἐμπειροτάτους ἐν τοῖς αὐτοῦ δαι-
τυμόνας ποιούμενος· ἐν οἷς οὐκ ἔσθ' οὐτινος τῶν καλλίστων οὐκ ἐμνημόνευσεν...

(=Ὁ Ἀθήναιος εἶναι ὁ πατέρας τοῦ βιβλίου· καί ἀπευθύνεται στὸν Τιμοκράτη· τὸ
ὄνομα τοῦ βιβλίου Δειπνοσοφιστῆς. Τῆ συζήτηση τῆ διευθύνει ὁ Ῥωμαῖος Λαρήνσιος,
πολύ σπουδαῖος ἄνδρας, πού ἔχει καλέσει στό σπίτι του γιά δεῖπνο ὡς συνδαιτημόνες
ἀνθρώπους πού εἶναι βαθεῖς γνώστες κάθε εἴδους παιδείας· ἀνάμεσά τους δὲν ὑπάρχει
οὔτε ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀρίστους πού δὲν τὸν θυμῆθηκε...).

Καί ἐστὶν ἡ τοῦ λόγου οἰκονομία μίμημα τῆς τοῦ δεῖπνου πολυτελείας καὶ ἡ τῆς
βίβλου διασκευῆ τῆς ἐν τῷ δεῖπνῳ παρασκευῆς. Τοιοῦτον ὁ θαυμαστός οὗτος τοῦ
λόγου οἰκονόμος Ἀθήναιος ἥδιστον λογόδειπνον εἰσηγεῖται κρείττων τε αὐτὸς ἑαυ-
τοῦ γινόμενος, ὥσπερ οἱ Ἀθήνησι ρήτορες, ὑπὸ τῆς ἐν τῷ λέγειν θερμότητος πρὸς
τὰ ἐπόμενα τῆς βίβλου βαθμηδὸν ὑπεράλλεται.

(=Ἡ ὅλη πορεία τῆς συζήτησης εἶναι μίμησις τῆς πολυτελείας τοῦ δεῖπνου καὶ ἡ ὅλη
ὀργάνωσις τοῦ βιβλίου εἶναι μίμησις τῆς προετοιμασίας τοῦ δεῖπνου. Αὐτὸς ὁ θαυμα-
στός οἰκονόμος τοῦ λόγου Ἀθήναιος παρουσιάζει ἕνα ἀπολαυστικότατο δεῖπνο λόγου
καὶ ἀναδεικνύεται ἀνώτερος ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του, ὅπως οἱ παλαιοὶ ρήτορες τῆς Ἀθήνας,
καὶ καθὼς τὸν συνεπαίρνει ἡ θερμότητα τοῦ λόγου καὶ ἀνάβει ἡ συζήτηση, προχωρεῖ
στὴν ἐξέτασις ὅλο καὶ ἀνώτερον καὶ σημαντικότερον ζητημάτων»).

3.73.25-3.74.9:

«Εἶπωμέν τι καὶ περὶ ἄρτων. Προφθάσας δ' αὐτὸν ὁ Ποντιανὸς ἔφη· "Τρύφων ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἐν τοῖς Φυτικοῖς ἐπιγραφομένοις (fr. 117 V) ἄρτων ἐκτίθεται γένη, εἶ τι καὶ γὰρ μέμνημαι, ζυμίτην, ἄζυμον, σεμιδαλίτην, χονδρίτην, συγκομιστόν - τοῦτον δ' εἶναι φησι καὶ διαχωρητικώτερον τοῦ καθαροῦ -, τὸν ἐξ ὄλυρων, τὸν ἐκ τιφῶν, τὸν ἐκ μελινῶν. Γίνεται μὲν, φησὶν, ὁ χονδρίτης ἐκ τῶν ζειῶν· ἐκ γὰρ κριθῆς χόνδρον μὴ γίνεσθαι. Παρὰ δὲ τὰς ὀπτήσεις ὀνομάζεσθαι ἰπνίτην.

(= Ἄς ποῦμε κάτι καὶ γιὰ τὰ ψωμιά. Πῆρε ὁμως τὸν λόγο πρὶν ἀπὸ αὐτὸν ὁ Ποντιανὸς καὶ εἶπε· "Ὁ Τρύφων ὁ Ἀλεξανδρεὺς στὸ βιβλίον του ποῦ ὀνομάζεται Φυτικά παρουσιάζει τὰ ἐξῆς εἶδη ἄρτων, ἂν τὰ θυμάμαι κάπως κι ἐγώ· τὸν ζυμίτη [μὲ προζύμι], τὸν ἄζυμο [χωρὶς προζύμι], τὸν σεμιδαλίτη [ἀπὸ σιμιγδάλι], τὸν χονδρίτη [ἀπὸ χονδροαλεσμένο ἀλεύρι], τὸν συγκομιστό [ἀπὸ ἀκοσκίνιστο σιταρένιο ἀλεύρι] – λένε πὼς αὐτὸς εἶναι πιὸ εὐπεπτος ἀπὸ τὸν καθαρό -, τὸν ἄρτο ἀπὸ ὄλυρες [ἀπὸ κριθάρι], ἀπὸ τίφες [τίφη=ἓνα ἄλλο εἶδος σταριοῦ], ἀπὸ μελίνες [ἓνα εἶδος ὄσπριου ποῦ μοιάζει μὲ κριθάρι]. Ὁ χονδρίτης παρασκευάζεται ἀπὸ τίς ζειές [εἶδος σιτηροῦ μὲ τὸ ὅποιο στήν Ὀδύσσεια ταῖζον τὰ ἄλογα]· διότι τὸ κριθάρι δὲν ἀλέθεται χονδρό. Κι ὅταν ψηθεῖ, ὀνομάζεται ἰπνίτης)».

3.80.33-3.81.8:

«Ἐστὶ δὲ καὶ ὁ ΠΥΡΑΜΟΥΣ ἄρτος διὰ σησάμων πεττόμενος καὶ τάχα ὁ αὐτὸς τῷ σησαμίτη ὄν. Μνημονεύει δὲ πάντων τούτων Τρύφων ἐν α Φυτικῶν (ἀπ. 116 V), καθάπερ καὶ τῶν ΘΙΑΓΟΝΩΝ ὀνομαζομένων· οὗτοι δ' εἰσὶν ἄρτοι θεοῖς πεττόμενοι ἐν Αἰτωλίᾳ. ΔΡΑΜΙΚΕΣ δὲ καὶ ΑΡΑΞΙΣ παρ' Ἀθαμᾶσιν ἄρτοι τινὲς οὕτως καλοῦνται. Καὶ οἱ γλωσσογράφοι δὲ ἄρτων ὀνόματα καταλέγουσι· Σέλευκος μὲν ΔΡΑΜΙΝ ὑπὸ Μακεδόνων οὕτως καλούμενον, ΔΑΡΑΤΟΝ δ' ὑπὸ Θεσσαλῶν. ΕΤΝΙΤΑΝ δὲ φησι ἄρτον εἶναι λεκιθίτην, ΕΡΙΚΙΤΑΝ δὲ καλεῖσθαι τὸν ἐξ ἐρηριγμένου καὶ ἀσήστου πυροῦ γιγνόμενον καὶ χονδρώδους. Ἀμερίας δὲ καλεῖ ΞΗΡΟΠΥΡΙΤΑΝ τὸν αὐτόπυρον ἄρτον.

(= Ἀναφέρεται καὶ ὁ ΠΥΡΑΜΟΥΣ, ποῦ εἶναι ἄρτος ποῦ ψήνεται μὲ σουσάμι καὶ εἶναι σχεδὸν ἴδιος μὲ τὸν σησαμίτη. Ὅλα αὐτὰ τὰ ἀναφέρει ὁ Τρύφων στὸ πρῶτο βιβλίον τῶν Φυτικῶν, ὅπως καὶ τοὺς ἄρτους ποῦ ὀνομάζονται ΘΙΑΓΟΝΟΙ· αὐτοὶ εἶναι ἄρτοι γιὰ τοὺς θεοὺς ποῦ ψήνονται στήν Αἰτωλία. Οἱ Ἀθαμᾶνες κάποια εἶδη ἄρτων τὰ ὀνομάζον ΔΡΑΜΙΚΕΣ καὶ ΑΡΑΞΙΣ. Καὶ οἱ γλωσσογράφοι ἀπαριθμοῦν ὀνόματα ἄρτων· ὁ Σέλευκος ἀναφέρει τὸν ἄρτο ποῦ οἱ Μακεδόνες ἀποκαλοῦν ΔΡΑΜΙΝ, ἐνῶ οἱ Θεσσαλοὶ τὸν λένα ΔΑΡΑΤΟΝ. Ὁ ἴδιος ὀνομάζει ΕΤΝΙΤΑΝ τὸ ψωμί ποῦ τὸ ζυμάρι του ἀναμείχθηκε μὲ λέκιθο, δηλαδή μὲ κρόκο ἀγγοῦ, καὶ ΕΡΙΚΙΤΑΝ τὸ ψωμί ποῦ παρασκευάσθηκε ἀπὸ σιτάρι σπασμένο, ἀκοσκίνιστο καὶ χονδροαλεσμένο. Ὁ Ἀμερίας ὀνομάζει ΞΗΡΟΠΥΡΙΤΑΝ τὸ ψωμί ποῦ παρασκευάσθηκε ἀπὸ ἀκοσκίνιστο σιταρένιο ἀλεύρι)».

5.18-23:

«Διδάσκει δ' ἡμᾶς Ὅμηρος ὅτι δεῖ καὶ τοὺς κεκλημένους ἐφ' ἐστίασιν παρακαλεῖν ἀπανίστασθαι τοὺς κεκληκότας. Ὁ μὲν Τηλέμαχος τὸν Μενέλαον (δ 294)·

"Ἄλλ' ἄγετ' εἰς εὐνήν τράπεθ' ἡμέας, ὄφρα καὶ ἦδη
ὑπνῷ ὑπὸ γλυκερῷ ταρπόμεθα κοιμηθέντες".

(=*Μᾶς διδάσκει ὁ Ὅμηρος ὅτι πρέπει καὶ οἱ καλεσμένοι στό τραπέζι νά παροτρύνουν τοὺς οἰκοδεσπότες νά τοὺς δώσουν τὴν ἄδεια νά σηκωθοῦν. Λέει ὁ Τηλέμαχος στὸν Μενέλαο*·

"Ὅμως ἐλάτε, ὀδηγήστε μας στό κρεββάτι, γιὰ νά κοιμηθοῦμε καὶ νά χαροῦμε τὸν γλυκὸν ὕπνο).

Ἡ δὲ προσποιουμένη Μέντωρ εἶναι Ἀθηνᾶ πρὸς τὸν Νέστορα (γ 332)·

"Ἄλλ' ἄγε τάμνετε μὲν γλώσσας, κεράσασθε δὲ οἶνον,
ὄφρα Ποσειδάωνι καὶ ἄλλοις ἀθανάτοισιν
σπείσαντες κοίτοιο μεδώμεδα· τοῖο γὰρ ὄρη".

(=*Τὸ ἴδιο καὶ ἡ Ἀθηνᾶ πού προσποιεῖται πὼς εἶναι ὁ Μέντορας λέει στὸν Νέστορα*·

"Ἐλάτε τώρα, κόψτε τίς γλώσσες τῶν σφαχτῶν, ἀνακατέψτε τὸ κρασί, γιὰ νά κάνομε σπονδές στὸν Ποσειδῶνα καὶ στοὺς ἄλλους ἀθανάτους κι ὕστερα νά πλαγιάσομε· ὦρα νά κοιμηθοῦμε").

Ἐν δὲ ταῖς τῶν θεῶν ἐορταῖς οὐδ' ὅσιον εἶναι δοκεῖ πλείω χρόνον παραμένειν.
Γνωμικῶς γοῦν φησιν παρὰ τῷ Ὀμήρῳ ἡ Ἀθηνᾶ (γ 335)·

"Ἦδη γὰρ φάος οἶχεθ' ὑπὸ ζόφον, οὐδὲ ἔοικε
δηθὰ θεῶν ἐν δαιτὶ θαασσέμεν, ἀλλὰ νέεσθαι".

(=*Καὶ στίς γιορτές τῶν θεῶν νομίζω πὼς δέν εἶναι ἐλόγημένο νά παραμένουμε περισσότερο χρόνο. Τὸ λέει αὐτό στὸν Ὅμηρο σάν γνωμικό καὶ ἡ Ἀθηνᾶ*·

"Ἦδη τὸ φῶς βούλιαζε μέσα στό σκοτάδι, καὶ δέν ταιριάζει νά μένομε πολὺ στό τραπέζι τῶν θεῶν, μά σπῖτι μας νά πάμε").

Καὶ νῦν δὴ νόμος ἐκ θυσιῶν τινῶν πρὸ ἡλίου δύνοντος. Καὶ παρ' Αἰγυπτίους δὲ τὸ παλαιὸν σωφρονικῶς διεξήγετο τὸ τῶν συμποσίων γένος, καθάπερ εἶρηκεν Ἀπολλώνιος ὁ περὶ τούτων γεγραφώς. Καθήμενοι μὲν γὰρ ἐδείπνουν, τροφῇ τῇ λιτοτάτῃ καὶ ὑγιεινοτάτῃ χρώμενοι καὶ οἶνω τοσοῦτῳ ὅσος ἱκανὸς ἂν γένοιτο πρὸς εὐθυμίαν.

(=*Υπάρχει καὶ σήμερα ἡ συνήθεια νά ἀποχωροῦμε ἀπὸ κάποιες θυσίες πρὶν ἀπὸ τῆ δύση τοῦ ἡλίου. Καὶ οἱ Αἰγύπτιοι παλιά συμμετεῖχαν στὰ συμπόσια μὲ σωφροσύνη, ὅπως ἔχει πεῖ ὁ Ἀπολλώνιος ὁ ὁποῖος ἔχει γράψει σχετικά μ' αὐτά. Δειπνοῦσαν καθιστοί, ἔτρωγαν λιτότατα καὶ ὑγιεινότατα κι ἔπιναν τόσο κρασί ὅσο ἦταν ἀρκετό γιὰ νά εὐθυμήσουν*)».

5.58.19-5.58.38:

«Ἐν δὲ τῷ αὐτῷ Γοργία ὁ Πλάτων τὸν Σωκράτη ποιεῖ λέγοντα (473)· "καὶ πέρυσιν βουλευεῖν λαχόν, ἐπειδὴ ἡ φυλὴ ἐπρυτάνευε καὶ ἔδει με ἐπιψηφίζειν, γέλωτα παρεῖχον καὶ οὐκ ἠδυνάμην ἐπιψηφίσει". Τοῦτο ὁ Σωκράτης οὐ κατὰ ἀδυναμίαν ἐποίησεν, ἀλλὰ μᾶλλον κατὰ ἀνδραγαθίαν· οὐ γὰρ ἠβούλετο λύειν δημοκρατίας νόμους. Παρίστησι δὲ τοῦτο σαφῶς ὁ Ξενοφῶν ἐν πρώτῳ Ἑλληνικῶν ἐκτιθεὶς οὕτως (c. 7, 14)· "τῶν δὲ πρυτάνεων τινῶν οὐ φασκόντων προθήσειν τὴν διαψηφίσειν παρὰ τοὺς νόμους, αὔθις Καλλίξινος ἀναβάς κατηγορεῖ αὐτῶν. Οἱ δὲ ἐβῶων καλεῖν τοὺς

οὐ φάσκοντας· οἱ δὲ πρυτάνεις φοβηθέντες ὠμολόγουν ἅπαντες προθήσειν πλὴν Σωκράτους τοῦ Σωφρονίσκου. Οὗτος δὲ οὐκ ἔφη, ἀλλὰ κατὰ τοὺς νόμους πάντα ποιήσειν". Οὗτός ἐστιν ὁ διαψηφισμὸς ὁ γενόμενος κατὰ τῶν περὶ Ἑρασινίδην στρατηγῶν, ὅτι τοὺς ἐν Ἀργινοῦσσαις ἐν τῇ ναυμαχίᾳ ἀπολομένους οὐκ ἀνείλοντο. Ἐγένετο δὲ ἡ ναυμαχία ἐπὶ ἄρχοντος Καλλίου, τῆς Περικλέους τελευτῆς ὕστερον ἔτεσιν εἴκοσι καὶ τέτταρσιν.

(=Καὶ πάλι στὸν διάλογό του Γοργίας ὁ Πλάτωνας βάζει τὸν Σωκράτη νὰ λέει· "καὶ πέρυσι ἔχοντας κληρωθεῖ βουλευτής, ἐπειδὴ ἡ φυλὴ μου ἀσκοῦσε τὴν πρυτανεία καὶ ἔπρεπε κι ἐγὼ νὰ συμφωνήσω νὰ τεθεῖ κάποιο θέμα σέ ψηφοφορία, εἶχα ξεσπάσει σέ γέλια καὶ δὲν μποροῦσα νὰ ψηφίσω". Αὐτὸ ὁ Σωκράτης τὸ ἔκανε αὐτὸ ὄχι ἀπὸ ἀδυναμία ἀλλὰ ἀπὸ ἀνδραγαθία· γιατί δὲν ἤθελε νὰ παραβιάζει τοὺς νόμους τῆς δημοκρατίας. Αὐτὸ τὸ ἀποδεικνύει μὲ σαφήνεια ὁ Ξενοφῶν στὸ πρῶτο βιβλίον τῶν Ἑλληνικῶν του, ὅπου γράφει· "Ἐπειδὴ κάποιοι πρυτάνεις ἀρνήθηκαν νὰ προχωρήσουν σέ παράνομη ψηφοφορία, πῆρε ξανά τὸν λόγο ὁ Καλλίξενος καὶ τοὺς κατηγοροῦσε. Κι ἀπὸ κάτω οἱ δικοὶ του φώναζαν νὰ καλέσει σέ ἀπολογία αὐτοὺς πού ἀρνοῦνταν· οἱ πρυτάνεις τότε φοβήθηκαν καὶ ὅλοι δήλωσαν πὼς δέχονται νὰ γίνῃ ἡ ψηφοφορία· διαφώνησε μόνον ὁ Σωκράτης ὁ γιὸς τοῦ Σωφρονίσκου. Αὐτὸς ἀρνήθηκε καὶ δήλωσε πὼς δὲν θὰ κάνει τίποτε ἀντίθετα μὲ τὸν νόμο. Ἡ ψηφοφορία αὐτὴ εἶναι ἐκείνη πού ἔλαβε χώρα ἐναντίον τῶν στρατηγῶν πού ἦταν μαζί μὲ τὸ Ἑρασινίδη· ἡ κατηγορία ἐναντίον τους ἦταν ὅτι δὲν περισυνέλεξαν ἀπὸ τὴ θάλασσα τοὺς νεκροὺς τῆς ναυμαχίας τῶν Ἀργινοῦσσῶν. Ἡ ναυμαχία αὐτὴ εἶχε γίνῃ ἐπὶ ἐπωνόμου ἄρχοντος στὴν Ἀθήνα τοῦ Καλλία, εἴκοσι τέσσερα ἔτη ὕστερα ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ Περικλή».

6.43.12-6.43.28:

«Μάχων δ' ὁ κωμικός φησιν· ὁδὸν μακρὰν ἐλθόντος ἐπὶ δεῖπνόν ποτε τοῦ Χαιρεφῶντος εἰς γάμους ἐξ ἄστεος εἰπεῖν λέγουσι τὸν ποιητὴν Δίφιλον· "εἰς τὰς ἑαυτοῦ, Χαιρεφῶν, σιαγόνας ἔγκοπον ἦλους ἑκατέρᾳ γε τέτταρας, ἵνα μὴ παρασεῖων καὶ μακρὰν ἐκάστοτε ὁδὸν βαδίζων τὰς γνάθους διαστρέφης". Καὶ πάλιν· ὁ Χαιρεφῶν κρεάδι' ὠψώνει ποτέ, καὶ τοῦ μαγείρου, φασίν, ὁστῶδες σφόδρα αὐτῷ τι προσκόπτοντος ἀπὸ τύχης κρέας εἶπεν· "μάγειρε, μὴ προσίστα τοῦτό μοι τοῦστοῦν". Ὁ δ' εἶπεν· "ἀλλὰ μὴν ἐστὶν γλυκὺ." Καὶ μὴν τὸ πρὸς ὄστοῦν φασὶ κρέας εἶναι γλυκὺ. Ὁ Χαιρεφῶν δὲ "καὶ μάλ', ὧ βέλτιστ'", ἔφη, "γλυκὺ μὲν, προσιστάμενον δὲ λυπεῖ πανταχῇ".

(=Καὶ ὁ κωμικός ποιητὴς Μάχων διηγῆθηκε τὸ ἐξῆς περιστατικὸ· μετὰ ἀπὸ μεγάλη ὁδοιπορία ἔφθασε κάποτε ἀπὸ τὴν πόλιν ὁ Χαιρεφῶν, γιὰ νὰ λάβῃ μέρος στὸ δεῖπνον κάποιων γάμων· τότε ἔλεγε πὼς τοῦ εἶπε ὁ ποιητὴς Δίφιλος· "Χαιρεφῶντα, μπῆξε στὸ κάθε σαγόνι σου τέσσερα καρφιά, γιὰ νὰ μὴ στραβῶνεις τὰ σαγόνια σου κουνώντας τα, καθὼς βαδίζεις κάθε φορά ἕναν τόσο μεγάλο δρόμο". Καὶ συνέχισε· ὁ Χαιρεφῶντας πῆγε κάποτε νὰ ψωνίσει λίγο κρέας, κι ὅταν ὁ μάγειρας τοῦ ἔκοψε τυχαῖα ἕνα τεμάχιο κρέας, ὅλο κόκκαλο, τοῦ εἶπε· "μάγειρε, μὴ μοῦ ζυγίσεις κι αὐτὸ τὸ κόκκαλο", ὁ μάγειρας τοῦ εἶπε· "μὰ εἶναι νόστιμο"· ἔλεγε πὼς τὸ κρέας πού εἶναι δίπλα στὸ

κόκκαλο είναι νόστιμο. Ὁ Χαιρεφώντας τότε τοῦ εἶπε· "εἶναι βέβαια νόστιμο, ἂν ὁμως τό ζυγίσεις κι αὐτό μαζί μέ τό κρέας [καί ἐπομένως μέ βάλεις νά πληρώσω καί τό κόκκαλο], θά τό σιχαθῶ ἐντελῶς")».

8.42.1-8.42.17:

«Κλέαρχος δ' ἐν δευτέρῳ Περὶ φιλίας (FHG II 313) "Στρατόνικος, φησίν, ὁ κιθαριστῆς ἀναπαύεσθαι μέλλων ἐκέλευεν ἀεὶ τὸν παῖδα προσφέρειν αὐτῷ πιεῖν· "οὐχ ὅτι διψῶ, φησίν, ἵνα δὲ μὴ διψήσω"... Πάλιν δ' ἐπερωτηθεὶς, ὡς φησιν Ἡγήσανδρος (FHG IV 415), πότερα Βοιωτοὶ βαρβαρώτεροι τυγχάνουσιν ὄντες ἢ Θετταλοί, Ἡλείους ἔφησεν... Ἐρωτηθεὶς δὲ ὑπὸ τινος τίνα τῶν πλοίων ἀσφαλέστατά ἐστι, τὰ μακρὰ ἢ τὰ στρογγύλα, "τὰ νενεωλκημένα" εἶπεν.

(=Ὁ Κλέαρχος γράφει στό δεύτερο βιβλίον του Περὶ φιλίας· "Ὁ Στρατόνικος ὁ κιθαριστῆς κάποτε, τὴν ὥρα πού ἐτοιμαζόταν νά ξεκουρασθεῖ, διέταξε τὸν δοῦλο του νά τοῦ δώσει νά πιεῖ· "ὄχι πὼς διψῶ, εἶπε, ἀλλὰ γιὰ νά μὴ διψάσω"...Κι ὅταν τὸν ζαναρώτησαν, ὅπως λέει ὁ Ἡγήσανδρος, ποιόι εἶναι πιό βάρβαροι, οἱ Βοιωτοὶ ἢ οἱ Θεσσαλοὶ, ἀπάντησε, οἱ Ἡλείοι...Κι ὅταν κάποιος τὸν ρώτησε ποιὰ πλοῖα εἶναι ἀσφαλέστερα, τὰ μακρόστενα ἢ τὰ στρογγυλεμένα, αὐτὸς ἀπάντησε, "τὰ πλοῖα πού τὰ ἔχουν τραβήξει ἔξω στή στεριά"».

10.31.1-4:

«Πιττακὸς Περιάνδρῳ τῷ Κορινθίῳ παρήνει μὴ μεθύσκεσθαι μηδὲ κωμάζειν, ἴν', ἔφη, μὴ γνωσθῆς οἶος ὢν τυγχάνεις, ἀλλ' οὐχ οἶος προσποιῆ.

(=Ὁ Πιττακὸς συμβούλευε τὸν Περιάνδρου τὸν Κορίνθιο νά μὴ μεθάει οὔτε νά χορεύει καί νά τραγουδᾷ ἀπὸ εὐθυμίας λόγῳ τῆς μέθης του, "γιὰ νά μὴ σέ καταλάβουν", τοῦ εἶπε, "ποιὸς πράγματι εἶσαι, καί ὄχι ποιὸς προσποιεῖσαι πὼς εἶσαι")».

10.31.14-19:

«Καὶ ὁ Σοφοκλῆς δὲ ἐν σατυρικῷ φησιν ὡς ἄρα (ἀπ. 655 N) τὸ πρὸς βίαν πίνειν ἴσον κακὸν πέφυκε τῷ διψῆν βία. Ὅθεν εἴρηται καὶ τὸ οἶνος ἄνωγε γέροντα καὶ οὐκ ἐθέλοντα χορεύειν.

(=Καὶ ὁ Σοφοκλῆς ἔγραψε σέ σατυρικό του δράμα πὼς τό νά πίνει κανεὶς μέ τό ζόρι εἶναι τό ἴδιο κακό μέ τό νά διψάει μέ τό ζόρι. Γι' αὐτό κι ἔχει λεχθεῖ πὼς ὁ οἶνος διατάζει τὸν γέροντα νά χορεύει κι ἄς μὴν τό θέλει)».

10.31.20-21:

«Σθένελός τε ὁ ποιητῆς οὐ κακῶς εἴρηκεν· οἶνος καὶ φρονέοντας ἐς ἀφροσύνας ἀναβάλλει.

(=Καὶ ὁ ποιητῆς Σθένελος εἶπε πολὺ σωστά· ὁ οἶνος μεταβάλλει καὶ τοὺς συνετοὺς ἀνθρώπους σέ ἀφρονες)».

13.85.24-35:

«Φύλαρχος γοῦν ἐν τῇ δωδεκάτῃ (FHG I 340) "Κοίρανος, φησίν, ὁ Μιλήσιος ἰδὼν ἀλιέας τῷ δικτύῳ λαβόντας δελφῖνα καὶ μέλλοντας κατακόπτειν ἀργύριον δούς καὶ παραιτησάμενος ἀφῆκεν εἰς τὸ πέλαγος. Καὶ μετὰ ταῦτα ναυαγία χρησάμενος περὶ Μύκονον καὶ πάντων ἀπολομένων μόνος ὑπὸ δελφίνος ἐσώθη ὁ Κοίρανος.

Τελευτήσαντος δ' αὐτοῦ γηραιοῦ ἐν τῇ πατρίδι καὶ τῆς ἐκφορᾶς παρὰ τὴν θάλατταν γιγνομένης κατὰ τύχην ἐν τῇ Μιλήτῳ, ἐν τῷ λιμένι πλῆθος δελφίνων ἐφάνη ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ μικρὸν ἀπωτέρω τῶν ἐκκομιζόντων τὸν Κοίρανον, ὡσεὶ συνεκφερόντων καὶ συγκηδευόντων τὸν ἄνθρωπον".

(=Γράφει ὁ Φύλαρχος στὴ δωδέκατη ἱστορία του· "ὁ Κοίρανος ὁ Μιλήσιος, ὅταν κάποτε εἶδε κάποιους ψαράδες νὰ ἔχουν πιάσει στὰ δίχτυα τοὺς ἕνα δελφίνι καὶ νὰ ἐτοιμάζονται νὰ τὸ κομματιάσουν, τοὺς ἔδωσε χρήματα καὶ τοὺς ἔπεισε νὰ τὸ ἀφήσουν ἐλεύθερο στοὺς πέλαγος. Ἀργότερα, σὲ κάποια ναυμαχία κοντὰ στὴ Μύκονο, ἐνῶ ὅλοι σκοτώθηκαν, μόνο ὁ Κοίρανος σώθηκε ἀπὸ δελφίνι. Ὅταν κάποτε πέθανε σὲ γεροντική ἡλικία στὴν πατρίδα του κι ἐνῶ τυχαῖα αὐτοὶ πού τὸν μετέφεραν πρὸς τὸ νεκροταφεῖο περνοῦσαν δίπλα ἀπὸ τὴ θάλασσα τῆς Μιλήτου, φάνηκε τὴν ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἕνα πλῆθος δελφινιῶν στοὺς λιμάνι, πολὺ κοντὰ σ' ἐκείνους πού κουβαλοῦσαν τὸν Κοίρανο κι ἦταν σάν νὰ συμμετεῖχαν κι αὐτὰ στὴν ἐκφορὰ καὶ στὴν κηδεία τοῦ ἀνθρώπου")».

7. Κλαύδιος Αἰλιανός

(περ. 170-235 μ.Χ.)

Καταγόταν ἀπὸ τὴν Πραίνεστο, κοντὰ στὴ Ρώμη, καί, κατὰ τὰ γραφόμενά του, δὲν ἔφυγε ποτὲ ἀπὸ τὴν Ἰταλία, σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν πλειονότητα τῶν σοφιστῶν πού συνεχῶς μετακινοῦνταν. Χαρακτήριζε τὸν ἑαυτό του Ρωμαῖο. Ἐγραφε στὰ ἀττικιστικά ἐλληνικά, γεγονός γιὰ τὸ ὅποιο ἦταν πολὺ ὑπερήφανος. Δὲν τοῦ ἄρεσαν οἱ ρητορικές ἐπιδείξεις, γι' αὐτὸ καὶ ἀσχολήθηκε μόνον μὲ μελέτες ἱστορικές, ἀρχαιογνωστικές καὶ ζωολογικές. Ἔργα του: α) Ποικίλη ἱστορία (14 βιβλία· συλλογὴ ἀπὸ ἀνέκδοτα καὶ περιγραφές· ἕνα συνονθύλευμα διηγήσεων ἀπὸ τὴν φυσική, πολιτική καὶ πολιτιστική ἱστορία καὶ ἕνα πλῆθος πληροφοριῶν χωρὶς ἀναφορὰ σὲ πηγές), β) Περί ζώων ἰδιότητος (17 βιβλία μὲ περιέργες ἱστορίες γιὰ τὰ ζῶα· ἐξετάζει τὸν βίον τῶν ζώων ἀπὸ "ἠθικῆς" ἀπόψεως. Ἐπαινεῖ τὴν ἀφοσίωση τοῦ σκύλου, τὴν εὐφυΐα τοῦ ἐλέφαντα, τὴν ἐπιτηδειότητα τῶν μελισσῶν κτλ. Στὸ ἔργο του αὐτὸ διέσωσε ἀπόψεις ἄλλων συγγραφέων γιὰ τὴ φυσική ἱστορία) καὶ γ) μιά συλλογὴ 20 «Ἀγροικῶν ἐπιστολῶν», ὅπου περιγράφει τὴν ἀγροτική ζωὴ καὶ ἐκθειάζει τοὺς τρόπους ζωῆς τῆς ὑπαίθρου. Πρόκειται γιὰ ἔργα σοφιστικῆς ἐμπνεύσεως. Τὰ ἄλλα ἔργα του χάθηκαν.

Ἀποσπάσματα:

ΠΟΙΚΙΛΗ ΙΣΤΟΡΙΑ:

2.15:

«Κλαζομενίων τινὲς ἐς τὴν Σπάρτην ἀφικόμενοι καὶ ὕβρει καὶ ἀλαζονείᾳ χρώμενοι τοὺς τῶν ἐφόρων θρόνους, ἐνθα εἰώθασι καθήμενοι χρηματίζειν καὶ τῶν πολιτικῶν ἕκαστα διατάττειν, ἀλλὰ τούτους γε τοὺς θρόνους ἀσβόλῳ κατέχρισαν. Μαθόντες δὲ οἱ ἔφοροι οὐκ ἠγανάκτησαν, ἀλλὰ τὸν δημόσιον κήρυκα καλέσαντες

προσέταξαν αὐτὸν δημοσίᾳ κηρύξαι τοῦτο δὴ τὸ θαυμαζόμενον "ἔξεστω Κλαζομενίους ἀσχημονεῖν".

(=Κάποιοι Κλαζομένιοι [ἀπὸ τῆς Κλαζομενῆς, πόλεως τῆς δυτικῆς Μικρᾶς Ἀσίας, κοντὰ στὴ Σμύρνη] ἐπισκέφθηκαν κάποτε τὴ Σπάρτη καὶ γεμάτοι θράσος καὶ ἀλαζονεὶα λέρωσαν μὲ καπνία τοὺς θρόνους τῶν ἐφόρων, στοὺς ὁποίους αὐτοὶ καθισμένοι συνήθιζαν νὰ συσκέπτονται καὶ νὰ παίρνουν τῆς πολιτικῆς τοὺς ἀποφάσεις. Ὄταν τὸ πληροφορηθῆσαν αὐτὸ οἱ ἔφοροι δὲν ἀγανάκτησαν, ἀλλὰ κάλεσαν τὸν δημόσιο κήρυκα καὶ τὸν διέταξαν νὰ ἀνακοινώσῃ δημοσίᾳ αὐτὸ τὸ ἐντυπωσιακὸ· "ἄς ἐπιτραπεῖ στοὺς Κλαζομένιους νὰ συμπεριφέρονται ἀπρεπῶς)».

2.18:

«Τιμόθεος ὁ Κόνωνος ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων ἀποστάς ποτε τῶν δεῖπνων τῶν πολυτελῶν καὶ τῶν ἐστιάσεων τῶν στρατηγικῶν ἐκείνων παραληφθεὶς ὑπὸ Πλάτωνος ἐς τὸ ἐν Ἀκαδημείᾳ συμπόσιον καὶ ἐστιαιθεὶς ἀφελῶς ἅμα καὶ μουσικῶς ἔφη πρὸς τοὺς οἰκείους ἐπανελθὼν ὅτι ἄρα οἱ παρὰ Πλάτωνι δειπνοῦντες καὶ τῇ ὑστεραίᾳ καλῶς διάγουσιν. Ἐκ δὴ τούτου διέβαλλε Τιμόθεος τὰ πολυτελεῖα δεῖπνα καὶ φορτικὰ ὡς πάντως ἐς τὴν ὑστεραίαν οὐκ εὐφραίνοντα.

(=Ὁ Τιμόθεος ὁ γιὸς τοῦ Κόνωνος, ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων, ὅταν κάποτε ἀποστασιοποιήθηκε ἀπὸ τὰ πολυτελεῖα δεῖπνα καὶ τὰ στρατηγικὰ συμπόσια, ἔλαβε μέρος, μετὰ ἀπὸ πρόσκληση τοῦ Πλάτωνα, σὲ συμπόσιον τῆς Ἀκαδημίας· ἐκεῖ τὸ φαγητὸ ἦταν λιτό καὶ εἶχε συνοδεία μουσικῆς· ὅταν ἐπέστρεψε στοὺς δικούς του εἶπε ὅτι ὅσοι δειπνοῦν κοντὰ σὲ Πλάτωνα περνοῦν καλὰ καὶ τὴν ἐπόμενη μέρα. Μετὰ ἀπὸ αὐτὸ κατηγοροῦσε ὁ Τιμόθεος τὰ πολυτελεῖα καὶ φορτωμένα σέ φαγητὰ δεῖπνα, διότι δὲν προσφέρουν εὐχαρίστηση τὴν ἐπόμενη μέρα)».

2.25:

«Τὴν ἕκτην τοῦ μηνὸς τοῦ Θαρρηλιῶνος πολλῶν καὶ ἀγαθῶν αἰτίαν γενέσθαι λέγουσιν οὐ μόνον τοῖς Ἀθηναίοις ἀλλὰ καὶ ἄλλοις πολλοῖς. Αὐτίκα γοῦν Σωκράτης ἐν ταύτῃ ἐγένετο, καὶ Πέρσαι δὲ ἠττήθησαν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ, καὶ Ἀθηναῖοι δὲ τῇ ἄγροτέρᾳ ἀποθύουσι τὰς χιμαίρας τὰς τριακοσίας, κατὰ τὴν εὐχὴν τοῦ Μιλτιάδου δρωῦντες τοῦτο. Τοῦ δ' αὐτοῦ μηνὸς ἕκτη ἰσταμένου καὶ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην φασὶ γενέσθαι καὶ νικῆσαι τοὺς Ἕλληνας· τὴν γὰρ προτέραν ἦτταν αὐτῶν, ἧς ἐμνήσθη, ἐπ' Ἀρτεμισίῳ γεγονέναι. Καὶ τὴν ἐν Μυκάλῃ δὲ τῶν Ἑλλήνων νίκην οὐκ ἄλλης ὁμολόγηται δῶρον ἡμέρας γενέσθαι ἢ ταύτης, εἴ γε κατὰ τὴν αὐτὴν ἐνίκων καὶ ἐν Πλαταιαῖς καὶ ἐν Μυκάλῃ. Καὶ Ἀλέξανδρον δὲ τὸν Μακεδόνα, τὸν Φιλίππου παῖδα, τὰς πολλὰς μυριάδας τὰς τῶν βαρβάρων φθεῖραι καὶ αὐτὸν λέγουσιν ἕκτη ἰσταμένου, ὅτε καὶ Δαρεῖον καθεῖλεν Ἀλέξανδρος. Καὶ ὁμολογοῦσι τοῦ αὐτοῦ μηνὸς πάντα. Καὶ αὐτὸν δὲ τὸν Ἀλέξανδρον καὶ γενέσθαι καὶ ἀπελθεῖν τοῦ βίου τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ πεπίστευται.

(=Ἡ ἕκτη τοῦ μηνὸς Θαρρηλιῶνος [Θαρρηλιῶν-ῶνος· ὁ ἐνδέκατος μῆνας τοῦ ἄττικοῦ ἔτους, περίπου ἀπὸ τὰ μέσα Μαΐου μέχρι τὰ μέσα Ἰουνίου] λένε πὼς ἔγινε αἰτία πολλῶν καλῶν ὄχι μόνον γιὰ τοὺς Ἀθηναίους, ἀλλὰ καὶ γιὰ πολλοὺς ἄλλους. Σᾶς λέω

λοιπόν άμέσως πώς αυτή τήν ήμερομηνία γεννήθηκε ό Σωκράτης, και οι Πέρσες αυτή τήν ήμερα νικήθηκαν, και οι Αθηναίοι θυσιάζουν τίς τριακόσιες γίδες στην Άρτεμη τήν κυνηγό, έκπληρώνοντας έτσι τό τάμα πού είχε κάνει ό Μιλτιάδης. Στίς έξι τοῦ ίδιου μήνα, στίς αρχές του, λένε πώς έγινε ή μάχη τών Πλαταιών, στην όποία νίκησαν οι Έλληνες· ή προηγούμενη ήττα τών Περσών, τήν όποία ανέφερα, είχε λάβει χώρα στο Άρτεμίσιο. Αλλά και ή νίκη τών Έλλήνων στη Μυκάλη ήταν δώρο αυτής τής ήμέρας κι όχι άλλης, άφοῦ τήν ίδια μέρα νίκησαν οι Έλληνες και στίς Πλαταιές και στη Μυκάλη. Αλλά και ό Αλέξανδρος ό Μακεδών, ό γιός τοῦ Φιλίππου, πού διέλυσε τίς πολλές μυριάδες βαρβάρων, κι αυτός λένε πώς τήν έκτη τοῦ ίδιου μηνός κατατρόπωσε τόν Δαρειό. Και όλοι ξέρουν πώς σ' αυτήν τήν ήμερομηνία έγιναν όλα τά σπουδαία. Αλλά τήν ίδια μέρα πιστεύεται πώς και ό ίδιος ό Αλέξανδρος και γεννήθηκε και πέθανε)».

2.41:

«Φιλοπόται δέ λέγονται γενέσθαι...και Διότιμος ό Αθηναίος. Οὔτός τοι και χώνη έπεκαλειτό· έντιθέμενος γάρ τῷ στόματι χώνην άδιαλείπτως έχωρει τόν έσχέομενον οἶνον.

(=Πολλοί ήταν αυτοί πού αγαποῦσαν τό πιστό...μεταξύ τών όποίων και ό Διότιμος ό Αθηναίος. Σ' αυτόν είχαν προσάψει τό παρατσούκλι χωνί [ή χώνη· συνηρ. τοῦ χωνί=χωνί]· διότι έβάζε στο στόμα του ένα χωνί και άδιαλείπτως ρουφοῦσε τό κρασί πού τοῦ έχυναν)».

3.3:

«Ξενοφώντι θύοντι ήκέ τις έκ Μαντινείας άγγελος, λέγων τόν υιόν αυτοῦ τόν Γρύλλον τεθάναι· κάκεινος απέθετο μέν τόν στέφανον, διετέλει δέ θύων. Έπει δέ ό άγγελος προσέθηκε τῷ πρότερον λόγω και έκείνον τόν λέγοντα ότι νικῶν μέντοι τέθηκε, πάλιν ό Ξενοφών επέθετο τῇ κεφαλῇ τόν στέφανον.

(=Τήν ώρα πού ό Ξενοφώντας προσέφερε θυσία στους θεούς έφθασε ένας άγγελιαφόρος από τήν Μαντινεία και τοῦ ανήγγειλε πώς ό γιός του Γρύλλος σκοτώθηκε· τότε ό Ξενοφών απέθεσε τό στεφάνι πού φοροῦσε, αλλά συνέχισε τή θυσία. Όταν όμως ό άγγελιαφόρος πρόσθεσε στόν προηγούμενο λόγο και τήν πρόταση ότι σκοτώθηκε όμως ως νικητής, ό Ξενοφών ξαναφόρεσε στο κεφάλι του τό στεφάνι)».

10.2:

«Εὐβώταν τόν Κυρηναῖον ιδουσα Λαῖς ήράσθη αυτοῦ θερμότατα, και περι γάμου λόγους προσήνεγκεν. Ό δέ φοβηθεις τήν έξ αυτής έπιβουλήν υπέσχετο ταῦτα δράσειν· οὔ μὴν ώμίλησεν αυτή ή Εὐβώτας, σωφρόνως διαβίώσας. Νικήσας οὖν ίνα μη δόξη διαφθεῖραι τās όμολογίας τās πρὸς τήν ανθρωπον, εικόνα γραψάμενος τής Λαίδος ές τήν Κυρήνην έκόμισε, λέγων άγειν Λαίδα και μη παραβῆναι τās συνθήκας. Ανθ' ὧν ή γυνή ή νόμω γημαμένη αυτῷ παμμέγιστον ανδριάντα έν Κυρήνη ανέστησεν, αυτόν άμειβομένη τής σωφροσύνης.

(=Η έταίρα Λαῖς όταν είδε τόν Κυρηναῖο Εὐβώτα, τόν έρωτεύθηκε θερμότατα και τοῦ έκανε πρόταση γάμου. Κι εκείνος, επειδή φοβήθηκε μήπως τοῦ κάνει κακό, τής υποσχέθηκε ότι θα τήν παντρευθεῖ· ό Εὐβώτας όμως δέν ήλθε σε σαρκική επαφή μαζί

της, αλλά έζησε μέ εγκράτεια. Νίκησε λοιπόν, αλλά για νά μή φανεϊ ότι παραβίασε τήν υπόσχεση γάμου πού τής είχε δώσει, παρήγγειλε μιá προτομή τής Λαϊδας και τήν έφερε μαζί του στήν Κυρήνη, λέγοντας πώς έφερε μαζί του τή Λαϊδα και, κατά συνέπεια, δέν παρέβη τόν λόγο του. Σε αντίλλαγμα, ή νόμιμη σύζυγός του τοῦ έστισε στήν Κυρήνη έναν τεράστιο άνδριάντα, άμείβοντάς τον έτσι για τή σωφροσύνη του»).

11.9:

«Οί τῶν Έλλήνων άριστοι πενία διεζών παρὰ πάντα τόν βίον... Εισί δέ οὔτοι, οἶον Άριστείδης ό Λυσιμάχου, άνήρ πολλά μέν έν πολέμῳ κατορθώσας και τούς φόρους δέ τοῖς Έλλησι τάξας. Άλλ' οὔτός γε ό τοιοῦτος οὔδὲ έντάφια έαυτῷ κατέλιπεν ικανά. Και Φωκίων δέ πένης ήν. Αλεξάνδρου δέ πέμπαντος αὐτῷ τάλαντα έκατόν ήρώτα "διὰ τίνα αίτίαν μοι δίδωσιν;". Ως δ' εἶπον ότι μόνον αὐτόν Αθηναίων ήγειται καλόν και άγαθόν, "οὐκοῦν" έφη "έασάτω με τοιοῦτον εἶναι"...Και Έπαμεινώνδας δέ ό Πολύμνιδος πένης ήν. Ιάσονος δέ αὐτῷ πέμπαντος πεντήκοντα χρυσούς, ό δέ "άδίκων" έφη "άρχεις χειρῶν"...Πελοπίδας δέ έπιτιμώντων αὐτῷ τῶν φίλων ότι χρημάτων άμελεῖ πράγματος ές τόν βίον λυσιτελοῦς, "νή τόν Δία" εἶπε "λυσιτελές, αλλά Νικομήδει τούτῳ", δείξας χολόν τινα και άνάπηρον.

(=Οί άριστοι Έλληνες ζοῦσαν φτωχικά σ' όλη τους τή ζωή...Τέτοιοι ήταν ό Αριστείδης ό γιός τοῦ Λυσιμάχου, άνδρας πού είχε κάνει πολλά κατορθώματα στόν πόλεμο και όρισε τούς φόρους στοῦς Έλληνες. Ο ίδιος όμως δέν άφησε οὔτε τά αναγκαία χρήματα για τήν κηδεία του. Και ό Φωκίων φτωχός ήταν. Όταν κάποτε τοῦ έστειλε ό Αλέξανδρος έκατό τάλαντα, ρώτησε "για ποιόν λόγο μοῦ τά δίνει;". Κι όταν τοῦ εἶπαν ότι αὐτόν μόνον άπ' όλους τούς Αθηναίους θεωρεῖ ό Αλέξανδρος καλό και άγαθό, ό Φωκίωνας άπάντησε: "λοιπόν, άς μέ άφήσει νά συνεχίσω νά εἶμαι τέτοιος"...Και ό Έπαμεινώνδας ό γιός τοῦ Πολύμνιδος ήταν φτωχός. Όταν ό Ιάσων τοῦ έστειλε πενήντα χρυσά νομίσματα, ό Έπαμεινώνδας τοῦ εἶπε: "κάνεις μέ τά χέρια σου μιá άρχή άδικίας"...Ο Πελοπίδας όταν οί φίλοι του τόν μάλωναν λέγοντάς του πώς άδιαφορεῖ για τά χρήματα πού εἶναι χρήσιμα στή ζωή, αὐτός άπάντησε "μά τόν Δία, εἶναι χρήσιμα γι' αὐτόν τόν Νικομήδη", κι έδειξε κάποιον χολό και άνάπηρο»).

12.21:

«Αί Λακεδαιμονίων μητέρες, όσαι έπυθάνοντο τούς παῖδας αὐτῶν έν τή μάχη κεῖσθαι, αλλά αὔται γε άφικόμεναι τά τραύματα αὐτῶν έπεσκόπουν τά τε έμπροσθεν και τά όπισθεν. Και εἰ ήν πλείω τά εναντία, αί δέ γαυρούμεναι και σεμνόν άμα και βλοσυρόν όρῶσαι τούς παῖδας ές τάς πατρώας έφερον ταφάς: εἰ δέ έτέρως εἶχον τῶν τραυμάτων, ένταῦθα αἰδούμεναι και θρηνοῦσαι και ως ένι μάλιστα λαθεῖν σπεύδουσαι άπηλλάττοντο, καταλιποῦσαι τούς νεκρούς έν τῷ πολυανδρίῳ θάψαι, ή λάθρα ές τά οικεῖα ήρία έκόμιζον αὐτούς.

(=Οί μητέρες τῶν Λακεδαιμονίων, όσες πληροφοροῦνταν πώς τά παιδιά τους σκοτώθηκαν στή μάχη, πήγαιναν κοντά τους και έξετάζαν τά τραύματά τους και τά μπροστά και τά πίσω. Και άν ήταν περισσότερα τά μπροστά, αὐτές μέ ύπερηφάνεια και κοιτάζοντας τά παιδιά τους μέ βλέμμα σοβαρό και συνάμα βλοσυρό τά μετέφεραν

στους πατρογονικούς τάφους· ἂν ὁμως εἶχαν τραύματα στήν πλάτη, τότε ἔφευγαν θρη-
νώντας γεμάτες ντροπή καί τρέχοντας νά κρυφθοῦν τό συντομότερο, ἀφήνοντας τούς
νεκρούς νά τοῦς θάψουν μαζί μέ ἄλλους, ἢ τοῦς μετέφεραν κρυφά στους οἰκογενεια-
κούς τους τάφους)».

ΠΕΡΙ ΖΩΩΝ ΙΔΙΟΤΗΤΟΣ:

1.7:

«Λέγουσι τὸν θῶα τὸ ζῶον φιλανθρωπότατον εἶναι. Καί ὅταν μὲν που περιτύχη
ἀνθρώπῳ, ἐκτρέπεται αὐτόν, οἷον αἰδούμενος· ὅταν δὲ ἀδικούμενον θεάσῃται ὑπ’
ἄλλου θηρίου, τὸ τηνικαῦτα ἐπαμύνει αὐτῷ.

(=Λένε πὼς τὸ τσακάλι εἶναι ζῶο πάρα πολὺ φιλάνθρωπο. Κι ὅταν συναντήσῃ
κάπου κάποιον ἄνθρωπο, τὸν ἀποφεύγει σάν νά τὸν ντρέπεται· ὅταν ὁμως δεῖ πὼς
ἐπιτίθεται στὸν ἄνθρωπο κάποιον ἄλλο θηρίο, τότε τὸν ὑπερασπίζεται)».

1.11:

«Μελιττῶν δὲ ἡλικίαν διαγνοίη τις ἂν τὸν τρόπον τοῦτον. Αἱ μὲν αὐτοετείς σιλ-
πναί τέ εἰσι καὶ εἰοκασιν ἐλαίῳ τὴν χρόαν· αἱ δὲ πρεσβύτεραι τραχεῖαι καὶ ἰδεῖν καὶ
προσπαῦσαι γίνονται, ῥυσαι δὲ ὄρωνται διὰ τὸ γῆρας· ἐμπειρότεραι δὲ εἰσιν αὗται
καὶ τεχνικώτεραι, παιδεύσαντος αὐτάς τὴν ἐπὶ τῷ μέλιτι σοφίαν τοῦ χρόνου. Ἔχουσι
δὲ καὶ μαντικῶς, ὥστε καὶ ὑετῶν καὶ κρύους ἐπιδημίαν προμαθεῖν· καὶ ὅταν τούτων
τὸ ἕτερον ἢ καὶ ἀμφοτέρα ἔσσεσθαι συμβάλωσιν, οὐκ ἐπὶ μήκιστον ἐκτείνουσι τὴν
πτῆσιν, ἀλλὰ περιποτῶνται τοῖς σμήνεσι, καὶ οἰοῖνε περιθυροῦσιν. Ἐκ δὴ τούτων οἱ
μελιττουργοὶ οἰωνισάμενοι προλέγουσι τοῖς γεωργοῖς τὴν μέλλουσαν ἐπιδημίαν τοῦ
χειμῶνος. Δεδοίκασι δὲ ἄρα οὐ τοσοῦτον τὸ κρύος αἱ μέλιτται, ὅσον τὸν ὄμβρον τὸν
πολὺν καὶ τὸν νιφετόν. Ἐναντία δὲ πολλάκις τοῦ πνεύματος πέτονται, καὶ βραχεῖαν
λίθον ἐν τοῖς ποσὶ κομίζουσι καὶ τοσαύτην ὄσσην εὐφορον αὐταῖς πετομέναις εἶναι,
καὶ τρόπον τινὰ τοῦτο ἔρμα ἐαυταῖς ἐπιτεχνῶνται πρὸς τὸν ἐπίπτοντα ἄνεμον τά τε
ἄλλα καὶ ἵνα μὴ παρατρέψῃ τῆς ὁδοῦ ἢ αὔρα αὐτάς.

(=Θά μπορούσε νά ξεχωρίσει κανεὶς τὴν ἡλικία τῶν μελισσῶν μέ τὸν ἐξῆς τρόπο.
Αὐτές πού γεννήθηκαν μέσα στὴ χρονιά εἶναι γυαλιστερές καὶ τὸ δέρμα τους μοιάζει
μέ λάδι· οἱ μεγαλύτερης ἡλικίας εἶναι τραχεῖες κι ὅταν τίς βλέπει κι ὅταν τίς ἀκουμπάει
κανεὶς, καὶ φαίνονται σκληρές καὶ ζαρωμένες λόγω τοῦ γήρατος· αὐτές εἶναι πιό
ἐμπειρες καὶ πιό ἐπιδέξιες, γιατί ὁ χρόνος τίς δίδαξε τὴ σοφία γιὰ τὴν παρασκευὴ τοῦ
μελιοῦ. Ἔχουν καὶ μαντικές ιδιότητες, ὥστε νά ἀντιλαμβάνονται ἀπὸ πρὶν πότε θά
ἔλθουν οἱ βροχές καὶ τὰ κρύα· κι ὅταν εἶναι σίγουρες πὼς θά συμβεῖ τό ἕνα ἀπὸ τὰ
δύο ἢ καὶ τὰ δύο, πετοῦν γύρω ἀπὸ τὴν κυψέλη σάν νά προστατεύουν τίς εἰσόδους της.
Απὸ αὐτές τίς κινήσεις τῶν μελισσῶν οἱ μελισσοουργοὶ προλέγουν στους γεωργούς τὴν
κακοκαιρία πού θά ἔλθει. Οἱ μέλισσες ἀκόμη δὲν φοβοῦνται τόσο τὸ κρύο, ὅσο τὴν
πολλὴ βροχὴ καὶ τὴ χιονοθύελλα. Πετοῦν πολλές φορές ἀντίθετα μέ τὸν ἄνεμο κουβα-
λώντας μέ τὰ ποδαράκια τους ἕνα λιθαράκι τόσο βαρὺ ἴσα-ἴσα γιὰ νά τίς βοηθάει νά
πετάξουν, καὶ τρόπον τινὰ τὸ μῆχανεῦνται αὐτό καὶ τὸ ἔχουν σάν ἕνα μικρὸ βάρος

κόντρα στον άνεμο πού τίς χτυπάει καί γιά νά μήν τίς βγάξει ό άέρας από τήν πορεία τους)».

ΑΓΡΟΙΚΙΚΑΙ ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ:

ΕΠΙΣΤΟΛΗ 3:

«Εὐπειθίδης Τιμωνίδη.

Αδικεῖ με ἢ παρὰ σοί Σηκύλη παραιρουμένη τῶν δραγμάτων καί παρακλέπτουσα. Ἐάν μὲν οὖν παύσῃται, καλά σοί καί μενοῦμεν φίλοι· ἐάν δέ ἔχῃται ἔργου, δικάσομαι σε βλάβης. Καί γάρ ἂν εἰκότως μοι στενάξειε τὰ τῶν προγόνων ἡρία, εἰ Εὐπειθίδης ὁ Κορυδαλλεύς ἐμαυτὸν περιόψομαι προσελούμενον, καί ταῦτα ὑπ' ἀνδραπόδου ἴσως δυοῖν μναῖν ἀξίου.

(= Ὁ Εὐπειθίδης σὸν Τιμωνίδη.

Μέ ἀδικεῖ ἡ δούλη σου ἡ Σηκύλη παίρνοντας καί κλέβοντάς μου τά δεμάτια. Ἄν τό σταματήσῃ αὐτό, καλῶς· θά παραμείνουμε φίλοι· ἂν ὅμως τό συνεχίσει, θά σέ καταγγεῖλω γιά τή ζημιά. Γιατί δικαιολογημένα θά στέναζαν οἱ τάφοι τῶν προγόνων μου, ἂν ἐγώ, ὁ Εὐπειθίδης ὁ Κορυδαλλεύς, ἀνεχθῶ νά μέ κλέβουν, καί μάλιστα νά μέ κλέβει μιὰ δούλη πού ἀξίζει δέν ἀξίζει δύο μνές [περίπου 10.000 εὐρωδραχμές])».

ΕΠΙΣΤΟΛΗ 20:

«Φαιδρίας Σθένωνι.

...Μὴ τοῖνυν γεωργῶν καταφρόνει· ἔστι γάρ τις καί ἐνταῦθα σοφία· γλώττη μὲν οὐ πεποικιλμένη οὐδὲ καλλωπιζομένη λόγων δυνάμει, σιγῶσα δέ εὖ μάλα καί δι' αὐτοῦ τοῦ βίου τήν ἀρετὴν ὁμολογοῦσα. Εἰ δέ σοφώτερα ταῦτα ἐπέσταλταί σοι ἢ κατὰ τήν τῶν ἀγρῶν χορηγίαν, μὴ θαυμάσῃς· οὐ γάρ ἐσμεν οὔτε Λίβυες οὔτε Λυδοὶ ἀλλ' Ἀθηναῖοι γεωργοί.

(= Ὁ Φαιδρίας σὸν Σθένωνα.

...Μὴν περιφρονεῖς λοιπὸν τοὺς γεωργοὺς· γιατί κι αὐτοὶ διαθέτουν κάποια σοφία· κι ἡ σοφία τους δέν διατυπώνεται μέ λόγο περίτεχνο οὔτε καί καλλωπίζεται μέ ρητορική δύναμη, ἀλλά περισσότερο φανερώνεται μέ τή σιωπή της καί ὁμολογεῖ τήν ἀρετή της μέ τήν ἴδια της τή ζωή. Κι ἂν ἡ ἐπιστολή μου αὐτή σοῦ φαίνεται πιό σοφή ἀπ' ὅ,τι θά μπορούσε νά περιμένει κανεὶς ἀπό ἀγρότες, μὴ ἀπορεῖς· γιατί δέν εἴμαστε οὔτε Λίβυοι οὔτε Λυδοί, ἀλλά Ἀθηναῖοι γεωργοί [καί ὡς ἐκ τούτου εἴμαστε ἀρκετά καλλιεργημένοι, ὥστε νά εἴμαστε σέ θέση νά γράψουμε ἕνα γράμμα περιωπῆς σάν κι αὐτό!])».

Μία πρόμη καὶ αὐστηρὴ κριτικὴ στὴ Δεύτερη Σοφιστικὴ - «Λογγίνος»

(μέσα 1^{ου} αἰ. μ.Χ.)

Τὴν αἴσθησι τῆς παρακμῆς τῆς λογιουσῆς τῆς Δεύτερης Σοφιστικῆς τὴν εἶχε νιώσει βαθειά μέσα του ἕνας πολὺ σπουδαῖος λόγιος αὐτῆς τῆς ἐποχῆς, ἥδη στό ξεκίνημά της. Εἶναι ὁ ἄγνωστος συγγραφέας τοῦ ἔργου «Περὶ ὕψους», ἕνας πολὺ σπουδαῖος, ἀλλὰ ἄγνωστος κριτικὸς τῶν μέσων τοῦ 1^{ου} μ.Χ. αἰῶνος. Τοῦ δόθηκε τό

ὄνομα, "Λογγίνος", διότι κάποιο χειρόγραφο του ἀποδόθηκε, μᾶλλον ἐσφαλμένα, στὸν "Διονύσιο Λογγίνο" καὶ στὸν "Διονύσιο ἢ Λογγίνο". Μᾶλλον εἶναι Ἕλληνας συγγραφέας πού ἔδρασε στή Ρώμη. Σήμερα θεωρεῖται σίγουρο πὼς δὲν πρόκειται, ὅπως παλαιότερα πιστευόταν, γιὰ τὸν Κάσσιο Λογγίνο (220-273 μ.Χ.).

Ὁ Λογγίνος ἀπευθύνει τὸ ἔργο του σὲ κάποιον Ποστούμιο Τερεντιανό:

«Ποστούμιε Τερεντιανέ φίλτατε» (1.1).

Τὰ πρότυπα τοῦ ἔργου «Περὶ ὕψους» τοῦ φερόμενου ὡς "Λογγίνου" εἶναι Ὁμηρος, ὁ Πίνδαρος, ὁ Σοφοκλῆς, ὁ Πλάτων, ὁ Δημοσθένης. Οἱ κρίσεις τοῦ ἄγνωστου αὐτοῦ συγγραφέα εἶναι ἰδιαίτερα εὔστοχες καὶ ἐμπεριστατωμένες.

Ὑπογραμμίζει τὴν προσφορά τῶν ἀρχαίων κλασικῶν στὴν τέχνη τοῦ λόγου:

«Οὐκοῦν καὶ ἡμᾶς, ἡνίκ' ἂν διαπονώμεν ὑψηγορίας τι καὶ μεγαλοφροσύνης δεόμενον, καλὸν ἀναπλάττεσθαι ταῖς ψυχαῖς πῶς ἂν εἰ τύχοι ταῦτ' Ὁμηρος εἶπεν, πῶς δ' ἂν Πλάτων ἢ Δημοσθένης ὕψωσαν ἢ ἐν ἱστορίᾳ Θουκυδίδης...

(=Ἔτσι λοιπὸν κι ἐμεῖς, ὅταν γράφουμε κάτι πού ἀπαιτεῖ λόγο μὲ ὕψος ὑψηλό καὶ μεγαλόφρον, εἶναι χρήσιμο νὰ ζαναφέρνουμε στή μνήμη μας πῶς θὰ τό ἔλεγε αὐτό ὁ Ὁμηρος, πῶς θὰ τό ἀνέβαζαν σὲ ὑψηλό ὕψος ὁ Πλάτων ἢ ὁ Δημοσθένης ἢ στὴν ἱστορία ὁ Θουκυδίδης)» (14.1)...

«Ἐκεῖνοι οἱ ἰσόθεοι καὶ τῶν μεγίστων ἐπορεξάμενοι τῆς συγγραφῆς, τῆς δ' ἐν ἅπασιν ἀκριβείας ὑπερφρονήσαντες.

(=Ἐκεῖνοι οἱ ἰσόθεοι, πού στόχευσαν σὲ σπουδαιότατα ἔργα συγγραφικά, καὶ ἔφθασαν σὲ ὕψη ἀκριβείας σὲ ὀτιδήποτε ἔγραψαν)» (35.2).

Διαπιστώνει πῶς στίς μέρες του, μέρες τῆς Δεύτερης Σοφιστικῆς, μέρες παρακμῆς, ἔχουν ἐκλείψει οἱ προϋποθέσεις μιᾶς ὑψηλῆς καὶ οὐσιαστικῆς ἀνθησης τοῦ ἐντεχνου λόγου. Οἱ προϋποθέσεις αὐτές εἶναι τὸ ὑψηλὸ φρόνημα, τὸ γενναῖο πάθος, ἡ φαντασία, ἡ δημοκρατία καὶ κατὰ κύριο λόγο ἡ ἐλευθερία, πού εἶναι ἡ πιὸ ἀναγκαία. Ἡ σκλαβιά στοὺς Ρωμαίους καὶ πρωτίστως ἡ εὐκολὴ ἀποδοχὴ τῆς στέρησης τῆς ἐλευθερίας τους ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες λογίους στά χρόνια ἐκεῖνα, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἐκμετάλλευση πρὸς ἴδιον ὄφελος τῆς λατρείας πού ἔτρεφαν οἱ Ρωμαῖοι γιὰ τὰ Ἑλληνικὰ Γράμματα εὐθύνονται γιὰ τὴν υποβάθμιση καὶ τὴ ρηχότητα πού χαρακτηρίζει τὴ λογοτεχνικὴ παραγωγὴ τῆς Δεύτερης Σοφιστικῆς:

«Πιστευτέον ἐκεῖνῳ τῷ θρυλουμένῳ, ὡς ἡ δημοκρατία τῶν μεγάλων ἀγαθῆ τιθηνός, ἢ μόνῃ σχεδὸν καὶ συνήκμασαν οἱ περὶ λόγους δεινοὶ καὶ συναπέθανον; Θρέψαι τε γάρ, φησίν, ἱκανῆ τὰ φρονήματα τῶν μεγαλοφρόνων ἢ ἐλευθερία καὶ ἐπελπίσαι, καὶ ἅμα διεγείρειν τὸ πρόθυμον τὸ πρὸς ἀλλήλους.

(=Δὲν πρέπει νὰ πιστέψουμε ἐκεῖνο πού λέγεται, πῶς ἡ δημοκρατία εἶναι ἡ ἀγαθὴ τροφὸς ὄλων τῶν μεγάλων, μαζὶ μὲ τὴν ὁποία σχεδὸν ἄκμασαν καὶ πέθαναν ὅλοι οἱ δεινοὶ στοὺς λόγους παλαιοὶ συγγραφεῖς; Διότι λέει ὁ παλιὸς λόγος πῶς ἡ ἐλευθερία εἶναι ἱκανὴ νὰ θρέψει τὰ φρονήματα τῶν μεγαλοφρόνων ἀνδρῶν καὶ νὰ τοὺς γεμίσει ἐλπίδες, καὶ συνάμα νὰ διεγείρει τὴ μεταξύ τους φιλοτιμία)» (44.2).

Οἱ σημερινοὶ ὁμῶς λόγοι εἶναι

«ἄγευστοι καλλίστου καὶ γονιμωτάτου λόγωννάματος, τὴν ἐλευθερίαν λέγω.
(=ἄγευστοι τοῦ ὠραιότατου καὶ γονιμότητος νόματος τῶν λόγων, ποῦ εἶναι ἡ ἐλευθερία)» (44.3).

Μέ πνεῦμα αὐτοκριτικῆς ὁ "Λογγίνος" χαρακτηρίζει τοὺς Ἕλληνας λογίους τῆς γενιᾶς του καὶ τὴν κατάντια τους:

«Παιδομαθεῖς δουλείας δικαίας.

(=Ἀπὸ παιδιὰ συνηθίσαμε τὴ δουλεία καὶ τὴ θεωροῦμε μάλιστα δίκαιη)» (44.3).

Αἰτία καὶ δουλαγωγός εἶναι ἡ βαρεῖα ἀρρώστια τῆς φιλοχρηματίας,

«ἡ γὰρ φιλοχρηματία, πρὸς ἣν ἅπαντες ἀπλήστως ἤδη νοσοῦμεν

(=ἡ φιλοχρηματία, ποῦ ὅλοι οἱ σημερινοὶ τὴν ἔχουμε σέ βαθμὸ ἀπληστίας)» (44.6),

ἡ κολακεία,...ἡ φιληδονία,...ἡ φιλαργυρία,...ὁ ἄμετρος πλοῦτος,...ἡ ἀκολασία καὶ ἡ πολυτέλεια, ἡ ὁποία

«ἅμα ἀνοίγοντος ἐκείνου (τοῦ πλούτου) τῶν πόλεων καὶ οἰκῶν τὰς εἰσόδους εἰς ἃς ἐμβαίνει καὶ συνοικίζεται.

(=ἀκολουθεῖ τὸν πλοῦτο, ὁ ὁποῖος ἀνοίγει τίς εἰσόδους τῶν πόλεων καὶ τῶν σπιτιῶν, ὅπου μπαίνει, καὶ συγκατοικεῖ μαζί του)» (44.4-7).

Ὁ "Λογγίνος" ἔχει διαβάσει καὶ τὸ βιβλίον τῆς Γενέσεως τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης:

«Ὁ τῶν Ἰουδαίων θεσμοθέτης, οὐχ ὁ τυχὼν ἀνὴρ, τὴν τοῦ θεοῦ δύναμιν κατὰ τὴν ἀξίαν ἐχώρησε κἀξέφηεν, εὐθὺς ἐν τῇ εἰσβολῇ γράψας τῶν νόμων "εἶπεν ὁ Θεός", φησί, - τί; "γενέσθω φῶς, καὶ ἐγένετο· γενέσθω γῆ, καὶ ἐγένετο".

(=Ὁ νομοθέτης τῶν Ἰουδαίων [ὁ Μωϋσῆς]), ἄνδρας ὄχι τυχαῖος, κατέγραψε καὶ ἀποκάλυψε τὴ δύναμιν τοῦ Θεοῦ ὅπως ἄξιζε, ὅταν ἤδη στήν ἀρχὴ τῆς καταγραφῆς τοῦ θεοῦ νόμου λέει "εἶπε ὁ Θεός", - τί; "ἅς δημιουργηθεῖ τὸ φῶς, καὶ δημιουργήθηκε· ἅς δημιουργηθεῖ ἡ γῆ, καὶ δημιουργήθηκε". [Βλ. Γένεσις α' 3, 9-10]).

Ι' Κεφάλαιο

Ίστορία τῆς Φιλοσοφίας - Διογένης ὁ Λαέρτιος

(πρῶτο μισό 3^ο αἰ. μ.Χ.)

Ὁ Διογένης ἀπό τῆ Λαέρτη τῆς Κιλικίας εἶναι ἱστορικός τῆς φιλοσοφίας. Γιά τή ζωή του δέν ξέρομε σχεδόν τίποτα. Ἐγραψε τό ἔργο «**Βίοι καί γνῶμαι τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ εὐδοκίμησάντων**» σέ δέκα βιβλία, τή μόνη Ίστορία τῆς φιλοσοφίας πού ἔχουμε ἀπό τήν ἀρχαιότητα. Κάνει μιᾶ ἐπισκόπηση ὅλων τῶν φιλοσοφικῶν σχολῶν καί δίνει γιά τόν κάθε φιλόσοφο, ἀπό τόν Θαλῆ ὡς τόν Ἐπίκουρο, μιᾶ σύντομη βιογραφία, σύνοψη τῆς διδασκαλίας του καί κατάλογο τῶν ἔργων του. Συχνότατα παρεμβάλλει ἀνέκδοτα ἀπό τήν καθημερινότητα τῶν φιλοσόφων. Χρησιμοποίησε παλαιότερες του, παρόμοιου χαρακτήρα συλλογές. Ἐξέδωσε καί μιᾶ συλλογή «Ἐπιγραμμάτων» πρὸς τιμὴν φιλοσόφων καί ἄλλων διάσημων ἀνδρῶν.

Ὁ Διογένης ὁ Λαέρτιος μᾶς παρέδωσε ἕνα τεράστιο ὄγκο ἀπανθισμάτων καί μᾶς διέσωσε ὑλικό ἀπροσμέτρητης ἀξίας. Θά μπορούσε νά πει κανεὶς πὼς ὁ Διογένης ὁ Λαέρτιος εἶχε τή φιλοτιμία, τήν πρόνοια καί τή στοργική φροντίδα νά διαφυλάξει, χάριν τῶν μεταγενεστέρων, ὅσο περνοῦσε ἀπό τό χέρι του καί μέ ὅ,τι ὑλικό διέθετε, ἀπομεινάρια καί λείψανα μιᾶς παράδοσης μεγάλης καί λαμπρῆς πού χάθηκε ὀριστικά καί ἀμετάκλητα.

Ἀποσπάσματα:

ΒΙΟΙ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ ΤΩΝ ΕΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΕΥΔΟΚΙΜΗΣΑΝΤΩΝ:

ΟΡΦΕΥΣ 1.5.1:

«Οἱ δὲ... (λέγουσι καί...) παράγουσι καί Ὀρφέα τὸν Θραῖκα... φιλόσοφον γεγονέναι καί εἶναι ἀρχαιότατον. Ἐγὼ δέ, εἰ τὸν περὶ θεῶν ἐξαγορευόμενα τοιαῦτα χρὴ φιλόσοφον καλεῖν οὐκ οἶδα, οὐδὲ τίνα δεῖ προσαγορεύειν τὸν πᾶν τὸ ἀνθρώπειον πάθος ἀφειδούντα τοῖς θεοῖς προστρίψαι, καὶ τὰ σπανίως ὑπὸ τινῶν ἀνθρώπων αἰσχροουργούμενα τῷ τῆς φωνῆς ὄργανῳ. Τοῦτον δὲ ὁ μὲν μῦθος ὑπὸ γυναικῶν ἀπολέσθαι φησί· τὸ δ' ἐν Δίῳ τῆς Μακεδονίας ἐπίγραμμα, κεραυνωθῆναι αὐτόν, λέγον οὕτως (A. Pal. vii. 617): "Θρήϊκα χρυσολύρην τῆδ' Ὀρφέα Μοῦσαι ἔθαψαν, ὃν κτάνεν ὑψιμέδων Ζεὺς ψολόεντι βέλει".

(=Αὐτοὶ λένε καί παρουσιάζουν τὸν Ὀρφέα ἀπὸ τῆς Θράκης... ὡς φιλόσοφο καί μάλιστα ἀρχαιότατο. Ἐγὼ ὅμως δέν ξέρω ἂν πρέπει νά ὀνομάσω φιλόσοφο αὐτόν πού ἔγραψε τέτοια πράγματα γιά τοὺς θεοὺς, οὔτε πῶς πρέπει νά ἀποκαλέσω αὐτόν πού δέν δίστασε νά προσάψει μέ τό τραγούδι του στοὺς θεοὺς κάθε ἀνθρώπινο πάθος, ἀκόμη καί τὰ αἰσχρὰ πού σπάνια διαπράττουν οἱ ἀνθρώποι. Ὁ μῦθος λέει γι' αὐτόν πὼς

τόν κατασπάραζαν γυναῖκες· ὑπάρχει ἐπίσης στό Δίον τῆς Μακεδονίας ἕνα ἐπίγραμμα πού λέει πώς κατακεραυνώθηκε· τό ἐπίγραμμα εἶναι τό ἐξῆς· "Τόν Θρακιώτη μέ τή χρυσή λύρα, τόν Ὀρφέα, ἔθαψαν ἐδῶ οἱ Μοῦσες· τόν σκότωσε ὁ Ζεὺς, πού βασιλεύει ἀπό ψηλά, μέ τόν κεραυνό, τό αἰθαλῶδες βέλος του")».

ΣΟΛΩΝ 1.45.7:

«Σόλων Ἐξηκεστίδου Σαλαμίσιος πρῶτον μὲν τὴν σεισάχθειαν εἰσηγήσατο Ἀθηναίοις· τὸ δὲ ἦν λύτρωσις σωμάτων τε καὶ κτημάτων. Καὶ γὰρ ἐπὶ σώμασιν ἐδανείζοντο καὶ πολλοὶ δι' ἀπορίαν ἐθήτευον. Ἑπτὰ δὴ ταλάντων ὀφειλομένων αὐτῷ πατρῶων συνεχώρησε πρῶτος καὶ τοὺς λοιποὺς τὸ ὅμοιον προὔτρεψε πρᾶξι. Καὶ οὗτος ὁ νόμος ἐκλήθη σεισάχθεια· φανερόν δὲ διὰ τί.

(=Ὁ Σόλων, ὁ γιός τοῦ Ἐξηκεστίδη, ἀπὸ τῆ Σαλαμίνα, πρῶτα πρῶτα εἰσηγήθηκε στοὺς Ἀθηναίους τὴν σεισάχθεια· τὸ μέτρο αὐτὸ ἐλευθέρωνε τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ κτήματά τους. Διότι πολλοὶ πιό μπροστά δανείζονταν μέ ἐνέχυρο τὸ σῶμα τους καὶ πολλοὶ, ἐπειδὴ βρισκόνταν σὲ ἀδυναμία νὰ ἐπιστρέψουν τὰ δανεισθέντα, δούλευαν σάν ἐργάτες στὰ δικά τους χωράφια πού τώρα εἶχαν καινούργιους ἰδιοκτῆτες. Ὁ ἴδιος ἀπάλλαξε ἀπὸ τὴν ὀφειλὴ αὐτοὺς πού χρωστοῦσαν στοὺς προγόνους του ἑπτὰ τάλαντα καὶ προέτρεψε καὶ τοὺς ἄλλους Ἀθηναίους νὰ κάνουν τὸ ἴδιο. Αὐτὸς ὁ νόμος ὀνομάσθηκε σεισάχθεια καὶ εἶναι φανερό γιατί)».

ΠΙΤΤΑΚΟΣ 1.74.8:

«Πιττακὸς Ὑρραδίου Μυτιληναῖος. Φησὶ δὲ Δοῦρις τὸν πατέρα αὐτοῦ Θρακὰ εἶναι (FGH 76 F 75). Οὗτος μετὰ τῶν Ἀλκαίου γενόμενος ἀδελφῶν Μέλαγχρον καθεῖλε τὸν τῆς Λέσβου τύραννον· καὶ περὶ τῆς Ἀχιλλεΐτιδος χώρας μαχομένων Ἀθηναίων καὶ Μυτιληναίων ἐστρατήγει μὲν αὐτός, Ἀθηναίων δὲ Φρύνων παγκρατιαστής Ὀλυμπιονίκης. Συνέθετο δὲ μονομαχῆσαι πρὸς αὐτόν· καὶ δίκτυον ἔχων ὑπὸ τὴν ἀσπίδα, λαθραίως περιέβαλε τὸν Φρύνωνα, καὶ κτείνας ἀνεσώσατο τὸ χωρίον.

(=Πιττακός, γιός τοῦ Ὑρραδίου, Μυτιληναῖος. Ὁ Δοῦρις λέει πώς ὁ πατέρας του ἦταν Θρακιώτης. Αὐτὸς συνωμότησε μέ τοὺς ἀδελφούς τοῦ Ἀλκαίου καὶ καθαίρεσε τὸν τύραννο τῆς Λέσβου Μέλαγχρο· κι ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι πολεμοῦσαν μέ τοὺς Μυτιληναίους γιὰ κάποια περιοχὴ τῆς Λέσβου πού λεγόταν Ἀχιλλεΐτις, στρατηγὸς τῶν Μυτιληναίων ἦταν ὁ Πιττακός, ἐνῶ τῶν Ἀθηναίων ὁ Ὀλυμπιονίκης στό παγκράτιο Φρύνων· ὁ Πιττακός συμφώνησε μέ τὸν Φρύνωνα νὰ μονομαχήσουν οἱ δύο τους [καὶ ἀπὸ τὴν ἔκβαση τῆς μονομαχίας νὰ κριθεῖ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς μάχης μεταξύ τῶν δύο πόλεων-κρατῶν]· ὁ Πιττακός κρατοῦσε πίσω ἀπὸ τὴν ἀσπίδα ἕνα δίχτυ καὶ χωρὶς νὰ τὸ καταλάβει ὁ Φρύνων τὸν τύλιξε μ' αὐτὸ καὶ τὸν σκότωσε, κι ἔτσι ἔσωσε τὴν τοποθεσίαν)».

ΣΩΚΡΑΤΗΣ:

1.2:

«Σωκράτης Σωφρονίσκου μὲν ἦν υἱὸς λιθουργοῦ καὶ Φαιναρέτης μαίας, ὡς καὶ Πλάτων ἐν Θεαιτήτῳ (149a) φησίν, Ἀθηναῖος, τῶν δήμων Ἄλωπεκῆθεν.

(=Ὁ Σωκράτης ἦταν γιός τοῦ λιθοξόου Σωφρονίσκου καί, ὅπως λέει ὁ Πλάτων στὸν Θεαιτήτο, τῆς μαίας Φαιναρέτης, Ἀθηναῖος, ἀπὸ τὸν δῆμο τῆς Ἄλωπεκῆς)».

2.20:

«Ἦν γὰρ (Σωκράτης) καὶ ἐν τοῖς ῥητορικοῖς δεινός, ὡς φησι καὶ Ἰδομενεύς (FGrH 338 F 16): ἀλλὰ καὶ οἱ Τριάκοντα αὐτὸν ἐκόλυσαν τέχνας διδάσκειν λόγων, ὡς φησι Ξενοφῶν (Απομνημον. I.Π.31).

(=Ὁ Σωκράτης ἦταν ἱκανός καὶ σὴν ῥητορική, ὅπως λέει καὶ ὁ Ἰδομενεύς· ἀλλὰ, ὅπως λέει ὁ Ξενοφῶν, οἱ τριάντα τύραννοι τὸ ἐμπόδισαν νὰ διδάσκει τὴν τέχνη τοῦ λόγου)».

2.22:

«Ἀποδημίας δὲ οὐκ ἐδεήθη, καθάπερ οἱ πλείους, πλὴν εἰ μὴ στρατεύεσθαι ἔδει. Τὸ δὲ λοιπὸν αὐτόθι μένων φιλονεικότερον συνεζήτει τοῖς προσδιαλεγόμενοις, οὐχ ὥστε ἀφελέσθαι τὴν δόξαν αὐτοῦς, ἀλλ' ὥστε τὸ ἀληθὲς ἐκμαθεῖν πειρᾶσθαι. Φασὶ (Wehrli vi, Aristo fg. 30) δ' Εὐριπίδην αὐτῷ δόντα τὸ Ἡρακλείτου σύγγραμμα ἐρέσθαι, "τί δοκεῖ;" τὸν δὲ φάναι, "ἂ μὲν συνῆκα, γενναῖα· οἶμαι δὲ καὶ ἂ μὴ συνῆκα· πλὴν Δηλίου γέ τινος δεῖται κολυμβητοῦ". Ἐπεμελεῖτο δὲ καὶ σωμασκίας, καὶ ἦν εὐέκτης.

(=Ὁ Σωκράτης δὲν θέλησε ποτὲ νὰ ἀποδημήσει ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, ὅπως κάνουν οἱ περισσότεροι, παρά μόνον ὅταν ἔπρεπε νὰ πάρει μέρος σὲ στρατιωτικὴ ἐπιχείρηση. Μένοντας λοιπὸν στὴν Ἀθήνα συζητοῦσε, μὲ ἰδιαίτερα ἐντονο τρόπο, μὲ ὅσους ἐπίδιωκαν τὸν διάλογο μαζί του, ὄχι τόσο γιὰ νὰ τοὺς ἀλλάξει τὴ γνώμη, ἀλλὰ γιὰ νὰ πείσει νὰ προσπαθήσουν νὰ γνωρίσουν τὴν ἀλήθεια. Λένε πὼς ὅταν κάποτε ὁ Εὐριπίδης τοῦ ἔδωσε ἓνα σύγγραμμα τοῦ Ἡρακλείτου καὶ τὸν ρώτησε, "πῶς σοῦ φαίνεται;" ὁ Σωκράτης ἀπάντησε, "ὅσα κατάλαβα εἶναι ἐξαιρετικά· νομίζω καὶ ὅσα δὲν κατάλαβα· πάντως τὰ κείμενα τοῦ Ἡρακλείτου εἶναι τόσο βαθειά, πού χρειάζονται ἓναν δεινὸ κολυμβητὴ ἀπὸ τὴν Δῆλο γιὰ νὰ τὰ κατανοήσει". Φρόντιζε καὶ γιὰ τὴν ἀσκήση τοῦ σώματός του καὶ γι' αὐτὸ ἡ φυσικὴ του κατάσταση ἦταν καλὴ)».

2.22-23:

«Ἐστρατεύσατο γοῦν εἰς Ἀμφίπολιν· καὶ Ξενοφῶντα ἀφ' ἵππου πεσόντα ἐν τῇ κατὰ Δῆλιον μάχῃ διέσωσεν ὑπολαβών. Ὅτε καὶ πάντων φευγόντων Ἀθηναίων αὐτὸς ἡρέμα ἀνεχώρει, παρεπιστρεφόμενος ἡσυχῇ καὶ τηρῶν ἀμύνασθαι εἴ τις οἱ ἐπέλθοι. Ἐστρατεύσατο δὲ καὶ εἰς Ποτίδαιαν διὰ θαλάττης· πεζῇ γὰρ οὐκ ἐνῆν τοῦ πολέμου κωλύοντος. Ὅτε καὶ μείναι νυκτὸς ὅλης ἐφ' ἐνὸς σχήματος αὐτόν φασι, καὶ ἀριστεύσαντα αὐτόθι παραχωρῆσαι Ἀλκιβιάδῃ τοῦ ἀριστείου.

(=Ὁ Σωκράτης ἔλαβε μέρος καὶ στίς πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις στὴν Ἀμφίπολη· καὶ τὸν Ξενοφῶντα, ὅταν ἔπεσε ἀπὸ τὸ ἄλλογο στὴ μάχη τοῦ Δηλίου [424 π.Χ., κατὰ τῶν ὀλιγαρχικῶν Βοιωτῶν], τὸν συγκράτησε καὶ τὸν ἔσωσε. Κι ὅταν ὅλοι οἱ Ἀθηναῖοι τὸ εἶχαν βάλει στὰ πόδια, αὐτὸς ὑποχωροῦσε ἡρέμα, κοιτώντας κάπου-κάπου πίσω ἤσυχα καὶ προσέχοντας μήπως κάποιος τοῦ ἐπιτεθεῖ, γιὰ νὰ τὸν ἀποκρούσει. Εἶχε πάρει μέρος καὶ στὴν ἐπιχείρηση στὴν Ποτίδαια διὰ θαλάσσης· διότι δὲν μπορούσαν νὰ πλησιάσουν τὴν πόλη πεζοὶ λόγῳ τοῦ πολέμου. Τότε λένε πὼς ἔμεινε ὅλη τὴ νύχτα στὴν ἴδια θέση· ἐκεῖ μάλιστα ἀρίστευσε, ἀλλὰ παραχώρησε τὸ βραβεῖο στὸν Ἀλκιβιάδη)».

2.24:

«Ἦν δὲ καὶ ἰσχυρογνώμων καὶ δημοκρατικός, ὡς δῆλον ἔκ τε τοῦ μὴ εἶξαι τοῖς περὶ Κριτίαν κελεύουσι Λέοντα τὸν Σαλαμίνιον, ἄνδρα πλούσιον, ἀγαγεῖν πρὸς αὐτοὺς ὥστε ἀπολέσθαι· ἀλλὰ καὶ μόνος ἀποψηφίσασθαι τῶν δέκα στρατηγῶν. Καὶ ἐνὸν αὐτῷ ἀποδρᾶναι τῆς εἰρκτῆς μὴ ἐθελῆσαι· τοῖς τε κλαίουσιν αὐτὸν ἐπιπλῆξαι καὶ τοὺς καλλίστους λόγους ἐκείνους δεδεμένον διαθέσθαι.

(= Ἦταν καὶ ἀνυποχώρητος καὶ δημοκρατικός, ὅπως φάνηκε καὶ ὅταν δὲν ὑποχώρησε στοὺς περὶ τὸν Κριτία τριάντα τυράννους οἱ ὅποιοι τὸν διέταζαν νὰ ὀδηγήσει μπροστά τους τὸν Λέοντα τὸν Σαλαμίνιο, ἕναν πλούσιο ἄνδρα, γιὰ νὰ τὸν σκοτώσουν· ἀλλὰ καὶ ἦταν ὁ μόνος πού ψήφισε ὑπὲρ τῆς ἀθώωσης τῶν δέκα στρατηγῶν. Ἀκόμη, ἐνῶ τοῦ ἦταν δυνατόν νὰ ἀποδράσει ἀπὸ τὴ φυλακὴ, δὲν θέλησε· ἐπέπληξε μάλιστα αὐτοὺς πού ἐκλαιγαν κοντὰ του λίγο πρὶν πεθάνει· καὶ φυλακισμένος μᾶς κληροδότησε ἐκείνους τοὺς ὠραιότατους λόγους)».

2.25:

«Πολλάκις δ' ἀφορῶν εἰς τὰ πλήθη τῶν πιπρασκομένων ἔλεγε πρὸς αὐτόν, "πόσων ἐγὼ χρεῖαν οὐκ ἔχω" (Kock ii. 512).

(= Πολλές φορές παρατηρώντας τὰ πολλά ἀγαθὰ πού πωλοῦνταν στὴν ἀθηναϊκὴ ἀγορὰ μονολογοῦσε, "πόσο πολλά εἶναι αὐτὰ πού ἐγὼ δὲν τὰ ἔχω ἀνάγκη")».

2.27:

«Ἦν δ' ἰκανὸς καὶ τῶν σκωπτόντων αὐτὸν ὑπερορᾶν. Καὶ ἐσεμνύνετο ἐπὶ τῇ εὐτελείᾳ, μισθὸν τε οὐδένα εἰσεπράξατο. Καὶ ἔλεγεν ἡδιστα ἐσθίων ἥκιστα ὄψου προσδεῖσθαι· καὶ ἡδιστα πίνων ἥκιστα τὸ μὴ παρὸν ποτὸν ἀναμένειν· καὶ ἐλαχίστων δεόμενος ἐγγιστα εἶναι θεῶν.

(= Καὶ εἶχε τὴν ἰκανότητα νὰ ἀδιαφορεῖ ὅταν κάποιοι ἀστειεύονταν σὲ βάρος του. Καμάρωνε γιὰ τὴ φτώχεια του, καὶ ποτέ δὲν εἰσέπραξε κανένα μισθό. Καὶ ἔλεγε πὼς τὸ καλύτερο γεῦμα του ἦταν ὅταν δὲν εἶχε καθόλου ἀνάγκη ἀπὸ ἐπιπλέον φαγητό καὶ τὸ καλύτερο ποτό του ὅταν δὲν εἶχε ἀνάγκη οὔτε ἀπὸ τὸ ποτό πού εἶχε μπροστά του· καὶ καθὼς εἶχε ἀνάγκη ἀπὸ ἐλάχιστα βρισκόταν πάρα πολὺ κοντὰ στοὺς θεοὺς)».

2.31:

«Χαρμίδου τε οἰκέτας αὐτῷ διδόντος, ἴν' ἀπ' αὐτῶν προσοδεύοιτο, οὐχ εἴλετο· καὶ τὸ κάλλος ὑπερεῖδεν Ἀλκιβιάδου κατὰ τινας. Καὶ ἐπῆναι σχολὴν ὡς κάλλιστον κτημάτων, καθὰ καὶ Ξενοφῶν ἐν Συμποσίῳ φησὶν (iv. 44). Ἔλεγε δὲ καὶ ἐν μόνον ἀγαθὸν εἶναι, τὴν ἐπιστήμην, καὶ ἐν μόνον κακόν, τὴν ἀμαθίαν· πλοῦτον δὲ καὶ εὐγένειαν οὐδὲν σεμνὸν ἔχειν.

(= Ὅταν ὁ Χαρμίδης τοῦ ἔδωσε δούλους, γιὰ νὰ ἔχει ἀπὸ αὐτοὺς κάποιο εἰσόδημα, δὲν τοὺς δέχθηκε· ἀδιαφοροῦσε, σύμφωνα μὲ κάποιους, καὶ γιὰ τὴν ὁμορφίᾳ τοῦ Ἀλκιβιάδη. Καὶ ἐπαινοῦσε τὴ μελέτη ὡς τὸ ὠραιότερο ἀπόκτημα, ὅπως λέει καὶ ὁ Ξενοφῶν στό Συμπόσιόν του. Ἔλεγε ἀκόμη πὼς τὸ μοναδικό ἀγαθὸ εἶναι ἡ γνώση καὶ τὸ μοναδικό κακὸ ἡ ἀμάθεια καὶ πὼς ὁ πλοῦτος καὶ ἡ ἀριστοκρατικὴ καταγωγὴ δὲν εἶναι καθόλου ἀξιοθαύμαστα)».

2.32:

«Ἀλλὰ καὶ λυρίζειν ἐμάνθανεν ἤδη γηραιός, μηδὲν λέγων ἄτοπον εἶναι ἅ τις μὴ οἶδεν ἐκμανθάνειν. Ἔτι τε ὠρχεῖτο συνεχές, τῇ τοῦ σώματος εὐεξία λυσιτελεῖν ἠγούμενος τὴν τοιαύτην γυμνασίαν, ὡς καὶ Ξενοφῶν ἐν Συμποσίῳ φησὶν (II.16-20).

(= Ἦταν γέρος ὅταν ἄρχισε νὰ μαθαίνει λύρα, κι ἔλεγε πὼς δὲν εἶναι καθόλου ἀταίριαστο νὰ μαθαίνει κανεὶς ὅ,τι δὲν ξέρει. Κι ἀκόμη χόρευε συνεχῶς, γιατί πίστευε, ὅπως λέει καὶ ὁ Ξενοφῶν στό Συμπόσιόν του, πὼς αὐτὴ ἡ γυμναστικὴ βοηθεῖ στὴν εὐεξία τοῦ σώματος)».

2.33:

«Εὐριπίδου δ' ἐν τῇ αὐτοῦ εἰπόντος περὶ ἀρετῆς (Ἡλέκτρα 379) "κράτιστον εἰκῆ ταῦτ' εἶναι ἀφειμένα", ἀναστὰς ἐξῆλθε, φήσας γελοῖον εἶναι ἀνδράποδον μὲν μὴ εὐρισκόμενον ἀξιοῦν ζητεῖν, ἀρετὴν δ' οὕτως εἶναι ἀπολωλέναι.

(= Ὅταν κάποτε ὁ Εὐριπίδης εἶπε σχετικά μὲ τὴν ἀρετὴ "εἶναι προτιμότερο αὐτὰ νὰ τὰ ἀφήσουμε ἀναπάντητα", ὁ Σωκράτης σηκώθηκε καὶ βγήκε ἔξω, λέγοντας πὼς εἶναι γελοῖο νὰ ἔχουμε τὴν ἀξίωση νὰ βροῦμε ἓνα ζῶο πού χάσαμε, τὴν ἀρετὴ ὅμως νὰ τὴν ἀφήσουμε τόσο εὐκόλα νὰ χαθεῖ)».

[Σύμφωνα μὲ τὸ χωρίο αὐτὸ τοῦ Διογένη τοῦ Λαέρτιου, ὁ Σωκράτης παρακολουθώντας κάποτε στό θέατρο μία παράσταση τῆς τραγωδίας τοῦ Εὐριπίδη Ἡλέκτρα, σηκώθηκε κι ἔφυγε, ὅταν ἄκουσε τὸν Ὀρέστη στὸν στίχο 379 νὰ διατυπώνει τὴν ἄποψη ὅτι εἶναι προτιμότερο κάποιες ἀσάφειες τῆς ζωῆς νὰ μὴν προσπαθοῦμε νὰ τίς ξεκαθαρίσουμε, ἀλλὰ νὰ τίς ἀφήνουμε ἀναπάντητες ("κράτιστον εἰκῆ ταῦτ' εἶναι ἀφειμένα"). Ὁ μέγιστος τῶν φιλοσόφων ἦταν κατηγορηματικώτατος στὶς θέσεις του καὶ ζοῦσε ἀπολύτως σύμφωνα μὲ τὰ πιστεῶ του. Ἡ πνευματικὴ του δραστηριότητα ἦταν συναφῆς μὲ τὴν προσωπικότητά του. Ἄλλωστε, στοὺς Διαλόγους τοῦ Πλάτωνα ὁ Σωκράτης ποτέ δὲν ἀφήνει κάτι ἀναπάντητο καὶ ἀξεδιάλυτο. Στὸ τέλος ὅλα εἶναι σαφῆ].

«Ἐρωτηθεὶς πότερον γῆμαι ἢ μὴ, ἔφη, "ὃ ἂν αὐτῶν ποιήσης, μεταγνώση".

(= Ὅταν κάποιος τὸν ρώτησε νὰ παντρευθεῖ ἢ ὄχι, ἀπάντησε, "ὅποιο ἀπὸ τὰ δύο κι ἂν κάνεις, θὰ μετανιώσεις")».

2.34:

«Ἐλεγέ τε τοὺς μὲν ἄλλους ἀνθρώπους ζῆν ἴν' ἐσθίειεν· αὐτὸν δὲ ἐσθίειν ἵνα ζῶη.

(= Ἐλεγε πὼς οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι ζοῦν γιὰ νὰ τρῶνε· αὐτὸς τρώει γιὰ νὰ ζεῖ)».

«Αἰσχίνου δὲ εἰπόντος, "πένης εἰμὶ καὶ ἄλλο μὲν οὐδὲν ἔχω, δίδωμι δέ σοι ἐμαυτόν", "ἄρ' οὖν", εἶπεν, "οὐκ αἰσθάνη τὰ μέγιστα μοι διδούς;"

(= Ὅταν ὁ Αἰσχίνης τοῦ εἶπε, "εἶμαι φτωχός καὶ δὲν ἔχω τίποτε ἄλλο, γι' αὐτό σοῦ δίνω τὸν ἑαυτό μου", ὁ Σωκράτης τοῦ ἀπάντησε, "δὲν καταλαβαίνεις λοιπόν ὅτι μοῦ δίνεις τὰ πιό πολλὰ;")».

2.35:

«Πρὸς τὸν εἰπόντα, "θάνατόν σου κατέγνωσαν Ἀθηναῖοι", "κάκεινων," εἶπεν, "ἡ φύσις".

(=Σ' αὐτόν πού τοῦ ἀνακοίνωσε, "οἱ Ἀθηναῖοι σέ καταδίκασαν σέ θάνατο", ὁ Σωκράτης εἶπε, "κι ἐκείνους τούς καταδίκασε σέ θάνατο ἢ φύση)».

«Τῆς γυναικὸς εἰπούσης, "ἀδίκως ἀποθνήσκεις," "σὺ δέ," ἔφη, "δικαίως ἐβούλου;"

(=Στῆ γυναικίκα του πού τοῦ εἶπε, "ἄδικα πεθαίνεις", ὁ Σωκράτης ἀπάντησε, "ἐσύ ἤθελες νά πεθάνω δίκαια;"«.

«Μέλλοντί τε αὐτῷ τὸ κώνειον πίεσθαι Ἀπολλόδωρος ἰμάτιον ἐδίδου καλόν, ἴν' ἐν ἐκείνῳ ἀποθάνῃ. Καὶ ὅς, "τί δέ", ἔφη, "τὸ ἐμὸν ἰμάτιον ἐμβιδῶναι μὲν ἐπιτήδειον, ἐναποθανεῖν δὲ οὐχί;"

(=Ὅταν ἦλθε ἡ ὥρα νά πιεῖ τὸ κώνειο, ὁ Ἀπολλόδωρος τοῦ ἔδωσε ἓνα καινούργιο ἰμάτιο, γιά νά πεθάνει φορώντας το. Κι αὐτός εἶπε, "τί λοιπόν, τὸ ἰμάτιό μου ἦταν κατάλληλο γιά νά τό φορῶ ζωντανός, ὄχι ὅμως καί γιά νά πεθάνω φορώντας το;"»).

2.36:

«Πρὸς Ξανθίππην πρότερον μὲν λοιδοροῦσαν, ὕστερον δὲ καὶ περιχέασαν αὐτῷ (=τόν περιέλουσε μέ νερό), "οὐκ ἔλεγον," εἶπεν, "ὅτι Ξανθίππη βροντῶσα καὶ ὕδωρ ποιήσει;"

(="Ἐλεγε γιά τὴν Ξανθίππη πού πρὶν τὸν ἔβριζε καὶ ὕστερα τὸν περιέλουσε μέ νερό, "δὲν ἔλεγα ὅτι ἡ Ξανθίππη μετὰ τίς βροντές θά βρέξει;"»).

2.37:

«Ποτε αὐτῆς (ἐνν. τῆς Ξανθίππης) ἐν ἀγορᾷ καὶ θοιμάτιον περιελομένης συνεβούλευον οἱ γνῶριμοὶ χερσὶν ἀμύνασθαι· "νῆ Δί'," εἶπεν, "ἴν' ἡμῶν πυκτευόντων (=καθὼς ἐμεῖς θά χτυπιόμαστε) ἕκαστος ὑμῶν λέγη, εὖ Σώκρατες, εὖ Ξανθίππη;"

(="Ὅταν κάποτε ἡ Ξανθίππη ἔβγαλε στήν ἀγορά τὸ ἐξωτερικό της ἔνδυμα, οἱ φίλοι του τὸν συμβούλευαν νά τὴ χτυπήσει· τότε αὐτὸς τούς εἶπε, "μά τὸν Δία, νά τὴ χτυπήσω, ὥστε καθὼς ἐμεῖς θά χτυπιόμαστε, ὁ καθένας ἀπὸ σᾶς νά λέει, μπράβο, Σωκράτη, μπράβο, Ξανθίππη;"»).

2.37:

«Ταῦτα δὴ καὶ τοιαῦτα λέγων καὶ πράττων πρὸς τῆς Πυθίας ἐμαρτυρήθη, Χαιρεφῶντι ἀνελοῦσης ἐκεῖνο δὴ τὸ περιφερόμενον (Schol. Arethae ad Apol. 21a, Schol. Ar. Nub. 144), "ἀνδρῶν ἀπάντων Σωκράτης σοφώτατος".

(=Λόγῳ αὐτῶν καὶ παρόμοιων λόγων καὶ ἔργων τοῦ Σωκράτη ἢ Πυθία, ἀπαντῶντας στὸν φίλο τοῦ Σωκράτη Χαιρεφώντα, εἶπε ἐκεῖνον τὸν λόγο πού εὐρέως κυκλοφοροῦσε, "ὁ Σωκράτης εἶναι ὁ πιό σοφός ἀπ' ὅλους τούς ἀνθρώπους;"»).

2.40-41:

«Ἡ δ' ἀντωμοσία τῆς δίκης τοῦτον εἶχε τὸν τρόπον· ἀνακεῖται γὰρ ἔτι καὶ νῦν, φησὶ Φαβωρίνος (FHG iii. 578), ἐν τῷ Μητρώῳ· "τάδε ἐγράψατο καὶ ἀντωμόσατο Μέλητος Μελήτου Πιτθεὺς Σωκράτει Σωφρονίσκου Ἀλωπεκίθην· ἀδικεῖ Σωκράτης, οὐς μὲν ἡ πόλις νομίζει θεοὺς οὐ νομίζων, ἕτερα δὲ καινὰ δαιμόνια εἰσηγούμενος· ἀδικεῖ δὲ καὶ τούς νέους διαφθείρων. Τίμημα θάνατος". Ὁ δ' οὖν φιλόσοφος, Λυσίου γράψαντος ἀπολογία ἀντῶ, διαναγνοὺς ἔφη, "καλὸς μὲν ὁ λόγος, ὦ Λυσία, οὐ μὴν

ἀρμόττων γ' ἐμοί". Δηλαδή γὰρ ἦν τὸ πλεον δικανικὸς ἢ ἐμφιλόσοφος. Εἰπόντος δὲ τοῦ Λυσίου, "πῶς, εἰ καλὸς ἐστὶν ὁ λόγος, οὐκ ἂν σοὶ ἀρμόττοι;", ἔφη, "οὐ γὰρ καὶ ἱμάτια καλὰ καὶ ὑποδήματα εἶη ἂν ἐμοὶ ἀνάρμοστα;".

(=Ἡ ἔγγραφη ἔνορκη περίληψη τῆς κατηγορίας κατὰ τοῦ Σωκράτη ἦταν ἡ ἐξῆς· ὁ Φαβωρίνος βεβαιώνει πὼς καὶ σήμερα ἀκόμη εἶναι γραμμένη στό Μητρώον· "Τὴν ἀκόλουθη κατηγορία διατύπωσε ἐνόρκως ὁ Μέλιτος, γιὸς τοῦ Μέλητου, ἀπὸ τὸν δῆμο τοῦ Πίθου [τῆς Κεκροπίδος φυλῆς] κατὰ τοῦ Σωκράτη, γιοῦ τοῦ Σωφρονίσκου, ἀπὸ τὸν δῆμο Ἀλωπεκῆς· ἀδικεῖ ὁ Σωκράτης, διότι δέν πιστεύει στοὺς θεοὺς πού πιστεύει ἡ πόλις καὶ εἰσηγεῖται καινούργιους θεοὺς· ἀδικεῖ ἀκόμη, διότι διαφθείρει τοὺς νέους. Ποινὴ του ὁ θάνατος". Ὅταν ὁ Λυσίας ἔγραψε ἀπολογία γιὰ τὸν Σωκράτη, ὁ φιλόσοφος, ἀφοῦ τὴ διάβασε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος, εἶπε, "ὁ λόγος σου, Λυσία, εἶναι ὠραῖος, ἀλλ' ὅμως δέν ταιριάζει σέ μένα". Θεώρησε δηλαδή πὼς περισσότερο θά ταίριαζε νά τὸν ἐκφωνήσῃ δικηγόρος παρά φιλόσοφος. Κι ὅταν ὁ Λυσίας τὸν ρώτησε, "μά πῶς γίνεται ὁ λόγος μου νά εἶναι ὠραῖος ἀλλά νά μὴ σοῦ ταιριάζει;", ὁ Σωκράτης ἀπάντησε, "δέν ὑπάρχουν ὠραῖα ἱμάτια καὶ ὠραῖα ὑποδήματα πού σέ μένα δέν ταιριάζουν;")».

2.41-42:

«Κρινομένου δ' αὐτοῦ φησιν Ἰουστός ὁ Τιβεριεύς ἐν τῷ Στέμματι (FGrH 734 F 1) Πλάτωνα ἀναβῆναι ἐπὶ τὸ βῆμα καὶ εἰπεῖν, "νεώτατος ὢν, ὃ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τῶν ἐπὶ τὸ βῆμα ἀναβάντων"· τοὺς δὲ δικαστὰς ἐκβοῆσαι, "Κατάβα, κατάβα" - τουτέστι κατάβηθι. Ὁ δ' οὖν κατεδικάσθη διακοσίαις ὀγδοήκοντα μιᾷ πλείοσι ψήφοις τῶν ἀπολουουσῶν· καὶ τιμωμένων τῶν δικαστῶν τί χρη παθεῖν αὐτὸν ἢ ἀποτίσαι, πέντε καὶ εἴκοσιν ἔφη δραχμὰς ἀποτίσειν. Εὐβουλίδης μὲν γὰρ ἑκατόν φησιν ὁμολογήσαι· θορυβησάντων δὲ τῶν δικαστῶν, "ἔνεκα μὲν," εἶπε, "τῶν ἐμοὶ διαπεπραγμένων τιμῶμαι τὴν δίκην τῆς ἐν πρυτανείῳ σιτήσεως". Καὶ οἱ θάνατον αὐτοῦ κατέγνωσαν, προσθέντες ἄλλας ψήφους ὀγδοήκοντα. Καὶ δεθεῖς μετ' οὐ πολλὰς ἡμέρας ἔπιε τὸ κώνειον, πολλὰ καλὰ κάγαθα διαλεχθεὶς, ἃ Πλάτων ἐν τῷ Φαίδωνί φησιν.

(=Ὁ ἱστορικὸς Ἰουστός ὁ Τιβεριεύς [Ἑβραῖος ἱστορικὸς ἀπὸ τὴν Τιβεριάδα, ὁ ὁποῖος ἔγραψε ἱστορία τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πολέμου, στήν ὁποία ὑποβαθμίζει τὴν ἀξία τοῦ ἐπίσης Ἑβραίου ἱστορικοῦ Ἰώσηπου] στό ἔργο του "Στέμμα" ἀναφέρει πὼς κατὰ τὴ διαδικασία τῆς δίκης τοῦ Σωκράτη, ὁ Πλάτων ἀνέβηκε στό βῆμα καὶ εἶπε, "εἶμαι, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ὁ πῖο νέος ἀπ' ὅσους ἀνέβηκαν στό βῆμα"· καὶ οἱ δικαστὲς φώναζαν, "Κατάβα, κατάβα" – τουτέστι κατέβα. Ὁ Σωκράτης καταδικάσθηκε μὲ διακοσίαις ὀγδοήκοντα μία ψήφους, πού ἦταν περισσότερες ἀπὸ τίς ἀθωωτικές ψήφους· κι ὅταν τοῦ ζήτησαν οἱ δικαστὲς νά ὀρίσει ὁ ἴδιος τὴν ποινὴ του ἢ τί πρόστιμο νά πληρώσει, εἶπε πὼς προτείνει νά πληρώσει εἴκοσι πέντε δραχμὲς. Ὁ Εὐβουλίδης λέει πὼς πρότεινε ἑκατόν δραχμὲς· κι ὅταν οἱ δικαστὲς ἀντέδρασαν μὲ θόρυβο, ὁ Σωκράτης εἶπε, "θεωρῶ πὼς λόγῳ τῶν ὄσων ἔχω πράξει στή ζωὴ μου δικαιοῦμαι τὴν τιμὴ τῆς δωρεάν σιτήσεώς μου στό πρυτανεῖο". Τότε οἱ δικαστὲς ἀποφάσισαν τὸν θάνατό του, ἀφοῦ πρόσθεσαν

κι άλλες ὀγδόντα ψήφους στίς προηγούμενες. Φυλακίσθηκε, καί ὕστερα ἀπό λίγες μέρες ἤπιε τό κώνειο, ἀφοῦ εἶπε σ' ὅσους τόν περιστοιχίζαν πολλά ὠραῖα καί καλά, τά ὁποῖα ἀναφέρει ὁ Πλάτων στόν διάλογό του "Φαίδων")».

«Ἀλλά καί παιᾶνα κατά τινος ἐποίησεν, οὔ ἡ ἀρχή· "Δήλι' Ἀπολλον, χαῖρε, καί Ἄρτεμι, παῖδε κλειινώ".

(=Σύμφωνα μέ κάποιους ὁ Σωκράτης συνέθεσε καί παιᾶνα, ὁ ὁποῖος ἀρχίζε· "Χαῖρε, Δήλιε Ἀπόλλωνα, καί Ἄρτεμι, δύο λαμπρά παιδιά")».

2.43:

«Ἀθηναῖοι δ' εὐθὺς μετέγνωσαν, ὥστε κλεῖσαι καί παλαιίστρας καί γυμνάσια. Καί τοὺς μὲν ἐφυγάδευσαν, Μελήτου δὲ θάνατον κατέγνωσαν. Σωκράτη δὲ χαλκῆ εἰκόνι ἐτίμησαν, ἦν ἔθεσαν ἐν τῷ Πομπείῳ, Λυσίππου ταύτην ἐργασαμένου. Ἄνυτόν τε ἐπιδημήσαντα αὐθημερὸν ἐξεκίρυσαν Ἑρακλεῶται.

(=Οἱ Ἀθηναῖοι ἀμέσως μετάνιωσαν πού σκότωσαν τόν Σωκράτη, καί γι' αὐτό ἔκλεισαν καί τίς παλαῖστρες καί τά γυμναστήρια. Καί ἄλλους ἀπό τοὺς κατηγορούμενους ἐξόρισαν, ἐνῶ τόν Μέλητο τόν καταδίκασαν σέ θάνατο. Τόν Σωκράτη τόν τίμησαν μέ χάλκινο ἄγαλμα, τό ὁποῖο τοποθέτησαν στήν αὐλή τοῦ δημόσιου οἰκοδομήματος πού λεγόταν Πομπεῖον· τό ἄγαλμα τό φιλοτέχνησε ὁ Λύσιππος. Τόν Ἄνυτο, πού κατέφυγε στήν Ἑράκλεια τοῦ Πόντου, οἱ Ἑρακλεῶτες τόν ἐξόρισαν μέ δημόσια προκήρυξη αὐθημερόν)».

2.45:

«Δοκεῖ δέ μοι καί περὶ τῶν φυσικῶν ὁ Σωκράτης διειλέχθαι.

(=Νομίζω πώς ὁ Σωκράτης διαλεγόταν καί γιά θέματα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν)».

ΠΛΑΤΩΝ:

3.1.2:

«Πλάτων, Ἀρίστωνος καί Περικτιόνης - ἢ Πωτόνης - Ἀθηναῖος, ἦτις τό γένος ἀνέφερεν εἰς Σόλωνα.

(=Πλάτων, γιός τοῦ Ἀρίστωνος καί τῆς Περικτιόνης - ἢ Ποτόνης - Ἀθηναῖος· τό γένος τῆς μητέρας του ἀναγόταν στόν Σόλωνα)».

3.2.10:

«Καί γίνεται Πλάτων, ὡς φησιν Ἀπολλόδωρος ἐν Χρονικοῖς (FGrH 244 F 37), ὀγδὴ καί ὀγδοηκοστῇ Ὀλυμπιάδι, Θαρρηλιῶνος ἐβδόμη, καθ' ἣν Δήλιοι τόν Ἀπόλλωνα γενέσθαι φασί.

(=Ο Πλάτων γεννήθηκε, ὅπως λέει ὁ Ἀπολλόδωρος στά Χρονικά του, κατά τήν ὀγδοηκοστή ὀγδοή Ὀλυμπιάδα, τήν ἕβδομη μέρα τοῦ μηνός Θαρρηλιῶνος, κατά τήν ὁποία οἱ κάτοικοι τῆς Δήλου ἔλεγε πώς γεννήθηκε ὁ Ἀπόλλωνας)».

3.5.3:

«Ἐγυμνάσατο δὲ παρὰ Ἀρίστωνι τῷ Ἀργεῖῳ παλαιστῆ· ἀφ' οὗ καί Πλάτων διὰ τήν εὐεξίαν μετωνομάσθη, πρότερον Ἀριστοκλῆς ἀπὸ τοῦ πάππου καλούμενος ὄνομα, καθά φησιν Ἀλέξανδρος ἐν Διαδοχαῖς (FGrH 273 F 88). Ἐνιοι δὲ διὰ τήν πλατύτητα τῆς ἐρμηνείας οὕτως ὀνομασθῆναι ἢ ὅτι πλατύς ἦν τό μέτωπον, ὡς φησι

Νεάνθης (FGrH 84 F 21). Είσι δ' οἱ καὶ παλαιῶσαι φασιν αὐτὸν Ἴσθμοι, καθὰ καὶ Δικαίαρχος ἐν πρώτῳ Περί βίων (Wehrli i, fig. 40), καὶ γραφικῆς ἐπιμεληθῆναι καὶ ποιήματα γράψαι, πρῶτον μὲν διθυράμβους, ἔπειτα καὶ μέλη καὶ τραγωδίας.

(=Ο Πλάτων γυμνάσθηκε ἀπὸ τὸν παλαιστὴ Ἀρίστωνα τὸν Ἀργεῖο· ἀπὸ τότε μετονομάσθηκε Πλάτων λόγῳ τῆς σωματικῆς του εὐεξίας, ἐνῶ προηγουμένως λεγόταν Ἀριστοκλῆς ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ παπποῦ του, ὅπως λέει ὁ Ἀλέξανδρος στίς Διαδοχές του. Κάποιοι ἰσχυρίζονται πὼς ὀνομάσθηκε ἔτσι λόγῳ τῆς πλατύτητας τῶν φιλοσοφικῶν του ἐρμηνειῶν· ἢ, ὅπως λέει ὁ Νεάνθης, διότι εἶχε πλατὺ μέτωπο. Κάποιοι, ὅπως καὶ ὁ Δικαίαρχος στό πρῶτο βιβλίῳ του Περί βίων, ὑποστηρίζουν πὼς ἀγωνίσθηκε στήν πάλη στά Ἴσθμια, καὶ πὼς ἀσχολήθηκε μέ τή ζωγραφική, καὶ πὼς ἔγραψε ποιήματα, ἀρχικά διθυράμβους καὶ ὕστερα μέλη καὶ τραγωδίες)».

«Ἰσχνόφωνός τε, φασίν, ἦν, ὡς καὶ Τιμόθεός φησιν ὁ Ἀθηναῖος ἐν τῷ Περί βίων (FHG iv. 523).

(=Λένε πὼς εἶχε καὶ ἀδύναμη φωνῆ, ὅπως λέει καὶ ὁ Τιμόθεος ὁ Ἀθηναῖος στό Περί βίων)».

«Λέγεται δ' ὅτι Σωκράτης ὄναρ εἶδε κύκνου νεοττὸν ἐν τοῖς γόνασιν ἔχειν, ὃν καὶ παραχρῆμα πτεροφυήσαντα ἀναπτῆναι ἠδὺ κλάζξαντα· καὶ μεθ' ἡμέραν Πλάτωνα αὐτῷ συστῆναι, τὸν δὲ τοῦτον εἰπεῖν εἶναι τὸν ὄρνιν (=ὁ μικρὸς κύκνος ἦταν ὁ Πλάτωνας.

(=Λέγεται πὼς ὁ Σωκράτης εἶδε κάποτε στό ὄνειρό του πὼς εἶχε στά γόνατά του ἓνα νεοσσὸ κύκνου, ὁ ὁποῖος ἀμέσως ἔβγαλε φτερά καὶ πέταξε καὶ κελῆδησε γλυκά· καὶ τὴν ἄλλη μέρα τοῦ συνέστησαν τὸν Πλάτωνα κι ὁ Σωκράτης εἶπε πὼς αὐτός ἦταν ὁ κύκνος)».

3.6.1:

«Ἐφιλοσόφει δὲ τὴν ἀρχὴν ἐν Ἀκαδημείᾳ, εἶτα ἐν τῷ κήπῳ τῷ παρὰ τὸν Κολωνόν, ὡς φησιν Ἀλέξανδρος ἐν Διαδοχαῖς (FGrH 273 F 89). Ἐπειτα μέντοι μέλλων ἀγωνιεῖσθαι τραγωδία πρὸ τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου Σωκράτους ἀκούσας κατέφλεξε τὰ ποιήματα εἰπὼν· "Ἥφαιστε, πρόμοι' ὦδε· Πλάτων νύ τι σεῖο χατίζει". Τοῦντεῦθεν δὴ γεγινώς, φασίν, εἴκοσιν ἔτη διήκουσε Σωκράτους.

(=Ο Πλάτων στήν ἀρχὴ φιλοσοφοῦσε στήν Ἀκαδημία, ὕστερα στόν κῆπο κοντὰ στόν Κολωνό, ὅπως λέει ὁ Ἀλέξανδρος στίς Διαδοχές του. Ἐπειτα, ἐνῶ ἐπρόκειτο νά διαγωνισθεῖ σέ ἀγὼνα τραγωδίας, ἄκουσε διδασκαλία τοῦ Σωκράτη καὶ ἔκαψε τὰ ποιήματά του μπροστά στό Διονυσιακό θέατρο, λέγοντας· "Ἥφαιστε, ἔλα ἐδῶ [ἐνν. γιά νά κάμεις τὰ ποιήματά μου]· γιατί σέ χρειάζεται ὁ Πλάτων". Μετά ἀπ' αὐτό, λένε, γιά εἴκοσι χρόνια ἦταν μαθητῆς τοῦ Σωκράτη)».

3.25:

«Καὶ πρῶτος τῶν φιλοσόφων ἀντεῖπε πρὸς τὸν λόγον τὸν Λυσίου τοῦ Κεφάλου ἐκθέμενος αὐτὸν κατὰ λέξιν ἐν τῷ Φαίδρῳ. Καὶ πρῶτος ἐθεώρησε τῆς γραμματικῆς τὴν δύναμιν. Πρῶτός τε ἀντειρηκῶς σχεδὸν ἅπασιν τοῖς πρὸ αὐτοῦ, ζητεῖται διὰ τί μὴ ἐμνημόνευσε Δημοκρίτου.

(=Καί πρῶτος ἀπό τούς φιλοσόφους ὁ Πλάτων ἀντέκρουσε μέ δικό του λόγο ἕναν λόγο τοῦ Λυσία, τοῦ γιοῦ τοῦ Κέφαλου, ἐκθέτοντάς τον κατά λέξη στόν διάλόγο του Φαῖδρος. Καί πρῶτος ἐξέτασε φιλοσοφικῶς τή δύναμη τῆς γραμματικῆς. Καί πρῶτος, διαφωνώντας μέ ὄλους σχεδόν τούς πρὶν ἀπ' αὐτόν, ἐρευνᾶται γιατί δέν μνημόνευσε τόν Δημόκριτο)».

«Ἐν δὲ τῷ πρώτῳ τῶν Ἀπομνημονευμάτων Φαβωρίνου (FHG iii. 578) φέρεται ὅτι Μιθριδάτης ὁ Πέρσης ἀνδριάντα Πλάτωνος ἀνέθετο εἰς τὴν Ἀκαδήμειαν καὶ ἐπέγραψε: "Μιθραδάτης Ροδοβάτου Πέρσης Μούσαις εἰκόνα ἀνέθηκε Πλάτωνος, ἦν Σιλανίων ἐποίησε".

(=Στό πρῶτο βιβλίον τῶν Ἀπομνημονευμάτων τοῦ Φαβωρίνου λέγεται πῶς ὁ Μιθριδάτης ὁ Πέρσης ἀφιέρωσε στήν Ἀκαδημία ἀνδριάντα τοῦ Πλάτωνα μέ τὴν ἐπιγραφή: "Ὁ Μιθριδάτης, ὁ γιός τοῦ Ροδοβάτου, Πέρσης, ἀφιέρωσε στίς Μοῦσες τό ἄγαλμα τοῦ Πλάτωνα, τό ὁποῖο φιλοτέχνησε ὁ Σιλανίων)».

3.26:

«Φησὶ δ' Ἡρακλείδης (FHG iii. 171) ὅτι νέος ὢν (ἐνν. ὁ Πλάτων) οὕτως ἦν αἰδήμων καὶ κόσμιος, ὥστε μηδέποτε ὀφθῆναι γελῶν ὑπεράγαν· τοιοῦτος δ' ὢν ὁμως ἐσκώφθη καὶ αὐτὸς ὑπὸ τῶν κωμικῶν.

(=Λέει ὁ Ἡρακλείδης ὅτι στή νεότητά του ὁ Πλάτων ἦταν τόσο ντροπαλὸς καὶ κόσμιος, ὥστε ποτέ δέν τὸν εἶδε κανεὶς νά γελάει ὑπερβολικά· παρά ταῦτα ὁμως οἱ κωμικοὶ ποιητὲς διακωμώδησαν κι αὐτόν)».

3.28:

«Ἐν Δεξιδημίδη (Kock ii. 239)· ὃ Πλάτων, ὡς οὐδὲν ἦσθα πλὴν σκυθρωπάζειν μόνον, ὥσπερ κοχλίας σεμνῶς ἐπηρκῶς τὰς ὀφρῦς.

(=Στόν Δεξιδημίδη διαβάζουμε· ὃ Πλάτων, τίποτε ἄλλο δέν ξέρεις παρά μόνο νά παίρνεις ὄφρος σκυθρωπό, σηκώνοντας μέ σοβαρότητα τὰ φρύδια σάν τό σαλιγκάρι)».

3.35:

«Ἔοικε δὲ καὶ Ξενοφῶν πρὸς αὐτόν ἔχειν οὐκ εὐμενῶς. Ὡσπερ γοῦν διαφιλονεικοῦντες τὰ ὅμοια γεγράφασι, Συμπόσιον, Σωκράτους ἀπολογία, τὰ ἠθικά ἀπομνημονεύματα - εἶθ' ὁ μὲν Πολιτεῖαν, ὁ δὲ Κύρου παιδεῖαν. Καὶ ἐν τοῖς Νόμοις ὁ Πλάτων πλάσμα φησὶν εἶναι τὴν Παιδεῖαν αὐτοῦ (Νόμοι III 694c)· μὴ γὰρ εἶναι Κύρον τοιοῦτον - ἀμφοτέρω τε Σωκράτους μνημονεύοντες, ἀλλήλων οὐδαμοῦ, πλὴν Ξενοφῶν Πλάτωνος ἐν τρίτῳ Ἀπομνημονευμάτων (Ἀπομνημ. III. VI. 1).

(=Φαίνεται πῶς καὶ ὁ Ξενοφῶν δέν ἔβλεπε μέ συμπάθεια τόν Πλάτωνα. Γιατί ἔχουν γράψει παρόμοια ἔργα σάν νά συνερίζονταν ὁ ἕνας τόν ἄλλον· ἔγραψαν Συμπόσιο, Σωκράτους ἀπολογία, ἠθικά ἀπομνημονεύματα - ἀργότερα ὁ μὲν Πλάτων τὴν Πολιτεία, ὁ δὲ Ξενοφῶν τὴν Κύρου παιδεῖα. Καὶ στοὺς Νόμους ὁ Πλάτων λέει πῶς ἡ Παιδεῖα τοῦ Ξενοφῶντα εἶναι πλάσμα τῆς φαντασίας του· διότι ὁ Κύρος δέν εἶναι τέτοιος πού τὸν περιγράφει ὁ Ξενοφῶν - καί, ἐνῶ καὶ οἱ δύο μνημονεύουν τόν Σωκράτη, πουθενά δέν μνημονεύει ὁ ἕνας τόν ἄλλον, παρά μόνον ὁ Ξενοφῶν τόν Πλάτωνα στό τρίτο βιβλίον τῶν Ἀπομνημονευμάτων του)».

3.37:

«Ἐαυτοῦ τε Πλάτων οὐδαμῶθι τῶν ἑαυτοῦ συγγραμμάτων μνήμην πεποιήται ὅτι μὴ ἐν τῷ Περὶ ψυχῆς (Φαίδων 59b) καὶ Ἀπολογία (4a, 38b).

(=Ὁ Πλάτων πουθενά στά συγγράμματά του δέν κάνει μνεία τοῦ ἑαυτοῦ του παρὰ μόνον στὸν διάλογό του Φαίδων ἢ Περὶ ψυχῆς καὶ στὴν Ἀπολογία τοῦ Σωκράτη)».

3.38:

«Ὁ γοῦν Πλάτων λέγεται θεασάμενός τινα κυβεύοντα αἰτιάσασθαι· τοῦ δὲ εἰπόντος ὡς ἐπὶ μικροῖς, "ἀλλὰ τό γ' ἔθος," εἰπεῖν, "οὐ μικρόν".

(=Ὁ Πλάτων, ὅταν εἶδε κάποιον νά παίξει ζάρια, τόν ἐπέκρινε· κι ὅταν ἐκεῖνος τοῦ εἶπε πὼς παίξει γιὰ μικρά ποσά, ὁ Πλάτων τοῦ εἶπε, "ἢ κακὴ σου συνήθεια ὅμως δέν εἶναι μικρὴ")».

«Εἰσελθόντος ποτὲ Ξενοκράτους εἶπε μαστιγῶσαι τὸν παῖδα· αὐτὸν γὰρ μὴ δύνασθαι διὰ τὸ ὠργίσθαι. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τινα τῶν παίδων, "μεμαστίγωσο ἄν," εἶπεν, "εἰ μὴ ὠργιζόμεν".

(=Ὅταν κάποτε μπῆκε ὁ Ξενοκράτης, ὁ Πλάτων τοῦ εἶπε νά μαστιγώσει τὸν δοῦλο του· ὁ ἴδιος δέν μπορούσε νά τό κάνει, διότι ἦταν ὀργισμένος. Ἀλλὰ καὶ σέ κάποιον ἄλλο δοῦλο εἶχε πεῖ, "θά σέ εἶχα ἤδη μαστιγώσει, ἄν δέν ἤμουν ὀργισμένος")».

3.40:

«Ἐφ' ἵππου καθίσας εὐθέως κατέβη φήσας εὐλαβεῖσθαι μὴ ἵππουτυφία ληφθῆ.

(=Κάποια φορά ἀνέβηκε σέ ἄλογο, ἀλλὰ κατέβηκε ἀμέσως λέγοντας πὼς φοβόταν μήπως τὸν κυριεύσει ἀλαζονεία διότι ἵππευει)».

«Τοῖς μεθύουσι συνεβούλευε κατοπτρίζεσθαι· ἀποστήσεσθαι γὰρ τῆς τοιαύτης ἀσχημοσύνης. Πίνειν δ' εἰς μέθην οὐδαμοῦ πρέπον ἔλεγε πλὴν ἐν ταῖς ἐορταῖς τοῦ καὶ τὸν οἶνον δόντος θεοῦ.

(=Συμβούλευε τοὺς μεθυσμένους νά καθρεφτίζονται, διότι ἔτσι θά ἀποφύγουν μιὰ τέτοια ἀπρέπεια. Καὶ ἔλεγε πὼς δέν εἶναι καθόλου πρέπον νά πίνει κανεὶς μέχρι νά μεθύσει παρὰ μόνο στίς γιορτές τοῦ θεοῦ Διονύσου, ὁ ὁποῖος χάρισε στοὺς ἀνθρώπους τό κρασί)».

«Καὶ τὸ πολλὰ δὲ καθεύδειν ἀπήρεσκεν αὐτῷ. Ἐν γοῦν τοῖς Νόμοις (VII 808b) φησί· "κοιμώμενος οὐδεὶς οὐδενὸς ἄξιος".

(=Δέν τοῦ ἄρασε καθόλου οὔτε ὁ πολὺς ὕπνος. Στούς Νόμους λέει σχετικά· "κανένας πού τοῦ ἀρέσει πολὺ ὁ ὕπνος δέν εἶναι ἄξιος γιὰ τίποτε")».

«Καὶ περὶ ἀλήθειας δ' ἐν τοῖς Νόμοις φησὶν οὕτως (II 663e)· "καλὸν μὲν ἢ ἀλήθεια, ὃ ξένη, καὶ μόνιμον· ἔοικε μὴν οὐ ῥάδιον εἶναι πείθειν".

(=Λέει τὰ ἐξῆς στοὺς Νόμους του σχετικά μέ τὴν ἀλήθεια· "εἶναι ὠραῖο πράγμα, ξένη, ἢ ἀλήθεια καὶ σταθερό· ὅμως φαίνεται πὼς δέν εἶναι εὐκόλο νά γίνῃ πειστικὴ"».

«Ἀλλὰ καὶ ἡξίου μνημόσυνον αὐτοῦ λείπεσθαι ἢ ἐν φίλοις ἢ ἐν βιβλίοις· ἐξετόπιζε καὶ αὐτὸς τὰ πλεῖστα, καθά τινες φασί.

(=Ο Πλάτων απαιτούσε να μή γίνεται πουθενά μνεία τοῦ ὀνόματός του, οὔτε μεταξὺ τῶν φίλων οὔτε και μέσα στά βιβλία· κι ὅπως λένε κάποιοι, συνήθως και ὁ ἴδιος ἀλλάζε τή συζήτηση, ὅταν στρεφόταν γύρω ἀπό τό ὄνομά του)».

«Και ἐτελεύτα μὲν ὄν εἶπομεν τρόπον Φιλίππου βασιλεύοντος ἔτος τρισκαιδέκατον. Και ἐτάφη ἐν τῇ Ἀκαδημείᾳ, ἔνθα τὸν πλεῖστον χρόνον διετέλεσε φιλοσοφῶν.

(=Πέθανε μέ τὸν τρόπο πού εἶπαμε κατά τό δέκατο τρίτο ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Φιλίππου. Και τάφηκε στήν Ἀκαδημία, ὅπου τὸν περισσότερο καιρό ἔζησε φιλοσοφώντας)».

3.46:

«Μαθηταὶ δ' αὐτοῦ Σπεύσιππος Ἀθηναῖος, Ξενοκράτης Καλχηδόνιος, Ἀριστοτέλης Σταγειρίτης, Φίλιππος Ὀπούντιος, Ἐστιαῖος Περίνθιος, Δίων Συρακόσιος, Ἄμυκλος Ἡρακλειώτης, Ἔραστος και Κορίσκος Σκήψιοι, Τιμόλαος Κυζικηνός, Εὐαῖων Λαμψακηνός, Πύθων και Ἡρακλείδης Αἴνιοι, Ἴπποθάλης και Κάλλιππος Ἀθηναῖοι, Δημήτριος Ἀμφιπολίτης, Ἡρακλείδης Ποντικός και ἄλλοι πλείους, σὺν οἷς και γυναῖκες δύο Λασθένεια Μαντινική και Ἀξιοθέα Φλειασία, ἢ και ἀνδρεῖα ἠμπίσχετο, ὡς φησι Δικαίαρχος (Wehrli i, fg. 44). Ἔνιοι δὲ και Θεόφραστον ἀκοῦσαί φασιν αὐτοῦ· και Ὑπερείδην τὸν ῥήτορα Χαμαιλέων (fg. 37 Koerke) φησι και Λυκοῦργον. Ὁμοίως Πολέμων (FHG iii 117) ἱστορεῖ...Και εἰκός ἐστι.

(=Μαθητές τοῦ Πλάτωνος ἦταν ὁ Σπεύσιππος ὁ Ἀθηναῖος, ὁ Ξενοκράτης ὁ Καλχηδόνιος, ὁ Ἀριστοτέλης ὁ Σταγειρίτης, ὁ Φίλιππος ὁ Ὀπούντιος, ὁ Ἐστιαῖος ὁ Περίνθιος, ὁ Δίων ὁ Συρακούσιος, ὁ Ἄμυκλος ὁ Ἡρακλειώτης, ὁ Ἔραστος και ὁ Κορίσκος οἱ Σκήψιοι, ὁ Τιμόλαος ὁ Κυζικηνός, ὁ Εὐαῖων ὁ Λαμψακηνός, ὁ Πύθων και ὁ Ἡρακλειδης οἱ Αἴνιοι, ὁ Ἴπποθάλης και ὁ Κάλλιππος οἱ Ἀθηναῖοι, ὁ Δημήτριος ὁ Ἀμφιπολίτης, ὁ Ἡρακλειδης ὁ Πόντιος και ἄλλοι περισσότεροι, μαζί μέ τούς ὁποίους και δύο γυναῖκες, ἢ Λασθένεια ἢ Μαντινική και ἢ Ἀξιοθέα ἢ Φλειάσια, ἢ ὁποία, ὅπως λέει ὁ Δικαίαρχος, ντυνόταν ἀνδρικά. Μερικοὶ λένε πώς και ὁ Θεόφραστος ἄκουσε τή διδασκαλία τοῦ Πλάτωνα· ὁ Χαμαιλέων λέει πώς τήν ἄκουσαν και ὁ ῥήτορας Ὑπερείδης και ὁ Λυκοῦργος. Παρόμοια ἱστορεῖ και ὁ Πολέμων...Και εἶναι φυσικό)».

3.56:

«Ὡσπερ δὲ τὸ παλαιὸν ἐν τῇ τραγωδίᾳ πρότερον μὲν μόνος ὁ χορός διεδραμάτιζεν, ὕστερον δὲ Θέσπις ἕνα ὑποκριτὴν ἐξεῦρεν ὑπὲρ τοῦ διαναπαύεσθαι τὸν χορὸν και δεῦτερον Αἰσχύλος, τὸν δὲ τρίτον Σοφοκλῆς και συνεπλήρωσεν τὴν τραγωδίαν, οὔτως και τῆς φιλοσοφίας ὁ λόγος πρότερον μὲν ἦν μονοειδῆς ὡς ὁ φυσικός, δεῦτερον δὲ Σωκράτης προσέθηκε τὸν ἠθικόν, τρίτον δὲ Πλάτων τὸν διαλεκτικὸν και ἐτελεσιούργησε τὴν φιλοσοφίαν.

(=Ὅπως συνέβαινε παλιά μέ τὴν τραγωδία, πού ἀρχικά μόνος του ὁ χορός ὀλοκλήρωνε τὴν παρουσίαση τοῦ δράματος, στή συνέχεια ὁ Θέσπης ἐπινόησε ἕναν ἠθοποιό, γιά να ξεκουράζεται ὁ χορός, και δεῦτερο ἠθοποιό πρόσθεσε ὁ Αἰσχύλος, ἐνῶ μέ τὸν τρίτο πού πρόσθεσε ὁ Σοφοκλῆς ὀλοκληρώθηκαν τά πρόσωπα τῆς τραγωδίας, ἔτσι συνέβη και μέ τὴ φιλοσοφία· ἀρχικά ὁ φιλοσοφικός λόγος ἀσχολοῦνταν μέ ἕνα

ἀντικείμενο, ὅπως ὁ φυσικός λόγος, ὁ Σωκράτης πρόσθεσε δεύτερο φιλοσοφικό λόγο, τὸν ἠθικό, καί ὁ Πλάτων προσθέτοντας τὸν διαλεκτικό λόγο ὀλοκλήρωσε τὴ φιλοσοφία»).

ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΟΣ, ΤΑ ΟΠΟΙΑ ΔΙΑΣΩΖΕΙ Ο ΔΙΟΓΕΝΗΣ Ο ΛΑΕΡΤΙΟΣ:

3.33:

ΠΑΛΑΤΙΝΗ ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ:

VII 259:

«Εὐβοίης γένος εἰμὲν Ἐρετρικόν,

ἄγχι δὲ Σούσων κείμεθα·

φεῦ, γαίης ὄσσον ἀφ' ἡμετέρης.

(=Εἴμαστε Ἐρετριεῖς ἀπὸ τὴν Εὐβοία, ἀλλὰ ζοῦμε κοντά στά Σοῦσα· ἀλίμονο, πόσο μακριά ἀπὸ τὴν πατρίδα μας)».

XI 44:

«Χρυσὸν ἀνὴρ εὐρῶν ἔλιπεν βρόχον·

αὐτὰρ ὁ χρυσὸν ὄν λίπεν οὐχ εὐρῶν

ἦψεν ὄν εὔρε βρόχον.

(=Ἐνας ἀνδρας πού σκόπευε νά κρεμασθεῖ βρῆκε χρυσάφι καί πέταξε τὴ θηλειά πού κρατοῦσε· ἀλλὰ αὐτός πού ἔχασε τὸ χρυσάφι καί δέν τὸ βρῆκε κρεμάσθηκε μέ τὴ θηλειά πού βρῆκε)».

ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ ΤΟΥ ΔΙΟΓΕΝΗ ΛΑΕΡΤΙΟΥ:

7.96:

«Πῖνέ νυν ἐν Διὸς ὦν, ὦ Σώκρατες· ἦ σε γὰρ ὄντως

καὶ σοφὸν εἶπε θεὸς καὶ θεὸν ἢ Σοφία.

Πρὸς γὰρ Ἀθηναίων κώνειον ἀπλῶς μὲν ἐδέξω,

αὐτοὶ δ' ἐξέπιον τοῦτο τεῶ στόματι.

(=Πίνε λοιπὸν τὸ ποτὸ τῶν θεῶν, Σωκράτη, τώρα πού βρίσκεσαι κοντά στὸν Δία· καὶ σοφὸ σε εἶπε ὁ θεὸς καὶ θεὸ ἢ Σοφία. Γιατί ἐσύ ἀπλά δέχθηκες τὸ κώνειο ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους, ἀλλὰ στὴν πραγματικότητα αὐτοὶ τὸ ἤπιαν μέ τὸ δικό σου στόμα)».

7.102:

«Χαλκῆ προσκόψας λεκάνη ποτὲ καὶ τὸ μέτωπον

πλήξας ἴαχεν "Ω" σύντονον, εἴτ' ἔθανεν,

ὁ πάντα παντὶ Ξενοκράτης ἀνὴρ γεγώς.

(=Ὅταν σκόνταψε κάποτε σὲ μιὰ χάλκινη λεκάνη καὶ χτύπησε τὸ μέτωπό του, ἔβγαλε ἓνα πολὺ δυνατὸ "Ω" καὶ ὕστερα πέθανε ὁ Ξενοκράτης, ὁ ἀνδρας σὲ ὅλα του)».

ΙΑ' Κεφάλαιο

Ἡ Ρητορεία - Σοφιστική κατὰ τὴν ὕστερη ἀρχαιότητα

Εἰσαγωγή

Ὁ 3^{ος} αἰώνας μ.Χ. ἀποτελεῖ -ὡς πρὸς τοὺς ἐθνικούς συγγραφεῖς, διότι κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους μετὰ Χριστὸν αἰῶνες ἔχουμε καὶ σημαντικούς Χριστιανούς συγγραφεῖς- μιά περίοδο παρακμῆς τοῦ λόγου, μιά φάση πολιτισμικῆς σιωπῆς.

Κατὰ τὸν 4^{ον} αἰώνα μ.Χ., ὅμως, παρατηρεῖται ἀναγέννηση τῆς ρητορικῆς καὶ μιά ἔντονη καὶ οὐσιαστικὴ καὶ σέ βάθος ἐνασχόληση μέ τὰ κλασικά γράμματα ἐν γένει. Οἱ συγγραφεῖς ἐξακολουθοῦν νά εἶναι ὀπαδοί τοῦ ἀττικισμοῦ.

Φρονοῦμε πὼς ἡ ἀνθήση τῆς ρητορικῆς στὸν 4^{ον} αἰώνα ἀφ' ἑνός μὲν μαρτυρεῖ τὴ δυναμικὴ τῶν Χριστιανῶν ρητόρων καὶ συγγραφέων πού εἶχαν τὴν ἀξιοσύνη καὶ τὴ γνώση νά ζωντανέψουν τὴ ρητορικὴ τέχνη ὕστερα ἀπὸ κάποια ἐκ τῶν ἔνδον παρακμῆ πού ἄρχισε νά ὑφίσταται αὐτὸ τό τόσο δυναμικὸ εἶδος τοῦ ἔντεχνου ἀρχαίου λόγου στά χέρια μιᾶς «σχολῆς», τῆς Δεύτερης Σοφιστικῆς, πού ὅπως εἶδαμε, τό «χρησιμοποίησε» -φυσικά μέ ἐξαιρέσεις- κάποιες φορές ἰδιοτελῶς διότι πὼς ἀλλιῶς θά μπορούσε νά ἐξηγήσει κανεὶς τὴν τόσο εὐκόλη προσαρμογὴ τῶν συγγραφέων τῆς Δεύτερης Σοφιστικῆς στά νέα πολιτικά δεδομένα καὶ στοὺς νέους ἀφέντες τους, τοὺς Ρωμαίους αὐτοκράτορες, τοὺς ὁποίους ἀκατάσχετα κολακεύουν, καὶ πού ἐν πολλοῖς ἡ ὅλη τους ρητορικὴ τέχνη ἐξαντλεῖται στὴν εὐτελεῖ κολακεία τῶν δυναστῶν τους; Ἡ ἀνθήση ὅμως τῆς ρητορικῆς κατὰ τὸν 4^{ον} αἰώνα μαρτυρεῖ καὶ τὸν ἕμμεσο τρόπο μέ τὸν ὁποῖο ὁ Χριστιανισμὸς ἐπηρέασε εὐεργετικά καὶ τοὺς ἐθνικούς διανοουμένους τοῦ 4^{ου} αἰῶνος, τοῦ τελευταίου τῆς εἰδωλολατρίας. Τὸ παράδειγμα, ἡ ἐν γένει στάση καὶ τὰ κείμενα τῶν τριῶν τελευταίων σημαντικῶν ἐθνικῶν ρητόρων-σοφιστῶν, τοῦ Ἰμερίου, τοῦ Λιβανίου καὶ τοῦ Θεμιστίου –πού παρουσιάζονται εὐθύς ἀμέσως-, οἱ ὁποῖοι ἔζησαν μέσα σέ πλήρως χριστιανικά περιβάλλοντα, ἀλλὰ καὶ εἶχαν πολὺ σπουδαίους Χριστιανούς μαθητές, τό ἀποδεικνύει.

1. Ἰμέριος

(περ. 310-μετὰ τὸ 384 μ.Χ.)

Ὁ Ἰμέριος ἦταν εἰδωλολάτρης καὶ καταγόταν ἀπὸ τὴν Προῦσσα τῆς Βιθυνίας. Ἀρχικά μαθητὴς τοῦ Λιβανίου, ἀργότερα συνέχισε τίς σπουδές του στὴν Ἀθήνα. Ἄσκησε τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ρήτορα-σοφιστῆ. Στὴν ἐποχὴ του εἶχε τὴ φήμη

σπουδαίου ρήτορα. Δίδαξε ρητορική στην Αντιόχεια. Ἐπισκέφθηκε τὴν Κωνσταντινούπολη, μετὰ ἀπὸ πρόσκληση τοῦ αὐτοκράτορα Ἰουλιανοῦ, ὅπου ἔγινε ρητοροδιδάσκαλος, ἀλλὰ ἔζησε καὶ ἐργάσθηκε κυρίως στὴν Ἀθήνα. Ἐκεῖ εἶχε μεταξὺ ἄλλων μαθητὲς τὸν Μ. Βασίλειο καὶ τὸν ἅγιο Γρηγόριο τὸν Θεολόγο. Ἐγγραψε, σύμφωνα μὲ τὸν Φώτιο, 80 λόγους. Σώθηκαν 24 ἡμιτελῆ κείμενα μὲ ἀγορευσεῖς καὶ ἐπινοημένους ρητορικούς λόγους γιὰ τὶς ἀνάγκες τῶν μαθημάτων του. Μερικοὶ λόγοι του μᾶς εἶναι γνωστοὶ ἀπὸ τὶς περιλήψεις τοῦ Φωτίου. Πραγματεύονται θέματα τοῦ παρελθόντος. Σώθηκαν καὶ ἐπιδεικτικά προγυμνάσματα μὲ φανταστικά θέματα καὶ πρόσωπα, λόγοι εὐκαιριακοί, ἀλλὰ καὶ κάποιοι λόγοι σχετίζονται μὲ γεγονότα τῆς ζωῆς στὴ σχολή του στὴν Αντιόχεια.

Ἀποσπάσματα:

ΥΠΕΡ ΑΙΣΧΙΝΟΥ ΔΗΜΟΣΘΕΝΟΥΣ:

«Ἦν ἡμῖν ποτε πᾶτριον ἡγεῖσθαι τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῖς τυράννοις ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀνταγωνίζεσθαι. Οὗτος ὁ νόμος ἤρξατο μὲν ἀπὸ Μιλτιάδου πρότερον, ἤγκασε δὲ ἐπὶ Θεμιστοκλέους, κατέβη δὲ εἰς Κίμωνα, ἐφυλάχθη δὲ ὑπὸ Περικλέους, ἐθαυμάσθη δὲ ὑπὸ Ἀλκιβιάδου· ἐπ’ ἐμοῦ δὲ τῇ γνώμῃ μὲν ἐτηρήθη, τῇ τύχῃ δὲ καὶ τῇ κολακείᾳ τῶν προδιδόντων διέφθαρται.

(= Ἦταν κάποτε πατροπαράδοτη συνήθειά μας νὰ ἡγοῦμαστε τῆς Ἑλλάδος καὶ νὰ ἀγωνιζόμαστε ἐναντίον τῶν τυράννων ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας. Ἡ παράδοση αὐτὴ ἄρχισε νὰ ἰσχύει πρῶτα ἀπὸ τὸν Μιλτιάδη, ἔφθασε στὴν ἀκμὴ τῆς ἐπὶ Θεμιστοκλέους, συνεχίσθηκε ἀπὸ τὸν Κίμωνα, διατηρήθηκε ἀπὸ τὸν Περικλῆ καὶ θαυμάσθηκε ἀπὸ τὸν Ἀλκιβιάδη· κατὰ τὴν ἐποχὴ μου διατηρήθηκε θεωρητικά, ἀλλὰ ἔσβησε λόγω τῆς τύχης καὶ τῆς κολακείας τῶν προδοτῶν)».

ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΕΟΥΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΠΕΡΣΩΝ ΒΑΣΙΛΕΩΣ:

«Οὐπω τῆς πείρας, ὡς ἔοικεν, ὦ Ἀθηναῖοι, τῆς καθ’ ἡμῶν βασιλεὺς παύεται, καὶ αἰεὶ κρείττω τῆς ἑαυτοῦ τέχνης τὸν τρόπον εὐρίσκει τῆς πόλεως. Ἐγὼ δὲ οὐδὲν βασιλέα τοῖς αὐτοῖς αἴθις ἐπιχειρεῖν θαυμαστὸν οἶομαι· τοὺς γὰρ ἐν ἀπορίᾳ καθεστηκότας καὶ φόβοις οὐδὲν θαυμαστὸν μηδὲ ἀφ’ ὧν διορθῶσονται τὰς συμφορὰς εὐρίσκειν δύνασθαι.

(= Ὅπως ἀντιλαμβάνεσθε, Ἀθηναῖοι, ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν δὲν σταματᾷ νὰ μᾶς δοκιμάζει, καὶ πάντοτε ἀναγκάζεται νὰ ἀναγνωρίσει ὅτι ὁ τρόπος πού πολιτεύεται ἡ πόλη μας εἶναι ἀνώτερος ἀπὸ τὴ δική του τέχνη. Ἐγὼ νομίζω ὅτι ὁ βασιλιάς δὲν καταφέρνει τίποτε τὸ ἀξιοθαύμαστο, ὅταν ἐπιχειρεῖ τὰ ἴδια πράγματα· διότι αὐτοὶ πού περιέρχονται σὲ ἀμηχανία καὶ φόβο δὲν καταφέρνουν νὰ ἐπινοήσουν τίποτε τὸ ἀξιοθαύμαστο οὔτε κι ὅταν ἀκόμη προσπαθοῦν νὰ διορθῶσουν τὰ λάθη πού τοὺς προκάλεσαν συμφορὰς)».

2. Λιβάνιος

(περ. 314-393 μ.Χ.)

Ὁ Λιβάνιος καταγόταν ἀπό τήν Ἀντιόχεια τῆς Συρίας. Σεμνή φυσιογνωμία, ἦταν ὁ πιό μέγας ρήτορας καί δάσκαλος τοῦ λόγου στόν 4^{ον} αἰώνα. Ὁ Μ. Θεοδοσίος τόν τίμησε μέ τό ἀξίωμα τοῦ praefectus praetorio (=ἐπαρχος τῶν πραιτωρίων). Ὁ Λιβάνιος πίστευε ἀκράδαντα στήν ὑπεροχή τῆς ἑλληνικῆς παιδείας. Ἄνοιξε τό 340/41 σχολή ρητορικῆς στήν Κωνσταντινούπολη, τήν ὁποία μετέφερε ἀργότερα στή Νικομήδεια καί, ἀφοῦ γιά λίγο ξαναγύρισε στήν Κωνσταντινούπολη, τελικά τό 354 ἐγκαταστάθηκε μόνιμα στήν Ἀντιόχεια. Ἐρχονταν νά σπουδάσουν κοντά του νέοι ἀπ' ὅλα τά μέρη τῆς Ἀνατολῆς. Ἐξέχοντες μαθητές του ἦταν καί οἱ Τρεῖς Ἱεράρχες, Μέγας Βασίλειος, Γρηγόριος ὁ Θεολόγος καί Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος.

Ὁ Λιβάνιος παρέμεινε πιστός στήν εἰδωλολατρία. Ἦταν ὁμως ἀνεκτικός καί εἶχε ἀνεξάρτητο χαρακτήρα. Γι' αὐτό, ὅταν ὁ αὐτοκράτορας Ἰουλιανός ἀπαγόρευσε στους Χριστιανούς τή διδασκαλία τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, ὁ Λιβάνιος ἀποδοκίμασε τό μέτρο· κι ὅταν πάλι ὁ εἰδωλόλατρες Ἰουλιανός πέθανε καί δέν ἦταν εὐκολο νά ὑπερασπισθεῖ κανεῖς τή μνήμη του, ὁ Λιβάνιος τοῦ ἀφιέρωσε δύο λόγους.

Ἔργα τοῦ Λιβανίου: «Προγυμνάσματα καί ἠθοποιαί», «Ἐκφράσεις», «Μελέται» καί «Βίος Δημοσθένους», «Ἐποθέσεις» τῶν λόγων τοῦ Δημοσθένη καί 1603 Ἐπιστολές, πολύτιμες γιά τήν ἱστορία τοῦ 4^{ου} αἰῶνος. Εἶναι ἡ πιό μεγάλη συλλογή ἐπιστολῶν πού διαθέτουμε ἀπό τήν ἀρχαιότητα. Παραληήπτες τους εἶναι καί Χριστιανοί καί εἰδωλόλατρες.

Οἱ εἴκοσι τέσσερις τελευταῖες ἐπιστολές τοῦ Λιβανίου ἀντιπροσωπεύουν τήν ἀλληλογραφία του μέ τόν παλιό του μαθητή Μ. Βασίλειο. Ἔστω κι ἂν κάποιες ἀπό αὐτές κατά καιρούς ἀντιμετωπίσθηκαν ὡς νόθες –πιθανῶς διότι θεωρήθηκε πώς κάποτε ὁ Βασίλειος δείχνει νά ἐκτιμᾷ σέ πολύ μεγάλο βαθμό τήν τέχνη τοῦ λόγου καί χρησιμοποιεῖ ὑπερβολικούς ἐπαίνους πρὸς τόν δάσκαλό του Λιβάνιο, πού εἶναι μάλιστα εἰδωλόλατρες-, οἱ ἐπιστολές μεταξύ Λιβανίου καί Μ. Βασιλείου ἀποτελοῦν οὕτως ἢ ἄλλως μνημεῖα τῆς Ἐπιστολογραφίας, τοῦ ἔντεχνου αὐτοῦ εἴδους πού καλλιιεργήθηκε μέσα στά πλαίσια τῆς ρητορικῆς. Μικρῆς ἔκτασης, κομψές καί περιτεχνες, χωρίς τόν πολύ στόμφο καί τίς ὑπερβολές τῶν σοφιστῶν τῆς Δεύτερης Σοφιστικῆς, οἱ ἐπιστολές αὐτές προδίδουν τήν κρυπτόμενη σοφία τοῦ δάσκαλου καί τοῦ μαθητῆ, πού, μολοντί ὁ πρῶτος εἰδωλόλατρες καί ὁ δεύτερος χριστιανός, συνομιλοῦν μέ ἀξεπέραστη ὄντως εὐγένεια, μέ σεβασμό, μέ ταπείνωση, μέ γλυκύτητα, μέ ἀρχοντιά, ἀλλά καί μέ εἰλικρίνεια, ἐντιμότητα καί εὐθύτητα, καί ξέρουν νά τιμοῦν ὁ ἕνας τόν ἄλλον, ὅπως πράγματι ἀξίζει στόν καθένα. Μᾶς συγκινεῖ πάρα πολύ καί ἡ ἀφιλοχρηματία τοῦ εἰδωλόλατρη δασκάλου.

Αποσπάσματα:

ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΛΟΓΩΝ ΔΗΜΟΣΘΕΝΟΥΣ 1-13:

«Δημοσθένης τοίνυν τῷ ῥήτορι πατήρ ἦν Δημοσθένης ἀνεπίληπτος τῷ γένει δοκῶν, ὡς καὶ Αἰσχίνης ἐχθρὸς ὢν μαρτυρεῖ. Εἴρηται γοῦν οὕτως αὐτοῖς ῥήμασι· τούτῳ πατήρ μὲν ἦν Δημοσθένης ὁ Παιανιεύς, ἀνὴρ ἐλεύθερος, οὐ γὰρ δεῖ ψεύδεσθαι. Ἐργαστήριον δὲ οἰκετῶν μαχαιροποιῶν κεκτημένος ἐντεῦθεν τὴν τοῦ μαχαιροποιῦ κληῖσιν ἔλαβε...

(= Ὁ ῥήτορας Δημοσθένης εἶχε πατέρα τὸν Δημοσθένη, ἄνδρα ἀδιάβλητης καταγωγῆς, γεγονός πού τό βεβαιώνει καὶ ὁ Αἰσχίνης, ἄν καὶ ἦταν ἐχθρὸς του. Τό ἔχει πεῖ μ' αὐτά ἀκριβῶς τά λόγια· πατέρας τοῦ Δημοσθένη ἦταν ὁ Δημοσθένης ὁ Παιανιεύς, ἄνδρας ἐλεύθερος, μιά καὶ πρέπει νά πῶ τὴν ἀλήθεια. Εἶχε ἐργαστήριον στό ὁποῖο δοῦλοι κατασκεύαζαν μαχαίρια καὶ ἀπό αὐτό ὀνομάσθηκε μαχαιροποιός...).

Ὅρφανός δὲ καταλειφθεὶς ὑπὸ τοῦ πατρὸς κομιδῆ νέος ἦν μὲν, ὡς φασιν, ἀσθενὴς τῷ σώματι καὶ νοσώδης, ὥστε μηδὲ εἰς παλαιστραν φοιτῆσαι, καθάπερ πάντες οἱ τῶν Ἀθηναίων παῖδες εἰώθεσαν...

(= Ὅπως λένε, ἔμεινε πολὺ νέος ὀρφανός ἀπὸ πατέρα καὶ ἦταν ἀδύναμος στό σῶμα καὶ φιλάσθενος, ὥστε δέν μπορούσε οὔτε στήν παλαιστρα νά συχνάζει, πράγμα πού συνηθίζαν ὅλα τά παιδιά τῶν Ἀθηναίων...).

Ἔτι κάκεινων μνημονευτέον, ὅτι τραυλὸς μὲν ἦν τὴν γλῶτταν ἐκ φύσεως, τὸ δὲ πνεῦμα ἀτονώτερος... Ἀλλὰ καὶ ταῦτα μελέτη κατῶρθωσε καὶ ὅσα ἄλλα αὐτῷ πρὸς δημαγωγίαν ὑπὴν ἐλαττώματα. Καὶ γὰρ δειλὸς ἦν τὸ πρῶτον πρὸς τοὺς τοῦ δήμου θορύβους καὶ εὐκατάπληκτος, ὥστε εὐθὺς ἐξίστασθαι. Διὰ δὲ τοῦτο φασιν αὐτὸν ἄνεμον ῥαγδαῖον τηροῦντα καὶ κινουμένην σφοδρῶς τὴν θάλατταν παρὰ τοὺς αἰγιαλοὺς βαδίζοντα λέγειν καὶ τῷ τῆς θαλάττης ἤχῳ συνεθίζεσθαι φέρειν τὰς τοῦ δήμου καταβοάς.

(= Ἀξίζει νά μνημονεύσω καὶ τά ἐξῆς, ὅτι δηλαδή ἦταν ἐκ φύσεως τραυλὸς στή γλῶσσα καὶ κάπως ἄτονος στή διάνοια... Ἀλλά κι αὐτές τίς ἀδυναμίες του τίς διόρθωσε μέ τὴν ἀσκήση καθὼς καὶ ὅσα ἄλλα ἐλαττώματα εἶχε πού τὸν δυσκόλευαν στὸν δημόσιο λόγο. Διότι πρῶτα ἦταν δειλὸς μπροστά στους θορύβους τοῦ δήμου καὶ εὐκόλα τά ἔχανε, ἀφοῦ ξαφνιαζόταν ἀμέσως. Γι' αὐτό καὶ λένε πῶς, ὅταν εἶχε σφοδρὸ ἄνεμο καὶ μεγάλη θαλασσοταραχὴ, βιάδιζε δίπλα στήν ἀκροθαλασσιὰ ἀγορεύοντας, ὥστε ἀπὸ τὸν ἤχο τῆς θάλασσας νά συνηθίσει νά ἀντέχει τίς δυνατές φωνές τοῦ πλήθους ἐναντίον του).

Μνημονεύονται δὲ αὐτοῦ καὶ οἰκήσεις κατάγειοι καὶ ξυρήσεις ἀπρεπεῖς, ἵνα δι' αἰσχύνην μὴ προίῳ τοῦ τῆς οἰκίας δωματίου καὶ ὡς οὐδὲ τὰς νύκτας ἐκάθευδεν, ἀλλὰ διεπονεῖτο πρὸς φῶς περὶ λόγους. Ὅθεν καὶ Πυθέας σκώπτων ἔφη τοὺς λόγους τοῦ Δημοσθένης λύχνων ἀπόζειν. Πρὸς ὃν ὁ Δημοσθένης ἀστεῖως ἅμα καὶ πικρῶς οἶδα, εἶπεν, ὅτι σε λυπῶ λύχνον καίων. Διεβέβλητο γὰρ ὡς λωποδυτῶν νύκτωρ ὁ Πυθέας...

(=Λέγεται πώς κοιμόταν κατάχαμα καί ξυριζόταν άσχημα, γιά νά ντρέπεται κι έτσι νά μή βγαίνει έξω από τό σπίτι του· λέγεται ακόμα πώς οὔτε τίς νύχτες κοιμόταν, αλλά ταλαιπωροῦνταν νά γράφει λόγους μέ τό φῶς τοῦ λύχνου. Γι' αυτό καί ὁ Πυθέας ἔλεγε διακωμωδώντας τον ὅτι οἱ λόγοι τοῦ Δημοσθένη μυρίζουν κάπνα λυχναριοῦ. Σ' αὐτόν ὁ Δημοσθένης, ἀστειευόμενος πικρόχολα, τό ξέρω, εἶπε, ὅτι σέ στενοχωρῶ πού ἔχω ἀναμμένο τό λυχνάρι μου. Καί τό εἶπε αὐτό ὁ Δημοσθένης, διότι ὁ Πυθέας εἶχε κατηγορηθεῖ πώς τίς νύχτες ἔκλεβε σπίτια)...

Καί ξίφος ποτέ ἐκ τῆς ὀροφῆς ἀπήρτησε καί ἰστάμενος ὑπὸ τοῦτο ἔλεγεν. Ἐποίει δὲ τοῦτο δι' αἰτίαν τοιαύτην· ἐν τῷ λέγειν ἀπρεπῶς τὸν ὄμιον εἰώθει κινεῖν. Ὑπερέκρεμασεν οὖν τοῦ ὄμιου τό ξίφος ἐν χρῶ καὶ οὕτω τῷ δέει τῆς πληγῆς ἠδυνήθη κατασχεῖν ἑαυτὸν ἐπὶ τοῦ πρέποντος σχήματος.

(=Κάποτε κρέμασε ἀπὸ τὴν ὀροφή ἓνα ξίφος καί ὄρθιος κάτω ἀπὸ αὐτό ἀπήγγελλε τοὺς λόγους του. Αὐτό τό ἔκανε γιά τὸν ἐξῆς λόγο· καθὼς μιλοῦσε συνήθιζε νά σηκώνει τὸν ὄμο του μέ τρόπο ἀπρεπή. Κρέμασε λοιπὸν τό ξίφος ζυστά πάνω ἀπὸ τὸν ὄμο του καί ἔτσι ἀπὸ τὸν φόβο τοῦ τραυματισμοῦ κατόρθωσε νά κρατήσῃ τό σῶμα του στή σωστή θέση)».

ΛΙΒΑΝΙΟΥ ΓΝΩΜΑΙ 88:

«Οἷς γὰρ ὁ βίος οὐκ ἐν ἡδονῇ, τούτοις οὐ βαρὺ τὸ τεθνάναι.

(=Αὐτοὶ πού δὲν περνοῦν τὴ ζωὴ τους μέσα στίς ἀπολαύσεις δὲν θεωροῦν τὸν θάνατο βαρὺ)».

«Γύμναζε τοῖς μὲν πόνοις τό σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν τῷ γενναίως ὑπομένειν τοὺς κινδύνους.

(=Γύμναζε τό μὲν σῶμα σου μέ κόπους, τὴν δὲ ψυχὴν μέ τό νά ὑπομένει μέ γενναίω ὄτητα τοὺς κινδύνους)».

«Τὰ μὲν σώματα τοῖς συμμέτροις πόνοις, ἡ δὲ ψυχὴ τοῖς σπουδαίοις λόγοις αὔξεισθαι πέφυκεν.

(=Τὰ σώματα αὐξάνονται μέ τοὺς μετρημένους κόπους, καί ἡ ψυχὴ μέ τοὺς σπουδαίους λόγους)».

«Τῶν ὑπαρχόντων ἀγαθῶν μὴ τὴν υπερβάλλουσαν κτῆσιν, ἀλλὰ τὴν μετρίαν ἀπόλαυσιν ἀγάπησον.

(=Αγάπησε ὄχι τὴν υπερβολικὴ ἀπόκτηση ἀγαθῶν, ἀλλὰ τὴν ἀπόλαυσή τους μέ μέτρο)».

«Ψυχῆς μέγας χαλινός ἐστὶν ὁ νοῦς.

(Μεγάλο χαλινάρι τῆς ψυχῆς εἶναι ὁ νοῦς)».

«Συντόμως τό κρεῖττον ὑπὸ τοῦ χείρονος διαλύεται ὡς ὁ σίδηρος ὑπὸ τοῦ ἰοῦ.

(=Τό καλό διαλύεται γρήγορα ἀπὸ τό κακό ὅπως ὁ σίδηρος ἀπὸ τὴ σκουριά)».

«Τὸ σῶμα γηρᾶ, ἡ δὲ κακὴ φύσις οὐ γηρᾶ.

(=Τό σῶμα γερνάει, ἀλλὰ ἡ κακὴ φύση δὲν γερνάει)».

«Δίκαιος ὢν τό θεῖον ἔξεις σύμμαχον.

(=Ἄν εἶσαι δίκαιος, θά ἔχεις σύμμαχο τὸν θεό)».

«Ἡδέως ἔχε πρὸς ἅπαντας, πλὴν χρῶ τοῖς βελτίστοις.

(= *Μέ ὄλους νά εἶσαι καλός, ἀλλά νά συναναστρέφῃσαι μέ τούς ἄριστους*)».

«Μυστήριόν σου μὴ κατείπῃς τῷ φίλῳ καὶ οὐ φοβηθήσῃ αὐτὸν ἐχθρὸν γενόμενον.

(= *Μὴ φανερώσῃς τό μυστικὸ σου στὸν φίλο σου καὶ δὲν θά φοβηθεῖς μήπως γίνῃ ἐχθρὸς σου*)».

Ἡ ἀλληλογραφία Μ. Βασιλείου καὶ Λιβανίου

[ΕΠΙΛΟΓΗ ΕΠΤΑ ΕΠΙΣΤΟΛΩΝ ΑΠΟ ΤΙΣ ΣΥΝΟΛΙΚΑ ΕΙΚΟΣΙ ΤΕΣΣΕΡΙΣ]:

3. «Λιβανίῳ Βασίλειος,

Ἴδού, σοὶ καὶ ἕτερος ἦκει Καππαδόκης, υἱὸς ἐμὸς καὶ οὗτος. Πάντας γὰρ ἡμῖν εἰσποιεῖ τὸ σχῆμα τοῦτο, ἐν ᾧ νῦν ἐσμεν· ὥστε κατὰ γε τοῦτο ἀδελφὸς ἂν εἴη τοῦ προλαβόντος καὶ τῆς αὐτῆς σπουδῆς ἄξιός ἐμοί τε τῷ πατρὶ καὶ σοὶ τῷ διδασκάλῳ, εἴπερ τὸ ὅλως πλεον δυνατὸν ἔχειν τοὺς παρ' ἡμῶν ἐρχομένους. Τοῦτο δὲ λέγω οὐχ ὡς οὐκ ἂν τῆς σῆς λογιότητος πλεον τι τοῖς παλαιοῖς τῶν ἐταίρων χαριζομένης, ἀλλ' ὡς ἀφθόνου πᾶσι τῆς ὠφελείας σου προκειμένης. Ἄρκοῦν δ' ἂν εἴη τῷ νεανίσκῳ πρὸ τῆς ἐκ τοῦ χρόνου πείρας ἐν τοῖς οἰκείοις τετάχθαι. Ὅν ἀποπέμψαι ἡμῖν ἄξιον τῶν τε ἡμετέρων εὐχῶν καὶ τῆς σαυτοῦ δόξης ἦν ἔχεις ἐν τοῖς λόγοις. Ἐπάγεται δὲ καὶ ἡλικιώτην τὴν ἴσην ἔχοντα περὶ τοὺς λόγους σπουδῆν, εὐπατρίδην καὶ αὐτὸν καὶ ἡμῖν οἰκεῖον, ὃν οὐδὲν ἔλαττον ἔξειν πιστεύομεν, κἂν πλεῖστον τῶν ἄλλων τοῖς χρήμασιν ἀπολείποιο.

(= *Ὁ Βασίλειος στὸν Λιβάνιο,*

Νά λοιπόν πού σοῦ ἤλθε καὶ ἄλλος Καππαδόκης, γιός μου κι αὐτός. Γιατί αὐτό τό σχῆμα [πατρότητας καὶ υἰότητας], στό ὅποιο τώρα βρισκόμαστε, ὄλους τούς καθιστᾶ παιδιά μας ἀπό υἰοθεσία· ὥστε ὡς πρὸς αὐτό θά μπορούσε νά θεωρηθεῖ ἀδελφός τοῦ προηγηθέντος καὶ ἄξιός κάθε φροντίδας καὶ γιά μένα τόν πατέρα του καὶ γιά σένα τόν δάσκαλό του, ἂν βέβαια ἔχουν κάποιο μεγαλύτερο προνόμιο ὅσοι ἔρχονται στή σχολή σου ἐκ μέρους μας. Αὐτό τό λέω ὄχι διότι ἡ λογιότητά σου χαρίζεται κάπως περισσότερο στοὺς παλιούς σου μαθητές, ἀλλά διότι ξέρω ὅτι ἡ ὠφέλεια ἀπό τή διδασκαλία σου παρέχεται ἀφθονη σέ ὄλους. Θά ἦταν ἀρκετό γιά τόν νεαρό πρὶν τόν κρατήσῃς γιά κάποιο διάστημα ὡς δόκιμο μαθητή σου νά τόν ἐντάξῃς μεταξύ τῶν παλαιῶν σου μαθητῶν. Στείλε μού τον πίσω ἄξιο τῶν εὐχῶν καὶ τῶν προσδοκιῶν μου ἀλλά καὶ τῆς δικῆς σου φήμης στή διδασκαλία τῶν λόγων. Φέρνει μαζί του καὶ ἕναν συνομήλικό του, πού ἔχει τό ἴδιο ἐνδιαφέρον γιά τήν τέχνη τοῦ λόγου, παιδί καλῆς οἰκογένειας καὶ συγγενικό μου· πιστεύω πώς θά τόν κρατήσῃς κι αὐτόν μέ τήν ἴδια καλή διάθεση, κι ἄς ὑστερεῖ ἔναντι τῶν ἄλλων ἀπό ἀπόψεως οἰκονομικῆς)».

4. «Βασιλείῳ Λιβάνιος,

Οἶδα ὅτι πολλάκις τοῦτο γράψῃς τὸ ἰδού, σοὶ καὶ ἕτερος ἦκει Καππαδόκης. Πολλοὺς γάρ, οἶμαι, πέμψῃς ἀεὶ μὲν καὶ πανταχοῦ τοῖς χρώμενος ἐγκωμίους κατ' ἐμοῦ,

τούτω δὲ αὐτῷ καὶ πατέρας κινῶν καὶ παῖδας. Ἄλλ' ὃ γε ἐγένετο περὶ τὴν ἐπιστολὴν σου τὴν καλήν, οὐ καλὸν σιωπῆσαι. Παρεκάθητό μοι τῶν ἐν ἀρχῇ γεγενημένων ἄλλοι τε οὐκ ὀλίγοι καὶ ὁ πάντα ἄριστος Ἀλύπιος, Ἱεροκλέους ἀνεπιὸς ἐκείνου. Ὡς οὖν ἔδοσαν οἱ φέροντες τὴν ἐπιστολὴν, σιγῇ διὰ πάσης ἐλθὼν νενικήμεθα ἔφην μειδιῶν τε ἅμα καὶ χαίρων. Καὶ τίνα σὺ νενίκησαι νίκη; Ἦροντο, καὶ πῶς οὐκ ἀλγεῖς νενικημένος; Ἐν κάλλει μὲν ἔφην ἐπιστολῶν νενίκημαι, Βασίλειος δὲ κεκράτηκε, φίλος δὲ ὁ ἀνὴρ, καὶ διὰ τοῦτο εὐφραίνομαι. Ταῦτα εἰπόντος ἐμοῦ παρ' αὐτῶν μαθεῖν ἠβουλήθησαν τῶν γραμμάτων τὴν νίκη. Καὶ ἀνεγίνωσκε μὲν ὁ Ἀλύπιος, ἤκουον δὲ οἱ παρόντες, ψῆφος δὲ ἠνέχθη μηδὲν με ἐψεῦσθαι. Καὶ τὰ γράμματα ἔχων ὁ ἀναγνοὺς ἐξήει δείξων, οἶμαι, καὶ ἄλλοις καὶ μόλις ἀπέδωκε. Γράφε τοίνυν παραπλήσια καὶ νικά, τοῦτι γὰρ ἐστὶν ἐμὲ νικᾶν. Καλῶς δὲ κάκεινο εἰκάζεις, ὡς οὐ χρήμασι μετρεῖται τὰ παρ' ἡμῶν, ἀλλ' ἀρκεῖ τῷ μὴ δυναμένῳ δοῦναι τὸ βουληθῆναι λαβεῖν. Κἂν γὰρ αἰσθωμῶμαι τίνα ἐν πενία λόγων ἐρῶντα, πρὸ τῶν πλουτούντων οὗτος. Μηδεὶς οὖν πένης δεῦρο ὀκνεῖτω βαδίζειν, εἰ ἐν ἐκείνῳ κέκτηται μόνον τὸ ἐπίστασθαι πονεῖν.

(= **Ὁ Λιβάνιος στὸν Βασίλειο**,

Ξέρω ὅτι πολλές φορές θά γράψεις τό, νά, σοῦ ἤλθε καί ἄλλος Καππαδόκης. Γιατί νομίζω πῶς θά στείλεις πολλούς, μέ τά ἴδια πάντοτε καί παντοῦ ἐγκώμια γιά μένα, μέ τά ὅποια παρακινεῖς καί τοὺς πατέρες καί τά παιδιά. Δέν πρέπει ὅμως νά ἀποσιωπήσω αὐτό πού συνέβη μέ τὴν ὠραία σου ἐπιστολή. Κάθονταν κοντά μου ἀρκετοί ἄρχοντες, μεταξύ τῶν ὁποίων καί ὁ ἄριστος σέ ὄλα Ἀλύπιος, ξάδελφος ἐκείνου τοῦ Ἱεροκλέους. Ὅταν μοῦ παρέδωσαν τὴν ἐπιστολή, ἀφοῦ τή διάβασα ὀλόκληρη σιωπηλός, εἶπα χαμογελώντας χαρούμενος· νικηθήκαμε. Κι αὐτοί μέ ρώτησαν· καί ποιά εἶναι ἡ ἥττα πού ὑπέστης; Καί πῶς δέν εἶσαι στενοχωρημένος πού νικήθηκες; Κι ἐγώ τοὺς ἀπάντησα· νικήθηκα στήν ὁμορφιά τῶν ἐπιστολῶν, μέ νίκησε ὁ Βασίλειος, ἀλλά εἶναι ἀγαπητός μου ὁ ἄνδρας καί γι' αὐτό εἶμαι γεμάτος χαρά. Μετά τά λόγια μου αὐτά κάποιος θέλησαν νά μάθουν τή νίκη μέσα ἀπό τό ἴδιο τό γράμμα. Ἄρχισε νά διαβάζει τὴν ἐπιστολή ὁ Ἀλύπιος καί οἱ παρόντες ἄκουγαν· ὅλοι συμφώνησαν πῶς δέν εἶχα πεῖ κανένα ψέμα. Καί κρατώντας τὴν ἐπιστολή ὁ Ἀλύπιος τὴν πῆγαινε καί τὴν ἔδειχνε ἀπό τόν ἕνα στὸν ἄλλον καί μετά βίας μοῦ τή γύρισε πίσω. Γράφε λοιπόν τέτοια γράμματα καί νικά, διότι αὐτό σημαίνει ὅτι ἐγώ νικῶ. Καί πολύ ὀρθά συμπεραίνει πῶς δέν μέ ἐνδιαφέρουν τά χρήματα, ἀλλά εἶναι ἀρκετό αὐτός πού δέν μπορεῖ νά δώσει νά θέλει νά πάρει τὴ γνώση. Διότι ὅταν ἀντιλαμβάνομαι ὅτι κάποιος εἶναι φτωχός, ἀλλά ἀγαπάει τὴν τέχνη τοῦ λόγου, αὐτόν τόν προσλαμβάνω πρὶν ἀπό τοὺς πλούσιους. Κανείς φτωχός λοιπόν νά μὴ διστάζει νά ἔλθει στή σχολή μου, ἀρκεῖ νά ἔχει ἕνα μόνο προσόν· νά γνωρίζει νά κοπιάζει!)).

8. «Λιβανίῳ Βασίλειος,

Οἱ πρὸς τὸ ρόδον ἔχοντες, ὡς τοὺς φιλοκάλους εἰκός, οὐδὲ τὰς ἀκάνθας ὧν τὸ ἄνθος ἐκφύεται δυσχεραίνουσι. Καί τινος ἤκουσα τοιοῦτόν τι περὶ αὐτῶν παίζοντος ἢ τάχα πού καὶ σπουδάζοντος, ὅτι καθάπερ ἐρωτικά τίνα κνίσματα τοῖς ἐρασταῖς τοῦ

ἄνθους ἢ φύσις τὰς λεπτὰς ἐκείνας ἀκάνθας προσέφυσε πρὸς μείζονα πόθον τοῖς ἀπλήκτοις κέντροις τοὺς δρεπομένους ὑπερεθίζουσα. Τί δὴ μοι βούλεται τοῖς γράμμασι τὸ ρόδον ἐπεισαγόμενον, πάντως οὐδὲν δεῖ σε διδαχθῆναι τῆς ἐπιστολῆς μνημένον τῆς σῆς, ἢ τὸ μὲν ἄνθος εἶχε τοῦ ρόδου ὅλον ἡμῖν τὸ ἔαρ τῆς εὐγλωττίας διαπετάσασα, μέμψεσι δέ τισι καὶ ἐγκλήμασι καθ' ἡμῶν ἐξηκάνθωτο. Ἄλλ' ἐμοὶ τῶν σῶν λόγων καθ' ἡδονὴν ἐστι καὶ ἡ ἄκανθα πρὸς μείζονα πόθον τῆς φιλίας ἐκκαίουσα.

(= **Ὁ Βασίλειος στὸν Λιβάνιο,**

Αὐτοὶ ποῦ ἀγαποῦν τὰ τριαντάφυλλα δὲν ἀγανακτοῦν μὲ τὰ ἀγκάθια ἀνάμεσα στὰ ὁποῖα ἀνθίζει τὸ λουλούδι· ἔτσι κάνουν ἄλλωστε, ὅπως εἶναι φυσικό, ὅλοι αὐτοὶ ποῦ ἀγαποῦν τὸ ὠραῖο. Κι ἄκουσα ἀπὸ κάποιον νὰ λέει κάτι τέτοιο σχετικά μ' αὐτὸ ἀστεεινόμενος, ἢ ἴσως καὶ σοβαρολογώντας κάπως, πὼς δηλαδή ἡ φύση ἔβαλε νὰ φυτρῶσουν κοντὰ στὰ τριαντάφυλλα ἐκεῖνα τὰ λεπτὰ ἀγκαθάκια, γιὰ νὰ εἶναι αὐτὰ σὰν ἐρωτικά τσιμπήματα γιὰ τοὺς ἐραστές τοῦ ἄνθους, ὥστε μὲ τὰ ἀγκάθια αὐτὰ ποῦ δὲν πληγώνουν πολὺ νὰ διεγείρει μεγαλύτερη λαχτάρια γιὰ τὰ ἄνθη σ' αὐτούς ποῦ πάνε νὰ τὰ κόψουν. Τώρα, τί θέλει καὶ μπαίνει μέσα στό γράμμα μου τὸ τριαντάφυλλο δὲν χρειάζεται καὶ πολὺ γιὰ νὰ τὸ καταλάβεις, ἀρκεῖ νὰ θυμηθεῖς τὴ δική σου ἐπιστολή, ἢ ὁποῖα περιεῖχε ὀλόκληρο τὸ ἄνθος τοῦ ρόδου κι ἄνοιξε μπροστὰ στὰ μάτια μας τὴν ἀνοιχτὴ τῆς εὐγλωττίας, κι ἄς χρησιμοποίησε κάποια ἀγκάθια σέ βάρος μας, δηλαδή κάποιους νόγους καὶ κάποιες ἐπικρίσεις. Ἐμένα ὅμως τὰ λόγια σου πολὺ μὲ εὐχαριστοῦν καὶ τὸ ἀγκάθι ἀνάβει μέσα μου μεγαλύτερο πόθο τῆς φιλίας σου)».

13. «Βασίλειῳ Λιβάνιος,

Πᾶς μὲν ἐπίσκοπος πρᾶγμα δυσγρίπιστον, σὺ δὲ ὅσῳ τοὺς ἄλλους παρελήλυθας λογιότητι, τοσοῦτῳ μοι καὶ φόβον παρέχεις μὴ πως ἔξαρνος στῆς πρὸς τὴν αἴτησιν. Κάπειδὴ στρωτήρων δέομαι, κάμακας δ' ἂν ἢ χάρακας ἄλλος εἶπε σοφιστῆς οὐ χρήζων, ἀλλὰ τοῖς ῥηματίοις ἐγκαλλωπιζόμενος μᾶλλον ἢ τῆς χρείας γινόμενος - ἐγὼ δέ, εἰ μὴ σὺ παράσχῃς, ὑπαιθρος διαχειμιάσω.

(= **Ὁ Λιβάνιος στὸν Βασίλειο,**

Κάθε ἐπίσκοπος εἶναι πολὺ πλεονέκτης, ἐσὺ ὅμως ὅσο ἔχεις ξεπεράσει τοὺς ἄλλους σέ λογιότητα, τόσο πολὺ φοβάμαι μήπως μοῦ ἀρνηθεῖς αὐτὸ ποῦ σοῦ ζητῶ. Καὶ ἐπειδὴ χρειάζομαι μεγάλα δοκάρια, κι ὄχι, ὅπως εἶπε ἓνας ἄλλος σοφιστῆς, πασσάλους ἢ μικρὰ ξύλινα στηρίγματα, ἀλλὰ μᾶλλον καυχιέμαι γιὰ τίς λεξοῦλες αὐτές χωρὶς αὐτὰ νὰ τὰ ἔχω ἀνάγκη - ἐγὼ λοιπόν, ἂν δὲν μοῦ δώσεις τὴ βοήθεια τῶν μεγάλων δοκαριῶν, θά ξεχειμωνιάσω στό ὑπαιθρο)».

14. «Λιβανίῳ Βασίλειος,

Εἰ τὸ κερδαίνειν τοῦτο γριπίζειν λέγεται καὶ ταύτην ἔχει τὴν σημασίαν ἢ λέξις, ἦν ἐκ τῶν Πλάτωνος ἀδύτων ἢ σοφιστικῆ σου ἡμῖν προεχειρίσατο, σκόπησον, ὃ θαυμάσιε, τίς μᾶλλον ἐστι δυσγρίπιστος, ἡμεῖς οἱ οὕτω δι' ἐπιστολιμαίας δυνάμεως ἀποχαρακούμενοι ἢ τὸ τῶν σοφιστῶν γένος, οἷς τέχνη τὸ τελωνεῖν τοὺς λόγους ἐστί. Τίς τῶν ἐπισκόπων τοὺς λόγους ἐφοροθέτησε; Τίς τοὺς μαθητευομένους

μισθοφόρους κατέστησεν; Ὑμεῖς οἱ προτιθέντες τοὺς λόγους ὦνια ὡσπερ οἱ τοῦ μέλιτος ἐψηταὶ τὰ μελίπηκτα. Ὅραξ, ὡς καὶ τὸν γέροντα ὑποσκιρτᾶν παρεκίνησας; Ἐγὼ δὲ σοὶ τῷ ταῖς μελέταις ἐμπομπεύοντι ἰσαριθμούς τοῖς ἐν Θερμοπούλαις ἀγωνιζομένοις στρατιώταις στρατηῆρας χρησθῆναι προσέταξα ἅπαντας εὐμήκεις καὶ κατὰ τὸν σὸν Ὅμηρον δολιχοσκίους, οὓς μοι σώους ὁ ἱερός Δῖος ἀποκαταστήσειν κατεπηγγέλατο.

(= **Ο Βασίλειος στὸν Λιβάνιο,**

Ἄν αὐτὸ τὸ κέρδος λέγεται πλεονεξία, καὶ ἡ λέξις ἔχει αὐτὴ τὴ σημασία, τὴν ὁποία ἀπὸ τὰ ἄδυνα τοῦ Πλάτωνος ἐπέλεξε καὶ μᾶς πρότεινε ἡ σοφιστικὴ σου, σκέψου, θαυμάσιε, ποιὸς μᾶλλον εἶναι πολὺ φιλάργυρος, ἐμεῖς πού ὀχυρωνόμαστε σάν πίσω ἀπὸ χαράκωμα μέ τὴ δύναμη τῶν ἐπιστολῶν, ἢ οἱ σοφιστές, τῶν ὁποίων ἡ τέχνη εἶναι νά φορολογοῦν τοὺς λόγους. Ποιὸς ἐπίσκοπος ἐμπορεύθηκε ποτέ τοὺς λόγους; Ποιὸς ἔκανε μισθοφόρους τοὺς μαθητές του; Ἐσεῖς πού ἐκθέτετε τοὺς λόγους σάν ἐμπορεύματα, ὅπως κάνουν μέ τὰ γλυκίσματα αὐτοὶ πού τὰ βουτοῦν μέσα σέ βραστό μέλι. Βλέπεις πὼς κατάφερες νά παρακινήσεις καὶ τὸν γέροντα νά πηδάει. Ἐγὼ ἀπέναντι σέ σένα πού συνεχῶς ἐπιδεικνύεις καινούργιες μελέτες παρέταξα πρὸς ἀξιοποίηση δοκάρια ἰσάριθμα μέ τοὺς στρατιῶτες πού ἀγωνίσθηκαν στίς Θερμοπούλες, ψηλά καί, κατὰ τὸν Ὅμηρό σου, μέ μακριὰ κοντάρια, τὰ ὁποῖα ὁ ἱερός Δῖος ὑποσχέθηκε νά μοῦ τὰ ἐπιστρέψει σῶα)».

[Στίς δύο ἀνωτέρω ἐπιστολές καὶ οἱ δύο ἀλληλογραφοῦντες «παίζουν», ὅπως θά μπορούσε νά ὑποθέσει κανεῖς, μέ τὴν κυριολεκτικὴ καὶ μεταφορικὴ σημασία τῶν λέξεων «γρίπος (=δίχτυ, ἄγρα), γριπίζω ἢ γριπεύω (=ἀλιεύω), δυσγρίπιστος (=δυσκολοαλίευτος, πολὺ φιλάργυρος, πλεονέκτης). Πάντως, ὁ Βασίλειος δέν διστάζει νά ὑπαινιχθεῖ στὸν σεβαστὸ του δάσκαλο τὴν ἀρνητικὴ πλευρὰ τῆς σοφιστικῆς, τὴν ἐμπορευματοποίησή της].

15. «Βασιλείφ Λιβάνιος,

Οὐ παύση, Βασιλείε, τὸν ἱερόν τοῦτον τῶν Μουσῶν σηκὸν μεστὸν ποιῶν Καππαδοκῶν καὶ ταῦτα ἀποζόντων γρύτης καὶ χιόνος καὶ τῶν ἐκεῖθεν καλῶν; Μικροῦ δέ με καὶ Καππαδόκην ἔθηκαν αἰεὶ μοι τὸ προσκυνῶ σε προσάδοντες. Δεῖ δὲ ὅμως ἀνέχεσθαι Βασιλείου κελεύοντος. Ἴσθι τοίνυν ὡς τῆς μὲν χώρας τοὺς τρόπους ἐξακριβάζω, τὴν δὲ εὐγένειαν καὶ τὸ ἐμμελές τῆς ἐμῆς Καλλιόπης μεταμφιάσω τοὺς ἄνδρας, ἴν' ὀφθεῖεν ὑμῖν ἀντι φασσῶν περιστεραί.

(= **Ο Λιβάνιος στὸν Βασίλειο,**

Δέν θά παύσεις, Βασιλείε, νά γεμίσεις αὐτὸν τὸν ἱερό χῶρο τῶν Μουσῶν μέ Καππαδόκες, οἱ ὁποῖοι κουβαλοῦν μάλιστα μαζί τους τὴ γλυκεῖα καθημερινὴ μυρωδιά τῆς γῆς σας καὶ τοῦ χιονιοῦ; Λίγο ἀκόμη καὶ θά μέ ἔκαναν Καππαδόκη, καθὼς μοῦ τραγουδοῦσαν ἀσταμάτητα τὸ "προσκυνῶ σε". Πρέπει ὅμως νά τὸ ἀνέχομαι κι αὐτό, μιὰ καὶ τὸ προστάζει ὁ Βασίλειος. Νά ξέρεις λοιπὸν ὅτι μελετῶ μέ ἀκρίβεια τίς συνήθειες τῆς πατρίδας σας, ἀλλὰ θά ξεντύσω τοὺς ἄνδρες ἀπὸ τοὺς τρόπους τους καὶ θά τοὺς ντύσω μέ τὴν εὐγένεια καὶ τὴν ἀρμονία τῆς Καλλιόπης μου [τῆς Μούσας πού ἦταν ἡ

προστάτιδα τῆς ρητορικῆς], γιά νά τούς δεῖς, ὅταν ἐπιστρέψουν, νά ἔχουν γίνει ἀπό ἀγριοπερίστερα περιστέρια ἡμερα)».

19. Λιβανίω Βασίλειος,

«Ἀνέγων τὸν λόγον, σοφώτατε, καὶ ὑπερθεαύμακα. Ὡ Μοῦσαι καὶ λόγοι καὶ Ἀθῆναι, οἷα τοῖς ἐρασταῖς δωρεῖσθε. Οἴους κομίζονται τοὺς καρπούς οἱ βραχύν τινα χρόνον ὑμῖν συγγινόμενοι. Ὡ πηγῆς πολυχεύμονος, οἴους ἔδειξε τοὺς ἀρυομένους. Αὐτὸν γὰρ τὸν δύσκολον ἐδόκουν ὄρᾶν ἐν τῷ λόγῳ λάλω συνόντα γυναίω. Ἐμπνουν γὰρ λόγον ἐπὶ χθονὸς Λιβάνιος ἔγραψεν, ὃς μόνος τοῖς λόγοις ψυχὴν ἐχαρίσατο.

(= *Ὁ Βασίλειος στὸν Λιβάνιο,*

Διάβασα, σοφώτατε, τὸν λόγο σου καὶ τὸν θαύμασα σέ ὑπερβολικό βαθμό. Μοῦσες καὶ λόγοι καὶ Ἀθήνα, τί μεγάλα δῶρα κάνετε στοὺς ἐραστὲς σας. Τί θαυμάσιους καρπούς ἀποκομίζουν ὅσοι σᾶς συναναστρέφονται ἔστω καὶ γιά μικρό χρονικό διάστημα. Ὡ πηγὴ πολὺρρητη, πόσο σπουδαίους ἀνέδειξε ὅσους ἀντλοῦν νερό ἀπ' αὐτήν. Διότι κι αὐτὸν ἀκόμη τὸν δύσκολο μαθητὴ νόμιζα πὼς τὸν ἔβλεπα νά ἀνταγωνίζεται στὸν λόγο μιά λαλίστατη γυναίκα. Γιατί ὁ Λιβάνιος ἔγραψε πάνω στή γῆ ζωντανό λόγο, ὁ Λιβάνιος πού εἶναι ὁ μόνος πού χάρισε στοὺς λόγους ψυχὴ)».

3. Θεμίστιος

(περ. 317-388 μ.Χ.)

Καταγόταν ἀπὸ τὴν Παφλαγονία. Ἦταν καθηγητὴς τῆς ρητορικῆς στὴν Κωνσταντινούπολη. Παρέμεινε πιστὸς στοὺς φιλοσόφους καὶ συνδύασε τὴ φιλοσοφία μὲ τὴ ρητορικὴ. Πίστευε ὅτι ἡ πολιτεία πρέπει νά κυβερνᾶται ἀπὸ τοὺς φιλοσόφους καὶ νά ἔχει ὡς γνώρισμά της τὴ φιλανθρωπία. Ἀπέρριψε τὸν τίτλο τοῦ σοφιστῆ καὶ ἀκολούθησε ἀπλή καὶ λιτὴ ζωὴ. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος τὸν ἐκτιμοῦσε ὡς λόγιον. Μολονότι ἐθνικός, ὅπως καὶ ὁ Ἰμέριος καὶ ὁ Λιβάνιος, τιμήθηκε μὲ ἀξιώματα ἀπὸ τοὺς αὐτοκράτορες τῆς ἐποχῆς του. Στὰ 355, ἐπὶ Κωνσταντίου (337-361) ἔγινε συγκλητικός, ἐνῶ ὁ Θεοδόσιος ὁ Α' (379-395) τὸν διόρισε ἑπαρχο τῆς Πόλης καὶ τοῦ ἀνέθεσε τὴ διαπαιδαγώγηση τοῦ γιοῦ του διαδόχου Ἀρκαδίου. Ἀπὸ τὴ φιλοσοφικὴ παραγωγή του σώζονται ἐλάχιστα. Ἀπὸ τὴ ρητορικὴ σώζονται 34 λόγοι του μὲ ποικίλα θέματα. Σώθηκαν ἐπίσης τὰ «Ὑπομνήματά» του σέ κάποια ἔργα τοῦ Ἀριστοτέλη. Εἶναι καθαρὸς ἀττικιστῆς. Ὁ Θεμίστιος προσπάθησε νά μιμηθεῖ τοὺς Ἀττικὸς ρήτορες καί, ὅπως καὶ ὁ Ἰμέριος, δέχθηκε ποιητικὲς ἐπιδράσεις.

Ἀποσπάσματα:

ΠΕΡΙ ΦΙΛΑΝΘΡΩΠΙΑΣ Ἡ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΟΣ (ὁ Β', 337-361):

1-2:

«[Ὁὗτος εἶρηται ἐν Ἀγκύρα τῆς Γαλατίας, ὅτε πρῶτον συνέτυχε τῷ βασιλεῖ νέος ὢν ἐτι· διόπερ οὐδὲ πάνυ κρατεῖ τῆς ιδέας]:

...Οἱ δὲ πολλοὶ ἐπαινέται ἐκεῖνα μᾶλλον ὀρῶσί τε καὶ ἄδουσιν ἐν τοῖς λόγοις, τῆς τε ἀρχῆς τὸ πλῆθος καὶ τῶν ὑπηκόων τὸν ἀριθμὸν καὶ φάλαγγας ὀπλιτῶν ἀμάχους

καὶ ἵππικὰς ἴλας καὶ παρασκευῆς πολὺν τινα πλοῦτον καὶ ὄπλων ἀμήχανα φράγματα καὶ δράκοντας λεπτῶν ὑφασμάτων, μετεώρους ἐκ περιχρύσων καμάκων, ὑπὸ τοῦ πνεύματος μεστουμένους τε καὶ δονουμένους. Ὅσοι δὲ αὐτῶν κομψότεροι, μᾶλλον σοὶ προσίαισιν ἐγγυτέρω, στεφάνου τε ἀπτόμενοι καὶ χλαμύδος καὶ ζώνης ἀκηράτου καὶ χιτῶνος μαρμαρυγῶν. Οἱ δὲ ἔτι καὶ μᾶλλον οἶον ἤδη σοῦ θιγγάνειν δοκοῦσιν, οἱ τὴν ἐνόπλιον χορείαν διεξιόντες καὶ τὰ κοῦφα ἐν πολλῶ σιδήρῳ σκιρτήματα καὶ τοὺς ἐπὶ τῶν ἵππων ἐξελιγμούς, καὶ ἐφουνοῦσιν εἰκότως σῶμα οὕτως διακειμένον πρὸς τοὺς πόνους ἐκ τριγωνίας βασιλικῆς. Ἄλλ' οὗτοι μὲν ἴσως ἀγνοοῦσιν ὡς βασιλεὺς ἅπας χερσὶ τε καὶ ξύμπαντι τῷ σώματι σμικρὰ ἄττα δύναται εἰς τὸ κατέχειν τὴν ἀρχὴν πρὸς τὴν ῥώμην τῆς διανοίας, ὅστις δὲ ἐκείνην οἶός τέ ἐστιν ἰδεῖν, οὗτός ἐστιν ὁ δυνάμενος διδεῖν τὸν ἀληθινὸν βασιλεῖα καὶ σέ, οὐ τὰ σὰ θαυμάσαι...

(=[Ὁ λόγος αὐτός ἐκφωνήθηκε στὴν Ἄγκυρα τῆς Γαλατίας, ὅταν ὁ Θεμίστιος συνάντησε τὸν αὐτοκράτορα Κωνσταντίο· τότε ἦταν νέος ἀκόμη στὴν ἡλικία, καὶ γι' αὐτὸ δὲν ἀκολουθεῖ μὲ συνέπεια τὴν κεντρικὴ ἰδέα τοῦ λόγου].

...Οἱ πῖο πολλοὶ ἀπὸ ἐκείνους πού σέ ἐπαινοῦν, βασιλιά, βλέπουν καὶ ὕμνοῦν στοὺς λόγους τοὺς κυρίως τὸ μεγάλο κράτος πού κυβερνᾷς καὶ τὸν ἀριθμὸ τῶν ὑπηκόων σου καὶ τίς ἀκαταμάχητες φάλαγγες τῶν ὀπλιτῶν καὶ τίς ἴλες τοῦ ἵππικοῦ καὶ τὸν μεγάλο πλοῦτο τῆς πολεμικῆς προπαρασκευῆς καὶ τὴν ἐξαιρετικὴ προστασία τῶν ὄπλων καὶ τίς παραστάσεις τῶν δρακόντων ἐπάνω σέ λεπτὰ ὑφάσματα κρεμασμένα σέ ἐπίχρυσα κοντάρια, πού τὰ φουσκώνει καὶ τὰ ἀνεμίζει ὁ ἀέρας. Ὅσοι πάλι εἶναι πῖο ἔξυπνοι σέ πλησιάζουν ἀπὸ πῖο κοντὰ καὶ κάνουν σάν νά ἐγγίξουν τὸ στεφάνι σου καὶ τὴ χλαμύδα καὶ τὴν ἀκριβὴ σου ζώνη καὶ τίς μαρμαρυγές τοῦ ἀστραφτεροῦ σου χιτῶνα. Ὑπάρχουν κι αὐτοὶ πού πιστεύουν πὼς σέ ἀκούμπησαν κιόλας· αὐτοὶ παρατηροῦν σχολαστικὰ τοὺς πολεμικοὺς σου χορούς καὶ τὰ ἐλαφρὰ πηδήματα τοῦ σιδερόφρακτου σώματός σου καὶ τοὺς ἐλιγμούς ἐπάνω στὰ ἄλογα, καὶ εὐλογοῦν τὸ ἀπὸ τρεῖς γενιές βασιλικό σου σῶμα, πού τόσο πολὺ ἀντέχει στοὺς κόπους. Ὅλοι αὐτοὶ ὁμως ἴσως ἀγνοοῦν ὅτι ὁ βασιλιάς ὀλόκληρος μὲ τὰ χέρια καὶ τὸ σύνολο τοῦ σώματός του λίγα πράγματα μπορεῖ νά ἐπιτύχει, ὥστε νά κρατήσῃ καλὰ τὴν ἐξουσία του, σέ σύγκριση μὲ τὴ δύναμη τῆς διανοίας του· ὅποιος εἶναι σέ θέση νά δεῖ αὐτὴ τὴ δύναμη, αὐτός μπορεῖ νά διακρίνει ξεκάθαρα τὸν ἀληθινὸ βασιλιά καὶ νά θαυμάσει ἐσένα κι ὄχι τὰ ἔξω σου...))».

[Μᾶς ἐντυπωσιάζει τὸ γεγονός ὅτι 1650 χρόνια πρὶν ἀπὸ σήμερα μποροῦσε ἓνας νέας ἡλικίας δάσκαλος-καθηγητής, ὁ Θεμίστιος, νά ἀπευθύνεται κατὰ πρόσωπο καὶ μὲ ἄνεση τὸν Κωνσταντίο τὸν Β', καὶ στὴν ἐπόμενη ἐπιστολὴ του, γέρος πιά, στὸν Θεοδόσιο τὸν Α', τοὺς παντοδύναμους αὐτοκράτορες τῆς ἀχανοῦς τότε Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας].

ΠΡΕΣΒΕΥΤΙΚΟΣ ΕΙΣ ΘΕΟΔΟΣΙΟΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑ (τόν Α', 379-395):

180.b-181a:

«Τέως μὲν, ὦ θεοειδέστατε βασιλεῦ, ἐδυσχέραινον ἐγὼ πρὸς τὴν ἀρρωστίαν, ὅτι τῶν κοινωνούντων μοι τῆς πρεσβείας ὑστερίζειν κατηναγκάσθη, νῦν δὲ ἠσθόμην

ὅποσον ἄρα περίεστιν ἢ τῆς ψυχῆς εὐφροσύνη τῆς τοῦ σώματος ἀδυναμίας· ποιεῖ γοῦν μοι καὶ τὴν νόσον ῥαστώνην καὶ τὸ γῆρας ἀκμήν· καὶ μόλις προσδοκηθεὶς διαφεύξεσθαι τὴν περιέχουσαν τουτὶ τὸ σῶμα νεφέλην ἰσχυρότερος μὲν θαλάττης ἐφάνην, ἰσχυρότερος δὲ κλύδωνος καὶ τρικυμίας...

(=Ἵς τώρα στενοχωριόμουν, θεόμορφε βασιλιά, μέ τήν ἀσθένειά μου, διότι ἀναγκάσθηκα νά μειονεκτήσω ἔναντι αὐτῶν πού συμμετεῖχαν μαζί μου στήν πρεσβεία, τώρα ὁμως κατάλαβα πόσο ὑπερέχει τῆς ἀδυναμίας τοῦ σώματος ἡ εὐφροσύνη τῆς ψυχῆς· ἡ ψυχική χαρά μεταβάλλει τή νόσο σέ ξεκούραση καί τά γηρατιά σέ νεότητα· καί μόλις ἄρχισα νά προσδοκῶ πώς θά γλιτώσω ἀπό τή νεφέλη πού μοῦ τόλιξε τό σῶμα, ἀποδείχθηκα πιό δυνατός ἀπό τή θάλασσα, καί πιό δυνατός ἀπό τή θαλασσοταραχή καί τήν τρικυμία...»).

ΠΕΡΙ ΦΙΛΙΑΣ:

265d-266b:

«Καλόν μὲν δὴ καὶ φιλίππῳ τέχνην γινώσκειν, ἥ διαγνώσεται τοὺς καλοὺς ἵππους τῶν φαυλοτέρων, καλόν δὲ καὶ φιλοχρῦσῳ τὴν λίθον πεπᾶσθαι, ἥ βασανίζουσι τὸν χρυσόν· κτήσαιτο δ' ἂν καὶ βοῦς ἀμείνους ὁ βοῶν ἀρετὴν ἐπεσκεμμένος καὶ πλοῖον ὁ ναυτικός καὶ κύνας ὁ κυνηγέτης. Ἐγὼ δὲ τὰ μὲν ἄλλα εἰμὶ φαῦλος καὶ ἄτεχνος, καὶ οὔτε ἀγαπῶ σφόδρα οὔτε ἐπίσταμαι κρίνειν, ἐνὸς δὲ εἰμι κτήματος ἐραστής, φιλίας ἀληθινῆς καὶ ἀδόλου, καὶ τοῦτο ἂν ἐλοίμην ὑπάρξαι μοι μᾶλλον ἢ Νισαῖον ἵππον καὶ κύνα Κελτὸν καὶ τὸ Δαρεῖου χρυσίον καὶ τὸν ἐν Κρήτῃ ταῦρον καὶ τὴν Ἀχιλλέως ἀσπίδα, ἣν ἐποίησεν Ὀμηρος ἐν τῷ οὐρανῷ φέρουσας ὄλον τὸν οὐρανόν, ἥλιόν τε καὶ σελήνην ἀντικρῶ δὲ ἡλίου θάλασσαν τε καὶ γῆν, καὶ γεωργοῦντας καὶ δικαζομένους καὶ πολεμοῦντας. Ἀλλ' οὕτως ἦν ἄρα φιλίας τὸ κτήμα ἐκεῖνο φαυλότερον, ὡς ὁ γὰρ Ἀχιλλεὺς οὐδ' ὅτιοῦν ῥάων ἐγένετο τῆς ἐπὶ Πατρόκλῳ λύπης, ἥνικα ἐκόμισεν ἡ μήτηρ αὐτῷ τὴν ἀσπίδα, ἀλλὰ καὶ προήκατο ἐτέραν ἀσπίδα τοιαύτην, ἵνα ὁ φίλος μὴ ἀνιῶτο, καὶ πάλιν ἐκτήσατο τοιαύτην ἐτέραν, ἵνα ὁ φίλος μὴ ἀτιμώρητος γένοιτο.

(=Εἶναι χρήσιμο νά γνωρίζει κανεὶς τὴν τέχνη τῆς ἐνασχόλησης μέ τά ἄλογα, μέ τὴν ὁποία θά ξεχωρίσει τά καλά ἄλογα ἀπό τά ὄχι τόσο καλά· εἶναι χρήσιμο καὶ ἡ λυδία λίθος ["ἡ βάσανος"] -μέ τὴν ὁποία διὰ τῆς τριβῆς ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς δοκιμάζουν τὴ γνησιότητα τοῦ χρυσοῦ- νά κρατάει ἐπάνω τῆς ἴχνη σκόνης χρυσοῦ [ὥστε διὰ τῆς συγκρίσεως αὐτῶν τῶν ἰχνῶν μέ τὰ ἴχνη τῆς τριβῆς ἐνός ἐπομένου τεμαχίου χρυσοῦ νά βεβαιωθεῖ ἡ γνησιότητα τοῦ δευτέρου· πάσσω=πασπαλίζω]· μέ τὸν ἴδιο τρόπο θά μπορούσε νά ἀποκτήσει καὶ καλύτερα βόδια αὐτός πού ἐξετάζει τίς ἰκανότητες τῶν βοδιῶν καὶ καλύτερο πλοῖο ὁ ναυτικός καὶ σκυλιά ὁ κυνηγός. Ἐγὼ εἶμαι στά ἄλλα μηδαμινός καὶ ἄσχετος καὶ οὔτε ἀγαπῶ ὑπερβολικά οὔτε ξέρω νά κρίνω· εἶμαι ἐραστής ἐνός πράγματος, τῆς ἀληθινῆς καὶ ἀδολῆς φιλίας, καὶ θά προτιμοῦσα αὐτό τό ἀγαθὸ μᾶλλον νά ἔχω παρά ἓνα Νισαῖο ἵππο [Νισαῖοι ἵπποι=μεγαλόσωμα ἄλογα πού στήν ἀρχαιότητα τά ἔβρισκε κανεὶς στό Νίσαιον, ἐκτεταμένη πεδιάδα τῆς Μηδικῆς] ἢ ἓνα σκύλο Κελτικό ἢ τό χρυσάφι τοῦ Δαρεῖου καὶ τὸν ταῦρο τῆς Κρήτης καὶ τὴν ἀσπίδα

τοῦ Ἀχιλλέα, τὴν ὁποία περιέγραψε ὁ Ὅμηρος [Ὀμ. Ἰλ. Σ' 478-608] καὶ φιλοτέχνησε ὁ Ἥφαιστος στὸν οὐρανό, κι εἶχε πάνω της ζωγραφισμένο ὀλόκληρο τὸν οὐρανὸ καὶ τὸν ἥλιο καὶ τὴ σελήνη, κι ἀντίκρυ ἀπὸ τὸν ἥλιο τὴ θάλασσα καὶ τὴ γῆ καὶ τοὺς γεωργούς κι ὅσους δικάζονται στὰ δικαστήρια ἢ βρίσκονται σὲ πόλεμο. Ἀλλὰ ἡ ἀσπίδα ἐκείνη ἦταν γιὰ τὸν Ἀχιλλέα τόσο ὑποδεέστερο ἀπόκτημα, ὥστε ὁ ἥρωας, ὅταν τοῦ τὴν ἔφερε ἡ μητέρα του, δὲν ἐνίωσε καθόλου λιγότερη λύπη γιὰ τὸν θάνατο τοῦ Πατρόκλου, ἀλλὰ καὶ ζήτησε καὶ μιὰν ἄλλη ἴδια ἀσπίδα, γιὰ νὰ μὴ στενοχωρηθεῖ ὁ φίλος του, καὶ πάλι ἀπέκτησε μιὰν ἴδια, γιὰ νὰ μὴν ἀφήσει τὸν φίλο του χωρὶς ἐκδίκηση».

ΙΒ' Κεφάλαιο Μαθηματικοί

1. Εὐκλείδης ὁ Γεωμέτρης

(ἄκμασε γύρω στό 300 π.Χ.)

Ὁ Εὐκλείδης εἶναι ὁ πῖο σπουδαῖος μαθηματικός τῆς Ἀρχαιότητος. Ἔζησε στήν Ἀλεξάνδρεια (ἡ πατρίδα του εἶναι ἄγνωστη) στά χρόνια τοῦ Πτολεμαίου τοῦ Α' (304-283 π.Χ.), μέσα στό περισπούδαστο καί ὑψηλό πνευματικό περιβάλλον τοῦ Μουσείου καί τῆς Βιβλιοθήκης. Ἐγραψε τά «Στοιχεῖα» Γεωμετρίας, σέ 13 βιβλία· σ' αὐτά πραγματεύεται τήν Ἀριθμητική, τήν Ἐπιπεδομετρία, τή Στερομετρία καί τούς Ἄλογους Ἀριθμούς. Συστηματοποίησε σέ ἓνα ἐνιαῖο σύνολο τίς ὡς τότε γνώσεις τῶν μαθηματικῶν. Τά «Στοιχεῖα» τοῦ Εὐκλείδη ἔφθασαν μέχρις ἐμᾶς συνοδευόμενα ἀπό πλούσια ὑπομνήματα. Αποτελοῦν ἓνα διδακτικό ἀριστούργημα. Μέ αὐτά γεννήθηκε ἡ γεωμετρία. Ἐχουν μεταφρασθεῖ σέ ὅλες σχεδόν τίς γλῶσσες καί χρησιμοποιήθηκαν ὡς σχολικό ἐγχειρίδιο στήν Ἀγγλία καί ἀλλοῦ, ὡς τά τελευταῖα χρόνια. Τό δεύτερο βασικό του ἔργο, τά «Δεδομένα», ἀποτελεῖ μιά εἰσαγωγή στήν ἀναλυτική γεωμετρία· εἶναι ἓνα βιβλίο σημαντικό γιά τήν ἀνάπτυξη τῆς Ἀλγεβρας. Ἄλλα ἔργα του εἶναι τά «Ὀπτικά», στό ὁποῖο ἀσχολεῖται μέ τά εφαρμοσμένα μαθηματικά, τά «Κατοπτρικά», ὅπου πραγματεύεται τή διάδοση καί τόν κατοπτρισμό τοῦ φωτός σέ σύνδεση μέ τήν παλαιά θεωρία τοῦ Πυθαγόρα καί τοῦ Πλάτωνα περί τῶν ὀπτικῶν ἀκτίνων πού ἀπό τά μάτια πέφτουν στό ἀντικείμενα. Πολλά ἔργα τοῦ Εὐκλείδη χάθηκαν, μεταξύ τῶν ὁποίων καί κάποια ἀναφερόμενα σέ πῖο προχωρημένα μαθηματικά.

Ἀποσπάσματα:

ΣΤΟΙΧΕΙΑ:

1-8:

«Σημεῖον ἐστίν, οὗ μέρος οὐθέν.

(=Σημεῖο εἶναι αὐτό πού δέν πιάνει καθόλου τόπο).

Γραμμῆ δέ μῆκος ἀπλατές.

(=Γραμμῆ εἶναι ἓνα μῆκος χωρίς πλάτος).

Γραμμῆς δέ πέρατα σημεῖα.

(=Τά πέρατα τῆς γραμμῆς λέγονται σημεῖα).

Ἐπιφάνεια δέ ἐστίν, ὃ μῆκος καί πλάτος μόνον ἔχει.

(=Ἐπιφάνεια εἶναι αὐτό πού ἔχει μόνο μῆκος καί πλάτος).

Ἐπιφανείας δὲ πέρατα γραμμαί.

(= *Τὰ πέρατα τῆς ἐπιφάνειας εἶναι οἱ γραμμές*).

Ἐπίπεδος δὲ γωνία ἐστὶν ἢ ἐν ἐπιπέδῳ δύο γραμμῶν ἀπτομένων ἀλλήλων καὶ μὴ ἐπ' εὐθείας κειμένων πρὸς ἀλλήλας τῶν γραμμῶν κλίσις.

(= *Ἐπίπεδη γωνία εἶναι ἢ κλίση ἢ ὁποῖα σχηματίζεται ἐπὶ ἐπιπέδου, ὅταν δύο γραμμές ἀκουμποῦν ἢ μία τὴν ἄλλη καὶ δὲν βρίσκονται καὶ οἱ δύο στὴν ἴδια εὐθεῖα*)».

11-17:

«Ἀμβλεῖα γωνία ἐστὶν ἢ μείζων ὀρθῆς.

(= *Ἀμβλεῖα γωνία εἶναι ἢ μεγαλύτερη τῆς ὀρθῆς*).

Ὁξεῖα δὲ ἢ ἐλάσσων ὀρθῆς.

(= *Ὁξεῖα γωνία εἶναι ἢ μικρότερη τῆς ὀρθῆς*).

Ὅρος ἐστίν, ὃ τινός ἐστι πέρας.

(= *Ὅρος εἶναι αὐτό πού εἶναι τὸ τέλος κάποιου*).

Σχήμα ἐστὶ τὸ ὑπὸ τινος ἢ τινων ὄρων περιεχόμενον.

(= *Σχήμα εἶναι αὐτό πού περιέχεται μεταξὺ ἐνός ἢ περισσότερων ὄρων*).

Κύκλος ἐστὶ σχῆμα ἐπίπεδον ὑπὸ μιᾶς γραμμῆς περιεχόμενον, ἢ καλεῖται περιφέρεια... Διάμετρος δὲ τοῦ κύκλου ἐστὶν εὐθεῖα τις διὰ τοῦ κέντρου ἠγμένη καὶ περατουμένη ἐφ' ἐκάτερα τὰ μέρη ὑπὸ τῆς τοῦ κύκλου περιφέρειας, ἣτις καὶ δίχα τέμνει τὸν κύκλον».

(= *Κύκλος εἶναι ἓνα ἐπίπεδο σχῆμα πού περικλείεται ἀπὸ μία γραμμῆ, ἢ ὁποῖα καλεῖται περιφέρεια... Διάμετρος τοῦ κύκλου εἶναι μιά εὐθεῖα πού ξεκινάει ἀπὸ τὸ κέντρο καὶ καταλήγει καὶ στίς δύο μεριές τῆς περιφέρειας τοῦ κύκλου καὶ ἢ ὁποῖα τέμνει σὲ δύο μέρη τὸν κύκλο*)».

2. Ἀρχιμήδης

(περ. 287-212 π.Χ.)

Ὁ Αρχιμήδης εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς κορυφαίους μαθηματικούς τῆς Ἀρχαιότητος. Ἄνοιξε καινούργιους δρόμους στὴ Γεωμετρία, τὴ Φυσικὴ καὶ τὴ Μηχανικὴ. Καταγόταν ἀπὸ τὴ Συρακοῦσες, σπούδασε στὴν Ἀλεξάνδρεια, ἀλλὰ ἔζησε στὴν πατρίδα του. Στὸν δεῦτερο Καρχηδονιακὸ πόλεμο ὑπερασπίσθηκε μὲ τὴν εὐφυΐα του τὴν πατρίδα του ἐπὶ δύο χρόνια (214-212 π.Χ.) ἐναντίον τοῦ Ῥωμαίου μεγάλου στρατηγοῦ Μάρκου Κλαύδιου Μάρκελλου (268-208 π.Χ.· ἐκλέχθηκε ὕπατος πέντε φορές). Σύμφωνα μὲ τὴ γνωστὴ παράδοση βρῆκε τὸν θάνατο τὸ 212 π.Χ. σὲ ὥρα μαθηματικῆς ἐνασχόλησης (βλ. πῶς κάτω τὸν σχολιασμό τοῦ τρίτου ἀποφθέματός του).

Στὰ μαθηματικά ὁ Αρχιμήδης στηρίχθηκε στίς βάσεις πού ἔθεσε ὁ Εὐκλείδης. Τελειοποίησε τὴν ἐπαγωγικὴ μέθοδο. Ἀσχολήθηκε μὲ τὴν λύση γεωμετρικῶν προβλημάτων, π.χ. τὸν τετραγωνισμό τοῦ κύκλου κ.ἄ.

Στὸν τομέα τῆς ἐφαρμοσμένης μηχανικῆς ὁ Αρχιμήδης κατασκεύασε καὶ χρησιμοποίησε γιὰ τὴν ἄμυνα τῶν Συρακουσῶν ἐναντίον τῶν Ῥωμαίων ἐντυπωσιακὴς

πολεμικές μηχανές, υδραυλικές μηχανές πάσης χρήσεως καί καυστικά κάτοπτρα. Ἐφτιαξε ἐπίσης σπουδαίους κοχλίες νεροῦ γιά ἀρδευτικές ἐγκαταστάσεις, μηχανές γιά μετακίνηση φορτίων μεγάλου βάρους, μηχανές γιά εὐστοχη βολή. Στό θεωρητικό πεδίο ἀνακάλυψε τόν νόμο τοῦ κέντρου βάρους καί τῆς ἄνωσης.

Σώθηκαν πολλά μαθηματικά του ἔργα, γραμμένα ὄχι στήν Κοινή τῆς ἐποχῆς του, ἀλλά στή δωρική διάλεκτο τῆς πατρίδας του Σικελίας. Στό «Περί τῶν μηχανικῶν θεωρημάτων πρὸς Ἐρατοσθένην ἔφοδος» ἀποδεικνύεται πρόδρομος τοῦ ὀλοκληρωτικοῦ λογισμοῦ· στό «Περί κωνοειδῶν καί σφαιροειδῶν» φαίνεται ἡ τέλεια γνώση του στή θεωρία τῶν κωνικῶν τομῶν· στόν «Ψαμμίτην» μέ τόν ὑπολογισμό τῶν κόκκων ἄμμου πού θά χρειάζονταν γιά νά γεμίσουν τόν κόσμο λύνει τό πρόβλημα τῶν μεγάλων ἀριθμῶν. Ἄλλα ἔργα του πού σώθηκαν: «Περί σφαίρας καί κυλίνδρου», «Κύκλου μέτρησις», «Περί ἐλίκων», «Τετραγωνισμός παραβολῆς», «Περί ὄχουμένων», «Περί ἰσορροπιῶν» κ.ἄ. Τά μεγαλύτερα ἐπιτεύγματά του εἶναι ἡ διδασκαλία τοῦ ἀπειροστικοῦ λογισμοῦ καί τῆς ἰσορροπίας. Τό βιβλίον του «Μέθοδος» ὁ Ἀρχιμήδης τό εἶχε ἀφιερῶσει στόν Ἐρατοσθένη ("Πρὸς Ἐρατοσθένην ἔφοδος").

Ὁ Αρχιμήδης θεωρεῖται ὁ δεύτερος ἐκ τῶν τριῶν πιθανῶν κατασκευαστῶν τοῦ «μηχανισμοῦ τῶν Ἀντικυθῆρων» (Ποσειδώνιος ὁ Ρόδιος ἢ Ἀπαμεύς, Αρχιμήδης, Ἱππαρχος ἀπό τῆ Νίκαια· βλ. Ποσειδώνιος ὁ Ρόδιος καί 15^ο Παράρτημα).

Ἀπόσπασμα:

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΘΕΩΡΗΜΑΤΩΝ ΠΡΟΣ ΕΡΑΤΟΣΘΕΝΗ ΕΦΟΔΟΣ 3.82-84:

«Ἀρχιμήδης Ἐρατοσθένει εὖ πράττειν. Ἀπέστειλά σοι πρότερον τῶν εὐρημένων θεωρημάτων ἀναγράψας αὐτῶν τὰς προτάσεις φάμενος εὐρίσκειν αὐτάς τὰς ἀποδείξεις, ἃς οὐκ εἶπον ἐπὶ τοῦ παρόντος· ἦσαν δὲ τῶν ἀπεσταλμένων θεωρημάτων αἱ προτάσεις αἶδε·...Τούτων δὴ τῶν θεωρημάτων τὰς ἀποδείξεις ἐν τῷδε τῷ βιβλίῳ γράψας ἀποστελῶ σοι. Ὅρων δὲ σε, καθάπερ λέγω, σπουδαῖον καί φιλοσοφίας προσεστῶτα ἀξιολόγως καί τὴν ἐν τοῖς μαθήμασιν κατὰ τὸ ὑποπίπτον θεωρίαν τετιμηκότα ἐδοκίμασα γράψαι σοι καί εἰς τὸ αὐτὸ βιβλίον ἐξορίσαι τρόπου τινὸς ἰδιότητα, καθ' ὃν σοι παρεχόμενον ἔσται λαμβάνειν ἀφορμὰς εἰς τὸ δύνασθαι τινα τῶν ἐν τοῖς μαθήμασι θεωρεῖν διὰ τῶν μηχανικῶν. Τοῦτο δὲ πέπεισμαι χρήσιμον εἶναι οὐδὲν ἦσσαν καί εἰς τὴν ἀπόδειξιν αὐτῶν τῶν θεωρημάτων...ἐπὶ τέλει δὲ τοῦ βιβλίου γράφομεν τὰς γεωμετρικὰς ἀποδείξεις ἐκείνων τῶν θεωρημάτων, ὧν τὰς προτάσεις ἀπεστείλαμέν σοι πρότερον.

(=Ὁ Αρχιμήδης εὐχεται στόν Ἐρατοσθένη νά εὐτυχεῖ. Σοῦ ἔστειλα πρωτότερα κάποια ἀπό τὰ θεωρήματα πού ἐπινόησα· σοῦ ἔγραψα καί τίς προτάσεις τους καί σοῦ εἶπα ὅτι θά βρῶ τίς ἀποδείξεις, τίς ὁποῖες ὅμως δέν σοῦ ἀνακοίνωσα ἐπὶ τοῦ παρόντος· οἱ προτάσεις τῶν θεωρημάτων πού σοῦ ἔστειλα εἶναι οἱ ἐξῆς·...Αὐτῶν τῶν θεωρημάτων τίς ἀποδείξεις σοῦ γράφω στήν παροῦσα ἐπιστολή καί σοῦ τίς στέλνω. Ἐπειδὴ σέ θεωρῶ ἐπιστήμονα μεγάλης ἀξίας καί διακεκριμένο καί κορυφαῖο φιλόσοφο καί ἐπειδὴ ἔχεις τιμήσει τὴ μαθηματικὴ σκέψη στό μέγιστο πού ἦταν δυνατόν,

δοκίμασα νά σοῦ γράψω αὐτή τήν ἐπιστολή στήν ὁποία νά περιγράψω τήν ιδιότητα κάποιας μεθόδου, σύμφωνα μέ τήν ὁποία, ἄν τήν ἀναλύσεις, θά σοῦ εἶναι δυνατόν νά βρεῖς ἀφορμές, ὥστε νά μπορέσεις κάποια δεδομένα τῶν μαθηματικῶν νά τα δεῖς κάτω ἀπό τό πρίσμα τῆς μηχανικῆς. Εἶμαι πεπεισμένος ὅτι αὐτό εἶναι ἐξ ἴσου χρήσιμο καί στήν ἀποδείξη αὐτῶν τῶν θεωρημάτων...καί στό τέλος τῆς ἐπιστολῆς γράφουμε τίς γεωμετρικές ἀποδείξεις ἐκείνων τῶν θεωρημάτων, τῶν ὁποίων τίς προτάσεις σοῦ στείλαμε πρωτότερα)».

Μαρτυρία:

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ, ΜΑΡΚΕΛΛΟΣ 17:

«Οὐ μὴν ἀλλ' ὁ Μάρκελλος ἀπέφυγέ τε, καί τοὺς σὺν ἑαυτῷ σκόπτων τεχνίτας καί μηχανοποιούς ἔλεγεν· "οὐ παυσόμεθα πρὸς τὸν γεωμετρικὸν τοῦτον Βριάρεων πολεμοῦντες, ὃς ταῖς μὲν ναυσὶν ἡμῶν κυαθίζει πρὸς τὴν θάλασσαν, τὰς δὲ σαμβύκας ραπίζων μετ' αἰσχύνῃς ἐκβέβληκε, τοὺς δὲ μυθικοὺς ἐκατόγχειρας ὑπεραίρει, τοσαῦτα βάλλων ἅμα βέλη καθ' ἡμῶν;"

(=Ὅμως ὁ Μάρκελλος [ὁ στρατηγὸς τῶν Ρωμαίων] ἀπέφυγε [τίς πέτρες καί τὰ βέλη πού ἔρριχναν σωρηδόν μέσα ἀπὸ τὸ τεῖχος τῶν Συρακουσῶν ἐναντίον τῶν Ρωμαίων οἱ μηχανές τοῦ Ἀρχιμήδη] καί, εἰρωνευόμενος τοὺς δικούς του τεχνίτες καί κατασκευαστὲς μηχανῶν, ἔλεγε: "Δέν θά πάθουμε νά πολεμᾶμε μ' αὐτόν τὸν γεωμετρικὸ Βριάρεω [ἐνν. τὸν Ἀρχιμήδη· ὁ Βριάρεως ἦταν ἕνας ἀπὸ τοὺς Ἐκατόγχειρες τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας. Ἦταν τρεῖς: ὁ Βριάρεως ἢ Αἰγαίων, ὁ Κότος καί ὁ Γύγης. Οἱ Ἐκατόγχειρες ἦταν παιδιὰ τοῦ Οὐρανοῦ καί τῆς Γαίας καί εἶχαν ὁ καθένας ἑκατὸ χέρια καί πενήντα κεφάλια. Ἡ δύναμή τους ἦταν ὑπερφυσική· ἦταν προσωποποιήσεις βίαιων φυσικῶν φαινομένων], ὁ ὁποῖος ἀνυψώνει τὰ πλοῖα μας ἀπὸ τὴ θάλασσα σάν νά παίξει, χτύπησε τίς σαμβύκες μας καί τίς ἀχρήστεψε, γεγονός πού μᾶς ντρόπιασε [οἱ σαμβύκες ἦταν πολεμικὲς μηχανές πού χρησιμοποιοῦνταν στίς πολιορκίες· λεγόταν ἔτσι γιατί εἶχαν τό σχῆμα τοῦ ὁμώνυμου τριγωνικοῦ ἔγχορδου μουσικοῦ ὄργάνου μέ τίς τέσσερις χορδές καί τοὺς ὑπερβολικά ὀξεῖς ἤχους], καί ξεπέρασε τοὺς μυθικοὺς ἐκατόγχειρες, ἀφοῦ ἔριξε τόσα πολλὰ καί μαζεμένα βέλη ἐναντίον μας;"

Τῷ γὰρ ὄντι πάντες οἱ λοιποὶ Συρακούσιοι σῶμα τῆς Ἀρχιμήδους παρασκευῆς ἦσαν, ἡ δὲ κινουσα πάντα καί στρέφουσα ψυχή μία, τῶν μὲν ἄλλων ὄπλων ἀτρέμα κειμένων, μόνοις δὲ τοῖς ἐκείνου τότε τῆς πόλεως χρωμένης καί πρὸς ἄμυναν καί πρὸς ἀσφάλειαν. Τέλος δὲ τοὺς Ρωμαίους ὀρῶν οὕτω περιφόβους γεγονότας ὁ Μάρκελλος, ὥστ' εἰ καλῶδιον ἢ ξύλον ὑπὲρ τοῦ τείχους μικρὸν ὀφθῆι προτεινόμενον, τοῦτ' ἐκεῖνο, μηχανὴν τινα κινεῖν ἐπ' αὐτοὺς Ἀρχιμήδη βοῶντας ἀποτρέπεσθαι καί φεύγειν, ἀπέσχετο μάχης ἀπάσης καί προσβολῆς, τὸ λοιπὸν ἐπὶ τῷ χρόνῳ τὴν πολιορκίαν θέμενος...

(=Γιατί ὄντως ὅλοι οἱ ὑπόλοιποι Συρακούσιοι ἦταν τὸ σῶμα τῆς πολεμικῆς προετοιμασίας τοῦ Ἀρχιμήδη, ἐνῶ ἡ ψυχή πού κινουσε καί σκεπτόταν τὰ πάντα ἦταν μία, ὁ Ἀρχιμήδης, ἀφοῦ, ἐνῶ ὅλα τὰ ἄλλα ὄπλα ἔμεναν ἀχρησιμοποίητα, ἡ πόλη χρησιμοποιουσε μόνο τὰ δικά του καί γιὰ τὴν ἄμυνα καί γιὰ τὴν ἀσφάλειά της. Στό τέλος ὁ

Μάρκελλος βλέποντας τόσο πολύ τρομοκρατημένους τούς Ρωμαίους, πού ἂν κάποιο σχοινί ἢ κάποιο ξύλο φαινόταν νά προβάλλει πάνω ἀπό τό τεῖχος, μόνο ἐκεῖνο βλέποντας φώναζαν πώς ὁ Ἀρχιμήδης κινεῖ κάποια μηχανή ἐναντίον τους καί τρέπονταν σέ φυγή, σταμάτησε κάθε μάχη καί κάθε ἐπίθεση, ἀναθέτοντας στόν χρόνο τήν ἔκβαση τῆς πολιορκίας...).

Τηλικούτον μέντοι φρόνημα καί βάθος ψυχῆς καί τοσοῦτον ἐκέκτητο θεωρημάτων πλοῦτον Ἀρχιμήδης, ὥστ' ἐφ' οἷς ὄνομα καί δόξαν οὐκ ἀνθρωπίνης, ἀλλά δαιμονίου τινὸς ἔσχε συνέσεως, μηθὲν ἐθελῆσαι σύγγραμμα περὶ τούτων ἀπολιπεῖν, ἀλλὰ τήν περὶ τὰ μηχανικά πραγματεία καὶ πᾶσαν ὅλως τέχνην χρείας ἐφαπτομένην ἀγεννή καὶ βάνουσον ἠγησάμενος, εἰς ἐκεῖνα καταθέσθαι μόνα τήν αὐτοῦ φιλοτιμίαν, οἷς τὸ καλὸν καὶ περιττὸν ἀμιγῆς τοῦ ἀναγκαίου πρόσσεστιν, ἀσύγκριτα μὲν ὄντα τοῖς ἄλλοις, ἔριν δὲ παρέχοντα πρὸς τήν ὕλην τῆ ἀποδείξει, τῆς μὲν τὸ μέγεθος καὶ τὸ κάλλος τῆς δὲ τὴν ἀκρίβειαν καὶ τὴν δύναμιν ὑπερφυῆ παρεχομένης.

(=Ὁ Ἀρχιμήδης ὅμως εἶχε τέτοιο φρόνημα καί βάθος ψυχῆς καί κατεῖχε τόσο μεγάλο πλοῦτο θεωρημάτων, ὥστε γι' αὐτά τὰ ἔργα πού τοῦ προσπόρισαν ὄνομα καί δόξα ὄχι ἀνθρώπινης ἀλλὰ θεϊκῆς ὀξύνοιας δέν θέλησε νά ἀφήσει κανένα σύγγραμμα· ἐπειδὴ ὅμως θεωροῦσε τήν ἐνασχόληση μὲ τὴ μηχανικὴ, καὶ γενικά κάθε τέχνη πού ἔχει νά κάνει μὲ τὴν ἀνάγκη, ταπεινὴ καὶ βάνουση, ἀφιέρωσε ὅλη τὴ φιλοδοξία καὶ τὸν ζῆλο του μόνο σ' ἐκεῖνα, στὰ ὁποῖα τὸ ὠραῖο καὶ τὸ θαυμαστό συνυπάρχουν χωρὶς νά νοθεύονται ἀπὸ τὴν ἀνάγκη καὶ δέν συγκρίνονται μὲ τὰ ἄλλα, ἀλλὰ παρέχουν ἀφορμὴ ἄμιλλας τῆς ὕλης μὲ τὴ θεωρία, γιατί ἢ μὲν πρώτη χορηγεῖ τὸ μέγεθος καὶ τὴν ὁμορφιά, ἐνῶ ἢ δευτέρη τὴν ἀκρίβεια καὶ τὴν ὑπερφυσικὴ δύναμη)».

[Βλέπουμε πὺς κατὰ τὸν Πλούταρχο (Μάρκελλος 17, ἀνωτ. ἀπόσπασμα) ὁ Ἀρχιμήδης εἶχε καταστῆ ὁ φόβος καὶ ὁ τρόμος τῶν Ρωμαίων πολιορκητῶν, ἐνῶ οἱ Συρακούσιοι στηρίζονταν ἀποκλειστικά καὶ μόνο στὰ δικά του ὄπλα. Καὶ τὸ πιὸ ἐντυπωσιακό· τὴν πραγματικὴ οὐσία τῆς ἐργασίας του ὁ ἴδιος τὴν ἔβλεπε πάντοτε - ἀκόμα καὶ σ' αὐτές τίς δύσκολες πολεμικὲς ὥρες - στὴν καθυπόταξη τῶν μηχανικῶν-τεχνικῶν προβλημάτων στὴ θεωρία, δηλαδὴ στο πνεῦμα].

ΑΠΟΦΘΕΓΜΑΤΑ ΤΑ ΟΠΟΙΑ Η ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΑΠΟΔΙΔΕΙ ΣΤΟΝ ΑΡΧΙΜΗΔΗ:

1.«Δός μοι πᾶ στῶ καὶ τάν γᾶν κινάσω.

(= Δῶσε μου τόπο νά σταθῶ καὶ θά μετακινήσω τὴ γῆ)».

[Ἡ γλώσσα εἶναι ἡ δωρικὴ· στὴν ἀττικὴ διάλεκτο θά ἦταν: «Δός μοι πῆ στῶ καὶ τὴν γῆν κινήσω». Βλ. καὶ τὸ πιὸ γνωστὸ ρητὸ τῶν μητέρων τῶν Σπαρτιατῶν, ὅταν παρέδιδαν στόν γιό τους τὴν ἀσπίδα, κι αὐτὸ στὰ δωρικά: «Ἡ τάν ἢ ἐπὶ τᾶς»: ἂν τὸ ἴδιο ἔλεγε στὴν ἀττικὴ διάλεκτο μιὰ μητέρα Ἀθηναία, θά ἔλεγε: «Ἡ τὴν ἢ ἐπὶ τῆς» = [χρῆση τοῦ ἄρθρου ἀντὶ δεικτικῆς ἀντωνυμίας:] «Ἡ ταύτην ἢ ἐπὶ ταύτης» = ἢ θά φέρεις αὐτὴν τὴν ἀσπίδα πίσω στὴ Σπάρτη νικητῆς ἢ θά σέ φέρουν σκοτωμένο ἐπάνω σ' αὐτήν].

Οἱ πηγές δέν παραδίδουν τὸ ἀπόφθεγμα αὐτὸ ἔτσι ἀκριβῶς, ἀλλά:

α. «Δός μοι ποῦ στῶ καί κινῶ τήν γῆν» (Πάππος ὁ Ἀλεξανδρεὺς, Συναγωγή, βιβλίο 8^ο).

β. «Πᾶ βῶ (=ποῦ νά πάω) καί τάν γᾶν κινήσω πᾶσαν;» (Διόδωρος ὁ Σικελιώτης 26.18.1.35).

γ. «Πᾶ βῶ καί κινῶ τάν γᾶν;» (Σιμπλίκιος, Ὑπόμν. Ἀριστοτ. Φυσικά 1110).

2.«Εὔρηκα! Εὔρηκα!».

[Ἔτσι ἀναφώνησε ἐνθουσιασμένος, ὅταν εὕρισκόμενος στό μπάνιο του ἀνακάλυψε τόν νόμο τῆς ἄνωσης].

3.«Μή μου τούς κύκλους τάραττε».

[Ὅταν τό 212 π.Χ., κατά τή διάρκεια τοῦ Β΄ Καρχηδονιακοῦ πολέμου (218-202 π.Χ.), ὁ Ρωμαῖος στρατηγός Μάρκελλος κυρίευσε τίς Συρακοῦσες ὕστερα ἀπό πολιορκία δύο χρόνων, ὁ Ἀρχιμήδης, σύμφωνα με τόν Πλούταρχο, δέν ἀντιλήφθηκε τήν ἄλωση τῆς πόλης, γιατί ἦταν ἀπορροφημένος μέ κάποιο δύσκολο μαθηματικό-γεωμετρικό πρόβλημα. Κάποια στιγμή τόν πλησίασε ἀπειλητικά κάποιος Ρωμαῖος στρατιώτης καί ὁ Ἀρχιμήδης τοῦ εἶπε "μή μου τούς κύκλους τάραττε", φοβούμενος μήπως ἀπό τή διακοπή χάσει τόν εἰρμό τῆς σκέψης του καί τοῦ ξεφύγει ἡ λύση. Ὁ βάρβαρος ἀμέσως τόν σκότωσε].

3. Κτησίβιος ὁ Ἀλεξανδρεὺς

(1^ο μισό 3^ο αἰ. π.Χ.)

Ὁ Κτησίβιος εἶχε προσληφθεῖ ἀπό τον Πτολεμαῖο Β΄ τόν Φιλάδελφο (283-246 π.Χ.), γιά νά προσφέρει στό παλάτι τίς ὑπηρεσίες του ὡς ἐφευρέτης ἰδιαίτερων ἱκανοτήτων. Τό ἔργο του χάθηκε, ἀλλά οἱ μεταγενέστεροί του Φίλων ὁ Βυζάντιος καί Ἦρων ὁ Ἀλεξανδρεὺς (βλ. παρακάτω) παρέχουν πληροφορίες γιά τίς ἐφευρέσεις του. Κατασκεύασε μία ἐμβολοφόρο ἀντλία, ἕναν καταπέλτη, ἕνα ὑδραυλικό ρολόι, ὑδραυλικό μουσικό ὄργανο, αὐτόματο καθρέφτη κ.ἄ.

4. Ἀπολλώνιος ὁ ἐκ Πέργης

(2^ο μισό 3^ο αἰ. π.Χ.)

Μαθηματικός τῆς Σχολῆς τοῦ Εὐκλείδη. Καταγόταν ἀπό τήν Πέργη τῆς Παμφυλίας τῆς νοτιοδυτικῆς Μ. Ἀσίας. Δραστηριοποιήθηκε στήν Ἀλεξάνδρεια καί στήν Πέργαμο. Ἀσχολήθηκε κυρίως μέ τή στερεομετρία. Ἐγγραψε τό ἔργο «Κωνικά» σέ ὀκτώ βιβλία (ἔχουν σωθεῖ ὅλα· τά βιβλία 1-4 στήν ἑλληνική γλώσσα καί τά 5-8 στήν ἀραβική). Μελετᾶ τά στερεά κωνικά, ὅταν αὐτά τέμνονται ἀπό ἕνα ἐπίπεδο: κύκλος, ὑπερβολή, παραβολή, ἔλλειψη. Ὁρισμένοι θεωροῦν τά «Κωνικά» τοῦ Ἀπολλωνίου ὡς τό ἀριστούργημα τῶν ἀρχαίων μαθηματικῶν.

Αποσπάσματα, ΚΩΝΙΚΑ, 1. ΠΡΟΛΟΓΟΣ 1-49:

«Ἀπολλώνιος Εὐδήμῳ χαίρειν... καθ' ὃν δὲ καιρὸν ἤμην μετὰ σου ἐν Περγάμῳ, ἐθεώρουν σε σπεύδοντα μετασχεῖν τῶν πεπραγμένων ἡμῖν κωνικῶν· πέπομα οὖν σοι τὸ πρῶτον βιβλίον διορθωσάμενος, τὰ δὲ λοιπά, ὅταν εὐαρεστήσωμεν, ἐξαποστελοῦμεν... Ἀπὸ δὲ τῶν ὀκτῶ βιβλίων... τὸ μὲν πρῶτον περιέχει τὰς γενέσεις τῶν τριῶν τομῶν καὶ τῶν ἀντικειμένων καὶ τὰ ἐν αὐταῖς ἀρχικὰ συμπτώματα..., τὸ δὲ δεῦτερον τὰ περὶ τὰς διαμέτρους καὶ τοὺς ἄξονας τῶν τομῶν συμβαίνοντα... Τὸ δὲ τρίτον πολλὰ καὶ παράδοξα θεωρήματα χρήσιμα πρὸς τε τὰς συνθέσεις τῶν στερεῶν τόπων καὶ τοὺς διορισμούςς... Τὸ δὲ τέταρτον, ποσαχῶς αἱ τῶν κόνων τομαὶ ἀλλήλαις τε καὶ τῇ τοῦ κύκλου περιφερεία συμβάλλουσι... Τὰ δὲ λοιπά ἐστι περιουσιαστικώτερα· ἔστι γὰρ τὸ μὲν περὶ ἐλαχίστων καὶ μεγίστων ἐπὶ πλέον, τὸ δὲ περὶ ἴσων καὶ ὁμοίων κόνου τομῶν, τὸ δὲ περὶ διοριστικῶν θεωρημάτων, τὸ δὲ προβλημάτων κωνικῶν διορισμένων. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ πάντων ἐκδοθέντων ἕξεστι τοῖς περιτυγχάνουσι κρίνειν αὐτά, ὡς ἂν αὐτῶν ἕκαστος αἰρήται. Εὐτύχει.

(=Ὁ Ἀπολλώνιος εὔχεται στὸν Εὐδήμο νὰ χαίρεται. Ὅσον καιρὸ ἤμουν μαζί σου στὴν Πέργαμο σέ ἔβλεπα νὰ βιάζεσαι νὰ ἐνημερωθεῖς γιὰ τὸ βιβλίο μου Κωνικά τὸ ὁποῖο ἔγραφα· διορθώσα λοιπὸν τὸ πρῶτο βιβλίο καὶ σοῦ τὸ ἔστειλα· τὰ ἄλλα θὰ σοῦ τὰ στείλω μόλις μπορέσω... Ἀπὸ τὰ ὀκτῶ βιβλία... τὸ μὲν πρῶτο περιέχει τίς δημιουργίες τῶν τριῶν τομῶν καὶ τῶν ἀντικειμένων καὶ τίς συμπτώσεις πού ἀρχικὰ βλέπαμε νὰ συμβαίνουν σ' αὐτές τίς τομές..., τὸ δεύτερο ὅσα συνέβαιναν στίς διαμέτρους καὶ στοὺς ἄξονες τῶν τομῶν... Τὸ τρίτο περιέχει πολλὰ καὶ παράδοξα θεωρήματα χρήσιμα γιὰ τίς συνθέσεις τῶν στερεῶν τόπων καὶ τίς διαιρέσεις... Τὸ τέταρτο μέ πόσους τρόπους οἱ τομές τῶν κόνων συναντῶνται μεταξύ τους καὶ μέ τὴν περιφέρειαν τοῦ κύκλου... Τὰ ὑπόλοιπα εἶναι ἀκόμη πιὸ γεμάτα· τὸ πέμπτο δηλαδὴ ἀσχολεῖται μέ τὰ ἐλάχιστα καὶ ἐπιπλέον μέ τὰ μέγιστα, τὸ ἕκτο μέ τίς ἴσες καὶ ὅμοιες τομές τοῦ κόνου, τὸ ἕβδομο μέ θεωρήματα διοριστικά [=πού παρέχουν διακρίσεις, χωρισμούς] καὶ τὸ ὄγδοο μέ ξεχωριστὰ κωνικά προβλήματα. Ὅμως, καὶ ὅταν ὅλα ἐκδοθοῦν, θὰ μποροῦν ὅσοι τὰ διαβάζουν νὰ τὰ κρίνουν, ὅπως ὁ καθένας ἐπιθυμεῖ. Νὰ εὐτυχεῖς)».

5. Φίλων ὁ Βυζάντιος

(2^{ος} αἰ. π.Χ.)

Μαθηματικὸς καὶ μηχανικὸς. Ἀπὸ τὰ ὀκτῶ βιβλία τοῦ ἔργου του «Μηχανικὴ σύνταξις» σώθηκε τὸ τέταρτο, περὶ πολεμικῶν μηχανῶν, ἐνῶ τὰ ἄλλα σώθηκαν σὲ ἀραβικὴ (καὶ μετὰ λατινικὴ) μετάφραση. Αποσπάσματά του σώζονται στὰ ἔργα του Ἡρώδου τοῦ Ἀλεξανδρέως (βλ. πιὸ κάτω)

[Υπάρχει καὶ **Φίλων ὁ Ἀλεξανδρεὺς**, Ἰουδαῖος θρησκευτικὸς φιλόσοφος τῆς ἐλληνιστικῆς περιόδου, πού ἔζησε στὸ πρῶτο μισό τοῦ 1^{ου} αἰ. μ.Χ. (τὰ ἐλληνικά του ἔργα σώθηκαν σχεδόν ὅλα· εἶναι κυρίως ἐρμηνευτικὰ σχόλια στὴν Πεντάτευχο), καθὼς καὶ **Φίλων ὁ Ἐρέννιος**, Ἑλληνας συγγραφέας ἀπὸ τὴ Βύβλο τῆς Συρίας, πού

ἔζησε κατά τὰ 60-140 μ.Χ. καί ἔγραψε πολυάριθμα ἱστορικά, γραμματικά καί λεξικο-εγκυκλοπαιδικά ἔργα, ἀπό τὰ ὅποια σώθηκαν ἐλάχιστα μόνον ἀποσπάσματα]:

Ἀπόσπασμα:

ΦΙΛΩΝΟΣ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΠΤΑ ΘΕΑΜΑΤΩΝ (=ΘΑΥΜΑΤΩΝ):

ΖΕΥΣ ΟΛΥΜΠΙΟΣ (τό ἄγαλμα τοῦ Διὸς στήν Ὀλυμπία, ἔργο τοῦ Φειδία):

«Διὸς Κρόνος μὲν ἐν οὐρανῷ, Φειδίας δ' ἐν Ἥλιδι πατήρ ἐστίν· ὃν μὲν γὰρ ἀθάνατος φύσις ἐγέννησεν, ὃν δὲ Φειδίου χεῖρες μόναι δυνάμεναι θεοὺς τίκτειν. Μακάριος ὁ καὶ θεασάμενος τὸν βασιλέα τοῦ κόσμου μόνος καὶ δεῖξαι δυνηθεὶς ἄλλοις τὸν κεραυνοῦχον. Εἰ δ' αἰσχύνεται Ζεὺς Φειδίου καλεῖσθαι, τῆς μὲν εἰκόνας αὐτοῦ γέγονεν ἡ τέχνη μήτηρ. Διὰ τοῦθ' ἡ φύσις ἤνεγκεν ἐλέφαντας, ἵνα Φειδίας τεμῶν τοὺς τῶν θηρίων ὀδόντας χορηγήσῃ καὶ τὴν εἰς τὸ κατασκευαζόμενον ὕλην ἀγέλαις ἐλεφάντων ἢ Λιβύῃ δαψιλεύσεται. Τοιγαροῦν τὰ μὲν ἄλλα τῶν ἐπτὰ θεαμάτων θαυμάζομεν μόνον, τοῦτο δὲ καὶ προσκυνοῦμεν· ὡς μὲν γὰρ ἔργον τέχνης παράδοξον, ὡς δὲ μίμημα Διὸς ὄσιον. Ἔχει τοίνυν ὁ μὲν πόνος ἔπαινον, ἡ δ' ἀθανασία τιμὴν. Ὡς καιρῶς τῆς Ἑλλάδος, καὶ πλουτήσας εἰς θεῶν κόσμον ὀπόσον οὐδεὶς ὕστερον ἐπλούτησεν, καὶ τεχνίτην ἔχων δημιουργὸν ἀθανασίας ὀπηλίκον ὁ μεταγενέστερος βίος οὐκ ἐνήνοχεν, καὶ δεῖξαι δυνηθεὶς ἀνθρώποις θεῶν ὄψεις, ἃς ὁ μὲν παρὰ σοὶ θεασάμενος παρ' ἄλλοις ἰδεῖν οὐκ ἂν δυνηθείη. Καὶ γὰρ δὴ τὸν μὲν Ὀλυμπον πολὺν χρόνον Φειδίας νενίκηκεν, τοσοῦτον ὅσον ὑπονοίας μὲν ἐνάργεια, ἱστορίας δὲ γνῶσις, ὄψις δ' ἀκοῆς ἐστὶν βελτίων.

(=Πατέρας τοῦ Δία στόν οὐρανὸ εἶναι ὁ Κρόνος, ἀλλὰ πατέρας του στήν Ὀλυμπία τῆς Ἥλιδας εἶναι ὁ Φειδίας· τὸν πρῶτο τὸν γέννησε ἀθάνατη φύση καὶ τὸν δεῦτερο τὰ χεῖρα τοῦ Φειδία, πού εἶναι τὰ μόνα πού μποροῦν νά γεννοῦν θεοὺς. Μακάριος αὐτός πού μόνος εἶδε τὸν βασιλιά τοῦ κόσμου καὶ μπόρεσε νά δείξει καὶ σέ ἄλλους τὸν κεραυνοφόρο Δία. Ἄν ὅμως ντρέπεται ὁ Δίας νά ὀνομάζεται παιδί τοῦ Φειδία, σίγουρα ἡ τέχνη ἔγινε μητέρα τοῦ ἀγάλματός του. Γι' αὐτό ἡ φύση ἔφερε ἐλέφαντες, ὥστε ὁ Φειδίας νά κόψει τὰ δόντια τῶν θηρίων καὶ νά τὰ προσφέρει στό ἄγαλμα τοῦ Δία, καὶ ἡ Λιβύη θά προσφέρει μέ ἀφθονία στό κατασκευαζόμενο ἄγαλμα ὕλικό ἀπό ἀγέλες ἐλεφάντων. Τὰ ὑπόλοιπα ἀπό τὰ ἐπτὰ θαύματα μόνο τὰ θαυμάζουμε, αὐτό ὅμως τό προσκυνοῦμε· ὡς ἔργο τέχνης εἶναι ἐκπληκτικό, ὡς μίμηση τοῦ Δία εἶναι ἱερό. Ὁ κόπος τοῦ γλύπτη δικαιούται ἔπαινο, ἡ ἀθανασία δικαιούται τιμὴ. Ὡς γῆ τῆς Ἑλλάδος, πλούτησες σέ στολισμό θεῶν ὅσο καμιά ἄλλη γῆ δέν πλούτησε ἀργότερα, καὶ εἶχες ἕναν τέτοιο τεχνίτη ἀθανασίας πού οἱ μεταγενέστερες ἐποχὲς δέν παρουσίασαν, καὶ μπόρεσες νά δείξεις στοὺς ἀνθρώπους τὰ πρόσωπα τῶν θεῶν, τὰ ὅποια αὐτός πού τὰ εἶδε βγαλμένα ἀπό τό χέρι του δέν θά μποροῦσε ποτέ νά τὰ δεῖ βγαλμένα ἀπό τὰ χεῖρα ἄλλων τεχνιτῶν. Γιατί ὁ Φειδίας ἔχει νικήσει τὸν Ὀλυμπο γιά πολὺν καιρό, τόσο ὅσο ἡ σαφήνεια εἶναι ἀνώτερη ἀπὸ τὴν εἰκασία, ἡ γνώση εἶναι ἀνώτερη ἀπὸ τὴν ἱστορία καὶ ἡ ὄραση ἀπὸ τὴν ἀκοή)».

6. Ποσειδώνιος ὁ Ρόδιος ἢ Ἀπαμεύς

(135-51 π.Χ.)

Μαθηματικός, φυσικός, στωικός φιλόσοφος, ιστορικός, ἐρευνητής, ἀστρονόμος, φυσιοδίφης. Ἦταν ὁ πῖο σπουδαῖος μαθητής τοῦ στωικοῦ φιλοσόφου Παναίτιου (βλ. πῖο πάνω «*Ζήνων ὁ Κιτιεύς*»). Καταγόταν ἀπό τήν Ἀπάμεια τῆς Συρίας. Διδάχθηκε τή στωική φιλοσοφία στήν Ἀθήνα, ἀπό δεκαοκτώ χρονῶν, κοντά στόν Παναίτιο. Ταξίδεψε κι αὐτός στή Ρώμη κι ἔγινε δεκτός, ὅπως κι ὁ Παναίτιος, στούς ἀριστοκρατικούς τῆς κύκλους. Κατά τά ἔτη 87-86 π.Χ. ὑπηρετήσε ὡς πρεσβευτής στή Ρώμη. Γνώρισε τόν Κικέρωνα καί τόν Πομπήιο. Πῆγε ἀκόμα γιά ἐπιστημονικούς ἐρευνητικούς σκοπούς στήν Ἰσπανία, στή Δαλματία, τή βόρεια Ἀφρική, τή Γαλατία. Τελικά ἐγκαταστάθηκε ὡς δάσκαλος στή Ρόδο.

Ὁ Ποσειδώνιος δέν ἦταν μόνον ἓνας τυπικός φιλόσοφος τῆς ἐποχῆς του, παρά τό ὅτι ἡ συμβολή του στούς τομεῖς τῆς ἠθικῆς καί τῆς ψυχολογίας τῆς στωικῆς φιλοσοφίας ὑπῆρξε μεγάλη. Ἦταν ἐν ταυτῶ καί μαθηματικός, ἀστρονόμος, γεωγράφος, φυσιοδίφης, ιστορικός. Τά ἔργα του (σῶζονται μόνο μερικά ἀποσπάσματά τους μέσα σέ ἔργα Ἑλλήνων καί Λατίνων συγγραφέων) καλύπτουν σχεδόν ὅλο τό φάσμα τῶν ἐπιστημῶν τῆς ἐποχῆς του: Φιλοσοφία, Φυσική, Ἀστρονομία, Γεωγραφία, Ἐθνολογία, Γεωλογία, Μετεωρολογία, Μαθηματικά, Ἱστορία, Στρατηγική. Γιά τή μεγάλη του εὐρυμάθεια συγκρίνεται μέ τόν Ἀριστοτέλη καί τόν Ἐρατοσθένη.

Ὁ Ποσειδώνιος πίστευε πῶς ἡ ἀνθρωπότητα ὄδευε πρὸς μία γενικότερη παρακμή, ἤδη ἐμφανῆ στούς ἀνατολικούς λαούς. Αἰτία τῆς προϊούσας παρακμῆς θεωροῦσε τόν πλοῦτο, τή λαχτάρα γιά δόξα καί τήν πολυτέλεια καί τά συμπτώματά τῆς πίστευε πῶς ὀφείλονταν σέ ἠθικά αἴτια.

Στό ἔργο του «Ἱστορία μετά Πολύβιον» συνέχισε τήν Ἱστορία τοῦ Πολυβίου, πού εἶχε σταματήσει στό ἔτος 146 π.Χ., καλύπτοντας τήν περίοδο 144-86 π.Χ. Ἀπό τό ἔργο του αὐτό ἀντλήσαν πολλοί συγγραφεῖς, καί κυρίως ὁ Στράβων καί ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης.

Μαρτυρίες:

ΣΤΡΑΒΩΝ ΧΙ 1.6:

«Φασὶ γοῦν ἐν Ρόδῳ γενόμενον τὸν Πομπήιον ἠνίκα ἐπὶ τὸν ληστικὸν πόλεμον ἐξῆλθεν - εὐθὺς δ' ἔμελλε καὶ ἐπὶ Μιθριδάτην ὀρμήσειν καὶ τὰ μέχρι τῆς Κασπίας ἔθνη - παρατυχεῖν διαλεγομένῳ τῷ Ποσειδωνίῳ, ἀπίοντα δ' ἐρέσθαι, εἴ τι προστάττει, τὸν δ' εἰπεῖν "αἰὲν ἀριστεύειν καὶ ὑπείροχον ἔμμεναι ἄλλων".

(= *Λένε πῶς ὅταν ὁ Πομπήιος [Γναῖος Πομπήιος, 106-48 π.Χ., ὕπατος τῆς ρωμαϊκῆς δημοκρατίας] βρέθηκε στή Ρόδο, τότε πού ξεκίνησε τὸν λεγόμενο ληστικὸ πόλεμο -κι ἔμελλε νά ἐξορμήσει ἀμέσως ἐναντίον τοῦ Μιθριδάτη [Μιθριδάτης ὁ ΣΤ' ὁ Εὐπάτωρ Διόνυσος, βασιλιάς τοῦ Πόντου καί τῆς Μικρῆς Ἀρμενίας, 120-63 π.Χ.· βλ. τό ποίημα τοῦ Κωνσταντίνου Καβάφη " ὁ Δαρεῖος"] καί τῶν ἐθνῶν πού φθάνουν μέχρι τήν Κασπία θάλασσα— συνάντησε τὸν Ποσειδώνιο σέ ὦρα μαθήματος, κι ὅταν ξεκί-*

νησε νά φύγει τόν ρώτησε τί ἔχει νά τοῦ πεῖ, ὁ Ποσειδώνιος ἀπάντησε μέ τόν στίχο τοῦ Ὀμήρου, πού ὁ ποιητής ἔβαλε στό στόμα τοῦ Γλαύκου, "αἰὲν ἀριστεύειν καί ὑπείροχον ἔμμεναι ἄλλων [= πάντοτε νά ἀριστεύεις καί νά ὑπερέχεις ὄλων τῶν ἄλλων ", Ἰλιάδος Ζ 208]»).

ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ, ΜΑΚΡΟΒΙΟΙ 20:

«Ποσειδώνιος ὁ Ἀπαμεύς τῆς Συρίας, νόμφ δὲ Ῥόδιος, φιλόσοφος τε ἅμα καί ἱστορίας συγγραφεὺς τέσσαρα καί ὀγδοήκοντα ἔζησεν ἐτη.

(=Ὁ Ποσειδώνιος ὁ Ἀπαμεύς τῆς Συρίας, κατὰ τόν νόμο Ῥόδιος, φιλόσοφος καί ἱστορικός, ἔζησε ὀγδόντα τέσσαρα χρόνια)».

ΑΘΗΝΑΙΟΣ VI 61.252E:

«Ποσειδώνιος δ' ὁ Ἀπαμεύς, ὕστερον δὲ Ῥόδιος χρηματίσας, ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν Ἱστοριῶν Ἰεράκᾳ φησι τὸν Ἀντιοχέα πρότερον λυσιωδοῖς ὑπαυλοῦντα ὕστερον γενέσθαι κόλακα δεινὸν Πτολεμαίου τοῦ ἐβδόμου βασιλέως τοῦ καὶ Εὐεργέτου ἐπικληθέντος καὶ τὰ μέγιστα δυνηθέντα παρ' αὐτῶ, καθάπερ καὶ παρὰ τῷ Φιλομήτορι, ὕστερον ὑπ' αὐτοῦ διαφθαρῆναι.

(=Ὁ Ποσειδώνιος ὁ Ἀπαμεύς, ὁ ὁποῖος ἀργότερα ἔζησε στὴ Ῥόδο, στό τέταρτο βιβλίο τῶν Ἱστοριῶν του γράφει πὼς ὁ Ἰεράς ὁ Ἀντιοχεύς ἀρχικὰ ἔπαιξε αὐλό συνοδύοντας μέ τῇ μουσικῇ του παραστάσεις ἠθοποιῶν πού παρίσταναν γυναικεῖα πρόσωπα καὶ ἀργότερα ἔγινε δεινὸς κόλακας τοῦ βασιλέως Πτολεμαίου τοῦ Ζ', αὐτοῦ πού ἐπικλήθηκε καὶ Εὐεργέτης [ὁ Φιλοπάτωρ· περ. 152-145 π.Χ.· βασιλεύει μαζί μέ τὸν πατέρα του Πτολεμαῖο τὸν ΣΤ' τὸν Φιλομήτορα]· ἀπέκτησε στήν αὐλή του πάρα πολὺ μεγάλη δύναμη, ὅπως καὶ κοντὰ στὸν Φιλομήτορα [Πτολεμαῖος ὁ ΣΤ' ὁ Φιλομήτωρ· περ. 186-145 π.Χ.], ἀλλὰ στό τέλος αὐτὸς τὸν δολοφόνησε)».

ΣΟΥΔΑ:

«Ποσειδώνιος· Ἀπαμεύς ἐκ Συρίας ἢ Ῥόδιος· φιλόσοφος Στωικός, ὃς ἐπεκλήθη Ἀθλητῆς. Σχολῆν δ' ἔσχεν ἐν Ῥόδῳ, διάδοχος γεγονῶς καὶ μαθητῆς Παναίτιου. Ἦλθε δὲ καὶ εἰς Ῥώμην ἐπὶ Μάρκου Μαρκέλλου. Ἐγραψε πολλὰ.

(=Ποσειδώνιος· Ἀπαμεύς ἀπὸ τῆς Συρίας ἢ Ῥόδιος· ἦταν Στωικός φιλόσοφος καὶ τὸν ἀποκαλοῦσαν "Ἀθλητῆ". Εἶχε φιλοσοφικὴ σχολὴ στὴ Ῥόδο καὶ ἦταν διάδοχος καὶ μαθητῆς τοῦ Παναίτιου. Ἐπὶ Μάρκου Μαρκέλλου ἦλθε στὴ Ῥώμη. Ἐγραψε πολλὰ ἔργα)».

Ὁ ΠΟΣΕΙΔΩΝΙΟΣ θεωρεῖται ἀπὸ ὀρισμένους ὁ πρῶτος ἐκ τῶν τριῶν πιθανῶν κατασκευαστῶν τοῦ «**ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΥ ΤΩΝ ΑΝΤΙΚΥΘΗΡΩΝ**» (βλ. 16^ο Παράρτημα). (1.Ποσειδώνιος ὁ Ῥόδιος [135-51 π.Χ., ἴσως νά ἔκανε τὴν τελικὴ ρύθμιση ἀξιοποιώντας τὴν προγενέστερη γνώση καὶ ἐμπειρία, καὶ ἄρα ὁ μηχανισμὸς στὴν τελικὴ του μορφή ἴσως νά εἶναι ἔργο δικό του καὶ τῶν συνεργατῶν του στὴ σχολή του· ἡ Ῥόδος εἶχε τότε τοὺς κατάλληλους τεχνίτες γιὰ τὴν κατασκευὴ τέτοιων πολυπλοκῶν μηχανισμῶν], 2.Ἀρχιμήδης [287-212 π.Χ., ἴσως ἡ ἀρχικὴ ιδέα-σύλληψη νά ἦταν δική του], 3.Ἰππαρχος [μέσα 2^{ου} αἰ. π.Χ.· κατὰ τὸν Ρωμαῖο συγγραφέα Πλίνιο «ὁ Ἰππαρχος εἶχε προεῖπει τὴν τροχιά τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης γιὰ ἑκατοντάδες χρόνια»· ἄρα ἦταν πολὺ σχετικὸς μέ παρόμοιες συσκευές]).

7. Ἦρων ὁ Ἀλεξανδρεὺς

(1ος αἰ. μ.Χ.)

Ἀλεξανδρινὸς τεχνικὸς πού σπούδασε μαθηματικά καὶ φυσική. Ἀσχολήθηκε μὲ τεχνικὲς μέτρησης ἐπιφανειῶν καὶ σωμάτων καὶ μὲ τὴ γεωμετρία. Στὴ μηχανικὴ ὁ Ἦρων κατάρτισε ἓνα εὐρετήριο τῶν ἐφευρέσεων τῆς ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς. Στὸ ἔργο του «Περὶ αὐτοματοποιητικῆς», ἀπὸ τὸ ὁποῖο εἶναι κυρίως γνωστός, πραγματεύεται τὴν κατασκευὴ αὐτόματων συσκευῶν πού τοποθετοῦνταν κυρίως σέ ναοὺς καὶ χρησίμευαν γιὰ νά προκαλέσουν τὸν θαυμασμό. Σώθηκαν πολλὰ ἔργα του, «Πνευματικά», «Διόπτρα», «Κατοπτρικά», Γεωμετρικά», «Στερεομετρικά», «Περὶ μέτρων» κ.ἄ. (κάποια ἀπὸ αὐτὰ σέ ἀραβικὴ μετάφραση).

Ἀποσπάσματα:

ΓΕΩΜΕΤΡΙΚΑ 1.1.23-41:

«Τὰς ἀρχὰς τῆς γεωμετρίας, ὅθεν τυγχάνουσιν, ἔστιν ἐκ φιλοσοφίας δεῖξαι. Ἴνα μὴ ἐξαγώνιοι γενόμεθα, εὐλόγον ἔστι τὸν ὄρον αὐτῆς εἰπεῖν. Ἔστιν οὖν ἡ γεωμετρία ἐπιστήμη σχημάτων καὶ μεγεθῶν καὶ τῶν περὶ ταῦτα παθῶν, ὁ δὲ σκοπὸς αὐτῆς περὶ τούτων διαλαμβάνειν, ὁ δὲ τρόπος τῆς διδασκαλίας ἔστι συνθετικός...Τὸ δὲ χρῆσιμον αὐτῆς ἄντικρυς εἰς φιλοσοφίαν συντελεῖ· τοῦτο γὰρ καὶ τῷ θεῷ Πλάτωνι δοκεῖ, ἔνθα φησί· ταῦτα τὰ μαθήματα εἴτε χαλεπὰ εἴτε ῥάδια, ταύτη ἴτεον. Ἐπιγράφεται δὲ στοιχεῖα, διότι ὁ μὴ διὰ τούτων πρότερον ἀχθεῖς οὐχ οἶός τέ ἐστι συνιέναι τι τῶν γεωμετρικῶν θεωρημάτων.

(=Εἶναι δυνατόν διὰ τῆς φιλοσοφίας νά δείξουμε ἀπὸ ποῦ πηγάζουν οἱ ἀρχές τῆς γεωμετρίας. Καί γιὰ νά μὴν βγοῦμε ἐξῶ ἀπὸ τὸν στόχο μας, θεωροῦμε εὐλόγο νά ποῦμε τὸν ὀρισμὸ τῆς. Γεωμετρία εἶναι ἡ ἐπιστήμη σχημάτων καὶ μεγεθῶν καὶ τῶν περὶ αὐτὰ ἀλλαγῶν καὶ ὁ σκοπὸς τῆς εἶναι νά ἀσχολεῖται μ' αὐτὰ, ἐνῶ ὁ τρόπος τῆς διδασκαλίας τῆς εἶναι συνθετικός...Ἡ χρησιμότητά τῆς ἔγκειται στό ὅτι ὀδηγεῖ κατ' εὐθεῖαν στὴ φιλοσοφία· αὐτὴ τὴν ἀποψη διατυπώνει καὶ ὁ θεῖος Πλάτων, ὅταν λέει· αὐτὰ τὰ μαθήματα, εἴτε εἶναι εὐκόλα εἴτε δύσκολα, ἐκεῖ, στὴ φιλοσοφία, πρέπει νά ὀδηγοῦν. Ἐπιγράφονται στοιχεῖα, διότι, ἂν κανεῖς δέν ξεκινήσει πρῶτα ἀπὸ αὐτὰ, δέν εἶναι σέ θέση νά κατανοήσῃ τίποτε ἀπὸ τὰ γεωμετρικά θεωρήματα)».

ΠΕΡΙ ΜΕΤΡΩΝ 2.1:

«Τῶν μέτρων ἔστιν εἶδη τρία, εὐθυμετρικόν, ἐπίπεδον, στερεόν. Εὐθυμετρικὸν μὲν οὖν ἔστι πᾶν τὸ κατὰ μῆκος μετρούμενον, ἐπίπεδον δὲ τὸ ἐν μήκει καὶ πλάτει μετρούμενον, στερεὸν δὲ αὐτὸ τὸ συνάγον τὴν τῶν ποδῶν συναγωγὴν.

Μέτρησις ἀσβέστου. Λάκκον ἀσβέστου μετρήσωμεν οὕτως· ἔστω τὸ μῆκος ποδῶν ι, τὸ δὲ πλάτος ποδῶν η, τὸ δὲ βάθος ποδῶν γ· πολυπλασίασον τὸ βάθος ἐπὶ τὸ πλάτος· γίνονται πόδες κδ· τούτους ἐπὶ τὸ μῆκος· γίνονται πόδες σμ. Τοσοῦτων ποδῶν ἔσται τὸ στερεὸν τοῦ λάκκου τοῦ ἀσβέστου.

(=Τρία εἶδη μέτρων ὑπάρχουν, τὸ εὐθυμετρικόν, τὸ ἐπίπεδο, τὸ στερεόν. Εὐθυμετρικόν εἶναι κάθε τι πού μετρεῖται κατὰ μῆκος, ἐπίπεδο αὐτὸ πού μετρεῖται κατὰ μῆκος καὶ

κατά πλάτος, και στερεό αυτό που συγκεντρώνει το σύνολο των ποδῶν [ὡς μέτρο ἐκτάσεως ἢ μήκους, πούς=4 παλάμες ἢ 16 δάκτυλοι, δηλαδή λίγο περισσότερο ἀπό τά 30 ἑκατοστά τοῦ μέτρου].

Μέτρηση ἀσβέστου. Θά μετρήσουμε ὡς ἐξῆς τόν λάκκο τοῦ ἀσβέστου· ἔστω τό μήκος 10 πόδες, τό πλάτος 8 πόδες, και τό βάθος 3 πόδες· πολλαπλασίασε τό βάθος ἐπί τό πλάτος· γίνονται πόδες 24· αὐτούς πολλαπλασίασε τους ἐπί τό μήκος· γίνονται πόδες 240. Τόσοι εἶναι οἱ πόδες τοῦ στερεοῦ τοῦ λάκκου τοῦ ἀσβέστου)».

8. Πάππος ὁ Ἀλεξανδρινός

(3^{ος}-4^{ος} αἰ. μ. Χ.)

Μαθηματικός ἀπό τήν Ἀλεξάνδρεια. Θεωρεῖται ἀπό τούς τελευταίους μαθηματικούς τῆς ἀρχαιότητος. Ἀσχολήθηκε μέ διάφορα θέματα. Τά περισσότερα ἔργα του χάθηκαν. Συνέταξε ἐκτενῆ σχόλια στά «Στοιχεῖα» τοῦ Εὐκλείδη, ἀπό τά ὅποια ἔχουν διασωθεῖ ἔλάχιστα. Ἀσχολήθηκε μέ τεχνικές μέτρησης ἐπιφανειῶν και σωμάτων και μέ τή γεωμετρία. Στό ἔργο του «Συναγωγή», σέ ὀκτώ βιβλία, θησαυρίζει κατά κατηγορίες προγενέστερο ὕλικό και ἐκθέτει τήν ἑλληνική προσφορά στήν ἀνώτερη Γεωμετρία, τή Μηχανική και τήν Ἀστρονομία.

ΙΓ' Κεφάλαιο Ἀστρονόμοι

1. Μέτων ὁ Ἀθηναῖος

(5^{ος} αἰ. π.Χ.)

Ὁ Μέτων ἦταν ἀστρονόμος, μαθηματικός, γεωμέτρης, καί μηχανικός. Ἐζησε στήν Ἀθήνα τόν 5^ο αἰώνα π.Χ. Εἶναι γνωστός κυρίως ἀπό τόν λεγόμενο «κύκλο τοῦ Μέτωνος», τόν ὁποῖον εἰσήγαγε στό σεληνιακό ἀττικό ἡμερολόγιο τό 432 π.Χ. Ὁ Μέτων ἀνακάλυψε ὅτι ἡ περίοδος τῆς Σελήνης ἀποτελεῖται ἀπό 19 χρόνια καί ὅτι στό τέλος τῆς περιόδου αὐτῆς ἡ Νέα Σελήνη ἀρχίζει νά δημιουργεῖται τήν ἴδια ἡμέρα τοῦ ἔτους. Ὑπέθεσε ὅτι 19 ἡλιακά ἔτη ἰσοῦνται μέ 235 σεληνιακούς μῆνες, πού ἀποτελοῦνται ἀπό 6.939 ἡμέρες καί 16,5 ὥρες. Ὁ κύκλος αὐτός ὀνομάζεται καί «Μετωνικός κύκλος» καί «Μετωνικός ἐνιαυτός». Ἐπάνω στή βάση αὐτή διόρθωσε ὁ Μέτων τό ἰσχύον ἀττικό σεληνιακό ἡμερολόγιο. Ὁ ἀστρονόμος Κάλλιππος (βλ. παρακάτω) ἐπινοώντας τόν «κύκλο τοῦ Καλλίππου» προσπάθησε νά βελτιώσει τό ἔργο τοῦ Μέτωνος.

Σύμφωνα μέ μαρτυρίες ἀρχαίων πηγῶν, ὁ Μέτων ἐγκατέστησε στόν λόφο τῆς Πνύκας τό πρῶτο ἡλιοτρόπιον, ἕνα ἀπό τά πρῶτα ἀστρονομικά ὄργανα· πρόκειται γιά ἕνα εἶδος γνώμονα πού μπορούσε καί μετροῦσε, κατά προσέγγιση, τό μήκος τῆς σκιάς του. Κατόρθωσε ἔτσι νά ὑπολογίσει τά ἡλιοστάσια καί τίς ἡμερίες καί διαπίστωσε ὅτι οἱ τέσσερις ἐποχές ἔχουν ἄνισα χρονικά διαστήματα.

Ἔργα τοῦ Μέτωνος δέν σώθηκαν.

Ὁ «κύκλος τοῦ Μέτωνος», ὅπως καί ὁ «κύκλος τοῦ Καλλίππου», καί κυρίως ὁ δεύτερος, φαίνεται πῶς χρησιμοποιήθηκαν ἀπό τόν κατασκευαστή τοῦ «μηχανισμοῦ τῶν Ἀντικυθέρων» (βλ. τό 16^ο Παράρτημα).

2. Εὐδοξος ὁ Κνίδιος

(407-335 π.Χ.)

Ὁ Εὐδοξος, ἀστρονόμος καί μαθηματικός, καταγόταν ἀπό τήν πόλη τῆς Καρίας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας Κνίδα, ἀπέναντι ἀπό τήν Κῶ καί τή Νίσυρο. Σπούδασε στόν Τάραντα τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος καί στήν Ἀκαδημία τοῦ Πλάτωνος στήν Ἀθήνα. Ὁ Εὐδοξος εἶχε διατυπώσει τή μαθηματική-φιλοσοφική θεωρία τῶν ὁμόκεντρων

οὐράνιων σφαιρῶν, προκειμένου νά ἐξηγήσει τίς κινήσεις τῶν οὐρανίων σωμάτων, θεωρία τήν ὅποια ἀργότερα τελειοποίησε ὁ Ἀριστοτέλης.

Ἀποσπάσματα:

ΤΕΧΝΗ ΑΣΤΡΟΝΟΜΙΚΗ 1.9-18 (Η ΑΚΡΟΣΤΙΧΙΔΑ ΕΥΔΟΞΟΥ ΤΕΧΝΗ):

«**Ε** Ἐν τῷδε δεῖξω πᾶσιν ἐγμαθεῖν σοφὴν
Υ ὑμῖν πόλου σύνταξιν ἐν βραχεῖ λόγῳ,
Δ δοὺς τῆσδε τέχνης εἰδέναι σαφῆ περί.
Ο Οὐθεὶς γάρ ἐστιν ἐνδεὴς γνώμης, ὄτῳ
Ξ ξένον φανεῖται, τῷδ' ἐὰν ξυνη καλῶς.
Ο Ὁ μὲν στίχος μείς (*ἰων. αἰολ. ἀντί μὴν-ός*) ἐστι, γράμμα δ' ἡμέρα
Υ ὑμῖν, ἀριθμὸν δ' ἴσον ἔχει τὰ γράμματα
Τ ταῖς ἡμέραισιν, ἃς ἄγει μέγας χρόνος,
Ε ἐνιαύσιον βροτοῖσι περιόδον τ' ἔχει
Χ χρόνος διοικῶν ἀστέρων γνωρίσματα.
Ν Νικᾷ δὲ τούτων οὐθὲν ἕτερον, ἀλλ' αἰεὶ
Η ἦκει τὰ πάντα εἰς ταῦτόν, ὅταν ἔλθῃ χρόνος.

(=Στό βιβλίο αὐτό θά δεῖξω μέ λίγα λόγια σέ ὅλους σας τήν σοφία πού διέπει τήν οὐράνια τάξη· ἡ τέχνη μου εἶναι νά σαῶς τά διδάξω ὅλα μέ σαφήνεια. Γιατί κι αὐτοί πού τούς φαίνονται αὐτά παράδοξα ἔχουν μυαλό νά τά ἀξιολογήσουν, ἂν τά καταλάβουν καλά. Ὁ στίχος εἶναι ὁ μῆνας, τό γράμμα εἶναι ἡ ἡμέρα, κι ἔχει ἴσο ἀριθμό γραμμάτων μέ τίς ἡμέρες πού ἔχει ὁ μέγας χρόνος, κι ὁ χρόνος πού διευθύνει τά γνωρίσματα τῶν ἀστέρων ἔχει γιά τούς θνητούς ἐνιαύσια περίοδο. Κανένα ἄλλο δέν ὑπερέχει, ἀλλά ὅλα καταλήγουν στό ἴδιο, ὅταν ἔλθει ὁ καιρός)».

3. Κάλλιπος ὁ Κυζικηνός

(370-300 π.Χ.)

Ὁ ἀστρονόμος Κάλλιπος καταγόταν ἀπό τήν Κύζικο τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καί σπούδασε στήν Ἀκαδημία τοῦ Πλάτωνος, ὅπου εἶχε δάσκαλο τόν ἀστρονόμο καί μαθηματικό Εὐδόξο τόν Κνίδιο (βλ. ἀμέσως παραπάνω). Ἀργότερα ἐργάσθηκε στό Λύκειον, τή φιλοσοφική σχολή τοῦ Ἀριστοτέλη.

Ὁ Κάλλιπος μελέτησε τίς κινήσεις τῶν πλανητῶν προσπαθώντας νά ἀξιοποιήσει τό ἔργο τοῦ δασκάλου του Εὐδόξου. Ἐπίσης, ἀκολουθώντας τίς ἀστρονομικές ἐρευνες τοῦ Μέτωνος (βλ. παραπάνω) ἐπινόησε ἕνα ἀκριβές ἡλιοσεληνιακό ἡμερολόγιο. Ὁ «κύκλος τοῦ Καλλίπου» εἶναι τέσσερις φορές περίπου μεγαλύτερος ἀπό τόν «κύκλο τοῦ Μέτωνος» καί ἀκριβέστερος ἐκείνου· δέν ἐφαρμοζόταν ὁμως στήν ἀρχαιότητα λόγω τῆς μεγάλης του περιόδου (76 ἔτη, ἐνῶ τοῦ Μέτωνος 19 ἔτη [19X4=76]).

Ἔργα τοῦ Καλλίπου δέν σώθηκαν.

Τό ὄνομά του ἔχει δοθεῖ σέ ἕναν κρατήρα τῆς Σελήνης.

Ὁ «κύκλος τοῦ Καλλίπου», ὅπως καί ὁ «κύκλος τοῦ Μέτωνος», καί κυρίως ὁ πρῶτος, φαίνεται πῶς χρησιμοποιήθηκαν ἀπό τόν κατασκευαστή τοῦ «μηχανισμού τῶν Ἀντικυθήρων» (βλ. τό 16^ο Παράρτημα).

4. Ἀρίσταρχος ὁ Σάμιος

(περ. 310-230 π. Χ.)

Ὁ Ἀρίσταρχος ὁ Σάμιος εἶναι ἕνας ἀπό τούς μεγαλύτερους ἀστρονόμους. Συνέχισε καί τελειοποίησε τίς ιδέες τοῦ Ἡρακλείδη τοῦ Ποντικοῦ (βλ. 1^ο Παράρτημα) γιά τό ἡλιοκεντρικό σύστημα. Ἐπιβεβαίωσε ἐπίσης τίς ἀστρονομικές παρατηρήσεις τοῦ ἀστρονόμου Μέτωνος (βλ. παραπάνω). Προώθησε τήν πρωτοποριακή ιδέα πῶς τό κέντρο τοῦ σύμπαντος εἶναι ὁ ἥλιος καί ὅτι ἡ γῆ μαζί μέ τούς ἄλλους πλανῆτες περιστρέφεται γύρω ἀπό αὐτόν. Ἀπό τά ἔργα του σώθηκε μόνον τό «Περί μεγεθῶν καί ἀποστημάτων ἡλίου καί σελήνης», ἐνῶ δέν σώζεται κείμενό του ὅπου νά διατυπώνεται ἡ ἡλιοκεντρική θεωρία του. Μόνον ὁ Ἀρχιμήδης στό ἔργο του «Ψαμμίτης» μνημονεύει κάποια ἀποσπάσματα ἀπό ἔργα τοῦ Ἀριστάρχου, στά ὁποῖα διασώζεται ἡ θεωρία αὐτή.

Ἀπόσπασμα:

ΠΕΡΙ ΜΕΓΕΘΩΝ ΚΑΙ ΑΠΟΣΤΗΜΑΤΩΝ (=ἀποστάσεων) ΗΛΙΟΥ ΚΑΙ ΣΕΛΗΝΗΣ:

- α. Τήν σελήνην παρὰ τοῦ ἡλίου τό φῶς λαμβάνειν.
- β. Τήν γῆν σημείου τε καί κέντρου λόγον ἔχειν πρὸς τήν τῆς σελήνης σφαῖραν.
- γ. Ὅταν ἡ σελήνη διχότομος ἡμῖν φαίνεται, νεύειν εἰς τήν ἡμετέραν ὄψιν τὸν διορίζοντα τό τε σκιερὸν καί τό λαμπρὸν τῆς σελήνης μέγιστον κύκλον.
- δ. Ὅταν ἡ σελήνη διχότομος ἡμῖν φαίνεται, τότε αὐτὴν ἀπέχειν τοῦ ἡλίου ἔλασσον τεταρτημορίου τῷ τοῦ τεταρτημορίου τριακοστῷ.
- ε. Τὸ τῆς σκιάς πλάτος σεληνῶν εἶναι δύο. Τήν σελήνην ὑποτείνειν ὑπὸ πεντεκαδέκατον μέρος.

(=α. Ἡ σελήνη ἀντλεῖ τό φῶς τῆς ἀπό τόν ἥλιο.

β. Ἡ γῆ ἔχει ἀναλογία σημείου καί κέντρου ὡς πρὸς τή σφαῖρα τῆς σελήνης.

γ. Ὅταν ἡ σελήνη μᾶς φαίνεται χωρισμένη στά δύο, δείχνει σάν νά κλίνει πρὸς τό μέρος μας ὁ μέγιστος κύκλος τῆς πού περιλαμβάνει καί τό σκιερὸ καί τό φωτεινὸ τῆς μέρος.

δ. Ὅταν ἡ σελήνη μᾶς φαίνεται χωρισμένη στά δύο, τότε αὐτὴ ἀπέχει ἀπό τόν ἥλιο λιγότερο ἀπὸ τό ἕνα τέταρτο τοῦ ἑνός τριακοστοῦ τοῦ τεταρτημορίου.

ε. Δύο εἰδῶν εἶναι τό πλάτος τῆς σκιάς πού σέ διάφορες στιγμές δημιουργεῖ ἡ σελήνη. Ἡ σελήνη ἐκτείνεται κάτω ἀπὸ τό δέκατο πέμπτο μέρος).

Ἐπιλογίζεται οὖν τὸ τοῦ ἡλίου ἀπόστημα ἀπὸ τῆς γῆς τοῦ τῆς σελήνης ἀποστήματος μείζον μὲν ἢ ὀκτωκαιδεκαπλάσιον, ἔλασσον δὲ ἢ εἰκοσαπλάσιον... τὸν αὐτὸν δὲ λόγον ἔχειν τὴν τοῦ ἡλίου διάμετρον πρὸς τὴν τῆς σελήνης διάμετρον· τὴν δὲ τοῦ ἡλίου διάμετρον πρὸς τὴν τῆς γῆς διάμετρον μείζονα μὲν λόγον ἔχειν ἢ ὄν τὰ ἰθ πρὸς γ, ἐλάσσονα δὲ ἢ ὄν μγ πρὸς (;)...

(=Ἡ ἀπόσταση τοῦ ἡλίου ἀπὸ τῆ γῆ σέ σύγκριση μὲ τὴν ἀπόστασή του ἀπὸ τῆ σελήνη ὑπολογίζεται πὼς εἶναι μεγαλύτερη ἀπὸ δεκαοκτώ φορές καὶ μικρότερη ἀπὸ εἴκοσι φορές...· τὴν ἴδια ἀναλογία ἔχει καὶ ἡ διάμετρος τοῦ ἡλίου πρὸς τῆ διάμετρο τῆς σελήνης· ἐνῶ ἡ διάμετρος τοῦ ἡλίου σέ σύγκριση μὲ τῆ διάμετρο τῆς γῆς ἔχει μεγαλύτερη ἀναλογία ἀπ' ὅτι τὸ 19 πρὸς τὸ 3, καὶ μικρότερη ἀπ' ὅτι τὸ 43 πρὸς τὸ (;)...)».

5. Κόνων ὁ Σάμιος

(περ. 280-220 π.Χ.)

Ἀστρονόμος καὶ μαθηματικός. Γεννήθηκε στη Σάμο καὶ πέθανε πιθανῶς στήν Ἀλεξάνδρεια. Ανακάλυψε, περὶ τὸ 245 π.Χ., ἕναν νέο ἀστερισμό, τὸν ἀστερισμό τῆς κόμης τῆς Βερενίκης. Τὸν ὀνόμασε ἔτσι πρὸς τιμὴν τῆς συζύγου τοῦ Πτολεμαίου Γ' τοῦ Εὐεργέτου Βερενίκης, ἡ ὁποία εἶχε θυσιάσει τὰ μαλλιά της καὶ τὰ ἀφιέρωσε στὴ θεά Ἀφροδίτη σέ ἀντάλλαγμα γιὰ τὴν ἀσφαλὴ ἐπιστροφή τοῦ συζύγου της ἀπὸ τὸν Γ' Συριακὸ Πόλεμο, ὁ ὁποῖος ξεκίνησε τὸ 246 π.Χ. Ὅταν ἡ Βερενίκη ἔκοψε τὰ μαλλιά της, ὁ Κόνων ἐξήγησε ὅτι ἡ θεά εἶχε δεῖξει τὴν εὐνοιά της μεταμορφώνοντας τὴν κόμη της σέ ἀστέρι ("καταστερισμός") καὶ τοποθετώντας τὴν στὸν οὐρανό. Ὁ κρατήρας τῆς σελήνης Κόνων πῆρε τὸ ὄνομά του ἀπὸ αὐτόν. Ὁ Κόνων ἦταν φίλος τοῦ μαθηματικοῦ Ἀρχιμήδη τὸν ὁποῖο συνάντησε κατὰ πᾶσα πιθανότητα στήν Ἀλεξάνδρεια. Ὡς μαθηματικὸς ἀσχολήθηκε μὲ τὰ κωνικὰ σχήματα.

6. Ἴππαρχος ὁ Νικαεύς

(περ. 190-120 π.Χ.)

Καταγόταν ἀπὸ τὴ Νίκαια τῆς Βιθυνίας. Ἐργάσθηκε ἐπιστημονικά στὴ Ρόδο καὶ στήν Ἀλεξάνδρεια. Ἦταν ἕνας ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους ἀστρονόμους τῆς ἀρχαιότητος. Σώθηκε μόνον ἕνα μικρὸ ἔργο του μὲ τίτλο «Τῶν Ἀράτου καὶ Εὐδόξου φαινομένων ἐξήγησις». Κατέληξε σέ μεγάλης σημασίας συμπεράσματα κυρίως ὡς πρὸς τὴ θέση τῶν ἀστέρων. Διαίρεσε τὸν κύκλο ἔκλειψης σέ 360 μοῖρες, ὑπολόγισε τὰ μεγέθη καὶ τὴν ἀπόσταση τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης ἀπὸ τὴ γῆ, κατάρτισε ἕνα κατάλογο 850 περίπου ἀπλανῶν ἀστέρων κ.ἄ. Ὡς πρὸς τίς ἀστρονομικὲς του παρατηρήσεις θεωρεῖται ὁ ἄμεσος πρόδρομος τοῦ Πτολεμαίου Κλαύδιου (βλ. 1^ο Παράρτημα). Ὁ Ἴππαρχος ἔγινε καὶ ὁ θεμελιωτὴς τῆς τριγωνομετρίας. Θεωρεῖται ὁ τρίτος ἐκ τῶν τριῶν πιθανῶν κατασκευαστῶν τοῦ «Μηχανισμοῦ τῶν Ἀντικυθέρων» (1.

Ποσειδώνιος ὁ Ρόδιος ἢ Ἀπαμεύς, 2. Αρχιμήδης, 3. Ἴππαρχος· βλ. Ποσειδώνιος ὁ Ρόδιος).

Ἀποσπάσματα:

ΤΩΝ ἈΡΑΤΟΥ ΚΑΙ ΕΥΔΟΞΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΩΝ ΕΞΗΓΗΣΙΣ:

1.1.1-2:

«Ἴππαρχος Αἰσχρίωνι χαίρειν. Ἡδέως ἐπέγνων διὰ τῆς ἐπιστολῆς τὸ ἐπίμονόν σου τῆς πρὸς φιλομαθίαν οἰκειώσεως· τά τε γὰρ φυσικὰ τῶν ἐπιζητηθέντων ὑπὸ σοῦ καὶ τὰ περὶ τῶν παρὰ Ἀράτῳ λεγομένων ἐν ταῖς Συνανατολαῖς ἰκανωτέραν ἐνέφαινε μοι φιλοτεχνίαν, καὶ πολλῶ γε μᾶλλον, ὅσῳ πεπλεόνακας ἐν ταῖς βιωτικαῖς ἀσχολίαις διὰ τὴν τῶν ἀξιολογωτάτων ἀδελφῶν ὤμην τελευτήν.

(=Ὁ Ἴππαρχος χαιρετάει τὸν Αἰσχρίωνα. Μὲ εὐχαρίστηση διέκρινα διὰ τῆς ἐπιστολῆς σου τὴν ἐπιμονή σου γιὰ τὴν ἀπόκτηση γνώσεων· διότι καὶ τὰ Φυσικὰ πού σοῦ ζήτησα καὶ ὅσα γράφεις γιὰ τὰ λεγόμενα ἀπὸ τὸν Ἄρατο στίς Συνανατολές μου μαρτυροῦν τὴν ἰδιαιτέρη κλίση σου γιὰ τὴν τέχνη, καὶ πολὺ περισσότερο πού οἱ βιοποριστικὲς ἀσχολίες σου εἶναι πάρα πολλές, τώρα μάλιστα πού οἱ ἐκλεκτοὶ ἀδελφοί σου πέθαναν πρόωρα)».

1.1.8.1-10:

«Ἐμπειρότερον δὲ Εὐδόξος τὴν αὐτὴν τῷ Ἀράτῳ περὶ τῶν φαινομένων σύνταξιν ἀναγέγραφεν...τῇ γὰρ Εὐδόξου συντάξει κατακολουθήσας τὰ "Φαινόμενα" γέγραψεν.

(=Ὁ Εὐδόξος ἀσχολήθηκε καὶ ἔγραψε γιὰ τὰ Φαινόμενα μὲ τρόπο πῖο ἀξιόλογο ἀπὸ τὸν Ἄρατο...[Ὁ Ἄρατος] ἔγραψε τὰ "Φαινόμενά" του ἀκολουθώντας τὸν τρόπο συγγραφῆς τοῦ Εὐδόξου)».

ΙΔ' Κεφάλαιο Ίατροί

1. Ίπποκράτης

(περ. 460-370 π.Χ.)

Ο Ίπποκράτης θεωρείται ιδρυτής της επιστημονικής ιατρικής. Καταγόταν από την Κω, από μία άριστοκρατική οικογένεια με γερές ιατρικές βάσεις, τους Ασκληπιάδες, της οποίας τά μέλη ισχυρίζονταν πως οι ρίζες τους έφθαναν έως τόν θεό Ασκληπιό.

Από πολύ-πολύ παλιά, βέβαια, γύρω από τούς ναούς του θεού της ιατρικής Ασκληπιού είχαν σχηματισθεί συντεχνίες ιατρών-θεραπευτών που τά μέλη τους λέγονταν και αυτά Ασκληπιάδες. Οί ιατρικές τους μέθοδοι ήταν ποικίλες. Πάντως άσκούσαν μία μορφή ιατρικής -ίσως όχι πάντοτε και τόσο επιστημονικής- και έχαιραν έκτιμήσεως. Στην Ίλιάδα, για παράδειγμα, αναφέρεται αρκετές φορές από τόν Όμηρο με έκτιμηση ο γιατρός Μαχάων «Ασκληπιού υίός άμύμονος ιητήρος (=γιός του Ασκληπιού του άμεγάδιαστου θεραπευτή)» Ίλ. Λ 518, ο όποιος ως γιατρός θεωρείται πως αξίζει όσο πολλοί άλλοι άνθρωποι, γιατί ήταν πολύτιμος στό πεδίο της μάχης, αφού μπορεί και αφαιρεί από τά σώματα των πληγωμένων τά βέλη και βάζει στις πληγές τους άλοιφές μαλακτικές:

«Ίητρός γάρ άνήρ πολλών άντάξιος άλλων
ιούς τ' εκτάμνειν επί τ' ήπια φάρμακα πάσσειν.

(= Ένας γιατρός σίγουρα αξίζει πολλούς άλλους ανθρώπους· αφαιρεί τά βέλη και άλείφει τίς πληγές με μαλακτικές άλοιφές)» Ίλ. Λ 514-515.

Οί Ασκληπιάδες, όμως, της Κω, πρόγονοι του Ίπποκράτη, ήταν πιο επιστήμονες από τούς παλιούς εκείνους γιατρούς. Μετέδιδαν μάλιστα τίς ιατρικές τους γνώσεις ένδοοικογενειακά, με προφορική και πρακτική διδασκαλία.

Έξοχο και θετικό μυαλό ο Ίπποκράτης, μέγας επιστήμονας, ήταν ο πρώτος που διεύρυνε τόν κύκλο των μαθητών του πέρα από τά όρια της οικογένειάς του και άρχισε νά διδάσκει τήν ιατρική σ' ένα ευρύτερο κοινό ένδιαφερομένων, και μάλιστα χρησιμοποιώντας και γραπτές σημειώσεις. Οί γραπτές αυτές σημειώσεις-πραγματείες συγκρότησαν άργότερα κατά τόν 5^{ον} και 4^{ον} αι. π.Χ. τά πρώτα ιατρικά κείμενα του λεγόμενου «Corpus Hippocraticum», μιās πλούσιας ιατρικής φιλολογίας με περισσότερα από 100 συγγράμματα. Τά συγγράμματα αυτά άποδίδονταν στον

Ἴπποκράτη, τόν σπουδαιότερο Ἀσκληπιάδη τῆς Κῶ. Ὅμως μόνο μερικά ἀπό τά ἔργα αὐτά εἶναι τοῦ Ἴπποκράτη. Τά ἄλλα εἶναι μαθητῶν του.

Οἱ γιατροί αὐτοί ἦταν περιζήτητοι σ' ὅλον τόν κόσμον. Οἱ Πέρσες βασιλεῖς τοὺς καλοῦσαν στίς ἀλλές τους, γιά νά τοὺς θεραπεύσουν. Ὅπως καί οἱ παλιοί σοφιστές, ταξίδευαν συχνά ἀπό πόλη σέ πόλη θεραπεύοντας ἀσθενεῖς καί διδάσκοντας· ἐνδιαφέρονταν γιά τή φύση καί τή θεωροῦσαν βοηθό τους, ἀπέρριπταν τό μεταφυσικό ὡς βάση γιά τήν ἐξήγησι καί θεραπεία τῶν ἀσθενειῶν, ἀπέκλειαν ἀπό τή δουλειά τους τίς ὡς τότε πρακτικές ἐφαρμογές τοῦ ἱερατείου τοῦ θεοῦ Ἀσκληπιοῦ, διακρίνονταν γιά τήν ἐπιστημονικότητά τους καί πρό πάντων τό ὑψηλό ἦθος τοῦ ἐπαγγέλματός τους.

Σύμφωνα μέ τόν πλατωνικό «Φαῖδρο» (270c), ὁ Ἴπποκράτης δίδασκε ὅτι δέν μπορεῖ νά κατανοηθεῖ τό ἀνθρώπινο σῶμα χωρίς νά κατανοηθεῖ ἡ φύση στό σύνολό της:

«ΣΩΚΡΑΤΗΣ:

Ψυχῆς οὖν φύσιν ἀξίως λόγου κατανοῆσαι οἶει δυνατὸν εἶναι ἄνευ τῆς τοῦ ὅλου φύσεως;

ΦΑΙΔΡΟΣ:

Εἰ μὲν Ἴπποκράτει γε τῶ τῶν Ἀσκληπιαδῶν δεῖ τι πιθέσθαι, οὐδὲ περὶ σώματος ἄνευ τῆς μεθόδου ταύτης.

ΣΩΚΡΑΤΗΣ:

Καλῶς γάρ, ὦ ἑταῖρε, λέγει.

(=ΣΩΚΡΑΤΗΣ:

Πιστεύεις πὼς εἶναι δυνατόν νά κατανοηθεῖ μέ τρόπο σαφῆ ἡ φύση τῆς ψυχῆς χωρίς νά κατανοηθεῖ ἡ φύση στό σύνολό της;

ΦΑΙΔΡΟΣ:

Ἄν βέβαια πρέπει νά συμφωνήσω μέ τόν Ἀσκληπιάδη Ἴπποκράτη, οὔτε τό ἀνθρώπινο σῶμα μπορεῖ νά κατανοηθεῖ χωρίς αὐτή τή μέθοδο.

ΣΩΚΡΑΤΗΣ:

Καί σωστά τά λέει, φίλε μου).».

Ὁ γνωστός περίφημος «Ὅρκος τοῦ Ἴπποκράτη» συντέθηκε μᾶλλον μετά τόν θάνατό του, ἀλλά ἀπηχεῖ τίς δικές του ιδέες. Ὅπως φαίνεται καί στόν «Ὅρκο», ἡ πιό μεγάλη προσφορά τοῦ Ἴπποκράτη εἶναι ἡ ἠθική-δεοντολογική· αὐτή πού ὀραματίζεται τήν ἱατρική ὄχι ὡς ἐπάγγελμα, ἀλλά ὡς λειτουργημα. Κυριαρχεῖ σ' αὐτόν ἡ ἀξία τῆς ἀνιδιοτέλειας, ὁ σεβασμός στοὺς δασκάλους, ἡ ἀφιλοχρηματία, τό ἐνδιαφέρον γιά τήν ἱατρική παιδεία τῶν ἀπογόνων, ἡ ἐχεμύθεια, ὁ σεβασμός πρὸς τή ζωή, ἡ προσήλωσι στόν ἠθικό νόμο. Ὁ «Ὅρκος τοῦ Ἴπποκράτη» εἶναι ἓνα ἀξεπέραστο πρότυπο ἱατρικῆς ἐπαγγελματικῆς ἠθικῆς.

Ὅλα τά ἔργα τῶν ἱπποκρατικῶν εἶναι γραμμένα στήν ἰωνική διάλεκτο καί ἀνάλογα μέ τήν προέλευσή τους καί τόν σκοπό τους ἔχουν καί διαφορετικό ὕφος.

Θά παραθέσουμε αποσπάσματα από κάποια από τὰ θεωρούμενα γνήσια ἔργα του καὶ τὸν «Ὅρκον»:

Ἀποσπάσματα:

ΠΡΟΓΝΩΣΤΙΚΑ:

1:

«Τὸν ἰητρὸν δοκεῖ μοι ἄριστον εἶναι πρόνοιαν ἐπιτηδεύειν· προγιγνώσκων γὰρ καὶ προλέγων παρὰ τοῖσι νοσέουσι τὰ τε παρεόντα καὶ τὰ προγεγονότα καὶ τὰ μέλλοντα ἔσσεσθαι, ὅκόσα τε παραλείπουσιν οἱ ἀσθενέοντες ἐκδιηγούμενος, πιστεύοιτ' ἂν μᾶλλον γινώσκειν τὰ τῶν νοσεόντων πρήγματα, ὥστε τολμᾶν ἐπιτρέπειν τοὺς ἀνθρώπους σφῆας ἑωυτοὺς τῷ ἰητρῷ.

(=Γιὰ ἓνα γιατρό τό ἄριστο εἶναι νά μορεῖ νά κάνει ἱατρικές προγνώσεις· γιατί ἂν ἀνακαλύπτει τήν κατάσταση τῆς υἰείας τῶν ἀσθενῶν καί τήν τωρινή καί τήν προηγούμενη καί τή μέλλουσα καί τοὺς μιᾶ γι' αὐτήν πρὶν ἀκόμα ἐκεῖνοι τοῦ ποῦν τίποτα, κι ἂν μάλιστα τοὺς περιγράφει κι ὅσα ἐκεῖνοι παραλείπουν νά τοῦ ποῦν, τότε θά πιστεύουν πὼς ξέρει καλύτερα ἀπό τοὺς ἴδιους τοὺς ἀσθενεῖς τήν κατάσταση τῆς υἰείας τους, μέ ἀποτέλεσμα νά τολμοῦν οἱ ἄνθρωποι νά ἐμπιστεύονται τόν ἑαυτό τους στόν γιατρό)».

2:

«Σκέπτεσθαι δὲ χρῆ ὧδε ἐν τοῖσιν ὀξέσι νοσήμασι· πρῶτον μὲν τὸ πρόσωπον τοῦ νοσέοντος, εἰ ὁμοίον ἔστι τοῖσι τῶν υἰγαινόντων, μάλιστα δὲ, εἰ αὐτὸ ἑωυτέω.

(=Στήν περίπτωση τῶν ὀξέων νοσημάτων πρέπει νά ἐξετάζει κανεῖς τὰ ἐξῆς· πρῶτα ἀπ' ὅλα τό πρόσωπο τοῦ ἀρρώστου, ἂν εἶναι ὁμοιο μέ τῶν υἰγιῶν, καί κυρίως ἂν εἶναι τό ἴδιο μέ τό συνηθισμένο πρόσωπό του)».

10:

«Περὶ δὲ ὕπνων, ὥσπερ κατὰ φύσιν ζύνηθες ἡμῖν ἔστι, τὴν μὲν ἡμέρην ἐγρηγορέναι χρῆ, τὴν δὲ νύκτα καθεύδειν. Ἦν δὲ εἴη τοῦτο μεταβεβλημένον, κάκιον ἦκιστα δ' ἂν λυπέοιτο, εἰ κοιμῶτο τὸ πρῶτὸν ἐς τὸ τρίτον μέρος τῆς ἡμέρης· οἱ δὲ ἀπὸ τουτέου τοῦ χρόνου ὕπνοι πονηρότεροί εἰσι· κάκιστον δὲ μὴ κοιμᾶσθαι, μήτε τῆς νυκτὸς, μήτε τῆς ἡμέρης· ἢ γὰρ ὑπὸ ὀδύνης τε καὶ πόνων ἀγρυπνέειν ἢ παραφρονήσειν ἔπεται ἀπὸ τουτέου τοῦ σημείου.

(=Κι ὅσο γιὰ τὸν ὕπνο, ὅπως εἶναι συνηθισμένο στήν ἀνθρώπινη φύση, τὴν ἡμέρα πρέπει νά εἶναι ὁ ἄνθρωπος ζυπνητός καί τό βράδυ νά κοιμᾶται. Εἶναι κακό ν' ἀλλάξει αὐτή ἢ σειρά· ἂν κοιμόταν τό πρῶτὸν στό ἓνα τρίτο τῆς ἡμέρας, αὐτό θά τόν ἐβλαπτε σέ κάποιο βαθμό· γιατί ὁ ὕπνος τέτοιες ὥρες εἶναι χειρότερος· τό χειρότερο ὅμως εἶναι νά μὴν κοιμάται κανεῖς οὔτε τὴ νύχτα, οὔτε τὴν ἡμέρα· γιατί ἀπ' ἐκεῖ καί μετὰ ἢ θά ἀγρυπνεῖ ἀπό ὀδύνη καί πόνο ἢ θά χάσει τὰ μυαλά του)».

22:

«Ὡτὸς δὲ ὀξείῃ ὀδύνη ζὺν πυρετῷ ζυνεχεῖ τε καὶ ἰσχυρῷ δεινόν· κίνδυνος γὰρ παραφρονῆσαι τὸν ἄνθρωπον καὶ ἀπολέσθαι.

(=Ο ὀξύτατος πόνος τοῦ αὐτιοῦ, συνδυασμένος μέ ὑψηλό καί ἀκατέβατο πυρετό, εἶναι κάτι φοβερό· διότι μπορεῖ να προκαλέσει παράνοια ἢ καί θάνατο)».

ΑΦΟΡΙΣΜΟΙ 1:

«Ο βίος βραχύς, ἡ δέ τέχνη μακρή, ὁ δέ καιρός ὀξύς, ἡ δέ πείρα σφαλερή, ἡ δέ κρίσις χαλεπή.

(=Ἡ ζωὴ εἶναι σύντομη, ἀλλά ἡ τέχνη μας ἔχει μακρά διάρκεια, ἡ κατάλληλη στιγμή φεύγει ἀστραπιαῖα, ἡ πείρα εἶναι ἀπατηλή, ἡ ἀπόφαση [τοῦ γιατροῦ] δύσκολη)».

ΠΕΡΙ ΙΕΡΗΣ ΝΟΥΣΟΥ:

1:

«Περί μὲν τῆς ἱερῆς νούσου καλεομένης ὧδε ἔχει· οὐδέν τί μοι δοκεῖ τῶν ἄλλων θειοτέρη εἶναι νούσων οὐδὲ ἱερωτέρη, ἀλλὰ φύσιν μὲν ἔχει καὶ αὕτη καὶ πρόφασιν, οἱ δ' ἄνθρωποι ἐνόμισαν θεῖόν τι πρῆγμα εἶναι ὑπὸ ἀπειρίας καὶ θαυμασιότητος, ὅτι οὐδὲν ἔοικεν ἑτέροις.

(=Σχετικά μέ τήν ἀρρώστια πού τήν ἀποκαλοῦν ἱερή ἔτσι ἔχουν τά πράγματα· δέν μοῦ φαίνεται καθόλου πώς εἶναι πιό θεϊκή ἀπό τίς ἄλλες ἀρρώστιες οὔτε πιό ἱερή, ἀλλά κι αὐτή ἔχει κάποια φυσική αἰτία καὶ ἀφορμή, ὅμως οἱ ἄνθρωποι, εἴτε ἀπό ἄγνοια εἴτε διότι τούς φάνηκε παράξενη, νόμισαν πώς τή στέλνουν οἱ θεοί, μιά καί δέν ἔμοιαζε καθόλου μέ τίς ἄλλες ἀρρώστιες)».

2:

«Ἐμοὶ δὲ δοκέουσιν οἱ πρῶτοι τοῦτο τὸ νόσημα ἱερώσαντες τοιοῦτοι εἶναι ἄνθρωποι οἷοι καὶ νῦν εἰσι μάγοι τε καὶ καθάρται καὶ ἀγύρται καὶ ἀλαζόνες, ὁκόσοι προσποιέονται σφόδρα θεοσεβέες εἶναι καὶ πλέον τι εἰδένα.

(=Νομίζω πώς οἱ πρῶτοι πού ὀνόμασαν ἱερή τήν ἀρρώστια αὐτή ἦταν κάποιοι ἄνθρωποι, πού καί σήμερα ὑπάρχουν τέτοιοι, μάγοι καὶ ἐξαγνιστές καὶ ἀπατεῶνες καὶ ἀλαζόνες, πού προσποιοῦνται πώς εἶναι πάρα πολύ θεοσεβεῖς καὶ πώς ξέρουν κάτι παραπάνω ἀπό τούς ἄλλους)».

6:

«Ἀλλὰ γὰρ αἴτιος ὁ ἐγκέφαλος τούτου τοῦ πάθεος, ὡσπερ καὶ τῶν ἄλλων νοσημάτων τῶν μεγίστων· ὅτω δὲ τρόπῳ καὶ ἐξ οἷης προφάσιος γίνεται, ἐγὼ φράσω σάφα.

(=Ὅμως ἡ πραγματική αἰτία αὐτῆς τῆς ἀρρώστιας εἶναι ὁ ἐγκέφαλος· ὁ ἐγκέφαλος εἶναι ἡ αἰτία καὶ γιά τίς ἄλλες πάρα πολύ σοβαρές ἀρρώστιες· μέ ποιόν λοιπόν τρόπο καί μέ ποιὰ ἀφορμή γεννιέται αὐτή ἡ ἀρρώστια θά σᾶς τό καταστήσω ἀμέσως σαφές)».

21:

«Αὕτη δὲ ἡ νούσος ἡ ἱερὴ καλεομένη ἀπὸ τῶν αὐτῶν προφασίων γίνεται ἀφ' ὧν καὶ αἱ λοιπαί, ἀπὸ τῶν προσιόντων καὶ ἀπιόντων καὶ ψύχεος καὶ ἡλίου καὶ πνευμάτων μεταβαλλομένων τε καὶ οὐδέποτε ἀτρεμιζόντων. Ταῦτα δ' ἐστὶ θεῖα, ὥστε μηδὲν δεῖ ἀποκρίνοντα τὸ νόσημα θειότερον τῶν λοιπῶν νομίσει, ἀλλὰ πάντα θεῖα καὶ πάντα ἀνθρώπινα.

(=Αὐτή λοιπόν ἡ ἀρρώστια πού ἀποκαλεῖται ἱερὴ προκαλεῖται ἀπὸ τίς ἴδιες αἰτίες πού προκαλοῦνται καὶ οἱ ἄλλες ἀρρώστιες, δηλαδή ἀπὸ ὅσα μπαίνουν κι ὅσα βγαίνουν

στόν ὄργανισμό μας καί ἀπό τό κρύο καί τόν ἥλιο καί τούς ἀνέμους πού μεταβάλλονται καί ποτέ δέν μένουν ἀκίνητοι. Ὅλα αὐτά βέβαια εἶναι θεϊκά πράγματα καί ἄρα δέν ὑπάρχει λόγος νά ξεχωρίζω τή νόσο αὐτή καί νά τή θεωρῶ πιο θεϊκή ἀπό τίς ἄλλες, ἀλλά ὅλες εἶναι θεϊκές καί ὅλες εἶναι ἀνθρώπινες)».

Ὁρκος τοῦ Ἱπποκράτους

[Ἦ «Ὁρκος τοῦ Ἱπποκράτους» ἀποτελεῖ ἀνά τούς αἰῶνες ἓνα πρότυπο ἠθικῆς ἰατρικῆς δεοντολογίας. Ἀπό μόνος του θά ἀρκοῦσε νά ἀποδείξει τόν ὑψηλό βαθμό ἠθικῆς αὐστηρότητας τῆς ἰατρικῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων].

«Ὁμνυμι Ἀπόλλωνα ἱητρὸν, καί Ἀσκληπιὸν, καί Ὑγείαν, καί Πανάκειαν, καί θεοὺς πάντας τε καί πάσας ἴστορας ποιούμενος, ἐπιτελέα ποιήσῃν κατὰ δύναμιν καὶ κρίσιν ἐμὴν ὄρκον τόνδε καὶ ξυγγραφὴν τήνδε·

(=Ὁρκίζομαι στόν Ἀπόλλωνα τόν ἰατρό καί στόν θεό Ἀσκληπιό καί στήν Ὑγεία καί στήν Πανάκεια, ἐπικαλούμενος τή μαρτυρία ὄλων τῶν θεῶν καί ὄλων τῶν θεαινῶν, νά τηρήσω πιστά αὐτόν τόν ὄρκο κι αὐτή τήν ἔγγραφη διαβεβαίωση ὅσο μοῦ ἐπιτρέπουν οἱ δυνάμεις μου καί ἡ κρίση μου)·

ἠγήσασθαι μὲν τὸν διδάξαντά με τὴν τέχνην ταύτην ἴσα γενέτησιν ἐμοῖσι, καὶ βίου κοινώσασθαι, καὶ χρεῶν χρηρίζοντι μετάδοσιν ποιήσασθαι, καὶ γένος τὸ ἐξ ωὔτεου ἀδελφοῖς ἴσον ἐπικρινέειν ἄρρεσι, καὶ διδάξειν τὴν τέχνην ταύτην, ἣν χρηρίζωσι μανθάνειν, ἄνευ μισθοῦ καὶ ξυγγραφῆς, παραγγελίης τε καὶ ἀκροήσιος καὶ τῆς λοιπῆς ἀπάσης μαθήσιος μετάδοσιν ποιήσασθαι υἱοῖσι τε ἐμοῖσι, καὶ τοῖσι τοῦ ἐμὲ διδάξαντος, καὶ μαθηταῖσι συγγεγραμμένοισί τε καὶ ὠρκισμένοις νόμῳ ἱητρικῷ, ἄλλῳ δὲ οὐδενί.

(=θά θεωρῶ αὐτόν πού μοῦ δίδαξε αὐτὴν τὴν τέχνη, τὴν ἰατρική, σάν πατέρα μου, καὶ θά τόν κάνω συμμέτοχο τῆς περιουσίας μου, κι ὅταν κάτι χρειάζεται θά τοῦ τό δίνω· θά θεωρῶ τούς γιούς του σάν ἀδελφια μου καὶ θά τούς διδάξω τὴν τέχνη αὐτή, ἂν θέλουν νά τὴ μάθουν, χωρὶς νά πάρω χρήματα καὶ δίχως ἐπίσημο γραπτὸ συμφωνητικὸ· δικαίωμα μεταδόσεως τῶν διδασκαλιῶν μου, τῶν προφορικῶν ἀκροάσεων καὶ κάθε ἄλλης μορφῆς γνώσης θά ἔχουν μόνον οἱ γιοί μου καὶ οἱ γιοί τοῦ διδασκάλου μου καὶ οἱ μαθητές πού θά εἶναι συνδεδεμένοι μαζί μου μέ ἔγγραφη συμφωνία καὶ ὄρκο –σύμφωνα μέ ὅσα ἰσχύουν μεταξύ τῶν ἰατρῶν– κανένας ἄλλος).

Διαιτήμασί τε χρήσομαι ἐπ' ὠφελείῃ καμνόντων κατὰ δύναμιν καὶ κρίσιν ἐμὴν, ἐπὶ δηλήσει δὲ καὶ ἀδικίῃ εἴρξειν.

(= Ὅσο ἐξαρτᾶται ἀπὸ τίς δυνάμεις μου καὶ τὴν κρίση μου, θά δίνω ἰατρικές ὁδηγίες καὶ συνταγές μόνον ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν ἀσθενῶν καὶ θά προσέχω νά μὴν προξενήσω κάποια ζημιὰ ἢ βλάβη).

Οὐ δώσω δὲ οὐδὲ φάρμακον οὐδενί αἰτηθεὶς θανάσιμον, οὐδὲ ὑφηγήσομαι ξυμβουλίην τοιήνδε·

(=Δέν θά δώσω σέ κανέναν, κι ἄς μοῦ τό ζητήσῃ, φάρμακο θανατηφόρο οὔτε θά ὑποδείξω μιὰ τέτοια συμβουλή)·

ὁμοίως δὲ οὐδὲ γυναικί πεσσὸν φθόριον δώσω. Ἄγνων δὲ καὶ ὁσίως διατηρήσω βίον τὸν ἐμὸν καὶ τέχνην τὴν ἐμήν.

(= *παρομοίως, δὲν θά προκαλέσω ἔκτρωση σέ ἔγκυο γυναίκα. Θά φυλάζω ἀγνή καὶ ὄσια τή ζωή καὶ τήν τέχνη μου*).

Οὐ τεμέω δὲ οὐδὲ μὴν λιθῶντας, ἐκχωρήσω δὲ ἐργάτησιν ἀνδράσι πρήξιος τῆσδε.

(= *Δέν θά χειρουργήσω ἀνθρώπους πού πάσχουν ἀπό λιθίαση, ἀλλά θά ἐκχωρήσω αὐτή τήν ἱατρική πράξη σέ ἐξασκημένους ἐμπειρικούς χειρουργούς*).

Ἐς οἰκίας δὲ ὀκόσας ἂν ἐσίω, ἐσελεύσομαι ἐπ' ὠφελείῃ καμνόντων, ἐκτὸς ἐὼν πάσης ἀδικίης ἐκουσίης καὶ φθορίης, τῆς τε ἄλλης καὶ ἀφροδισίων ἔργων ἐπί τε γυναικείων σωμάτων καὶ ἀνδρώων, ἐλευθέρων τε καὶ δούλων.

(= *Σ' ὅποια σπίτια κι ἂν μπῶ, θά μπῶ γιά νά ὠφελήσω τούς ἀρρώστους· θά μένω μακριά ἀπό κάθε ἐκούσια ἀδικία καὶ βλάβη κάθε μορφῆς, ἀλλά θά μένω μακριά καὶ ἀπό κάθε ἀφροδισιακή πράξη ἐπί σωμάτων γυναικείων καὶ ἀνδρικών, ἐλευθέρων καὶ δούλων*).

Ἄ δ' ἂν ἐν θεραπείῃ ἡ ἴδω, ἡ ἀκούσω, ἡ καὶ ἄνευ θεραπείης κατὰ βίον ἀνθρώπων, ἂ μὴ χρή ποτε ἐκλαλέεσθαι ἕξω, σιγήσομαι, ἄρρητα ἡγεύμενος εἶναι τὰ τοιαῦτα.

(= *Ὅσα πάλι δῶ ἢ ἀκούσω νά συμβαίνουν στή ζωή τῶν ἀνθρώπων κατὰ τή διάρκειά τῆς ἄσκησης τῶν ἱατρικῶν μου καθηκόντων ἢ καὶ ἕξω ἀπό τό ἐπάγγελμά μου, αὐτά πού ποτέ δέν πρέπει νά τά μάθουν οἱ παραέξω, θά τά καλύψω μέ τή σιωπή μου θεωρώντας τα ὅλα ἀπόρρητα*).

Ὅρκον μὲν οὖν μοι τόνδε ἐπιτελέα ποιέοντι, καὶ μὴ ξυγγέοντι, εἴη ἐπαύρασθαι καὶ βίου καὶ τέχνης δοξαζομένῳ παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐς τὸν αἰεὶ χρόνον· παραβαίνοντι δὲ καὶ ἐπιορκοῦντι, τάναντία τουτέων.

(= *Ἄν τηρήσω μέχρι τό τέλος τῆς ζωῆς μου τόν ὄρκο αὐτόν καὶ δέν τόν παραβῶ, μακάρι νά χαρῶ καὶ τή ζωή καὶ τήν τέχνη μου ἀπολαμβάνοντας ἕσαει καλή φήμη ἐκ μέρους ὄλων τῶν ἀνθρώπων. Ἄν ὅμως παραβῶ τόν ὄρκο μου καὶ ἐπιορκήσω, ἄς μοῦ συμβοῦν τά ἀντίθετα ἀπό αὐτά*).

2. Ἡρόφιλος

(331-280 π.Χ.)

Ἐμπειρικός γιατρός ἀπό τή Χαλκηδόνα, μαθητής τοῦ γιατροῦ Πραξαγόρα ἀπό τήν Κῶ. Διδάχθηκε ἀνατομία στήν Ἀλεξάνδρεια, στό Μουσεῖον τῆς, τό περιφημότερο ἐρευνητικό καὶ ἱατρικό κέντρο ἐκείνης τῆς ἐποχῆς. Στή Βιβλιοθήκη τῆς Ἀλεξάνδρειας ἦταν τότε συγκεντρωμένα πάρα πολλά ἱατρικά κείμενα, κυρίως τοῦ 5^{ου} καὶ 4^{ου} αἰ. π.Χ. Τελειοποίησε τίς παρατηρήσεις τοῦ δασκάλου του Πραξαγόρα γιά τόν σφυγμό. Ἔκανε ἀνατομικές παρατηρήσεις στόν ἐγκέφαλο, στά μάτια καὶ στά γεννητικά ὄργανα τοῦ ἀνθρώπου (ἡ ἀνατομική του ὀρολογία χρησιμοποιεῖται σέ μερικές περιπτώσεις ὡς τίς μέρες μας· π.χ. ἓνα τμήμα τοῦ κρανίου ὀνομάζεται "ὁ ληνός

[=πατητήρι] τοῦ Ἡρόφιλου" [*torcular Herophili*]), ἀνακάλυψε τούς συνδέσμους μεταξύ ἐγκεφάλου καί νεύρων, ξεχώρισε τά κινητικά ἀπό τά αἰσθητήρια νεῦρα καί μελέτησε τή δομή καί τίς λειτουργίες τοῦ ἐγκεφάλου.

Φαίνεται ὅμως πῶς ἡ πρόοδος τῆς ἀνατομίας στήν Ἀλεξάνδρεια ὀφείλεται ὄχι μόνον στή νεκροτομία, δηλαδή στή χρήση πτωμάτων, ἀλλά, δυστυχῶς, καί στή ζωοτομία, δηλαδή στίς τομές ἐπί σωμάτων μελλοθανάτων, γεγονός πού κακίζει ὁ Λατίνος Χριστιανός ἀπολογητής Τερτυλλιανός. Ἔργα τοῦ γιατροῦ Ἡρόφιλου δέν σώθηκαν. Ἀναφέρει κάποια ὁ Γαληνός.

3. Ἐρασίστρατος

(303-249 π.Χ.)

Γιατρός. Καταγόταν ἀπό τήν Ἰουλίδα τῆς Κέας· εἶναι ἀμφίβολο ἂν ἔζησε καί ἔδρασε στήν Ἀλεξάνδρεια. Ἦταν μαθητής τοῦ Χρῦσιππου τοῦ Κνίδιου, ἴσως καί τοῦ Θεόφραστου. Ἀσχολήθηκε μέ τόν ἐγκέφαλο καί τό νευρικό σύστημα καί ἀνέλυσε τό ἀγγειακό σύστημα. Ἀνακάλυψε τίς καρδιακές βαλβίδες καί ἀσχολήθηκε μέ τήν ἀνατομική καί τήν κυκλοφορία τοῦ αἵματος. Συνιστοῦσε τήν κατάλληλη διατροφή καί τήν ἄσκηση τοῦ σώματος. Τό κύριο ἀνατομικό του ἔργο εἶναι τό «Περί διαιρέσεων».

Μαρτυρίες:

ΓΑΛΗΝΟΣ:

ΕΙΣ ΤΑ ΠΡΟΓΝΩΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΙΠΠΟΚΡΑΤΟΥΣ: CMG V 9, 2, σελ. 218, 19 Heeg:

«Μήτ' οὖν οἰώμεθα τήν ἐπιληψίαν θεῖον εἶναι νόσημα μηδέ τόν ἔρωτα...θεῖον δ' οὐκ ἐδίδαξαν οὐθ' ὑπὸ Ἐρασιστράτου καλούμενον οὐθ' ὑπὸ Ἰπποκράτους οὐθ' ὑπ' ἄλλου τινὸς ἱατροῦ τόν ἔρωτα.

(=Ἄς μή θεωροῦμε λοιπόν τήν ἐπιληψία σάν κάποια θεϊκή ἀρρώστια, ἀλλά οὔτε καί τόν ἔρωτα...οὔτε ὁ Ἐρασίστρατος οὔτε ὁ Ἰπποκράτης οὔτε καί κάποιος ἄλλος γιάτρος δίδαξαν ὅτι ὁ ἔρωτας εἶναι θεϊκή ἀρρώστια)».

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΙΠΠΟΚΡΑΤΟΥΣ ΚΑΙ ΠΛΑΤΩΝΟΣ ΔΟΓΜΑΤΩΝ V 609 K 606 M CMG V 4. 1.2.446.20:

«...Ὅπερ οὐχ ἦκιστα τόν Ἐρασίστρατον ἠπάτησεν ὡς οἰηθῆναι διὰ τήν τῆς μήνιγγος τρῶσιν ἀκίνητον αὐτίκα γίνεσθαι τό ζῶον. Ἐώρα γάρ ἐπὶ τῶν τόν πρῶτον σπόνδυλον τιτρωσκομένων βοῶν ἅμα τῷ διαιρεθῆναι τήν μήνιγγα ἀκίνητον αὐτίκα τό ζῶον γιγνόμενον. Ἀλλά οὐ τῷ πάθει τῆς μήνιγγος, ἀλλά τῷ γυμνοῦσθαι τήν ὀπίσω κοιλίαν γίνεταί τοῦτο.

(=Αὐτό ξεγέλασε πάρα πολύ τόν Ἐρασίστρατο καί γι' αὐτό νόμισε ὅτι τό ζῶο ἀκινητοποιεῖται ἀμέσως μετά τόν τραυματισμό τῆς μήνιγγος. Γιατί ἔβλεπε πῶς στά ζῶα πού τραυματίζονταν στόν πρῶτο σπόνδυλο, τό ζῶο ἔμενε ἀκίνητο ἀμέσως μόλις

κοβόταν στά δύο ή μήνιγγα. Αυτό όμως δέν συμβαίνει λόγω τῆς καταστροφῆς τῆς μήνιγγας, ἀλλά διότι γυμνώνεται ἡ πίσω κοιλία τοῦ ἐγκεφάλου)».

ΠΕΡΙ ΦΥΣΙΚΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ II 4, II 91 K SM III 167, 8 Helmreich 81:

«Παμπόλλων γάρ ὄντων δογμάτων φυσικῶν περί τε γένεσιν καὶ φθορὰν τῶν ζώων καὶ ὑγίειαν καὶ νόσους καὶ τὰς θεραπείας αὐτῶν ἔν μόνον εὐρεθήσεται ταῦτόν Ἐρασιστράτῳ κάκεινοις τοῖς ἀνδράσι, τό τινος ἔνεκα πάντα ποιεῖν τὴν φύσιν καὶ μάτην μηδέν. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τοῦτο μέχρι λόγου κοινόν. Ἔργῳ δὲ μυριάκις Ἐρασίστρατος αὐτὸ διαφθεῖρει· μάτην μὲν γὰρ ὁ σπλὴν ἐγένετο, μάτην δὲ τὸ ἐπίπλοον, μάτην δ' αἱ εἰς τοὺς νεφροὺς ἀρτηρία καταφυόμεναι..., μάτην δ' ἄλλα μυρία κατὰ γε τὸν Ἐρασιστράτειον λόγον· ὅπερ εἰ μὲν οὐδ' ὄλως γινώσκει, βραχεῖ μαγεῖρου σοφώτερός ἐστίν ἐν ταῖς ἀνατομαῖς...

(=Ἀνάμεσα στίς πολλές φυσικές δοξασίες σχετικά μέ τή γέννηση καί τόν θάνατο καί τήν ὑγεία καί τίς ἀρρώστιες καί τίς θεραπείες τους μία μόνο θά βρεθεῖ ἴδια μεταξύ τοῦ Ἐρασιστράτου κι ἐκείνων τῶν ἀνδρῶν, ὅτι δηλαδή ἡ φύση ὅλα τά κάνει γιά κάποιον λόγο καί τίποτε δέν κάνει χωρίς λόγο. Ἀλλά κι αὐτό ὁ Ἐρασίστρατος τό ἔχει κοινό μ' αὐτούς μόνο στή θεωρία. Στήν πράξη τό καταστρέφει μύριες φορές· ἀφοῦ πιστεύει πὼς μάταια ἔγινε ὁ σπλήνας, μάταια ὁ ὑμένας πού καλύπτει τήν κοιλία καί τά ἔντερα, μάταια οἱ ἀρτηρίες πού ξεκινοῦν ἀπό τούς νεφρούς..., μάταια, σύμφωνα μ' αὐτά πού λέει ὁ Ἐρασίστρατος, καί μύρια ἄλλα· γιά νά μήν πῶ λοιπόν πὼς δέν ξέρει τίποτε, θά πῶ ὅτι στήν ἀνατομία εἶναι λίγο πιό σοφός ἀπό ἕνα μάγερα...)).

ΣΟΥΔΑ II 402:

«Ἐρασίστρατος. Ἰουλιήτης, ἀπό Ἰουλιάδος πόλεως Κέω τῆς νήσου χρηματίζει οὖν Κήιος, υἱὸς Κρητοξένης, τῆς Μηδίου τοῦ ἱατροῦ ἀδελφῆς, καὶ Κλεομβρότου. Οὗτος Ἀντίοχον τὸν βασιλέα νοσοῦντα ὑπὸ τοῦ τῆς μητριᾶς Στρατονίκης πόθου ἰάσατο, εὐρὼν τὸ πάθος ἐκ τοῦ σχεῖν τὴν χεῖρα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ καὶ τὸν παλμὸν συνεικάσαι. Ὅσακις γὰρ ἔβλεπεν ὁ Ἀντίοχος τὴν μητριᾶν τυχὸν διεξερχομένην, ἐπάλλετο τὴν καρδίαν μάλιστα τῷ ταύτης ἔρωτι. Τέθαιπται δὲ πρὸς τῷ ὄρει τῆ Μυκάλης καταντικρὺ Σάμου. Ἐγραψεν ἱατρικὰ βιβλία θ.

(=Ἐρασίστρατος. Ἰουλιήτης, ἀπό τὴν πόλη Ἰουλιάδα τῆς νήσου Κέας, Κεῖος λοιπόν, γιὸς τῆς Κρητοξένης, τῆς ἀδελφῆς τοῦ γιατροῦ Μηδία, καί τοῦ Κλεομβρότου. Αὐτός θεράπευσε τὸν βασιλιά Ἀντίοχο πού εἶχε ἀρρωστήσει ἀπὸ τὸν πόθο πρὸς τὴν μητριᾶ του Στρατονίκη· βρῆκε τὴν ἀρρώστια, ὅταν ἔβαλε τὸ χέρι του στὴν καρδιά τοῦ βασιλιά καὶ ἔκανε σύγκριση μέ τούς σφυγμούς του. Γιατί κάθε φορά πού ἔβλεπε ὁ Ἀντίοχος τυχαῖα τὴν μητριᾶ του νά περνάει, ἡ καρδιά του παλλόταν ὑπερβολικά ἀπὸ τὸν ἔρωτα γι' αὐτήν. Ὁ Ἐρασίστρατος ἔχει ταφεῖ κοντά στό ὄρος τῆς Μυκάλης, ἀκριβῶς ἀπέναντι ἀπὸ τὴν Σάμο. Ἐγραψε ἔννια ἱατρικὰ βιβλία)».

4. Φιλίνος

(3^{ος} αι. π.Χ.)

Γιατρός, μαθητής του Ἡρόφιλου. Καταγόταν ἀπό τήν Κῶ. Ἴδρυσε στήν Ἀλεξάνδρεια τήν Ἐμπειρική σχολή. Αὐτός καί οἱ μαθητές του ὀνόμασαν τή σχολή τους Ἐμπειρική διαφωνώντας μέ τόν Ἡρόφιλο καί τόν Ἐρασίστρατο, τούς σημαντικότερους γιατρούς τῆς ἐποχῆς, οἱ ὁποῖοι εἶχαν διατυπώσει θεμελιώδεις ἰατρικές θεωρίες καί ἀναζητοῦσαν τίς αἰτίες τῶν ἀσθενειῶν. Ὁ Φιλίνος καί οἱ δικοί του ἀπορρίπτουν κάθε δογματική θεωρία καί στρέφονται ἀποκλειστικά στά γεγονότα τῆς ἐμπειρίας. Δέν σώθηκε κανένα ἔργο του.

5. Γαληνός

(περ. 129/130-216 μ.Χ.)

Ὁ Γαληνός ἦταν ὁ πιό γνωστός καί ὁ πιό σημαντικός γιατρός τῆς ἀρχαιότητας μετά τόν Ἴπποκράτη. Παράλληλα, ὅμως, ἦταν μιά πολύπλευρη προσωπικότητα μέ ποικίλη συγγραφική παραγωγή.

Γεννήθηκε στήν Πέργαμο ἀπό πλούσιους καί καλλιεργημένους γονεῖς, οἱ ὁποῖοι τοῦ προσέφεραν μιά πολύ καλή φιλοσοφική μόρφωση (ἡ Πέργαμος τά χρόνια ἐκεῖνα ἦταν πολύ μεγάλο πνευματικό κέντρο)· ἄκουσε δασκάλους καί ἀπό τίς τέσσερις μεγάλες φιλοσοφικές σχολές: τήν πλατωνική, τήν ἀριστοτελική-περιπατητική, τήν στωική καί τήν ἐπικούρεια. Ἀπό τήν ἡλικία τῶν 17 ἐτῶν σπούδασε ἰατρική κοντά σέ σπουδαίους γιατρούς: Στήν Πέργαμο κοντά στόν Σάτυρο, στή Σμύρνη κοντά στόν Πέλοπα· ἀποφάσισε νά πάει στήν Κόρινθο γιά νά ἀκούσει τόν διάσημο γιατρό Νουμισιανό· ὅμως δέν τά κατάφερε, γιατί αὐτός ἐν τῷ μεταξύ πέθανε. Ἀκολουθῶς διδάχθηκε ἀνατομία στήν Ἀλεξάνδρεια –τό μεγαλύτερο τότε κέντρο ἀνατομίας- καί μετά ἐπέστρεψε στήν Πέργαμο, ὅπου ἐργάσθηκε ὡς γιατρός τῶν μονομάχων. Δυό φορές –μέ ἓνα διάλειμμα στήν πατρίδα του τήν Πέργαμο- πῆγε στή Ρώμη, ὅπου ἔζησε καί ἐργάσθηκε ὡς αὐτοκρατορικός γιατρός γιά ἀρκετά χρόνια. Ἐργαζόμενος στή Ρώμη δίδαξε, ἰδιωτικά, μαθήματα ἀνατομίας καί ἔγραψε κάποια ἀπό τά σπουδαῖα ἔργα του, μέ πιό σπουδαῖα τά «Περί ἀνατομικῶν ἐγχειρήσεων» καί «Περί τῶν Ἴπποκράτους καί Πλάτωνος δογμάτων». Κατά τήν ὕστερη ἀρχαιότητα καί τόν μεσαίωνα θεωροῦνταν ἀθθεντία στήν ἰατρική. Στήν ἐποχή του ὅμως εἶχε καί τή φήμη φιλοσόφου.

Τό ἔργο τοῦ Γαληνοῦ εἶναι τεράστιο. Τά ἔργα του ξεπερνοῦν τά 250. Τά περισσότερα ἀναφέρονται σ' ὅλους τούς κλάδους τῆς ἰατρικῆς, καί κυρίως στόν τομέα τῆς Ἀνατομίας καί τῆς Φυσιολογίας. Ἐγραψε ἐπίσης καί συγγράμματα μέ θέματα φιλοσοφικά, φιλολογικά, γλωσσικά, κριτικά-λογοτεχνικά, ἠθικά, λογικά καί ρητορικά. Ἐρμήνευσε καί ὑπομνημάτισε ἔργα τοῦ Ἴπποκράτη, τοῦ Πλάτωνα καί τοῦ Ἀριστοτέλη. Σώθηκε περίπου τό ἓνα τρίτο ἀπό τά ἔργα του. Ὁ Γαληνός συγκέντρωσε τά πορίσματα τῆς ἑλληνικῆς Ἰατρικῆς ὡς τήν ἐποχή του καί προσπάθησε νά

άνυψώσει τή μορφωτική στάθμη τῶν γιαιτρῶν ἔχοντας πρότυπό του τόν Ἴπποκράτη καί τόν Πλάτωνα. Σπουδαῖα ἐπίσης ἔργα του, πέραν τῶν προαναφερθέντων, εἶναι ὁ «Προτρεπτικός ἐπ' ἱατρικήν τέχνην», ἔργο προπαιδευτικοῦ χαρακτῆρος, ἢ «Θεραπευτική μέθοδος», «Περί ἀλυπησίας», «Ὅροι ἱατρικοί», «Τέχνη ἱατρική», «Περί μυῶν κινήσεως».

Ἀποσπάσματα:

ΠΡΟΤΡΕΠΤΙΚΟΣ ΕΠ' ΙΑΤΡΙΚΗΝ ΤΕΧΝΗΝ:

5.11-19:

«Οὐ γάρ ἀξιώμασι πολιτικοῖς οὐδὲ γένους ὑπεροχαῖς οὐδὲ πλούτῳ τοὺς ἀρίστους ὁ θεὸς οὕτως εἴθισται κρίνειν, ἀλλὰ τοὺς καλῶς μὲν βιοῦντας, ἐν δὲ ταῖς ἑαυτῶν τέχναις πρωτεύοντας, ἐπομένους δὲ τοῖς προστάγμασιν αὐτοῦ καὶ νομίμως τὰς τέχνας ἐργαζομένους τιμᾷ τε καὶ πρὸ τῶν ἄλλων ἄγει, περὶ αὐτὸν ἔχων αἰεὶ.

(=Διότι αὐτός ὁ θεὸς δὲν συνηθίζει νὰ κρίνει τοὺς ἀνθρώπους ὡς ἄριστους οὔτε μὲ βᾶση τὰ πολιτικά ἀξιώματα οὔτε μὲ βᾶση τὴν ὑπεροχὴ τῆς καταγωγῆς οὔτε μὲ βᾶση τὸν πλοῦτο, ἀλλὰ θά κρίνει ὡς ἄριστους αὐτοὺς πού ζοῦν βίῳ ἐνάρετο, πρωτεύουν στίς τέχνες πού ἀσκοῦν, ἀκολουθοῦν τὰ προστάγματά του καὶ ἀσκοῦν νόμιμα τίς τέχνες τους· αὐτοὺς τοὺς τιμᾷ πῖο πολὺ ἀπὸ τοὺς ἄλλους καὶ τοὺς ἔχει πάντα κοντά του)».

6.1-23:

«Πολλοὶ δὲ τῶν κακοδαιμόνων καὶ πάντα πρὸς τὸν πλοῦτον ἀποβλεπόντων ἐν τοιαύταις πραγμάτων περιστάσεσι γενόμενοι χρυσὸν ἢ ἄργυρον ἐξαψάμενοί τε καὶ περιθέμενοι τῷ σώματι προσαπώλεσαν αὐτοῖς καὶ τὴν ψυχὴν...Καὶ γὰρ τοὺς πολεμικοὺς ἵππους καὶ τοὺς θηρατικοὺς κύνας πρὸ τῶν ἄλλων τιμῶσι καὶ τοὺς μὲν οἰκέτας ἐκδιδάσκονται τέχνας, πάμπολυ πολλάκις εἰς αὐτοὺς ἀργῦριον ἀναλίσκοντες, ἑαυτῶν δ' ἀμελοῦσι. Καίτοι γε οὐκ αἰσχρὸν οἰκέτην μὲν ἐνίοτε δραχμῶν εἶναι μυρίων ἄξιον, αὐτὸν δὲ τὸν δεσπότην αὐτοῦ μηδὲ μιᾶς; καὶ τί λέγω μιᾶς; οὐδ' ἂν προῖκά τις τὸν τοιοῦτον λάβοι...Καλῶς οὖν καὶ ὁ Ἀντισθένης καὶ ὁ Διογένης, ὁ μὲν χρυσᾶ πρόβατα καλῶν τοὺς πλουσίους καὶ ἀπαιδεύτους, ὁ δὲ ταῖς ἐπὶ τῶν κρημνῶν συκαῖς ἀπεικάζων αὐτοὺς· ἐκείνων τε γὰρ τὸν καρπὸν οὐκ ἀνθρώπους ἀλλὰ κόρακας ἢ κολοιοὺς ἐσθίειν, τούτων τε τὰ χρήματα μηδὲν μὲν ὄφελος εἶναι τοῖς ἀστείοις, δαπανᾶσθαι δ' ὑπὸ τῶν κολάκων.

(=Πολλοὶ ἀπὸ αὐτοῦ τοὺς δύστυχους πλεονέκτες, πού ἢ μόνη τους ἔγνοια εἶναι ὁ πλοῦτος, ὅταν βρεθοῦν σέ τέτοιες δύσκολες καταστάσεις, παίρνουν τό χρυσάφι καὶ τό ἀσήμι καὶ τό κρεμοῦν στό σῶμα τους, κι ἔτσι μαζί μ' αὐτὰ χάνουν καὶ τὴ ζωὴ καὶ τὴν ψυχὴ τους...Διότι καὶ τὰ πολεμικά ἄλογα καὶ τὰ κνηνητικά σκυλιά τιμοῦν πάνω ἀπ' ὅλα, κι ἐνῶ διδάσκουν στοὺς δούλους τους τέχνες πληρώνοντας γι' αὐτὸν τὸν σκοπὸ συχνά πάμπολλα χρήματα, ἀμελοῦν γιὰ τὸν ἑαυτὸ τους. Δὲν εἶναι ὁμοῦς ντροπὴ ἕνας δοῦλος νὰ ἀξίζει μερικὲς φορές δέκα χιλιάδες δραχμές, ἐνῶ ὁ κύριός του νὰ μὴν ἀξίζει οὔτε μιὰ δραχμὴ; Καὶ τί λέω μιὰ δραχμὴ; Οὔτε τζάμπα θά τὸν ἔπαιρνε κάποιος...Καλὰ λοιπὸν ἔκαναν ὁ Ἀντισθένης καὶ ὁ Διογένης πού ὁ μὲν πρῶτος ἀποκαλοῦσε τοὺς πλούσιους καὶ ἀπαιδεύτους χρυσᾶ πρόβατα, ἐνῶ ὁ δεῦτερος τοὺς παρομοίαζε μὲ τίς συκιές

πού φυτρώνουν στους γκρεμούς· γιατί τά σύκα τῶν δευτέρων δέν τά τρῶνε οἱ ἄνθρωποι ἀλλά τά κοράκια ἢ οἱ κάργιες, ἐνῶ τῶν πρώτων τά χρήματα δέν ὠφελοῦν καθόλου τούς ἔξυπνους καί εὐγενεῖς, ἀλλά τά σπαταλοῦν οἱ κόλακες)».

ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ Α΄ 10.1.9-2.5:

«Κεφάλαιον μὲν οὖν ἀπασῶν αὐτῶν ἐστὶ τὸ κινδυνεῦσαι μάτην γράψαι, μηδενὸς τῶν νῦν ἀνθρώπων ὡς ἔπος εἰπεῖν ἀλήθειαν σπουδάζοντος, ἀλλὰ χρήματά τε καὶ δυνάμεις πολιτικὰς καὶ ἀπλήστους ἡδονῶν ἀπολαύσεις ἐζηλωκότων ἐς τοσοῦτον ὡς μαίνεσθαι νομίζειν εἴ τις ἄρα καὶ γένοιτο σοφίαν ἀσκῶν ἡντιναοῦν.

(=Τό πιό σημαντικό ἀπ' ὅλα αὐτά εἶναι ὅτι θά διακινδυνεύσω νά γράψω μάταια, διότι κανεῖς ἀπό τούς σημερινούς ἀνθρώπους, γιά νά τό πῶ κάπως ἔτσι, δέ θέλει νά μάθει τήν ἀλήθεια, ἀλλά ἐπιδεικνύουν ζήλο γιά τά χρήματα καί τήν πολιτική δύναμη καί τίς ἀκόρεστες ἀπολαύσεις τῶν ἡδονῶν, σέ τόσο μεγάλο βαθμό, ὥστε νά θεωροῦν τρελό ὅποιον ἀσχολεῖται μέ κάποια μορφή σοφίας)».

ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ Β΄ 10.81.17-10.82.16:

«Οὕτω δὲ τούτων διωρισμένων ἐπιβλέπειν ἀκριβῶς χρῆ τὴν ἀνωμαλίαν τῶν ὀνομάτων, ἃ κατὰ τῶν σημάτων ἐπήνεγκαν οἱ πρῶτοι θέμενοι· πολλαχόθι μὲν γὰρ ἀπὸ τοῦ βεβλαμμένου μορίου τὰ ὀνόματα, πλευρίτις καὶ περιπνευμονία καὶ ἰσχίας καὶ ποδάγρα καὶ νεφρίτις καὶ ἀρθρίτις, ὀφθαλμία τε καὶ κεφαλαλγία καὶ δυσεντερία· πολλαχόθι δ' ἀπὸ τοῦ συμπτώματος, εἰλεὸς καὶ τεινεσμός καὶ σπασμός καὶ παλμός καὶ τρόμος καὶ παράλυσις, ἀπεψία τε καὶ δύσπνοια καὶ ἄπνοια καὶ ἀγρυπνία καὶ παραφροσύνη καὶ κῶμα· πολλαχόθι δ' ἀπ' ἀμφοῖν ἅμα, ὡς κεφαλαλγία καὶ ὠταλγία καὶ καρδιαλγία καὶ ὀδονταλγία καὶ ὑστεραλγία· πολλαχόθι δ' ἀπὸ τῆς δοξαζομένης αἰτίας, ὡς ἡ μελαγχολία μὲν ὑπὸ πάντων, αἱ χολέραι δὲ ὑπὸ τῶν Κνιδίων ἰατρῶν, ἴσως δὲ καὶ ὁ λευκοφλεγματίας ὕδρος ἐντεῦθεν· ἐνίστε δὲ ἀπὸ τῆς πρὸς τι τῶν ἐκτὸς ὁμοιότητος, ἐλέφας καὶ καρκῖνος καὶ πολύπους καὶ σταφυλὴ καὶ λεύκη καὶ μυρμηκία καὶ ἀθήρωμα καὶ στεάτωμα καὶ σταφύλωμα καὶ μελικηρίς καὶ ἄνθραξ, ἄλωπεκία τε καὶ ὀφίασις καὶ σύκωσις.

(=Ἐφ' ὅσον αὐτά ἔχουν καθορισθεῖ ἔτσι, πρέπει μέ ἀκρίβεια νά παρατηρήσουμε τὴν ἀνομοιογένεια τῶν ὀνομάτων, τά ὅποια ἔδωσαν στά δείγματα τῶν ἀσθeneiῶν ἐκεῖνοι πού πρῶτοι τά ὀνομάτισαν· σέ πολλές ἀρρώστιες ἔδωσαν τό ὄνομα τοῦ ἀσθενoῦς μέλους, ὅπως πλευρίτις καὶ περιπνευμονία καὶ ἰσχίας καὶ ποδάγρα καὶ νεφρίτις καὶ ἀρθρίτις καὶ ὀφθαλμία καὶ κεφαλαλγία καὶ δυσεντερία· ἄλλες ἀρρώστιες τίς ὀνόμασαν ἀπὸ τό σύμπτωμα, ὅπως εἰλεὸς καὶ τεινεσμός καὶ σπασμός καὶ παλμός καὶ τρέμουλο καὶ παράλυση καὶ δυσπεψία καὶ δύσπνοια καὶ ἄπνοια καὶ ἀγρυπνία καὶ διανοητική διαταραχὴ καὶ κῶμα· σέ πολλές ἀρρώστιες ἔδωσαν τό ὄνομα καὶ ἀπὸ τά δύο μαζί, δηλαδή καὶ ἀπὸ τό ἀσθενές μέλος καὶ ἀπὸ τό σύμπτωμα τῆς ἀσθενείας, ὅπως κεφαλαλγία καὶ ὠταλγία καὶ καρδιαλγία καὶ ὀδονταλγία καὶ ὑστεραλγία [=πόνος τῆς μήτρας]· ἄλλοτε ἀπὸ τὴν εἰκαζόμενη αἰτία, ὅπως ἡ μελαγχολία, ὅπως τὴν εἶπαν ὅλοι [μέλας+χολή], οἱ χολέρες [χολή], ὅπως τίς ὀνόμασαν οἱ γιανοί τῆς Κνίδου, ἴσως ἀπ' ἐδῶ καὶ ἡ λευκοφλεγματική ὕδρωπικία· μερικές φορές ἡ ὀνομασία προέρχεται ἀπὸ τὴν

ομοιότητα μέ κάτι έξω από τό σῶμα τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως ἐλέφας καί καρκίνος καί σταφυλή καί λεύκη καί μυρμηκία καί ἀθήρωμα καί στεάτωμα καί σταφύλωμα καί μελικηρίς καί ἄνθραξ καί ἀλωπεκία καί ὀφίαισις καί σύκωσις)».

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΙΠΠΟΚΡΑΤΟΥΣ ΚΑΙ ΠΛΑΤΩΝΟΣ ΔΟΓΜΑΤΩΝ 1.7.32.1-1.7.33.6:

«Τοῦντεῦθεν δὲ τό γεννηθὲν ζεῦγος ἀρτηριῶν μεγάλων οὐκ ὀρθῶς μὲν ὀνομάζονται καρωτίδες, ἀλλ' ἤδη κρατεῖ τοῦνομα διὰ τὴν πολλὴν ἄγνοιαν ἀπάντων τῶν μεθ' Ἴπποκράτην φιλοσόφων τε καὶ ἰατρῶν. Ἀλλ' ὅτι μὲν οὐτοί τε κακῶς ὑπελήφασιν πάθημα τῶν εἰρημένων ἀρτηριῶν εἶναι τὸν κάρων οὐθ' Ἴπποκράτης οὕτως ἐγίνωσκεν, ἐν τῷ δευτέρῳ τῶνδε τῶν ὑπομνημάτων ἀναγκαῖόν ἐστὶ μοι διελθεῖν· ἐν δὲ τῷ παρόντι λόγῳ τοῦ γε ὀνόματος οὐ φθονήσω ταῖς ἀρτηρίαις, ἀλλ' ὀνομαζέσθωσαν ἔτι καὶ νῦν καρωτίδες.

(=Κατὰ συνέπεια, τό ζεῦγος τῶν μεγάλων ἀρτηριῶν ὀνομάζονται καρωτίδες, κάτι πού δέν εἶναι σωστό, ἀλλά τό ὄνομα αὐτό κρατάει ἀκόμα λόγω τῆς μεγάλης ἄγνοιας ὄλων τῶν μετὰ τὸν Ἴπποκράτη φιλοσόφων καὶ ἰατρῶν. Ἀλλά εἶναι ἀναγκαῖο στό δεύτερο βιβλίον τῶν ὑπομνημάτων μου νά ἐξηγήσω ὅτι ὅλοι αὐτοί κακῶς νομίζουν πῶς πάθημα τῶν ἀρτηριῶν αὐτῶν, τῶν καρωτίδων, εἶναι ὁ κάρων, δηλαδή ἡ νάρκωση, ἡ ἀναισθησία τους· οὐτε ὁ Ἴπποκράτης εἶχε αὐτή τὴ γνώμη· γιὰ τὴν ὥρα ὅμως δέν θά ἀπαξιῶσω τό ὄνομα αὐτό γιὰ τίς ἀρτηρίες, ἀλλά ἄς ὀνομάζονται ἀκόμη καὶ τώρα καρωτίδες)».

ΠΕΡΙ ΜΥΩΝ ΚΙΝΗΣΕΩΣ Α' 4.367-468:

«Ὅργανα κινήσεως τῆς καθ' ὀρμὴν οἱ μῦες εἰσὶν, οὕτω δὲ τι πολὺ πλῆθος ὄντες, ὡς οὐδ' ἀριθμῆσαι ῥάδιον αὐτούς. Καὶ γὰρ καὶ συμφύονται τινες ἀλλήλοις, ὡς δοκεῖν εἶς εἶναι, καὶ τις εἶς ὢν εἰς πολλοὺς τελευτήσας τένοντας οὐχ εἶς ἔτι μόνος, ἀλλ' ὅσοι περ οἱ τένοντες εἶναι δοκεῖ. Διὰ τοῦτ' οὖν καὶ ὅτι πολυειδεῖς εἰσι τοῖς σχήμασιν, εἰς ἀνόμοιά τε καταφύονται μόρια, δυσφώρατον ἔχουσι τὸν τῆς κινήσεως τρόπον.

(=Οἱ μῦες εἶναι τὰ ὅργανα τῆς ἀπότομης κίνησης, καὶ εἶναι τόσοι πολλοί, ὥστε δέν εἶναι εὐκόλο νά τούς μετρήσει κανεὶς. Διότι καὶ συνάπτονται μερικοὶ μεταξὺ τους, ὥστε νά φαίνονται πῶς εἶναι ἕνας, καὶ κάποιος, ἐνῶ εἶναι ἕνας, ἐπειδὴ καταλήγει σέ πολλοὺς τένοντες, δέν εἶναι πιά μόνος, ἀλλά δίνει τὴν ἐντύπωση πῶς εἶναι ὅσοι καὶ οἱ τένοντες. Γι' αὐτό λοιπόν, ἐπειδὴ ἔχουν σχήματα πολλῶν εἰδῶν καὶ συνάπτονται σέ ἀνόμοια σημεῖα τοῦ σώματος, εἶναι δύσκολο νά γίνῃ ἀντιληπτός ὁ τρόπος τῆς κίνησός τους)».

ΙΕ' Κεφάλαιο Μουσικοί

Εισαγωγή

Ἡ μουσική πάντοτε σαγήνευε τούς Ἕλληνες· ἀπό τά χρόνια ἀκόμη τοῦ μύθου. Στήν ἀρχή τῆς ἐργασίας μας, στό σχετικό μέ τόν Ὀρφέα κεφάλαιο, εἶδαμε πώς ἡ μουσική του ἡμέρευε τά ἄγρια ζῶα, μάζευε γύρω του τά πουλιά κι ἔκανε τά ψάρια νά πετιοῦνται ἔξω ἀπό τό νερό. Ἡ φωνή του σταματοῦσε ἀκόμη καί τά ρεῖθρα τῶν ποταμῶν, συγκινοῦσε τις πέτρες πού τόν ἀκολουθοῦσαν κι ἔκανε τά δένδρα νά μετακινοῦνται. Κατά τήν Ἀργοναυτική ἐκστρατεία ὁ Ὀρφέας ξεκούραζε μέ τή λύρα του τούς Ἀργοναῦτες καί τούς μόνιαζε, κατεύναζε τήν ὀργή τῶν κυμάτων καί ἔδινε τόν ρυθμό στήν κωπηλασία· σταμάτησε τήν τρικυμία, ἀκίνητοποίησε τίς Συμπληγάδες, ἀποκοίμησε τόν δράκοντα πού φύλαγε τό χρυσόμαλλο δέρας, ἐπισκίασε ἀκόμη κι αὐτό τό τραγούδι τῶν Σειρήνων. Κι ὅταν πέθανε πρόωρα ἡ σύζυγός του Εὐρυδίκη, ὁ Ὀρφέας κατέβηκε στόν Κάτω Κόσμο καί ἀπό τή μουσική του δάκρυσαν ἀκόμη καί οἱ Ἑρινύες. Συγκίνησε τούς θεούς τοῦ Ἄδη Πλούτωνα καί Περσεφόνη, πού χάρισαν στή γυναίκα του τή ζωή.

Οἱ Ἀρχαῖοι ἔδιναν πρωταρχική θέση στή μουσική καθ' ὅλη τή διαδικασία τῆς ἐκπαίδευσης καί τῆς ἀγωγῆς τῶν παιδιῶν καί τῶν νέων. Μιά μουσική μελωδία συνόδευε, ἐπίσης, πάντοτε τήν ἐκτέλεση ἑνός ποιητικοῦ κειμένου, μέ μοναδική ἐξαιρέση τά διαλογικά μέρη τοῦ θεάτρου. Ἡ ἀπαγγελία (*παρακαταλογία*) τῆς ἐπικῆς ποίησης, τῆς ἐλεγείας καί τῆς ἱαμβο-τροχαϊκῆς λυρικῆς ποίησης συχνά συνοδεύοταν ἀπό μία ρυθμική μουσική ὑπόκρουση μέ κιθάρα ἢ αὐλό. Ὡστόσο, ἡ ἀπώλεια τοῦ μουσικοῦ σκέλους -τῆς παρασημαντικῆς καί τῆς θεωρίας τῆς μουσικῆς- δυσκολεύει πάρα πολύ τή σφαιρική καί σέ βάθος κατανόηση τῆς πραγματικότητας τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς μουσικῆς. Κάτι ἔχει διασωθεῖ ἀπό τήν παρασημαντική [παρασημαντική: (μουσ.) σύστημα, μέθοδος παράστασης τῶν μουσικῶν φθόγγων μέ γραπτά σύμβολα ἢ σημεῖα· σημειογραφία] σέ παπύρους ὄχι προγενέστερους τοῦ 3^{ου} αἰ. π.Χ., ἐνῶ γιά τούς προγενέστερους αἰῶνες ἀρκούμεστε μόνο σέ κάποιες ἐλάχιστες καί σκόρπιες πληροφορίες τῶν κειμένων. Διαθέτουμε πάντως μερικές μαρτυρίες γιά τίς θεωρητικές πραγματεῖες καί τή μουσικολογική σκέψη, γιά τό φαινόμενο δηλαδή τό ὁποῖο ὀνομάζεται «μουσική».

Οἱ Ἕλληνες ἀγαποῦσαν πολύ τή μουσική. Πέρα ἀπό τό ὅτι, ὅπως εἶπαμε, τή συνδύαζαν στενά μέ τήν ποίηση, τούς ἄρεσε νά παρατηροῦν τίς ἀντιδράσεις πού ἡ

μουσική προκαλοῦσε στό κοινό καθώς επίσης καί τήν επίδραση πού αὐτή ἀσκοῦσε στήν ἐκπαίδευση καί στά ἤθη τῶν ἀνθρώπων. Διαφορετικά εἶδη μουσικῆς ἀσκοῦσαν, κατά περίπτωση, καί διαφορετική επίδραση στίς ψυχές καί προκαλοῦσαν διαφορετικά συναισθήματα. Ἡ δωρική ἀρμονία θεωροῦνταν ἐπίσημη, εὐγενής, ἥπια. Ἡ φρυγική εἶχε τή δύναμη νά συγκλονίζει τόν ἐσωτερικό κόσμο. Ἡ λυδική εἶχε ἐνδιάμεσα χαρακτηριστικά. Τά ἐγχορδα ὄργανα διακρίνονταν γιά κάποια εὐγένεια, ἐνῶ γιά τά πνευστά πίστευαν ὅτι ἐνισχύουν τή διανοητική πειθαρχία.

[Πόσο τήν εἶχε βαθύτατα κατανοήσει, ἤ μᾶλλον τή ζοῦσε ὀλόμψυχα, τή χαρά καί τή συγκίνηση τῆς ἀρχαίῳθεν μουσικῆς καί τίς ἰδιαίτερες ἀποχρώσεις τῆς πού ἀναφέραμε, ὁ αἰσθαντικώτατος «ποιητής» μας Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης!

Ὁ «Ξεπεσμένος δερβίσης» του παίζει τή γλυκειά του φλογέρα, τό νάι του, γιά νά ζεσταθεῖ, ἐκείνη τή βροχερή νύχτα, παγωμένος, μέσα στή φρεσκοκαμμένη ὑγρή σήραγγα· καί ἡ γλυκειά μουσική του εἶναι σάν νά συνοδεύει ὡς μουσική ὑπόκρουση τά ὑποβλητικά καί περίτεχνα λόγια τοῦ ποιητῆ:

«Ναῖ, νάϊ γλυκό.

Νάξι-κατά ἔν ζῆτα ἐλαττοῦται.

Αὔρα, οὐρανός, ἄσμα γλυκερόν, μελιχρόν, ἀβρόν, μεθυστικόν.

Ναῖ, νάϊ.

Κατά δύο κοκκίδας διαφέρει διά νά εἶναι τό Ναί ὀπού εἶπεν ὁ Χριστός.

Τό Ναί τό ἡμερον, τό ταπεινόν, τό πρᾶον, τό Ναί τό φιλόανθρωπον.

Κάτω εἰς τό βάθος, εἰς τόν λάκκον, εἰς τό βάραθρον, ὡς κελάρυσμα ρύακος εἰς τό ρεῦμα, φωνή ἐκ βαθέων ἀναβαίνουσα ὡς μῦρον, ὡς ἄχνη, ὡς ἀτμός, θρῆνος, πάθος, μελωδία, ἀνερχομένη ἐπί πτίλων αὔρας νυκτερινῆς, αἰρομένη μετάρσιος, πραεῖα, μειλιχία, ἄδολος, ψίθυρος, λιγεῖα (=εὐκρινής, συριστική, ὄξεῖα), ἀναρριχωμένη εἰς τάς ριπάς, χορδίζουσα τούς ἀέρας, χαιρετίζουσα τό ἀχανές, ἰκετεῦουσα τό ἄπειρον, παιδική, ἄκακος, ἐλισσομένη, φωνή παρθένου μοιρολογούσης, μινύρισμα πτηνοῦ χειμαζομένου, λαχταροῦντος τήν ἐπάνοδον τοῦ ἔαρος...

Ἡ μουσική ἐκείνη δέν ἦτο τόσον βάρβαρος, ὅσον ὑποτίθεται ὅτι εἶναι τά ἀσιατικά φῦλα. Εἶχε στενήν συγγένειαν μέ τάς ἀρχαίας ἀρμονίας, τάς φρυγιστί καί τάς λυδιστί»].

Μέ τήν πάροδο τῶν χρόνων σημειώθηκαν, ὅπως ἦταν φυσικό, ἀνανεωτικές τάσεις τόσο στή θεωρία ὅσο καί στήν ἐκτέλεση τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς μουσικῆς. Διαχρονικά ὅμως τό βέβαιο εἶναι πώς οἱ Ἕλληνες ἀπέδιδαν πάντοτε πολύ μεγάλη σημασία στήν ἀξία τῆς μουσικῆς καί στή σπουδαιότητά της στόν πολιτισμικό καί πολιτικό βίο τῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας.

Θά παραθέσουμε κάποια ὀνόματα ἀρχαίων μουσικῶν:

1. Δάμων

(5^{ος} αι. π.Χ.)

Ὁ Δάμων καταγόταν ἀπὸ τὸν δῆμο Ὑάας τῆς ἀρχαίας Ἀθήνας (περιοχή σημερινῶν Μεσογείων). Ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ πυθαγόρειου μουσικοῦ Ἀγαθοκλῆ, δασκάλου τοῦ Πινδάρου, καὶ δάσκαλος τοῦ Περικλῆ καί, πιθανῶς, τοῦ Σωκράτη. Ὁ Πλάτων ἐπίσης ἐπηρέασθη ἀπὸ τὶς ἀπόψεις τοῦ Δάμωνα. Οἱ πηγές θεωροῦν πῶς στὴν πολιτικὴ ὁ Δάμων μποροῦσε καὶ ἐπηρέαζε τὶς ἀποφάσεις τοῦ Περικλῆ. Μεγαλύτερη ὅμως καὶ διαρκέστερη ὑπῆρξε ἡ ἐπιρροή του στὸν μουσικὸ πολιτισμὸ. Εἶχε μιὰ ἠθικὴ ἀντίληψη γιὰ τὴ μουσικὴ· θεωροῦσε πῶς οἱ διάφορες μορφές ἀρμονίας ἀντιστοιχοῦν σὲ διάφορες πτυχές τῆς ἀνθρώπινης ἰδιοσυγκρασίας καὶ πίστευε πῶς τὸ ἦθος τῶν διαφόρων ἀρμονιῶν εἶχε τὴ δύναμη νὰ ἐπηρέασει τὸν χαρακτῆρα τῶν ἀνθρώπων καὶ νὰ ἀσκήσει ἐπίδραση στὴν ἀγωγή καὶ τὴν ἐκπαίδευσή τους. Ὁ Πλάτων (βλ. πιὸ κάτω) ἀποδίδει στὸν Δάμωνα καὶ τὴν ἀκόλουθη ἐντυπωσιακὴ ἄποψη: Στὶς ἀλλαγές τοῦ τρόπου παραγωγῆς μουσικῆς ἀντιστοιχοῦν μεταβολές στοὺς θεμελιώδεις πολιτικούς νόμους.

Μαρτυρίες:

ΠΛΑΤΩΝ:

ΠΟΛΙΤΕΙΑ 424 C:

«Εἶδος γὰρ καινὸν μουσικῆς μεταβάλλειν εὐλαβητέον ὡς ἐν ὄλῳ κινδυνεύοντα· οὐδαμοῦ γὰρ κινοῦνται μουσικῆς τρόποι ἄνευ πολιτικῶν νόμων τῶν μεγίστων, ὡς φησὶ τε Δάμων καὶ ἐγὼ πείθομαι.

(=Πρέπει ὅμως νὰ φοβόμαστε τὴν ἀλλαγὴ τῆς παλαιότερης μουσικῆς καὶ τὴν εἰσαγωγή ἐνὸς καινούργιου εἶδους, διότι ἔτσι θέτουμε ὀλόκληρο τὸ σύστημά μας σὲ κίνδυνο. Γιατί, ὅπως λέει ὁ Δάμων κι ἐγὼ τὸν πιστεύω, **πουθενὰ δέν ἀλλάζουν οἱ τρόποι τῆς μουσικῆς χωρὶς νὰ ἀνατρέπονται οἱ μέγιστοι πολιτικοὶ νόμοι**)».

ΛΑΧΗΣ 197 D:

«ΣΩΚΡΑΤΗΣ: Καὶ γὰρ μοι δοκεῖς οὐδὲ ἠσθῆσθαι, ὅτι ταύτην τὴν σοφίαν παρὰ Δάμωνος τοῦ ἡμετέρου ἐταίρου παρεῖληφεν, ὁ δὲ Δάμων τῷ Προδίκῳ πολλὰ πλησιάζει, ὃς δὴ δοκεῖ τῶν σοφιστῶν κάλλιστα τὰ τοιαῦτα ὀνόματα διαιρεῖν.

(=Ἀχ, μοῦ φαίνεται πῶς δέν ἔχεις ἀντιληφθεῖ, ὅτι αὐτὴ τὴ σοφία ὁ Νικίας τὴν πῆρε ἀπὸ τὸν φίλο μας Δάμωνα, καὶ ὁ Δάμων σχετίζεται πολὺ μὲ τὸν Πρόδικο, ὁ ὁποῖος νομίζω πῶς ἐξηγεῖ αὐτὰ τὰ ὀνόματα καλύτερα ἀπ' ὅλους τοὺς σοφιστές)».

CICERO DE ORATIONE III 33.132:

«Num geometriam Euclide aut Archimede, num musicam Damone aut Aristoxeno, num ipsas litteras Aristophane aut Callimacho tractante tam discerptas fuisse (scil. existimas), ut nemo genus universum complecteretur?

(=Ἄραγε νομίζεις ὅτι ἡ γεωμετρία ποὺ παρέδωσαν ὁ Εὐκλείδης ἢ ὁ Ἀρχιμήδης, ἢ μουσικὴ ποὺ παρέδωσαν ὁ Δάμων ἢ ὁ Ἀριστόξενος, ὅλη ἢ συγγραφικὴ παραγωγή ποὺ

διέσωσαν ὁ Ἀριστοφάνης ὁ Βυζάντιος ἢ ὁ Καλλίμαχος ἦταν τόσο σκόρπια, ὥστε κανένα εἶδος νά μὴν ὑπάρχει σήμερα ὁλόκληρο;».

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ:

ΠΕΡΙΚΛΗΣ 4-10:

«Διδάσκαλον δ' αὐτοῦ (τοῦ Περικλέους) τῶν μουσικῶν οἱ πλεῖστοι Δάμωνα γενέσθαι λέγουσιν, οὗ φασι δεῖν τοῦνομα βραχύνοντας τὴν προτέραν συλλαβὴν ἐκφέρειν. Ἀριστοτέλης δὲ παρὰ Πυθοκλείδῃ μουσικὴν διαπονηθῆναι τὸν ἄνδρα φησίν.

(=Οἱ περισσότεροι λένε πὼς δάσκαλος τοῦ Περικλή στή μουσικὴ ἦταν ὁ Δάμων, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα λένε πὼς προφέρεται μὲ βραχεία τὴν παραλήγουσα. Ὁ Ἀριστοτέλης λέει ὅτι ὁ ἄνδρας αὐτὸς ἐκπαιδεύθηκε στή μουσικὴ ἀπὸ τὸν Πυθοκλείδῃ).».

ΑΘΗΝΑΙΟΣ 628 Ξ:

«Οὐ κακῶς δ' ἔλεγον οἱ περὶ Δάμωνα τὸν Ἀθηναῖον ὅτι καὶ τὰς ᾠδὰς καὶ τὰς ὀρχήσεις ἀνάγκη γίνεσθαι κινουμένης πὼς τῆς ψυχῆς, καὶ αἱ μὲν ἐλευθέριοι καὶ καλαὶ ποιῶσι τοιαύτας, αἱ δ' ἐναντία τὰς ἐναντίας.

(=Σωστά ἔλεγον οἱ περὶ τὸν Δάμωνα τὸν Ἀθηναῖο ὅτι καὶ τὰ τραγούδια καὶ οἱ χοροὶ εἶναι ἀνάγκη νά γίνονται μὲ παράλληλη, κατὰ κάποιον τρόπο, κίνηση τῆς ψυχῆς, καὶ τὰ μὲν τραγούδια καὶ οἱ χοροὶ πού χαρακτηρίζουν τοὺς ἐλεύθερους ἀνθρώπους καὶ διακρίνονται γιὰ τὴν κοσμιότητά τους προκαλοῦν ἀνάλογες κινήσεις τῆς ψυχῆς, ἐνῶ τὰ ἀντίθετα προκαλοῦν τίς ἀντίθετες κινήσεις).».

2. Ἀριστόξενος ὁ Ταραντίνος

(4^{ος} αἰ. π.Χ.· γενν. περ. 370/360 π.Χ.)

Ἵσες πληροφορίες διαθέτουμε γιὰ τὴ θεωρία τῆς μουσικῆς στὴν ἀρχαιότητα τίς ὀφείλουμε, κατὰ κύριο λόγο, στὸν Ἀριστόξενο τὸν Ταραντίνο· αὐτὸς εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν ἀρχαῖος μουσικός. Ὁ Ἀριστόξενος ἦταν περιπατητικὸς φιλόσοφος, μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλη. Συγκέντρωσε στὰ κείμενά του τὰ πορίσματα τοῦ συνόλου τῆς προγενέστερῆς του μουσικῆς σκέψης. Τὰ ἔργα του ἀποτελέσαν σημεῖο ἀναφορᾶς ὡς τὴ Βυζαντινὴ ἐποχὴ. Ἔγραψε: «Ἀρμονικὰ στοιχεῖα» (σέ τρία βιβλία, σώθηκε ὁλόκληρο τὸ ἔργο) καὶ «Ρυθμικὰ στοιχεῖα» (σώθηκαν ἀρκετὰ ἀποσπάσματα). Ἔγραψε καὶ ἕνα «Βίον πυθαγορικών», ἐννοώντας κυρίως ἕνα τρόπο ζωῆς σύμφωνο μὲ τὰ πυθαγορικά ἰδεώδη. Ἔγραψε ἐπίσης γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ Πυθαγόρα καὶ τῶν μαθητῶν του καὶ γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ Σωκράτη καὶ τοῦ Πλάτωνα.

(Βλ. καὶ Δ' Κεφάλαιο, Φιλόσοφοι «μικροί»).

Ἀποσπάσματα:

ΑΡΜΟΝΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ:

5.4-8:

«Τῆς περὶ μέλους ἐπιστήμης πολυμεροῦς οὔσης καὶ διηρημένης εἰς πλείους ἰδέας μίαν τινὰ αὐτῶν ὑπολαβεῖν δεῖ τὴν ἀρμονικὴν καλουμένην εἶναι πραγματείαν, τῇ τε

τάξει πρώτην οὔσαν ἔχουσαν τε δύναμιν στοιχειώδη. Τυγχάνει γὰρ οὔσα πρώτη τῶν θεωρητικῶν.

(=Ἡ μουσική ἐπιστήμη εἶναι πολυμερής καί διαιρεῖται σέ περισσότερα εἶδη· ἕνα ἀπό αὐτά πρέπει νά ἀναγνωρίσουμε ὅτι εἶναι ἡ λεγόμενη ἁρμονική πραγματεία, ἡ ὁποία εἶναι πρώτη στή σειρά καί διαθέτει πρωταρχικές ιδιότητες. Διότι τυχαίνει νά εἶναι ἡ πρώτη μεταξύ τῶν θεωρητικῶν εἰδῶν μουσικῆς)».

ΡΥΘΜΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ:

17.12-18:

«Νοητέον δὲ δύο τινὰς φύσεις ταύτας, τὴν τε τοῦ ῥυθμοῦ καὶ τὴν τοῦ ῥυθμιζομένου, παραπλησίως ἔχουσας πρὸς ἀλλήλας ὥσπερ ἔχει τὸ σχῆμα καὶ τὸ σχηματιζόμενον πρὸς αὐτά. Ὡσπερ γὰρ τὸ σῶμα πλείους ιδέας λαμβάνει σχημάτων, ἐὰν αὐτοῦ τὰ μέρη τεθῆ διαφερόντως, ἥτοι πάντα ἢ τινα αὐτῶν, οὕτω καὶ τῶν ῥυθμιζομένων ἕκαστον πλείους λαμβάνει μορφάς, οὐ κατὰ τὴν αὐτοῦ φύσιν, ἀλλὰ κατὰ τὴν τοῦ ῥυθμοῦ.

(=Πρέπει νά θεωρήσουμε πῶς αὐτές οἱ δύο φύσεις, τοῦ ρυθμοῦ καὶ τοῦ ρυθμιζομένου, βρίσκονται κοντὰ ἢ μία στήν ἄλλη, ὅπως ἀκριβῶς τὸ σχῆμα καὶ τὸ σχηματιζόμενο σχετίζονται μεταξύ τους. Ὅπως δηλαδὴ τὸ σῶμα παίρνει διάφορα εἶδη σχημάτων, ἂν τὰ μέρη του -ὅλα ἢ κάποια ἀπό αὐτά- ἀλλάξουν θέση, ἔτσι καὶ τὸ καθένα ἀπὸ τὰ ρυθμιζόμενα παίρνει περισσότερες μορφές, ὄχι σύμφωνα μέ τὴ φύση του, ἀλλὰ σύμφωνα μέ τὸν ρυθμό)».

Μαρτυρίες:

ΑΘΗΝΑΙΟΣ XIV:

103 (630cTM):

«Ἀριστόξενος δὲ φησι τὴν πυρρίχην ἀπὸ Πυρρίχου Λάκωνος τὸ γένος τὴν προσηγορίαν λαβεῖν. Λακωνικὸν δ' εἶναι μέχρι καὶ νῦν ὄνομα τὸν Πύρριχον. Ἐμφανίζει δ' ἡ ὄρχησις πολεμικὴ οὔσα ὡς Λακεδαιμονίων τὸ εὔρημα. Πολεμικοὶ δ' εἰσὶν οἱ Λάκωνες, ὧν καὶ οἱ υἱοὶ τὰ ἐμβατήρια μέλη ἀναλαμβάνουσιν, ἅπερ καὶ ἐνόπλια καλεῖται. Καὶ αὐτοὶ δ' οἱ Λάκωνες ἐν τοῖς πολέμοις τὰ Τυρταίου ποιήματα ἀπομνημονεύοντες ἔρρυθμον κίνησιν ποιοῦνται.

(=Ὁ Ἀριστόξενος ὑποστηρίζει ὅτι ὁ πυρρίχειος χορὸς πῆρε τὸ ὄνομά του ἀπὸ τὸν Πύρριχο πού καταγόταν ἀπὸ τὴ Σπάρτη. Μέχρι καὶ σήμερα τὸ Πύρριχος εἶναι ὄνομα Λακωνικό. Ὁ χορὸς αὐτὸς ἐμφανίζεται ὡς ἐφεύρεση τῶν Λακεδαιμονίων, γιατί εἶναι πολεμικός. Οἱ Λάκωνες εἶναι πολεμικός λαὸς καὶ οἱ γιοὶ τους ἀναλαμβάνουν νά ἐκτελέσουν τὰ ἐμβατήρια τραγούδια, τὰ ὁποῖα λέγονται καὶ ἐνόπλια. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἴδιοι οἱ ἄνδρες Σπαρτιάτες στοὺς πολέμους τραγουδοῦν τὰ ποιήματα τοῦ Τυρταίου καὶ ἔτσι προχωροῦν μέ ρυθμό)».

112.1 (I 22bTM):

«Ὅρχησεις δὲ ἐθνικαὶ αἶδε, Λακωνικαὶ, Τροιζήνιαι, Ἐπιζεφύριοι, Κρητικαὶ, Ἰωνικαὶ, Μαντικαὶ, ἅς προκρίνει Ἀριστόξενος διὰ τὴν τῶν χειρῶν κίνησιν.

(=Οἱ ἔθνικοὶ χοροὶ τοὺς ὁποίους προτιμᾷ ὁ Ἀριστόξενος, διότι περιλαμβάνουν κίνηση τῶν χειρῶν, εἶναι οἱ ἐξῆς· Λακωνικοί, Τροϊζήνιοι, Ἐπιζεφύριοι, Κρητικοί, Ἰωνικοί, Μαντινικοί)».

3. Ἀριστείδης Κοϊντιλιανός

(ἀβέβαιης χρονολόγησης, ἀπό τόν 1^ο ὡς τόν 4^ο αἰ. μ.Χ.)

Ὁ μουσικολόγος Ἀριστείδης Κοϊντιλιανός στό ἔργο του «Περί μουσικῆς», σέ τρία βιβλία, πραγματεύεται τήν ἁρμονία, τή ρυθμική, τή μετρική καί τίς ἠθικές ἐπιδράσεις τους, καθώς ἐπίσης καί τή φυσικο-μαθηματική πλευρά τῆς μουσικῆς. Πραγματεύεται ἐπίσης καί θέματα πού ἀναφέρονται στήν κοινωνική λειτουργία καί στήν ἀτομική ψυχαγωγική καί ἠθική ἐπίδραση τῆς μουσικῆς.

Ἀποσπάσματα:

ΠΕΡΙ ΜΟΥΣΙΚΗΣ:

1.1.1-9:

«Ἄει μὲν ἐμοὶ θαυμάζειν ἔπεισιν, ὃ τιμωτάτοί μοι ἑταῖροι Εὐσέβιε καί Φλωρέντιε, τήν τῶν παλαιῶν φιλοσόφων περὶ ἅπαν μάθημα σπουδῆν, καί ὡς τὰ μὲν αὐτοὶ παρ' αὐτοῖς ἀνευρίσκοντες, τὰ δὲ ἄλλοις τισὶν εὐρημένα παρειληφότες εἰς τέλος τε τὸ προσῆκον ἐξεπώνησαν καί τοῖς λοιποῖς ἀφθόνως τήν ἀπ' αὐτῶν ὠφέλειαν ἔδειξαν τε καί παρέδωκαν· πολὺ δὲ μάλιστα τῶν ἀνδρῶν ἄγαμαι τήν μεγαλόνοιαν, ἠνίκ' ἂν συνήθως τοὺς περὶ μουσικῆς λόγους πρὸς ἀλλήλους ποιῶμεθα.

(=Πάντοτε, ἐντιμώτατοι σύντροφοι Εὐσέβιε καί Φλωρέντιε, θαύμαζα τὸ ἐνδιαφέρον τῶν παλαιῶν φιλοσόφων γιὰ κάθε μάθημα, καί πῶς ἄλλα μὲν οἱ ἴδιοι ἀπὸ μόνου τους ἐπινοῶντας καί ἀπὸ κάποιους ἄλλους παίρνοντας ὅσα ἐκεῖνοι ἐπινόησαν, στό τέλος φθάνουν μετὰ ἀπὸ κόπο στά πρόσφορα συμπεράσματα καί δείχνουν καί παραδίδουν μὲ ἀφθονία στοὺς ἄλλους τήν ὠφέλεια πού προκύπτει ἀπὸ αὐτά· καί πολὺ περισσότερο θαυμάζω τὴ διανοητικὴ δύναμη αὐτῶν τῶν ἀνδρῶν, ὅταν, ὅπως κάνουμε συνήθως, συζητοῦμε μεταξὺ μας γιὰ τὴ μουσικὴ)».

1.4.1-14:

«Μουσικὴ ἐστὶν ἐπιστήμη μέλους καί τῶν περὶ μέλος συμβαινόντων. Ὅρίζονται δ' αὐτὴν καί ὠδί· τέχνη θεωρητικὴ καί πρακτικὴ τελείου μέλους καί ὀργανικοῦ. Ἄλλοι δὲ οὕτως· τέχνη πρέποντος ἐν φωναῖς καί κινήσεσιν. Ἡμεῖς δὲ τελεώτερον ἀκολούθως τε τῇ προθέσει· γνῶσις τοῦ πρέποντος ἐν φωναῖς τε καί σωματικαῖς κινήσεσιν. Ἐπιστήμη μὲν οὖν ἐστὶν, ἣ γνῶσις ἀσφαλῆς ὑπάρχει καί ἀδιάπτωτος.

(=Μουσικὴ εἶναι ἡ ἐπιστήμη τοῦ μέλους καί ὅσων συμβαίνουν γύρω ἀπὸ τὸ μέλος. Καί τὴν ὀρίζουν ὡς ἐξῆς· εἶναι τέχνη θεωρητικὴ καί πρακτικὴ μέλους ὀλοκληρωμένου ἢ ὁποῖα συνοδεύεται ἀπὸ ὄργανα. Ἄλλοι τὴν ὀρίζουν ὡς ἐξῆς· εἶναι τέχνη τοῦ πρέποντος μὲ τραγούδι καί κινήσεις. Ἡμεῖς θὰ τὴν ὀρίσουμε ὡς ἐξῆς πρὸ ὀλοκληρωμένα καί σύμφωνα μὲ τὸν σκοπὸ τῆς· εἶναι ἡ γνώση τοῦ πρέποντος μὲ τραγούδι καί σωματικὲς κινήσεις. Εἶναι λοιπὸν ἐπιστήμη ἢ ὁποῖα διαθέτει ἀσφαλῆ καί καθαρὴ γνώση)».

ΙΣΤ' Κεφάλαιο Μυθοποιία

Αΐσωπος (τέλη 7ου-άρχες 6ου αι. π.Χ.) - Αϊσώπειοι Μύθοι - Συλλογή Βαβρίου (τέλη 2ου αι. μ.Χ.)

Ὁ Αΐσωπος ἦταν μυθοποιός. Ἡ ζωή του εἶναι μισομυθική. Ὁλόκληρη κινεῖται στὸν χῶρο τοῦ θρύλου. Ὅσα στοιχεῖα της μποροῦσαν νά εἶναι ἱστορικά ἔχουν σκεπασθεῖ ὀλωσδιόλου ἀπὸ φανταστικές ἀφηγήσεις, παρά τό ὅτι γιά τήν ἱστορικότητα τῆς μορφῆς του οἱ ἀρχαῖοι δέν ἀμφέβαλλαν. Ὁ Αΐσωπος ἦταν σύμβολο τοῦ ἰδιοφυοῦς πνεύματος. Τόν θεωροῦσαν δοῦλο ἀπὸ τή Φρυγία, σύγχρονο τοῦ Κροίσου, τοῦ βασιλιᾶ τῆς Λυδίας· ἔζησε πιθανότατα στήν ἰωνική Σάμο κατά τήν ἐποχή τῆς ποιήτριας Σαπφοῦς, κάπου στά τέλη τοῦ 7^{ου} καί στίς ἀρχές τοῦ 6^{ου} αι. π.Χ. (Ἡρόδ. 2.134). Ἔκανε πολλά ταξίδια καί γνώρισε τοὺς Ἑπτὰ Σοφούς.

Κατά τήν παράδοση ὁ Αΐσωπος πέθανε δολοφονημένος. Σύμφωνα μέ μιᾶ ἐκδοχή, ὁ Κροῖσος τόν ἔστειλε στοὺς Δελφοὺς, γιά νά προσφέρει ἐκ μέρους του δῶρα στὸν Ἀπόλλωνα. Ἐκεῖ, βλέποντας τίς ἀπάτες τῶν ἱερέων καί τήν ἀπληστία τους, τοὺς εἰρωνεύθηκε ὅτι μαντεύουν γιά νά πλουτίζουν· κατηγόρησε καί τοὺς κατοίκους τῶν Δελφῶν ὅτι, ἀντί νά καλλιεργοῦν τά κτήματά τους καί νά φροντίζουν τά ζῶα τους, ζοῦσαν ἀπὸ τά ἀφιερώματα τῶν προσκυνητῶν. Οἱ ἱερεῖς τότε ἀποφάσισαν νά τόν θανατώσουν μέ δόλο. Πῆραν λοιπὸν ἀπὸ τόν ναό μιᾶ χρυσή φιάλη καί τήν ἔκρυσαν μέσα στίς ἀποσκευές του. Ἐν συνεχείᾳ τόν κατηγόρησαν γιά κλέφτη καί ἱερόσυλο. Ἔτσι, τόν καταδίκασαν σέ θάνατο καί τόν σκότωσαν ρίχνοντας τον στὸν γκρεμὸ ἀπὸ μιᾶ κορυφή τοῦ Παρνασσοῦ. Ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατό του ἔπεσε πείνα καί δυστυχία στὸν τόπο.

Στὸν Αΐσωπο ἀποδίδονταν μύθοι ἤδη ἀπὸ τήν ἐποχή τοῦ Ἡροδότου. Φαίνεται πὼς ἡ πρώτη μορφή αὐτῶν τῶν μύθων ἦταν ἔμμετρη καί πὼς ἡ μετάδοσή τους γινόταν προφορικά. Κατά τὸν 6^{ον} αι. π.Χ. καταγράφηκαν σέ πεζὸ λόγο. Πρωταγωνιστές στοὺς μύθους αὐτοὺς εἶναι, ὡς ἐπὶ τό πλεῖστον, κάποια ζῶα, ὅπως ἡ ἀλεπού, ὁ λύκος, τό λιοντάρι, τό ποντίκι, τό ἐλάφι κ.ἄ., πού μιλοῦν καί ἐνεργοῦν σάν ἄνθρωποι (τά «φωνήεντα ζῶα»), ἐνῶ ὑπάρχουν καί μερικοὶ μύθοι μέ ἄνθρώπους ἢ θεοὺς. Πρόκειται γιά μικρές ἠθικοδιδασκτικές καί ἀλληγορικές διηγήσεις. Ἡ γλώσσα τῶν μύθων εἶναι ἡ Κοινὴ Ἑλληνικὴ -κάτι πού ἀποδεικνύει ὅτι κατά τήν Ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ ἡ συλλογὴ τῶν μύθων ὑπέστη διασκευή- καί ἡ διατύπωση ἀπλή καί λιτή, σάν αὐτὴν τοῦ προφορικοῦ λόγου.

Ἡ δομή τῶν μύθων εἶναι σταθερή: *Προμύθιον* (εἰσαγωγή στόν μύθο), *μύθος* (ἡ ἱστορία) καί πάντοτε ἓνα σύντομο *ἐπιμύθιον* (ἐπίλογος-ἠθικό δίδαγμα).

Οἱ γνωστοί σήμερα ὡς μύθοι τοῦ Αἰσώπου στηρίζονται στήν ἑμμετρῆ συλλογή μύθων κάποιου Βαβρία, ὁ ὁποῖος στά τέλη τοῦ 2^{ου} αἰ. μ.Χ. ζοῦσε μάλλον στή Μ. Ἀσία. Ἡ συλλογή αὐτή πιθανότατα βασίζεται σέ παλαιότερη συλλογή αἰσώπειων μύθων σέ πεζό λόγο, γιατί ὅλα τά θέματα εἶναι δανεισμένα ἀπό τήν αἰσώπεια παράδοση. Οἱ μύθοι-ποιήματα τοῦ Βαβρίου εἶναι γραμμένοι σέ στίχους χωλιάμβους, ἀλλά στήν πραγματικότητα πρόκειται γιά πεζό λόγο σέ στίχους. Ὅποιαδήποτε ὅμως κι ἂν εἶναι ἡ ποιητική ἀξία τῶν μυθιάμβων τοῦ Βαβρίου, εἶναι γεγονός ὅτι οἱ μύθοι αὐτοί χρησιμοποιήθηκαν τόσο πολύ στή διδασκαλία τῶν παιδιῶν, ὥστε πολύ νωρίς ἔγιναν κλασικό ἔργο.

Ἀπό τούς μύθους αὐτούς πληροφορούμαστε πῶς στήν ἀρχαιότητα, παλαιότερη [Αἰσώπος, 7^{ος}-6^{ος} αἰ. π.Χ.] ἢ νεώτερη [Βαβρίας, 2^{ος} αἰ. μ.Χ.], ζοῦσαν στήν Ἑλλάδα ζῶα πού σήμερα δέν ὑπάρχουν· λιοντάρια, καμήλες, ἐλέφαντες, κροκόδειλοι, ὕαινες, πίθηκοι.

ΑΙΣΩΠΕΙΟΙ ΜΥΘΟΙ, ΕΠΙΛΟΓΗ:

«10. ΑΛΩΠΗΞ ΚΑΙ ΛΕΩΝ

Ἀλώπηξ μηδέποτε θεασαμένη λέοντα, ἐπειδὴ κατά τινα συντυχίαν ὑπήντησε, τὸ μὲν πρῶτον ἰδοῦσα οὕτως ἐξεταράχθη, ὡς μικροῦ ἀποθανεῖν. Ἐκ δευτέρου δὲ αὐτῷ ἐπιτυχούσα ἐφοβήθη μὲν, ἀλλ' οὐχ οὕτως ὡς τὸ πρότερον. Ἐκ τρίτου δὲ θεασαμένη οὕτω κατεθάρρησεν, ὡς καὶ προσελθοῦσα αὐτῷ διαλέγεσθαι.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι ἡ συνήθεια καὶ τὰ φοβερὰ τῶν πραγμάτων καταπραῖνει.

(=*Μία ἀλεπού πού δέν εἶχε δεῖ ποτέ της λιοντάρι, ὅταν τυχαῖα κάποτε συνάντησε, στήν ἀρχή τόσο πολύ τρόμαξε μόλις τό εἶδε, πού παρά λίγο νά πεθάνει. Ὅταν ὅμως συνάντησε καί γιά δεύτερη φορά, φοβήθηκε μὲν, ἀλλά ὄχι τόσο πολύ ὅπως πρῶτα. Ὅταν μάλιστα τό εἶδε γιά τρίτη φορά, ἔδειξε τόσο θάρρος, ὥστε τό πλησίασε κι ἄρχισε τήν κουβέντα μαζί του.*

Ὁ μύθος δηλώνει πῶς ἡ συνήθεια καταπραῖνει καί τά πιά φοβερὰ πράγματα)».

«15. ΑΛΩΠΗΞ ΚΑΙ ΒΟΤΡΥΣ

Ἀλώπηξ λιμώττουσα ὡς ἐθεάσατο ἀπό τινος ἀναδενδράδος βότρυας κρεμαμένους, ἠβουλήθη αὐτῶν περιγενέσθαι καί οὐκ ἠδύνατο. Ἀπαλλαττομένη δὲ πρὸς ἑαυτήν εἶπεν· "ὄμφακές εἰσιν".

Οὕτω καί τῶν ἀνθρώπων ἔνιοι τῶν πραγμάτων ἐφικέσθαι μὴ δυνάμενοι δι' ἀσθένειαν τοὺς καιροὺς αἰτιῶνται.

(=*Μία πεινασμένη ἀλεπού εἶδε κάποτε κρεμασμένα ἀπό κάποια κληματαριά τσαμπιά μέ σταφύλια καί θέλησε νά τά φτάσει, μά δέν μποροῦσε. Ἀποφάσισε λοιπόν νά φύγει καί μονολόγησε· "εἶναι ἄγουρα".*

Ἔτσι καί μερικοί ἄνθρωποι, ὅταν δέν μποροῦν νά πετύχουν κάποια πράγματα λόγω ἀδυναμίας, κατηγοροῦν τίς τάχα ἄσχημες περιστάσεις».

«20. ΑΛΩΠΗΞ ΚΑΙ ΚΡΟΚΟΔΕΙΛΟΣ

Ἀλώπηξ καί κροκόδειλος περὶ εὐγενείας ἤριζον. Πολλὰ δὲ τοῦ κροκόδειλου διεξιόντος περὶ τῆς τῶν προγόνων λαμπρότητος καί τὸ τελευταῖον λέγοντος, ὡς γεγυμνασιαρχηκόντων ἐστὶ πατέρων, ἡ ἀλώπηξ ὑποτυχοῦσα ἔφη· "ἀλλὰ κἂν σὺ μὴ εἴπης, ἀπὸ τοῦ δέρματος φαίνεται, ὅτι ἀπὸ πολλῶν εἶ γυμνασμάτων".

Οὕτω καί τῶν ψευδολόγων ἀνθρώπων ἔλεγχός ἐστὶ τὰ πράγματα.

(=Ἡ ἄλεπού καὶ ὁ κροκόδειλος φιλονικοῦσαν γιὰ τὴν εὐγενικὴ τους καταγωγὴ. Ὁ κροκόδειλος ἀφοῦ μίλησε πολὺ γιὰ τὴ λαμπρότητα τῶν προγόνων του, στό τέλος κατέληξε λέγοντας πὼς οἱ πατέρες του εἶχαν διατελέσει γυμνασῖαρχοι, εἶχαν ἀναλάβει δηλαδὴ, ὡς πολὺ εὐποροὶ πολῖτες, τὴν πολὺ δαπανηρὴ λειτουργία τῆς γυμνασιαρχίας· τότε ἡ ἄλεπού τὸν διέκοψε καὶ εἶπε· "μά κι ἂν ἀκόμα δέν τό πείς ἐσὺ, τό δείχνει τό δέρμα σου πὼς ἔχεις γυμνασθεῖ πολὺ".

Ἔτσι γίνεται καί μέ τοὺς ψεῦτες· τοὺς ἀποκαλύπτουν τὰ ἴδια τὰ πράγματα)».

«24. ΑΛΩΠΗΞ ΕΞΟΓΚΩΘΕΙΣΑ ΤΗΝ ΓΑΣΤΕΡΑ

Ἀλώπηξ λιμώττουσα ὡς ἐθεάσατο ἔν τινι δρυὸς κοιλώματι ἄρτους καί κρέα ὑπὸ τινων ποιμένων καταλελειμμένα, ταῦτα εἰσελθοῦσα κατέφαγεν. Ἐξογκωθεῖσα δὲ τὴν γαστέρα ἐπειδὴ οὐκ ἠδύνατο ἐξελεθεῖν, ἐστέναζε καί ὠδύρετο. Ἐτέρα δὲ ἀλώπηξ τῆδε παριοῦσα ὡς ἤκουσεν αὐτῆς τὸν στεναγμόν, προσελθοῦσα ἐπυνθάνετο τὴν αἰτίαν. Μαθοῦσα δὲ τὰ γεγενημένα ἔφη πρὸς αὐτήν· "ἀλλὰ μενετέον σοι ἐνταῦθα, ἔως ἂν τοιαύτη γένη, ὅποια οὐσα εἰσηλθες, καί οὕτω ῥαδίως ἐξελεύσῃ".

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι τὰ χαλεπὰ τῶν πραγμάτων ὁ χρόνος διαλύει.

(=Μιά πεινασμένη ἄλεπού ὅταν εἶδε στὴν κουφάλα μιᾶς βελανιδιᾶς ψωμιά καί κρέατα παρατημένα ἀπὸ κάποιους βοσκούς, μῆκε μέσα καί τὰ ἔφαγε. Πρήσθηκε ὅμως ἡ κοιλιά της κι ἐπειδὴ δέν μποροῦσε νά βγεῖ, στέναζε καί θρηνοῦσε. Μιά ἄλλη ἄλεπού πού περνοῦσε ἀπ' ἐκεῖ ἄκουσε τὸν ἀναστεναγμό της καί τότε τὴν πλησίασε καί ζήτησε νά μάθει τὴν αἰτία. Ὅταν ἔμαθε τί εἶχε συμβεῖ τῆς εἶπε· "πρέπει λοιπὸν νά μείνεις ἐδῶ, μέχρις ὅτου γίνεις ὅπως ἦσαν ὅταν μῆκες, καί τότε θά βγεῖς εὐκόλα".

Ὁ λόγος λέει, πὼς ὁ χρόνος ἀμβλύνει τίς δυσκολίες πού παρουσιάζονται)».

«60. ΓΕΡΩΝ ΚΑΙ ΘΑΝΑΤΟΣ

Γέρων ποτὲ ξύλα κόψας καί ταῦτα φέρων πολλὴν ὁδὸν ἐβάδιζε. Διὰ δὲ τὸν κόπον τῆς ὁδοῦ ἀποθέμενος τὸ φορτίον τὸν θάνατον ἐπεκαλεῖτο. τοῦ δὲ Θανάτου φανέντος καί πυθομένου, δι' ἣν αἰτίαν αὐτὸν ἐπεκαλεῖτο, ἔφη· "ἴνα τὸ

φορτίον ἄρης".

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι πᾶς ἄνθρωπος φιλοζωεῖ, κἂν δυστυχεῖ
λίαν.

(= "Ένας γέροντας κάποτε ἔκοψε ξύλα καί τά κουβαλοῦσε βαδίζοντας πολύ δρόμο.
Κουράσθηκε ὁμως ἀπό τήν ὁδοιπορία, κι ἀφοῦ ἀκούμπησε κάτω τό φορτίο του, ἄρχισε
νά ἐπικαλεῖται τόν θάνατο. Ἐμφανίσθηκε ὁ θάνατος καί ρώτησε τόν γέροντα γιά ποιόν
λόγο τόν ἐπικαλοῦνταν· τότε ἐκεῖνος ἀπάντησε· "γιά νά σηκώσεις τό φορτίο μου".

Ὁ λόγος δηλώνει πῶς κάθε ἄνθρωπος ἀγαπάει τή ζωή του, ἀκόμη κι ἂν δυστυχεῖ
πολύ)».

«63. ΔΗΜΑΔΗΣ ΚΑΙ ΡΗΤΩΡ

Δημάδης ὁ ῥήτωρ δημηγορῶν ποτε ἐν Ἀθήναις ἐκείνων
δὲ μὴ πάνυ τι αὐτῷ προσεχόντων ἐδεήθη αὐτῶν, ὅπως
ἐπιτρέψωσιν αὐτῷ Αἰσώπειον μῦθον εἰπεῖν. Τῶν δὲ συγγω-
ρησάντων αὐτῷ ἀρξάμενος ἔλεγε· "Δήμητρα καί χελιδὼν
καί ἔγγελος τήν αὐτήν ὁδὸν ἐβάδιζον. Γενομένων δὲ αὐτῶν
κατά τινα ποταμὸν ἡ μὲν χελιδὼν ἀνέπτυ, ἡ δὲ ἔγγελος
κατέδου". Καί ταῦτα εἰπὼν ἐσιώπησεν. Ἐρομένων δὲ αὐτῶν·
"ἡ οὖν Δήμητρα τί ἔπαθεν;" ἔφη· "κεχόλωται ὑμῖν, οἱ τινες
τὰ τῆς πόλεως πράγματα ἐάσαντες Αἰσωπειῶν μύθων
ἀκούειν ἀνέχεσθε".

Οὕτω καί τῶν ἀνθρώπων ἀλόγιστοί εἰσιν, ὅσοι τῶν μὲν ἀναγκαίων ὀλιγοροῦσι,
τὰ δὲ πρὸς ἡδονὴν μᾶλλον αἰροῦνται.

(= Ὁ ρήτορας Δημάδης ἐκφωνοῦσε κάποτε λόγο στήν Ἀθήνα, ἀλλά οἱ Ἀθηναῖοι δέν
τόν πρόσεχαν καί πολύ· τότε αὐτός τούς παρεκάλεσε νά τοῦ ἐπιτρέψουν νά τούς πεῖ
ἕνα μῦθο τοῦ Αἰσώπου. Αὐτοὶ συμφώνησαν κι αὐτός ἄρχισε νά διηγεῖται· "Ἡ θεά
Δήμητρα κι ἕνα χελιδόνη κι ἕνα χέλι βάδιζαν στόν ἴδιο δρόμο. Ὅταν ἔφθασαν σ' ἕνα
ποτάμι, τό χελιδόνη πέταξε ψηλά, καί τό χέλι βούτηξε στό νερό". Κι ἀφοῦ εἶπε αὐτά
σώπασε. Τότε οἱ Ἀθηναῖοι τόν ρώτησαν· "μά ἡ Δήμητρα τί ἔπαθε;" Κι αὐτός ἀπάντησε·
"θύμωσε πολύ μέ σᾶς πού παρατήσατε τά ζητήματα τῆς πόλης κι ἀνέχεσθε ν' ἀκοῦτε
Αἰσώπιους μύθους".

Παρομοίως, καί οἱ ἄνθρωποι πού ἀδιαφοροῦν γιά τά ἀναγκαῖα καί προτιμοῦν μόνο
ὅσα τούς εὐχαριστοῦν, εἶναι ἄμυαλοι)».

«85. ΠΙΘΗΚΟΣ ΚΑΙ ΚΑΜΗΛΟΣ:

Ἐν συνόδῳ τῶν ἀλόγων ζῴων πίθηκος ἀναστάς ὠρχεῖτο.
Σφόδρα δὲ αὐτοῦ εὐδοκιμοῦντος καί ὑπὸ πάντων ἐπιση-
μαινομένου κάμηλος φθονήσασα ἠβουλήθη τῶν αὐτῶν ἐφ-
ικέσθαι. Διόπερ ἐξαναστάσα ἐπειρᾶτο καί αὐτὴ ὀρχεῖσθαι.
Πολλὰ δὲ αὐτῆς ἄτοπα ποιούσης τὰ ζῶα ἀγανακτήσαντα
ροπάλοις αὐτήν παίοντα ἐξήλασαν.

Πρὸς τοὺς διὰ φθόνον κρείττοσιν ἀμιλλωμένους καὶ σφαλλομένους ὁ λόγος εὐκαιρος.

(=Σέ κάποια σύναξη ζῶων σηκώθηκε ὁ πίθηκος καὶ χόρευε. Καί καθὼς τὰ πῆγαινε πάρα πολὺ καλά καὶ ὄλοι τὸν ἐπιδοκίμαζαν, μιὰ καμήλα τὸν ζήλεψε καὶ θέλησε νὰ κάνει τὸ ἴδιο. Γι' αὐτὸ σηκώθηκε καὶ προσπαθοῦσε κι αὐτὴ νὰ χορεύει. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἤξερε νὰ χορεύει κι ἔκανε κινήσεις ἀλλόκοτες, τὰ ζῶα ἀγανακτισμένα τὴν ἐδιώξαν χτυπώντας τὴν μὲ ρόπαλα.

Ὁ μύθος ταιριάζει σ' ἐκείνους πού ἀπό φθόνον ἀνταγωνίζονται ἀνώτερούς τους καὶ ἀποτυγχάνουν)».

«90. ΕΡΜΗΣ ΚΑΙ ΑΓΑΛΜΑΤΟΠΟΙΟΣ

Ἐρμῆς βουλόμενος γνῶναι, ἐν τίνι τιμῇ παρὰ ἀνθρώποις ἐστίν, ἦκεν ἀφομοιωθεὶς ἀνθρώπῳ εἰς ἀγαματοποιοῦ ἐργαστήριον. Καὶ θεασάμενος Διὸς ἄγαλμα ἐπυνθάνετο· "πόσου;" τοῦ δὲ εἰπόντος "δραχμῆς" γελάσας ἠρώτα· "τὸ τῆς Ἡρας πόσου ἐστίν;" εἰπόντος δέ· "ἔτι μείζονος" θεασάμενος καὶ ἑαυτοῦ ἄγαλμα ὑπέλαβεν, ὅτι αὐτόν, ἐπειδὴ καὶ ἄγγελός ἐστι καὶ ἐπικερδῆς, περὶ πολλοῦ οἱ ἄνθρωποι ποιοῦνται. διὸ προσεπυνθάνετο ὁ Ἐρμῆς "πόσου;" καὶ ὁ ἀγαματογλύφος ἔφη· "ἀλλ' ἐὰν τούτους ἀγοράσης, τοῦτόν σοι προσθήκην δώσω".

Πρὸς ἄνδρα κενόδοξον ἐν οὐδεμιᾷ μοίρᾳ παρὰ τοῖς ἄλλοις ὄντα ὁ λόγος ἀρμόζει.

(=Ὁ Ἐρμῆς θέλοντας νὰ μάθει πόσο τὸν τιμοῦν οἱ ἄνθρωποι μεταμορφώθηκε σέ ἄνθρωπο καὶ ἦλθε στό ἐργαστήριον ἐνός ἀγαματοποιοῦ. Ἐκεῖ εἶδε τὸ ἄγαλμα τοῦ Δία καὶ ρώτησε· "πόσο τὸ πουλάς;"· ἐκεῖνος τοῦ ἀπάντησε "μιὰ δραχμῆ"· γέλασε ὁ Ἐρμῆς καὶ ξαναρώτησε· "καὶ τὸ ἄγαλμα τῆς Ἡρας πόσο κοστίζει;"· ὁ ἀγαματοποιός τοῦ ἀπάντησε· "πιὸ ἀκριβὰ"· εἶδε ὕστερα τὸ δικό του ἄγαλμα καὶ νόμισε πὼς οἱ ἄνθρωποι τὸν ἴδιο τὸν τιμοῦν πολὺ, ἀφοῦ εἶναι καὶ ἀγγελιαφόρος καὶ κερδοφόρος. Γι' αὐτὸ ρώτησε ξανά· "κι αὐτὸ πόσο κάνει;" Κι ὁ ἀγαματοποιός τοῦ ἀπάντησε· "ἂν ἀγοράσεις τὰ ἀγάλματα τοῦ Δία καὶ τῆς Ἡρας, αὐτὸ θὰ σοῦ τὸ δώσω δῶρο".

Ὁ μύθος ἀρμόζει σέ ἄνδρα κενόδοξο πού οἱ ἄλλοι δὲν τὸν ὑπολογίζουν καθόλου)».

«96. ΠΑΤΗΡ ΚΑΙ ΘΥΓΑΤΕΡΕΣ

Ἐχων τις δύο θυγατέρας τὴν μὲν κηπουρῶ ἐξέδωκε πρὸς γάμον, τὴν δὲ ἐτέραν κεραμεῖ. Χρόνου δὲ προελθόντος ἦκεν ὡς τὴν τοῦ κηπουροῦ καὶ ταύτην ἠρώτα, πῶς ἔχει καὶ ἐν τίνι αὐτοῖς εἶη τὰ πράγματα. Τῆς δὲ εἰπούσης πάντα μὲν αὐτοῖς παρεῖναι, ἐν δὲ τοῦτο εὐχεσθαι τοῖς θεοῖς, ὅπως χειμῶν γένηται καὶ ὄμβρος, ἵνα τὰ λάχανα ἀρδευθῇ, μετ' οὐ πολὺ παρεγένετο καὶ πρὸς τὴν τοῦ κεραμέως καὶ ὡσαύτως ἐπυνθάνετο, πῶς ἔχει. Τῆς δὲ τὰ μὲν ἄλλα μὴ ἐνδεῖσθαι εἰπούσης, τοῦτο δὲ μόνον εὐχεσθαι, ὅπως αἰθρία

τε ἐπιμείνη καὶ λαμπρὸς ὁ ἥλιος, ἵνα ξηρανθῆ ὁ κέραμος,
εἶπε πρὸς αὐτήν· "ἐὰν σὺ μὲν εὐδίαν ἐπιζητήῃς, ἡ δὲ
ἀδελφή σου χειμῶνα, ποτέρα ὑμῶν συνεύξωμαι;"

Οὕτως οἱ ἐν ταῦτῳ τοῖς ἀνομοίοις πράγμασιν ἐπιχειροῦντες εἰκότως περὶ τὰ
ἐκότερα πταιοῦσιν.

(="Ἐνας πατέρας εἶχε δύο θυγατέρες καὶ τὴ μιά τὴν πάντρεψε μὲ κηπουρό, ἐνῶ τὴν
ἄλλη μὲ κεραμοποιό. Μετὰ ἀπὸ καιρὸ ἐπισκέφθηκε τὴ γυναῖκα τοῦ κηπουροῦ καὶ τὴ
ρωτοῦσε πῶς πάνε οἱ δουλιές τους καὶ σέ ποιά κατάσταση βρίσκονται. Ἐκείνη τοῦ
ἀπάντησε πῶς ὅλα εἶναι καλά, ἀλλὰ γιὰ ἓνα μόνο πράγμα νά προσεύχεται στοὺς θεοὺς,
νά ἔλθει ὁ χειμῶνας καὶ νά βρέξει γιὰ νά ποτισθοῦν τὰ λαχανικά· μετὰ ἀπὸ λίγον καιρὸ
ἐπισκέφθηκε καὶ τὴ γυναῖκα τοῦ κεραμοποιοῦ καὶ τῆς ἔκανε τὴν ἴδια ἐρώτηση, πῶς
πάνε οἱ δουλιές τους. Ἐκείνη τοῦ ἀπάντησε πῶς δὲν ἔχουν κανένα πρόβλημα, ἀλλὰ
νά προσεύχεται γι' αὐτὸ μονάχα, νά διατηρηθεῖ ὁ αἶθριος καιρὸς καὶ ὁ λαμπρὸς ἥλιος,
γιὰ νά ξεραθοῦν τὰ κεραμίδια· τότε ὁ πατέρας τῆς εἶπε· "ἂν ἐσύ ζητάς καλοκαιρία καὶ
ἡ ἀδελφή σου χειμῶνα, ἐγὼ γιὰ ποιὰν ἀπὸ τίς δύο νά προσευχηθῶ;"

Ἔτσι, αὐτοὶ πού ἐπιχειροῦν νά κάνουν παράλληλα δύο πράγματα ἀνόμοια, εἶναι
φυσικό νά ἀποτυχαίνουν καὶ στὰ δύο)».

«98. ΕΧΙΣ ΚΑΙ ΑΛΩΠΗΞ

Ἔχισ ἐπὶ δέσμη ἀκανθῶν εἷς τινα ποταμὸν ἐφέρετο.

Ἀλώπηξ δὲ θεασαμένη αὐτὴν εἶπεν· "ἄξιος τῆς νηὸς ὁ
ναύκληρος".

Πρὸς ἄνδρα πονηρὸν μοχθηροῖς πράγμασιν ἐγχειρήσαντα.

(=Μιὰν ὀχιά τὴν παρέσυρε τὸ ποτάμι καθὼς βρισκόταν πάνω σέ μιὰ δέσμη ἀγκα-
τιῶν. Ἡ ἀλεπού πού τὴν εἶδε εἶπε· "ἀντάξιος τοῦ πλοίου ὁ καπετάνιος".

Λέγεται γιὰ ἄνδρα πονηρὸ πού ἐπιχείρησε μοχθηρὰ πράγματα)».

«99. ΕΡΙΦΟΣ ΚΑΙ ΛΥΚΟΣ

Ἐριφος ὑστερήσας ἀπὸ ποίμνης ὑπὸ λύκου κατεδίωκετο.

Ἐπιστραφεὶς δὲ ὁ ἔριφος λέγει τῷ λύκῳ· "πέπεισμαι, λύκε,
ὅτι σὸν βρῶμά εἰμι. Ἀλλ' ἵνα μὴ ἀδόξως ἀποθάνω, αὐλη-
σον, ὅπως ὀρχήσομαι". Αὐλοῦντος δὲ τοῦ λύκου καὶ ὀρχου-
μένου τοῦ ἐρίφου οἱ κύνες ἀκούσαντες κατεδίωκον τὸν
λύκον. Ἐπιστραφεὶς δὲ ὁ λύκος λέγει τῷ ἐρίφῳ· "ταῦτα
ἐμοὶ καλῶς γίνεται· ἔδει γάρ με μακελλάριον ὄντα αὐλη-
τὴν μὴ μιμεῖσθαι".

Οὕτω οἱ παρὰ γνώμην τοῦ καιροῦ τι πράττοντες καὶ ὧν ἐν χερσὶν ἔχουσιν ὑστε-
ροῦνται.

(="Ἐνα κατσικάκι εἶχε ξεκόψει ἀπὸ τὸ κοπάδι καὶ τὸ κνηγοῦσε ὁ λύκος. Γύρισε
τότε καὶ εἶπε στὸν λύκο· "εἶμαι σίγουρο, λύκε, πῶς θά μέ φᾶς. Ἀλλὰ γιὰ νά μὴν πεθάνω
ἄδοξα, παῖξε μου τὸν αὐλό, γιὰ νά χορέψω". Καθὼς ἔπαιζε ὁ λύκος καὶ χόρευε τὸ
κατσικάκι, ἀκουσαν τὰ σκυλιά καὶ ἄρχισαν νά κνηγοῦν τὸν λύκο. Στράφηκε τότε ὁ

λύκος καί εἶπε στό κατσικάκι· "καλά νά πάθω· γιατί ἔπρεπε ἐγώ, ἕνας χασάπης, νά μὴν μιμηθῶ τόν ἀλλητή".

"Ἔτσι, αὐτοὶ πού ἐνεργοῦν ὄχι ὅπως πρέπει χάνουν κι αὐτὰ πού ἔχουν στά χέρια τους)».

«100. ΛΥΚΟΣ ΚΑΙ ΕΡΙΦΟΣ

Ἐριφος ἐπὶ τινος δώματος ἐστὼς λύκον παριόντα ἐλοι-
δόρει. Ὁ δὲ ἔφη πρὸς αὐτόν· "οὐ σύ με λοιδορεῖς, ἀλλ' ὁ
τόπος".

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι οἱ καιροὶ διδόασι κατὰ τῶν ἀμεινόνων τὸ θάρσος.

(=Ἐνα κασίκι στεκόταν πάνω σ' ἕνα δῶμα καὶ κοροϊδεύε τὸν λύκο πού περνοῦσε ἀπὸ κάτω. Κι ἐκεῖνος τοῦ εἶπε· "δὲν μέ κοροϊδεύεις ἐσύ, ἀλλὰ ὁ τόπος".

Ὁ λόγος δηλώνει πὼς οἱ συγκυρίες μπορεῖ νά δώσουν θάρρος στοὺς ἀδύνατους κατὰ τῶν δυνατῶν)».

«113. ΗΡΑΚΛΗΣ ΚΑΙ ΠΛΟΥΤΟΣ

Ἡρακλῆς ἰσοθεωθεὶς καὶ παρὰ Διὶ ἐστιώμενος ἕνα ἕκα-
στον τῶν θεῶν μετὰ πολλῆς φιλοφροσύνης ἠσπάζετο. Καὶ
δὴ τελευταίου εἰσελθόντος τοῦ Πλούτου κατὰ τοῦ ἐδάφους
κύψας ἀπεστρέψατο αὐτόν. Ὁ δὲ Ζεὺς θαυμάσας τὸ γεγο-
νὸς ἐπυνθάνετο αὐτοῦ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν πάντας τοὺς
δαίμονας ἀσμένως προσαγορεύσας μόνον τὸν Πλοῦτον
ὑποβλέπεται. Ὁ δὲ εἶπεν· "ἀλλ' ἔγωγε διὰ τοῦτο αὐτόν
ὑποβλέπομαι, ὅτι, παρ' ὄν καιρὸν ἐν ἀνθρώποις ἡμῖν, ἐώρων
αὐτόν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τοῖς πονηροῖς συνόντα".

Ὁ λόγος λεχθεὶς ἂν ἐπ' ἀνδρὸς πλουσίου μὲν τὴν τύχην, πονηροῦ δὲ τὸν τρόπον.

(=Ὁ Ἡρακλῆς ὅταν ἔγινε ἴσος μὲ τοὺς θεοὺς καὶ κάθησε στό τραπέζι τους κοντὰ στόν Δία, χαιρετοῦσε μὲ πολλή φιλοφροσύνη τὸν κάθε θεό ξεχωριστά. Ὅταν ὁμως μπῆκε τελευταῖος ὁ Πλοῦτος, ὁ Ἡρακλῆς ἔσκυψε χαμηλά ὡς τὸ ἔδαφος γιὰ νά ἀποφύγει νά τὸν χαιρετίσει. Ὁ Δίας ξαφνιάσθηκε ἀπὸ τὸ γεγονὸς καὶ ζήτησε ἀπὸ τὸν Ἡρακλῆ νά μάθει γιὰ ποιὸ λόγο, ἐνῶ χαιρέτισε μὲ χαρούμενη διάθεση ὅλους τοὺς θεοὺς, ἀπέφυγε νά χαιρετίσει μόνον τὸν Πλοῦτο. Κι ἐκεῖνος ἀπάντησε· "ἀποφεύγω νά τὸν κοιτάξω, γιατί ὅσον καιρὸ βρισκόμουν μεταξύ τῶν ἀνθρώπων, τὸν ἔβλεπα νά συναναστρέφεται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μὲ τοὺς κακοὺς ἀνθρώπους".

Ὁ λόγος θά ταίριαζε γιὰ ἀνδρα πού ἡ τύχη τοῦ χάρισε πλοῦτη, ἀλλὰ οἱ τρόποι του εἶναι πονηροί)».

«118. ΚΑΡΚΙΝΟΣ ΚΑΙ ΑΛΩΠΗΞ

Καρκίνος ἀναβὰς ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἐπὶ τινος αἰγιαλοῦ
ἐνέμετο. Ἀλώπηξ δὲ λιμώττουσα ὡς ἐθεάσατο αὐτόν ἀπο-
ροῦσα τροφῆς, προσδραμοῦσα συνέλαβεν αὐτόν. Ὁ δὲ μέλ-
λων καταβιβρώσκεσθαι ἔφη· "ἀλλ' ἔγωγε δίκαια πέπονθα,
ὅτι θαλάσσιος ὢν χερσαῖος ἠβουλήθην γενέσθαι".

Οὕτω καὶ τῶν ἀνθρώπων οἱ τὰ οἰκεῖα καταλιπόντες ἐπιτηδεύματα καὶ τοῖς μηδὲν προσήκουσιν ἐπιχειροῦντες εἰκότως δυστυχοῦσιν.

(= "Ένας κάβουρας βγήκε ἀπὸ τῆ θάλασσα σὲ κάποια ἀκρογιαλιά καὶ ἔβασκε. Ὅμως μιά πεινασμένη ἀλεπού πού δὲν μποροῦσε νά βρεῖ τροφή, μόλις τὸν εἶδε ἔτρεξε καὶ τὸν ἔπιασε. Κι ὁ κάβουρας, λίγο προτοῦ αὐτὴ τὸν καταβροχθίσει, εἶπε: "εἶναι δίκαιο αὐτὸ πού ἔπαθα, γιατί, ἐνῶ εἶμαι θαλασσινός, θέλησα νά γίνω στεριανός".

Αὐτὸ παθαίνουν καὶ οἱ ἄνθρωποι πού παρατοῦν τίς δικές τους ἀσχολίες καὶ ἀσχο-
λοῦνται μέ ξένες· δικαιολογημένα δυστυχοῦν)».

«126. ΚΟΡΑΞ ΚΑΙ ΑΛΩΠΗΞ

Κόραξ κρέας ἀρπάσας ἐπὶ τινος δένδρου ἐκάθισεν. Ἀλώπηξ δὲ τοῦτον θεασαμένη καὶ βουλομένη τοῦ κρέως περιγενέσθαι στάσα ἐπήνει αὐτὸν ὡς εὐμεγέθη τε καὶ καλόν, λέγουσα καὶ ὅτι πρέπει αὐτὸν μάλιστα ὀρνέων βασιλεύειν, καὶ τοῦτο πάντως ἂν γένοιτο, εἰ φωνὴν εἶχεν. Ὁ δὲ παραστήσαι αὐτῇ θέλων, ὅτι καὶ φωνὴν ἔχει, ἀποβαλὼν τὸ κρέας μεγάλα ἐκεκράγει. Ἐκείνη δὲ προσδραμοῦσα καὶ τὸ κρέας ἀρπάσασα ἔφη: "ὦ κόραξ, καὶ φρένας εἰ εἶχες, οὐδὲν ἂν ἐδέησας εἰς τὸ πάντων βασιλεύσαι".

Πρὸς ἄνδρα ἀνόητον ὁ λόγος εὐκαιρος.

(= "Ένας κόρακας εἶχε ἀρπάζει ἕνα κομμάτι κρέας καὶ καθόταν πάνω σ' ἕνα δέν-
δρο. Τὸν εἶδε κάποια ἀλεπού καὶ θέλοντας νά ἀποκτήσει τὸ κρέας στάθηκε καὶ τὸν ἐπαινοῦσε πὼς τάχα εἶναι εὐσωμος καὶ ὠραῖος, καὶ τοῦ ἔλεγε πὼς αὐτός θά ἔπρεπε νά εἶναι βασιλιάς τῶν ζώων, καὶ πὼς αὐτό θά μποροῦσε νά γίνει, ἂν εἶχε τὴν κατάλληλη φωνή. Κι ὁ κόρακας, θέλοντας νά τῆς δείξει πὼς καὶ φωνὴ ἔχει, ἔβγαλε μεγάλη κραυγὴ ἀφήνοντας νά πέσει τὸ κρέας ἀπὸ τὸ στόμα του. Ἐτρεξε τότε ἡ ἀλεπού, ἄρπαξε τὸ κρέας καὶ τοῦ εἶπε: "ὦ κόρακα, ἂν εἶχες καὶ μυαλό, δὲν θά σοῦ ἔλειπε τίποτε προκει-
μένου νά γίνεις βασιλιάς ὅλων τῶν ζώων".

Ὁ λόγος ταιριάζει σὲ ἄνδρα ἀνόητο)».

«132. ΚΟΙΛΙΑ ΚΑΙ ΠΟΔΕΣ

Κοιλία καὶ πόδες περὶ δυνάμεως ἤριζον. Παρ' ἕκαστα δὲ τῶν ποδῶν λεγόντων, ὅτι τοσοῦτον προέχουσι τῇ ἰσχύϊ ὡς καὶ αὐτὴν τὴν γαστέρα βαστάζουν, ἐκείνη ἀπεκρίνατο· "ἀλλ', ὦ οὔτοι, ἐὰν μὴ ἐγὼ τροφήν προσλάβωμαι, οὐδὲ ὑμεῖς βαστάζειν δυνήσεσθε".

Οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν στρατευμάτων μηδὲν ἐστὶ τὸ πολὺ πλῆθος, ἐὰν μὴ οἱ στρα-
τιῶται ἄριστα φρονῶσι.

(= Ἡ κοιλία καὶ τὰ πόδια μάλωναν γιὰ τὸ ποιός εἶναι πιὸ δυνατός. Ἡ κοιλία ὅμως ἀπάντησε ὡς ἐξῆς στό καθένα ἀπὸ τὰ πόδια πού ἔλεγε πὼς τόσο πολὺ ὑπερέχουν σὲ δύναμη, ὥστε σηκώνουν καὶ αὐτὴν τὴν κοιλία: "καημένα μου, ἂν ἐγὼ δὲν φάω, οὔτε ἐσεῖς θά μπορέσετε νά μέ βαστάξετε".

Ἔτσι συμβαίνει καί στό στράτευμα· τό πολύ πλῆθος εἶναι ἕνα τίποτε, ἂν οἱ στρατιῶτες δέν ἔχουν ἄριστο ἠθικό)».

«135. ΚΥΩΝ ΚΑΙ ΑΛΩΠΗΞ

Κύων θηρευτικός λέοντα ἰδὼν τοῦτον ἐδίωκεν· ὡς δὲ ἐπιστραφεῖς ἐκεῖνος ἐβρυχήσατο, φοβηθεῖς εἰς τοῦπίσω ἔφυγεν. Ἀλώπηξ δὲ θεασαμένη αὐτὸν ἔφη· "ὦ κακὴ κεφαλὴ, σὺ λέοντα ἐδίωκες, οὐ σὺδὲ τὸν βρυχηθμὸν ὑπέμεινας;"

Ὁ λόγος λεχθεὶ ἂν ἐπ' ἀνδρῶν αὐθάδων, οἱ κατὰ πολὺ δυνατωτέρων συκοφαντεῖν ἐπιχειροῦντες, ὅταν ἐκεῖνοι ἀντιστῶσιν, εὐθέως ἀναχαιτίζουσιν.

(=Ἔνα κυνηγετικό σκυλί εἶδε ἕνα λιοντάρι κι ἄρχισε νά τό κυνηγᾶει· ὅταν ὁμως ἐκεῖνο στράφηκε πίσω καί βρυχήθηκε, ὁ σκύλος φοβήθηκε καί τῶβαλε στά πόδια. Ἡ ἀλεπού βλέποντάς τον τοῦ εἶπε· "ὦ κακὴ κεφαλὴ, ἐσύ κυνηγοῦσες τό λιοντάρι, τοῦ ὁποίου δέν ἄντεξες οὔτε τό μούγκρισμα;"

Ὁ λόγος θά μπορούσε νά λεχθεῖ γιὰ ἀνθρώπους αὐθάδεις, οἱ ὁποιοὶ ἐπιχειροῦν νά συκοφαντήσουν ἀνθρώπους πολὺ πιό δυνατοῦς ἀπὸ αὐτούς, ὅταν ὁμως ἐκεῖνοι προβάλουν κάποια ἀντίσταση, ἀμέσως κάνουν πίσω)».

«139. ΚΥΩΝ ΚΑΙ ΛΑΓΩΟΣ

Κύων θηρευτικός λαγῶν συλλαβῶν τοῦτον ποτὲ μὲν ἔδακνε ποτὲ δὲ αὐτοῦ τὰ χεῖλη περιέλειγεν. Ὁ δὲ ἀπαυδήσας ἔφη πρὸς αὐτόν· "ἀλλ', ὦ οὔτος, παῦσαι με δάκνων ἢ καταφιλῶν, ἵνα γνῶ, πότερον ἐχθρὸς ἢ φίλος μου καθέστηκας".

Πρὸς ἄνδρα ἀμφίβολον ὁ λόγος εὐκαιρος.

(=Ἔνα κυνηγόσκυλο ἔπιασε λαγὸ καί πότε τὸν δάγκωνε καί πότε τοῦ ἐγλύφε τὰ χεῖλη. Ἀπήδησε ὁ λαγός καί τοῦ εἶπε· "σκύλε, σταμάτα νά μέ δαγκώνεις καί νά μέ φιλάς, γιὰ νά καταλάβω ἂν εἶσαι φίλος ἢ ἐχθρὸς".

Ὁ λόγος ταιριάζει σέ ἄνδρα ἀμφιβόλου διαθέσεως)».

«146. ΛΕΩΝ ΚΑΙ ΒΑΤΡΑΧΟΣ

Λέων ἀκούσας βατράχου κεκραγότος ἐπεστράφη πρὸς τὴν φωνὴν οἰόμενος μέγα τι ζῷον εἶναι. Προσμείνας δὲ αὐτῷ μικρὸν χρόνον ὡς ἐθεάσατο αὐτὸν ἀπὸ τῆς λίμνης ἐξελθόντα, προσελθὼν κατεπάτησεν εἰπών· "μηδένα ἀκοὴ ταραττέτω πρὸ τῆς θέας".

Πρὸς ἄνδρα γλωσσαλγῆ οὐδὲν πλέον τοῦ λαλεῖν δυνάμενον.

(=Κάποιο λιοντάρι ὅταν ἄκουσε ἕναν βάτραχο νά κοάζει, στράφηκε πρὸς τό μέρος τῆς φωνῆς νομίζοντας πὼς πρόκειται γιὰ μεγάλο ζῷο. Περίμενε γιὰ λίγο κι ὅταν εἶδε τὸν βάτραχο νά βγαίνει ἀπὸ τῆ λίμνη, πλησίασε καί τὸν πάτησε λέγοντας· "κανέναν νά μὴν τὸν ταραζεῖ ἢ ἀκοὴ πρὶν ἀπὸ τῆ θέα".

Ἀναφέρεται σέ ἄνθρωπο πού ἡ γλώσσα του εἶναι πολὺ ἐνοχλητικὴ καί πού δέν μπορεῖ νά κάνει τίποτε ἄλλο ἀπὸ τό νά μιλάει)».

«151. ΛΕΩΝ ΦΟΒΗΘΕΙΣ ΜΥΝ

Λέοντος κοιμωμένου μῦς τῷ στόματι διέδραμεν. Ὁ δὲ ἐξαναστὰς πανταχοῦ περιειλίττετο ζητῶν τὸν προσεληλυθότα. Ἀλώπηξ δὲ αὐτὸν θεασαμένη ὠνείδιζεν, εἰ λέων ὢν ἐφοβήθη μῦν. Καὶ ὃς ἀπεκρίνατο· "οὐ τὸν μῦν ἐφοβήθη, ἀλλὰ κατὰ τῆς τόλμης αὐτοῦ τὴν ὀργὴν ἔχω."

Ὁ λόγος διδάσκει τοὺς φρονίμους τῶν ἀνθρώπων μὴδὲ τῶν μετρίων πραγμάτων καταφρονεῖν.

(=Τὴν ὥρα πού κάποιο λιοντάρι κοιμόταν ἔνα ποντίκι πέρασε πάνω ἀπὸ τὸ στόμα του. Σηκώθηκε καὶ στριφογύριζε παντοῦ ζητώντας νὰ βρεῖ τὸν ἐπισκέπτη του. Μιά ἀλεπού τὸ εἶδε καὶ ἄρχισε νὰ τὸ κοροϊδεύει πού λιοντάρι αὐτὸ φοβήθηκε ἔνα ποντίκι. Κι ἐκεῖνο ἀπάντησε· "δὲν φοβήθηκα τὸ ποντίκι, ἀλλὰ εἶμαι ὀργισμένος μέ τὴν τόλμη του".

Ὁ λόγος διδάσκει πὼς οἱ φρόνιμοι ἄνθρωποι δὲν καταφρονοῦν οὔτε τὰ ἀσήμαντα πράγματα)».

«163. ΛΥΚΟΣ ΚΑΙ ΓΡΑΥΣ

Λύκος λιμώττων περιήει ζητῶν ἑαυτῷ τροφήν. Ὡς δὲ ἐγένετο κατὰ τινα ἔπαυλιν, ἀκούσας γραὸς παιδί κλαίοντι ἀπειλουμένης, ἐὰν μὴ παύσηται, βαλεῖν αὐτὸν τῷ λύκῳ, προσέμενεν οἰόμενος ἀληθεύειν αὐτήν. Ἐσπέρας δὲ γενομένης ὡς οὐδὲν τοῖς λόγοις ἀκόλουθον ἐγένετο, ἀπαλλαττόμενος ἔφη· "ἐν ταύτῃ τῇ ἐπαύλει οἱ ἄνθρωποι ἄλλα μὲν λέγουσιν, ἄλλα δὲ ποιοῦσιν".

Οὗτος ὁ λόγος ἀρμόσειεν ἂν πρὸς ἐκείνους τοὺς ἀνθρώπους, οἱ τοῖς λόγοις ἀκόλουθα τὰ ἔργα οὐκ ἔχουσιν.

(=Ἐνας πεινασμένος λύκος τριγυρνοῦσε γιὰ νὰ βρεῖ τροφή. Ὅταν βρέθηκε κοντὰ σὲ μιὰ ἀγροικία, ἄκουσε μιὰ γριά νὰ ἀπειλεῖ ἕνα παιδί πού ἔκλαιγε πὼς, ἂν δὲν σταματήσει νὰ κλαίει, θὰ τὸ ρίξει στὸν λύκο· περίμενε λοιπὸν ὁ λύκος νομίζοντας πὼς ἡ γριά μιλοῦσε στ' ἀλήθεια. Ὅταν πιά σουρούπωσε, καθὼς δὲν ἔγινε τίποτε ἀπ' ὅσα εἶπε ἡ γριά, ἔφυγε ὁ λύκος λέγοντας· "σ' αὐτὸ τὸ σπίτι οἱ ἄνθρωποι ἄλλα λένε κι ἄλλα κάνουν".

Αὐτὸς ὁ λόγος θὰ ταίριαζε σ' ἐκείνους τοὺς ἀνθρώπους, τῶν ὁποίων τὰ ἔργα δὲν συμφωνοῦν μέ τὰ λόγια)».

«184. ΟΔΟΙΠΟΡΟΣ ΚΑΙ ΤΥΧΗ

Ὁδοιπὸρος πολλὴν ὁδὸν διανύσας ἐπειδὴ κόπῳ συνείχετο, πεσὼν παρὰ τι φρέαρ ἐκοιμᾶτο. Μέλλοντος δὲ αὐτοῦ ὅσον οὐπῶ καταπίπτειν ἡ Τύχη ἐπιστᾶσα καὶ διεγείρασα αὐτὸν εἶπεν· "ὦ οὗτος, εἴ γε ἐπεπτώκεις, οὐκ ἂν τὴν σεαυτοῦ ἀβουλίαν ἀλλ' ἐμέ ἦτιῶ".

Οὕτω πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων δι' ἑαυτοὺς δυστυχήσαντες τὸ θεῖον αἰτιῶνται.

(=“Ένας όδοιπόρος μετά από πολλή όδοιπορία, κουρασμένος, ζάπλωσε νά κοιμηθεῖ δίπλα σ’ ένα πηγάδι. Κι ἐνῶ σιγά-σιγά κόντευε νά γλιστρίσει μέσα, στάθηκε πάνω του ἡ Τύχη, τόν ζόπνησε καί τοῦ εἶπε· “καλέ μου ἄνθρωπε, ἂν εἶχες πέσει, θά κατηγοροῦσες ἐμένα κι ὄχι τή δική σου ἀπερικοψία”.

“Ἔτσι, πολλοί ἄνθρωποι, ὅταν πέσουν σέ δυστυχία ἐξ αἰτίας τους, κατηγοροῦν τόν Θεό)».

«195. ΟΝΟΣ ΚΑΙ ΤΕΤΤΙΓΕΣ

Ἦνος ἀκούσας τεττίγων ἀδόντων ἤσθη ἐπὶ τῇ εὐφωνία καί ζηλώσας αὐτῶν τὴν ἡδύτητα εἶπε· “τί σιτούμενοι τοιαύτην φωνὴν ἀφίετε;”. τῶν δὲ εἰπόντων “δρόσον” ὁ ὄνος προσπαραμένων τῇ δρόσῳ λιμῶ διεφθάρη.

Οὕτως οἱ τῶν παρὰ φύσιν ἐπιθυμοῦντες πρὸς τῷ μὴ ἐπιτυχεῖν, ὧν ἐφίενται, καὶ τὰ μέγιστα δυστυχοῦσιν.

(=“Ένας ὄνος ἄκουσε κάποτε τὰ τζιτζίκια νά τραγουδοῦν, εὐχαριστήθηκε ἀπὸ τὴν ὠραία φωνή τους, ζήλεψε τὴ γλυκότητά τους καί τὰ ρώτησε· “τί τρῶτε καί βγάζετε τέτοια ὁμορφὴ φωνή;”. ὅταν αὐτὰ ἀπάντησαν “δροσιά”, ὁ ὄνος ἐπιμένοντας νά γευεταί μόνο δροσιά, πέθανε ἀπὸ τὴν πείνα.

“Ἔτσι, αὐτοὶ πού ἐπιθυμοῦν πράγματα ἀφύσικα, ὅταν δέν πετύχουν αὐτὰ πού θέλουν, νιώθουν πάρα πολὺ δυστυχημένοι)».

«201. ΟΝΟΣ ΚΑΙ ΒΑΤΡΑΧΟΙ

Ἦνος ξύλων γόμεν φέρων λίμνην διέβαινεν. Ὀλισθήσας δέ, ὡς κατέπεσεν, ἐξαναστήναι μὴ δυνάμενος ὠδύρετό τε καὶ ἔστενεν. Οἱ δὲ ἐν τῇ λίμνῃ βάτραχοι ἀκούσαντες αὐτοῦ τῶν στεναγμῶν ἔφασαν· “ὦ οὗτος, καὶ τί ἂν ἐποίησας, εἰ τοσοῦτον ἐνταῦθα χρόνον διέτριβες, ὅσον ἡμεῖς, ὅτε πρὸς ὀλίγον πεσῶν οὕτως ὀδύρη;”.

Τούτῳ τῷ λόγῳ χρήσαιτο ἂν τις πρὸς ἄνδρα ῥάθυμον ἐπ’ ἐλαχίστοις πόνοις δυσφοροῦντα αὐτὸς πλείονας ῥαδίως ὑφιστάμενος.

(=Κάποιος ὄνος διέσχιζε μιὰ λίμνη φορτωμένος ἕνα δεμάτι ζύλα. Γλίστρησε ὁμῶς καὶ ἔπεσε καὶ μὴ μπορῶντας νά σηκωθεῖ θρηνοῦσε κι ἀναστέναζε. Ὅταν ἄκουσαν τούς στεναγμούς του οἱ βάτραχοι τῆς λίμνης, τοῦ εἶπαν· “ἔ σύ, καὶ τί θά ἔκανες, ἂν ζοῦσες μέσα στό νερό γιά τόσον καιρό, ὅσο ἐμεῖς, πού τώρα γιά λίγο ἔπεσες καὶ θρηνολογεῖς τόσο;”.

Αὐτόν τόν λόγο θά μπορούσε νά χρησιμοποιοῦσε κάποιος πού ἔχει ὑποφέρει πολλούς κόπους πρὸς ἕναν τεμπέλη πού δυσφορεῖ μπροστά στόν ἐλάχιστο κόπο)».

«212. ΟΦΙΣ, ΓΑΛΗ ΚΑΙ ΜΥΕΣ

Ἦφις καὶ γαλῆ ἐν τινι οἰκίᾳ ἐμάχοντο. Οἱ δὲ ἐνταῦθα μύες ἀεὶ καταναλισκόμενοι ὑπ’ ἀμφοτέρων ὡς ἐθεάσαντο τὴν μάχην ἐξήησαν. Οἱ δὲ τούτους θεασάμενοι ἀφέντες τὴν πρὸς ἑαυτοῦς μάχην ἐπ’ ἐκείνους ἐτράπησαν.

Οὕτω καὶ τῶν πόλεων οἱ ἐν ταῖς τῶν δημαγωγῶν στάσεσιν ἑαυτοὺς παρεισκυλίοντες λανθάνουσιν αὐτοὶ ἑκατέρων ἀνάλωμα γινόμενοι.

(=Σ' ἔνα σπιτί ἔνα φίδι καὶ μιὰ γάτα μάλωναν. Τότε τὰ ποντίκια τοῦ σπιτιοῦ, ποὺ συνέχεια καὶ τό φίδι καὶ ἡ γάτα τὰ ἔτρωγαν, μόλις εἶδαν τὴ μάχη βγήκαν ἔξω. Ὅταν ὁμως τὰ εἶδαν οἱ δύο ἀντίπαλοι, παράτησαν τὴ μεταξὺ τους σύγκρουση καὶ στράφηκαν ἐναντίον τους.

Ἔτσι συμβαίνει καὶ στίς πόλεις· αὐτοὶ ποὺ ἀνακατεύονται στίς συγκρούσεις μεταξὺ τῶν δημαγωγῶν χωρὶς νὰ τὸ καταλάβουν γίνονται ἐχθροὶ καὶ τῶν δύο)».

«226. ΠΟΙΜΗΝ ΠΑΙΖΩΝ

Ποιμὴν ἐξελαύνων αὐτοῦ τὴν ποιμνὴν ἀπὸ τινος κόμης πορρωτέρω διετέλει τοιαύτη παιδιᾶ χρώμενος. Ἐπιβώμενος γὰρ τοὺς κωμήτας ἐπὶ βοήθειαν ἔλεγεν, ὡς λύκοι τοῖς πρόβασιν ἐπῆλθον. Δίς δὲ καὶ τρίς τῶν ἐκ τῆς κόμης ἐκπλαγέντων καὶ ἐκπηδησάντων, εἶτα μετὰ γέλωτος ἀπαλλαγέντων, συνέβη τὸ τελευταῖον λύκον ἐπελθεῖν τῇ ἀληθείᾳ. Ἀποτεμομένης δὲ αὐτοῦ τῆς ποιμνῆς καὶ αὐτοῦ ἐπὶ βοήθειαν βοῶντος ἐκεῖνοι ὑπολαβόντες αὐτὸν παίζειν κατὰ τὸ ἔθος ἤττον ἐφρόντιζον. Καὶ οὕτως συνέβη αὐτὸν ἀπολέσαι τὰ πρόβατα.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι τοῦτο κερδαίνουν οἱ ψευδόμενοι τὸ μηδέ, ὅταν ἀληθεύωσι, πιστεῦσθαι.

(=Ἐνας τσομπάνος ποὺ ἔβγαζε τὸ κοπάδι του γιὰ βοσκὴ ἔξω ἀπὸ κάποιο χωριὸ συνήθιζε νὰ κάνει τὸ ἐξῆς ἀστεῖο· καλοῦσε μὲ φωνές τοὺς συγχωριανοὺς του γιὰ βοήθεια λέγοντας πὼς λύκοι ἐπιτέθηκαν στὰ πρόβατα. Δυὸ καὶ τρεῖς φορές αὐτοὶ ἔτρεξαν ζαφνιασμένοι νὰ τὸν βοηθήσουν, ἀλλὰ ὁ βοσκὸς τοὺς γύρισε πίσω γελώντας· ὁμως στό τέλος ὁ λύκος ἦλθε στ' ἀλήθεια. Καὶ καθὼς κατασπάραζε τὸ κοπάδι του καὶ ὁ βοσκὸς φώναζε γιὰ βοήθεια, ἐκεῖνοι νομίζοντας πὼς ὡς συνήθως τοὺς κοροϊδεύει δὲν ἐνδιαφέρθηκαν καθόλου. Κι ἔτσι ὁ ψεύτης βοσκὸς ἔχασε τὰ πρόβατά του.

Ὁ λόγος δηλώνει πὼς τὸ κέρδος τῶν ψευτῶν εἶναι αὐτό, νὰ μὴ γίνονται δηλαδή πιστευτοὶ οὔτε ὅταν λένε τὴν ἀλήθεια)».

«243. ΠΙΘΗΚΟΥ ΠΑΙΔΕΣ

Τοὺς πιθήκους φασὶ δύο τίκτειν καὶ τὸ μὲν ἕτερον τῶν γεννημάτων στέργειν καὶ μετ' ἐπιμελείας τρέφειν, τὸ δὲ ἕτερον μισεῖν καὶ ἀμελεῖν. Συμβαίνει δὲ κατὰ τινὰ θεῖαν τύχην τὸ μὲν ἐπιμελούμενον ἀποθνήσκειν, τὸ δὲ ὀλιγορούμενον ἐκτελειοῦσθαι.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι πάσης προνοίας ἡ τύχη δυνατωτέρα καθέστηκεν.

(=Λένε πὼς οἱ πίθηκοι γεννοῦν δύο μικρά, καὶ τὸ μὲν ἔνα τὸ ἀγαποῦν καὶ τὸ μεγαλώνουν μὲ πολλὴ φροντίδα, ἐνῶ τὸ ἄλλο τὸ μισοῦν καὶ τὸ παραμελοῦν. Κατὰ μία θεῖα

τύχη ὁμως συμβαίνει τό μέν φροντισμένο νά πεθαίνει, ἐνῶ τό παραμελημένο νά μεγαλώνει κανονικά.

Ὁ λόγος δηλώνει πώς ἡ τύχη εἶναι πιό δυνατή ἀπό κάθε ἀνθρώπινη φροντίδα)».

«252. ΥΣ ΑΓΡΙΟΣ ΚΑΙ ΑΛΩΠΗΞ

ἽΥς ἄγριος ἐστῶς παρά τι δένδρον τοὺς ὀδόντας ἠκόνα. Αλώπεκος δὲ ἐρομένης τὴν αἰτίαν, δι' ἣν μηδενὸς αὐτῷ μήτε κυνηγέτου μήτε κινδύνου ἐφεστῶτος τοὺς ὀδόντας θήγει, ἔφη· "ἀλλ' οὐ ματαίως τοῦτο ποιῶ. Ἐὰν γάρ με κίνδυνος καταλάβῃ, οὐ τότε περὶ τὸ ἀκονᾶν ἀσχοληθήσομαι, ἐτοίμοις δὲ οὔσι χρῆσομαι".

Ὁ λόγος διδάσκει, ὅτι δεῖ πρὸ τῶν κινδύνων τὰς παρασκευὰς ποιεῖσθαι.

(= "Ἐνα ἀγριογούρουνο στεκόταν πλάι σ' ἓνα δένδρο κι ἀκόνιζε τὰ δόντια του.

Ὅταν μιὰ ἀλεπού τό ρώτησε γιά ποιόν λόγο τά κάνει κοφτερά, ἀφοῦ οὔτε κυνηγός οὔτε κάποιος κίνδυνος ὑπάρχει, ἀπάντησε· "δέν τό κάνω αὐτό ἄσκοπα. Γιατί ἂν συναντήσω κάποιον κίνδυνο, τότε δέν θά ἀσχοληθῶ μέ τό τρόχισμά τους, ἀλλά θά εἶναι ἔτοιμα πρὸς χρῆση".

Ὁ λόγος διδάσκει ὅτι οἱ προετοιμασίες γίνονται πρὶν ἀπό τοὺς κινδύνους)».

«263. ΕΛΑΤΗ ΚΑΙ ΒΑΤΟΣ

Ἐλάτη καυχωμένη τῇ βάτῳ ἔλεγεν· "ἐν οὐδενὶ οὐδὲν χρησιμεύεις, ὅτε ἐγὼ ἐν στέγεσι ναοῦ χρησιμεύω καὶ οἴκοις". Ἡ δὲ βάτος ἔφη· "ὦ ἐλεεινή, εἰ μνησθείης τῶν πελέκεων καὶ πριόνων τῶν κοπτόντων σε, βάτος ἂν εἶχες θελήσει γενέσθαι, οὐκ ἐλάτη".

Κρεῖσσον πενία ἄφοβος ἢ πλουσιότης μετὰ ἀναγκῶν καὶ ἐπηρεϊῶν.

(= "Ἐνα ἔλατο καυχιόταν σ' ἓναν βάτο καὶ τοῦ ἔλεγε· "σέ τίποτε ἀπολύτως δέν χρησιμεύεις, ἐνῶ ἐγὼ χρησιμεύω στίς στέγες τῶν ναῶν καὶ στά σπίτια". Καὶ ὁ βάτος εἶπε· "ἐλεεινό, ἂν ἔφερνες στὸν νοῦ σου τά τσεκούρια καὶ τά πριόνια πού σέ κόβουν, θά ἤθελες νά γίνεις βάτος κι ὄχι ἔλατο".

Εἶναι προτιμότερη ἢ φτώχεια πού δέν τὴν ἀκολουθεῖ ὁ φόβος ἀπό τά πλούτη πού συνοδεύονται ἀπό τίς ἀνάγκες καὶ τίς προσβολές)».

«270. ΔΑΜΑΛΙΣ ΚΑΙ ΒΟΥΣ

Δάμαλις βοῦν ὀρῶσα ἐργαζόμενον ἐταλάνιζεν ἐπὶ τοῦ κόπου. Ἐπειδὴ δὲ ἐορτὴ κατέλαβε, τὸν βοῦν ἀπολύσαντες τὴν δάμαλιν ἐκράτησαν τοῦ σφάζαι. Ἰδὼν δὲ ὁ βοῦς ἐμειδίασε καὶ πρὸς αὐτὴν εἶπεν· "ὦ δάμαλις, διὰ τοῦτο ἤργεις, διὰ τὸ ἀρτίως τυθῆναι".

Ὁ μῦθος δηλοῖ, ὅτι τῷ ἀργοῦντι κίνδυνος μένει.

(= Μιὰ ἀγελαδίτσα ἔβλεπε ἓνα βόδι νά ἐργάζεται καὶ τό ταλάνιζε γιά τὸν κόπο του.

Ὅταν ὁμως ἔφθασε κάποια γιορτὴ, ἄφησαν ἐλεύθερο τό βόδι κι ἔδεσαν τὴν ἀγελαδίτσα

γιά νά τή σφάζουν. Ὄταν τήν εἶδε τό βόδι, χαμογέλασε καί τῆς εἶπε· "ὦ δάμαλις, γι' αὐτό δέν σέ ἔβαζαν νά δουλέψεις, γιά νά σέ θυσιάσουν τώρα".

Ὁ μῦθος δηλώνει ὅτι ὁ ἀργός ἀπό κάπου κινδυνεύει)».

«271.

Κορυδαλός εἰς πάγην ἀλοῦς θρηγῶν ἔλεγεν· "οἶμοι τῶ ταλαιπώρῳ καί δυστήνῳ πτηνῶ· οὐ χρυσὸν ἐνοσφισάμην τινός, οὐκ ἄργυρον, οὐκ ἄλλο τι τῶν τιμίῳν· κόκκος δὲ σίτου μικρὸς τὸν θάνατόν μοι προὔξενησεν".

Ὁ μῦθος πρὸς τοὺς διὰ κέρδος εὐτελεῖς μέγαν ὑφισταμένους κίνδυνον.

(=Ἐνας κορυδαλός πιάσθηκε σέ παγίδα καί θρηνολογώντας ἔλεγε· "ἀλίμονο σέ μένα τό ταλαιπώρο καί δύστυχο πτηνό· δέν ἔκλεψα οὔτε τό χρυσάφι κανενός οὔτε τό ἀσήμι οὔτε κάτι ἄλλο πολύτιμο· ὅμως ἕνας μικρὸς κόκκος σταριοῦ μοῦ προξένησε τὸν θάνατο".

Ὁ μῦθος ἀναφέρεται σ' αὐτοὺς πού γιά ἀσήμαντο κέρδος μπαίνουν σέ μεγάλο κίνδυνο)».

«288. ΚΟΡΑΞ ΝΟΣΩΝ

Κόραξ νοσῶν ἔφη τῇ μητρί· "μητέρα, εὐχου τῶ θεῶ καί μὴ θρήνει". Ἡ δ' ὑπολαβοῦσα ἔφη· "τίς σε, ὦ τέκνον, τῶν θεῶν ἐλεήσει; τίνος γὰρ κρέας ὑπὸ σοῦ γε οὐκ ἐκλάπη;".

Ὁ μῦθος δηλοῖ, ὅτι οἱ πολλοὺς ἐχθροὺς ἐν βίῳ ἔχοντες οὐδένα φίλον ἐν ἀνάγκῃ εὐρήσουσιν.

(=Ἐνα ἄρρωστο κοράκι εἶπε στή μητέρα του· "μητέρα, προσευχέσου στὸν θεό καί μὴν κλαῖς. Κι ἐκεῖνη τοῦ εἶπε· "ποιός θεός θά σέ βοηθήσει, παιδί μου; Τίνος θεοῦ τό κρέας δέν ἔκλεψες;".

Ὁ μῦθος δηλώνει πὼς αὐτοὶ πού στή ζωὴ τους ἔχουν πολλοὺς ἐχθροὺς, στήν ἀνάγκη τους δέν θά βροῦν κανένα φίλο)».

«303. ΓΕΩΡΓΟΣ ΚΑΙ ΟΝΑΡΙΑ

Γεωργός τις γηράσας ἐπ' ἀγρῶ καί μηδέποτε εἰς πόλιν εἰσελθὼν παρεκάλει τοὺς ἰδίους θεάσασθαι τὴν πόλιν. Οἱ δὲ οἰκεῖοι αὐτοῦ ἔξευξαν ἄμαξαν καί ὄναρια εἰπόντες· "ἔλαυνε μόνον καί αὐτά σε ἐνελθόντα καταστήσουσιν εἰς τὴν πόλιν". Χειμῶνος δὲ γενομένου σκοτοειδοῦς κατὰ τὴν ὁδὸν τὰ ὄναρια πλανηθέντα εἰσηλθον εἰς τινὰ τόπον ἀπόκρημνον. Ὁ δὲ τὸν ἴδιον θεασάμενος κίνδυνον ἔφη· "ὦ Ζεῦ, τί σε ἠδίκησα, ὅτι οὕτως ἀπόλλυμαι καί ταῦτα οὐχ ὑπὸ ἵππων ἐντίμων οὐδὲ ὑπὸ ἡμιόνων γενναίων ἀλλ' ὑπὸ ὄναριων ἐλαχίστων;".

Ὅτι κρεῖττον ἀποθανεῖν εὐχρήστως ἢ ζῆν ἀτίμως.

(=Ἐνας γεωργός πού γέρασε στά χωράφια καί ποτὲ δέν εἶχε μπεῖ στήν πόλη παρακαλοῦσε τοὺς δικούς του νά τὸν πάνε νά δεῖ τὴν πόλη. Αὐτοὶ ἔξεψαν σέ μιὰ ἄμαξα

γαϊδουράκια καί τοῦ εἶπαν· "κράτα μόνο τά γκέμια, καί τά ζῶα θά σέ ὀδηγήσουν μέσα στήν πόλη". Στόν δρόμο ὅμως χάλασε ὁ καιρός, σκοτείνιασε ὁ οὐρανός καί τά γαϊδουράκια χάθηκαν καί μπῆκαν σ' ἕναν ἀπόκρημνο τόπο. Ὁ ἄνθρωπος ὅταν εἶδε τόν κίνδυνο πού διέτρεχε εἶπε· "ὦ Δία, τί ἀδικία σοῦ ἔκανα, ὥστε νά πεθάνω μ' αὐτόν τόν τρόπο, καί μάλιστα ὄχι ἀπό ἄλογα τιμημένα οὔτε ἀπό γενναία μουλάρια, ἀλλά ἀπό ἀσήμαντα γαϊδουράκια;".

Ἡ ἱστορία θέλει νά πεῖ πώς εἶναι προτιμότερο νά πεθαίνει κανεῖς ὅσο ἀκόμη εἶναι χρήσιμος παρά νά ζεῖ ἐπονείδιστα».

ΙΖ' Κεφάλαιο

Άποφθέγματα - Γνωμικά

Άποφθέγματα καί γνωμικά διαφόρων ἀρχαίων συγγραφέων καί ποιητῶν ἔχουμε καταγράψει πολλά ἕως τώρα σέ διάφορα σημεῖα τῆς ἐργασίας. Οἱ κατωτέρω δύο ομάδες εἶναι κατά πολύ μεταγενέστερες καί μᾶλλον ἀνήκουν στόν πρῶτον αἰῶνα τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐποχῆς.

1. «Μενάνδρου καί Φιλιστίωνος Σύγκρισις» ἢ «Μενάνδρου καί Φιλιστίωνος Γνώμαι καί Διάλογοι»

(περ. μέσα 1^{ου} αἰ. π.Χ. - ἀρχές 1^{ου} αἰ. μ.Χ.)

Ὑπό τόν τίτλο αὐτόν σῶθηκαν κάποια ἀποφθέγματα σέ στίχους, σέ τέσσερις παραλλαγές, τῶν ὁποίων ὅμως ἡ γνησιότητα θεωρεῖται ἀμφίβολη. Πρόκειται μᾶλλον γιά Ἀνθολόγιο ἀποφθεγμάτων παλαιότερων σοφῶν. Ὁ Φιλιστίων καταγόταν ἀπό τή Νίκαια καί ἔζησε στήν ἐποχή τοῦ Αὐγούστου (27 π.Χ.-14 μ.Χ.).

Τά ἀποφθέγματα αὐτά ἐκτίθενται μέσα σέ διαλόγους μεταξύ τοῦ Φιλιστίωνος καί κάποιου Μενάνδρου:

«ΜΕΝΑΝΔΡΟΣ:

Φιλιστίωνα τὸν καλὸν τε κάγαθόν
ἐγὼ Μένανδρος πολλὰ χαίρειν βούλομαι.

(= *Ἐγὼ ὁ Μένανδρος θέλω νά χαιρετίσω μ' ὅλη μου τήν καρδιά τόν εὐγενικό καί ἐνάρετο Φιλιστίωνα*).

ΦΙΛΙΣΤΙΩΝ:

Κἀγὼ τάδ' αὐτὰ βούλομαι Φιλιστίων
προσεννέπειν, Μένανδρε, τὴν ἴσην χάριν.

(= *Κι ἐγὼ ὁ Φιλιστίων θέλω τό ἴδιο, Μένανδρε, νά σοῦ ἀπονείμω τόν ἴδιο χαιρετισμό*).

ΜΕΝΑΝΔΡΟΣ:

Ἄπασιν ἀνθρώποισιν ἀπόκειται θανεῖν,
ζωῆς γὰρ ἡμῖν ὀλίγος ἐμετρήθη χρόνος.

(= *Ὅλων τῶν ἀνθρώπων κληρὸς εἶναι ὁ θάνατος, γιατί μᾶς ὀρίσθηκε λίγος χρόνος ζωῆς*).

ΦΙΛΙΣΤΙΩΝ:

Μηδεὶς ἑαυτὸν μακάριον νομιζέτω,

πρὶν ἢ μάθῃ τὸ τέρμα τῆς εἰμαρμένης.

(=Κανείς νά μὴν θεωρεῖ τὸν ἑαυτό του εὐτυχισμένο, προτοῦ μάθῃ τὸ τέρμα ποῦ τοῦ ἔχει ὀρίσει ἡ μοῖρα του).

MENANDROS:

Δούλους ποιοῦσι πάντας τοὺς ἐλευθέρους

γάμοι, τεκνώσεις, ἡδοναί, φόβοι, νόμοι.

(=Ὅλους τοὺς ἐλεύθερους τοὺς καθιστοῦν δούλους οἱ γάμοι, ἡ τεκνοποίηση, οἱ ἡδονές, οἱ φόβοι, οἱ νόμοι).

ΦΙΛΙΣΤΙΩΝ:

Ἐλευθέρους ἅπαντας ἡ φύσις ποιεῖ,

δούλους δὲ μετεποίησεν ἡ πλεονεξία...

(=Ἡ φύσις ὅλους τοὺς ἔκανε ἐλεύθερους, ἀλλὰ τοὺς μετέβαλε σὲ δούλους ἡ πλεονεξία...).

ΦΙΛΙΣΤΙΩΝ:

Ἡ γλῶσσα πολλῶν ἐστὶν αἰτία κακῶν.

Κρεῖττον σιωπᾶν ἢ λαλεῖν ἂ μὴ θέμις.

(=Ἡ γλῶσσα εἶναι αἰτία πολλῶν κακῶν. Εἶναι προτιμότερο νά σιωπαίνει κανείς παρά νά λέει ὅσα δέν πρέπει).

MENANDROS:

Ἄκουε πάντα μανθάνειν καὶ μὴ λαλεῖν·

πολλὴν γὰρ ἀβλάβειαν ἡ σιγὴ φέρει.

(=Ἄκουγε τὰ πάντα γιὰ νά μαθαίνεις καὶ μὴ μιλάς· γιατί ἡ σιωπὴ μᾶς προστατεύει ἀπὸ πολλά κακά).

MENANDROS:

Μηδέποτε πειρῶ δύο φίλων εἶναι κριτής·

ἐνὸς γὰρ αὐτῶν εὐθέως ἐχθρὸς γίνῃ.

(=Ποτέ μὴ δοκιμάσεις νά γίνεις κριτής δύο φίλων σου· γιατί ἀμέσως θά γίνεις ἐχθρὸς τοῦ ἐνὸς ἀπὸ αὐτούς).

ΦΙΛΙΣΤΙΩΝ:

Κρίνει φίλους ὁ καιρὸς ὡς χρυσὸν τὸ πῦρ.

Ἐν ἀπορίαις γὰρ οὐδὲ εἷς ἔσται φίλος.

(=Ὁ χρόνος δοκιμάζει τοὺς φίλους, ὅπως ἡ φωτιά δοκιμάζει τὸ χρυσάφι. Στίς δυσκολίες δέν θά βρεθεῖ οὔτε ἓνας φίλος).

MENANDROS:

Γυναῖκα ὁ διδάσκων γράμματα γινωσκέτω

ὅτι ἀσπίδι προσπορίζει φάρμακα.

(=Ὅποιος μαθαίνει γράμματα σὲ μιὰ γυναῖκα νά ξέρει πὼς γεμίζει τὴν κόμπρα μὲ δηλητήρια).

ΦΙΛΙΣΤΙΩΝ:

Γένος τὸ θηρῶν ἡμεροῦτ' ὀλίγον ποτέ,

ὁ δὲ τῆς γυναικὸς τρόπος οὐκ ἀλλάσσεται ποτε.

(=Τὰ θηρία κάποτε ἡμερεύουν, ἀλλὰ τῆς γυναίκας οἱ τρόποι δὲν ἀλλάζουν ποτέ).

ΦΙΛΙΣΤΙΩΝ: Πόντου, γυναικὸς, καύματος, πυρός, θηρὸς

χειρότερός ἐστιν ὁ προδότης ὁ τῶν φίλων.

(=Αὐτός πού προδίδει τοὺς φίλους του εἶναι χειρότερος ἀπὸ τὴ θάλασσα, τὴ γυναίκα, τὸν καύσιον, τὴ φωτιά, τὰ θηρία).

MENANΔΡΟΣ:

Πενία καθ' αὐτὴν ἐστὶν ἰσχυρὰ νόσος·

ἔρωτα δὲ προσλαβοῦσα δύο νόσους νοσεῖ.

(=Ἡ φτώχεια ἀπὸ μόνη της εἶναι γερὴ ἀρρώστια· ἂν προστεθεῖ καὶ ὁ ἔρωτας οἱ ἀρρώστιες γίνονται δύο).

ΦΙΛΙΣΤΙΩΝ:

Ἐὰν ὄρων πένητα γυμνὸν ἐνδύσης,

μᾶλλον ἀπέδυσας αὐτόν, ἂν ὄνειδίσης.

(=Ἄν δεῖς ἕνα φτωχὸ καὶ τὸν ντύσεις, ἂν τὸν προσβάλεις, μᾶλλον τὸν ζεντύεις).

MENANΔΡΟΣ:

Ὅ μὴ κολασθεῖς τῷ νόμῳ πράξας κακῶς,

αὐτὸς ὑφ' ἑαυτοῦ τῷ φόβῳ κολάζεται.

(=Αὐτός πού ἔκανε μιὰ κακὴ πράξη καὶ ὁ νόμος δὲν τὸν τιμώρησε τιμωρεῖται ἀπὸ μόνος του ἀπὸ τὸν φόβο).

ΦΙΛΙΣΤΙΩΝ:

Εὐσχημονεῖν φρόντιζε, μὴ τῷ σχήματι

τὸ σῶμα κοσμῶν, ἀλλὰ τῷ φρονήματι.

(=Φρόντιζε νὰ δείχνεις γιὰ σένα καλὴ εἰκόνα στολίζοντας τὸν ἑαυτό σου ὄχι μόνον μὲ τὴν ἀμφίεσή σου, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸ ὑψηλό σου φρόνημα).

MENANΔΡΟΣ:

Ὅταν εἰδέναι θέλῃς σεαυτὸν ὅστις εἶ,

ἔμβλεψον εἰς τὰ μνήμαθ', ὡς ὀδοιπορεῖς.

Ἐνταῦθ' ἔνεστ' ὅστα τε καὶ κούφη κόνις

ἀνδρῶν βασιλέων καὶ τυράννων καὶ σοφῶν

καὶ μέγα φρονούντων ἐπὶ γένει καὶ χρήμασιν

αὐτῶν τε δόξῃ καπὶ κάλλει σωμάτων.

Κᾶτ' οὐδὲν αὐτοῖς τῶνδ' ἐπήρκεσεν χρόνος·

κοινὸν τὸν Ἄδην ἔσχον οἱ πάντες βροτοί.

Πρὸς ταῦθ' ὄρων γίνωσκε σαυτὸν ὅστις εἶ.

(=Ὅταν θέλεις νὰ γνωρίσεις τὸν ἑαυτό σου, κοίταξε, καθὼς βαδίζεις, τὰ μνήματα.

Ἐκεῖ βρίσκονται κόκκαλα καὶ ἐλαφριά σκόνη βασιλέων καὶ τυράννων καὶ σοφῶν καὶ ἀνθρώπων πού καμάρωναν γιὰ τὴν καταγωγὴ τους καὶ τὰ πλοῦτη τους καὶ τὴ δόξα τους καὶ τὴν ὁμορφιά τους. Καὶ ὕστερα θὰ δεῖς πὼς ὁ χρόνος δὲν τοὺς βοήθησε νὰ

διατηρήσουν τίποτε από αυτά· ὅλοι οἱ θνητοὶ ἔχουν κοινὸ τὸν Ἄδη. Βλέποντας αὐτὰ κοίταξε νὰ γνωρίσεις τὸν ἑαυτὸ σου).

ΦΙΛΙΣΤΙΩΝ:

Ὅταν ξενισθῆς ἐν πόλει πρὸς τῶν φίλων...,
ἐὰν μεγίστην ὁ φίλος ἦν λέγη πόλιν,
σὺ τὴν ἑαυτοῦ μηδὲ συγκρίνης ποτέ·
ἐχθροὺς ποιοῦσι τοὺς φίλους αἱ συγκρίσεις.

(=Ὅταν οἱ φίλοι σου σέ φιλοξενήσουν στήν πόλη τους..., ἂν ἓνας φίλος σου χαρακτηρίζει τὴν πόλη του σὰν πολὺ σπουδαία, ἐσύ μὴ συγκρίνεις ποτέ τὴ δική σου πόλη· οἱ συγκρίσεις κάνουν τοὺς φίλους ἐχθρούς)».

2. Κλείταρχος

Δέν πρόκειται γιὰ τὸν ἱστορικό τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου (περίπου 300 π.Χ., βλ. παραπάνω: ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΤΟΥ Μ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, ΜΕΤΑΓΕΝΕΣΤΕΡΟΙ ΑΠΟ ΑΥΤΟΝ, 1). Ὁ παρὼν Κλείταρχος (ἄγνωστης χρονολόγησης καί προφανῶς κατὰ πολὺ μεταγενέστερος τοῦ ἱστορικοῦ) φέρεται ὡς συντάκτης γνωμικῶν ὑπὸ τὸν τίτλο «ΤΩΝ ΚΛΕΙΤΑΡΧΟΥ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΧΡΕΙΩΝ ΣΥΝΑΓΩΓΗ». Πρόκειται γιὰ 144 γνωμικά, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ 82 παραπέμπουν σέ κάποιον Σέξτο (δέν φαίνεται νὰ εἶναι ὁ Σέξτος ὁ Ἑμπειρικός, 2^ο μισό 2^{ου}-ἄρχές 3^{ου} αἰ. μ.Χ.). Τὰ ὑπόλοιπα 62 δέν φέρουν κάποιο ὄνομα. Πιθανῶς ὁ ἐν λόγῳ Κλείταρχος νὰ τὰ ἀνθολόγησε ἀπὸ παλαιότερους συγγραφεῖς. Θὰ μπορούσε ὁμως εὐλόγα νὰ ὑποστηρίξει κανεὶς πὼς τὰ γνωμικά αὐτὰ φέρουν ἔντονη τὴν ἐπίδραση τῆς Χριστιανικῆς διδασκαλίας. Ἀπὸ τὰ 144 ἀποφθέγματα παραθέτω τὰ 20 πρῶτα καί τὰ 10 τελευταῖα:

ΤΩΝ ΚΛΕΙΤΑΡΧΟΥ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΧΡΕΙΩΝ ΣΥΝΑΓΩΓΗ, ΕΠΙ-ΛΟΓΗ:

«1 Ἔπου θεῶ.

(=Νὰ ἀκολουθεῖς τίς ἐντολές τοῦ Θεοῦ).

2 Γνώθι σαυτόν.

(=Γνώριζε τὸν ἑαυτὸ σου).

3 Πατρίδα τὸν κόσμον ἡγοῦ.

(=Νὰ θεωρεῖς πατρίδα σου τὸν κόσμον).

4 Ὁ μὲν θεὸς οὐδενὸς δεῖται, ὁ δὲ σοφὸς μόνου θεοῦ (Σέξτ. 49).

(=Ὁ Θεὸς δέν ἔχει ἀνάγκη κανέναν, ὁ σοφὸς μόνου τὸν Θεό).

5 Ἄσκει μέγας εἶναι παρὰ τῷ θεῷ, παρὰ δὲ ἀνθρώποις ἀνεπίφθονος (Σέξτ. 51).

(=Νὰ προσπαθεῖς νὰ εἶσαι καλὸς στὰ μάτια τοῦ Θεοῦ καί νὰ μὴ προκαλεῖς τὸν φθόνον τῶν ἀνθρώπων).

6 Εὐσεβῆς οὐχ ὁ πολλὰ θύων, ἀλλ' ὁ μηδὲν ἀδικῶν (Σέξτ. 47).

(=Εὐσεβῆς δέν εἶναι αὐτός πού προσφέρει πολλές θυσίες, ἀλλὰ αὐτός πού δέν ἀδικεῖ κανέναν).

- 7 Ἡ ψυχὴ σου αἰεὶ ἔστω παρὰ θεῶ (Σέξτ. 55b).
 (=Ἡ ψυχὴ σου νὰ συμμορφώνεται πάντοτε μέ τό θέλημα τοῦ Θεοῦ).
- 8 Διάνοια ἀνθρώπου θεὸν οὐ λανθάνει (Σέξτ. 57a).
 (=Ἡ διάνοια τοῦ ἀνθρώπου δέν διαφεύγει τὴν προσοχὴ τοῦ Θεοῦ).
- 9 Δίκαιος ἀνὴρ εἰκὼν θεοῦ (Σέξτ. 190).
 (=Ὁ δίκαιος ἀνθρώπος εἶναι εἰκόνα τοῦ Θεοῦ).
- 10 Ἐκ φιληδονίας ἀκολασία φύεται (Σέξτ. 71b).
 (=Ἡ ἀκολασία ξεφυτρώνει ἀπὸ τὴν φιληδονία).
- 11 Ζήλου τὸν μηδενὸς δεόμενον (Σέξτ. 50).
 (=Νὰ ζηλεύεις αὐτόν πού δέν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τίποτε).
- 12 Ὡν ἐπιθυμεῖ τις δοῦλός ἐστιν (Σέξτ. 600).
 (=Ὁ καθένας εἶναι δοῦλος τῶν ἐπιθυμιῶν του).
- 13 Ἐγκράτεια δὲ κρηπὶς εὐσεβείας (Σέξτ. 86a).
 (=Ἡ ἐγκράτεια εἶναι ἡ βάση τῆς εὐσεβείας).
- 14 Εὐχου σοι γενέσθαι μὴ ἂ βούλει ἀλλ' ἂ δεῖ (Σέξτ. 88).
 (=Νὰ εὐχεσαι νὰ πράττεις ὄχι ὅσα θέλεις, ἀλλὰ ὅσα πρέπει).
- 15 Ἄ δίδωσι παιδεία, ταῦτα οὐδεὶς σε ἀφαιρήσεται (Σέξτ. 92).
 (=Κανένας δέν θὰ σοῦ ἀφαιρέσει ὅσα σοῦ προσφέρει ἡ παιδεία).
- 16 Σκέπτου πρὸ τοῦ πράττειν καὶ ἂ πράττεις ἐξέταζε, ἵνα μηδὲν ποιῆς ὃ μὴ δεῖ (Σέξτ. 93).
 (=Σκέψου πρὶν ἐνεργήσεις καὶ ὅσα πράττεις ἐξέταζε τα, γιὰ νὰ μὴν κάνεις κάτι πού δέν πρέπει).
- 17 Ψυχὴ καθαίρεται ἐννοία θεοῦ (Σέξτ. 97).
 (=Ἡ ψυχὴ καθαρίζεται ὅταν ὁ ἀνθρώπος φέρνει στὸν νοῦ του τὸν Θεό).
- 18 Παντὸς οὗ καλῶς πράττεις θεὸν ἡγοῦ αἴτιον (Σέξτ. 113).
 (=Γιὰ ὅ,τι καλὸ κάνεις νὰ θεωρεῖς αἴτιο τὸν Θεό).
- 19 Κακῶν θεὸς ἀναίτιος (Σέξτ. 114).
 (=Ὁ Θεός δέν εἶναι αἰτία κανενός κακοῦ).
- 20 Μεγαλοψυχίαν ἄσκει (Σέξτ. 120).
 (=Νὰ ἀσκεῖς τὴ μεγαλοψυχία).
-
- 135 Μακάριος οὗ ὁ θεὸς κηδεμών ἐστιν (Σέξτ. 424).
 (=Μακάριος αὐτός πού ἔχει προστάτη του τὸν Θεό).
- 136 Οὐκ ἔστιν ἅμα δουλεύειν ἠδονῇ καὶ θεῶ (Σέξτ. 574).
 (=Εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπηρετεῖς ταυτόχρονα καὶ τὴν ἠδονὴ καὶ τὸν Θεό).
- 137 Σοφοῦ ζῶντος δόξα μὲν ὀλίγη, μετὰ δὲ τὴν τελευτήν τὸ κλέος ἄδεται (Σέξτ. 53).
 (=Ὅσο ζεῖ ὁ σοφός ἡ δόξα του εἶναι μικρὴ, ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατό του ἡ φήμη του γίνεται τραγοῦδι).
- 138 Μὴ τὸ ἔχειν ἀρετὴν καλὸν νόμιζε, ἀλλὰ τὸ ὡς δεῖ καὶ ὑπὲρ ὧν δεῖ.

(=Μή θεωρεῖς καλό τό νά διαθέτεις ἀρετή, ἀλλά τό νά ἐκδηλώνεται ἡ ἀρετή σου ὅπως πρέπει καί γιά ὅσα πρέπει).

139 Ὡσπερ ὑπό τοῦ ἰοῦ τὸν σίδηρον, οὕτως τοὺς φθονερούς ὑπό τοῦ ἰδίου ἤθους κατεσθίεσθαι.

(=Ὅπως τό σίδηρο τό τρώει ἡ σκουριά, ἔτσι καί τοὺς φθονερούς τοὺς καταστρέφει ὁ χαρακτήρας τους).

140 Ὅφείλομεν ἑαυτοὺς ἐθίζειν ἀπὸ ὀλίγων ζῆν, ἵνα μηδὲν αἰσχροῦ ἐνεκεν χρημάτων πράττειν μάθωμεν.

(=Ὅφείλομε νά ἐθίζουμε τὸν ἑαυτό μας νά ζεῖ μέ λίγα, γιά νά μὴ μάθουμε νά κάνουμε κάτι αἰσχρό προκειμένου νά κερδίσουμε χρήματα).

141 Κρεῖττον ἓνα φίλον ἔχειν πολλοῦ ἄξιον ἢ πολλοὺς μηδενὸς ἀξίους.

(=Εἶναι προτιμότερο νά ἔχεις ἓνα φίλο πού ἀξίζει πολὺ παρά πολλοὺς πού δὲν ἀξίζουν τίποτε).

142 Τῆς ψυχῆς ὡς ἡγεμόνος ἐπιμελοῦ, τοῦ δὲ σώματος ὡς στρατιώτου προνοεῖ.

(=Νά φροντίζεις τὴν ψυχὴ σου σάν ἡγεμόνα, καί νά προνοεῖς γιά τό σῶμα σου σάν στρατιώτη).

143 Πᾶν τὸ πλεῖον ἀνθρώπῳ πολέμιον (Σέξτ. 140).

(=Ὅτιδήποτε περιττό εἶναι ἐχθρικό γιά τὸν ἄνθρωπο).

144 Ὁ μὴ θέλεις ἀκούειν μηδὲ εἴπηρς· ὁ μὴ θέλεις λέγειν μηδ' ἄκουε. Ὡτων καὶ γλώττης μέγας ὁ κίνδυνος.

(=Μὴ λές ὅ,τι δὲν θέλεις ν' ἀκοῦς· μήτε ν' ἀκοῦς ὅ,τι δὲν θέλεις νά λές. Εἶναι μεγάλος ὁ κίνδυνος πού μπορεῖ νά προκύψει ἀπὸ τ' αὐτιά καὶ τὴ γλώσσα)».

ΙΗ' Κεφάλαιο Λεξικογραφία

1. Ήσυχιος ὁ Ἀλεξανδρινός

(τέλη 5^{ου}-ἀρχές 6^{ου} αἰ. μ.Χ.)

Ὁ Ήσυχιος, ἀξιοποιώντας τήν προγενέστερή του ἀλεξανδρινή λεξικογραφική παράδοση (Αἴλιος Διονύσιος ἀπό τήν Ἀλικαρνασσό, Πausανίας ἀπό τή Συρία, Πάμφιλος ἀπό τήν Ἀλεξάνδρεια, Διογενιανός, Μοῖρις, Φρόνιχος, Ἰούλιος Πολυδεύκης ἀπό τή Ναύκρατη, Βαλέριος Ἀρποκρατίων ἀπό τήν Ἀλεξάνδρεια, Ἰώρος ἀπό τήν Ἀλεξάνδρεια), μᾶς ἄφησε τό πολύτιμο «Λεξικόν» του. Ὁ Ήσυχιος εἶναι ὁ τελευταῖος ἐκπρόσωπος τῆς Ἀλεξανδρινῆς σχολῆς. Τό «Λεξικόν» του περιλαμβάνει σπάνιες λέξεις ἀπό ἔργα γνωστῶν συγγραφέων καί ποιητῶν.

ΛΕΞΙΚΟΝ (ΕΠΙΛΟΓΗ ΕΛΑΧΙΣΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ):

«Α· Τό α περισπασθὲν δηλοῖ εἶθε, ὡς παρὰ Καλλιμάχῳ (Ρ. Οκ. 2079,33, fr. 1,33)· "ἄ πάντως ἴνα γῆρας". Καί τὸ ᾧ ἄρθρον, ὡς παρ' Ὀμήρῳ· ἄ δειλοί (υ 351). Καί ψιλούμενον στέρησιν, ὡς ὅταν λέγωμεν "ἄνανδρον". Καί τὸ μέγα, ὡς τὸ "ἄχανές πέλαγος". Καί τὸ πολύ, ὡς "ἐν ἀξύλῳ ὕλῃ" (Λ 155) καί τὸ ὁμοῦ, ὡς τὸ "ἀδελφός". Ὁμόδελφον γὰρ σημαίνομεν. Δελφὺς δέ ἐστι ἡ μήτρα. Καί τὸ κακόν, ὡς τὸ "ἀμήχανε", ἀντί τοῦ κακομήχανε. Δασυνόμενον δὲ σημαίνει ἄτινα καί ὅσα...

(=Α· Τό α μέ περισπωμένη σημαίνει εἶθε, μακάρι, ὅπως στόν Καλλιμάχο· "μακάρι ἐξάπαντος νά γεράσεις". Σημαίνει καί τὸ ἄρθρο ᾧ, ὅπως στόν Ὀμηρο· ᾧ δειλοί. Καί ὅταν παίρνει ψιλῆ, σημαίνει στέρηση, ὅπως ὅταν λέμε "ἄνανδρον". Σημαίνει ἀκόμη καί τὸ μεγάλο, ὅπως τὸ "ἄχανές πέλαγος". Καί τὸ πολύ, ὅπως "ἐν ἀξύλῳ ὕλῃ" [=στό πυκνό δάσος]· σημαίνει καί τὸ μαζί, ὅπως τὸ "ἀδελφός". Διότι μέ τῆ λέξη ἀδελφός ἐννοοῦμε τόν ὁμογάστριο, ἀφοῦ δελφὺς εἶναι ἡ μήτρα. Δηλώνει καί τὸ κακό, ὅπως τὸ "ἀμήχανε" [=κακοῦργε], ἀντί τοῦ κακομήχανε. Ὅταν παίρνει δασεῖα, σημαίνει ὅποια καί ὅσα...).

ἄβαρὺ· ὀρίγανον Μακεδόνες (=ἄβαρὺ λένε οἱ Μακεδόνες τῆ ρίγανη).

ἄβας· εὐθήης. Καί ἱερὰ νόσος παρὰ Ταραντίνοις (=ἄβάς εἶναι ὁ ἀνόητος. Οἱ Ταραντίνοι ἔτσι ὀνομάζουν τήν ἱερή νόσο).

ἄβαστάκτως· δυσβαστάκτως.

ἄβασάνιστα· ἀνεξέταστα.

ἄβασάνιστος· ἄτρωτος, μὴ κολαζόμενος, ἀγύμναστος.

ἄβάσκαντα· χωρὶς βλάβης.

ἄβατον· ἀκίνητον, ἀπρόσιτον (Εὐρ. Βάκχ. 10).

ἄβατον· ἀδιόδευτον, ἀπέραντον.

ἀβδέλυκτα· ἀμίαντα (Αἴσχ. ἀπ. 137).

ἄβδελλον· ταπεινόν.

ἀγαλλίς· ὑάκινθος ἢ θρυαλλίς ἢ ἀναγαλλίς.

ἄγαλμα· ξόανον, ἀφομοίωμα, εἰδώλων, εἰκόνων ἢ ἀνδριάντων.

ἀγάλακτες· σύγγονοι, ἤλικες, ὁμογάλακτοι (=συγγενεῖς, συνομήλικοι, ὁμογάλακτοι).

ἄγαλμα· πᾶν ἐφ' ᾧ τις ἀγάλλεται (=κάθε τί γιά τό ὅποιο κάποιος χαίρεται πολύ).

βομβαύλιος· ὁ αὐλητής. Ἀπό τοῦ βομβεῖν (βόμβος=ἦχος συνεχῆς καί ὑπόκωφος· βομβέω=βγάζω ἦχο βαθύ καί ὑπόκωφο).

βομβῆσαι· ὡς περιστερὰ φωνῆσαι... (=τό νά φωνάζει κανεῖς σάν περιστέρι).

γήτεια· κρόμμυα (=κρεμμύδια), ἃ καί γήθια καλοῦνται.

γητικά· παρὰ Ἀλεξάνδρῳ Ἐπιστολαῖς, ποτήρια οὕτω καλούμενα.

γηφάγοι· πένητες, ἄποροι, ὡς τὰς ἐκ γῆς βοτάνας σιτίζεσθαι... (=γηφάγοι λέγονται οἱ φτωχοί, οἱ ἄποροι, γιατί τρέφονται μέ τά χόρτα τῆς γῆς).

ζώσατο· τήν ζώνην περι τήν ὄσφον ἔσφιγξε. Κατά γάρ τοὺς Ὀμήρου χρόνους οὐδέποτε γυμνοὶ ἠγωνίζοντο, ἀλλ' ἀπό τῆς ιε (15^{ης}) Ὀλυμπιάδος.

Ζώστειρα· Ἀθηνᾶς ἐπίθετον ἐν Βοιωτία.

Ζωστήρ· ᾧ ἐπάνω τοῦ θώρακος ἐχρῶντο.

Ῥαικός· Ῥέλλην. Ῥωμαῖοι δὲ τὸ Γ προσθέντες, Γραικόν φασι...

φῶρ καὶ φῶρας· κλέπτας, ληστής. κατασκόπους, πληθυντικῶς καὶ ἐνικῶς.

φωρά· κλοπή.

φωρᾶ· ζητεῖ.

φωραθεῖς· εὐρεθεῖς, φανεῖς...

φωρᾶν· τὸ τὰ κλεψιμαῖα ζητεῖν. Καὶ φωριᾶν. Φώρην δὲ τήν ἔρευναν.

φωράσαντες· εὐρόντες τὰ καλά.

φωράσας· ἐλέγξας...».

2. Ἰερὸς Φῶτιος (9ος αἰ. μ.Χ.)

«Λεξικὸν ἢ Λέξεων Συναγωγὴ»

Βλ. παρακάτω «ΙΕΡΟΣ ΦΩΤΙΟΣ».

3. Σούδα

(10^{ος} αἰ. μ. Χ.)

Ἡ Σούδα εἶναι τὸ μεγαλύτερο βυζαντινὸ ἐγκυκλοπαιδικὸ λεξικόν. Ἔχει περίπου 12.000 λήμματα, ἀπὸ τὰ ὅποια τὰ 100 εἶναι βιογραφικοῦ περιεχομένου. Τὸ ὑλικό

της εἶναι πολύτιμο· μιά ἀνεκτίμητη πηγή γνώσεων. Περιέχει χαμένα ἀποσπάσματα ἀρχαίων καί βυζαντινῶν συγγραφέων.

Ἡ λέξη **Σούδα** σημαίνει ἀυλάκι, τάφος, στενό δρομάκι, ἔντεχνα κατασκευασμένη οἰκοδομή. Χρησιμοποίηθηκε ὡς τίτλος τοῦ λεξικοῦ μεταφορικά, γιά νά δηλωθεῖ ὅτι τό ὑλικό μαζεύτηκε ἐπίμονα ἀπό πολλές πηγές καί συναρμολογήθηκε. Ὡς πρὶν λίγα χρόνια τό ἔργο ἀναφερόταν ὡς «λεξικό τοῦ Σουΐδα». Ὁ τίτλος «**Σουΐδας**» εἶναι πιθανῶς λόγια εἰκαστική διόρθωση τοῦ ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου. Ὅμως συγγραφέας Σουΐδας δέν ὑπάρχει. Ὁ τίτλος «Σούδα» ὀφείλεται σέ ἔρευνα τῶν P. Maas καί Fr. Dolger.

ΛΕΞΙΚΟΝ (ΕΠΙΛΟΓΗ) 1.13:

«Τὸ μὲν παρὸν βιβλίον Σούδα, οἱ δὲ συνταξάμενοι τοῦτο ἄνδρες σοφοί·

Εὐδημος ρήτωρ περὶ λέξεων κατὰ στοιχεῖον.

Ἑλλάδιος, ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ νέου, περὶ λέξεων κατὰ στοιχεῖον.

Εὐγένιος Αὐγουστοπόλεως τῆς ἐν Φρυγία, παμμιγῆ λέξιν κατὰ στοιχεῖον.

Ζώσιμος Γαζαῖος λέξεις ῥητορικὰς κατὰ στοιχεῖον.

Κεκίλιος Σικελιώτης ἐκλογὴν λέξεων κατὰ στοιχεῖον.

Λογγίνος ὁ Κάσσιος λέξεις κατὰ στοιχεῖον.

Λούπερκος Βηρύτιος ἀττικὰς λέξεις.

Οὐηστίνος Ἰούλιος σοφιστὴς ἐπιτομὴν τῶν Παμφίλου γλωσσῶν, βιβλίων ἑνενήκοντα ἑνός.

Πάκατος κατὰ στοιχεῖον περὶ συνηθείας ἀττικῆς.

Πάμφιλος λειμῶνα λέξεων ποικίλων, περιοχὴν βιβλίων ε (5). Ἔστι δὲ ἀπὸ τοῦ ε στοιχείου ἕως τοῦ ω, τὰ γὰρ ἀπὸ τοῦ ἄλφα μέχρι τοῦ δέλτα **Ζωπυρίων** ἐπεποιήκει.

Πωλίων Ἀλεξανδρεὺς Ἀττικῶν λέξεων συναγωγὴν κατὰ στοιχεῖον.

1 Ἄ ἄ: Παρ' Ἀριστοφάνει ἐπίρρημα μετ' ἐκπλήξεως καὶ κελεύσεως (=ἐπίρρημα πού δείχνει ἐκπληξή καὶ ἀπαγόρευση)· ἄ ἄ, τὴν δᾶδα μὴ μοι πρόσφερε. Τὸ ἄ ἄ κατὰ διαίρεσιν (=τό καθένα χωριστά) ἀναγνωστέον, οὐ καθ' ἑνωσιν· ἀλλὰ καὶ φιλωτέον ἀμφότερα (=καὶ τὰ δύο παίρνουν φιλή). Εἰ γὰρ ἐν μέρος λόγου ἦν καὶ κατὰ σύναψιν ἀνεγινώσκετο, οὐ χρεῖαν εἶχε τῶν δύο τόνων ἤτοι τῶν ὀξεῖων (=γιατί ἄν ἦταν ἕνα μέρος τοῦ λόγου καὶ διαβάζονταν ἑνωμένα, δέν θά ὑπῆρχε λόγος νά ὑπάρχουν δύο τόνοι, δηλαδή δύο ὀξεῖες). Καὶ τοῦτο μὲν ἐκπλήξεως ὄν φιλοῦται (=αὐτό δηλώνει ἐκπληξή καὶ παίρνει φιλή). Τὸ δὲ ἄ ἄ θαυμαστικὸν δασύνεται (=ἐνῶ τό ἄ ἄ δείχνει θαυμασμό καὶ παίρνει δασεία).

2 Ἀαγές: ἄθραυστον, ἰσχυρόν.

3 Ἀαδεῖν: ὀχλεῖν, ἀπορεῖν, ἀδικεῖσθαι, ἀσιτεῖν.

4 Ἀάλιον: ἄτακτον, ἀκρατές. Ἄλιον δὲ τὸ μάταιον.

5 Ἄαπτος: ἀβλαβής.

18 Ἄβαρις: Σκύθης, Σεύθου υἱός. Συνεγράψατο δὲ χρησμοὺς τοὺς καλουμένους Σκυθινούς καὶ Γάμον Ἐβρου τοῦ ποταμοῦ καὶ Καθαρμοὺς καὶ Θεογονίαν καταλογάδην καὶ Ἀπόλλωνος ἄφιξιν εἰς Ὑπερβορέους ἐμμέτρως. Ἦκε δὲ ἐκ Σκυθῶν εἰς

Ἑλλάδα. Τούτου ὁ μυθολογούμενος ὄϊστός, τοῦ πετομένου ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος μέχρι τῶν Ὑπερβορέων Σκυθῶν· ἐδόθη δὲ αὐτῷ παρὰ τοῦ Ἀπόλλωνος.

(=Ὁ Ἄβαρις ἦταν Σκύθης, γιὸς τοῦ Σεύθη. Συνέγραψε τοὺς λεγόμενους Σκυθικοὺς χρησμοὺς καὶ γιὰ τὸν Γάμο τοῦ ποταμοῦ Ἐβρου καὶ Καθαροὺς καὶ Θεογονία σέ πεζό λόγο· καὶ σέ ἔμμετρο λόγο συνέγραψε τὴν ἄφιξη τοῦ Ἀπόλλωνα στοὺς Ὑπερβορείους. Ἦλθε στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τοὺς Σκύθες. Δικό του ἦταν τὸ βέλος τῆς μυθολογίας ποὺ πέταξε ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα μέχρι τοὺς Ὑπερβορείους Σκύθες· τὸ βέλος αὐτό τοῦ τό ἔδωσε ὁ Ἀπόλλωνας).

Τούτου καὶ **Γρηγόριος ὁ Θεολόγος** ἐν τῷ εἰς τὸν **μέγαν Βασίλειον Ἐπιταφίῳ** μνήμην πεποιήται.

(=Τὸν Ἄβαριν αὐτὸν τὸν μνημονεῦει ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος στὸν Ἐπιτάφιο λόγο του στὸν *Μ. Βασίλειο*).

[Γράφει ὁ Γρηγόριος στὸν Ἐπιτάφιο στὸν *Μ. Βασίλειο* 21.4.1-4: "Τὸν γὰρ Ἀβάριδος ὄϊστόν τί ἂν λέγοιμι τοῦ Ὑπερβορέου ἢ τὸν Ἀργεῖον Πήγασον, οἷς οὐ τοσοῦτον ἦν τὸ δι' ἀέρος φέρεσθαι ὅσον ἡμῖν τὸ πρὸς Θεὸν αἰρέσθαι δι' ἀλλήλων καὶ σὺν ἀλλήλοις".

(=Βασίλειε, τὸ βέλος τοῦ Ὑπερβορείου Ἀβάριδος ἢ ὁ ταχύτατος φτερωτός Ἀργεῖος Πήγασος δὲν θὰ μπορούσαν νὰ πετάξουν στὸν ἀέρα μέ τὴν ταχύτητα ποὺ ἐμεῖς οἱ δύο ὑψωνόμαστε ὁ ἕνας μέ τὴ βοήθεια τοῦ ἄλλου καὶ μαζί καὶ οἱ δύο πρὸς τὸν Θεό)].

Φασὶ δὲ ὅτι λοιμοῦ κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην γεγονότος ἀνεῖλεν ὁ Ἀπόλλων μαντευομένοις Ἑλλησι καὶ βαρβάροις τὸν Ἀθηναίων δῆμον ὑπὲρ πάντων εὐχὰς ποιήσασθαι. Πρεσβευομένων δὲ πολλῶν ἔθνῶν πρὸς αὐτοὺς, καὶ Ἄβαριν ἐξ Ὑπερβορέων πρεσβευτὴν ἀφικέσθαι λέγουσι κατὰ τὴν γ (3^η) Ὀλυμπιάδα.

(=Λένε πὼς, ὅταν κάποτε ἔπεσε σ' ὅλη τὴν οἰκουμένη λοιμώδης νόσος, παρήγγειλε ὁ Ἀπόλλωνας στοὺς Ἑλληνας καὶ τοὺς βαρβάρους, ποὺ ζήτησαν ἀπὸ τὸ μαντεῖο τῶν Δελφῶν χρησμό, οἱ Ἀθηναῖοι πολῖτες νὰ κάνουν εὐχὲς γιὰ ὅλον τὸν κόσμον. Τότε, καθὼς πολλὰ ἔθνη ἔστειλαν πρέσβεις στοὺς Ἀθηναίους γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτό, λένε πὼς ἦλθε, κατὰ τὴν τρίτη Ὀλυμπιάδα, ὡς πρεσβευτὴς τῶν Ὑπερβορείων ὁ Ἄβαρις).

[Σχόλιο στὸν Ἄβαριν τῆς Σούδας ἀπὸ τὸν *Albin Lesky*, *Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας*, Θεσ/νίκη 1964, σελ. 241-242:

Μιά μορφή σκοτεινὴ τῆς θρησκευτικῆς λογοτεχνίας τοῦ ἀπώτατου μακρυνοῦ παρελθόντος «ἦταν καὶ ὁ δῆθεν Ὑπερβόρειος Ἄβαρις, ποὺ σύμφωνα μέ τὸν Ἡρόδοτο (4,36) βαστοῦσε ἕνα βέλος καὶ τριγυρνοῦσε ὅλον τὸν κόσμον ("τὸν ὄϊστόν περιέφερε κατὰ πᾶσαν τὴν γῆν οὐδὲν σιτεόμενος [=χωρὶς νὰ τρώει τίποτε]"). Αὐτὸ εἶναι ὀρθολογιστικὴ διαμόρφωση τοῦ θρύλου, ποὺ τὸν διηγῆθηκε ὁ Ἡρακλείδης ὁ Πόντιος στὸν διάλογό του "Ἄβαριν" (*Meuli K., Herkunft und Wesen der Fabel. Schweiz. Arch. f. Volkskunde* 50, 1954, 159, 4)· ἐκεῖ ὁ θαυματοποιὸς ἱερέας πετοῦσε πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἐπάνω σ' ἕνα βέλος τοῦ θεοῦ. Ὁ κατάλογος τῶν ὑποθετικῶν ἔργων τοῦ Ἄβαρη στὴ Σούδα δίνει μίαν ἐντυπωσιακὴ εἰκόνα γιὰ τὸ πλῆθος αὐτῆς τῆς λογοτεχνίας. Ὑπῆρχαν

Σκυθικοί χρησιμοί, Γάμος τοῦ Ἐβρου ποταμοῦ, Καθαρμοί καὶ ἡ Απόλλωνος ἀφιξεις εἰς Ὑπερβορέους»].

Κλίνεται δὲ Ἄβαρις, Ἀβάριδος, τοὺς Ἀβάριδας, καὶ κατὰ ἀποκοπὴν Ἀβάρις.

[Θά προσθέσουμε τὴν ἐξήγησιν πού δίνει στό λῆμμα **"Ἄβαρις"** στό **"Λεξικόν"** τοῦ ὁ ἱερός **ΦΩΤΙΟΣ** (βλ. παρακάτω σχετικὴ ἐνότητα· ὁ συντάκτης τοῦ λεξικοῦ τῆς Σούδας, ὡς μεταγενέστερος, εἶχε προφανῶς ὑπ' ὄψιν τοῦ τὴν ἐξήγησιν τοῦ Φωτίου): 29.1-9:

Ἄβαρις: ὄνομα κύριον· λοιμοῦ γάρ, φασί, κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην γεγονότος ἀνεῖλεν ὁ Απόλλων μαντευομένοις Ἑλλησι καὶ βαρβάροις τὸν Ἀθηναίων δῆμον ὑπὲρ πάντων εὐχὰς ποιήσασθαι. Πρεσβευομένων δὲ πολλῶν ἔθνων πρὸς αὐτοὺς καὶ Ἄβαριν ἐξ Ὑπερβορέων πρεσβευτὴν ἀφικέσθαι λέγουσιν. Ὁ δὲ χρόνος, ἐν ᾧ παραγέγονε, διαφωνεῖται· Ἰππόστρατος μὲν γάρ κατὰ τὴν τρίτην αὐτὸν Ὀλυμπιάδα λέγει (FGrHist 568 F 4) παραγενέσθαι, ὁ δὲ Πίνδαρος (fr. 270 Snell) κατὰ Κροῖσον τὸν Λυδῶν βασιλέα, ἄλλοι δὲ κατὰ τὴν εἰκοστὴν καὶ πρώτην Ὀλυμπιάδα.

(=Ἄβαρις· ὄνομα κύριο· λένε πῶς, ὅταν κάποτε ἔπεσε σ' ὅλη τὴν οἰκουμένη λοιμώδης ἀσθένεια, ὁ Απόλλωνας παρήγγειλε στοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς βαρβάρους πού ζήτησαν χρησμό ἀπὸ τοῦ μαντεῖο τῶν Δελφῶν, ὁ Ἀθηναϊκὸς δῆμος νὰ κάνει εὐχὴς γιὰ ὅλον τὸν κόσμον. Τότε, καθὼς πολλά ἔθνη ἔστειλαν πρέσβεις στοὺς Ἀθηναίους γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτό, λένε πῶς ἦλθε ὁ Ἄβαρις ὡς πρεσβευτὴς τῶν Ὑπερβορείων. Δέν ὑπάρχει ὁμοφωνία γιὰ τὸν χρόνο κατὰ τὸν ὁποῖο ἔλαβε χώρα τὸ γεγονός αὐτό. Γιατί ὁ Ἰππόστρατος λέει πῶς ὁ Ἄβαρις ἦλθε κατὰ τὴν τρίτη Ὀλυμπιάδα, ἐνῶ ὁ Πίνδαρος λέει πῶς ἦλθε τὴν ἐποχὴ τοῦ Κροῖσου τοῦ βασιλέως τῶν Λυδῶν, ἄλλοι πάλι πῶς ἦλθε κατὰ τὴν εἰκοστή πρώτη Ὀλυμπιάδα)»].

87 Ἀβρός: λαμπρός, τρυφερὸς, ἀπαλός.

727 Ἀθηνᾶς ἄγαλμα δόρυ κρατεῖ· διὰ τὸ σταθερὸν καὶ ἀνδρεῖον· ὁμοίως καὶ ἀσπίδα παρὰ τὸ πᾶσαν ἐπιβουλήν διὰ τῆς σοφίας ἀπωθεῖσθαι· ἡ αὐτὴ γάρ ἐστὶ τῶ νῶ. Καὶ περικεφαλαίαν διδάσιν αὐτῇ διὰ τὸ εἶναι τῆς σοφίας τὸ ἀκρότατον ἀθέατον· καὶ ἐλαίαν, ὡς καθαρωτάτης οὐσίας οὐσης· φωτὸς γὰρ ὕλη ἢ ἐλαία. Καὶ γοργόνην διδάσιν ἐπὶ τοῦ στήθους αὐτῇ διὰ τὸ ταχὺ τοῦ νοῦ.

(=Τὸ ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς κρατᾷ δόρυ· αὐτὸ δείχνει σταθερότητα καὶ ἀνδρεία· παρομοίως κρατᾷ καὶ ἀσπίδα, διότι ἡ θεὰ κάθε ἐπιβουλή τὴν ἀπωθεῖ μέ τῆ σοφία· ἡ σοφία βρίσκεται μέσα στόν νοῦ. Τῆς φοροῦν καὶ περικεφαλαία, διότι ὁ νοῦς, τὸ ἀκρότατο σημεῖο τῆς σοφίας, εἶναι ἀθέατος· κρατᾷ καὶ κλαδί ἐλιάς, διότι ἔχει καθαρὸτατη οὐσία· γιατί ἡ ἐλιά μᾶς προσφέρει τὸ φῶς. Τῆς βάζουν καὶ γοργόνα στό στήθος, γιατί ὁ νοῦς εἶναι γοργός, γρήγορος).

728 Ἀθηναία: ἡ θεά, ἡ δὲ γυνὴ ἀστή.

731 Ἀθήναιος, Ναυκρατίτης, γραμματικὸς, γεγονῶς ἐπὶ τῶν χρόνων Μάρκου. Ἐγραψε βιβλίον ὄνομα **"Δειπνοσοφισταί"**· ἐν ᾧ μνημονεύει, ὅσοι τῶν παλαιῶν μεγαλοψύχως ἔδοξαν ἐστιάειν. Ὁ μέγας Ἀλέξανδρος κάκεινην νικῆσας ναυμαχίαν Λακεδαιμονίους καὶ τειχίσας τὸν Πειραιᾶ καὶ ἑκατόμβην θύσας πάντας εἰστίασεν

Ἀθηναίους. Καί Ἀλκιβιάδης Ὀλύμπια νικήσας τὴν πανήγυριν ἅπασαν εἰστίασε. Τὸ αὐτὸ καὶ Λεόφρων Ὀλυμπιάσι. Καὶ Ἐμπεδοκλῆς ὁ Ἀκραγαντῖνος, Πυθαγορικὸς ὢν καὶ ἐμψύχων ἀπεχόμενος, Ὀλύμπια νικήσας, ἐκ λιβανωτοῦ καὶ σμύρνης καὶ τῶν πολυτελῶν ἀρωμάτων βοῦν ἀναπλάσας διένειμε τοῖς εἰς τὴν πανήγυριν ἀπαντήσασιν. Καὶ ὁ Χῖος Ἴων τραγωδίαν νικήσας Ἀθήνησιν ἐκάστω τῶν Ἀθηναίων ἔδωκε Χῖον κεράμιον. Καὶ ὁ Ἀκραγαντῖνος Τελλίας φιλόξενος ὢν καταλύσασί ποτε φ (500) ἵππεῦσιν ὥρα χειμῶνος, ἔδωκεν ἐκάστω χιτῶνα καὶ ἱμάτιον. Ὅτι Χάρμος ὁ Συρακούσιος εἰς ἕκαστον τῶν ἐν τοῖς δεῖπνοις παρατιθεμένων στιχίδια καὶ παροιμίας ἔλεγε. Κλέαρχος δὲ ὁ Σολεὺς δειπνολογίαν καλεῖ τὸ ποίημα, ἄλλοι ὀψολογίαν, Χρῦσιππος γαστρονομίαν, ἄλλοι ἠδυπάθειαν. Ὅτι ἐν τῷ συμποσίῳ Πλάτωνος κη (28) ἦσαν δαιτυμόνες.

(=Ὁ Ἀθηναῖος ἀπὸ τῆς Ναύκρατῆς τῆς Αἰγύπτου ἦταν γραμματικὸς καὶ ἐζήσῃ στὰ χρόνια τοῦ Μάρκου Ἀνρηλίου (161-180 μ.Χ.) Ἐγραψε βιβλίον μὲ τὸν τίτλον "Δειπνοσοφισταί"· σ' αὐτὸ μνημονεύει ὄσους ἀπὸ τῶν παλαιῶν εἶχαν τὴν φήμην πὼς προσέφεραν πλουσιοπάροχα συμπόσια. Ὁ Μ. Ἀλέξανδρος ἀφοῦ νίκησεν σ' ἐκείνη τὴν ἐκστρατεία τὸς Λακεδαιμονίους καὶ ἀφοῦ μετὰ περιτείχισεν τὸν Πειραιᾶ καὶ προσέφερε θυσία ἐκατόμβης, παρέθεσεν συμπόσιον σ' ὄλους τοὺς Ἀθηναίους. Καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης ὅταν νίκησεν στὴν Ὀλυμπία, ἔκανε τραπέζιν σ' ὄλους τοὺς πανηγυριστὰς. Τὸ ἴδιον ἔκανε καὶ ὁ Λυκόφρων σὲ Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνες. Καὶ ὁ Ἐμπεδοκλῆς ὁ Ἀκραγαντῖνος ὅταν νίκησεν στοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνες, ἐπειδὴ ἦταν Πυθαγορικὸς καὶ δὲν ἔτρωγε προϊόντα ζώων, ἔπλασεν μὲ λιβανωτὸ καὶ σμύρνα καὶ πολύτιμα ἀρώματα μικρὰ ὁμοιώματα βοδιῶν καὶ τὰ μοίρασεν ὄσους εἶχαν ἔλθει στὴν πανήγυριν. Καὶ ὁ Χιώτης Ἴων ὅταν νίκησεν στὴν Ἀθήνα σὲ τραγικοὺς ἀγῶνες, προσέφερε σὲ κάθε Ἀθηναῖον ἕνα χιώτικον κεραμικόν. Καὶ ὁ Ἀκραγαντῖνος Τελλίας, ἄνδρας φιλόξενος, ὅταν κάποτε σὲ καιρὸν χειμῶνα φιλοξένησεν πεντακόσιους ἵππεῖς, χάρισεν σὺν καθένῳ ἕνα χιτῶνα καὶ ἕνα ἱμάτιον. Καὶ ὁ Χάρμος ὁ Συρακούσιος ἔλεγε σὺν καθένῳ ποῦ συμμετεῖχε στὰ δεῖπνα τοῦ μικροῦς στίχους καὶ παροιμίας. Ὁ Κλέαρχος ὁ Σολεὺς ἀπολαλεῖ τὸ ποίημα δειπνολογία, ἄλλοι ὀψολογία [τὸ ὄψον=ἔδεσμα, τροφή], ὁ Χρῦσιππος γαστρονομία, ἄλλοι τὸ λέγουσιν ἠδυπάθεια. Στὸ Συμπόσιον τοῦ Πλάτωνος ἦταν καλεσμένοι εἴκοσι ὀκτὼ συνδαιτυμόνες)».

ΙΘ' Κεφάλαιο Άνθολόγια

Ίωάννης Στοβαΐος

(5^{ος} αι. μ.Χ.)

Ο Ίωάννης Στοβαΐος κατάρτισε για τον γιό του ένα «ΑΝΘΟΛΟΓΙΟΝ» 500 Έλλήνων συγγραφέων, έργο πολύτιμο, διότι διέσωσε άποσπάσματα έργων που έχουν χαθεί. Ο Στοβαΐος καταγόταν από την έλληνικότατη πόλη Στόβοι της Παιονίας της Μακεδονίας.

Οί Στόβοι επί Ρωμαιοκρατίας ήταν πρωτεύουσα της έπαρχίας της Δεύτερης Μακεδονίας. Ήταν πόλη με μεγάλη έμπορική και στρατηγική σημασία, χτισμένη επάνω στον άξονα που οδηγεί από τον Δούναβη στο Αϊγαίο. Υπήρχε παράδρομος της Έγνατίας οδού που ένωνε τη Θεσσαλονίκη με τους Στόβους. Η πόλη είχε κτισθεί στο σημείο όπου ο ποταμός Έριγώνας ένώνεται με τον Άξιό, κάτι που της προσέδωσε μεγάλη έμπορική και στρατηγική σημασία. Από εκεί διέρχεται σήμερα ή σιδηροδρομική γραμμή Θεσσαλονίκης-Σκοπίων. Στή θέση της βρίσκεται χτισμένη ή κομόπολη Γκράντσκο του κράτους των Σκοπίων.

Η περιοχή είναι γεμάτη από αρχαίες έλληνικές, ρωμαϊκές και βυζαντινές αρχαιοότητες. Σώζεται μαρμάρινο αρχαίο ελληνικό θέατρο σε καλή κατάσταση, ναοί αρχαίοι και χριστιανικοί, λουτρά, αγάλματα. Παντού κυριαρχεί ή ελληνική γλώσσα. Άκόμα και τά ονόματα των Ρωμαίων είναι γραμμένα στα ελληνικά. Και αυτή ή μακροσκελής - τριάντα δύο σειρών - έπιγραφή του 3^{ου} αι. μ.Χ., που αναφέρεται στην ανέγερση της εκεί ιουδαϊκής συναγωγής, είναι γραμμένη στην ελληνική γλώσσα.

ΑΝΘΟΛΟΓΙΟΝ (ΕΠΙΛΟΓΗ):

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ:

«Πυθαγόρας πλείστη σπουδή περι τους αριθμούς εχρήσατο, τάς τε των ζώων γενέσεις ανήγεν εις αριθμούς και των άστέρων τάς περιόδους. Έτι δε τοις θεοις απεικάζων επωνόμαζεν, ως Απόλλωνα μὲν την μονάδα ο΄σαν, Άρτεμιν δε την δυάδα..., την δε έξάδα Γάμον και Άφροδίτην, την δε έβδομάδα Καιρόν και Άθηναν, Ασφάλειαν δε Ποσειδωνα την ογδοάδα και την δεκάδα Παντέλειαν.

Αυτου δε πάλιν του αριθμου τον μὲν άρτιον ατελη, πληρη δε και τέλειον απέφηνε τον περιττον, οτι μιγνυμενος τε προς τον άρτιον αει ποιείται επικρατειν τον εξ άμοφιν περισσον, αυτω τε πάλιν συντιθέμενος γεννα τον άρτιον, ο δ' άρτιος ουδέποτε τον περισσον, ως ου γόνιμος ών ουδέ εχων δύναμιν αρχής.

(=Ο Πυθαγόρας μελέτησε πάρα πολύ τούς αριθμούς και ανήγαγε σέ αριθμούς και τίς γενέσεις τῶν ζῶων και τίς περιστροφές τῶν ἀστέρων. Κι ἀκόμη ἀναπαριστοῦσε τούς θεούς μέ αριθμούς κι ἔλεγε πῶς ὁ Ἀπόλλωνας εἶναι ἡ μονάδα, ἡ Ἄρτεμη ἡ δῦαδα..., ὁ Γάμος και ἡ Ἀφροδίτη ἡ ἐξάδα, ἡ ἐπτάδα ὁ Καιρός και ἡ Ἀθηνᾶ, ὀγδοάδα ἡ Ἀσφάλεια και ὁ Ποσειδῶνας και δεκάδα ἡ Παντέλεια.

Και ἀπό τούς αριθμούς χαρακτηρίζει τόν μέν ἄρτιο ἀτελῆ, ἐνῶ τόν περιττό πλήρη και τέλειο, διότι, ὅταν συνάπτεται μέ τόν ἄρτιο, κάνει πάντοτε νά ἐπικρατεῖ ὁ ἐκ τῶν δύο περιττός, κι ὅταν ἐν συνεχείᾳ συντίθεται μέ τόν ἑαυτό του, γεννᾷ τόν ἄρτιο, ἐνῶ ὁ ἄρτιος ποτέ δέν γεννᾷ τόν περιττό, γιατί δέν εἶναι γόνιμος κι οὔτε διαθέτει τή δύναμη νά ξεκινήσει καινούργια σύνθεση)».

ΣΙΜΩΝΙΔΗΣ ἈΠΟΣΠΑΣΜΑ 61 Β:

«Οὔτις ἄνευ θεῶν ἀρετὰν λάβεν, οὐ πόλις, οὐ βροτός.

(=Οὔτε πόλη οὔτε ἄνθρωπος ἀπέκτησε ἀρετή χωρίς τή βοήθεια τῶν θεῶν)».

ΜΕΝΑΝΔΡΟΣ Κωμ. IV 293, ἀπ. 280:

«Ἄπαντα σιγῶν ὁ θεὸς ἐξεργάζεται.

(=Ὅλα ὅσα κάνει ὁ θεός τά κάνει μέ σιγή)».

ΟΡΦΙΚΑ VI 9-42, 457:

«Ζεὺς πρῶτος γένητο, Ζεὺς ὕστατος ἀργικέρανος, Ζεὺς κεφαλῆ, Ζεὺς μέσσα...Ζεὺς βασιλεύς, Ζεὺς αὐτὸς ἀπάντων ἀρχιγένεθλος· ἐν κράτος, εἷς δαίμων γένητο, μέγας ἀρχὸς ἀπάντων.

(=Ο Ζεὺς εἶναι ὁ πρῶτος, ὁ Ζεὺς ὁ ἔσχατος πού ρίχνει ἀστραπές, ὁ Ζεὺς ἡ κεφαλῆ, ὁ Ζεὺς στό μέσον...ὁ Ζεὺς βασιλεύς, ὁ Ζεὺς ἀρχέγονος ὄλων· μία ἐξουσία, ἕνας θεός, μέγας κυβερνήτης ὄλων)».

ΘΑΛΗΣ:

«Θαλῆς ἐρωτηθεῖς. Τί πρεσβύτατον τῶν ὄντων; ἀπεκρίνατο· Θεός, ἀγέννητον γάρ.

(=Ο Θαλῆς ρωτήθηκε· ποιό εἶναι τό παλαιότερο ἀπό τά ὄντα; κι ἀπάντησε· ὁ Θεός, γιατί εἶναι ἀγέννητος)».

ΣΩΚΡΑΤΗΣ:

«Σωκράτης ἐρωτηθεῖς, Τί θεός; εἶπε· Τὸ ἀθάνατον και αἶδιον.

(=Ο Σωκράτης ὅταν ρωτήθηκε, Τί εἶναι ὁ Θεός; ἀπάντησε· Τὸ ἀθάνατο και αἰώνιο)».

ΑΙΤΙΟΣ I 7, 11-34, 301 Diels:

«Θαλῆς νοῦν τοῦ κόσμου τὸν θεόν, τὸ δὲ πᾶν ἔμψυχον ἅμα και δαιμόνων πλήρες· δῆκειν δὲ και διὰ τοῦ στοιχειώδους ὑγροῦ δύναμιν θείαν κινητικὴν αὐτοῦ.

(=Ο Θαλῆς ὀνόμαζε τόν θεό νοῦ τοῦ κόσμου, κι ἔλεγε πῶς τά πάντα εἶναι ἔμψυχα και πλήρη θεῶν· ἔλεγε ἀκόμη ὅτι διαπερᾷ τό πρωταρχικό ὑγρὸ στοιχεῖο μιά θεϊκὴ δύναμη πού τό θέτει σέ κίνηση)».

ΠΛΑΤΩΝ:

«Πλάτων δὲ τὸ ἓν, τὸ μονοφυές, τὸ μοναδικόν, τὸ ὄντως ὄν, τὰγαθόν. Πάντα δὲ τὰ τοιαῦτα τῶν ὀνομάτων εἰς τὸν νοῦν σπεύδει. Νοῦς οὖν ὁ θεός, χωριστὸν εἶδος, τὸ δὲ χωριστὸν ἀκουέσθω τὸ ἀμιγῆς πάσης ὕλης καὶ μηδενὶ τῶν σωματικῶν συμπεπλεγμένον, μηδὲ τῷ παθητῷ τῆς φύσεως συμπαθές.

(=Ὁ Πλάτων μιλά γιὰ τὸ ἓνα, τὸ μονοκόμματο, τὸ μοναδικό, τὸ ὄντως ὑπάρχον, τὸ ἀγαθό. Ὅλα τὰ παρόμοια ὀνόματα τείνουν στὸν νοῦ. Νοῦς λοιπὸν ὁ θεός, εἶδος ξεχωριστό, καὶ ξεχωριστό σημαίνει αὐτὸ πού εἶναι καθαρό ἀπὸ κάθε μορφή ὕλης καὶ πού δὲν ἀναμειγνύεται μέ τίποτε πού φέρει σῶμα, οὔτε καὶ τρέφει συμπάθεια πρὸς τὸ παθητό μέρος τῆς φύσεως)».

ΙΑΜΒΛΙΧΟΣ:

«Ίαμβλίχου ἐκ τῆς πρὸς Ποιμένιον ἐπιστολῆς. Οἱ θεοὶ τὴν εἰμαρμένην συνέχοντες διὰ παντὸς ἐπανορθοῦνται ἢ δ' ἐπανόρθωσις αὐτῶν ποτὲ μὲν ἐλάττωσιν κακῶν, ποτὲ δὲ παραμυθίαν, ἐνίοτε δὲ καὶ ἀναίρεσιν ἀπεργάζεται.

(=Λέει ὁ Ίαμβλίχος στὴν πρὸς Ποιμένιον ἐπιστολή του. Οἱ θεοὶ συγκρατώντας τὴν εἰμαρμένην, κάνουν πάντοτε διορθωτικές κινήσεις· καὶ ἢ διόρθωσή τους ἄλλοτε στοχεύει στὴ διόρθωση κακῶν, ἄλλοτε στὴν παρηγορία κι ἄλλοτε στὴν καταστροφή)».

ΞΕΝΟΦΩΝ:

«Ξενοφῶντος ἐκ τοῦ δ' Ἀπομνημονευμάτων (c. 3, 3-6). "Εἶπέ μοι, ἔφη, ὦ Εὐθύδημε, ἤδη ποτὲ σοὶ ἐπῆλθεν ἐνθυμηθῆναι, ὡς ἐπιμελῶς οἱ θεοί, ὧν οἱ ἄνθρωποι δέονται, κατεσκευάκασι;"

(=Ἀπὸ τὸ τέταρτο βιβλίον τῶν Ἀπομνημονευμάτων τοῦ Ξενοφῶντος. "Πές μου, εἶπε, Εὐθύδημε, σοῦ ἦλθε ποτὲ ἡ ἰδέα νὰ σκεφθεῖς, πόσο ἐπιμελῶς οἱ θεοὶ ἔχουν ἐφοδιάσει τοὺς ἄνθρώπους μέ ὅσα αὐτοὶ ἔχουν ἀνάγκη;"»).

ΣΤΙΧΟΙ ΑΓΝΩΣΤΩΝ ΤΡΑΓΙΚΩΝ ΠΟΙΗΤΩΝ:

«Μόνη ἔστιν ἀπαραίτητος ἄνθρωποις Δίκη.

(=Ἡ Δικαιοσύνη εἶναι ἡ μόνη ἀπαραίτητη στοὺς ἄνθρώπους)».

«Ἄγει τὸ θεῖον τοὺς κακοὺς πρὸς τὴν δίκην.

(=Τὸ θεῖο ὁδηγεῖ τοὺς κακοὺς πρὸς τὴ δικαιοσύνη)».

Κ' Κεφάλαιο Σχολιαστές

Ἰωάννης Τζέτζης

(περ. 1110-1185 μ.Χ.)

Βυζαντινός συγγραφέας καί ποιητής. Ἀρχικά ἦταν γραμματέας στή Βέροια καί ἀργότερα «Γραμματικός» (=καθηγητής) στήν Κωνσταντινούπολη. Τό σπουδαιότερο μέρος τῶν μαθημάτων του ἀποτελεῖ ἡ ἐξήγησι καί ὁ σχολιασμός τῶν ἀρχαίων ποιητῶν. Ὁ Τζέτζης ἔχει μεγάλη ἀξία γιά τίς γνώσεις μας σχετικά μέ τήν κλασική ἀρχαιότητα. Γράφει τά ποιήματά του συνήθως στόν πολιτικό δεκαπεντασύλλαβο στίχο. Γιά τή δουλειά τοῦ γραμματικοῦ στό Βυζάντιο συνεχῶς παραπονιέται. Μερικά ἀπό τά ἔργα του:

«Χιλιάδες ἢ Βίβλος ἱστοριῶν» σέ 12674 πολιτικούς (15σύλλαβους) στίχους, «Ἀλληγορία», «Ἐξήγησις», «Τά πρό Ὀμήρου», «Τά Ὀμήρου», «Τά μεθ' Ὀμηρον», «Θεογονία», «Περί τῶν εἰδῶν τῆς ποιήσεως», «Περί παίδων ἀγωγῆς», «Περί μέτρων», «Περί τῶν Πλειάδων»· ἔγραψε καί στίχους περί τῶν διαφορῶν τῶν ποιητῶν, περί κωμωδιῶν καί τραγωδιῶν, Σχόλια σέ ἔργα παλαιότερων του συγγραφέων κ.ἄ.

Ἀποσπάσματα:

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΙΔΩΝ ΤΗΣ ΠΟΙΗΣΕΩΣ 1-95:

«Ποιητικῶν μέλλουσιν ἄρχεσθαι λόγων
χρεῶν διδάσκειν πρῶτα τὰς διαίρεσεις: ...
τὸ μὲν γὰρ αὐτῶν λυρικὴν κλῆσιν φέρει,
ἄλλο τραγικὴν, κωμικὴν, μονωδίαν
καὶ σατυρικὴν, καὶ διθύραμβον πάλιν·
ιαμβογραφία τε τούτοις συντρέχει
ποιητικόν τε πᾶν ἀνώνυμον γένος...
Τοῦ λυρικοῦ κύκλου δὲ σύστημα τόδε·
Κόριννα, Σαπφῶ, Πίνδαρος, Βακχυλίδης,
Ἀνακρέων, Ἴβυκος, Ἀλκμάν, Ἀλκαῖος,
Στησίχορος τε καὶ Σιμωνίδης ἅμα,
δεκάς ἀρίστη παντελῆς πληρεστάτη...
Ὅμηρός ἐστι καὶ πατὴρ κωμωδίας
καὶ σατυρικῆς ἅμα καὶ τραγωδίας
ἄλλης τε πάσης ἐν λόγοις εὐτεχνίας...

(=Ὅσοι πρόκειται νά μιλήσουν γιά τήν ποίηση πρέπει πρῶτα νά διδάξουν τά εἶδη της:...Τό πρῶτο της εἶδος ὀνομάζεται λυρική ποίηση, ἄλλα εἶδη εἶναι ἡ τραγωδία, ἡ κωμωδία, ἡ μονωδία καί ἡ σατυρική ποίηση, κι ἄλλο εἶδος εἶναι ὁ διθύραμβος· κοντά σ' αὐτά ἀκολουθεῖ καί ἡ ἱαμβογραφία καθώς καί κάθε ἀνώνυμο ποιητικό εἶδος...Στούς λυρικούς ποιητές ἀνήκουν οἱ ἐξῆς· ἡ Κόριννα, ἡ Σαπφώ, ὁ Πίνδαρος, ὁ Βακχυλίδης, ὁ Ἀνακρέων, ὁ Ἴβυκος, ὁ Ἀλκμάν, ὁ Ἀλκαῖος κι ὁ Στησίχορος καί μαζί ὁ Σιμωνίδης, δεκάδα ἄριστη, τέλεια καί πληρέστατη...Ὅμως ὁ Ὅμηρος εἶναι ὁ πατέρας καί τῆς κωμωδίας καί τῆς σατυρικής ποίησης καί τῆς τραγωδίας καθώς καί κάθε ἄλλης δεξιότη-
χνίας στούς λόγους...))».

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΠΛΕΙΑΔΩΝ 547. 1-11:

«Φασίν οἱ μῦθοι περὶ τῶν Πλειάδων ὅτι ἀπὸ τοῦ Ἄτλαντος ἐγεννήθησαν καὶ Πλειόνης τῆς τοῦ Ὠκεανοῦ θυγατρὸς. Ὁ δὲ Ἄτλας, μεθ' οὗ καὶ ὁ Προμηθεὺς καὶ ὁ Ἐπιμηθεὺς, ἐγεννήθη ἐκ τοῦ Οὐρανοῦ καὶ Κλυμένης τῆς τοῦ Ὠκεανοῦ θυγατρὸς. Γεννηθεῖσαι δὲ οὕτως ἀπὸ τοῦ Ἄτλαντος καὶ τῆς Πλειόνης, ἐδιώκοντο πέντε ὄλους ἐνιαυτοὺς κατὰ Βοιωτίαν ὑπὸ τοῦ Ὠρίωνος μετὰ καὶ τῆς μητρὸς αὐτῶν συγγενέσθαι ζητοῦντος αὐταῖς, καὶ τοῖς θεοῖς εὐξάμεναι πρὸς Πλειάδας ἡμείφθησαν. Εἶτα οἰκτεῖρας αὐτὰς ὁ Ζεὺς τῆς κακοπαθείας ἐν τῷ οὐρανῷ κατηστέρισεν.

(=Λένε οἱ μῦθοι γιά τίς Πλειάδες ὅτι γεννήθηκαν ἀπό τόν Ἄτλαντα καί τήν Πλειόνη, τή θυγατέρα τοῦ Ὠκεανοῦ. Ὁ Ἄτλας, ὅπως καί ὁ Προμηθεὺς καί ὁ Ἐπιμηθεὺς, γεννήθηκε ἀπό τόν Οὐρανὸ καί τήν Κλυμένη, τή θυγατέρα τοῦ Ὠκεανοῦ. Γεννήθηκαν λοιπόν ἀπό τόν Ἄτλαντα καί τήν Πλειόνη· ὅμως τίς κυνηγοῦσε γιά πέντε ὀλόκληρα χρόνια ἀνά τή Βοιωτία ὁ Ὠρίων, προσπαθώντας νά συνευρεθεῖ μ' αὐτές καί τή μητέρα τους· οἱ ἐπτὰ Πλειάδες προσευχήθηκαν κάποια στιγμή στούς θεοὺς νά τίς γλιτώσει ἀπό τόν Ὠρίωνα καί οἱ θεοὶ τίς μεταμόρφωσαν σέ περιστέρια. Ἀργότερα ὁ Δίας τίς λυπήθηκε γιά ὅσα τράβηξαν καί τίς ἔκανε ἀστέρια στόν οὐρανό))».

ΚΑ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Ἅγιοι ἐκκλησιαστικοὶ ἄνδρες, οἱ κορυφαῖοι κλασικοὶ φιλόλογοι καὶ διανοούμενοι τῆς ἐποχῆς τους

Εἰσαγωγή

Δέν θά ἀσχοληθῶ μέ τούς μεγάλους Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας τοῦ 3^{ου} καί 4^{ου} αἰώνα, διότι ἡ ἐνασχόληση μ' αὐτούς ξεφεύγει ἀπό τά προγραμματισμένα πλαίσια τοῦ βιβλίου. Γιά τόν ἴδιο λόγο δέν ἀσχολήθηκα καί μέ τούς μεγάλους ἀρχαίους κλασικούς, Πλάτωνα, Ἀριστοτέλη, Θουκυδίδη, Ἡρόδοτο, Δημοσθένη, Λυσία, Ἰσοκράτη, Ἰσαῖο, Αἰσχίνη, Λυκοῦργο, Ξενοφῶντα, Αἰσχύλο, Σοφοκλῆ, Εὐριπίδη, Ἀριστοφάνη κ.ἄ.· γιά τον ἴδιο λόγο οὔτε καί μέ τόν Ὅμηρο καί τόν Ἡσίοδο.

Κατ' ἐξαίρεση γράφω μόνον γιά τρεῖς Πατέρες, διαφορετικῶν ἐποχῶν, τόν ἅγιο Γρηγόριο τόν Θεολόγο, τόν ἱερό Φώτιο καί γιά τόν ἅγιο Εὐστάθιο Θεσσαλονίκης. Ὁ λόγος εἶναι ὁ ἐξῆς: Καί οἱ τρεῖς ἱεροὶ καί μεγάλοι αὐτοὶ ἐκκλησιαστικοὶ ἄνδρες ἔχουν ἓνα κοινό γνώρισμα· εἶναι οἱ κορυφαῖοι κλασικοὶ φιλόλογοι, λόγιοι καί διανοούμενοι μιᾶς μεγάλης χρονικά ἱστορικῆς περιόδου ὁ καθένας· τῆς Πρωτοβυζαντινῆς ὁ Γρηγόριος, τῆς Μεσοβυζαντινῆς ὁ Φώτιος καί τῆς Ὑστεροβυζαντινῆς ὁ Εὐστάθιος. Ὁ πρῶτος μάλιστα, ὁ Γρηγόριος, ἀνήκει στούς συγγραφεῖς, ρήτορες καί ποιητές τῆς ὑστερῆς ἀρχαιότητος, καί μάλιστα στούς μεγάλους, κι ἄς μὴν εἶναι πολύ γνωστό τό συγγραφικό του ἔργο. Στόν δεύτερο, τόν Φώτιο, ὀφείλουμε ἐν πολλοῖς ἓνα πάρα πολύ μεγάλο μέρος τῶν διασωθέντων μέχρι σήμερα ἀρχαίων κειμένων. Ὁ τρίτος, ὁ Εὐστάθιος, εἶναι κορυφαῖος Ὀμηριστής, ἐφάμιλλος τῶν φιλολόγων-γραμματικῶν τῶν Ἑλληνιστικῶν χρόνων.

1. Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος

(329/330-390 μ.Χ.)

[Ἡ ἐνότητα αὐτή εἶναι ἐν μέρει ἐρανισμένη ἀπό τήν ἐργασία μου μέ τίτλο: «*ΑΓΙΟΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΘΕΟΛΟΓΟΣ, Ο ΠΡΑΟΣ ΚΑΙ ΓΛΥΚΥΦΘΟΙΓΓΟΣ ΜΑΧΗΤΗΣ ΤΗΣ ΑΛΗΘΕΙΑΣ*», ἡ ὁποία δημοσιεύθηκε στό σερβικό περιοδικό *Urkbehe cui-yduje, Huii/Church Studies, Nis, ГоДѣна II, Број 2, Φεβρουάριος 2005, σελ. 19-32*].

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος εἶναι ὁ κορυφαῖος κλασικός φιλόλογος καί διανοούμενος τῶν Πρωτοβυζαντινῶν χρόνων. Μιά προσωπικότητα βαθύτατα καλλιερ-

γημένη, πού κατόρθωσε νά αξιοποιήσει τά στοιχεῖα τοῦ κλασικοῦ πολιτισμοῦ -τόν ὅποιον κατεῖχε ὅσο κανεῖς ἄλλος- γιά τήν ἀκριβή διατύπωση τῶν δογμάτων καί τήν προβολή τῶν χριστιανικῶν ἀληθειῶν.

Πατρίδα του ἦταν ἡ Καππαδοκία (Τιβερινή, Ναζιανζός, Ἀριανζός, Καρβάλη). Στά παιδικά του χρόνια εἶχε δασκάλους τόν πατέρα του Γρηγόριο, ἐπίσκοπο Ναζιανζοῦ, ἐκτάκτως τόν ἀδελφό τῆς μητέρας του Νόννας ρήτορα Ἀμφιλόχιο καί πρωτίστως τόν ἐξάδελφό του παιδαγωγό Καρτέριο. Ἀκολούθως ἦλθε στή Ναζιανζό, ἡ ὁποία εἶχε ἀναδειχθεῖ σέ ἀξιόλογο ἐπαρχιακό ἐκπαιδευτικό κέντρο, καί ἐν συνεχείᾳ γιά περισσότερα ἀπό τρία χρόνια ἔκανε ἐγκύκλιες σπουδές στήν Καισάρεια τῆς Καππαδοκίας, πού εἶχε ἀναδειχθεῖ σέ μεγάλη πνευματική ἐστία τῆς ἐποχῆς. Ἐκεῖ ἔκανε τήν πρώτη του γνωριμία μέ τόν Μ. Βασίλειο.

Ἀκολούθως πῆγε γιά εὐρύτερες σπουδές στήν Καισάρεια τῆς Παλαιστίνης. Ὁ ἱστορικός Σωκράτης ἰσχυρίζεται ὅτι καθ' ὁδόν πρός τήν Καισάρεια ὁ Γρηγόριος σταμάτησε στήν Ἀντιόχεια καί μαθήτευσε κοντά στόν διάσημο Λιβάνιο. Τό βέβαιο, πάντως, εἶναι πώς σίγουρα παρακολούθησε κάποιες διαλέξεις τοῦ Λιβανίου τό 353 στήν Ἀθήνα. Ἡ Καισάρεια τῆς Παλαιστίνης εἶχε τότε σπουδαῖα ἐκπαιδευτήρια καί βιβλιοθήκες.

Κατόπιν μετέβη στήν πλουσιότατη πνευματικά Ἀλεξάνδρεια, μέ τό «Μουσεῖον» καί τή μοναδική στόν κόσμον «Βιβλιοθήκη»· ἐκεῖ διδάχθηκε πλατωνική καί νεοπλατωνική φιλοσοφία.

Ὅμως τόν μαγνήτιζε ἡ Ἀθήνα. Στίς περίφημες ρητορικές καί φιλοσοφικές σχολές τῆς, μόνος στήν ἀρχή, μετά ἀπό δύο χρόνια μαζί μέ τόν φίλο του Βασίλειο, παρακολούθησε εὐρύ πρόγραμμα μαθημάτων: ρητορική, φιλολογία, φιλοσοφία (στούς τέσσερις κλάδους τῆς: ἠθική, θεωρητική, λογική, διαλεκτική), ἀστρονομία, γεωμετρία, ἀριθμητική. Μετά τό πέρας τῶν σπουδῶν του παρέμεινε στήν Ἀθήνα κι ἄλλα δύο χρόνια ὡς καθηγητής ρητορικῆς καί φιλολογίας.

Συνέχισε τό διδακτικό καί ρητορικό του ἔργο γιά λίγο στή Ναζιανζό, ἀλλά σύντομα χειροτονήθηκε ἱερεῦς καί ἀργότερα, ἄθελά του, ἐπίσκοπος τῆς ἄσημης πόλης τῶν Σασίμων τῆς Καππαδοκίας. Στήν αὐτοκρατορία εἶχε ἀρχίσει καί πάλι νά ἐπεκτείνεται ἡ αἵρεση τοῦ ἀρειανισμοῦ, παρά τή σχετικά πρόσφατη καταδίκη τῆς στήν Α΄ Οἰκουμενική Σύνοδο τό 325. Στήν Κωνσταντινούπολη οἱ Ἀρειανοί εἶχαν ξανά ἐπικρατήσει ὀλοκληρωτικά, καθώς εἶχαν τήν εὐνοια τοῦ ὁμόφρονός τους αὐτοκράτορος Οὐάλη, ἐνῶ οἱ Μακεδονιανοί, Ἡμιαρειανοί καί Ἀπολλιναριστές προκαλοῦσαν συνεχῶς ταραχές. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Δημόφιλος εἶχε ταχθεῖ ὀριστικά μέ τό μέρος τῆς αἵρεσης, ἐνῶ ὁ κανονικός ἐπίσκοπος τῆς Πόλης Εὐάγγελος ἦταν ἐξόριστος. Στή διάθεση τῶν λιγοστῶν Ὁρθοδόξων δέν ὑπῆρχε οὔτε ἓνας ναός.

Τότε ὁ Γρηγόριος, ὁ ἀσθενικός, ὁ συναισθηματικός, ὁ ἀφανής, ὁ ταπεινός, ἐκλήθη νά ἀναλάβει τόν οἰκουμενικό θρόνον. Ποιός τόν κάλεσε; Τό λέει ὁ ἴδιος: «Σύλλογοι ποιμένων καί λαός ὀρθόδοξος ἐκάλεσάν με».

Ποιοί είναι οί «σύλλογοι ποιμένων»; Δύο μικρές τοπικές Σύνοδοι σέ δύο άπομακρυσμένες από τό Κέντρο πόλεις του Κράτους, τήν Άντιόχεια τής Καρίας (378) καί τήν Άντιόχεια τής Συρίας (379). Οί εισηγήσεις τών άγιών Βασιλείου του Μεγάλου καί Μελετίου Άντιοχείας στίς Συνόδους αυτές συνετέλεσαν, ώστε νά άνατεθει στόν άγιο Γρηγόριο τό βαρύ έργο τής άποκαταστάσεως τής Όρθοδοξίας.

Καί ποιός είναι ό «όρθόδοξος λαός»; Οί ολίγάριθμοι Όρθόδοξοι τής Πόλης· «ποιίμνης τι μικρόν ίχνος ή λείψανον, ασύντακτον καί ανεπίσκοπον καί άόριστον» τούς όνομάζει ό ίδιος ό άγιος Γρηγόριος. Ήταν τόσοι πού χωροΰσαν μέσα στό σπίτι πού δέχθηκε νά τόν φιλοξενήσει. Αυτοί ήταν τότε ή Έκκλησία. Δι' αυτών τών ταπεινών καί έλαχίστων ό Χριστός άποκατέστησε τήν Όρθοδοξία στή Βασιλεύουσα καί στό Κράτος.

Άρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως διετέλεσε από τό 379 ως τό 381. Ως άρχιεπίσκοπος, στά δύο αυτά χρόνια, πολέμησε τόν άρειανισμό, άποκατέστησε τήν Όρθοδοξία, όμονόησε τούς διεσπασμένους Όρθοδόξους, συνεκάλεσε τή Β' Οικουμενική Σύνοδο, όλοκλήρωσε τό Σύμβολο τής Πίστεως. Παιραιτήθηκε από τόν πατριαρχικό θρόνο, σέ ήλικία μόλις 52 έτών, όταν φθονεροί έπίσκοποι έπιβουλεύθηκαν τή θέση του. Έκτοτε έζησε στό έρημητήριό του κάπου στήν Καρβάλη, όπου καί έπιδόθηκε στήν άσκησι καί στήν προσφιλή του φιλολογική ένασχόληση.

Ό άγιος Γρηγόριος ό Θεολόγος παρέδωσε άθόρυβα τό πνεΰμα του γύρω στά 390, κάπου στήν περιοχή τής Άριανζοΰ. Τά βασικά στοιχειά τής θεολογίας του άπετέλεσαν στοιχειά τής θεολογίας όλης τής Έκκλησίας.

Τό θεολογικό έργο του:

Ή Θεολογία του είναι διάχυτη καί κατάσπαρτη μέσα σ' όλο τό φιλολογικό - λογοτεχνικό του έργο, ποιητικό καί πεζό. Ξεχωρίζουν όμως οί πέντε θεολογικοί του λόγοι, τούς όποιους εκφώνησε στήν Κωνσταντινούπολη.

Τό φιλολογικό - λογοτεχνικό του έργο:

Ό Γρηγόριος ό Θεολόγος είναι, όπως είπαμε, ό κορυφαίος κλασικός φιλόλογος καί διανοούμενος τών Πρωτοβυζαντινών χρόνων. Συγγράφει λόγους, πραγματείες, ποιήματα, έπιστολές (συνολικά 249 έπιστολές). Ή δομή καί τά θέματα τών έργων του ποικίλλουν.

Ή συγγραφική του παραγωγή του είναι πλουσιώτατη. Μεταξύ πολλών άλλων έχουν σωθει 45 «Λόγοι ή Όμιλία», μεταξύ τών όποίων οί πέντε «Θεολογικοί λόγοι» του, ό «Έπιτάφιός εις τόν Μέγαν Βασίλειον» καί καί τό «Έγκώμιον εις τόν Μέγαν Άθανάσιον».

Ή γλώσσα του Γρηγορίου είναι ό,τι πιό εκλεκτό έχει νά παρουσιάσει κατά τά χρόνια εκείνα ή έλληνική γραμματεία, χριστιανική καί κοσμική, καί ποικίλλει κατά περιστάσεις καί θέματα. Χρησιμοποιεί μέ άπόλυτη έπιτυχία όλη τήν άρχαία φιλοσοφική καί λογοτεχνική παράδοση καί οδηγεί ξανά τήν έντεχνη ρητορεία —μετά από αιώνες ένασχόλησής της μέ θέματα πού έχουμε συναντήσει στους ρήτορες τής

Δεύτερης Σοφιστικής, θέματα μέτρια καί κάποτε εὐτελεῖ, – στό ἀρχαῖο κλασικό της κάλλος.

Τά κείμενά τοῦ Γρηγορίου διαβάζονταν πολύ στό Βυζάντιο. Σχολιάσθηκαν ποικιλοτρόπως καί διατηρήθηκαν σέ πλήθος χειρογράφων, συχνά κοσμημένων μέ περίφημες μικρογραφίες.

Ὁ Γρηγόριος εἶναι ἐπίσης πολυγραφότατος καί μεγαλόπνοος ποιητής. Στήν ποίησή του κυριαρχεῖ ἡ ἔντονη συναισθηματικότητα. Σώζονται 407 ποιήματά του μέ 18.000 στίχους, ἐνῶ κατά τή Σούδα ἔγραψε περισσότερους ἀπό 30.000 στίχους. Ἐφαρμόζει ἄριστα τά δύσκολα γιά τήν ἐποχή του ποικίλα προσωδιακά μέτρα (δακτυλικό ἐξάμετρο, ἰαμβικό τρίμετρο, ἐλεγειακό δίστιχο)· δέν διστάζει ὁμως μέ ποιητική τόλμη, πού τοῦ τήν χαρίζει ἡ βαθειά γνώση τῆς ἀρχαίας ποίησης, νά πειραματισθεῖ καί σέ νέες μορφές στροφῶν καί συνακόλουθα μετρικῶν συνδυασμῶν. Σέ δύο ποιήματά του, μάλιστα, («Ὑμνος Ἐσπερινός» 1.1.32 [50 στίχοι] καί «Παραίνεσις πρὸς παρθένους» 1.2.3 [100 στίχοι]), στά ὁποῖα χρησιμοποιεῖ λαϊκότερη γλώσσα, ἐγκαταλείπει τήν προσωδία - στήν ὁποία βασίζεται ἡ ἀρχαία ἐλληνική μετρική - καί εἰσάγει τό τονικό μέτρο - καθαρά νεοελληνικό, πού ἀργότερα ἐπεκτείνεται ἡ χρήση του - ἰαμβικό 7σύλλαβο στό πρῶτο ποίημα καί ἰαμβικό 15σύλλαβο στό δεύτερο. Εἶναι ἡ πρώτη φορά πού ἐμφανίζεται ὡς τονικός ὁ 15σύλλαβος - τό κατ' ἐξοχήν νεοελληνικό μέτρο - στή νεοελληνική ποίηση. Ὁ ποιητικός του λόγος, ὄρες-ὄρες μᾶς θυμίζει τίς καλύτερες στιγμές τῆς ἀρχαίας λυρικῆς μας ποίησης.

Οἱ στίχοι τοῦ Γρηγορίου πού ἔχουν αὐτοβιογραφικό χαρακτήρα καί ἐμπνέονται ἀπό προσωπικά βιώματα εἶναι ἀπό τούς πιό ωραίους· γιά παράδειγμα:

ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΑΥΤΟΥ ΨΥΧΗΝ (σέ στίχους ἡμιάμβους):

«Τί σοι θέλεις γενέσθαι;

Ψυχήν ἐμὴν ἐρωτῶ.

Θέλεις Θεός γενέσθαι;

Θεός Θεοῦ μεγίστου

παραστάτης φαεινός,

σύν ἀγγέλοις χορεύων;

Ἴθι, πρόβαινε, ταρσοῦς

ὄξυπτέρου μενοινῆς

κυκλουμένη πρὸς ὕψος.

(= *Ῥωτῶ τήν ψυχή μου, τί θέλεις νά γίνεις; Θέλεις νά γίνεις Θεός; Θεός, φωτεινός παραστάτης τοῦ μεγίστου Θεοῦ, συμμετέχοντας στόν χορὸ τῶν ἀγγέλων; Ἐμπρός, τρέξε, πέταξε γρήγορα, γεμάτη λαχτάρα πρὸς τόν οὐρανό*).

Μία συλλογή τῶν Ἐπιγραμματίων του ἀποτελεῖ τό 8^ο βιβλίο τῆς Παλατινῆς Ἀνθολογίας:

ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ 1.92 (ΕΝ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΝΑΟΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ):

«Ἦν ὅτε Χριστὸς ἴαυεν ἐφ' ὀλκάδος ἔμφυτον ὕπνον,

τετρήχει δὲ θάλασσα κυδοιμοτόκοισιν ἀήταις,
δείματί τε πλωτῆρες ἀνίαχον· "Ἐγρεο, σῶτερ·
ὄλλυμένοις ἐπάμυνον". Ἄναξ δὲ κέλευεν ἀναστάς
ἀτρεμέειν ἀνέμους καὶ κύματα, καὶ πέλεν οὕτως·
θαύματι δὲ φράζοντο Θεοῦ φύσιν οἱ παρεόντες.

(=Κάποια φορά ὁ Χριστός κοιμόταν πάνω σέ πλοῖο ὕπνο βαθύ· ἡ θάλασσα ἦταν φουρτουνιασμένη ἀπό τούς θορυβώδεις ἀνέμους, κι οἱ ναυτικοί τρομαγμένοι φώναζαν· "Σήκω, Σωτήρα μας· σῶσε μας, γιατί χανόμαστε". Σηκώθηκε ὁ βασιλεύς τοῦ παντός κι ἔδωσε ἐντολή στους ἀνέμους καὶ τά κύματα νά γαληνεύσουν· ἔτσι καὶ ἔγινε· καὶ ὄλοι ὅσοι ἦταν ἐκεῖ ἔκριναν πῶς αὐτό ἦταν θαῦμα τοῦ Θεοῦ).

Ὁ Γρηγόριος ἔγραψε καὶ τὴν **τραγωδία «Χριστός πάσχων»** κατὰ τὰ πρότυπα τοῦ Εὐριπίδη:

ΧΡΙΣΤΟΣ ΠΑΣΧΩΝ 107-115, 120-123:

«ΘΕΟΤΟΚΟΣ

Τί δ' ἐστίν; ἢ πω τίς μ' ἀποκτεῖναι θέλει;

(=Μά τί συμβαίνει; ἢ μήπως θέλει κανεῖς νά μέ σκοτώσει;).

ΧΟΡΟΣ

Οὐκ, ἀλλὰ Παῖς θνήσκει σὸς ὑπ' ἀλαστόρων.

(=Ὅχι, ἀλλὰ ὁ Υἱός σου πεθαίνει ἀπό βάρβαρα χέρια).

ΘΕΟΤΟΚΟΣ

Οἴμοι, τί λέξεις; ὡς μ' ἀπόλεσας, γύναι.

(=Ἀλίμονο, τί εἶν' αὐτά πού μοῦ λές; Μέ κατέστρεψες, γυναίκα).

ΧΟΡΟΣ

Ὡς οὐκέτ' ὄντος Υἱέος φρόντιζε δῆ.

(=Ἀπ' ἐδῶ καὶ πέρα φρόντιζε γιὰ τὴ ζωὴ σου σάν νά μὴν ὑπάρχει πιά ὁ Υἱός σου).

ΘΕΟΤΟΚΟΣ

᾿Ω δεινὰ λέξασ', οὐχὶ συγκλείσεις στόμα

καὶ πᾶν μεθήσεις ἀπρεπὲς ῥῆμ' ἐκφέρειν;

Τὸν ὄντ' αἰεὶ γὰρ μηκέτ' εἶναι πῶς λέγεις;

Εὐφημος ἴσθι, κᾶν τί σοι χρεῖα λέγειν,

λέγ' ὡς προσήκει, μηδ' ἀτιμίας Θεόν...

(=Γυναίκα πού λές αὐτά τὰ τρομερά λόγια, δέν θά κλείσεις τό στόμα σου καὶ δέν θά πάψεις νά λές αὐτά τὰ ἄπρεπα λόγια; Πῶς λές ὅτι δέν ὑπάρχει πιά αὐτός πού πάντοτε ὑπάρχει; Μεῖνε εὐλαβικά σιωπηλή, κι ἂν πρέπει κάτι νά πεῖς, πές το ὅπως ἀρμόζει, μὴν προσβάλεις τὸν Θεό...)

ΧΟΡΟΣ

᾿Ω τλήμον, οὐκ οἶσθ' οἱ κακῶν ἐλήλυθας

καὶ τούσδε κινεῖς κἀναμοχλεύεις λόγους.

Ἦοῦς φανείσης, Υἱέος γ' ὄψει μόρον,

ὡς πάννουχον κρίνουσιν οἱ μαιφόνιοι...

(=Ταλαίπωρη, δέν ξέρεις σέ ποιά δυστοχία ἔχεις φτάσει καί λές καί ἀναμοχλεύεις αὐτά τά λόγια. Χαράματα θά δεῖς τόν θάνατο τοῦ Υἱοῦ σου, ὅπως ὅλη τή νύχτα ἀποφάσισαν οἱ βδελυροί φονιάδες...))».

Ὁ Γρηγόριος ἔγραψε καί **ἀλφαβητικές ἀκροστιχίδες**, π.χ.:

ΑΛΦΑΒΗΤΙΚΟΝ:

Ἄνω πτέρωσον πρὸς Θεόν σου τὰς φρένας.

(=Βάλε φτερά στή σκέψη σου καί πέταξε πρὸς τόν οὐρανό).

Βίον πόθησον ἔνθεν ἠγλαϊσμένον.

(=Πόθησε τή ζωή πού θά σέ κάνει λαμπρό).

Γαῖαν βαδίζων μὴ τὰ τῆς γαίας φρόνει.

(=Βαδίζοντας στή γῆ μὴ σκέφτεσαι τὰ τῆς γῆς).

Δίδου πένητι χεῖρα κειμένῳ κάτω.

(=Δῶσε τό χέρι σου στόν φτωχό πού κείται κατάχαμα).

Ἔργον φέριστον ἠγλαϊσμένον πόθει.

(=Νά ποθεῖς τὰ ἄριστα καί λαμπρά ἔργα).

Ζήτηι τὰ τερπνά τῶν ἐκεῖθεν ἐλπίδων.

(=Νά λαχταρᾷς τίς εὐχάριστες ἐλπίδες τοῦ οὐρανοῦ).

Ἡ γλῶσσα φαύλων, μήτε τὸ ψεῦδος λέγει.

(=Ἡ γλῶσσα τῶν φαύλων οὔτε ψέματα εἶναι σέ θέση νά πεῖ).

Θῆρα δρακόντων μὴ γένη τῶν δαιμόνων.

(=Μὴ γίνεις θήραμα τῶν δρακόντων δαιμόνων).

Ἰχνη βεβήλων μηδαμῶς ὁδοιπόρει.

(=Μὴν περπατᾷς πάνω στ' ἀχνάρια τῶν βέβηλων ἀνθρώπων).

Κλαῦσον, στέναξον· δάκρυσι πλῦνον ῥύπους.

(=Κλάψε καί στέναξε· μέ τὰ δάκρυα πλύνε τίς βρωμιές τῆς ψυχῆς σου).

Λόγους σοφιστῶν τίμα καί σοφὸς γένει.

(=Τίμα τὰ λόγια τῶν σοφῶν καί θά γίνεις σοφός).

Μὴ τοὺς ἐπαίνους, ἀλλὰ τοὺς ψόφους φίλει.

(=Μὴν ἀγαπᾷς τοὺς ἐπαίνους ἀλλὰ τίς κατηγορίες σέ βάρους σου).

Ναόν σε δ' αὐτὸν τεῦξον ἠγιασμένον.

(=Κάνε τόν ἑαυτό σου ναό ἠγιασμένο).

Ξένους ξένιζε, ξενοπρεπῶς καί τρέφε.

(=Νά φιλοξενεῖς καί νά τρέφεις τοὺς ξένους, ὅπως ἀρμόζει σέ φιλοξενούμενους).

Ὀρκους βδελύσσου ψυχικοὺς ὁδοστάτας.

(=Νά βδελύσσεσαι τοὺς ὄρκους, εἶναι ληστές τῆς ψυχῆς).

Πλοῦτόν τε μίσει καί τὰ τέρπνα τοῦ βίου.

(=Νά μισεῖς τόν πλοῦτο καί τίς ἀπολαύσεις τῆς ζωῆς).

Ρευστὸν δὲ κόσμον, ὡς ἀραχνώδη νόει.

(=Νά θεωρεῖς τόν κόσμο ὡς κάτι ρευστό, σάν ἀράχνη).

Σαρκὸς πόνοις φρόνημα, τῆξον ἐνθέοις.

(=Μαλάκωσε τό φρόνημα τῆς ψυχῆς σου μέ ἔνθεους κόπους).

Τὰ δ' ὄπλα φωτός ἀντί πορφύρας φέρει.

(=Νά φοραῖς ἀντί γιά πορφύρα τά ὄπλα τοῦ φωτός).

Ἵψῶν ἑαυτὸν μὴ πέσει μέγα βλέπε.

(=Πρόσεχε μήπως ὑψώνοντας τὸν ἑαυτό σου πέσεις πολύ).

Φόβῳ Θεοῦ κλίνον τε τὸν σὸν ἀχένα.

(=Σκύψε τὸν ἀχένα σου μέ φόβο Θεοῦ).

Χαίρων βάδιζε τὴν ἄνω κατοικίαν.

(=Βάδιζε χαρούμενος πρὸς τὴν ἄνω κατοικία σου, τὸν οὐρανό).

Ψέγου παρ' ἄλλου μᾶλλον ἢ θέλε ψέγειν.

(=Νά προτιμᾷς νά σέ κατηγοροῦν παρά νά κατηγορεῖς).

ἽΩ παῖ, φύλαξον, ταῦτα καὶ μέγας ἔση.

(=Φύλαξέ τα, παιδί μου, αὐτά καὶ θά γίνεις σπουδαῖος)».

Ἐξἄλλου, **ὀλόκληρα χωρία καὶ φράσεις στήν ὑμνογραφία μεγάλων ἑορτῶν – κυρίως δεσποτικῶν – προέρχονται ἀπό πεζὰ κείμενα καὶ λόγους τοῦ Γρηγορίου**, καθὼς καὶ ἀπό ἐπιστολές του, ἀφοῦ κορυφαῖοι ποιητές, ὅπως ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός καὶ ὁ Κοσμάς ὁ Μελωδός, πλέκουν τούς κανόνες τους γύρω ἀπό τίς ἐκφράσεις αὐτές ἢ καὶ τίς χρησιμοποιοῦν αὐτούσιες· τόσο μεγάλη εἶναι ἡ ποιητικότητά τους:

ΛΟΓΟΣ 14:

«Χριστός γεννᾶται, δοξάσατε,

Χριστός ἐξ οὐρανῶν, ἀπαντήσατε,

Χριστός ἐπί γῆς, ὑψώθητε.

Ἄσατε τῷ Κυρίῳ πᾶσα ἡ γῆ...·

(=Ὁ Χριστός γεννιέται, δοξολογήστε τον, ὁ Χριστός ἔρχεται ἀπό τὸν οὐρανό, προ-ὑπαντήστε τον, ὁ Χριστός κατέβηκε στή γῆ, ὑψοθεῖτε στόν οὐρανό. Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι τῆς γῆς ὑμνήστε τὸν Κύριο...·)».

ΛΟΓΟΣ 38:

«Ἀναστάσεως ἡμέρα

καὶ λαμπρυνθῶμεν τῇ πανηγύρει

καὶ ἀλλήλους περιπτυξώμεθα·

εἴπωμεν, ἀδελφοί, καὶ τοῖς μισοῦσιν ἡμᾶς

συγχωρήσωμεν πάντα τῇ Ἀναστάσει...·

(=Ἦλθε ἡ ἡμέρα τῆς Ἀναστάσεως κι ἄς γίνουμε ὀλόλαμπροι μέσα στήν πανήγυρη τῆς γιορτῆς καὶ ἄς ἀγκαλιάσουμε μέ χαρά ὁ ἕνας τὸν ἄλλον· ἄς ποῦμε, ἀδελφοί, καὶ σ' αὐτούς πού μᾶς μισοῦν· ἄς τά συγχωρήσουμε ὅλα τώρα στήν Ἀνάσταση...·)».

ΛΟΓΟΣ 41:

«Τό Πνεῦμα τό Ἅγιον

ἦν μέν ἀεί,

καὶ ἔστι καὶ ἔσται,

οὔτε ἀρξάμενον
οὔτε παυσόμενον,
ἀλλ' ἀεὶ Πατρί καὶ Υἱῷ
συντεταγμένον
καὶ συναριθμούμενον.

(= *Τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιο πάντοτε ὑπῆρχε, καὶ ὑπάρχει καὶ θὰ ὑπάρχει, οὔτε ἀρχὴ ἔχει οὔτε τέλος, ἀλλὰ πάντοτε εἶναι στήν ἴδια σειρὰ καὶ ἀξία μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸ καὶ μαζί τους συναριθμεῖται*)».

Τὸ κομμάτι πού ἀκολουθεῖ εἶναι ἡ τελευταία παράγραφος ἑνός λόγου πού ἐκφώνησε σέ ναό τῆς Ναζιανζοῦ, μέ σκοπό νά πείσει τὸ ἐκκλησίασμα νά ἐνισχύσει μιὰ προσπάθεια γιὰ σύσταση φιλανθρωπικῶν ἰδρυμάτων στήν πόλη. Ὁ ποιητικός ρυθμός εἶναι ἐμφανής:

«Χριστόν ἐπισκεψώμεθα,
Χριστόν θεραπεύσωμεν,
Χριστόν θρέψωμεν,
Χριστόν ἐνδύσωμεν,
Χριστόν συναγάγωμεν,
Χριστόν τιμήσωμεν,
μή τραπέζη μόνον, ὡς τινές,
μηδέ μύροις ὡς ἡ Μαρία.

(= *Ἄς ἐπισκεφθοῦμε τὸν Χριστό, ἄς θεραπεύσουμε τὸν Χριστό, ἄς θρέψουμε τὸν Χριστό, ἄς ντύσουμε τὸν Χριστό, ἄς δεχθοῦμε στό σπίτι μας τὸν Χριστό, ἄς τιμήσουμε τὸν Χριστό, ὄχι μόνον στό τραπέζι, ὅπως μερικοί, οὔτε μέ μύρα, ὅπως ἡ Μαρία*)».

ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ ΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΕΙΣ ΤΟΝ ΜΕΓΑΝ ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ:

65.3:

«Τίς μὲν ἑαυτὸν ἐκάθηρε μᾶλλον τῷ Πνεύματι, καὶ ἄξιον τοῦ διηγῆσθαι τὰ θεῖα παρεσκεύασε; Τίς δὲ μᾶλλον ἐφωτίσθη φῶς γνώσεως καὶ διέκυψεν εἰς τὰ βάθη τοῦ Πνεύματος καὶ μετὰ Θεοῦ τὰ περὶ Θεοῦ διεσκέψατο;...

(= *Ποιὸς καθάρισε περισσότερο ἀπὸ τὸν Βασίλειο τὸν ἑαυτοῦ μετὰ τῆ χάριτος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ τὸν προετοίμασε, ὥστε νά γίνει ἄξιος νά διηγῆται τὰ θεϊκὰ πράγματα; Ποιὸς φωτίσθηκε περισσότερο ἀπὸ αὐτόν μετὰ τὸ φῶς τῆς γνώσεως καὶ ἔσκυψε στά βάθη τοῦ Πνεύματος καὶ συζήτησε μαζί μετὰ τὸν Θεὸ τὰ περὶ τοῦ Θεοῦ; ...*).

67.1:

Ἐγὼ τοῦτο μόνον αὐτοῦ διηγῆσομαι. Ὅταν τὴν Ἑξαήμερον αὐτοῦ μεταχειρίζωμαι καὶ διὰ γλώσσης φέρω, μετὰ τοῦ Κτίστου γίνομαι, καὶ γινώσκω κτίσεως λόγους, καὶ θαυμάζω τὸν Κτίστην πλέον ἢ πρότερον, ὅψει μόνη διδασκάλῳ χρώμενος. Ὅταν τοῖς ἀντιρρητικοῖς ἐντύχω λόγους, τὸ Σοδομιτικὸν ὄρω πῦρ, ὃ τεφροῦνται γλῶσσαι πονηραὶ καὶ παράνομοι, ἢ τὸν Χαλανῆς πύργον, κακῶς μὲν οἰκοδομούμενον, καλῶς δὲ λυόμενον.

(=Εγώ αυτό μόνον θά διηγηθῶ γι' αὐτόν. Ὄταν ἀσχολοῦμαι μέ τήν Ἐξαήμερό του καί τή φέρνω στό στόμα μου, νιώθω σάν νά βρίσκομαι μαζί μέ τόν Κτίστη, καί κατανοῶ τά λόγια του τῆς ὥρας τῆς δημιουργίας, καί θαυμάζω τόν Κτίστη περισσότερο ἀπό πρὶν, ἔχοντας ὡς διδάσκαλο τήν ὄψη του καί μόνο. Ὄταν διαβάζω τοὺς ἀντιρρητικούς του λόγους, βλέπω τή φωτιά τῶν Σοδόμων, μέ τήν ὁποία γίνονται στάχτη οἱ πονηρές καί παράνομες γλῶσσες, ἢ τόν πύργο τῆς Χαλάνης [Ἡσαΐας ι' (10) 9] πού κακῶς οἰκοδομήθηκε καί καλῶς κατεδαφίσθηκε).

77.1:

Τοσαύτη τοῦ ἀνδρός ἡ ἀρετή καί ἡ τῆς δόξης περιουσία, ὥστε πολλά καί τῶν ἐκείνου μικρῶν, ἤδη δέ καί τῶν σωματικῶν ἐλαττωμάτων, ἐτέροις εἰς εὐδοξίαν ἐπενοήθη· οἶον ἀχρότητα λέγω καί γενειάδα καί βαδίσματος ἦθος καί τὸ περι λόγον μὴ πρόχειρον, σύννουν τε, ὡς τὰ πολλά, καί εἶσω συννευκός· ὃ τοῖς πολλοῖς μὴ καλῶς ζηλωθὲν μηδὲ νοηθέν, σκυθρωπότης ἐγένετο· ἔτι δέ εἶδος ἐσθῆτος καί σκίμποδος σχῆμα καί τρόπος βρώσεως, ὧν οὐδὲν ἐκείνῳ διὰ σπουδῆς ἦν, ἀλλ' ἀπλῶς ἔχον καί συμπίπτον ὡς ἔτυχε.

(=Ἦταν τόση ἡ ἀρετὴ τοῦ ἀνδρός καί τὸ μέγεθος τῆς δόξας του, ὥστε πολλά ἀπὸ τὰ ἀσήμαντα γνωρίσματά του, ἀκόμη κι ἀπὸ τὰ σωματικά του ἐλαττώματα, κάποιοι τὰ ἀντέγραφαν γιὰ ν' ἀποκτήσουν φήμη· ὅπως, γιὰ παράδειγμα, ἐννοῶ τὴ χλωμάδα του καί τὴ γενειάδα του καί τὸν τρόπο τοῦ βαδίσματός του καί τὸ ὅτι δὲν μιλοῦσε ἐκ τοῦ προχείρου, ἀλλὰ συνήθως ἦταν σκεπτικός καί συγκατέβαινε σιωπηλά· αὐτὸ ὅμως, ἐπειδὴ οἱ πολλοὶ δὲν τὸ κατανοοῦσαν, καί γι' αὐτὸ τὸ ἀντέγραφαν στραβά, τὸ ἐκδήλωναν ὡς σκυθρωπότητα· τὸ ἴδιο συνέβαινε καί μέ τὸν τρόπο πού ντυνόταν καί μέ τὸ σχῆμα τοῦ κρεββατιοῦ του καί μέ τὸν τρόπο πού ἔτρωγε· φυσικά σέ τίποτε ἀπ' ὅλα αὐτὰ δὲν ἔδινε ὁ Βασίλειος κάποια ἰδιαίτερη προσοχή, ἀλλὰ ἀπλῶς συνέβαινε νά κινεῖται καί νά συμπεριφέρεται ὅπως κάθε φορά προέκυπτε...).

82.1-4:

Ταῦτά σοι παρ' ἡμῶν, ὦ Βασίλειε, τῆς ἡδίστης σοῖ ποτε γλώττης καί ὁμοτίμου καί ἡλικος. Εἰ μὲν τῆς ἀξίας ἐγγύς, σὴ τοῦτο χάρις· σοὶ γὰρ θαρρῶν, τὸν περι σοῦ λόγον ἐνεστησάμην· εἰ δὲ πόρρω καί παρὰ πολὺ τῆς ἐλπίδος, τί χρὴ παθεῖν καί γῆρα καί νόσῳ καί τῷ σῶ πόθῳ τετρυχωμένους; Πλὴν καί Θεῶ φίλον τὸ κατὰ δύναμιν. Σὺ δὲ ἡμᾶς ἐποπτεῖοις ἄνωθεν, ὦ θεῖα καί ἱερὰ κεφαλή, καί τὸν δεδομένον ἡμῖν παρὰ Θεοῦ σκόλοπα τῆς σαρκός, τὴν ἡμετέραν παιδαγωγίαν, ἢ στήσαις ταῖς σεαυτοῦ πρεσβείαις ἢ πείσαις καρτερῶς φέρειν· καί τὸν πάντα βίον ἡμῖν διεξάγοις πρὸς τὸ λυσιτελέστατον.

(=Αὐτὰ γράφω γιὰ σένα, Βασίλειε, ἐγὼ πού κάποτε μέ θεωροῦσες τὴν πιό γλυκεῖα γλώσσα, ὁ ὁμότιμος καί συνομηλικός σου. Κι ἂν μίλησα μέ τρόπο πού πλησιάζει τὴν ἀξία σου, εἶναι δικό σου τὸ δῶρο· γιατί ἔχοντας τὸ δικό σου θάρρος ἄρχισα νά γράφω γιὰ σένα· ἂν ὅμως ὁ λόγος μου βρίσκεται πάρα πολὺ μακριὰ ἀπὸ αὐτὸ πού ἤλπιζα νά γράψω, τί πρέπει νά πάθω τώρα πού βασανίζομαι καί ἀπὸ τὰ γηρατεῖα καί ἀπὸ τὴν ἀρρώστεια καί ἀπὸ τὸν πόθο μου γιὰ σένα; Πλὴν ὅμως στὸν Θεὸ ἀρέσει τὸ κατὰ

δύναμιν. *Κι ἐσύ, θεία καί ἱερή κεφαλή, νά μέ κοιτᾶς ἀπό ψηλά, καί τό βάσανο τῆς σάρκας μου πού μοῦ δόθηκε ἀπό τόν Θεό, γιά νά μέ παιδαγωγεῖ, ἢ νά τό σταματήσεις μέ τίς πρεσβεῖες σου ἢ νά μέ πείσεις νά τό ὑπομένω καρτερικά· κι ὅλη μου τή ζωή νά τήν κατευθύνεις πρὸς μεγαλύτερη ὠφέλειά μου).*

Εἰ δὲ μετασταίημεν, δέξαιο κάκειθεν ἡμᾶς ταῖς σεαυτοῦ σκηναῖς, ὡς ἂν ἀλλήλοις συζῶντες καὶ συνεποπεύοντες τὴν ἁγίαν καὶ μακαρίαν Τριάδα καθαρώτερόν τε καὶ τελεώτερον, ἥς νῦν μετρίως δεδέγμεθα τὰς ἐμφάσεις, ἐνταῦθα σταίημεν τῆς ἐφέσεως, καὶ ταύτην λάβοιμεν ὧν πεπολεμήκαμεν καὶ πεπολεμήμεθα τὴν ἀντίδοσιν.

Σοὶ μὲν οὖν οὗτος παρ' ἡμῶν ὁ λόγος· ἡμᾶς δὲ τίς ἐπαινέσεται μετὰ σὲ τὸν βίον ἀπολείποντας; Εἰ καὶ τι παράσχοιμεν ἐπαίνου τοῖς λόγοις ἄξιον, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας· Ἀμήν.

(=Κι ὅταν ἔλθει ἡ ὥρα νά μέ πάρει ὁ Θεός, δέξου με ἐκεῖ πού βρίσκεσαι στὸν Παράδεισο, ὥστε ζώντας μαζί καὶ μαζί ἀντικρίζοντας πιό καθαρά καὶ πιό τέλεια τὴν Ἁγία καὶ μακαρία Τριάδα, τῆς ὁποίας τώρα δεχόμαστε τίς φανερώσεις σέ μέτριο βαθμό, ἐκεῖ νά βροῦμε τὴν ἱκανοποίηση τῆς ἐπιθυμίας μας καὶ νά λάβουμε τότε τὴν ἀνταπόδοση γιά τούς ἀγῶνες πού κάναμε καὶ τὸν πόλεμο πού δεχθήκαμε, ὅταν τὴν ὑπερασπιζόμασταν.

Αὐτόν λοιπόν τόν λόγο ἔγραψα γιά σένα· ἐμένα ὁμως ποιός θά μέ ἐπαινέσει, ὅταν μετὰ ἀπό σένα ἀφήσω κι ἐγὼ τή ζωή; Ἄν βέβαια προσφέρω στοὺς λόγους κάτι ἄξιο ἐπαίνου, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, στὸν ὁποῖον ἀνήκει ἡ δόξα στοὺς αἰῶνες. Ἀμήν)».

ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

Ἀπὸ τίς 249 σωζόμενες ἐπιστολές τοῦ Γρηγορίου ἐπιλέγουμε καὶ παραθέτουμε τίς παρακάτω (ὀλόκληρες ἢ ἀποσπάσματα). Ἡ πρώτη εἶναι μία ἀπὸ τίς ἐπιστολές (ἡ ὑπ' ἀρ. 6) πού ἀπευθύνει στὸν φίλο του Μ. Βασίλειο:

«6. Βασιλείῳ 1-8:

Ἄ μὲν πρότερον ἐπεστέλλομεν περὶ τῆς ποντικῆς διατριβῆς παιζόντων ἦν, οὐ σπουδαζόντων· ἂ δὲ νῦν γράφω, καὶ λίαν σπουδαζόντων. Τίς ἂν με θεῖη κατὰ μῆνα ἡμερῶν τῶν ἔμπροσθεν ἐκείνων, ἐν αἷς συνετρύφων σοι τῷ κακοπαθεῖν; Ἐπειδὴ τὸ ἐκούσιον λυπηρὸν τοῦ ἀκουσίου τερπνοῦ τιμιώτερον. Τίς δώσει τὰς ψαλμωδίας ἐκεῖνας καὶ τὰς ἀγρυπνίας καὶ τὰς δι' εὐχῆς πρὸς Θεὸν ἐκδημίας καὶ τὴν οἶονεῖ ἄλλον ζωὴν καὶ ἀσώματον; Τίς ἀδελφῶν συμφύϊαν καὶ συμψυχίαν τῶν ὑπὸ σοῦ θεουμένων καὶ ὑψουμένων; Τίς ἀμιλλαν ἀρετῆς καὶ παράθηξιν, ἦν ὄροις γραπτοῖς καὶ κανόσιν ἠσφαλισάμεθα; Τίς θείων λογίων φιλοπονίαν καὶ τὸ ἐν αὐτοῖς φῶς εὕρισκόμενον σὺν ὁδηγία τοῦ Πνεύματος; Ἦ, ἵνα τὰ μικρότερα λέγω καὶ εὐτελέστερα, τίς ἐφημερίας καὶ αὐτουργίας; τίς ξυληγίας καὶ λατομίας; τίς δὲ φυτοκομίας καὶ ὀχετηγίας; τίς δὲ τὴν πλάτανον τὴν χρυσοῦν καὶ τῆς Ξέρξου τιμιωτέραν, ὑφ' ἧς μὴ βασιλεὺς ἐκαθέζετο τεθρυμμένος, ἀλλὰ μοναστῆς τετρυχωμένος, ἦν ἐγὼ ἐφύτευσα, Ἀπολλῶς ἐπότισεν, ἡ σὴ τιμιότης, ἀλλ' ὁ Θεὸς ἠΰξησεν εἰς τιμὴν ἡμετέραν, ἵνα ὑπόμνημα σφύζεται παρ' ὑμῖν τῆς ἡμετέρας φιλοπονίας, ὥσπερ ἐν τῇ κιβωτῷ λέγεται καὶ

πιστεύεται ἡ ράβδος Ἀαρὼν ἢ βλαστήσασα. Ταῦτα εὐξασθαι μὲν ρᾶστον, λαβεῖν δὲ οὐ ράδιον. Ἀλλὰ μοι καὶ πάρεσο καὶ σύμπνει καὶ συνεργάζου τὴν ἀρετὴν, καὶ ἦν ποτε συνελέξαμεν ὠφέλειαν συντήρει διὰ τῶν προσευχῶν, ἵνα μὴ κατὰ μικρὸν ὡσπερ σκιά λυθῶμεν, κλινούσης ἡμέρας. Ὡς ἐγωγέ σε πνέω μᾶλλον ἢ τὸν ἀέρα· καὶ τοῦτο ζῶ μόνον, ὃ μετὰ σοῦ γίνομαι, ἢ παρῶν, ἢ ἀπῶν τοῖς ἰνδάλμασι.

(= **Στόν Βασίλειο**,

Ὅσα σοῦ ἔγραψα σέ προηγούμενη ἐπιστολή μου γιὰ τὴ διαβίωσή μας στόν Πόντο, τὰ ἔγραψα ἀστεεινόμενος καὶ ὄχι σοβαρολογώντας· ὅσα ὁμως τώρα σοῦ γράφω, σοῦ τὰ γράφω πολὺ σοβαρά. Ποιὸς θὰ μπορούσε νὰ μέ γυρίσει πίσω στόν μήνα ἐκείνων τῶν παλαιῶν ἡμερῶν κατὰ τίς ὁποῖες ἀπολάμβανα μαζί μ' ἐσένα τὴν κακοπάθεια; Διότι ἡ ἐκούσια λύπη εἶναι πολυτιμότερη ἀπὸ τὴν ἀκούσια εὐχαρίστηση. Ποιὸς θὰ μοῦ δώσει ἐκεῖνες τίς ἀγρυπνίες καὶ τίς ψαλμοδικίες καὶ τίς ἀποδημίες πρὸς τὸν Θεὸ διὰ τῆς προσευχῆς καὶ τὴν οἰονεὶ ἄυλη καὶ ἀσώματη ζωὴ; Ποιὸς θὰ δώσει τὴν ἐνότητα καὶ τὴν ὁμοθυμία τῶν ἀδελφῶν τοὺς ὁποίους ἐσὺ ὀδηγοῦσες στὴ θέωση καὶ ἀνύψωνες στόν οὐρανό; Ποιὸς θὰ μᾶς δώσει τὴν ἄμιλλα τῆς ἀρετῆς καὶ τὸ κίνητρο γι' αὐτήν, τὸ ὁποῖο κατοχυρώσαμε μὲ ὄρους γραπτῶν καὶ κανόνες; Ποιὸς θὰ μοῦ δώσει τὴ λαχτάρα νὰ κοπιᾶζω γιὰ τὴ μελέτη τῶν θείων λόγων καὶ νὰ ζῶ, μὲ τὴν καθοδήγηση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τὴν παρουσία τοῦ φωτός πού μέσα τους κρύβεται; Ἦ, γιὰ νὰ ἀπαριθμήσω τὰ μικρότερα καὶ πιὸ δευτερεύοντα, ποιὸς θὰ μοῦ ξαναδώσει τίς καθημερινές λειτουργίες καὶ τίς προσωπικὲς ἐργασίες; Ποιὸς τίς μεταφορές ζῶλων καὶ λίθων; Ποιὸς τὴν περιποίηση τῶν φυτῶν καὶ τὴν κατασκευὴ ἀύλακιῶν γιὰ τὸ πότισμα; Καὶ ποιὸς τὸ χρυσὸ πλατάνι τὸ πιὸ πολυτίμο κι ἀπ' τὸ πλατάνι τοῦ Ξέρξη, κάτω ἀπὸ τὸ ὁποῖο δὲν καθόταν βασιλιάς ἐξαντλημένος ἀλλὰ μοναχὸς καταπονημένος, τὸ ὁποῖο ἐγὼ φύτευσα, ὁ Ἀπολλῶς, δηλαδὴ ἡ ἐντιμότητά σου, πότισε, ἀλλὰ ὁ Θεός, γιὰ δική μου τιμὴ, αὐξῆσε, γιὰ νὰ σώζεται, ὡς ὑπενθύμιση σέ σένα τῆς φιλοπονίας μου, ὅπως λέγεται καὶ πιστεύεται ὅτι σώθηκε μέσα στὴν κιβωτὸ τῆς Διαθήκης ἡ ράβδος τοῦ Ἀαρὼν ἢ ὁποῖα βλάστησε. Αὐτὰ εἶναι πάρα πολὺ εὐκόλο νὰ τὰ εὐχεται κανεὶς, ἀλλὰ καθόλου εὐκόλο νὰ τὰ ἀποκτήσει. Ἀλλὰ στάσου κοντά μου, στό ἴδιο πνεῦμα οἱ δύο μας καὶ συνεργάτες στὴν ἀρετὴ καὶ συντήρησε μὲ τίς προσευχές σου ὅση ὠφέλεια συλλέξαμε κάποτε, γιὰ νὰ μὴ διαλυθοῦμε σάν σκιά καθὼς γέρνει ἡ ἡμέρα. Γιατί ἐγὼ ἐσένα ἀναπνέω μᾶλλον παρὰ τὸν ἀέρα· καὶ ζῶ μόνον αὐτὸ πού γίνομαι μαζί σου, εἴτε εἶμαι παρῶν εἴτε ἀπῶν στίς ὀπτασίες)».

«**16. Εὐσεβίῳ Καισαρείας 1-8:**

Ἐπειδὴ πρὸς ἄνδρα ποιοῦμαι τοὺς λόγους, οὗτ' ἀγαπῶντα τὸ ψεῦδος καὶ τὸ ἐν ἐτέρῳ φωρᾶσαι πάντων ὀξύτατον, κἂν ὅτι μάλιστα σοφοῖς πλέκῃται καὶ ποικίλοις τοῖς λαβυρίνθοις;...Καὶ μου δέξει τὴν παρρησίαν·...Ἐγὼ χαίρω μὲν ὑπὸ σοῦ τιμώμενος καὶ καλούμενος ἐπὶ τε συνόδους καὶ συλλόγους πνευματικούς. Οὐ φέρω δὲ τὴν γεγεννημένην ὕβριν τῷ τιμωτάτῳ ἀδελφῷ Βασιλείῳ καὶ γινομένην ἔτι παρὰ τῆς σῆς εὐλαβείας, ὃν καὶ βίου καὶ λόγου κοινωνὸν καὶ τῆς ὑψηλοτάτης φιλοσοφίας εἰλόμην τ' ἀπ' ἀρχῆς καὶ νῦν ἔχω· καὶ οὐδὲν ἐμαυτῷ μέφομαι τῆς ἐπ' αὐτῷ κρίσεως...

Σὺ δέ μοι δοκεῖς ποιεῖν παραπλήσιον, τὸν μὲν ἀτιμάζων, τιμῶν δ' ἡμᾶς, ὡσπερ ἂν εἴ τις ἐνὸς ἀνδρὸς τῇ μὲν τῶν χειρῶν καταψήχοι τὴν κεφαλὴν, τῇ δὲ παῖοι τὴν παρεῖαν· ἢ καὶ θεμελίους ὑποσπῶν οἰκίας, διαζωγραφοίη τοὺς τοίχους καὶ καλλωπίζοι τὰ ἐξωθεν. Εἴ τι οὖν ἐμοὶ πείθοιο, τοῦτο ποιήσεις (πεισθῆναι δ' ἄξιῶ· καὶ γὰρ δίκαιον)· εἰ ἐκεῖνον θεραπεύσεις τὰ εἰκότα, καὶ παρ' ἐκεῖνου θεραπευθήσῃ... Οὐδὲ γὰρ οὕτως ἀθλίως πράττομεν, ὥστε τᾶλλα μὲν ἐθέλειν φιλοσοφεῖν καὶ τῆς κρείττονος εἶναι μερίδος, ὑπερορᾶν δὲ πράγματος ὃ τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου κεφάλαιόν ἐστι, τῆς ἀγάπης· ἄλλως τε καὶ πρὸς ἄνδρα ἱερέα τε καὶ τοσοῦτον, ὃν καὶ βίῳ καὶ λόγῳ καὶ πολιτεία πάντων ἄριστον, ὃν ἴσμεν, γινώσκομεν. Οὐ γὰρ ἐπισκοπήσει τὸ λυπεῖσθαι τῇ ἀληθείᾳ.

(= **Στόν Εὐσέβιο Καισαρείας** [δὲν πρόκειται γιὰ τὸν συγγραφέα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας καὶ ἐπίσκοπο Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης, περ. 265-340 μ.Χ.],

Ἐπειδὴ ἀπευθύνομαι σέ ἄνδρα πού δέν ἀγαπᾶ τὸ ψέμα καὶ πάρα πολύ ἱκανὸ νά τό ἀνακαλύψει σέ ἄλλον, ἀκόμα κι ἂν αὐτό μπλέκεται σέ σοφούς καὶ περίπλοκους λαβυρίνθους·... Δέξου λοιπόν τὴν παρρησία μου·... Χαίρομαι πού μέ τιμᾶς καὶ μέ καλεῖς σέ συνόδους καὶ συναντήσεις πνευματικές. Ὅμως δέν μπορῶ νά ἀνεχθῶ τὴν ὑβριστικὴ στάση ἀπέναντι στόν τιμιώτατο ἀδελφὸ μου Βασίλειο, μιὰ προσβολὴ μάλιστα πού προῆλθε ἀπό σένα πού σέ σέβομαι, ἐσένα πού ἀπό τὴν ἀρχὴ ἐπέλεξα, ἀλλὰ καὶ τώρα ἔχω, συμμετόχο καὶ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ λόγου καὶ τῆς ὑψηλότατης φιλοσοφίας, τῆς θεολογίας· καὶ βέβαια καθόλου δέν κατηγορῶ τὸν ἑαυτό μου γιὰ τὴν ἐπιλογή μου αὐτή.

Κι ἐσύ νομίζω πὼς κάνεις κάτι παραπλήσιο τιμώντας ἐμένα· ὁμως προσβάλλεις ἐκεῖνον· κάνεις σάν νά ἦταν δυνατόν μέ τό ἕνα χέρι κάποιος νά χαϊδεύει τό κεφάλι ἐνός ἀνδρα καὶ μέ τό ἄλλο νά τὸν χαστουκίζει στό μάγουλο· ἢ σάν κάποιος νά σκάβει τὰ θεμέλια ἐνός σπιτιοῦ καὶ ταυτόχρονα νά ζωγραφίζει τοὺς τοίχους του καὶ νά τό στολιζέει ἐξωτερικά. Ἄν λοιπόν θελήσεις λιγάκι νά μέ ἀκούσεις, κάνε τό ἐξῆς (παρακαλῶ νά μέ ἀκούσεις, γιατί αὐτό εἶναι τό δίκαιο)· ἂν ἐκεῖνον, τὸν Βασίλειο, τὸν τιμήσεις πρεπόντως, κι ἐκεῖνος θά τιμήσει ἐσένα... Διότι δέν ὑπάρχει πιό ἐλεεινὸ πρᾶγμα ἀπό αὐτό, τό νά θέλουμε δηλαδή νά θεολογοῦμε καὶ νά ἀνήκουμε στήν ἐκλεκτὴ μερίδα τῶν ἀνθρώπων τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ νά παραβλέπουμε τό πιό σημαντικό σημεῖο τοῦ εὐαγγελικοῦ λόγου, πού εἶναι ἡ ἀγάπη· καὶ μάλιστα ἀγάπη πρὸς ἕνα ἄνδρα ἱερέα καὶ τόσο σπουδαῖο, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ πιό ἄριστος ἀπ' ὅλους ὅσους γνωρίζουμε καὶ στόν βίο καὶ στόν λόγο καὶ στήν πολιτεία του ἐν γένει. Ὅμως ἡ λύπη δέν θά ἐπισκιάσει τὴν ἀλήθεια)».

(Ἡ ἀκόλουθη 51^η ἐπιστολὴ εἶναι στήν πραγματικότητα μιὰ σύντομη πραγματεία τοῦ Γρηγορίου περὶ ἐπιστολογραφίας· ἐκθέτει τοὺς κανόνες τοῦ εἶδους. Τρία εἶναι τὰ προσόντα μιᾶς ἐπιστολῆς: ἡ συντομία, ἡ σαφήνεια καὶ ἡ χάρη).

«51. Νικοβούλῳ 1-6:

Τῶν γραφόντων ἐπιστολὰς (ἐπειδὴ καὶ τοῦτο αἰτεῖς), οἱ μὲν μακρότερα γράφουσιν ἤπερ εἰκός, οἱ δὲ καὶ λίαν ἐνδεέστερα· καὶ ἀμφοτέροι τοῦ μετρίου διαμαρτάνουσιν... Ἔστι δὲ μέτρον τῶν ἐπιστολῶν, ἢ χρεῖα· καὶ οὔτε μακρότερα γραπτέον, οὔ μὴ

πολλά τὰ πράγματα, οὔτε μικρολογητέον, ἔνθα πολλά... Δέον, ἀμφοτέρων φεύγοντα τὴν ἀμετρίαν, τοῦ μετρίου κατατυγχάνειν. Περὶ μὲν δὴ τῆς **συντομίας** ταῦτα γινώσκω.

(=**Στόν Νικόβουλο**,

Ἀπό ὅσους γράφουν ἐπιστολές (γιατί καί γιά τό θέμα αὐτό ζητᾶς τή γνώμη μου) ἄλλοι γράφουν ἐκτενέστερες ἀπ' ὅσο πρέπει κι ἄλλοι πολύ πιά μικρές· καί οἱ δύο δέν πετυχαίνουν τό μέτρο... Τό μέτρο τῶν ἐπιστολῶν εἶναι νά γράφουμε ὅσα εἶναι ἀναγκαῖα· καί οὔτε πιά ἐκτεταμένα πρέπει νά γράφουμε, ὅταν δέν ἔχουμε πολλά νά ποῦμε, οὔτε νά γράφουμε λίγα, ὅταν πρέπει νά γράψουμε πολλά... Πρέπει νά ἀποφεύγεις τήν ἔλλειψη μέτρου καί τῶν δύο καί νά βρίσκεις τό μέτρο. Γιά τή **συντομία** αὐτά ἔχω νά σοῦ πῶ).

Περὶ δέ **σαφήνειας** ἐκεῖνο γνώριμον, ὅτι χρῆ φεύγοντα τὸ λογοειδές ὅσον ἐνδέχεται, μᾶλλον εἰς τὸ λαλικὸν ἀποκλίνειν· καί, ἴν' εἴπω συντόμως, αὕτη τῶν ἐπιστολῶν ἀρίστη καί κάλλιστα ἔχουσα, ἢ ἂν καί τὸν ιδιώτην πείθῃ καί τὸν πεπαιδευμένον...

(=Γιά δέ τή **σαφήνεια** νά γνωρίζεις τό ἐξῆς, ὅτι δηλαδή ἡ ἐπιστολή σου νά μὴ θυμίζει, ὅσο αὐτό εἶναι δυνατόν, πεζογράφημα, ἀλλά νά ἀποκλίνει μᾶλλον πρὸς τὸν προφορικὸ λόγον· καί, γιά νά μιλήσω μέ συντομία, ἡ ἀρίστη καί πιά ὠραία ἐπιστολή εἶναι αὐτή πού μπορεῖ νά πείσει καί τὸν ἀγράμματο καί τὸν μορφωμένο...).

Τρίτον ἐστὶ τῶν ἐπιστολῶν ἡ **χάρις**. Ταύτην δέ φυλάζομεν, εἰ μήτε παντάπασι ξηρὰ καί ἀχάριστα γράφοιμεν καί ἀκαλλώπιστα, ἀκόσμητα καί ἀκόρητα, ὃ δὴ λέγεται, οἷον δὴ γνωμῶν καί παροιμιῶν καί ἀποφθεγμάτων ἐκτός, ἔτι δέ σκωμμάτων καί αἰνιγμάτων, οἷς ὁ λόγος καταγλυκαίνεται· μήτε λίαν τούτοις φαινοίμεθα καταχρώμενοι· τὸ μὲν γὰρ ἀγροῖκον, τὸ δ' ἄπληστον. Καί τοσαῦτα τούτοις χρηστέον, ὅσα καί ταῖς πορφύραις ἐν τοῖς ὑφάσμασι. Τροπὰς δέ παραδεξόμεθα μὲν, ὀλίγας δέ, καί ταύτας οὐκ ἀναισχύντους.

(=Τρίτο γνώρισμα τῶν ἐπιστολῶν πρέπει νά εἶναι ἡ **χάρη**. Αὐτὴν θά τὴν ἐξασφαλίσουμε ἂν δέν γράφουμε ἐντελῶς ξερά καί χωρὶς χάρη καί ἀκαλλώπιστα καί ἀνοργάνωτα καί ἀδιακόσμητα, ὅπως λένε, δηλαδή χωρὶς γνώμες σοφῶν καί χωρὶς παροιμίες καί ἀποφθέγματα, κι ἀκόμη χωρὶς νά χρησιμοποιοῦμε πειράγματα καί αἰνίγματα, μέ τὰ ὅποια γλυκαίνει ὁ λόγος· οὔτε ὁμως καί σ' αὐτά νά κάνουμε κατάχρησιν· γιατί τὰ πρῶτα ἀπὸ αὐτὰ δείχνουν ἄνθρωπο ἀκαλλιέργητο, ἐνῶ τὰ δευτέρω δείχνουν ἄνθρωπο ἄπληστο. Καί τόσα ἀπὸ τὰ στολίδια αὐτά τοῦ λόγου νά χρησιμοποιοῦμε, ὅσα μέ μέτρο χρησιμοποιοῦν οἱ τεχνίτες στίς πορφύρες καί στά ὑφάσματα. Σ' ὅλα αὐτά θά δεχθοῦμε βέβαια τροποποιήσεις, ἀλλά λιγοστές, κι αὐτές νά μὴν προκαλοῦν τὴν ἀποστροφή)...

«**76. Γρηγορίῳ Νύσσης 1-3:**

Καί τοῦτο ἀπέκειτο τῇ μοχθηρᾷ μου ζωῇ, τὸ Βασιλείου θάνατον ἀκοῦσαι καί τῆς ἀγίας ἐκεῖνης ψυχῆς ἐκδημίαν, ἣν ἐξεδήμησεν ἀφ' ἡμῶν ἴν' ἐνδημίησῃ πρὸς Κύριον, πάντα τὸν βίον μελέτην τούτου πεποιημένος. Ἄλλ' ἐγὼ μὲν μετὰ τῶν ἄλλων καί τοῦτο ἀφήρημαι διὰ τὸ καί νῦν ἔτι πονηρῶς ἔχειν τοῦ σώματος καί λίαν ἐπικινδύνως, τὸ καί περιπτύξασθαι τὴν ἀγίαν κόνιν καί σοι παρεῖναι τὰ εἰκότα φιλοσοφοῦντι καί

τοὺς κοινοὺς ἡμῶν φίλους παραμυθήσασθαι. Τὸ γὰρ τὴν τῆς Ἐκκλησίας ἰδεῖν ἐρημίαν, τοιαύτην ἀποκειραμένης δόξαν καὶ τοιοῦτον ἀποσεισάμενης στέφανον, οὔτε ὄψει θεατὸν οὔτε ἀκοῇ χωρητὸν τοῖς γε νοῦν ἔχουσι...

(= **Στόν Γρηγόριο Νύσσης,**

Ἦταν κι αὐτό νά μέ βρεῖ στήν ταλαίπωρη ζωή μου, ν' ἀκούσω γιά τόν θάνατο τοῦ Βασιλείου καί τὴν ἐκδημία ἐκείνης τῆς ἀγίας ψυχῆς, πού ἔφυγε ἀπό μᾶς, γιά νά ζήσει κοντά στόν Κύριο, τοῦ Βασιλείου πού εἶχε καταστήσει ὅλη τὴ ζωὴ του μελέτη τοῦ Χριστοῦ. Ὅμως ἐγώ μεταξύ τῶν ἄλλων ἔχω στερηθεῖ κι αὐτό, διότι καί τώρα ἀκόμη τό σῶμα μου βρίσκεται σέ κατάσταση κακή καί πολύ ἐπικίνδυνη, ἔχω λοιπόν στερηθεῖ καί τὴ δυνατότητα νά ἀγκαλιάσω τόν ἅγιο τάφο του καί νά βρεθῶ κοντά σέ σένα, πού φιλοσοφεῖς τά πρέποντα, καί νά παρηγορήσω τοὺς κοινούς μας φίλους. Γιατί τό ν' ἀντικρίσουν τὴν ἐρημίά τῆς Ἐκκλησίας, πού ζαφνικά μιὰ τέτοια δόξα στερήθηκε κι ἕνα τέτοιο στεφάνι ἔχασε, εἶναι κάτι πού οὔτε τά μάτια τῶν νουνεχῶν ἀνθρώπων μποροῦν νά τό δοῦν οὔτε τ' αὐτιά τους νά τό χωρέσουν...)».

«98. Πρὸς τοὺς πολιτευομένους 1-4:

Ἵμεῖς μοι δοκεῖτε μὴδ' ἂν τῆς Διογένους πήρας, εἰ καθ' ὑμᾶς, ἀποσχέσθαι τοῦ Σινωπέως, ἀλλὰ κάκεινῳ ἂν τὰς χεῖρας ἐπιβαλεῖν, τέχνην ἐπικαλοῦντες αὐτῷ τὸν τρίβωνα καί τὴν βακτηρίαν καὶ αὐτὸ τὸ κεκτῆσθαι μὴδὲν ἐκ φιλοσοφίας, ἄλλοτε δὲ ἄλλη θύρα προσφοιτᾶν εἰκὴ διαζῶντα καὶ ὄθεν ἔτυχεν, ὁπότε καὶ τῷ ἀδελφῷ Θεοτέκνῳ ζημίαν ἐπιβαλεῖν ἐπιχειρεῖτε τὴν ἐκ τῶν τεχνῶν.

(= **Πρὸς τοὺς πολιτικούς,**

Ἔσεῖς μοῦ φαίνεσθε πῶς, ἂν ἦταν στό χέρι σας, δέν θά κρατούσατε τά χέρια σας μακριά οὔτε κἂν ἀπό τό δισάκι τοῦ Σινωπέα Διογένη, ἀλλά θ' ἀπλώνετε καί σ' ἐκεῖνον τά χέρια σας, θεωρώντας τό φθαρμένο του ροῦχο καί τὴ βακτηρία του ὡς τέχνη του προσοδοφόρα καθὼς καί τό ὅτι δέν κέρδιζε καθόλου χρήματα ἀπό τὴ φιλοσοφία, ἀλλά ζοῦσε συχνάζοντας ἀπό τὴ μιὰ πόρτα στήν ἄλλη, κι ὅπου τύχαινε· ἔτσι κάνετε καί μέ τόν ἀδελφό Θεότεκνο πού ἐπιχειρεῖτε νά τοῦ ἐπιβάλετε πρόστιμο στήν τέχνη πού ἀσκεῖ).

Τί πρῶτον ἢ τί μέγιστον εἶπω τῶν ὑπὲρ αὐτοῦ δικαίων; ὡς διάκονός ἐστιν, ἢ ὡς ἄπορος, ἢ ὡς ξένος καὶ ἄλλοις μᾶλλον ἡμῶν προσήκων, ἢ ὅτι τὸν βίον αἰδέσιμος καὶ τῶν μαρτύρων ἱερεὺς καὶ πάροικος; Ἴστε δὲ ὅτι καὶ ξενοτροφεῖ παρὰ δύναμιν. Καὶ τοῦτο ἴσως ἀδικεῖ μόνον ὅτι μόνος τῶν αὐτόθι βιάζεται εἶναι χρηστοῦς. Τούτων ὅ τι μὲν μέγιστόν ἐστιν αὐτοῖς κρίνατε· τῷ δὲ ἀνθρώπῳ διὰ πάντα συγχωρήσατε, μὴ δόξητε μικρὰ τὸ κοινὸν ὠφελούντες μεγάλα ζημιουῦσθαι αὐτοῖς, γυμνόν, ὃ δὴ λέγεται, μὴ ἀμφιεννύντες, ἀλλ' ἀποδύοντες.

(= *Ποιὸ δίκιο του νά ἀναφέρω ὡς τό πρῶτο ἢ τό πῖο μεγάλο; Ὅτι εἶναι διάκονος ἢ ἄπορος ἢ ξένος καὶ σχετίζεται περισσότερο μέ ἄλλους παρά μέ μᾶς, ἢ ὅτι ἔχει ζωὴ σεβαστή καὶ εἶναι ἱερεὺς καὶ πάροικος τῶν μαρτύρων; Νά ξέρετε ὅτι καὶ ξένους φροντίζει, κι ἄς ξεπερνᾷ αὐτὸ τίς οἰκονομικές του δυνατότητες. Καί ἴσως αὐτὴ εἶναι ἡ μόνη ἀδικία πού διαπράττει, ὅτι δηλαδὴ εἶναι ὁ μόνος ἀπό τοὺς ἐδῶ πού τοὺς*

ἀναγκάζει νά εἶναι ἔντιμοι πολῖτες. Μόνοι σας κρίνετε ποιό εἶναι τό πίο σπουδαῖο ἀπ' αὐτά· καί συμφωνήστε μέ τόν ἄνθρωπο σέ ὅλα, γιά νά μή φανῆτε ὅτι προσφέροντας μικρή ὠφέλεια στό κράτος ζημιωθεῖτε οἱ ἴδιοι πολύ, ἀφοῦ, ὅπως λέγεται, δέν ντύνετε ἕναν γυμνό, ἀλλά τόν ζεντύνετε)».

«188. Σταγειρίῳ 1-4:

Ἀττικὸς σὺ τὴν παιδευσιν; Ἀττικοὶ καὶ ἡμεῖς. Νέων προκαθέξῃ; Πάσης ἡλικίας ἡμεῖς. Τυποῖς πρὸς λόγον; Ἡμεῖς πρὸς ἦθος. Πολλὰ κοινὰ πρὸς ἀλλήλους ἡμῖν· ἐν δὲ ἀντὶ πάντων καὶ πρὸ πάντων, ὁ γλυκύτετος υἱὸς ἡμῶν Νικόβουλος ἐν μέσῳ κείμενος. Ὡ σὺ καλῶς ποιῶν ἐνεπιδείξῃ καὶ τὴν παιδευσιν καὶ τὴν ἡμετέραν φιλίαν, εἴπερ σοι μέλει ταύτης. Οἶμαι δέ· καὶ γὰρ ἀθληταὶ παλαιοὶ νέοις τιμῶνται· καὶ τοσοῦτον, ὥστε καὶ τὰ τῆς νίκης ἄθλα προσφέροντες τούτοις εὐγνώμονες εἶναι νομίζονται περὶ νόμους ἀθλήσεως.

(=Στόν Σταγειρίο,

Εἶσαι ἐσὺ ἀττικὸς στήν παιδευσιν; Ἀττικοὶ εἴμαστε κι ἐμεῖς. Καθοδηγεῖς νέους; Ἐμεῖς ἀνθρώπους κάθε ἡλικίας. Τούς ἀσκεῖς στόν λόγο; Ἐμεῖς στό ἦθος. Ἔχουμε πολλά κοινὰ ἐμεῖς μεταξύ μας· ἕνα κοινό ἀντί γιά ὅλα καὶ πάνω ἀπ' ὅλα εἶναι ὁ ἀνάμεσά μας γλυκύτετος γιὸς μας Νικόβουλος. Σ' αὐτόν ἐσὺ καλά θά κάνεις νά ἐπιδείξεις καὶ τὴ μόρφωση, ἀλλά καὶ τὴ φιλία μας, ἂν βέβαια αὐτὴ σέ ἐνδιαφέρει. Καὶ πιστεύω πὼς θά τό κάνεις· γιατί οἱ νέοι τιμῶν τούς παλιούς ἀθλητές· καὶ τόσο πολύ τούς τιμῶν, ὥστε προσφέροντάς τους τὰ βραβεῖα τῆς νίκης θεωροῦνται εὐγνώμονες κατὰ τούς νόμους τῆς ἀθλήσεως)».

«189. Εὐστοχίῳ 1-3:

Μιμήσαι μοι τόν Ἀλέξανδρον, ὃ θαυμάσιε· καὶ ὡσερ ἐκεῖνος, ἴν' Ἀθηναίοις ἀρέσῃ, φιλοτιμότερος ἦν, διὰ ταῦτά τοι καὶ θέατρον τῆς ἑαυτοῦ βασιλείας τὰς Ἀθήνας ὠνόμαζεν, οὕτω καὶ σὺ τὸ καθ' ἡμᾶς εἶναι τι νομίσας, εἰ καὶ μηδαμῆ, ἀλλ' ἢ τῶν γε λόγων εἵνεκα καὶ τῶν Ἀθηνῶν αὐτῶν, πρὸς δὲ καὶ τοὺς κοινούς πατέρας τῶν λόγων αἰδούμενος, διπλασιάσαι προθυμήθητι τῷ καλῷ Προνοίῳ τὴν περὶ λόγους σπουδήν. Πάντως ὃ τι ἂν εἰσενέγκῃς τῷ νέῳ, ἡμῖν τοῦτο εἰσοίσεις, οἱ καὶ παθεῖν εὖ ἐπιτήδειοι καὶ λόγων ἐπαινέται ἴσως οὐ φαῦλοι· εἰ καὶ κατωτέρω σοφιστικῶν θρόνων καθήμεθα, σιωπῆς ἀκίνδυνον γέρας ἡμῖν αὐτοῖς ἐπιτάξαντες.

(=Στόν Εὐστόχιο,

Μιμήσου τόν Ἀλέξανδρο, θαυμάσιε· κι ὅπως ἐκεῖνος, προκειμένου νά ἀρέσει στοὺς Ἀθηναίους, ἔδειχνε μεγάλο σεβασμό σ' αὐτούς καὶ στήν Ἀθήνα, γι' αὐτό καὶ θέατρο τῆς βασιλείας του ὠνόμαζε τὴν Ἀθήνα, ἔτσι καὶ σὺ θεώρησε πὼς ἔχω κι ἐγὼ κάποια ἀξία, ἂν καὶ δέν ἔχω καμιά, ἀλλά κάνε το αὐτό χάριν τῶν ρητορικῶν λόγων καὶ τῆς Ἀθήνας, ἐπὶ πλέον ὁμως δεῖξε σεβασμό στοὺς κοινούς πατέρες πού μᾶς δίδαξαν τὴν τέχνη τοῦ λόγου· διπλασίασε λοιπόν τὴν προθυμία σου, γιά νά σπουδάσει ὅπως πρέπει τὴν τέχνη τοῦ λόγου ὁ καλός μας Προνοῖος. Πάντως ὃ,τι κι ἂν προσφέρεις στόν νέο εἶναι σάν νά τό προσφέρεις σέ μένα, πού μοῦ ἀρέσει βέβαια νά μέ ἐνεργετοῦν, ἀλλά καὶ ξέρω καλά νά ἐπαινῶ μέ τούς λόγους, παρά τό ὅτι κάθουμαι χαμηλότερα ἀπό τούς

θρόνους τῶν σοφιστῶν, μιά καί ἐπέβαλα στόν ἑαυτό μου τό ἀκίνδυνο βραβεῖο τῆς σιωπῆς)».

«212. Σακερδῶτι 1-2:

Προσαγορεύω σε τήν νέαν ἡμῶν ἐλπίδα, τόν πολὺν ἐν νεότητι· καὶ πᾶν ὅ τι σοὶ κάλλιστον βούλομαι τε καὶ εὐχομαι. Τῶν δὲ καλῶν τὸ πρῶτον οὐκ ἀγνοεῖς· ὅπερ ἐστὶν αἰεὶ Θεὸν κτᾶσθαι καὶ γίνεσθαι κτῆμα Θεοῦ διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν οἰκειώσεώς τε καὶ ἀναβάσεως· ὃ καὶ σεαυτὸν οἶδ' ὅτι νουθετήσεις τε καὶ νενουθέτηκας.

(=Στόν Σακερδῶτα,

Ἀπευθύνομαι μέ τήν ἐπιστολή μου σέ σένα, τήν καινούργια μας ἐλπίδα, τόν γέροντα μέσα στά νιάτα του· καὶ ἐπιθυμῶ καὶ εὐχομαι γιά σένα ὃ,τι καλύτερο. Τό πρῶτο τῶν καλῶν δέν τό ἀγνοεῖς· κι αὐτό εἶναι τό νά ἀποκτᾶς συνεχῶς τόν Θεό καὶ νά γίνεσαι κτῆμα τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς ἐξοικειώσεως μαζί του καὶ τῆς ἀναβάσεως πρὸς αὐτόν· ζέρω πῶς αὐτὴ τῆ νουθεσία θά δώσει καὶ ἤδη ἔχεις δώσει στόν ἑαυτό σου)».

ΕΓΚΩΜΙΟΝ ΕΙΣ ΤΟΝ ΜΕΓΑΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΝ, ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, PG 35, ΛΟΓΟΣ ΚΑ΄:

Α΄ 1081:

«Ἀθανάσιον ἐπαιῶν, ἀρετὴν ἐπαινέσομαι. Ταῦτόν γάρ ἐκεῖνόν τε εἰπεῖν καὶ ἀρετὴν ἐπαινέσαι, ὅτι πᾶσαν ἐν ἑαυτῷ συλλαβῶν εἶχε τὴν ἀρετὴν, ἥ, τό γε ἀληθέστερον εἰπεῖν, ἔχει. Θεῷ γὰρ ζῶσι πάντες οἱ κατὰ Θεὸν ζήσαντες, κἂν ἐνθένδε ἀπαλλαγῶσι. Καθ' ὃ καὶ Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ ἀκούει Θεός, ὁ Θεός, ὡς οὐ νεκρῶν Θεός, ἀλλὰ ζώντων. Ἀρετὴν δὲ ἐπαιῶν, Θεὸν ἐπαινέσομαι...

(=Ἐπαινώντας τόν Ἀθανάσιο, ἐπαιῶ τὴν ἀρετὴν. Διότι τό νά μιλάει κανεὶς γιά ἐκεῖνον εἶναι τό ἴδιο μέ τό νά ἐπαινεῖ τὴν ἀρετὴν, καθὼς εἶχε συλλάβει τὴν ἀρετὴν, ἥ, γιά νά μιλήσω πῶς ἀληθινά, τὴν ἔχει ἐγκολληθεῖ. Διότι ὅλοι ὅσοι ἐζήσαν κατὰ Θεόν ζοῦν στήν ἀγκαλιά τοῦ Θεοῦ κι ὅταν ἔχουν ἐγκαταλείψει τόν κόσμον αὐτό. Καθ' ὅσον ὁ Θεός ἀκούει καὶ τόν Ἀβραάμ καὶ τόν Ἰσαὰκ καὶ τόν Ἰακώβ, ἀφοῦ ὁ Θεός εἶναι Θεός ὄχι τῶν νεκρῶν, ἀλλὰ τῶν ζωντανῶν. Ἐπαινώντας λοιπόν τὴν ἀρετὴν, ἐπαιῶ τόν Θεό...).

ΣΤ΄ 1088:

Ἐκεῖνος ἐτράφη μὲν εὐθύς ἐν τοῖς θείοις ἡθεσι καὶ παιδεύμασιν, ὀλίγα τῶν ἐγκυκλίων φιλοσοφίας, τοῦ μὴ δοκεῖν παντάπασιν τῶν τοιούτων ἀπείρως ἔχειν, μηδὲ ἀγνοεῖν ὧν ὑπεριδεῖν ἐδοκίμασεν. Οὐδὲ γὰρ ἠνέσχετο τὸ τῆς ψυχῆς εὐγενὲς καὶ φιλότιμον ἐν τοῖς ματαίοις ἀσχοληθῆναι, οὐδὲ ταυτὸν παθεῖν τῶν ἀθλητῶν τοῖς ἀπείροις, οἱ τὸν ἀέρα πλείω παίοντες ἢ τὰ σώματα, τῶν ἄθλων ἀποτυγχάνουσι. Καὶ πᾶσαν μὲν Παλαιὰν Βίβλον, πᾶσαν δὲ Νέαν ἐκμελετήσας, ὡς οὐδὲ μίαν ἕτερος, πλουτεῖ μὲν θεωρίαν, πλουτεῖ δὲ βίου λαμπρότητα καὶ πλέκει θαυμασιῶς ἀμφοτέρα, τὴν χρυσοῦν ὄντως σειρὰν καὶ τοῖς πολλοῖς ἄπλοκον· βίῳ μὲν ὁδηγῶ θεωρίας, θεωρία δὲ σφραγιδοῦ βίου χρησάμενος. Ἀρχὴ τε γὰρ σοφίας φόβος Κυρίου...

(=Ὁ Ἀθανάσιος εὐθύς ἀπὸ τὴν πρώτη του ἡλικία ἀνατράφηκε μέ τίς θεῖες ἀρχές καὶ τῆς θεῖας διδασκαλίας· διδάχθηκε τὴν ἀναγκαῖα μόνον φιλοσοφία, τόση ὅση ἔφθανε, ὥστε νά μὴ φαίνεται πῶς εἶναι ἐντελῶς ἀπείρος τῶν θύραθεν γραμμάτων, οὔτε νά

ἀγνοεῖ τὰ ἀρχαῖα γράμματα, αὐτὰ τὰ ὅποια ἀργότερα ἤλεγχε καὶ τῶν ὁποίων ὑποβάθμιζε κάποτε τὴν ἀξία. Γιατί οὔτε ἀνεχόταν τὸ εὐγενές καὶ φιλότιμο μέρος τῆς ψυχῆς του νὰ ἀσχολεῖται μὲ πράγματα μάταια, οὔτε νὰ πάθει αὐτὸ πού παθαίνουν οἱ ἄπειροι ἀθλητές, οἱ ὅποιοι ἐξαντλοῦν τὴ δύναμή τους χτυπώντας τὸν ἀέρα ἢ τὰ σώματά τους, καὶ τελικὰ ἀποτυγχάνουν στὰ ἀγωνίσματα. Κι ἀφοῦ μελέτησε ὀλόκληρη τὴν Παλαιὰ κι ὀλόκληρη τὴν Καινὴ Διαθήκη, ὅσο ἄλλος δὲν μελέτησε οὔτε τὴ μία ἀπὸ τίς δύο, πλούτησε στὴ θεωρία τοῦ Θεοῦ, πλούτησε καὶ στὴν καθαρότητα τοῦ βίου, καὶ τὰ συνδυάζει θαυμάσια καὶ τὰ δύο αὐτά, τὴν ὄντως χρυσὴ ἀλυσίδα, πού οἱ πολλοὶ δὲν εἶναι σέ θέση νὰ συνδυάσουν, μιά καὶ κατάφερε νὰ καταστήσει τὸν βίον του ὁδηγὸ τῆς θεωρίας καὶ τῆ θεωρία σφραγίδα τοῦ βίου του. Διότι ἀρχὴ τῆς σοφίας εἶναι ὁ φόβος τοῦ Κυρίου...).

Η΄ 1089:

Οὔτω μὲν οὖν καὶ διὰ ταῦτα, ψήφω τοῦ λαοῦ παντὸς, οὐ κατὰ τὸν ὕστερον νικήσαντα πονηρὸν τύπον, οὐδὲ φονικῶς τε καὶ τυραννικῶς, ἀλλ’ ἀποστολικῶς τε καὶ πνευματικῶς, ἐπὶ τὸν Μάρκου θρόνον ἀνάγεται, οὐχ ἥττον τῆς εὐσεβείας, ἢ τῆς προεδρίας διάδοχος· τῇ μὲν γὰρ πολλοστὸς ἀπ’ ἐκείνου, τῇ δὲ εὐθύς μετ’ ἐκείνον εὐρίσκεται· ἦν δὴ καὶ κυρίως ὑποληπτέον διαδοχὴν...

(=Ἐτσι λοιπόν, ἀνῆλθε ὁ Ἀθανάσιος στὸν ἀρχιεπισκοπικὸ θρόνον τοῦ εὐαγγελιστοῦ Μάρκου μὲ τὴν ψήφο ὅλου τοῦ λαοῦ, ὄχι ὅπως ἀργότερα ἐπικράτησε νὰ γίνεται μὲ τρόπο πονηρό, οὔτε φονικῶς καὶ τυραννικῶς, ἀλλὰ ἀποστολικῶς καὶ πνευματικῶς· ἀναδείχθηκε διάδοχος τοῦ Μάρκου στὴν προεδρία τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐξ ἴσου στὴν εὐσέβεια· στὴ μὲν προεδρία ἀνῆλθε πολλὰ χρόνια μετὰ ἀπ’ ἐκείνον, στὴν εὐσέβεια ὁμως βρίσκεται ἀμέσως μετὰ ἀπ’ ἐκείνον· καὶ βέβαια αὐτὴ τῆ διαδοχῆ, δηλαδή τῆς εὐσέβειας, πρέπει κυρίως νὰ θεωροῦμε ἀνώτερη...).

ΛΑ΄ 1117-1120:

Καθαίρει μὲν γε τὸ ἱερὸν τῶν θεοκαπήλων καὶ χριστεμπόρων, ἵνα καὶ τοῦτο τῶν Χριστοῦ μιμήσῃται· πλὴν ὅσον οὐ φραγελλίῳ πλεκτῶ, λόγῳ δὲ πιθανῶ τοῦτο ἐργάζεται...

(=Ὁ Ἀθανάσιος καθάρισε τὴν Ἐκκλησία ἀπὸ τὴν παρουσία τῶν θεοκάπηλων καὶ τῶν χριστεμπόρων, γιὰ νὰ μιμηθεῖ καὶ σ’ αὐτὸ τίς πράξεις τοῦ Χριστοῦ· ὁμως δὲν τὸ ἔκανε αὐτὸ μὲ πλεκτὸ φραγγέλιο, ἀλλὰ μὲ λόγο πειστικὸ...).

ΛΖ΄ 1128:

Ζήσας δὲ οὔτω, καὶ παιδευθεὶς καὶ παιδεύσας, ὥστε ὅρον μὲν ἐπισκοπῆς εἶναι τὸν ἐκείνου βίον καὶ τρόπον, νόμον δὲ ὀρθοδοξίας τὰ ἐκείνου δόγματα, τίνα μισθὸν τῆς εὐσεβείας κομίζεται; Οὐδὲ γὰρ τοῦτο παριδεῖν ἄξιον. Ἐν γήρα καλῶ καταλύει τὸν βίον, καὶ προστίθεται τοῖς πατράσιν αὐτοῦ, πατριάρχαις καὶ προφήταις καὶ ἀποστόλοις καὶ μάρτυσι τοῖς ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἠγωνισμένοις...

(=Ἐτσι λοιπόν ἔζησε, ἔτσι μορφώθηκε καὶ ἔτσι μόρφωσε τὸ ποιμνιὸν του, ὥστε ἡ ζωὴ του καὶ ὁ τρόπος πού πολιτεύθηκε κατέστη μέτρο τοῦ πρέποντος ἐπισκοπικοῦ βίου, καὶ ἡ διδασκαλία του νόμος τῆς Ὀρθοδοξίας· ποιὸν μισθὸ λοιπὸν θά πάρει γιὰ τὴν εὐσέβειά του; Οὔτε αὐτὸ πρέπει νὰ τὸ παραβλέψουμε. Ἐφυγε ἀπὸ τῆ ζωῆ μέσα σέ

σεβάσμια γηρατειά καὶ προστέθηκε στή χορεία τῶν πατέρων του, τῶν πατριαρχῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ τῶν προφητῶν, τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν μαρτύρων πού ἀγωνίσθηκαν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας...).

Ἄλλ', ὃ φίλη καὶ ἱερὰ κεφαλὴ, ὁ καὶ λόγου καὶ σιωπῆς μέτρα μετὰ τῶν ἄλλων σου καλῶν διαφερόντως τιμήσας, ἡμῖν μὲν ἐνταῦθα στήσαις τὸν λόγον, εἰ καὶ τῆς ἀληθείας ἐνδεέστερον, ἀλλὰ τοῦ γε πρὸς δύναμιν οὐ λειπόμενον· αὐτὸς δὲ ἄνωθεν ἡμᾶς ἐποπτεύεις Ἰλεως, καὶ τὸν λαὸν τόνδε διεξάγοις τέλειον τελείας τῆς Τριάδος προσκυνητὴν, τῆς ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἀγίῳ Πνεύματι θεωρουμένης καὶ σεβομένης· καὶ ἡμᾶς, εἰ μὲν εἰρηνικῶς, κατέχοις καὶ συμποιμαίνεις· εἰ δὲ πολεμικῶς, ἐπανάγοις ἢ προσλαμβάνοις, καὶ στήσαις μετὰ σεαυτοῦ καὶ τῶν οἴος σὺ, κἂν μέγα ἦ τὸ αἰτούμενον, ἐν αὐτῷ Χριστῷ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν· ὃ πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

(=Ἀλλά, ὃ ἀγαπημένη καὶ ἱερὴ κεφαλὴ, ἐσύ πού μαζί μέ τά ἄλλα σου καλά τίμησες ἐξαιρετικά τά μέτρα καὶ τοῦ λόγου καὶ τῆς σιωπῆς, ἐπίτρεπέ μου νά σταματήσω ἐδῶ τόν λόγο, ἂν καί ὅσα εἶπα ἦταν κατώτερα ἀπό τήν ἀληθινή σου εἰκόνα, ὅμως προσπάθησα νά ἐξαντλήσω σ' αὐτόν ὅλη μου τή δύναμη, γιά νά μπορέσω νά σέ ἐπαινέσω ὅπως σοῦ ἀξίζει· κι ἐσύ κοιτάζε μας ἀπό ψηλά μέ συμπάθεια καὶ βοήθησε αὐτόν τόν λαό, ὥστε νά γίνει τέλειος προσκυνητῆς τῆς τελείας Τριάδος, τήν ὁποία στοχαζόμαστε καὶ λατρεύουμε ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ Ἀγίῳ Πνεύματι· κι ἐμᾶς ἄλλοτε εἰρηνικά νά μᾶς κρατᾶς κοντά σου καὶ νά μᾶς ποιμαίνεις κι ἄλλοτε, ὅταν τό χρειάζομαστε, μέ αὐστηρότητα νά μᾶς ἐπαναφέρεις στόν σωστό δρόμο καὶ νά μᾶς δέχεσαι πλάι σου· κι ὅταν θάρθει ἡ ὥρα μας, βάλε μας ὅπου βρίσκεσαι ἐσύ καὶ οἱ ὅμοιοί σου· καί, παρ' ὅτι αὐτό πού θά ζητήσω εἶναι πάρα πολύ, βάλε μας κοντά στόν Χριστό τόν Κύριό μας· σ' αὐτόν ἀνήκει κάθε δόξα, τιμὴ καὶ ἐξουσία στους αἰῶνες. Ἀμήν)».

Η ΔΙΑΘΗΚΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ 155-159:

«Τοῦ ἀγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου ἴσον τῆς διαθήκης, μεταγραφὴν ἐκ τοῦ ἀρχετύπου δικαϊώματος, ἐν ᾧ καὶ ιδιόχειροι ὑπογραφαὶ σώζονται ὑπ' αὐτοῦ τε καὶ τῶν ὑπογραψάντων μαρτύρων.

(=Ἀντίγραφο τῆς διαθήκης τοῦ ἀγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, μεταγραφὴν ἀπό τό ἀρχικῶς συνταχθέν κατ' ἐντολήν του κείμενο, στό ὁποῖο σώζονται οἱ ιδιόχειρες ὑπογραφές καὶ τοῦ ἰδίου καὶ τῶν ὑπογραψάντων μαρτύρων).

Ὑπατεία Φλαβίου Εὐχερίου καὶ Φλαβίου Εὐαγρίου, τῶν λαμπροτάτων, πρὸ μιᾶς Καλανδῶν Ἰανουαρίων.

(=Κατὰ τήν ὑπατεία τοῦ Φλαβίου Εὐχερίου καὶ τοῦ Φλαβίου Εὐαγρίου, τῶν λαμπροτάτων, μία ἡμέρα πρὶν ἀπό τίς Καλένδες τοῦ Ἰανουαρίου).

Γρηγόριος, ἐπίσκοπος τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας τῆς ἐν Κωνσταντίνου πόλει, ζῶν καὶ φρονῶν, καὶ ὑγιεῖ γνώσει, καὶ ἐρρωμένοις τοῖς λογισμοῖς, διεθέμην τὴν διαθήκην μου ταύτην· ἦν κελεύω καὶ βούλομαι εἶναι κυρίαν καὶ βεβαίαν ἐπὶ παντὸς δικαστηρίου καὶ πάσης ἐξουσίας.

(=Ο Γρηγόριος, επίσκοπος ολόκληρης τῆς Ἐκκλησίας μέ ἔδρα τήν Κωνσταντινούπολη, στήν ἀκμή τῆς ζωῆς μου καί μέ σώας τάς φρένας καί διανοητική ὑγεία καί δυνατό λογικό, συνέταξα αὐτή τή διαθήκη μου· ἐντέλλομαι καί ἐπιθυμῶ νά εἶναι κυρία καί βεβαία ἐνώπιον παντός δικαστηρίου καί πάσης ἐξουσίας).

Ἦδη μὲν γάρ τήν ἐμαυτοῦ γνώμην κατέστησα φανεράν, καί πᾶσάν μου τήν οὐσίαν καθιέρωσα τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ τῇ κατὰ Ναζιανζόν, εἰς τήν τῶν πτωχῶν διακονίαν, τῶν ὑπὸ τὴν προειρημένην ἐκκλησίαν. Διόπερ καί τρεῖς προσετησάμην πτωχοτρόφους εἶναι, κατὰ ταύτην μου τὴν προαίρεσιν, Μάρκελλον τὸν διάκονον καί μονάζοντα καί Γρηγόριον τὸν διάκονον, τὸν ἐκ τῆς οἰκίας μου γενόμενον, καί Εὐστάθιον τὸν μονάζοντα, τὸν καί αὐτὸν ἐκ τῆς οἰκίας μου γενόμενον...εἰς διακονίαν τῶν πτωχῶν τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας προσέταξα πᾶσάν μου τήν οὐσίαν προσχωρήσαι...

(=Ἐχω ἤδη καταστήσει φανερὴ τὴν ἀπόφασί μου, καί ολόκληρη τὴν περιουσία μου τὴν ἀφιέρωσα στήν ἐκκλησίᾳ τῆς Ναζιανζοῦ, γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση τῶν φτωχῶν αὐτῆς τῆς ἐκκλησίας. Γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸν ὄρισα τρεῖς ὑπεύθυνους πτωχοτρόφους ποὺ θά ὀλοποιήσουν τὴν ἐπιθυμία μου, τὸν Μάρκελλο τὸν διάκονο καί μοναχό, καί τὸν διάκονο Γρηγόριο, τῆς οἰκογενείας μου, καί τὸν μοναχό Εὐστάθιο, κι αὐτὸν ἐκ τῆς οἰκογενείας μου...· τοὺς ἔδωσα ἐντολὴ ὅλη μου ἡ περιουσία νά διατεθεῖ γιὰ τίς ἀνάγκες τῶν φτωχῶν τῆς ἰδίας ἐκκλησίας...).

Πρὸς τοῦνομα τοῦ Πατρὸς καί τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Γρηγόριος επίσκοπος τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀναγνούς τὴν διαθήκην καί ἀρασθεῖς πᾶσι τοῖς προγεγραμμένοις, ὑπέγραψα χειρὶ ἐμῇ καί ἰσχύειν αὐτὴν κελεύω καί βούλομαι.

[Ἀκολουθοῦν τὰ ὀνόματα καί οἱ τίτλοι τῶν μαρτύρων· παραθέτω μόνο τὰ ὀνόματα:]

[Ἐπίσκοποι] Ἀμφιλόχιος, Ὅπτιμος, Θεοδόσιος, Θεόδουλος, Ἰάριος καί Θεμιστιος.

[Παρὼν ὁ πρεσβύτερος] Κληδόσιος.

Ὁ Ἰωάννης, ἀναγνώστης καί νοτάριος τῆς ἀγιωτάτης ἐκκλησίας Ναζιανζουπόλεως, πεποικῶς τό ἴσον τῆς θείας διαθήκης...

(=Εἰς τό ὄνομα τοῦ Πατρὸς καί τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος,

Ἐγὼ ὁ Γρηγόριος, επίσκοπος ολόκληρης τῆς Ἐκκλησίας μέ ἔδρα τήν Κωνσταντινούπολη, διάβασα τὴ διαθήκη μου καί ἀφοῦ προσευχήθηκα γιὰ ὅλους ἐκείνους στοὺς ὁποίους τὴν γνωστοποίησα, τὴν ὑπέγραψα μέ τό χέρι μου καί ἐντέλλομαι καί ἐπιθυμῶ νά ἐφαρμοσθεῖ.

[Ἀκολουθοῦν τὰ ὀνόματα καί οἱ τίτλοι τῶν μαρτύρων· παραθέτω μόνο τὰ ὀνόματα:]

[Ἐπίσκοποι] Ἀμφιλόχιος, Ὅπτιμος, Θεοδόσιος, Θεόδουλος, Ἰάριος καί Θεμιστιος.

[Παρὼν ὁ πρεσβύτερος] Κληδόσιος.

Ὁ Ἰωάννης, ἀναγνώστης καί νοτάριος τῆς ἀγιωτάτης ἐκκλησίας Ναζιανζουπόλεως, εἶμαι αὐτός πού ἀντέγραψε τό παρόν ἀντίγραφο τῆς θείας διαθήκης...».

2. Ἱερὸς Φώτιος

(γεννήθηκε περί τό 810· τό ἔτος τοῦ θανάτου του εἶναι ἄγνωστο· διετέλεσε πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως κατά τά ἔτη 858-867 καί 877-886)

Ὁ ἱερὸς Φώτιος γεννήθηκε στήν Κωνσταντινούπολη· καταγόταν ἀπό μία ἀπό τίς ἐπιφανέστερες οἰκογένειες τῆς Βασιλεύουσας. Ὁ πατέρας του Σέργιος ἦταν παλατιανός ἀξιωματοῦχος, ἡ μητέρα του Εἰρήνη ἦταν συγγενῆς τῆς μετέπειτα ἀνγούστας ἀγίας Θεοδώρας, αὐτῆς πού ἔθεσε τέρμα στήν εἰκονομαχία καί τό 843 ἀναστήλωσε τίς ἅγιες εἰκόνες· ἀδελφός τοῦ πατέρα του ἦταν ὁ μέγας πατριάρχης Ταράσιος.

Ὁ Μέγας Φώτιος ἦταν ἄνθρωπος τεράστιας μόρφωσης, ὁ ἐμβριθέστερος κλασικός φιλόλογος καί διανοούμενος τῶν Μεσοβυζαντινῶν χρόνων σ' Ἀνατολή καί Δύση καί ἕνας ἀπό τοὺς κορυφαίους ἐκπροσώπους τοῦ βυζαντινοῦ Ἀνθρωπισμοῦ. Ἦταν ἐπίσης καί ἕνας ἀπό τοὺς μεγαλύτερους βυζαντινοὺς θεολόγους. Ἀναδείχθηκε σ' ἕναν ἀπό τοὺς μεγαλύτερους Πατέρες τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας. Ὑπερεῖχε ὅλων τῶν συγχρόνων του σέ εὐρύτητα σοφίας· ἡ κοσμική καί ἰδιαίτερος ἡ κλασική του παιδεία ἦταν, κατά γενική παραδοχή, μυθικῶν διαστάσεων καί γι' αὐτό ἦταν γενικός ὁ θαυμασμός πρὸς τό πρόσωπό του.

Ὁ βυζαντινὸς συγγραφέας τοῦ 10^{ου} αἰῶνος Νικήτας Παφλαγῶν, ὑπέρμαχος τοῦ Ἰγνατίου -ἀντιπάλου τοῦ Φωτίου στή διεκδίκηση τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου- καί ὡς ἐκ τούτου πολέμιος τοῦ Φωτίου, στόν «Βίον Ἰγνατίου» ἐκφράζεται ὡς ἐξῆς γιά τόν Φώτιο (PG 105, 509 AB):

Ἔἢν δέ οὗτος ὁ Φώτιος οὐ τῶν ἀγενῶν τε καί ἀνωνύμων, ἀλλὰ καί τῶν εὐγενῶν τε κατά σάρκα καί περιφανῶν σοφία τε κοσμικῆ, συνέσει τῶν ἐν τῇ Πολιτεία στρεφομένων εὐδοκιμώτατος πάντων ἐνομίζετο. Γραμματικῆς γε μὲν γάρ καί ποιήσεως, ρητορικῆς τε καί φιλοσοφίας καί δὴ ἱατρικῆς καί πάσης ὀλίγου δεῖν ἐπιστήμης τῶν θύραθεν τοιοῦτον ἑαυτῷ τό περιόν, ὡς μὴ μόνον σχεδόν φάναι τῶν κατά τὴν ἑαυτοῦ γενεάν διενεγκεῖν, ἤδη δέ καί πρὸς τοὺς παλαιούς αὐτόν διαμιλλᾶσθαι...

(=Ὁ Φώτιος δέν ἦταν ταπεινῆς καταγωγῆς οὔτε ἀνώνυμος, ἀλλὰ καταγόταν ἀπό εὐγενεῖς προγόνους καί πολύ σπουδαίους στήν κατά κόσμον σοφία· θεωροῦνταν ἐπίσης πάρα πολύ ἱκανός στά πολιτικά πράγματα. Διέθετε τέτοια περίσσεια γνώσεως στήν ποίηση, στή ρητορική, στή φιλοσοφία καί μάλιστα στήν ἱατρική καί σέ κάθε ἄλλη θύραθεν ἐπιστήμη, ὥστε λεγόταν πὼς ἦταν ὁ μόνος σχεδόν ἀπό τοὺς μορφωμένους τῆς ἐποχῆς του πού ξεχώριζε κι ἀκόμη πὼς στή γνώση μπορούσε νά συναγωνισθεῖ καί τοὺς παλιούς σοφοὺς...)

Ὁ Φώτιος δίδαξε Λογική, Διαλεκτική, Φιλοσοφία, Μαθηματικά καί Θεολογία σ' ἕνα κύκλο λογίων μαθητῶν, στόν ὁποῖο συγκαταλέγονταν σημαντικὲς προσωπικότητες τῆς ἐποχῆς, μεταξύ τῶν ὁποίων ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Φιλόσοφος, ὁ μετέπειτα

ἅγιος Κύριλλος, ὁ φωτιστής τῶν Σλάβων. Ἡ πνευματική του αὐτή δραστηριότητα ἦταν μᾶλλον ἰδιωτικοῦ χαρακτήρος, ἀλλά εἶχε τεράστια ἀπήχηση στήν Κωνσταντινούπολη καί σέ ὀλόκληρο τόν ἀχανή χῶρο τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας. Μαθητής του ἦταν, μεταξύ ἄλλων, ὁ αὐτοκράτορας Λέων ὁ Στ΄ ὁ Σοφός (866-912) καθώς καί ὁ ἀρχιεπίσκοπος Καισαρείας Ἀρέθας, ὁ πῖο διακεκριμένος, μετά τόν Φώτιο, βυζαντινός μελετητής τῶν κλασικῶν γραμμάτων κατά τούς μέσους χρόνους καί ἕνας ἐκ τῶν τεσσάρων παλαιῶν ἐρμηνευτῶν τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ Ἰωάννου.

[Μέ τήν εὐκαιρία καί ἐν παρόδῳ νά μνημονεύσουμε (μέ ἀλφαβητική σειρά) τούς τέσσερις ἐκ τῶν παλαιῶν ἐρμηνευτῶν τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ Ἰωάννου· εἶναι οἱ μόνοι ἀπό τούς παλιούς ἐρμηνευτές οἱ ὁποῖοι προέβησαν σέ ὀλοκληρωμένη ἐρμηνεῖα θεοπνεύστου καί σκοτεινοῦ βιβλίου τῆς Ἀποκαλύψεως:

1. Ἀνδρέας, ἀρχιεπίσκοπος Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας (563-637), Ἐρμηνεῖα εἰς τήν Ἀποκάλυψιν τοῦ ἁγίου Ἀποστόλου καί Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, PG 106.

2. Ἄνθιμος, Πατριάρχης Ἱεροσολύμων (1717-1808), Ἐρμηνεῖα εἰς τήν Ἱεράν Ἀποκάλυψιν τοῦ ἁγίου ἐνδόξου Ἀποστόλου καί Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, ἐν Ἱεροσολύμοις, ἐκ τῆς τυπογραφίας τοῦ Παναγίου Τάφου, 1856. Ἔκδ. Β΄, ἀκριβῆς ἀνατύπωσις τοῦ 1856, ἐκδ. Β. Ρηγοπούλου.

3. Ἀρέθας, ἀρχιεπίσκοπος Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας (860-939), «Συλλογή ἐξηγήσεων ἐκ διαφόρων ἁγίων ἀνδρῶν εἰς τήν Ἰωάννου τοῦ Ἁγαπημένου καί Εὐαγγελιστοῦ Ἀποκάλυψιν», PG 106.

4. Οἰκουμένιος (κάποτε πιστευόταν ὅτι περί τό 990 ἦταν ἐπίσκοπος Τρίκκης [σημ. Τρικάλων]. Τελευταῖα ὅμως οἱ μελετητές θεωροῦν ὅτι ἡ Ἐρμηνεῖα τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ Οἰκουμένιου συνεγράφη πολύ νωρίτερα, στά τέλη τοῦ 6^{ου} ἢ στόν 7^{ον} αἰῶνα ἢ ἴσως ἀκόμα καί πῖο πρῖν, ἀπό κάποιον Οἰκουμένιο, ὁ ὁποῖος ζοῦσε στή Μ. Ἀσία, (Ἐρμηνεῖα τῆς Ἀποκαλύψεως, ἐκδ. H.C. Hoskier 1928 καί Catena in epistolas catholicas accesserunt Oecumenii et Arethae commentarii in Apocalypsin, Ad fidem codol. mss., ἐκδ. J. A. Gramer, Oxford 1840, Hidesheim 1967)].

Ὡς πρός τή θεσμική του δραστηριότητα ὁ Φώτιος ἦταν ἀνώτερος κρατικός ὑπάλληλος, πολιτικός καί διπλωμάτης. Ἀπό τό 845 καί ὡς τό 858, ὅποτε ἔγινε πατριάρχης, κατεῖχε τό ὑψηλό ἀξίωμα τοῦ πρωτοασηκρήτη τοῦ αὐτοκράτορος, τοῦ προϊσταμένου δηλαδή τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας.

Ἡ σταδιοδρομία του αὐτή σταμάτησε ἀπότομα, ὅταν τόν Δεκέμβριο τοῦ 858 παραιτήθηκε ὁ πατριάρχης Ἰγνάτιος καί τοῦ προτάθηκε νά γίνε αὐτός πατριάρχης. Οἱ ἀντιρρήσεις πού προέβαλε κάμφθηκαν μετά ἀπό παρέμβαση τοῦ ἴδιου τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαήλ τοῦ Γ΄, ὁ ὁποῖος τόν ἐκτιμοῦσε βαθύτατα γιά τά ἐξαιρετά προσόντα του. Μέσα σέ πέντε μέρες ἔγινε ἀπό λαϊκός Οἰκουμενικός Πατριάρχης καί ἐνθρονίσθηκε τήν ἡμέρα τῶν Χριστουγέννων τοῦ 858. Ἐπί τῆς πατριαρχείας του ἔλαβε χώρα τό πρῶτο σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν τό 867, χωρίς ὅμως νά εἶναι αὐτός υπεύθυνος γιά τή ρήξη.

Κορυφαίο έργο τής πατριαρχείας του καί προϊόν τής προσωπικής έμπνεύσεως του ιεροῦ Φωτίου ἦταν ὁ ἐκχριστιανισμός τῶν Σλάβων ἀπό τούς ἀδελφούς ἀγίους Κωνσταντίνο-Κύριλλο καί Μεθόδιο. Τό Βυζάντιο, μέ τόν ἐκχριστιανισμό τους, ποδηγέτησε τούς σλαβικούς λαούς στήν ὁδὸ τοῦ πολιτισμοῦ.

Τά **ΘΕΟΛΟΓΙΚΑ** ἔργα τοῦ Φωτίου:

Τό κύριο θεολογικό του ἔργο εἶναι ἡ κατά τῶν Λατίνων στρεφόμενη «Μυσταγωγία» («Λόγος περί τῆς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος μυσταγωγίας»), τῆς ὁποίας ὑπάρχει καί μία ἐπιτομή.

Στό πνεῦμα τῆς ἀναίρεσης τῶν παπικῶν πλανῶν κινεῖται καί τό ἔργο «Συναγωγαί καί ἀποδείξεις ἀκριβεῖς περί ἐπισκόπων καί μητροπολιτῶν».

«Ἀμφιλόχεια»: πρόκειται γιά συλλογή 324 ἐρωταποκρίσεων, κυρίως ἐπί θεολογικῶν θεμάτων. Περισσότερες ἀπό τά ¾ ἀπό τίς ἐρωταποκρίσεις αὐτές ἀφοροῦν μιᾷ μεγάλῃ ποικιλίᾳ βιβλικῶν καί ἐξηγητικῶν ἐρωτήσεων.

Σχόλια στήν Κλίμακα Ἰωάννου τοῦ Σιναΐτου.

Ἑρμηνευτικά Σχόλια στήν Καινὴ Διαθήκη.

Ἀπό τίς Ὁμιλίες του σώθηκε ἓνα «Πανηγυρικόν» μέ 17 ὁμιλίες.

Συνέταξε τούς Κανόνες τῆς Συνόδου τοῦ 879/880.

[Πρόκειται γιά τήν τελευταία πρό τοῦ Σχίσματος Γενική Σύνοδο τῆς Ἀρχαίας Ἐκκλησίας –συνεκλήθη στήν Κωνσταντινούπολη, στόν ναό τῆς Ἁγίας Σοφίας κατά τά ἔτη 879/880-, ἡ ὁποία ἔχει ὅλα τά γνωρίσματα Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Ὁ Θεόδωρος Βαλσαμών, ὁ Νεῖλος Θεσσαλονίκης, ὁ Νεῖλος Ρόδου, ὁ Συμεών Θεσσαλονίκης, ὁ Μάρκος Ἐφέσου ὁ Εὐγενικός, ὁ Γεννάδιος Σχολάριος κ.ἄ. τήν κατατάσσουν ὡς τήν 8^η Οἰκουμενικὴ Σύνοδο· ἡ Σύνοδος αὐτὴ καταδίκασε τὴ δυτικὴ ἀλλοτρίωση καί τὴ διατύπωση τοῦ Filioque.

Ἐπίσης ὑπάρχει καί ἡ 9^η Οἰκουμενικὴ Σύνοδος. Εἶναι οἱ Σύνοδοι τοῦ 1341, τοῦ 1347, τοῦ 1351 καί τοῦ 1368 στήν Κωνσταντινούπολη -μέ πρωτεργάτη τόν ἅγιο Γρηγόριο τόν Παλαμᾶ-, οἱ ὁποῖες καταπολέμησαν τίς αἰρετικές παπικές δοξασίες πού, μεταξύ ἄλλων, ἀρνοῦνταν τὴ διάκριση οὐσίας καί ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ καί τὴν ἄκτιστη χάρι καί ἐνέργειά του].

Πολυάριθμες *Ἐπιστολές* πού περιέχουν ἓνα πλῆθος πληροφοριῶν γιά θέματα δογματικά, κανονικά, γιά τὴν πολιτικὴ ἱστορία καί γιά μιᾷ μεγάλῃ ποικιλίᾳ θεμάτων.

Ἀκόμη, ἔγραψε ἔργα *δογματικά, νομοκανονικά, ἐρμηνευτικά, παραινεντικά*.

Ἐργο τοῦ Φωτίου εἶναι, κατά πάσα πιθανότητα καί ἡ «Ἐπιναγωγή», πού ὀλοκληρώθηκε τό 886. Πρόκειται γιά ἔργο ιδιαίτερης σημασίας γιά τὴν πολιτικὴ θεωρία τῶν Βυζαντινῶν, ἐπειδὴ ἐδῶ γιά πρώτη φορά γίνεται προσπάθεια νά καθορισθοῦν, καί μάλιστα ἐπάνω σέ ἰσοτίμη βάση, οἱ ἀρμοδιότητες τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας (τοῦ αὐτοκράτορα) καί τῆς ἐκκλησιαστικῆς (τοῦ πατριάρχη). Φαίνεται ὁμως ὅτι ἡ Ἐπιναγωγή δέν ἴσχυσε ποτέ. Ὁ Φώτιος ἐξορίσθηκε ἀπὸ τόν παλαιό του μαθητὴ αὐτοκράτορα Λέοντα Στ' τόν Σοφὸ στήν Ἀρμενία, ὅπου καί πέθανε, καί ἔτσι τό ὄνειρο τοῦ πατριάρχη νά χειραφετηθεῖ ἡ Ἐκκλησία ἀπὸ τό Κράτος παρέμεινε ἀπραγ-

ματοποίητο. Παρ' ὅλα ταῦτα ὁμως ἡ Ἐπαναγωγή ἐπέδρασε στους σλαβικούς λαούς καί συνετέλεσε, πολύ ἀργότερα βέβαια, μέσω μεταφράσεων, στή διαμόρφωση τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς θεωρίας.

Τά **ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ** του ἔργα:

Τά ἔργα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ποιητῶν καί πεζογράφων ἔφθασαν σ' ἐμᾶς μέ τήν ἀντιγραφή. Δέν ἔχουμε τό αὐτόγραφο κανενός ἀπ' αὐτούς. Ἀπό τόν μεγάλο ὄγκο τῆς ἀρχαίας γραμματείας σώθηκε κι ἔφθασε ἕως ἐμᾶς πολύ λιγότερο ἀπό τό ἕνα δέκατο. Καί θά χανόταν σχεδόν ὀλοκληρωτικά ἡ ἀρχαία ἑλληνική γραμματεία –χωρίς αὐτό νά ἀποτελεῖ κανενός εἴδους ὑπερβολή ἢ σχῆμα λόγου- ἂν δέν ὑπῆρχε ὁ Μέγας Φώτιος καί ὅλη ἡ φιλολογική κίνηση τοῦ 9^{ου} αἰῶνος, πού αὐτός ὁραματίσθηκε καί μέ τό πλουσιότατο ἔργο του ὑλοποίησε. Εἶναι ἡ κίνηση πού χαρακτηρίζεται συχνά σάν ἕνα εἶδος Ἀναγέννησης, τήν ὁποία οἱ ἴδιοι οἱ Βυζαντινοί ἀποκαλοῦσαν «Δεύτερον Ἑλληνισμόν».

Οἱ ἀντιγραφές τῶν ἀκόμη τότε σωζομένων ἀρχαίων ἑλληνικῶν κειμένων, τίς ὁποῖες μέ πολλήν ἐπιμέλεια φιλοτεχνοῦσαν, μέ τόν προγραμματισμό καί τήν καθοδήγηση τοῦ Φωτίου, συνεργεῖα λογίων μοναχῶν στά πολλά μοναστήρια τῆς Πόλης εἶναι μιά πτυχή τῆς Ἀναγέννησης αὐτῆς.

Ὁ Φώτιος ἐρμήνευσε ἐπίσης συγγράμματα τοῦ Ἀριστοτέλη, καί ἀκόμη ἀνέγνωσε καί σχολίασε πολλά ἀρχαῖα κείμενα στόν κύκλο τῶν μαθητῶν του.

Συγγραφικό καρπό αὐτῆς τῆς φιλολογικῆς δραστηριότητάς του ἀποτελεῖ ἡ «**ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ**» ἢ «**ΜΥΡΙΟΒΙΒΛΟΣ**», ἔργο ἀνεκτίμητης ἀξίας, μιά τεράστια ἔκδοση, τήν ὁποία ὀλοκλήρωσε στό διάστημα 855-858, δηλαδή λίγο πρὶν ἐκλεγεῖ πατριάρχης. Ἡ «Βιβλιοθήκη» ἢ «Μυριοβιβλος» μπορεῖ νά μᾶς δώσει μιά ἰδέα γιά τήν ἔκταση τῆς ὡς τότε γνωστῆς ἀκόμα ἀρχαίας γραμματείας. Στό ἔργο αὐτό τοῦ Φωτίου χρωστοῦμε ἕνα μεγάλο μέρος τῶν γνώσεών μας γιά τήν ἀρχαία καί τήν πρωτοχριστιανική φιλολογία (100 περίπου χριστιανικά ἔργα μᾶς εἶναι γνωστά ἀπό ἀπό τίς περιλήψεις καί τά ἀποσπάσματα τῆς Βιβλιοθήκης). Περιέχει 279 κεφάλαια ἢ τίτλους ἢ «κώδικες». Παρουσιάζονται 168 συγγραφεῖς - ἔργα πολλῶν ἀπό τούς ὁποίους δέν ἔχουν σωθεῖ - μέ βιογραφικά στοιχεῖα καί ἀποσπάσματα ἔργων τους, μέ περιλήψεις συχνά ἐκτεταμένες καί κριτικά σχόλια. Οἱ κρίσεις του εἶναι σύντομες, διεισδυτικές καί ἐνίοτε δηκτικές. Τό ἔργο τό ἀφιερώνει ὁ Φώτιος στόν ἀδελφό του Ταράσιο.

Τό δεύτερο τεράστιας φιλολογικῆς σημασίας ἔργο τοῦ Φωτίου –κι αὐτό τό εἶχε ὀλοκληρώσει προτοῦ νά γίνει πατριάρχης- εἶναι τό «**ΛΕΞΙΚΟΝ ἢ ΛΕΞΕΩΝ ΣΥΝΑΓΩΓΗ**», τό ὁποῖο κατάρτισε πρὸς διευκόλυνση ὄσων μελετοῦσαν τούς ἀρχαίους συγγραφεῖς καί τήν Ἁγία Γραφή.

[Τό 1959 ὁ καθηγητής τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας στό Πανεπιστήμιο τῆς Θεσσαλονίκης Λίνος Πολίτης, ἀναδιφώντας στά μή καταγεγραμμένα χειρόγραφα τῆς Μονῆς τοῦ ὁσίου Νικάνορος τῆς Ζάβορδας τῶν Γρεβενῶν, δίπλα στόν Ἀλιάκμονα, ἀνακάλυψε ἕναν βομβύκινο κώδικα τοῦ 13^{ου}/14^{ου} αἰῶνος, φφ. 406, πού ἐκτός ἀπό ἄλλα περιλαμβάνει τό «**Λεξικόν**» τοῦ **Φωτίου**, μέ μικρογράμματη συνεχῆ γραφή

(«έπισησρμένη»). Τὸ χειρόγραφο αὐτὸ (Zavordensis 95), μάλιστα, εἶναι τὸ πρῶτο ἀκέραιο χειρόγραφο τοῦ Λεξικοῦ τοῦ μεγάλου Πατριάρχου καὶ ἡ ἀναγγελία τότε τῆς ἀνεύρεσῆς του προκάλεσε παγκόσμια συγκίνηση στοὺς φιλολογικοὺς κύκλους. (Ἄλλα δύο ἀντίγραφα τοῦ «Λεξικοῦ» φυλάσσονται στὶς βιβλιοθηκὲς τῶν Πανεπιστημίων τοῦ Καϊμπριτζ καὶ τοῦ Βερολίνου· ὁμως καὶ ἀπὸ τὰ δύο αὐτὰ λείπουν κάποια φύλλα· τῆς Ζάβορδας εἶναι τὸ μόνο πλήρως σωζόμενο χειρόγραφο τοῦ Λεξικοῦ). Τὸ Λεξικὸν τοῦ Φωτίου τὸ ἐξέδωσε σὲ πέντε τόμους ἀπὸ τὸν ἐκδοτικὸ οἶκο τοῦ Βερολίνου Walter De Gruyer ὁ ἀείμνηστος καθηγητῆς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης Χρῖστος Θεοδωρίδης.

Στὸ χωριὸ Σπήλαιο Γρεβενῶν, χτισμένο στὰ 1000 μέτρα ὑψόμετρο, σ' ἓνα βραχώδες ἔξαρμα τῆς ἀπόκρημνης νοτιοανατολικῆς πλαγιᾶς τοῦ ὄρους Ὁρλιακας, στὴν ἀνατολικὴ Πίνδο, σώζεται ἄθικτο τὸ καθολικὸ τῆς ἱστορικῆς παλαίφατης μονῆς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, τῶν ἀρχῶν τοῦ 17^{ου} αἰῶνος. Ἡ ἄλλοτε ἐνδοξη μονή, ἀπὸ τὴν ὁποία πέρασε τὸ 1779 ὁ ἅγιος Κοσμάς ὁ Αἰτωλός, «ἐκλείσει» τὸ 1930. Ἀπὸ τὸ 1926 κι ὡς τὸ 1930 μεταφέρθηκαν πολλὰ κειμήλια τῆς στή μονῆ τοῦ ἁγίου Νικάνορος τῆς Ζάβορδας Γρεβενῶν. Ἡ τοπικὴ προφορικὴ παράδοση, τὴν ὁποία ὑποστηρίζουν σθεναρὰ ὅλοι ἀνεξαιρέτως οἱ Σηπλαιῶτες, διαμένοντες μόνιμα στὸ χωριὸ ἢ ὄχι, λέει πῶς τὸ «Λεξικόν» τοῦ Φωτίου πού βρίσκεται στὴ Ζάβορδα εἶναι δικό τους, τοῦ μοναστηριοῦ τους τῆς Παναγίας, ὅπου ἐπὶ αἰῶνες φυλασσόταν, καὶ πῶς μεταφέρθηκε στὴ μονή τῆς Ζάβορδας, μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1926- 1930, μαζί μὲ ἄλλα κειμήλια τῆς Παναγίας· πολὺ θὰ ἠθελαν νὰ γυρίσει στὸ μοναστήρι τους, ἀλλὰ δέν ἔχουν τὸν τρόπο νὰ τὸ διεκδικήσουν· ὑπάρχει, φυσικά, καὶ τὸ ζήτημα τῆς φύλαξῆς του. Μεταξὺ τῶν ὑποστηρικτῶν τῆς παράδοσης αὐτῆς εἶναι καὶ ὁ ἀείμνηστος μητροπολίτης Γρεβενῶν Σέργιος Σιγάλας (1934-2014) καθὼς καὶ ὁ Σηπλαιώτης ἀρχαιολόγος ἀείμνηστος Ἀνδρέας Βαβρίτσας (1914-2014), πρ. διευθυντῆς τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Θεσσαλονίκης].

Τὸ «Λεξικόν» ὁ Φώτιος τὸ ἀφιερώνει στὸν πρωτοσπαθάριο καὶ ἄρχοντα τοῦ Λυκοστομίου μαθητῆ του Θωμά.

Στὰ μικρότερα συγγράμματά τοῦ Φωτίου ἀνήκει ἡ «Παραίνεσις διὰ γνωμολογίας», μιά συλλογὴ ἀπὸ 214 ἀποφθέγματα.

Ἀποσπάσματα:

«ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ» ἢ «ΜΥΡΙΟΒΙΒΛΟΣ»:

1.1-1.2a:

ΑΠΟΓΡΑΦΗ ΚΑΙ ΣΥΝΑΡΙΘΜΗΣΙΣ ΤΩΝ ΑΝΕΓΝΩΣΜΕΝΩΝ ΗΜΙΝ ΒΙΒΛΙΩΝ, ΩΝ ΕΙΣ ΚΕΦΑΛΑΙΩΔΗ ΔΙΑΓΝΩΣΙΝ Ο ΗΓΑΠΗΜΕΝΟΣ ΗΜΩΝ ΑΔΕΛΦΟΣ ΤΑΡΑΣΙΟΣ ΕΞΗΤΗΣΑΤΟ. ΕΣΤΙ ΔΕ ΤΑΥΤΑ ΕΙΚΟΣΙ ΔΕΟΝΤΩΝ ΕΦ' ΕΝΙ ΤΡΙΑΚΟΣΙΑ.

(=ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΚΑΙ ΣΥΝΑΡΙΘΜΗΣΗ ΤΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΠΟΥ ΕΧΩ ΜΕΛΕΤΗΣΕΙ, ΤΩΝ ΟΠΟΙΩΝ ΤΗΝ ΠΕΡΙΛΗΠΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΖΗΤΗΣΕ Ο ΑΓΑΠΗΜΕΝΟΣ

ΜΑΣ ΑΔΕΛΦΟΣ ΤΑΡΑΣΙΟΣ. ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ ΑΥΤΑ ΕΙΝΑΙ ΔΙΑΚΟΣΙΑ ΕΒΔΟΜΗΝΤΑ ΕΝΝΕΑ):

«Φώτιος ἠγαπημένω ἀδελφῷ Ταρασίῳ ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

Ἐπειδὴ τῷ τε κοινῷ τῆς πρεσβείας καὶ τῇ βασιλείῳ ψήφῳ πρεσβεύειν ἡμᾶς ἐπ' Ἀσσυρίους αἰρεθέντας ἤτησας τὰς ὑποθέσεις ἐκείνων τῶν βιβλίων, οἷς μὴ παρέτυχες ἀναγινωσκομένοις, γραφῆναί σοι, ἀδελφῶν φίλτατέ μοι, Ταράσιε, ἴν' ἔχοις ἅμα μὲν τῆς διαζεύξεως ἦν βαρέως φέρεις παραμύθιον...

(=Ὁ Φώτιος εὐχεται στὸν ἀγαπημένο του ἀδελφό Ταράσιο νὰ χαίρεται ἐν Κυρίῳ.

Ἐπειδὴ, ὅταν ἐπιλέχθηκα, μὲ πρόταση τῶν ἀρμοδίων ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων τοῦ κράτους καὶ μὲ ἀπόφαση τοῦ αὐτοκράτορα, νὰ ἀποσταλῶ ὡς πρέσβυς στοὺς Ἀσσυρίους, μοῦ ζήτησες τίς ὑποθέσεις ἐκείνων τῶν βιβλίων κατὰ τὴν ἀνάγνωση τῶν ὁποίων δὲν ἔτυχε νὰ εἶσαι παρών, σοῦ γράφω, πολυαγαπημένε μου ἀδελφέ Ταράσιε, γιὰ νὰ ἔχεις μιὰ παρηγοριά τοῦ χωρισμοῦ μας, ὁ ὁποῖος σέ κάνει νὰ ὑποφέρεις...).

Χρησιμεύσει δέ σοι δηλονότι τὰ ἐκδεδομένα εἰς τε κεφαλαιώδη μνήμην καὶ ἀνάμνησιν τῶν εἴτε κατὰ σεαυτὸν ἀναλεξάμενος ἐπῆλθες, καὶ εἰς ἔτοιμον εὕρεσιν τῶν ἐν αὐτοῖς ἐπιζητουμένων, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ εἰς εὐχερεστέραν ἀνάληψιν τῶν οὐπω τὴν ἀνάγνωσιν τῆς σῆς συνέσεως ὑπελθόντων.

(=Θά σοῦ χρησιμεύσει δηλαδή ἡ παροῦσα ἐργασία μου καὶ γιὰ νὰ συγκεφαλαιώσεις στή μνήμη σου καὶ νὰ θυμηθεῖς ὅσα μόνος σου ἐρεῦνησες καὶ διεξῆλθες κι ἀκόμη γιὰ νὰ βρεῖς εὐκόλα ὅσα ἀναζητᾶς, ἀλλὰ ἐπιπροσθέτως καὶ γιὰ νὰ ἀποκτήσεις εὐκολότερα γνώση ἐκείνων τὰ ὁποῖα ἡ σοφία σου δὲν εἶχε ἀκόμη τὴν εὐκαιρία νὰ διαβάσει!)).

«Ἀνεγνώσθη Θεοδώρου πρεσβυτέρου ὅτι γνησία ἢ τοῦ ἀγίου Διονυσίου βίβλος. Διελύοντο δὲ ἐν τῷ λόγῳ ἐνστάσεις δ, μία μὲν ὅτι εἶ ἦν γνησία, πῶς οὐκ ἐμνήσθησαν τῶν ἐν αὐτῇ ῥητῶν τε καὶ χρήσεών τινες τῶν μεταγενεστέρων πατέρων; Δευτέρα δέ, ὅτι Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου, ἀναγραφὴν ποιησάμενος τῶν συγγεγραμμένων τοῖς μακαρίοις πατράσιν ἡμῶν βιβλίων, οὐδεμίαν ταύτης μνήμην ἐποίησατο· τρίτη δέ, ὅτι πῶς τῶν κατὰ προκοπὴν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ διὰ μακροῦ τοῦ χρόνου αὐξηθέντων παραδόσεων ἢ βίβλος αὕτη λεπτομερῆ τὴν ἐξήγησιν ποιεῖται; Ὁ μὲν γὰρ μέγας Διονύσιος σύγχρονος ἦν, ὡς δῆλον ἐκ τῶν Πράξεων, τοῖς ἀποστόλοις· ἃ δὲ ἡ βίβλος περιέχει, τὰ πλεῖστα τῶν κατὰ προκοπὴν καὶ ἐς ὕστερον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ αὐξηθέντων παραδόσεων ἐστὶν ἀναγραφὴ· ἀπίθανον οὖν, φασί, μᾶλλον δὲ κακόπλαστον, τὰ μετὰ πολὺν χρόνον τῆς τελευτῆς τοῦ μεγάλου Διονυσίου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ αὐξηθέντα Διονύσιον ὑπολαμβάνειν ἀναγράψαι· Τετάρτη δέ, πῶς μέμνηται τῆς τοῦ θεοφόρου Ἰγνατίου ἐπιστολῆς ἢ βίβλος; Ὁ μὲν γὰρ Διονύσιος τοῖς τῶν ἀποστόλων ἐνήκμασε χρόνοις, Ἰγνάτιος δὲ ἐπὶ Τραϊανοῦ τὸν διὰ μαρτυρίου ἠθλησεν ἀγῶνα· ὅς καὶ πρό βραχὺ τῆς τελευτῆς ταύτην τὴν ἐπιστολὴν, ἧς ἢ βίβλος μνημονεύει, γράφει.

Ταύτας οὖν τὰς τέσσαρας ἀπορίας διαλυσαὶ ἐπαγωνισάμενος, βεβαιοῖ τό γε ἐπ' αὐτῷ γνησίαν εἶναι τοῦ μεγάλου Διονυσίου τὴν βίβλον.

(=Ἀναγνώσθηκε ὁ λόγος τοῦ Θεοδώρου τοῦ πρεσβυτέρου [μαρτύρησε ἐπὶ Ρωμαίου αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ, 117-138], ὅπου βεβαιώνεται ὅτι ἡ βίβλος τοῦ ἀγίου

Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου [1^{ος} αἰ. μ.Χ.· βλ. Πράξεις 17(17) 34] εἶναι γνήσια. Στόν λόγο αὐτόν διαλύονται τέσσερις ἐνστάσεις· ἡ πρώτη ἔλεγε πῶς, ἂν ἡ βίβλος ἦταν γνήσια, πῶς κάποιοι ἀπό τούς μεταγενέστερους πατέρες δέν μνημόνευσαν τά ρητά καί τά ἀποφθέγματα πού περιέχονται σ' αὐτήν; Ἡ δεύτερη ἐνσταση ἔλεγε ὅτι ὁ Εὐσέβιος τοῦ Παμφίλου [ἐπίσκοπος Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης, 265-340], ὅταν ἔκανε καταγραφή τῶν βιβλίων πού συνέγραψαν οἱ μακάριοι πατέρες μας, τή βίβλο τοῦ Διονυσίου δέν τή μνημόνευσε καθόλου· ἡ τρίτη ἐνσταση ἔλεγε ὅτι, πῶς εἶναι δυνατόν ἡ βίβλος αὐτή νά περιέχει λεπτομερῆ ἀνάλυση τῶν παραδόσεων πού ἐπικράτησαν στήν ἐκκλησία σιγά-σιγά καί προοδευτικά καί ἀυξήθηκαν μέσα σέ πολλά χρόνια; Διότι ὁ μέγας Διονύσιος ἦταν σύγχρονος τῶν ἀποστόλων, ὅπως φαίνεται καί ἀπό τίς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων· τά πιά πολλά ὅμως ἀπό αὐτά πού περιέχει ἡ βίβλος του εἶναι καταγραφή τῶν παραδόσεων πού προοδευτικά καί ἀργότερα ἀυξήθηκαν στήν ἐκκλησία· λένε λοιπόν πῶς εἶναι ἀπίθανη καί κακῆς ἐμπνεύσεως ἄποψη νά θεωροῦν κάποιοι ὅτι ὁ Διονύσιος κατέγραψε αὐτά πού συνέβησαν καί προοδευτικά ἀυξήθηκαν στήν ἐκκλησία πολύν καιρό μετά τόν θάνατο τοῦ μεγάλου Διονυσίου· καί ἡ τέταρτη ἐνσταση εἶναι πῶς εἶναι δυνατόν νά μνημονεύει ἡ βίβλος τήν ἐπιστολή τοῦ Θεοφόρου Ἰγνατίου [ἐπισκόπου Ἀντιοχείας, περ. 70-107]; Διότι ὁ μέν Διονύσιος ἄκμασε στούς χρόνους τῶν ἀποστόλων, ἐνῶ ὁ Ἰγνάτιος μαρτύρησε ἐπί Τραϊανοῦ [98-117] καί ἔγραψε τήν ἐπιστολή αὐτή, τήν ὁποία μνημονεύει ἡ βίβλος, λίγο προτοῦ πεθάνει.

Αὐτές λοιπόν τίς τέσσερις ἀπορίες ἀγωνιζόμενος νά λύσει ὁ πρεσβύτερος Θεόδωρος βεβαιώνει πῶς κατά τή γνώμη του ἡ βίβλος τοῦ μεγάλου Διονυσίου εἶναι γνήσια)». 60.19b:

«Ἀνεγνώσθη Ἡροδότου ἱστοριῶν λόγοι θ, κατὰ ἀριθμὸν καὶ ἐπωνυμίαν τῶν ἐννέα Μουσῶν. Ἰωνικῆς δὲ διαλέκτου κανὼν ἂν οὗτος εἴη, ὡς ἄττικῆς Θουκυδίδης. Κέχρηται δὲ μυθολογίαις καὶ παρεκβάσεσι πολλαῖς, δι' ὧν αὐτῷ ἡ κατὰ διάνοιαν γλυκύτης διαρρεῖ, εἰ καὶ πρὸς τὴν τῆς ἱστορίας κατάληψιν καὶ τὸν οἰκεῖον αὐτῆς καὶ κατάλληλον τύπον ἐνίστε ταῦτα ἐπισκοτεῖ...

(=Ἀναγνώσθησαν τὰ ἐννέα βιβλία τῶν Ἱστοριῶν τοῦ Ἡροδότου, πού φέρουν τὸν ἀριθμὸ καὶ τὴν ἐπωνυμία τῶν ἐννέα Μουσῶν. Εἶναι γραμμένα στήν ἰωνικὴ διάλεκτο, ὅπως ὁ Θουκυδίδης γράφει τὴ δική του ἱστορία στήν ἄττικῆ. Ὁ Ἡρόδοτος χρησιμοποιεῖ πολλές μυθολογίες καὶ κάνει πολλές παρεκβάσεις, διὰ τῶν ὁποίων ἡ γλυκύτητα τοῦ λόγου του διαχέεται μέσα στό ἔργο του· ἐνίστε ὅμως οἱ ὑπερβολές αὐτές δέν ἐπιτρέπουν τὴ σαφὴ κατανόηση τῆς ἱστορίας του καὶ συσκοτίζουν τὴν πρέπουσα μορφή της...).

Λέγεται δὲ ἀναγινωσκομένης αὐτῷ τῆς ἱστορίας κομιδῆ νέον ὄντα παρὰ τῷ πατρὶ Θουκυδίδην ἀκοῦσαι καὶ δακρῦσαι. Τὸν δὲ Ἡρόδοτον ἀποφίνασθαι ὡς εἴη ὁ παῖς, ὃ Ὀλουρε, ὁ σὸς ὀργῶσαν ἔχων τὴν φύσιν πρὸς μαθήματα...

(=Λέγεται πῶς κάποτε, τὴν ὥρα πού ὁ Ἡρόδοτος διάβαζε τὴν ἱστορία του, ὁ Θουκυδίδης, πολὺ μικρὸς ἀκόμη κοντὰ στόν πατέρα του, τὸν ἄκουσε καὶ δάκρυσε. Τότε ὁ

Ἡρόδοτος ἀπευθύνθηκε στόν πατέρα τοῦ μικροῦ καί τοῦ εἶπε· "Ὁλοῦρε, ὁ γιός σου εἶναι ὄρμιος καί ἔτοιμος νά μάθει τά πάντα"...».

61.20:

«Ἀνεγνώσθη Αἰσχίνου οἱ τρεῖς λόγοι, ὁ κατά Τιμάρχου, ὅς ἐστι καί πρῶτος τῶν αὐτοῦ λόγων, καί ὁ παραπρεσβείας, τρίτος δὲ ὁ καί τελευταῖος ὁ κατά Κτησιφῶντος. Τρεῖς γάρ μόνους αὐτοῦ φασὶ γνησίους εἶναι, καί ἑννέα ἐπιστολάς· διὸ τοὺς μὲν λόγους αὐτοῦ τινες Χάριτας ὠνόμασαν διὰ τε τὸ χαρίεν τοῦ λόγου καί τὸν ἀριθμὸν τῶν Χαρίτων, Μούσας δὲ τὰς ἐπιστολάς διὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἑννέα Μουσῶν...

(=Ἀναγνώσθησαν οἱ τρεῖς λόγοι τοῦ Αἰσχίνου, ὁ κατά Τιμάρχου, πού εἶναι ὁ πρῶτος ἀπὸ τοὺς λόγους του, καί ὁ παραπρεσβείας, καί τρίτος καί τελευταῖος ὁ κατά Κτησιφῶντος. Γιατί λέγεται πὼς τρεῖς μόνο λόγοι του εἶναι γνήσιοι καί ἑννέα ἐπιστολές· γι' αὐτὸ μερικοὶ ὠνόμασαν τοὺς λόγους του Χάριτες καί γιὰ τὴν ὁμορφίαν τοῦ λόγου καί λόγῳ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Χαρίτων, ἐνῶ τίς ἐπιστολές του τίς εἶπαν Μοῦσες λόγῳ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἑννέα Μουσῶν...).

Οὗτος ὁ Αἰσχίνης εἷς ἦν τῶν δέκα ῥητόρων. Κατηγορηθεὶς δὲ παραπρεσβείας ὑπὸ Δημοσθένους οὐχ ἐάλω, ἅτε δὴ Εὐβούλου τοῦ δημαγωγοῦ, ᾧ ὑπηρέτησε, συναγωνισαμένου αὐτῷ κατὰ Δημοσθένους ἐν τῷ παρασκευάσει τοὺς δικαστὰς ἀναστήναι ἔτι τοῦ Δημοσθένους λέγοντος. Ὑστερον δὲ κατηγορήσας τοῦ ψηφίσματος ὡς παρανόμου, ὃ κατὰ Κτησιφῶντος ἔγραψε Δημοσθένης, καί ὀρίσας τὸ πρόστιμον αὐτὸς ἑαυτῷ, ἐὰν μὴ δεῖξῃ παράνομον, μὴ δεῖξας ὡς ὑπέσχετο ἐξέπεσε τῆς πατρίδος...Εἰς Ῥόδον δὲ πλεύσας κατέμεινε χρόνον, ἐν ᾧ τοὺς νέους ἐπαίδευε. Θαυμάζοντων δὲ τῶν ἀκροατῶν καὶ ἀπορούντων ὅπως τοσαύτην ἔχων δύναμιν τοῦ γράφειν ὑπὸ Δημοσθένους ἠττήθη, ἔφη· "Εἰ ἠκούσατε τοῦ θηρίου ἐκείνου", θηρίον καλῶν τὸν Δημοσθένην, "οὐκ ἂν ὑμῖν τοῦτο ἠπόρητο"...

(=Ὁ Αἰσχίνης αὐτὸς ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς δέκα ῥήτορες. Ὅταν κατηγορήθηκε ἀπὸ τὸν Δημοσθένη γιὰ δόλια ἀποστολὴ πρεσβείας, δὲν φυλακίσθηκε, διότι ὁ δημαγωγὸς Εὐβουλος -στόν ὁποῖο εἶχε προσφέρει ἄλλοτε τίς ὑπηρεσίες του καί ὁ ὁποῖος τὸν βοήθησε στὴ δίκη αὐτὴ κατὰ τοῦ Δημοσθένου μέ τὸ νά μιλήσει στοὺς δικαστὰς ὑπὲρ αὐτοῦ πρὶν τὸ δικαστήριο- σηκώθηκε ὀρθίος ὅσο ἀκόμη ὁ Δημοσθένης μιλοῦσε. Ὑστερα κατηγορήσας ὡς παράνομον τὸ ψηφισμα πού πρότεινε κατὰ τοῦ Κτησιφῶντα ὁ Δημοσθένης καί ὀρίσας μάλιστα ὁ ἴδιος κατὰ τοῦ ἑαυτοῦ του τὸ πρόστιμον, ἂν δὲν ἀποδείκνυε ὅτι τὸ ψηφισμα ἦταν παράνομον· ὁμοῦς δὲν κατάφερε νά τὸ ἀποδείξει, ὅπως εἶχε ὑποσχεθεῖ, κι ἔτσι ἐξορίσθηκε ἀπὸ τὴν πατρίδα...Ἐπλευσε ὕστερα στὴ Ῥόδο, ὅπου ἔμεινε κάποιον διάστημα κατὰ τὸ ὁποῖο ἐκπαίδευε τοὺς νέους. Κι ὅταν κάποια φορὰ ἄκουσε τοὺς ἀκροατὰς του νά θαυμάζουν καί νά ἀποροῦν πῶς, ἐνῶ διέθετε τέτοια δύναμιν νά ὑποστηρίξει ἐγγράφως τίς καταγγελίες του, νικῆθηκε ἀπὸ τὸν Δημοσθένη, εἶπε· "Ἄν ἀκούγατε ἐκεῖνο τὸ θηρίον", θηρίον ἔλεγε τὸν Δημοσθένην, "δὲν θὰ σὰς δημιουργοῦνταν αὐτὴ ἡ ἀπορία"...»).

74.52:

«Ανεγνώσθη Θεμιστίου λόγοι πολιτικοί λ, ὧν εἰσι καὶ οἱ πρὸς Κωνστάντιον τὸν βασιλέα καὶ εἰς Οὐάλεντα καὶ Οὐαλεντιανὸν τὸν νέον, ἀλλὰ καὶ εἰς Θεοδόσιον, τοὺς βασιλεῖς, ἐπαίνους αὐτῶν καὶ ἐγκώμια περιέχοντες. Ἔστι δὲ τὴν φράσιν σαφῆς καὶ ἀπέριττος καὶ ἀνθηρὸς, καὶ λέξεισι πολιτικαῖς καὶ εἰς τὸ σεμνὸν τι ἐπικλινούσαις χρώμενος...

(= *Ανεγνώσθησαν τριάντα πολιτικοὶ λόγοι τοῦ Θεμιστίου, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ οἱ λόγοι πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Κωνστάντιο καὶ στὸν Οὐάλη καὶ τὸν Οὐεντιλιανὸ τὸν νέο, ἀλλὰ καὶ στὸν Θεοδόσιο, τοὺς αὐτοκράτορες, πού περιέχουν ἐπαίνους καὶ ἐγκώμια πρὸς αὐτούς. Ὁ Θεμιστίος εἶναι σαφῆς στὴ διατύπωση καὶ ἀπέριττος καὶ εὐχάριστος, καὶ χρησιμοποιεῖ λέξεις πού προτιμοῦν οἱ πολιτικοὶ καὶ πού κρύβουν κάποια σοβαρότητα καὶ ἀρχοντιά...)*».

76.52:

«Ανεγνώσθη Φλαβίου Ἰωσήπου Ἰουδαϊκῆς ἀρχαιολογίας, ἐν λόγοις κ. Ἄρχεται ἀπὸ τῆς Μωϋσέως κοσμογονίας, τὰ πολλὰ συνάδων τῇ Μωϋσέως συγγραφῇ, ἔστι δὲ ἔνθα ἀλλοιότερον συγγραφόμενος· κάτεισι δὲ μέχρι τῆς ἀρχῆς τοῦ πρὸς Ῥωμαίους Ἰουδαίων πολέμου...

(= *Ανεγνώσθηκε ἡ Ἰουδαϊκὴ ἀρχαιολογία τοῦ Φλαβίου Ἰωσήπου, σέ εἴκοσι λόγοις. Ἀρχίζει ἀπὸ τὴν κοσμογονία τοῦ Μωϋσέως καὶ ταιριάζει σέ πολλά μέ τῇ συγγραφῇ τοῦ Μωϋσέως, ἀλλὰ σέ κάποια σημεῖα τὰ γράφει διαφορετικὰ: φθάνει μέχρι τὴν ἀρχὴ τοῦ πολέμου τῶν Ἰουδαίων κατὰ τῶν Ῥωμαίων...)*».

125.94:

«Ανεγνώσθη Ἰουστίνου τοῦ μάρτυρος ἀπολογία ὑπὲρ Χριστιανῶν καὶ κατὰ Ἑλλήνων καὶ κατὰ Ἰουδαίων, καὶ ἔτι ἑτέρα αὐτοῦ πραγματεία κατὰ τοῦ πρώτου καὶ δευτέρου τῆς φυσικῆς ἀκροάσεως... Ἔστι δὲ φιλοσοφίας μὲν ὁ ἀνὴρ τῆς τε καθ' ἡμᾶς καὶ μάλιστα γε τῆς θύραθεν εἰς ἄκρον ἀνηγμένος, πολυμαθία τε καὶ ἱστοριῶν περιρρέομενος πλούτῳ· ρητορικαῖς δὲ τέχναις οὐκ ἔσχε σπουδὴν ἐπιχρῶσαι τὸ ἔμφυτον αὐτοῦ τῆς φιλοσοφίας κάλλος. Διὸ καὶ οἱ λόγοι αὐτοῦ, ἄλλως ὄντες δυνατοὶ καὶ τὸ ἐπιστημονικὸν διασφύζοντες, τῶν ἐκεῖθεν οὐκ εἰσὶν ἀποστάζοντες ἡδυσμάτων...

(= *Ανεγνώσθηκε ἡ ἀπολογία τοῦ Ἰουστίνου τοῦ μάρτυρος ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν καὶ κατὰ τῶν εἰδωλολατρῶν καὶ κατὰ τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἀκόμη μιὰ ἄλλη πραγματεία του κατὰ τοῦ πρώτου καὶ δευτέρου βιβλίου τῆς φυσικῆς ἀκροάσεως... Ὁ ἄνδρας κατέχει σέ ὕψιστο βαθμὸ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς δικῆς μας, τῆς χριστιανικῆς, ἀλλὰ πρὸ πάντων τὴν θύραθεν, τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, καὶ κατακλύζεται ἀπὸ πλοῦτο πολυμαθείας καὶ ἱστοριῶν· δὲν ἔχει ὅμως μελετήσῃ τίς ρητορικὲς τέχνες, ὥστε νὰ καλλωπίσῃ τὸ ἔμφυτο κάλλος τῆς φιλοσοφίας του. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ λόγοι του, ἐνῶ εἶναι δυνατοὶ καὶ διατηροῦν τὴν ἐπιστημονικότητά τους, δὲν διαθέτουν τὴν ὑπερβάλλουσα γλυκύτητα τῶν ρητορικῶν τεχνῶν...)*».

167.112-115:

«Ανεγνώσθη Ἰωάννου Στοβαίου ἐκλογῶν, ἀποφθεγμάτων, ὑποθηκῶν, βιβλία τέσσαρα ἐν τεύχεσι δυσί. Προσφωνεῖ δὲ ταῦτα, δι' ὧν καὶ τὴν συνάθροισιν

φιλοπονήσαι λέγει, Σεπτίμιω ἰδίῳ υἱῷ...Χρήσιμον δὲ τὸ βιβλίον τοῖς μὲν ἀνεγνωκόσιν αὐτὰ τὰ συντάγματα τῶν ἀνδρῶν πρὸς ἀνάμνησιν, τοῖς δ' οὐκ εἰληφόσι πεῖραν ἐκείνων, ὅτι διὰ συνεχοῦς αὐτῶν μελέτης οὐκ ἐν πολλῷ χρόνῳ πολλῶν καὶ καλῶν καὶ ποικίλων νοημάτων, εἰ καὶ κεφαλαιώδη, μνήμην καρπώσονται.

(= *Ἀναγνώσθηκαν τέσσερα βιβλία σέ δύο τεύχη ἀπό τις ἐκλογές, τὰ ἀποφθέγματα, τις ὑποθήκες τοῦ Ἰωάννου Στοβαίου. Τὰ ἀφιερώνει στὸν γιό του Σεπτίμιο χάριν τοῦ ὁποίου λέει ὅτι ὅλα αὐτὰ τὰ συγκέντρωσε μέ φιλοπονία...Τὸ βιβλίο εἶναι χρήσιμο γι' αὐτούς πού διάβασαν αὐτὰ τὰ συγγράμματα τῶν ἀνδρῶν, γιὰ νά τὰ θυμηθοῦν, ἀλλά καί γιὰ ὅσους δέν τὰ γνώρισαν, διότι μέ τή συνεχή μελέτη τους πολύ σύντομα θά καρπωθοῦν τή γνώση πολλῶν καὶ καλῶν καὶ ποικίλων νοημάτων...)*).

172-174:

«Ἀνεγνώσθη τοῦ Χρυσοστόμου ὀμίλιαι εἰς τὴν Γένεσιν ξ καὶ μία, ἐν τεύχεσι τρισίν, ὧν τὸ μὲν πρῶτον ὀμιλίας περιεῖχεν κ, τὸ δεῦτερον δὲ δεκαέξι, τὸ τρίτον κε...

(= *Διαβάσθησαν ἐξήνταμία ὀμιλίαι τοῦ Χρυσοστόμου στή Γένεση, σέ τρία τεύχη, ἀπό τὰ ὁποῖα τὸ πρῶτο περιεῖχε εἴκοσι ὀμιλίαι, τὸ δεύτερο δεκαέξι, τὸ τρίτο εἴκοσι πέντε...*).

Ἐμίλει δὲ ταύτας τῷ πλήθει, ὡς ἔστι μαθεῖν ἐξ αὐτῶν τούτων, πολλάκις μὲν καθ' ἑκάστην, ἔσθ' ὅτε δὲ καὶ ὑπὲρ ἡμέραν...

(= *Τίς ὀμιλίας του αὐτῆς ὁ Χρυσόστομος τίς ἀπηύθυνε στό πλήθος, ὅπως μπορούμε νά συμπεράνουμε ἀπό αὐτές τίς ἴδιες τίς ὀμιλίαι, πολλές φορές κάθε μέρα καὶ ἐνίοτε πιά συχνά...*).

Ἡ δὲ φράσις αὐτῷ μετὰ τῆς συνήθους σαφηνείας καὶ καθαρότητος καὶ τὸ λαμπρὸν καὶ εὖρου ἐνδείκνυται, τὸ πολύχουν τῶν νοημάτων καὶ τὴν τῶν παραδειγμάτων προσφυστάτην εὐπορίαν συνυποφαίνουσα. Ἠλάττωται δὲ ὁμως τῆς ἐν ταῖς Πράξεσι φράσεως ἐπὶ τὸ ταπεινότερον ἀπενηνεγμένη, ὅσον τῶν εἰς τὸν Ἀπόστολον ἐρμηνειῶν καὶ ἔτι τῶν εἰς τὸν Ψαλτῆρα ὑπομνημάτων ἢ ἐν ταῖς Πράξεσιν ὑπολείπεται. Πανταχοῦ γὰρ τοῖς λόγοις αὐτοῦ τὸ καθαρὸν καὶ λαμπρὸν καὶ εὐκρινὲς μετὰ τοῦ ἠδέος τεχνουργῶν...καί, εἴ που δέοι, καὶ δεινότητι, καὶ ἀπλῶς ἐν τε λέξει καὶ συνθήκη καὶ μεθόδῳ καὶ νοήμασι καὶ τῇ ὅλῃ κατασκευῇ, ἄριστα τάσδε τὰς συγγραφὰς ὑπεστήσατο...

(= *Ἡ ὅλη του διατύπωση, ἐκτός ἀπὸ τῆ συνηθισμένη σαφήνεια καὶ καθαρότητα πού τὸν διακρίνει, μαρτυρεῖ λαμπρότητα καὶ εὐφράδεια καὶ σὺν τούτοις ἀποδεικνύει τὴν ποικιλία τῶν νοημάτων καὶ τὸν προσφυστάτο πλοῦτο τῶν παραδειγμάτων. Ὑστερεῖ ὁμως ὁ λόγος του στίς Πράξεις, ὅπου εἶναι χαμηλοτέρου ἐπιπέδου· σὲ σύγκριση δηλαδὴ μέ τὴν ἐρμηνεία στοὺς Ἀποστόλους κι ἀκόμη στὰ ὑπομνήματα τῶν Ψαλμῶν τὸ φρασεολόγιο τῶν Πράξεων ὑπολείπεται. Διότι παντοῦ ἄλλοῦ στοὺς λόγους του φιλοτεχνεῖ τὴν καθαρότητα καὶ τὴ λαμπρότητα καὶ τὴν εὐκρίνεια, κι ὅλα αὐτὰ συνδυασμένα μέ τὴν ὁμορφιά...κι ὅπου ἀπαιτεῖται μέ τὴ σφοδρότητα, καί, γιὰ νά συγκεφαλαιώσω, καὶ στό λεκτικό καὶ στή σύνταξη καὶ στή μέθοδο καὶ στὰ νοήματα καὶ στὴν ὅλη δόμηση ὁ Χρυσόστομος ὀργάνωσε μέ τὸν πιά ἄριστο τρόπο αὐτῆς τίς συγγραφές του...)*).

175.119:

«Ανεγνώσθη Παμφίλης συμμίκτων ιστορικῶν ὑπομνημάτων λόγοι η. Αὐτὴ ἀνδρὶ μὲν συνώκει, ὡς καὶ αὐτὴ τῶν ὑπομνημάτων προουμιαζομένη ἐπισημαίνεται· ᾧ καὶ ἰγ ἔτη ἕκ παιδὸς συμβιοῦσα ἤδη τῆς ὑπομνηματικῆς ταύτης συγγραφῆς λέγει ἀπάρξασθαι, συγγράψαι δὲ ἅ τε παρὰ τοῦ ἀνδρὸς μάθοι, τὰ ἰγ ἔτη συνεχῶς αὐτῷ συνοῦσα καὶ μηδ' ἡμέραν μηδ' ὥραν ἀπολειπομένη, καὶ ἅ παρ' ἄλλου τινὸς ἀκοῦσαι συνέβη τῶν παρ' αὐτὸν ἀφικνουμένων...

(= *Αναγνώσθηκαν ὀκτώ λόγοι τῶν συμμίκτων ιστορικῶν ὑπομνημάτων τῆς Παμφίλης. Αὐτὴ συγκατοικοῦσε μέ τὸν ἄνδρα τῆς, ὅπως καὶ ἡ ἴδια ἐπισημαίνει στό προοίμιο τῶν ὑπομνημάτων τῆς· ἀφοῦ ἔζησε μ' αὐτὸν δεκατρία χρόνια μετὰ τῆ γέννηση τοῦ παιδιοῦ τους, λέει ὅτι τότε ἄρχισε νά συγγράφει τὰ ὑπομνήματά τῆς· συνέγραψε ὅσα τῆς ἔμαθε ὁ ἄνδρας τῆς, μέ τὸν ὁποῖο εἶχε ζήσει μαζί συνεχῶς τὰ δεκατρία αὐτά χρόνια καὶ δέν τὸν ἀποχωρίσθηκε οὔτε μιά μέρα οὔτε μιά ὥρα· συνέγραψε καὶ ὅσα συνέβη νά ἀκούσει ἀπό ὁποιοδήποτε ἄλλον ἐρχόταν νά συναντήσῃ τὸν ἄνδρα τῆς...)*».

190.150:

«Ὡς Ἀθηνόδωρος ὁ Ἐρετριεύς ἐν ὀγδόῳ ὑπομνημάτων φησὶ Θέτιν καὶ Μήδειαν ἐρίσαι περὶ κάλλους ἐν Θεσσαλίᾳ, καὶ κριτὴν γενέσθαι Ἴδομενεά, καὶ προσνεῖμαι Θέτιδι τὴν νίκην, Μήδειαν δ' ὀργισθεῖσαν εἰπεῖν· "Κρῆτες αἰεὶ ψεῦσται", καὶ ἐπαράσασθαι αὐτῷ μηδέποτε ἀλήθειαν εἰπεῖν, ὥσπερ ἐπὶ τῆς κρίσεως ἐποίησε· καὶ ἐκ τούτου φησὶ τοὺς Κρῆτας ψεύστας νομισθῆναι.

(= *Ὅπως διηγεῖται ὁ Ἀθηνόδωρος ὁ Ἐρετριεύς στό ὀγδοο βιβλίον τῶν ὑπομνημάτων του, ἡ Θέτις καὶ ἡ Μήδεια μάλωσαν στή Θεσσαλία γιά τό ποιὰ εἶναι πιό ὀμορφή· τότε ἔγινε κριτής τους ὁ Ἴδομενεάς, ὁ ὁποῖος ἔδωσε τῆ νίκη στή Θέτιδα· ὀργισμένη τότε ἡ Μήδεια εἶπε· "Οἱ Κρητικοὶ ἦταν πάντοτε ψεῦτες", καὶ καταράσθηκε τὸν Ἴδομενεά νά μὴν πεῖ ποτέ τὴν ἀλήθεια, ὅπως ἔκανε καὶ τώρα· καὶ λόγω αὐτοῦ τοῦ συμβάντος οἱ Κρητικοὶ θεωροῦνται ψεῦτες...)*».

224.222:

«Ανεγνώσθη βιβλίον Μέμνονος ἱστορικόν, ἀπὸ τοῦ θ λόγου ἕως καὶ ι. Ἡ δὲ πραγματεία, ὅσα περὶ τὴν Ποντικὴν Ἡράκλειαν συνηνέχθη σκοπὸν ἀναγράψαι προτίθεται...

(= *Αναγνώσθηκε τό ἱστορικό βιβλίον τοῦ Μέμνονος, ἀπό τὸν ἔννατο ὡς καὶ τὸν δέκατο λόγο. Ὁ Μέμνων στήν πραγματεία του αὐτὴ σκοπεύει νά καταγράψῃ ὅσα συνέβησαν στήν Ἡράκλεια τοῦ Εὐξείνου Πόντου...)*».

226.243-244:

«Ανεγνώσθη Εὐλόγιου τοῦ ἀγιωτάτου πάπα Ἀλεξανδρείας βιβλίον, ἐν ᾧ φαίνεται μὲν τῶν τῆς εὐσεβείας ὑπερμαχῶν δογμάτων, τοὺς δὲ τῆς ἀσεβείας προασπιστὰς καταισχύων... Οὗτος δ' ὁ ἐν ἀγίοις Εὐλόγιος πρεσβυτέρου βαθμὸν ἐν Ἀντιοχείᾳ ἔσχε τὸ πρότερον, καὶ μονῆς ἠγήσατο τῆς Παναγίας Θεοτόκου τῆς λεγομένης τῶν Ἰουστινιανοῦ. Κατεβάλετο δὲ καὶ ἐτέρας οὐκ ἀγενεῖς πραγματείας. Ὑστερον μέντοι καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας ἀρχιερεὺς ἐχηρημάτισεν...

(=Αναγνώσθηκε ἡ βίβλος τοῦ ἁγιωτάτου πάπα Ἀλεξανδρείας Εὐλόγιου, στήν ὁποία ὑπερμαχεῖ τῶν Ὁρθοδόξων δογμάτων τῆς εὐσεβείας καί καταισχύνει αὐτούς πού ὑπερασπίζονται τήν ἀσέβεια...Αὐτός ὁ ἅγιος Εὐλόγιος ἦταν προηγουμένως πρεσβύτερος στήν Ἀντιόχεια καί ἡγούμενος τῆς μονῆς τῆς Παναγίας Θεοτόκου τῆς λεγομένης τῶν Ἰουστινιανοῦ. Ἐγραψε καί ἄλλες σπουδαῖες πραγματεῖες. Ἀργότερα ὁμως ἔγινε ἀρχιεπίσκοπος Ἀλεξανδρείας...)).

«ΛΕΞΙΚΟΝ ἢ ΛΕΞΕΩΝ ΣΥΝΑΓΩΓΗ»:

ΛΕΞΕΩΝ ΣΥΝΑΓΩΓΗ ΚΑΤΑ ΣΤΟΙΧΕΙΟΝ, ΔΙ' ὨΝ ΡΗΤΟΡΩΝ ΤΕ ΠΟΝΟΙ ΚΑΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ ΕΞΩΡΑΪΖΟΝΤΑΙ ΜΑΛΙΣΤΑ

(=ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΓΡΑΦΗ ΛΕΞΕΩΝ ΚΑΤΑ ΑΛΦΑΒΗΤΙΚΗ ΣΕΙΡΑ, ΔΙΑ ΤΩΝ ΟΠΟΙΩΝ ΚΑΛΩΠΙΖΟΝΤΑΙ ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ ΟΙ ΚΟΠΟΙ ΤΩΝ ΡΗΤΟΡΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ)

«Φώτιος Θωμᾶ πρωτοσπαθαρίῳ καί ἄρχοντι τοῦ Λυκοστομίου φιλότατῳ μαθητῇ χαίρειν. Αἱ τῶν λέξεων πλείους, περὶ ἧς τὸ ποιητικὸν νέμεται ἔθνος, εἰς τὸ ὠφελιμώτατον τοῖς βουλομένοις προσέχειν Διογενιανῶ συνελέγησαν... Ὅσαι δὲ ῥητόρων τε καί λογογράφων ἀττικίζουσι γλῶσσαν... ταύτας δὲ ἄρα εἰ καὶ μὴ πάσας... ἀλλ' οὖν ἧς μάλιστα γὰ εἶδέναι προσήκει καὶ ἀναγκαῖον κεκρῆσθαι συναγαγὼν τὴν ἀναγραφὴν σοι κατὰ στοιχεῖον ἐποίησάμην, οὐδὲ τῶν ποιητικῶν παντελῶς ἀποστάς.

(=Ὁ Φώτιος ἀπευθύνει χαιρετισμὸν στὸν Θωμᾶ τὸν πρωτοσπαθαρίο καί ἄρχοντα τοῦ Λυκοστομίου, τὸν πολυαγαπημένο του μαθητῆ. Οἱ περισσότερες ἀπὸ τίς λέξεις τίς ὁποῖες χρησιμοποιοῦν οἱ ποιητές συγκεντρώθηκαν ἀπὸ τὸν Διογενιανό, γιὰ νὰ ὠφεληθοῦν περισσότερο αὐτοὶ πού θέλουν νὰ τίς λαμβάνουν ὑπ' ὄψιν τους... Ὅσες δὲ λέξεις δίνουν μιά ἀττική χροιά στή γλῶσσα τῶν ρητόρων καί τῶν λογογράφων... αὐτές ἂν καὶ ὄχι ὅλες... ἀλλὰ ἐκεῖνες πού πρό πάντων ταιριάζει νὰ ξέρουν καί εἶναι ἀναγκαῖο νὰ χρησιμοποιοῦν ἀφοῦ τίς συκέντρωσα, τίς κατέγραψα κατὰ ἀλφαβητική σειρά, χωρὶς νὰ παραλείψω τελείως τίς ποιητικές).

ΜΙΚΡΗ ΕΠΙΛΟΓΗ ΑΠΟ ΤΟ ΛΕΞΙΚΟΝ (ΜΕΤΑΦΡΑΣΩ ΜΟΝΟ ΤΑ ΔΥΣΚΟΛΟΤΕΡΑ ΣΗΜΕΙΑ):

Ἀρχὴ σὺν θεῷ τοῦ Α.

Α· τὸ ἄλφα περισπασθὲν (=ὅταν παίρνει περισπωμένη) δηλοῖ τὸ εἶθε· οὕτως γὰρ Καλλίμαχος κέχρηται (=τὸ χρησιμοποιεῖ) (fr. 1, 33 Pf.). Δηλοῖ δὲ καὶ τὸ ὦ ἄρθρον, ὡς Ὅμηρος (υ 351)· "ἄ δειλοί" (=ὦ δειλοί). Βραχέως δὲ καὶ δασείως ἐκφερόμενον ἄτινα σημαίνει (=ὅταν εἶναι βραχὺ καὶ παίρνει δασεία καὶ ἐκφέρεται ἀντίστοιχα, σημαίνει τὰ ὁποῖα), παρὰ δὲ Δημοκρίτῳ ἴδια (=τά ἴδια) (68 B 298 D.-K.), καὶ παρ' Ὁμήρῳ δὲ τὰ ἑαυτοῦ (=τά δικά του) (β 258)· "τὰ ἄ πρὸς δώμαθ' ἕκαστος" (=ὁ καθένας στὸ σπίτι του). Τάσσεται δὲ τὸ ἄ καὶ ἀντι τοῦ ὦν, ὡς καὶ παρ' Εὐριπίδῃ ἐν Μηδεΐᾳ (758)· "πράξασ' ἄ μέλλω καὶ τυχοῦσα ἄ βούλομαι" (=ἀφοῦ ἔκανα ὅσα σκόπευα νὰ κάνω καὶ πέτυχα αὐτά πού θέλω). Οὕτως δὲ καὶ Σοφοκλῆς λέγων (OC 1106)· "αἰτεῖς ἄ τεύξῃ" (=ζητᾷς αὐτά πού θὰ πετύχεις). Εἰ δὲ ψιλωθεῖ περισπασθὲν, τὸ νῦν

σημαίνει, βραχέως δὲ καὶ ψιλῶς σημαίνει ἀπόφασιν ἀρνητικὴν (= ἄν πάλι πάρει ψιλὴ καὶ περισπωμένη, σημαίνει τὸ τώρα, ἐνῶ ἄν εἶναι βραχὺ καὶ πάρει ψιλὴ σημαίνει ἀρνητικὴ ἀπόφαση).

Ἀαγές· ἄθραυστον, ἰσχυρόν.

Ἀαδεῖν· ὀχλεῖν (= ἐνοχλῶ), ἀπορεῖν (= βρίσκομαι σέ ἐνδεια, σέ ἀμηχανία), ἀδικεῖν, ἀσιτεῖν (= δέν τρώω, νηστεύω).

Ἀάλιον· ἄτακτον (= ἐκτός σειρᾶς, ἀπείθαρχο), ἀκρατές (= ἀδύναμο, ἀχαλίνωτο).

Ἄβατον· ἱερόν, ἀπρόσιτον, ἔρημον.

Ἄβατος ὁδός· ἦν οὐχ οἶόν τε βαίνειν οὐδὲ ὁδοιπορεῖν (= ὁ δρόμος πού δέν μπορεῖ κανεῖς νά διαβεῖ οὔτε νά ὁδοιπορήσει).

Ἀγαθὴ Τύχη· ἡ Νέμεσις (= ἡ θεὰ πού ταπεινώνει τοὺς ὑπερόπτες καὶ τιμωρεῖ τὰ ἐγκλήματα) καὶ ἡ Θέμις (= ἡ θεὰ τοῦ νόμου καὶ τῆς τάξης, προστάτιδα τῆς δικαιοσύνης).

Ἀγαθοῦ δαίμονος· οὕτω καλεῖται παρὰ τοῖς παλαιοῖς τὸ μετὰ τὴν ἄρσιν τῶν τραπεζῶν προσφερόμενον ποτήριον (= τὸ ποτήρι τοῦ κρασιοῦ πού προσφέρονταν μετὰ τὸ τέλος τοῦ φαγητοῦ καὶ τὸ ξέστρωμα τῶν τραπεζῶν).

Ἀγαθὸς φαγεῖν· σημαίνει τὸν ἐσθίοντα πολλά.

Ἀγαθοὶ δ' ἀριδάκρυες ἄνδρες· ἐπὶ τῶν σφόδρα πρὸς ἔλεον ρεπόντων (= λέγεται γι' αὐτοὺς πού λυποῦνται πάρα πολὺ τοὺς ἄλλους).

Ἀγαθῶν ἀγαθίδες· τάττεται ἡ παροιμία παρὰ τοῖς κωμικοῖς (Ἀδέσποτα, ἀπόσπ. 827 K.) ἐπὶ πολλῶν ἀγαθῶν.

Ἀγιάσαι· καρπῶσαι (καρπῶω-ῶ= ἀποκομίζω κέρδος), καῦσαι ἀγίως (καίω ἀγίως= προσφέρει θυσία).

Ἀγιάσατε· προευτρεπίσατε (προευτρεπίζω= ἐτοιμάζω κάτι ἀπὸ πρῖν), κηρύξατε.

Ἄγιος· ὁ σεβάσμιος. Καὶ ἄγιον τὸ σεβάσμιον καὶ τίμιον. Λέγοιτο δ' ἄν καὶ ἄγιος ὁ μιαρὸς, ἀπὸ τοῦ ἄγους (ἄγος= βδέλυγμα, μίασμα), ὡς Κρατῖνος (fr. 373 K.).

Ἀγιστείας· ἀγιοσύνης, καθαρότητος, λατρείας.

Ἀγορά· τόπου ὄνομα. Καὶ τὰ ἀγοραζόμενα. Θεσσαλοὶ δὲ καὶ τὸν λιμένα ἀγορὰν καλοῦσι. Κρήτες τὴν ἐκκλησίαν. Παρ' Ὀμήρῳ (Α 54) πᾶς ἀθροισμός (= στὸν Ὀμηρὸ ἡ λέξι ἀγορά δηλώνει τὴν κάθε εἶδους συνάθροιση). Σόλων δὲ (1, 2 West) ἀγορὰν καλεῖ τὸ πεζῶ λόγῳ ἀγορεύειν (= νά ἀγορεύει κανεῖς σέ πεζό λόγο). Καὶ ὁ τόπος παρ' Ὀμήρῳ (Η 382) ἡ ἡ ἐκκλησία ἡ τὸ συναμφοτέρων (= ἡ καὶ τὰ δύο).

Ἀθήρ· ἀκμὴ τοῦ ἠκονημένου σιδήρου κατὰ μεταφορὰν ἀπὸ τοῦ ἀθήρος, ὅς ἐστι τοῦ ἀστάχους τὸ ἄκρον καὶ λεπτότατον. Λέγεται μὲν οὖν καὶ ἡ ἐπιδορατὶς ἀθήρ (= ἀθήρ ὀνομάζεται καὶ ἡ αἰκμὴ τοῦ δόρατος).

Ἀλιτήριοι· ἀμαρτωλοὶ. Ἀλιτήριοι δὲ ἐντεῦθεν ἐκαλοῦντο· λιμὸς κατέλαβέ ποτε τοὺς Ἀθηναίους. Ἦρπαζον οὖν τινες ἀλούμενα τὰ ἄλευρα (= κάποιοι ἄρπαζαν τὰ ἄλευρα τὴν ὥρα πού ἀλέθονταν). Ἀπὸ γοῦν ἐκείνων καταχρηστικῶς τοὺς πονηροὺς ἀλιτηρίους ἐκάλουν.

Ἀντίπαλον· τρία σημαίνει· τὸ ἐναντίον καὶ τὸ ἰσόπαλον καὶ τὸ ἰσόστροφον (=τό ὁμαλό).

Ἄνω ποταμῶν ρέουσι πηγαί· παροιμία ἐπὶ τῶν ὑπεναντίως (=ἀντίθετα, ἐχθρικά) γινομένων ἢ λεγομένων...Κέχρηται (=χρησιμοποιεῖ) αὐτῇ Δημοσθένης ἐν τῷ Περί τῆς παραπρεσβείας.

Ἀπαμφιέσαντες· ἐκδύσαντες.

Ἀπαξάπαντα· οὐδέν πλέον σημαίνει τὸ ἅπαξ προσκειμένον (=τό ἅπαξ δίπλα στή λέξη ἅπαντα δέν σημαίνει κάτι περισσότερο).

Ἀπεσκοτωμένα· ἐσκιαγραφημένα, κεχρωσμένα· τάς γάρ χρίσεις (χρίσις=ἄλειψη, ἐπίχριση, χρωματισμός) σκότη καλοῦσιν οἱ ζωγράφοι.

Ἀπὸ γλώττης· ταῦτόν ἐστιν ἀπὸ στόματος. Θουκυδίδης (7, 10).

Ἀπὸ γραμμῆς· οἶον ἀπ' ἀρχῆς. Εἴρηται δέ ἀπὸ τῆς τῶν δρομέων γραμμῆς, ἣν "ἄφεςιν" καὶ "βαλβίδα" καλοῦσιν.

Ἀποδιοπομπεῖσθαι· ἀποπέμπεσθαι πρὸς τὸν ἀποτρόπαιον Δία καὶ οἰονεὶ καθαίρεσθαι ἢ ἰλάσκεσθαι (=ἀποδιοπομπεῖσθαι σημαίνει τὸ νά διώχουν κάποιον πρὸς τὸν Δία πού διώχνει τὸ κακό, καὶ αὐτὴ ἢ πράξη ἰσοδυναμεῖ μέ καθαρισμὸ ἢ ἐξίλιψη τοῦ διωγμένου).

Ἀποκαραδοκία· προσδοκία.

Ἀπόκριμα· κατάκριμα.

Ἀπομαγαδάλια καὶ ἀπομαγαδάλις· ψωμός εἰς ὃν ἐκμασσόμενοι τάς χεῖρας μετὰ τὸ δεῖπνον ἔρριπτον τοῖς κυσίν (=κομμάτι ψωμοῦ στό ὁποῖο ἀφοῦ μετὰ τὸ δεῖπνο σκούπιζαν τὰ χέρια τους ὕστερα τὸ ἔρριχναν στά σκυλιά).

Ἀπ' ὄνου καταπεσών· παροιμία ἀπὸ τῶν ἵπικῆ ἐπιχειρούντων καὶ μὴ δυναμένων ὄνοις χρῆσθαι (=παροιμία πού λεγόταν γι' αὐτούς πού ἐπιχειροῦσαν νά μάθουν νά ἱπεύουν τὰ ἄλογα, ἐνῶ δέν μπορούσαν νά ἀνεβοῦν στούς ὄνους).

Ἀπορρῶγας· ἐξοχὰς ἀπεσχισμένας (=κομμένες προεξοχές).

Ἀποφώλιον· ὀλίγου ἄξιον, ἀπαίδευτον, ἄτεχνον, μάταιον. Οἱ δέ ἄγριον ἢ ἀδόκιμον ἢ θηριώδη, ἀπὸ τῶν φωλεῶν (φωλεός=τρύπα, σπηλιά). Ἔνιοι (=μερικοί) δέ φωλεόν φασι τὸ λαμπρόν δεῖπνον.

Ἀποψηφίζονται· ἀντι τοῦ καταδικάζουσιν αὐτὸν μὴ εἶναι πολίτην. Οὕτω Δείναρχος (fr. 56, 2 C.). Καὶ τὸ πρᾶγμα (δηλαδή τὴ στέρση τῆς ιδιότητος τοῦ πολίτη) δὲ Δημοσθένης ἀποψηφισιν καλεῖ (57, 2).

Ἀτιμώρητος· ἀβοήθητος ἢ θαυμαστός. Ἔστι δ' ὅτε καὶ ὁ μὴ διδοὺς τιμωρίαν (=βοήθεια).

Ἀχιλλέος καὶ Πηλέος· οἱ ἄλλοι Ἕλληνες χωρὶς Ἀττικῶν διὰ τοῦ ο, οἱ δὲ Ἀττικοὶ διὰ τοῦ ω. Οἱ δὲ Ἴωνες καὶ τῆ τοῦ ε εἰς τὸ μεταβολῆ χρῶνται Πηλῆος καὶ Ἀχιλλῆος λέγοντες. Καὶ διὰ τοῦ ε Ὀμηρος (B 23)· "εὔδεις, Ἀτρέος υἱέ". Λέγουσι δὲ καὶ διὰ τοῦ ως τὰς γενικὰς ἐνίοτε, οἶον καὶ Κρηθέως καὶ Ἀτρέως ποτὲ λέγει παραπλησίως τοῖς Ἀττικοῖς. Καὶ τὰ ἄλλα δὲ διὰ τοῦ ο, οἶον φύσιος, λέξιος, πόλιος (=Ἀχιλλέος καὶ Πηλέος· οἱ ἄλλοι Ἕλληνες ἐκτός ἀπὸ τούς Ἀττικούς γράφουν τὴν κατάληξιν μέ ο, ἐνῶ

οί Ἀττικοί μέ ω. Οἱ Ἴωνες πάλι ἀλλάζουν καί τό ε, καί χρησιμοποιοῦν η καί λένε Πη-
λῆος καί Ἀχιλλῆος. Καί ὁ Ὅμηρος χρησιμοποιεῖ τό ε, ὅταν γράφει "εὐδεις, Ἀτρέος νιέ"
[=κοιμᾶσαι, γιέ τοῦ Ἀτρέα]. Κάποιες φορές γράφουν καί τίς γενικές διά τοῦ ωσ καί
λένε Κρηθέως καί Ἀτρέως, ὅπως οἱ Ἀττικοί. Τά ἄλλα ὅμως τά γράφουν διά τοῦ ο,
ὅπως φύσιος, λέξιος, πόλιος).

Δεῦρο· ἔνιοι ἐπὶ τοῦ χρόνου τετάχθαι νομίζουσιν. Οἱ δὲ ῥήτορες ἐπὶ τόπου πάντες
αὐτῷ χρῶνται (=μερικοί τό θεωροῦν ὡς χρονικό ἐπίρρημα, ἀλλά ὅλοι οἱ ῥήτορες τό
χρησιμοποιοῦν ὡς τοπικό), ὡς Αἰσχίνης ἐν τῷ κατὰ Τιμάρχου (1, 174).

Δεῖλόν ὁ πλοῦτος· παρόσον (=κακό πράγμα ὁ πλοῦτος· γιατί ἐξ αἰτίας του) οἱ
πλούσιοι τὰς οἰκίας ἀσφαλιζόνται καί κύννας τρέφουσι καί πολλὰς αὐτῶν ποιοῦνται
φυλακάς.

Διαίταις· ταῖς χωρὶς δικαστηρίου κρίσεις (=λέγεται γιά τίς ἐκτός δικαστηρίου κρί-
σεις).

Διαιτῶν· δικάζων.

Διαιτητῶν αἵρεσις· εἶδος τι δίκης ἐστίν· ὁπότε γάρ τῶν δικαζομένων οἱ μὲν
βούλοιντο διαιτᾶσθαι, οἱ δὲ οὐ, τοῖς μὴ βουλομένοις, ἵνα ἀναγκασθῶσιν, ἐδίδοτο ἡ
διαιτητῶν αἵρεσις (=ἡ διαιτητῶν αἵρεσις ἦταν ἓνα εἶδος δίκης· ὅταν δηλαδή ἀπό τούς
διαδίκους ἄλλοι ἠθελαν διαιτησία κι ἄλλοι ὄχι, δίνονταν ὡς λύση "ἡ διαιτητῶν αἵρε-
σις", γιά νά ἀναγκασθοῦν νά προσφύγουν στή διαιτησία αὐτοῖ πού τήν ἀρνοῦνταν) .

Δωριάζειν· τὸ παραφαίνειν καί παραγυμνοῦν πολλὸ τοῦ σώματος (=τό νά ἀφήνουν
νά φαίνεται καί νά γυμνώνεται μεγάλο μέρος τοῦ σώματος)· αἱ γὰρ κατὰ Πελοπόννη-
σον κόραι διημέρευον ἄζωστοι καί ἀχίτωνες (=διότι τά κορίτσια τῆς Σπάρτης [οἱ
Σπαρτιάτες ἦταν Δωριεῖς, ἐξ οὗ καί τό "δωριάζειν"] περνοῦσαν τήν ἡμέρα τους χωρὶς
νά φοροῦν ζώνη καί χωρὶς χιτῶνα), ἱμάτιον μόνον ἐπὶ θάτερα ἐπιπεπορημέναι
(=φορώντας μόνο τό ἱμάτιο καρφιστωμένο μέ παραμάνα στὸν ἓνα ὤμο).

Ἔργα νέων· παροιμία τίς ἐστίν· οὕτως προσαγορευομένη· Ἔργα νέων, βουλαὶ δὲ
μέσων, εὐχαὶ δὲ γερόντων (=τά ἔργα ἀνήκουν στοὺς νέους, οἱ ἀποφάσεις στοὺς μεσή-
λικες, οἱ εὐχές στοὺς γέροντες).

Ἔργον εἰπεῖν· χαλεπὸν εἰπεῖν (=δύσκολο νά τό πεῖ κανεῖς).

Ἐρκείου Διός· ἔρκον Ἀθηναῖοι τὸν οἶκον ἐκάλουν· τὸν οὖν φύλακα τοῦ οἴκου
ἰδρυσάμενοι, Ἔρκειον Δία καλοῦσιν.

Ἐρμαῖον· τὸ ἀπροσδόκητον κέρδος· ἀπὸ τῶν ἐν ταῖς ὁδοῖς τιθεμένων ἀπαρχῶν
(αἱ ἀπαρχαί=οἱ πρῶτοι καρποί, τό πρῶτο καί καλύτερο κάθε πράγματος)· ἄς οἱ ὁδοί-
πόροι κατεσθίουσιν.

Ἐτερόγναθος· ἀπειθής· ἢ ὁ ἄπληστος καί ἀμφοτέρας ταῖς γνάθοις ἐσθίων
(=αὐτός πού τρώει καί μέ τά δύο του σαγόνια).

Ἐτερομόλιος δίκη· εἰς ἣν ἀντίδικοι οὐκ ἦλθον.

Ἐτησία· οἱ ἀπὸ Βορέου ψυχροῦ πνέοντες ἄνεμοι.

Εὐαγωγία· εὐπαιδευσία.

Εὐεξία· εὐρωστία σώματος.

Εὐήθης: βλάξ· ἀνόητος· ἢ ἄχρηστος τὸ ἦθος· ἢ μωρὸς εὐφήμως.

Ἐφαύλιζον: εὐτέλιζον.

Ἐφάψασθαι: ἄρξασθαι· ψηλαφῆσαι.

Ἐφάψαι: ἐπὶ τοῦ δῆσαι λέγουσι τὸν λελυμένον ἱμάντα τοῦ ὑποδήματος (=λεγόταν γιὰ ὅταν ἔδεναν τὸν λυμένο ἱμάντα τοῦ ὑποδήματος).

Ἐφέται: ἄνδρες οἵτινες περιόντες ἐδίκαζον· ἐφέται δὲ ἐκλήθησαν, ἦτοι ὅτι ἐπὶ αἵματι δικάζουσιν· ἢ ὅτι ἔφεςις παρ' αὐτῶν οὐ δύναται εἰς ἄλλο δικαστήριον γενέσθαι· τουτέστιν ἔκκλητος (=Οἱ ἐφέτες ἦταν ἄνδρες οἱ ὅποιοι δικάζαν περιφερόμενοι ἀπὸ τόπο σέ τόπο· πῆραν τὸ ὄνομα ἐφέται, διότι δικάζαν ἐγκλήματα φόνου· ἢ διότι οἱ διάδικοι δέν μπορούσαν νά προσφύγουν, μετὰ ἀπὸ αὐτοῦς, σέ ἄλλο δικαστήριο· τουτέστιν διαιτητές).

Ἐφέται: ἄνδρες ὑπὲρ πενήκοντα ἔτη γεγονότες· καὶ ἄριστα βεβιωκέναι ὑπόληψιν ἔχοντες· οἱ καὶ τὰς φονικὰς δίκας ἔκρινον· ἐκαλεῖτο δ' αὐτῶν τὰ δικαστήρια, Ἐφετῶν (=Οἱ ἐφέτες ἦταν ἄνδρες μεγαλύτεροι τῶν πενήντα ἐτῶν· καὶ ἔχαιραν ὑπολήψεως λόγῳ τοῦ ἄριστου βίου τους· αὐτοὶ δικάζαν τίς περιπτώσεις φόνων· τὰ δικαστήρια τους καλοῦνταν δικαστήρια Ἐφετῶν).

Ἐφέται: οἱ δικάζοντες τὰς ἐφ' αἵματος κρίσεις· ἐπὶ Παλλαδίῳ καὶ ἐπὶ Πρυτανείῳ καὶ ἐπὶ Δελφινίῳ καὶ ἐν Φρεατοῖ· ἐφέται καλοῦνται (=Ἐφέτες λέγονταν οἱ δικαστές ἐγκλημάτων φόνου· δικάζαν στὰ δικαστήρια ἐπὶ Παλλαδίῳ καὶ ἐπὶ Πρυτανείῳ καὶ ἐπὶ Δελφινίῳ καὶ ἐν Φρεατοῖ· λέγονταν ἐφέται).

Κείρυλοι: οἱ ἄρσενες τῶν ἀλκυόνων (ἢ ἀλκυῶν=θαλάσσιο πτηνὸ πού τρώει ψάρια)· οἵτινες γηράσαντες ὑπὸ τῶν θηλείων βαστάζονται.

Κεκάληκας: καλὸς γέγονας.

Κεκαρυκευμένα: συγκεκρυμμένα.

Κεκαυτηριασμένος: μὴ ἔχων ὑγιή τὴν συνείδησιν.

Λάφυρα: τὰ ἐκ τῶν πολεμίων ἔτι ζώντων λαμβανόμενα· τὰ δὲ τεθνεώτων αὐτῶν σκῦλα λέγεται (=λάφυρα λέγονταν τὰ ὄπλα πού ἐπαιρναν ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς ὅσο αὐτοὶ ἀκόμη ζοῦσαν· ἐνῶ τὰ ὄπλα τῶν νεκρῶν λέγονταν σκῦλα).

Λυδία λίθος καὶ βάσανος· ἢ τὸν χρυσοῦν ἐξετάζουσα (λίθος πού χρησιμοποιοῦνταν γιὰ τὴν ἐξακρίβωση τῆς γνησιότητος τῶν εὐγενῶν μετάλλων καὶ κυρίως τοῦ χρυσοῦ).

Ὀκλαδίας δίφρος (δίφρος=σκαμνί): ὄν οἱ ἀκόλουθοι τοῖς πλουσίοις εἰς ἀγορὰν ἠκολούθουν φέροντες. Ὀκλάζει: χωλεύει (=κουτσαίνει)· εἰς τὸ γόνυ κάμπτεται (=λυγίζουν τὰ γόνατά του)· διστάζει· ἀποκάμνει· λαγγάζει (=ὑποχωρεῖ).

Ὅσια: τὰ ἰδιωτικὰ καὶ μὴ ἱερά.

Ὅσιον χωρίον: τὸ βέβηλον· καὶ μὴ ἱερὸν, εἰς ὃ ἔξεστιν εἰσιέναι (=στό ὅποιο ἐπιτρέπεται νά μποῦν).

Οὐκ ἐπαινεθείς, οὐδ' ἐν περιδείπνω: ἐπὶ τῶν μηδενὸς ἀξίων ἢ παροιμία· εἰώθεσαν γὰρ ἐν τοῖς περιδείπνοις τὸν τελευτήσαντα ἐπαινεῖν, καὶ εἰ φαῦλος ἦν(=δέν εἶσαι ἄξιος νά σέ ἐπαινέσουν οὔτε κἀν στό περίδειπνο· ἢ παροιμία λεγόταν γιὰ τοὺς ἐντελῶς

ανάξιους· διότι στά περίδειπνα, δηλαδή στά μετά τήν κηδεία δεῖπνα, συνήθιζαν νά ἐπαινοῦν τόν νεκρό, ἀκόμα κι ἂν ἦταν κάποιος τιποτένιος).

Ώψον: πᾶν προσόψημα (=προσφάγι) ἢ προσφάγιον.

Ώψος: μοχθηρός.

Ώψόνια: κέρδη· χαρίσματα.

Ώψόνιον: τήν ὀψωνίαν· τὸ δὲ παρ' ἡμῖν ὀψόνιον μισθὸν λέγουσι καὶ σιτηρέσιον (=ἐπίδομα σίτησης σέ στρατιῶτες).

Περίδειπνον: ἡ ἐπὶ τοῖς ἀποθανοῦσιν ἐστίασις γινομένη (=τὸ τραπέζι πρὸς τιμὴν τῶν νεκρῶν).

Πρόεδροι: ἐκληροῦντο τῶν Πρυτανέων καθ' ἐκάστην πρυτανείαν, εἷς ἐξ ἐκάστης φυλῆς, πλὴν τῆς πρυτανευούσης· οἵτινες τὰ περὶ τὰς ἐκκλησίας δῶκουν· ἐκαλοῦντο δὲ πρόεδροι, ἐπειδήπερ προήδρευον τῶν ἄλλων ἀπάντων (=πρόεδροι: κληρώνονταν ἀπὸ τοὺς πρυτάνεις σέ κάθε πρυτανεία, ἕνας ἀπὸ κάθε φυλή, ἐκτός ἀπὸ τὴν πρυτανεύουσα· αὐτοὶ διοικοῦσαν ὅλες τίς ὑποθέσεις πού χειριζόταν ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου· ὀνομάζονταν πρόεδροι, ἐπειδὴ προήδρευαν ὄλων τῶν ἄλλων).

Τὰ ἐκ τῶν ἀμαξῶν: ἐπὶ τῶν ἀπαρακαλύπτως σκωπτόντων· Ἀθήνησι γὰρ ἐν τῇ τῶν Χοῶν ἑορτῇ οἱ κωμάζοντες ἐπὶ τῶν ἀμαξῶν τοὺς ἀπαντῶντας ἔσκωπτόν τε καὶ ἐλοιδοροῦν· τὸ δ' αὐτὸ καὶ τοῖς Ληναίοις ὕστερον ἐποίουν (=τὰ ἐκ τῶν ἀμαξῶν: λεγόταν γι' αὐτοὺς πού κοροΐδευαν φανερά· γιατί στήν Ἀθήνα, στή γιορτῇ τῶν Χοῶν [Χοαί=γιορτές κατὰ τίς ὁποῖες προσφέρονταν χοές, σπονδές, πρὸς τιμὴν τῶν νεκρῶν] οἱ πανηγυριστές πού κάθονταν πάνω στίς ἀμαξες κοροΐδευαν καὶ χλεύαζαν ὅσους συναντοῦσαν· τὸ ἴδιο ἔκαναν ἀργότερα καὶ στή γιορτῇ τῶν Ληναίων [Λήναια=γιορτῇ πρὸς τιμὴν τοῦ Διονύσου]).

Τὰ ἐν ποσίν: τὰ παρόντα ἐν μέσῳ (=τὰ ἐν ποσίν: αὐτὰ πού βρίσκονται μπροστά μας).

Τετταράκοντα: κληρωτὴ τις ἦν Ἀθήνησιν ἀρχὴ μετὰ τὸν ἀριθμὸν, οἱ τὰς ἰδιωτικὰς δίκας ἐδίκαζον· ἀλλὰ τὰς μὲν ἄχρι δέκα δραχμῶν αὐτοτελεῖς ἦσαν δικάζειν· τὰς δὲ ὑπὲρ ταύτας τοῖς διαιτηταῖς παρεδίδουν (=τίς ὑποθέσεις στίς ὁποῖες ἐπιβάλλονταν πρόστιμο πάνω ἀπὸ δέκα δραχμές οἱ Τεσσαράκοντα τίς παρέδιδαν στοὺς διαιτητές).

Τεττιγοφόροι: οἱ Ἀθηναῖοι· τέττιγας (=τζιτζίκια) γὰρ ἐφόρουσαν χρυσοῦς· σύμβολον τοῦ γηγενεῖς εἶναι.

Τέως: ἀντὶ τοῦ πρὸ τοῦ· πρὶν· ἕως τίνος· ἐπὶ τοσοῦτον ἕως.

Τρίγωνον: δικαστήριον Ἀθήνησιν, ὡς παράβυστον καὶ μέσον (=τὸ Τρίγωνον ἦταν δικαστήριον στήν Ἀθήνα, ὅπως τὸ Παράβυστον καὶ τὸ Μέσον).

Τριττύς: φυλῆς μέρος τρίτον· καὶ τριττύαρχος ὁ ἄρχων.

Τριττύς: τὸ τρίτον μέρος τῆς φυλῆς· αὕτη γὰρ διήρηται εἰς τρία μέρη· τριττύς καὶ ἔθνη καὶ φρατρίας, ὡς Ἀριστοτέλης φησί.

Ἵγεία Ἀθηνᾶ: ἐπώνυμόν ἐστιν Ἀθηνᾶς· καὶ γὰρ Ἵγεία καλεῖται, καὶ Νίκη, καὶ Ἴππεία, καὶ Ἐργάνη (=τέσσερα τὰ ἐπώνυμα τῆς Ἀθηνᾶς: Ἵγεία, καὶ Νίκη, καὶ Ἴππεία, καὶ Ἐργάνη).

Ἵπὲρ τὰ ἐσκαμμένα: ὑπὲρ τὰ μέτρα· ἀπὸ δὲ τῶν πεντάθλων ἢ μεταφορᾷ [τό Πένταθλον ἦταν ἀγώνισμα τῶν Ὀλυμπιακῶν καὶ ἄλλων πανελληνίων ἀγώνων στήν ἀρχαία Ἑλλάδα· περιελάμβανε πέντε ἀθλήματα πού ἀρχικά διεξάγονταν μέσα στήν ἴδια μέρα: ἄλμα εἰς μῆκος, ἀκοντισμός, δισκοβολία, στάδιον καὶ πάλη]· λέγεται δὲ ἀπὸ Φαύλλου τοῦ πεντάθλου τοῦ Κροτωνιάτου εἰρησθαί· ὃς, πενήκοντα ποδῶν ὄντων πρότερον τῶν σκαμμάτων, πρῶτος αὐτὸς ὑπερέβαλε τοῖς πηδημασι ταῦτα, ὡς τὸ ἐπίγραμμα λέγει τῆς εἰκόνης αὐτοῦ· "Πέντ' ἐπὶ πενήκοντα πόδας πήδησε Φαῦλλος, δίσκουσεν δ' ἑκατὸν, πέντ' ἀπολειπομένων" (= [ὁ Φαῦλλος] πήδηξε ἄλμα πενήκοντα πέντε ποδιῶν κι ἔρριξε δίσκο σὲ ἀπόσταση ἐνενήκοντα πέντε ποδῶν [ὁ πούσ ὡς μονάδα μέτρησης μῆκος στήν ἀρχαία Ἑλλάδα κυμαινόταν περίπου ἀνάμεσα στά 30 καὶ 32 ἑκατοστά])· καὶ Πλάτων ἐν ᾧ ἢ ἐπιγραφή, Κρατύλος, περὶ ὀνομάτων ὀρθότητος (=διασώζει τὴ μαρτυρία αὐτὴ καὶ ὁ Πλάτων στὸν διάλογό του πού φέρει τὴν ἐπιγραφή "Κρατύλος ἢ Περί ὀνομάτων ὀρθότητος").

Ἵποφῆται: ἱερεῖς· προφῆται· χρησμολόγοι.

Φίλη κεφαλῆ: προσφιλέστατε.

Φιλοτησίαν προπίνειν: ἔστιν ἡνίκα τις ἐν ἀρίστῳ ἀπὸ τῆς δοθείσης αὐτῷ φιάλης πῶν μέρος, τὸ λοιπὸν παράσχη φίλῳ, καὶ τὴν φιάλην χαρισάμενος (=ἢ φράση χρησιμοποιοεῖται ὅταν κάποιος στό φαγητό, ἀφοῦ πιεῖ ἓνα μέρος τοῦ κρασιοῦ ἀπὸ τό κανατάκι πού τοῦ προσέφεραν, τό ὑπόλοιπο τό προσφέρει σὲ κάποιον φίλο του καὶ τοῦ χαρίζει καὶ τό κανάτι).

Φιλοτιμίας: δωρεάς· ἢ πλεονεξίας· ἢ κενοδοξίας (=φιλοτιμίες λέγονταν οἱ δωρεές ἢ οἱ πλεονεξίες ἢ οἱ κενοδοξίες).

Φοβερός: ὁ φοβούμενος παρὰ Θεουκιδίδη καὶ Φερεκράτει.

Ψυχικός: σαρκικός· σημαίνει δὲ καὶ τὸν ἀνδρόθυμον (=αὐτόν πού ἔχει ἀνδρεῖο φρόνημα).

Ἵλα: μηλωτή (=ᾧ σημαίνει δέρμα προβάτου)· διφθέρα (=δέρμα κατεργασμένο)· καὶ τὸ λῶμα (=ἢ ἄκρη) τοῦ ἐνδύματος περὶ τὴν πῆξαν (=γύρω ἀπὸ τοὺς ἀστραγάλους)· ἢ τὸ περιστόμιον (=τό στόμιο ἐνός ἀγγείου).

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ ΣΤΗΝ ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ:

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΠΑΥΛΟΣ, ΠΡΟΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ α' (1)

1:

«Παῦλος, δοῦλος Ἰησοῦ Χριστοῦ:

Προέταξε τὸ Παῦλος, μηδὲ διαίρειν στόμα ἄνευ τοῦ μεμνησθαί τῆς δεσποτικῆς εὐεργεσίας βουλόμενος, οἶον· Παῦλος, φησίν, ὁ καὶ αὐτὴν τὴν κλησιν ἐξ εὐεργεσίας, ἐκ χάριτος, ἐκ φιλοτιμίας ἔχων δεσποτικῆς· Παῦλος, ὁ πάντα φέρων ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, τὴν κλησιν, τὴν χάριν, τὴν πολιτείαν.

(=Παῦλος, δοῦλος Ἰησοῦ Χριστοῦ:

Ἐβαλε στήν ἀρχή-ἀρχή τό Παῦλος, γιατί δέν ἤθελε οὔτε τό στόμα του ν' ἀνοίξει χωρίς νά θυμηθεῖ τήν εὐεργεσία τοῦ δεσπότη Χριστοῦ· ἔτσι λέει, Παῦλος, αὐτός πού δέχθηκε τήν κλήση του ἀπό εὐεργεσία, ἀπό χάρη, ἀπό φιλοτιμία δεσποτική· Παῦλος, ὁ ὁποῖος ὅλα τά ἔχει ἀπό τόν Χριστό, τήν κλήση, τή χάρη, τήν πολιτεία).

Δοῦλος· αὐτῷ γάρ ὅλος πέπραμαι, ἐλευθερωθεῖς ἀπό τοῦ νόμου καί τῆς ἀμαρτίας. Δοῦλος· τοῦτό μου τὸ ἀξίωμα, ἀπό τούτου βούλομαι πᾶσι γνωρίζεσθαι. Οἱ μὲν ἐν κόσμῳ ἀναστρεφόμενοι ἀπὸ τῶν ἐν κόσμῳ ἀξιωμάτων δηλοῦσθαι βούλονται, ὑπάτους ἑαυτοὺς καί στρατηγούς ἀναγράφοντες, Παύλῳ δὲ ἀρκεῖ εἰς μέγεθος ἀξιώματος τὸ δοῦλος εἶναι Χριστοῦ.

(=Δοῦλος· γιατί ὁ Χριστός μ' ἔχει ἐξαγοράσει ὁλόκληρο, μ' ἔχει ἐλευθερώσει ἀπὸ τὸν μωσαϊκὸ νόμο καί τήν ἀμαρτία. Δοῦλος· αὐτό εἶναι τὸ ἀξίωμά μου, ἀπὸ αὐτό θέλω νά μέ γνωρίζουν ὅλοι. Αὐτοὶ πού ἀναστρέφονται μέσα στὸν κόσμο θέλουν νά γνωστοποιοῦν τά κοσμικά τους ἀξιώματα, κι ἔτσι γράφουν κοντά στ' ὄνομά τους πὼς εἶναι ὑπατοὶ καί στρατηγοὶ ἢ ὅ,τι ἄλλο· ὁ Παῦλος θεωρεῖ ἀρκετό νά δηλώσει ὡς μέγιστο ἀξίωμά του τὸ εἶναι δοῦλος τοῦ Χριστοῦ)».

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΠΑΥΛΟΣ, ΠΡΟΣ ΕΦΕΣΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ α' (1) 3-13:

«Ὁ εὐλόγησας ἡμᾶς:

Εὐλόγησε διὰ τοῦ υἱοῦ, ἐξελέξατο διὰ τοῦ υἱοῦ, υἰοθέτησε διὰ τοῦ υἱοῦ, ἐχαρίτωσε διὰ τοῦ υἱοῦ. Πῶς δὲ διὰ τοῦ υἱοῦ; Ἰθ θαῦμα· διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ, φησίν. Εἶδες πλοῦτον χάριτος; Μᾶλλον δὲ περισσεῖαν καὶ ἄφατον ἔλεος; Οὐ μόνον δὲ ταῦτα, ἀλλὰ καὶ ἐγνώρισεν ἡμῖν τὸ μυστήριον τοῦ θελήματος αὐτοῦ. Διὰ τίνος τοῦτο; Καὶ τοῦτο διὰ τοῦ υἱοῦ· πάντα διὰ τοῦ υἱοῦ τῆς εὐδοκίας συμπαρούσης ἐν ἅπασιν τοῦ πατρὸς· οὐδὲ γὰρ ἐν τινὶ ἀπέσχισται τὸ πατρικὸν βούλημα τοῦ ἡγαπημένου υἱοῦ.

(=Ὁ εὐλόγησας ἡμᾶς:

Μᾶς εὐλόγησε διὰ τοῦ υἱοῦ, μᾶς ἐξέλεξε διὰ τοῦ υἱοῦ, μᾶς υἰοθέτησε διὰ τοῦ υἱοῦ, μᾶς ἐχαρίτωσε διὰ τοῦ υἱοῦ. Καὶ πῶς διὰ τοῦ υἱοῦ; Ἰθ θαῦμα· διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ, λέει. Εἶδες πλοῦτο χάριτος; Μᾶλλον δὲ περισσεῖα χάριτος καὶ ἀνέκφραστο ἔλεος; Κι ὄχι μόνον αὐτά, ἀλλὰ καὶ μᾶς γνώρισε τὸ μυστήριον τοῦ θελήματός του. Διὰ ποίου ἐγινε αὐτό; Κι αὐτό διὰ τοῦ υἱοῦ ἐγινε· ὅλα ἐγιναν διὰ τοῦ υἱοῦ, παρούσης πάντοτε σὲ ὅλα τῆς ἐγκρίσεως καὶ εὐνοίας τοῦ πατρὸς· διότι ἡ πατρικὴ βούληση δέν ἀποχωρίσθηκε σὲ τίποτε ἀπὸ τὸν ἀγαπημένο υἱό)».

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΠΑΥΛΟΣ, ΠΡΟΣ ΕΒΡΑΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ α' (1) 2-3:

«Ὅν ἔθηκε κληρονόμον πάντων, δι' οὗ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν· ὃς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης:

Ὅν ἔθηκε κληρονόμον πάντων: Τίνων; Πάντων, πάντων τῶν προσόντων τῇ ἀκηράτῳ καὶ θεῖα φύσει· κληρονόμος γὰρ καὶ μέτοχος τῆς πατρικῆς οὐσίας καὶ ἐξουσίας καὶ δυνάμεως ὁ υἱός. Εἶτα εἰπὼν ὅτι κληρονόμος ἐστὶ τῶν πατρῶων πλεονεκτημάτων ὁ υἱός, ἐπεξηγεῖται καὶ πῶς. Δι' αὐτοῦ, φησίν, οἱ αἰῶνες ἐποιήθησαν, τοῦτ' ἐστὶ κοινὸν εἰσὶν ἔργον οἱ αἰῶνες αὐτοῦ καὶ τοῦ πατρὸς. Εἰ δὲ οἱ αἰῶνες κοινὸν ἔργον

πατρός και υιού, και τὰ ἐν τοῖς αἰῶσι πάντως κοινὰ πατρός και υιού· εἰ δὲ τὰ ἐν τοῖς αἰῶσι, πολλῶ ἔτι μᾶλλον τὰ μετὰ τοὺς αἰῶνας, οἷον ὁ κόσμος και τὰ ἐν αὐτῶ.

(=Τὸν ὁποῖο [δηλαδή τὸν Υἱό του] ἐγκατέστησε κληρονόμο ὅλων, διὰ τοῦ ὁποῖου δημιούργησε και τοὺς αἰῶνες· αὐτός ἦταν λαμπρὴ ἀκτινοβολία τῆς ἔνδοξης φύσεως τοῦ Πατρός:

Τὸν ὁποῖο ἐγκατέστησε κληρονόμο ὅλων: Ποιῶν; Ὁλων, ὅλων ὅσα ἀνήκουν στήν καθαρὴ και ἀμόλυντη και θεία φύση· διότι ὁ υἱός εἶναι κληρονόμος και μέτοχος τῆς πατρικῆς οὐσίας και ἐξουσίας και δυνάμεως. Ἐπειτα ἐπεξηγεῖται αὐτό πού εἶπε, πῶς δηλαδή ὁ υἱός εἶναι κληρονόμος τῶν πατρικῶν πλεονεκτημάτων. Λέει, δι' αὐτοῦ δημιουργήθηκαν οἱ αἰῶνες, δηλαδή οἱ αἰῶνες και ὁ χρόνος εἶναι κοινὸ ἔργο τοῦ υιού και τοῦ πατρός. Κι ἂν οἱ αἰῶνες εἶναι κοινὸ ἔργο τοῦ πατρός και τοῦ υιού, ἐξάπαντος και ὅλα ὅσα ἀνήκουν στοὺς αἰῶνες εἶναι κοινὰ τοῦ πατρός και τοῦ υιού· κι ἂν εἶναι κοινὰ ὅσα συμβαίνουν ἐν χρόνῳ, πολὺ περισσότερο θὰ εἶναι κοινὰ τὰ μετὰ τοὺς αἰῶνες, ὅπως ὁ κόσμος και τὰ ἐν τῷ κόσμῳ)».

3. Εὐστάθιος, ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης

(πιθανόν μεταξύ 1115 και 1135 – πιθανόν μεταξύ 1193 και 1198)

Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος ὁ Κατάφλωρος εἶναι ὁ κορυφαῖος κλασικὸς φιλόλογος και διανοούμενος τῶν Ὑστεροβυζαντινῶν χρόνων.

Γεννήθηκε, μεγάλωσε και σπούδασε στήν Κωνσταντινούπολη, τὴ λαμπρότατη πρωτεύουσα τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, τὸ πνευματικὸ κέντρο τοῦ τότε κόσμου. Ἐκεῖ ἔλαβε τὴν πρώτη του παιδείωση, ἐκεῖ και τὴ φιλολογικὴ και τὴ θεολογικὴ μόρφωση στήν περιλαμπρὴ Πατριαρχικὴ Σχολή. Ἦταν εὐρυμαθέστατος και πολυμαθέστατος. Γράφει ὁ ἴδιος: «Οὐ ξηρὸς γέγονα τὴν σοφίαν... ἀλλὰ παντοδαπὸς πᾶσι γέγονα πράγμασι». Εἶχε γνώσεις γλωσσικῆς, ιστορικῆς, λαογραφικῆς, γεωγραφικῆς, μαθηματικῆς, ιστορικῆς, τεχνολογικῆς. Ὁ μαθητὴς του Νικήτας Χωνιάτης ἢ Ἀκομινάτος, ἀνώτερος κρατικὸς λειτουργός και ὁ μεγαλύτερος βυζαντινὸς ιστορικὸς τοῦ 12^{ου} αἰῶνα, τὸν θεωροῦσε ὡς τὸν πιὸ καλλιεργημένο ἄνθρωπο τῆς γενιᾶς του.

Ἐγινε μοναχός στή μονὴ τῆς ἁγίας Εὐφημίας και ἀργότερα εἰσήλθε στή μονὴ τοῦ ἁγίου Φλώρου, ἀπὸ τὸ ὄνομα τῆς ὁποίας, κατὰ τὸν Δημήτριο Χωματηνὸ, τὸν λογιώτατο και διαπρεπὴ ἀρχιεπίσκοπο Ἀρχίδος, ἔλαβε τὸ προσωνύμιο «Εὐστάθιος τοῦ κατὰ Φλώρον». Ἐν συνεχείᾳ ἔγινε διάκονος τῆς ἁγίας Σοφίας και εὐθύς ἀμέσως διορίσθηκε «δημόσιος διδάσκαλος» ἢ «μαῖστωρ τῶν ρητόρων» στήν Πατριαρχικὴ Σχολή (Libellorum supplicum magister). Τότε ἦταν πού ἔλαβε και τὸν τίτλο «ὁ ἐπὶ τῶν δεήσεων». Στήν Πατριαρχικὴ Σχολὴ δίδαξε ρητορικὴ, φιλοσοφία, γραμματικὴ, συντακτικὸ, ἔτυμολογία, ποιητικὴ, μετρικὴ.

Παράλληλα φαίνεται πῶς, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Μ. Φωτίου και ἄλλων παλαιότερων βυζαντινῶν λογίων, δημιούργησε στό σπίτι του μιὰ ἀνθηρὴ ἰδιωτικὴ «Σχολή», στήν ὁποία συνέρρεε, κατὰ τὸν Εὐθύμιο Μαλάκη, «πᾶσα ἡ φιλόλογος

νεολαία» καί ἔτσι ἡ οἰκία τοῦ Εὐσταθίου εἶχε καταστεῖ «ἄλλη τις Ἀκαδημία καί Στοά καί Περίπατος».

Περί τό 1175-1180 ἐκλέχθηκε ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης, θέση τήν ὅποια τίμησε γιά εἴκοσι περίπου χρόνια. Ἀγωνίσθηκε, παρά τίς σκληρές ἀντιδράσεις, γιά τήν ἐξύψωση τοῦ ἐπιπέδου τῶν κληρικῶν καί τῶν μοναχῶν τῆς ἀρχιεπισκοπῆς του, γιά τήν πνευματική βοήθεια πρὸς τό ποιμνίό του, γιά τήν περιστολή τῶν κοινωνικῶν ἀδικιῶν.

Ὅταν ὅμως τό 1185 ἡ Θεσσαλονίκη καταλήφθηκε ἀπό τοὺς Νορμανδούς, τότε ἀναδείχθηκε καί ὁ ἥρωισμός, τό ἀδάμαστο φρόνημα καί ἡ κοινωνική προσφορά τοῦ Εὐσταθίου. Στό ἱστορικό του ἔργο πού ἀναφέρεται στήν ἄλωση τῆς πόλης διεκτραγωδεῖ τίς σφαγές καί τίς βαρβαρότητες καί λεηλασίες τῶν Νορμανδῶν, ἐπαινεῖ τόν ἥρωισμό τῶν ἀπλῶν Θεσσαλονικέων, κακίζει τοὺς ἀνίκανους καί προδότες κρατικούς ἀξιωματούχους τῆς πόλης ἀλλά καί τόν διεφθαρμένο αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικο Α΄ Κομνηνὸ (1183-1185).

Ὁ λαὸς τῆς Θεσσαλονίκης καί τῆς Μακεδονίας τόν τιμοῦσε ἤδη ἐν ζωῇ ὡς θαυματουργό ἅγιο· ἐπισήμως ἀγιοκατατάχθηκε σχεδόν ἀμέσως μετὰ τόν θάνατό του.

Ἔργα του:

Γιά τίς ἀνάγκες τῆς διδασκαλίας του στή Κωνσταντινούπολη ὁ Εὐστάθιος ἔγραψε καθαρὰ φιλολογικά συγγράμματα, μέ σηματικότερο τὰ Σχόλια-Ὑπομνήματα στήν Ὀδύσεια καί στήν Ἰλιάδα («Παρεκβολαί εἰς τήν Ὀμήρου Ὀδύσειαν καί Ἰλιάδα»). Τὰ Σχόλια αὐτά τοῦ Εὐσταθίου σώζονται σέ αὐτόγραφό του.

Ἐγραψε ἐπίσης καί Σχόλια στόν Πίνδαρο («Πινδαρικαὶ Παρεκβολαί» - σώθηκε μόνον ὁ πρόλογός του), «Σχόλια στά ἐπιγράμματα τῆς Παλατινῆς Ἀνθολογίας», τὰ ὅποια, δυστυχῶς, δέν σώθηκαν, καί σχόλια στήν κωμωδία τοῦ Ἀριστοφάνη «Νεφέλαι». Ἀκόμη συνέγραψε ἓνα μεγάλο ὑπόμνημα -παραφράσεις καί σχόλια- τοῦ Γεωγραφικοῦ Ἔπους τοῦ Διονυσίου τοῦ περιηγητῆ («Περιήγησις τῆς οἰκουμένης») μέ ἐρμηνευτικά σχόλια, «Σχόλια εἰς τόν ὕμνον τῆς Πεντηκοστῆς» τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, 74 Ἐπιστολές πρὸς τόν αὐτοκράτορα, ἀρχιερεῖς καί ἄλλα πρόσωπα κ.ἄ.

Ἡ «Ἱστορική του συγγραφή» γιά τήν ἄλωση τῆς Θεσσαλονίκης ἀπό τοὺς Νορμανδούς τῆς Σικελίας τό 1185 εἶναι τό ἱστορικό του ἔργο.

Ἀποσπάσματα:

ΠΑΡΕΚΒΟΛΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΟΜΗΡΟΥ ΙΛΙΑΔΑ:

«...Οὐδεὶς γοῦν οὔτε τῶν τὰ ἄνω περιεργαζομένων οὔτε τῶν περὶ φύσιν οὔτε τῶν περὶ ἦθος οὔθ' ἀπλῶς τῶν περὶ λόγους ἐξωτερικούς, ὁποίους ἂν εἴπη τις, παρῆλθε τὴν Ὀμηρικὴν σκηνὴν ἀξεναγώγητος, ἀλλὰ πάντες παρ' αὐτῶν κατέλυσαν, ἐν οἷς καὶ ἡ Πυθία, πολλοὺς τῶν χρησμῶν πρὸς Ὀμηρικὴν μέθοδον ἀποξέουσα... ὅσοι δὲ μετ' αὐτὸν ποιηταί, οὐκ ἔστιν ὃς ἔξω τι τῶν αὐτοῦ μεθόδων τεχνάζεται, μιμούμενος, παραποιῶν, πάντα ποιῶν δι' ὧν ὀμηρίζειν δυνήσεται...»

(=Κανείς, οὔτε ἀπό αὐτούς πού ἐρευνοῦν τὰ ἄνω οὔτε ἀπό αὐτούς πού ἀσχολοῦνται μέ τή φύση ἢ μέ τούς τρόπους τῶν ἀνθρώπων ἢ ἀπλά καί μόνο μέ λόγους ἐξωτερικούς, ὁποιοῦς κι ἂν λείει κανείς, κανένας δέν ὑπῆρξε πού νά πέρασε ἀπό τήν Ὀμηρικὴ σκηνή καί νά μελέτησε τὰ ἔπη τοῦ Ὀμήρου καί νά μὴ βρῆκε γενναία φιλοξενία ἀπό αὐτόν, ἀλλὰ ὅλοι κατέλυσαν κοντά του· ἀνάμεσά τους καί ἡ Πυθία, ἡ ὁποία πολλοὺς χρησμούς της τοὺς ἔγραψε σύμφωνα μέ τήν Ὀμηρικὴ μέθοδο...κι ὅσοι ποιητὲς ἔγραψαν μετὰ ἀπό αὐτόν, δέν ὑπάρχει κανείς τους πού νά ἄσκησε τήν ποιητικὴ του τέχνη ἔξω ἀπό τίς μεθόδους τοῦ Ὀμήρου, μιμούμενος αὐτόν, παραποιώντας τον καί κάνοντας τὰ πάντα, ὥστε νά μπορέσει νά ὀμηρίσει, νά τόν μιμηθεῖ...).

Καὶ μαρτυρεῖ ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος, κειμήλιον εἶτε καὶ ἐφόδιον καὶ ἐν αὐταῖς μάχαις τὴν Ὀμηρικὴν βίβλον ἐπαγόμενος καὶ τὴν κεφαλὴν, ὅτε ὑπνοῦν δέοι, ἐπαναπαύων αὐτῇ, ἵνα τάχα μὴδὲ ἐν ὑπνοῖς αὐτοῦ ἀπέχοιτο, ἀλλὰ καὶ φανταζόμενος εἶη εὐόνειρος. Καὶ ἔστιν ἀληθῶς βασιλικὸν πρᾶγμα ἡ Ὀμήρου ποίησις καὶ μάλιστα ἡ Ἰλιάς...

(=Τό ἐπιβεβαιώνει αὐτό ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος ὁ ὁποῖος κουβαλοῦσε τὴν Ὀμηρικὴ βίβλο ὡς κειμήλιο εἶτε ὡς ἀναγκαῖο ἐφόδιο, καὶ σ' αὐτὲς ἀκόμα τίς μάχες, καί, ὅταν ἔπρεπε νά κοιμηθεῖ, ἐπάνω σ' αὐτὴν ξεκούραζε τὸ κεφάλι του, ὥστε οὔτε στὸν ὕπνο του νά μὴ βρίσκεται μακριὰ ἀπὸ τὸν Ὀμηρο, ἀλλὰ φέρνοντας στή φαντασία του τὸ περιεχόμενο τῶν ἐπῶν νά βλέπει καλὰ ὄνειρα. Καὶ σ' ἀλήθεια εἶναι βασιλικὸ πρᾶγμα ἡ ποίηση τοῦ Ὀμήρου καὶ μάλιστα ἡ Ἰλιάδα...).

ΠΑΡΕΚΒΟΛΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΟΜΗΡΟΥ ΟΔΥΣΣΕΙΑΝ:

ΟΔΥΣΣΕΙΑΣ Α. ΟΜΗΡΟΥ ΡΑΨΩΔΙΑΣ 1:

«Ὅτι ἡ μὲν Ἰλιάς, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἐκεῖ ἐδηλώθη, ἐκ τόπου τῆς Ἰλίου ἔσχε τὴν ἐπιγραφὴν, ὡς τὰ κακὰ περιέχουσα ὅποσα ἐν τῷ καιρῷ τῆς μῆνιδος περὶ τὴν Ἰλιον συνέπεσον οὐ μόνον τοῖς Ἰλιεῦσιν, ἀλλὰ καὶ μάλιστα τοῖς Ἑλλησι τοῖς μὴ τοσοῦτοις πρὸ τούτου πίπτουσιν, ὡς καὶ ὁ ποιητὴς ἐπισημαίνεται, λέγων· "ἢ μυρί' Ἀχαιοῖς ἄλγε' ἔθηκεν"...

Ἡ δὲ Ὀδύσσεια, φανερῶς ἐξ ὠρισμένου προσώπου, τοῦ Ὀδυσσεῶς δηλαδὴ, ἐπιγράφεται. Ὅς μόνος ἐνταῦθα τὴν ὅλην ποίησιν συνιστᾷ...

(=Ἡ Ἰλιάδα, ὅπως ἔγραψα καὶ στὸν οἰκεῖο τόπο, πῆρε τὸ ὄνομά της ἀπὸ τὴν τοποθεσία πού ἔφερε τὸ ὄνομα Ἰλιον, καὶ περιέχει ὅσες συμφορὲς ἐνέσκηψαν στὸν καιρὸ τῆς μῆνιδος γύρω ἀπὸ τὴν Τροία, ὄχι μόνον στοὺς Τρῶες, ἀλλὰ πρὸ πάντων στοὺς Ἑλληνας, οἱ ὁποῖοι δέν πάθαιναν τόσα δεινὰ πρὶν ἀπὸ τὴ μῆνίδα, ὅπως τὸ ἐπισημαίνει καὶ ὁ Ὀμηρος, ὅταν λέει· "ἢ ὁποῖα μῆνις προξένησε μύρια βάσανα στοὺς Ἀχαιοὺς"...

Ἡ Ὀδύσσεια ὁμως ἔλαβε τὸν τίτλο της ξεκάθαρα ἀπὸ ἓνα συγκεκριμένο πρόσωπο, δηλαδὴ τὸν Ὀδυσσεά. Αὐτός εἶναι πού ἐδῶ κυριαρχεῖ σ' ὀλόκληρο τὸ ποίημα...).

Προπαροξύνεται δὲ ἡ λέξις, ὁμοίως τῷ ἱερεὺς ἱέρεια, βασιλεὺς βασιλεια. Εἰ καὶ ἄλλως κατὰ λόγον κτητικὸν παροξύνεσθαι ὀφείλεν. Ἠκολούθησε δὲ μάλιστα ὁ τόνος τῆς ῥηθείσης λέξεως, τῷ πατρόκλεια, δολώνεια καὶ τοῖς ὁμοίοις. Περὶ ὧν ἀκριβέστερον ἐν τοῖς εἰς τὴν Ἰλιάδα δεδήλωται. Ὅτι ὁμοιοσχημῶν μὲν ἢ τε τῆς Ἰλιάδος

είσβολή και ἡ τῆς Ὀδυσσεΐας, Μοῦσαν τὲ ἐπικαλουμένη, καὶ τὴν κλῆσιν προστακτικῶς σχηματίζουσα...

(=Ἡ λέξις Ὀδύσσεια προπαροξύνεται, ὅπως ἀπὸ τὸ ἱερεὺς τὸ ἱέρεια, ἀπὸ τὸ βασιλεύς τὸ βασιλεία [ἄρα καὶ ἀπὸ τὸ Ὀδυσσεύς τὸ Ὀδύσσεια]. Ἄν καὶ διαφορετικὰ θὰ ἔπρεπε νὰ παροξύνεται σάν κτητικὸ πού εἶναι [ἐννοεῖ ὅτι ἡ Ὀδύσσεια ἀνήκει στὸν Ὀδυσσεά]. Ὁ τόνος μάλιστα τῆς λέξεως αὐτῆς πῆγε σύμφωνα μὲ τὸ πατρόκλεια, δολῶνεια καὶ τὰ ὅμοια. Γι' αὐτὰ τὰ θέματα ἔγραψα ἀκριβέστερα στίς Παρεκβολές στήν Ἰλιάδα. Διότι ἡ εἰσαγωγή στήν Ἰλιάδα ἔχει ὁμοιότητα μὲ τὴν εἰσαγωγή στήν Ὀδύσσεια, ἀφοῦ κι αὐτὴ ἐπικαλεῖται τὴ Μοῦσα καὶ βρίσκεται σέ προστακτικὴ [Ὀδύσσεια: "ἔννεπε, Μοῦσα,"· Ἰλιάδα: "ἄειδε, θεά,"]...».

Η ΑΛΩΣΗ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΝΟΡΜΑΝΔΟΥΣ ΤΗΣ ΣΙΚΕΛΙΑΣ:

3:

«Εὐσταθίου τοῦ Θεσσαλονίκης συγγραφή τῆς ὑστέρας κατ' αὐτὴν ἀλώσεως, ἠρρωστημένης μὲν ἐπὶ τῆς κατὰ τὸν Κομνηνὸν Ἀνδρόνικον δυσδαίμονος βασιλείας καχεξίας λόγῳ, ἦν ἐκεῖνος φαῦλα διαιτῶν κατὰ τῆς οἰκουμένης πολλὴν ἐκ μακροῦ ἠθροίζε, ταχὺ δὲ πάνυ τεθεραπευμένης ὑπὸ τοῦ ἐλευθερωτοῦ μεγάλου βασιλέως Ἰσαακίου τοῦ Ἀγγέλου, διαδεξαμένου ἐκεῖνον εὐδαιμόνωνς καὶ εὐτυχῶς τῷ κόσμῳ προνοία καὶ εὐμενεία Θεοῦ μετ' οὐ πολλὰς ἡμέρας τοῦ ἀλῶναι τὴν πόλιν, ἐν τῷ χρήσασθαι ὀξυχειρία ἔργων, ὡς δέον μάλιστα ἦν, ἦς αὐτῷ Θεὸς συνεφήψατο, καθὰ λόγος ἕτερος καιρὸν εὐρηκῶς περιηγήσεται...

(=Συγγραφή τοῦ ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου γιὰ τὴν τελευταία ἄλωση πού ὑπέστη ἡ πόλη, ἡ ὁποία ταλαιπωρήθηκε στά χρόνια τῆς κακοδαίμονος βασιλείας τοῦ Ἀνδρόνικου Α' Κομνηνοῦ [1183-1185], λόγῳ τῶν πολλῶν δεινῶν πού ἐπέφερε ἡ κακὴ ἄσκησις τῆς ἐξουσίας του καὶ τὰ ὁποῖα εἶχαν ἀπὸ καιρὸ συσσωρευθεῖ κατὰ τῆς οἰκουμένης ἐξ αἰτίας τῆς φαύλης ζωῆς του· θεραπεύθηκε ὁμως καὶ πολὺ γρήγορα ὀρθοπόδησε ἡ πόλη ἀπὸ τὸν ἐλευθερωτὴ της μεγάλο αὐτοκράτορα Ἰσαάκιο Β' Ἀγγελο [1185-1195] πού διαδέχθηκε τὸν Ἀνδρόνικο, γεγονός πού ἔφερε εὐδαιμονία καὶ εὐτυχία στὸν κόσμον, κατὰ τὴν πρόνοια καὶ εὐμένεια τοῦ Θεοῦ, λίγες μόλις μέρες μετὰ τὴν ἄλωση τῆς πόλης ἀπὸ τοὺς Νορμανδοὺς· καὶ ἐπανόρθωσε τόσο γρήγορα τὰ πράγματα στὴ Θεσσαλονίκη ὁ νέος αὐτοκράτορας, διότι ἐργάσθηκε μὲ πολὺ μεγάλη ταχύτητα, κάτι πού ἦταν ἀπολύτως ἀναγκαῖο· στάθηκε ὁμως συμπαράστατης του στὸ ἔργο αὐτὸ ὁ Θεός, ὅπως σέ μιά ἄλλη δεδομένη εὐκαιρία θὰ διηγηθῶ...)

4:

«Ἀρχὴ αὐτοῦ δὴ τοῦ συγγραφικοῦ λόγου τῆς ἀλώσεως.

Ἐφηνε καὶ ὁ καθ' ἡμᾶς ἄρτι χρόνος, εἴπερ τις ἕτερος τῶν πάλαι, ὑπόθεσιν, ἦν ἀπαθῆς μὲν ἄνθρωπος καὶ μακρὰν ἐστὼς τοῦ κατ' αὐτὴν κινδύνου μεγάλην εἴποι ἂν καὶ βαρυσύμφορον καὶ πάνδεινον καὶ ἀνευκταίαν καὶ οὐ ρῆον φορητὴν καὶ πολυπενθὴ καὶ δακρύων πηγὰς ἐθέλουσαν καὶ τοιαυτὰ τινα, ὁ δὲ δικτύῳ, ὃ φασι, σπειραθεῖς καὶ καθ' ἡμᾶς ἐνεληθεῖς τῷ πράγματι ἴσως μὲν οὐκ ἂν εὐπορήσοι πρὸς ἀξίαν

ονομάσαι τὸ κακόν, ἐκκρουόμενος οὐπερ ἐθέλει νοεῖν τῷ ποικίλῳ καὶ ἐπαλλήλῳ τῶν συμφορῶν, ὅσαι κατέχασκον ἐκάστου τῶν δυστυχοῦντων, πολλαῖς καὶ διαφόροις οἰκειούμεναι κλήσεσιν...

(=Ἡ κυρίως ἀρχὴ τῆς συγγραφῆς τῆς ἀλώσεως.

Ἐφθασε τώρα καὶ γιὰ μᾶς ὁ καιρός, καταλληλότερος ἀπὸ κάθε ἄλλη ὥρα τοῦ παρελθόντος, νὰ διηγηθῶ τὰ γεγονότα τῆς ἀλώσεως τῆς πόλης μας, τὰ ὅποια κάποιος πού δέν ἔπαθε κάτι, γιατί βρισκόταν μακριὰ ἀπὸ τὴν πόλη τότε πού αὐτὴ κινδύνευε, θὰ τὰ ὀνόμαζε μεγάλα καὶ γεμάτα βαριές συμφορές καὶ ἄπειρους κινδύνους καὶ θὰ τὰ ἀπευχόταν καὶ θὰ τὰ χαρακτήριζε ἀνυπόφορα καὶ γεμάτα πένθος καὶ πρόξενα πολλῶν δακρύων, καὶ θὰ ἔλεγε κι ἄλλους παρόμοιους χαρακτηρισμούς· ἀλλὰ κι ἐκεῖνος πού, ὅπως θάλεγε κανεὶς, κουλουριάσθηκε καὶ μπλέχθηκε μέσα στὰ γεγονότα σάν μέσα σὲ δίχτυ, χωρὶς νὰ μπορεῖ νὰ ξεφύγει, καὶ τὰ ἐζήσε ὅλα, δέν θὰ μπορούσε ἴσως νὰ περιγράψει τὸ κακὸ ὅπως θὰ τοῦ ἄξιζε, καθὼς οἱ ποικίλες καὶ ἀπανωτές συμφορές ὅσες ἔχασκαν πάνω ἀπὸ τὸν κάθε δυστυχισμένο καὶ ἔπαιρναν γιὰ τὸν καθένα πολλά καὶ διάφορα ὀνόματα, συγκρούονται μ' αὐτό πού θέλει νὰ σκεφθεῖ...)).

ΕΠΙΣΤΟΛΗ - Ἀποσπάσματα:

«Πρὸς τὸν πανσέβαστον δοῦκα κύριον Ἰωάννην, τὸν υἱὸν τοῦ πανσεβάστου σεβαστοῦ καὶ μεγάλου δρουγγαρίου, κυρίου Ἀνδρονίκου τοῦ Καματηροῦ, Εὐσταθίου, διακόνου ἐπὶ τῶν δεήσεων καὶ μαΐστορος τῶν ῥητόρων, ἐπιστολὴ ἐπὶ ταῖς Διονυσίου τοῦ περιηγητοῦ παρεκβολαῖς...

(=Ἐπιστολὴ τοῦ Εὐσταθίου, διακόνου ἐπὶ τῶν δεήσεων καὶ μαΐστορος τῶν ῥητόρων, στὴν ὁποία σχολιάζει τὸ ἔργο τοῦ Διονυσίου τοῦ περιηγητοῦ «Παρεκβολαί», πρὸς τὸν πανσέβαστο δοῦκα κύριο Ἰωάννη, τὸν γιό τοῦ πανσεβάστου σεβαστοῦ καὶ μεγάλου δρουγγαρίου, κυρίου Ἀνδρονίκου τοῦ Καματηροῦ...).

Ἔστι δὲ τὸ ῥηθὲν Ἐπταστάδιον τὸ ὀξὺ τοῦ Δέλτα, ἐξ οὗ ὁ Νεῖλος καταρρήγνυται, ὡς φησι καὶ Ἡρόδοτος...

(=Τὸ ὀνομαζόμενον Ἐπταστάδιον εἶναι ἡ κορυφὴ τοῦ τριγώνου πού σχηματίζει τὸ Δέλτα τοῦ Νεῖλου, ἐκεῖ ἀπ' ὅπου ἀρχίζει νὰ διαπλατύνεται ὁ ποταμὸς, ὅπως λέει καὶ ὁ Ἡρόδοτος...).

Ἰστέον δὲ ὅτι ὁ Ξενοφῶν ἱστορεῖ καὶ τῆς Θράκης τόπον εἶναι τινα Δέλτα καλούμενον...

(=Πρέπει νὰ γνωρίζουμε ὅτι ὁ Ξενοφῶν ἱστορεῖ πὼς καὶ στὴ Θράκη ὑπάρχει κάποιος τόπος πού ὀνομάζεται Δέλτα...).

Ὅτι Αἰγύπτου πρὸς ζέφυρον οὐ πάνυ πόρρω τοῦ Κανωβικοῦ Νειλῶου στόματος τὸ Μακηδόνιον ποτολίεθρον, ὃ ἔστιν ἡ τοῦ Μακεδόνοιο Ἀλεξάνδρου ὀμώνυμος πόλις, ἐν ἧ καὶ ἐτάφη, Πτολεμαίου κομίσαντος, τεθεῖς ἐν πυέλῳ χρυσοῦ, ἦν συλήσας ὕστερον Κόκκης ὁ ἐπικληθεὶς παρείσακτος Πτολεμαῖος ἐν ὑαλίῳ πυέλῳ τὸν νεκρὸν ἔθετο...

Λέγεται δὲ καὶ πόλις ποτὲ κληθῆναι (ἐνν. ἡ Ἀλεξάνδρεια) κατ' ἐξοχὴν, ὡς νῦν ἡ Κωνσταντίνου πόλις, καὶ ὡς αἱ Ἀθηναῖαι ποτὲ ἄστυ...

(=Πρός τά δυτικά τῆς Αἰγύπτου, ὄχι πολύ μακριά ἀπό τίς Κανωβικές ἐκβολές τοῦ Νείλου, βρίσκεται ἡ μακεδονική πόλη, ἡ ὁποία εἶναι ἡ ὁμώνυμη πόλη τοῦ Μακεδόνοιο Ἀλεξάνδρου, στήν ὁποία καί ἐτάφη· ὁ Πτολεμαῖος τόν μετέφερε στήν Ἀλεξάνδρεια μέσα σέ χρυσή λάρνακα, τήν ὁποία ἀργότερα σὺλησε ὁ Κόκκης, ὁ ἐπικληθεὶς παρείσακτος Πτολεμαῖος, καί τοποθέτησε τόν νεκρὸ μέσα σέ γυάλινη λάρνακα...)

Λέγεται μάλιστα πὼς ἡ Ἀλεξάνδρεια κατ' ἐξοχὴν κάποτε ὀνομαζόταν πόλις, ὅπως καί τώρα λέγεται πόλις ἡ Κωνσταντινούπολη, καί ὅπως κάποτε ἡ Ἀθήνα ὀνομαζόταν ἄστν...).

Ἐπιπλέον ἡ χώρα ἐξ Εὐρώπης λέγεται καθὰ καί ὁ Λυκόφρων φησίν· ἀφ' ἧς ὁ Σαρπηδὼν, ὡς ἱστορεῖ Εὐριπίδης ἐν Ῥήσῳ. Ἀγήνορος δὲ αὐτὴ θυγάτηρ, ἦν Ταῦρος ὁ τῆς Κρήτης βασιλεὺς ἐλήισατο, ναυμαχία τὴν Τύρον ἐλών. Σημεῖωσαι δὲ ὅτι ἄλλος ἐστὶν οὗτος παρὰ τὸν Λύκιον Σαρπηδόνα. Σαρπηδὼν μὲν γὰρ οὗτος ὁ τῆς Ῥηθείσης Εὐρώπης ἀδελφὸς ἐστὶ Μίνωος καὶ Αἰακοῦ κατὰ τὸν Ἀρριανόν, ὁ δὲ ἐκ Λυκίας Σαρπηδὼν ὁ Ὀμηρικὸς οὐκ ἂν εἴη τούτοις σύγχρονος...

Ἡ δὲ Εὐρώπη δοκεῖ ἀπὸ τῆς Τυρίας Εὐρώπης λαβεῖν τὸ ὄνομα. Ὅτι δὲ βούλονται τινες τὴν Εὐρώπην καὶ ἀπὸ τινος Εὐρώπου ἀνδρὸς ὀνομάσθαι προεῖρηται...

(=Ἡ χώρα λέγεται Εὐρώπη ἀπὸ τὴν Εὐρώπη, ὅπως λέει καί ὁ Λυκόφρων· ἀπὸ αὐτὴν κατάγεται ὁ Σαρπηδὼν, ὅπως ἀναφέρει ὁ Εὐριπίδης στήν τραγωδία τοῦ Ῥήσος. Αὐτὴ ἦταν θυγάτηρ τοῦ Ἀγήνορα, καὶ τὴν ἄρπαξε ὁ βασιλιάς τῆς Κρήτης Ταῦρος, ὅταν κυριεύσει τὴν Τύρο μετὰ ἀπὸ ναυμαχία. Σημεῖωσε πὼς αὐτὸς εἶναι διαφορετικὸς ἀπὸ τὸν Λύκιο Σαρπηδόνα. Αὐτὸς ὁ Σαρπηδὼν, ὁ γιὸς τῆς Εὐρώπης πού ἀναφέραμε, εἶναι κατὰ τὸν Ἀρριανὸ ἀδελφὸς τοῦ Μίνωα καὶ τοῦ Αἰακοῦ, ἐνῶ ὁ προερχόμενος ἀπὸ τῆς Λυκίας Ὀμηρικὸς Σαρπηδὼν δὲν θὰ μπορούσε νὰ εἶναι σύγχρονος τους...)

Καὶ νομίζω πὼς ἡ Εὐρώπη πῆρε τὸ ὄνομά της ἀπὸ τὴν Εὐρώπη τῆς Τύρου. Εἶπα πῶς μπροστά ὅτι κάποιον θέλουν νὰ ἔχει πάρει ἡ Εὐρώπη τὸ ὄνομά της ἀπὸ κάποιον ἄνδρα πού λεγόταν Εὐρωπος...).

Δεῖ δὲ εἰδέναι καὶ ὅτι τὴν Εὐρώπην οἱ παλαιοὶ φασὶ διαφέρειν τῆς Ἀσίας οὐ μόνον ἀνδρῶν ἀρετῇ καὶ πλούτῳ καὶ καρποῖς, ἀλλὰ καὶ σπάνει θηρίων. Πολυσχημονεστάτη δὲ ἡπειρὼν ἡ Εὐρώπη, ἀπλουστάτη δὲ τὸναντίον ἡ Λιβύη, ἡ δὲ Ἀσία μέση ἀμφοῖν ἔχει διάθεσιν. Κάκεῖνο δὲ γνωστέον, ὅτι Εὐρώπη μὲν πάντα τὰ κατὰ δύσιν ἀρξαμένοι ἀπὸ Ἑλλησπόντου· οἱ δὲ παλαιοὶ φασὶν ὅτι Οὐεσπασιανὸς ἐχώρισε τὴν Θράκην ἀπ' αὐτῆς...

(=Πρέπει ἀκόμα νὰ ξέρομε πὼς οἱ παλιοὶ λένε ὅτι ἡ Εὐρώπη διαφέρει ἀπὸ τὴν Ἀσία ὄχι μόνον στήν ἀνδρεία τῶν ἀνδρῶν καὶ στὸν πλοῦτο καὶ στοὺς καρποὺς, ἀλλὰ καὶ στὸ ὅτι σ' αὐτὴν σπανίζουν τὰ ἄγρια θηρία. Ἡ Εὐρώπη ἔχει τὴν πῶς μεγάλη ποικιλία σχημάτων καὶ μορφῶν ἀπὸ ὅλες τίς ἡπείρους, ἐνῶ ἀντίθετα ἡ Λιβύη εἶναι ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτὴ ἡ πῶς ἀπλή καὶ ἡ Ἀσία βρίσκεται ἀνάμεσα ἀπὸ τίς δύο. Κι ἀκόμη πρέπει νὰ γνωρίζουμε καὶ τὸ ἐξῆς· ὅτι στήν Εὐρώπη συμπεριλαμβάνονται ὅλες οἱ περιοχὲς δυτικὰ τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ πὼς ὁ Βεσπασιανὸς [ὁ Ῥωμαῖος αὐτοκράτορας Titus Flavius Vespasianus, αὐτὸς πού ὡς στρατηγὸς τὸ 70 μ.Χ. κατέστρεψε τὴν Ἱερουσαλήμ

καί τόν ναό τοῦ Σολομῶντος καί θανάτωσε ἑκατοντάδες χιλιάδες Ἑβραίων], σύμφωνα μέ τούς παλιούς, χώρισε τή Θράκη ἀπό τήν Εὐρώπη...)).

ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΔΙΟΝΥΣΙΟΝ ΤΟΝ ΠΕΡΙΗΓΗΤΗΝ:

322-330 (ΠΕΡΙ ΘΡΑΚΗΣ ΚΑΙ ΘΡΑΚΩΝ):

«Θραῖκες οὐ μόνον Εὐρωπαῖοι, ἀλλά καί Ἀσιανοί, κατὰ τήν Ἀρριανοῦ ἱστορίαν, λέγοντος, ὡσπερ Φρύγας καί Μυσοῦς, οὕτω δὴ καί Θραῖκας ἐξ Εὐρώπης διαβῆναι εἰς Ἀσίαν μετὰ Πατάρου τινὸς ἡγεμόνος, ὅτε οἱ Κιμμέριοι τήν Ἀσίαν κατέτρεχον, οὐς ἐκβαλόντες ἐκ Βιθυνίας οἱ Θραῖκες ὤκησαν αὐτοί· καί τάχα ἐκ τῶν τοιούτων Θρακῶν πλατυνθέντων καί τὸ νῦν λεγόμενον Θρακήσιον τήν κλήσιν εὗρηκεν.

(=Οἱ Θραῖκες δέν εἶναι μόνον Εὐρωπαῖοι, ἀλλά καί Ἀσιάτες, σύμφωνα μέ τήν ἱστορία τοῦ Ἀρριανοῦ, ὁ ὁποῖος λέει ὅτι, ὅπως οἱ Φρύγες καί οἱ Μυσοί, ἔτσι καί οἱ Θραῖκες διέβησαν ἀπό τήν Εὐρώπη στήν Ἀσία μέ κάποιον ἡγεμόνα Πάταρο, ὅταν λεηλατοῦσαν τήν Ἀσία οἱ Κιμμέριοι· αὐτούς τούς ἔδιωξαν ἀπό τή Βιθυνία οἱ Θραῖκες καί τήν κατοίκησαν οἱ ἴδιοι· σύντομα οἱ Θραῖκες αὐτοί πληθύνθηκαν καί ἔτσι προέκυψε ἡ διοικητική περιοχὴ ποῦ τώρα ὀνομάζεται Θρακήσιον [πρόκειται γιά τό βυζαντινὸ θέμα Θρακησίων, στή δυτικὴ Μικρὰ Ἀσία, ἀπέναντι ἀπὸ τή Λέσβο, τή Χίο καί τή Σάμο, μέ τίς σημαντικὲς πόλεις Ἐφεσο, Σμύρνη καί Πέργαμο]).

Ὁ δ' αὐτὸς Ἀρριανὸς καί Θράκην τινὰ ἱστορεῖ νόμφην σοφὴν ἀμφὶ ἐπωδὰς τε καί φάρμακα, καί οἶαν τὰ μὲν ἐκλῦσαι τῶν παθημάτων φαρμάκοις, τὰ δὲ ἐργάσασθαι...Ἀπὸ ταύτης τῆς Θράκης δοκεῖ ὀνομάσθαι ἡ χώρα, Πέρκη ποτὲ καλουμένη...

(=Ὁ ἴδιος ὁ Ἀρριανὸς ἀναφέρει κάποια νόμφη ποῦ λεγόταν Θράκη καί ἦταν σοφὴ στὰ μαγικά ἄσματα καί στὰ φαρμακευτικά βότανα καί ἰκανὴ ἄλλα παθήματα νά τά θεραπεύει μέ τὰ φάρμακά της κι ἄλλα νά τά προκαλεῖ...Καί ἀπὸ αὐτὴν τή Θράκη πῆρε τὸ ὄνομά της ἡ χώρα, ἐνῶ κάποτε λεγόταν Πέρκη...)

Ἡρόδοτος δὲ ἱστορεῖ καί ὑπὸ τῷ Κροίσῳ Θραῖκας εἶναι τινάς...Καί Ξενοφῶν δὲ οἶδεν Ἀσιανὴν τινα Θράκην ἀρξαμένην ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ Πόντου μέχρι Ἡρακλείας, ἐπὶ δεξιὰ εἰσπλέοντι.

(=Ὁ Ἡρόδοτος λέει πὼς στήν ἐξουσία τοῦ Κροίσου ἀνῆκαν κάποιοι μικρασιάτες Θραῖκες...Καί ὁ Ξενοφῶν γνωρίζει κάποια Ἀσιατικὴ Θράκη ποῦ ἀρχίζει ἀπὸ τὸ ἄνοιγμα τοῦ Πόντου, ὅταν πλέει κανεὶς πρὸς τὰ δεξιὰ, καί φθάνει μέχρι τὴν Ἡράκλεια).

Ἱστορία δὲ τις ἱερὰ καί περὶ τὰ τῆς Λιβύης που νότια ὑπὲρ Ἀλεξάνδρειαν Θράκην τινὰ ὀρεινὴν φησιν, ἐν ἧ καί ἀσκητὴν ἱστορεῖ γενέσθαι περίπυστον.

(=Μιά ἱερὴ ἱστορία διηγεῖται ὅτι κάπου στὰ νότια τῆς Λιβύης, πέρα ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια, ὑπῆρχε μιὰ ὀρεινὴ Θράκη, στήν ὁποία ζοῦσε κάποιος ζακουστός ἀσκητής).

Λέγεται δὲ ὅτι οἱ Εὐρωπαῖοι Θραῖκες στίζονται, κρίνοντας εὐγενὲς μὲν τὸ ἐστίχθαι, ἀγεννὲς δὲ τὸ ἄστικτον· καί καλὸν μὲν τὸ ἀργεῖν, ἀτιμότατον δὲ τὸ ἐργάζεσθαι τὴν γῆν· κάλλιστον δὲ τὸ ληστεύειν καί ἀπὸ πολέμου ζῆν.

(=Λέγεται ὅτι οἱ Εὐρωπαῖοι Θραῖκες κάνουν σχέδια στό σῶμα τους μέ καυτηρίαση [τατουάζ], γιατί τὸ θεωροῦν αὐτὸ δεῖγμα εὐγενείας, ἐνῶ τὸ νά μὴ στιγματίζονται μέ τὸν τρόπο αὐτὸ τὸ θεωροῦν στοιχεῖο ταπεινῆς καταγωγῆς [βλ. καί Ἡρόδ. 5,6: στοὺς

Θράκες «τό ἐστίχθαι εὐγενές κέκριται»]: ἀκόμη θεωροῦν καλό τό νά μένουν ἀργοί καί πάρα πολύ ἄτιμο τό νά καλλιεργοῦν τή γῆ· κι ἀκόμη θεωροῦν ἄριστο τό νά ζοῦν ἀπό τή ληστεία καί τόν πόλεμο).

Ἐπιπλέον τὸ Θραξ περισπᾶται καί ὅτι ὡς συναιρεθὲν ἔχει τὴν τοῦ τόνου περίκλασιν, προδηλοτάτον ἐστὶ. Δηλοῖ δὲ τὴν τῆς λέξεως συναίρεσιν τό τε Θρήϊκες καί τὸ Θρηϊκίον στόμα καί ὅσα τοιαῦτα· ὥστε συναιρεῖσθαι τὸ Θραξ ἀπὸ τοῦ Θράϊξ βαρυτόνου ὀνόματος.

(=Εἶναι ὀλοφάνερο ὅτι τὸ Θραξ περισπᾶται καί ὅτι ὡς συνηρημένο παίρνει τὸ γύρισμα τοῦ τόνου, τὴν περισπωμένη. Τῆ συναίρεση τῆς λέξης τὴ δηλώνουν καί τὸ Θρήϊκες καί τὸ Θρηϊκίον στόμα καί ἄλλα τέτοια· ἄρα τὸ Θραξ συναίρεται ἀπὸ τὸ Θράϊξ, ὄνομα βαρυτόνο).

Ἐπιπλέον τοὺς Θραξ γαῖαν εἰπὼν ἔχειν ἀπείρονα ἐφερμηνεύει σαφῶς, πῶς ἀπείρονα, καί φησιν· οἱ μὲν ἐπὶ πλευραῖς Προποντίδος εἰσὶ θαλάσσης, οἱ δ' ὑπὲρ Ἑλλήσποντον ἀγάρροον, οἱ δὲ περὶ τὸ βαθὺ χεῦμα τῆς Αἰγαίας θαλάσσης. Διὸ καί Ἡρόδοτος λέγει τοὺς Θραξ ἐθνῶν μέγιστον μετὰ τοὺς Ἰνδοὺς.

(=Ὅταν ὁ Διονύσιος ὁ περιηγητὴς λέει πῶς οἱ Θράκες ἔχουν ἄπειρη γῆ, ἐπεξηγεῖ σαφῶς, πῶς εἶναι ἄπειρη ἡ γῆ τους, καί λέει· ἄλλοι Θράκες κατοικοῦν στὰ πλευρά τῆς Προποντίδας θάλασσας, ἄλλοι πάνω ἀπὸ τὸν Ἑλλήσποντο μὲ τὰ ὀρμητικὰ νερά, ἄλλοι περὶ τὸ βαθὺ ρεῦμα τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Γι' αὐτὸ καί ὁ Ἡρόδοτος ἀποκαλεῖ τοὺς Θράκες τὸ πῖο μεγάλο ἔθνος μετὰ τοὺς Ἰνδοὺς).

Ἐπιπλέον τὸ Παλλήνη καί ὄρος ἐστὶ καί πόλις Θρακική. Ταύτην μελισσόβοτον ὁ Διονύσιος ἱστορεῖ, ἤτοι πολλὰς μελίσσας τρέφουσαν...

(=Λέει ὁ Διονύσιος ὁ περιηγητὴς ὅτι ἡ Παλλήνη εἶναι καί ὄρος καί πόλις Θρακική. Γράφει πῶς εἶναι μελισσόβοτος, δηλαδή ὅτι τρέφει πολλές μέλισσες...).

Ἐπιπλέον δὲ περὶ Παλλήνης οὕτω φασί· Παλλήνη πόλις Θρακίας, ἀπὸ Παλλήνης θυγατρὸς Σίθωνος. Ἔστι δὲ Παλλήνη καί χερρόνησος τρίγωνος, οἰκουμένη ποτὲ ὑπὸ γιγάντων οὓς Ἡρακλῆς μισανθρώπους ἐφευρηκῶς κατεπολέμησεν, ὅτε καί βρονταί τινες καί πρηστήρες συνέπεσον. Διὸ καί θεοὶ ἔδοξαν τῆς μάχης ταύτης τῷ Ἡρακλεῖ συνάρασθαι καί καταφλέξει τοὺς κακοὺς, καί ἡ χώρα διὰ τοῦτο Φλέγρα ἐκλήθη. Ἀπὸ τούτων τῶν τόπων Παλληνίδα τὴν τοῦ Πρωτεύως θυγατέρα ἐκάλεσεν ὁ Διονύσιος, ἔνθα περὶ Ἀλεξανδρείας ἔλεγεν. Οἴονται δὲ τινες Παλλήνην λέγεσθαι τὴν τῆς Κασσανδρείας χερρόνησον, τῷ Αἰγαίῳ καί αὐτὴν παρακειμένην. Ἐνθα που καί τόπος τις κατὰ παραφθορὰν Τορώνη λεγόμενος, ὁμωνύμως, ὡς ἔοικε, Τορώνη τῆ τοῦ Θρακικοῦ Πρωτεύως θυγατρὶ κατὰ Λυκόφρονα.

(=Ἄλλοι πάλι λένε τὰ ἐξῆς γιὰ τὴν Παλλήνη· ἡ Παλλήνη εἶναι πόλις τῆς Θρακίας, καί πῆρε τὸ ὄνομά της ἀπὸ τὴν Παλλήνη, θυγατέρα τοῦ Σίθωνα. Εἶναι ἡ Παλλήνη καί τρίγωνη χερρόνησος, πού κάποτε τὴν κατοικοῦσαν γίγαντες, τοὺς ὁποίους ὁ Ἡρακλῆς, ἐπειδὴ τοὺς βρῆκε μισανθρώπους, τοὺς νίκησε σὲ μάχη, τότε πού ἔπεσαν καί βροντὲς καί κερανοὶ. Γι' αὐτὸ καί οἱ θεοὶ ἀποφάσισαν στή μάχη αὐτὴ νά βοηθήσουν τὸν Ἡρακλῆ καί νά κάμουν τοὺς κακοὺς, καί γι' αὐτὸ ἡ περιοχὴ ὀνομάσθηκε Φλέγρα. Ἀπὸ τὸ

ὄνομα τῶν τόπων αὐτῶν ὁ Διονύσιος ὀνόμασε Παλληνίδα τή θυγατέρα τοῦ Πρωτέα, ἐκεῖ πού ἔκανε λόγο γιά τήν Ἀλεξάνδρεια. Μερικοί νομίζουν πώς Παλλήνη λέγεται καί ἡ χερσόνησος τῆς Κασσανδρείας, δίπλα στό Αἶγαῖο. Ἐκεῖ ὑπάρχει καί τόπος πού κατά παραφθορά λέγεται Τορώνη, ὁμωνύμως, ὅπως φαίνεται, σύμφωνα μέ τόν Λυκόφρονα, μέ τήν Τορώνη, τή θυγατέρα τοῦ Θρακικοῦ Πρωτέα)».

Παραρτήματα

(Γιά όλα τά Παραρτήματα δίνεται κάποια άφορμή μέσα στό βιβλίο)

1^ο Παράρτημα - Συγγραφείς, παλαιότεροι καί νεώτεροι, οί όποιοι μνημονεύονται στό Άνθολόγιο. Κάποιοι από αυτούς, οί νεώτεροι, κατέγραψαν πληροφορίες για τους άνθολογηθέντες συγγραφείς καί ποιητές καί διέσωσαν άποσπάσματα έργων τους.

ΠΑΡΑΤΙΘΕΝΤΑΙ ΜΕ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΣΕΙΡΑ:

1. Όμηρος (9^{ος} ή 8^{ος} αι. π.Χ.). Εΐναι ό κορυφαίος έπικός ποιητής μας, ό ποιητής τής «Ίλιάδας» καί τής «Όδύσσειας», ό κατ' έξοχήν ποιητής ή «ό ποιητής», όπως τόν ήθελε ή άρχαιότητα. Ό κύριος έκπρόσωπος του ήρωικού έπους.

[Έπική ποίηση ή έπος όνομαζόταν στην άρχαιότητα ή ποίηση που άπαγγελόταν, ή άφηγηματική· λυρική ποίηση εκείνη που τραγουδιόταν ή καί χορευόταν καί δραματική ή ποίηση που παριστανόταν σε θέατρο.

Η έπική ποίηση διακρινόταν σε ήρωική, διδακτική, θρησκευτική, φιλοσοφική καί παρωδική].

Αναρίθμητοι άρχαιοί καί μεταγενέστεροι συγγραφείς καί μελετητές έπιχείρησαν νά έντοπίσουν μέσα στην άχανή βιογραφική παράδοση του Όμήρου τά άπολύτως άληθινά στοιχεία τής ζωής καί του έργου του ποιητή τής Ίλιάδας καί τής Όδύσσειας, νά έντοπίσουν την άκριβή χρονολόγησή τους, ή όποία τελεί υπό συνεχή άναθεώρηση, νά προσδιορίσουν την πατρίδα του ποιητή (τόν διεκδικούσαν για δικό τους πάνω από δεκαέντε πόλεις, μεταξύ των όποιων ή Χίος, ή Σμύρνη, άκόμη καί ή Άθήνα), νά άνακαλύψουν τόν όμηρικό κόσμο, τή δομή τής τότε μυκηναϊκής κοινωνίας, νά έξετάσουν τίς ιστορικές, πολιτικές, θρησκευτικές καί πολιτισμικές συνθήκες υπό τίς όποιες δημιουργήθηκαν τά ποιητικά αυτά μνημειώδη άριστουργήματα, νά δώσουν άπαντήσεις σε γλωσσικά, ιστορικά, άρχαιολογικά ζητήματα που άναφύονται από τή μελέτη τους, νά διαμορφώσουν τίς ποικίλες καί άκόμη άκαταστάλακτες άπόψεις για τό λεγόμενο «Όμηρικό ζήτημα».

Η γλώσσα των όμηρικων έπων εΐναι κατά βάση ή ιωνική διάλεκτος, μιά καί ή έπική ποίηση καλλιεργήθηκε κυρίως στις ιωνικές πόλεις του Αιγαίου· έχει όμως καί στοιχεία τής αϊολικής διαλέκτου καθώς καί ύπολείμματα τής άρκαδοκυπριακής διαλέκτου, όπως καί μερικούς άττικισμούς.

Τό μέτρο τους εἶναι τό μέτρο τῆς ἐπικῆς ποίησης, τό δακτυλικό ἐξάμετρο, τό ὁποῖο στό Ὅμηρο ἔφθασε στήν τέλεια μορφή του πού ἔκτοτε δέν διαφοροποιήθηκε σχεδόν καθόλου.

Στόν Ὅμηρο ἀποδίδονταν καί κάποια ἄλλα μικρότερα ποιήματα (ψευδο-ομηρικά ἔργα): οἱ «Ὀμηρικοί Ὑμνοι», ἡ «Βατραχομουμαχία», ὁ «Μαργίτης», τά ὁμηρικά «Ἐπιγράμματα» καί ἀπό τά ἔπη τοῦ ἐπικοῦ κύκλου ἡ «Θηβαΐς», τά «Κύπρια» ἔπη καί ἡ «Οἰχαλίας ἄλωσις».

2. Ἡσίοδος (καμπή 8^{οο} πρὸς 7^ο αἰ. π.Χ.). Ὁ Ἡσίοδος (κατά τήν ἐπικρατέστερη ἄποψη ἦταν νεώτερος τοῦ Ὀμήρου) εἶναι ὁ κυριώτερος καί παλαιότερος ἐκπρόσωπος τῆς διδακτικῆς ἐπικῆς ποίησης. Καταγόταν ἀπό τήν αἰολική Κύμη, ἀποικία στίς ἀκτές τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, καί ζοῦσε ἀσχολούμενος μέ τήν ἀγροτική ζωή στήν Ἄσκρα τῆς Βοιωτίας. Ἔργα του πού σώθηκαν ἀκέραια εἶναι ἡ «Θεογονία» καί τά «Ἔργα καί Ἡμέρα». Τοῦ ἀποδίδονταν ἐπίσης καί τά ἔργα «Ἀσπίς Ἡρακλέους», «Ἀγών Ὀμήρου καί Ἡσιόδου», «Ἡοῖαι ἢ Γυναικῶν κατάλογος», «Μελαμπόδεια», «Κήκυκος γάμος», «Θησεῶς εἰς Ἄδου κατάβασις», «Αἰγίμιος», «Ἰδαῖοι Δάκτυλοι», «Ὀρνιθομαντεία», «Χεῖρωνος Ὑποθήκαι», «Γῆς Περίοδος» καί κάποια ἔργα γεωγραφικοῦ καί ἀστρονομικοῦ περιεχομένου.

3. Κλεισθένης (6^{οο} αἰ. π.Χ.). Ὁ Κλεισθένης θεωρεῖται ἰδρυτής τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας. Εἰσήγαγε τίς πρῶτες δημοκρατικές μεταρρυθμίσεις: κατήργησε τίς τέσσερις παλαιές φυλές τῶν ἀριστοκρατῶν καί καθιέρωσε μιά ὀργάνωση τοῦ σώματος τῶν πολιτῶν ὄχι μέ βάση τήν οἰκογενειακή καταγωγή, ἀλλά τόν τόπο κατοικίας. Διείργε τήν Ἀττική σέ πολλές μικρές περιφέρειες πού ὀνομάσθηκαν δήμοι, οἱ ὁποῖοι ἔγιναν τό βασικό κύταρρο τῆς πόλης-κράτους τῆς Ἀθήνας. Οἱ δήμοι -ἄγνωστος ὁ ἀριθμός τους- ἦταν ὁμαδοποιημένοι στίς δέκα γνωστές φυλές τῆς ἀρχαίας Ἀθήνας, οἱ ὁποῖες κατέστησαν ἡ πηγὴ καί ἡ βάση συγκρότησης ὄλων τῶν πολιτειακῶν θεσμῶν τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας.

4. Χοιρίλος (6^{οο} -ἀρχές 5^{οο} αἰ. π.Χ.). Ἀθηναῖος τραγικός ποιητής, ἀπό τοὺς πρόδρομους τῶν μεγάλων τραγικῶν. Κατά τή Σούδα ἔγραψε 160 δράματα. Γνωρίζουμε ὅτι στά 499/496 συμμετεῖχε σέ δραματικό ἀγῶνα μαζί μέ τόν Πρατίνα καί τόν Αἰσχύλο. Ἀπό τά ἔργα του δέν σώθηκε τίποτε, παρά μόνον κάποιος τίτλος «Ἀλόπη».

5. Πρατίνας (ἀκμάζει στά τέλη τοῦ 6^{οο} αἰ. π.Χ.). Τραγικός ποιητής ἀπό τόν Φλειοῦντα τῆς Πελοποννήσου, πρόδρομος τῶν τριῶν μεγάλων τραγικῶν ποιητῶν, Αἰσχύλου, Σοφοκλῆ καί Εὐριπίδη. Θεωρεῖται πῶς αὐτός εἰσήγαγε στήν Ἀθήνα τό σατυρικό δράμα. Ἀπό τά 50 δράματα (32 σατυρικά καί 18 τραγωδίαι), πού κατά τή Σούδα ἔγραψε, σώθηκε μόνο τό παρακάτω ἀπόσπασμα στό ὁποῖο ἕνας χορός σατύρων διαμαρτύρεται γιατί τό τραγούδι του τό πνίγει ὁ ἦχος τοῦ αὐλοῦ:

«Τίς ὁ θόρυβος ὄδε; τί τάδε τὰ χορεύματα;
τίς ὕβρις ἔμολεν ἐπὶ Διονυσιάδα πο-
λυπάταγα θυμέλαν;

ἐμὸς ἐμὸς ὁ Βρόμιος,
ἐμὲ δεῖ κελαδεῖν...
ποικιλόπτερον μέλος...
ὁ δ' αὐλὸς
ὑστερον χορευέτω·
καὶ γάρ ἐσθ' ὑπηρετάς.

(= *Τί εἶναι αὐτός ὁ θόρυβος; Τί εἶναι αὐτοὶ οἱ χοροί; Ποιὰ ὕβρις ἔπεσε πάνω στήν χιλιοπατημένη θυμέλη τοῦ Διονύσου; Εἶναι δικός μου, δικός μου εἶναι ὁ Διόνυσος, μόνο τό δικό μου τραγούδι πρέπει ν' ἀκούγεται...μελωδικό πολύχρωμο μέλος...ὅταν τελειώσει τό τραγούδι μας τότε ἄς συνοδεύσει τόν χορό μας ὁ αὐλός· γιατί ὁ αὐλός εἶναι ὑπηρετής μας*)).

6. Φρόνιχος (6^{ος}-5^{ος} αἰ. π..X.). Ἀθηναῖος τραγικός ποιητής, ἀπό τούς δημιουργούς τοῦ δράματος, λίγο παλαιότερος ἀπό τόν Αἰσχύλο, τόν ἀρχαιότερο ἀπό τούς τρεῖς κορυφαίους τραγικούς ποιητές μας (Αἰσχύλος, Σοφοκλῆς, Εὐριπίδης). Πρώτη νίκη του τό 511 π.Χ. Στήν παράσταση τῆς τραγωδίας του «Μιλήτου ἄλωσις», δύο χρόνια μετά τήν ἄλωση τῆς πόλης ἀπό τούς Πέρσες, οἱ θεατές ἔκλαψαν. Τότε οἱ Ἀθηναῖοι τοῦ ἐπέβαλαν πρόστιμο καί ἀπαγόρευσαν τήν ἐπανάληψη τῆς παρουσίας τοῦ ἔργου, διότι τούς θύμιζε «οἰκεῖα κακά». Χορηγός του τό 476 π.Χ., γιά τήν τραγωδία «Φοίνισσαι», πού καί πάλι τοῦ ἔδωσε τή νίκη, ἦταν ὁ Θεμιστοκλῆς. Ἀπό τά ἔργα του σώζονται μόνον ἐλάχιστα ἀποσπάσματα.

7. Αἰσχύλος (525/524-456 π. Χ.). Εἶναι ὁ πρῶτος μεγάλος τραγικός ποιητής καί ὁ πρῶτος ἀπό τούς τρεῖς μεγάλους τραγικούς ποιητές μας (Αἰσχύλος, Σοφοκλῆς, Εὐριπίδης). Ἦταν γιός τοῦ Εὐφορίωνος, γεννήθηκε στόν ἀττικό δῆμο τῆς Ἐλευσίνας καί ζοῦσε στήν Ἀθήνα.

Ὁ Αἰσχύλος ἦταν μιὰ ἰσχυρή προσωπικότητα μέ βαθειά θρησκευτικότητα, μέ πίστη στήν ὑπερβατικότητα τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν καί στήν ἀξία τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξης, μέ ξεχωριστή φιλοπατρία. Σύμβολο ὁ ἴδιος τῶν ἐμπειριῶν τῆς ἐνδοξῆς ἐποχῆς τῶν Μηδικῶν πού ἔζησε ἡ ἀθηναϊκή δημοκρατία στίς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 5^{ου} αἰῶνα π.Χ., τό 490 π.Χ. στόν Μαραθῶνα καί τό 480 π.Χ. στή Σαλαμίνα, ἐξέφρασε μέσα στίς τραγωδίες του ὄχι μόνο τή φιλοπατρία ὀλόκληρης τῆς γενιᾶς του, ἀλλά καί τό σύνολο τῶν ἠθικο-θρησκευτικῶν ἀξιῶν πού ἀποτελέσαν γιά αἰῶνες τή σταθερή διαχρονική συνείδηση τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Στό ἐπιτάφίό του ἐπίγραμμα, πού λέγεται πώς εἶχε συνθέσει ὁ ἴδιος, ἐνῶ ἀποσιωπᾷ τήν τεράστια ποιητική του προσφορά, θυμᾶται τά ἐνδοξα προσωπικά πολεμικά του κατορθώματα στόν Μαραθῶνα καί στίς Θερμοπύλες:

«Αἰσχύλον Εὐφορίωνος Ἀθηναῖον τόδε κεύθει
μνήμα καταφθίμενον πυροφόροιο Γέλας·
ἀλκῆν δ' εὐδόκιμον Μαραθῶνειον ἄλλος ἂν εἴποι
καί βαθυχαιτήεις Μῆδος ἐπιστάμενος.

(=Αὐτό ἐδῶ τό μνημα, πού βρίσκεται στή σιτοπαραγωγό Γέλα τῆς Σικελίας, σκεπάζει τόν νεκρό Αἰσχύλο, τόν γιό τοῦ Εὐφορίωνα, τόν Ἀθηναῖο· τή δοξασμένη του ὁμως παλικάριά θά μπορούσε νά τή βεβαιώσει τό Μαραθώνειο ἄλσος καί οἱ Πέρσες μέ τά πλούσια μαλλιά πού τή γνωρίζουν καλά)»

καί στήν τραγωδία του «Πέρσαι», τή μόνη του τραγωδία μέ ἱστορικό καί ὄχι μυθικό περιεχόμενο, ἡ ὁποία ἔχει ὡς περιεχόμενό της τή ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας, στούς στίχους 402-405, διατυπώνει μέ θριαμβικό τρόπο τήν ἀκλόνητη πίστη του, ἀλλά καί τήν πίστη ὀλόκληρης τῆς γενιάς του, στό τρίπτυχο τῶν ἀξιῶν, τῆς πατρίδας, τῆς θρησκείας καί τῆς οἰκογένειας:

«ὦ παῖδες Ἑλλήνων, ἴτε,
ἐλευθεροῦτε πατρίδ', ἐλευθεροῦτε δέ
παῖδας, γυναῖκας, θεῶν τε πατρῶων ἔδη,
θήκας τε προγόνων· νῦν ὑπέρ πάντων ἀγών.

(=Ἐμπρός, παιδιά τῶν Ἑλλήνων, ἐλευθερῶστε τήν πατρίδα, ἐλευθερῶστε τά παιδιά σας, τίς γυναῖκες σας καί τά ἱερά τῶν πατρογονικῶν σας θεῶν, ἐλευθερῶστε καί τούς τάφους τῶν προγόνων σας· τώρα ὁ ἀγώνας σας εἶναι γιά ὅλα)».

Οἱ σύγχρονοί του Ἀθηναῖοι τόσο πολύ ἀγάπησαν τήν ποίηση τοῦ Αἰσχύλου, ὥστε, σύμφωνα μέ κάποιον ἀρχαῖο Βίο του, μετά τόν θάνατό του πῆραν τήν ἀπόφαση νά καταβάλλει ὁ Δῆμος τή δαπάνη γιά τόν Χορό σέ ὅποιον ἤθελε νά παρουσιάσει τραγωδίες του.

Ἀπό τά ἐνεήντα δράματα (τραγωδίες καί σατυρικά δράματα) πού συνέθεσε ὁ Αἰσχύλος σώθηκαν ἀκέραιες ἐπτά τραγωδίες του. Μεταξύ αὐτῶν οἱ «Πέρσες» καί ὁ «Προμηθεύς Δεσμώτης».

8. Κρατίνος (520-422 π.Χ.). Ἦταν ἓνας ἀπό τούς σημαντικότερους κωμωδιογράφους τῆς ἀττικῆς κωμωδίας. Ποιητής ἀναδείχθηκε σέ μεγάλη ἡλικία, ἴσως σέ ἡλικία 67 ἐτῶν. Τήν κωμωδία του «Πυτίνη» τήν δίδαξε σέ ἡλικία περίπου 97 ἐτῶν καί πῆρε τό πρῶτο βραβεῖο, ἀφήνοντας πίσω του τόν Ἀριστοφάνη. Συνολικά βραβεύθηκε ἑννέα φορές. Ὁ Ἀθηναῖος διέσωσε πολλά ἀποσπάσματα κωμωδιῶν του. Τό ὕφος του εἶναι ὑπερβολικά δηκτικό.

9. Ἀλκμαίων (ἔζησε γύρω στό 500 π.Χ.). Φιλόσοφος καί γιατρός. Σημαντικός ἐκπρόσωπος τοῦ Πυθαγορισμοῦ στόν 5ον αἰώνα. Καταγόταν ἀπό τόν Κρότωνα τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος. Μᾶλλον πρόλαβε τόν Πυθαγόρα, τοῦ ὁποίου ἡ διδασκαλία ὑπῆρξε γι' αὐτόν ἀποφασιστική. Ἐγραψε στήν ἰωνική διάλεκτο βιβλίο μέ τόν τίτλο «Περί φύσεως», τό πρῶτο, ἀπ' ὅ,τι ξέρουμε, ἰατρικό βιβλίο τῶν Ἑλλήνων, ἐπηρεασμένο σίγουρα ἀπό πυθαγόρειες ἀντιλήψεις. Ὁ Ἀλκμαίων ἐρεῦνησε τήν κεντρική λειτουργία τοῦ ἐγκεφάλου καί σ' αὐτόν ἀποδίδεται ἡ θεωρία πῶς τά ἀνθρώπινα ζήτῃματα «διέπονται σέ μεγάλο βαθμό ἀπό μιά σειρά δυαδικῶν ἀντιθέσεων».

10. Σοφοκλῆς (497/496-406 π.Χ.). Εἶναι ὁ δεύτερος ἀπό τούς τρεῖς μεγάλους τραγικούς ποιητές (Αἰσχύλος, Σοφοκλῆς, Εὐριπίδης). Γεννήθηκε στόν ἀττικό δῆμο

του Ἴππιου Κολωνοῦ ἀπὸ εὐπορους γονεῖς. Οἱ ἀρχαῖες πηγές τὸν παρουσιάζουν ὡς ἓνα πολὺ εὐχάριστο ἄνθρωπο. Ἀνέλαβε στὴν Ἀθήνα μεγάλα πολιτικά ἀξιώματα: Ἐκλέχθηκε τουλάχιστον δύο φορές στρατηγός καὶ τὸ 443/442 π.Χ. διετέλεσε μέλος τοῦ σώματος τῶν Ἑλληνοταμιῶν, δηλαδὴ τῶν θησαυροφυλάκων τῆς Δηλιακῆς συμμάχιας. Οἱ Ἀθηναῖοι τοῦ εἶχαν ἀναθέσει καὶ κάποια λατρευτικά ἀξιώματα.

Ἡ παράδοση διέσωσε κάποια ἀνέκδοτα σχετικά μὲ τὸν τρόπο τοῦ θανάτου του. Ἐνα ἀπὸ αὐτὰ λέει πὼς πνίγηκε ἀπὸ μιὰ ρώγα σταφύλι.

Ἀπὸ τὰ ἑκατὸν εἴκοσι περίπου δραματικά ἔργα τοῦ Σοφοκλῆ σώθηκαν ἀκέραια μόνον ἑπτὰ. Μεταξὺ αὐτῶν τὰ πολὺ γνωστά «Ἀντιγόνη», «Οἰδίπους Τύραννος», «Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῶ», «Ἡλέκτρα».

11. Ἡρόδοτος (πιθανῶς 484-περ. 424 π.Χ.). Ὁ Ἡρόδοτος γεννήθηκε στὴν Ἀλικαρνασσὸ τῆς Καρίας, στὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας. Προερχόταν ἀπὸ ἀριστοκρατικὴ οἰκογένεια. Κατὰ τὸ 468-467 π.Χ. ἐξορίσθηκε στὴ Σάμο, γιατί εἶχε πάρει μέρος σὲ συνωμοσία ἐναντίον τοῦ φιλοπέρση τυράννου Λύγδαμη. Σύντομα ἐπέστρεψε στὴν Ἀλικαρνασσὸ καὶ βοήθησε στὴν ἀνατροπὴ τοῦ Λύγδαμη. Πραγματοποίησε μεγάλα ταξίδια στὴν Ἀθήνα, τὴν Ὀλυμπία, τὴν Κόρινθο, τὴ Θήβα, πιθανῶς στὴν Πέλλα, στὶς ἑλληνικὲς πόλεις τοῦ Εὐξείνου Πόντου, σ' ὅλη τὴ Μ. Ἀσία, τὴ Σκυθία, τὴ Φοινίκη, τὴν Κυρήνη, τὴν Αἴγυπτο, ἴσως καὶ στὴν Περσία καὶ στὴ Βαβυλώνα. Στὴν Ἀθήνα ἔμεινε ἀρκετὰ χρόνια καὶ συνδέθηκε μὲ τὸν Περικλῆ καὶ τὸν Σοφοκλῆ καὶ πιθανῶς γνώρισε τοὺς μεγάλους σοφιστὲς Πρωταγόρα, Πρόδοκο, Ἴππία καὶ Γοργία.

Ὁ Ἡρόδοτος εἶναι ὁ «πατέρας τῆς ἱστορίας». Ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτὸς ἀνήκει στὸν Κικέρωνα («pater historiae»). Ὅντως ὁ Ἡρόδοτος εἶναι ὁ πρῶτος ἱστορικός τοῦ ὁποῦ γνωρίζουμε μὲ ἀκρίβεια τὴν ἱστορικὴ μέθοδο. Εἶναι καὶ ὁ πρῶτος συγγραφέας τοῦ ὁποῦ τὸ ἔργο, οἱ «Ἱστορίαι», σῶζεται ἀκέραιο. Οἱ Ἀλεξανδρινοὶ φιλόλογοι διαίρεσαν τὸ ἔργο του σὲ ἑννέα βιβλία καὶ στό καθένα ἔδωσαν τὸ ὄνομα μιᾶς ἀπὸ τίς ἑννέα Μοῦσες (Εὐτέρπη, Θάλεια, Μελπομένη, Τερψιχόρη, Ἐρατώ, Πολύμνια, Οὐρανία, Καλλιόπη).

Ὁ Ἡρόδοτος ξεκινᾷ τὴν ἱστορία του ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο. Ἐν συνεχείᾳ περιγράφει τὸν σχηματισμὸ καὶ τὴν αὔξηση τῆς περσικῆς δύναμης, τίς πρῶτες συγκρούσεις Περσῶν καὶ Ἑλλήνων, τίς δύο μεγάλες ἐκστρατεῖες τῶν Περσῶν στὴν κυρίως Ἑλλάδα, τίς μεγάλες μάχες τοῦ Μαραθῶνα, τῶν Θερμοπυλῶν, τῆς Σαλαμίνας, καὶ ἐν τέλει τίς τελευταῖες νικηφόρες γιὰ τοὺς Ἕλληνες μάχες τῶν Πλαταιῶν, τῆς Μυκάλης, τῆς Σηστοῦ.

Ἡ γλῶσσα τοῦ Ἡροδότου εἶναι ἡ ἰωνικὴ διάλεκτος τῆς πατρίδας του.

12. Ἐφιάλτης (πρῶτο μισὸ τοῦ 5^{ου} αἰ. π.Χ.). Ὁ Ἐφιάλτης ἦταν σπουδαῖος Ἀθηναῖος πολιτικός καὶ μεταρρυθμιστής, πρὸ τοῦ Περικλῆ, πολιτικός ἐκπρόσωπος τῆς δημοκρατικῆς παράταξης, μὲ ἐλάχιστα γνωστὸ βίο. Τὸ 462 π.Χ. εἶχε προτείνει μέτρα πού εἶχαν σκοπὸ νὰ ὑποβαθμίσουν τίς ἐξουσίες τοῦ θεσμοῦ τοῦ Ἀρείου Πάγου. Πιθανότατα δολοφονήθηκε.

13. Τιμοκρέων (πρώτο μισό του 5^{ου} αι. π.Χ.). Καταγόταν από την Ίαλυσσό της Ρόδου. Έγραψε επιγράμματα, κάποια εκ των οποίων στρέφονται κατά του Θεμιστοκλή και κατά του Σιμωνίδη του Κείου. Σώθηκαν λίγα αποσπάσματα. Η γλώσσα του έχει στοιχεία της καθομιλουμένης.

14. Εϋριπίδης (485/484-406 π.Χ.). Ο νεότερος από τους τρεις μεγάλους τραγικούς ποιητές (Αίσχύλος-Σοφοκλής-Εϋριπίδης). Οι πηγές διασώζουν μία παράδοση σύμφωνα με την οποία οι τρεις μεγάλοι τραγικοί ποιητές "συναντώνται" στη μεγάλη μέρα της νίκης στη Σαλαμίνα τό 480 π.Χ. Ο Αίσχύλος, 45 ετών τότε, έλαβε μέρος στη μεγάλη ναυμαχία· άμέσως μετά τη νίκη, ο Σοφοκλής, 17 χρονών, ήγήθηκε του χορού των Αθηναίων έφήβων που τραγούδησαν και χόρεψαν τον πανηγυρικό παιάνα της νίκης έναντιόν των Περσών· την ήμερα εκείνη της ναυμαχίας, λέει ή παράδοση, γεννήθηκε ο Εϋριπίδης. Τό Πάριο μάρμαρο, όμως, μαρτυρεί πώς ο ποιητής γεννήθηκε ωρίτερα, τό 485/484.

Ο Εϋριπίδης γεννήθηκε στην Αθήνα από εύπορους Αθηναίους κτηματίες. Γνώρισε τον προσωκρατικό φιλόσοφο Αναξαγόρα, τους σοφιστές Πρόδικο και Πρωταγόρα, τον Σωκράτη. Δέν άναμείχθηκε στην πολιτική κι έτσι δέν πήρε κανένα δημόσιο αξίωμα. Τό 408 π.Χ., 77 ετών ήδη, ήλθε στη Μακεδονία ύστερα από πρόσκληση του βασιλιά Αρχέλαου ο οποίος και τον φιλοξένησε· εκεί δίδαξε μερικές τραγωδίες. Πέθανε και έτάφη στην Πέλλα τό 406.

Έγραψε 92 δράματα, αλλά σώθηκαν μόνο 17 τραγωδίες, ένα σατυρικό δράμα και πολλά αποσπάσματα. Η τραγωδία του «Άλκηστις» σώθηκε όλόκληρη. Γιά τον θάνατό του άφηγοϋνταν διάφορες άνεκδοτολογικές ιστορίες· έλεγαν πώς τον κατασπάραξαν άγριεμένα σκυλιά ή πώς τον κομμάριασαν γυναίκες μανιασμένες, καθώς είχε τή φήμη μισογύνη.

15. Σωκράτης (469-399 π.Χ.). Εΐναι ο κορυφαίος φιλόσοφος όλων των αίωνων. Ο «άνδρων άπάντων σοφώτατος» κατά τό μαντείο των Δελφών. Η μεγαλύτερη διάνοια στην ιστορία της ανθρώπινης σκέψης. Ένας σταθμός, ένα μοναδικής και άνεπανάληπτης στερεότητας άγκωνάρι στό οικοδόμημα του ανθρώπινου πολιτισμού. Άν και δέν έγραψε τίποτα άπολύτως, ή διδασκαλία του «γέννησε» φιλοσόφους τεράστιου διαμετρήματος και δημιούργησε παντοίες «σχολές», άκόμα και διαφοροποιημένες μεταξύ τους, που κράτησαν για αιώνες στους κύκλους τους άναμμένα - έστω και στό τέλος πεπρωμένη- τή φλόγα της λαχτάρας του ανθρώπου για γνώση και για άρετή.

Η άνεκδοτολογία γύρω από τό πρόσωπό του ήταν πλούσια. Καταγόταν από φτωχή και ταπεινή οικογένεια, ήταν κοντός και πολύ άσχημος, φοροϋσε χειμώνα-καλοκαίρι τά ίδια ρούχα, άντεχε άγόγγυστα τον πόνο και την κούραση, ύπέμενε καρτερικά τή γυναίκα του Ξανθίππη που τον τυραννοϋσε άσταμάτητα και άνελέητα. [Κι όμως ή καημένη ή Ξανθίππη στό τέλος του διαλόγου του Πλάτωνα «Φαίδων ή Περί ψυχής», στόν όποιο ο Πλάτων διά του στόματος του Σωκράτη άποδεικνύει με λογικά έπιχειρήματα την άθανασία της ψυχής, ή καημένη λοιπόν ή Ξανθίππη, λίγο πριν πιει

ἀτάραχος ὁ φιλόσοφος τὸ κώνειο, κλαίει πού πεθαίνει ὁ ἄνδρας της]. Ἔπιανε κουβέντα ὁ Σωκράτης στὴν ἀθηναϊκὴ ἀγορὰ μὲ τὸν καθένα, ἀλλὰ πολὺ γρήγορα ὁ συνομιλητὴς του τᾶβρισκε δύσκολα· οἱ ἐρωτήσεις τοῦ φιλοσόφου ἦταν ἐπίμονες, πιεστικές καὶ ἤθελαν σαφὴ, συγκεκριμένη καὶ σύντομη ἀπάντηση, ἢ ὅποια θὰ ἦταν πειστικὴ καὶ θὰ ὀδηγοῦσε σὲ συμπεράσμα γενικοῦ κύρους· αὐτὸ ὅμως δὲν ἦταν καθόλου εὐκόλο, ἀκόμα κι ἂν ὁ συνομιλητὴς ἦταν ὁ μεγάλος σοφιστὴς Πρωταγόρας ἢ ὁ Γοργίας ἢ ὁ Ἰππίας ἢ ὁ ἀνήσυχος Ἀλκιβιάδης ἢ τὰ νεαρά ἀδελφία τοῦ Πλάτωνα Γλαῦκων καὶ Ἀδείμαντος πού λαχταροῦσαν νὰ δοῦν τὴ δικαιοσύνη νὰ βασιλεύει στὸν κόσμο. Ὁ σκοπὸς του στίς συζητήσεις ἦταν πάντοτε γνωστικός καὶ ἠθικός.

Ὁ Σωκράτης εἶχε πολὺ πλούσιους φίλους, ἀλλὰ ἐξῆσε ἐθελουσίως φτωχός. Ἡ ἀθηναϊκὴ ἀγορὰ ἦταν γεμάτη στὰ χρόνια του μὲ ἄφθονα ἀγαθὰ καὶ εἶδη πολυτελείας – βρισκόμαστε στὴν ἐποχὴ τοῦ «χρυσοῦ αἰῶνα τοῦ Περικλῆ». Τὸ ἰσχυρὸ πολεμικὸ ναυτικὸ τῆς Ἀθήνας διασφάλιζε τὴν ἐλεύθερη ἐμπορικὴ ναυσιπλοῖα στοῦ Αἰγαῖο καὶ στὴ Μεσόγειο, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ εἰσρέουν στὴν πόλη, ὅπως λέει ὁ Περικλῆς στὸν «Ἐπιτάφιο» τοῦ Θουκυδίδη, «ἐκ πάσης γῆς τὰ πάντα». Ὅμως τὰ ὑλικά ἀγαθὰ δὲν τὸν ἄγγιζαν καθόλου. Γράφει ὁ Διογένης ὁ Λαέρτιος πὼς ὁ Σωκράτης περιερχόταν τὴν ἀγορὰ, ἔβλεπε ὅλα τὰ πανάκριβα πράγματα πού δελεάζαν τοὺς πολλοὺς κι ἔλεγε: «Πόσο εὐτυχὴς αἰσθάνομαι πού ὅλα αὐτὰ δὲν τὰ ἔχω ἀνάγκη»! Γι' αὐτὸ, συμπληρώνει ὁ ἴδιος βιογράφος του: «Ἐλαχίστων δεόμενος ἔγγιστα ἦν θεῶν». Πάντοτε οἱ σοφοὶ καὶ οἱ ἄγιοι ἤξεραν καλά ὅτι τὸν Θεὸ τὸν πλησιάζουμε καὶ τὸν γνωρίζουμε μὲ ἄδεια τὰ χέρια καὶ τίς τσέπες.

Ὁ Σωκράτης δὲν ἔφυγε ποτὲ ἀπὸ τὴν Ἀθήνα παρά μόνο γιὰ νὰ πολεμήσει· ἡ ἀνδρεία του, ἱστορικὰ ἀποδεδειγμένη, ἔμεινε παροιμιώδης. Τὸ ὁμολογοῦσε καὶ ὁ πολὺ νεώτερός του καὶ συμπολεμιστὴς του Ἀλκιβιάδης, τὸν ὅποιον ἔσωσε ἀπὸ βέβαιο θάνατο ἔξω ἀπὸ τὴν Ποτειδαία. Ἔσωσε σὲ μάχη ἀπὸ θάνατο καὶ τὸν ἱστορικὸ Ξενοφῶντα. Στὴν πολιτικὴ ἀνακατεῦθηκε ἀναγκαστικά, κάθε φορὰ πού τὸ ἐπέβαλλε ὁ κατάλογος, τὸ «ἀπὸ μέρους» πού γράφει ὁ Θουκυδίδης. Καὶ τότε κινήθηκε ὄχι μὲ βάση τὴν κοινὴ γνώμη καὶ τὸ τί θέλουν οἱ «πολλοί», ἀλλὰ σύμφωνα μὲ τίς ἐπιταγὲς τῆς καθαρῆς του συνείδησης καὶ τοῦ ἠθικοῦ νόμου. Ἔτσι ἐνεργοῦσε πάντα. Τουλὰχιστον δύο περιπτώσεις εἶναι γνωστὲς. Τὴ μία φορὰ ὡς «ἐπιστάτης τῶν πρυτάνεων», ἄς ποῦμε πρόεδρος τῆς Βουλῆς τῶν Πεντακοσίων, ἀρνήθηκε, μόνος αὐτὸς ἀπὸ τοὺς 501 δικαστὲς, νὰ καταδικάσει σὲ θάνατο τοὺς νικητὲς στρατηγούς τῆς ναυμαχίας τῶν Ἀργινουσῶν (406 π.Χ.), κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο, οἱ ὅποιοι, λόγῳ τῆς θαλασσοταραχῆς, δὲν εἶχαν κατορθώσει νὰ περισυλλέξουν ἀπὸ τὴ θάλασσα τοὺς νεκρούς καὶ γι' αὐτὸ παραπέμφθηκαν σὲ δίκη. Καὶ τὴ δευτέρη, ὅταν μὲ τὸ ἴδιο σθένος, λίγα χρόνια ἀργότερα, ἀντιστάθηκε καὶ στὴν ἀθαιρεσία τῶν Τριάκοντα τυράνων· ἀρνήθηκε τότε κατηγορηματικά νὰ συμμετάσχει στὴ σύλληψη κάποιου πολίτη, τοῦ Λέοντα τοῦ Σαλαμίνιου, προκειμένου αὐτὸς νὰ ἐκτελεσθεῖ.

Κι ἐνῶ δὲν πρόλαβαν νά τόν ἐξοντώσουν οἱ Τριάκοντα, μιά καί κυβέρνησαν τήν Ἀθήνα μόνον ὀκτώ μῆνες, καταδικάσθηκε νά πιεῖ τό κώνειο μέ ἀπόφαση δημοκρατική, μετά τήν τριπλή ἀθέσμια κατηγορία πού ὑπέβαλαν σέ βάρος του

ὁ Μέλητος (νεαρός, ἄσημος καί ἀδόκιμος ποιητής· τόν κατηγορητήριο λόγο του στό δικαστήριο τόν ἔγραψε κάποιος λογογράφος Πολυκράτης),

ὁ Ἄνυτος (ἕνας μορφωμένος βυρσοδέψης, ἐκπρόσωπος τῶν χειροτεχνῶν στή δίκη τοῦ Σωκράτη· ὁ Ἄνυτος κατά τόν Πελοποννησιακό πόλεμο (431-404 π.Χ.) εἶχε κατηγορηθεῖ γιά προδοσία, ἀλλά ἐπί τῶν Τριάκοντα δωροδόκησε κάποιους δικαστές καί ἔφυγε ἀπό τήν Ἀθήνα· ἦταν ἡ πρώτη καί ἴσως ἡ μοναδική περίπτωση δεκασμοῦ δικαστῶν στήν ἀρχαία Ἀθήνα· ἀργότερα μεταπήδησε στους δημοκρατικούς· εἶχε μεγάλη πολιτική ἐπιρροή καί κυρίως σ' αὐτόν ὀφείλεται ἡ καταδίκη τοῦ Σωκράτη)

καί ὁ Λύκων (ρήτορας· κατηγορήσε τόν Σωκράτη ἐκ μέρους τῶν ρητόρων)·

ἡ κατηγορία ἦταν πῶς δὲν πίστευε στους θεούς τῆς πόλης, πῶς εἰσηγε νέους θεούς καί πῶς διέφθειρε τούς νέους:

«Ἄδικεῖ Σωκράτης οὓς μὲν ἡ πόλις νομίζει θεούς οὐ νομίζων, ἕτερα δέ καινά δαιμόνια εἰσάγων· ἀδικεῖ δέ καί τούς νέους διαφθείρων. Τίμημα θάνατος».

Παρέμεινε πιστός στους νόμους τοῦ Κράτους καί ἀρνήθηκε νά δραπετεύσει κι ἄς ἦταν πολύ εὐκόλο λόγω τῆς τότε πολιτικῆς κατάστασης πού ἐπικρατοῦσε μετά τήν κατάλυση τῆς ἀρχῆς τῶν Τριάκοντα τυράννων. Πολλοί πιστεύουν πῶς ἂν μιλοῦσε λίγο ἠπιότερα στήν ἀπολογία του στό δικαστήριο δὲν θά καταδικαζόταν. Τόν δίκασε ἕνα τμήμα 501 δικαστῶν τοῦ δικαστηρίου τῆς Ἡλιαίας (ἡ Ἡλιαία ἀποτελοῦνταν ἀπό 6.000 δικαστές ["Ἡλιασταί"], οἱ ὁποῖοι προέρχονταν ἀπό τίς 10 Φυλές τῆς Ἀθήνας [κάθε Φυλή συμμετεῖχε μέ 600 μέλη]. Τό δικαστήριο δίκασε σέ τμήματα τῶν 201, 301 κλπ. δικαστῶν). Στήν πρώτη δίκη καταδικάσθηκε μέ μικρή διαφορά ψήφων· 280 καταδικαστικές ψήφοι, 221 ἀθωωτικές. Στή δεύτερη ψηφοφορία, πού ἀφοροῦσε τήν ποινή, ἡ καταδίκη του σέ θάνατο ψηφίστηκε ἀπό 20 περισσότερους (300 ἔναντι 201). Ὁ εἰρωνικός τόνος τῆς ἀπολογίας τοῦ ἐλεύθερου αὐτοῦ ἀνθρώπου σίγουρα εὐθύνεται γιά τήν ἐξέλιξη αὐτή:

Ὅταν, κατά τόν νόμο, τοῦ ζητήθηκε νά προτείνει κι αὐτός μιά ποινή γιά τόν ἑαυτό του, ὁ Σωκράτης εἶπε πῶς ἕνας ἄνδρας φτωχός καί συνάμα εὐεργέτης τῆς πόλης, ὅπως εἶναι ὁ ἴδιος, πού τοῦ χρειάζεται χρόνος ἐλεύθερος γιά νά δίνει καλές συμβουλές στους Ἀθηναίους, εἶναι δίκαιο νά τιμᾶται ἀνάλογα μέ τή μεγάλη του ἀξία· ὀφείλουν λοιπόν οἱ συμπολίτες του νά τόν τρέφουν δωρεάν στό πρυτανεῖο (Πλάτωνος Ἀπολογία Σωκράτους 36d-37a):

«Τί οὖν εἰμι ἄξιος παθεῖν τοιοῦτος ὢν; Ἀγαθόν τι, ὃ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, εἰ δεῖ γε κατά τήν ἀξίαν τῇ ἀληθείᾳ τιμᾶσθαι· καί ταῦτά γε ἀγαθόν τοιοῦτον ὃ,τι ἂν πρέπει ἐμοί. Τί οὖν πρέπει ἀνδρὶ πένητι εὐεργέτη δεομένῳ ἄγειν σχολήν ἐπί τῇ ὑμετέρα παρακελεύσει;...Πρέπει οὕτως ὡς τόν τοιοῦτον ἄνδρα ἐν πρυτανείῳ σιτεῖσθαι...Εἰ οὖν δεῖ με κατά τό δίκαιον τῆς ἀξίας τιμᾶσθαι, τούτου τιμῶμαι, ἐν πρυτανείῳ σιτήσεως.

(=Τί λοιπόν ἀξίζω νά πάθω τέτοιος πού εἶμαι; Κάτι καλό, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἂν βέβαια πρέπει νά τιμηθῶ σύμφωνα μέ τήν ἀξία μου· καί μάλιστα τέτοιο καλό πού νά μοῦ ταιριάζει. Τί λοιπόν ταιριάζει σ' ἕναν ἄνδρα φτωχό εὐεργέτη πού ἔχει ἀνάγκη νά ζεῖ ἥσυχά κι ἀμέριμνα γιά νά μπορεῖ νά σᾶς συμβουλευεῖ;...Πρέπει λοιπόν αὐτός ὁ ἄνδρας νά τρέφεται δωρεάν στό πρυτανεῖο...Ἄν λοιπόν πρέπει νά μέ τιμήσετε σύμφωνα μέ ὅ,τι ἀξίζω, σᾶς λέω πώς ἡ τιμή πού μοῦ ἀξίζει εἶναι νά τρέφομαι δωρεάν στό πρυτανεῖο)».

Μετά τον θάνατό του τό ἐνδιαφέρον γιά τή σωκρατική σκέψη παρέμεινε ζωντανό καί ἀδιάλειπτο.

Νά προσθέσουμε ἐν κατακλείδι μόνο πώς γιά τόν Σωκράτη γνωρίζουμε ἀπό τόν Πλάτωνα, τόν Ξενοφῶντα, κάποιες νύξεις τοῦ Ἀριστοτέλη, κάποια ἀποσπάσματα «Ἐλασσόνων Σωκρατικῶν» (ἔτσι ὀνομάσθηκαν κάποιοι ὄχι τόσο σημαντικοί φιλόσοφοι, πού ἐπηρεάσθηκαν ὡς κάποιο σημεῖο ἀπό τή διδασκαλία τοῦ Σωκράτη καί τῶν ὁποίων σώθηκαν λίγα ἀποσπάσματα), ἀπό τίς «Νεφέλες» τοῦ Ἀριστοφάνη. Ἡ κυριαρχοῦσα ἄποψη τῶν ἐιδικῶν εἶναι πώς ὁ ἀληθινός, ὁ ἱστορικός Σωκράτης, εἶναι ὁ Σωκράτης τοῦ Πλάτωνος.

16. Μέλισσος (5^{ος} αἰ. π.Χ.). Καταγόταν ἀπό τή Σάμο. Φιλόσοφος πού ὑπερασπίσθηκε τίς βασικές ιδέες τοῦ προσωκρατικοῦ φιλοσόφου Παρμενίδη τοῦ Ἐλεάτη, ἐγκατέλειψε ὁμῶς τίς ἀπόψεις ἐκείνου γιά τόν ὀρισμό τοῦ "ὄντος". Τό 440 π.Χ., ὅταν ἡ Σάμος στασίασε κατά τῶν Ἀθηναίων, ὁ Μέλισσος, ὡς στρατηγός τῶν Σαμίων, διηύθυνε τήν ἄμυνα κατά τοῦ ἀθηναϊκοῦ στρατοῦ, τοῦ ὁποῦ ἡγοῦνταν ὁ Περικλῆς καί ὁ τραγικός ποιητής Σοφοκλῆς.

17. Φιλόλαος (5^{ος} αἰ. π.Χ.). Σημαντικός ἐκπρόσωπος τοῦ Πυθαγορισμοῦ στόν 5^{ον} αἰώνα. Καταγόταν ἀπό τόν Κρότωνα τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος. Ὁ Φιλόλαος ὁ Κροτωνιάτης ἦταν δάσκαλος τῶν μαθητῶν τοῦ Σωκράτη Σιμμία καί Κέβητα, γνωστῶν ἀπό τόν διάλογο τοῦ Πλάτωνος «Φαῖδων». Ἦταν ὁ πρῶτος πού δημοσίευσε βιβλίο πού περιεῖχε διδασκαλίες τοῦ Πυθαγόρα. Ὁ Φιλόλαος δεχόταν ὅτι ὅλα τά οὐράνια σώματα περιστρέφονται γύρω ἀπό μιά κεντρική φωτιά πού εἶναι ἡ πηγὴ τῆς δύναμης καί τῆς κίνησης.

18. Κράτης (5^{ος} αἰ. π.Χ.). Κωμικός ποιητής. Ἐγραψε, κατά τά μέσα τοῦ 5^{ου} αἰ. π.Χ., κωμῳδίες μέ περιεχόμενο ἀπό τή μυθολογία, κι ὄχι ἀπό τή σύγχρονή του πραγματικότητα. Ὁ Ἀριστοφάνης τόν ἐπικρίνει, ἀλλά ὁ Ἀριστοτέλης στήν «Ποιητική» του διατυπώνει γι' αὐτόν εὐνοϊκές κρίσεις. Θά μπορούσε κανεῖς νά ἰσχυρισθεῖ πώς τά χαρακτηριστικά τῆς ποιήσῆς του προσιδιάζουν κάπως μέ ἐκεῖνα τῆς Μέσης κωμῳδίας ἢ ὅποια εἶχε ἀρχίσει νά διαμορφώνεται. Ἀπό τά ἔργα του σώθηκαν περί τά ἐξήντα ἀποσπάσματα (βλ. καί γιά ἄλλους μέ τό ὄνομα Κράτης στό 1^ο Παράρτημα 40).

19. Θουκυδίδης (480/470-403/399 π.Χ.· θά μπορούσαμε νά ὑποθέσουμε ὅτι ἦταν περίπου συνομήλικος μέ τόν Σωκράτη, 470/469 – 399 π.Χ.). Γεννήθηκε στόν δῆμο

Αλιμοῦντος τῆς Ἀθήνας. Ὁ πατέρας του Ὀλορος ἦταν δισέγγονος κάποιου Ὀλόρου, βασιλιά τῆς Θράκης. Ἦταν καί συγγενής τοῦ Μιλτιάδη, τοῦ νικητῆ τῶν Περσῶν στὸν Μαραθῶνα. Ὅμως καί ἡ μητέρα του Ἠγησιπύλη ἦταν συγγενής τοῦ Κίμωνα, γιοῦ τοῦ Μιλτιάδη. Τὸ Λεξικό τῆς Σούδας (10^{ος} αἰ. μ.Χ.) διαφοροποιεῖται. Γράφει πὼς ὁ ἱστορικός καταγόταν ἀπὸ τὴ μεριά τοῦ πατέρα του ἀπὸ τὸν στρατηγὸ Μιλτιάδη, ἐνῶ ἀπὸ τὴ μεριά τῆς μητέρας του ἀπὸ τὸν παλαιὸ βασιλιά τῆς Θράκης Ὀλορο.

Ἡ οἰκογένεια λοιπὸν εἶλκε, οὕτως ἢ ἄλλως, τὴν καταγωγή της ἀπὸ τὴ Θράκη καί ἦταν ἀριστοκρατικὴ καί πλοῦσια. Ὁ πλοῦτος της προφανῶς πῆγαζε ἀπὸ τὴν ἐκμετάλλευση τῶν ὀρυχείων χρυσοῦ τῆς Σκαπτιῆς Ὑλῆς τοῦ Παγγαίου.

Ὁ Θουκυδίδης εἶναι ὁ ἱστορικός τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, τοῦ ἐμφυλίου πολέμου μεταξὺ Ἀθηναίων καί Λακεδαιμονίων (κράτησε 27 χρόνια ἀπὸ τὸ 431 ὠς τὸ 404 π.Χ.), καί ὁ μεγαλύτερος καί ἀντικειμενικότερος ἱστορικός ὄλων τῶν ἐποχῶν. Αὐτοβιογραφικὲς πληροφορίες του δίνει ὁ ἴδιος κυρίως στὸ κεφάλαιο 26 τοῦ 5^{ου} βιβλίου τῆς Ἱστορίας του, τὸ ὁποῖο ἔχει χαρακτηριθεῖ ὡς «δεύτερο προοίμιο», ἀλλὰ καί ἄλλοῦ. Ἐζήσε καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ πολέμου. Παρατηρεῖ, μάλιστα, ὅτι βρισκόταν σὲ ἡλικία πού μπορούσε νὰ ἔχει ξεκάθαρη ἀντίληψη τῶν ἱστορουμένων γεγονότων καί νὰ τὰ περιγράφει με ἀκρίβεια.

Ὁ Θουκυδίδης ἐξελέγη στρατηγός τὸ 424/423 π.Χ. Κάποιες πηγές θεωροῦν πιθανόν πὼς ὁ ἱστορικός, προτοῦ ἐκλεγεῖ στρατηγός, εἶχε ἀναλάβει κάποια ἄλλα ἀξιώματα. Πάντως τὸ 424 π.Χ. τὸν ἐξόρισαν οἱ Ἀθηναῖοι, διότι ὡς ἐπικεφαλῆς στρατηγός ἐπτά πλοίων δέν κατάφερε νὰ ἐμποδίσει τὸν Σπαρτιάτη στρατηγὸ Βρασίδα νὰ καταλάβει τὴν Ἀμφίπολη. Γύρισε στὴν Ἀθήνα τὸ 404 π.Χ. μὲ τὸ τέλος τοῦ πολέμου πού σήμανε καί τὴν ἦττα τῶν Ἀθηναίων.

Γιὰ τὸν θάνατό του δέν γνωρίζουμε τίποτε τὸ συγκεκριμένο. Πέθανε στὴ Θράκη; Πέθανε στὴν αὐλὴ τοῦ βασιλιά Ἀρχέλαου τῆς Μακεδονίας; Πέθανε στὴν Ἰταλία ἢ πέθανε κάπου, ἄγνωστο πού, αἰφνιδίως; Ἴσως τὸ πιθανότερο εἶναι πὼς πέθανε στὴν Ἀθήνα. Γιὰ ὄλους αὐτοὺς τοὺς τόπους καί τοὺς τρόπους τοῦ θανάτου του κυκλοφόρησαν φήμες καταγεγραμμένες ἀπὸ μεταγενέστερους συγγραφεῖς. Θεωρεῖται, ἐπίσης, μᾶλλον βέβαιο πὼς, ὅπου κι ὅπως κι ἂν πέθανε, τάφηκε στὴν Ἀθήνα καί ὁ τάφος του βρισκόταν δίπλα στὸν τάφο τοῦ Κίμωνα.

Τὸ ἔργο τελειώνει ἀπότομα στὸ ἔτος 411 καί στὸ μέσον τῆς τελικῆς φάσης τοῦ πολέμου καί χωρὶς πραγματικὴ κατάληξη. Τί ἔγινε ἐν συνεχείᾳ, ὁ Θουκυδίδης δέν πρόλαβε νὰ μᾶς τὸ γράψει. Μᾶλλον τὸν πρόλαβε ὁ θάνατος. Ἡ ἐντὸς ἀγκυλῶν τελευταία περίοδος τῆς Ἱστορίας του: «[Ὅταν ὁ μετὰ τοῦτο τὸ θέρος χειμῶν τελευτήσῃ, ἔν καὶ εἰκοστὸν ἔτος πληροῦται]» (8.109.2) δέν εἶναι τοῦ ἱστορικοῦ· προφανῶς προστέθηκε ἀπὸ ἄλλο χέρι.

Θεωρεῖται, πάντως, σχεδόν βέβαιο πὼς ὁ θάνατος τοῦ Θουκυδίδη συνέβη μεταξὺ τοῦ 403 καί τοῦ 399 π.Χ.· ἢ ἴσως ἀμέσως μετὰ τὸ 399 π.Χ. Τὸ 399 π.Χ. πέθανε καί ὁ Σωκράτης.

Ἡ «Ἱστορία» τοῦ Θουκυδίδη διαιρέθηκε σέ ὀκτώ βιβλία, πιθανῶς ἀπό τούς ἀλεξανδρινούς φιλολόγους.

Τήν ἱστορία τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου τή συνέχισε καί τήν ὀλοκλήρωσε ὁ Ξενοφῶν (περ. 430-355 π.Χ.) στά «Ἑλληνικά» του.

20. Ἀριστοφάνης (450/445-386 π.Χ.). Ὁ μεγαλοφυέστερος ποιητής τῆς ἀττικῆς κωμωδίας. Γεννήθηκε στόν ἀττικό δῆμο τῶν Κυδαθηναίων, τήν ἐποχή τοῦ χρυσοῦ αἰώνα τοῦ Περικλῆ, ὅταν ἄρχιζε ἡ ἀνοικοδόμησι τοῦ Παρθενώνα. Ἡ σχέση του μέ τήν πολιτική καί φιλολογική ζωή τῆς ἐποχῆς του ἦταν ζωντανή κι αὐτό φαίνεται στίς κωμωδίες του. Δέν φαίνεται νά ἀνήκε σέ κάποια συγκεκριμένη πολιτική παράταξη. Οὕτως ἢ ἄλλως ἡ κωμική ποίηση ἦταν ἐκ τῶν πραγμάτων σατιρική καί ἐλεγκτική πρὸς τήν ἐκάστοτε ἐξουσία. Βέβαια ἀπό τίς κωμωδίες του φαίνεται ἡ ἀντίθεσή του πρὸς τή μετά τόν Περικλῆ εὐθραυστη δημοκρατία, τότε πού κυριαρχοῦσαν οἱ δημαγωγοί. Αὐτό τό γεγονός ὁμως δέν τόν κάνει ἐχθρό τῆς δημοκρατίας. Ὅπως παρατηρεῖ ὁ Α. Lesky (Ἱστορία 599) «ὁ Ἀριστοφάνης μπορούσε νά βάζει τό ἐπίμαχο καί τό ἐπικίνδυνο σέ τόσο ἐκτυφλωτικό φῶς, μόνο γιατί ὁ ἴδιος μέσα σέ ὄλη τή γύρω ραγδαία ἐξέλιξη διατήρησε μιάν ἀγρυπνη αἴσθησι γιά τίς δυνάμεις τῆς παράδοσι καί τῆς συντήρησι, πού στή ζωή τῶν ἀνθρώπων καί τῶν λαῶν εἶναι ἄλλο τόσο ἀναγκαῖες, ὅπως καί οἱ ἄλλες πού τραβοῦν πρὸς τό μέλλον».

Ἀπό τίς σαράντα περίπου κωμωδίες πού ἔγραψε ὁ Ἀριστοφάνης σώθηκαν ἔνδεκα, μεταξύ τῶν ὁποίων οἱ «Ὀρνιθεσ», «Ἐκκλησιάζουσαι», «Λυσιστράτη», «Εἰρήνη», «Βάτραχο».

21. Λυσίας (λίγο μετά τό 450-λίγο μετά τό 380 π.Χ.). Ἦταν ὁ μεγαλύτερος ρήτορας τῆς ἐποχῆς του. Ὁ πατέρας του Κέφαλος εἶχε ἐργοστάσι κατασκευῆς ἀσπίδων στόν Πειραιᾶ. Εἶχε ἔλθει ἀπό τίς Συρακοῦσες στήν Ἀθήνα μέ πρόσκλησι τοῦ Περικλῆ καί ἦταν μέτοικος. Ὡς ἐκ τούτου μέτοικος ἦταν καί ὁ Λυσίας. Μέ εὐνοϊκή πρότασι τῶν δημοκρατικῶν, μετά τήν πτώσι τῶν Τριάκοντα, κατέστη «ἰσοτελής» μέτοικος, δηλαδή δέν πλήρωνε τόν φόρο τοῦ μέτοικου («μετοίκιον») καί δέν χρειαζόταν «προστάτη», δηλαδή κάποιον Ἀθηναῖο πολίτη πού θά τόν ὑπερασπιζόταν ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων καί τῶν ἀρχῶν.

Ἡ συγγραφική παραγωγή τοῦ Λυσία εἶναι ἐκπληκτικῶν διαστάσεων. Στήν ἀρχαιότητα τοῦ ἀποδίδονταν περισσότεροι ἀπό 400 λόγοι, πού ἀνήκουν καί στά τρία εἶδη τοῦ ρητορικοῦ λόγου: τό συμβουλευτικό ἢ δημηγορικό εἶδος, τό δικανικό καί τό ἐπιδεικτικό ἢ ἐγκωμιαστικό ἢ πανηγυρικό. Αὐθεντικοί θεωροῦνται 233 ἀπό αὐτούς, ἐνῶ σώζονται 34 λόγοι του. Οἱ περισσότεροι εἶναι δικανικοί.

Ὁ Λυσίας ἄσκησε τή δικανική ρητορεία ὡς λογογράφος. Ἐγραφε δηλαδή ἐπ' ἀμοιβῆ λόγους γιά λογαριασμό πελατῶν του πού τούς ἐκφώνουσαν οἱ ἴδιοι στό δικαστήριο. Μόνο τόν λόγο του «Κατά Ἐρατοσθένους», πού εἶναι ὁ παλαιότερος καί καλύτερος λόγος του, τόν ἐκφώνησε ὁ ἴδιος στό δικαστήριο.

Ἡ γλώσσα τοῦ Λυσία εἶναι ἡ καθαρῆ ἀττικῆ καί τό ρητορικό του ὕφος ἀπλό καί σαφές· εἶναι ἡ πλησιέστερη στή γλώσσα τοῦ μέσου καθημερινοῦ Ἀθηναίου πολίτη·

τά πλέον άπλά καί κατανοητά άρχαία έλληνικά τής άττικής διαλέκτου τής κλασικής έποχής.

22. Εϋπολις (446-411 π.Χ.). Αθηναίος κωμικός ποιητής, σύγχρονος του Άριστοφάνη καί νεώτερος του παλαιού κωμωδιογράφου Κρατίνου (βλ. 1^ο Παράρτημα 5). Στίς κωμωδίες του σατίριζε τούς σοφιστές καί τούς δημαγωγούς καθώς καί τή γενικότερη κατάπτωση τής έποχής του. Κανένα έργο του δέν σώθηκε άκέραιο. Σώθηκαν μόνο 14 τίτλοι κωμωδιών του (κάποιοι τίτλοι: «Μαρικός», «Βάπται», «Δήμοι», «Χρυσούν γένος») καί έλάχιστα άποσπάσματά τους. Καί μόνο τό γεγονός ότι είχε άναδειχθεί έπτά φορές νικητής σέ δραματικούς άγώνες, μέ κυριώτερο αντίπαλο τόν Άριστοφάνη, μαρτυρεί τή μεγάλη του άξία ως κωμωδιογράφου. Ό Albin Lesky άναφέρει ότι οί άρχαίοι κριτικοί «έπαινούν τόν Εϋπολη, διότι μαζί μέ τήν πλούσια εύρηματικότητα, τό ύψηλό πέταγμα καί τήν εύστοχία του σκώμματος είχε ένώσει καί τή χάρη».

23. Ίσοκράτης (436-338 π.Χ.). Αθηναίος ρήτορας, μαθητής τών σοφιστών, αλλά καί του Σωκράτη. Ό Ίσοκράτης, παρά τό ότι εργάστηκε στην Αθήνα για λίγα χρόνια ως λογογράφος, είχε για τή ρητορική μία δική του τοποθέτηση. Δέν άκολούθησε τόν δρόμο του ρήτορα που έκφωνεί λόγους ένώπιον άκροατηρίων, πολιτικών ή δικαστικών, αλλά, αυτοπροσδιοριζόμενος ως «φιλόσοφος», υπό μία εύρύτερη καί όχι καθιερωμένη έννοια, ίδρυσε στην Αθήνα σχολή ρητορικής. Τό εκπαιδευτικό του πρόγραμμα άπέβλεπε στη διάπλαση πολιτών για τήν πολιτική καί κοινωνική ζωή.

Οί λόγοι τούς όποιους συνέγραφε ήταν ύποδείγματα καλλιέπειας, αλλά δέν έπρόκειτο να έκφωνηθούν· κυκλοφορούσαν σέ μορφή βιβλίων στη σχολή του, προκειμένου να μελετηθούν από τούς μαθητές του, ώστε να τούς έμπνεύσουν άξίες σταθερές καί να τούς καταστήσουν καλούς πολίτες. Η σχολή του Ίσοκράτη ήταν ένα είδος πανεπιστημίου που παρείχε, θα μπορούσαμε να πούμε, μία άνθρωπιστική καί κοινωνική παιδεία. Μαθήτευσαν σ' αυτήν πολιτικοί, ρήτορες, ιστορικοί καί κάθε κατηγορίας λόγοι άπ' όλα τά μέρη του έλληνισμού. Στούς λόγους του παροτρύνει τούς Έλληνες να ένωθούν καί να πολεμήσουν τούς βαρβάρους. Κι όταν βλέπει πώς αυτό φαίνεται άνέφικτο, στρέφεται προς τόν Φίλιππο τής Μακεδονίας.

Στόν Ίσοκράτη άποδίδονταν έξήντα έργα. Γνήσια θεωρούνται τά είκοσι καθώς καί έννέα έπιστολές.

Τό ύφος του ύστερεί εκείνου του Λυσία ως προς τήν άπλότητα, τή φυσικότητα καί τή συντομία.

24. Λυκοϋργος (389-324 π.Χ.). Αθηναίος ρήτορας. Καταγόταν από τήν οικογένεια τών Έτεοβουταδών, που είλκε τήν καταγωγή της από τόν μυθικό βασιλιά τής Αθήνας Έρεχθέα. Υπήρξε μαθητής του Πλάτωνα καί του Ίσοκράτη. Δέν ήταν έξ επαγγέλματος λογογράφος. Αφιέρωσε τή ζωή του στην πολιτική ως όπαδός τής αντιμακεδονικής παράταξης στό πλευρό του Δημοσθένη.

Έντιμος καί ἠθικά ἀκέραιος πολιτικός, ἀπό τό 338 (μάχη τῆς Χαιρώνειας) κι ὡς τό 326 π.Χ. διηύθυνε τά οἰκονομικά τῆς νικημένης ἀπό τούς Μακεδόνες Ἀθήνας. Κατασκεύασε τό Ὡδεῖο, ἀνακατασκεύασε τό ὡς τότε ξύλινο διονυσιακό θέατρο, ἐπισκεύασε τόν ναύσταθμο, ναυπήγησε στόλο.

Εἶχε γράψει δεκαπέντε λόγους, ὅλους κατά κακῶν πολιτῶν. Σώθηκε μόνον ὁ λόγος του «Κατά Λεωκράτους». Κατηγορεῖ γιά ἐσχάτη προδοσία κάποιον Λεωκράτη, ὁ ὁποῖος μετά τήν ἦττα στή Χαιρώνεια κατέφυγε στή Ρόδο, ἀπ' ὅπου γύρισε μετά ἀπό ἐπτὰ χρόνια. Ὁ Λεωκράτης ἀθωώθηκε μέ διαφορά μόνο μιᾶς ψήφου, ἴσως διότι δέν ἀποδείχθηκε πῶς παραβίασε κάποιον νόμο. Ὁ ρήτορας ὁμως βρῖσκει τήν εὐκαιρία στόν λόγο αὐτόν νά θυμίσει στούς Ἀθηναίους τήν ἀνιδιοτελή φιλοπατρία τῶν παλαιότερων Ἑλλήνων ἀπό τούς μυθικούς χρόνους κι ὡς τά Μηδικά καί τή Χαιρώνεια.

Στόν λόγο του «Κατά Λεωκράτους» 77.1-12, ὁ Λυκοῦργος διασώζει καί τόν ὄρκο τῶν Ἀθηναίων ἐφήβων.

Ἡ γλώσσα καί τό ὕφος τοῦ λόγου εἶναι αὐστηρά κι ἔχουν κάποια τραχύτητα, γιατί ὁ Λυκοῦργος δέν ἐπιδιώκει νά τέρψει, ἀλλά νά φρονηματίσει.

25. Αἰσχίνης (390-περ.315 π.Χ.). Ὁ Αἰσχίνης εἶναι ὁ μέγας ἀντίπαλος τοῦ Δημοσθένη τόσο στήν πολιτική ὅσο καί στή ρητορική. Γεννήθηκε στήν Ἀθήνα στόν δῆμο τῶν Κοθωκιδῶν. Ξεκίνησε ὡς δευτερεύων ἠθοποιός, κάτι πού ὁ Δημοσθένης τό εἰρωνεύεται. Χωρίς ποτέ νά ἔχει ἀναλάβει σημαντικά πολιτικά ἀξιώματα, ἔγινε πολύ γνωστός κυρίως λόγω τοῦ ὅτι ἦταν ὁ πιό μέγας πολιτικός ἀντίπαλος τοῦ Δημοσθένη. Ἀνῆκε στή φιλομακεδονική παράταξη τῆς Ἀθήνας.

Σῶζονται τρεῖς λόγοι του: Οἱ «Κατά Κτησιφῶντος», πού ἀποτελεῖ τό ἀριστοῦργημά του, «Κατά Τιμάρχου» καί «Περί τῆς παραπρεσβείας».

Ἡ γλώσσα του εἶναι ἡ καθαρή ἀττική καί τό ὕφος του ἀπλό, ἀκριβές καί καθόλου ἔντονο.

26. Δημοσθένης (384-322 π.Χ.). Ὁ πιό διάσημος ἀττικός ρήτορας. Ὁ μεγαλύτερος θεωρητικός ἀντίπαλος τοῦ Φιλίππου Β' καί τῶν Μακεδόνων. Γεννήθηκε στόν δῆμο Παιανίας τῆς Ἀθήνας. Φύση φιλομαθῆς, ἐπιδόθηκε σέ φιλοσοφικές καί ρητορικές μελέτες. Γιά νά κερδίσει τά πρὸς τό ζῆν ἔγινε λογογράφος. Ἀντιμετώπισε μέ ἰσχυρή θέληση καί ἐπιμονή τίς φυσικές ἀδυναμίες του καί κατόρθωσε νά ξεπεράσει τόν ἑαυτό του. Εἶναι γνωστός ὁ τρόπος τῆς ἄσκησής του στήν τέχνη τῆς ἐκφορᾶς τοῦ λόγου. Ἀντιγράφω τή σχετική ἀρχαία παράδοση ἀπό τόν Franco Montanari (Ἱστορία 403-404):

«Ἡ βιογραφική παράδοση σώζει τήν πληροφορία σύμφωνα μέ τήν ὁποία ὁ Δημοσθένης, λεπτοκαμωμένος καί μέ ἀδύναμη φωνή, ἐπέδειξε ἐξαιρετική θέληση, προκειμένου νά πετύχει ἐκείνη τήν ἐκφορά τοῦ λόγου πού θά μπορούσε νά αἰχμαλωτίσει τήν προσοχή ἀρχικά τῶν δικαστηρίων καί στή συνέχεια τῶν θορυβωδῶν καί πολυπληθῶν συνελεύσεων, ὅπως ἦταν οἱ ἀθηναϊκές. Γιά νά ἐνισχύσει τή φωνή του καί νά αὐξήσει τήν ἔντασή της ἐπιδόθηκε σέ ἄσκηση στήν παραλία ἀντιμετω-

πίζοντας τόν παφλασμό τῶν κυμάτων· γιά τή βελτίωση τῆς προφορᾶς ἔβαζε στό στόμα του χαλίκια· ἐπειδή δέν τόν ἱκανοποιοῦσε ὁ τρόπος μέ τόν ὁποῖο χειρονομοῦσε καί ρητόρευε, κλείσθηκε γιά μῆνες σέ κάποιο ὑπόγειο ἢ σέ μιὰ σπηλιά, μέ ξυρισμένο τό μισό κεφάλι, ὥστε ἀπό ντροπή νά μήν προσπαθήσει νά βγεῖ, γιά νά μπορέσει μέ αὐτόν τόν τρόπο νά ἀσκηθεῖ σέ βάθος. Σύμφωνα μέ τούς ἀρχαίους, καθοριστική γιά τή σταδιοδρομία τοῦ ρήτορα ὑπῆρξε ἡ ἐπέμβαση ἑνός ἠθοποιοῦ, τοῦ Ἀνδρόνικου· ἀφοῦ τοῦ ἐκμυστηρεύθηκε ὅτι οἱ λόγοι του ἦταν τέλειοι ὡς πρός τή μορφή ἀλλά ἐξαιρετικά πληκτικοί κατά τήν ἐκφώνηση, ὁ Ἀνδρόνικος τοῦ ἀποκάλυψε τά μυστικά μιᾶς σωστῆς ἀγόρευσης, ἀνοίγοντας τήν πόρτα τῆς ἐπιτυχίας στόν νεαρό καί φιλόδοξο Δημοσθένη. Πρόκειται ἀσφαλῶς γιά βιογραφικές ἐπινοήσεις καί ἀνέκδοτα, πού ὅμως περιέχουν ἕνα βαθμό ἀλήθειας γιά τόν χαρακτήρα τοῦ ἀτόμου. Ἡ τέχνη τοῦ Δημοσθένη δέν προερχόταν ἀπό τόν αὐτοσχεδιασμό, ἀλλά βασίσθηκε ιδιαίτερα στή μακρά ἄσκηση, μέ τήν ὁποία τελειοποίησε τή ρητορική τεχνική του, καί στήν κοπιαστική ἐφαρμογή πού ἔκανε κατά τή διάρκεια τῆς προετοιμασίας τῶν λόγων του καί κατά τή μελέτη τοῦ ὑπό διαπραγμάτευση θέματος».

Ἀπό τά ἔργα τοῦ Δημοσθένη σώζονται 61 λόγοι καί τῶν τριῶν εἰδῶν τῆς ρητορικῆς, 56 προοίμια λόγων, 6 ἐπιστολές καί πολλά ἀποσπάσματα. Ὅμως οἱ δημηγορίες του, οἱ πολιτικοί του λόγοι, τούς ὁποίους ἐκφώνησε μετά τό 355 π.Χ. ἐναντίον τοῦ Φιλίππου Β΄ τῆς Μακεδονίας καί τῆς πολιτικῆς του, καί ιδιαίτερα οἱ τέσσερις Φιλιππικοί καί οἱ τρεῖς Ὀλυνθιακοί του, εἶναι αὐτοί πού ἀνέδειξαν ὡς διάσημο ρήτορα τόν Δημοσθένη. Θά πρέπει ὅμως νά ὁμολογήσουμε πώς ἕνα τόσο μοναδικό καί μεγάλο ταλέντο καί μιὰ τέτοιου μεγέθους ρητορική δεινότητα τέθηκε στήν ὑπηρεσία μιᾶς φανατισμένης, στενόμευαλης, κοντόφθαλμης, διχαστικῆς καί ἐν τέλει λανθασμένης πολιτικῆς, πού, ἂν ὑποθέταμε πώς θά ὑπερίσχυε, θά εἶχε ὡς συνέπεια τή συνέχιση τοῦ ἀλληλοσπαραγμοῦ τῶν ἑλληνικῶν πόλεων-κρατῶν. Ὁ Μ. Ἀλέξανδρος, ὡς συνεχιστής τῆς πολιτικῆς τοῦ Φιλίππου, ἔνωσε τούς Ἕλληνες καί μετέδωσε τόν ἑλληνικό πολιτισμό καί τήν ἑλληνική γλώσσα σ' ὅλον τόν τότε γνωστό κόσμο.

Ὁ Δημοσθένης πέθανε τό 322 π.Χ. στόν Πόρο, ὅπου εἶχε καταφύγει, ὅταν ὁ Μακεδόνας Ἀντίπατρος ἐπέβαλε στήν Ἀθήνα -μετά τόν θάνατο τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου- μιᾶ ὀλιγαρχική φιλομακεδονική κυβέρνηση. Ἐπέλεξε τόν θάνατο δι' αὐτοκτονίας μέ δηλητήριο.

27. Φερεκράτης (2^ο μισό 5^ο αἰ. π.Χ.). Ἀττικός κωμικός ποιητής, μαθητής τοῦ Κράτητος. Ἔδειχνε ιδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιά τό μουσικό στοιχεῖο τοῦ δράματος. Τό περιεχόμενο τῶν κωμωδιῶν του εἶναι φανταστικό καί μυθολογικό. Εἶναι γνωστοί τίτλοι μόνο κάποιων ἔργων του.

28. Σώφρων ὁ Σικελός (2^ο μισό 5^ο αἰ. π.Χ.). Εἶναι ποιητής μίμων, δηλαδή λαϊκῶν ἀπομιμήσεων σκηνῶν τῆς καθημερινῆς ζωῆς, ἑνός εἴδους σκέτς. Ὁ Σώφρων ἔγραψε τά ἔργα του σέ λόγο πεζό, ἀλλά μέ κάποια ποιητικότητα πού θά ταίριαζε στό ἱαμβικό μέτρο, ἕνα εἶδος ρυθμικῶν πεζῶν, καί στήν τοπική σικελική διάλεκτο, στήν ὁποία κυριαρχοῦσε τό δωρικό στοιχεῖο. Ὁ Πλάτων εἶχε σέ μεγάλη ὑπόληψη

τόν Σώφρονα· λεγόταν μάλιστα πώς είχε τά ἔργα του κάτω ἀπό τό μαξιλάρι του καί πώς τοῦ ὄφειλε πολλά καί ὡς πρὸς ἠθοποιία τῶν προσώπων καί ὡς πρὸς τὴν ἐν γένει σκηνική παρουσίαση τῶν διαλόγων του. Τά ἔργα τοῦ Σώφρονα ἐνέπνευσαν κατὰ τοὺς Ἑλληνιστικούς χρόνους τοὺς ποιητές Θεόκριτο καί Ἡρόδα. Τόν Σώφρονα τόν ὑπομνημάτισε ὁ Ἀπολλόδωρος ὁ Ἀθηναῖος (περ. 185-115 π.Χ.).

29. Ξενοφῶν (περ. 430-355 π.Χ.). Ἀθηναῖος ἱστορικός, μαθητὴς τοῦ Σωκράτη. Ἡ γλώσσα του εἶναι ἡ ἀττική καί τό ὕφος του ἀπλό καί διαυγές. Ἔργα του: «Κύρου Ἀνάβασις», «Ἑλληνικά» (συνεχίζει τὴν ἱστορία τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου πού ἄφησε ἡμιτελὴ ὁ Θουκυδίδης [411-403 π.Χ.] καί προχωρεῖ ὡς τό 362 π.Χ.), «Ἀγησίλαος», «Λακεδαιμονίων Πολιτεία», «Κύρου Παιδεία», «Πόρου», «Οἰκονομικός», «Ἀπομνημονεύματα» (ἐκθέτει τὴ διδασκαλία τοῦ Σωκράτη, ὅπως τὴν κατάλαβε ὁ ἴδιος), «Ἀπολογία», «Συμπόσιον» κ.ἄ. Ἡ φερόμενη ὡς ἔργο τοῦ Ξενοφῶντα «Ἀθηναίων Πολιτεία» δέν γράφτηκε ἀπὸ αὐτόν.

30. Πλάτων (428/427-347 π.Χ.). Παραθέτω ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴν ὁμορφὴ καί "λυρική" «Εἰσαγωγή στὸν Πλάτωνα» τοῦ Ἰ. Ν. Θεοδωρακόπουλου:

«Ἄν ὁ κοινὸς ἄνθρωπος συμβολίζει τὴν ἔννοια τοῦ γένους του, ὁ μεγάλος φανερώνει μίαν ἰδέα, ἡ ὁποία δίχως αὐτόν θά ἦταν ἀδύνατον νά φανερωθεῖ. Ὁ Πλάτων φανερώνει τὴν ἰδέα τῆς ἐλληνικῆς ζωῆς. Μέσα του ἀναχωνεύονται καί ἀποκρυσταλλώνονται σέ μιά ὀλόφωτη ἀντικειμενικὴν ἰδέα ἡ ἀρχαία θρησκεία καί τέχνη, ἡ ἀρχαία φιλοσοφία καί πολιτικὴ. Καί ἡ ἰδέα αὐτὴ φανερώνει τὴν οὐσία τοῦ κλασικοῦ ἐλληνισμοῦ. Δέν εἶναι λοιπὸν τυχαῖο πού ὁ Πλάτων γεννιέται τὴ στιγμὴ πού ἀποκορυφώνεται ἡ ἀρχαία ἐλληνικὴ ἱστορία...

Ὁ Πλάτων εἶδε μέσα στὸν Σωκράτη ἐνυπόστατη τὴν ὁμορφιά καί τὴ φρόνηση, εἶδε ἐνσαρκωμένη μέσα του τὴν ἰδέα τοῦ ἀνθρώπου...

Ὅταν ὁ Πλάτων ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τῆς γεροντικῆς ἡλικίας ἀντίκρουσε τό ἄνθισμα τοῦτο τῆς σωκρατικῆς μορφῆς μέσα στοὺς διαλόγους του, γράφει μέ βαθειά καὶ συμβολικὴ εἰρωνεία: "Ἐγὼ δέν ἔγραψα ποτέ τίποτε γιὰ τά πράγματα αὐτά (γιὰ τὴ φιλοσοφία) οὔτε ὑπάρχει τοῦ Πλάτωνα σύγγραμμα κανένα, οὔτε θά ὑπάρξει, ἀλλὰ αὐτὰ πού τώρα τά λένε δικά μου εἶναι τοῦ Σωκράτη, πού ἔγινε νέος καί ὁμορφος"...

Ὅσο πιὸ πολὺ ἔβλεπε τὴν ἀναρχία νά μεγαλώνει, τόσο πιὸ πολὺ μεγάλωνε ἡ ἔγνοια του γιὰ τὴν πολιτεία...

Τό περιεχόμενο τῆς ἀνδρικῆς ζωῆς στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα ἦταν ἡ μέριμνα γιὰ τὴν πολιτικὴ κοινότητα. Αὐτὴ ἀκριβῶς γεμίζει καί τὴν ψυχὴ τοῦ Πλάτωνος, ἀφ' ὅτου κατάλαβε τόν ἑαυτό του. Τὴ λαχτάρει αὐτὴ τοῦ φιλοσόφου τὴν ἐπικυρώνουν ὅλα του τά ἔργα, ἐξαιρέτως ὁμως ἡ Πολιτεία, τό μεγάλο ἔργο τῆς ἀκμῆς, καί οἱ Νόμοι, τό μεγάλο ἔργο τοῦ γήρατος. Τέλος τόν ἐρωτᾷ του πρὸς τὴν πολιτικὴ προσεπικυρώνει ἓνα μοναδικῆς ἀξίας πλατωνικὸ κείμενο, ἡ Ἐβδόμη ἐπιστολή, στὴν ὁποία ὁ Πλάτων αὐτοβιογραφεῖται...

"Τά βάσανα τῶν ἀνθρωπίνων γενεῶν δέν θά λήξουνε, προτοῦ ἔλθει στὴν ἀρχὴ ἡ γενεὰ ἐκείνων πού φιλοσοφοῦν ὀρθά καί ἀληθινά, ἢ προτοῦ τὴ γενεὰ ἐκείνων πού

έχουνε τήν έξουσία μέσα στίς πόλεις τήν σπρώξει κάποια θεϊκή μοῖρα νά φιλοσοφήσει ἀληθινά".

Ζεῖ τήν τυραννία τῶν τριάκοντα καί βλέπει πῶς οἱ τύραννοι ἐπιδιώκουν νά ἐμπλέξουν τόν Σωκράτη στήν ἀδικία. Ζεῖ κατόπιν τήν ἐποχή πού ἀποκαταστάθηκε ἡ δημοκρατία, ἡ ὁποία καί κατεδίκασε τόν Σωκράτη... Ὁραματίζεται μία κοινωνία ἐλεύθερης παιδείας. Ἡ κοινωνία ἀκριβῶς αὐτή εἶναι ἡ Ἀκαδημία. Ἐδῶ μέσα ἐνώνονται τά πνεύματα μέ τήν ἐλεύθερη παιδεία, τήν φιλοσοφία...

Ἡ Ἀκαδημία ἦταν κοινότης θρησκευτική ἀφιερωμένη στίς Μοῦσες. Αὐτός ἦταν ἄλλωστε ὁ νομικός τύπος τόν ὁποῖον ἐπέτρεπε ἡ ἀθηναϊκή πολιτεία. Τά κοινά γέυματα καί ἡ κοινή ζωή εἶχαν σημαντική θέση μέσα στήν Ἀκαδημία. Τοῦτο ἦταν σύμφωνο καί μέ τήν ἀρχή τῶν Πυθαγορείων: "Κοινά τά τῶν φίλων"... Ἡ Ἀκαδημία ἦταν σχολή προπαρασκευῆς γιά πολιτική δράση. Τοῦτο εἶναι σύμφωνο μέ ὅλη τήν πλατωνική φιλοσοφία καί μέ τή σωκρατική παράδοση. Ὁ Ἴσοκράτης θεωρεῖ ὡς κύριο γνώρισμα τῆς Ἀκαδημίας τήν ἐνδεχόμενη πολιτική δράση...

Ὁ Πλάτων εἶναι μεγάλος σκηνοθέτης καί πολύτεχνος παγιδευτής. Χρειάζεται ιδιαίτερη τέχνη γιά νά τόν καταλάβει κανεῖς... Πολλοί ἐρμηνευταί σταματοῦν στίς μορφές, γοητεύονται ἀπό τά πάγκαλα πλάσματα τῶν διαλόγων, ἀπό τά κατάφωτα πρόσωπα καί δουλώνονται αἰσθητικά σ' αὐτά. Οἱ διάλογοι ὅμως, ὅπως λέγει ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων στόν Φαῖδρο, εἶναι "ὑπομνήματα", δηλαδή βοηθήματα γιά κεῖνον πού γνωρίζει ἤδη τήν ἀλήθεια... "Ὅσο περισσότερο ἐμβαθύνουμε στό νόημα τῶν πλατωνικῶν διαλόγων, τόσο καί περισσότερο πειθόμεθα ὅτι δέν ἔχομε ἐδῶ ἓνα κλειστό σύστημα, ἀλλά μία ἀκατάπαυστη γέννηση νοημάτων μέ δημιουργική κίνηση καί ἐξέλιξη. Ὁ λόγος ἐδῶ γεννιέται, δέν εἶναι ἔτοιμος...».

Ὁ πιό μεγάλος μαθητής τοῦ Πλάτωνος, ὁ Ἀριστοτέλης, ἔγραψε ἀργότερα γιά τόν μεγάλο του δάσκαλο, ὅπως διασώζει ὁ Διογένης ὁ Λαέρτιος:

«Φησὶ δ' Ἀριστοτέλης (Rose 73) τήν τῶν λόγων ιδέαν αὐτοῦ (τοῦ Πλάτωνος) μεταξὺ ποιήματος εἶναι καί πεζοῦ λόγου».

Αὐτός εἶναι ὁ τέλειος ποιητής· δίνει τήν ἐντύπωση τοῦ ποιητῆ σέ ὅ,τι πεῖ καί σέ ὅ,τι γράψει· ὅπως ὁ Βασίλειος, ὁ Γρηγόριος καί ὁ Χρυσόστομος στίς Θεῖες Λειτουργίες τους καί στίς Ὀμιλίες τους· ὅπως ὁ/οἱ ἐκ τῶν Ἐβδομήκοντα ἀνώνυμος/οι ἐρμηνευτής/ές τῶν Ψαλμῶν· ὅπως ὁ Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης, κατά τήν κοινή παραδοχή τῶν συγχρόνων του ποιητῶν.

Ἄλλωστε ποιητική ἦταν κι ὅλη ἡ ζωή του Πλάτωνα· ὁ Σωκράτης-ὅπως καί πάλι ὁ Διογένης ὁ Λαέρτιος διασώζει- μία μέρα προτοῦ γνωρίσει τόν νεαρό μαθητή του, εἶδε στόν ὕπνο του νά κάθεται στά γόνατά του ἓνας νεογέννητος κύκνος («κύκνου νεοττόν ἐν τοῖς γόνασιν ἔχειν»), ὁ ὁποῖος ἀμέσως ἔβγαλε φτερά, κελήδησε γλυκά καί πέταξε. Ὅταν τήν ἄλλη μέρα γνώρισε τόν Πλάτωνα, εἶπε: Αὐτός εἶναι ὁ κύκνος.

Ἀλλά καί ὁ θάνατός του εἶχε τή δική του ποιητικότητα. Τό 79 μ.Χ. ὁ Βεζούβιος κατέστρεψε τήν Πομπηία καί τό Herculaneum (σημ. Ἐρκουλάνο), πόλη στή νοτιοδυτική Ἰταλία, κοντά στή θάλασσα. Ἡ λάβα εἶχε σκεπάσει τά πάντα. Τό

Herculaneum ανακαλύφθηκε τυχαία τό 1709. Μέσα στά έρείπιά του βρέθηκε ένα γραπτό μνημείο, τό όποίο μᾶς δίνει πληροφορίες γιά τίς τελευταίες στιγμές τοῦ Πλάτωνα:

Ὁ Πλάτων πέθανε κατά τό 347 σέ ηλικία 81 ἐτῶν. Ἕνας Χαλδαῖος ἦταν ὁ τελευταῖος του ἐπισκέπτης. Ὁ φιλόσοφος εἶχε πολύ ὑψηλό πυρετό. Δίπλα στό κρεβάτι του μία γυναίκα ἀπό τη Θράκη ἔπαιζε μουσική. Κάποια στιγμή ὁμως ἡ Θρακιώτισσα μουσικός ἔκανε κάποιο λάθος στόν ρυθμό. Τότε ὁ Πλάτων, ἄν καί καιγόταν στόν πυρετό, διόρθωσε σιωπηλά μέ τό χέρι του τόν ρυθμό. Ὁ Χαλδαῖος μόλις ἀντιλήφθηκε τήν κίνηση αὐτή εἶπε μέ εὐγένεια: «Μόνον Ἕλληνες καταλαβαίνουν μέτρο καί ρυθμό». Τήν ἄλλη νύχτα ὁ πυρετός ἀνέβηκε καί ὁ Πλάτων πέθανε.

Ὁ Πλάτων εἶναι ἕνας κορυφαῖος φιλόσοφος καί ἕνας κορυφαῖος λογοτέχνης. Τό ἔργο του σώθηκε ἀκέραιο καί περιλαμβάνει 34 διαλόγους, 13 Ἐπιστολές καί τήν «Ἀπολογία Σωκράτους» Οἱ διάλογοί του διαιροῦνται σέ τρεῖς κατηγορίες: Στούς πρώιμους ἢ «σωκρατικούς», στούς διαλόγους τῆς ὠριμότητας καί στούς διαλόγους τῆς ὄψιμης περιόδου. Στά πρώιμα ἔργα του μεταξύ ἄλλων ἀνήκουν ἡ «Ἀπολογία Σωκράτους», ὁ «Κρίτων», ὁ «Πρωταγόρας» καί ὁ «Γοργίας», στά ἔργα τῆς ὠριμότητας μεταξύ ἄλλων ἡ «Πολιτεία» σέ 10 βιβλία, ὁ «Φαίδων», ὁ «Φαῖδρος», ὁ «Θεαίτητος», στά ἔργα τῆς ὄψιμης περιόδου μεταξύ ἄλλων οἱ «Νόμοι» σέ 12 βιβλία, ὁ «Σοφιστής», ὁ «Πολιτικός», ὁ «Τίμαιος», ἡ «Ἐβδόμη Ἐπιστολή».

31. Μητρόδωρος ὁ Χῖος (5^{ος} /4^{ος} αἰ. π.Χ.). Ἦταν μαθητής τοῦ Δημοκρίτου, τοῦ όποίου ἀποδεχόταν τή θεωρία τῶν ἀτόμων, τοῦ κενοῦ καί τῶν πολλῶν κόσμων. Ἀσχολήθηκε μέ τήν ἰατρική καί μέ τά μαθηματικά. Τοῦ ἀποδίδονται 46 ἐπιγράμματα μαθηματικοῦ περιεχομένου.

32. Ἀναξίμανδρος ὁ Μιλήσιος, ὁ ἱστορικός (Ἀκμάζει στό 1^ο μισό τοῦ 4^{ου} αἰ. π.Χ.). Ὁ Ἀναξίμανδρος αὐτός εἶναι κατά πολύ μεταγενέστερος τοῦ συμπατριώτη του ὁμωνύμου προσωκρατικοῦ φιλοσόφου. Κατά τό Λεξικόν τῆς Σούδας ζεῖ κατά τήν ἐποχή πού στήν Περσία βασιλεύει ὁ Ἀρταξέρξης ὁ Β΄, ὁ ἀποκληθεῖς Μνήμων (404-358 π.Χ.). Στό βιβλίο του «Συμβόλων Πυθαγορείων ἐξήγησις» ὁ Ἀναξίμανδρος ὁ ἱστορικός ἐξηγεῖ διάφορα παράξενα ἀποφθέγματα τῶν Πυθαγορείων, π.χ.: «ζυγόν μὴ ὑπερβαίνειν, μαχαίρα πῦρ μὴ σκαλεύειν, ἀπό ὀλοκλήρου ἄρτου μὴ ἐσθίειν (=μὴν περνᾷς τό κατώφλι, μὴ σκαλίζεις τή φωτιά μέ τό μαχαίρι, μὴ τρῶς ἀπό ὀλόκληρο ψωμί)».

33. Ἀριστοτέλης (384-322 π.Χ.). Ὁ τρίτος στήν ἀξία καί στήν ηλικία φιλόσοφος μετά τόν Σωκράτη καί τόν Πλάτωνα, τοῦ όποίου ὑπῆρξε μαθητής στήν Ἀθήνα. Καταγόταν ἀπό τά Στάγειρα τῆς Μακεδονίας. Μεγάλωσε ὁμως στήν Πέλλα, γιατί ὁ πατέρας του ἦταν γιατρός τοῦ βασιλιά τῆς Μακεδονίας Ἀμύντα Β΄. Μετά τόν θάνατο τοῦ Πλάτωνα, πικραμένος πού δέν ὄρισε αὐτόν ὁ Πλάτων διευθυντή τῆς Ἀκαδημίας, ἔφυγε ἀπό τήν Ἀθήνα καί πῆγε στήν Ἄσσο τῆς Τρωάδας, ὅπου ἴδρυσε σχολή, τήν όποία ἀργότερα μετέφερε στήν Ἐρεσσό τῆς Λέσβου. Τό 343 π.Χ. ὁ Φίλιππος ὁ Β΄

τόν κάλεσε στην Πέλλα, για να αναλάβει την εκπαίδευση του δεκατριάχρονου Μ. Αλεξάνδρου. Για τρία χρόνια ο Αριστοτέλης υπήρξε ο σοφός δάσκαλος του νεαρού μετέπειτα στρατηλάτη, διά της μεγαλοφυΐας και της ανδρείας του οποίου μετέδωσε, ο επιφανέστερος αυτός μαθητής του Πλάτωνος και πνευματικός "έγγονός" του Σωκράτους, την ελληνική σοφία και τον ελληνικό πολιτισμό έως την άκρη του κόσμου. Τό 336 π.Χ. ο Φίλιππος δολοφονήθηκε και ανέβηκε στον θρόνο ο εικοσάχρονος Αλέξανδρος. Τόν επόμενο χρόνο, τό 335 π.Χ., ο Αριστοτέλης γύρισε στην Αθήνα. Ίδρυσε φιλοσοφική Σχολή στο Λύκειον Άλσος του Απόλλωνα. Οί μαθητές του ονομάζονταν Περιπατητικοί από τή στοά περιπάτου, όπου δίδασκε. Η Σχολή του λεγόταν «Λύκειον» και «Περίπατος».

Ο Αριστοτέλης ήταν ο πολυμερέστερος λόγιος τής εποχής του. Έγραψε πάρα πολλά συγγράμματα για όλους τούς τομείς του έπιστητού. Η συγγραφική του παραγωγή διαιρείται σε δύο κατηγορίες:

Α΄ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ: «Έξωτερικοί λόγοι» ή «έκδεδομένοι λόγοι» ή «έγκύκλια» ή «έν κοινῷ γινόμενοι λόγοι». Πρόκειται για πρώιμα συγγράμματα του φιλοσόφου, αρχικά δημοσιευμένα, μέ λογοτεχνικές απαιτήσεις και διαλογική μορφή κατά τό παράδειγμα του Πλάτωνα (ό Κικέρων μιλούσε για τό «χρυσό ποτάμι τής γλώσσας του») ("flumen orationis aureum"). Τά έργα αυτά όμως έχουν χαθεῖ. Σώζονται μόνον κάποιιοι τίτλιο και μερικά άποσπάσματα. Κάποιοι τίτλιο: «Σοφιστής», «Μενέξενος», «Συμπόσιον», «Περί ψυχῆς», «Περί τάγαθοῦ», «Περί Ίδεῶν».

Β΄ ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ: «Λόγοι κατά φιλοσοφίαν» ή «πραγματεῖαι» ή «άκροατικά» συγγράμματα ή «άκροαματικά» συγγράμματα ή «έσωτερικά» συγγράμματα. Πρόκειται για συγγράμματα πού τά χρησιμοποιούσε στη διδασκαλία, ένα είδος διδακτικῶν «σημειώσεων» πού δέν είχαν πάρει τήν όριστική μορφή βιβλίου έτοιμου για έκδοση, προορισμένων για «άκρόαση», δηλαδή για τίς παραδόσεις του στη σχολή, για έσωτερική σχολική χρήση. Μόνο αυτά σώθηκαν. Κάποιοι τίτλιο: «Λογικά» ή «Όργανον» («Κατηγορία», «Αναλυτικά πρότερα», «Αναλυτικά ύστερα»)· «Φυσικά» («Φυσικά», «Περί ούρανοῦ», «Μικρά Φυσικά», «Περί ζῶων γενέσεως»· «Μεταφυσικά» («Μετά τά Φυσικά» ή «Πρώτη φιλοσοφία»· «Ηθικά» («Ηθικά Νικομάχεια», «Ηθικά Εὐδήμεια»)· «Πολιτικά» («Πολιτικά», «Αθηναίων Πολιτεία»)· «Τεχνοκριτικά» («Ρητορική», «Ποιητική»).

Τά περισσότερα από τά σήμερα ύπάρχοντα έργα του Αριστοτέλη διέσωσε ένας άκαταπόνητος λόγιος ιεράρχης, ό Αρέθας έπίσκοπος Καισαρείας τής Καππαδοκίας (860-939 μ.Χ.). (Ο Αρέθας διέσωσε και τά περισσότερα από τά μισά έργα του Πλάτωνα. Επίσης είναι από τούς ελάχιστους πού διέσωσαν εξηγήσεις «έκ διαφόρων άγίων άνδρῶν εις τήν Ίωάννου του Ήγαπημένου και Εὐαγγελιστοῦ Αποκάλυψιν, PG 106).

Η φιλοσοφία του Αριστοτέλη κυριαρχούσε στον Μεσαίωνα, ιδιαίτερα μέσω τῶν έργων του τῶν έμπιπτόντων στον τομέα τής Γνωσιολογίας. Τά έργα του μεταφράσθηκαν στα Λατινικά, Συριακά, Έβραϊκά και Άραβικά. Ίσως ό Αριστοτέλης

διαβάσθηκε τόσο πολύ στὸν εὐρωπαϊκὸ Μεσαίωνα ἀπὸ τοὺς ποικίλων ἐθνικοτήτων «σοφοὺς», διότι ἡ λογικὴ του, ἡ συλλογιστικὴ του, οἱ «κατηγορίες» του, ὅλα αὐτὰ, ἦταν πολὺ εὐκολότερα, καὶ γλωσσικά καὶ νοηματικά-φιλοσοφικά, ἀπὸ τὴν καθαρὴ φιλοσοφία, πρωτίστως τοῦ Πλάτωνα, καὶ τὸ ὅλο πνεῦμα του ταίριαζε μὲ ἐκείνη τὴν ἐποχὴ τῶν ἀναζητήσεων καὶ τῶν ἀνακαλύψεων.

34. Ξενόφιλος ὁ Χαλκιδεύς (1^ο μισό 4^{ου} αἰ. π.Χ.). Πυθαγόρειος φιλόσοφος καὶ μουσικός. Καταγόταν ἀπὸ τὴ Χαλκιδική. Ἦταν δάσκαλος τοῦ περιπατητικοῦ φιλοσόφου Ἀριστόξενου τοῦ Ταραντίνου.

35. Φάντων ὁ Φλιάσιος (4^{ος} αἰ. π.Χ.). Πυθαγόρειος φιλόσοφος, ἀπὸ τὴ Φλειοῦντα τῆς ΒΑ Πελοποννήσου, ἀπὸ τοὺς τελευταίους Πυθαγορείους. Σύγχρονος τοῦ φιλοσόφου καὶ μουσικοῦ Ἀριστόξενου τοῦ Ταραντίνου.

36. Εὐδημος ὁ Ρόδιος (2^ο μισό 4^{ου} αἰ. π.Χ.). Μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλη. Κάποτε εἶχε θεωρηθεῖ πὼς ἦταν ὁ συγγραφεὴς τῶν ὀκτώ βιβλίων πού φέρουν τὸν τίτλο «Ἠθικά Εὐδήμεια». Σήμερα γνωρίζουμε πὼς αὐτὰ εἶναι ἔργο τοῦ Ἀριστοτέλη καὶ ὁ Εὐδημος εἶναι ἴσως αὐτὸς πού τὰ ἐξέδωσε. Τὰ ἔργα του χάθηκαν ἐκτός ἀπὸ λίγα ἀποσπάσματα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα θὰ μπορούσε νὰ συναχθεῖ ὅτι ἴσως ὁ Εὐδημος εἶχε ἀσχοληθεῖ μὲ τὴν ἱστορία τοῦ πολιτισμοῦ.

37. Ἐφορος (περ. 400-330 π.Χ.). Γεννήθηκε στὴν Κύμη. Ἦλθε στὴν Ἀθήνα καὶ μαθήτευσε κοντὰ στὸν ρήτορα Ἴσοκράτη. Εἶχε λάβει πρόσκληση νὰ συμμετάσχει στὴν ἐκστρατεία τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ὡς ἱστορικός, ἀλλὰ τὴν ἀπέρριψε. Τὸ σημαντικότερο ἔργο του εἶναι οἱ «Ἱστορίαι», σὲ τριάντα βιβλία, μὲ τὸ ὁποῖο ἐγκαινίασε τὸ εἶδος τῆς οἰκουμενικῆς ἱστορίας (προσπαθοῦσε νὰ συγκεντρώσει σ' αὐτὸ διάφορα σκόρπια γεγονότα τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας σὲ μιά ἐνιαία διήγηση). Ἡ ἱστοριογραφία του ἔχει χαρακτῆρα ἠθικό, λογοτεχνικό καὶ ρητορικό. Ἀπὸ τὸ ἔργο του σώζονται περίπου 225 ἀποσπάσματα. Μεγάλο μέρος τοῦ ἔργου τοῦ Ἐφόρου ἀντιγράφηκε πιστὰ ἀπὸ τὸν Διόδωρο τὸν Σικελιώτη καὶ διασώθηκε στὴ «Βιβλιοθήκη» του.

38. Θεόπομπος (περ. 379-μετὰ τὸ 323 π.Χ.). Γεννήθηκε στὴ Χίο. Ἦλθε στὴν Ἀθήνα καὶ πιθανῶς μαθήτευσε κοντὰ στὸν ρήτορα Ἴσοκράτη. Ἐπιδόθηκε στὴν ἐπιδεικτικὴ ρητορικὴ. Ἔγραψε καὶ ἔργα ἱστορικά: Τὰ «Ἑλληνικά» (12 βιβλία), μὲ τὰ ὁποῖα συνέχιζε τὴν Ἱστορία τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου τοῦ Θουκυδίδη καὶ ἔφθανε ὡς τὰ 393 π.Χ., καὶ τὰ «Φιλιππικά» (σὲ 58 βιβλία, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὰ 5 χάθηκαν), ὅπου ἱστοροῦσε τὰ γεγονότα ἀπὸ τὸ 362 π.Χ. ὡς τὸν θάνατο τοῦ Φιλίππου Β' (336 π.Χ.), στὴν αὐτὴ τοῦ ὁποῖου βρισκόταν τὸ 343 π.Χ. Ὁ ἱερός Φῶτιος παραδίδει πολλές πληροφορίες γιὰ τὸν ἱστορικό Θεόπομπο.

39. Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός (=ὁ Πόντιος, 4^{ος} αἰ. π.Χ.). Καταγόταν ἀπὸ τὴν πόλη Ἡράκλεια τοῦ Εὐξείνου Πόντου. Φιλόσοφος τῆς Ἀκαδημίας, μαθητὴς τοῦ Πλάτωνα καὶ τοῦ Σπεύσιππου. Ἀνήκει στοὺς πρώτους ἱστορικούς τῆς φιλοσοφίας. Στηριζόμενος στὶς πυθαγόρειες ἔρευνες διατύπωσε μίαν πολὺ ἐνδιαφέρουσα ὑπόθεση γιὰ τὸ ἡλιοκεντρικὸ σύστημα. Τὶς ἀπόψεις του προσεγγίζουν οἱ ἀπόψεις τοῦ Κοπέρνικου.

40. Εὐβουλίδης (4^{ος} αἰ. π.Χ.). Ἦταν μαθητὴς τοῦ Μεγαρικοῦ Εὐκλείδη, μαθητὴ τοῦ Σωκράτη. Ὁ Εὐβουλίδης διετύπωσε ὠρισμένα παράδοξα ἐπιχειρήματα, ἔχοντας ὡς πρότυπο τοὺς συλλογισμοὺς τοῦ προσωκρατικοῦ φιλοσόφου Ζήνωνα τοῦ Ἐλεάτη, ἀλλὰ μὲ σοφιστικές ἐπιρροές.

41. Δικαίαρχος (4^{ος} -3^{ος} αἰ. π.Χ.). Καταγόταν ἀπὸ τὴ Μεσσηνία καὶ ἦταν μαζί μὲ τὸν Θεόφραστο ἀπὸ τοὺς πιὸ σπουδαίους μαθητὲς τοῦ Ἀριστοτέλη. Σώζεται ἡ «Ὑπόθεσις Ἀλκῆστιδος», μιὰ σύντομη περίληψη τῆς τραγωδίας «Ἄλκηστις» τοῦ Εὐριπίδη. Εἶχε γράψει ἐπίσης «Κεφάλαια», δηλαδή περιλήψεις τραγωδιῶν, οἱ ὁποῖες δὲν σώθηκαν· ἀπετέλεσαν ὁμως τὴ βάση τῶν «Ὑποθέσεων» τοῦ Ἀριστοφάνη τοῦ Βυζάντιου, οἱ ὁποῖες προτάσσονταν στὶς ἐκδόσεις τῶν τραγωδιῶν, καὶ σώθηκαν λείψανά τους.

42. Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς (περ. 360-260 π.Χ.). Μαθητὴς καὶ φίλος τοῦ Θεοφράστου, ἡ πλέον σημαντικὴ προσωπικότητα μεταξὺ τῶν μαθητῶν του, καὶ ὁπαδὸς τῆς φιλομακεδονικῆς μερίδας. Καταγόταν ἀπὸ τὸν ἀττικὸ δῆμο τοῦ Φαλήρου. Φιλόσοφος περιπατητικὸς, ρήτορας, ἱστορικός, πολιτικός. Κυβέρνησε μὲ μετριοπάθεια τὴν Ἀθήνα ἀπὸ τὸ 317 ὡς τὸ 307 π.Χ. Στὴ διάρκεια τῆς διακυβερνήσεώς του δὲν σταμάτησε νὰ ζεῖ ὡς φιλόσοφος. Μετὰ ἔζησε ὡς πρόσφυγας στὴν Ἀλεξάνδρεια, στὴν αὐλὴ τοῦ Πτολεμαίου τοῦ Α', τὸν ὁποῖον καὶ βοήθησε στὴ δημιουργία τῆς περίφημης Βιβλιοθήκης τῆς Ἀλεξανδρείας. Προτιμοῦσε ὁ λόγος του νὰ τέρπει κι ὄχι νὰ φρονηματίζει. Τὰ ἔργα του πραγματεύονταν θέματα ἱστορικά, φιλοσοφικά καὶ φιλολογικά· σώθηκαν μόνο λίγα ὑπολείμματα. Εἶχε συντάξει καὶ μιὰ συλλογὴ ἀποφθεγμάτων τῶν Ἑπτὰ Σοφῶν, ἀπὸ τὴν ὁποία σώθηκαν μόνον ὠρισμένες περιλήψεις στό «Ἀνθολόγιον» τοῦ Ἰωάννου Στοβαίου.

43. Τιμαῖος ὁ Ταυρομενίτης (μέσα 4^{ου}-μέσα 3^{ου} αἰ. π.Χ.). Καταγόταν ἀπὸ τὸ Ταυρομένιο τῆς Σικελίας. Ὑπῆρξε ὁ σπουδαιότερος Ἕλληνας ἱστορικός τοῦ νησιοῦ. Ἐζησε 50 χρόνια στὴν Ἀθήνα. Πραγματεύθηκε σὲ 38 βιβλία τὴν ἐξέλιξη τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Δύσης ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα χρόνια μέχρι τὴν ἐποχὴ του. Εἶναι αὐτὸς πού ἐπινόησε τὸν χρονικὸ ὑπολογισμό μὲ βάση τὶς Ὀλυμπιάδες, τὶς ὁποῖες παρέβαλε μὲ τοὺς ἄρχοντες τῆς Ἀθήνας, τοὺς ἐφόρους τῆς Σπάρτης καὶ τοὺς ἱερεῖς τῆς Σπάρτης. Αὐτὴ ὑπῆρξε ἡ ἐπισημότερη καὶ ἐπικρατέστερη χρονολόγηση στοὺς Ἕλληνες.

44. Ἦγησίας (τέλος 4^{ου}-ἀρχές 3^{ου} αἰ. π.Χ.). Καταγόταν ἀπὸ τὴ Μαγνησία τῆς Λυδίας τῆς δυτικῆς Μ. Ἀσίας. Ἦταν ἀπὸ τοὺς κυριώτερους ἐκπροσώπους τῆς ρητορικῆς τῆς Μ. Ἀσίας. Ὁ ρήτορας Ἦγησίας θεωρεῖται πρωτεργάτης τῆς τάσης τοῦ Ἀσιανισμοῦ καὶ ἰδρυτὴς τῆς, ἄς τὴν ποῦμε, «ἀσιανῆς σχολῆς». Πρόκειται γιὰ μιὰ ἀλλαγὴ ὕφους στὴ συγγραφὴ, κυρίως στὴ ρητορεία, πού ἀρχίζει νὰ παρατηρεῖται, πιὸ πολὺ στὴ Μικρὰ Ἀσία, ἤδη ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 4^{ου} καὶ τὶς ἀρχές τοῦ 3^{ου} αἰῶνα π.Χ.

Γνωρίσματα τῆς τάσης αὐτῆς τοῦ ἀσιανισμοῦ εἶναι ἡ ὑπερβολή, ὁ στόμφος, ἡ ἐπιτήδευση, ἡ ἔντονη προτίμηση στὶς εὐηχεῖς λέξεις, ἡ χρῆση τολμηρῶν εἰκόνων, τὰ ἄφθονα ρητορικὰ σχήματα, ἡ ἀντίδραση κατὰ τῆς γλωσσικῆς συμμετρίας στὴ

ρητορική, ή συχνά άκρoία άναζήτηση μελετημένων ρυθμικῶν ακολουθιῶν, ή διατάραξη τῆς γλωσσικῆς μορφῆς, ή ύπερβολική χρήση τεχνασμάτων, μιά άσυγκράτητη τάση έντυπωσιασμοῦ. Ὁ Ἡγησίας ἦταν ὁ αντίποδας τῶν άττικιστῶν, οἱ όποιοι προτιμοῦσαν τήν έπιστροφή στήν άπλότητα τῶν κλασικῶν.

45. Δίφιλος ὁ Σινωπεύς (4^{ος} -3^{ος} αἰ. π.Χ.). Καταγόταν από τή Σινώπη τοῦ Εὐξεινου Πόντου, ἔζησε καί ἔγραψε στήν Ἀθήνα καί πέθανε στή Σμύρνη. Ἦταν κωμικός ποιητής· ἄλλοι από τούς Ἀρχαίους τόν ένέτασαν στή Μέση καί ἄλλοι στή Νέα Κωμωδία. Ἦταν σύγχρονος τοῦ Μενάνδρου (342/341-290 π.Χ.). Λέγεται πῶς ἔγραψε περί τίς ἑκατό κωμωδίε· σώθηκαν μόνον τίτλοι καί κάποια άποσπάσματα.

46. Μάχων (3^{ος} αἰ. π.Χ.). Καταγόταν από τήν Κόρινθο ἢ τή Σικυώνα καί ζοῦσε στήν Ἀλεξάνδρεια. Ἦταν κωμικός ποιητής τῆς Νέας Κωμωδίας. Σῶζονται άποσπάσματα από δύο ἔργα του, τήν «Ἄγνοια» καί τήν «Ἐπιστολή». Σημαντικό ὑλικό του διέσωσε ὁ Ἀθήναιος στοῦς «Δειπνοσοφιστές» του.

47. Ἀμερίας (3^{ος} αἰ. π.Χ.). Λεξικογράφος από τή Μακεδονία. Στο λεξικό του «Γλῶσσαι» ἔρμηνεύει σπάνιες λέξει· σ' αυτό συμπεριέλαβε κι ἕνα Ὅμηρικό λεξικό, κατά τά πρότυπα τῶν Ἀλεξανδρινῶν γραμματικῶν. Ἔργο του ἦταν καί ὁ «ΡΙζοτομικός»· πρόκειται γιά μιά ἔτυμολογική πραγματεία, πού περιέχει καί ὄρους βοτανικῆς καί μαγειρικῆς. Ὁ Ἀθήναιος καί ὁ άλεξανδρινός λεξικογράφος Ἡσύχιος διασῶζουν κάποια ἔργα του.

48. Ζωῖλος ὁ Ἀμφιπολίτης (περ. 285-247 π.Χ.). Ρήτορας καί γραμματικός. Πῆρε τό προσωνύμιο "Ὁμηρομάστιξ" (=μάστιγα τοῦ Ὁμήρου), διότι ἔπέκρινε τόν Ὁμηρο γιά κάποιες, κατά τή γνώμη του, λογικές άσυνέπειες, ξεχνώντας πῶς ὁ Ὁμηρος ἦταν ποιητής. Τόν άνασκεύασαν διάφοροι κριτικοί, μεταξύ τῶν όποίων ὁ ύπομνηματιστής τῶν όμηρικῶν ἔπῶν άρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος (1120-πιθανόν 1196) στά σχόλιά του στό I τῆς Ὁδύσειας, 1.321.43: «Ἐνταῦθα δ' ἐπιφύεται Ζωῖλος ὁ Ὁμηρομάστιξ, λέγων...». Τό Λεξικό τῆς Σούδας (130) γράφει γι' αὐτόν: «Ζωῖλος, Ἀμφιπολίτης (πόλις δ' ἔστι Μακεδονίας Ἀμφίπολις, ἣτις πρώην ἑκαλεῖτο Ἐννέα ὁδοί), ὃς ἔπεκλήθη Ὁμηρομάστιξ, ὅτι ἔπέσκωπτεν Ὁμηρον. Διὸ αὐτόν διώξαντες οἱ ἐν τῇ Ὀλυμπίᾳ κατά τῶν Σκιρωνίδων πετρῶν (=σημερ. Κακιά Σκάλα) ἔρριψαν. Ρήτωρ δέ ἦν καί φιλόσοφος. Ἔγραψε μέντοι τινά καί γραμματικά».

49. Σάτυρος ὁ Καλλατιανός (3^{ος} αἰ. π.Χ.). Βιογράφος τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων. Καταγόταν από τό Καλλάτιο τοῦ Πόντου. Οἱ Βίοι του περιλάμβαναν βιογραφίες ὄλων τῶν πῖό γνωστῶν παλαιότερῶν του φιλοσόφων, ποιητῶν, ρητόρων, πολιτικῶν. Ἐπικρίθηκε γιά ἔλλειψη κριτικοῦ πνεύματος, γιά άπουσία παραπομπῶν σέ κείμενα πηγῶν καί γιά ἔπινόηση φανταστικῶν στοιχείων.

50. «Πάριον Μάρμαρον» ἢ «Πάριον Χρονικόν» (264/63 π.Χ.). Χαρακτηρισμός ἑνός ἑλληνικοῦ Χρονικοῦ, πού βρέθηκε σέ ἐπιτύμβια στήλη στήν Πάρο τόν καιρό τῆς Τουρκοκρατίας. Τό Χρονικό άποτελεῖται από τρία τμήματα-θραύσματα. Τό ἕνα φέρεται νά τό άγόρασε περνώντας άπ' ἐκεῖ στίς άρχές τοῦ 17^{ου} αἰῶνα ἕνας Ἄγγλος·

τό μετέφερε στην Αγγλία και στόλισε μ' αυτό τόν κήπο του. Ένας έγγονός του τό χάρισε στό πανεπιστήμιο τής Όξφόρδης. Τό δεύτερο έχει χαθεί. Τό τρίτο τεμάχιο άποτελεϊ τή βάση τής επιτύμβιας στήλης· βρέθηκε τό 1897 στην Πάρο και έκτίθεται στό μουσειό του νησιού· περιέχει τό τελευταίο μέρος του κειμένου. Τά δύο σωζόμενα μάρμαρα περιέχουν 93 στίχους.

Τό Χρονικόν *χαράχθηκε* στην Αθήνα τό έτος 264/63 π.Χ. από άγνωστο συγγραφέα επί έπωνύμου άρχοντος Διοδήτου. Περιέχει μέ συντομία ένα μείγμα γεγονότων τής πολιτικής, στρατιωτικής, θρησκευτικής και λογοτεχνικής έλληνικής ιστορίας, κυρίως τής Αθήνας, από τό έτος 1581 π.Χ. (βασιλιάς τής Αττικής ο Κέκρωψ) και ως τό 299/98 π.Χ. Ο συγγραφέας του φαίνεται πώς άντλησε από άττικούς συγγραφείς. Οί χρονολογίες του δίνονται μέ βάση τούς έπωνυμους άρχοντες τής Αθήνας.

51. Σιληνός (3^{ος}-2^{ος} αι. π.Χ.). Καταγόταν από την Καλή Άκτή, πόλη τής βόρειας Σικελίας. Στίς Ιστορίες του διέσωσε περιστατικά από τή ζωή άρχαίων Έλλήνων φιλοσόφων. Συνέγραψε και μιά ιστορία του μεγάλου Καρχηδόνιου στρατηλάτη Αννίβα (247-183 π.Χ.). Τόν επικαλείται ο Σιμπλίκιος.

52. Κράτης ο Μαλλώτης (τής Περγάμου) (2^{ος} αι. π.Χ.).

Ο Κράτης ο Μαλλώτης τής Περγάμου καταγόταν από την Μαλλό τής Κιλικίας. Ήταν ο σημαντικότερος **γραμματικός-φιλόλογος** τής **Περγάμου**, ένας, όπως λέγεται, στωικός φιλόσοφος, ο όποιος άξιοποίησε τή φιλοσοφική του κατάρτιση στη μελέτη των άρχαίων λογοτεχνικών κειμένων.

Στην Πέργαμο ο βασιλιάς Εύμένης ο Β' (197-159 π.Χ.) είχε ιδρύσει μιά πλούσια βιβλιοθήκη και είχε προσκαλέσει για τή φιλολογική έρευνα σπουδαίους γραμματικούς. Η Πέργαμος είχε εξελιχθεί εκείνα τά χρόνια σε λαμπρό κέντρο πολιτισμού, δεύτερο μετά την Αλεξάνδρεια. Όταν τό 47 π.Χ. καταστράφηκε από φωτιά ένα μεγάλο μέρος τής Βιβλιοθήκης τής Αλεξανδρείας, ή όποία άριθμούσε πάνω από 700.000 τόμους βιβλία, ο έραστής τής Έλληνίδας βασίλισσας τής Αιγύπτου Κλεοπάτρας Ζ' τής Φιλοπάτορος (69-30 π.Χ.), τής τελευταίας των Πτολεμαίων, Ρωμαίος στρατηγός και πολιτικός Μάρκος Άντώνιος τής δώρισε έναν μεγάλο άριθμό βιβλίων (άναφέρεται ο άριθμός 200.000), τά όποια απέσπασε από τή βιβλιοθήκη τής Περγάμου. Και μόνο ή ύπαρξη τής βιβλιοθήκης τής Περγάμου και των φιλόλογων της μās άφήνει νά έννοήσουμε τό μέγεθος τής φιλολογικής-κριτικής έργασίας επί των παλαιότερων κειμένων των Έλλήνων λογίων και σοφών που έπιτελούνταν κατά τά έλληνιστικά χρόνια στη σπουδαία αυτή ελληνική πολιτεία, άπέναντι από τή Λέσβο.

Και άλλοι τέσσερις άρχαίοι λόγιοι έχουν τό ίδιο όνομα: **Κράτης ο Αθηναίος, κωμωδιογράφος, 5^{ος} αι. π.Χ.** (βλ. 1^ο Παράρτημα 13), **Κράτης ο Αθηναίος, πλατωνικός φιλόσοφος, 3^{ος} αι. π.Χ., Κράτης ο Θηβαίος, κυνικός φιλόσοφος, περ. 365-285 π.Χ.** (βλ. σελ. 199), **Κράτης ο επιγραμματοποιός, 2^{ος} αι. π.Χ.** [;]).

53. Σωτίων (2^{ος} αἰ. π.Χ.). Καταγόταν ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια καὶ θεωρεῖται ἓνας ἀπὸ τοὺς πρῶτους πού ἀσχολήθηκαν μὲ τὴν ἱστορία τῆς φιλοσοφίας· ἓνας ἐκ τῶν προδρόμων - ἄς ποῦμε – τοῦ Διογένη τοῦ Λαέρτιου.

54. Μελέαγρος (περ. 130-70 π.Χ.). Ἑλληνοσύριος, ὅπως αὐτοπροσδιορίζεται, ἀπὸ τὰ Γάδαρα, ἐπιγραμματοποιός, πνευματικός γόνος, ὅπως αὐτοθεωρεῖται, τοῦ κυνικοῦ φιλοσόφου Μένιππου ἀπὸ τὰ Γάδαρα, ἃν καὶ στὰ ἐπιγράμματά του δέν διαφαίνεται ὁ κυνικός φιλόσοφος. Περὶ τὰ τέλη τῆς ζωῆς του ἀποσύρθηκε στὴν Κῶ, ὅπου καὶ πέθανε. Ἐγραψε μενίππειες σάτιρες. Τὰ ἐπιγράμματά του εἶναι κυρίως ἐρωτικοῦ περιεχομένου. Τὸν διακρίνει ἐλαφρότητα καὶ εἰρωνική διάθεση. Σῶζονται περίπου 130 ἐπιγράμματά του. Κατάρτισε καὶ μιὰ Ἀνθολογία ἀπὸ 47 ποιητές – πρόκειται γιὰ τὴν ἀρχαιότερη γνωστὴ συλλογὴ Ἐπιγραμμάτων ("Στέφανος τοῦ Μελεάγρου"), ἢ ὁποῖα ἀργότερα συμπεριλήφθηκε στὴν Παλατινὴ Ἀνθολογία.

55. Κικέρων (Cicero Marcus Tullius, Κικέρων Μάρκος Τύλλιος, 106 π.Χ.- 43 π.Χ.). Ρωμαῖος ρήτορας καὶ πολιτικός. Ἄσκησε διάφορα ἀξιώματα. Ἀγωνίσθηκε, ὅπως καὶ οἱ Ρωμαῖοι ποιητές Βιργίλιος (Vergilius Publius Maro, 70-10 π.Χ.) καὶ Ὀράτιος (Horatius Quintus Flaccus, 65-8 π.Χ.), νά καταστήσει προσιτὴ τοὺς Ρωμαίους τὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ παιδεία, τὴν ὁποῖα ἀγάπησε πολὺ. Ὁ Κικέρων ἐμπλούτισε τὴ λατινικὴ γλῶσσα καὶ ὀδήγησε στὴν κλασικὴ του μορφή τὸν λατινικὸ λογοτεχνικὸ πεζὸ λόγο. Μετέφρασε ἀρχαῖα ἐλληνικὰ κείμενα, ἔγραψε ρητορικά καὶ φιλοσοφικὰ συγγράμματα, περὶ τίς 1000 Ἐπιστολές. Ἐγραψε καὶ κάποια ποιήματα. Μὲ τοὺς Λόγους πού συνέθεσε καὶ ἐκφώνησε κατὰ τὴν ἄσκηση τῶν ἀξιωματῶν πού κατὰ καιροὺς ἀνέλαβε προσπάθησε νά ἐμπνεύσει τοὺς ἀκροατές του τὰ ἀνθρωπιστικὰ ἰδεώδη.

56. Βιργίλιος (Vergilius Publius Maro, Βεργίλιος ἢ Βεργίλιος Πόπλιος Μάρων, 70-10 π.Χ.). Σπουδαῖος Ρωμαῖος ποιητής. Ἀγάπησε τὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ παιδεία καὶ θέλησε νά τὴ μεταδώσει τοὺς συμπατριῶτες του. Ἔργα του: «Eclogae ἢ Bucolica» (σέ 10 βιβλία), «Georgica» (σέ 4 βιβλία), «Aeneias» (σέ 12 βιβλία· ἡμιτελές. Πρόκειται γιὰ τὸ ρωμαϊκὸ ἐθνικὸ ἔπος, τὸ ὁποῖο ἔγινε τὸ πιὸ περίφημο ποίημα τῆς Δύσης στὸν μεσαῖωνα).

57. Κάστωρ ὁ Ρόδιος (1^{ος} αἰ. π.Χ.). Ὁ Κάστωρ συνέγραψε «Χρονικά» σέ ἕξι βιβλία, πού ἔφθαναν ὡς τὸ 61/60 π.Χ. Τὰ «Χρονικά» βασιζόνταν σέ καταλόγους πανάρχαιων βασιλέων τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Ἀττικῆς καὶ σ' αὐτὰ ὁ Κάστωρ ἀσχολήθηκε μὲ γεγονότα ἀπὸ τὴ μυθικὴ ἐποχὴ μέχρι καὶ τὰ χρόνια του.

58. Τρύφων ὁ Ἀλεξανδρεὺς (τέλη 1^{ου}-αἰ. π.Χ. –ἀρχές 1^{ου} αἰ. μ.Χ.). Φιλολόγος-γραμματικός τοῦ Μουσείου τῆς Ἀλεξανδρείας. Συνεισέφερε στὴ συστηματοποίηση τῶν σπουδῶν τῆς ἐλληνικῆς γραμματικῆς.

59. Ἀέτιος (1^{ος} ἢ 2^{ος} αἰ. μ.Χ.). Συνέγραψε τὴν «Συναγωγὴ τῶν ἀρεσκόντων», ἓνα ἐγχειρίδιο θεωριῶν τῆς φιλοσοφίας, ἔργο ἀνεκτίμητο γιὰ τὴν ἱστορία τῆς ἀρχαίας

έλληνικῆς φιλοσοφίας, καθώς μάλιστα ὁ Ἀέτιος παρέχει μόνον πληροφορίες χωρίς νά διακινδυνεύει δικές του ἐξηγήσεις.

60. Ἰούστος ὁ Τιβεριεύς (1^{ος} -2^{ος} αἰ. μ.Χ.). Ἰουδαῖος ἱστορικός. Ἐγραψε στά ἑλληνικά τήν «Ἱστορία τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πολέμου», τήν ἐπανάσταση δηλαδή τῶν Ἰουδαίων ἐναντίον τῶν Ρωμαίων. Ἐγραψε καί κάποια περιγραφικά ὑπομνήματα. Τά ἔργα του ἔχουν χαθεῖ. Ὁ Φώτιος μνημονεύει τήν Ἱστορία τοῦ Ἰούστου στήν Μυριόβιβλο.

61. Φαβωρίνος (80-150 μ.Χ.). Ἕλληνας ρήτορας ἀπό τήν Ἀρελάτη (σημ. Ἄρλ/Arles) τῆς νότιας Γαλλίας. Ἦταν μαθητής τοῦ Δίωνα Χρυσοστόμου καί φίλος τοῦ Πλουτάρχου. Ἀπό τό ἔργο του σώζονται ἐλάχιστα ἀποσπάσματα, τά ὁποῖα βρῖθουν ἀποσπασμάτων κλασικῶν συγγραφέων. Τό ὕφος του εἶναι ἐκλεπτυσμένο. Ἀνήκει στοὺς ρήτορες τῆς Δεύτερης Σοφιστικῆς.

62. Πολέμων (MARCUS ANTONIUS POLEMON ἢ ANTONIOS POLEMON, περ. 90-144 μ.Χ., γνωστός καί ὡς Πολέμων τῆς Σμύρνης καί ὡς Πολέμων τῆς Λαοδικείας). Ἀνήκε στοὺς δευτερεύοντες λόγιους τῆς λεγόμενης Δεύτερης Σοφιστικῆς. Λεγόταν πῶς ὁ Ρωμαῖος αὐτοκράτωρ Τραϊανός (53-117 μ.Χ.) τοῦ εἶχε παραχωρήσει τό πρὸνόμιο νά ταξιδεύει δωρεάν ὅπου ἤθελε, πρὸνόμιο τό ὁποῖο ὁ μετέπειτα αὐτοκράτορας Ἀδριανός (76-138 μ.Χ.) παραχώρησε καί στοὺς ἀπογόνους του. Ὁ Πολέμων εἶχε ἰδρύσει στή Σμύρνη σχολή ρητορικῆς.

63. Πτολεμαῖος Κλαύδιος (2^{ος} αἰ. μ.Χ.). Γεννήθηκε περί τό 100 μ.Χ. στήν Πτολεμαΐδα τῆς Ἄνω Αἰγύπτου καί ἔζησε ἕνα μέρος τῆς ζωῆς του στήν Ἀλεξάνδρεια, ὅπου καί συνέβαλε στήν ἀναγέννηση τοῦ Μουσείου. Τά πῖο σπουδαῖα ἔργα του εἶναι ἡ «Μεγάλη» ἢ «Μεγίστη σύνταξις» ἢ ὁποῖα περιέχει τά πορίσματα τῆς ἀστρονομίας σύμφωνα μέ τόν Ἰππάρχο (βλ. Ἀστρονόμοι) καί ἡ «Γεωγραφική ὑφήγησις», ἕνας κατά μήκος καί πλάτος καθορισμός 8000 περίπου τοποθεσιῶν. Τό σημαντικότερο ἔργο του γιά τήν ἀστρονομία ἦταν ἡ «Τετράβιβλος».

64. Μάξιμος Τύριος (μέσα 2^{ου} αἰ. μ.Χ.). Εἶναι ὁ τύπος τοῦ ρήτορα-φιλοσόφου. Ἐγραψε τό ἔργο «Διαλέξεις» (ἔχουν σωθεῖ 41), ὅπου ἐξετάζονται θέματα τῆς λαϊκῆς φιλοσοφίας, κυρίως σέ πλατωνικό πνεῦμα. Ἀνήκει στοὺς δευτερεύοντες λόγιους τῆς Δεύτερης Σοφιστικῆς.

65. Σέξτος Ἐμπειρικός (μέσα 2^{ου} αἰ. μ.Χ.). Ἦταν ἐμπειρικός γιατρός - καί γι' αὐτό πῆρε τήν προσωνυμία *Ἐμπειρικός* - καί σκεπτικός φιλόσοφος. Ὁ σκεπτικισμός μᾶς εἶναι κυρίως γνωστός ἀπό τά συγγράμματά του. Τά ἱατρικά του ἔργα χάθηκαν. Τά φιλοσοφικά του ἔργα εἶναι τά ἐξῆς: «Πυρρώνειοι ὑποτυπώσεις» καί «Σκεπτικά».

66. Ἀχιλλεὺς Τάτιος (2^{ος} αἰ. μ.Χ.). Ἀλεξανδρινός ρήτορας. Ἐγραψε τό ἐρωτικό μυθιστόρημα «Κατά Λευκίππην καί Κλειτοφῶντα» (περί τά τέλη τοῦ 2^{ου} αἰ. μ.Χ.). Ἡ Σούδα τοῦ ἀποδίδει καί διάφορα ἄλλα συγγράμματα μέ ποικίλο περιεχόμενο.

67. Ὑγίνος ὁ Μυθογράφος (2^{ος} αἰ. μ.Χ.). Ἐγραψε στά λατινικά συλλογή 277 (ἢ 243) μύθων («Fabulae» ἢ «Geanologiae») σέ πεζό λόγο, ἀπό ὑποθέσεις παλαιῶν τραγωδιῶν. Εἶναι χρήσιμο βοήθημα γιά τή γνώση τοῦ ὕλικου τῆς ἐλληνικῆς τραγωδίας. Μάλλον ἀντλοῦσε ἀπό ἐλληνικές πηγές. Ὁ Ὑγίνος ὁ μυθογράφος μάλλον δέν εἶναι ὁ Γάιος Ἰούλιος Ὑγίνος (C. Iulius Hyginus, περίπου 64 π.Χ.-17 μ.Χ.), ὁ σοφός διευθυντής τῆς Παλατινῆς βιβλιοθήκης, οὔτε καί κάποιος Ὑγίνος δοῦλος, ἀπελεύθερος τοῦ Αὐγούστου (τέλη 1^{ου} αἰ. π.Χ.-ἀρχές 1^{ου} αἰ. μ.Χ.).

68. Ἀπολλώνιος ὁ Δύσκολος (2^{ος} αἰ. μ.Χ.). Γραμματικός πού ἐργάσθηκε στήν Ἀλεξάνδρεια, τήν πατρίδα του. Πραγματεύθηκε σέ πολλά μικρά συγγράμματά του (τά ἀναγράφει ἢ Σούδα, ἀλλά σώθηκαν μόνο τρία) τά μέρη τοῦ λόγου. Σώθηκαν καί τά τέσσερα βιβλία τοῦ ἔργου του «Περί συντάξεως». Τά θέματα πού πραγματεύεται εἶναι τά παλαιά καί γνωστά τῶν παλαιότερων γραμματικῶν· εἶναι ὁμως ἐμβριθής καί εὐσυνειδήτος, ἄν καί κουραστικός, γραμματικός. Ὁ γιός του, ὁ ἐπίσης γραμματικός Αἴλιος Ἡρωδιανός, ἐμπνεύσθηκε ἀπό τόν πατέρα του, ἀλλά ἀκολούθησε ἄλλον τομέα τῆς ἐπιστήμης τους.

69. Ἡρωδιανός Αἴλιος (2^{ος} αἰ. μ.Χ.). Γραμματικός ἀπό τήν Ἀλεξάνδρεια, γιός τοῦ γραμματικοῦ Ἀπολλώνιου τοῦ Δύσκολου. Ἐζησε στή Ρώμη τήν ἐποχή τοῦ αὐτοκράτορος Μάρκου Αὐρηλίου (Μάρκος Αὐρήλιος Ἀντωνίνος Αὐγουστος· Imperator Caesar Marcus Aurelius Antoninus Augustus, 121-180 μ.Χ.). Χάθηκαν πολλά ἔργα του. Ἐχει σωθεῖ ἡ σχετική μέ τίς μορφολογικές ἀνωμαλίες μονογραφία του «Περί τῆς μονήρους λέξεως» καθώς καί τό μικρό ἀττικιστικό λεξικό «Φιλαίτερος». Στόν Μάρκο Αὐρήλιο ἀφιέρωσε τό ἔργο του «Περί καθολικῆς προσωδίας», ἀπό τό ὁποῖο σώθηκαν ἐπιτομές. Σ' αὐτό γράφει σχετικά μέ τή μετρική καί τήν προσωδία: «Προσωδία ἐστὶ ποιά τάσις ἐγγραμμάτου φωνῆς (σέ ἀντίθεση μέ τίς ἀναρθρες κραυγές τῶν ζώων, πού δέν μποροῦν νά γραφοῦν)».

70. Ἡφαιστίων (2^{ος} αἰ. μ.Χ.). Ὁ «Ἡφαιστίων Ἀλεξανδρινός γραμματικός» ἔγραψε, κατά τήν παράδοση τῆς Ἀλεξανδρείας, «Ἐγχειρίδιον περὶ μέτρων καί μετρικῶν διάφορα, περὶ τῶν ἐν ποιήμασι ταραχῶν, κωμικῶν ἀπορημάτων λύσεις, τραγικῶν λύσεων καί ἄλλα πλεῖστα καί τῶν μέτρων καί ποδισμούς» (Scriptores Graeci Minores, Antonius Westermann, Brunsvigae 1845). Στό μεγάλο του αὐτό ἔργο (48 βιβλία) ἀσχολοῦνταν μέ τήν ἀρχαία ἐλληνική μετρική. Σώθηκε τό τελικό του ἀποτελεσμα, τό «Ἐγχειρίδιόν» του, μία σύμπτυξη του σέ ἓνα βιβλίο. Σ' αὐτό ὁ Ἡφαιστίων ἀσχολεῖται μέ τά προβλήματα τῆς μετρικῆς σύνθεσης τῶν ἀρχαίων ποιημάτων.

71. Γέλλιος Αὔλος (Gellius Aulus· 2^{ος} αἰ. μ.Χ.). Ἐγραψε τό ἔργο «Noctes Atticae» («Ἀττικές νύχτες»). Τό ὄνόμασε ἔτσι, διότι τό ἔγραψε τά βράδια ἐνός χειμῶνα στήν Κηφισία τῆς Ἀττικῆς, στήν ἔπαυλη τοῦ Ἡρώδη τοῦ Ἀττικοῦ. Ἀποτελεῖται ἀπό εἴκοσι βιβλία καί πραγματεύεται θέματα γιά τή γλώσσα, τή γραμματική, τή

φιλοσοφία, τή νομική, τίς φυσικές ἐπιστήμες· περιέχει καί πολλά φιλολογικά ἀποσπάσματα. Εἶναι προϊόν ἐκτεταμένης μελέτης τῶν Ἑλλήνων καί Λατίνων συγγραφέων.

72. Ἑρμογένης (περ. 160-240 μ.Χ.). Καταγόταν ἀπό τήν Ταρσό τῆς Κιλικίας. Θά μπορούσε νά ἐνταχθεῖ στούς ρήτορες τῆς Δεύτερης Σοφιστικῆς. Τοῦ ἀποδίδονται πέντε πραγματεῖες μέ σημαντικότερες τήν «Περί στάσεων» (γιά τά οὐσιώδη καί καθοριστικά σημεῖα τοῦ λόγου· σ' αὐτό συμπυκνώνει τό περιεχόμενο παλαιότερων διδασκτικῶν ἐγχειριδίων) καί «Περί ἰδεῶν». Γιά τόν Ἑρμογένη πρότυπα λόγου παραμένουν ὁ Ὅμηρος, ὁ Πλάτων καί ὁ Δημοσθένης. Ὁ Ἑρμογένης ἐπηρεάσε τήν μετέπειτα ρητορική τόσο πολύ, πού τό λεξικό τῆς Σούδας ὀρίζει τό ἔργο του ὡς «τό ἐγχειρίδιο πού ὅλοι ἔχουν στά χέρια τους».

73. Ἰπόλυτος (τέλη 2^{ου}-3^{ου} αἰ. μ.Χ.). Σπουδαῖος Ἑλληνας ἐκκλησιαστικός ἀντιαιρετικός συγγραφέας, πρεσβύτερος στή Ρώμη. Ἐγραψε τά «Φιλοσοφούμενα» ἢ «Κατά πασῶν αἱρέσεων ἔλεγχος».

74. Τερτυλλιανός (Tertullianus Quintus Septimius Florens, περ. 150-230 μ.Χ.). Καταγόταν ἀπό τήν Καρχηδόνα. Εἶναι ὁ πῶ παραγωγικός Χριστιανός συγγραφέας τῆς Λατινικῆς Φιλολογίας στήν πρὶν ἀπό τόν Μ. Κωνσταντίνο ἐποχή. Θεωρεῖται ὁ δημιουργός τῆς ἐκκλησιαστικῆς λατινικῆς γλώσσας καί εἶναι ὁ πρῶτος πού ἐπιχείρησε νά γράφει θεολογία στά λατινικά. Ἐγραψε ἔργα ἀπολογητικά, ἀντιαιρετικά, δογματικά, ἀσκητικά, πρακτικά-ἠθικά. Εἶναι ὁ σημαντικότερος ἀπολογητής τῶν χρόνων ἐκείνων στή λατινική γλώσσα. Τό ὕφος του εἶναι δύσκολο.

75. Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς (160-215 μ.Χ.). Χριστιανός διδάσκαλος καί ἐκκλησιαστικός συγγραφεύς. Ἦταν πιθανῶς Ἀθηναῖος. Τά σπουδαιότερα ἔργα του εἶναι: «Λόγος προτρεπτικός πρὸς Ἑλληνας», «Παιδαγωγός» (3 βιβλία) καί «Στρωματεῖς» (8 βιβλία. Διασώζει σ' αὐτό πολλά ἀποσπάσματα ἀπό ἔργα ἀρχαίων συγγραφέων, τά ὁποῖα ἔχουν χαθεῖ). Ὁ Κλήμης προσπαθεῖ νά θέσει τή φιλοσοφία στήν ὑπηρεσία τοῦ Χριστιανισμοῦ.

76. Φλάβιος Φιλόστρατος ἢ Φιλόστρατος Β' (περ. 165-244/249 μ.Χ.): **καί ἄλλοι τρεῖς μέ τό ὄνομα Φιλόστρατος**. Σῶζονται διάφορα ἔργα μέ τό ὄνομα «Φιλόστρατος». Τό λεξικό τῆς Σούδας ἀναφέρει **τρεῖς Φιλόστρατους** ἀπό τή Λήμνο, συγγενεῖς μεταξύ τους, συγγραφεῖς διαφόρων ἔργων, ἀλλά δέν εἶναι ξεκάθαρο ποιό ἔργο ἀνήκει στόν καθένα. Μαρτυρεῖται καί κάποιος **Φιλόστρατος Δ'**, ὁ ὁποῖος ἔζησε στά μέσα τοῦ 3^{ου} αἰώνα μ.Χ. Ὁ πῶ γνωστός ἀπό τοὺς τρεῖς εἶναι ὁ **Φλάβιος Φιλόστρατος ἢ Φιλόστρατος Β'**. Αὐτός ἦταν ἀρχικά σοφιστής στήν Ἀθήνα, ἀργότερα πῆγε στή Ρώμη καί ἐγκαταστάθηκε στήν αὐλή τῆς συζύγου τοῦ Σεπτιμίου Σεβήρου Ἰουλίας Δόμνας, μετά τόν θάνατο τῆς ὁποίας ἔφυγε ἀπό τή Ρώμη καί ἔζησε μέχρι τόν θάνατό του ὡς περιπλανώμενος σοφιστής. Τό πῶ γνωστό του ἔργο εἶναι οἱ «Βίοι σοφιστῶν», μιά ἱστορία τῆς Δεύτερης Σοφιστικῆς - ἐνός ὅρου τόν ὁποῖο ὁ ἴδιος ἐπινόησε - μέσω βιογραφιῶν.

77. Ἡρωδιανός ὁ Σύρος (περ. 170-255 μ.Χ.). Ἕλληνας ἱστορικός. Καταγόταν ἀπὸ τὴ Συρία. Ἔζησε στὴ Ρώμη ὡς αὐτοκρατορικός ὑπάλληλος. Ἐγράψε «Τῆς μετὰ Μάρκον (Αὐρήλιον) βασιλείας ἱστορία». Τὸ ἔργο του ἔχει μεγάλη ἀξία, γιατί εἶναι σύγχρονος τῶν ἱστορουμένων.

78. Πλωτίνος (205-270 μ.Χ.). Ἰδρυτὴς τοῦ Νεοπλατωνισμοῦ ἀπὸ τοὺς τελευταίους φιλοσόφους. Καταγόταν ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο. Ἔζησε στὴν Ἀλεξάνδρεια καὶ στὴ Ρώμη. Ἦταν φιλόσοφος μὲ ἀσκητικὴ ζωὴ. Κοιμόταν καὶ ἔτρωγε λίγο, ἔμεινε ἄγαμος καὶ ὡς μοναδικό σκοπὸ τῆς φιλοσοφίας θεωροῦσε τὴν ἔνωση μὲ τὴ "θεότητα". Ἦταν δάσκαλος τοῦ Πορφύριου (βλ. ἀμέσως πῶς κάτω).

Ὁ νεοπλατωνισμὸς, τὸν ὁποῖον ὁ Πλωτίνος εἰσηγήθηκε, ἔγινε στὸ τέλος ἀλληλέγγυος μὲ τὴν εἰδωλολατρία. Ὁ Πλωτίνος ἐρμηνεύει μόνον φαινομενικά τὸν Πλάτωνα· ὁ Πλάτωνας ἀποτελεῖ ἀπλῶς τὴν ἀφετηρία τῆς ἔμπνευσῆς του· γιατί συγχωνεύει στὴ φιλοσοφία του -μαζὶ μὲ τοὺς προσωπικούς του ἑτερόκλητους στοχασμούς- τοὺς Στωικούς καὶ τοὺς Περιπατητικούς φιλοσόφους. Ἄν διατρέξει κανεὶς τὸ ἔργο του «Ἐννεάδες», θά βρεῖ ἐπαναλαμβανόμενες κάποιες γνωστές πλατωνικὲς ἔννοιες· ὁμως μέχρις ἐκεῖ. Ἡ ἐρμηνεία τους δὲν εἶναι καθόλου πλατωνική.

Ὁ ὑπαινικτικὸς τρόπος τῆς γραφῆς τοῦ Πλωτίνου κι ἕνας, ἄς τὸν ποῦμε, προσωπικῆς χροιάς "μυστικισμὸς", ὅπως τουλάχιστον τὸν ἀποδέχεται καὶ τὸν ἐρμηνεύει ὁ μαθητὴς του Πορφύριος, ὁ ὁποῖος ἰσχυρίζεται πὼς τέσσερις φορές εἶδε ὁ ἴδιος μὲ τὰ μάτια του τὸν δάσκαλό του νὰ ἐνώνεται "μυστικά" μὲ κάποιον θεό, ὁ ὁποῖος θεὸς δὲν εἶχε «μῆτε μορφήν μῆτε τινὰ ἰδέαν» (Πορφυρίου, «Βίος Πλωτίνου» 10.11), θά μπορούσε νὰ πεῖ κάποιος ἐπικριτικὸς ἀναγνώστης του πὼς πόρρω ἀπέχουν ἀπὸ τὴν διαυγέστατη, ἀκόμη καὶ στὰ πλέον δύσκολα ζητήματα, πλατωνικὴ σκέψη, ὅσο κι ἂν ὁ Πορφύριος ἐπιμένει πὼς ὅλα αὐτὰ συνέβαιναν στὸν Πλωτίνου «κατὰ τὰς ἐν τῷ "Συμμοσίῳ" ὑψηγμένους ὁδοὺς τῷ Πλάτωνι» (ἀνωτ. 23.9-10). Πάντως εἶναι ἀξιοσημείωτη ἡ ἄποψη τοῦ E. Brehier (La philos. De Pl., Παρίσι 1928, 107) ὅτι ὁ Πλωτίνος πῆρε οὐσιαστικά στοιχεῖα ἀπὸ τὴν Ἰνδία, ὅταν πῆρε μέρος στὴν ἐκστρατεία τοῦ Ρωμαίου αὐτοκράτορα Γορδιανοῦ τοῦ Γ' ἐναντίον τῆς Περσίας (243 μ.Χ.), μὲ σκοπὸ νὰ γνωρίσει τὴ σοφία τῶν Ἰνδῶν φιλοσόφων.

79. Πορφύριος (234-303 μ.Χ.). Νεοπλατωνικὸς φιλόσοφος, μαθητὴς τοῦ Πλωτίνου, τοῦ ὁποῖου τὰ ἔργα ἐξέδωσε καὶ τὸν ὁποῖον ἀκολουθεῖ κατὰ γράμμα σὲ ὅλα. Ἰσχυρίζεται μάλιστα πὼς εἶδε κι αὐτὸς ἐκεῖνον τὸν θεό, τὸν ὁποῖο λέει πὼς εἶχε δεῖ πῶς μπροστὰ τέσσερις φορές ὁ Πλωτίνος, καὶ ἐνώθηκε μαζί του, ὅταν ἦταν ἐξῆντα ὀκτὼ χρονῶν. («Ἰδὲ δὴ [ἐνν. θεῶ] καὶ ἐγὼ Πορφύριος ἅπαξ λέγω πλησιάσαι καὶ ἐνωθῆναι ἔτος ἄγων ἐξηκοστὸν τε καὶ ὄγδοον» [Πορφ., «Βίος Πλωτίνου» 23.12-14]). Ὁ Πορφύριος καταγόταν ἀπὸ τὴν Τύρο. Ἐγράψε καὶ ἕνα μεγάλο ἔργο, σὲ 15 βιβλία, «Κατὰ Χριστιανῶν», ἀπὸ τὸ ὁποῖο σώθηκαν μόνο λίγα ἀποσπάσματα. Θεωρήθηκε ὡς ὁ πῶς ἐπικίνδυνος ἐχθρὸς τοῦ Χριστιανισμοῦ.

80. Ίάμβλιχος (περ. 250-330 μ.Χ.). Νεοπλατωνικός φιλόσοφος, πού ὅμως ἀπομακρύνεται ἐντελῶς ἀπό τήν πλατωνική διδασκαλία. Καταγόταν ἀπό τή Χαλκίδα τῆς Συρίας. Πλησιάζει πολύ τίς ἀνατολικές θρησκείες. Ἦταν συγγραφέας τοῦ μυθιστορήματος «Βαβυλωνιακά», τό ὁποῖο γνωρίζουμε ἀπό τόν Φώτιο.

81. Εὐσέβιος (περ. 260-339/40 μ.Χ.). Ἐπίσκοπος Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης, σπουδαῖος συγγραφέας, φίλος καί σύμβουλος τοῦ Μ. Κωνσταντίνου. Σπουδαιότατο καί πολυτιμότατο ἔργο του εἶναι ἡ «Ἐκκλησιαστική Ἱστορία», σέ 10 βιβλία, στήν ὁποία ἀφηγεῖται τήν ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας ὡς τό 324, ἔτος κατά τό ὁποῖο ὁ Μ. Κωνσταντῖνος νίκησε τόν Λικίνιο, ἐπανένωσε τή Ρωμαϊκή αὐτοκρατορία καί ὡς μονοκράτωρ μετέφερε τήν πρωτεύουσα τοῦ Κράτους στήν Κωνσταντινούπολη. Ὁ Εὐσέβιος ἔγραψε μετά τόν θάνατο τοῦ Μ. Κωνσταντίνου μία ἐγκωμιαστική βιογραφία του, τῆς ὁποίας ὅμως ἡ γνησιότητα ἔχει ἀμφισβητηθεῖ. Ἀπολογητικά του ἔργα εἶναι ἡ «Εὐαγγελική προπαρασκευή» καί ἡ «Εὐαγγελική ἀπόδειξις», ἐνῶ τά «Χρονικά» του (σώθηκαν μόνο σέ λατινική καί ἄρμενική μετάφραση) εἶναι σπουδαία πηγή γιά τήν ἱστορία τοῦ ἀρχαίου κόσμου.

82. Ἰουλιανός ὁ Παραβάτης ἢ Ἀποστάτης (331-363 μ.Χ.). Βυζαντινός αὐτοκράτωρ (361-363). Διαδέχθηκε τόν αὐτοκράτορα Κωνσταντίο (337-361). Ὡς τήν ἡλικία τῶν δεκαεξί ἐτῶν ὁ Ἰουλιανός ἦταν πιστός χριστιανός. Μελετοῦσε τήν Ἁγία Γραφή καί ἐκκλησιαζόταν· εἶχε μάλιστα χειροθετηθεῖ ἀναγνώστης. Ἀργότερα ὅμως ἀπέρριψε τόν Χριστιανισμό, προσηλώθηκε στόν νεοπλατωνισμό καί ὡς αὐτοκράτωρ θέλησε νά ἐπαναφέρει τήν εἰδωλολατρία. Ἀπαγόρευσε στούς Χριστιανούς νά διδάσκουν στά σχολεῖα λογοτεχνία καί ρητορική. Οἱ ἀρχαῖες πηγές τόν περιγράφουν ὡς ἄνθρωπο ἀλλοπρόσαλλο, στά ὄρια τῆς νεύρωσης (βλ. καί τή σχετική μέ τόν ἅγιο Γρηγόριο τόν Θεολόγο ἐνότητα). Πιό θετικά τόν σκιαγραφεῖ ὁ Ammianus Marcellinus (15,4,18). Ὁ Ἰουλιανός μυήθηκε στή λατρεία τοῦ Μίθρα, τῆς Κυβέλης καί τοῦ Ἥλιου καθώς καί στά Ἐλευσίνια μυστήρια. Ἐγγραψε «Λόγους», «Ἐπιστολές», τό «Συμπόσιον» καί ἓνα σύγγραμμα κατά τῶν Χριστιανῶν («Κατά Γαλιλαίων»).

Ὁ ἱστορικός Φιλοστόργιος διασώζει τή θρυλούμενη ἀπάντηση πού ἔδωσε τό μαρτυροῦ τῶν Δελφῶν στόν ἀπεσταλμένο τοῦ Ἰουλιανοῦ, προσωπικό του ἰατρό Ὀρειβάσιο, ὁ ὁποῖος ζήτησε νά πάρει πληροφορίες ἐκ μέρους τοῦ αὐτοκράτορος γιά τό μέλλον τῆς θρησκείας τῶν εἰδώλων:

«Εἶπατε τῷ βασιλεῖ, χαμαί πέσε δαίδαλος ἀλλά·
οὐκέτι Φοῖβος ἔχει καλύβην, οὐ μάντιδα δάφνην
οὐ παγάν λαλέουσιν· ἀπέσβετο καί λάλον ὕδωρ.

(=Πέστε στόν βασιλιά· γκρεμίσθηκε καταγῆς ἡ περίτεχνη αὐλή· ὁ Απόλλωνας δέν ἔχει πλέον ναό, οὔτε καί μαντική δάφνη οὔτε πηγὴ πού μιλάει· ἔσβησε καί τό νερό πού μάντευε».

(Passio Artemii 96.1284.45-7, Κεδρηνός 1.532.8-10).

Ἡ Κασταλία πηγὴ - ἡ ἱερὴ πηγὴ τῶν Δελφῶν -, ὁ Φοῖβος, οἱ ἱερεῖς καί οἱ ἱερείες του εἶχαν πλέον ὀριστικά σιγήσει. Παραλαμβάνοντας ὁ Ἰουλιανός ἀπό τόν

Όρειβάσιο τόν τελευταῖο στήν ἱστορία του χρησμό τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν, σίγουρα θά συνειδητοποιήσε πῶς κρατοῦσε στά χέρια του τή ληξιαρχική πράξη τοῦ θανάτου τῆς εἰδωλολατρίας στήν αὐτοκρατορία.

Στόν Ἰουλιανό ἀποδίδεται καί ἡ φράση:

«Ἀνέγων, ἔγων, κατέγων.

(=Διάβασα, κατάλαβα, καταδίκασα)».

Τήν ἔστειλε ὡς ἀπάντηση στόν Μ. Βασίλειο, ὁ ὁποῖος τοῦ εἶχε στείλει κάποια χριστιανικά κείμενα. Ὁ Ἰουλιανός τά διάβασε, ὅπως λέει, καί τά ἀπέρριψε.

Τότε ὁ Μ. Βασίλειος τοῦ ἀνταπάντησε:

«Ἀνέγνωσ, ἀλλ' οὐκ ἔγνωσ· εἰ γάρ ἔγνωσ, οὐκ ἄν κατέγνωσ.

(=Τά διάβασες, ἀλλά τίποτα δέν κατάλαβες· γιατί, ἄν εἶχες καταλάβει, δέν θά τά καταδίκάζεις)».

83. Αὐγουστίνος (354-430 μ.Χ.). Ὁ ἱερός Αὐγουστίνος γεννήθηκε στήν Ταγάστη τῆς Νουμιδίας τῆς Ἀφρικῆς, τό σημερινό Σούκ Αχράς τῆς Ἀλγερίας, μικρή ὄρεινή ἐπαρχιακή πόλη. Ἦταν ὁ μεγαλύτερος γιός τῆς ἁγίας Μόνικας καί τοῦ Πατρικίου, Ρωμαίου πολίτη, εἰδωλόλατρη, ὁ ὁποῖος βαπτίστηκε Χριστιανός λίγο πρὶν πεθάνει. Τήν πρώτη μόρφωσή του τήν ἔλαβε στήν Ταγάστη καί ἦταν ἀποκλειστικά λατινική. Στή λατινική γράφει καί τά ἔργα του. Μετά τή γενέτειρά του σπούδασε στά Μάδαυρα καί ἐν συνεχείᾳ ρητορική στήν Καρχηδόνα.

Στήν Ἰταλία, μετά ἀπό ἔντονες φιλοσοφικές ἀναζητήσεις θέλγεται ἀπό τή διδασκαλία τοῦ ἐπισκόπου Μεδιολάνων Ἀμβροσίου καί ἐλκύεται στόν Χριστιανισμό. Τό 387 βαπτίσθηκε Χριστιανός ἀπό τόν Ἀμβρόσιο καί τό 391 χειροτονήθηκε ἱερέας. Τό 395 ἐκλέχθηκε ἐπίσκοπος Ἰππῶνος τῆς Νουμιδίας. Ὡς ἐπίσκοπος ἀντιμετώπισε, μέ τοπικές συνόδους, καί τελικά ἔθεσε τέρμα στό σχίσμα τοῦ Δονατισμοῦ καί καταδίκασε τήν αἵρεση τοῦ Πελαγιανισμοῦ. Ἀναγνωρίστηκε ὡς ὁ κύριος ὑπερασπιστής τῆς Ὁρθοδοξίας. Εἶναι ὁ ἐπιφανέστερος τῶν Λατίνων Πατέρων, ἄνδρας εὐρύτατης διάνοιας καί μέγιστου θεολογικοῦ κύρους.

Τό 426 παραιτήθηκε ἀπό ἐπίσκοπος καί πέρασε τά τελευταῖα του χρόνια πολέμωντας τήν αἵρεση τοῦ Ἀρειανισμοῦ. Ἐκοιμήθη στίς 28 Αὐγούστου τοῦ 430 κατά τή διάρκεια τῆς πολιορκίας τῆς Ἰππῶνος ἀπό τοὺς Βανδάλους.

Ἔργα του: «De Civitate Dei» (Πολιτεία τοῦ Θεοῦ), «De Trinitate» (περί τῆς Τριάδος), «De Doctrina Christiana» (θεωρία ἐρμηνευτικῆς καί ἐρμηνεία χωρίων τῆς Ἁγίας Γραφῆς), «De haeresibus» (ἱστορία τῶν αἱρέσεων), «Confessiones» (Ἐξομολογήσεις, ἓνα ἔργο αὐτοβιογραφικό, ἀπό τά μεγαλειωδέστερα καί καλλιπέστερα τῆς Χριστιανικῆς φιλολογίας). Σώθηκαν ἐπίσης περί τίς 400 «Ὁμιλίαι» του, πολλές «Ἐπιστολές» του κ.ἄ.

84. Μακρόβιος (Macrobius Ambrosius Theodosius, Μακρόβιος Ἀμβρόσιος Θεοδόσιος, περ. 400 μ.Χ.). Λατίνος λόγιος, καταγόμενος ἀπό τή Βόρεια Ἀφρική. Ἦσως εἶναι ὁ ἴδιος μέ τόν ὁμώνυμό του ἀνθύπατο τῆς Ἀφρικῆς (410). Ἐγραψε τά «Saturnalia», ἔργο πού δέν σώθηκε ὁλόκληρο, καί τό διαιρεῖ σέ ἑπτὰ βιβλία. Εἶναι

γραμμένο σέ μορφή διαλόγου ὁ ὁποῖος ὑποτίθεται πῶς ἔλαβε χώρα κατά τά Σατουρνάλια, τή γιορτή τοῦ Κρόνου (Saturnus=Κρόνος, Saturnalis=ὁ τοῦ Κρόνου). ἐκεῖ συζητοῦνται θέματα κάθε εἶδους, φιλολογικά, ἱστορικά κτλ. Γίνεται ιδιαίτερη ἀναφορά στόν Λατῖνο ποιητή Βιργίλιο (Vergilius Publius Maro, Βεργίλιος ἢ Βεργίλιος Πόπλιος Μάρων, 70-10 π.Χ.). Κάποτε γράφει σέ γλώσσα ἀνάμεικτη ἀπό ἑλληνικά καί λατινικά.

85. Πρόκλος (περ. 410-485 μ.Χ.). Ὁ νεοπλατωνικός κι ὄχι ὁ Πρόκλος τῶν περιλήψεων τῆς Χρηστομάθειας (2^{ος} αἰ. [;], 5^{ος} αἰ. [;]· μήπως εἶναι καί ὁ ἴδιος;). Καταγόταν ἀπό τή Λυκία (ΝΔ Μ. Ἀσία, ἀπέναντι ἀπό τό Καστελλόριζο), γεννήθηκε στήν Κωνσταντινούπολη καί ἀπό εἴκοσι χρονῶν κι ὡς τόν θάνατό του ἐξῆσε στήν Ἀθήνα. Ἔγραψε ἀρκετά ἔργα, μεταξύ τῶν ὁποίων καί 6 «Ὑμνους» πού κατατάσσονται ἀνάμεσα στά καλύτερα ποιήματα αὐτῆς τῆς ἐποχῆς.

86. Προκόπιος Γαζαῖος (περ. 465-529 μ.Χ.). Εἶναι Χριστιανός συγγραφέας, ὁ σπουδαιότερος ρήτορας τῆς σχολῆς τῆς Γάζας τῆς Παλαιστίνης. Ἀνήκει, κατά κάποιον τρόπο, στούς ρήτορες τῆς Δεύτερης Σοφιστικῆς. Γνωρίζει καλά τούς ἀρχαίους συγγραφεῖς καί προσέχει πολύ τήν καθαρότητα τῆς γλώσσας καί τοῦ ὕφους. Συνέγραψε «Πανηγυρικό» γιά τόν αὐτοκράτορα Ἀναστάσιο τόν Α΄, ὅπου τόν συγκρίνει μέ τόν Μ. Ἀλέξανδρο καί μέ ἄλλους μεγάλους τῆς ἀρχαιότητος, καί ἓνα «Ὑπόμνημα» στήν Παλαιά Διαθήκη. Πολλά ἔργα του χάθηκαν, ὅπως μιά «Ὀμηρικὴ παράφρασις», τήν ὁποία μνημονεύει ὁ Φώτιος.

87. Χορῖκιος Γαζαῖος (1^ο μισό 6^{ου} αἰ. μ.Χ.). Χριστιανός σοφιστής καί ρήτορας, μαθητής τοῦ Προκοπίου τοῦ Γαζαῖου, ὁ τελευταῖος σημαντικός ἐκπρόσωπος τῆς σχολῆς τῆς Γάζας. Ἔγραψε Λόγους καί σχολικέσ ἀσκήσεις. Οἱ «Λόγοι» του - γραμμένοι στήν ἀττικὴ διάλεκτο - ἐκφωνήθηκαν σέ διάφορες δημόσιες καί ἰδιωτικέσ συνθροῖσεις καί παρέχουν πληροφορίες ἱστορικοῦ καί πολιτιστικοῦ ἐνδιαφέροντος.

88. Στέφανος Βυζάντιος (6^{ος} αἰ. μ.Χ.). Γραμματικός τοῦ 6^{ου} αἰῶνα μ.Χ. καί συγγραφέας ἐνός γεωγραφικοῦ Λεξικοῦ («Ἐθνικά»), τό ὁποῖο εἶναι ἀφιερωμένο στόν αὐτοκράτορα Ἰουστινιανό Α΄ καί τοῦ ὁποίου ἔχει σωθεῖ μιά ἐπιτομή ἀπό τά ἀρχικά 50-55 Βιβλία. Τό ἔργο ἀποτελεῖ πολὺτιμη συλλογὴ ὕλικου γιά τήν ἀρχαία Γεωγραφία, γιά παροιμίεσ, χρησμοῦσ, διηγήσεισ θαυμάτων, ἀλλά καί γιά γραμματικά προβλήματα.

89. Δαμάσκιος (6^{ος} αἰ. μ.Χ.). Ὁ τελευταῖος σχολάρχης τῆς νεοπλατωνικῆς σχολῆς. Στό ἔργο του συναντῶνται ἡ διαλεκτικὴ καί ὁ μυστικισμός. Ὅταν ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανός ἐκλείσει τό 529 τή σχολή, ὁ Δαμάσκιος μαζί μέ τόν Σιμπλίκιο πῆγαν στήν αὐλή τοῦ βασιλιά τῆς Περσίας. Τό 533 γύρισαν στήν Ἀθήνα. Ἔργα του: «Ἀπορίαι καί λύσεισ περὶ τῶν πρώτων ἀρχῶν» καί «Σχόλια» στόν «Φαῖδωνα», στόν «Παρμενίδη» καί στόν «Φίληβο» τοῦ Πλάτωνα.

90. Σιμπλίκιος (6^{ος} αἰ. μ.Χ.). Ὁ τελευταῖος ἐκπρόσωπος τῆς νεοπλατωνικῆς σχολῆς, ἡ ὁποία ἐκλείσει μέ διαταγὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ στά 529. Ὑπῆρξε μαθητής

τοῦ Ἀμμώνιου στήν Ἀλεξάνδρεια καί τοῦ Δαμάσκιου στήν Ἀθήνα. Ἐγραψε σπουδαῖα «Ὑπομνήματα» σέ πολλά ἀριστοτελικά ἔργα καί στό «Ἐγχειρίδιον» τοῦ Ἄρριανοῦ. Στά ἔργα του αὐτά διασώζει ἕνα πλούσιο καί ἀξιόλογο ὕλικό παλαιότερων φιλοσόφων, ἰδιαίτερα τοῦ Παρμενίδη, τοῦ Ἐμπεδοκλῆ καί τοῦ Ἀναξαγόρα. Προσπαθεῖ ἐπίσης νά ἀποδείξει τήν ἄρμονία μεταξύ τοῦ Πλάτωνα καί τοῦ Ἀριστοτέλη. Πρόκειται γιά ἔργα μεγάλης ἀξίας καί μαρτυροῦν πολυμάθεια καί ἀνεξάρτητη καί καθαρή σκέψη.

91. Ἀσκληπιὸς ὁ Τραλλιανός (6^{ος} αἰ. μ.Χ.). Νεοπλατωνικός φιλόσοφος ἀπό τίς Τράλλεις τῆς δυτικῆς Μ. Ἀσίας (σημερινό Αἰδίνιο [τουρκ. Aydin], στήν κοιλάδα τοῦ Μαιάνδρου ποταμοῦ). Ἐγραψε σχόλια στά «Μετά τά φυσικά» τοῦ Ἀριστοτέλη.

92. Ἰωάννης Δαμασκηνός (γεννήθηκε περίπου λίγο μετά τά μέσα τοῦ 7^{ου} καί πέθανε πρὶν τήν Ζ΄ Οἰκουμενική Σύνοδο [787], στά Πρακτικά τῆς ὁποίας ἀναφέρεται ὡς ἀποθανών). Καταγόταν ἀπό ἐπιφανῆ ἑλληνοσυριακή οἰκογένεια τῆς Δαμασκού, ἔδρας τότε τοῦ ἀραβικοῦ χαλιφάτου. Ὁ πατέρας του Σέργιος κατεῖχε στήν κυβέρνηση τή θέση τοῦ λογοθέτου, ἴσως ὑπουργοῦ ἀρμόδιου γιά τά ζητήματα τῶν ἐκεῖ χριστιανικῶν πληθυσμῶν. Ὁ Ἰωάννης ἀπέκτησε πολύ μεγάλη μόρφωση καί μετά τόν θάνατο τοῦ πατέρα του ἀνέλαβε στό χαλιφάτο τό ἀξίωμα τοῦ πρωτοσυμβούλου, θέση ὑψηλότερη ἀπό ἐκείνην τοῦ πατέρα του. Ἀργότερα, ἀφοῦ διένειμε τή μεγάλη του περιουσία στούς φτωχοῦς, ἐκάφη μοναχός στή μονή τοῦ ἀγίου Σάββα, στά Ἱεροσόλυμα, καί ἐν συνεχείᾳ ἱερέυς. Ὁ Δαμασκηνός εἶναι κορυφαῖος ὑμνογράφος, μεγάλος δογματικός θεολόγος καί ὁ κυριώτερος ὑπερασπιστής τῶν ἁγίων εἰκόνων κατά τήν περίοδο τῆς εἰκονομαχίας.

Ἐγραψε συγγράμματα δογματικά, ἐρμηνευτικά, ἀντιρρητικά, ἠθικά, ἀγιολογικά, ὁμιλίες καί πολλά καί ποικίλα ἄλλα. Τό ποιητικό του ἔργο, ἐπίσης, εἶναι μοναδικῆς ἀξίας. Ἀνήκει στούς μεγαλύτερους ποιητές τῆς Ἐκκλησίας καί εἶναι ἐκ τῶν κυριωτέρων εἰσηγητῶν τοῦ ποιητικοῦ εἴδους τῶν κανόνων. Πέθανε σέ βαθύ γῆρας, ἴσως 104 ἐτῶν.

93. Θεόδωρος Πρόδρομος (1100-1156/58 ἢ καί περί τό 1170). Σπουδαῖος βυζαντινός συγγραφέας. Ἐζησε στήν Κωνσταντινούπολη. Γνώριζε καλά τούς συγγραφεῖς τῆς Ἀρχαιότητος, Σπούδασε Γραμματική, Ρητορική καί Φιλοσοφία. Εἶχε καλές σχέσεις μέ τήν αὐτοκρατορική Αὐλή, γιά τήν ὁποία ἔγραψε μεγάλο ἀριθμό ἔργων κατά παραγγελία. Παρ' ὅλα αὐτά ἦταν ἀναγκασμένος νά ἐκλιπαρεῖ συνεχῶς γιά χρήματα, προκειμένου νά συντηρεῖται. Τά τελευταῖα χρόνια του τά πέρασε σέ γηροκομεῖο. Στό ἐπιθανάτιο κρεβάτι του ἔγινε μοναχός. Μέ τό ὄνομα τοῦ Θεοδώρου Προδρόμου συνδέεται καί ἕνα ἄλλο, ἀκόμα, πρόβλημα· πρόκειται γιά μιά σειρά ποιημάτων σέ δημώδη γλῶσσα (τέσσερα ἐκτενέστερα καί μερικά συντομότερα) τά ὁποῖα ἀποδίδονται σέ κάποιον "Πτωχοπρόδρομο"· πρόκειται κατά βάση γιά ἐπαιτικά ποιήματα πού τούς δόθηκε ὁ τίτλος "Πτωχοπροδρομικά". Δέν εἶναι καθόλου βέβαιο ὅτι ἀνήκουν στόν Θεόδωρο Πρόδρομο.

94. Ναθαναήλ - Νεῖλος Μπέρτος (15^{ος} αἰ., ἐποχή τῆς Ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπό τούς Τούρκους). Ὁρθόδοξος ἱερομόναχος-ιεροκήρυκας, ζηλωτής τοῦ ἀσκητικοῦ βίου. Γεννήθηκε τήν τρίτη δεκαετία τοῦ 15^{ου} αἰῶνα στήν περιοχή τῆς Ἱεράπετρας τῆς Κρήτης καί μεγάλωσε στήν ἀνδρική μονή Καρκασίων τῆς Ἱεράπετρας, ὅπου καί ἔλαβε τήν ἐγκύκλια μόρφωση μέσα στά πλαίσια τῆς ἐκκλησιαστικῆς παιδείας πού παρεῖχε ἡ μονή. Τό γεγονός ὅτι τήν ἐποχή ἐκείνη στή μονή Καρκασίων λειτουργοῦσε βιβλιογραφικό ἐργαστήριο γιά τήν ἀντιγραφή παλαιῶν κειμένων ὀδηγεῖ στό συμπέρασμα πώς ἀπό τό μοναστήρι πέρασαν ιδιαίτερα σημαντικοί λόγιοι, κληρικοί, μοναχοί καί λαϊκοί, καί, κατά συνέπεια, ὁ νεαρός Μπέρτος ἔλαβε ξεχωριστή παιδεία· πιθανότατα στή μονή Καρκασίων νά ἐκάρη καί μοναχός. Ἀργότερα ἔζησε γιά λίγο στή Ρόδο, ὅπου καί ἴσως χειροτονήθηκε ἱερεύς, μιά καί τά χρόνια ἐκεῖνα ὁ μητροπολίτης Ρόδου εἶχε ἀναλάβει τή διαποίμανση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης. Ἐν συνεχείᾳ ἐπέστρεψε στήν Κρήτη, ὅπου καί ἔδρασε ὡς ἱεροκήρυκας καί συγγραφέας. Ἴσως καί νά ἀναδείχθηκε ἡγούμενος τῆς μονῆς τῶν Καρκασίων.

Ἀγωνιστής ἱεροκήρυκας, γράφει στή δημόδη γλώσσα τῆς ἐποχῆς, διανθισμένη μέ κάποια λόγια στοιχεῖα. Στόχος του ἡ πνευματική ἀφύπνιση τῶν συμπατριωτῶν του Κρητικῶν, ἡ στηλίτευση τῆς ἀνηθικότητας κληρικῶν καί λαϊκῶν καί ἡ προστασία τῶν πιστῶν ἀπό τήν ὀργανωμένη προπαγάνδα τῶν παπικῶν Βενετῶν. Ἐγραψε μιά σειρά ὁμιλιῶν ποικίλου περιεχομένου: «Περί ἱερέων καί πνευματικῶν», «Περί βλασφημίας», «Περί τῆς Ἁγίας Κυριακῆς», «Περί μνησικακίας», «Στίς Κυριακές τῶν Νηστειῶν» κ.ἄ.

Ἐγραψε καί ποιήματα, μεταξύ τῶν ὁποίων καί ἓνα ἐκτενές ποίημα σέ ὁμοιοκατάληκτους δεκαπεντασύλλαβους στίχους· ὁ τίτλος τοῦ ποιήματος: «Στιχοπλοκία εἰς τουτονί τόν ἕβδομον αἰῶνα, περιέχων ἀνεμπῶς πάσας τάς πράξεις σχεδόν τῶν κατ' ἐμέ διεφθαρμένων ἀνθρώπων, ἱερέων καί λαϊκῶν, ἔτι δέ καί πνευματικῶν πατέρων καί μοναχῶν, ἀνδρῶν τε καί γυναικῶν». Τό ἔργο παρουσιάζει τήν κατάπτωση τῶν ἡθῶν τῶν κληρικῶν, τῶν μοναχῶν καθῶς καί τῶν λαϊκῶν στήν Κωνσταντινούπολη, κατά τήν ἐποχή τῆς Ἀλώσεως καί ἀμέσως μετά.

2^ο Παράρτημα - Η Άργοναυτική έκστρατεία

(Ο Ήρακλῆς, ὁ Ὀρφῆας καὶ ὁ Ἄδμητος, πρόσωπα πού ἀναφέρονται στό Α΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ, πήραν μέρος στήν Ἀργοναυτική έκστρατεία).

Ἀργοναυτική έκστρατεία ὀνομάζεται στήν ἑλληνική μυθολογία ἡ έκστρατεία τοῦ Ἰάσωνα μαζί μέ τούς ἄλλους Ἀργοναῦτες, μεταξύ τῶν ὁποίων ἦταν καί ὁ Ὀρφῆας (βλ. τά ὀνόματά τῶν Ἀργοναυτῶν πιο κάτω) ἀπό τήν Ἰωλκὸ τῆς Θεσσαλίας στήν Κολχίδα τοῦ Εὐξείνου Πόντου, γιά νά πάρουν τό Χρυσόμαλλο Δέρας. Ἡ έκστρατεία αὐτή πήρε τό ὄνομά της ἀπό τό πλοιο τοῦ Ἰάσωνα, τήν Ἀργώ, ἡ ὁποία ὀνομάσθηκε ἔτσι ἀπό τό ὄνομα τοῦ κατασκευαστῆ της Ἄργου. Το Χρυσόμαλλο Δέρας τό χρειαζόταν ὁ Ἰάσωνας γιά νά κερδίσει τόν θρόνο του πού τοῦ τόν εἶχε ὑφαρπάσει ὁ ἀδελφός τοῦ πατέρα του, ὁ Πελίας (πατέρας τῆς Ἄλκηστις, βλ. κεφ. Α΄ ἄρα ὁ Ἰάσων καί ἡ Ἄλκηστις ἦταν πρῶτα ξαδέλφια).

Ἀφοῦ συγκεντρώθηκαν οἱ Ἀργοναῦτες, ὁ Ἰάσων τούς ζήτησε νά ἐκλέξουν τόν ἀρχηγό τους. Ὅλοι τότε στράφηκαν στον Ήρακλῆ. Αὐτός ὅμως ὑπέδειξε γιά ἀρχηγό τόν Ἰάσωνα, μιά καί ἐκεῖνος εἶχε ὀργανώσει τήν έκστρατεία. Ὅλοι συμφώνησαν καί ἔτσι ὁ Ἰάσων ἀνέλαβε τήν ἀρχηγία.

Ὁ ἀριθμός τῶν Ἀργοναυτῶν πού ἀναφέρεται στά ἀρχαῖα ἑλληνικά κείμενα, ποικίλλει. Ὁ Πίνδαρος ἀναφέρει δέκα, ὁ Ἀπολλόδωρος ὁ Ἀθηναῖος σαράντα ὀκτώ, ὁ Ἀπολλόδωρος ὁ Ρόδιος πενήντα πέντε, ἐνῶ ἄλλοι συγγραφεῖς ἐξήντα. Μόνο εἴκοσι ὀκτὼ περιλαμβάνονται σταθερά στά ἀρχαῖα ἑλληνικά κείμενα. Ἡ μόνη γυναίκα πού, μέ βάση ὀρισμένες πηγές, ἔλαβε μέρος στήν Ἀργοναυτική έκστρατεία ἦταν ἡ παρθένος κυνηγός Ἀταλάντη. Ὡστόσο, ἡ συμμετοχή της ἀμφισβητεῖται ἀπό ἄλλες πηγές.

Οἱ Ἀργοναῦτες περνώντας ἀπό τή Θράκη συνάντησαν τόν μάντη Φινέα ὁ ὁποῖος τούς πληροφόρησε πῶς ἀναγκαστικά θά περάσουν ἀπό τίς Συμπληγάδες πέτρες. Τούς συμβούλεψε μάλιστα νά ἀφήσουν πρῶτα νά περάσει ἓνα περιστέρι καί, ἂν αὐτό περνοῦσε, τότε θά μπορούσε νά περάσει καί ἡ Ἀργώ. Ὅταν ἐφθασαν στίς Συμπληγάδες, ἀκολούθησαν τή συμβουλή τοῦ Φινέα καί τό περιστέρι κατάφερε νά περάσει, τσακίζοντας μόνο λίγο τήν οὐρά του. Ὁ Ἰάσωνας εἶπε στούς Ἀργοναῦτες νά κάνουν γρήγορο κουπί γιά νά περάσουν καί ἡ Ἀργώ κατάφερε νά περάσει ἀπό τίς Συμπληγάδες χτυπώντας μόνο λίγο στήν πρύμνη.

Ὅταν ἐφθασαν στή μακρινή Κολχίδα, ὁ Ἰάσωνας πῆγε νά συναντήσει τόν βασιλιά Αἰήτη καί τήν κόρη του Μήδεια, γιά νά ζητήσει τό Χρυσόμαλλο Δέρας. Ὁ Αἰήτης συμφώνησε νά τοῦ τό δώσει, ἀφοῦ πρῶτα ὁ Ἰάσων ἐφερνε εἰς πέρας τρεῖς δύσκολους ἄθλους. Ὁ πρῶτος ἦταν νά ζέψει μαζί δυό ταύρους μέ χάλκινα πόδια καί πύρινη ἀνάσα καί νά ὀργώσει ἓνα χωράφι· ὁ δεύτερος νά σπείρει δόντια δράκου καί ὁ τρίτος νά πολεμήσει τούς γίγαντες πού θά φυτρώσουν ἀπό τά δόντια τοῦ δράκου. Ὁ Ἰάσων, μέ τή βοήθεια τῆς Μήδειας, ὀργωσε τό χωράφι μέ τούς ταύρους κι ἔπειτα μέ

συμβουλή της ἔρριξε μία πέτρα καί οἱ γίγαντες ἄρχισαν νά πολεμοῦν μεταξύ τους μέχρι πού σκοτώθηκαν ὅλοι. Ἡ Μήδεια ἐν συνεχείᾳ πληροφορήθηκε πώς ὁ Αἰήτης δέν θά ἔδινε τό Χρυσόμαλλο Δέρας στόν Ἰάσονα παρά τήν ἐκτέλεση τῶν ἄθλων, καί μάλιστα πώς σκόπευε νά κάψει καί τήν Ἀργώ. Ἔτσι, ὀδήγησε τόν Ἰάσονα καί τόν Ὀρφέα στό ἱερό δάσος τοῦ θεοῦ Ἄρη ὅπου καί βρῆκαν τόν ἀκοίμητο δράκοντα πού φύλαγε τό Χρυσόμαλλο Δέρας. Ἡ Μήδεια ἔριξε τότε ἕνα ὑγρό τό ὁποῖο ἔκλεισε τά μάτια του δράκοντα, ἐνῶ ὁ Ὀρφέας ἔπαιξε γλυκά τή λύρα του μέ ἀποτέλεσμα ὁ δράκοντας νά ἀποκοιμηθεῖ καί ὁ Ἰάσονας νά πάρει τό Χρυσόμαλλο Δέρας.

Ἐπιστρέφοντας στήν πατρίδα ὁ Ἰάσονας παρέδωσε τό Χρυσόμαλλο Δέρας στόν Πελία, ἀλλά ἐκεῖνος δέν κράτησε τόν λόγο του καί δέν παρέδωσε τόν θρόνο στόν Ἰάσονα. Ὁ Ἰάσονας παντρεύτηκε τή Μήδεια καί πήγαν μαζί στήν Κόρινθο, ὅπου ἀφιέρωσε τήν Ἀργώ στόν θεό Ποσειδῶνα καί διοργάνωσε ἀγῶνες πρὸς τιμὴν του. Συχνά, πήγαινε καί καθόταν κοντά στήν Ἀργώ, μέχρι πού, χρόνια μετά, ὅταν εἶχε γεράσει, ἔπεσε ἕνα ξύλο ἀπὸ τό κατάρτι καί τόν σκότωσε.

Ἡ Ἀργοναυτική ἐκστρατεία εἶναι μιά πανελλήνια ἐξόρμηση, ἡ ὑλοποίηση ἑνὸς πανελληνίου οράματος, μιά πρώιμη επέκταση τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ ἐκστρατεία αὐτή - ἄσχετα μέ τήν πραγματική μορφή της - ἐπηρέασε εὐεργετικά ὅλους τοὺς παρευξείνιους λαοὺς καί ὅλοι τους, λίγο-πολύ, γνώριζαν τόν μῦθο.

Οἱ Ἀργοναῦτες:

1. Ἰάσων, 2. Ἀγκαῖος ὁ μέγας, 3. Ἀγκαῖος ὁ μικρός, 4. Ἄδμητος (ἀργότερα σύζυγος τῆς Ἄλκηστης), 5. Αἰθαλίδης, 6. Ἄκαστος (γιός τοῦ Πελία), 7. Ἄκτωρ, 8. Ἄμυρος, 9. Ἀμφιάραος (μάντης ἀπὸ τό Ἄργος), 10. Ἀμφιδάμας, 11. Ἄργος (ὁ κατασκευαστής τῆς Ἀργοῦς), 12. Ἀσκάλαφος, 13. Ἀστερίων, 14. Ἀταλάντη (ἡ παρθένος κυνηγός), 15. Αὐγείας, 16. Βούτις, 17. Ἐργίνος, 18. Εὐρύαλος, 19. Εὐρυδάμας, 20. Εὐφημος, 21. Ἐχίων, 22. Ἡρακλῆς, 23. Θησεύς, 24. Ἴδας, 25. Λυγκεύς, 26. Ἴδμων, 27. Ἴφικλος, 28. Ἴφιτος, 29. Καινεύς, 30. Καλαίς, 31. Ζήτης, 32. Κάνθος, 33. Κάστωρ καί 34. Πολυδεύκης (οἱ Διόσκουροι), 35. Κηφεύς, 36. Κορωνός, 37. Λαέρτης (ὁ πατέρας τοῦ Ὀδυσσεῦ), 38. Μελάμπους, 39. Μελέαγρος (τῆς Καλυδῶνος), 40. Μόψος, 41. Ναύπλιος, 42. Ὀρφεύς (ὁ ποιητής καί μουσικός ἀπὸ τῆ Θράκη), 43. Παλαίμων, 44. Περικλύμενος ὁ Τελαμών, 45. Περικλύμενος τῆς Πύλου, 46. Πηλεύς (πατέρας τοῦ Ἀχιλλέως), 47. Πηνέλεως, 48. Ποίας, 49. Πολύφημος, 50. Τελαμών τῆς Λοκρίδος, ἀδελφός τοῦ Πηλέως, 51. Τίφυς (ὁ τιμονιέρης τῆς Ἀργοῦς), 52. Ὑλας (ὁ ἵπποκόμος τοῦ Ἡρακλῆ), 53. Φαληρεύς, 54. Φανός, 55. Στάφυλος.

3^ο Παράρτημα - Οί Μοῦσες καὶ οἱ Χάριτες

Οἱ ΜΟΥΣΕΣ ἦταν ἐννεάδυμες θυγατέρες τοῦ Δία καὶ τῆς Μνημοσύνης, ἡ ὁποία ἦταν κόρη τοῦ Οὐρανοῦ καὶ τῆς Γῆς. Ἡ μητέρα τους τὶς γέννησε στὴν Πιερία, ὄχι πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὴν κορυφή τοῦ Ὀλύμπου. Ζοῦσαν στὸν Ὀλυμπο ὁμορφη καὶ χαρούμενη ζωὴ, πολὺ ἀγαπημένες μεταξύ τους, τραγουδώντας μελωδικὰ καὶ χορεύοντας κοντὰ στὸν πατέρα τους τὸν Δία πού ἦταν γεμάτος χαρὰ γιὰ τὰ κορίτσια του.

Καὶ οἱ δύο μεγάλοι ἐπικοί μας ποιητὲς Ὅμηρος καὶ Ἡσίοδος συμφωνοῦν μ' αὐτὴν τὴν μυθικὴ παράδοση (Ὀμήρου Ἰλιάς Β 491. Πρβλ. Ὀδύσεια Α 10· Ἡσιόδου Θεογονία 25, 36, 104 κ. ἄ.), ἐνῶ ὁ ἐλεγειακὸς ποιητὴς Μίμνερος ἀπὸ τὸν Κολοφῶνα τῆς Μ. Ἀσίας (7^ο^ς - ἀρχές 6^ο^υ αἰ. π.Χ.) θεωρεῖ πὼς οἱ Μοῦσες ἀνεφύησαν ἀπὸ τὸν Οὐρανὸ (Παυσαν. 9.29.2).

Οἱ Μοῦσες εἶναι ἀφοσιωμένες στὸν πατέρα τους καὶ τὰ πανέμορφα τραγούδια τους ἔχουν πάντα γιὰ θέμα τους τὸ μεγαλεῖο τοῦ Δία. Αὐτὸ φαίνεται κι ἀπὸ τὸ ὅτι στὴν πρῶτη ποίηση εἶναι οἱ μόνες θεότητες πού ἔχουν τὸ ἐπίθετο Ὀλυμπίδες. Μόνον αὐτές καὶ ὁ Ἀπόλλωνας κρατοῦν καὶ παίζουν τὴ λύρα. Ὁ γλυκὸς τῆς ἦχος γαληνεύει τὸν σκληρὸ θεὸ τοῦ πολέμου Ἄρη, μαγεύει ὅλους τοὺς ἄλλους θεοὺς, ἀποκοιμίζει τὸν ἀετὸ πού κάθεται ἐπάνω στό σκῆπτρο τοῦ Δία.

Οἱ Μοῦσες εἶναι θεές τοῦ τραγουδιοῦ, τῆς μουσικῆς, τῆς ποίησης, τοῦ χοροῦ, τοῦ δράματος, τῶν καλῶν τεχνῶν. Τὰ ἔχουν δεῖ ὅλα καὶ τὰ ξέρουν ὅλα. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Ὅμηρος τὶς καλεῖ, στὸν πρῶτο κιόλας στίχο καὶ τῶν δύο ἐπῶν του, νὰ τοῦ θυμίσουν τὰ γεγονότα πού πρέπει νὰ διηγηθεῖ καὶ τὰ ἥρωικά πρόσωπα τοῦ ἑλληνικοῦ παρελθόντος γιὰ τὰ ὁποῖα θὰ γράψει. Χωρὶς τὶς Μοῦσες εἶναι ἀδύνατη ἡ ἐπικὴ ποιητικὴ δημιουργία.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν Μουσῶν εἶναι ἀκαθόριστος. Στὰ προοίμια τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν ὁ ποιητὴς προσφωνεῖ μία Μοῦσα. Ἄλλοι ἀρχαῖοι συγγραφεῖς μιλοῦν γιὰ τρεῖς, τέσσερις, πέντε, ἑφτά ἢ ὀκτὼ Μοῦσες. Ὁ Ὅμηρος στὴν τελευταία ραψωδία τῆς Ὀδύσειας μιλάει γιὰ ἑννέα Μοῦσες. Τὸν ἀριθμὸ ἐννιά χρησιμοποιεῖ ὁ Ἡσίοδος στὴ Θεογονία του. Αὐτὸς ὁ ἀριθμὸς καθιερώθηκε.

Στοὺς μεταγενέστερους ρωμαϊκοὺς χρόνους ἡ κάθε Μοῦσα συνδυάσθηκε μὲ ἓνα ὀρισμένο λογοτεχνικὸ ἢ καλλιτεχνικὸ εἶδος. Ἡ σύνδεση αὐτή, ἂν καὶ ἀντίθετη μὲ ἀρχαιότερες μαρτυρίες, τελικὰ μὲ τὸν καιρὸ ἐπικράτησε. Ἔτσι, ἡ Καλλιόπη εἶναι ἡ Μοῦσα τοῦ ἥρωικοῦ ἔπους, ἡ Κλειώ τῆς ἱστορίας, ἡ Εὐτέρπη τῆς ἀλχητικῆς τέχνης, ἡ Τερψιχόρη τῆς λυρικῆς ποίησης, ἡ Ἐρατώ τοῦ γάμου καὶ τῆς ἐρωτικῆς ποίησης, ἡ Μελπομένη τῆς τραγωδίας, ἡ Θάλεια τῆς κωμωδίας, ἡ Πολύμνια τῆς μιμικῆς (παντομίας) καὶ ἡ Οὐρανία τῆς ἀστρονομίας.

Πρῶτοι λάτρεψαν τὶς Μοῦσες στὴν Πιερία οἱ Θράκες, πού τότε κατοικοῦσαν ἐκεῖ, κι ἔτσι αὐτές πῆραν τὴν ὀνομασία Πιερίδες. Ἀπὸ ἐκεῖ ἡ λατρεία τους μεταφευθῆκε καὶ νοτιότερα. Πῆραν καὶ τὶς ὀνομασίες Ὀλυμπίδες (ὄρος Ὀλυμπος) καὶ

Ἐλικωνιάδες (ὄρος Ἐλικῶν). Τά ἐπίθετα αὐτά δηλώνουν τόπους λατρείας τῶν Μουσῶν, πού κάποιες φορές εἶχαν μεταξύ τους σχέση ἀνταγωνιστική.

Οἱ **ΧΑΡΙΤΕΣ** εἶναι γυναικεῖες θεότητες, γεμάτες χάρη καί ὁμορφιά· ζοῦν στήν κορυφή τοῦ Ὀλύμπου μαζί μέ τίς Μοῦσες καί περνοῦν τή ζωή τους μέσα σέ γιορτές. Ὅλα τά ὠραῖα πού συμβαίνουν στούς ἀνθρώπους προέρχονται ἀπό τίς Χάριτες· ἀκόμα καί οἱ νίκες στούς ἀγῶνες. Στόν Ὅμηρο ὁ ἀριθμός τους εἶναι ἀπροσδιόριστος. Ὁ Ἡσίοδος περιορίζει τόν ἀριθμό τους σέ τρεῖς (Θεογ. 907), τήν Ἀγλαΐα, τήν Εὐφροσύνη καί τή Θάλεια.

Οἱ Χάριτες εἶναι κόρες τοῦ Δία καί τῆς Εὐρυνόμης, θυγατέρας τοῦ Ὠκεανοῦ. Συνοδεύουν τούς θεούς τοῦ Ὀλύμπου καί σκορπίζουν χάρη καί ὁμορφιά στό περιβάλλον τους.

Στήν Ἀθήνα τιμοῦσαν τίς τρεῖς Χάριτες μέ μυστηριακή λατρεία στήν εἴσοδο πρός τήν Ἀκρόπολη.

[Ἡ προμετωπίδα τῆς Παλαιᾶς Φιλοσοφικῆς Θεσσαλονίκης «**Μούσαις Χάρισι θῦε**» = «**Μούσαις (καί) Χάρισι θῦε**» μᾶς παραπέμπει στήν παρατήρηση πού, κατά τόν Διογένη τόν Λαέρτιο (2.1-29), ἔκανε συνεχῶς ὁ Πλάτων στόν μονίμως σκυθρωπό μαθητή του Ξενοκράτη: "**Ξενόκρατες, θῦε ταῖς Χάρισι**" (=θυσίαζε στίς Χάριτες, γίνε πιά εὐχαρις, πιά εὐχάριστος, πιά χαρούμενος)· τήν ἐμπνεύσθηκε ὁ ἐκ τῶν πρώτων καθηγητῶν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης Χαρίτων Χαριτωνίδης ἀπό παρόμοια μέ τό ἀνωτέρω ρητά καί σημαίνει: «Ἐσύ πού σπουδάζεις στή Φιλοσοφική Σχολή, πρόσφερε θυσία στίς Μοῦσες καί στίς Χάριτες»=«ἀσχολήσου μέ τίς Μοῦσες καί τίς Χάριτες»=«νά καταγίνεσαι μέ τά Γράμματα καί τίς Καλές Τέχνες»].

4^ο Παράρτημα - Οί έπτά σοφοί τής Αρχαίας Ελλάδος

Οί αναφερόμενοι από τούς αρχαίους Έλληνες συγγραφείς **Έπτά Σοφοί** ήταν πρόσωπα αναμφίβολα ιστορικά που έζησαν κατά τόν 7^ο αι. π.Χ. ή και κατά τό πρώτο μισό του 6^ο αιώνα π.Χ. Η ζωή τους και ή προσωπικότητά τους άσκούσαν στους Αρχαίους ιδιαίτερη γοητεία και γι' αυτό τούς περιέβαλλαν μέ τόν μανδύα του θρύλου. Όλοι τους διέπρεψαν ώς νομοθέτες ή πολιτικοί. Τούς αποδίδονταν περίφημα άποφθέγματα μέ ήθικούς κανόνες. Όλα μεταβιβάζονταν προφορικά. Κάποια ήταν γραμμένα στον ναό του Απόλλωνος στους Δελφούς. Οί επικρατέστεροι, κατά τή γενικότερη συμφωνία των αρχαίων συγγραφέων, ήταν οί έξής:

Θαλής ο Μιλήσιος (7^ο-6^ο αι. π.Χ.)

Πιττακός ο Μυτιληναίος (7^ο-6^ο αι. π.Χ.)

Σόλων ο Αθηναίος (7^ο-6^ο αι. π.Χ.)

Βίας ο Πριηνεύς (6^ο αι. π.Χ.)

Κλεόβουλος ο Λίνδιος (7^ο-6^ο αι. π.Χ.)

Περίανδρος ο Κορίνθιος (7^ο-6^ο αι. π.Χ.)

Χίλων ο Λακεδαιμόνιος (6^ο αι. π.Χ.)

Οί τέσσερις πρώτοι κατά κανόνα συμπεριλαμβάνονται στην έπτάδα άπ' όλους τούς συγγραφείς, ένω οί τρεις τελευταίοι συχνά αντικαθίστανται από κάποιους από τούς παρακάτω (παρατίθενται μέ χρονολογική σειρά):

Λίνος, Όρφεύς, Μουσαίος, Έπιμενίδης, Λυκοῦργος, Μύσων, Λεώφαντος, Ανάχαρσις, Επίχαρμος, Άκουσίλαος, Πάμφυλος, Άριστόδημος, Πεισίστρατος, Φερεκίδης, Λάσος, Πυθαγόρας, Άναξαγόρας, Ανάχαρσις (Σκύθης· ο μόνος μή Έλληνας).

5^ο Παράρτημα - Οί Σίβυλλες - Οί «Σιβυλλικοί Χρησμοί» - Ο Άγιος Νικόδημος ό Άγιορείτης, ό Κικέρων και ό Βιργίλιος για τις Σίβυλλες

ΟΙ ΣΙΒΥΛΛΕΣ

Οί Σίβυλλες (καί «Σίβιλλες», σέ Άττ. Έπιγρ. μετά τό 320 π.Χ.) ήταν σκοτεινές γυναικειές μορφές τής προχριστιανικής Αρχαιότητας, τών όποίων οί παραδόσεις είχαν έλθει στην Έλλάδα από την Άνατολή. Οί Σίβυλλες θεωρούνταν πώς είχαν μαντικές ικανότητες· εύρισκόμενες σέ έκσταση προφήτευαν, χωρίς νά έρωτηθοϋν, μελλοντικά γεγονότα, συνήθως φοβερά και δυσάρεστα, αλλά κάποτε και αισιόδοξα. Δέν είχαν σχέση μέ κάποιο μαντείο. Περιέρχονταν διάφορα μέρη. Πολλές φορές τούς απέδιδαν «προφητείες» πού έπινοήθηκαν έκ τών υστέρων. Είχε δημιουργηθεί έτσι μία πλούσια παράδοση από σιβυλλικούς χρησμούς, τών όποίων ή επίδραση έφθανε ως τόν μεσαίωνα. Δέν τίς θεωρούσαν άθάνατες. Η παρθενία ήταν αναγκαία προϋπόθεση για νά έχουν την ικανότητα τής «προφητείας». Όταν μάντευαν κρατούσαν τή σαμβύκη, ένα έγχορδο μουσικό όργανο, κάτι σαν τριγωνική λύρα.

Τά παλαιότερα κείμενα κάνουν λόγο για μία μόνον συγκεκριμένη Σίβυλλα. Ίσως ή λέξη Σίβυλλα προήλθε έκ παραφθοράς από τή λέξη Θεο-βούλη (στή δωρική Σιο-βόλλα=αυτή πού αναγγέλλει τή βουλή του Θεού, ή προφήτιδα· Ίερών., Προς Ίοβ. 41). Οί μεταγενέστεροι μιλοϋν για περισσότερες τής μιās Σίβυλλες. Ο Πανσανίας αναφέρει ως αρχαιότερη Σίβυλλα τήν μυθική Ηροφίλη, κόρη του Δία και έγγονή του Ποσειδώνα, για τήν όποία πιστεύει πώς έζησε πρό του Τρωικού πολέμου. Οί σχετικές μυθικές παραδόσεις κάνουν λόγο για πολλές και διάφορες Σίβυλλες.

Οί πιό γνωστές Σίβυλλες ήταν οί:

Ίδαία ή Έλλησποντία, Σαμία, Δελφική, Έρυθραία (ή Ηροφίλη ή νεώτερη), **Κυμαία** (ή Δημό ή Δημοφίλη· καταγόταν μάλλον από την Κύμη τής Μεγάλης Έλλάδος, ΒΔ τής Νεάπολης, άποικία τής ευβοϊκής Κύμης· πιθανώς ή Έρυθραία και ή Κυμαία νά είναι τό ίδιο πρόσωπο).

Λιγότερο γνωστές ήταν οί Σίβυλλες:

Κιμμερία, Θεσπρωτίς, Θεσσαλή, Αιγυπτία, Ροδία, Σικελή, Σαρδιανή, Φρυγική, του Κολοφώνος, Λιβυκή, Περσική, Χαλδαϊκή, Ίουδαία, Βαβυλωνία.

Βιβλία μέ χρησμούς Σιβυλλών φυλάσσονταν στή Ρώμη, στον ναό του Διός στο Καπιτώλιο.

ΟΙ «ΣΙΒΥΛΛΙΚΟΙ ΧΡΗΣΜΟΙ»

Πρόκειται για μία άνώνυμη συλλογή «προφητειών» του 5^{ου} αιώνα μ.Χ., στην όποία συγκεντρώθηκαν, σέ 4200 δακτυλικούς έξάμετρους στίχους στην έλληνική γλώσσα, τά βιβλία μέ χρησμούς Σιβυλλών πού φυλάσσονταν στή Ρώμη, στον ναό

τοῦ Διὸς στό Καπιτώλιο. Τό περιεχόμενό τους ἀναφέρεται συνήθως στή δημόσια ζωὴ καί «προφητεύουν» κυρίως καταστροφές.

Ο ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ Ο ΑΓΙΟΡΕΙΤΗΣ, Ο ΚΙΚΕΡΩΝ ΚΑΙ Ο ΒΙΡΓΙΛΙΟΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΣΙΒΥΛΛΕΣ

Ὁ ἅγιος **Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης** (1749-1809) εἶναι ὁ μεγαλύτερος φιλόλογος τῶν ὕστερων χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας. Γιά τίς Σίβυλλες γράφει τά ἀκόλουθα στήν ἐρμηνεία του στόν κανόνα τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ (Ἑορτοδρόμιον, τόμος Α΄, σελ. 145, ἔκδ. Ὁρθόδοξος Κυψέλη, Θεσσαλονίκη 2002):

«Οἱ Ρωμαῖοι βλέποντες τήν ἡσυχίαν καί εἰρήνην ὅπου ἀπελάμβανον εἰς τήν βασιλείαν τοῦ Αὐγούστου Καίσαρος (27 π.Χ.-14 μ.Χ.), ἐστοχάζοντο ὅτι ἀπό τήν καλήν κυβέρνησιν τοῦ Αὐγούστου ἠκολούθει ἡ μεγάλη αὕτη εὐεργεσία. Ὅθεν ἀπεφάσισαν νά προσκυνήσουν αὐτόν ὡς Θεόν εἰς ἀμοιβήν τῆς χάριτος. Ἄλλ' ὁ Αὐγουστος φρόνιμος ὢν, ἐναντιοῦτο εἰς τήν ἀπόφασιν ταύτην. Ἐπειδή δέ ἐκεῖνοι τόν ἠνάγκαζον, αὐτός θέλων περὶ τούτου νά τοὺς πληροφορήσει, ἔκραξε μίαν ἀπό τάς Σιβύλλας, ἡ ὁποία ἦτο εἰς ἐκεῖνον τόν καιρόν περιβόητος εἰς τοὺς χρησμούς, καί τήν ἐρώτησε τί νά κάμει· ἡ δέ Σιβύλλα ἐστοχάζετο τί νά ἀποκριθεῖ. Τότε δέ συνέβη ἡ τοῦ Σωτῆρος Γέννησις.

Ὅθεν ἡ **Σιβύλλα** εὐρισκομένη εἰς τό Βασιλικόν παλάτιον, ὕψωσε τοὺς ὀφθαλμούς της εἰς τόν Οὐρανόν, καί, ὃ τοῦ θαύματος! Ἴδου βλέπει πλησίον τοῦ ἡλίου ἓνα χρυσόν κύκλον, εἰς τό μέσον τοῦ ὁποίου ἐκάθητο μία περικαλλῆς παρθένος, βαστάζουσα εἰς τοὺς κόλπους της ἓνα βρέφος. Ὅθεν ἔκραξε τόν Βασιλέα καί τοῦ ἔδειξε τό φαινόμενον θέαμα.

Τότε πνεύματος πλησθεῖσα προφητικοῦ προεῖπεν ὅτι τό βρέφος ἐκεῖνο ἦτον ὁ τῶν πάντων Κύριος, εἰς τόν ὁποῖον ὅλοι οἱ Βασιλεῖς τῆς γῆς ἔμελλον νά ὑποταχθοῦν. Εἰς ἐκεῖνον δέ τόν καιρόν, ὅπου ἔλεγε ταῦτα, ἰδού ἠκούσθη φωνή ἀπό τόν Οὐρανόν λέγουσα: "Αὕτη ἐστίν ἡ κιβωτός τοῦ Οὐρανοῦ". Ταύτην τήν ἀπόκρισιν τῆς Σιβύλλης ἀκούσας ὁ Βασιλεὺς ἐπρόσταξεν, ὅτι εἰς τό ἐξῆς νά μὴν τόν ὀνομάσει τινάς Κύριον· ἐπειδή ἐγεννήθη ἐκεῖνος, ὅπου εἶναι ἀληθῆς Κύριος ὄλων τῶν ἀνθρώπων. (Ὅρα ἐν κεφ. ΚΗ΄ τοῦ Πολιτικοῦ Θεάτρου).

Ἀλλά καί ἡ **Ἐρυθραία ἢ Κυμαία Σιβύλλα** πολλά ἐπροφήτευσεν περὶ τοῦ Χριστοῦ. Εἶπε δέ καί περὶ τῆς Θεοτόκου ταῦτα:

"Ἦκει Παρθένος αὔθις, ἄγουσα ἐρατόν Βασιλέα".

(= *Νά, ὅπου νᾶναι ἔρχεται ἡ Παρθένος φέρνοντας τόν προσφιλή μας Βασιλιά*).

Ταύτης δέ τό ποίημα μετέφρασεν ὁ **Κικέρων** (106-43 π.Χ.) εἰς τήν Λατινίδα διάλεκτον.

Καί ὁ ποιητής τῶν Ρωμαίων **Βιργίλιος** (70 π.Χ.-10 π.Χ.), ὁ κατά τοὺς χρόνους τοῦ Αὐγούστου Καίσαρος ὢν, ἐν τοῖς Βουκολικοῖς αὐτοῦ οὕτω γράφει περὶ τῆς ἀνωτέρω προφητείας τῆς Σιβύλλας:

"Σικελίδες μοῦσαι μεγάλην φάτιν ὑμνήσωμεν!...

Ἦλυθε Κυμαίου μαντεύματος εἰς τέλος ὁμφή.

(=Σικελικές Μοῦσες, ἄς ψάλλουμε πράγματα κάπως ἀνώτερα!...

Ἦλθαν οἱ ἔσχατοι καιροί, ὅπως τραγουδᾷ ἡ Κυμαία Σίβυλλα [ὄμφη=φωνή Θεοῦ, ἐνῶ αὐδή=φωνή ἀνθρώπινη])",

αἰνιττόμενος διά τούτου τήν ἀνωτέρω Κυμαίαν Σιβύλλαν·

ἀλλά καί αὐτός ὁ Βιργίλιος ταῦτα περί τῆς Σιβύλλης λέγων, φαίνεται ὅτι μετέσχε τοῦ προφητικοῦ ἐκείνης χαρίσματος».

Αὐτά γράφει γιά τίς Σίβυλλες ὁ ἅγιος Νικόδημος.

«**Ἦκει Παρθένος αὔθις ἄγουσα ἐρατόν Βασιλέα.**

Ὁ Κικέρων ἔχοντας ὑπ' ὄψιν του αὐτόν τόν σιβυλλικό χρησμό, προβλέπει μιάν ἐποχή κατά τήν ὁποία «παντοῦ θά κυβερνᾷ στό ἐξῆς ἕνας διδάσκαλος καί κυρίαρχος, ὁ Θεός»,

ἐνῶ ὁ Βιργίλιος ἔχοντας ὑπ' ὄψιν του τόν ἴδιο χρησμό, γράφει τούς δύο στίχους πού μνημονεύει ἀνωτέρω ὁ ἅγιος Νικόδημος, ὁ ὁποῖος καί τούς μεταφράζει ἀπό τά λατινικά στό ἀρχαῖα ἑλληνικά:

«Σικελίδες μοῦσαι μεγάλην φάτιν ὑμνήσωμεν!...

Ἦλυθε Κυμαίου μαντεύματος εἰς τέλος ὄμφη

(=Σικελικές Μοῦσες, ἄς ψάλλουμε πράγματα κάπως ἀνώτερα!...

Ἦλθαν οἱ ἔσχατοι καιροί, ὅπως τραγουδᾷ ἡ Κυμαία Σίβυλλα).

Ἀπό τούς παραπάνω δύο στίχους τοῦ Βιργιλίου ὁ ἅγιος Νικόδημος διαπιστώνει πῶς ὁ Βιργίλιος ἀναγνωρίζει προφητικό χάρισμα στήν Κυμαία Σίβυλλα. Προφητικό ὅμως ὁ ἅγιος Νικόδημος θεωρεῖ καί τόν ἴδιο τόν λόγο τοῦ Βιργιλίου.

Οἱ ἀνωτέρω δύο στίχοι τοῦ Βιργιλίου εἶναι ὁ 1^{ος} καί ὁ 5^{ος} τῆς 4^{ης} «Ἐκλογῆς» του (Vergilius Publius Maro, «Bucolica ἢ Eclogae»). Ἡ 4^η «Ἐκλογή» τοῦ Βιργιλίου περιγράφει μιὰ χρυσή ἐποχή, μιὰ νέα περίοδο παγκόσμιας τάξεως, κατά τήν ὁποία, μέ τή γέννηση ἑνός θείου βρέφους, πού θά εἶναι ὁ υἱός τοῦ Ὑψίστου, θά κυριαρχήσει στόν κόσμον ἢ βασιλεία τοῦ ἑνός Θεοῦ. Τό ποίημα αὐτό τοῦ Βιργιλίου θεωρήθηκε ἀπό τούς πρώτους ἀκόμη Χριστιανικούς χρόνους ὡς μεσσιανική προφητεία. Παραθέτουμε κάποιους στίχους τῆς 4^{ης} Ἐκλογῆς καί τούς μεταφράζουμε:

1 «Sicelides Musae, paulo majora canamus!...

4 Ultima Cumaevi venit iam carminis aetas;

5 Magnus ab integro saeculorum nascitur ordo,

6 iam redit et virgo, redeunt Saturnia regna,

7 iam nova progenies caelo demittitur alto.

8 Tu modo nascenti puero, quo ferrea primum

9 desinet ac toto surget gens aurea mundo

10 ...fave...

15 Ille deum vitam accipiet divisque videbit...

17 pacatumque reget patriis virtutibus orbem...

48 Agredere o magnos (aderit iam tempus) honores

49 cara deum suboles, magnum Iovis incrementum!...

52 Aspice venturo laetentur ut omnia saeclo!

53 O mihi tum longae maneat pars ultima vitae,

54 spiritus et quantum sat erit tua dicere facta.

(= 1 Σικελικές Μοῦσες, ἄς ψάλλουμε πράγματα κάπως ανώτερα!...

4 Ἦλθαν οἱ ἔσχατοι καιροί, ὅπως τραγουδᾷ ἡ Κυμαία Σίβυλλα·

6 ἤδη ἡ παρθένος ἐπιστρέφει, ζανάρχεται ἡ βασιλεία τοῦ Κρόνου,

7 ἤδη ἡ νέα γενιά κατεβαίνει ἀπὸ τὰ ὕψη τοῦ οὐρανοῦ.

8-10 Δές μέ εὐμένεια τό παιδί πού γεννιέται,

πού θά φέρει τό τέλος τῶν χρόνων τοῦ σιδήρου,

τήν ἀρχή τῆς ἐποχῆς τοῦ χρυσοῦ...

15 Αυτό τό παιδί θά ἔχει ζωή θεϊκή καί θά βλέπει τούς θεούς...

17 Θά κυβερνᾷ μέ εἰρήνη τήν οἰκουμένη μέ τή δύναμη τοῦ πατέρα του...

48 Κοντεύει πιά ὁ καιρός, ὦ, δέξου τίς μεγάλες τιμές,

49 πολύτιμη γιέ τῶν θεῶν, μέγαλε ἀπόγονε τοῦ Διός!...

52 Ἄκου, τὰ πάντα σκιρτοῦν καθώς νιώθουν νά πλησιάζει ὁ νέος αἰώνας!

53 Ὡ, νά παρατεινόταν ἔως τήν ἡμέρα ἐκείνη τό τέλος τῆς ζωῆς μου,

54 νά ἀνέπνεα τότε ἀκόμη, γιά νά ὑμνῶ ἀρκούντως τὰ ἔργα σου)».

Θά μπορούσαμε εὐλόγως νά ὑποστηρίξουμε ὅτι τὰ παραπάνω κείμενα, τῆς Σίβυλλας, τοῦ Κικέρωνος καί τοῦ Βιργιλίου, θά μπορούσαν νά θεωρηθοῦν "προφητικά", ὑπό τήν ἔννοια τοῦ "σπερματικοῦ λόγου", ὅπως τόν ἔννοοῦσε ὁ εἰσηγητής τοῦ ὄρου αὐτοῦ ἅγιος Ἰουστίνος, ὁ φιλόσοφος καί μάρτυς, καθὼς ἀναφέρονται στόν μέλλοντα, τότε, νά γεννηθεῖ Υἱό καί Λόγο τοῦ Θεοῦ καί Σωτήρα τοῦ κόσμου, τόν Κύριό μας Ἰησοῦ Χριστό.

6° Παράρτημα - Τὰ ἑπτὰ θαύματα τοῦ ἀρχαίου κόσμου

(Τὰ ἐπικρατέστερα)

α) Ἡ Πυραμίδα τοῦ Φαραώ Χέοπος στήν Αἴγυπτο (τῆς Γκίζας). Κατασκευάσθηκε κατά τὰ ἔτη 2584-2561 π.Χ.

β) Οἱ κρεμαστοί κῆποι τῆς Βαβυλῶνος. Εἶχαν κατασκευασθεῖ μεταξύ τοῦ 8^{ου} καί 6^{ου} αἰῶνος π.Χ. στή Βαβυλώνα (σημ. Νότιο Ἰράκ). Τό ὕψος τους ἔφθανε τὰ 22 μέτρα.

γ) Τό χρυσελεφάντινο ἄγαλμα τοῦ Διός στήν Ὀλυμπία. Φιλοτεχνήθηκε τό 430 π.Χ. ἀπό τόν Φειδία. Εἶχε ὕψος 12 μ.

δ) Ὁ ναός τῆς Ἀρτέμιδος στήν Ἔφεσο. Ἡ κατασκευή του ἴσως εἶχε ὀλοκληρωθεῖ τό 356 π.Χ.

ε) Τό Μαυσωλεῖο τῆς Ἄλικαρνασσοῦ. Κτίσθηκε τό 353/51 π.Χ. Εἶχε ὕψος 45 μ.

στ) Ὁ Κολοσσός τῆς Ρόδου. 292-280 π.Χ. Εἶχε ὕψος 35 μ.

ζ) Ὁ Φάρος τῆς Ἀλεξανδρείας. Χτίσθηκε ἐπί τῶν Πτολεμαίων τό 280 π.Χ. Εἶχε ὕψος 135 μ.

7^ο Παράρτημα - Οι Όλυμπιάδες

Οι Όλυμπιάδες είναι περίοδοι τεσσάρων ετών, πού παρεμβάλλονταν μεταξύ των Όλυμπιακών Αγώνων, οι όποιοι διεξάγονταν στην αρχαία Όλυμπία, και αποτελούσαν τή βάση ενός έθνικοῦ συστήματος χρονολόγησης στην Αρχαία Ελλάδα. Οι ακριβεῖς ἡμερομηνίες τῶν Όλυμπιακῶν ἀγῶνων ὑπολογίζονταν μέ βάση τόν σεληνιακό 28ῆμερο μήνα. Οι ἀγῶνες γίνονταν τήν πρώτη πανσέληνο μετά τήν εαρινή ἰσημερία, πού σήμερα συμπίπτει μέ τά μέσα Ἰουλίου.

Ὁ χρονικός ὑπολογισμός μέ Όλυμπιάδες ἔγινε γιά πρώτη φορά ἀπό τόν Σικελό ἱστορικό Τίμαιο τόν Ταυρομενίτη (μέσα 4^{ου}-μέσα 3^{ου} αἰ. π.Χ.· ἔζησε πενήντα χρόνια στήν Ἀθήνα· βλ. 1^ο Παράρτημα). Ὁ Τίμαιος προσδιόρισε τά χρόνια μέ «Όλυμπιάδες» καί τίς παρέβαλε μέ τούς ἄρχοντες τῆς Ἀθήνας, τούς ἐφόρους τῆς Σπάρτης καί τούς ἱερεῖς τῆς Σπάρτης. Αὐτή ὑπῆρξε ἡ ἐπισημότερη καί ἐπικρατέστερη χρονολόγηση στούς Ἕλληνες.

Ἡ μέτρηση τῶν Όλυμπιάδων ἄρχισε ἀπό τό 776 π.Χ., ὅταν ὁ Κόροιβος νίκησε σέ ἀγῶνα δρόμου. Πιθανότατα οἱ Όλυμπιακοί ἀγῶνες τοῦ 776 π.Χ. νά μήν ἦταν καί οἱ πρῶτοι. Τό σύστημα τῶν Όλυμπιάδων χρησιμοποιήθηκε ὡς τόν 4^ο μ.Χ. αἰ., ὅποτε ἐπί Μ. Κωνσταντίνου, ἴσως τό 312 μ.Χ., ἀντικαταστάθηκε ἀπό τίς ἰνδικτιῶνες (ἡ ἰνδίκτους).

Γιά νά τρέψουμε τίς Όλυμπιάδες σέ ἔτη π.Χ., κάνουμε τόν παρακάτω ὑπολογισμό: ὁ πρῶτος χρόνος τῆς 35^{ης} Όλυμπιάδος εἶναι $34 \times 4 = 136 + 1 = 137$ · τό ἀφαιροῦμε ἀπό τό 777 καί ἔχουμε: $777 - 137 = 640$ π.Χ.· αὐτός εἶναι ὁ πρῶτος χρόνος τῆς 35^{ης} Όλυμπιάδος.

Οἱ Ρωμαῖοι, ἀργότερα, χρονολογοῦσαν ἀπό κτίσεως Ρώμης. Ὁ Χριστός, γιά παράδειγμα, γεννήθηκε τό ἔτος 753 ἀπό κτίσεως Ρώμης.

Ἡ Ὀρθόδοξη Ἀνατολική Ἐκκλησία ἐφήρμοσε ἀπό τό 691 κι ὡς τό 1728 (σταδιακά ἀπό τό 1597, περισσότερο ἀπό τό 1626 καί ἐπισήμως ἀπό τό 1728) τή χρονολόγηση ἀπό κτίσεως κόσμου. Ὡς ἀφετηρία αὐτοῦ τοῦ χρονολογικοῦ συστήματος ἔγινε ἀποδεκτό τό ἔτος 5508 π.Χ., τό ὅποιο συμβατικά θεωρήθηκε ὡς τό ἔτος τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου.

Ἡ χρονολόγηση ἀπό κτίσεως κόσμου ἀντικαταστάθηκε ἀπό τό 1597, καί ἐπισήμως ἀπό τό 1728, ἀπό τήν πρό Χριστοῦ ἢ μετά Χριστόν χρονολόγηση.

Πιθανῶς ἀπό τό 312, ἐπί Μ. Κωνσταντίνου, ἄρχισε νά χρησιμοποιεῖται στό Βυζάντιο ὡς χρονολογική ἀναφορά καί ἡ ἰνδικτος ἢ ἰνδικτιῶν. Ἡ βυζαντινή ἰνδικτιῶν ἄρχιζε τήν 1^η Σεπτεμβρίου, ἡμερομηνία πού ὀρίσθηκε ἀπό τό 313 ὡς ἀρχή τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους. Οἱ Ρωμαῖοι εἶχαν τρεῖς ἀρχές τοῦ ἔτους: 1^η Ἰανουαρίου, 1^η Μαρτίου, 1^η Σεπτεμβρίου. Στήν Κωνσταντινούπολη κατά τήν 1^η Σεπτεμβρίου «λιτανεῖαις τε δημοτελέσει καί ταῖς ἄλλαις ἰλασθηρίοις εὐχαῖς νόμον ἔθετο (ὁ αὐτοκράτωρ) τόν Θεόν ἐξίλεοῦσθαι (=ὁ αὐτοκράτωρ θεσπίσει νόμο, οἱ κάτοικοι κατά τήν 1^η

Σεπτεμβρίου νά ἐξιλεώνουν τόν Θεό μέ δημόσιες λιτανεῖες καί ἄλλες ἐξιλαστήριες προσευχές)».

Σήμερα γίνεται μόνον τυπικά χρήση τῆς ἰνδικτου στήν Ἐκκλησία. Ὁ ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης γράφει πὼς ἡ Ἐκκλησία ἐορτάζει τήν ἰνδικτιῶνα γιά τρεῖς λόγους: α. Ὡς ἀρχή τοῦ χρόνου, β. Εἰς ἀνάμνησιν τῆς μεταβάσεως τοῦ Κυρίου σέ συναγωγή τῶν Ἰουδαίων, ὅταν τοῦ δόθηκε τό βιβλίον τοῦ Ἡσαΐα γιά νά διαβάσει: «Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ...» (Λουκ. δ' 18-19) καί γ. Ὅπως διά μέσου τῆς ὑμνωδίας καί ἱκεσίας ὁ Θεός γίνεи ἕλεως καί εὐλογήσει τόν νέον χρόνον.

8^ο Παράρτημα - Έλληνίδες του Μύθου

(ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΔΗΜΟΣΙΕΥΤΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΜΟΥ: «ΕΛΛΗΝΙΔΕΣ ΤΟΥ ΜΥΘΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ»)

Στή διαμόρφωση τῆς ἑλληνικῆς πολιτιστικῆς ταυτότητας δέν γίνεται νά μὴν ἔχουν τὴ θέση τους καί οἱ Ἑλληνίδες γυναῖκες. Ἄν νιώθουμε ὑπερήφανοι πού εἴμαστε Ἑλληνες καί Ἑλληνίδες, πού ἔχουμε, κατά τὴν παγκόσμια ἀναγνώριση, ἓνα περιλάμπρο πολιτισμό ὁ ὁποῖος φώτισε ὀλόκληρη τὴν ἀνθρωπότητα, δέν πρέπει νά ξεχνοῦμε ὅτι στό ἱστορικό καί πολιτιστικό μας γίνεσθαι ἀνέκαθεν ἦταν παροῦσες καί οἱ γυναῖκες πρόγονοί μας. Οἱ μητέρες μας! Αὐτό εἶναι πέρα γιά πέρα καί ἀδιαμφισβήτητα ἀληθινό, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ θέση –καλύτερη ἢ χειρότερη– πού εἶχε ἀνά τούς αἰῶνες καί κατά καιρῶν μέσα στὴν ἑλληνικὴ κοινωνία, ἀλλὰ καί τὴν παγκόσμια, ἡ γυναίκα.

Ἀπὸ τὰ χρόνια ἀκόμα τοῦ μύθου, ὁ ὁποῖος γαλούχησε γενεές γενεῶν Ἑλλήνων – καί κατά τούς ἱστορικούς ἀκόμα χρόνους – καί ἔδωσε ἄφθονο ὑλικό στοὺς ἀξεπέραστους ἀρχαίους ποιητές μας ὄλων τῶν ποιητικῶν εἰδῶν, καί μέχρι τὴ νεώτερη ἱστορία, ἡ Ἑλληνίδα γυναίκα, ἄλλοτε ἀφανῶς, ἄλλοτε διακριτικά κι ἄλλοτε ἐντονότερα παρούσα, ἀπετέλεσε τὸ προζύμι τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὸν καταλύτη τοῦ πολιτισμοῦ μας.

Ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν γυναικείων προσωπικοτήτων τοῦ ἑλληνικοῦ Μύθου ἐπιλέξαμε νά παρουσιάσουμε μόνον τρεῖς, μέ χρονολογικὴ σειρά: 1) τὴν Ἄγραυλο, 2) τὴν Ἄλκηστη καὶ 3) τὴν Ἀντιγόνη. Στὴν Ἄλκηστη ἀφιερῶσαμε ἤδη στὴν ἀρχὴ μία ὀλόκληρη ἐνότητα. Στὸ Παράρτημα αὐτὸ θὰ ἀφιερῶσουμε λίγο χῶρο καί στὶς ἄλλες δύο· στὴν Ἄγραυλο καί τὴν Ἀντιγόνη.

1. Ἄγραυλος

Ἡ Ἄγραυλος ἀποτελεῖ ἓνα πολὺ πρῶμο καί πολὺ εὐγλωττο παράδειγμα αὐτοθυσίας στὸν βωμὸ τῆς πατρίδας. Ἦταν κόρη τοῦ Κέκροπα, τοῦ πρώτου βασιλιά τῶν Ἀθηνῶν. Ἐχθροὶ εἶχαν ἐπιτεθεῖ ἐναντίον τῆς Ἀθήνας καί παρά λίγο νά τὴν κυριεύσουν. Τό μαντεῖο, ὅταν ρωτήθηκε, χρησιμοδότησε πῶς μόνον ἂν κάποιος Ἀθηναῖος θελήσει νά θυσιασθεῖ χάριν τῆς πατρίδος, τότε μόνον θὰ νικήσουν οἱ Ἀθηναῖοι καί θὰ σωθεῖ ἡ πατρίδα. Μόλις πληροφορήθηκε τὸν χρησμό ἡ νεαρὴ βασιλοπούλα, ἀποφάσισε νά θυσιασθεῖ ἡ ἴδια. Ἀνέβηκε στὴν Ἀκρόπολη καί γκρεμοτσακίσθηκε. Καί οἱ Ἀθηναῖοι νίκησαν.

Γιὰ νά ἀπαθανάτισουν τὴ μνήμη της καί νά ἐκφράσουν τὴν εὐγνωμοσύνη τους στὴν Ἄγραυλο, γιόρταζαν κάθε χρόνο πρὸς τιμὴν της γιορτὴ, τὰ «Ἀγραύλεια». Ἰδρυσαν Ἐπίσης καί ναὸ στὴν Ἀκρόπολη, ὅπου ἔρχονταν οἱ νέοι τῆς Ἀθήνας, ὅταν ἐπρόκειτο νά γίνουν στρατιῶτες, γιὰ νά ἀρῶν τὴν ἀσπίδα καί τὸ δόρυ τους καί

ορκίζονταν ότι θά υπερασπίσουν ως την τελευταία τους πνοή τούς συμπολίτες τους, τή θρησκεία τους, τήν πατρίδα καί τούς νόμους της. Ὁ ὄρκος αὐτός τῶν Ἀθηναίων ἐφήβων, πού καταγράφεται στόν λόγο τοῦ Ἀθηναίου ρήτορα Λυκούργου «*Κατά Λεωκράτους*» (77.2-77.12) καί ξεκινούσε μέ τή φράση «Ὁὐ καταισχυνῶ ὄπλα τά ἱερά οὐδέ καταλείψω τόν παραστάτην ὄτω ἄν στοιχίσω... (=Δέν θά ντροπιᾶσω τά ὄπλα τά ἱερά οὔτε θά ἐγκαταλείψω τόν συστρατιώτη μου, ὅποιος κι ἄν εἶναι ταγμένος στό πλάι μου...)», τελείωνε μέ τήν πρόταση: «Ἴστορες τούτων Ἄγραυλος, Ἐνυάλιος Ἄρης, Ζεὺς... (=Ἄς εἶναι μάρτυρες ὅτι θά τηρήσω τόν ὄρκο μου ἢ βασιλοπούλα Ἄγραυλος, ὁ θεός τοῦ πολέμου Ἄρης καί ὁ Δίας, ὁ βασιλιάς τῶν θεῶν...)».

Μεγαλύτερη τιμή γιά τήν Ἄγραυλο δέν μπορούσε νά υπάρξει. Τήν πιό ἱερή ὥρα τῆς ζωῆς τους τά παλικάρια τῆς Ἀθήνας μνημόνευαν τό ὄνομά της δίπλα στά ὀνόματα δύο μεγάλων θεῶν τους. Τοῦ Δία καί τοῦ Ἄρη. Ἔτσι τιμοῦσαν τή φιλοπατρία καί τήν αὐτοθυσία της.

2. Ἀντιγόνη

Ἡ ὑπόθεση τῆς Ἀντιγόνης εἶναι ἀπό τίς πιό γνωστές τῆς ἐλληνικῆς μυθολογίας. Μᾶς εἶναι περισσότερο γνωστή ἀπό τήν ὁμώνυμη τραγωδία τοῦ Σοφοκλῆ. Τά πρῶτα στοιχεῖα τοῦ μύθου βρίσκονται στήν *Ἰλιάδα* καί στή *Νέκυια τῆς Ὀδύσσειας* (ραψωδία λ), ἐνῶ στά ἔπη *Θηβαῖς καί Οἰδιπόδεια* τοῦ Ἐπικοῦ Κύκλου πῆρε τήν ὀριστική του μορφή.

Ὁ Οἰδίποδας, τυφλό ὄργανο τῆς ἀπρόσωπης μοίρας, χωρίς νά τό γνωρίζει σκότωσε τόν πατέρα του Λάιο καί παντρεύτηκε τή μητέρα του Ἰοκάστη μέ τήν ὁποία απέκτησε τέσσερα παιδιά: τόν Ἐτεοκλῆ, τόν Πολυνεῖκη, τήν Ἀντιγόνη καί τήν Ἴσμήνη. Ὄταν ἀποκαλύφθηκαν τά φρικτά καί μιαιρά του ἔργα, ὁ Οἰδίποδας αὐτοτυφλώθηκε καί αὐτοεξορίστηκε, ἐνῶ ἡ Ἰοκάστη ἀπαγχονίστηκε. Ὑστερα ἀπό τά τραγικά αὐτά γεγονότα οἱ δύο τους γιοί συμφώνησαν νά βασιλεύει ὁ καθένας τους ἀπό ἓνα ἔτος. Πρῶτος βασιλεύσε ὁ Ἐτεοκλῆς, ἀλλά ὅταν πέρασε ἡ σειρά του, ἀρνήθηκε νά παραδώσει τή βασιλεία στόν ἀδελφό του Πολυνεῖκη. Τότε ὁ Πολυνεῖκης πῆγε στό Ἄργος, παντρεύτηκε τήν κόρη τοῦ βασιλιά τοῦ Ἄργους Ἄδραστου καί μαζί μέ τόν πεθερό του καί ἄλλους πέντε ἡγεμόνες –ἐπτά ἀρχηγοί συνολικά– ἐξεστράτευσαν ἐναντίον τῶν Θηβῶν («Ἐπτά ἐπί Θήβας»). Ὁ πόλεμος τελικά κρίθηκε μέ μονομαχία τῶν δύο ἀδελφῶν, στήν ὁποία ὅμως σκοτώθηκαν καί οἱ δύο.

Τή βασιλεία τότε ἀνέλαβε ὁ θεῖος τῶν δύο παλικαριῶν Κρέων, ἀδελφός τῆς μητέρας τους Ἰοκάστης, ὁ ὁποῖος ἔδωσε ἐντολή νά ταφεῖ μέ τιμές ὁ Ἐτεοκλῆς, ἀλλά τό σῶμα τοῦ Πολυνεῖκη νά παραμείνει ἄταφο, βορά στά σκυλιά καί στά ὄρνια. Θάνατος μέ δημόσιο λιθοβολισμό περίμενε ὅποιον θά ἐπιχειροῦσε νά θάψει τόν νεκρό. Ἡ Ἀντιγόνη, παρά τίς ἐξαγγελίες καί τίς ἀπαγορεύσεις τοῦ θεοῦ της Κρέοντα καί παρά τίς ἐνστάσεις τῆς ἀδελφῆς της Ἴσμήνης, ἔθαψε τόν Πολυνεῖκη καί τοῦ ἀπέδωσε ὄλες τίς προβλεπόμενες νεκρικές τιμές. Ἡ σύγκρουση μέ τόν βασιλιά ὑπῆρξε, μετά τή σύλληψή της, σκληρή καί ὁ θάνατός της ἀναπόφευκτος καί ἥρωικός.

Στή γραφίδα τοῦ κορυφαίου τῶν τραγικῶν μας ποιητῶν, τοῦ Σοφοκλῆ, ἡ Ἀντιγόνη ἀναδεικνύεται σέ ἓνα πρόσωπο μέ ἀξεπέραστη ἀρετή. Μέ ἀνδρεία κατά πολύ ὑπέρτερη τῶν ἀνδρῶν θάβει τόν νεκρό ἀδελφό της ἀποδεικνύοντας ἔτσι ὄχι μόνο τά φιλάδελφα αἰσθήματά της ἀλλά καί τή βαθιά της εὐσέβεια, ἀφοῦ οἱ θεοί τοῦ κάτω κόσμου ἀπαιτοῦσαν τήν ταφή τῶν νεκρῶν. Συγκρούεται κατά μέτωπο μέ τήν πανίσχυρη ἀνδρική κρατική ἐξουσία, ἐνώπιον τῆς ὁποίας ἐνιωθαν φόβο οἱ ἄνδρες ἄρχοντες τῆς Θήβας, καί μοναχική ἀκολουθεῖ τόν δρόμο τοῦ χρέους, ἔστω κι ἂν αὐτός εἶναι ὁ δρόμος πού τήν ὀδηγεῖ -καί τό ξέρεي καλά- στόν θάνατο.

Στό στόμα τῆς Ἀντιγόνης βάζει ὁ Σοφοκλῆς ἀπόψεις μοναδικῆς ἀξίας καί ὁμορφιάς. Θά παραθέσω ἐλάχιστους στίχους ἀπό τήν ὁμώνυμη τραγωδία του. Ὅλες ἀπό τό δεύτερο ἐπεισόδιο. Ἀπό τοὺς 1353 στίχους πού ἀπαρτίζουν τήν «Ἀντιγόνη» νομίζω πώς οἱ 197 στίχοι τοῦ δευτέρου ἐπεισοδίου εἶναι οἱ πλέον δραματικοί:

«Οὐδέ σθένειν τοσοῦτον ὥομην τά σά
κηρύγμαθ', ὥσθ' ἄγραπτα κάσφαλῆ θεῶν
νόμιμα δύνασθαι θνητόν ὄνθ' ὑπερδραμεῖν.

(=Οὔτε πίστευα πὼς ἔχουν τόσο μεγάλη δύναμη οἱ διαταγές σου, ὥστε νά μπορεῖς ἐσύ ἓνας θνητός νά παραβιάζεις τοὺς ἄγραφους καί ἀπαρασάλευτους νόμους τῶν θεῶν)» (453-455).

[Οἱ ἀνθρώπινοι νόμοι ὠχριοῦν μπροστά στοὺς ἄγραφους καί ἀπαρασάλευτους νόμους τῶν θεῶν].

«Οὐ γάρ νῦν γε κάχθές, ἀλλ' αἰεὶ ποτε
ζῆ ταῦτα κουδεῖς οἶδεν ἐξ ὅτου ἴφάνη.

(=Οἱ ἄγραφοι νόμοι τῶν θεῶν δέν εἶναι οὔτε σημερινοὶ οὔτε χθεσινοί, ἀλλά ἰσχύουν προαιωνίως καί κανεῖς δέν ξέρει ἀπό πότε πρωτοεμφανίσθηκαν)» (456-457).

[Οἱ θεϊκοὶ νόμοι εἶναι προαιώνιοι καί εἶναι ἄγνωστη ἢ χρονικὴ τους ἀφετηρία].

«Καίτοι πόθεν κλέος γ' ἂν εὐκλεέστερον
κατέσχον ἢ τόν αὐτάδελφον ἐν τάφῳ
τιθεῖσα;

(=Ἀπό ποῦ λοιπόν θά μπορούσα νά ἀποκτήσω λαμπρότερη δόξα παρά ἂν θάψω τόν ἀδελφό μου;)» (502-504).

[Ἡ ταφή τοῦ ἀδελφοῦ της προσέδωσε στήν Ἀντιγόνη αἰώνια δόξα].

«Ἄλλ' ἢ τυραννίς πολλά τ' ἄλλ' εὐδαιμονεῖ
κάξεστιν αὐτῇ δρᾶν λέγειν θ' ἄ βούλεται.

(=Ἡ τυραννική ἐξουσία διαθέτει πολλά ἄλλα προνόμια καί ἐπὶ πλέον τῆς ἐπιτρέπεται νά κάνει καί νά λέει ὅ,τι θέλει)» (506-507).

[Προνόμιο κάθε τυραννίας καί κάθε ἐξουσίας πού συμπεριφέρεται τυραννικά εἶναι νά κάνει καί νά λέει ὅ,τι θέλει].

«Οὔτοι συνέχθειν ἀλλά συμφιλεῖν ἔφυν» (523).

(=Δέν γεννήθηκα για νά συμμερίζομαι τό μίσος, ἀλλά τήν ἀγάπη)» (523).

[Αὐτός ὁ στίχος χαρακτηρίσθηκε ὡς "ἡ πρώτη φράση τῆς εὐρωπαϊκῆς ἀνθρωπιᾶς"].

Ἡ Ἀντιγόνη ἀγαποῦσε τή ζωή καί λαχταροῦσε νά ζήσει. Ὅμως, προτίμησε τόν θάνατο ἀπό ἀγάπη στόν Πολυνείκη καί ἀπό εὐσέβεια στούς θεούς. Τώρα πιστεύει βαθιά πώς στόν Ἄδη τήν περιμένουν μέ ἀγάπη ὁ πατέρας της, ἡ μητέρα της κι ὁ ἀδελφός της (897-904). Κι εἶναι εὐτυχής, γιατί κατά τόν λόγο τοῦ χοροῦ:

«Καίτοι φθιμένα μέγα τάκοῦσαι
τοῖς ἰσοθέοις ἔγκληρα λαχεῖν
ζῶσαν καί ἔπειτα θανοῦσαν.

(=Κι ὅμως εἶναι μεγάλο πράγμα ν' ἀκουστεῖ, ὅταν πεθάνεις, πώς εἶχες μοῖρα, κληρο ἰσόθεο, καί ζωντανή καί πεθαμένη) (836-838).

Τελικά ἡ κάθοδός της στόν Ἄδη ἰσοδυναμεῖ -γιά τά δεδομένα τῶν χρόνων ἐκείνων- μέ τήν ἀθανασία της. Εἶναι αὐτή μικρή ἀνταμοιβή;

9^ο Παράρτημα - «Ἐπικός Κύκλος» ἢ «Κύκλια Ἔπη»

«Ἐπικός Κύκλος» ἢ «Κύκλια Ἔπη» ὀνομάζονται μερικά ἔπη διαφόρων ποιητῶν, πέραν τῆς Ἰλιάδας καί τῆς Ὀδύσσειας, ἀπό τὰ ὁποῖα σώζονται λίγα μόνον ἀποσπάσματα (συνολικά περί τούς 120 στίχοι). Γνωρίζουμε ὁμως τό περιεχόμενό τους καθώς καί τούς τίτλους τους ἀπό τίς περιλήψεις τῆς Χρηστομάθειας τοῦ Πρόκλου. (Δέν εἶναι ξεκάθαρο ἂν ὁ Πρόκλος αὐτός εἶναι ὁ ἴδιος μέ τόν νεοπλατωνικό Πρόκλο ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη, περίπου 410-485 μ.Χ., ἢ εἶναι κάποιος ἄλλος, οὔτε ἂν ζοῦσε στόν 5^{οῦ} αἰ. μ.Χ. - ὅποτε ἴσως εἶναι ὁ νεοπλατωνικός - ἢ μήπως στόν 2^{οῦ} αἰώνα μ.Χ.). Ἡ Χρηστομάθεια δέν σώθηκε. Ἐπιτομή ὁμως τῶν περιλήψεων τῆς βρίσκεται στή «Βιβλιοθήκη» ἢ «Μυριοβιβλο» τοῦ πατριάρχου Φωτίου. Ἡ Χρηστομάθεια τοῦ Πρόκλου ἐκθέτει περιληπτικά ὅλη τήν ἱστορία τοῦ Τρωικοῦ πολέμου, ἀπό τό σχέδιο τοῦ Δία νά λιγοστενεῖ τόν πληθυσμό τῆς γῆς ὡς τόν θάνατο τοῦ Ὀδυσσεύ. Τά ἔπη αὐτά χρονολογοῦνται μεταξύ τοῦ 8^{οῦ} καί τοῦ 6^{οῦ} αἰώνα π.Χ. (ὁ αἰώνας τοῦ Ὀμήρου εἶναι μᾶλλον ὁ 8^{ος}). Τά Κύκλια Ἔπη ἦταν τά ἐξῆς:

α) Τοῦ Τρωικοῦ κύκλου:

1. *Κύπρια* (ένν. ἔπη). Περιγράφουν σέ ἔνδεκα βιβλία τά σχετικά μέ τήν τρωική ἐκστρατεία μέχρι ἐκεῖ πού ἀρχίζει ἡ Ἰλιάδα. Γιά τόν τίτλο τους δέν ὑπάρχει κάποια ἱκανοποιητική ἐξήγηση. Συγγραφέας τους θεωρεῖται μᾶλλον ὁ Στασίνοσ, ἐνῶ κατ' ἄλλους ὁ Ἥγησιος ἢ ὁ Ἥγησινοσ.

2. *Ὀμήρου Ἰλιάς*.

3. *Αἰθιοπίς* (πέντε βιβλία)· *συνεχίζει τήν Ἰλιάδα, ἢ ὁποῖα χρονικά προηγεῖται*. Τήν ἔγραψε πιθανῶς ὁ Ἀρκτίνοσ ὁ Μιλήσιος. Γράφει γιά τά τελευταῖα κατορθώματα τοῦ Ἀχιλλέα, τή νίκη του ἐναντίον τῆς Ἀμαζόνιασ Πενθεσίλειασ καί τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Αἰθιοπῶν Μέμνονοσ, συμμάχου τῶν Τρώων στόν τρωικό πόλεμο καί ἀνεψιοῦ τοῦ Πριάμου, τόν θάνατο τοῦ Ἀχιλλέα καί τήν ταφή του.

4. *Ἰλίου Πέρισις* (=ἄλωση τῆσ Τροίας· δύο βιβλία). Ἐγραφε γιά τήν ἄλωση καί τήν καταστροφή τῆσ Τροίας. Ποιητής τῆσ θεωροῦνταν ὁ Ἀρκτίνοσ ὁ Μιλήσιος.

5. *Μικρά Ἰλιάς* (τέσσερα βιβλία). Πραγματευτόταν μέ συντομία τά γεγονότα ὕστερα ἀπό τόν θάνατο τοῦ Ἑκτορα κι ὡς τότε πού οἱ Ἀχαιοί μετέφεραν τόν δούρειο ἵππο μέσα στήν Τροία. Ποιητής τῆσ θεωροῦνταν ὁ Λέσχησ ὁ Μυτιληναῖοσ ἢ ἴσως ὁ Κιναιθῶν ὁ Λακεδαιμόνιοσ.

6. *Νόστοι* (πέντε βιβλία). Δηγοῦνταν ὅσα ἔλαβαν χώρα κατά τήν ἐπιστροφή τῶν Ἀχαιῶν ἡρώων στήν πατρίδα. Ποιητής τους ὁ Ἀγίασ ὁ Τροιζήνιοσ ἢ ἴσως καί ὁ Ὀμηροσ.

7. *Ὀμήρου Ὀδύσσεια*.

8. *Τηλεγόνοια* (δύο βιβλία· ὁ Τηλέγονοσ ἦταν γιόσ τοῦ Ὀδυσσεύ ἀπό τήν Κίρκη). Πραγματευτόταν τίς περιπέτειεσ τοῦ Ὀδυσσεύ, τοῦ Τηλέμαχοσ καί τῆσ Πηνελόπησ ὕστερα ἀπό τόν φόνο τῶν μνηστήρων. Ἡ Τηλεγόνοια ἀποτελοῦσε, τρόπον τινά,

συνέχεια της *Ὀδύσσειας* καί ἦταν ἓνα κράμα παλαιότερων ποιημάτων καί νεώτερων ἐμπνεύσεων. Ποιητής της ὁ Εὐγάμμων ὁ Κυρηναῖος ἢ ὁ Κιναιθών ὁ Λακεδαιμόνιος.

β) Τοῦ θηβαϊκοῦ κύκλου:

1. *Οἰδιπόδεια*, μέ 6.600 στίχους. Ἀσχολοῦνταν μέ τόν μῦθο τοῦ Οἰδίποδα. Ποιητής τοῦ ἔπους αὐτοῦ θεωροῦνταν ὁ Κιναιθών ὁ Λακεδαιμόνιος.

2. *Θηβαΐς*, μέ 7.000 στίχους. Ἀσχολοῦνταν μέ τόν μῦθο τῶν Λαβδακιδῶν, τήν ἐκστρατεία τῶν *Ἐπτά ἐπί Θήβας* καί τόν ἀμοιβαῖο θάνατο τῶν δύο γιῶν τοῦ Οἰδίποδα, Ἐτεοκλῆ καί Πολυνεΐκη. Ἡ Θηβαΐς ἀποδιδόταν στόν Ὅμηρο. Ἡ ἀρχή της ἔμοιαζε μέ τήν ἀρχή τῆς *Ἰλιάδας* καί τῆς *Ὀδύσσειας*: «*Ἄργος ἄειδε, θεά, πολυδίψιον ἔνθεν ἀνακτες...*».

3. *Ἐπίγονοι*, μέ 7.000 στίχους. Ἐξιστοροῦσε τήν ἄλωση τῆς Θήβας ἀπό τούς γιούς τῶν *Ἐπτά ἐπί Θήβας*. Ἀποδιδόταν στόν Ὅμηρο, ἄν καί ὁ Ἡρόδοτος (4. 32) διατηρεῖ γι' αὐτό κάποιες ἀμφιβολίες. Ἴσως νά ἦταν ποιητής τους ὁ Ἀντίμαχος ὁ Κολοφώνιος.

γ) Ἄλλα Κύκλια Ἔπη

πέραν ἐκείνων τοῦ τρωικοῦ καί τοῦ θηβαϊκοῦ κύκλου:

1. *Τιτανομαχία*. Μιλáει γιά τήν ἀρχαιότατη ἱστορία τῶν θεῶν καί γιά τίς συγκρούσεις μεταξύ τους μέχρι τήν κυριαρχία τοῦ Δία. Ποιητής της θεωροῦνταν ὁ Ἀρκτίνος ὁ Μιλήσιος ἢ ὁ Εὐμηλος ὁ Κορίνθιος.

2. *Οἰχαλίας ἄλωσις*. Δηγεῖται τήν κατάκτηση τῆς θεσσαλικῆς πόλης Οἰχαλία (περιλαμβάνεται μαζί μέ τίς θεσσαλικές πόλεις Τρίκκη καί Ἰθώμη τῆς Καρδίτσας στόν «*νεῶν κατάλογον*» τῆς *Ἰλιάδος*, Β 729-733) ἀπό τόν Ἡρακλῆ καί τήν ἀπαγωγή τῆς Ἰόλης. Ἡ συνέχεια τοῦ θέματος βρίσκεται στίς *Τραχίνιες* τοῦ Σοφοκλῆ. Ποιητής της ἦταν μᾶλλον ὁ Κρεῶφυλος ὁ Σάμιος.

3. *Ἀλκμεωνίς*. Εἶχε γιά περιεχόμενό της τίς περιπέτειες τοῦ Ἀλκμέωνος, ὁ ὁποῖος ἐκδικήθηκε τόν φόνο τοῦ πατέρα του Ἀμφιάραου σκοτώνοντας τή μητέρα του Ἐριφύλη.

4,5,6: *Φωκαΐς, Μινυάς, Δαναΐς*. Τῶν τριῶν αὐτῶν ἐπικῶν ποιημάτων γνωρίζουμε ἀπλά καί μόνο τόν τίτλο τους.

Ὁ Πλάτων ἀπ' ὅλα αὐτά τά ποιήματα περιορίζει τήν ἀναφορά του μόνο στήν *Ἰλιάδα* καί στήν *Ὀδύσεια*, ἐνῶ ὁ *Ἀριστοτέλης* στήν Ποιητική του (1459a30 - b16) ἐπικρίνει τά Κύκλια Ἔπη γιά ἔλλειψη μορφῆς. Οἱ *κριτικοί τῆς μεταγενέστερης Ἀρχαιότητος* τά ἀπέρριπταν ὡς ἄμορφα, γεμάτα ἐπαναλήψεις καί μονότονα.

Παρά ταῦτα, τά Κύκλια Ἔπη ἢ τά ἔπη τοῦ Ἐπικοῦ Κύκλου (καί φυσικά ὁ Πρόκλος καί ὁ ἱερός Φώτιος πού μᾶς τά παρέδωσαν) διέσωσαν ἓνα μεγάλο μέρος μιᾶς πανάρχαιας ἑλληνικῆς προφορικῆς μυθικῆς παράδοσης, ἡ ὁποία διαφορετικά θά εἶχε χαθεῖ ὀλοκληρωτικά, ὅπως προφανῶς συνέβη μέ ἓναν πάρα πολύ μεγάλο ἀριθμό ἄλλων μύθων. Πέραν αὐτοῦ ὅμως τά ἔπη τοῦ Ἐπικοῦ Κύκλου προσέφεραν πλούσιο ὑλικό στούς *λυρικούς ποιητές* καί πρωτίστως γονιμοποίησαν τήν τραγική ποίηση,

μιά και οί *τραγικοί ποιητές* άντλησαν από αυτά - συνδυάζοντάς τα βέβαια μέ τή ζωντανή στήν έποχή τους, αλλά και για αιώνες αργότερα, προφορική μυθική παράδοση – και μᾶς ᾤφησαν τά άνεπανάληπτα κλασικά ποιητικά τους δημιουργήματα (τουλάχιστον όσα έξ αυτών σώθηκαν). Η επίδραση, επίσης, τών έπων αυτών και στίς *εϊκαστικές τέχνες* ήταν τεράστια.

10^ο Παράρτημα - Στοιχεία ἀρχαίας ἑλληνικῆς μετρικῆς

1. Ρυθμός - Προσῳδία

Ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ ποίηση πειθαρχοῦσε ὑποχρεωτικὰ σέ κανόνες μετρικῆς.

[Τό ἴδιο καί ἡ νεοελληνικὴ ποίηση, τουλάχιστον ἕως τὴν ποίηση τῆς *Γενιᾶς τοῦ Τριάντα*, ἡ ὁποία καθιέρωσε τὸν ἐλεύθερο στίχο].

Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ποιητὲς ἐπινόησαν τὰ μέτρα καὶ τοὺς κανόνες τους, γιὰ νὰ δώσουν περισσότερη ὁμορφιά στὴν ποίησή τους, ἡ ὁποία οὕτως ἢ ἄλλως – κι ὅταν ἀκόμη ἦταν ἐπικὴ, δηλαδή ἀφηγηματικὴ, ἦταν στενά δεμένη μέ τὰ ἀνθρώπινα συναισθήματα, ἄρα μέ ὅ,τι ὠραῖο κρύβει μέσα του ὁ ἄνθρωπος. Ἡ ποίηση ἔχει ρυθμό· καί ὁ πεζὸς λόγος, ὅταν ἔχει κάποιον ρυθμό, εἶναι ποίηση. Ὁ **ρυθμός** ὅμως, ὅπως καί ἂν ἐκφρασθεῖ, εἶναι στοιχεῖο αἰσθητικῆς, παράγει τὸ αἶσθημα τοῦ ὠραίου. Ἡ λέξη ρυθμός παράγεται ἀπὸ τὸ ρῆμα «**ρέω**», ἄρα δίνει στὸν ἀκροατὴ ἢ ἀναγνώστη τὴν αἴσθηση κάποιου ροῆς. Αὐτὴ τὴν αἴσθηση τῆς **ροῆς** τὴ δημιουργεῖ ἡ πειθαρχημένη ἐναλλαγὴ μακρῶν καὶ βραχειῶν συλλαβῶν μέσα στοὺς στίχους.

Ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ μετρικὴ εἶναι μιὰ τέχνη πού μετᾷ μακρόχρονες καὶ βραχύχρονες συλλαβές. Ἡ τέχνη αὐτὴ λέγεται **προσῳδιακὴ**.

«**Προσῳδία**» ὀνόμαζαν οἱ Ἀρχαῖοι τὴ χρονικὴ διάρκεια ἑνὸς φωνήεντος· μεγάλη ἢ διάρκεια τῆς ἐκφορᾶς τοῦ φωνήεντος, μακρὰ ἢ συλλαβή· μικρὴ ἢ διάρκεια τῆς ἐκφορᾶς του, βραχεῖα ἢ συλλαβή.

Ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ μετρικὴ λοιπὸν στηριζόταν στὴν προσῳδία, δηλαδή στὴν κανονικὴ ἐναλλαγὴ μακρόχρονων καὶ βραχύχρονων συλλαβῶν.

[Τὰ νεοελληνικὰ μέτρα εἶναι **τονικά**, δηλαδή στηρίζονται στὴν κανονικὴ ἐναλλαγὴ **τονισμένων καὶ ἄτονων συλλαβῶν**· τὰ μετρικὰ ὅμως σύμβολα εἶναι τὰ ἴδια· τὸ σύμβολο τῆς μακρᾶς συλλαβῆς τῆς ἀρχαίας ἀντιστοιχεῖ καί στὴν τονισμένη τῆς νέας ἑλληνικῆς, τὸ σύμβολο τῆς βραχείας τῆς ἀρχαίας ἀντιστοιχεῖ καί στὴν ἄτονη συλλαβὴ τῆς νέας ἑλληνικῆς].

2. Μετρικὰ σύμβολα καὶ μετρικοὶ ὄροι

— μακρὸ στοιχεῖο

v βραχὺ στοιχεῖο

v v δίλογο στοιχεῖο

x ἄλογο στοιχεῖο (εἴτε μακρὰ εἴτε βραχεῖα συλλαβή)

— **v v** δάκτυλος

— — σπονδεῖος

— υ υ — υ υ — ήμιεπές
 υ υ — ανάπαιστος
 υ — υ ἀμφίβραχυς
 υ — ἴαμβος
 x — υ — ἰαμβικὸ μέτρο
 — υ τροχαῖος
 — υ — x τροχαϊκὸ μέτρο
 | τομή
 || διαίρεση
 ^ ζεύγμα

Ἡ τελευταία συλλαβή τοῦ στίχου δέν εἶναι ἄλλογη (x): εἶναι ἀδιάφορη καί οὐσιαστικά λαμβάνεται ὡς μακρά. Ὀνομάζεται *brevis in longo*: τὸ σύμβολό της εἶναι τὸ σημάδι τοῦ βραχείου (υ), ἀλλά πολὺ πιο ἀνοιχτό, ἄς ποῦμε κάπως σάν τὸ υ.

Χρόνος: Ἡ διάρκεια ἐκφορᾶς μιᾶς βραχείας συλλαβῆς. (Ἡ μακρά συλλαβή=δύο χρόνοι).

Ρυθμός: Ἡ διαδοχὴ ἰσχυρῶν καί ἀσθενῶν χρόνων (μακρόχρονων καί βραχύχρονων συλλαβῶν).

Πούς: Ὀμάδα συλλαβῶν πού περιλαμβάνει ἕναν ἰσχυρὸ χρόνο.

Προφανῶς ἡ λέξη «πούς» σχετίζεται μέ τόν ἀνθρώπινο **βηματισμό**: ὁ ὑγιής ἀνθρωπος βαδίζει μέ ρυθμό, εἴτε βαδίζει γρήγορα εἴτε ἀργά εἴτε μέ μικρά εἴτε μέ μεγάλα βήματα-πόδες. Ὁ πούς ἴαμβος, γιά παράδειγμα, ἢ ὁ τροχαῖος ἔχουν τρεῖς χρόνους, ἐνῶ ὁ πούς δάκτυλος ἢ ὁ ἀνάπαιστος ἔχουν τέσσερις χρόνους, ἄρα μεγαλύτερο διασκελισμό στό βάδισμα, ἀργότερο ρυθμό στην ἀπαγγελία. Ἄν διαβάσουμε μέ μέτρο τούς στίχους τῆς «Ἀντιγόνης», ὅπου ὁ πούς εἶναι ἴαμβος, μικρός, (ἰαμβικός τρίμετρος στίχος), ὁ λόγος θά ρεῖ γρήγορα, ἐνῶ, ἂν κάνουμε τὸ ἴδιο στόν Ὅμηρο, ἢ ἀπαγγελία θά εἶναι πιο ἀργή, ἀφοῦ ὁ πούς, δάκτυλος, εἶναι πιο μέγας, (δακτυλικός ἐξάμετρος στίχος), ὁ διασκελισμός πιο μέγας καί κατ' ἀνάγκη πιο ἀργός.

Μέτρο: Ὀμάδα συλλαβῶν πού περιλαμβάνει δύο πόδες. Μετροῦμε δηλαδή κατά **διποδία**. Κατ' ἐξαιρεση οἱ δάκτυλοι μετροῦνται κατά **μονοποδία**.

Σίγουρα, καί ἡ ἔννοια τοῦ μέτρου ἔχει νά κάνει μέ τὸ **μέτρημα** πού κάνει ἕνας ἀνθρωπος. Ὅπως καί τὸ βάδισμα, ἀργό ἢ γρήγορο, ἔχει τόν ρυθμό του, τὸ ἴδιο καί τὸ μέτρημα: ἕνας φυσιολογικός ἀνθρωπος μετράει ἀναγκαστικά μέ ρυθμό· ὅπως κι ἂν μετράει, εἴτε ἀργά εἴτε γρήγορα.

Τομή: Ἡ διακοπὴ τῆς συνέχειας τῆς ἀπαγγελίας –στό τέλος λέξης (ἢ τομὴ δέν ἐμποδίζεται ἀπό τὴν ἐκθλιψη [ἀργυρότοξ', ἠγήσατ']- μεταξύ τμημάτων τοῦ ἴδιου στίχου· κυρίως γιά νά παίρνουν ἀνάσα οἱ ραψωδοί, οἱ ὅποιοι ἀπήγγελλαν τὰ ἔπη ἀπό στήθους. Οἱ πιο συνηθισμένες τομές εἶναι: **1.** Ἡ **πενθημιμερής**, ἢ τομὴ δηλαδή μετὰ

τό πέμπτο ήμιπόδιο (τό τρίτο μακρό), **2.** ή *κατά τρίτον τροχαῖον*, ή τομή μετά τόν τρίτο τροχαῖο, δηλαδή μετά τήν πρώτη βραχεία συλλαβή τοῦ τρίτου ποδός καί **3.** ή *έφθημιμερής*, ή τομή δηλαδή μετά τό ἔβδομο ήμιπόδιο (τό τέταρτο μακρό). Αὐτή εἶναι σπάνια. Ἡ έφθημιμερής τομή στόν δακτυλικό ἑξάμετρο συνυπάρχει πάντοτε μέ μία ἄλλη τομή, τήν πενθημιμερῆ ή τήν κατά τρίτον τροχαῖον· μόνη της ὑπάρχει μόνον, ὅταν στό μέσον τοῦ στίχου ὑπάρχει μεγάλη λέξη, ὅποτε, κατά συνέπεια, δέν μπορεῖ νά ὑπάρχει ἄλλη τομή.

Διαίρεση: Ἔτσι ὀνομάζεται τό φαινόμενο, κατά τό ὅποιο τό τέλος λέξης συμπίπτει μέ τό τέλος ποδός.

Βουκολική διαίρεση: Βουκολική διαίρεση ἔχουμε, ὅταν τό τέλος λέξης συμπίπτει μέ τό τέλος τοῦ 4^{ου} ποδός. Ἡ βουκολική διαίρεση εἶναι συχνή, ὅταν ὁ 4ος πούς εἶναι δάκτυλος, ἐνῶ εἶναι πολύ σπάνια, ὅταν ὁ 4ος πούς εἶναι σπονδεῖος:

υ υ / - υ υ / - υ υ / - υ υ // - υ υ / - χ

Ζεῦγμα: Ζεῦγμα ὀνομάζεται τό φαινόμενο, κατά τό ὅποιο ἀποφεύγεται νά ὑπάρχει τέλος λέξης μετά ἀπό τό πρώτο βραχύ τοῦ 4^{ου} δακτύλου (ζεῦγμα τοῦ Hermann) ή στό τέλος τοῦ 4^{ου} ποδός, ἂν αὐτός εἶναι σπονδεῖος (ζεῦγμα τοῦ Naeke ή τῆς βουκολικῆς διαίρεσης).

Χασμωδία: Πρόκειται γιά μία ἀταξία φωνητική, μία τραχύτητα στήν ἐκφώνηση, μία δυσάρεστη ἀκουστική ἐντύπωση ή ὅποια παρατηρεῖται, ὅταν συναντηθοῦν δύο φωνήεντα ή δύο δίφθογοι πού ἀνήκουν σέ δύο γειτονικές συλλαβές, εἴτε μέσα στήν ἴδια λέξη εἴτε σέ δύο γειτονικές λέξεις. Ἡ λέξη χασμωδία παράγεται ἀπό τό ρῆμα «χάσκω» πού σημαίνει ἀνοίγω ὑπερβολικά τό στόμα μου ή μιλάω μέ πολύ ἀνοιχτό τό στόμα. Τή χασμωδία δέν τήν ἀνέχονταν τό ἀρχαῖο ἑλληνικό αἰσθητήριο, γι' αὐτό καί οἱ ποιητές μέ διάφορα μέσα προσπαθοῦσαν νά τήν ἀποφύγουν. Τά μέσα αὐτά ἦταν ή *συναίρεση*, ή *κράση*, ή *συνίζηση* καί ή *ἐκθλιψη*.

3. Τά συνηθέστερα μέτρα

(ὅλα ἐπιδέχονταν πάρα πολλές τροποποιήσεις, τόσο ἐντός τοῦ στίχου, ὅσο καί ἀπό στίχο σέ στίχο):

Δακτυλικός ἑξάμετρος: -υυ-υυ-υυ-υυ-υυ-χ (ὅπου δύο βραχεῖες συλλαβές, ἐνίστε μία μακρά· ποτέ τό ἀντίθετο). Εἶναι τό μέτρο τῆς ἐπικῆς, τῆς διδακτικῆς καί τῆς βουκολικῆς ποίησης. Χρησιμοποιήθηκε ἀκόμη σέ αἰνίγματα, χρησμούς, ὕμνους καί θρήνους.

ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα,/ πολύτροπον, ὅς μάλα πολλά

- υ υ - υ υ - υ / υ - υ υ - υ υ - - [Ιλ. Α 1]

(τομή κατά τρίτον τροχαῖον).

μῆνιν ἄειδε, θεά, /Πηληιάδεω Ἀχιλλῆος

- υ υ - υ υ - / - -υυ - υ υ - υ [Οδ. α 1]

(τομή πενθημιμερής).

ὅς κε θεοῖς ἐπιπειθῆται, / μάλα τ' ἔκλυον αὐτοῦ [Ἰλ. Α 218]

(τομή ἐφθημιμερής).

Δακτυλικός πεντάμετρος: -υυ-υυ-/-υυ-υυ-

(ἦ: ἡμιεπές [- υ υ – υ υ -] x 2)

Ὁ πεντάμετρος ἀπαντᾷ αὐτοτελής μόνο σε μεμονωμένες περιπτώσεις. Τίς περισσότερες φορές ἐνώνεται μέ τόν **ἐξάμετρο**.

Τό δίστιχο αὐτό λέγεται **ἐλεγειακό δίστιχο**.

[Τό ἐλεγειακό μέτρο θεωρήθηκε σάν προσαρμογή τοῦ ἔπους πρὸς τή λυρική ποίηση πού τό ἀκολούθησε.

Τό ἐλεγειακό μέτρο τῆς λυρικῆς ποίησης ἀποτελεῖται ἀπό δίστιχα, τῶν ὁποίων ὁ πρῶτος στίχος εἶναι δακτυλικός ἐξάμετρος καί ὁ δεύτερος δακτυλικός πεντάμετρος, ἄρα λίγο μικρότερος. Αὐτή εἶναι ἡ τυπική μορφή τοῦ ἐλεγειακοῦ μέτρο· διαθέτει βέβαια καί ποικιλία μορφῶν].

Τό **ἐλεγειακό δίστιχο** εἶναι τό καθιερωμένο μέτρο γιά τά **ἐπιγράμματα**. Π.χ.:

Ἦ ξειν' ἀγγέλλειν/ Λακεδαιμονίοις ὅτι τῆδε

- - - - / υ υ - υ υ - υ υ - υ (τομή πενθημιμερής)

κεῖμεθα τοῖς κείνων ρήμασι πειθόμενοι [Σιμωνίδ. ὁ Κεῖος 92 α]

- υ υ - - - / - υ υ - υ υ - (τομή πενθημιμερής)

Ακατάληκτος ἀναπαιστικός δίμετρος: υυ-υυ-υυ-υυ- (ὅπου δύο βραχεῖες συλλαβές, ἐνίοτε μία μακρά, ἀλλά καί τό ἀντίθετο).

νεαραῖσι θεῶν ἐπί συντυχίαις [Σοφ. Ἀντιγ. 157]

υ υ - υ υ - υ υ - υ υ -

δύστανος ἐγὼ μελέα τε πόνων

- - υ υ - υ υ- υ υ - [Εὐρ. Μήδ. 96]

Καταληκτικός ἀναπαιστικός δίμετρος: υυ-υυ-υυ-x

Ὀνομάζεται καί **παροιμιακός**, γιατί χρησιμοποιεῖται συχνά στίς **παροιμίες**, π.χ.:

ἀγαθή καί μάζα μετ' ἄρτον

υ υ - - - υ υ - x

(=καλό εἶναι καί τό κριθαρένιο ψομί, μά ἀφοῦ πρῶτα φᾶμε τό καλό, τό σταρένιο).

ἄλλοι κάμον, ἄλλοι ὄναντο

- - υ υ - υ υ - x

(=ἄλλοι κουράστηκαν, ἄλλοι ὠφελήθηκαν).

Οἶνος καί παῖδες ἀληθεῖς

- - - - υ υ - -

(=τό κρασί καί τά παιδιά λένε τήν ἀλήθεια).

Καταληκτικός ἀναπαιστικός τετράμετρος:

υ υ - υ υ - / υ υ - υ υ - / υ υ - υ υ - / υ υ - -

Στίχος επιβλητικός, πολύ συνήθης στα διαλογικά μέρη τῆς κωμωδίας.

Ακατάληκτος ιαμβικός τρίμετρος: x-υ/x-υ/x-υ- (συχνά -=υυ). Είναι το κύριο μέτρο τῶν διαλογικῶν μερῶν τοῦ ἀττικοῦ δράματος.

Ἦ κοινόν αὐτάδελφον Ἰσμῆνης κάρᾳ (Σοφ. Ἀντιγ. 1)

x - υ - / x - υ - x - x -

ἀμήχανον δέ παντός ἀνδρός ἐκμαθεῖν (Σοφ. Ἀντιγ. 175)

υ - υ - / υ - υ - / υ - υ -

Ακατάληκτος τροχαϊκός δίμετρος: -υ-x/-υ-x

Καταληκτικός τροχαϊκός τετράμετρος: -υ-x-υ-x/-υ-x-υ-

Χορίαμβος: -υυ- (χορεῖος[=τροχαῖος -υ]+ιαμβος υ-

Ἴωνικός δίμετρος: - -υυ/- -υυ ἢ υυ- -/υυ- -

Ἀνακρεόντειος: υυ-υ-υ- (εἶναι μιά ιδιαίτερη μορφή τοῦ ἰωνικοῦ διμέτρου)

Γλυκόνειος: xx/-υυ-/υ-

Θερμόν καί παγετῶδες ὥς (Σοφ. Φιλοκτ. 1082-1102)

- - - υ υ - υ -

Καί μόχθῳ λωβατός, ὅς ἦ-

- - - - υ υ -

Καταληκτικός χοριαμβικός δίμετρος: -υυ-υ-υ- (ὀνομάζεται καί **ἀριστοφάνειος** στίχος)

Ακατάληκτος χοριαμβικός τρίμετρος: υ-υ-/ - - - -/ -υυ-

Καταληκτικός χοριαμβικός τρίμετρος: - - - -/ -υυ-/υ-

Δόχμιος: x-/υ- (παρουσιάζει 30 μορφές λόγω τῆς δυνατότητας:

= υυ, υυ = -, υ = -).

Οἱ τραγικοί ποιητές χρησιμοποιοῦσαν τό μέτρο αὐτό σέ σκηνές πού παρουσίαζαν πολύ πάθος καί μεγάλη συναισθηματική ἔξαρση· ταίριαζε πολύ λίγο μέσα στό ὅλο σύστημα, γι' αὐτό καί τό ὄνόμασαν δόχμιον, δηλαδή πλάγιο, λοξό:

ἐγώ γάρ σ' ἐγώ (Σοφ. Ἀντιγ. 1319)

υ - / - υ -

κατίδεν' ἴδετε τάν (Εὐρ. Μήδ. 1252)

υ υ υ / υ υ υ -

ἐμά τάδ' ἐμά πάθεα (Σοφ. Οἰδ. τύρ. 1330)

υ υ υ / υ υ υ υ υ

Ἡμιπές - υ υ - υ υ -

Κρητικός: - υ -

Δακτυλεπίτριτος (βασίζεται στό ἡμιπές καί στόν κρητικό):

- υ - - / - υυ- υυ - / - υυ-

ἦ: - υ - / - - - υυ - υ - / - - υ -
ἦ: - υ - / - - υυ - υυ - - / - υ -
ἦ: - υ - - / - υυ - υυ - - / - υ -

Από τό ιαμβικό μέτρο (x-υ-) προκύπτουν:

Βακχεῖος: υ - -

Διός παῖ, θές ἔχνος

υ - - / υ - - -

πέδω δεῦρ' ἀποσταῖσα κλισμοῦ (Εὐρ. Ὀρέστ. 1439-40)

υ - - / υ - - / υ - -

Μολοσσός: - - -

Σπονδεῖος: - -

Από τό τροχαϊκό μέτρο (-υ-x) προκύπτουν:

Κρητικός: - υ -

Παλιμβάκχειος: - - υ

Σπονδεῖος: - -

4. Ἀπό τήν προσωδία στά τονικά μέτρα - Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, ὁ πρῶτος τονικός ποιητής

Προϊόντων τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων καί ἀρχομένων τῶν βυζαντινῶν, καθώς ἡ ἑλληνική γλῶσσα ὀλοένα ἐξελισσόταν καί ἀπλοποιοῦνταν, ἄρχισε νά χάνει τό οὐσιαστικό της νόημα ἢ προσωδία, διότι ἄρχισε νά ἐκλείπει ἡ μακρά, ἡ μεγάλης δηλαδή χρονικῆς διάρκειας, ἐκφορά τῶν μακρῶν φωνηέντων, καί ἐπομένως τά μέτρα ἄρχισαν νά μεταβάλλονται σέ τονικά.

Οἱ ἀττικίζοντες βέβαια ποιητές ἐξακολούθησαν νά γράφουν ποιήματα στήν ἀττική γλῶσσα καί ἄρα νά ἐφαρμόζουν τά προσωδιακά μέτρα. Ἕνας ἐξ αὐτῶν, ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος (βλ. ἀνωτέρω· ἔγραψε πάνω ἀπό 30.000 στίχους), μπορεῖ καί ἐφαρμόζει ἄριστα τά δύσκολα πλέον γιά τήν ἐποχή του ἀρχαῖα προσωδιακά μέτρα.

Ὅμως ὁ ἅγιος Γρηγόριος (329/330-390), ὅπως ἤδη στήν εἰδική γι' αὐτόν ἐνότητα ἀναφέρθηκε, σέ δύο ποιήματά του («Ὑμνος Ἑσπερινός» 1, 1, 32 [50 στίχοι] καί «Παραίνεσις πρὸς παρθένους» 1, 2, 3 [100 στίχοι]), στά ὁποῖα χρησιμοποιεῖ λαϊκότερη γλῶσσα, ἐγκαταλείπει τήν προσωδία -σὴν ὁποῖα, ὅπως εἴπαμε, βασίζεται ἡ ἀρχαία ἑλληνική μετρική- καί εἰσάγει τό τονικό μέτρο - καθαρά νεοελληνικό, πού ἀργότερα ἐπεκτείνεται ἡ χρήση του - ιαμβικό ἑπτασύλλαβο στό πρῶτο ποίημα καί ιαμβικό δεκαπεντασύλλαβο στό δεύτερο. Εἶναι ἡ πρώτη φορά πού ἐμφανίζεται, ὡς τονικός, ὁ δεκαπεντασύλλαβος -τό κατ' ἐξοχὴν νεοελληνικό μέτρο- στήν ἑλληνική ποίηση.

Καί ἡ ἐκκλησιαστική Ὑμνογραφία σιγά-σιγά γίνεται τονική. Αντιγράφω δύο σχετικά ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸν τόμο «Περὶ τοῦ ρυθμοῦ ἐν τῇ ὕμνογραφίᾳ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας», Bulletin de Correspondance Hellenique / Annee 1878/ 2/ pp. 372-391:

«...Τὸ ἐκ τῆς προσωδίας αἴσθημα, ἤτοι τὸ ἐκ τῶν μακρῶν καὶ βραχειῶν συλλαβῶν τῶν ἐμμέτρων ποιημάτων, κατὰ μικρὸν ἠμβλύνθη...Τῶν μακρῶν καὶ βραχέων λοιπὸν ἡ αἴσθησις καὶ διάκρισις, ἐφ' ᾧ ἡ ἔγκριτος ποίησις στηρίζεται, ἐξησθένησε καὶ σχεδὸν ἐκλείπει κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς Ἐκκλησίας, ὁ δὲ σωζόμενος τῶν λέξεων τονισμός, διακρίνων τὰς συλλαβὰς εἰς τονιζομένας καὶ μὴ, ἀντεισήγαγε ταύτας εἰς τὴν ποίησιν, καὶ οὕτως ἐγεννήθη ὁ τονικός ρυθμός. Περὶ δὲ τὰ τέλη τοῦ 4^{ου} αἰῶνος ἡ ἀνατροπὴ ἦτο πλήρης, τὸν μετρικὸν ἀντικατέστησεν ὁ τονικός ρυθμός, κάλλιστος δὲ καὶ ἐξαιρετός τούτου καρπὸς ὑπῆρξεν ἀναμφιβόλως ἡ ὕμνογραφία τῆς ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας...».

Δέν πρέπει, λοιπὸν, νὰ ἀναζητοῦνται στὴν ἐκκλησιαστικὴ ποίηση τὰ κλασικὰ προσωδιακὰ μέτρα. Παρὰ ταῦτα, συναντοῦμε τὸ ἱαμβικὸ μέτρο στοὺς τρεῖς ἐν χρήσει σήμερα στή λατρεία κανόνες τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ (γεννήθηκε περίπου λίγο μετὰ τὰ μέσα τοῦ 7^{ου} αἰῶνα καὶ πέθανε πρὶν τὴν Ζ' Οἰκουμένην Σύνοδο [787], στὰ Πρακτικά τῆς ὁποίας ἀναφέρεται ὡς ἀποθανών) στὰ Χριστούγεννα, τὰ Θεοφάνεια καὶ τὴν Πεντηκοστή, ἀλλὰ καὶ σέ ὕμνους τῶν ἁγίων Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Συνεσίου, Σωφρονίου, Μεθοδίου καὶ ἄλλων, οἱ ὅποιοι δέν χρησιμοποιοῦνται στή λατρεία.

Παραθέτω, γιατί τὴ θεωρῶ ἰδιαίτερα κατατοπιστικὴ, τὴν ἐπὶ τοῦ θέματος παρατήρηση τοῦ Ἡλία Βουτιερίδη (Νεοελληνικὴ στιχουργικὴ, Ἀθῆναι 1929, σελ. 46 καὶ 69), ὅτι πολλοὶ ποιητὲς τροπαρίων, ἐπειδὴ ἀντιλαμβάνονταν πὼς μιά ποίηση βασισμένη ἐπάνω σέ νόμους νεκρῆς μετρικῆς δέν μπορούσε νὰ ἔχει στοιχεῖα ζωῆς, ἐπινόησαν τὴν κατασκευὴ στίχων προσωδιακῶν μαζί καὶ τονικῶν. Οἱ στίχοι αὐτοὶ δηλαδὴ εἶχαν τὰ ἀρχαῖα προσωδιακὰ μέτρα, ἀλλὰ συγχρόνως διαβάζονταν κανονικά καὶ μέ τονικὴ προφορά. Στὸ εἶδος αὐτὸ τῶν στίχων πού εἶναι προσωδιακοὶ καὶ συγχρόνως τονικοὶ ἀνήκουν, κατὰ τὸν Ἡλ. Βουτιερίδη καὶ οἱ τρεῖς προμνημονευθέντες κανόνες τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ. Τὸ τονικὸ μέτρο αὐτῶν τῶν προσωδιακῶν ποιημάτων καθίσταται ἐμφανὲς κυρίως στὸ μέλος τους. Ὅταν δηλαδὴ ψάλλονται τὰ τροπάρια αὐτά, ψάλλονται μόνο κατὰ τὸ τονικὸ τους μέτρο (πρβλ. καὶ Κ. Οἰκονόμου, Περὶ τῆς γνησίας προφορᾶς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, Ἐν Πετροπόλει 1830, σελ. 670· βλ. καὶ Π. Ν. Τρεμπέλα, Ἐκλογή ἑλληνικῆς ὀρθοδόξου ὕμνογραφίας, Ἀθῆναι 1978, σελ. 54 κ.έ.).

5. Σύγχρονοι ὕμνογράφοι

Τὶς τελευταῖες δεκαετίες ἔχουν κατακλύσει τὰ ἱεροψαλτικά ἀναλόγια ἀναρίθμητες «φυλλάδες» σύγχρονων ὕμνογράφων, οἱ ὁποῖες περιέχουν ἀκολουθίες Ἁγίων, κυρίως τῶν τελευταίων χρόνων. Κάποτε ὅμως εἶναι ἐμφανῆς ἡ γλωσσικὴ ἀνεπάρ-

κεια καί ἡ ἀπουσία ἐμπνευσης ὠρισμένων ἐκ τῶν ὑμνογράφων αὐτῶν· τό ἀποτέλεσμα εἶναι νά προκύπτουν μερικές φορές ἀκολουθίες ἄκομψες, ἀντιποιητικές καί ἀδόκιμες.

Ὁ ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης εἶναι ὁ κορυφαῖος φιλόλογος καί λόγιος τῶν ὕστερων χρόνων τῆς τουρκοκρατίας. Μιά ματιά στό βιβλίον του «Συμβουλευτικόν Ἐγχειρίδιον» ἀρκεῖ γιά νά τό ἀποδείξει. Ἦταν καί λαμπρός ὑμνογράφος. Ὅμως στό «Θεοτοκάριον» του δέν συμπεριέλαβε οὔτε ἕναν δικό του κανόνα οὔτε ἄλλων νεωτέρων. Μόνο κανόνες «*Εἴκοσι δύο θεσπεσιῶν καί ἱερῶν μελωδῶν*», ἐκείνων τῶν παλαιῶν, μοναδικῶν καί ἀξεπέραστων Ὑμνογράφων τῆς Ρωμηοσύνης πού ἤξεραν τί ἔγραφαν καί πού πρὶν τό γράψουν ἔλιωναν στήν προσευχή καί στή νηστεία.

Μᾶς θυμίζει αὐτή ἡ ἱστορία ἕνα κείμενο τοῦ **Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη**, τοῦ 1900, ὅπου ἐπικρίνοντας ὁ κορυφαῖος συγγραφέας μας κάποιον ἱερομόναχο, ὁ ὁποῖος εἶχε ἀναλάβει τή διόρθωση τῶν Μηναιῶν τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλά τό μόνο πού κατάφερε ἦταν νά «διορθώσει» τά σωστά καί νά γεμίσει τά Μηναιᾶ με καινούργια δικά του λάθη, ἔγραφε:

«Φαντασθῆτε διορθωτὴν τῶν ἱερῶν Μηναιῶν ἐκ τοῦ Ἀθηναϊκοῦ κλήρου! Ὁ ἀνελεήμων οὗτος κληρικός, ὁ ἐκ τοῦ κέντρου αὐτῆς τῆς νήσου τοῦ Πέλοπος καταγόμενος, ὁ καί προλύτης τῆς θεολογίας κτλ., ἐξ ὧν ἦσαν πρὸς διόρθωσιν οὐδέν διόρθωσε· διόρθωσε μόνον ὅλα τά καλῶς ἔχοντα, ἐχειροτέρευσε πολλὰ ἐκ τῶν ὑπόπτων καί ἀφῆκε νά εἰσχωρήσει εἰς τά βιβλία ἀφθονωτάτη νέα συγκομιδὴ τυπογραφικῶν λαθῶν.

Ἐποίησε δέ πολλὰ ἀπολυτίκια ἰδικά του, τά ὅποια καί κατεχώρησεν εἰς τά Μηναιᾶ, ἀγνοῶ μέ ποίαν ἄδειαν, σημειώσας ὑπ' αὐτά τό ἀρκτικόν γράμμα τοῦ ὀνόματός του. Εἶναι δέ τά ποιήματά του ταῦτα ἄμουσα, ὡς εἰκός, καί ἀτερπῆ καί ἀδόκιμα».

(Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη, Τά δώδεκα Μηναιᾶ τοῦ ἐνιαυτοῦ).

11^ο Παράρτημα - Ἀρχαῖες ἑλληνικὲς διάλεκτοι - Ἡ Κοινὴ Ἑλληνικὴ - Ἀττικισμός

1. Ἀρχαῖες ἑλληνικὲς διάλεκτοι

Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα διαφοροποιήθηκε μετὰ τὴν πάροδο τῶν αἰώνων σὲ διαλέκτους, τοπικὲς δηλαδή γλωσσικὲς παραλλαγές, οἱ ὁποῖες ὁμως δὲν ἦταν τέτοιες πού νά ἐμποδίζουν τοὺς Ἕλληνας νά συνεννοῦνται μεταξύ τους. Πάντοτε ἐνιωθάν πως εἶναι ὁ ἴδιος λαός πού ἔχει τὴν ἴδια γλῶσσα. Θά δεχθοῦμε τὴ διαίρεση σὲ τέσσερις ὁμάδες – διαλέκτους: 1) Ἀττικοῖωνικὴ, 2) Δωρικὴ, 3) Αἰολικὴ καὶ 4) Ἀρκαδοκυπριακὴ. Θά τίς ἐξετάσουμε ἐπιγραμματικά.

1) Ἀττικοῖωνικὴ

α) Ἴωνικὴ (Εὐβοία, νησιὰ τοῦ Αἰγαίου ἐκτός ἀπὸ τὴ Ρόδο, Κῶ, Λέσβο καὶ μερικὰ ἄλλα, μικρασιατικὴ παραλία ἀπὸ τὴν Ἀλικαρνασσό ὡς τὴ Σμύρνη καὶ τὴ Φώκαια, ἀποικίες τῶν ἰωνικῶν πόλεων).

Βασικὰ γνωρίσματά της:

Τροπὴ τοῦ μακροῦ α σὲ η (φήμη, μήτηρ, ἱστορίη)· ἀσυναίρετοι τύποι (κινέω, ποιέω κτλ.)· τὰ ψιλὰ σύμφωνα καὶ πνεύματα (ἀπικόμενος, δέκομαι κτλ.)· οἱ ἀναύξητοι ρηματικοὶ τύποι.

Σ' αὐτὴν γράφουν (ἀνάμεικτη μετὰ αἰολικὰ στοιχεῖα) οἱ ποιητὲς Ὅμηρος, Ἡσίοδος, Θέογνις· σ' αὐτὴν ὁ ποιητὴς Ἀπολλώνιος ὁ Ρόδιος· σ' αὐτὴν γράφει τὴν Ἱστορίαν τοῦ Ἡρόδοτος.

Ὁ γλωσσικὸς τύπος τῶν Ἴωνων ἔμεινε πολὺ ἀρχαϊκὸς στὴν Εὐβοία καὶ στὶς Κυκλάδες, ὅπου λόγῳ τῆς φύσης τῆς χώρας δὲν συνέβησαν προσμείξεις.

β) Ἀττικὴ. Ἀναδείχθηκε ὡς ἡ κατ' ἐξοχὴν ἑλληνικὴ διάλεκτος. Σ' αὐτὴν εἶναι γραμμένο τὸ μεγαλύτερο καὶ ἐκλεκτότερο μέρος τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς λογοτεχνίας. Αὐτὴν διδάσκουν οἱ σχολικὲς γραμματικὲς καὶ τὰ σχολικὰ συντακτικά. Ἔχει μεγάλες ὁμοιότητες μετὰ τὴν ἰωνικὴν.

Βασικὰ γνωρίσματά της: Διατηρεῖ τὸ μακρὸ α, ὅταν προηγεῖται ι, ε, ρ (ἱστορία, νέα, ὥρα)· συναίρει περισσότερα φωνήεντα ἀπὸ τὴν ἰωνικὴν (ἰων. ἔθνεα, ἀττ. ἔθνη)· χρησιμοποιεῖ συχνότερα τὸν δυϊκὸ ἀριθμὸ, τὸ σύστοιχο ἀντικείμενο καὶ τὴν ἀττικὴν σύνταξιν.

Οἱ βασικότερες διαφορὲς μεταξύ παλαιότερης καὶ νεώτερης μορφῆς της εἶναι ἡ παλαιότερη χρῆσις τῶν δύο σ ἀντὶ τῶν δύο τ (θάλασσα, ἐνῶ ἀργότερα θάλαττα), ἡ χρῆσις τῶν ρσ ἀντὶ ρρ (ἄρσην, ἐνῶ ἀργότερα ἄρρην) καὶ τῶν προθέσεων ἐς καὶ ζύν ἀντὶ τῶν νεώτερον εἰς καὶ σύν.

2) Δωρική

Ἡ δωρική διάλεκτος χρησιμοποιοῦνταν στήν Πελοπόννησο (ἐκτός τῆς Ἀρκαδίας), στήν Κρήτη, στίς δωρικές ἀποικίες τῆς Σικελίας, στή Ν. Ἰταλία κ.ἄ.

Βασικά γνωρίσματά της: Διατηρεῖ τό μακρό α καί δέν τό τρέπει σε η (ἄμερα, μάτηρ ἀντί τῶν ἰωνικῶν ἡμέρα, μήτηρ)· συναιρεῖ τό οο σέ ω ἀντί ου (τῶ ἵπω ἀντί τοῦ ἵππου)· συναιρεῖ τό εε σέ η ἀντί ει (τρέες – τρῆς)· διατηρεῖ τό τ τῆς τελικῆς συλλαβῆς τι (πέρυτι ἀντί πέρυσι, τίθητι ἀντί τίθησι)· κατεβάζει τόν τόνο (ἀνθρώποι, λεγομένοι, ἐλέγον [γ' πληθ.]· χρησιμοποιεῖ κατάληξη –μεσ ἀντί –μεν (λέγομεσ) κ.ἄ.

Οἱ γλωσσολόγοι κατατάσσουν τή δωρική στίς λεγόμενες Δυτικές Ἑλληνικές διαλέκτους

Κάποιοι γλωσσολόγοι διαίρεσαν – χωρίς ὁμως νά πείθουν ιδιαίτερα - τό σύνολο τῶν δωρικῶν διαλέκτων σέ δύο ομάδες: Σέ μιᾶ «αὐστηρότερη δωρική» (στή Λακωνία, τόν Τάραντα, τήν Ἡράκλεια, τήν Κρήτη, τήν Κυρήνη) καί σέ μιᾶ «ἠπιότερη δωρική» (σέ ὄλα τά ἄλλα δωρικά κράτη) πού πλησίαζε τήν ἀττικοῖωνική.

3) Αἰολική

Ἡ αἰολική ὀμιλοῦνταν στά μικρασιατικά παράλια τοῦ Αἰγαίου βόρεια τῆς Σμύρνης κι ὡς τόν Ἑλλήσποντο, στή Λέσβο, Βοιωτία, Θεσσαλία.

Τά χαρακτηριστικά της εἶναι δύσκολο νά ὀρισθοῦν λόγω τῶν πολλῶν ὑποδιαίρεσεων καί ποικιλιῶν της. Μερικά γνωρίσματά της: Τρέπει τό ο σέ υ (ἄλλο-ἄλλυ)· ἀντί α κοντά στά ὑγρά καί ἔρρινα συχνά παρουσιάζει ο (στροτός)· τά συνηρημένα ρήματα τά σχηματίζει σέ –μι (ὄρημι ἀντί ὀρῶ) κ.ἄ.

4) Ἀρκαδοκυπριακή

Οἱ τρεῖς διαλεκτικές ομάδες στίς ὁποῖες ἀμέσως πῶ πάνω ἀναφερθήκαμε ἀντιστοιχοῦν στίς τρεῖς μεγάλες ομάδες ἑλληνικῶν φύλων, τούς Ἴωνες, τούς Δωριεῖς καί τούς Αἰολεῖς. Κατά τήν ἱστορική περίοδο συναντοῦμε καί τά ὑπολείμματα μιᾶς τέταρτης ομάδας, ἐν μέρει ἀπωθημένα στήν περιοχὴ τῆς Ἀρκαδίας, στήν Πελοπόννησο, καί ἐν μέρει στήν Κύπρο. Σ' αὐτήν πρέπει νά ἀνήκε ἡ λεγόμενη Ἀρκαδοκυπριακή διάλεκτος, στήν ὁποία βασιζόταν ἡ μυκηναϊκή γραπτὴ γλώσσα, ἡ ὁποία ἀργότερα ἐξαφανίσθηκε ἐντελῶς.

Ὁ ἀποικισμός τῆς Κύπρου ἀπό τούς Ἑλληνες θά πρέπει νά ἔγινε περί τό 1000 π.Χ. Οἱ ἀποικοὶ φαίνεται πὼς πῆγαν στήν Κύπρο ἀπό τήν Πελοπόννησο, καί συγκεκριμένα ἀπό τήν Ἀρκαδία, τή Λακωνία, τό Ἄργος καί τή Σικυώνα. Γι' αὐτό ἕνας μέγας ἀριθμὸς χαρακτηριστικῶν γνωρισμάτων εἶναι κοινός καί στίς δύο διαλέκτους· π.χ.: ὁ τύπος ἱερῆς ἀντί ἱερεύς, ἡ σύνδεση τῶν προθέσεων ἀπό καί ἐξ μέ δοτική ἢ τοπική, ἡ τάση νά μετατρέπονται παλιά λαρυγγοχειλικά πρὶν ἀπό φωνῆεν πού προηγεῖται σέ φθόγγους σίζοντες (ἀρκ. εἶσε=εἶτε, ὄζις κοντά στό ὅτις, κυπρ. σις=τις) κ.τ.λ.

Ἡ Ἀρκαδοκυπριακή παρουσιάζει κάποιες ὁμοιομορφίες μέ τήν Αἰολική.

2. Ἡ Κοινή Ἑλληνική

Κατά τὰ τέλη τοῦ 4^{ου} αἰώνα ἡ ἑλληνική γλῶσσα ἄρχισε στή γραπτή της μορφή νά ἐνοποιεῖται. Ἔτσι, μέ βάση τήν ἀττική σχηματίσθηκε μιά κοινή, γραφόμενη διάλεκτος ἡ ὁποία ὀνομάσθηκε Ἑλληνιστική Κοινή ἢ ἀπλῶς **Κοινή**. Παράλληλα μέ τή γραπτή ἀναπτύχθηκε καί ἡ ὁμοιά της προφορική **Κοινή**, πιά δυναμική καί πιά ἐπιδεκτική καινοτομιῶν. Εἶναι ἡ γλῶσσα πού ὁμιλεῖται καί γράφεται κατά τούς Ἑλληνιστικούς χρόνους (θάνατος Μ. Ἀλεξάνδρου τό 323 π.Χ., κι ὡς τό 31/30 π.Χ., κατάλυση τοῦ τελευταίου ἑλληνιστικοῦ κράτους, τῶν Πτολεμαίων τῆς Αἰγύπτου, ἀπό τούς Ρωμαίους) σέ ὅλα τά ἀπέραντης ἑκτασης ἑλληνιστικά βασίλεια. Κατά τούς Ρωμαϊκοὺς χρόνους (31/30 π.Χ. - 324 μ.Χ.) ἡ διάδοσή της ἐνισχύθηκε καί ἀπλώθηκε σ' ὅλον τόν χῶρο πού περιβάλλει τή Μεσόγειο καί πολύ ἀνατολικότερα καί ἔγινε μιά γλῶσσα, τρόπον τινά, παγκόσμια. Ἔγινε γλῶσσα τοῦ κόσμου. Οἱ Ρωμαῖοι αὐτοκράτορες καί οἱ διασημότεροι εκπρόσωποι τῆς λατινικῆς λογοτεχνίας θεωροῦν καύχησή τους ἀλλά καί ὑποχρέωσή τους νά διευκολύνουν τή διάδοση τῆς ἑλληνικῆς γλῶσσας.

Ἡ Κοινή ὀνομάζεται καί Ἑλληνιστική ἢ Ἀλεξανδρινή Κοινή, καθώς τὰ χρόνια αὐτά τό πολιτιστικό κέντρο τοῦ κόσμου ἦταν ἡ Ἀλεξάνδρεια μέ τό Μουσεῖον της (Πανεπιστήμιο) καί τή μοναδική της Βιβλιοθήκη. Στήν λογοτεχνική Κοινή, μέ κάποιους ἑβραϊσμούς, οἱ ἑβδομήντα δύο ἑλληνιστές Ἑβραῖοι τῆς Ἀλεξανδρείας μετέφρασαν ἀπό τή γλῶσσα τους κατά τίς ἀρχές τοῦ 3^{ου} αἰῶνος π.Χ. τήν Παλαιά Διαθήκη (μετάφραση τῶν Ἑβδομήκοντα). Προφανῶς οἱ λόγοι δέν ἦταν μόνο προσηλυτιστικοί· οἱ ἴδιοι οἱ Ἑβραῖοι, καί κυρίως οἱ τῆς Διασποράς, εἶχαν ἀρχίσει πλέον νά μήν καταλαβαίνουν τή γλῶσσα τους λόγω τῆς κυριαρχίας τῆς ἑλληνικῆς. Ἡ Κοινή Ἑλληνική κατ' οὐσίαν εἶναι μιά ἀπλούστερη μορφή τῆς ἀττικῆς μέ ἰωνικούς χρωματισμούς καί μερικούς δωρισμούς.

Στήν Κοινή γράφτηκε καί ἡ Καινή Διαθήκη. Θά μπορούσαμε νά ποῦμε μέ βεβαιότητα πῶς ἡ Καινή Διαθήκη -καί μάλιστα τὰ Εὐαγγέλια, πού ὡς κείμενα ἀφηγηματικά εἶναι πιά εὐληπτα γλωσσικά ἀπό τὰ ἄλλα βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης καί ἔχουν πολλά στοιχεῖα τῆς καθομιλουμένης- εἶναι τὰ μοναδικά, ἴσως, κείμενα ἐκείνης τῆς ἐποχῆς πού ἀπεικονίζουν μέ κάποια ἀκρίβεια πῶς μιλοῦσαν στά χρόνια τοῦ Χριστοῦ οἱ ἀπλοί λαϊκοί ἄνθρωποι -ὄχι μόνον οἱ Ἕλληνες- στήν καθημερινότητά τους.

Θά πρέπει, ὅμως, νά προσθέσουμε ὅτι ἡ Κοινή, ἐνῶ ὡς γραφόμενη παρουσίαζε κάποια σταθερή ὁμοιομορφία, ὡς ὁμιλούμενη, μέσα στόν ἀχανῆ κόσμο στόν ὁποῖο ἐντελῶς ἀβίαστα καί ἐλεύθερα κυριάρχησε πλήρως, παρουσίαζε ρευστότητα καί μεγάλη ποικιλία, καθώς ἀναμειγνύταν μέ τίς τοπικές γλῶσσες καί διαλέκτους. Ὅπως εὐστοχα καί παραστατικά εἶχε γράψει ὁ ἀείμνηστος καθηγητής τῆς Γλωσσολογίας Νικόλαος Ἀνδριώτης, «Ἡ Κοινή, παρά τό ὄνομά της, θά μπορούσε νά παρομοιασθεῖ πρὸς ὑφασμα καμωμένο ἀπό ποικιλόχρωμο (ἀρχαῖο διαλεκτικό) στημόνι καί ἀπό μονόχρωμο (ἀττικό) ὑφάδι».

Οί πρώτοι πού ασχολήθηκαν μέ τήν Κοινή, καί στήν ἀλεξανδρινή ἐποχή ἀλλά καί στά νεώτερα χρόνια, ἦταν κλασικοί φιλόλογοι, οἱ ὁποῖοι εἶχαν ὡς πρότυπό τους τή γλώσσα τῶν μεγάλων κλασικῶν μας. Αὐτός εἶναι ἴσως ὁ λόγος πού δέν δόθηκε στήν Κοινή ἡ προσοχή πού τῆς ἄξιζε, ἀφοῦ τή θεωροῦσαν γλώσσα παρακμιακή, μιά καί εἶχε μικρές ἢ ἄλλοτε μεγάλες ἀποκλίσεις ἀπό τήν παραδοσιακή ἀττική. Ἀπό τά τέλη τοῦ 19^{ου} αἰῶνα οἱ ἀντιλήψεις αὐτές ἔχουν ἀναθεωρηθεῖ καί χάρις στή φιλολογική ἔρευνα γνωρίζουμε σήμερα σέ ικανοποιητικό βαθμό τήν ἐξελικτική πορεία τῆς Κοινῆς στά 600 χρόνια ἀπό τόν θάνατο τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ὡς τόν Μ. Κωνσταντίνο.

3. Ἀττικισμός

Ἡ ἀττική ποτέ δέν ὑπῆρξε ὁμοιόμορφη, ἰδίως στόν προφορικό λόγο, σ' ὅλη τήν ἔκταση τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου. Κι ἀκόμη ὡς ζωντανή ὁμιλούμενη γλώσσα, ἡ Κοινή, μέσα στούς αἰῶνες φυσιολογικά, ὅπως εἶπαμε, ἐξελίχθηκε καί ἀλλοιώθηκε, ἰδίως στό στόμα τόσων ἀλλόγλωσσων λαῶν, ἀνατολῆς καί δύσης, πού τήν ἔμαθαν καί πολλοί τή μίλησαν στήν καθημερινότητά τους. Ἡ ἀλλοίωσή της ἦταν βέβαια τό ἀναγκαῖο τίμημα πού ἡ ἑλληνική γλώσσα πλήρωσε σέ ἀντάλλαγμα τοῦ γεγονότος ὅτι σ' ἓνα τόσο σύντομο διάστημα μετά τόν θάνατο τοῦ μεγάλου ἐκπολιτιστῆ τῆς Ἀνατολῆς Μ. Ἀλεξάνδρου -ἴσως οὔτε μετά ἀπό πενήντα χρόνια-, καί χάρις σ' αὐτόν, κατέστη γλώσσα ὄλου τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου.

Ὅμως οἱ Ἑλληνες Γραμματικοί τῶν ἀλεξανδρινῶν καί ἀργότερα τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων, πού ἔργο τους ἦταν νά σπουδάζουν καί νά διδάσκουν τά κλασικά κείμενα, ἀντέδρασαν στήν ἀπομάκρυνση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας ἀπό τήν ἀρχαία μορφή της τοῦ 5^{ου} αἰῶνος π.Χ. Εἶχαν τήν ἐλπίδα πώς, ἂν ἐπανέφεραν σέ χρήση τήν ἀρχαία ἀττική, θά μπορούσαν νά δημιουργηθοῦν ξανά λογοτεχνικά ἔργα ἐφάμιλλα τῶν κλασικῶν ἔργων τῆς ἀττικῆς διαλέκτου. Ἡ ἀντίθεσή τους ἐκδηλώθηκε πολύ ἔντονα, κυρίως κατά τόν 1^{ον} αἰῶνα π.Χ., πιό πολύ στήν Ἀλεξάνδρεια, ἀλλά καί στά ἄλλα πνευματικά κέντρα τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἡ κίνηση αὐτή ἐναντίον τῆς Κοινῆς ὀνομάσθηκε **ἀττικισμός** καί οἱ ὀπαδοί της **ἀττικιστές**.

Ἀσιανισμός

Ἐνας ἄλλος λόγος πού δικαιολογεῖ τήν ἔνταση μέ τήν ὁποία ἐκδηλώθηκε ὁ **ἀττικισμός** εἶναι καί ὁ **ἀσιανισμός**. Πρόκειται γιά μιά ἀλλαγὴ ὕφους στή συγγραφή, κυρίως στή ρητορεία, πού ἀρχίζει νά παρατηρεῖται, πιό πολύ στή Μικρά Ἀσία, ἀπό τίς ἀρχές ἤδη τοῦ 3^{ου} αἰῶνα π.Χ. Πρωτεργάτης τῆς τάσης αὐτῆς τοῦ ἀσιανισμοῦ καί ἰδρυτῆς τῆς, ἄς τήν ποῦμε, «**ἀσιανῆς σχολῆς**» εἶναι ὁ **ρήτορας Ἡγησίας ἀπό τή Μαγνησία** τῆς Λυδίας τῆς Μ. Ἀσίας (3^{ος} αἰ. π.Χ.· βλ. 1^ο Παράρτημα). Γνωρίσματα τῆς τάσης αὐτῆς εἶναι ἡ ὑπερβολή, ὁ στόμφος, ἡ ἐπιτήδευση, ἡ ἀντίδραση κατά τῆς γλωσσικῆς συμμετρίας στή ρητορική, ἡ διατάραξη τῆς γλωσσικῆς μορφῆς, μιά ἀφύσικη συσσώρευση ἄγνωστων ὡς τότε καί ἀνεπιθύμητων ἀπό τοὺς μεγάλους κλασικούς τεχνίτες τοῦ λόγου γλωσσικῶν καί ὕφολογικῶν στοιχείων ἑνός ἄκρατου καί

προκλητικού έντυπωσιασμοῦ. Μιά αντίδραση σ' ὅλες αὐτές τίς ἀκρότητες διαπιστώνουμε ἤδη στους ἀττικιστές **Καικίλιο** ἀπό τήν Καλή Ἀκτή τῆς Σικελίας (1^{ος} αἰ. π.Χ.) καί **Διονύσιο τόν Ἀλικαρνασσέα** (1^{ος} αἰ. π.Χ.). Θά ἦταν χρήσιμο νά προσθέσουμε πῶς ἀπό λατινικές πηγές γνωρίζουμε ὅτι καί ὁ αὐτοκράτορας Ὁκταβιανός Αὐγούστος (27 π.Χ.-14 μ.Χ.) ἀπέρριπτε τήν Ἀσιανή ρητορική, τήν ὁποία, κατά τόν Πλούταρχο, προτιμοῦσε ὁ ἀντίπαλός του Μάρκος Ἀντώνιος.

Ἡ ἀντίδραση κατά τοῦ ἀσιανισμοῦ καί κατά τῆς Κοινῆς ἐκδηλώθηκε ἀπό τούς **ἀττικιστές**, ὅπως εἶπαμε, κατά τόν 1^{ον} αἰώνα π.Χ. Προετοιμαζόταν ὁμως πολύ νωρίτερα, πρωτίστως ἐναντίον τοῦ ἀσιανισμοῦ, ὡς μία λαχτάρα ἐπιστροφῆς στά παλιά ὑποδείγματα τοῦ ἀττικοῦ ὕφους. Σύντομα, μετά τήν Ἀλεξάνδρεια καί τά ἄλλα μεγάλα πνευματικά κέντρα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, μεταφέρθηκε καί στή Ρώμη, ὅπου πολλοί Ἑλληνες λόγιοι ἐργάζονταν ὡς οἰκοδιδάσκαλοι.

Ὁ **ἀττικισμός** ὁμως ἐγινε ἐντονότερος κατά τον 1^ο καί 2^ο αἰώνα μ.Χ., ὅταν ὁ Χριστιανισμός, χρησιμοποιώντας ὡς γλωσσικό ὄργανό του τήν περιφρονημένη Κοινή, στράφηκε ἐναντίον τῆς εἰδωλολατρίας· τό θρησκευτικό χάσμα ἐγινε τώρα καί γλωσσικό. Ὁ πολὺς λαός δέν ἐπηρεάσθη καί ἐξακολούθησε νά μιλάει τῆ συνεχῶς ἐξελισσόμενη καί ἀνανεούμενη γλώσσα του. Ἡ μέγιστη πλειονότητα ὁμως τῶν ἑλληνιστῶν φιλολόγων, γραμματικῶν, ἱστορικῶν, ρητόρων κ.ἄ. ἀκολούθησε τόν ἀττικισμό.

Ἀττικιστές ἦταν ὁ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς, ὁ Πλούταρχος, ὁ Λουκιανός, ὁ ἐλληνομαθῆς αὐτοκράτωρ τῆς Ρώμης Μάρκος Αὐρήλιος, ὁ Δίων ὁ Χρυσόστομος, ὁ Φρόνιχος τῆς δεύτερης σοφιστικῆς, ὁ ἐπιλεγόμενος Ἀράβιος, ὁ Πλωτίνος, ὁ Ὠριγένης, ὁ Λιβάνιος, ὁ Μ. Βασίλειος, ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος κ.π.ἄ. Θά μπορούσε νά πεῖ κανεὶς πῶς σχεδόν ὅλοι οἱ λόγιοι ἐκείνους τούς αἰῶνες ἦταν ἀττικιστές. Ὑπῆρξαν βέβαια καί ἐλάχιστοι συγγραφεῖς πού ἦταν ἀντίθετοι πρὸς τόν ἀττικισμό, ὅπως ὁ Γαληνός, ὁ Σέξτος Ἐμπειρικός κ.ἄ. Ἡ ἀντίδρασή τους ὁμως ἦταν πολὺ χαλαρή. Δέν φαίνεται νά τούς ἀπασχολοῦσε ιδιαίτερα τό ζήτημα.

Δέν θά πρέπει, φυσικά, νά μᾶς διαφεύγει τό γεγονός πῶς οἱ ἀττικιστές ἄφησαν ἓνα ἔργο δικό τους πολυποίκιλο τεράστιας ἀξίας, ἀλλά καί ἐν πολλοῖς διέσωσαν τούς ἀρχαίους συγγραφεῖς καί ποιητές, κλασικούς καί παλαιότερους, τούς ὁποίους οἱ ἴδιοι μελέτησαν σχολαστικά, ὑπομνημάτισαν καί ἐξέδωσαν. Ἐνας μεγάλος ἀριθμὸς ἀττικιστῶν καθὼς καί δείγματα ἔργων τους περιλαμβάνονται στήν παρούσα ἐργασία.

12° Παράρτημα - Ἡ Παλατινὴ Ἀνθολογία

Ἡ **Παλατινὴ Ἀνθολογία** (Anthologia Palatina) εἶναι συλλογὴ ἑλληνικῶν ἐπιγραμμάτων πολλῶν ποιητῶν ἀπὸ τὸν 7^{ον} αἰ. π.Χ. μέχρι τὸ 600 περίπου μ.Χ., πού βρέθηκε τὸ 1606 σ' ἓνα χειρόγραφο τῆς Bibliotheca Palatina στὴ Χαϊδελβέργη. (Τὸ χειρόγραφο ἀποτελεῖται ἀπὸ 709 σελίδες. Τὸ τμήμα μὲ τίς πρῶτες 614 σελίδες βρίσκεται σήμερα στὴ Βιβλιοθήκη τῆς Χαϊδελβέργης, ἐνῶ οἱ τελευταῖες 94 σελίδες βρίσκονται ἀπὸ τὸ 1797 στὴν Παρισινὴ Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη). Ἡ Παλατινὴ Ἀνθολογία εἶναι ποιητικὴ ἀνθολογία 3.700 ἐπιγραμμάτων -πού συνέγραψαν 370 καὶ πλέον ποιητές- χωρισμένων σὲ 15 κεφάλαια. Βασίζεται στὴ μὴ διασωθεῖσα συλλογὴ τὴν ὁποία συντάξε τὸν 10^{ον} αἰῶνα στὴν Κωνσταντινούπολη ὁ **Κωνσταντῖνος Κεφαλαῖς** – λόγιος πρωθιερέας τοῦ κλήρου τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορικῆς Αὐλῆς – γνωστὴ ὡς **Ἀνθολογία τοῦ Κεφαλαῖ.**

Ὁ Κεφαλαῖς στὴν ἐργασία του αὐτὴ χρησιμοποίησε τίς παλαιότερες **Ἀνθολογίες** (τῶν **Μελεάγρου** ἀπὸ τὰ Γάδαρα, περί τὸ 70 π.Χ., **Φιλίππου** τοῦ Θεσσαλονικέως, περί τὸ 40 μ.Χ., **Διογενειανοῦ τοῦ Ἡρακλειώτου**, 140 μ.Χ., **Παλλάδα**, **Ἀγαθία τοῦ Σχολαστικοῦ κ. ἄ.**), ἀλλὰ κατάρτισε καὶ νέα συλλογὴ, ὅπως π.χ. Ἐπιγραφές οἰκοδομημάτων.

Σημαντικότερη ἀπὸ τίς συλλογές πού χρησιμοποίησε ὁ Κεφαλαῖς ἦταν ἡ συλλογὴ τοῦ Ἀγαθία τοῦ Σχολαστικοῦ. Ὁ **Ἀγαθίας ὁ Σχολαστικός** (530/32-579/82), δικηγόρος στὴν Κωνσταντινούπολη, κατάρτισε μία συλλογὴ μὲ τὸν τίτλο "Κύκλος τῶν νέων ἐπιγραμμάτων", στὴν ὁποία συγκέντρωσε ἐπιγράμματα δικὰ του ἀλλὰ καὶ ἄλλων ἐπιγραμματοποιῶν, τὰ ὁποῖα σώθηκαν στὴν Παλατινὴ Ἀνθολογία. Γύρω στὰ ἑκατὸ ἀπὸ τὰ ἐπιγράμματα αὐτὰ εἶναι δικὰ του. Ἔχουν διάφορα θέματα καὶ εἶναι κομψὰ στὴ μορφή· οἱ ἀναφορές πού κάνουν σὲ παλαιότερα πρότυπα τὰ καθιστοῦν πολύτιμα. Εἶναι ἀπὸ τὰ ἄριστα ποιήματα τῆς ἐποχῆς του. Ὁ Ἀγαθίας στὰ ἐπιγράμματα του αὐτὰ, ἀκολουθώντας τὴν παράδοση τοῦ εἶδους, παρουσιάζει τὴ ζωὴ ὡς ἓνα σύντομο ταξίδι πρὸς τὸν θάνατο, ὁ ὁποῖος δὲν πρέπει νὰ τρομάζει τὸν ἄνθρωπο.

Μὲ τὸ νὰ συμπεριλάβει ὁ **Κωνσταντῖνος Κεφαλαῖς** στὸ ἔργο του τὸν φιλολογικὸ κύκλο τοῦ **Ἀγαθία**, διέσωσε πολὺ βυζαντινὸ ὕλικό.

Ἡ Ἀνθολογία τοῦ Κεφαλαῖ δὲν σώθηκε, ὅπως εἶπαμε, στὸ πρωτότυπο. Μία διευρυμένη καὶ διορθωμένη ἔκδοσή της εἶναι ἡ Παλατινὴ Ἀνθολογία.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Παλατινὴ Ἀνθολογία ὑπάρχει καὶ ἡ **Πλανούδεια Ἀνθολογία** (**Anthologia Planudea**), ἡ ὁποία γράφηκε μεταξὺ τοῦ 1299 καὶ τοῦ 1301 ἀπὸ τὸν βυζαντινὸ μοναχὸ Μάξιμο Πλανοῦδη καὶ σώζεται σὲ αὐτόγραφο τοῦ ἰδίου. Ἡ Ἀνθολογία τοῦ Πλανοῦδη στὸ μεγαλύτερο μέρος της περιλαμβάνει τὰ ἴδια ἐπιγράμματα με τὴν Παλατινὴ Ἀνθολογία, ἀλλὰ καὶ 390 ἄλλα, τὰ ὁποῖα ἀπὸ τὸν 19^ο αἰῶνα καὶ ἐξῆς ἀναφέρονται καὶ δημοσιεύονται ὡς τὸ **16^ο βιβλίον τῆς Παλατινῆς Ἀνθολογίας** ὑπὸ τὸν τίτλο "**Πλανοῦδειο Παράρτημα**" ("Appendix Planudea").

Ἡ Παλατινὴ Ἀνθολογία διέσωσε τό ἐλληνιστικό ἐπίγραμμα, ἕνα σημαντικό εἶδος τῆς ἐλληνικῆς ποίησης ἀπό τοὺς χρόνους τῶν διαδόχων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου μέχρι τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Καί τὰ **16 βιβλία τῆς Παλατινῆς Ἀνθολογίας** φέρουν συνήθως τόν παράλληλο τίτλο "**Ἑλληνικὴ ἢ Παλατινὴ Ἀνθολογία**" ἢ ἀπλῶς "**Ἑλληνικὴ Ἀνθολογία**".

13^ο Παράρτημα - Η γλώσσα κατά λογοτεχνικό είδος

Σέ γενικές γραμμές οί ἀρχαίοι Ἑλληνες συγγραφεῖς χρησιμοποίησαν μιά γλώσσα λογοτεχνική, ὄχι καί τόσο κοντά στήν καθομιλουμένη τῆς κάθε ἐποχῆς. Ὅμως τό κάθε λογοτεχνικό εἶδος συνδέεται μέ μία συγκεκριμένη διάλεκτο, ἄσχετα μέ τή γεωγραφική προέλευση τοῦ συγγραφέα ἢ ποιητή. Ὁ ποιητής, δηλαδή, ἢ ὁ πεζογράφος δέν γράφει στή διάλεκτο τῆς πατρίδας του, αὐτήν πού ὁ ἴδιος μιλάει, ἔστω καί μέ λογοτεχνικά χαρακτηριστικά, ἀλλά στή διάλεκτο στήν ὁποία ἐπικράτησε νά καλλιεργεῖται καί νά γράφεται τό εἶδος μέ τό ὁποῖο αὐτός ἀσχολεῖται. Ἡ διάλεκτος αὐτή ἦταν ἐκείνη τήν ὁποία χρησιμοποίησαν ἀρχικά, γιά κάθε εἶδος, οἱ μεγάλοι τεχνίτες τοῦ λόγου, πιθανῶς διότι οἱ ἴδιοι κατάγονταν ἀπό περιοχές πού αὐτή ὀμιλοῦνταν. Ἔτσι, μέ πολλές, βέβαια, διαφοροποιήσεις καί ἀποκλίσεις:

α) Τήν **ἰωνική** διάλεκτο χρησιμοποιοῦν:

1. Ἡ ἐπική ποίηση. Ἡ γλώσσα τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν εἶναι ἡ πρώτη λογοτεχνική γλώσσα πού μαρτυρεῖται. Εἶναι μιά γλώσσα τεχνητή. Οἱ ἐσωτερικοί της μηχανισμοί ἀνταποκρίνονται στίς ἀνάγκες ἐφαρμογῆς τοῦ δακτυλικοῦ ἐξαμέτρου. Ἡ ἰωνική διάλεκτος τῆς ἐπικῆς ποίησης εἶναι ἰδιότυπη. Εἶναι μιά γλώσσα λογοτεχνική μέ ἀρκετά αἰολικά καί λιγότερα ἀττικά καί ἀρκαδοκυπριακά στοιχεῖα.

2. Ἡ λυρική ποίηση, καί συγκεκριμένα: ἡ ἐλεγειακή, ἡ ἰαμβική καί ἡ μελική· ἐξαιροῦνται ἡ χορική καί ἡ μελική ποίηση.

3. Οἱ Ἴωνες λογογράφοι Ἐκαταῖος ὁ Μιλήσιος, Ἑλλάνικος ὁ Μυτιληναῖος κ.ἄ.

4. Ὁ ἱστορικός Ἡρόδοτος ὁ Ἀλικαρνασσεύς.

5. Ὁ Ἴπποκράτης.

β) Τή **δωρική** διάλεκτο χρησιμοποιοεῖ:

Ἡ χορική (λυρική) ποίηση.

Ἀπό τή δωρική πεζογραφία σώθηκαν ἐλάχιστα.

γ) Τήν **αἰολική** διάλεκτο χρησιμοποιοεῖ:

Ἡ μελική (λυρική) ποίηση (μέλος ἢ ὠδή).

δ) Τήν **ἀττική** διάλεκτο χρησιμοποιοῦν:

1. Οἱ Ἀθηναῖοι πεζογράφοι τῆς κλασικῆς ἐποχῆς, δηλαδή οἱ ἱστορικοί Θουκυδίδης καί Ξενοφῶν, οἱ φιλόσοφοι Πλάτων καί Ἀριστοτέλης, οἱ μεγάλοι ἀττικοί ρήτορες Λυσίας, Ἴσοκράτης, Δημοσθένης, ἀλλά καί οἱ Ἰσαῖος, Αἰσχίνης, Ὑπερείδης, Λυκοῦργος, Δημάδης κ.ἄ.

2. Οἱ τραγικοί ποιητές τῆς κλασικῆς ἐποχῆς. Στά διαλογικά μέρη τῶν τραγωδιῶν χρησιμοποιοῦν τήν ἀρχαία ἀττική μέ μερικούς ἰωνικούς τύπους, ἐνῶ στά χορικά τήν ἀρχαία ἀττική μέ μερικούς δωρικούς τύπους.

14^ο Παράρτημα - Η δημοκρατική Αθήνα και οι θεσμοί της

A. Οι πολιτειακοί θεσμοί τῆς ἀρχαίας Ἀθήνας

1. Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Δήμου

Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Δήμου ἦταν ὁ ὑπέρτατος πολιτικός θεσμός τῆς ἀρχαίας Ἀθήνας. Εἶχε δικαιοδοσίες νομοθετικές, διοικητικές καί δικαστικές. Συμμετεῖχαν σ' αὐτήν ὅλοι οἱ Ἀθηναῖοι πολῖτες πού εἶχαν πλήρη πολιτικά δικαιώματα, ἦταν δηλαδή καί οἱ δύο γονεῖς τους Ἀθηναῖοι καί ἐπί πλέον δέν εἶχαν κηρυχθεῖ μέ ἀπόφαση δικαστηρίου «ἄτιμοι», δέν εἶχαν δηλαδή χάσει τά πολιτικά τους δικαιώματα (τά πολιτικά του δικαιώματα τά ἔχανε κάποιος Ἀθηναῖος πολίτης εἴτε λόγῳ χρεῶν πρός τό δημόσιο, εἴτε λόγῳ λιποταξίας σέ μάχη, εἴτε λόγῳ ἐταιρισμοῦ [=πορνείας], εἴτε διότι εἶχε διαπράξει σοβαρά ἀδικήματα). Ἐπειδή ἡ πόλις-κράτος τῶν Ἀθηνῶν εἶχε μεγάλη ἔκταση, καθώς περιελάμβανε ὁλόκληρη τήν Ἀττική, οἱ περισσότεροι πολῖτες συμμετεῖχαν στίς συνεδριάσεις τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Δήμου μόνον ὅταν ἐπρόκειτο νά συζητηθοῦν πολύ σοβαρά καί δύσκολα ζητήματα.

Στίς συνεδριάσεις της μπορούσαν νά συμμετέχουν ὅλοι οἱ πολῖτες **ἀπό τό εικοστό ἔτος τῆς ἡλικίας τους**, ὁπότε εἶχαν ὁλοκληρώσει τή στρατιωτική τους θητεία. Ἀποκλείονταν οἱ γυναῖκες, οἱ μέτοικοι καί οἱ δοῦλοι.

Μερικές ἀπό τίς ἀρμοδιότητες τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Δήμου ἦταν οἱ ἐξῆς:

Ψήφισε τούς νέους νόμους.

Ἐξέλεγε ὠρισμένους ἀπό τούς αἰρετούς καί κληρωτούς ἄρχοντες.

Ψήφισε νόμους οικονομικοῦ περιεχομένου, καθόριζε τή νομισματική πολιτική τοῦ κράτους καί γενικότερα ἀσκοῦσε τήν οικονομική πολιτική τῆς πόλης-κράτους τῶν Ἀθηνῶν.

Ἀποφάσιζε γιά τή σύναψη εἰρήνης ἢ τήν κήρυξη πολέμου καί ἐν γένει εἶχε αὐξημένες ἀρμοδιότητες σέ θέματα ἐξωτερικῆς πολιτικῆς καί ἄμυνας.

Ὁ ρόλος της ἦταν ιδιαίτερα σημαντικός σέ θέματα πού ἀφοροῦσαν τίς σχέσεις τῆς Ἀθήνας μέ τίς συμμαχικές της πόλεις.

Ἡ Ἐκκλησία ἔπαιζε ρόλο καί στόν θρησκευτικό τομέα. Δύο παραδείγματα: α. μόνο μέ δική της ἀπόφαση ἐπιτρεπόταν ἡ ἴδρυση νέων ναῶν καί β. κατά τόν Πελοποννησιακό πόλεμο ἀποφάσισε νά ἀφιερώνονται οἱ πρῶτοι καρποί τῆς γῆς («ἀπαρχές») στό ἱερό τῆς Ἐλευσίνας -ὄχι μόνον ἀπό τήν Ἀθήνα, ἀλλά καί ἀπό τίς συμμαχικές της πόλεις- καί μάλιστα σέ συγκεκριμένη ἀναλογία: ἓνα πρὸς ἑξακόσια γιά τό κριθάρι καί ἓνα πρὸς χίλια διακόσια γιά τό σιτάρι.

Ἐξέλεγε τούς πρέσβεις τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας καί τούς ἔδινε ὁδηγίες γιά τή διπλωματική τακτική πού ἔπρεπε κατά περίπτωση νά ἀκολουθήσουν.

Ἀποφάσιζε γιά τίς λεπτομέρειες τῶν πολεμικῶν επιχειρήσεων, ἀπό τήν ἐπιλογή τῶν στρατηγῶν καί τόν ἀριθμό τῶν ὀπλιτῶν ἢ τῶν πλοίων μέχρι καί τόν ἀριθμό τῶν

μετοίκων καί τῶν δούλων πού θά συνόδευαν τούς Ἀθηναίους πολίτες στίς πολεμικές ἐπιχειρήσεις.

Παρεῖχε τό δικαίωμα τοῦ Ἀθηναίου πολίτη σέ ξένους πού εἶχαν προσφέρει μεγάλες ὑπηρεσίες στήν πόλη.

Γιά μεγάλα ἀδικήματα πού ἐνέπιπταν στήν ἀρμοδιότητά της μπορούσε – χρησιμοποιώντας τή δικαστική της ἐξουσία – νά ἐπιβάλλει τήν ποινή τοῦ θανάτου ἢ τῆς ἐξορίας ἢ τή δήμευση τῆς περιουσίας. Οἱ σχέσεις μεταξύ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Δήμου καί τῶν δικαστηρίων ἦταν περίπλοκες, διότι ἀφ' ἑνός μὲν ἡ Ἐκκλησία ἀπέδιδε δικαιοσύνη, ἀφ' ἑτέρου δέ οἱ ἀποφάσεις τῶν δικαστηρίων ἦταν συχνά πολιτικές.

Οἱ ἀποφάσεις τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Δήμου δέν ὑπέκειντο σέ ἔλεγχο. Εἶχαν ὅμως διασφαλισθεῖ ὅλες οἱ ἀναγκαῖες δικλεῖδες ἀσφαλείας (π.χ. ἡ «γραφὴ παρανόμων» [ἐπρόκειτο γιά καταγγελία ἐναντίον πολίτη ὁ ὁποῖος πρότεινε ψήφισμα ἀντίθετο μέ τήν ἰσχύουσα νομοθεσία καί τό συμφέρον τοῦ κράτους, γεγονός πού προέβλεπε πολύ αὐστηρές ποινές]· ἀκόμη καί ἡ ἀναγραφὴ τοῦ ὀνόματος τοῦ εἰσηγητοῦ μιᾶς πρότασης στό σχετικό ψήφισμα τόν καθιστοῦσε προσεκτικό στά λόγια του, γιατί ἤξερε πῶς, ἂν ἡ πρότασή του εἶναι παράνομη ἢ ἀποβεῖ σέ βᾶρος τοῦ δήμου, θά τιμωρηθεῖ αὐστηρά [θυμίζουμε τίς ἄκρως προσεκτικές φράσεις τοῦ Δημοσθένη στόν Α' Ὀλυνθιακό του –μέ τίς ὁποῖες οὐσιαστικά πρότεινε τή χρησιμοποίηση τῶν ἀπαγορευμένων «θεωρικῶν» γιά τόν ἐξοπλισμό στρατοῦ κατά τοῦ Φιλίππου πρὸς ὑπεράσπιση τῆς συμμάχου Ὀλύνθου– «ἔστι χρήμαθ' ὑμῖν» 19, «σύ γράφεις ταῦτ' εἶναι στρατιωτικά; μά Δί', οὐκ ἔγωγε» 19, «δεῖ δὴ χρημάτων» 20]), ὥστε ἡ ἐξουσία της νά μὴν ἀποβαίνει σέ βᾶρος τῆς δημοκρατίας τήν ὁποία αὐτή πρωτίστως ὑπηρετοῦσε.

Γιά πολύ σοβαρά ζητήματα (π.χ. κήρυξη πολέμου ἢ σύναψη εἰρήνης, ὀστρακισμός, πολιτογράφηση) ἀπαιτοῦνταν πολύ αὐξημένη πλειοψηφία τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Δήμου (γιά τόν ὀστρακισμό ἀπαιτοῦνταν ὁ ἀριθμός τῶν ἑξὶ χιλιάδων πολιτῶν).

Πρὶν ἀπὸ τήν ἔναρξη τῆς διαδικασίας, ὁ γραμματεὺς ἀπήγγελλε προσευχή πρὸς τούς θεούς, τήν ὁποία ἐπανελάμβανε πολύ δυνατά ὁ κῆρυξ.

Οἱ ἀγορητές ἔφεραν στό κεφάλι τους στεφάνι μυρτιάς.

Δικαίωμα λόγου εἶχαν ὅλοι οἱ Ἀθηναῖοι πολίτες.

Ἡ ψηφοφορία γινόταν διά «χειροτονίας», δηλαδή δι' ἀνατάσεως τῶν χειρῶν. Γιά πολύ σοβαρά ζητήματα, ὅπως σέ περιπτώσεις ὀστρακισμού, γινόταν μυστική ψηφοφορία.

Πρὶν ἀπὸ τίς ἀρχές τοῦ 4^{ου} αἰῶνα π.Χ. δέν φαίνεται νά προβλεπόταν μισθός («ἐκκλησιαστικός μισθός») γιά τούς πολίτες πού συμμετεῖχαν στίς συνεδριάσεις τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Δήμου. Ὁ μισθός φαίνεται πῶς θεσμοθετήθηκε ἀργότερα, ἴσως καί τόν 1^{ον} αἰῶνα, πιθανῶς γιά νά ἀντιμετωπισθεῖ τό ὅλο καί μεγαλύτερο πρόβλημα τῶν ἀπουσιῶν.

[Γιά τόν βουλευτικό μισθό βλ. ἀμέσως πῶς κάτω Ἡ Βουλὴ τῶν Πεντακοσίων. Δικαστικό μισθό ἔπαιρναν καί τά μέλη τῆς Ἡλιαίας, ἐνῶ δέν προβλεπόταν ἀμοιβὴ γιά τά μέλη τοῦ Ἀρείου Πάγου, οὔτε καί γιά τούς ἄρχοντες πού ἀσκοῦσαν μικρότερα

ἀξιώματα. Ἐμπνευστὴς τοῦ θεσμοῦ τῆς «μισθοφορᾶς», δηλαδή τῆς θεσμοθετημένης ἀμοιβῆς τῶν πολιτῶν πού προσωρινά ἐγκατέλειπαν τὴν ἐργασία τους, προκειμένου νά συμμετάσχουν σέ δημόσια ἀξιώματα, ἦταν ὁ Περικλῆς (περ. 495-429 π.Χ.)· σκοπὸς του ἦταν μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ νά συμμετέχουν ὅσο τὸ δυνατόν περισσότεροι πολῖτες στὰ κοινά].

Ἡ Ἐκκλησία συνερχόταν κατὰ τὴν κλασικὴ ἐποχὴ στὸν λόφο τῆς Πνύκας, ὅπου εἶχε διαμορφωθεῖ ἓνα ἐπίμηκες ἡμικύκλιο πού στηριζόταν μὲ ἓναν τοῖχο ἀντιστήριξης καὶ εἶχε διάμετρο περίπου ἑκατὸν εἴκοσι μέτρα. Σέ περιπτώσεις σοβαροῦ κινδύνου ἢ ὅταν ἀπαιτοῦνταν ἄμεση ἀπόφαση οἱ συνελεύσεις μποροῦσαν νά γίνουν καὶ ἀλλοῦ· ὅπουδῆποτε.

Κανονικά πραγματοποιοῦνταν τέσσερις τακτικὲς συνελεύσεις τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Δήμου ἀνά πρυτανεία (γιά τὴν πρυτανεία βλ. ἀμέσως πῶ κάτω Ἡ Βουλὴ τῶν Πεντακοσίων), δηλαδή σαράντα συνελεύσεις τὸν χρόνο, σέ ἡμερομηνίες ὄχι σταθερές, ἀφοῦ ἡ Ἐκκλησία δέν συνεδρίαζε στίς ἀργίες. Ὑπῆρχε ὁμως ἡ δυνατότητα σύγκλησης καὶ ἑκτακτῶν συνελεύσεων.

Οἱ τακτικὲς συνελεύσεις διακρίνονταν σέ κύριες καὶ σέ κοινές. Οἱ συνελεύσεις πού γίνονταν σέ προκαθορισμένη ἡμερομηνία καὶ μὲ συγκεκριμένη ἡμερήσια διάταξη ἦταν μόνον δύο κύριες: Αὐτὴ τῆς 11^{ης} τοῦ μηνὸς Ἑκατομβαιῶνος, ὅποτε ἀνοίγε τὸ διοικητικὸ ἔτος, καὶ τῆς 21^{ης} τοῦ μηνὸς Ἐλαφηβολιῶνος, μετὰ τὰ Μεγάλα Διόνυσια.

Ἡ λειτουργία τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Δήμου εἶχε στενὴ σύνδεση μὲ τὴ λειτουργία τῆς Βουλῆς τῶν Πεντακοσίων, καθὼς ψήφισε τοὺς νέους νόμους λαμβάνοντας ὑπ' ὄψιν τὸ «προβούλευμα» (=προσχέδιο νόμου, γνωμοδότηση, προκαταρκτικὴ ἀπόφαση) πού ἡ Βουλὴ τῆς ὑπέβαλλε, ἀλλὰ καὶ ἐπίσης οἱ συνεδριάσεις της συναρτῶνταν ἀπὸ τὴν «πρυτανεία» πού ἀπαρτιζόταν ἀπὸ μέλη τῆς Βουλῆς. Οἱ **πρυτάνεις** προήδρευαν ἐκ διαδοχῆς στὴ Βουλὴ καὶ στὴν Ἐκκλησία (βλ. ἀμέσως πῶ κάτω Ἡ Βουλὴ τῶν Πεντακοσίων).

2. Ἡ Βουλὴ τῶν Πεντακοσίων

Ἡ «Βουλὴ τῶν Πεντακοσίων» ἦταν ὁ προστάτης τοῦ πολιτεύματος καὶ ὁ παραστάτης τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Δήμου. Πρόκειται γιά τὸ δεῦτερο σημαντικὸ πολιτειακὸ ὄργανο τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας. Θεωροῦνταν ὁ ἀκρογωνιαίος λίθος τῆς δημοκρατίας, κυρίως λόγῳ τῆς ἐναλλαγῆς τῶν μελῶν της. Ὁ Κλεισθένης (Ἀθηναῖος πολιτικός τοῦ 6ου αἰ. π.Χ.· θεωρεῖται ὁ πατέρας τῆς δημοκρατίας) ἀντικατέστησε τὸ 508/507 π.Χ. τὴν παλαιὰ Βουλὴ τῶν τετρακοσίων πού εἶχε ἰδρῦσει ὁ Σόλων (7^{ος}-6^{ος} αἰ. π.Χ.) μὲ τὴ Βουλὴ τῶν Πεντακοσίων.

Ἡ Βουλὴ τῶν Πεντακοσίων ἦταν ἓνας θεσμὸς πού ἀντιπροσώπευε τὸν λαό. Ἡ θητεία τῶν βουλευτῶν ἦταν ἐνιαύσια. Γιά νά γίνει κάποιος βουλευτὴς ἔπρεπε νά εἶναι Ἀθηναῖος πολίτης, νά ἔχει συμπληρώσει **τὸ τριακοστὸ ἔτος τῆς ἡλικίας του**, νά μὴν ἔχει ὑπάρξει λιποτάκτης ἢ ρίψασπις, νά μὴν ἔχει κακοποιήσει τοὺς γονεῖς

του καί νά μήν ἔχει σπαταλήσει τήν πατρική του περιουσία. Ἡ θητεία τῶν βουλευτῶν τόν 5^{οῦ} αἰώνα ἦταν ἐτήσια, ἐνῶ κατά τόν 4^{οῦ} αἰώνα π.Χ. ἐπιτρεπόταν νά κληρωθοῦν καί δεύτερη φορά, ἀλλά ὄχι γιά δύο συνεχόμενα χρόνια.

Οἱ νέοι βουλευτές προτοῦ ἀναλάβουν τά καθήκοντά τους ὑφίσταντο ἀπό τήν ἀπερχόμενη Βουλή τή διαδικασία τῆς δοκιμασίας κατά τήν ὁποία ἔπρεπε νά ἀποδείξουν ὅτι ἦταν γνήσιοι Ἀθηναῖοι πολίτες καί ὅτι πληροῦσαν τίς προϋποθέσεις τῆς ἐπιλογῆς τους ὡς βουλευτῶν. Μετά τό τέλος τῆς θητείας τους λογοδοτοῦσαν γιά τήν ὀρθή ἄσκηση τῶν καθηκόντων τους.

Οἱ βουλευτές φοροῦσαν στεφάνι ἀπό μυρτιά καί ὑπῆρχαν γι' αὐτούς τιμητικές θέσεις στό θέατρο.

Ἡ Βουλή λειτουργοῦσε μέ πλήρη σύνθεση.

Οἱ βουλευτές ἐλάμβαναν καί μικρό βουλευτικό μισθό πέντε ὀβολῶν τήν ἡμέρα, ἐνῶ κατά τό διάστημα τῆς «πρυτανείας» τους ἔπαιρναν ἕξι ὀβολούς (=μία δραχμή) τήν ἡμέρα. (Ἀπό σχετικές οικονομικές μελέτες γνωρίζουμε ὅτι μία μέση οἰκογένεια τεσσάρων ἀτόμων χρειαζόταν γιά τή συντήρησή της περίπου 400 δρχ. τόν χρόνο. Τήν ἐποχή τοῦ Δημοσθένη –4^{οῦ} αἰώνας π.Χ. – τό ἡμερομίσθιο ἑνός ἀνείδικετου ἐργάτη ἦταν λίγο λιγότερο ἀπό μία δραχμή).

Ἡ Βουλή εἶχε τόν ἔλεγχο τῶν δημόσιων οικονομικῶν καί τῶν «θησαυρῶν» τῶν ἱερῶν, βρισκόταν σέ συνεχῆ ἐπικοινωνία μέ τούς ἄρχοντες καί τούς στρατηγούς καί ἦταν ὑπεύθυνη γιά τήν ὀργάνωση καί προετοιμασία τοῦ πολεμικοῦ ναυτικοῦ καί τοῦ ἵπικοῦ.

Ἡ Βουλή εἶχε καί δικαστικές ἀρμοδιότητες. Ἐξέταζε τούς δημοσίους ὑπαλλήλους πρῖν καί μετά τήν ὀλοκλήρωση τῶν καθηκόντων τους καί διερενοῦσε καταγγελίες ἐναντίον τους γιά παράβαση καθήκοντος ἐκ μέρους τους. Στά μέσα τοῦ 5^{οῦ} αἰώνα ἡ Βουλή ἀνέλαβε πολλές ἀπό τίς διοικητικές καί δικαστικές λειτουργίες τοῦ Ἀρείου Πάγου, ὁ ὁποῖος διατήρησε τό δικαίωμα νά ἐκδικάζει ὑποθέσεις ἀνθρωποκτονιῶν.

Μία ἀπό τίς σημαντικότερες ἀρμοδιότητες τῆς Βουλῆς τῶν Πεντακοσίων ἦταν νά καταρτίζει τά «**προβουλευμάτα**», δηλαδή τά προσχέδια νόμων πού ἐν συνεχείᾳ συζητοῦνταν καί ψηφίζονταν ἀπό τήν Ἐκκλησία τοῦ Δήμου.

Κάθε μία ἀπό τίς δέκα ἀθηναϊκές φυλές ἐπέλεγε μέ κληρο πενήντα βουλευτές καί ὅλοι μαζί συγκροτοῦσαν τή Βουλή τῶν Πεντακοσίων. Οἱ πενήντα βουλευτές κάθε φυλῆς προήδρευαν μέ τή σειρά στή Βουλή καί στήν Ἐκκλησία τοῦ Δήμου. Ἡ φυλή ἡ ὁποία ἐκάστοτε προήδρευε καί στά δύο Σώματα ὀνομαζόταν πρυτανεύουσα, οἱ πενήντα βουλευτές της ὀνομαζόνταν πρυτάνεις καί ἡ προεδρία της πρυτανεία. Ἡ πρυτανεία στήν Ἀθήνα διαρκοῦσε πέντε ἐβδομάδες· γιά τήν ἀκρίβεια 35 ἢ 36 ἡμέρες, δηλαδή τό 1/10 περίπου τοῦ ἔτους. Οἱ ἕξι πρῶτες πρυτανεῖες τοῦ ἔτους ἀποτελοῦνταν ἀπό 35 ἡμέρες, οἱ τελευταῖες τέσσερις ἀπό 36 ἢ (κατά τό ἐμβόλιμο ἔτος τοῦ κύκλου τοῦ Μέτωνος [βλ. Ἀστρονόμοι, Μέτων]) οἱ πρῶτες ἀπό 38 ἡμέρες καί οἱ τελευταῖες ἀπό 39. Ἡ φυλή ἡ ὁποία πρώτη ἀναλάμβανε τήν πρυτανεία κατά τήν

ἀρχή τοῦ ἔτους ὀρίζοταν μέ κλήρωση. Οἱ πρυτάνεις, ὅπως σημειώσαμε, προήδρευαν στά δύο Σώματα, συγκαλοῦσαν τή Βουλή καί ἀσκοῦσαν τήν ἐξουσία τους, μέ τη συνδρομή γραμματέως, στή Βουλή καί στήν Ἐκκλησία. Οἱ πρυτάνεις ἀναδείκνυαν μέ κλῆρο κάθε μέρα τόν πρόεδρό τους πού ἔφερε τόν τίτλο «ἐπιστάτης τῶν πρυτάνεων». Ἔτσι ὁ κάθε Ἀθηναῖος πολίτης μπορούσε στή διάρκεια τῆς ζωῆς του - γιά ἓνα εικοσιτετράωρο, ἀπό τή δύση τοῦ ἡλίου τῆς μιᾶς ἡμέρας μέχρι τή δύση τῆς ἐπομενης, - νά γίνει ἐπιστάτης τῶν πρυτάνεων. Θά προήδρευε τότε τῆς Βουλῆς τῶν Πεντακοσίων ἢ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Δήμου, ἐάν συνέβαινε νά συνεδριάζει ἡ μία ἢ ἡ ἄλλη, καί ἔτσι θά ἀσκοῦσε τήν ἀνώτατη ἐκτελεστική ἐξουσία, θά κατεῖχε παντοῦ τήν πρώτη θέση, θά ἔπαιρνε πρῶτος τόν λόγο στήν Ἐκκλησία, θά κρατοῦσε τή δημόσια σφραγίδα καί τά κλειδιά τῶν ἱερῶν, ὅπου φυλάσσονταν ὁ θησαυρός τῆς πόλης καί τά δημόσια ἀρχεῖα, θά σιτίζονταν δωρεάν στό πρυτανεῖο κ.ἄ. Κατά τό χρονικό διάστημα τῆς ἄσκησης τῶν καθηκόντων τους ἀπό τούς πενήντα πρυτάνεις τῆς κάθε φυλῆς, ἀπό τόν ἐπιστάτη τῶν πρυτάνεων καί τόν γραμματέα ὅλες οἱ συνθήκες καί κάθε δημόσια πράξη ἔφεραν τό ὄνομά τους κατά τόν ἐξῆς τύπο: «Ἀκαμαντίς (φυλή) ἐπρυτάνεε,, Φαίνιππος ἐγραμμάτεε, Νικιάδης ἐπεστάτει...» (Θουκ. 4.118.11).

Ἡ Βουλή συνεδρίαζε κάθε μέρα ἐκτός ἀπό τίς γιορτές καί τίς ἀργίες. Οἱ κανονικές συνεδριάσεις της γίνονταν στό βουλευτήριο τό ὅποιο βρισκόταν στό νότιο μέρος τῆς ἀγορᾶς. Οἱ ἔκτακτες στό Ἐλευσίνιο ἢ στόν ναύσταθμο τοῦ Πειραιᾶ -ὅταν ἡ συζήτηση ἀφοροῦσε τά τοῦ ναυτικοῦ- ἢ καί στήν Ἀκρόπολη. Κατά κανόνα οἱ συνεδριάσεις της ἦταν δημόσιες.

3. Ὁ Ἄρειος Πάγος

[Πάγος (πήγνυμι=μπήγω· προσηλώνω· κάνω κάτι νά παγώσει, νά πήξει)=κάθε τί τό ἀκίνητο, κορυφή ὄρους, κρημνῶδες ὄρος, ἀπόκρημος βράχος, πάγος].

Ὁ Ἄρειος Πάγος εἶναι ὁ γνωστός ἀπόκρημος βράχος κάτω ἀπό τήν Ἀκρόπολη τῶν Ἀθηναίων. Πῆρε τό ὄνομά του ἀπό τόν θεό τοῦ πολέμου Ἄρη, ὁ ὁποῖος, σύμφωνα μέ τή μυθολογία, δικάσθηκε ἐπάνω στόν βράχο αὐτόν ἀπό τούς ἄλλους ἔνδεκα θεούς τοῦ Ὀλύμπου, ὅταν σκότωσε ἓναν ἀπό τούς γιούς τοῦ Ποσειδώνα, τόν Ἀλιρρόθιο. Οἱ Ἀθηναῖοι πίστευαν ὅτι στόν Ἄρειο Πάγο δικάσθηκε καί ὁ γιός τοῦ Ἀγαμέμνονα Ὀρέστης γιά τόν φόνο τῆς μητέρας του Κλυταιμνήστρας. Ἴσως οἱ μῦθοι αὐτοί νά μαρτυροῦν πῶς στόν βράχο λειτουργοῦσε στά πανάρχαια χρόνια δικαστήριο. Πάντως ἀργότερα ὁ βράχος ἔδωσε τό ὄνομά του σ' ἓνα σημαντικό πολιτειακό ὄργανο τῆς Ἀθήνας πού συνεδρίαζε ἐκεῖ, στόν Ἄρειο Πάγο.

Στά πρῶτα χρόνια τῆς λειτουργίας του, ἴσως στά χρόνια τῆς βασιλείας, ὁ Ἄρειος Πάγος ἀντιπροσώπευε τούς ἀριστοκρατικούς καί ἡ ιδιότητα τοῦ μέλους ἦταν κληρονομική, ὅπως κληρονομικό ἦταν καί τό πολίτευμα τῆς βασιλείας. Κατά τόν 7^{ον} αἰῶνα κατέστη ὄργανο μέ ἀπεριόριστες δικαστικές ἐξουσίες καί ἐκδίκαιε τά πιό σοβαρά ἐγκλήματα. Μετά τόν 6^{ον} αἰῶνα ἐξελίχθηκε σέ σημαντικό πολιτικό-δικαστικό ὄργανο μέ ιδιαίτερα αὐξημένο κύρος μέσα στό κράτος.

Μέ τις μεταρρυθμίσεις τοῦ Ἐφιάλτη (ὁ Ἐφιάλης ἦταν σπουδαῖος Ἀθηναῖος πολιτικός καί μεταρρυθμιστής, πρό τοῦ Περικλῆ, μέ ἐλάχιστα γνωστό βίο· ἀνήκε στήν παράταξη τῶν δημοκρατικῶν) τό 462 π.Χ. οἱ ἐξουσίες τοῦ Ἀρείου Πάγου περιορίσθηκαν σημαντικά. Οἱ πολιτικές καί δικαστικές του ἀρμοδιότητες μεταβιβάσθηκαν στήν Ἐκκλησία τοῦ Δήμου, τή Βουλή τῶν Πεντακοσίων καί τό δικαστήριό τῆς Ἡλιαίας. Ἐκτοτε μποροῦσε μόνο νά δικάζει τίς λεγόμενες «φονικές» δίκες, δηλαδή φόνους ἐκ προθέσεως, τραυματισμούς μέ σκοπό τόν φόνο, ἐμπρησμούς, δηλητηριάσεις· ἴσως εἶχε καί κάποιες ἄλλες δικαιοδοσίες, ὅπως προστασία τῶν ἱερῶν ἐλαιδένδρων, κάποιων ἀποθηκῶν κειμηλίων, μυστικῶν κειμένων καί μυστικῶν τάφων. Μετά τό τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου (404 π.Χ.) ὁ Ἀρειος Πάγος ἀπέκτησε καί πάλι κάποιες ἀρμοδιότητες διοικητικοῦ χαρακτήρα. Κατά τή ρωμαϊκή περίοδο ἀνέκτησε τό ἀρχικό του κύρος.

Τά μέλη τοῦ Ἀρείου Πάγου ἦταν ἰσόβια. Ἐπρόκειτο γιά Ἀθηναίους πολίτες πού προηγουμένως κατεῖχαν κάποιο ἀξίωμα, στό ὅποιο ὅμως εἶχε λήξει ἡ θητεία τους· εἶχαν διατελέσει δηλαδή Ἐπώνυμοι ἄρχοντες ἢ Πολέμαρχοι ἢ Βασιλεῖς ἢ Θεσμοθέτες. Εἶχαν ἀρμοδιότητα νά φυλάττουν τούς νόμους, νά ἐπιβλέπουν τήν πορεία τῶν σημαντικῶν κρατικῶν ὑποθέσεων, νά ἐλέγχουν τίς παρανομίες κρατικῶν λειτουργῶν, νά καταστέλλουν συνωμοσίες πολιτῶν κατά τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος, νά ἐκδικάζουν μηνύσεις «εἰσαγγελίας» (ἡ **εἰσαγγελία** ἦταν μιά δημόσια νομική διαδικασία κατά τήν ὁποία καταγγέλλονταν σέ πρῶτο στάδιο ἐνώπιον τῆς Βουλῆς ἢ τῆς Ἐκκλησίας καί σέ δεῦτερο στάδιο ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου δημόσια πρόσωπα γιά κάποιες παρανομίες· π.χ. οἱ στρατηγοί γιά προδοσία, οἱ ρήτορες γιά χρηματισμό κοκ· ἡ εἰσαγγελία ἀποτελοῦσε ἕνα δημοκρατικό θεσμό πού καθιερώθηκε πιθανῶς ἀπό τόν Κλεισθένη τό 507 π.Χ.) καί τέλος νά ἐκδικάζουν φόνους ἐκ προμελέτης καί ἄλλες ἐγκληματικές πράξεις· οἱ τελευταῖες ἀρμοδιότητες δέν τούς ἀφαιρέθηκαν μετά τίς μεταρρυθμίσεις τοῦ Ἐφιάλτη.

B. Τά δικαστήρια τῆς ἀρχαίας Ἀθήνας

1. Ἡ Ἡλιαία

(Ἀλής, -ές=ἀθρόος, συναθροισμένος σέ ἕνα σύνολο· ἀλία=ἡ συνέλευση τοῦ λαοῦ στίς δωρικές πολιτείες· ἀλίζω=συναθροίζω, παθ. συνέρχομαι σέ ἕνα σῶμα· συχνότερα: συναλίζω-ομαι).

Τό δικαστήριό τῆς Ἡλιαίας ἦταν τό κυριώτερο ὄργανο ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης στήν ἀρχαία Ἀθήνα. Τό δημιούργησε ὁ Σόλων τό 594/593 π.Χ. Ὡς τότε στήν Ἀθήνα δίκασαν οἱ ἄρχοντες καί ὁ Ἀρειος Πάγος, πού καί αὐτός ἀποτελοῦνταν ἀπό ἄρχοντες. Αὐτοί, οἱ ἄρχοντες, ἦταν κατά τόν Ἀριστοτέλη «κύριοι τῶν νόμων» («κύριοι δ' ἦσαν καί τās δίκας αὐτοτελεῖς κρίνειν, καί οὐχ ὥσπερ νῦν προανακρίνειν» Ἀριστοτέλης, Ἀθηναίων Πολιτεία 3.5.12). Ὁ Σόλων μέ τό λαϊκό - ἄς τό ὀνομάσουμε ἔτσι - δικαστήριό τῆς Ἡλιαίας θέλησε νά βάλει φραγμό στίς δικαστικές

αὐθαιρεσίες τῶν οἰκονομικά ἰσχυρῶν τῆς Ἀθήνας. Ὁ Πλούταρχος, σχολιάζοντας τή ρηξικέλευθη ἀπόφαση τοῦ Σόλωνος νά παράσχει δικαστική ἐξουσία σ' ὅλες ἀνεξαιρέτως τίς τάξεις τοῦ ἀθηναϊκοῦ λαοῦ, λέει πῶς ἡ μεγάλη ἀξία καί ἡ δύναμη τῆς ἀλλαγῆς αὐτῆς φάνηκε σιγά-σιγά, κι ὄχι ἀπό τήν ἀρχή («ὁ κατ' ἀρχὰς μὲν οὐδέν, ὕστερον δὲ παμμέγεθες ἐφάνη» Πλούταρχος, Σόλων 18.3) κι ἐπὶ πλέον ὅτι τό δικαστήριον αὐτό τοῦ λαοῦ, ἡ Ἡλιαία, δίκασε ἀκόμη καί ἐφέσεις κατά τῶν ἀποφάσεων τῶν ἀρχόντων («καί γὰρ ὅσα ταῖς ἀρχαῖς ἔταξε κρίνειν, ὁμοίως καί περὶ ἐκείνων εἰς τό δικαστήριον ἐφέσεις ἔδωκε τοῖς βουλομένοις» 18.3)· καί προσθέτει πῶς ἀπό τόν Σόλωνα καί μετὰ τά πράγματα ἀντιστράφηκαν· τώρα πλέον δέν εἶναι οἱ ἄρχοντες ἀλλά οἱ δικαστές τῆς Ἡλιαίας, δηλαδή τό σύνολο τοῦ ἀθηναϊκοῦ λαοῦ, «κύριοι τῶν νόμων» («τρόπον τινὰ τῶν νόμων κυρίους ὄντας» 18.5).

Ἀρχικά ἡ λειτουργία τῆς Ἡλιαίας ἦταν παράλληλη μέ τή λειτουργία τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Δήμου· καί οἱ δύο ἦταν συνελεύσεις τῶν ἴδιων προσώπων, τοῦ συνόλου δηλαδή τῶν πολιτῶν τοῦ ἀθηναϊκοῦ λαοῦ. Ἐπομένως ἡ συνέλευση τῶν Ἀθηναίων πολιτῶν ἄλλοτε εἶχε ὡς ἀντικείμενο ὑποθέσεις πολιτικῆς φύσεως κι ἄλλοτε λειτουργοῦσε ὡς δικαστήριον.

Ἀργότερα ἡ **Ἡλιαία κατέστη ἓνα ἀντιπροσωπευτικό δικαστικό σῶμα ἑξι χιλιάδων πολιτῶν-δικαστῶν, μέ ἐνιαύσια θητεία**· ὁ ἀριθμός προέκυπτε μέ συγκεκριμένη διαδικασία κλήρωσης, στήν ἀρχή τῆς κάθε χρονιάς, σέ δέκα δικαστικές ομάδες μέ ἴσο ἀριθμό πολιτῶν (ἀρχικά ἐξακοσίων) ἀπό τίς δέκα φυλές. Καθ' ὅλη τή διάρκεια τοῦ 5^{ου} αἰῶνα καί στό μεγαλύτερο μέρος τοῦ 4^{ου} ἴσχυε ἡ ὑποχρεωτικότητα τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἑξι χιλιάδων ἡλιαστῶν-δικαστῶν, οἱ ὅποιοι, ὅπως εἶπαμε, κληρώνονταν ἀπό τίς δέκα φυλές. Οἱ ἑξι χιλιάδες δικαστές σπάνια καί σέ πολύ σοβαρές περιπτώσεις συνεδρίαζαν σέ ὀλομέλεια. Ἡ σύνθεση τῆς Ἡλιαίας ἦταν συνάρτηση τῆς σοβαρότητας τῶν ὑποθέσεων. Ἀπό τούς λόγους τῶν ἀττικῶν ρητόρων πληροφοροῦμαστε γιά συνθέσεις 2001, 1501, 1001, 701, 501, 401 ἀλλά καί 201 δικαστῶν.

Κάποια στιγμή, στά τέλη τοῦ 4^{ου} αἰῶνα, φαίνεται πῶς καταργήθηκε ὁ περιορισμός τῶν ἑξι χιλιάδων καί ἔτσι κάθε Ἀθηναῖος πολίτης, ἂν ἤθελε, μπορούσε νά ζητήσει νά διορισθεῖ δικαστής χωρίς νά ἔχει κληρωθεῖ. Ἐπανῆλθε δηλαδή ἡ Ἡλιαία στήν κατάσταση πού τήν εἶχε θεσμοθετήσει ὁ Σόλων.

Οἱ βασικές προϋποθέσεις συμμετοχῆς στό δικαστήριον τῆς Ἡλιαίας ἦταν νά εἶναι κάποιος Ἀθηναῖος πολίτης, νά ἔχει πλήρη πολιτικά δικαιώματα, νά μὴν ἔχει καταδικασθεῖ σέ στέρηση τῶν πολιτικῶν του δικαιωμάτων, νά μὴν ἔχει χρέη πρὸς τήν πόλη καί **νά ἔχει ἡλικία τουλάχιστον τριάντα ἐτῶν** (ἐνῶ γιά τή συμμετοχή στήν Ἐκκλησία τοῦ Δήμου ἔπρεπε κάποιος νά ἔχει τήν ἡλικία τῶν εἴκοσι ἐτῶν).

Ἐπειδὴ οἱ δικαστικές ὑποθέσεις εἶχαν ἀύξηθεῖ πάρα πολύ, ὁ Περικλῆς θεσμοθέτησε γιά τούς δικαστές τῆς Ἡλιαίας καί τόν λεγόμενο «ἡλιαστικόν μισθόν», μιά χαμηλή ἀμοιβή δύο ὀβολῶν, πού γιά τούς φτωχοὺς ἦταν ἓνα ἱκανοποιητικό ποσό, τό ὅποιο ὁ Κλέων, λίγο ἀργότερα, αὐξήσε σέ τρεῖς ὀβόλους, ἅς ποῦμε μισό ἡμερομίσθιο ἐνός ἀνειδίκευτου ἐργάτη.

Ὁ ὄρκος τῶν Ἡλιαστῶν (=τῶν δικαστῶν τοῦ δικαστηρίου τῆς Ἡλιαίας)

Οἱ ἕξι χιλιάδες Ἀθηναῖοι δικαστές πού συγκροτοῦσαν κάθε χρόνο τό δικαστήριο τῆς Ἡλιαίας, στήν ἀρχή κάθε ἡμερολογιακοῦ ἔτους, στά μέσα τοῦ καλοκαιριοῦ, ἔδιναν ἓνα καθιερωμένο ὄρκο, τόν «ἠλιαστικό», στόν λόφο τοῦ Ἀρδηττοῦ (πρόκειται γιά τόν λόφο στήν πλαγιά τοῦ ὁποίου κατασκευάσθηκε τό γνωστό Παναθηναϊκό Στάδιο). Ὁ ὄρκος διασώθηκε ἀπό τόν Δημοσθένη στόν λόγο του «Κατά Τιμοκράτους» 149.1-151.6. Εἶναι ὁ ἑξῆς:

«Ψηφιοῦμαι κατὰ τοὺς νόμους καί τὰ ψηφίσματα τοῦ δήμου τοῦ Ἀθηναίων καί τῆς βουλῆς τῶν πεντακοσίων.

Καί τύραννον οὐ ψηφιοῦμαι εἶναι οὐδ' ὀλιγαρχίαν·

οὐδ' ἐάν τις καταλύῃ τόν δήμον τόν Ἀθηναίων ἢ λέγῃ ἢ ἐπιψηφίζῃ παρὰ ταῦτα, οὐ πείσομαι·

οὐδέ τῶν χρεῶν τῶν ἰδίων ἀποκοπᾶς

οὐδέ γῆς ἀναδασμόν τῆς Ἀθηναίων οὐδ' οἰκιῶν·

οὐδέ τοὺς φεύγοντας κατάξω, οὐδέ ὧν θάνατος κατέγνωσται,

οὐδέ τοὺς μένοντας ἐξελῶ παρὰ τοὺς νόμους τοὺς κειμένους καί τὰ ψηφίσματα τοῦ δήμου τοῦ Ἀθηναίων καί τῆς βουλῆς οὔτ' αὐτὸς ἐγὼ οὔτ' ἄλλον οὐδένα ἐάσω.

Οὐδ' ἀρχὴν καταστήσω ὥστ' ἄρχειν ὑπεύθυνον ὄντα ἐτέρας ἀρχῆς, καί τῶν ἐννέα ἀρχόντων καί τοῦ ἱερομνήμονος καί ὅσοι μετὰ τῶν ἐννέα ἀρχόντων κυμαεῦνται ταύτη τῇ ἡμέρᾳ, καί κήρυκος καί πρεσβείας καί συνέδρων·

οὐδέ δις τὴν αὐτὴν ἀρχὴν τὸν αὐτὸν ἄνδρα,

οὐδέ δύο ἀρχὰς ἄρξει τὸν αὐτὸν ἐν τῷ αὐτῷ ἐνιαυτῷ. Οὐδέ δῶρα δέξομαι τῆς ἠλιασεως ἔνεκα οὔτ' αὐτὸς ἐγὼ οὔτ' ἄλλος ἐμοὶ [οὔτ' ἄλλη] εἰδότος ἐμοῦ, οὔτε τέχνη οὔτε μηχανῆ οὐδεμιᾶ.

Καί γέγονα οὐκ ἔλαττον ἢ τριάκοντα ἔτη.

Καί ἀκροάσομαι τοῦ τε κατηγοροῦ καί τοῦ ἀπολογουμένου ὁμοίως ἀμφοῖν,

καί διαψηφιοῦμαι περὶ αὐτοῦ οὔ ἂν ἢ δίωξις ἦ.

Ἐπομνύμαι Δία, Ποσειδῶν, Δήμητρα, καί ἐπαρᾶσθαι ἐξώλειαν ἐαυτῷ καί οἰκία τῇ ἐαυτοῦ, εἴ τι τούτων παραβαίνοι, εὐορκοῦντι δὲ πολλὰ κάγαθα εἶναι.

(=Θά ἀποφασίζω σύμφωνα μέ τούς νόμους καί τὰ ψηφίσματα τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Δήμου καί τῆς Βουλῆς τῶν Πεντακοσίων.

Καί δέν θά δώσω τήν ψήφο μου οὔτε ὑπέρ τῆς τυραννίας οὔτε ὑπέρ τῆς ὀλιγαρχίας· καί οὔτε θά δεχθῶ νά πάω μέ τό μέρος κάποιου ὁ ὁποῖος τυχόν θά ἐπιχειρήσει νά καταλύσει τήν ἀθηναϊκή δημοκρατία ἢ θά προτείνει ἢ θά θέσει σέ ψηφοφορία μέτρα ἀντιδημοκρατικά·

οὔτε θά ψηφίσω ὑπέρ τῆς παραγραφῆς τῶν ἰδιωτικῶν χρεῶν,

οὔτε ὑπέρ τῆς ἀναδιανομῆς τῆς ἀθηναϊκῆς γῆς οὔτε τῶν οἰκιῶν·

οὔτε θά ἐπαναφέρω στήν πατρίδα τούς καταδικασμένους σέ ἐξορία, οὔτε ἐκείνους πού ἔχουν καταδικασθεῖ σέ θάνατο,

οὔτε θά διώξω ἀπό τήν πόλιν τοὺς ξένους πού διαμένουν σ' αὐτήν, ἐφ' ὅσον τό ἀπαγορεύουν αὐτό οἱ ἰσχύοντες νόμοι καί τά ψηφίσματα τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Δήμου καί τῆς Βουλῆς· κι αὐτό οὔτε ἐγώ θά τό κάνω οὔτε καί σέ ἄλλον θά ἐπιτρέψω νά τό κάνει.

Οὔτε θά δεχθῶ νά ἐγκατασταθεῖ σέ κάποιο ἀξίωμα κάποιος πού δέν ἔχει ἀκόμα λογοδοτήσει γιά ἓνα ἄλλο ἀξίωμα πού προηγουμένως κατεῖχε, εἴτε αὐτός εἶναι ἓνας ἀπό τοὺς ἐννέα ἄρχοντες εἴτε ἱερομνήμων (=θηρησκευτικός ἀντιπρόσωπος στό ἱερό τῶν Δελφῶν) εἴτε κάποιος ἄλλος ἄρχοντας πού κληρώνεται τήν ἴδια ἡμέρα μέ τοὺς ἐννέα ἄρχοντες ἢ κήρυκας ἢ μέλος πρεσβείας ἢ συμβουλίου·

οὔτε θά ἐπιτρέψω ὁ ἴδιος ἄνδρας νά ἀσκήσει τό ἴδιο ἀξίωμα δύο φορές,
οὔτε ὁ ἴδιος νά ἀσκήσει δύο ἀξιώματα μέσα στήν ἴδια χρονιά.

Οὔτε θά δεχθῶ δῶρα ἐγώ ὁ ἴδιος προσωπικά, τά ὅποια θά μοῦ προσφέρουν ὡς δωροδοκία ἐκμεταλλεῦόμενοι τήν ιδιότητά μου ὡς δικαστοῦ τῆς Ἡλιαίας, οὔτε ἄλλος ἐν γνώσει μου γιά λογαριασμό μου, οὔτε μέ κανένα τρόπο καί μέ κανένα μέσον.

Ἔχω συμπληρώσει τήν ἡλικία τῶν τριάντα ἐτῶν.

Θα ἀκούσω ἀκόμη καί τόν κατήγορο καί τόν κατηγορούμενο ὁμοίως καί τοὺς δύο καί θά δώσω τήν ψήφο μου ἀποκλειστικά καί μόνο γιά τό ζήτημα στό ὅποιο ἀφορᾷ ἢ δίωξη.

Ὅρκίζομαι στόν Δία, στόν Ποσειδῶνα καί στή Δήμητρα, κι ἂν παραβῶ κάτι ἀπό αὐτά γιά τά ὅποια πῆρα ὄρκο, ἄς πέσει κατάρρα ὀλοκληρωτικῆς συμφορᾶς σέ μένα καί στό σπιτικό μου, κι ἂν τηρήσω τόν ὄρκο μου, ἄς μέ βροῦν πολλά καλά».

2. Τὰ Πολιτειακὰ σώματα:

Συγκεκριμένες δικαστικές ἀρμοδιότητες εἶχαν, ὅπως ἔχουμε ἤδη γράψει ἀνωτέρω, καί τα τρία Πολιτειακά Σώματα τῆς ἀρχαίας Αθήνας:

α. Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Δήμου,

β. Ἡ Βουλή τῶν Πεντακοσίων καί

γ. Ὁ Ἄρειος Πάγος

(βλ. ἀνωτέρω στίς τρεῖς ἀντίστοιχες ἐνότητες)

3. Μικρότερα δικαστήρια

Ἀπό τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς μνημονεύονται ἐπίσης κάποια ὀλιγομελῆ δικαστήρια, τά ὅποια λειτούργησαν στήν Ἀθήνα κατά περιόδους, μέ συγκεκριμένες δικαστικές ἀρμοδιότητες καί στενά συνδεδεμένα πρωτίστως μέ τήν Ἡλιαία -στήν ἀποσυμφόρηση τῆς ὁποίας ἀπό τήν πληθώρα ὑποθέσεων καί τόν μεγάλο φόρτο τῶν Ἡλιαστῶν ἀπέβλεπαν- κι ἄλλοτε μέ τήν Ἐκκλησία τοῦ Δήμου ἢ τή Βουλή τῶν Πεντακοσίων ἢ τόν Ἄρειο Πάγο. Θά ἀπαριθμήσουμε τά πιό γνωστά:

Οἱ «Δημόσιοι Διαιτηταί» καί

οἱ «Τεσσαράκοντα» (τέσσερις ἀπό κάθε φυλή) ἦταν δύο δικαστικά σώματα πού ἀντιμετώπιζαν ὑποθέσεις παρόμοιας φύσεως καί ἐπέλυαν κυρίως ἰδιωτικές διαφορές. Οἱ «Τεσσαράκοντα» εἶναι πιθανόν οἱ «δικασταί κατὰ δήμους» ἢ οἱ «ἐφέτα»,

ἄνδρες μεγαλύτεροι τῶν πενήντα ἐτῶν καί μεγάλης κοινωνικῆς ἀναγνώρισης, οἱ ὅποιοι, κατά τό Λεξικόν τοῦ Φωτίου, «περιόντες ἐδίκασον», δηλαδή ἦταν ἕνα εἶδος περιοδευόντων δικαστῶν, πού ἔκαναν προανάκριση ὑποθέσεων, τίς ὁποῖες ἐν συνεχείᾳ μεταβίβαζαν στούς διαιτητές. Δίκαζαν στά δικαστήρια ἐπὶ Παλλαδίῳ, ἐπὶ Πρυτανείῳ, ἐπὶ Δελφινίῳ καί ἐν Φρεατοῖ. Οἱ «**διαιτηταί**» προσπαθοῦσαν πρῶτα νά συμφιλιώσουν τούς διαδίκους καί, ἂν δέν τό πετύχαιναν, ἐπέλυαν μόνοι τους τή διαφορά καί ἀπλῶς τούς τήν ἀνακοίνωναν. Οἱ διαιτητές θά ἔπρεπε μᾶλλον νά ἔχουν συμπληρώσει τό ἐξηκοστό ἔτος τῆς ἡλικίας τους.

Ὁ Φώτιος γράφει πῶς οἱ Τεσσαράκοντα ἦταν κληρωτοί δικαστές καί δίκαζαν τίς ιδιωτικές δίκες αὐτοτελῶς· ὅταν ὅμως τό ἀναλογοῦν πρόστιμο ὑπεράβαινε τίς δέκα δραχμές, παρέπεμπαν τήν κρίση στούς διαιτητές.

Οἱ «**Ἐνδεκα**» (ἕνας ἀπό κάθε φυλή καί ὁ γραμματεάς τους). Εἶχαν τήν ἐποπτεία τῶν φυλακῶν καί φρόντιζαν γιά τήν ἐκτέλεση τῶν ποινῶν. Ὅταν δίκαζαν κακούργηματα πού τιμωροῦνταν μέ θανατική ποινή, συνέρχονταν ὄχι στό ὑπαίθρο, ὅπως συνήθως, ἀλλά σέ μυστικό στεγασμένο χῶρο πού ἔφερε τήν ὀνομασία «**Παράβυστον**» (βλ. τή φράση «ἐν κρυπτῷ καί παραβύστῳ»).

Οἱ «**Πέντε Εἰσαγωγεῖς**» (ἦταν ὑπεύθυνοι γιά δίκες οἱ ὁποῖες ἐπρόκειτο νά ἐκδικασθοῦν ἐντός μηνός καί ἀφοροῦσαν κυρίως μικρές οἰκονομικές διαφορές).

Τά δικαστήρια «ἐν Παλλαδίῳ», «ἐν Φρεαττοῖ», «ἐν Δελφινίῳ», «ἐν Πρυτανείῳ» ἐδίκασαν κυρίως ὑποθέσεις ἀκουσίων φόνων, ἀλλά καί ἄλλες.

Οἱ «**Ἐννέα Ἄρχοντες**» («**Ἐπώνυμος Ἄρχων**», «**Βασιλεύς**», «**Πολέμαρχος**», «**Ἐξ Θεσμοθέται**» [βλ. παρακάτω]), καθῶς μετά τή λήξη τῆς ἐτήσιας θητείας τους γίνονταν ἰσόβια μέλη τοῦ δικαστηρίου τοῦ Ἀρείου Πάγου.

Οἱ Ἀθηναῖοι φαίνεται πῶς χρησιμοποιοῦσαν ὡς **δικαστήρια** διάφορα κτίρια, ὅπου ἐκδικάζονταν ταυτόχρονα διάφορες ὑποθέσεις. Τέτοιοι χῶροι - ἄλλοι ὑπαίθριοι ἢ ἡμιυπαίθριοι καί ἄλλοι στεγασμένοι - ἦταν **τό νοτιοδυτικό τμήμα τῆς ἀθηναϊκῆς Ἀγορᾶς, τό Ὠδεῖον, τό Παράβυστον, τό Τρίγωνον, τό Μέσον, τό Καινόν δικαστήριον, τό θέατρο τοῦ Διονύσου, ἡ Πνύκα, ἡ Ποικίλη Στοά, ὁ λόφος τοῦ Ἀρδηττοῦ.**

Γ. Οἱ «**Ἐννέα Ἄρχοντες**» τῆς ἀρχαίας Ἀθήνας

Οἱ «**Ἐννέα Ἄρχοντες**» ἦταν μιά ἀπό τίς ἀρχαιότερες καί σημαντικότερες ἀρχές τῆς Ἀρχαίας Ἀθήνας. Ἦταν οἱ ἐξῆς:

1. «**Ἐπώνυμος Ἄρχων**»
2. «**Ἄρχων Βασιλεύς**»
3. «**Πολέμαρχος**»
4. «**Ἐξ Θεσμοθέται**»

Τήν ἐποχή τοῦ Κλεισθένη (508/507 π.Χ.) προστέθηκε καί ἕνας «**Γραμματεάς**», ὥστε τά μέλη αὐτῆς τῆς ἀρχῆς νά γίνουν δέκα καί ἔτσι νά ἐκπροσωποῦνται καί οἱ

δέκα φυλές. Διατηρήθηκε όμως η όνομασία «Ἐννέα Ἄρχοντες» γιά λόγους παράδοσης.

Στίς ἀρχές τοῦ 5^{ου} αἰώνα π.Χ. οἱ «Ἐννέα Ἄρχοντες» προέρχονταν μόνο ἀπό τίς δύο ἀνώτερες οἰκονομικές τάξεις, δηλαδή ἀπό τοὺς πεντακοσιομέδιμνους καί τοὺς ἱππεῖς· ἀπό τό 457/456 π.Χ. ἀπέκτησε τό δικαίωμα αὐτό καί ἡ φτωχότερη τάξη τῶν ζευγιτῶν. Τήν ἴδια ἐποχή φαίνεται πῶς καθιερώθηκαν γιά τήν ἀνάδειξή τους οἱ δύο κληρώσεις· στήν πρώτη κληρώνονταν δέκα ὑποψήφιοι ἀπό κάθε φυλή καί στή δεύτερη κληρώνονταν οἱ δέκα (Ἐννέα Ἄρχοντες καί Γραμματέας) ἀπό τό σύνολο τῶν κληρωθέντων ἀπό τίς δέκα φυλές. Οἱ δύο κληρώσεις προφανῶς ἀπέβλεπαν στήν ἀπόλυτη, κατά τό δυνατόν, διασφάλιση τοῦ τυχαίου καί, κατά συνέπεια, τοῦ ἀδιάβλητου τῆς ἐπιλογῆς.

Ἡ θητεία τους ἦταν ἐτήσια, ὅπως ἐτήσια ἦταν καί ἡ θητεία τῶν περισσότερων ἀξιωματοῦχων τῆς Ἀθήνας. Οἱ ἐξουσίες τους ἦταν κυρίως θρησκευτικές καί δικαστικές. Μετά τή λήξη τῆς θητείας τους οἱ Ἐννέα Ἄρχοντες γίνονταν ἰσόβια μέλη τοῦ Ἀρείου Πάγου.

1. «Ἐπώνυμος Ἄρχων»

Ὁ Ἐπώνυμος Ἄρχων ἔδινε τό ὄνομά του στό ἔτος τῆς θητείας του, καί τά ψηφίσματα τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Δήμου χρονολογοῦνταν μέ τήν ἀναφορά τοῦ ὀνόματός του. Εἶχε τήν ἔδρα του στό Πρυτανεῖο. Οἱ ἀρμοδιότητές του ἦταν πολλές καί ποικίλες. Μερικές ἐξ αὐτῶν:

Εἶχε τήν εὐθύνη τῆς διοργάνωσης τῆς ἐορῆς καί τῆς πομπῆς τῶν Μεγάλων Διονυσίων καθώς καί ἄλλων ἐορτῶν, τοῦ ὀρισμοῦ τῶν χορηγῶν τῶν δραματικῶν ἀγῶνων καί τῆς ἐπίλυσης τῶν διαφορῶν πού ἀνέκυπταν σχετικά μέ τίς δαπάνες τῶν χορηγιῶν αὐτῶν· πρωτίστως ὁμως προστάτευε τά δικαιώματα τῆς οἰκογένειας, μεριμνοῦσε γιά τίς χήρες καί τά ὄρφανά καί τακτοποιοῦσε διαφορές οἰκογενειακοῦ δικαίου. Ἦταν ἐπίσης ἐγγυητής τῆς παρουσίας τῶν πολιτῶν.

2. «Ἄρχων Βασιλεύς»

Ἡ βασιλική ἐξουσία ἄρχισε νά περιορίζεται ἀπό τόν 8^{ον} αἰώνα π.Χ. Στά κλασικά χρόνια βασιλικές ἐξουσίες πλέον δέν ὑπάρχουν. Ὁ ἐκ τῶν Ἐννέα Ἀρχόντων Ἄρχων Βασιλεύς μεταξύ τῶν ἀρμοδιοτήτων του εἶχε καί τίς ἐξῆς:

Ἦταν ἀρμόδιος γιά τίς δικαστικές ὑποθέσεις ἀσεβείας καί ἀνθρωποκτονιῶν, πού εἶχαν κυρίως θρησκευτική χροιά. Εἶχε τήν εὐθύνη τῆς ὀργάνωσης καί ἐποπτείας τῆς ὀρθῆς τέλεσης ὀρισμένων παραδοσιακῶν τελετῶν καί θυσιῶν, ὅπως τῶν Ἐλευσινίων μυστηρίων καί ὄλων τῶν λαμπαδηδρομιῶν. Παρέπεμπε στό δικαστήριό τῆς Ἡλιαίας ἢ, ἀναλόγως, στόν Ἄρειο Πάγο πολλές ὑποθέσεις πού «πρωτοδίκως» ἐξέταζε, καί προήδρευε στίς σχετικές συνεδριάσεις τῶν Σωμάτων αὐτῶν, χωρίς ὁμως δικαίωμα ψήφου. Εἶχε τήν ἔδρα του στή Βασιλείο Στοά.

3. «Πολέμαρχος»

Ὡς τὰ τέλη τοῦ 6^{ου} αἰώνα ὁ Πολέμαρχος ἦταν ὁ ἀρχηγός τοῦ στρατοῦ. Μετά τό 501 π.Χ. ὅμως τόν ρόλο αὐτόν τόν ἀναλαμβάνουν οἱ **δέκα στρατηγοί**. Πολέμαρχος πλέον μποροῦσε νά γίνει κάθε πολίτης μέ κλήρωση γιά ἐτήσια θητεία. Κάποιες ἀπό τίς ἀρμοδιότητες του ἦταν:

Μεριμνοῦσε γιά τὰ ὄρφανά τῶν σκοτωμένων πολεμιστῶν πού μεγάλωναν μέ δημόσια δαπάνη καί φροντίδα, γιά τήν προσφορά θυσιῶν στόν πολεμικό θεό Ἐνυάλιο καί στήν Ἄρτεμη καί ἀσχολοῦνταν μέ ὑποθέσεις οἰκογενειακοῦ καί κληρονομικοῦ δικαίου τῶν μετοίκων καί τῶν ἀπελεύθερων.

4. «Ἐξ Θεσμοθέται»

Οἱ ἕξι θεσμοθέτες ἦταν παλαιότερα μιά αὐτοτελής ἀρχή πού ἀσχολοῦνταν μέ τήν καταγραφή καί διαφύλαξη τῶν «θεσμίων», τῶν παλαιότατων δηλαδή ἐθίμων καί ἀποφάσεων ἀρχόντων πού μέ τήν πάροδο τῶν ἐτῶν ἀπέκτησαν ἰσχύ ἄγραφων νόμων. Κατά τούς κλασικούς χρόνους οἱ ἀρμοδιότητές τους περιορίσθηκαν πάρα πολύ. Ἔτσι, οἱ ἕξι θεσμοθέτες καί ὁ γραμματέας τους:

Ὅριζαν τόν τόπο καί τόν τρόπο τῶν συνεδριάσεων τῶν δικαστηρίων, ἐάν οἱ συγκεκριμένες ὑποθέσεις δέν ἐνέπιπταν στή δικαιοδοσία κάποιου ἄλλου ἄρχοντα, συγκροτοῦσαν μέ κλήρωση τή σύνθεση τῶν δικαστηρίων, εἰσήγαγαν στήν Ἡλιαία τίς ὑποθέσεις λογοδοσίας ἀρχόντων, ἀκόμη καί τῶν στρατηγῶν, ἐξέταζαν περιπτώσεις διενέξεων μεταξύ ἰδιωτῶν καθῶς καί διαφορές ὡς πρός τήν ἐφαρμογή τῶν συνθηκῶν μεταξύ τῆς Ἀθήνας καί ἄλλων πόλεων, ἔλεγχαν τά προσόντα τῶν ὑποψηφίων ἀρχόντων κ.ἄ.

Δ. Οἱ «Δέκα Στρατηγοί»

Οἱ «Δέκα Στρατηγοί» ἀρχικά ἦταν διοικητές τῶν στρατιωτικῶν τμημάτων τῆς καθεμιᾶς ἀπό τίς δέκα φυλές καί ἐπιλέγονταν μέ κλῆρο γιά ἐνιαύσια θητεία. Ἐπειδή ὅμως ἡ θέση τοῦ στρατηγοῦ ἀπαιτοῦσε εἰδικές γνώσεις καί ἰκανότητες, γι' αὐτό καί οἱ Ἀθηναῖοι ἀποφάσισαν (ἴσως στήν ἐποχή τοῦ Κλεισθένη, τέλη 6^{ου} αἰώνα π.Χ.) οἱ **Δέκα Στρατηγοί νά μὴν κληρώνονται, ἀλλά νά ἐκλέγονται, καί μάλιστα νά μποροῦν νά ἐπανεκλέγονται**. Φαίνεται ἀκόμη πῶς κάποιες φορές οἱ Ἀθηναῖοι ἀξιοποίησαν τή δυνατότητα τῆς ἐπανεκλογῆς τῶν Στρατηγῶν, προκειμένου νά ἀναδείξουν στήν πολιτική ἐξουσία κάποια ἰκανά πρόσωπα γιά περισσότερα τοῦ ἐνός χρόνια (βλ. τήν περίπτωση τοῦ Περικλῆ ὁ ὁποῖος ἐπανεκλέχθηκε δεκαπέντε φορές στρατηγός, ἐνῶ ἡ ἐξουσία πού ἀσκούσε ἦταν κυρίως πολιτική· κι αὐτό μόνο καί μόνο γιά νά τοῦ δοθεῖ ἡ εὐκαιρία νά ὀλοκληρώσει τά λαμπρότερα ἔργα του, ἐκεῖνα τοῦ «χρυσοῦ αἰῶνος» [«στρατηγόν αὐτόν εἶλοντο καί πάντα τά πράγματα ἐπέτρεψαν...» Θουκυδ. 2.65.4]).

Ἔτσι, οἱ Στρατηγοί ἔπαψαν νά εἶναι οἱ διοικητές τῶν στρατιωτικῶν μονάδων τῆς φυλῆς τους καί ἔγιναν στρατηγοί τῶν πολεμικῶν δυνάμεων τοῦ κράτους, ἀντικαθι-

στώντας τόν Πολέμαρχο. Κατά τόν 5^ο καί 4^ο αιώνα οί Δέκα Στρατηγοί ἐκλέγονταν ὄχι πλέον ἕνας ἀπό κάθε φυλή, τή φυλή του, ἀλλά οί καλύτεροι δέκα ἀπό τό σύνολο τῶν δέκα φυλῶν. Γράφει σχετικά ὁ Ἀριστοτέλης: «χειροτονοῦσι δέ καί τάς πρὸς τόν πόλεμον ἀρχάς ἀπάσας, στρατηγούς δέκα, πρότερον μὲν ἀφ' ἐκάστης φυλῆς ἕνα, νῦν δ' ἐξ ἀπάντων» (Ἀριστοτ. Ἀθηναίων Πολιτεία 61.1).

Οἱ Στρατηγοί πέραν τῶν πολεμικῶν εἶχαν καί κάποιες ἄλλες ἀρμοδιότητες, ὅπως: Δίκαζαν ὅποιοδήποτε στρατιωτικό ἀδίκημα κατά τή διάρκεια τοῦ πολέμου· μετά τόν πόλεμο, σέ καιρό εἰρήνης, ἐκδίκαζαν περιπτώσεις ἀποφυγῆς τῆς στράτευσης, δειλίας στή μάχη ἢ λιποταξίας· δίκαζαν ἐπίσης ὄσους μέ δόλιο τρόπο ἀπέφευγαν τή στράτευση σέ καιρό πολέμου· ἐπέλεγαν τοὺς εὐπορους Ἀθηναίους οἱ ὅποιοι θά ἀναλάμβαναν τά ἐξοδα μιᾶς τριηραρχίας· ἐμπλέκονταν, στά πλαίσια τῆς ιδιότητάς τους, στή σύναψη συνθηκῶν μέ ἄλλες πόλεις-κράτη.

Ε. Ἄλλοι Ἀξιωματοῦχοι

Πέραν τῶν «Δέκα Στρατηγῶν» στήν Ἀθήνα ὑπῆρχαν καί ἄλλοι **στρατιωτικοί ἀξιωματοῦχοι** μέ συγκεκριμένες ὁ καθένας ἀρμοδιότητες, ὅπως: **οἱ Ταξίαρχοι, οἱ Ἱππαρχοι, οἱ Φύλαρχοι, οἱ Ἐπιμεληταὶ νεωρίων, οἱ Ἀποστολεῖς, οἱ Καταλογεῖς, ὁ Ταμίας τῶν τριηροποιῶν.**

Ὑπῆρχαν ὁμως καί ἄλλοι ἄρχοντες **μέ συγκεκριμένες καί μεταξύ τους ξεκαθαρισμένες ἀρμοδιότητες, θρησκευτικές, ἀστυνομικές, οἰκονομικές, τεχνικές κ.ἄ.**

ΣΤ. Καί κάποια ἄλλα στοιχεῖα τῆς Ἀθηναϊκῆς Δημοκρατίας

1. Ἡ ιδιότητα τοῦ πολίτη

Ὡς τά μέσα τοῦ 5^{ου} αἰώνα π.Χ. τήν ιδιότητα τοῦ Ἀθηναίου πολίτη κατεῖχαν οἱ Ἀθηναῖοι πού εἶχαν πατέρα Ἀθηναῖο πολίτη, ἀκόμη κι ἂν ἡ μητέρα τους δέν ἦταν Ἀθηναία. Τό 451/450 π.Χ. ὁμως, μέ ψήφισμα τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Δήμου, ὕστερα ἀπό πρόταση τοῦ Περικλῆ, ὅλοι οἱ Ἀθηναῖο πολίτες ἔπρεπε νά ἔχουν πατέρα Ἀθηναῖο πολίτη καί μητέρα Ἀθηναία, νά κατάγονται, κατά τή διατύπωση τοῦ Ἀριστοτέλη «ἐξ ἀμφοῖν ἀστοῖν» (Ἀθην. Πολ. 26.4). Ἴσως τότε, ἀναδρομικά, νά διαγράφηκαν ἀπό τοὺς καταλόγους τῶν πολιτῶν οἱ «μητρόξενοι», ὅσοι δηλαδή εἶχαν μητέρα ξένη, μή «ἀστή», δηλαδή μή Ἀθηναία. Ὅμως, ἐξιστορεῖ ὁ Πλούταρχος πῶς μετά ἀπό δύο δεκαετίες, ὅταν ὁ μέγας Περικλῆς, λίγο πρὶν πεθάνει ἀπό τόν λοιμό, ἔζησε τήν οἰκογενειακή του τραγωδία βλέποντας νά πεθαίνουν ἀπό τήν ἀρρώστεια τά δύο του παιδιά Ἐάνθιππος καί Πάραλος, ἀλλά καί ἡ ἀδελφή του καί ἄλλοι συγγενεῖς του, τότε εισηγήθηκε στήν Ἐκκλησία τοῦ Δήμου νά καταργηθεῖ ὁ νόμος γιά τοὺς μή γνήσιους πολίτες, τόν ὅποιο ἄλλοτε ὁ ἴδιος εἶχε προτείνει, ὥστε νά ἀναγνωρισθεῖ ὡς γνήσιος πολίτης ὁ Περικλῆς, ὁ γιός του ἀπό τή Μιλήσια Ἀσπασία· οἱ Ἀθηναῖοι ὄχι μόνον τοῦ ἔκαναν τό χατήρι καί ψήφισαν τόν νόμο, ἀλλά καί τόν ἐξέλεξαν γιά

τελευταία φορά στρατηγό· πολύ σύντομα, τήν ἴδια χρονιά, τό 429 π.Χ., πέθανε καί ὁ ἴδιος ἀπό τή νόσο (Πλούταρχος, Περικλῆς 36-37).

Προκειμένου νά ἀποκτήσουν οἱ νεαροί Ἀθηναῖοι τήν ιδιότητα τοῦ Ἀθηναίου πολίτη, ὅταν συμπλήρωναν τό δέκατο ὄγδοο ἔτος τῆς ἡλικίας τους, ἐγγράφονταν στούς καταλόγους τοῦ δήμου τοῦ πατέρα τους, ἀφοῦ πρῶτα ἐξακριβωνόταν ὅτι εἶναι νόμιμα τέκνα Ἀθηναίων πολιτῶν καί ἔχουν τή νόμιμη ἡλικία, καί ἔτσι περνοῦσαν ἀπό τήν τάξη τῶν παιδῶν στήν τάξη τῶν ἐφήβων. Ἐν συνεχείᾳ ὑφίσταντο ὅλα τά παιδιά μιά συγκεκριμένη διαδικασία ἐκπαιδεύσεως ἀπό ἐπιλεγμένους πολίτες ἄνω τῶν σαράντα ἐτῶν, ἕνα γιά τούς ἐφήβους κάθε φυλῆς, πού λεγόταν «σωφρονιστής», ἕναν ἐπόπτη, ἀνώτερο ὄλων, τόν «κοσμητή», δύο γυμναστές καί κάποιους ἐκπαιδευτές στή χρήση τῶν ὄπλων. Ἡ διαδικασία αὐτή γινόταν μιά φορά τόν χρόνο γιά ὅλα μαζί τά παιδιά πού ἐκλείναι τά δεκαοκτώ. Μετά τήν πρώτη τους ἐκπαίδευση οἱ νέοι στρατιῶτες, **μέχρι νά κλείσουν τά εἴκοσί τους χρόνια, ὅποτε γίνονται πλήρεις Ἀθηναῖοι πολίτες**, ἐκτελοῦσαν στρατιωτική ὑπηρεσία σέ φυλάκια στά σύνορα τῆς Ἀττικῆς.

Ὅταν τούς παρέδιδαν τόν ὄπλισμό τους, οἱ νέοι ὀρκίζονταν τόν περίφημο ὄρκο τῶν Ἀθηναίων ἐφήβων, τόν ὅποιο διασώζει ὁ ρήτορας **Λυκοῦργος** στόν λόγο του **«ΚΑΤΑ ΛΕΩΚΡΑΤΟΥΣ»** 77.1-12:

2. Ὁ ὄρκος τῶν ἀθηναίων ἐφήβων-ὄπλιτῶν

«Οὐκ αἰσχνῶ τὰ ἱερὰ ὄπλα οὐδὲ λείψω τὸν παραστάτην ὅπου ἂν στοιχήσω· ἀμυνῶ δὲ καὶ ὑπὲρ ἱερῶν καὶ ὀσίων καὶ οὐκ ἐλάττω παραδώσω τὴν πατρίδα, πλείω δὲ καὶ ἀρείω κατὰ τε ἑμαυτὸν καὶ μετὰ ἀπάντων· καὶ εὐηκοήσω τῶν ἀεὶ κραινόντων ἐμφρόνως καὶ τῶν θεσμῶν τῶν ἰδρυμένων καὶ οὐς ἂν τὸ λοιπὸν ἰδρῦσονται ἐμφρόνως· ἐὰν δὲ τις ἀναιρεῖ, οὐκ ἐπιτρέψω κατὰ τε ἑμαυτὸν καὶ μετὰ πάντων, καὶ τιμήσω ἱερὰ τὰ πάτρια. Ἱστορες θεοὶ Ἄγλαυρος, Ἐστία, Ἐνώ, Ἐνυάλιος, Ἄρης καὶ Ἀθηνᾶ Ἀρεία, Ζεὺς, Θαλλῶ, Αὐξῶ, Ἥγεμόνη, Ἡρακλῆς, ὄροι τῆς πατρίδος πυροί, κριθαί, ἄμπελοι, ἐλάαι, συκαῖ.

(=Δέν θά ντροπιᾶσω τὰ ὄπλα τὰ ἱερὰ οὔτε θά ἐγκαταλείψω τὸν συμπολεμιστή μου, μ' ὅποιον κι ἂν βρεθῶ δίπλα-δίπλα στήν ἴδια σειρά· θά ἀμυνθῶ καὶ ὑπὲρ τῶν ἱερῶν καὶ ὀσίων καὶ δέν θά παραδώσω τὴν πατρίδα μικρότερη, ἀλλὰ πιό μεγάλη καὶ πιό ἰσχυρὴ στρατιωτικά καὶ μέ τίς δικές μου δυνάμεις καὶ μέ ὄλους μαζί τούς συμπολεμιστές μου· καὶ θά πειθαρχῶ σ' αὐτούς πού κάθε φορά μέ φρονιμάδα ἀσκοῦν τὴν ἐξουσία καὶ στούς ἰσχύοντες θεσμούς καὶ σ' ὄσους θεσμούς μέ σύνεση νομοθετήσει ἡ πόλις στό μέλλον· κι ἂν κάποιος ἐπιχειρήσει νά καταλύσει τούς θεσμούς δέν θά τοῦ τό ἐπιτρέψω, ἀλλὰ θά τούς ὑπερασπισθῶ καὶ μόνος μου καὶ μαζί μέ ὄλους, καὶ πάντοτε θά τιμῶ τὰ πάτρια ἱερὰ. Μάρτυρές μου οἱ θεοὶ Ἄγλαυρος, Ἐστία, Ἐνώ, Ἐνυάλιος, Ἄρης καὶ πολεμικὴ Ἀθηνᾶ, Ζεὺς, Θαλλῶ, Αὐξῶ, Ἥγεμόνη, Ἡρακλῆς, τὰ σύνορα τῆς πατρίδας, τὰ σιτάρια, τὰ κριθάρια, τὰ ἀμπέλια, οἱ ἐλιές, οἱ συκιές»).

3. Πολιτογράφηση - μέτοικοι

Ἡ ιδιότητα τοῦ Ἀθηναίου πολίτη μποροῦσε νά ἀποκτηθεῖ καί μέ **πολιτογράφηση** ὕστερα ἀπό ἀπόφαση τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Δήμου. Συνήθως πολιτογραφοῦνταν ἕνας ἐλάχιστος ἀριθμός μετοίκων, κυρίως γιά κάτι καλό πού εἶχαν προσφέρει στήν Ἀθήνα, μέ εἰδική γιά τόν καθένα ἀπόφαση τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Δήμου· αὐτοί ἐγγράφονταν σ' ἕνα δῆμο καί ἀποκοτοῦσαν τά δικαιώματα τῶν Ἀθηναίων πολιτῶν ἐκτός ἀπό τή δυνατότητα ἄσκησης δημοσίων ἀξιομάτων.

Οἱ **μέτοικοι** ἦταν πολίτες ἄλλων ἐλληνικῶν πόλεων πού γιά διάφορους λόγους - οἰκονομικούς ἢ πνευματικούς - ἦταν ἐγκατεστημένοι στήν Ἀθήνα, κυρίως στούς γειτονικούς τοῦ ἄστεως δήμους. Πολλοί μέτοικοι διέθεταν οἰκονομική εὐρωστία καί ὄλοι τους ἦταν ὑποχρεωμένοι νά πληρώνουν ἕναν ὄχι ἐπαχθῆ φόρο, τό "**μετοίκιον**". Ὁ φόρος αὐτός ἦταν μία δραχμή τόν μήνα γιά τούς ἄνδρες καί μισή δραχμή γιά τις γυναῖκες. Ἄν λάβουμε ὑπ' ὄψιν ὅτι, κατά τόν Δημοσθένη, στά χρόνια του τό ἡμερομίσθιο ἐνός ἀνειδίκευτου ἐργάτη ἦταν τέσσερις ὀβολοί (ἢ μία δραχμή εἶχε ἕξι ὀβολούς), θά μπορούσαμε νά ὑποθέσουμε πῶς ὁ ἄνδρας μέτοικος πλήρωνε φόρο τόν μήνα περίπου 50 εὐρωδραχμές, ἐνῶ ἡ γυναῖκα 25. Οἱ μέτοικοι ἀσχολοῦνταν μέ τό ἐμπόριο, τή βιοτεχνία, μέ κερδοφόρες οἰκονομικές δραστηριότητες· κάποιοι ἀσκοῦσαν καί λιγότερο προσοδοφόρα ἐπαγγέλματα, ὅπως τοῦ κηπουροῦ, τοῦ οἰκοδόμου δημοσίων κτιρίων, τοῦ μάγειρα. Ὁ κάθε μέτοικος ἔπρεπε νά ἔχει ἕναν πολίτη Ἀθηναῖο **«προστάτη»**, ὁ ὁποῖος πιστοποιοῦσε τήν καταλληλότητά του νά πολιτογραφηθεῖ Ἀθηναῖος πολίτης καί τόν ἐκπροσωποῦσε στό δικαστήριο.

Οἱ μέτοικοι, ἂν καί δέν εἶχαν δικαίωμα συμμετοχῆς στίς πολιτικές διαδικασίες, συμμετεῖχαν ἐνεργῶς στήν ἀθηναϊκή πνευματική, κοινωνική καί θρησκευτική ζωή τῆς πόλης. Ὁ κορυφαῖος φιλόσοφος Ἀριστοτέλης, ὁ προσωκρατικός φιλόσοφος Ἀναξαγόρας (ὁ Ἀναξαγόρας ἦταν μάλιστα προσωπικός φίλος τοῦ Περικλῆ), ὁ ἀτομικός φιλόσοφος Δημόκριτος, οἱ σοφιστές Πρωταγόρας καί Ἰππίας, ὁ ἀρχιτέκτων Ἴππόδαμος καί ἄλλα σημαντικά ἀναστήματα τῆς ἀρχαίας Ἀθήνας ἦταν μέτοικοι.

Οἱ μέτοικοι συχνά ἀναλάμβαναν καί χορηγίες προσφέροντας μεγάλα χρηματικά ποσά γιά τίς ἀνάγκες τοῦ κράτους. Μέ τήν πολιτογράφησή τους ἀποκοτοῦσαν τήν ιδιότητα τοῦ Ἀθηναίου πολίτη, χωρίς ὅμως, ὅπως προαναφέραμε, τή δυνατότητα ἀνάληψης δημοσίων ἀξιομάτων.

Οἱ γνήσιοι Ἀθηναῖοι πολίτες μέ μεγάλη δυσκολία δέχονταν τήν πολιτογράφηση τῶν μετοίκων, κυρίως διότι ὑπῆρχε ὁ φόβος μέ τή μεγάλη διεύρυνση τοῦ σώματος τῶν πολιτῶν νά καταστεῖ δύσκολη ἡ λειτουργία τῆς ἄμεσης δημοκρατίας καί νά τεθεῖ σέ κίνδυνο ἡ ἀποτελεσματικότητα τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτικοῦ συστήματος.

4. Ὀστρακισμός

Ὁ ὄστρακισμός ἦταν μία πολιτική διαδικασία ἡ ὁποία ἀποσκοποῦσε στό νά ἀπαλλάσσονται οἱ Ἀθηναῖοι ἀπό πολίτες οἱ ὁποῖοι, λόγω τῆς μεγάλης πολιτικῆς δύναμης πού ἀπέκτησαν κάποια στιγμή, ὑπῆρχε φόβος νά ἐπιχειρήσουν νά

έγκαταστήσουν στην Αθήνα τυραννικό καθεστώς· τούς πολίτες αυτούς τούς εξόριζαν με τό μέτρο τοῦ ὄστρακισμοῦ. Ὁ ὄστρακισμός ἐφαρμόσθηκε καί σέ ἄλλες πόλεις-κράτη.

Μιά φορά τόν χρόνο, στήν ἕκτη πρυτανεία, οἱ Ἀθηναῖοι συσκέπτονταν στήν Ἐκκλησία τοῦ Δήμου γιά τό ἄν θά ἔκαναν ἐκείνη τή χρονιά ὄστρακισμό. Ἄν ἀποφάσιζαν πώς αὐτό ἔπρεπε νά γίνει, ὁ ὄστρακισμός γινόταν στήν ὄγδοη πρυτανεία.

Τότε ὁ κάθε πολίτης, ἀφοῦ ἔγραφε σ' ἕνα θραῦσμα ἀγγείου (ὄστρακον) τό ὄνομα τοῦ πολίτη τοῦ ὁποίου τήν ἐξορία ἐπιθυμοῦσε, ἄφηνε τό ὄστρακό του σέ περιφραγμένα σημεῖα τῆς Ἀγορᾶς, καθορισμένα γιά κάθε φυλή. Ἐξω ἀπό τόν χῶρο τῆς ὄστρακοφορίας ἔμποροι πουλοῦσαν τέτοια σπασμένα κομμάτια ἀγγείων. Στήν ἀρχαία Ἀγορά, στήν Ἀκρόπολη καί κυρίως στόν Κεραμεικό βρέθηκαν πάνω ἀπό δέκα χιλιάδες τέτοια ὄστρακα. Γιά νά ἐξορισθεῖ κάποιος ἔπρεπε το ὄνομά του νά βρεθεῖ γραμμένο τουλάχιστον σέ ἕξι χιλιάδες ὄστρακα.

Εἶναι παροιμιώδης ἡ συνάντηση τοῦ Δίκαιου Ἀριστείδη μ' ἕναν ἀγράμματο καί ἀγροῖκο, ὅπως τόν χαρακτηρίζει ὁ Ἀριστοτέλης, πολίτη, ὁ ὁποῖος τοῦ ζήτησε κάποτε σέ κάποια ὄστρακοφορία νά γράψει τό ὄνομα Ἀριστείδης στό ὄστρακο πού κρατοῦσε. Ὅταν ὁ Ἀριστείδης τόν ρώτησε ἀπορημένος τί κακό τοῦ ἔκανε ὁ Ἀριστείδης, ἐκεῖνος τοῦ ἀπάντησε πώς δέν τόν γνωρίζει κἄν, μά τόν ἐνοχλεῖ πού ὄλοι τόν ἀποκαλοῦν Δίκαιο. Πάντως ὁ Ἀριστείδης ἔγραψε τό ὄνομά του στό ὄστρακο καί τοῦ τό ἔδωσε:

«Γραφομένων οὖν τότε τῶν ὄστράκων, λέγεται τινα τῶν ἀγραμμάτων καί παντελῶς ἀγροῖκων ἀναδόντα τῷ Ἀριστείδῃ τό ὄστρακον ὡς ἐνὶ τῶν τυχόντων παρακαλεῖν, ὅπως Ἀριστείδῃν ἐγγράψει. Τοῦ δὲ θαυμάσαντος καί πυθομένου μή τι κακὸν αὐτὸν Ἀριστείδης πεποίηκεν, "οὐδέν" εἶπεῖν, "οὐδὲ γινώσκω τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' ἐνοχλοῦμαι πανταχοῦ τὸν Δίκαιον ἀκούων". Ταῦτ' ἀκούσαντα τὸν Ἀριστείδῃν ἀποκρίνασθαι μὲν οὐδέν, ἐγγράψαι δὲ τοῦνομα τῷ ὄστράκῳ καί ἀποδοῦναι (Ἀριστοτέλης, Ἀθηναίων Πολιτεία 7.7-8).

(=Ἐγραφαν λοιπὸν τότε οἱ Ἀθηναῖοι σέ ὄστρακα τό ὄνομα ἐκείνου πού ἤθελαν νά ἐξοστρακισθεῖ· λέγεται πώς τότε κάποιος ἀγράμματος καί ἐντελῶς ἄξεστος ἔδωσε τό ὄστρακό του στόν Ἀριστείδῃ, πού τόν πέρασε γιά κάποιον τυχαῖο ἄγνωστό του, καί τόν παρακάλεσε νά γράψει ἐπάνω σ' αὐτό τό ὄνομα Ἀριστείδης. Ἀπόρησε ὁ Ἀριστείδης καί τόν ρώτησε μήπως ὁ Ἀριστείδης τοῦ ἔκανε κάποιο κακό· "κανένα" ἀπάντησε ἐκεῖνος, "κι οὔτε γνωρίζω τὸν ἄνθρωπο, ἀλλὰ ἐνοχλοῦμαι ν' ἀκούω γι' αὐτὸν παντοῦ τὸν χαρακτηρισμό Δίκαιος". Ὅταν τό ἄκουσε αὐτό ὁ Ἀριστείδης, δέν ἀποκρίθηκε τίποτα· μόνο ἔγραψε τό ὄνομά του στό ὄστρακο καί τό ἐπέστρεψε στόν ἄνθρωπο)».

5. Οἱ λειτουργίες

Οἱ λειτουργίες στήν ἀρχαία Αθήνα ἦταν μιά μορφή τιμητικῆς ἔμμεσης φορολογίας οικονομικά ἰσχυρῶν πολιτῶν (γιά κάποιες λειτουργίες καί μετοίκων), οἱ ὁποῖοι ἀναλάμβαναν τήν ὑποχρέωση νά καλύψουν τά ἐξόδα ἑνὸς συγκεκριμένου μεγάλου

έργου δημοσίου συμφέροντος. Οι λειτουργίες κάλυπταν δύο ειδών έργα: θρησκευτικές εκδηλώσεις και έξοπλισμούς.

Οι λειτουργίες που κάλυπταν θρησκευτικές εκδηλώσεις ήταν: η **χορηγία**, η **γυμνασιαρχία**, η **ἀρχιθεωρία** και η **έστιασις**.

Λειτουργία με σκοπό στρατιωτικό ήταν μόνον η **τριηραρχία**.

Ο πολίτης που αναλάμβανε μία **χορηγία** λεγόταν **χορηγός**. Ο χορηγός κατέβαλε τά έξοδα των ἀμοιβῶν των μελῶν τοῦ χοροῦ ενός δράματος (τραγωδίας, κωμωδίας ἢ σατυρικοῦ δράματος) ἢ διαφόρων πανηγύρεων. Κατά τούς κλασικούς χρόνους τό κόστος μιᾶς χορηγίας κυμαινόταν ἀπό 1.500 ἕως καί 5.000 δραχμές (μία δραχμή ἦταν ἓνα πολύ ὑψηλό ἡμερομίσθιο), καί κάθε χρόνο χρειάζονταν τουλάχιστον 100 χορηγοί.

Ο πολίτης που αναλάμβανε μία **γυμνασιαρχία** λεγόταν **γυμνασίαρχος**. Αὐτός πλήρωνε τά έξοδα μιᾶς ομάδας σκυταλοδρόμων ἢ μιᾶς λαμπαδηδρομίας.

Ο πολίτης που αναλάμβανε μία **ἀρχιθεωρία** λεγόταν **ἀρχιθεωρός**. Αὐτός εἶχε τήν τιμή νά ἡγεῖται τῆς **θεωρίας**, δηλαδή τῆς ἀντιπροσωπίας που ἔστειλε ἡ Αθήνα στή Δῆλο γιά τήν ἐτήσια ἐορτή τοῦ Ἀπόλλωνα, καί πλήρωνε τά έξοδα τῆς ἀποστολῆς.

Ο πολίτης που αναλάμβανε τήν **έστιασιν** πλήρωνε τή δαπάνη τοῦ δείπνου που προσφέρονταν στά μέλη μιᾶς φυλῆς σέ κάποιες ἐορτές.

Ἡ **τριηραρχία** ἐπιβάρυνε τόν **τριήραρχον** μέ τά έξοδα συντήρησης μιᾶς τριήρωνος (ὄχι τῆς κατασκευῆς της), ἐπισκευῆς της, ἀντικατάστασης ἐξαρτημάτων, ἐκπαίδευσης τῶν κωπηλατῶν καί μέ τά καθήκοντα τοῦ κυβερνήτη (μποροῦσε νά πληρώσει κάποιον ἄλλον γιά τή θέση τοῦ κυβερνήτη). Στά κλασικά χρόνια τό κόστος μιᾶς τριηραρχίας κυμαινόταν ἀπό 4.000 ἕως καί 6.000 δραχμές, καί κάθε χρόνο χρειάζονταν περίπου 300 τριήραρχοι. Λόγω τῆς τεράστιας δαπάνης μιᾶς τριηραρχίας περί τό τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου καθιερώθηκε ἡ **συντριηραρχία**, δηλαδή ἡ δαπάνη μοιραζόταν σέ δύο ἢ τρεῖς πολίτες.

Τόν 4^{ον} αἰῶνα εἰσήχθη καί μία ἄλλη λειτουργία, ἡ **προεισφορά**. Ὅριζε δηλαδή ἡ πόλη ἓναν εὐπορο πολίτη νά καταβάλλει στό δημόσιο ταμεῖο τό σύνολο τῆς εἰσφορᾶς (=τοῦ φόρου) που χρωστοῦσε ἓνας ἀριθμός φορολογουμένων καί ἀκολούθως αὐτός εἰσέπραττε τά χρήματα ἀπό τούς χρεῶστες.

Υπῆρχαν συνήθως πολίτες που προσφέρονταν νά αναλάβουν ἐθελοντικά κάποια λειτουργία. Διαφορετικά τό κράτος ὄριζε γιά τόν σκοπό αὐτόν τούς πλουσιότερους. Υπῆρχαν ὅμως καί κάποιες ἐξαιρέσεις. Γιά παράδειγμα, οἱ ἑννέα ἄρχοντες ἦταν ἀπαλλαγμένοι ἀπό τήν τριηραρχία καί ἴσως καί ἀπό τίς ἄλλες λειτουργίες. Κι ἀκόμη, κανεῖς δέν ὑποχρεωνόταν νά αναλάβει δύο λειτουργίες στό ἴδιο ἢ σέ συνεχόμενα ἔτη.

Ἄν κάποιος που ὀρίσθηκε νά αναλάβει μία λειτουργία ἤθελε νά τήν ἀποφύγει, γιατί θεωροῦσε πῶς κάποιος πλουσιώτερός του εἶχε ἀπαλλαγῆ ἀπ' αὐτήν, μποροῦσε νά τόν προκαλέσει «εἰς **ἀντίδοσιν**»· τότε, βάσει τοῦ νόμου, ὁ προκαλούμενος σέ

ἀντίδοση ἔπρεπε νά διαλέξει μεταξύ δύο ἐπιλογῶν: ἢ, ἂν παραδεχόταν πώς εἶναι πλουσιώτερος, νά ἀναλάβει αὐτός τή λειτουργία, ἢ, ἂν θεωροῦσε πώς εἶναι φτωχότερος, νά ἀνταλλάξει τήν περιουσία του μέ τήν περιουσία αὐτοῦ πού τόν προκαλοῦσε σέ ἀντίδοση, ὁ ὁποῖος τότε θά ἀναλάμβανε τή λειτουργία. (Πρόταση «περί ἀντιδόσεως εἶχε κάνει στόν κατηγορό του ὁ «ἀδύνατος» στόν λόγο τοῦ **Λυσία «Υπέρ ἀδυνάτου», 9:** «Εἰ γάρ ἐγὼ κατασταθεῖς χορηγός τραγωδοῖς προκαλεσαίμην αὐτόν εἰς ἀντίδοσιν, δεκάκις ἂν ἔλοιτο χορηγήσαι μᾶλλον ἢ ἀντιδοῦναι ἅπαξ»).

6. Οἱ δέκα φυλές τῆς Ἀττικῆς

Μεταξύ τῶν μεταρρυθμίσεων πού εἰσήγαγε ὁ Κλεισθένης στά τέλη τοῦ 6^{ου} αἰῶνα π.Χ. στήν πόλη-κράτος τῶν Ἀθηνῶν ἦταν καί ἡ κατάργηση τῶν τεσσάρων παλαιῶν ἀρχαϊκῶν ἰωνικῶν φυλῶν (Αἰγικορεῖς, Ὀπλητες, Γελέοντες καί Ἀρκαδεῖς) καί ἡ ἀντικατάστασή τους ἀπό δέκα τεχνητές φυλές, οἱ ὁποῖες πῆραν τό ὄνομά τους ἀπό τοπικούς ἥρωες τῆς Ἀττικῆς, τούς «ἐπωνύμους», τῶν ὁποῖων τά ἀγάλματα βρισκόταν στήν ἀγορά.

Οἱ δέκα φυλές καί οἱ ἀντίστοιχοι ἥρωες-προστάτες τους ἦταν οἱ ἐξῆς:

1. Κεκροπῖς (Κέκροψ)
2. Αἰγιής (Αἰγεύς)
3. Οἰνής (Οἰνεύς)
4. Ἴπποθωντίς ἢ Ἴπποθωντίς ἢ Ἴπποθοντίς (Ἴπποθῶν)
5. Ἀκαμαντίς (Ακάμας)
6. Πανδιωνίς (Πανδίων)
7. Ἐρεχθίς (Ἐρεχθεύς)
8. Λεοντίς (Λέως)
9. Αἰαντίς (Αἴας ὁ Τελαμώνιος)
10. Ἀντιοχίς (Ἀντίοχος)

7. Ἄλλα μέλη τῆς ἀρχαίας Ἀθηναϊκῆς κοινωνίας πέραν τῶν πολιτῶν καί τῶν μετοίκων

Ἡ **πόλις-κράτος τῶν Ἀθηνῶν** περιελάμβανε, ὡς γνωστόν, τό «ἄστυ», τήν πόλη τῆς Ἀθήνας, καί τήν «χώραν», δηλαδή τήν ὑπόλοιπη Ἀττική.

Ὁ **πληθυσμός** τῆς Ἀττικῆς κατά τούς κλασικούς χρόνους κυμαινόταν περίπου μεταξύ 400.000 καί 500.000 κατοίκων. Ἀπό αὐτούς οἱ **Ἀθηναῖοι πολῖτες**, δηλαδή οἱ ἐνήλικοι ἄνδρες, τῶν ὁποῖων ὁ πατέρας ἦταν Ἀθηναῖος πολίτης καί ἡ μητέρα Ἀθηναία, καί οἱ ὁποῖοι συμμετεῖχαν, ὅπως διεξοδικά ἀναφέραμε παραπάνω, στά διάφορα πολιτειακά καί δικαστικά σώματα τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας, δέν φαίνεται νά ξεπερνοῦσαν τίς 60.000. Ἄλλες τόσες θά ἦταν ἴσως οἱ **γυναῖκες** (οἱ ὁποῖες ὅμως δέν εἶχαν πολιτικά δικαιώματα) καί πολύ περισσότερα τά **παιδιά**. Οἱ **μετοικοί**, στούς ὁποῖους ἀναφερθήκαμε παραπάνω, πιθανῶς νά προσήγγιζαν, μαζί μέ τίς οἰκογένειές τους, τίς 30.000.

Τέλος, οί **δοῦλοι** ἦταν περισσότεροι ἀπό 100.000, καί ἴσως κατά τήν ἐποχή τοῦ Περικλῆ νά πλησίαζαν καί τίς 200.000. Ἦταν ποικίλης προελεύσεως· παιδιά δούλων, ἀγορασμένοι σέ ἀγορές δούλων ἢ αἰχμάλωτοι πολέμου. Ἄλλοι ἐργάζονταν στούς ἀγρούς, ἄλλοι ἦταν ὑπηρετές στά σπίτια πολιτῶν ἢ μετοίκων («οἰκέται» ἢ «οἰκεῖς»), ἄλλοι ὑπηρετοῦσαν σέ κρατικές ὑπηρεσίες ὡς λογιστές, δεσμοφύλακες, ἀστυνόμοι ἢ ἐργάτες, ἄλλοι – οἱ μορφωμένοι - ἦταν παιδαγωγοί σέ σπίτια εὐπορων Ἀθηναίων. Οἱ συνθηκῆς ζωῆς τους ἦταν σχετικά καλές, οἱ οἰκογένειες στίς ὁποῖες ἐργάζονταν τούς περιέβαλλαν μέ ἀγάπη καί ἐντάσσονταν σ' αὐτές μέ εἰδική τελετουργία. Οἱ οἰκιακοί δοῦλοι («οἰκέται» ἢ «οἰκεῖς») εἶχαν τίς περισσότερες δυνατότητες ἀπελευθέρωσης. Οἱ **ἀπελευθέρου**, δηλαδή οἱ ἀπελευθερωμένοι δοῦλοι, μποροῦσαν νά ἐπιστρέψουν στήν πατρίδα τους. Ἄν προτιμοῦσαν νά παραμείνουν στήν Ἀθήνα, ἐγγράφονταν ὡς **μέτοικοι** καί οἱ πρόων κύριοί τους γίνονταν οἱ **«προστάται»** τους.

8. Οἱ μῆνες στό ἀττικό ἡμερολόγιο

Ὁ κάθε μήνας στήν ἀρχαία Ἑλλάδα ἄρχιζε μέ τή Νέα Σελήνη, δηλαδή μέ τήν ἐκάστοτε ἐμφάνιση τῆς σελήνης στόν οὐρανό. Γιά παράδειγμα, τό 2023 ὁ μήνας Ἑκατομβαιῶν θά ἄρχιζε τήν 17^η Ἰουλίου καί θά τελείωνε τήν 15^η Αὐγούστου, ἐνῶ ὁ μήνας Μεταγειτινῶν τοῦ ἴδιου ἔτους θά ἄρχιζε τήν 16^η Αὐγούστου καί θά τελείωνε τήν 14^η Σεπτεμβρίου.

Τό νέο ἔτος ἄρχιζε τήν 1^η Ἑκατομβαιῶνος καί ἔπεφτε μετά τό θερινό ἡλιοστάσιο.

Κάθε μήνας εἶχε τριάντα ἢ εἴκοσι ἐννιά ἡμέρες.

Ἡ ἡμέρα ἄρχιζε κατά τή δύση τοῦ ἡλίου.

Κάθε μήνας ἦταν ἀφιερωμένος σέ κάποιον ἢ κάποιους ἀπό τούς δώδεκα θεούς τοῦ Ὀλύμπου, καί κατά τη διάρκεια του τελοῦνταν οἱ γιορτές πρός τιμὴν τῶν ἀντίστοιχων θεῶν.

Ἡ πρώτη ἡμέρα κάθε μηνός ὀνομαζόταν νομηγία.

Τό ἀττικό ἡμερολόγιο ἄρχιζε τό 776 π.Χ., μέ τούς πρώτους Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνες. Τήν τελική του μορφή τήν πῆρε τό 432 π.Χ. ἀπό τόν ἀστρονόμο Μέτωνα. Τό ἡμερολόγιο τοῦ Μέτωνος τό διόρθωσαν οἱ ἀστρονόμοι Κάλλιππος καί Ἴππαρχος.

Μετά τόν μήνα Ποσειδεῶνα καί ἀρχικά κάθε δύο, καί ἀργότερα κάθε τρία ἢ τέσσερα ἢ ὀκτῶ χρόνια προσετίθετο καί ἓνας ἐμβόλιμος μήνας, ὁ Ποσειδεῶν Δεύτερος, ὡστε ἡ πρώτη ἡμέρα κάθε μηνός νά συμπίπτει μέ τή Νέα Σελήνη, δηλαδή μέ τήν ἐμφάνιση τῆς σελήνης στόν οὐρανό.

Οἱ δώδεκα μῆνες καί οἱ θεοί στούς ὁποίους ἦταν ἀφιερωμένοι ἦταν οἱ ἐξῆς:

Ἑκατομβαιῶν (περίπου μέσα Ἰουλίου-μέσα Αὐγούστου), Ἀπόλλων,
Μεταγειτινῶν (περ. μέσα Αὐγούστου-μέσα Σεπτεμβρίου), Ἀπόλλων,
Βοηδρομιῶν (περ. μέσα Σεπτεμβρίου-μέσα Ὀκτωβρίου), Ἀπόλλων,
Πυανειῶν (περ. μέσα Ὀκτωβρίου-μέσα Νοεμβρίου), Ἀπόλλων,

Μαιμακτηριών (περ. μέσα Νοεμβρίου-μέσα Δεκεμβρίου), Ζεύς,
Ποσειδεών (περ. μέσα Δεκεμβρίου-μέσα Ιανουαρίου), Ποσειδών,
Γαμηλιών (περ. μέσα Ιανουαρίου-μέσα Φεβρουαρίου), Ζεύς καί Ήρα,
Ανθεστηριών (περ. μέσα Φεβρουαρίου-μέσα Μαρτίου), Διόνυσος,
Έλαφηβολιών (περ. μέσα Μαρτίου-μέσα Απριλίου), Άρτεμις,
Μουνιχιών (περ. μέσα Απριλίου-μέσα Μαΐου), Άρτεμις,
Θαργηλιών (περ. μέσα Μαΐου-μέσα Ιουνίου), Άρτεμις καί Απόλλων,
Σκιροφοριών (περ. μέσα Ιουνίου-μέσα Ιουλίου), Άθηνᾶ.

Z. Κατακλείδα

Παρά τήν πολυπροσωπία τῶν ὑπευθύνων, τό δημοκρατικό πολίτευμα λειτουργοῦσε στίς λεπτομέρειές του μέ τρόπο ἄψογο, γιατί οἱ Ἀθηναῖοι ἀγαποῦσαν τήν Ἀθήνα, ἀγαποῦσαν καί τή δημοκρατία καί, κατά συνέπεια, σέβονταν καί τιμοῦσαν τούς νόμους τους, πού ἦταν οἱ φύλακες τῆς δημοκρατίας, κι ὅταν ἀκόμη ἦταν πολυποίκιλοι καί ἐνίοτε περίπλοκοι καί κάποτε ἴσως ἐπέτρεπαν τήν ἐμπλοκή διαφορῶν ἀρχῶν σέ, ὑπό τή γενικότερη θεώρηση, παρεμφερεῖς ὑποθέσεις.

Ἡ ἀνάλυση καί ἐρμηνεία πού κάνει ἐπ' αὐτοῦ ὁ σφόδρα ἀδικημένος ἀπό τούς δικαστές-συμπολίτες του Σωκράτης σ' ὀλόκληρο τόν διάλογο τοῦ Πλάτωνος «Κρίτων», ἀλλά κυρίως στίς τελευταῖες παραγράφους του, ὅπου ἐκθειάζει τούς νόμους τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας, εἶναι μοναδική. Ἐκεῖ ὁ Σωκράτης, σ' ἓνα ἐκτεταμένο κείμενο (**Πλάτων, Κρίτων 50 c-54d**), βάζει τούς Νόμους νά τοῦ μιλοῦν ἡ κατάληξη τῶν λόγων τους εἶναι ἡ ἐξῆς:

«...Ἄλλ', ὦ Σώκρατες, πειθόμενος ἡμῖν τοῖς σοῖς τροφεῦσι μήτε παῖδας περιπλείονος ποιοῦ μήτε τὸ ζῆν μήτε ἄλλο μηδέν πρὸ τοῦ δικαίου, ἵνα εἰς Ἄδου ἐλθὼν ἔχῃς πάντα ταῦτα ἀπολογησασθαι τοῖς ἐκεῖ ἄρχουσιν· οὔτε γὰρ ἐνθάδε σοι φαίνεται ταῦτα πράττοντι ἄμεινον εἶναι οὐδὲ δικαιότερον οὐδὲ ὀσιώτερον, οὐδὲ ἄλλω τῶν σῶν οὐδενί, οὔτε ἐκεῖσε ἀφικομένῳ ἄμεινον ἔσται.

Ἀλλὰ νῦν μὲν ἡδίκημένος ἄπει, ἐὰν ἀπίης, οὐχ ὑφ' ἡμῶν τῶν νόμων ἀλλὰ ὑπ' ἀνθρώπων· ἐὰν δὲ ἐξέλθῃς οὕτως αἰσχροῶς ἀνταδικήσας τε καὶ ἀντικακουργήσας, τὰς σαυτοῦ ὁμολογίας τε καὶ συνθήκας τὰς πρὸς ἡμᾶς παραβάς καὶ κακὰ ἐργασάμενος τούτους οὓς ἦκιστα ἔδει, σαυτόν τε καὶ φίλους καὶ πατρίδα καὶ ἡμᾶς, ἡμεῖς τέ σοι χαλεπανοῦμεν ζῶντι, καὶ ἐκεῖ οἱ ἡμέτεροι ἀδελφοὶ οἱ ἐν Ἄδου νόμοι οὐκ εὐμενῶς σε ὑποδέξονται, εἰδότες ὅτι καὶ ἡμᾶς ἐπεχείρησας ἀπολέσαι τὸ σὸν μέρος.

Ἀλλὰ μή σε πείσῃ Κρίτων ποιεῖν ἃ λέγει μᾶλλον ἢ ἡμεῖς (54b-54d).

«(=...Λοιπόν, Σωκράτη, πρέπει νά πεισθεῖς σ' ἐμᾶς πού σέ ἀναθρέψαμε καὶ νά μὴ βάλεις πάνω ἀπὸ τὸ δίκαιο μήτε τὰ παιδιὰ μήτε τή ζωὴ μήτε τίποτε ἄλλο, ὥστε, ὅταν πᾶς στὸν Ἄδη, νά τὰ πῆς ὅλα αὐτὰ στήν ἀπολογία σου ἐνώπιον τῶν ἐκεῖ ἀρχόντων· γιατί, ἂν κάνεις αὐτὰ πού σκέφτεσαι, εἶναι φανερό πὼς οὔτε ἐδῶ, σ' αὐτόν τόν κόσμον, θά εἶναι αὐτό καλύτερο οὔτε δικαιότερο οὔτε ἀγιώτερο γιὰ σένα οὔτε γιὰ κανέναν ἄλλον ἀπὸ τούς δικούς σου, οὔτε ὅταν φθάσεις ἐκεῖ, στὸν Ἄδη, θά εἶναι καλύτερο.

Βέβαια, τώρα θά φύγεις, αν φύγεις, από τή ζωή αὐτή ἀδικημένος, ὄχι ὅμως ἀπό μᾶς τούς νόμους ἀλλά ἀπό τούς ἀνθρώπους· ἄν ὅμως δραπετεύσεις ἀπό τή φυλακή (ἐνν. ὅπως σοῦ προτείνει ὁ Κρίτων) ἀνταποδίδοντας μέ τόσο αἰσχρό τρόπο τό ἄδικο μέ τό ἄδικο καί τό κακό μέ τό κακό, παραβαίνοντας τίς ὑποσχέσεις καί τίς συμφωνίες πού ἔκανες μαζί μας καί βλάπτοντας αὐτούς πού δεν ἔπρεπε καθόλου νά βλάψεις, δηλαδή καί τόν ἑαυτό σου καί τούς φίλους σου καί τήν πατρίδα καί μᾶς, τότε καί ἐμεῖς θά εἴμαστε ὀργισμένοι μαζί σου ὅσο ζεῖς, ἀλλά καί τά ἐκεῖ ἀδέλφια μας, οἱ νόμοι τοῦ Ἄδη, δέν θά σέ ὑποδεχθοῦν μέ καλή διάθεση, γιατί θά ξέρουν ὅτι θέλησες νά καταστρέψεις καί ἐμᾶς, ὅσο περνοῦσε ἀπό τό χέρι σου.

Ἀλλά, Σωκράτη, πρόσεξε νά μή σέ πείσει ὁ Κρίτων νά κάνεις ὅ,τι σοῦ λέει αὐτός κι ὄχι ὅ,τι σοῦ λέμε ἐμεῖς)».

Καί ὁ Σωκράτης καταλήγει:

«Ἐα τοίνυν, ὦ Κρίτων, καί πράττωμεν ταῦτη, ἐπειδή ταῦτη ὁ θεὸς ὑφηγεῖται (54e).

(=Ἐμπρός λοιπόν, Κρίτων, ἄς πράξουμε ἔτσι, γιατί ἔτσι μᾶς ὑποδεικνύει ὁ θεός)».

Τελικά ὁ σεβασμός στούς νόμους εἶναι ἐπιθυμία καί ἐντολή τοῦ θεοῦ, καί, ἐπομένως, ἡ ὑπακοή στούς νόμους εἶναι ὑπακοή στόν θεό. Ὑψηλότερη ἀντιμετώπιση τῶν νόμων καί, κατά λογική συνέπεια, καί τῆς δημοκρατίας τήν ὁποῖαν αὐτοί εἶναι ταγμένοι νά προστατεύουν, δέν θά μπορούσε νά υπάρξει.

15^ο Παράρτημα - Logistics - 'Ο «Λογιστικός Μάγος» - 'Η «Κινητή Έστια»

Προσθέτω τό Παράρτημα αυτό μέ άφορμή τίς στρατηγικές πού έφήρμισε ό ΜΕΓΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ όχι μόνο στίς μάχες πού διεξήγαγε, αλλά και στή διοικητική μέριμνα -ό μακεδονικός στρατός είχε τό καλύτερο σύστημα διοικητικής μέριμνας πού γνώρισε ποτέ ή άνθρωπότητα-, στήν όργάνωση προωθημένων βάσεων άνεφοδιασμού, στήν άνάλυση συστημάτων για τή διασφάλιση τής άσφαλους μετακίνησης κάθε μορφής ύλικού στά σημεία όπου χρειαζόταν, σέ ένα έκπληκτικό σύστημα μερικού έφοδιασμού, άποθεματοποίησης, διαχείρισης και διανομής τών τροφίμων και τών πάσης φύσεως αγαθών για τίς άνάγκες ενός στρατού, πού καθημερινά και επί δέκα χρόνια μετακινούνταν συνεχώς μέσα σ' έναν άπέραντο χώρο από την κυρίως Έλλάδα έως τήν Ίνδία, καθώς επίσης και άναθέσεως άρμοδιοτήτων έπιμελητείας στά πλέον κατάλληλα πρόσωπα. Έν τέλει, ό Μέγας Άλέξανδρος είχε εφαρμόσει ένα τελειότατο σύστημα LOGISTICS διόμισι σχεδόν χιλιάδες χρόνια προτού έπινοηθεί ό όρος αυτός.

Logistics

Στόν όρο Logistics (έπινοήθηκε στά τέλη τής δεκαετίας του 1980) έχουν δοθεί πολλοί όρισμοί, π.χ.:

Έλληνική Έταιρεία Logistics: «Logistics είναι εκείνο τό τμήμα τής Διαχείρισης Έφοδιαστικής Άλυσίδας πού σχεδιάζει, ύλοποιεί και έλέγχει τήν άποδοτική και άποτελεσματική κανονική και αντίστροφη ροή και άποθήκευση τών προϊόντων, ύπηρεσιών και τών σχετικών πληροφοριών από τό σημείο προέλευσής τους ώς τό σημείο κατανάλωσής τους, ώστε νά ίκανοποιηθούν οι άπαιτήσεις τών πελατών».

Institute of Logistics τής Μ. Βρετανίας: «Logistics is the Management of the supply chain (=Logistics είναι ή διαχείριση τής άλυσίδας άνεφοδιασμού)».

Καθηγητής Donald J. Bowersox: «Integrated Logistics consist of a single logic to guide the process of planning, allocating, and controlling financial and human resources committed to physical distribution, manufacturing support, and purchasing operations (=οί ένσωματωμένες διοικητικές μέριμνες άποτελούνται από μία ένιαία λογική ή όποία άποβλέπει στό νά καθοδηγείται ή διαδικασία και νά έλέγχεται τό οικονομικό και ανθρώπινο δυναμικό, ώστε νά κατευθύνεται προγραμματισμένα στή φυσική διανομή, στήν ύποστήριξη κατασκευής και στίς διαδικασίες τής άγοράς)».

Υπηρεσίες σύγχρονων εταιρειών Logistics:

Παραλαβή έμπορευμάτων, άποθήκευση, διαχείριση έμπορευμάτων, διαχείριση παραλαβής παραγγελιών, διαχείριση έτοιμων παραγγελιών, διαχείριση συσκευασιών, διανομή έμπορευμάτων, Online σύνδεση άποθέτη -B2B (ό άποθέτης έχει τή δυνατότητα νά ενημερώνεται μέ πληροφορίες για τά έμπορεύματα πού άφορούν στατιστικά άνά κωδικό, λογιστικούς λογαριασμούς, ήμερήσια παραστατικά (δελτία

ἀποστολής – δελτία εισαγωγής κ.ά.), διαχείριση ἐπιστροφῶν, διαχείριση ἀκατάλληλων προϊόντων, καταστροφές, ἐπιστροφή στους προμηθευτές, διαχείριση κενῶν παλετών, ἀσφάλεια τῶν ἐμπορευμάτων All Risk (παντός κινδύνου) (ἀπό τό διαδίκτυο).

Ὁ «Λογιστικός Μάγος»

Ὁ William G. "Gus" Pagonis (Παγώνης, γενν. 1941) -στόν ὅποιο ἀναφέρθηκε στό **28^ο Παράθεμα** ὁ Ἰνδοαμερικανός **Partha Bose**- ἦταν Ἑλληνοαμερικανός στρατηγός τριῶν ἀστέρων τῶν Η.Π.Α. καί διοικητής διοικητικῆς μέριμνας τοῦ στρατηγοῦ Norman Schwarzkopf κατά τήν ἐπιχείρηση Desert Shield (Ἀσπίδα τῆς Ἐρήμου)/ Desert Storm (Καταιγίδα τῆς Ἐρήμου)/ Desert Farewell (Ἀποχαιρετισμός τῆς Ἐρήμου) στόν Πόλεμο τοῦ Περσικοῦ Κόλπου (2 Αὐγούστου 1990 - 28 Φεβρουαρίου 1991). Ὁ Παγώνης εἶχε ἄριστη ἐπικοινωνία μέ τούς ἀξιωματικούς καί τούς 40.000 στρατιῶτες πού ἦταν ὑπό τίς διαταγές του. Ὁ καθένας ἀπό τούς στρατιῶτες αὐτούς εἶχε τή δυνατότητα νά τοῦ ἀφήσει μιά καρτέλα στήν ὁποία ἔκανε μιά ἐνημέρωση, κάποια ὑπόδειξη, ὑπέβαλλε κάποιο ἐρώτημα, ἐξέφραζε μιά ἀπορία, ἔθετε κάποιο ζήτημα. Ὁ στρατηγός διάβαζε τίς καρτέλες αὐτές καί ἀπαντοῦσε σέ ὅλους· ἂν δέν προλάβαινε ὁ ἴδιος, ἀπαντοῦσαν κάποιοι ἐντεταλμένοι ἀξιωματικοί. Γιά τήν ἐξαιρετικά ἐπιτυχή ἐκ μέρους του διαχείριση τῶν **Logistics** στόν πόλεμο τοῦ Κόλπου ἔλαβε τόν ὑψηλό ἔπαινο ἀπό τόν στρατηγό Norman Schwarzkopf καί ἀπεκλήθη **«ὁ λογιστικός μάγος»**. Μία ἀπό τίς μεγαλύτερες ἐμπνεύσεις τοῦ στρατηγοῦ Παγώνη ἦταν ἡ ὑλικοτεχνική καινοτομία του, πού τήν ἐφήρμοσε κατά τή διάρκεια τοῦ Πολέμου τοῦ Κόλπου, τήν ὁποία ἀπεκάλεσε **«κινητή ἐστία»**. Ὁ στρατηγός Παγώνης πιστώνει τήν καινοτομία του αὐτή στόν Μακεδόνα πρόγονό του **Μ. Ἀλέξανδρο**.

Ἡ «Κινητή Ἐστία»

Ἡ ἔννοια **«κινητή ἐστία»**, ἡ νομίζω καλύτερα **«μετακινούμενη ἐστία»**, θά μπορούσε πιθανῶς -ἂν δέν κάνω τελειῶς λάθος- νά ἔχει, μέ λίγα λόγια, τήν ἐξῆς ἐρμηνεία: Ὁ χῶρος τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων (ἀλλά καί οἱ πάσης φύσεως ἐπιχειρηματικές -ἢ καί κάθε ἄλλου εἶδους- δραστηριότητες) θεωροῦνται ὡς ἓνας ἀγωνιστικός χῶρος, ἓνα γήπεδο, ἓνα τερραίν, πού ἔχει ἐστίες, τέρματα. Στόχος εἶναι ἡ μία ἐστία, ἡ ἐστία τοῦ ἀντιπάλου πού πρέπει νά στοχεύεται καί τελικά νά παραβιασθεῖ· νά κερδηθεῖ ὁ πόλεμος, νά ἐπιτύχει ἡ ἐπιχείρηση, νά διεκπεραιωθεῖ ἐπιτυχῶς κάθε δραστηριότητα. Μέχρις ὅμως νά γίνει αὐτό πρέπει νά ἐπιτευχθοῦν πολλά ἐπιμέρους ζητούμενα, πολλοί μερικοί στόχοι ποικίλης φύσεως, κατά περίπτωσι. Πρέπει λοιπόν ἡ ἐστία τοῦ γηπέδου νά μετακινεῖται συνεχῶς μέσα στόν μικρῆς, μέτριας ἢ ἀπέραντης ἔκτασης ἀγωνιστικό χῶρο, ἀναλόγως τῶν ἀναφυομένων δυσκολιῶν, τῶν παρουσιαζομένων προκλήσεων, τῶν ἐκάστοτε νέων ἀπρόβλεπτων δεδομένων· νά εἶναι **«κινητή, μετακινούμενη ἐστία»**. Καί φυσικά ὁ «στρατηγός» πού τή μετακινεῖ νά εἶναι εὐστροφός, προνοητικός καί εὐέλικτος· νά μοιάζει ἔστω καί λίγο μέ τόν Μεγαλέξανδρο!

16° Παράρτημα - Ο Μηχανισμός των Αντικυθήρων

Ο μαθηματικός **ΠΟΣΕΙΔΩΝΙΟΣ** - όπως ήδη σημειώσαμε στην αναφερόμενη σ' αυτόν ένότητα - θεωρείται από κάποιους ειδικούς ο πρώτος εκ των τριών πιθανών κατασκευαστών του «**ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΥ ΤΩΝ ΑΝΤΙΚΥΘΗΡΩΝ**» (1.Ποσειδώνιος ο Ρόδιος [135-51 π.Χ., ίσως νά έκανε τήν τελική ρύθμιση αξιοποιώντας τήν προγενέστερη γνώση και έμπειρία, και άρα ο μηχανισμός στήν τελική του μορφή ίσως νά είναι έργο δικό του και τών συνεργατών του στή σχολή του· ή Ρόδος είχε τότε τούς κατάλληλους τεχνίτες γιά τήν κατασκευή τέτοιων πολύπλοκων μηχανισμών], 2.Αρχιμήδης [287-212 π.Χ., ίσως ή άρχική ιδέα-σύλληψη νά ήταν δική του], 3.Ίππαρχος [μέσα 2^{ου} αϊ. π.Χ., κατά τόν Ρωμαίο συγγραφέα Πλίνιο «ο Ίππαρχος είχε προείπει τήν τροχιά του ήλιου και τής σελήνης γιά έκατοντάδες χρόνια»· άρα ήταν πολύ σχετικός μέ παρόμοιες συσκευές]).

Τή Μεγάλη Τρίτη, 4/17 Απριλίου του 1900, σφουγγαράδες από τή Σύμη, στο ταξίδι τής έπιστροφής τους από τή Βεγγάζη μέ δυό μικρά σφουγγαράδικα, άγκυροβόλησαν, μέχρι νά περάσει ή κακοκαιρία και νά έκτονωθεί ή σφοδρή θαλασσοταραχή, στή θέση «Πινακάκια» στά Αντικύθηρα. Έκει, γιά νά έκμεταλλευθούν τήν καθυστέρηση, βούτηξαν γιά σφουγγάρια και γιά θαλασσινά. Τότε ανακάλυψαν τυχαία σέ βάθος 40-50 μέτρων, ένα άρχαιο ναύαγιο μιås όλκάδος, ενός τεράστιου δηλαδή άρχαίου έλληνικού έμπορικού πλοίου. Τό πλοίο μετέφερε έναν θησαυρό. Ανασύρθηκαν από τή θάλασσα πολλά αγάλματα, όρειχάλκινα ή μαρμάρινα, σκεύη διατροφής και διασκέδασης, γυάλινα σκεύη, κοσμήματα, άμφορείς, νομίσματα και πολλά και διάφορα άλλα αντικείμενα. Ανασύρθηκε όμως κι ό,τι πολυτιμότερο μετέφερε ή όλκάς, ένα τεχνολογικό θαύμα τής άρχαιότητας, ο **Μηχανισμός τών Αντικυθήρων**.

Κατά τίσ τελευταίες δεκαετίες έγιναν επανειλημμένες προσπάθειες άνελκύσεως ύπολειμμάτων του ναυαγίου –οί δύο, μάλιστα, τό 1976 μέ τό έρευνητικό σκάφος «Calypso» του Γάλλου πλοίαρχου-όκεανολόγου Ζάκ-Υβ Κουστό σέ συνεργασία μέ Έλληνες άρχαιολόγους– μέ έλάχιστα όμως και άσχετα μέ τόν «Μηχανισμό» εύρήματα. Τελευταία, γιά τήν ώρα, ύποβρύχια άρχαιολογική έρευνα έγινε από έλληνική άποστολή στο διάστημα 1 ως 10 Οκτωβρίου του 2021, και πάλι χωρίς ικανοποιητικά άποτελέσματα.

Ο Μηχανισμός τών Αντικυθήρων είναι μιá εξαιρετικά περίπλοκη συσκευή, κάτι σάν ένας μηχανικός άστρονομικός ύπολογιστής, πού φαίνεται πώς χρησιμοποιούνταν ως όργανο άστρονομικών παρατηρήσεων. Ανήκει στήν κατηγορία τών αναλογικών ύπολογιστών. Μετέφερε και προσομοίωνε τίσ θεωρητικές γνώσεις τών άρχαίων Έλλήνων γιά τίσ κινήσεις τών ουρανίων σωμάτων, αναπαράγοντάς τίσ πιστά και μέ μεγάλη άκρίβεια. Χρησιμοποιούνταν πιθανώς, μεταξύ άλλων, και γιά τήν πρόβλεψη τών κινήσεων και τών έκλείψεων του ήλιου και τής σελήνης. Είναι ό

ἀρχαιότερος γνωστός μηχανισμός πλανητικῆς λειτουργίας. Κατασκευάστηκε -μέ βάση τῆ μορφῆ τῆς γραφῆς τῶν ἐπιγραφῶν πού φέρει- μεταξύ τῶν ἐτῶν 150 καί 100 π.Χ. Τό ναυάγιο -μέ βάση τά νομίσματα πού βρέθηκαν σ' αὐτό (ὅλα σχεδόν τῆς Περγάμου)- χρονολογεῖται μεταξύ τῶν ἐτῶν 70 - 60 π.Χ. Ἄρα, ἂν οἱ ἀνωτέρω χρονολογίες εἶναι σωστές, ὁ μηχανισμός εἶναι ἀρχαιότερος τοῦ ναυαγίου κατά μισό περίπου αἰῶνα καί λίγο περισσότερο. Τό σχῆμα τῶν πάρα πολλῶν ἀγγείων πού μετέφερε τό ναυαγισμένο πλοῖο ὁδήγησε στό συμπέρασμα ὅτι αὐτό εἶχε ξεκινήσει τό ταξίδι του ἀπό κάποια πόλη τῶν παραλίων τῆς Μ. Ἀσίας ἢ ἀπό τή Ρόδο.

Παλαιότερα εἰκαζόταν πώς ὁ μηχανισμός χρησιμοποιοῦνταν ὡς ἀστρολάβος (:ἀστρονομικό ὄργανο τό ὁποῖο χρησιμοποιοῦσαν οἱ ναυτικοί γιά τή ναυσιπλοῖα καί οἱ ἀστρονόμοι γιά τήν παρατήρηση του ἡλίου καί τῶν ἀστεριῶν. Τόν 18^{οῦ} αἰῶνα τόν ἀντικατέστησε ὁ ἐξάντας), ὡς δρομόμετρο (:ναυτιλιακό ὄργανο τό ὁποῖο μετράει τήν ταχύτητα τοῦ πλοίου)· πρόκειται γιά ὄργανο παρόμοιο μέ τό κοντέρ ἐνός αὐτοκινήτου), ὡς πλοογνώμονας (=ναυτικό ἀστρονομικό ρολόι), ὡς πλανητάριο. Φυσικά, γιά τήν ὥρα, ὅλες αὐτές οἱ χρήσεις δέν θά μπορούσαν νά ἀποκλεισθοῦν.

Πιστεῦεται ὅτι ὁ Μηχανισμός ἐκτελοῦσε ὑπολογισμούς μέ βάση τόν «κύκλο τοῦ Μέτωνος», ἀλλά καί τόν νεώτερό του «κύκλο τοῦ Καλλίππου» (βλ. Ἀστρονόμοι, Μέτων καί Κάλλιππος).

Ὁ Μηχανισμός τῶν Ἀντικυθῆρων φυλάσσεται στό Ἐθνικό Ἀρχαιολογικό Μουσεῖο Ἀθηνῶν μαζί μέ ἄλλα σημαντικά εὐρήματα τοῦ ἴδιου ναυαγίου, ὅπως τόν **Φιλόσοφο τῶν Ἀντικυθῆρων** καί τόν **Ἔφηβο τῶν Ἀντικυθῆρων**. Ἔχει ἐκτεθεῖ κατά καιρούς σέ μουσεῖα διαφόρων χωρῶν τοῦ κόσμου, ἕως καί τήν Κίνα.

Ὁ ἐξαιρετικά πολύπλοκος αὐτός μηχανισμός εἶναι φορητός, κατασκευασμένος ἀπό μπροῦντζο, καί ἦταν ἐγκιβωτισμένος σέ ξύλινο κουτί-πλαίσιο, διαστάσεων περίπου ἐνός φορητοῦ ὑπολογιστή (35 ἐκ. x 20 ἐκ. x 10 ἐκ.). Χάρη στή βοήθεια ἐιδικοῦ τομογράφου, βάρους ὀκτώ τόννων, πού κατασκευάστηκε εἰδικά γιά τόν συγκεκριμένο μηχανισμό καί μεταφέρθηκε τό φθινόπωρο τοῦ 2005 ἀπό τή Μ. Βρετανία, διαπιστώθηκε ὅτι τό κύριο θραῦσμα φέρει περί τούς τριάντα ὀδοντωτούς τροχούς (γρανάζια), οἱ ὁποῖοι περιστρέφονται γύρω ἀπό δέκα ἄξονες. Τό ὅλο σύστημα κατέληγε σέ πέντε περίπου καντράν, μέ ἕναν ἢ περισσότερους δείκτες στό καθένα. Οἱ δείκτες στό πίσω μέρος τοῦ Μηχανισμοῦ κινοῦνταν ἐπάνω σέ ἀλλάκια σπειροειδοῦς μορφῆς καί ὄχι σέ ὁμόκεντρος κύκλους. Ἔχουν διαβαστεῖ ἀρκετές ἀπό τίς ἐπιγραφές πού ὑπάρχουν δυσδιάκριτες στίς πλάκες καί στούς περιστρεφόμενους δίσκους. Οἱ ἐπιγραφές περιέχουν ἀστρονομικούς καί μηχανικούς ὄρους. Ἐκτιμᾶται πώς ἔχει διασωθεῖ μόνο τό ἕνα τρίτο τοῦ Μηχανισμοῦ, καί αὐτό σέ 82 θραύσματα.

Ὁ Μηχανισμός τῶν Ἀντικυθῆρων ἔχει μελετηθεῖ, καί φυσικά ἐξακολουθεῖ νά μελετᾶται ἀπό πάρα πολλές ὁμάδες Ἑλλήνων καί ξένων ἐπιστημόνων, γεγονός πού ἔχει συντελέσει στήν ὅλο καί καλύτερη κατανόησή του. Ὁ δρόμος ὅμως γιά τήν πλήρη ἐξιχνίαση τῶν μυστικῶν του καί γιά τήν ἀνακάλυψη τῆς πλήρους χρήσης του εἶναι ἀκόμα πάρα πολύ μακρῶς. Τά πάρα πολλά ἀναπάντητα ἐρωτήματα πού ἡ

μελέτη του δημιουργεί θά εξάπτουν, όπως φαίνεται, για πολύν καιρό ακόμη τήν περιέργεια και τή φαντασία τῶν ἐπιστημόνων.

Πάντως ἡ ὕπαρξη ἑνός τόσο τέλειου μηχανισμοῦ μέσα στόν ὑποταγμένο στή Ρώμη ἑλληνικό χῶρο τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων ὀδηγεῖ τούς εἰδικούς σέ ποικίλα ἐπιστημονικά συμπεράσματα, σέ περισσότερες εἰκασίες καί σέ ακόμη περισσότερα ἐρωτηματικά. Θά μπορούσε, φυσικά μέ βεβαιότητα κανεῖς νά ἰσχυρισθεῖ ὅτι ὁ «Μηχανισμός τῶν Ἀντικυθέρων» δέν προέκυψε ἀπό παρθενογένεση· θά εἶχε σίγουρα καί «προγόνους» καί «ἀπογόνους» καί πολλούς «ἀδελφούς». Πῶς γίνεται ὁμως νά μή βρίσκεται κανεῖς καί νά ἔχει ξεμείνει μόνος του; Ἴσως κάποτε ἀνταμειφθεῖ ἡ φιλοπονία καί ἡ εὐφυής ἀναζήτηση τῶν εἰδικῶν, καί κατορθώσουν νά δώσουν κάποια ἀπάντηση καί σ' αὐτήν καί σέ πολλές ἄλλες ἀπορίες.

Ὁ Derek de Solla - Price, Ἄγγλος φυσικός καί ἱστορικός τῆς ἐπιστήμης, ὁ πρῶτος ἐπιστήμονας πού μελέτησε ἀπό τό 1951 καί γιά εἴκοσι χρόνια τόν Μηχανισμό τῶν Ἀντικυθέρων, ἔχει πεῖ ὅτι «οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες εἶχαν πλησιάσει τή σύγχρονή μας ἐποχή ὄχι μόνο μέ τή σκέψη τους, ἀλλά καί μέ τήν ἐπιστημονική τους τεχνολογία».

Ὁ καθηγητής Τόνι Φρίθ, ἐπικεφαλῆς τῶν μηχανολόγων μηχανικῶν τῆς διεπιστημονικῆς ἐρευνητικῆς ομάδας «UCL Antikythera Research Team», κατέκλεισε ὡς ἐξῆς τή σχετική δημοσίευση τῆς ομάδας στό περιοδικό «Scientific Reports»: *Στόν Μηχανισμό τῶν Ἀντικυθέρων «ὁ Ἥλιος, ἡ Σελήνη καί οἱ Πλανῆτες παρουσιάζονται μέ τρόπο πού ἀποτελεῖ ἕναν ἐντυπωσιακό ἄθλο τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς μεγαλοφυΐας».*

Κατά δέ τόν καθηγητή τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Ἰωάννη Σειραδάκη «ὁ **Μηχανισμός τῶν Ἀντικυθέρων** ἀποτελεῖ γιά τήν τεχνολογία ὅτι ἡ Ἀκρόπολη γιά τήν ἀρχιτεκτονική» κι ακόμη ὅτι «ἡ συσκευή αὐτή εἶναι τόσο σημαντική γιά τήν ἐξέλιξη τῆς Τεχνολογίας, ὅσο καί ὁ Παρθενώνας γιά τήν Ἀρχιτεκτονική. Ἀποτελεῖ μοναδική μαρτυρία γιά τίς ἐξαιρετικές μαθηματικές, γεωμετρικές, μηχανολογικές, τεχνικές καί ἰδιαίτερος ἀστρονομικές δεξιότητες τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων πρὶν 2000 χρόνια. Ἀκόμα καί σήμερα, σέ ἕνα κόσμο προηγμένης τεχνολογίας, στεκόμαστε μέ δέος μπροστά στίς εὐφυεῖς προσομοιώσεις πού περιέχει καί τίς ἐκπληκτικές θεωρητικές γνώσεις τοῦ πολιτισμοῦ πού τίς ἐπινόησε».

17^ο Παράρτημα - Άπαρίθμηση ονομάτων χριστιανῶν Πατέρων – συγγραφέων τῶν τεσσάρων πρώτων μετὰ Χριστὸν αἰῶνων

A. Οἱ Ἀποστολικοὶ Πατέρες

(Λέγονται «*Ἀποστολικοὶ Πατέρες*», ἐπειδὴ ἡ ἐποχή τους βρίσκεται πολύ κοντά στην ἐποχή τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων καί, ἐπομένως, μπορούσαν νά ἔχουν ἄμεση πρόσβαση στίς μαρτυρίες τους).

1. Κλήμης Ρώμης (2^ο μισό 1^{ου} αἰ.)
2. Ἰγνάτιος Ἀντιοχείας, ὁ Θεοφόρος (2^ο μισό 1^{ου}-ἀρχές 2^{ου} αἰ.)
3. Πολύκαρπος Σμύρνης (1^{ος} -2^{ος} αἰ.)
4. Ψευδο-Βαρνάβας (1^{ος} -2^{ος} αἰ.)
5. Διδαχή (Κυρίου διά) τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων (τοῖς ἔθνεσι) (ἀρχές-μέσα 2^{ου} αἰ.)
6. Παπίας Ἱεραπόλεως (ἀρχές-μέσα 2^{ου} αἰ.)
7. Ὁ Ποιμὴν τοῦ Ἑρμῆ (μέσα 2^{ου} αἰ.)

B. Οἱ Ἀπολογητές

(Οἱ Πατέρες αὐτοὶ ὑπερασπίζονται τή Χριστιανική πίστη καί διασαφοῦν τά χαρακτηριστικά της ἀντικρούοντας τίς συκοφαντίες τῶν εἰδωλολατρῶν).

1. Ἀριστείδης ὁ Ἀθηναῖος (2^{ος} αἰ. Ἡ Ἀθήνα ἦταν ἡ κοιτίδα τῆς χριστιανικῆς ἀπολογητικῆς)
2. Ἀθηναγόρας ὁ Ἀθηναῖος (2^{ος} αἰ.)
3. Ἰουστίνος, ὁ φιλόσοφος καί μάρτυς (2^{ος} αἰ.)
4. Τατιανός (2^{ος} αἰ.)
5. Θεόφιλος Ἀντιοχείας (2^{ος} -ἀρχές 3^{ου} αἰ.)
6. Μελίτων Σάρδεων (2^{ος} αἰ.)
7. Διασυρμός Ἑρμίου τῶν ἔξω φιλοσόφων (ἔχουν προταθεῖ χρονολογήσεις μεταξὺ 200 ἕως καί 600)

Γ. Πάθη μαρτύρων

1. Μαρτύριον τῶν ἁγίων Ἰουστίνου, Χαρίτωνος, Χαριτοῦς, Εὐελπίστου, Ἱέρακος, Λαίονος, Λιβεριανοῦ καί τῆς συνοδείας αὐτῶν (2^{ος} αἰ.)
2. Μαρτύριον Πολυκάρπου (2^{ος} αἰ.)

Δ. Ἀντιαιρετικοὶ συγγραφεῖς

1. Εἰρηναῖος ἐπίσκοπος Λουγδούνου (Λυών) (τέλη 2^{ου}-3^{ος} αἰ.)
2. Φιλοσοφούμενα (Κατὰ πασῶν αἱρέσεων ἔλεγχος) (μέσα 3^{ου} αἰ.)

3.Ίππόλυτος (τέλη 2^{ου}-3^{ου} αϊ.)

Ε. Ἡ Ἀλεξανδρινή Σχολή

1.Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς (περ. 150-215)

2.Ὡριγένης (περ. 185-253)

ΣΤ. Ἡ χριστιανικὴ λογοτεχνία μετὰ τὸν Μ. Κωνσταντῖνο

1.Ἀθανάσιος Ἀλεξανδρείας (ὁ Μέγας) (περ. 295-376)

2.Εὐσέβιος Καισαρείας (περ. 265-336)

3.Κύριλλος Ἱεροσολύμων (περ. 313-387)

4.Ἐπιφάνιος Κωνσταντίας (ἀρχ. Σαλαμίνας τῆς Κύπρου) (περ. 315-403)

Ζ. Οἱ Καππαδόκες Πατέρες

1.Μέγας Βασίλειος (περ. 330-379)

2.Γρηγόριος ὁ Θεολόγος (Ναζιανζηνός) (περ. 329/330-390)

3.Γρηγόριος Νύσσης (περ. 335-μετὰ τὸ 394)

Η. Ἡ Σχολὴ τῆς Ἀντιοχείας

1.Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος (350-407)

2.Θεοδώρητος (ἐπίσκοπος) Κύρρου (Ἀντιοχείας) (393-457)

Θ. Ἡ Ἀλεξανδρινὴ Σχολὴ στὰ τέλη τῆς

1.Κύριλλος Ἀλεξανδρείας (περ. 375-444)

2.Συνέσιος ὁ Κυρηναῖος (370-413)

18^ο Παράρτημα - Ἡ Προσδοκία τῶν Ἐθνῶν

Ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, ἀμέσως μετά τήν πτώση τῶν πρωτοπλάστων στό προπατορικό ἀμάρτημα, πῶς θά ἔλθει κάποτε στόν κόσμο ὁ Χριστός, γιά νά συντρίψει τό κράτος τοῦ διαβόλου καί νά ὀδηγήσει τόν ἄνθρωπο στή σωτηρία, ὁ λόγος αὐτός πού ὀνομάσθηκε «Πρωτευαγγέλιον», γιατί ἦταν τό πρῶτο χαρμόσυνο ἄγγελμα γιά τό ἀνθρώπινο γένος μετά τή μεγάλη πτώση τῆς παρακοῆς, μεταδόθηκε ἀπό στόμα σέ στόμα καί διαιωνίσθηκε, ἀλλοῦ πιο ἀμυδρά κι ἀλλοῦ πιο ζάστερα μέσα στήν παγκόσμια συνείδηση.

Ἔτσι, ὅλοι οἱ ἀρχαῖοι λαοί τῆς Ἀνατολῆς -Κινέζοι, Ἰνδοί, Βαβυλώνιοι, Πέρσες, Αἰγύπτιοι, ἀλλά καί ἄλλοι- μέσα στούς μύθους, τίς παραδόσεις τους καί τά λόγια τῶν σοφῶν τους προσδοκοῦν τόν Σωτήρα καί Λυτρωτή τοῦ κόσμου.

Ὁ ἅγιος Νεκτάριος τό ἐπιβεβαιώνει: «Υπῆρχε προφητεία ἐξηπλωμένη καθ' ἅπασαν τήν Ἀνατολήν ὅτι ἄνθρωπός τις ἐμελλε νά ἀναφανεῖ ἐκ τῆς Ἰουδαίας ὡς βασιλεύς τοῦ κόσμου».

Κορύφωση βέβαια τῆς παγκόσμιας προσδοκίας μέσα στήν παγερή νύχτα τῆς προχριστιανικῆς ἐποχῆς ἀποτελεῖ ἡ θεόπνευστη φωνή τῶν προφητῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.

Ἀλλά καί στή Δύση οἱ Ρωμαῖοι ποιητές τοῦ 1^{ου} αἰῶνος π.Χ. Κικέρων καί Βιργίλιος «προφητεύουν» μέ τρόπο ξεκάθαρο τόν ἐρχομό τοῦ Μεσσία.

Πιο καθαρά ὁμως καί πιο συγκεκριμένα ἀπ' ὅλους τούς λαούς Ἀνατολῆς καί Δύσης διατήρησαν τήν προσδοκία αὐτή οἱ Ἕλληνες. Καί ἦταν τόσο ἔντονη, ὥστε ὁ ἅγιος Ἰουστίνος, ὁ φιλόσοφος καί μάρτυς, ὀνομάζει τούς ἀρχαίους Ἕλληνες σοφοῦς πού ἔγραψαν γιά τόν Μεσσία «Χριστιανούς πρό Χριστοῦ» καί στή θεωρία του περί «σπερματικοῦ λόγου» ὑποστηρίζει ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες σοφοί δίδαξαν «σπέρματα ἀληθείας», ἀφοῦ ὁ Θεός τούς φώτισε, γιά νά προετοιμάσουν τόν κόσμο, ὥστε νά δεχθεῖ τήν τέλεια ἀλήθεια τοῦ Χριστοῦ.

Στό παρόν κείμενο καταγράψαμε δέκα πολύ σύντομα τέτοια ἀποσπάσματα κειμένων πού εἶπαν ἢ ἔγραψαν δέκα ἀρχαῖοι πρόγονοί μας. Γράφουμε καί λίγα λόγια γιά τόν καθένα. Παραθέτουμε τά κείμενα μέ χρονολογική σειρά. Σημειώνουμε καί τίς ἀκριβεῖς σχετικές παραπομπές.

1. ΘΑΛΗΣ Ο ΜΙΛΗΣΙΟΣ

«Πρεσβύτατον τῶν ὄντων Θεός· ἀγέννητον γάρ.

Κάλλιστον κόσμος· ποιήμα γάρ Θεοῦ».

(Thales Phil. Testimonia, Fragam. 1, line 127-128).

Μετάφραση

Τό παλαιότερο ἀπό τά ὄντα εἶναι ὁ Θεός, διότι δέν τόν δημιούργησε κανείς· τό ὀραιότερο δημιούργημα εἶναι ὁ κόσμος, διότι εἶναι ἔργο τοῦ Θεοῦ.

Ὁ προσωκρατικός φιλόσοφος Θαλῆς ἀπὸ τῆ Μίλητο (περ. 640-548 π.Χ.) ἦταν ἓνας ἐκ τῶν Ἑπτὰ Σοφῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἀσχολήθηκε μέ τήν πολιτική, τήν Ἀστρονομία, τή Γεωμετρία, τή Φυσική, τή Βιολογία, τά Μαθηματικά. Προέβλεψε ἓνα χρόνο πρὶν τήν ἐκλειψη τοῦ ἡλίου πού ἔγινε στίς 28 Μαΐου τοῦ 585 π.Χ., ὑπολόγισε τό ὕψος τῶν πυραμίδων ἀπὸ τή σκιά τους καί ἔμεινε πολύ γνωστός ἀπὸ τό ὁμώνυμό του θεώρημα στή Γεωμετρία. Θεωρεῖται πῶς αὐτός ἀνακάλυψε τή Μικρὴ Ἄρκτο.

2. ΞΕΝΟΦΑΝΗΣ Ο ΚΟΛΟΦΩΝΙΟΣ

**«Εἷς Θεός, ἐν τε θεοῖσι καὶ ἀνθρώποισι μέγιστος,
οὗ τι δέμας θνητοῖσι ὁμοίος οὐδέ νόημα».**

(Xenophanes Poet. Phil., Fragm. [Silli et de natura] [0267.002] Fragm. 19, line 1 [Browse] *Περὶ φύσιος*).

Μετάφραση

Ἔνας εἶναι ὁ Θεός, καὶ εἶναι μέγιστος καὶ μεταξύ τῶν θεῶν καὶ μεταξύ τῶν ἀνθρώπων· δέν εἶναι ὁμοίος μέ τούς θνητούς οὔτε στό σῶμα οὔτε στόν νοῦ.

Ὁ προσωκρατικός φιλόσοφος Ξενοφάνης (περ. 565-475 π.Χ.) καταγόταν ἀπὸ τόν Κολοφῶνα τῆς Ἰωνίας, ἀλλά μετανάστευσε στήν Ἑλέα τῆς Κάτω Ἰταλίας, ὅπου καί ἔγινε ἰδρυτής τῆς Ἑλεατικῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς. Εἶναι φυσικός φιλόσοφος, γνωσιολόγος καί θεολόγος-φιλόσοφος.

3. ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΣ Ο ΕΦΕΣΙΟΣ

«Κατά μετοχήν τοῦ θείου λόγου πάντα πράττομέν τε καὶ νοοῦμεν».

(Σέξτος Ἐμπειρικός, *Adversus Mathematicos*, VII, 133).

Μετάφραση

Ὅλα ὅσα πράττουμε καὶ διανοοῦμαστε, τά πράττουμε καὶ τά διανοοῦμαστε λόγω τῆς μετοχῆς μας στόν θεῖο λόγο.

Ὁ προσωκρατικός φιλόσοφος Ἡράκλειτος (περ. 544-484 π.Χ.) καταγόταν ἀπὸ τήν Ἔφεσο τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Προικισμένος μέ νοῦ βαθυστόχαστο, ἀμφισβήτησε τίς ιδέες τῶν πολλῶν, ἀλλά καί τῶν σοφῶν τῆς ἐποχῆς του καί τράβηξε στήν ἔρευνα τόν δικό του δρόμο. Τά πορίσματά της τά διατύπωσε σέ πεζό λόγο στό σύγγραμμά του *Περὶ φύσεως* μέ χτυπητούς ἀφορισμούς, βραχυλογικούς, σκοτεινοὺς σάν χρησμούς. Εἶναι ὁ πῖο δυνατός καί ὁ πῖο βαθύς ἀνάμεσα στοὺς μεγάλους προσωκρατικούς φιλοσόφους.

4. ΑΙΣΧΥΛΟΣ

**«Τοιοῦδε μόχθου τέρμα μή τι προσδόκα,
πρὶν ἂν θεῶν τις διάδοχος τῶν σῶν πόνων
φανῆ, θελήσῃ τ' εἰς ἀναύγητον μολεῖν
Ἄδην κνεφαῖά τ' ἀμφί Ταρτάρου βάθη».**

(Αἰσχύλου *Προμηθεὺς Δεσμώτης*, στ. 1026-1029).

Μετάφραση

Μήν περιμένεις τέλος στά βάσανά σου αὐτά, προτοῦ φανεῖ κάποιος Θεός, γιά νά σέ ἀντικαταστήσει στό μαρτύριό σου καί νά θελήσει νά κατεβεῖ στόν σκοτεινό Ἄδη καί στά κατασκότεινα βάθη τοῦ Ταρτάρου.

Ὁ Αἰσχύλος (525/524-456/455 π.Χ.) εἶναι ὁ πρῶτος μεγάλος Ἑλληνας τραγικός ποιητής. Στήν τραγωδία του *Προμηθεύς Δεσμώτης*, μεταξύ ἄλλων ὄντως "προφητικῶν" στίχων, βάζει τόν Ἑρμῆ νά ἀπευθύνει στόν δεμένο στόν Καύκασο Τιτάνα Προμηθεά τούς παραπάνω στίχους, πού προαναγγέλλουν τόν μέλλοντα νά ἔλθει στόν κόσμο Μεσσία Χριστό.

5. ΣΟΦΟΚΛΗΣ

**«Εἷς ἔστι Θεός,
ὃς οὐρανόν τ' ἔτευξε καί γαῖαν μακράν,
πόντου τε χαροπὸν οἶδμα
κάνέμων βίας».**

(Τούς στίχους αὐτούς τοῦ Σοφοκλῆ τούς διασώζουν κάποιοι μεταγενέστεροι συγγραφεῖς· μεταξύ αὐτῶν καί οἱ:

Ἰουστίνος ὁ φιλόσοφος καί μάρτυς [100-165] στό *Περί μοναρχίας Θεοῦ* 47-49, Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς [περ. 150-περ. 211/216] στό *Εὐαγγελικὴ προπαρασκευὴ* 680d,

Κύριλλος ὁ Ἀλεξανδρεὺς [περ. 378-περ. 444] στό *Κατὰ Ἰουλιανοῦ* 39, καθώς καί οἱ Εὐσέβιος Καισαρείας [265-340], Δίδυμος ὁ τυφλός [313-398] κ.ἄ.).
Μετάφραση

Ἐνας εἶναι ὁ Θεός, ὁ ὁποῖος δημιούργησε καί τόν οὐρανὸ καί τὴ μεγάλη γῆ καί τὰ φουσκωμένα κύματα τῆς γαλανῆς θάλασσας καί τίς βίαιες πνοές τῶν ἀνέμων.

Ὁ Σοφοκλῆς (497/496-406 π.Χ.) εἶναι ὁ δεύτερος καί παραγωγικότερος ἐκ τῶν τριῶν μεγάλων ἀττικῶν τραγικῶν ποιητῶν (Αἰσχύλος-Σοφοκλῆς-Εὐριπίδης).

6. ΣΩΚΡΑΤΗΣ

«Τόν λοιπόν βίον καθεύδοντες διατελοῖτε ἄν, εἰ μή τινα ἄλλον ὁ Θεός ὑμῖν ἐπιπέμψειεν κηδόμενος ὑμῶν».

(Πλάτωνος *Ἀπολογία Σωκράτους*, κεφ. 18, 31a).

Μετάφραση

Θά κοιμᾶστε αἰώνια, ἄν ὁ Θεός, φροντίζοντας γιά σᾶς, δέν σᾶς στείλει κάποιον ἄλλον (γιά νά σᾶς σώσει).

Ὁ Σωκράτης, ὁ «ἀνδρῶν ἀπάντων σοφώτατος» (469-399 π.Χ.), εἶναι ὁ κορυφαῖος φιλόσοφος ὄλων τῶν αἰώνων· ἡ μεγαλύτερη διάνοια στήν ἱστορία τῆς ἀνθρώπινης σκέψης· ἕνας σταθμός κι ἕνα μοναδικῆς καί ἀνεπανάληπτης στερεότητος ἀγκωνάρι στό οἰκοδόμημα τοῦ παγκόσμιου πολιτισμοῦ. Στήν «Ἀπολογία» του "προφητεύει" τόν ἕνα Θεό.

7. ΠΛΑΤΩΝ

«Οὔτω διακείμενος ὁ δίκαιος μαστιγώσεται, στρεβλώσεται, δεθήσεται, ἐκκαυθήσεται τῷφθαλμῷ, τελευτῶν πάντα κακά παθῶν ἀνασχινδουλεύθησεται».

(Πλάτωνος *Πολιτεία* 361e-362a).

Μετάφραση

Ἔχοντας τέτοιες διαθέσεις ὁ δίκαιος θά μαστιγωθεῖ, θά βασανισθεῖ, θά φυλακισθεῖ, θά τυφλωθοῦν καί τά δύο του μάτια καί στό τέλος, ἀφοῦ πάθει ὅλα τά κακά, θά σταυρωθεῖ.

Ὁ Πλάτων (428/427-347 π.Χ.), ὁ λαμπρότερος μαθητής τοῦ Σωκράτη, εἶναι ὁ φιλόσοφος πού μᾶς παραδίδει στούς διαλόγους του τόν ἱστορικό, τόν ἀληθινό Σωκράτη. Ἀντιγράφουμε γι' αὐτόν μία παράγραφο ἀπό τήν *Εἰσαγωγή στόν Πλάτωνα* τοῦ Ἰ. Ν. Θεοδοωρακόπουλου: «Ἄν ὁ κοινός ἄνθρωπος συμβολίζει τήν ἔννοια τοῦ γένους του, ὁ μέγας φανερόναι μίαν ἰδέα, ἡ ὁποία δίχως αὐτόν θά ἦταν ἀδύνατον νά φανερωθεῖ. Ὁ Πλάτων φανερόναι τήν ἰδέα τῆς ἐλληνικῆς ζωῆς. Μέσα του ἀναχωνεύονται καί ἀποκρυσταλλώνονται σέ μιά ὀλόφωτη ἀντικειμενικήν ἰδέα ἡ ἀρχαία θρησκεία καί τέχνη, ἡ ἀρχαία φιλοσοφία καί πολιτική. Καί ἡ ἰδέα αὐτή φανερόναι τήν οὐσία τοῦ κλασικοῦ ἐλληνισμοῦ. Δέν εἶναι λοιπόν τυχαῖο πού ὁ Πλάτων γεννιέται τή στιγμή πού ἀποκορυφώνεται ἡ ἀρχαία ἐλληνική ἱστορία». Στό ἀνωτέρω ἀπόσπασμα ἀπό τήν *Πολιτεία* του ὁ φιλόσοφος "προφητεύει" μέ ἐκπληκτικό τρόπο τά Πάθη τοῦ Χριστοῦ.

8. ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ

«[Θεός] ἔστι τι ἀεὶ κινούμενον ... καί ὃ κινεῖ ... ἀίδιον καί οὐσία καί ἐνέργεια οὔσα ... ἔστι τι κινούν αὐτό ἀκίνητον ὄν, ἐνεργεία ὄν, ... ὁ Θεός ἀεὶ, θαυμαστόν [ἔστιν] ... τοῦτο γάρ [ἔστιν] ὁ Θεός».

(Ἀριστοτέλους *Μετά τά Φυσικά* Λ 1072a21-1072b30).

Μετάφραση

Ὁ Θεός εἶναι ὕπαρξη πού κινεῖται διαρκῶς...καί κινεῖ τά πάντα...ὕπαρξη αἰώνια πού εἶναι καί οὐσία καί ἐνέργεια...εἶναι ἡ δύναμη πού, ἐνῶ κινεῖ τά πάντα, ἡ ἴδια μένει ἀκίνητη καί ὑπάρχει κατ' ἐνέργειαν, ... ὁ Θεός ὑπάρχει προαιωνίως καί εἶναι θαυμαστός...αὐτό λοιπόν εἶναι ὁ Θεός.

Ὁ Ἀριστοτέλης (384-322 π.Χ.) εἶναι ὁ τρίτος στήν ἀξία καί στήν ἡλικία φιλόσοφος μετά τόν Σωκράτη καί τόν Πλάτωνα, τοῦ ὁποίου ὑπῆρξε μαθητής στήν Ἀθήνα. Καταγόταν ἀπό τά Στάγειρα τῆς Μακεδονίας. Μεγάλωσε στήν Πέλλα, γιατί ὁ πατέρας του ἦταν γιατρός τοῦ βασιλιᾶ τῆς Μακεδονίας Ἀμύντα Β'. Ὑπῆρξε ὁ μέγας δάσκαλος τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Ἰδρυσε στήν Ἀθήνα φιλοσοφική Σχολή, πού λεγόταν «Λύκειον» ἢ «Περίπατος». Ἦταν ἡ πολυμερέστερη διάνοια τῆς ἐποχῆς του. Ἡ φιλοσοφία του κυριαρχοῦσε κατά τόν Μεσαίωνα στήν Εὐρώπη.

9. ΣΙΒΥΛΛΑ - ΣΙΒΥΛΛΕΣ

«Ἦξει δ' οὐρανόθεν βασιλεύς αἰώνων, ὁ μέλλων σάρκα πᾶσαν κρίναι καὶ κόσμον ἅπαντα».

(Εὐσεβίου *Βασιλέως Κωνσταντίνου Λόγος*, ὃν ἔγραψε τῷ τῶν ἁγίων συλλόγῳ, Λόγος Ε', κεφ. 18).

Μετάφραση

Θά ἔλθει ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς ὁ βασιλιάς τῶν αἰώνων, ὁ ὁποῖος πρόκειται νά κρίνει ὅλους τοὺς ἀνθρώπους κι ὁλόκληρο τὸν κόσμο.

Οἱ Σίβυλλες ἦταν σκοτεινές γυναικεῖες μορφές τῆς προχριστιανικῆς Ἀρχαιότητος, τῶν ὁποίων οἱ παραδόσεις εἶχαν ἔλθει στήν Ἑλλάδα ἀπό τήν Ἀνατολή. Οἱ Σίβυλλες θεωροῦνταν πὼς εἶχαν μαντικές ικανότητες· εὐρισκόμενες σέ ἔκσταση "προφήτευαν", χωρὶς νά ἐρωτηθοῦν, μελλοντικά γεγονότα, συνήθως φοβερὰ καὶ δυσάρεστα, ἀλλά κάποτε καὶ αἰσιόδοξα. Δέν εἶχαν σχέση μέ κάποιο μαντεῖο. Περιέρχονταν διάφορα μέρη. Πολλές φορές τοὺς ἀπέδιδαν "προφητεῖες" πού ἐπινοήθηκαν ἐκ τῶν ὑστέρων.

Βλ. περισσότερα γιὰ τίς Σίβυλλες στὸ 5^ο Παράρτημα.

10. ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ

«Ἄλλ' ἔστιν ὁ Θεός ... καὶ ἔστι κατ' οὐδένα χρόνον, ἀλλὰ κατὰ τὸν αἰῶνα τὸν ἀκίνητον καὶ ἄχρονον καὶ ἀνέγκλιτον (καὶ οὐ πρότερον οὐδὲν ἔστιν οὐδ' ὕστερον οὐδέ μέλλον). Ἄλλ' εἷς ὢν ἐνὶ τῷ νῦν τό ἀεὶ πεπλήρωκε, καὶ μόνον ἔστι τό κατὰ τοῦτ' ὄντως ὄν, οὐ γεγονός οὐδ' ἐσόμενον οὐδ' ἀρξάμενον οὐδέ παυσόμενον».

(Πλούταρχου *Ἠθικά*, Περί τοῦ Ε τοῦ ἐν Δελφοῖς 20a-b).

Μετάφραση

Ἀλλὰ ὁ Θεός ὑπάρχει ... καὶ δέν ὑπάρχει περιορισμένος μέσα στά ὅρια τοῦ χρόνου, ἀλλὰ μέσα στήν αἰωνιότητα τήν ἀκίνητη καὶ ἄχρονη καὶ ἀμετάβλητη (καὶ δέν ὑπάρχει τίποτε προγενέστερο ἀπ' αὐτόν οὔτε μεταγενέστερο οὔτε μελλοντικό). Ἀλλὰ ἐνῶ ὁ Θεός εἶναι ἕνας, μέ τήν παροῦσα μοναδικότητά του γεμίζει τήν αἰωνιότητα, καὶ ὡς ἐκ τούτου εἶναι ἡ μοναδική ἀληθινή ὄντοτητα πού δέν δημιουργήθηκε οὔτε θά δημιουργηθεῖ οὔτε ἄρχισε οὔτε θά παύσει ποτέ νά ὑπάρχει.

Ὁ Πλούταρχος (περ. 45-125 μ.Χ.) εἶναι πρωτίστως ἱστορικός, ἀλλὰ τό ἐν γένει φιλολογικό του ἔργο εἶναι ὀγκῶδες. Καταγόταν ἀπό τή Χαιρώνεια τῆς Βοιωτίας, ὅπου καὶ κυρίως ἔζησε. Διέθετε τεράστια μόρφωση. Ζεῖ στά πρῶτα μεταχριστιανικά χρόνια καὶ ὡς ἐκ τούτου δέν μπορεῖ νά θεωρηθεῖ πὼς στό ἔργο του "προφητεύει" κάπου τόν Μεσσία, ἀφοῦ ὁ Χριστός εἶχε ἤδη ἀπό ἐτῶν ἀναληφθεῖ. Οὔτε εἶναι γνωστό ἂν γνώρισε τή χριστιανική πίστη. Ὅμως, ἐνῶ εἶναι εἰδωλολάτρης, μιλάει ξεκάθαρα καὶ πολύ πνευματικά γιὰ τόν ἕνα Θεό καὶ ἴσως γι' αὐτό συνήθως εἰκονίζεται σέ πολύ παλιές τοιχογραφίες μονῶν μαζί μέ τοὺς ἄλλους πρό Χριστοῦ Ἑλληνες σοφοῦς. Εἶναι ἐντυπωσιακή ἐν τῇ ὑπερβολῇ της ἡ ἄποψη πού διατυπώνει γιὰ τόν Πλούταρχο ὁ παλαιός καθηγητής τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

καί Ἀκαδημαϊκός Ἰωάννης Σταματάκος (1896-1968): «(Ὁ Πλούταρχος) εὐρίσκεται κατ' οὐσίαν τόσον ἐγγύς πρὸς τόν Χριστιανισμόν, ὥστε νά εἶναι τις βέβαιος ὅτι, ἂν ἐτύγχανε νά παρευρίσκηται ἐν Ἀθήναις κατά τήν ἐπί τοῦ Ἀρείου Πάγου ὁμιλίαν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, θά ἐμμεῖτο ἀσφαλῶς τό παράδειγμα τοῦ Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου».

19^ο Παράρτημα - Ἡ ἐκπαίδευση τῶν νέων κατὰ τὸν Πλάτωνα καὶ ἡ πλατωνικὴ θεωρία τῶν ιδεῶν

Εἰσαγωγή

Μᾶς ἐντυπωσίαζε πάντοτε ὁ παράδοξος λόγος τοῦ Σωκράτη: «Ἐν οἶδα, ὅτι οὐδὲν οἶδα». Καὶ σκεφτόμασταν πῶς εἶναι δυνατόν ὁ ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν κυρίαρχη ἄποψη τῆς ἀρχαιότητος ἦταν ὁ πῖο σοφός ἀπ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους -τό εἶχε, ἄλλωστε, ρητὰ βεβαιώσει καὶ ὁ δελφικός χρησμός:

«Σοφός Σοφοκλῆς, σοφώτερος δ' Εὐριπίδης
ἀνδρῶν δ' ἀπάντων Σωκράτης σοφώτατος»-

νά διατεινεται πῶς δὲν γνωρίζει τίποτα, καὶ μάλιστα νά διακηρύσσει ἐπίσημα τὴν ἄγνοιά του καὶ στήν ἀπολογία του ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου πού τόν καταδίκασε σέ θάνατο:

ΣΩΚΡΑΤΗΣ:

«Ἐγὼ ὅταν ἄκουσα τὸν χρησμό τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν πού ἔλεγε πῶς εἶμαι ὁ πῖο σοφός ἀπ' ὅλους...ἔλεγα μέ τό μυαλό μου: "Τί εἶναι αὐτά πού λέει ὁ θεός καὶ τί ὑπονοεῖ; Γιατί ἐγὼ ξέρω καλά ὅτι δὲν εἶμαι σοφός, οὔτε πολὺ οὔτε λίγο"...Πῆγα λοιπόν σέ κάποιον ἀπό αὐτούς πού τοὺς θεωροῦν σοφούς, γιά νά μπορέσω νά ἐλέγξω τό μαντεῖο καὶ νά τοῦ πῶ: "Αὐτός ἐδῶ εἶναι πῖο σοφός ἀπό μένα, ἐνῶ σύ εἶπες πῶς ἐγὼ εἶμαι ὁ πῖο σοφός". Καθώς λοιπόν τόν ἐξέταζα..., ἦταν κάποιος πολιτικός,...μου φάνηκε πῶς αὐτός ὁ ἄνθρωπος φαινόταν σοφός στὸν κόσμον, καὶ κυρίως τό πιστεῦε αὐτό ὁ ἴδιος πολὺ, ἀλλὰ σοφός δὲν ἦταν. Προσπάθησα λοιπόν μετὰ νά τοῦ ἀποδείξω ὅτι νόμιζε πῶς εἶναι σοφός, μὰ σοφός δὲν ἦταν...Ἀπὸ τότε αὐτός μέ μίσησε καθὼς καὶ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς παρόντες. Φεύγοντας λοιπόν συλλογισζόμουν ὅτι ἐγὼ εἶμαι πῖο σοφός ἀπὸ αὐτόν...γιατί αὐτός νομίζει πῶς ξέρει κάτι, χωρὶς νά ξέρει τίποτα, ἐνῶ ἐγὼ δὲν γνωρίζω τίποτα, ἀλλὰ οὔτε νομίζω πῶς ξέρω κάτι».

(Πλάτωνος Ἀπολογία Σωκράτους 20-21)

Μέ τά χρόνια καταλάβαμε πῶς ὁ λόγος αὐτός τοῦ Σωκράτη ἦταν ἴσως ἐν μέρει καὶ λόγος ἠθικός, λόγος δηλαδή ἐνός συνειδητὰ μετριόφρονος ἀνθρώπου. Ἄλλωστε, πολλὰ στοιχεῖα τῆς ζωῆς του -δὲν εἶναι τοῦ παρόντος νά τὰ ἀναφέρουμε- θὰ δικαιολογοῦσαν μιὰ τέτοια θεώρηση τοῦ προβλήματος. Ὅμως, ἔχουμε τὴν ἐντύπωση πῶς ὁ λόγος αὐτός τοῦ μεγάλου μας σοφοῦ εἶναι πρωτίστως λόγος λογικός καὶ ρεαλιστικός. Ὅσο κανεὶς πλουτίζει σέ γνώσεις καὶ ἐμβαθύνει σ' αὐτές, συνεχῶς διαπιστώνει -μέ ἐκπληξη ἀρχικά- ὅτι αὐτά πού δὲν γνωρίζει -στήν ἐπιστήμη του φυσικά, γιατί οὕτως ἢ ἄλλως ὅλα τὰ ὑπόλοιπα τὰ ἀγνοεῖ,- ὀλοένα πολλαπλασιάζονται καί, ὡς ἐκ τούτου, ὅσα γνωρίζει εἶναι τόσο λίγα σέ σύγκριση μ' ἐκεῖνα πού δὲν γνωρίζει, πού τελικά εἶναι σάν νά μὴν ξέρει τίποτε. Ὁ παράδοξος λόγος τοῦ Σωκράτη εἶναι, τελικά, ἀληθέστατος.

Απέναντι στο πρόβλημα αυτό ο Πλάτων -ώς ο συνεπέστερος σωκρατικός- τηρεί ἐφ' ὄρου ζωῆς τὴν ἴδια ἀκριβῶς στάση με τὸν Σωκράτη. Ἀπὸ τῆ σκοπιά τῆς πρεσβυτικῆς του ἡλικίας -κρύβοντας, ὅπως πάντοτε, τὸν ἑαυτό του πίσω ἀπὸ τὸν μεγάλο του δάσκαλο, μέσα στὸν ὁποῖο ἐκθαμβος εἶδε ἐνσαρκωμένη τὴν ἰδέα τοῦ ἀνθρώπου- γράφει:

«Ἐγὼ δὲν ἔγραψα ποτέ τίποτε γιὰ τὰ πράγματα αὐτά (ἐνν. τὴ φιλοσοφία) οὔτε ὑπάρχει κανένα σύγγραμμα τοῦ Πλάτωνα οὔτε θὰ ὑπάρξει, ἀλλὰ αὐτὰ πού τώρα τὰ λένε δικά μου εἶναι τοῦ Σωκράτη».

Αὐτὴ ἡ συνειδητὴ δὴλωση ἄγνοιας ἐκ μέρους τῶν δύο μεγάλων μας σοφῶν καὶ ἡ βαθιὰ ἐπίγνωση τῆς ἀνάγκης τῆς συνεχοῦς καὶ διὰ βίου παιδείας μπορεῖ νὰ ἐξηγήσει γιατί ὁ Πλάτων στήν «Πολιτεία» του ὀραματίζεται ἓνα τόσο ἐπίμοχθο ἐκπαιδευτικό σύστημα, τὸ ὁποῖο καὶ θὰ ἀναλύσουμε παρακάτω. Ὁ ἄνθρωπος (ὁ Πλάτων) ὁ ὁποῖος θεωρεῖ δεδομένη γιὰ τὸν ἑαυτό του τὴν ἔλλειψη ἐπαρκοῦς γνώσης εἶναι πολὺ λογικὸ νὰ εἶναι ἀπαιτητικὸς καὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ἰδίως αὐτούς πού θὰ γίνουν ἄρχοντες καὶ διδάσκαλοι τῆς ἰδανικῆς του πολιτείας.

Ὅμως, προηγουμένως θὰ σημειώσουμε λίγες ἀναγκαῖες εἰσαγωγικὲς σκέψεις.

Ο ΠΛΑΤΩΝΙΚΟΣ ΔΙΑΛΟΓΟΣ

Οἱ διάλογοι τοῦ Πλάτωνα εἶναι λαμπρὰ δραματικά ἔργα. Διαβάζοντας ἓναν πλατωνικὸ διάλογο διαισθανόμαστε ὅτι θὰ μπορούσε νὰ παιχθεῖ στὴ σκηνή. Παρόλ' αὐτὰ σπάνια συνάγονται στοὺς πλατωνικοὺς διαλόγους τὰ ἐπιβεβλημένα συμπεράσματα. Γιατί;

Σὲ κάθε διάλογο -ὡς δραματικὸ ἔργο- ἐκτός ἀπὸ τοὺς ἐκάστοτε δύο συζητητὲς ὑπάρχει καὶ ἓνα τρίτο πρόσωπο -στὸ ἀρχαῖο δράμα θὰ ἦταν ὁ χορός- ἀφανές, ἀλλὰ παρόν καὶ ἐξ ἴσου σημαντικὸ: ὁ ἀναγνώστης-ἀκροατὴς.

Ὅμως, οἱ ἀναγνώστες-ἀκροατὲς τοῦ Πλάτωνα καταλάβαιναν πολὺ καλύτερα ἀπὸ ἐμᾶς τοὺς ὑπαινεγμούς πού εἶναι διάσπαρτοι στὸ πλατωνικὸ ἔργο καὶ, ἐπὶ πλεόν, δὲν ὑποτιμοῦσαν στοιχεῖα τὰ ὁποῖα ἐμεῖς ἐκλαμβάνουμε ὡς δευτερεύοντα. Ἦξεραν, ἐπίσης, νὰ ἀνακαλύπτουν μόνοι τους τὴ λύση προβλημάτων πού ὁ διάλογος ἄφηνε, φαινομενικά, ἀνεπίλυτα.

Ο ΠΛΑΤΩΝ ΩΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΗΣ

Ὁ φιλοσοφικὸς διάλογος τοῦ Πλάτωνα ἔχει τὴν ἐμφάνιση τοῦ καθημερινοῦ λόγου τῶν μορφωμένων Ἀθηναίων. Ὁ Πλάτων ἔγραψε ἑλληνικά, ὄχι ἑλληνικά φιλοσόφου.

Ἡ φειδωλὴ χρῆση τεχνικῶν ὄρων καὶ ἡ ἔλλειψη ἐπαγγελματικῆς διαλέκτου σὲ συνδυασμὸ με τὸν πλοῦτο τοῦ λεξιλογίου καθιστοῦν τὴν ἀνάγνωσή του ἐλκυστικὴ.

Τὸ ὕφος του -συχνὰ ἐμπλουτισμένο με ποιητικὲς λέξεις, σύνθετα καὶ παράγωγα δικτῆς του ἐπιπόνησης, περιφράσεις, μεταφορές, παρομοιώσεις, ἀναλογίες καὶ ἀπεικονίσεις- ὑψώνεται, με ἀνεπαίσθητες σχεδὸν βαθμίδες, σ' ἓναν ἀνυπέρβλητο

ποιητικό πεζό λόγο. Γι' αυτό ή ανάγνωση ενός πλατωνικού κειμένου προκαλεί μεγάλη απόλαυση.

Η μαγεία της γραφής, καθώς οι διάλογοι παίρνουν συχνά απροσδόκητες τροπές, ενώ τό χιοῦμορ ἐναλλάσσεται μέ τή σοβαρότητα καί ή ἀνυψωμένη γλώσσα μέ τήν ιδιοματική, εἰσάγει τόν ἀναγνώστη στόν πανέμορφο κόσμο ἑνός ποιητή, ἴσως παράξενο κι ὄχι οἰκεῖο, ὡστόσο ἐλκυστικό καί γεμάτο εὐχαρίστηση.

ΜΟΡΦΕΣ ΤΩΝ ΠΛΑΤΩΝΙΚΩΝ ΔΙΑΛΟΓΩΝ

1. Συνήθως πρόκειται γιά μιὰ δραματική συνδιάλεξη, στήν ὁποία ὁ Πλάτων δίνει μόνο τά λόγια αὐτῶν πού μετέχουν στόν διάλογο.

2. Ἄλλοτε πρόκειται γιά συνδιάλεξη πού δινόταν συνήθως ἀπό τόν ἴδιο τόν Σωκράτη σ' ἕναν μονόλογο (κάποτε ἀκολουθώντας ἕναν εἰσαγωγικό διάλογο δύο προσώπων).

3. Κάποτε δράση καί «περιβάλλον» φαίνονται νά ὑπάρχουν μόνο γιά νά ὑπάρχουν (π.χ. «Πρωταγόρας»).

4. Τό «Συμπόσιον» εἶναι μιὰ διήγηση ἀπό «δεύτερο χέρι», ἐνῶ ὁ «Παρμενίδης» ἀπό «τρίτο».

5. Μέ τό πέρασμα τῶν χρόνων ὁ Πλάτων γίνεται λιγότερο δραματικός καί περισσότερο φιλόσοφος. Στήν «Πολιτεία» ἀποδοκιμάζει τούς ποιητές πού ἀπεικονίζουν τά μειονεκτήματα τῶν ἀνθρώπων.

6. Στόν «Τίμαιο» καί τόν «Κριτία» ὕστερα ἀπό τήν εἰσαγωγή ἑνας ἀπό τούς ὁμιλητές λαμβάνει τόν λόγο, ἐνῶ στούς «Νόμους» ὁ ἐπισκέπτης ἀπό τήν Ἀθήνα ἀπαγγέλλει κάποτε μακροῦς λόγους -γιά παράδειγμα ὀλόκληρο τό 5^ο βιβλίο- χωρίς καμιά διακοπή ἀπό μέρος τῶν συνομιλητῶν του.

Η ΣΩΚΡΑΤΙΚΗ ΕΙΡΩΝΕΙΑ

Ἡ σωκρατική εἰρωνεία ἀποτελεῖ, κυρίως, γνώρισμα τῶν πρώιμων πλατωνικῶν διαλόγων.

Ὁ Σωκράτης κατά περίπτωση:

Προσποιεῖται ἄγνοια,

αὐτοῦποτιμᾶται,

ἀποποιεῖται τή γνώση,

ἰσχυρίζεται ὅτι βρίσκεται σέ ἀμηχανία ἢ ὅτι ἔχει πτοηθεῖ ἀπό τό πρόβλημα,

μιλᾷ διαφορούμενα,

ἐγκωμιάζει τίς ικανότητες τοῦ συνομιλητῆ του,

κάποτε λέει μέ σοβαρότητα πράγματα πού δέν θά ἔπρεπε νά ἐκληφθοῦν σοβαρά.

ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΑ

(Εἶναι ἡ διδασκαλία του στήν Ἀκαδημία)

Ἡ ἐσωτερική διδασκαλία τοῦ Πλάτωνα στήν Ἀκαδημία του δέν βρισκόταν ἔξω ἀπό τόν κόσμο τῶν διαλόγων σάν κάτι μυστηριώδες καί ξεχωριστό, ἀλλά θά πρέπει νά ἐκληφθεῖ ὅτι ἀποτελοῦσε μ' αὐτοῦς μιὰ τελική ἐνότητα.

Ἡ ἐκπαίδευση τῶν νέων ὅπως τὴν ὁραματίζεται ὁ Πλάτων στὴν "Πολιτεία" του

1. Η ΑΛΛΗΓΟΡΙΑ ΤΟΥ ΣΠΗΛΑΙΟΥ

(Πλάτωνος Πολιτεία Ζ, 514a-515a)

ΜΙΛΑ Ο ΣΩΚΡΑΤΗΣ:

«Μετὰ ταῦτα δὴ, εἶπον, ἀπέικασον τοιοῦτω πάθει τὴν ἡμετέραν φύσιν παιδείας τε πέρι καὶ ἀπαιδευσίας. Ἴδὲ γὰρ ἀνθρώπους οἷον ἐν καταγείῳ οἰκήσει σπηλαιῶδει, ἀναπεπταμένην πρὸς τὸ φῶς τὴν εἴσοδον ἐχούσῃ μακρὰν παρὰ πᾶν τὸ σπήλαιον, ἐν ταύτῃ ἐκ παίδων ὄντας ἐν δεσμοῖς καὶ τὰ σκέλη καὶ τοὺς αὐχένας, ὥστε μένειν τε αὐτοὺς εἰς τε τὸ πρόσθεν μόνον ὄρᾶν, κύκλῳ δὲ τὰς κεφαλὰς ὑπὸ τοῦ δεσμοῦ ἀδυνατούς περιάγειν, φῶς δὲ αὐτοῖς πυρὸς ἄνωθεν καὶ πόρρωθεν καόμενον ὀπισθεν αὐτῶν, μεταξύ δὲ τοῦ πυρὸς καὶ τῶν δεσμοτῶν ἐπάνω ὁδόν, παρ' ἣν ἰδέ τειχίον παραφοδομημένον, ὥσπερ τοῖς θαυματοποιοῖς πρὸ τῶν ἀνθρώπων πρόκειται τὰ παραφράγματα, ὑπὲρ ὧν τὰ θαύματα δεικνύασιν.

Ὅρῳ, ἔφη.

Ὅρα τοῖνυν παρὰ τοῦτο τὸ τειχίον φέροντας ἀνθρώπους σκευὴ τε παντοδαπὰ ὑπερέχοντα τοῦ τειχίου καὶ ἀνδριάντας καὶ ἄλλα ζῶα λίθινά τε καὶ ξύλινα καὶ παντοῖα εἰργασμένα, οἷον εἰκὸς τοὺς μὲν φθεγγομένους, τοὺς δὲ σιγῶντας τῶν παραφερόντων.

Ἄτοπον, ἔφη, λέγεις εἰκόνα καὶ δεσμώτας ἀτόπους.

Ὅμοίους ἡμῖν, ἦν δ' ἐγώ.

(= "Ὑστερα ἀπ' αὐτὰ λοιπόν, εἶπα, φαντάσου τὴν ὑπαρξή μας νὰ ζεῖ σάν σέ μιὰ εἰκόνα τίς ἀκόλουθες καταστάσεις καὶ θὰ ἐννοήσεις τὸ πῶς καὶ πόσο ἐπιδρῶν ἡ παιδεία καὶ ἡ ἀπαιδευσία στὸν κάθε ἄνθρωπο. Φαντάσου λοιπόν πῶς βλέπεις ἀνθρώπους σάν σέ μιὰ ὑπόγεια κατοικία ὅμοια μέ σπηλιά, πού ἡ εἴσοδος τῆς εἶναι ἀνοιχτή πρὸς τὸ φῶς σέ μεγάλο μᾶκρος σ' ὄλο τὸ πλάτος τοῦ σπηλαίου· φαντάσου ὅλους αὐτοὺς νὰ ζοῦν μέσα στό βάθος τῆς σπηλιᾶς ἀπό μικρά παιδιὰ, μέ τὰ σκέλη καὶ τοὺς αὐχένες δεμένους μέ δεσμά, ἔτσι πού νὰ μένουν στήν ἴδια πάντα θέση καὶ νὰ βλέπουν μόνο μπροστά καὶ νὰ μὴ μποροῦν λόγω τῶν δεσμῶν νὰ γυρίζουν κυκλικά τὸ κεφάλι τους· καὶ ἀπό πίσω τους ψηλά καὶ μακριὰ τοὺς φέγγει ἓνα φῶς φωτιᾶς κι ἀνάμεσα στή φωτιά καὶ στοὺς δεσμῶτες νὰ περνάει ἐκεῖ ψηλά ἓνας δρόμος· καὶ δίπλα στὸν δρόμο φαντάσου πῶς βλέπεις ἓναν τοῖχο χτισμένο παράλληλα μέ τὸν δρόμο, σάν τὰ παραπετάσματα πού στήνουν οἱ ταχυδακτυλουργοὶ μπροστά ἀπὸ τοὺς θεατές, πάνω στά ὁποῖα δείχνουν τίς ταχυδακτυλογηγίες τους.

Βλέπω, εἶπε.

Φαντάσου τώρα πῶς βλέπεις ἀνθρώπους πού, προχωρώντας πίσω ἀπὸ τὸ τειχίον καὶ παράλληλά του, μεταφέρουν κάθε εἶδους ἀντικείμενα πού ἐξέχουν πῖο ψηλά ἀπὸ τὸ τειχίον καὶ ὁμοιώματα ἀνθρώπων καὶ ὁμοιώματα ζῶων πέτρινα καὶ ξύλινα καὶ ποικίλης κατασκευῆς, καί, ὅπως εἶναι φυσικό, ἄλλοι ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους πού τὰ κουβάνε ὅλα αὐτὰ μιλοῦν κι ἄλλοι σωπαίνουν.

Παράξενη, εἶπε, ἡ εἰκόνα πού περιγράφεις, παράξενοι καὶ οἱ δεσμῶτες.

Ὅμως ὁμοιοί μας, εἶπα ἐγώ)».

Ὁ Σωκράτης, στό ἀπόσπασμα αὐτό τῆς Πολιτείας, ἀναδιηγεῖται σέ κάποιον φίλο του τή συνομιλία πού εἶχε τήν προηγούμενη μέρα στό σπίτι τοῦ Κέφαλου μέ τόν νεαρό Γλαύκωνα, ἀδελφό τοῦ Πλάτωνα, ἀλλά καί ἄλλους συνομιλητές. Διηγεῖται, ἀπευθυνόμενος στόν Γλαύκωνα, τήν ἀλληγορία τοῦ σπηλαίου, γιά νά τοῦ δείξει τήν ἐπίδραση πού ἀσκοῦν ἡ παιδεία καί ἡ ἀπαιδευσία στήν ἀνθρώπινη φύση. Ἐπαναλαμβάνουμε τήν περιγραφή τῆς σπηλιᾶς (βλ. **1^η σχηματική παράσταση**) καί θά προχωρήσουμε καί λίγο παρακάτω:

Ἡ σπηλιά εἶναι κατηφορική, μέ πολύ βάθος («πόρρωθεν») καί ἡ εἴσοδος της, πού βρίσκεται ψηλά («ἀναπεπταμένην», «ἄνωθεν», «ἐπάνω»), εἶναι μεγάλη καί καταλαμβάνει ὅλο τό πλάτος τοῦ σπηλαίου («μακράν παρὰ πᾶν τὸ σπήλαιον»). Ἀκριβῶς ἔξω ἀπό τό ἄνοιγμα τῆς σπηλιᾶς, καί σ' ὅλο τό μάκρος της, εἶναι χτισμένο ἓνα τεῖχιό, πού ἔχει τό ὕψος ἑνός ἀνθρώπου. Πίσω ἀπό τό τεῖχιό ὑπάρχει ἓνας δρόμος καί μετά τόν δρόμο καίει μιά τεχνητή φωτιά. Λίγο πιό κάτω (515e8) θά συμπληρώσει ὁ Σωκράτης πῶς ἔξω ἀπό τή σπηλιά αὐτή δεσπόζει «τό τοῦ ἡλίου φῶς».

Στόν δρόμο πού βρίσκεται ἀνάμεσα στό «τειχίον» καί τό «πῦρ» πηγαينوέρχονται ἄνθρωποι (τό ἀνάστημά τους δέν ξεπερνάει τό τεῖχιό), οἱ ὁποῖοι μεταφέρουν στούς ὄμους τους «σκεύη παντοδαπά... καί ἀνδριάντας καί ἄλλα ζῶα λίθινά τε καί ξύλινα καί παντοῖα εἰργασμένα», τά ὁποῖα ὑπερέχουν τοῦ τειχίου. Ἄλλοι ἀπό τούς ἀνθρώπους αὐτούς μιλοῦν κι ἄλλοι σωπαίνουν.

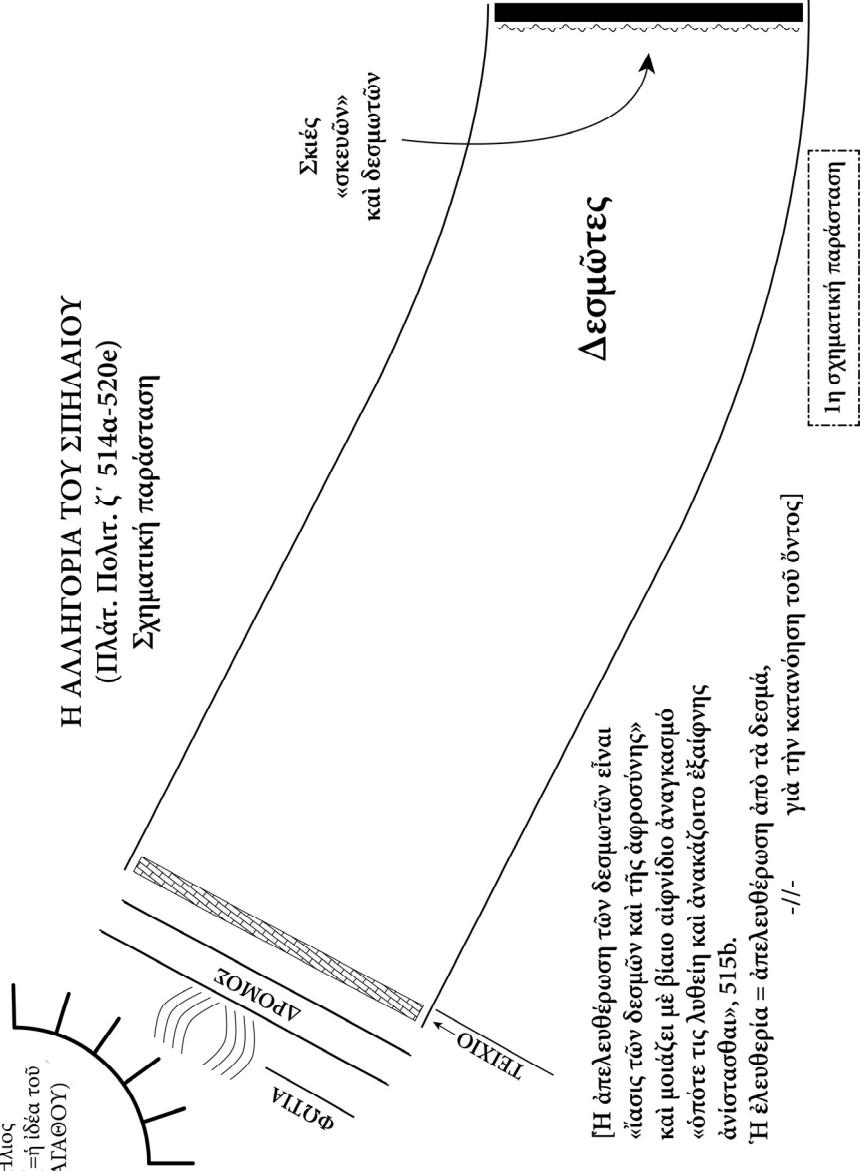
Στό βάθος τῆς σπηλιᾶς ζοῦν ἄνθρωποι, πού ἀπό τήν παιδική τους ἀκόμα ἡλικία φοροῦν χαλκάδες («δεσμούς») στό σβέρκο καί στά πόδια κατά τέτοιον τρόπο, ὥστε νά μένουν ἀκίνητοι καί νά μήν μποροῦν οὔτε τό κεφάλι τους νά γυρίσουν πρὸς τά πίσω. Βλέπουν διαρκῶς, ἐφ' ὄρου ζωῆς, μόνον κατ' εὐθείαν μπροστά τους, δηλαδή τόν τοῖχο τοῦ βάθους τῆς σπηλιᾶς καί τίς σκιές πού λόγω τῆς φωτιᾶς πού καίει διαρκῶς ἔξω ἀπό τό σπήλαιο καθρεφτίζονται ἐπάνω στόν τοῖχο. Κι αὐτές οἱ σκιές εἶναι τά καθρεφτίσματα τῶν «παντοδαπῶν σκευῶν» καί τῶν «ἀνδριάντων» καί ὅλων τῶν ἄλλων ὁμοιωμάτων πού προβάλλουν -ὅπως στίς παραστάσεις τῶν θαυματοποιῶν- πίσω ἀπό τό τεῖχιό τό ὁποῖο διαχωρίζει τούς δεσμῶτες ἀπό τή φωτιά καί δέν ἐπιτρέπει νά προβάλλονται στό βάθος τῆς σπηλιᾶς οἱ σκιές τῶν φερόντων ἀνθρώπων. Στό τοίχωμα ἐπίσης τῆς σπηλιᾶς, ἀπέναντι ἀπό τούς δεσμῶτες, προβάλλουν καί οἱ δικές τους σκιές. Ὅταν κάποτε οἱ ἄνθρωποι πού κυκλοφοροῦν στόν δρόμο, πίσω ἀπό τό τεῖχιό, μιλοῦν («φθεγγομένους»), οἱ δεσμῶτες πού ἀκοῦν τήν ὁμιλία σάν ἠχώ ἀπό τόν τοῖχο ἀπέναντί τους νομίζουν πῶς αὐτός πού μιλάει εἶναι ἡ σκιά πού διαγράφεται ἀπέναντί τους («τὴν παριοῦσαν σκιάν», 515b). Οἱ ἄνθρωποι λοιπόν αὐτοὶ ὡς μοναδική ἀλήθεια θεωροῦν τίς σκιές τῶν τεχνητῶν κατασκευασμάτων.

Ὁ χῶρος τοῦ βάθους τῆς σπηλιᾶς, τό δεσμοτήριο τῶν ἀνθρώπων, εἶναι ὁ παρῶν κόσμος στὸν ὁποῖο ὅλοι μας ζοῦμε, ὁ αἰσθητός. Ὁ κόσμος ἔξω ἀπὸ τὴ σπηλιά εἶναι ὁ κόσμος τῶν ιδεῶν. Ὁ αἰσθητός κόσμος τοῦ βάθους τοῦ σπηλαιίου εἶναι κόσμος σκιῶν, εἰδώλων, κόσμος ἀντικατοπτρισμοῦ καὶ ὁμοιωμάτων, τό σύμβολο τοῦ ἰδεατοῦ κόσμου. Ὁ κόσμος τῶν ιδεῶν εἶναι ὁ πραγματικός, ὁ μόνος ἀληθινός. Κάθε τι πού ὑπάρχει στὸν αἰσθητό μας κόσμο, ἀπὸ τό πιό ὑλικό ὡς τό πιό ἀφηρημένο καὶ πνευματικό, ἔχει τὴν ἀντίστοιχὴ του ἰδέα στὸν ἔξω τοῦ σπηλαιίου κόσμο, τὸν ἀληθινό. Οἱ ἰδέες εἶναι οἱ μόνες ἀληθινές πραγματικότητες. Στὸν κόσμο τῶν ιδεῶν δεσπόζει ὁ ἥλιος, πού εἶναι ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ.

Ἡ ἀπελευθέρωση τῶν δεσμοτῶν, θά μᾶς πεῖ παρακάτω ὁ Πλάτων (515b κέ.) δέν εἶναι εὐκόλη καὶ ἀνώδυνη διαδικασία. Στὴν πραγματικότητα εἶναι «ἴσας τῶν τε δεσμῶν καὶ τῆς ἀφροσύνης» (515c) καὶ μοιάζει μέ βίαιο αἰφνίδιο καταναγκασμὸ «ὅποτε τις λυθεῖ καὶ ἀναγκάζοιτο ἐξαίφνης ἀνίστασθαι» (515c). Θά δοῦμε πιό κάτω πῶς φαντάζεται ὁ Πλάτων τὴ διαδικασία αὐτή. Πάντως, ἡ ἀνάβαση ἀπὸ τὸν σκιερό κόσμο τοῦ σπηλαιίου στὸν κόσμο τοῦ φωτός, τὸν ἀληθινό, ἰσοδυναμεῖ μέ τὴν ἀνάβαση πρὸς τὸν νοητὸ κόσμο.

Στὸ διάγραμμα πού ἀκολουθεῖ («αἰσθητοποίηση τῶν 4 ἀναβαθμῶν τῆς γνώσης») (**2^η σχηματικὴ παράσταση**) σχηματοποιοῦνται ὅσα γράφει ὁ Πλάτων -λίγο προτοῦ ἐκθέσει τὴν ἀλληγορία τοῦ σπηλαιίου- γιὰ τὴν «τετμημένην γραμμὴν» (Πολιτεία, Στ' 509d6), ἐπάνω στὴν ὁποία παρίστανται ὁ αἰσθητός καὶ ὁ νοητός κόσμος. Στὴν κορυφὴ τοῦ νοητοῦ κόσμου βρίσκεται τό «ἀγαθόν», τό ὁποῖο, κατὰ τὸν Πλάτωνα, δέν εἶναι οὐσία, ἀλλὰ βρίσκεται «ἐπέκεινα τῆς οὐσίας» (509 b). Ἡ ἀντιστοιχία μέ τίς βαθμίδες τῆς ἀλληγορίας τοῦ σπηλαιίου εἶναι -αὐτὸ φαίνεται ἄλλωστε καὶ στό διάγραμμα- ἐμφανέστατη. Τά χειρόγραφα δέν συμφωνοῦν ὡς πρὸς τό ἂν τά τμήματα τῆς «τετμημένης γραμμῆς» εἶναι ἴσα ἢ ἄνισα· ὑπάρχουν μοιρασμένες καὶ οἱ δύο γραφές. Ὅσοι ὑποστηρίζουν τὴ γραφὴ «ἄνισα» δίνουν τὴ μερίδα τοῦ λέοντος στό μέρος τῆς γραμμῆς πού ἀναφέρεται στὸν νοητὸ κόσμο, γιατί πιστεύουν ὅτι τό μῆκος δείχνει τὸν βαθμὸ τῆς ἀλήθειας καὶ τῆς καθαρότητος.

Ἡλιος
(=ἡ ἰδέα τοῦ
ΔΙΑΘΟΥ)

Ἡ ΑΛΛΗΓΟΡΙΑ ΤΟΥ ΣΠΗΛΛΑΙΟΥ (Πλάτ. Πολιτ. ζ' 514α-520ε) Σχηματικὴ παράσταση

[Ἡ ἀπελευθέρωση τῶν δεσμωτῶν εἶναι
«ἴσως τῶν δεσμῶν καὶ τῆς ἀφροσύνης»
καὶ μοιάζει μὲ βίαιο αἰφνίδιο ἀναγκασμὸ
«ὅποτε τις λυθεῖται καὶ ἀνακάζοιτο ἐξαιφνης
ἀνίστασθαι», 515b.

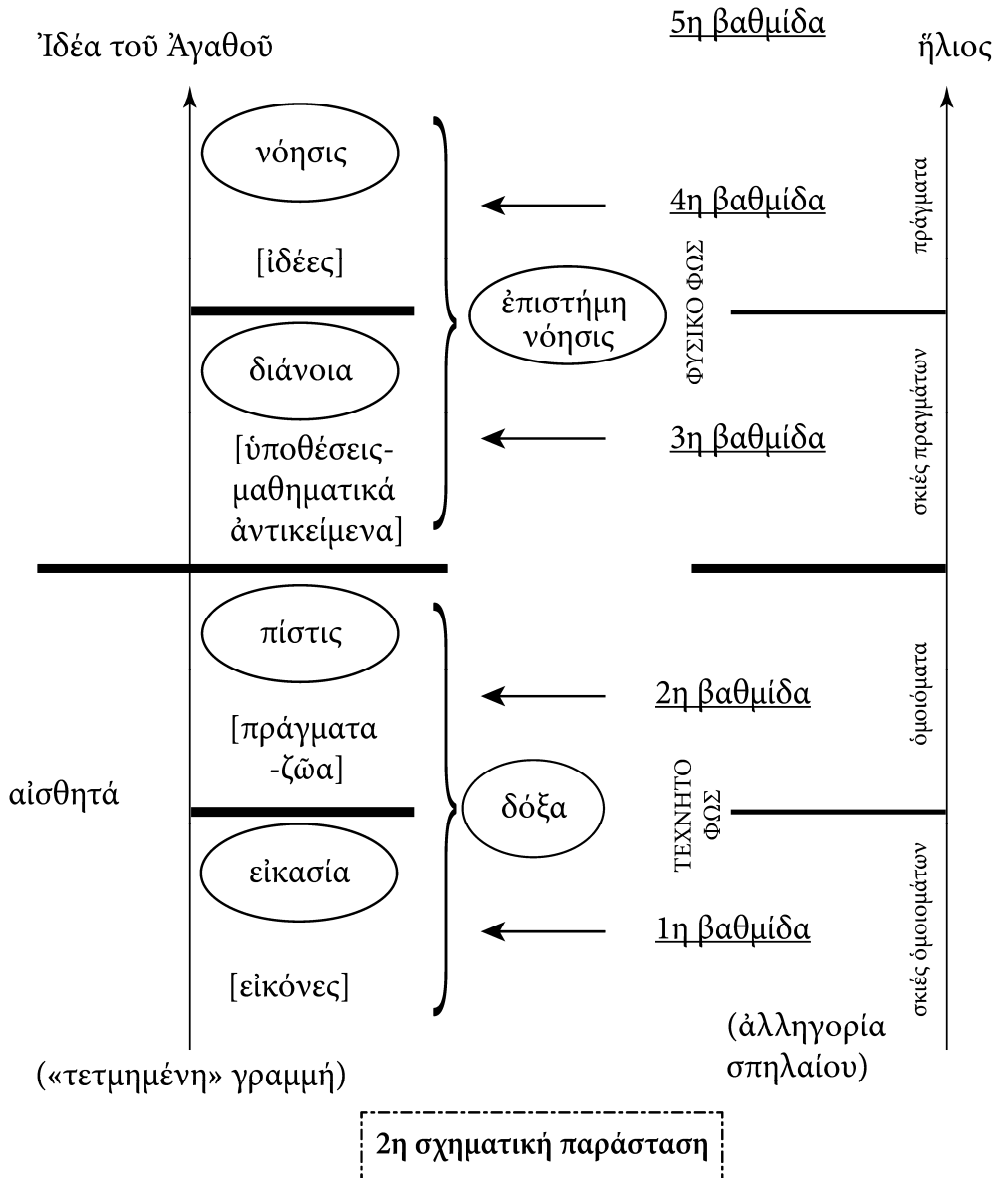
Ἡ ἐλευθερία = ἀπελευθέρωση ἀπὸ τὰ δεσμά,
-//- γιὰ τὴν κατανόηση τοῦ ὄντος]

ΑΙΣΘΗΤΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ 4 ΑΝΑΒΑΘΜΩΝ ΤΗΣ ΓΝΩΣΗΣ

Πολιτ. στ', κυρίως 511d-e

ΑΛΛΗΓΟΡΙΑ ΣΠΗΛΑΙΟΥ

Πολιτ. ζ' 514a-520e

2. Η ΑΠΡΟΘΥΜΙΑ ΤΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΩΝ ΚΑΙ Ο ΗΘΙΚΟΣ ΤΟΥΣ ΕΞΑΝΑΓΚΑΣΜΟΣ

(Πλάτωνος Πολιτεία, Ζ 519b-520a)

«Τι δέ; Τόδε οὐκ εἰκὸς, ἦν δ' ἐγώ, καὶ ἀνάγκη ἐκ τῶν προειρημένων, μήτε τοὺς ἀπαιδεύτους καὶ ἀληθείας ἀπείρους ἰκανῶς ἂν ποτε πόλιν ἐπιτροπεῦσαι, μήτε τοὺς ἐν παιδείᾳ ἐωμένους διατρίβειν διὰ τέλους, τοὺς μὲν ὅτι σκοπὸν ἐν τῷ βίῳ οὐκ ἔχουσιν ἓνα, οὗ στοχαζομένους δεῖ ἅπαντα πράττειν ἅ ἂν πράττωσιν ἰδίᾳ τε καὶ δημοσίᾳ, τοὺς δὲ ὅτι ἐκόντες εἶναι οὐ πράξουσιν, ἡγούμενοι ἐν μακάρων νήσοις ζῶντες ἔτι ἀποκίσθαι;

Ἀληθῆ, ἔφη.

Ἡμέτερον δὴ ἔργον, ἦν δ' ἐγώ, τῶν οἰκιστῶν τὰς τε βελτίστας φύσεις ἀναγκάσαι ἀφικέσθαι πρὸς τὸ μάθημα ὃ ἐν τῷ πρόσθεν ἔφαμεν εἶναι μέγιστον, ἰδεῖν τε τὸ ἀγαθὸν καὶ ἀναβῆναι ἐκείνην τὴν ἀνάβασιν, καὶ ἐπειδὴ ἀναβάντες ἰκανῶς ἴδωσι, μὴ ἐπιτρέπειν αὐτοῖς ὃ νῦν ἐπιτρέπεται.

Τὸ ποῖον δὴ;

Τὸ αὐτοῦ, ἦν δ' ἐγώ, καταμένειν καὶ μὴ ἐθέλειν πάλιν καταβαίνειν παρ' ἐκείνους τοὺς δεσμώτας μηδὲ μετέχειν τῶν παρ' ἐκείνοις πόνων τε καὶ τιμῶν, εἴτε φαυλότεραι εἴτε σπουδαιότερα.

Ἐπειτ', ἔφη, ἀδικήσομεν αὐτούς, καὶ ποιήσομεν χειρὸν ζῆν, δυνατὸν αὐτοῖς ὄν ἄμεινον;

Ἐπελάθου, ἦν δ' ἐγώ, πάλιν, ὃ φίλε, ὅτι νόμῳ οὐ τοῦτο μέλει, ὅπως ἐν τι γένος ἐν πόλει διαφερόντως εὖ πράξει, ἀλλ' ἐν ὅλῃ τῇ πόλει τοῦτο μηχανᾶται ἐγγενέσθαι, συναρμόττων τοὺς πολίτας πειθοῖ τε καὶ ἀνάγκῃ, ποιῶν μεταδιδόναι ἀλλήλοις τῆς ὠφελείας ἦν ἂν ἕκαστοι τὸ κοινὸν δυνατοὶ ὧσιν ὠφελεῖν καὶ αὐτὸς ἐμποιῶν τοιούτους ἄνδρας ἐν τῇ πόλει, οὐχ ἵνα ἀφιῆ τρέπεσθαι ὅπῃ ἕκαστος βούλεται, ἀλλ' ἵνα καταχρηῆται αὐτὸς αὐτοῖς ἐπὶ τὸν σύνδεσμον τῆς πόλεως.

Ἀληθῆ, ἔφη· ἐπελαθόμεν γὰρ.

Σκέψαι τοίνυν, εἶπον, ὃ Γλαύκων, ὅτι οὐδ' ἀδικήσομεν τοὺς παρ' ἡμῖν φιλοσόφους γιγνομένους, ἀλλὰ δίκαια πρὸς αὐτούς ἐροῦμεν, προσαναγκάζοντες τῶν ἄλλων ἐπιμελεῖσθαι τε καὶ φυλάττειν.

(=Τί λοιπόν; Δέν εἶναι, εἶπα ἐγώ, λογικό καὶ δέν συνάγεται ἀναγκαστικά ἀπὸ τὰ προηγούμενα πὼς οὔτε αὐτοὶ ποὺ εἶναι ἀπαιδευτοὶ καὶ δέν γνωρίζουν τί εἶναι ἀλήθεια, οὔτε αὐτοὶ ποὺ εἶχαν τὴν εὐκαιρία νὰ περνοῦν μέχρι τέλους τῆ ζωὴ τους μέσα στὴν παιδεία θὰ μπορούσαν κάποια στιγμή νὰ διοικήσουν σέ βαθμὸ ἱκανοποιητικὸ τὴν πόλη, οἱ μὲν πρῶτοι διότι δέν ἔχουν ἓνα σκοπὸ στὴ ζωὴ τους, στὸν ὁποῖο στοχεύοντας πρέπει νὰ κάνουν ὅσα κάνουν καὶ στὴν ἰδιωτικὴ καὶ στὴ δημόσια ζωὴ τους, ἐνῶ οἱ δεῦτεροι διότι δέν θὰ φθάσουν σέ πρακτικὴ ἐνασχόληση, ἐπειδὴ νομίζουν πὼς ζωντανοὶ ἀκόμα ἔχουν μεταφερθεῖ στά νησιά τῶν μακάρων;

Ἀλήθεια, εἶπε.

Δικό μας λοιπόν έργο, τῶν οἰκιστῶν, εἶναι, εἶπα ἐγώ, νά ἀναγκάσουμε τά ἄριστα μυαλά νά φθάσουν στό μάθημα πού πῶς πρῖν εἶπαμε πῶς εἶναι τό πῶς σπουδαῖο καί νά δοῦν τό ἀγαθό καί νά ἀνεβοῦν ἐκεῖνη τήν ἀνάβαση καί, ὅταν ἀνεβοῦν καί ἀπολαύσουν ἀρκετά τό θέαμα, νά μήν τούς ἐπιτραπεῖ αὐτό πού τώρα τούς ἐπιτρέπεται.

Ποιό δηλαδή;

Κι ἐγώ ἀπάντησα· Τό νά μένουν μόνιμα ἐκεῖ ψηλά καί νά μή θέλουν νά κατεβοῦν πάλι κοντά σ' ἐκείνους τούς δεσμῶτες οὔτε νά συμμετέχουν στούς κόπους καί στίς τιμές ἐκείνων, εἴτε αὐτές ἔχουν κάποια μικρότερη ἢ μεγαλύτερη ἀξία.

Ὅμως, εἶπε, θά τούς ἀδικήσουμε καί θά τούς κάνουμε νά ζοῦν χειρότερα, ἐνῶ τούς εἶναι δυνατόν νά ζοῦν καλύτερα;

Καί πάλι ξέχασες, φίλε μου, εἶπα ἐγώ, ὅτι δέν ἐνδιαφέρει τόν νόμο αὐτό, τό πῶς δηλαδή μιὰ τάξη μέσα στήν πόλη θά ζεῖ μέσα σέ μεγάλη εὐτυχία, ἀλλά προσπαθεῖ νά βρεῖ τρόπο νά κυριαρχήσει ἢ εὐτυχία μέσα σ' ὅλη τήν πόλη, χρησιμοποιοῦντας τήν πειθῶ καί τήν ἀνάγκη, γιά νά ζοῦν ἀρμονικά μεταξύ τους ὅλοι οἱ πολῖτες, καί συντελώντας στό νά μοιράζονται μεταξύ τους τή βοήθεια πού μπορεῖ νά συνεισφέρει γιά τό σύνολο τῶν πολιτῶν κάθε τάξη, ἀλλά καί ὁ ἴδιος διαπλάθοντας τέτοιους ἄνδρες στήν πολιτεία ὅχι νά τούς ἐπιτρέπει νά ἀκολουθεῖ ὁ καθένας ὅποιον δρόμο τοῦ ἀρέσει, ἀλλά νά τούς χρησιμοποιοῖ γιά τήν ἐνότητα τῆς πόλης.

Ἀλήθεια, εἶπε· πραγματικά τό εἶχα ξεχάσει.

Σκέψου λοιπόν, εἶπα, Γλαῦκων, ὅτι δέν θά ἀδικήσουμε αὐτούς πού θά γίνονται φιλόσοφοι στήν πόλη μας, ἀλλά θά ζητήσουμε ἀπ' αὐτούς κάτι πού εἶναι δίκαιο, ἄν τούς ἀναγκάσουμε νά ἀναλάβουν τή φροντίδα καί τή φύλαξη τῶν ἄλλων)».

Λίγο μετά τήν περιγραφή τοῦ σπηλαίου (Z 514a-515a), στά κεφάλαια Z 519b-520a τῆς Πολιτείας του, ὁ Πλάτων ὑπογραμμίζει μέ ἔμφαση τήν ὑποχρέωση που ἔχουν οἱ φύλακες καί κυρίως οἱ ἄρχοντες-βασιλεῖς τῆς πολιτείας του, οἱ ὁποῖοι κατόρθωσαν νά ἀνεβοῦν ἀπό τό βάθος τοῦ σπηλαίου στόν ἐπάνω κόσμο -νά μεταβοῦν δηλαδή ἀπό τήν κατάσταση τῆς ἀπαιδευσίας στόν ὀλοφώτεινο καί πανέμορφο κόσμο τῶν ιδεῶν- νά κατεβοῦν ξανά στό βάθος τοῦ σπηλαίου γιά νά διδάξουν καί νά φωτίσουν τούς δεσμῶτες, πού, ὅπως κι αὐτοί προηγουμένως, ζοῦν στόν σκιερό κόσμο τῆς ἀπαιδευσίας. Σκόπιμα συγχέει τά ὄρια ἀνάμεσα στή θεωρητική ιδεώδη πολιτεία πού ὀραματίζεται νά πραγματοποιήσῃ στό μέλλον μέ τή σύγχρονη του πραγματικότητα. Οἱ «οἰκισταί» τῆς πολιτείας δέν πρέπει νά συνεχίσουν νά ἐπιτρέπουν στούς ἄρχοντες-βασιλεῖς-φιλοσόφους αὐτό πού τώρα (στήν ἐποχή τοῦ Πλάτωνα) τούς ἐπιτρέπεται, δηλαδή νά ἀπέχουν ἀπό τήν πολιτική καί νά ἀσχολοῦνται μονίμως («διά τέλους») μέ τά πνευματικά ζητήματα· ἀπεναντίας, ὀφείλουν νά τούς ὑποχρεώσουν νά «κατεβοῦν» στόν ἀνεπιθύμητο γι' αὐτούς κόσμο τῆς καθημερινότητας καί νά διαπαιδαγωγήσουν τόν ἀμαθῆ λαό. Αὐτός ὁ ἠθικός ἐξαναγκασμός τῶν φιλοσόφων ἀποτελεῖ μιὰ πράξη δικαιοσύνης.

Στή συνέχεια (3^η **σηματική παράσταση**) παρουσιάζουμε σηματοποιημένες τίς τέσσερις φάσεις τῆς ἀγωγῆς τῶν ἀρχόντων, ὅπως τή φαντάζεται ὁ Πλάτων στά

κεφάλαια 521c- 534e του έβδομου βιβλίου της «Πολιτείας» του. Πρόκειται για μιá κοπιώδη και πολύχρονη παιδευτική διαδικασία. Αὐτοί πού τελικά θά ἔχουν καταστει ἄξιοι νά γίνουν κυβερνήτες και διδάσκαλοι στην ἰδανική του πολιτεία -πενηντάχρο- νοι τουλάχιστον- θά ἔχουν λάβει τό σύνολο τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων και, κυρίως, θά ἔχουν ἀποκτήσει τήν ἔσχατη γνώση, πού εἶναι ἡ ἀπ' εὐθείας θέαση τῆς Ἰδέας τοῦ Ἄγαθοῦ.

Η ΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΑΡΧΟΝΤΩΝ (Πλάτ. Πολιτ. ζ' 521c-534e)

Δ' ΦΑΣΗ: Οἱ πιό κατάλληλοι 35χρονοι ἔξαπο- στέλλονται στό τελευταῖο τμήμα τοῦ δρόμου

Οἱ 50χρονοι (τουλάχιστον)- φιλόσοφοι ἤδη-θεώνται τήν **ΙΔΕΑ ΤΟΥ ΑΓΑΘΟΥ** (=ἔσχατη γνώση). Ἐφθασαν στόν σκοπό. Εἶναι πλέον ἄρχοντες τῆς ἀληθινῆς πολιτείας. **ΕΡΓΟ ΤΟΥΣ:** Διοίκηση κράτους, ἐνασχόληση μέ ἐπιστήμες και φιλοσοφία, ἐκπαίδευση νέας γενιάς φυλάκων.

Γ' ΦΑΣΗ:
(30-35 ἐτῶν)

35 ἐτῶν: ἄρχουν στόν πόλεμο και ἀναλαμβάνουν ἀξιώματα πού ἀρμόζουν σέ νέους

↑
Διαλεκτική (=ή φιλοσοφία)

↑
Ἄρμονία (ἔχει θρησκ.-ἠθ.-πολιτ. περιεχόμενο)

↑
Ἀστρονομία

↑
Στερεομετρία

Β' ΦΑΣΗ:
(20-30 ἐτῶν)
[Οἱ πιό κατάλληλοι φύλακες μελετοῦν κλιμακωτά]

↑
Γεωμετρία

↑
Ἀριθμητική

3η σχηματική παράσταση

Α' ΦΑΣΗ:
Γυμναστική - Μουσική (=ἀνάγνωση, τραγούδι και ἐν γένει καλές τέχνες)

Η ΠΛΑΤΩΝΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΩΝ ΙΔΕΩΝ

(ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΤΗΝ ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΗΣ ΜΕΣΑ ΣΤΟΥΣ ΠΛΑΤΩΝΙΚΟΥΣ ΔΙΑΛΟΓΟΥΣ)

- 1) ΕΥΘΥΦΡΩΝ («εἶδος» - «ιδέα»)
- 2) ΙΠΠΙΑΣ ΜΕΙΖΩΝ (Τό «Ἔν» εἶναι ἡ αἰτία τοῦ «καλοῦ»)
- 3) ΜΕΝΩΝ («ἦν καλοῦμεν μάθησιν ἀνάμνησίς ἐστιν»)
- 4) ΚΡΑΤΥΛΟΣ («ἔως ἂν τήν αὐτήν ιδέαν ἀποδιδῶ»)
- 5) ΣΥΜΠΟΣΙΟΝ (σωματικά ὠραῖο → ψυχικά ὠραῖο → ὁμορφιά τῆς γνώσης → «ΕΞΑΙΦΝΗΣ» θέαση τοῦ Ἀπόλυτου Ὁραίου)
- 6) ΦΑΙΔΩΝ (Ἡ ψυχή, ἐπειδή μετέχει στήν Ἰδέα τῆς ζωῆς, δέν μπορεῖ νά δεχθεῖ μέσα τῆς τήν Ἰδέα τοῦ θανάτου)
- 7) ΠΟΛΙΤΕΙΑ (Στό τέλος τοῦ 6^{ου} βιβλίου διαμορφώνεται ἡ θεωρία τῶν Ἰδεῶν)
- 8) ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ (4 κατηγορίες Ἰδεῶν: α)λογικές-μαθηματικές, β)ἠθικο-αισθητικές, γ)βιολογικές, δ)Ἰδέες εὐτελῶν πραγμάτων)
- 9) ΦΙΛΗΒΟΣ (Ἡ ἐνότητα τῆς Ἰδέας μπορεῖ νά συμβιβασθεῖ μέ τήν πολλαπλότητα τῶν αἰσθητῶν ἀντικειμένων πού μετέχουν σ' αὐτήν;)
- 10) ΤΙΜΑΙΟΣ (Ὁ Δημιουργός τακτοποιεῖ τόν «κόσμον» μέ τή ματιά του γυρισμένη στίς αἰώνιες Ἰδέες πού στέκουν ἐπάνω ἀπό αὐτόν)
- 11) ΝΟΜΟΙ (Οἱ φύλακες τῶν νόμων θά ἀτενίζουν τήν «μίαν Ἰδέαν», πού εἶναι ἡ Ἰδέα τοῦ Ἀγαθοῦ. Ἡ θεωρία τῶν Ἰδεῶν ὑποχωρεῖ χωρίς νά ἐγκαταλείπεται)
- 12) 7^η ΕΠΙΣΤΟΛΗ (Συνοπτική ἐπισκόπηση τῆς θεωρίας τῶν Ἰδεῶν)

Ἡ Ἰδέα τοῦ Ἀγαθοῦ εἶναι ὁ ἔσχατος λόγος τῆς χρησιμότητας ὄλων τῶν ὄντων. Εἶναι τό «μέγιστον μάθημα» (Πλάτωνος Πολιτεία, Ζ 504a). Ὁ Πλάτων σχεδόν τήν ταυτίζει μέ τόν Θεό.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Στήν πλατωνική θεωρία τῶν Ἰδεῶν καθώς καί στή συναφή μέ αὐτήν θεωρία τῆς Ἰδέας τοῦ Ἀγαθοῦ εἶναι κυρίαρχη ἡ ἔννοια τοῦ φωτός, ἡ ὁποία παραπέμπει στόν Θεό.

Στό Ζ τῆς «Πολιτείας», τό εἶδαμε ἤδη, ὁ Ἥλιος (516b) τοῦ κόσμου τῶν Ἰδεῶν εἶναι αὐτή ἡ ἴδια ἡ Ἰδέα τοῦ Ἀγαθοῦ, τήν ὁποία ὁ Πλάτων ταυτίζει τελικά μέ τόν Θεό.

Ἀλλά καί στήν «7^η Ἐπιστολή», ὅπου γίνεται μία συνοπτική ἐπισκόπηση τῆς θεωρίας τῶν ἰδεῶν, ἡ γνώση τῆς ἀλήθειας παρομοιάζεται μ' ἓνα φῶς πού ξαφνικά («ἐξαίφνης») ἀναπηδᾷ (341), ἐνῶ στόν «Φαῖδρο» βλέπουμε πῶς ἀπουσιάζει ἐντελῶς τό φῶς ἀπό τόν αἰσθητό κόσμο, τόν κόσμο τῶν ὁμοιωμάτων. Μόνον αὐτοί πού ἔχουν τή χαρά νά συνδιαλέγονται μέ τούς θεούς ἀπολαμβάνουν τή φωτεινή μακαριότητα «ἐν αὐγῇ καθαῶ καθαροὶ ὄντες» (250 c).

Ἀλλά καί ἡ ζωή τοῦ Σωκράτη ἦταν συνυφασμένη μέ τό θεῖο. Γράφει ὁ Α. Lesky: «Σ' αὐτόν τόν ἄνθρωπο (τόν Σωκράτη), πού ἔβαλε τόν ἑαυτό του μέ πάθος στήν

ύπηρεσία τοῦ Λόγου, τό ἄλογο (τό ὑπέρλογο, τό μεταφυσικό) στοιχεῖο εἶχε τή θέση του» (A. Lesky, 695).

Εἶχε γράψει τό 1959 ὁ Ἰωάννης Κακριδῆς σέ δημοσίευσμά του μέ τίτλο «Σωκρατική δικαιοσύνη», πού εἶχε ὡς ἀφετηρία του τήν πλατωνική «Πολιτεία»: «Ὅταν ἔλθει σ' ἓναν λαό ὁ καιρός κι ἓνας θεσμός χάσει τήν ἐπαφή του μέ τό θεῖο, ἡ ἀπώλεια μέσα στήν κοινωνική ομάδα θά εἶναι ἀνεπανόρθωτη». Ἄς εὐχηθοῦμε νά μή χάσουν ποτέ οἱ θεσμοί τῆς ἐλληνικῆς πολιτείας αὐτή τή ζωοδότρα ἐπαφή.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Κ. Γεωργούλης, Πλάτωνος Πολιτεία (εἰσαγωγή, ἐρμηνεῖα καί σημειώσεις), ἐκδ. Ἰ. Σιδέρη, Ἀθήνα 1963.
- A. Koure, Φιλοσοφία καί Πολιτεία, Ἀθήνα 1990.
- A. Lesky, Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας, Θεσσαλονίκη 1964, σελ. 703-758.
- Κ. Μιχαηλίδης, Πλάτων. Λόγος καί μῦθος, ἐκδ. Παπαδήμα, Ἀθήνα 1998, σσ. 52-108.
- Ἀ. Ραφαηλίδης, Τό ἀνθρώπινο ἀγαθόν στόν διάλογο «Γοργίας» καί στά πρῶτα βιβλία (Α-Δ) τῆς «Πολιτείας» τοῦ Πλάτωνα.
- A.E. Taylor, Πλάτων, Ὁ ἄνθρωπος καί τό ἔργο του, Ἀθήνα 1990.

20^ο Παράρτημα - Οί περίοδοι τής αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας

Ὁ χωρισμός σέ περιόδους εἶναι μιά πολύ χρήσιμη πρακτική πού πάντοτε ἀκολουθοῦσαν ὅλες οἱ Ἱστορίες τής Λογοτεχνίας· βάζει σέ μιά τάξη ἕνα ἀπέραντο κεφάλαιο γνώσεων πού καλύπτουν -ιδίως γιά τήν περίπτωση τής Αρχαίας Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας- ἕναν πάρα πολύ ἐκτεταμένο χρονικό ὀρίζοντα καί ἕνα πλῆθος ὀνομάτων καί λογοτεχνικῶν εἰδῶν· ἀπλῶς δέν πρέπει νά ξεχνοῦμε τόν **συμβατικό καί τεχνικό χαρακτήρα** πού ἔχει ἡ διάρθρωση σέ περιόδους:

Αρχαϊκή ἐποχή: 8^{ος} - 6^{ος} αἰώνας π.Χ.· ἡ ὡς τό τέλος τῶν Περσικῶν πολέμων, 479 π.Χ.

Κλασική ἐποχή: 5^{ος} - 4^{ος} αἰώνας π.Χ.· ἡ ἀπό τό 479 π.Χ. ὡς τόν θάνατο τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, 323 π.Χ.

Ἑλληνιστική ἢ Ἀλεξανδρινή ἐποχή: 3^{ος} - 1^{ος} αἰώνας π.Χ.· ἡ ἀπό τόν θάνατο τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, 323 π.Χ., ὡς τήν κατάληψη τής Αἰγύπτου ἀπό τοῦς Ρωμαίους, 31-30 π.Χ.

Αὐτοκρατορική ἐποχή (ἀναφερόμαστε μόνον στήν *ἑλληνόγλωσση λογοτεχνία*): 1^{ος} αἰώνας π.Χ. - 4^{ος} αἰώνας μ.Χ.· ἡ ἀπό τόν Ὀκταβιανό Αὐγούστο, 27 π.Χ. - 14 μ.Χ., ὡς τόν Μ. Κωνσταντίνο, 306-337 μ.Χ.

[Βυζαντινή ἐποχή: 324-1453. Ἡ Βυζαντινή ἐποχή περιλαμβάνει 1129 χρόνια πλουσιότατης παραγωγῆς ἑλληνικῆς λογοτεχνίας. Τό Βυζάντιο οὐδέποτε ἀπεμπόλησε τήν ἑλληνικότητά του οὔτε ἔχασε ποτέ τήν αἴσθηση τής συνέχειας μέ τήν ἀρχαία Ἑλλάδα, μέ τή γλώσσα της, μέ τόν πολιτισμό της. (Βλ. περισσότερα στά πρακτικά τής διημερίδας στίς 8-9/2/2007 γιά τοῦς φιλόλογους τής περιοχῆς μου, ὅταν ἤμουν σχολικός σύμβουλος, Περιοδικό «Ἐκπαιδευτικοί Ὀρίζοντες», Ἰαν. 2008, μέ θέμα: «Ἡ γοητεία τοῦ Βυζαντίου ἄλλοτε καί τώρα· τό Βυζάντιο στή Δευτεροβάθμια ἐκπαίδευση»· οἱ δεκατέσσερις εἰσηγήσεις τής διημερίδας ἀνέδειξαν μέ ἀπόλυτη ἐπισημονικότητα ἄγνωστες πτυχές τοῦ πανέμορφου κόσμου τοῦ Βυζαντίου)].

21° Παράρτημα - Χρονολογικός πίνακας τῶν κυριωτέρων ιστορικῶν γεγονότων

(ὅλες οἱ χρονολογίες –πλὴν τῶν τριῶν τελευταίων- εἶναι π.Χ.)

776	Οἱ πρῶτοι Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες
750-550	Ὁ μέγας Ἑλληνικὸς Ἀποικισμὸς
490	Μάχη τοῦ Μαραθῶνος
480	Μάχη τῶν Θερμοπυλῶν - Ἡ ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας
479	Οἱ μάχες τῶν Πλαταιῶν καὶ τῆς Μυκάλης
478/477	Ἡ Α΄ Ἀθηναϊκὴ Συμμαχία
461-429	Κυβέρνηση τοῦ Περικλῆ
446/445	Τριακονταετείς σπονδές Ἀθηναίων-Σπαρτιατῶν
431-404	Πελοποννησιακὸς Πόλεμος
430	Λοιμὸς στὴν Ἀθήνα
421	Νικίειος Εἰρήνη
427/424	Α΄ ἀθηναϊκὴ ἐκστρατεία στὴ Σικελία
418	Μάχη τῆς Μαντινείας
416/415	Ἀθηναϊκὴ ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς Μήλου
415/413	Β΄ ἀθηναϊκὴ ἐκστρατεία στὴ Σικελία
413	(θέρος) Πανωλεθρία Ἀθηναίων στὴ Σικελία
406	(θέρος) Ναυμαχία τῶν Ἀργινουσῶν – Δίκη τῶν στρατηγῶν
405	Ἔττα τῶν Ἀθηναίων στοὺς Αἰγὸς Ποταμούς
404	Τέλος Πελοποννησιακοῦ Πολέμου –Παράδοση τῆς Ἀθήνας στοὺς Σπαρτιάτες– Οἱ Τριάκοντα τύραννοι
403	Ἀποκατάσταση τῆς δημοκρατίας στὴν Ἀθήνα
401/400	Κάθοδος τῶν Μυρίων
399	Θάνατος τοῦ Σωκράτη
377	Β΄ Ἀθηναϊκὴ Συμμαχία
371	Μάχη στὰ Λεῦκτρα
362	Μάχη τῆς Μαντινείας
359-336	Φίλιππος Β΄, βασιλιάς τῆς Μακεδονίας
347	Θάνατος τοῦ Πλάτωνος
338	Μάχη τῆς Χαιρωνείας –Διακήρυξη τῆς κοινῆς εἰρήνης καὶ τῆς αὐτονομίας τῶν ἑλληνικῶν πόλεων- κρατῶν- Ἀρχὴ τῆς μακεδο- νικῆς ἡγεμονίας (338-323)
336	Δολοφονία τοῦ Φιλίππου στίς Αἰγές - Ἀνανέωση στὴν Κόρινθο τῆς συμμαχίας μετὸν Φίλιππο
336-323	Ἀλέξανδρος Γ΄ ὁ Μέγας, βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας

- 335 (Άνοιξη) Ὁ Ἀλέξανδρος ὑπογράφει συνθηκὲς φιλίας μὲ Θράκες ἡγεμόνες
- 335 (Φθινόπωρο) Καταστροφή τῆς Θήβας
- 334-327 Ἐκστρατεία τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου κατὰ τῆς Περσίας
- 334 Μάχη τοῦ Γρανικοῦ
- 333 Μάχη τῆς Ἴσσοῦ
- 332/331 Ἐκστρατεία τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου στὴν Αἴγυπτο – Ἰδρυση τῆς Ἀλεξάνδρειας (331)
- 331 Μάχη στὰ Γαυγάμηλα
- 327-325 Ὁ Μ. Ἀλέξανδρος στὴν Ἰνδία
- 324 Ὁ Μ. Ἀλέξανδρος στὰ Σοῦσα – Μαζικοὶ γάμοι μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Περσῶν
- 323 (13 Ἰουνίου) Θάνατος τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου
- 27 π.Χ. – 14 μ.Χ. Ὀκταβιανὸς Αὐγούστος (Gaius Iulius Caesar Octavianus Augustus), ὁ πρῶτος αὐτοκράτωρ τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας (γενν. 63 π.Χ., πέθανε 14 μ.Χ.)
- 324 μ.Χ. Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος μονοκράτωρ στὴ Ρώμη (γενν. 272, πέθανε 337· 306 καῖσαρ Γαλατίας καὶ Βρετανίας· 312 κύριος τοῦ Δυτικοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους· 324 μονοκράτωρ) - 3 Νοεμβρίου τοῦ 324 ἔγινε ἡ θεμελίωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἡ μεταφορά τῆς πρωτεύουσας ἀπὸ τὴ Ρώμη στὴ Νέα Ρώμη
- 330 μ.Χ. 11 Μαΐου, ὁ ἐπίσημος ἐορτασμός τῆς 25^{ης} ἐπετείου τῆς βασιλείας τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ τὰ ἐγκαίνια τῆς νέας πρωτεύουσας τοῦ Κράτους, τῆς Κωνσταντινούπολης

Πηγές και Βοηθήματα

(Αναφέρω μόνον τά ἀπολύτως βασικά καί μὴ ἐξειδικευμένα)

Κείμενα:

TLG (Thesaurus Linguae Graecae) Canon of Authors and Works online (διεύθ. Μ. Pantelia), University of California, Irvine: <https://tinyurl.com/2se9cu42>
Μνημοσύνη – Ψηφιακή Βιβλιοθήκη τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γραμματείας, 2012, Κέντρο Ἑλληνικῆς Γλώσσας.

Λεξικά:

HENRY G. LIDDELL καί ROBERT SCOTT, Μέγα Λεξικόν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσας, 4 τόμοι καί 1 τόμος Συμπλήρωμα, ἐκδ. «Ι. ΣΙΔΕΡΗΣ», Ἀθήναι.
Ι. ΠΑΝΤΑΖΙΔΗΣ, Λεξικόν Ὀμηρικόν, ἐκδ. «Ι. ΣΙΔΕΡΗΣ», Ἀθήναι.
Π. ΛΟΡΕΝΤΖΑΤΟΣ, Ὀμηρικόν Λεξικόν, ἐκδ. Μ. Τριανταφύλλου καί Σία, Θεσσαλονίκη 1925.
Σ. Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ, Λεξικόν Λατινοελληνικόν, ἐκδ. Χ. Σπανοῦ, Ἀθήναι 1958.
Ε. ΤΣΑΚΑΛΩΤΟΣ, Ἑλληνολατινικόν Λεξικόν, ἐκδ. Σ. Δαρεμᾶ, Ἀθήναι.

Γραμματολογίες:

W. AMELING – H. – G. NESSELRATH – F. Graf, Ἀρχαιογνωσία, ἐπιμ. μετάφρ. Δ. Ι. Ἰακώβ – Ἄ. Ρεγκάκος – Δ. Νικήτας, 2 τόμ., Ἀθήνα 2001.
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ι. ΒΟΥΡΒΕΡΗΣ, Εἰσαγωγή εἰς τὴν ἀρχαιογνωσίαν καί τὴν κλασικὴν φιλολογίαν, Ἀθήναι 1967.
ANDRE BONNARD (ΑΝΤΡΕ ΜΠΟΝΑΡ), Ὁ Ἀρχαῖος Ἑλληνικὸς Πολιτισμὸς, τόμος 1^{ος}, Ἀπὸ τὴν Ἰλιάδα στὸν Παρθενώνα, ἐκδ. ΘΕΜΕΛΙΟ, Ἀθήνα 1983.
WOLFGANG BUCHWALD – ARMIN HOHLWEG – OTTO PRINZ, Tusculum – Λεξικόν Ἑλλήνων καί Λατίνων συγγραφέων τῆς Ἀρχαιότητος καί τοῦ Μεσαίωνα, μετάφρ. Ἀθ. Φούρλας, Ἐπιμ. Ἀναστ. Ἄ. Λῶλος, τόμοι 2, ἐκδ. Ἄ. Ἄ. Φούρλας, Ἀθήνα 1993 (1^{ος} τόμ.), 2003 (2^{ος} τόμ.).
Α. ΓΕΩΡΓΟΠΑΠΑΔΑΚΟΣ, Ἑλληνικὴ Γραμματολογία, ἐκδ. Μόλχο, Θεσσαλονίκη 1970.
P. E. EASTERLING - B. M. W. KNOX, Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας, μετάφρ. Ν. Κονομῆς - Χρ. Γρίμπα - Μ. Κονομῆ, Ἀθήνα 1994.
Φ. Ι. ΚΑΚΡΙΔΗΣ, Ἀρχαία Ἑλληνικὴ Γραμματολογία, Θεσσαλονίκη 2005.
W. KRANZ, Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας, μετάφρ. Θρ. Σταύρου, Ἀθήναι 1951.

ALBIN LESKY, Ίστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας, μετάφρ. Ἀγαπητός
Γ. Τσοπανάκης, ἔκδ. 1^η, Θεσσαλονίκη 1964.
FRANCO MONTANARI, συνεργασία Fausto Montana, Ίστορία τῆς Ἀρχαίας
Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας, ἐπιμ. Ἀ. Ρεγκάκος, φιολολ. ἐπιμ. Αἰμ. Μαυρουδῆς,
ἔκδ. UNIVERSITY STUDIO PRESS, Θεσσαλονίκη 2017.
JACQUELINE DE ROMILLY, Ἀρχαία Ἑλληνική Γραμματολογία, Ἀθήνα 1988.

Βιογραφικὸ σημεῖωμα τοῦ συγγραφέα

Ὁ ἀρχιμανδρίτης π. Χρῖστος Κυριαζόπουλος γεννήθηκε στήν Ὀρεστιάδα τοῦ Ἐβρου τό 1949. Ἐκεῖ ὀλοκλήρωσε καί τίς ἐγκύκλιες σπουδές του τό 1967.

Τό 1972 ἀποφοίτησε ἀπό τό Κλασικό Τμῆμα τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Α.Π.Θ.

Από τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1972 κι ὡς τόν Φεβρουάριο τοῦ 1975 ὑπηρέτησε τή στρατιωτική του θητεία ὡς ἐφεδρος ἀνθυπολοχαγός πεζικοῦ.

Τό 1975 διορίσθηκε στή δημόσια Μέση Ἐκπαίδευση.

Φοίτησε στή Σχολή Ἐπιμόρφωσης Λειτουργῶν Μέσης Ἐκπαιδύσεως (Σ.Ε.Λ.Μ.Ε.) Καβάλας.

Διετέλεσε διευθυντής Γυμνασίου.

Τό 1987 ἔλαβε ἀπό τό Τμῆμα Φιλολογίας τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Α.Π.Θ. τό δίπλωμα μεταπτυχιακῶν σπουδῶν στήν Ἀρχαία Ἑλληνική Φιλολογία μέ βαθμό «Ἄριστα».

Τό 1997 ἀναγορεύθηκε ἀπό τό Τμῆμα Ἱστορίας καί Ἀρχαιολογίας τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Α.Π.Θ. διδάκτωρ τῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας μέ βαθμό «Ἄριστα».

Δίδαξε ἐπί πολλά χρόνια τό μάθημα τῆς Λατινικῆς Γλώσσας καί Φιλολογίας στό Τμῆμα Ἱστορίας καί Ἀρχαιολογίας τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Α.Π.Θ. καθώς καί τά μαθήματα τῆς Εἰσαγωγῆς στήν Ἀρχαία Ἑλληνική, Βυζαντινή καί Νεοελληνική Λογοτεχνία καί τῆς Ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας στό Τμῆμα Βιβλιοθηκονομίας τοῦ Τ.Ε.Ι. Θεσσαλονίκης.

Τό σχολ. ἔτος 1999-2000 ἐπελέγη Σχολικός Σύμβουλος Φιλολόγων Ἀνατολικῆς Θεσσαλονίκης· ἐπελέγη ἐν συνεχείᾳ Σχολικός Σύμβουλος καί γιά ἄλλες δύο θητείες μέχρι τή συνταξιοδότησή του.

Διετέλεσε ὑποδιευθυντής τοῦ 1ου Περιφερειακοῦ Ἐπιμορφωτικοῦ Κέντρου (Π.Ε.Κ.) Θεσσαλονίκης.

Δίδαξε κατ' ἐπανάληψη διδακτική ὄλων τῶν φιλολογικῶν μαθημάτων, θέματα γενικῆς διδακτικῆς, παιδαγωγικῆς, διαχείρισης σχολικῆς τάξης καί διαπολιτισμικῆς ἐκπαίδευσης στά δύο Π.Ε.Κ. τῆς Θεσσαλονίκης. Δίδαξε, ἐπίσης, συναφῆ θέματα σέ συναντήσεις φιλολόγων διαφόρων νομῶν τῆς Βορείου Ἑλλάδος καί θέματα ἑλληνικῆς ἱστορίας σέ παλινοστοῦντες. Πραγματοποίησε, ἐξάλλου, ὁμιλίες σέ πολλές αἰθουσες συλλόγων ἀνά τήν Ἑλλάδα.

Διετέλεσε τακτικό μέλος τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς Πανελληνίων Ἐξετάσεων τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας καί, κατ' ἐπανάληψη, πρόεδρος, ἀντιπρόεδρος, ἐπόπτης

μαθημάτων, αναβαθμολογητής και βαθμολογητής στά βαθμολογικά κέντρα Πανελληνίων Ἐξετάσεων τῆς Θεσσαλονίκης.

Πραγματοποίησε, ὡς σχολικός σύμβουλος, συνέδρια καί ἡμερίδες, παρουσίασε εἰσηγήσεις σέ συνέδρια, συμμετείχε σέ ἐπιτροπές διοργάνωσης συνεδρίων.

Ἔχει γράψει βιβλία φιλολογικοῦ καί ἱστορικοῦ περιεχομένου.

Ἔχει δημοσιεύσει σέ ἐπιστημονικά περιοδικά πολλά ἄρθρα φιλολογικοῦ, ἱστορικοῦ καί παιδαγωγικοῦ περιεχομένου.

Ἐλαβε μέρος σέ συσκέψεις, συνέδρια, ἡμερίδες τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας καί διαφόρων ἐκπαιδευτικῶν καί ἐπιστημονικῶν φορέων καί σέ ἔρευνες τοῦ Παιδαγωγικοῦ Ἰνστιτούτου.

Ἦταν βαθμολογητής τοῦ Α.Σ.Ε.Π. ἀπό τῆς ἰδρύσεώς του.

Ὑπῆρξε κριτής-ἀξιολογητής τῶν βιβλίων τῶν Ἀρχαίων Ἑλληνικῶν τοῦ Γυμνασίου.

Διετέλεσε πρόεδρος καί μέλος συλλόγων ἐθνικῆς, θρησκευτικῆς, κοινωνικῆς καί ἐπιστημονικῆς προσφορᾶς.

Εἶναι ἔγγαμος ἐν χηρείᾳ καί πατέρας ἕξι παιδιῶν.

Ἀποχώρησε ἀπό τήν ἐκπαίδευση τόν Ὀκτώβριο τοῦ 2008 καί σέ λίγες μέρες, τόν ἴδιο μήνα, χειροτονήθηκε διάκονος καί ἱερέυς. Ἄμα τῆ χειροτονία του χειροθετήθηκε ἀρχιμανδρίτης καί σέ ἓνα χρόνο πνευματικός.

Διακόνησε ἐπί τριετία, ὡς ἱεροκήρυκας καί πνευματικός, στίς πόλεις καί στά χωριά τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ἐδέσσης, Πέλλης καί Ἀλμωπίας.

Ἀπό τόν Δεκέμβριο τοῦ 2011 κι ὡς τόν Σεπτέμβριο τοῦ 2022 διακόνησε ἐθελοντικά, ὡς ἄμισθος ἐφημέριος, στήν Ἱερά Μητρόπολη Θεσσαλονίκης.

Ἐδῶ καί χρόνια, κάθε καλοκαίρι προσφέρει ἐθελοντικά τίς ἱερατικές του ὑπηρεσίες σέ πολύ ἀπομακρυσμένα χωριά, κυρίως ἐκεῖ ὅπου δέν ὑπάρχουν ἱερεῖς ἢ πνευματικοί, ὅπως σέ χωριά καί μοναστηράκια τῶν μητροπόλεων Σισανίου καί Σιατίστης, Γρεβενῶν, Δημητριάδος, Διδυμοτείχου καί Ὁρεστιάδος.

Κάθε Σαρακοστή τοῦ Πάσχα ἐπισκέπτεται τό Καστελλόριζο, γιά ἐξομολόγηση τῶν κατοίκων, τῶν στρατιωτικῶν καί τῶν ὑπαλλήλων πού ὑπηρετοῦν στό νησί.

Ἀπό τά τέλη Σεπτεμβρίου τοῦ 2022 διακονεῖ ὡς ἄμισθος ἱεροκήρυκας καί πνευματικός στήν Ἱερά Μητρόπολη Σταγῶν καί Μετεώρων.

Ἔργα τοῦ ἰδίου

Α΄ ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΕΧΟΥΝ ΕΚΔΟΘΕΙ

(ΜΕ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΣΕΙΡΑ)

1. Ἡ Ἑλληνική Λογοτεχνία ἀπό τήν αὐγή τῆς ἱστορίας μας μέχρι σήμερα, τόμος 1 (ἀπό τίς ἀρχές μέχρι τόν 19^{ον} αἰώνα), Τ.Ε.Ι. Θεσσαλονίκης, Σχολή Διοικήσεως καί Οἰκονομίας, Τμῆμα Βιβλιοθηκονομίας, Θεσσαλονίκη 1988.
2. Ἡ Ἑλληνική Λογοτεχνία ἀπό τήν αὐγή τῆς ἱστορίας μας μέχρι σήμερα, τόμος 2 (ἀπό τό 1880 μέχρι σήμερα), Τ.Ε.Ι. Θεσσαλονίκης, Σχολή Διοικήσεως καί Οἰκονομίας, Τμῆμα Βιβλιοθηκονομίας, Θεσσαλονίκη 1988.
3. Ἡ Θράκη κατά τούς 10^ο – 12^ο αἰῶνες. Συμβολή στή μελέτη τῆς πολιτικῆς, διοικητικῆς καί ἐκκλησιαστικῆς τῆς ἐξέλιξης, Θεσσαλονίκη 2000.
4. Ὅσιος Πέτρος τῆς Ἀτρώας (Μετάφραση-Σχόλια), ἔκδ. "Ἐνωμένη Ρωμηοσύνη", Θεσσαλονίκη 2013.
5. Ὅσιομάρτυς Στέφανος ὁ νέος (Εἰσαγωγή-Μετάφραση-Σχόλια), ἔκδ. "Ἐνωμένη Ρωμηοσύνη", Θεσσαλονίκη 2015.
6. Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Δεκαπολίτης (Εἰσαγωγή-Μετάφραση-Σχόλια), ἔκδ. "Ἐνωμένη Ρωμηοσύνη", Θεσσαλονίκη 2016.
7. Ἡ ἐλληνικότητα τῆς Μακεδονίας μέσα ἀπό τόν ἀλάνθαστο λόγο τῆς Ἱστορίας, ἔκδ. "Ἐνωμένη Ρωμηοσύνη", Θεσσαλονίκη 2017.
8. Ὁ ὄσιος Εὐάρεστος (Εἰσαγωγή-Μετάφραση-Σχόλια), ἔκδ. "Ἐνωμένη Ρωμηοσύνη", Θεσσαλονίκη 2018.
9. Ἀναμνήσεις τοῦ χωριοῦ μας μέσα ἀπό τίς ἀφηγήσεις τῶν προγόνων μας. Μεγάλο Ζαλούφι Ἀδριανουπόλεως, Σάκκος, Χειμῶνιο, Κλεισσῶ Ὀρεστιάδος, 1^η ἔκδοση, Θεσσαλονίκη 2020.
10. Σχόλια στόν Βίο τῆς ἀγίας Μάρθας, μητέρας τοῦ ὀσίου Συμεῶν τοῦ Θαυμαστορεΐτου, ἔκδ. "Ἐνωμένη Ρωμηοσύνη", Θεσσαλονίκη 2020.
11. Ἑορτοδρόμιον, 31 Πατερικοί Λόγοι σέ Δεσποτικές καί Θεομητορικές ἑορτές, Κείμενο-Μετάφραση (κάποιες μεταφράσεις λόγων ἀνήκουν στόν συγγραφέα), ἔκδ. "Ἐνωμένη Ρωμηοσύνη", Θεσσαλονίκη 2020.
12. Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Μιά ματιά στή ζωή καί τό ἔργο του, ἔκδ. "Ἐνωμένη Ρωμηοσύνη", Θεσσαλονίκη 2023.

Β' ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΕΝΕΣ ΣΕ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

(ΜΕ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΣΕΙΡΑ)

1. *Τό πρόβλημα τοῦ «ἠδέος» στόν Πρωταγόρα τοῦ Πλάτωνα*, ΦΙΛΟΛΟΓΟΣ 97, ΦΘΙΝΟΠΩΡΟ 1999, 337-356.
2. *Τά γεωγραφικά ὄρια τῆς Θράκης σύμφωνα μέ τίς ἀρχαῖες ἐλληνικές καί λατινικές πηγές*, ΘΡΑΚΙΚΑ, ΣΕΙΡΑ 2^η, 12, ΑΘΗΝΑ 1999-2000, 15-21.
3. *Ἡ ἐκκλησιαστική ὀργάνωση τῆς Θράκης κατά τήν πρωτοβυζαντινή καί μεσοβυζαντινή ἐποχή*, ΘΡΑΚΙΚΑ, ΣΕΙΡΑ 2^η, 12, ΑΘΗΝΑ 1999-2000, 23-40.
4. *Ἡ διοικητική ὀργάνωση τῆς Θράκης ἀπό τόν 4^ο ὡς τόν 9^ο αἰώνα*, ΘΡΑΚΙΚΑ, ΣΕΙΡΑ 2^η, 13, ΑΘΗΝΑ 2001-2003, 106-118.
5. *Ἡ Ἀδριανούπολη ἀπό τήν ἴδρυσή της ὡς τήν ἄλωσή της ἀπό τοὺς Τούρκους*, ΘΡΑΚΙΚΑ, ΣΕΙΡΑ 2^η, 13, ΑΘΗΝΑ 2001-2003, 119-143.
6. *Τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο καί ἡ συμβολή του στοὺς ἀγῶνες γιά τήν Ὀρθοδοξία καί τό Γένος*, ΘΡΑΚΙΚΑ, ΣΕΙΡΑ 2^η, 14, ΑΘΗΝΑ 2004, 89-111.
7. *Τό πρόβλημα τῆς ὀνομασίας τοῦ βυζαντινοῦ θέματος Μακεδονίας*, ΦΙΛΟΛΟΓΟΣ 118, ΧΕΙΜΩΝΑΣ 2004, 587-596.
8. *«Μακεδονία ἢ κατά Θράκην»*. Συμβολή στήν ἔρευνα τῆς θεματικῆς διαίρεσης τῆς Βυζαντινῆς Θράκης, ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΔΟΜΟΣ 14, 2004-2005, 205-213.
9. *Ἡ ἐκπαίδευση τῶν νέων κατά τόν Πλάτωνα (ξεκινώντας ἀπό τά σχετικά κείμενα τοῦ «Φιλοσοφικοῦ Λόγου» τοῦ Ἀρκείου)*, ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ 12, ΜΑΪΟΣ 2005, 3-7.
10. *Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, ὁ πρᾶος καί γλυκύφθογγος μαχητής τῆς ἀλήθειας*, CRKVENE STUDIJE (Church Studies), Nis, 2-2005, 19-32.
11. *Οἱ Τρεῖς Ἱεράρχες καί τά Κλασικά Γράμματα*, CRKVENE STUDIJE (Church Studies), Nis, 3-2006, 81-90.
12. *Ἡ ὑπερχλιετής γοητεία τοῦ Βυζαντίου*, ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΙ ΟΡΙΖΟΝΤΕΣ 2, ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2008, 7-21.
13. *Οἱ Παυλικιανοί τῆς Θράκης κατά τή Βυζαντινή ἐποχή*, ΘΡΑΚΙΚΗ ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ 11, ΚΟΜΟΤΗΝΗ 1999-2009, 231-236.
14. *Ἡ γλωσσική παιδεία τῶν σημερινῶν μαθητῶν στή Δευτεροβάθμια Ἐκπαίδευση*, ΕΡΩ 2, ΑΠΡΙΛΙΟΣ-ΙΟΥΝΙΟΣ 2010, 31-37.
15. *Παράγοντες ἐνότητας τοῦ Βυζαντίου*, ΕΡΩ 4, ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ-ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2010, 94-98.
16. *Ἀνταπαντήσεις: Σκέψεις γιά τή μετάφραση τῶν κειμένων τῆς Λατρείας*, ΕΡΩ 36, ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ-ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2018, 86-93.
17. *Ἐλληνίδες τοῦ μύθου καί τῆς ἱστορίας*, ΕΡΩ 58, ΑΠΡΙΛΙΟΣ-ΙΟΥΝΙΟΣ 2024, 57-63 καί ΕΡΩ 59, ΙΟΥΛΙΟΣ-ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2024, 58-62.
18. *Ἡ Προσδοκία τῶν ἐθνῶν*, ΕΡΩ 60, ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ-ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2024, 16-23.

Καί άλλες επιστημονικές εργασίες φιλολογικοῦ, ιστορικοῦ, παιδαγωγικοῦ, ἐκκλησιαστικοῦ περιεχομένου καί διδακτικῆς φιλολογικῶν μαθημάτων ἔχουν δημοσιευθεῖ κατά καιροῦς στά ἀκόλουθα περιοδικά:

ΦΙΛΟΛΟΓΟΣ 115,173
ΘΡΑΚΙΚΑ σειρά 2^η, 15
ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΔΟΜΟΣ 16
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΙ ΟΡΙΖΟΝΤΕΣ 1
ΕΡΩ 8,10,14,16,31
ΤΟΛΜΩΝ 10
ΟΙ ΑΓΙΟΙ ΠΑΝΤΕΣ 5, 6, 12, 14, 18
ΠΟΝΤΙΑΚΗ ΕΣΤΙΑ 152
ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ 42 κ.ἄ.

Γ΄ ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΣΥΝΕΔΡΙΩΝ

(ΜΕ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΣΕΙΡΑ)

1. *Ἡ συνάντηση τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος μέ τούς ἄλλους λαούς ἄλλοτε καί τώρα*, ΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΑΓΩΓΗΣ ΣΤΟ ΣΗΜΕΡΙΝΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ, ΠΡΑΚΤΙΚΑ 43^{οῦ} ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ "Ο ΜΕΓΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ", ΑΘΗΝΑ-ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ-ΠΑΤΡΑ, ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ-ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2003/2004, 67-92.
2. *Θέμα Βολεροῦ, Στρυμόνος καί Θεσσαλονίκης. Μιά ἔρευνα μέ βάση τίς πηγές*, ΣΤ΄ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΛΟΓΩΝ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΙ ΚΥΠΡΟΥ, ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ, ΑΘΗΝΑ, ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2005.
3. *Ἡ Διαπολιτισμική Δευτεροβάθμια Ἐκπαίδευση στή σύγχρονη Ἑλλάδα (Καρκινοβατώντας στό μεταίχμιο μιᾶς ἄγονης νομιμότητας καί ἑνός ὄχι πάντοτε γόνιμου αὐτοσχεδιασμοῦ)*, ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ, ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΩΣ ΔΕΥΤΕΡΗ Ἡ ΞΕΝΗ ΓΛΩΣΣΑ, 9^ο ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟ, ΤΟΜΟΣ 1, ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΑΤΡΩΝ, ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ, ΚΕΝΤΡΟ ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ (ΚΕ.Δ.ΕΚ.), ΠΑΤΡΑ 2006, 256-265.
4. *Ἡ εὐθύνη τῶν Φιλολόγων γιά τήν ἀναβάθμιση τῆς διδασκαλίας τῶν Ἀρχαίων Ἑλληνικῶν*, ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΠΟΥΔΩΝ ΤΩΝ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΩΝ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ ΣΤΗ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΝΕΑ ΔΙΔΑΚΤΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ, ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑ ΕΝΩΣΗ ΦΙΛΟΛΟΓΩΝ, ΣΕΜΙΝΑΡΙΟ 34, ΑΘΗΝΑ, ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2007, 199-215.
5. *Ὁρεστιάς-Ἀδριανούπολις, Ἡ ἱστορία τῆς θρακικῆς πρωτεύουσας μέσα ἀπό τόν ἀπέριττο λόγο τῶν πηγῶν*, Ζ΄ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΛΟΓΩΝ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΙ ΚΥΠΡΟΥ, ΔΗΜΟΚΡΙΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΡΑΚΗΣ, ΤΜΗΜΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ, ΚΟΜΟΤΗΝΗ, ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2007, 308 κέ.
καί ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΔΟΜΟΣ 16 (2007-2008), 361-378.

6. *Γλώσσα καί Έκπαίδευση*, ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΗΜΕΡΙΔΑΣ ΤΗΣ "ΕΝΩΜΕΝΗΣ ΡΩ-
ΜΗΟΣΥΝΗΣ" ΜΕ ΘΕΜΑ: ΤΟ ΓΕΝΟΣ ΜΑΣ ΣΗΜΕΡΑ, ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ
ΛΥΣΕΙΣ, ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2010, 103-117.

Δ΄ ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΔΕΝ ΕΧΟΥΝ ΕΚΔΟΘΕΙ

1. Άγιος Ίσίδωρος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (υπό έκδοση).
2. Όσια Μαρία ή νέα (υπό έκδοση).
3. Σχόλια στά Συναξάρια τών έξις Αγίων:
 - A. Τοῦ όσίου Εὐστρατίου, ήγουμένου τής μονής τών Αὐγάρου (υπό έκδοση).
 - B. Τών Αγίων είκοσι Σαββαϊτῶν Πατέρων τών υπό τών Σαρακηνῶν ἀναιρεθέ-
ντων (υπό έκδοση).
 - Γ. Τοῦ άγίου Εὐτυχίου, Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως (υπό έκδοση).
 - Δ. Τοῦ Αγίου Θεοδώρου, άρχιεπισκόπου Έδέσσης τής Συρίας (υπό έκδοση).
 - Ε. Τοῦ Αγίου Αὐξεντίου (υπό έκδοση).
4. Κρυπτοχριστιανοί, τό πονεμένο Συναξάρι τής Ρωμηοσύνης (περίπου 100 σελί-
δες).
5. Μεταφράσεις Πατερικῶν Λόγων.
6. Ανθολόγιο-Θεματογραφία 160 πλήρως έπεξεργασμένων (μετάφραση-σύνταξη-
γραμματική) άρχαίων έλληνικῶν κειμένων άττικῶν πεζογράφων.
7. Περί τίς 100 Όμιλίες πρός έκπαιδευτικούς, γονείς καί μαθητές.

